

Світлій Пам'яті Анатолія Васильовича Пивовара...

ЗБІРНИК

ІНГУЛЬСЬКИЙ СТЕП

Історія та історіографія – Колоніальні та геноцидні студії –
Краєзнавство – Родовід – Джерела – Спадщина

VII ВИПУСК

Видавництво “Ярославів Вал”,
Київ, 2023

УДК 94+908] (477)(082.2)

I 598

I 598 Інгульський Степ. Збірник. Вип. VII / Упорядник В. А. Сердюк. К.: Ярославів Вал, 2023.
– 620 с.

ISBN 978-966-8382-73-4

© Владислав Сердюк, передмова, упорядкування, 2023

© Видавництво “Ярославів Вал”, 2023

ЗМІСТ

Вступне слово (<i>Сердюк Владислав</i>)	5
Спогади про Анатолія Васильовича Пивовара (<i>Голованова Ольга</i>)	7
I. ІСТОРІЯ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ	9
Пріцак Омелян. Що таке історія України?	9
Жосан Олександр. Видавнича діяльність та навчальна література ОУН-УПА (1943–1960 рр.)	16
Васильченко Віктор. Похід Кирич Герая 1769 року	28
II. КОЛОНІАЛЬНІ ТА ГЕНОЦИДНІ СТУДІЇ	47
Квечінська Ельжбета. Цивілізаційна місія як колоніальний концепт та українське питання	47
Грушевський Михайло. Господарство польського магната на Задніпров'ї перед Хмельниччиною	55
Сердюк Владислав. Рецензія на промову Рафаїла Лемкіна “Совецький геноцид в Україні”	62
Лемкин Рафаїл. Совецький геноцид в Україні (<i>промова</i>)	64
Богдан Дмитро. Совецький соціальний менеджмент	68
Мілютин Сергій. Партійно-господарська верхівка Знаменського району в спеціальних донесеннях керівництва РВ ДПУ за 1932 рік	115
Пасічник Олександр. Закріплення будівель за переселенцями в 1933 – 1934 роках: архівні матеріали для вивчення історії Голодомору	122
III. КРАЄЗНАВСТВО	140
Тарабара Олеся. Земська медицина у північній частині Криворіжжя: організаційно-структурний, санітарно-епідемічний та фінансовий аспекти	140
Ревуцький Олександр. Нарис до історії заснування та раннього життя білоруських поселень Херсонського повіту (Снігурівка, Засілля, Явкіне, Маліївка, Старосілля)	151
Чарута Андрій. Село Олександро-Мар'ївка Петрівської селищної громади Олександрійського району Кіровоградської області	217
Васильченко Віктор. Скільки років Златополю і Гуляйполю	257
Сердюк Владислав. Деякі відомості до історії Свято-Духівської церкви містечка Братолюбівки Олександрійського повіту Херсонської губернії	260
Мельник Олександр. Національний рух на Криворіжжі у 1917 році	273
IV. РОДОВІД	279
Букет Євген. До родоводу консула УНР в Криму Павла Горянського	279
Васильченко Віктор. Капітанівські роди	284
Пікуль Станіслав. Виписки по родам відомих землевласників краю з доступних метричних книг церков м. Єлисаветград 1781 – 1919 років	353
Дерхо Віктор. Розпис родоводу Добровольських – дворян Херсонської губернії	372

V. ДЖЕРЕЛА	452
Пасічняк Олександр. Центральна та Південна Україна на світлинах фотоальбому “Організація агрономічної допомоги в районах землеустрою Херсонської губернії”	452
Харлан Олександр. Метрика саксаганського Покровського храму священика Григорія Курковського останньої чверті XIX ст.	463
Шаталов Денис. “Просвіта” та українське життя Кривого Рогу у 1917–1918 роках	481
Шаталов Денис. “Ярий українець”. Педагог та активіст українського руху Криворіжжя Микола Якович Бородулін (1878–1931): матеріали до біографії	494
Пасічняк Олександр. Фонд Херсонської духовної консисторії: відомості про метричні записи приходів у повітах та військових поселеннях Херсонської губернії між Дністром та Дніпром за 1843–1860 роки	510
Пивовар Анатолій, Бутко Андрій. Деякі відомості про ліси Середнього та Південного Правобережжя останньої чверті XVIII – початку XX ст.	550
Пасічняк Олександр. Намогильні пам’ятки Центральноукраїнського регіону як об’єкти культурної спадщини	597
VI. СПАДЩИНА	607
Едуард фон Гартман. Королівство Київ	607
Умовні скорочення для продовжуваних видань, архівних та інших установ	619

ВСТУПНЕ СЛОВО

Перший випуск збірника, який виходить в світ без широкої участі світлої пам'яті Анатолія Васильовича Пивовара. Як Ви вже помітили, цей випуск присвячено його пам'яті. Також для вшанування Анатолія Васильовича з цього року премія редакції збірника, яка щорічно присуджується за значний внесок в розвиток історичного краєзнавства степової України, носитиме його ім'я – Премія ім. А. В. Пивовара. Про цьогогорічного лауреата та відзнаки йтиметься нижче.

Смерть Анатолія Васильовича – це трагічна подія для всіх нас, дослідників-істориків, краєзнавців, генеалогів, родознавців¹, музейників та ін. Останні три випуски збірника “Інгульський степ” виходили під його науковим керівництвом й редакцією. Багато з задуманого ним вже ніколи не буде здійснено... Тому для нас це великий виклик – продовжити справу.

Постає питання – яким буде напрямок збірника в майбутньому?

Однозначно відповісти на це питання досить складно, час розставить все на свої місця. Але окреслити попередню візію необхідно.

Одним з векторів роботи буде напрям, який на мій погляд є досить важливим, особливо в цей складний час війни. Це, насамперед, осмислення імперських наративів та історичних мітів. Нам допоможуть концепції, над якими працюють інтелектуали в університетах Європи та Америки. Вже в цьому, VII випуску, вміщено цілий розділ під назвою “Колоніальні та геноцидні студії”, де подані дві статті про польську “цивілізаційну місію”, яка, як дві краплі води, схожа на московську, пруську, іспанську, англо-саксонську та будь-яку іншу імперську. Три наступні дописи вміщені для ознайомлення з концепцією бачення совецького ладу Лемкина-Побережного. Розділ закінчується двома дотичними до концепції статтями краєзнавців з Кропивницького, написаними на базі архівних джерел.

Отже, новий напрямків – інтелектуальний, розвиток критичного мислення. Цілком розумію те, що він не набуде широкої популярності. Але якщо завтра чи через певну кількість років він запалить вогонь в новому Дорошенкові чи Грушевському, Чикаленкові або Яцикові, то ці матеріали варто друкувати.

Звісно, залишаємо місце й традиційним темам, як історія, краєзнавство, родовід, джерела. В планах редакції здійснити впорядкування й надрукувати на шпальтах збірника найбільш цікаві матеріали з більш ніж 50 тисяч сторінок архіву військових поселень XIX ст., який був відзнятий в рамках спільного проекту з ЦДІАУ в м. Київ.

До Вашої уваги родзинки даного випуску по цим темам - статті А. В. Пивовара в тандемі з А. Бутком, С. Пікуля, О. Харлана та інших. Титанічну роботу провів О. Пасічняк, три дописи якого вміщено в розділі “Джерела” - передусім, це продовження легендарної серії А. Пивовара по метричним книгам з фондів ДАОО, а також допис, де вміщено віднайдені автором й ним упорядковані унікальні світлини Степової України.

Раді також представити українську тематику, яка нарешті набирає значної популярності – дописи О. Мельника, О. Жосана, Є. Букета, Д. Шаталова.

Й надалі будемо друкувати забуту, але актуальну спадщину. Звертаю Вашу увагу на єдину статтю в цьому розділі - допис, який ніколи не публікувався в перекладі на будь-яку мову - “Королівство Київ” німецького філософа фон Хартмана кінця XIX ст. З цієї праці читач дізнається про погляди західноєвропейських інтелектуалів на Східну Європу, Московію та ті часто штучні рамки, в яких вони мислили та працювали. Людям, які цікавляться геополітикою, міжнародними відносинами тощо.

¹ Під генеалогами маю на увазі людей, які професійно займаються генеалогією, як бізнесом; під родознавцями - людей, які вивчають історію свого роду.

Звертаю увагу читачів, що більшість статей випуску написані в редакції авторів, в іншому разі це вказано в примітці на першій сторінці відповідного допису.

Вельми вдячний за допомогу в оформленні цього випуску Олександрю Пасічнюку, а також у фінансовій допомозі, в першу чергу, Андрію Чаруті, а також В'ячеславу Хаврусю, ТДВ "Колос", й всім тим, хто оформив передзамовлення.

Четверту Премію редакції збірника 2022 року, відтепер імені Анатолія Васильовича Пивовара, присуджено Олександрю Мельнику (Кривий Ріг), відомому археологу та історичному заступнику директора з наукової роботи місцевого історико-краєзнавчого музею. Він є автором значного доробку: "Історична Енциклопедія Криворіжжя" в 3 томах, збірок легенд та переказів, книги "Антибільшовицький рух опору на Криворіжжі (1919-1923)", серії книг "Документи з історії Криворіжжя", книг "Кургани Криворіжжя" та "Населені місця Криворіжжя" та інших. З 2017 року співпрацює з нашою редакцією.

Особливу Відзнаку редакції отримав Володимир Поліщук (Кропивницький) – за серію з 8-ми книг, виданих в 2022 році, з історії архітектури міста Кропивницький - "Драго, Зусман та інші", "Будівничі міста на берегах Інгулу", "Від Лишневського до Вінковського", "Слідча справа № 2435", "Планували одне, а збудували інше", "Він прикрасив місто вишуканими будівлями" (в співавторстві), "Ліфт на третій поверх", "Спершу в «Ювілейний», а потім у гарнізонний".

Відзнаки редакції отримали Віталій Постриган (Онуфріївка) за книги - "Джерела та дослідження до історії козацької доби Сухоомельницького Правобережжя" та "Стежками Старого парку" (у співавторстві); Олександр Ревуцький (Снігурівка) - "Віхи історії Свято-Миколаївської церкви Снігурівки" й "Нарис до історії заснування та раннього життя білоруських поселень Херсонського повіту (Снігурівка, Засілля, Явкіне, Маліївка, Старосілля)"; Лукаш Міка (Правдине) - "Про Цареводар-Правдине. Польське село на Півдні України (1846-2021)".

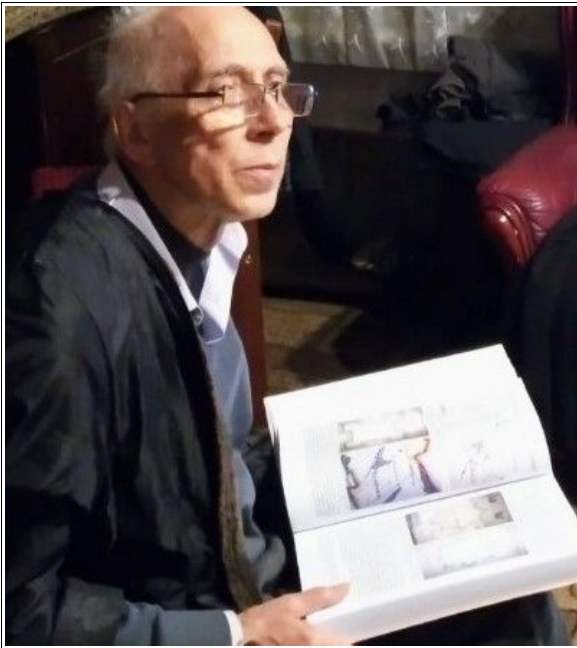
Вкотре повторюємо, для отримання Премії та відзнак надсилайте пропозиції на ел. адресу редакції - uas.vlad@gmail.com

З пошаною та побажаннями добра, перемоги й миру,

Владислав Сердюк,

докторант УВУ (Мюнхен).

Ольга Голованова, с. Злинка Кіровоградської обл.

В руках Анатолія Васильовича останній випуск «Інгульського степу». Червень 2022 р.

Прізвище Пивовара Анатолія Васильовича я вперше почула в 2010 році від своєї подруги, історика за фахом, досвідченої музейниці с. Хмельового Зіни Шевченко. Вона говорила, що Пивовар – це така величина, така глиба, і нам до нього повік не дотягтися! Для мене, тоді початківця у краєзнавстві, який робить свої перші обережні спроби у дослідженні історії свого села, прізвище Пивовара було на рівні Кабузана, Ястребова, тобто зовсім недосяжне, така собі мега височина. І коли у 2011 році я вперше, набравшись сміливості і рішучості, поїхала до обласного краєзнавчого музею за допомогою і порадою, мене відправили до Костянтина Шляхового, а той у свою чергу, порадив звернутися до Анатолія Васильовича, який якраз перебував у обласному архіві. Кажуть, що співпадіння не існує, нічого у житті не буває просто так. Чи то доля розпорядилася, чи то Богу так було угодно, але саме на той день я замовила якісь там матеріали і повинна була їхати в архів. Там ми зустрілися і познайомилися з Пивоваром. Він виявився дуже скромним, тихим, ввічливим, люб'язним чоловічком, середнього зросту, худорлявим, простим у спілкуванні, приземленим у поглядах. Під час обідньої перерви, Анатолій Васильович вислухав мене, розпитав про те, що мені вдалося зібрати, дав поради у підборі матеріалів і пообіцяв допомогти знайти архівні документи, стосовно походження села Злинка. Так і розпочалася наша співпраця та багаторічна дружба. Досліджувати джерела аби знайти документальні підтвердження часів походження і заснування слободи Розкольників Злинка призвело до того, що Пивовар «відкопав» дуже багато цінної інформації про заселення та адміністративний устрій усього Елисаветградського краю періоду XVIII століття. До речі, Пивовар сам казав, що душа його живе у цьому столітті, бо детально дослідив тони документів про заселення Півдня України, вивчив уклад життя людей того часу і міг розповідати про будь-яке село чи місто годинами. Тож, сьогодні, я пишаюся тим, що такий знаний науковець, допоміг мені, сільській вчительці, підготувати перший розділ «Заснування села» книги «Злинка: від витоків до сьогодення», яка здобула Першу обласну краєзнавчу Премію ім. В. Ястребова у 2013 році, науковим керівником якої він погодився стати.

Пам'ятаю його повчальні слова, коли я була у розпачі: «Поки ти сама не перебереш своїми руками кожен клаптик паперу, не прочитаєш його своїми очима і не складеш до купи інформацію у своїй голові, тобі ніхто не допоможе. Берись і роби сама!» Так я і зробила! Багато ще життєвих порад дав мені цей геній. Товаришуючи з ним, я зрозуміла, що чим розумніша людина, тим вона простіша у спілкуванні. Він вчив писати простими зрозумілими словами, аби робота була доступна звичайним читачам. Був дуже вимогливим вчителем, за кожну помилку, зроблену від неувважності, «відчитував», як першокласницю. Тож, я багато чим йому завдячую.

У музеї історії с.Злинка, 2014 рік

Кожного літа Анатолій Васильович, під час відпустки, приїздив на рідну Кіровоградщину, робив таке собі турне по рідному краю, приїздив до Кропивницького і обов'язково відвідував Злинку, місце, де йому було комфортно. У наші «Каскади» він закохався з першого візиту в 2010 році. До останнього літа 2022 року, вони манили його чарівними краєвидами, насичували неймовірною енергією, тут він відчував себе щасливим малим хлопчиком. Свій фотоапарат ніколи не випускав з рук. Пивовар умів зловити кадр! Був таким чутливим, підмічав усі тонкощі, кожную квіточку, кожную комашку, був фотохудожником від Бога. Дуже багато розповідав про користь лікарських рослин, як їх треба правильно заготовляти, як сушити, що від чого пити. Був прибічником усього натурального, справжнього, живого. Інколи здавалося, що цей чоловік знає усе й про все. Так тонко відчував світ! Навіть архівні документи Анатолій Васильович відчував усім своїм еством, він знав де, що лежить, де що шукати, якщо не вистачає якогось папірця. Цей «унікум» називав себе «архівною міллю», шуткуючи з друзями. А й справді, скільки ж його руки перебрали, переклали, а очі перечитали безцінних архівних аркушів?! А скільки його тонкі пальці надрукували сторінок?! Мабуть дуже-дуже багато, бо при виїзді у закордонне відрядження у нього не змогли взяти відбитки пальців, настільки вони були стертими об клавіші комп'ютера!

Пивовар народився і виріс в селі, тому Злинка стала дуже близькою. Сюди він привозив неодноразову і дружину, і доньку з онуком. Усі були раді спілкуванню. Влітку 2020 року він, вперше в житті, тримав вінець у церкві над головою мого чоловіка Миколи, коли нас друзі спонукали повінчатися. Це була неймовірна подія! Вона справила на нього величезне враження!

А. В. Пивовар в урочищі Каскади.
2014 рік

Остання риболовля, липень 2022 р.

Востаннє, у липні 2022 року, під час чергової перерви між сеансами лікувальної терапії у Кропивницькій лікарні, він жив у нашому домі 2 тижні. Ми з чоловіком підтримували його як могли. Тут він востаннє тримав у руках вудку, проїхався по знайомим вже околицям села, відвідав Каскади, все сфотографував, бо знав, що вже сюди ніколи не повернеться. Можу відмітити його неймовірну стійкість, терплячість під час довготривалої хвороби. Він дуже мужньо переносив нестерпний біль. Коли ця гідра його відпускала, одразу ж сідав за комп'ютер, бо ще стільки йому треба було встигнути зробити! Весь час будував плани, що ще треба надрукувати і подарувати людям. А й правда ж, його внесок для майбутніх науковців, дослідників і краєзнавців важливий та вагомий. Він залишив нам і наступному поколінню надто цінну спадщину, якою будуть користуватися ще багато-багато років. Пишаюся тим, що у моїй бібліотеці є майже усі титанічні видання під його авторством. Світлий слід залишив по собі Анатолій Васильович! Вічна йому пам'ять та наша глибока шана!

РОЗДІЛ I. ІСТОРІЯ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ

Омелян Пріцак¹ (США)

ЩО ТАКЕ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ?

Доповідь, виголошена 28 серпня 1990 р. на пленарному засіданні
I конгресу Міжнародної асоціації українців

Видатний французький палеонтолог Pierre Teilhard de Chardin² писав у 1955 р., що епохальною подією в історії нашої планети була поява розумної, думаючої, творчої людини, яка не тільки знала себе, але була свідомою того свого стану (*non plus seulement savoir, mais savoir que l'on sait*). Думаюча людина творить і пізнає другий, новий, свій внутрішній світ, в якому, власне, на базі самопізнання проходять процеси мислення та свідомості, а також, крім пізнання безпосереднього, діалектичне пізнання посереднє. Співіснування та спілкування людей у своїй спільноті і дало другий епохальний подвиг – виникнення мови як засобу кодифікації та закріплення у пам'яті відкрить (знань) та вживання того винаходу, мови, як засобу суспільної комунікації, організації та керівництва.

Існують два типи мислення: циклічно-міфічне та лінійно-логічне. Вчені, зокрема у 19 ст., думали, що міфічне мислення притаманне тільки для примітивного суспільства. Але міф засвідчений у всіх знаних культурах і суспільствах, як давніх, так і нових, як примітивних, так і цивілізованих. Міф і сьогодні є одним з двох (другим є логіка) співіснуючих паралельно (часто без контакту між собою) площин людської суспільної свідомості. Перша функція міфу (на думку фахівців, сакрального походження) це деіфіковане³ пояснення явищ: воно, пояснення, і застигнувши, мало (і ще має досі) авторитет вічної, всіх зобов'язуючої аксіоми, яка не потребує (і від неї не очікують) доказів, без огляду а не раз нелогічний, а тому неможливий характер даної аксіоми. Ось кілька прикладів: відьми вживають мітли як засіб своєї повітряної «транспортизації»; «українці є антисеміти і фашисти»; «москалі, чужі люди, роблять лихо з українськими дівчатами»; «євреї вживають для маці кров християнських дітей».

Міфотворцями в давні часи були пророки, жерці та поети, а в нові часи – ідеологи-пропагандисти, які нав'язують суспільству свої міфи, що в наш час називаються ідеологією. Живучість міфу підтримується періодичними ритуалами, культом та забронзовуванням пам'ятниками.

За Raffaele Pettazzoni⁴ – міф вторить «*magna charta*» для кожної суспільної інституції. Історичне пізнання постає, власне, в діалектичному змаганні міфу («метафізична історія») із логікою («когнітивна історія»). Одне із основних завдань історика – це аналітично деміфізувати архетипи міфу, а разом з тим породжені ним пересуди і табу, які, будучи як міф ірраціональними, «не

¹ Омелян Пріцак (1919-2006) - видатний український історик-сходознавець та філолог, учень Агатангела Кримського. Один з фундаторів та багаторічний директор Українського наукового інституту Гарвардського університету (США). На фото - О. Пріцак і Йоанн Павло II.

² П'єр Тейар де Шарден (1881-1955 рр.) – французький філософ, теолог.

³ Від лат. «*Deus*» – Бог і «*facere*» – діяти, тобто обоготворення.

⁴ Рафаело Петтаццоні (1883-1959 рр.) – італійський історик та археолог.

потребують доказу», на думку своїх творців, чи «виправдання». Всі ми з вами пережили епоху білих та чорних плям.

Пізнання людини, яким займається гносеологія, це активне відображення об'єктивного світу у свідомості людини, що здатне виходити за межі наявного стану речей. Воно реалізується в дихотомічних площинах: конкретне-явне (матеріальне) і абстрактне (ідеальне), сучасне і майбутнє, абсолютне і відносне і т. д.

Поширення пізнання, із наявного знання до безпосередньо не спостережуваної внутрішньої основи явних та абстрактних об'єктів, виводиться при допомозі гіпотез та моделей.

Усі так звані точні науки, як кібернетика, математика, біологія, фізикохімія, а також суспільно-гуманітарні науки (філософія, соціологія, мовознавство) поширюють своє пізнання на основі аналітичного розв'язування гіпотез за допомогою або без допомоги моделей. При цьому вживають методів зовнішньої (ерудиційної) та внутрішньої (евристичної) критики.

Різниця між міфом, яким може бути так звана ідеологічна (партійна) «наука» (властиво, це перечить дефініції поняття «наука») і об'єктивною наукою (наукою *par excellence*) те, що наука приймає і безпристрасно досліджує усі гіпотези і моделі умовно: тільки ті пропозиції, які доказані повністю, входять до наукового доробку. Зате міф, що за дефініцією не підлягає законам логіки, не потребує доказів.

Людина – суспільна істота (римляни окреслили це як *animal sociale*, а я додав би «непоправне» *animal religiosum*), є пов'язана зі своїм суспільством у двох вимірах: сучасному (синхронному) та минулому (діахронному). Тому історик мусить деміфізувати не тільки міфи досліджуваної минулої епохи, але – будучи людиною – і своєї власної.

Просліджується тенденція у розвитку свідомості людської спільноти робити «славному» минуле, зокрема давнє, щоб воно було атрактивним для молодого дозріваючого покоління. Це славне, світле, золоте минуле, *aurea aetas*⁵ давніх римлян, в якому не було ніяких негативних сторін, а були нібито здійснені нездійсненні ідеали сучасної епохи, наприклад, «національна» державність у східних слов'ян ще до часів Київської держави. З другого боку, виникла і ще досі є наявною потреба наблизити сучасним невідоме майбутнє і також зробити його атрактивним.

Тут мають своє джерело месіанізм та міленарні теологічні міфи. Теорія Карла Маркса про п'ять суспільно-економічних формацій усього людства є цікавою метафізичною моделлю, але його остання, найвища п'ята формація (число п'ять є епічним) – комунізм, який триває до кінця світу, не є наукою, а міфом, бо не підлягає доказові. Ми зараз на переломі між «п'ятою» і «шостою» стадією, яка не була передбачена Марксом.

Як кожна точна наука – історія (когнітивна, неметафізична) має свою дефініцію, яка базується на точних критеріях.

Історія є наука, яка передає візію минулого свідомих себе людських спільнот всієї землі (територіалізований лінійний час, за висловом Fernand Braudel⁶), що базується на писаних документах (джерелах). Історія даної території чи народу починається тільки тоді, коли є свої писані свідоцтва. Тому історія в різних частинах обжитої землі починається в різні часи. Коли відносно даної території є тільки чужі джерела, тоді це не історія, а протоісторія.

Археологія – це окрема наука; вона не є передісторією, але вона як допоміжна дисципліна історії (або протоісторії) доповнює свідоцтва писаних джерел.

Згідно з дефініцією, історія не може займатися майбутнім (немає і не може бути об'єктивних панхронічних законів), як також не повинна включати питання сьогодення або вчорашнього дня. На жаль, концепція так званої «сучасної історії» (знов *contradictio in adjecto*⁷) впроваджена англійськими авторами після першої світової війни і тепер дуже поширена, шкодить історичному пізнанню.

На противагу до соціології, яка є синхронна і тому може займатися теперішнім, історія є, і мусить такою залишатися, діахронною.

Історія – це перш за все візія, яка вимагає часової і просторової відстані при ригористичному об'єктивному аналізі. Тільки завершені історичні цикли (наприклад, економічний, політичний,

⁵ Золота доба (лат.).

⁶ Фернан Бродель (1902–1985 рр.) – французький історик, представник школи «Анналів».

⁷ Суперечність в означенні (лат.), себто внутрішня суперечність.

релігійний, культурний і т. п.), тобто цикли, відносно яких можна дістати всебічну перспективу (а не біло-чорну картину), – є предметом історії.

Треба згодитися з словами іспанського філософа Jose Ortega y Gasset⁸, що історія є багатоперспективна. Подібно до гір, що з одного боку лісисті, з другого – вкриті корчами, а з третього – прямовисні скелі. Історія не описує «wie es eigentlich gewesen»⁹ або «wie es eigentlich geworden»¹⁰, а є візією, опертою на аналізі історичних фактів у їх каузально-лінійних пучках, у секвенціях¹¹ закінчених історичних циклів (звичайно не концентричних) на просторі територіалізованого часу...

Історичні факти одноразові і неповторні, але неодмінно мусять бути внутрішньо пов'язані пучками своїх структур. Звичайно, вони можуть мати подібність (звідси міф про закони людського буття), але вона тільки зовнішня, а не істотна. Кожний день багато людей переходять Рубікон (в Італії, на південь від Равенни), але тільки один такий перехід став історичним фактом, пов'язаним пучками своїх структур. Це перехід Цезарем Рубікону 11 січня 49 р. до Христа.

Я сприймаю точку зору Макса Вебера про те, що історичні факти (а я додаю: історичні цикли) творять трансцендентальну (тобто поза межами досліду) цілість, яку можна побачити в її частинах, але ніколи повністю. Можна показати причину: цикли історії є в постійному, неповторному русі, який через свою незакінченість не піддається цілісно дослідив вченого. Ще нереалізовані неповторні цикли можуть бути тільки предметом телеології, цебто метафізичної спекуляції творця рівня своєї епохи.

У своїй пізнавальній, когнітивній дименсії¹² неметафізична історія підлягає законам логіки, і тому, що вона виражається мовою, вона, історія, ще підлягає законам семіотики. Як мовознавство, історія (і міфологія) є антропоцентричною наукою. Поміж цими трьома науками існує ізоморфізм¹³. Тому що в нашому столітті мовознавство – тут я маю на увазі спеціальну діахронну лінгвістику – закріпило себе новими структуральними відкриттями, можна і треба, на мою думку, адаптувати деякі його візії та методи для історичного пізнання та дослідження.

Але це тема окремого циклу доповідей.

Тепер перейду до властивої теми моєї сьогоднішньої доповіді: «Що таке історія України?».

Я вже згадував, що територія (територіалізований час) займає спеціальне місце в структурі науки історії. У відношенні до української історії критерій території відразу викликає запит: яка територія? Українські поселення до двох останніх століть, а спеціально української держави різних часів, займали різні території. Київська Русь охоплювала увесь східно-європейський лісостеп лісову смугу, але не обіймала Південної України з Кримом та Слобідської України.

Галицько-Волинська держава в основному обмежувалася Західною Україною включно з Холмщиною, Підляшшям, частиною Литви і цілим Поліссям, а також з територією поміж Дністром і Серетом, що після 1340 р. стала Молдавським князівством, а пізніше базою сучасної Румунії.

Гетьманська держава після 1667 р. простягалася до Києва і північної Лівобережної України, при тому знову без Слобідської України, яка від початку її колонізації українськими вихідцями у 30-х роках 17-го ст. була безпосередньо пов'язана з Московським царством.

Справу тут мусить вирішити сьогоднішній державний критерій: українська територія, як предмет історії, це приблизно територія в межах теперішньої УРСР, що більш-менш також

⁸ Хосе Ортега-і-Гассет (1883–1955 рр.) – іспанський філософ, автор відомої візії «бунту мас».

⁹ «Як власне все було» (нім.). Знаний афоризм німецького історика Л. фон Ранке (1795–1886 рр.), що впродовж першої половини XIX ст. розглядався як один із найважливіших пізнавальних орієнтирів європейської історіографії.

¹⁰ «Як власне все відбувалося» (нім.). Теза німецького історика К.Лампрехта (1856–1915 рр.), котра переінакшує наведений вище вислів Л. фон Ранке, себто надає йому іншого сенсу.

Відображає концептуальну пропозицію К.Лампрехта на зламі XIX–XX ст., що висувала ідею відмови від описової історії й заміняла її пошуком еволюційних закономірностей на основі культурно-історичного синтезу як своєрідного переосмислення та ревізії «першого» позитивізму

¹¹ Від лат. «sequentia» – слідування.

¹² Від лат. «dimensio» – вимір.

¹³ Подібність в організації, будові.

відповідає так званим етнографічним кордонам поселення українців. Тут може виникнути закид, що таке вирішення є телеологічним, бо теперішню державну територію проектується у минуле.

Відповідь на це є проста: усі сьогоденні держави-нації, наприклад, російська, проходили подібний розвиток. Етнічно неукраїнські політичні структури занепадали, наприклад, Половецька держава (1050–1240), Кримський ханат (1450–1783); їх бувші мешканці увійшли цілком або у великій мірі в український етнос, через те їх територія стала українською етнографічною територією протягом 16–20 ст. Тим-то українська історіографія має, як і кожна інша історіографія, як свій обов'язок вивчати минуле усіх людських історичних спільнот і держав, що проживали на теперішній своїй (українській) території, а не обмежуватися тільки до держав «свого», цебто сьогоденішнього, українського етно-мовного кола. Це, як я згадував, зовсім не виняткова ситуація, наприклад, як складові частини історії мовно-романської Іспанії входять історії чужих етнічно і культурно-релігійно держав, таких, як аріанська держава германських візиготів (475–711 із центром у Толедо, біля пізнішого Мадриду), арабський мусульманський халіфат Омейядів із центром у Кордові та його арабо-берберійські спадкоємці – останнім був емірат зі столицею у Гранаді, який закінчив своє існування у році відкриття Америки (1492). Це включення вона (історіографія) повинна робити при одній умові, дуже важливій, бо вона звільняє історичну науку від тавра телеології: усі процеси етнічно неукраїнських державних структур повинні вивчатися об'єктивно, нарівні з етнічно українськими державами, без тіні будь-якого «культурного месіанізму, теорії найменшого зла» або проектування «необхідності» української колонізації, або українізації етнічно не українського населення в минуле. Тому дослідник княжої доби повинен трактувати безпристрасно і на тому самому рівні, притому з належним знанням усіх джерел україномовних і не-україномовних, не тільки руську (на Україні етнічно українську) Київську державу, але також і тюрко-монгольсько-половецьку державу. Історик козацької доби повинен паралельно і безпристрасно трактувати як і державу Війська Запорозького, так і Кримський ханат. У такому підході татари – це не дикі зайди, грабіжники, а нарівні із запорожцями – наші предки. Тут можу подати, що в половині 16-го ст. єдиною українською княжою династією, по вимиранні або вимандруванні Рюриковичів, були князі Ружинські-Половці. Вони виводилися від половецького володаря Тугор-таркана (помер у 1096 р.), тестя київського великого князя Святополка Ізяславича (1093–1113). Столиця Половецької держави Шарукань містилася на міській території пізнішого Харкова.

Руські князі, як і половецькі мали між собою свої постійні порохунки, союзи та міжусобиці, але у 1223 р. на річці Калці вони боронили свою батьківщину (власне, територію!) перед монголами спільно, князі Рюриковичі плече об плече з князями половецькими, велика частина яких уже тоді ввійшла у руський християнський культурний круг. Свідченням того є імена половецьких князів того часу, такі як Юрій Кончакович, Данило Кобякович, Ярополк Томзакович, Гліб Турієвич. Шляхтич Никифор Поплонський складав тодішньою русько-українською мовою панегірики на честь перекопського бея (високого достойника Кримського ханату і члена династії Шагин-Гирея у 1691 р.), цілком у «бароковому» стилі панегіриків доби гетьмана Івана Мазепи:

*«Кримські врата, Перекопе давный,
Вездѣ по странамъ еси ты славный.
Велика твоя слава повсюду єсть нынѣ,
Ляхом, Москвѣ и Руси і всей Украинѣ...
Зная храбрость велику Шангирѣй салтана.
Казаки себѣ имѣють ради тебе пана».*

Ось що читаємо в «Літописі» Самоїла Величка (помер бл. 1728 р.) про пригоди кошового отамана Івана Сірка під роком 1675. Коли Сірко, наїхавши одну кримську територію, забрав з собою проживаюче там християнське (етнічно українське) населення і сказав їм на кордоні: *«Хто хочет, идѣте з нами на Русь, а хто не хочет – вертайтесь до Криму. Якоє слово Стѣркове християне и туми з християн в Криму родившіися (метиси, що вже народилися в Криму) почувши, изволили єдни з них, а именно три тисячи, лутше до Криму вернутися, нежелли в землю християнскую простовати... а при отпуску гди (Сірко) спитал их – для чого бы до Криму квапилися, отповѣдили, иж там в Криму имѣють уже свои остьдлиски и господарства, и для того там лутше себѣ желают жыти, нежелли в Русь ничего своего неимуци».*

Тюрколог Агатангел Кримський (1871–1942, сам, як і визначний наш економіст Михайло Туган-Барановський, 1865–1919, – кримсько-татарського походження), який навів цю цитату у своїх «Студіях з Криму» (1929), додає: *«Принагідно зробимо увагу. Не тільки спеціалістові-антропологові, ба й першому-ліпшому туристові, часом одразу буває видно величезну схожість антропологічного типу багатьох теперішніх татар-кримчаків та українців. З першого погляду іноді не можна і розпізнати, чи татарин-кримчак перед вами, чи українець. Такі оповідання, як оце, що наведене з Самійла Величка про масове потатарення українців у Криму, вимовно пояснюють і факт антропологічної схожості».*

Демографічна історія Криму ще не написана. Як характеристичний причинок до неї я подаю статистичні дані із 1666–1667 року, які навів найбільший османсько-турецький подорожник Евлія Челебі (1611 – бл. 1683). Евлія побував в рр. 1641–1667 у Східній Європі, деякий час провів у Криму, брав участь у кримських походах на Україну. Якраз у 1666–1667 рр. відбувся черговий перепис населення півострова Криму (за законом Чінгіз-хана він мав відбуватися кожних 30 років). Евлія встиг ще перед своїм від'їздом до Істанбулу занотувати дані того перепису до своєї славної «Книги подорожей» (Сиягат-намесі).

Тодішній Кримський ханат що складався з 24 «судових» повітів (казалик), поділяв населення на три групи: повноправні мусульмани, православні піддані-робітники мусульманів (есір), окреслювані як казак («козаки» – українці), та райя, оподатковані піддані релігійні спільноти (євреї, караїми, вірмени, греки). Мусульманського населення було 187.000 душ: із них 87.000 належали до військового стану (у 1928 р. татарів в Криму було 175.000). Українських підданих було 920.000; Евлія поділяє їх на три групи:

- 1) піддані (есір) – 600.000;
- 2) рабині, жінки, дівки (діфка) – 120.000;
- 3) діти – 200.000.

Як бачимо, співвідношення було: 187.000 татарів та 920.000 українців, цебто українці становили чотири п'ятих населення Криму. У 1666–1667 рр. Евлія додає: *«Отже якщо б – але хай нас Аллах охоронить від того – така велика кількість невірних – непокірливих (ак) козаків (і українців) збунтувалася, то вони перевернули б увесь Кримський півострів догори ногами. Це дійсно тільки завдяки благословенню, що впливає із чуд Мугаммеда, що вони (козаки) цілком не спосібні до бунту»¹⁴.*

До речі, число райя, цебто євреїв, караїмів, вірмен та греків в Криму, становило за Евлією 20.000 душ.

Справа ясна, що громадяни України – мешканці Криму, харків'яни, мешканці Донеччини чи одесити – повинні мати можливість пізнати історію своєї ближчої батьківщини у системі, власне, історії України.

Переходимо до наступного елементу – спільноти-держави.

Вище ми підкреслили, що історія не займається поодинокими людьми, а людськими спільнотами (підмет-предмет історичного факту, про який мова була вище). Найвищою досі відомою в історії людською спільнотою є суверенна національна держава, в минулому протодержава або й залежна держава.

Тому історія і є, в основному, історією держав та державно-подібних суспільних одиниць чи інституцій, а також ідей, що ведуть до їх створення. Історія знає різного типу держави: кочові союзи (рах), осілі імперії, міста-поліси та патримоніальні (наприклад, Московська держава), династичні (наприклад, держава Габсбургів, 16–20 ст.), станові (наприклад, Польсько-Литовська Річ Посполита, 15–18 ст.), національні (французька держава після 1789 р.), теократичні (папська держава, арабський халіфат) і под.

На українській території протодержавне життя почалося приблизно у 7-му ст. перед Христом. Тоді там паралельно з'явилися три типи держав, які всі є невід'ємною частиною передісторії України. На північному побережжі Чорного і Озівського морів і в Криму маємо грецькі держави-міста (поліси, наприклад, Ольвія). Одна група полісів об'єдналася біля 480 р. перед Христом у

¹⁴ Евлія Челеби. Книга путешествия: Крым и сопредельные области. (Извлечения из сочинения турецкого путешественника XVII века) / Вступ. ст., пер. и комм. Е.В.Бахревского. – 2-е изд. – Симферополь, 2008. – С.165.

патримоніальну державу – Боспорське царство, що проіснувало під різними династіями (грецько-фракійського, готського та протоболгарського походження) аж до хозарських та руських часів у 10 ст. по Христі: тодішня староруська назва того бувшого царства була Тмуторокань.

У степовій Україні (обабіч Дніпра) створили свій кочовий «пакс» іранські скіфи. Це перший відомий в протоісторії (завдяки Геродотові: 5 ст. до Христа) такий «пакс» (якщо не рахувати Гомерових кіммерійців, про яких ми нічого докладніше не знаємо). Скіфів, як провідників «паксу», замінили сармати, останніх аляни: усіх їх панівні верстви були мовно іранцями. Після готського *intermezzo* володарями «паксу» ставали народи алтайської мовної групи: гунни, (псевдо) авари, болгари, хозари, печеніги і, врешті, половці й татари.

У 9–10 ст. із лісової смуги вздовж нових торговельних шляхів постала руська Київська держава, яка до 13 ст. займала панівне становище теж у лісостеповій смузі, як також і в деяких частинах чорноморсько-озівського побережжя.

Паралельно з нею співіснували на цілій південній половині сьогоднішньої української території степові кочові «пакси» печенігів (898–1050 рр.) і половців (від 1050 до 1223 р.). Дослідження джерел, історії та взаємин між собою і сусідами усіх отих державних утворень, осілих та кочових, і є завданням історії України. Зв'язувало усі державні утворення України, осілі і степові, те, що всі вони в основі були патримоніального типу. Це значить, що державна влада, економічні ресурси, торгівля, культура – усе було монополією володаря (князя, кагана) та династії (патримоніальна держава) і ними ж контролювалися. Тому, що джерело української християнської культури, Візантія, була також патримоніальною державою, у таких обставинах неможливо було в княжу добу витворити провідну верству – співучасника влади із володарем та політичну культуру еліт. Із вимерттям династії або внаслідок мілітарної поразки майже безслідно і без ірреденти переставала існувати сама держава.

Станові концепції, база для виникнення еліт, що могла зародитися тільки у непатримоніальній католицькій Західній Європі між 10 та 13 ст., почала доходити на Україну вже у другій половині 12 ст. через суміжні католицькі країни – Угорщину (до 1387 р.) та Польщу (1387–1795). Продуктом тієї культурної інтеграції з Заходу були – Галицьке князівство, західноукраїнська «гербова» шляхта, козацька майже станова держава 17–18 ст. (своєрідна копія польської Речі Посполитої), та незалежна від даної держави греко-католицька структура – унікальні явища у патримоніальній православній Східній Європі. Тут можна додати, що друга тодішня держава України, Кримський ханат, виробляв собі структуру, подібну до гетьманської держави Війська Запорозького. Цікаво, що рік 1783, це дата кінця обох структур – козацької та кримської.

Тут можна на маргінесі вказати на цікавий історичний парадокс: у часах визвольних змагань 1917–1920 рр. виникли на Україні знов дві держави: одна Українська Народна Республіка зі столицею у Києві, друга – Українська Радянська Республіка зі столицею в Харкові, цілком як за княжих часів: Рюриковичі (Київ), *versus* половці (Харків).

Як уже згадано – лінійний час є дуже важливий компонент історії, бо буття і дії людських спільнот типу *homo politicus* проходять у часі, що міряється ерою, яка постійно йде вперед, а не змінюється циклічно. Свідомість часу є продуктом вищого, лінійного мислення. Це твір міської культури, незалежний від природних циклів, бази сільського господарства. Тому, як вище згадано, антропологи та міфологи розрізняють два типи мислення: так зване нижче (примітивне) – циклічне та так зване вище (розвинуте) – лінійне. Культура, базована на циклічному думанні, є поза межами історичного дослідження, бо в центрі уваги людини циклічного думання є лише проблеми несвідомої традиції своєї території – громади (*communitas*), яка базує усе на міфічно-циклічній обрядовості без ніякого поступу (перспектива в минуле, замість вперед). Arnold Toynbee окреслює її як «*arrested civilization*»¹⁵.

Вона неспроможна сприйняти лінійного розвитку, а тим самим досягнути ступінь вищого розвитку здиференційованого свідомого себе суспільства, цебто суспільства із системою ясно окреслених структур.

¹⁵ «Недорозвинена цивілізація» (англ.), себто цивілізація, котра «завмерла» у своєму русі. Історик А.Тойнбі нараховував п'ять таких цивілізацій: 1) спартанці; 2) кочівники Євразії часів середньовіччя; 3) османці (турки Османської імперії); 4) ескімоси; 5) полінезійці.

Основна проблема історії України в тому, що велика (якщо не більша!) частина українського населення аж до наших часів, а то і в наші часи, усе ще живе у системі циклічного думання. Тому в нашому випадку ми маємо справу, властиво, не з однією, а з двома спільнотами, де обидві ці системи думання (циклічне та лінійне) існують паралельно між собою і утруднюють нормальний перехід так званої «народної маси» (із циклічним думанням) до свідомої структурної суспільності (з лінійним думанням), образно кажучи: перехід відантропології до історії.

До якої культури входить Україна? Звичайно приймається як аксіома, що це візантійсько-православна цивілізація. Але як з тим погодити український католицизм-унію, не говорячи вже про інші не християнські (наприклад, ісламська) цивілізації. Розв'язку подає саме наше національне ім'я – гранична смуга – Україна. Якраз Україна являється цікавою для світового історика територією, яка була перехрестям багатьох культур і релігій, продуктом як циклічного, так і лінійного думання, що, як сказано вище, по сьогоднішній день співіснують паралельно побіч себе, хоч часто на різних рівнях. Дослідження та аналіз взаємного проникнення отих вищих і нижчих цивілізацій – це завдання майбутнього. Але вже тепер можна бути певним, що такі дослідження дадуть дуже цікаві результати.

Назва Україна – «пограниччя». Як кожне пограниччя, ця територія вагітна з одної сторони злиттям багатств різних міфічних та релігійно-культурних традицій, а з другого боку – протиріччями, які оці різні складники приносять із собою: осіла і кочова державність, християнство та іслам, католицизм і православ'є, патримоніальна і конституційна системи (наприклад, конституція Пилипа Орлика вже у 1710 р.), поруч патримоніального деспотизму Івана Мазепи.

Україна – це східний форпост Європи, який можна порівняти із західним форпостом Європи – Іспанією¹⁶. Назва Іспанія (старого фінікійського походження) залишалася до походу Наполеона тільки географічною. Місцеві і чужі політичні та станові організми продовжували існувати паралельно до нових часів (Кастилія, Арагон, Каталонія, Наварра і т. д.). Немає і сьогодні однієї загальноіспанської мови і літератури. Є дві основні – кастильська і каталонська. Як поняття «українець», так само поняття *Espanol*, «іспанець» (до речі, запозичене з провансальської мови) стало загальноживаним в Іспанії тільки після подій 1808–1814 рр. А дуже плідотворна іспанська культура переосмислювалася із багатьох, дуже суперечливих елементів: карфагенських, римських, візантійських, арабських, єврейських, романо-християнських, а також цікавих мішаних культур: *Mozarabes* – арианські християни в арабському культурному крузі. *Mudejares* – мусульмани в християнському культурному крузі, *Muladies* – християни, що стали мусульманами (їх називали ще *Renegados*), *Moriscos* – мусульмани, що стали християнами, *Magranos* – євреї, що перейшли на християнство і т. д.

Тепер пора підсумувати.

Історія України – це не історія української етнічної маси (етнізм не є об'єктом історії), а міряна лінійним часом багатоперспективна об'єктивна візія минулого усіх типів держав і спільнот, що існували на теперішній українській території в минулому, і їх носіїв (еліт), політично свідомих («політичних українців»), та перейнятих ними розвинутих цивілізацій.

Цей досвід подається у структуральному трактуванні основних історичних циклів – перспектив на базі встановлених дихотомним аналізом історичних фактів. Є шість таких основних історичних циклів: політичний, економічний, релігійний, суспільний, культурний та психологічний. Деякі державні утворення України, їх носії та цивілізації зійшли зі сцени історії у різні часи. Одна із них, власне цивілізація українська *par excellence* стала протягом двох останніх століть головною, а то й панівною на всій теперішній українській території. Власне, безпристрасна візія історичних процесів, що довели з одного боку до зникнення цілої низки цивілізацій, а з другого – до їх інтеграції в українській національній спільнотній цивілізації-державі і є як предметом історії України, так і через неї підметом-предметом всесвітньої історії на даному ареалі.

¹⁶ Подібні порівняння України з Іспанією побутують і в текстах Б.Крупницького (див., напр.: Крупницький Б. Історичні основи європеїзму України // Літературно-науковий вісник (Регенсбург). – 1948. – No1. – С.130).

Олександр Жосан, м. Кропивницький

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА ОУН-УПА (1943 – 1960 РР.)

У підпіллі ОУН у другій половині 40-х – кінці 50-х років ХХ століття освітньо-пропагандистською роботою керував Головний осередок пропаганди і інформаційної служби (ГОПС). Члени ГОПС визначали основні напрями пропагандистсько-видавничої роботи, окреслювали пріоритетну тематику періодичних та неперіодичних видань, виготовляли зразки освітньо-пропагандистських матеріалів. Рішення ГОПС були обов'язковими для пропагандистських осередків ОУН та освітньо-політичних і виховних структур УПА. ГОПС займалася організацією освітньої та виховної роботи членів ОУН-УПА та агітаційно-пропагандистської роботи серед населення, виготовленням та розповсюдженням відповідної політичної та навчальної літератури, організацією вишколів, мітингів, лекцій, підготовкою пропагандистів та вчителів. Відомо, що керівником освітньо-пропагандистської діяльності у 1945–1951 рр. був Петро Федун із Полтави [11].

Друковані засоби освіти та пропаганди, як зазначає О. Пагіря, «посідали безумовну першість серед усіх форм популяризації ідей визвольного руху. Поширення підпільної літератури дозволяло при мінімальній кількості пропагандистів охопити значно більшу аудиторію, ніж міг зібрати будь-який мітинг. Політично-пропагандистська робота на охоплених повстанським і підпільним рухом територіях провадилася, зокрема, шляхом поширення періодичних і неперіодичних видань, які друкувалися у підпільних друкарнях ОУН та військових округ УПА.

У зв'язку з початком збройного етапу боротьби з'явилася військова преса. Перші видання УПА побачили світ навесні 1943 року. Це були короткі витяги з преси, часто з коментарями, які готували культурно-освітні працівники відділів та команд УПА. З липня 1943 року політичний відділ ГК УПА почав видавати поважніший місячний журнал «До зброї» (1943–1944), що виходив на Рівненщині. Журнал містив матеріали з тематичних напрямів: сучасна військова політика, військовий вишкіл, військова термінологія, історія, святкування національних річниць, описи боїв УПА, описи дій на фронтах Другої світової війни, патріотичні поезії, посмертні згадки тощо. Військові часописи періоду німецької окупації представлені виданням політвідділу УПА «Інформації з фронту УПА» (1944), гумористичним часописом «Український Перець» (1943–1945), а також газетами «Наш фронт» (1943) та «Інформатор» (1942–1943). Газети висвітлювали мету і завдання УПА, друкували накази і розпорядження командування, інформували про бойові дії перших повстанських загонів. У 1943–1944 роках за їх випуск відповідав Яків Бусел («Галина»), який не лише очолював політвиховний відділ угруповання УПА-«Північ», але й був редактором усіх його видань. Роль кореспондентської мережі виконувала Українська пресова служба (УПС), створена при УПА у вересні 1943 року. Головній станиці УПС підпорядковувалися станиці при відділах УПА, що склалися з 3 або 5 осіб під орудою політвиховника відділу.

У 1940-х – на поч. 1950-х рр. було опубліковано сотні різнопланових за тематикою листівок ОУН та УПА, які були адресовані різним групам та прошаркам населення: міській та сільській інтелігенції, вчителям і викладачам, робітникам і селянам, школярам (у т. ч. піонерам і комсомольцям), солдатам та командирам РСЧА, бійцям внутрішніх військ НКВС–НКДБ–МДБ, членам ВКП(б) і позапартійним, прихильникам ОУН і УПА тощо. Окремо видавалися листівки та заклики до мешканців Центральної, Південної та Східної України. У 1943 році у середовищі з'явилися листівки різними мовами Радянського Союзу із закликом до всіх підрадянських народів долучатися до боротьби проти імперіалістів Москви і Берліна за створення власних національних держав («До всіх народів Східної Європи і Азії», «Вірмени і інші народи Кавказу!», «Грузини!», «Литовці, латиші, естонці», «Татари Поволжя!», «Узбеки, казахи, туркмени, таджики, башкири, татари, народи Уралу, Волги і Сибіру» та ін.). Їх друкували у друкарні «Свобода народам» на Рівненщині під час проведення Конференції поневолених народів Сходу Європи й Азії.

Листівки виготовлялися друкарським способом, за допомогою так званих «гутенбергівок», шляхом нанесення відбитків з дерев'яних кліше, на друкарських машинках, переписуванням від руки. За своїм характером їх можна поділити на листівки-інформації, листівки-роз'яснення та листівки-заклики. Кожен з цих різновидів мав свої особливості. Якщо повідомлення та роз'яснення

були розраховані на раціональне сприйняття, то заклики зверталися більше до почуттів, в емоційній формі спонукаючи читачів до конкретних дій. Значний пропагандистський ефект мали листівки-карикатури, які користувалися особливою популярністю серед населення. Близькими до листівок були бофони, які попри основну функцію грошових документів, несли і певне пропагандистське навантаження. Листівки ОУН та УПА розповсюджувалися у різний спосіб. В одній із підпільних інструкцій з цього приводу зазначалося, що поширення літератури вимагає видумки, кмітливості, звинности. Літературу треба розкидати скрізь, розвішувати на придорожних стовпах, в лісі, на руїнах фільварків, на колгоспних і фабрично-заводських будівлях, у внутрішніх частинах криниць, у вбиральнях (відхідниках): запахати в кишені червоноармійських шинель, класти під одіяла (коци). Виривати листки в більшовицьких книжках і вклеювати замість них листівки. Підклеювати листки в більшовицькі газети і так підкидати їх. У друкарнях ОУН особлива увага приділялася виготовленню більшої за об'ємом літератури – книг та брошур, що була розрахована на допитливих читачів, і вимагала більших зусиль від оунівських друкарів. За даними О. Стасюк, у 1941–1953 рр. у підпіллі було видано близько 800 різних найменувань книг і брошур.

Щорічна кількість видрукованої літератури протягом 1944–1946 рр. продовжувала зростати, сягнувши в наступному році свого піку – 90 окремих видань. Високий відсоток видруку з незначними коливаннями зберігався до кінця 1950 року, після чого почав знижуватись. Зупинити масовий випуск і розповсюдження літератури радянським спецорганам вдалося лише у 1954 році, проте окремі примірники брошур і листівок продовжували з'являтися до середини 1960-х років» [11].

Аналізуючи документи ОУН-УПА, можна припустити, що у цей період на території УРСР, переважно у західних і частково – центральних і східних областях, розвивалася й альтернативна радянській система освіти та відповідна навчальна література, яка не мала і не могла за тодішніх умов мати великих накладів та розгалуженої структури, оскільки видавалася й використовувалася нелегально, але вона була і ми не можемо не згадати про неї.

Підпільними організаціями ОУН і УПА, видавалися й розповсюджувалися листівки, газети та журнали, де друкувалися матеріали ідеолого-політичного та соціально-економічного змісту («Сурма», «Наш шлях», «Ідея і чин», «Український націоналіст», «Літопис УПА» та ін.), більшість із яких виконувала й педагогічні функції. Крім того, видавалися й матеріали суто педагогічного характеру. Переважно це невеличкі за обсягом брошури та статті.

Стаття «Соціальне питання в системі організованого українського націоналізму» (без автора, сер. 1940-х рр.) [4], присвячена соціально-економічним засадам майбутньої української держави. У статті, зокрема, зазначається: «Український націоналізм несе Україні і цілому світові в першу чергу всім поневоленим Москвою народам новий лад, нову життєву систему державно-політичну, соціально-господарську, цивілізаційно-виховну і т. д.: Стає до перебудови світа на нових, інших за дотеперішні, кращих більше життєвих основ. Старий дотеперішній капіталістичний і комуністично-совітський лад, що насильно здавлює одні народи, даючи примус в житті другим народам вже ослабленим, щоби вдержати в своїх кайданах розбуджені дотепер поневолені народи. ГРЯДЕ ДОБА НАЦІОНАЛЬНИХ РЕВОЛЮЦІЙ. Кожний нарід змагає здобути якнайкраще й належне йому в світі місце. Кожний старається створити свою державу, свій лад. Основні сили старого світу: Англія – капіталізм, Росія – комунізм напружують останні сили, щоби вдержати свої позиції. Боротьба щораз більше розгортається. В тій боротьбі Україна займе одне з перших місць...

Сьогодні Україна стане ні по одній, ні по другій стороні. Україна творитиме свій світ, свою життєву систему. Не хочемо ні капіталізму, ні комуно-совітизму, ні фашизму, някої другої системи. Це чужорідні витвори...

В основу нашої життєвої системи кладемо такі принципи: а. національний, б. національно-державної доцільності, в. праці, самодіяльності, солідарності, г. національної справедливості...

В українській життєвій системі рішаючим про становище людини буде праця (кількість та якість праці). Втім ріжнимося від капіталістичної і від комуністичної системи. Там рішаючим є походження. Син багатія (капіталістичний світ), син батрака (комунізм) без огляду на його духову, фізичну, інтелектуальну чи життєву вартість має там перший голос.

В нас рішаючим буде праця, Укр. Держава забезпечить кожному здобути собі вартість праці. Але кожний мусить працювати і своєю власною працею здобувати собі належне місце в суспільному укладі. В комуністичному укладі теж є праця. Але це є примусова праця... В нас буде

інша система. Нам ходить о систему вільної людини і вільної праці. Ходить оте, щоби кожна людина (укр.. людина) мала свій власний самовистарчальний верстат праці. Варстат, що в нім працюючий могтме власним зусиллям: а. здати вчас належне державі (користання верстатом і охорону), б. здобути (заробити) їду, взуття, убрання, мешкання і то гідні культурної (європейської) людини: не азіата ані раба: для себе, жінки, дітей, старих батьків, в. мати засоби на культурні видатки (радіо, преса, театри, кіно, концерти і т. д.), г) добути засоби на навчання дітей (загально і фахово), і. придбати віно для дітей, щоби уможливити їм творити нові самовистарчальні варстати праці, д. придбати гроші на чорну годину (голодові роки, слабкість, старість і т. д.). Надто, щоби кожний сам міг собі вибирати рід праці (фах), місце праці. Щоби був вільною людиною, а не рабом. Варстат, де б укр. Людина могла проявити себе в повності своїх сил. Щоби могла розвинути свою ініціативу (самодіяльність). Щоби не лише працювала, але щоби рішала, куди й на що її має йти. Щоби працюючи день і ніч, не ходила гола й боса й голодна, як це в світській системі, в ССРСР. Щоби її (укр.. людину) ніхто не мав права виселювати в дикі пустарі зимної півночі...

Безоглядне право власності на землі, всі її добра, на всіх засобах продукції належать НАРОДОВІ. Народ дає поодинокі свої багатства в користування поодиноким своїм членам, українським людям. І це власне приватна власність. Право приватної власності є взляднене. Народ може збавити декого його приватної власності. Це тоді, якщо цього вимагає добро цілого народу, держави або якщо це грозить заіснуванням злочину... В укр. системі буде власність державна, кооперативна, муніципальна і приватна... Земля буде приватною власністю укр. селянства. В укр. системі буде дійсним середне сільське господарство. Буде означена законом границя найменшої і найбільшої кількості землі, що буде згромаджена в одних руках. Українська влада проведе ліквідацію колгоспів... В укр. життєвій системі кожна укр. Людина матиме свій варстат праці (сільське господарство, ремісничий варстат, праця в промислі та державній службі і т. д.). І то самовистарчальний життєвий варстат праці. Варстат праці, в якому зможе проявити всі свої сили, якнайбільше самодіяльності» [4].

У брошурі «Україна в боротьбі протягом 1917–1946 років» (автори невідомі, 1946 р.) [1] йдеться про визвольні змагання на українських землях як із польською владою, так і радянською та нацистською. Подається їх періодизація: 1917-1921; 1920-1939; 1939-1945; 1946. Автори розглядають вузлові питання соціально-економічного та політичного розвитку українського народу, піддають гострій критиці політику ВКП(б) та КП(б)У, що призвела до катастрофічних утрат серед народу, обґрунтовують необхідність продовження боротьби за незалежну соборну Українську державу. Це видання, яке широко використовувалося в навчальному процесі підпільних шкіл, можна вважати одним із перших посібників з історії України, написаним на немарксистських позиціях, на основі гострої критики ленінсько-сталінської ідеології.

У статті «Блудне коло большевізму (большевицькі конституції в світлі дійсності)» (без автора, кінець 1940-х рр.) [4] аналізуються усі радянські конституції 1918–1937 років, висвітлюється їх класовий характер та прихована партійна комуністична диктатура. Порівнюються конституції СРСР та УРСР, акцентується увага на їх майже повній схожості та декларативності прав і свобод громадян, зокрема і стосовно розвитку національних культур, а також на повному підпорядкуванні українського уряду московському.

У брошурі «...І на нашій вулиці буде свято... (як большевики нищили і нищать українську культуру)» (автор невідомий, поч. 1950-х рр.) розглядаються питання розвитку культурно-освітньої сфери життя суспільства, примусового та прихованого зросійщення освіти, науки, культури і мистецтва. Ґрунтовно аналізуються здобутки радянської українізації та наступне її згортання з репресіями і фізичним нищенням значної частини української національної інтелігенції. Розкривається сутність творчості українських радянських письменників і художників, які змушені були пристосуватися до соціалістичного реалізму та політики комуністичної партії у сфері культури і мистецтва, її класовий характер, де навіть події національної історії мали тлумачитися з позицій марксизму-ленінізму. Завершується текст оптимістично: «Український народ, незважаючи на тих, хто прийняв новий лад за спасення, а ні на тих, що, зневіруючись пристосувались до обставин, зустрінє большевицьке свято перемоги безпощадною боротьбою, яка переходить через усі ділянки громадського, господарського, політичного і культурного життя. Він жеде непохитно в напрузі часу, коли проміне московський вуличний «празник», а настане нова доба, доба, що започаткує нову героїчну духовність, що створить нову українську національну по формі і по

змісту культуру».

«Програма виховання і вишколу» (1947 р.) [4], розроблена для підготовки молоді для боротьби за незалежність України, має такий зміст: 1. Українознавство (історія, географія, література). Вимоги до курсів і напрямки вивчення. 2. Націоналістичне виховання (Декалог, 12 прикмет характеру українського націоналіста, 44 правила життя українського націоналіста, Молитва Українського революціонера). 3. Конспіративний вишкіл. 4. Організаційний вишкіл. 5. Історія українського націоналізму. 6. Ідеологічно-політичний вишкіл. 7. Советознавство.

Як бачимо, програма має комплексний характер і охоплює усі основні напрями навчально-виховного процесу. Вона розрахована на 2-3 роки навчання в умовах підпільного навчального закладу. Її зміст побудовано на традиційних для українського народу християнських цінностях з урахуванням загальнолюдських норм та досягнень європейської гуманістичної педагогіки. Класового характеру програма не має. Ідеологічно вона ґрунтується на основних постулатах Програми ОУН та має потужне антикомуністичне спрямування.

У виданні «Літопис УПА, т. 2» (1949 р.) [4] було опубліковано підбірку оповідань про героїчну діяльність УПА «Серце пам'яттю тепле», «Совершенно секретно», «Машиністка», «Сімнадцять проти сотні», «Привіт», «Скотилась зірка ще одна і вітер замовк», «Наскок на тюрму в Комарні», «Вперед! Вперед! Вже грають гармати», «Здобута грамотка», ознайомлення з якими мало сприяти патріотичному та антикомуністичному вихованні молоді.

В архівах СБУ та Центру досліджень визвольного руху зберігається чимало таких оповідань – невеликих за обсягом, але досить змістовних, написаних живою, доступною для дітей і молоді мовою, з великим виховним потенціалом. Наприклад, в оповіданнях М. Дмитренка «Михайлик» – Київ-Львів, 1949. – 36 с.; Б. Федоровича «Юрко Березинський. З життя бойовика» – Київ-Львів, 1950. – 8 с. йдеться про подвиги юних героїв-підпільників 30-х – 40-х років. Оповідання «Сотник Черник» (б. а., 1950. – 5 с.) присвячене героїчному командирі загону сечових стрільців у складі військ директорії, що прославився в боях із «гетьмансько-московськими» військами у листопаді 1918 р. [5].

На високій емоційній ноті написано оповідання «Учителька» (М. Дмитренко, Київ-Львів, 1949. – 46 с.). У ньому йдеться про молоду жінку, що приїхала зі східної області працювати в школі. Село, де знаходилася школа, ще не було повністю колективізовано і люди жили там набагато заможніше, ніж у її рідному селі, вірили в Бога, ходили до храму. Побачивши це, та порівнявши ідеологічні постулати націоналістів і комуністів, вона прийшла до висновку, що влада, яка довела народ у центральних та східних областях до голоду й зубожіння, є аморальною і з нею слід вести боротьбу. Ця дівчина-комсомолка, отримавши право політичного вибору, зробила його і почала активно допомагати партизанам УПА [5].

Про здійснення структурами ОУН-УПА педагогічної діяльності свідчать такі архівні документи: «Слово до учителів, братів зо східних областей України» (1946 р.) [7] та «Вказівки батькам у вихованні дітей» (1947 р.) [8].

Перший містив заклик до вчителів не бути сліпим зряддям реакційної сталінської політики у вихованні молодого покоління, аргументи для переконання вчителів у тому, що УПА об'єднує в своїх лавах кращих синів і дочок українського народу в боротьбі з гітлерівцями і більшовиками. Вчителі мають проповідувати правду, служити народу, не дозволяти завербувати себе НКВС і НКГБ. Слід поривати з комсомолом і ставати на шлях боротьби спільно з УПА проти сталінських імперіалістів. Зокрема, у цьому зверненні зазначалося: «Вас, учителі, які виховуєте молоде покоління, сталінські поневолювачі стараються, в першу чергу, залякати й обплутати тенетами своєї брехливої пропаганди, щоб зробити вас сліпим і слухняним зряддям своєї реакційної політики. Але, ви учителі, які вийшли з народної гущі, які найближче стоїте до народних мас, маєте найбільшу змогу переконатися у брехні сталінської пропаганди, ви, живучи між своїми братами – західними українцями, маєте найкращу змогу дізнатися всю правду про УПА і її героїчну боротьбу (...). Серед мас поширюється російська книжка, російською мовою видаються майже всі наукові підручники, випускаються газети. Невже ж ми не можемо читати кращих російських творів в українському перекладі, невиче ж українська мова така вбога, що нею не можна видавати всіх, без винятку, наукових праць? Для кого ж на Україні випускаються газети російською мовою? Навіщо це все? Все це робиться тільки з метою русифікувати нас. В школі ставиться сьогодні фактично російську мову в упривілейоване становище, ставиться її перед рідною мовою, бо це, мовляв, мова Леніна, Сталіна, Пушкіна, Чернишевського, Тургенєва, Горького. Йдучи за такими міркуваннями, можна б спитати:

чому ж не поставити в становище російської мови французьку мову, мову Дідро, Руссо, Мольєра, Вольтєра? Чим же вона гірша за російську? Що ж промовляє проти цього? Ні, зразу видно, що сталінська аргументація – це безглуздя. Зразу видно що проповідь вищості російської мови й ставлення її на першому місці – це така брудна і підла робота, що для неї сталінські крутії не могли навіть придумати менш безглузлого аргументу, як той, що це мова Леніна-Сталіна» [7].

У другому йшлося про те, що більшовики калічать український народ фізично і морально. Школа – зняряддя більшовиків і псує молодь. Тому основну роль у вихованні покладено на батьків і вони мають дбати про гідний власний приклад для дітей, виховувати їх «у чіткій позиції проти ворога, бажанні брати активну участь у визвольній боротьбі в лавах ОУН та УПА, навчати правильного ставлення до більшовицької школи і пропаганди, говорити правду про більшовизм і повстанців, заохочувати читати неадаптовану літературу». Крім того, там містилися і загальнопедагогічні поради. Наприклад: «не карати дітей суворо без належних причин», «виховувати дітей у відразі до шкідливих звичок, міжособистих сварок» [8].

Велике політичне та виховне значення мала Програма Організації українських націоналістів [1], ухвалена у 1950 році, яка не лише використовувалася в навчальному процесі закладів ОУН-УПА, але й поширювалася у вигляді листівок і брошур у різних регіонах України. Програма містила як національні (створення української незалежної соборної держави, відродження української мови і культури тощо), так і загальнодемократичні аспекти (економічні, соціальні, політичні та інші права громадян загалом європейського зразка).

Важливим і актуальним було видання науково-популярного характеру «Наше становище до російського народу» (О. Горновий, Київ-Львів, 1950. – 22 с.) [5]. У цій брошурі презентуються й обґрунтовуються концептуальні питання ставлення ОУН до сусіднього народу. Автор відразу зауважує, що це питання поділяється на дві частини: 1) ставлення до російських народних мас, 2) ставлення до «російських імперіалістів». Далі подається історико-політичний аналіз стосунків між українським і російським народами, російським та іншими європейськими народами, визначається роль і місце українського народу і російського народу в майбутній політичній системі Європи. У брошурі підкреслюється головне гасло українських націоналістів, з яким вони будують стосунки з усіма народами, зокрема й російським, і яке впливає з основних їхніх ідейно-політичних засад: «Воля народам! Воля людині!». Автор робить висновок про необхідність продовження боротьби за Українську самостійну соборну державу та створення нової демократичної Європи, де кожен народ був би рівноправним і мав усі можливості для повноцінного цивілізованого розвитку.

ОУН і УПА до самого останнього дня своєї діяльності на території УРСР (березень 1960 р.) не полишали спроб удосконалення форм і методів впливу на підростаюче покоління, проте, слід зауважити, що такий вплив ставав все менш відчутним. Не змінили ситуацію і радянські політичні реформи середини 1950-х років. Втім, деякі ідеї українських націоналістів радянський уряд все таки значною мірою реалізував, оскільки вони були популярними в певних колах суспільства, передусім, серед інтелігенції. Йдеться про ідеї щодо необхідності припинення русифікації різних сфер життя, надання можливості дітям і молоді глибшого й результативнішого вивчення рідної мови, історії і культури та про необхідність здійснення економічних реформ.

Після смерті вождя комуністичної партії Й. Сталіна (1953), який особисто контролював освітню, як і всі інші, сферу життя суспільства, поступово почали відбуватися демократичні зміни в розвитку СРСР, які спричинили позитивні трансформації і в Україні (уповільнення процесу русифікації, тимчасове припинення кампанії проти «буржуазного націоналізму», розширення прав республіки в економічній сфері та міжнародній діяльності, збільшення кількості українців у ЦК КПУ, Верховній Раді УРСР, часткова реабілітація жертв політичних репресій тощо).

Отже, у середині 1940-х – кінці 1950-х років на території УРСР розвивалася альтернативна радянській система освіти та відповідна навчальна література, яка не мала і не могла за тодішніх умов мати великих накладів та розгалуженої структури, оскільки видавалася й використовувалася нелегально.

Підпільними організаціями ОУН-УПА видавалися й розповсюджувалися листівки, газети та журнали, де друкувалися матеріали ідеолого-політичного та соціально-економічного змісту, більшість із яких виконувала й педагогічні функції. Крім того, видавалися й матеріали суто педагогічного характеру, які використовувалися вчителями у підпільних осередках освіти та пропагандистами у системі просвітницької і агітаційно-пропагандистської діяльності.

Список використаних джерел**Архівні матеріали**

Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ

Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР.

Спр. 372. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності ОУН (208 од.).

1. Т. 12. Документи, які характеризують ідеологію ОУН, програми, декларації, тактичні завдання, перспективи, форми і методи антирадянської діяльності українських націоналістів в період 1943-1954 рр. Видання «Україна в боротьбі протягом 1917-1946 років (б. а.)», 1946 р., арк. 733-754.

Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності «Організації українських націоналістів – ОУН» та «Української повстанської армії» (7196 од.).

2. Т. 1. Документи і матеріали ОУН про походження і розвиток української нації. Філософські, соціальні і психологічні основи українського націоналізму. Кардаш Д. Український націоналізм. – Харків, 1941. – 8 с., арк. 67-72.

3. Т. 9. Документи та матеріали ОУН-мельниківців. «Біла» та «Чорна» книги ОУН про розкол на мельниківців та бандерівців. Журнали мельниківців – «Сурма», «Наш шлях» та ін. матеріали, 382 арк.

4. Т. 70. Документи та матеріали УПА. Цілі і завдання УПА, накази Генерального штабу, інструкції, матеріали по групах УПА — «Північ», «Захід», «Південь». Навчально-виховна робота, звернення, листівки УПА. Опис боїв і рейдів УПА. Статути, настанови. Періодичні та ін. видання УПА. Літопис УПА, т. 2, 1949 р., арк. 589-609.

Архів Центру досліджень визвольного руху, м. Львів

Ф. 7. Архів Брюховецького районного проводу ОУН (Буй-Тура)

5. Т. 6. Літературні твори та публіцистичні матеріали українського підпілля. Розділ 4.2.10. Видання Організації українських націоналістів ОУН(б). М. Дмитренко. Михайлик. – Київ-Львів, 1949. – Арх. № 26. Слідами героїв. Видання для молоді, Київ-Львів, 1950. – Арх. № 40. Сотник Черник [б.а.]. – Київ-Львів, 1950. – 5 с. – Арх. № 32. М. Дмитренко. Учителка. – Київ-Львів, 1949. – 46 с. – Арх. № 35. Програма ОУН [б.а.]. – Київ-Львів, 1950. – 8 с. – Арх. № 36. О. Горновий. Наше становище до російського народу. – Київ-Львів, 1950. – 22 с.

Ф. 8. Архів документів підпілля ОУН.

6. Т. 1. Постанови III-го Надзвичайного Великого Збору ОУН, що відбувся в днях 21 –25 серпня 1943 р. (Неповний текст), 1943 р., 23 арк.

7. Т. 5. Звернення, комунікати, повстанські листівки. Звернення «Слово до учителів, братів з охідних областей України», 30 серпня 1946 р., 14 арк.

8. Т. 7. Вишкільні матеріали «Запорожець», 1947 р., 12 арк. Вказівки батькам у вихованні дітей, 1947 р., 7 арк.

Література

9. Гомзяк І. Літопис УПА : каталог / І. Гомзяк, М. Кулик, М. Посівнич та ін.; Відп. ред. П. Потічний. – Торонто, 2012. – 128 с.

10. Жосан О.Е. Освітня діяльність ОУН-УПА (друга половина 40-х – 50-ті роки) / Жосан О.Е. [Електронний ресурс] // Портал «Освітня політика», 2015. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/ekskurs/442-osvitnya-diyalnist-oun-upa-druga-polovina-40-kh-50-ti-roki/>

11. Пагіря О. Структура, форми та види пропаганди в УПА / Олександр Пагіря // Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія терору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://museumterror.com/publications/структура-форми-та-види-пропаганди-в-у/>.

12. Романишин Ю.О. Пропагандистська діяльність ОУН-УПА у 40–50-х рр. ХХ ст. як факт історії боротьби за незалежність України / Ю.О. Романишин // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2001. – Вип. 9. – С.222 – 229.

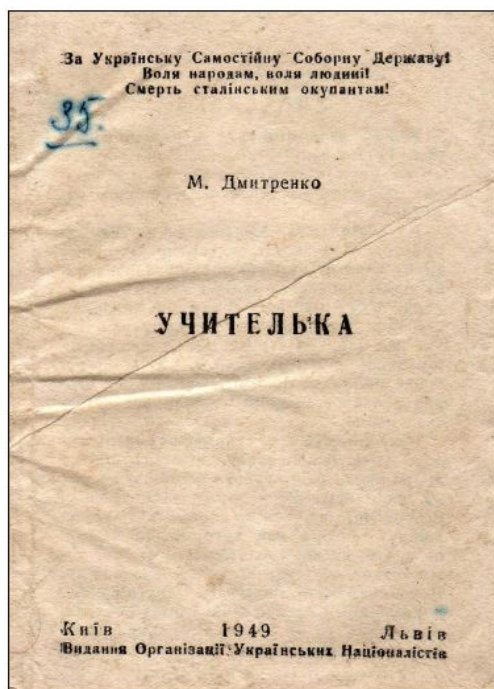
ДОДАТКИ

Керівник пропаганди ОУН у 1945-1951 рр. Петро Федун (Полтава)
Фото з фондів Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія терору»

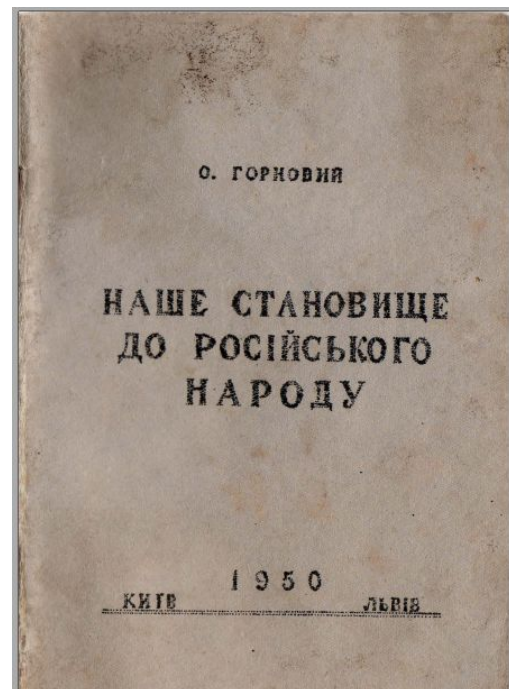

Часопис «Ідея і чин». – 1948. – № 3.
Архів Центру досліджень визвольного руху. – Ф. 7. – Т. 6. Видання Організації українських націоналістів ОУН (б)

Книга «Учителька» (М. Дмитренко, Київ-Львів, 1949)

Архів Центру досліджень визвольного руху, м. Львів. Ф. 7. Архів Брюховецького районного проводу ОУН (Буй-Тура)

Книга «Наше становище до російського народу» (О. Горновий, Київ-Львів, 1950)

Вказівки батькам у вихованні дітей

(уривок тексту)

Питання – «Що робити з дітьми?» - дуже часто стає тепер перед українськими батьками й матерями і перед усіма, хто працює над вихованням нашої молоді. Загально, майже всюди чути нарікання, що діти псуються, не слухаються батьків, не поважають старших, не мають охоти до праці й науки, займаються крадіжками, пияцтвом, хуліганством і розпустою.

Така поведінка дітей є наслідком війни і того безладдя, яке внесла у наше життя більшовицька окупація.

Чужа державна влада в Україні і чужа школа не хочуть і не можуть виховати як слід наших дітей. Будучи ворогами українського народу, більшовики не лише мало чи не відповідно виховують українських дітей, вони виховують їх умисно зле.

Український народ поборює большевицькі впливи на своє виховання. Фронт боротьби українського народу з большевизмом є широким. Він сягає від повстанчих збройних виступів, підпільно-революційної політичної боротьби і саботажів робітництва та селянства аж до боротьби за здоров'я і душу нашої молоді. Умови окупаційного режиму не дозволяють українському народові в ділянці опіки над молоддю використовувати фахові кадри наших учителів і вихователів.

Ці люди або працюють не за своїм фахом, або змушені виховувати нашу молодь згідно з бажанням більшовиків, тобто не виховувати її, а псувати. ОУН в умовах підпільної праці не розпоряджає такими засобами, щоб впливати на українську молодь постійно і всесторонньо. Тому силою необхідності цілий обов'язок у вихованні і перевихованні наших дітей спадає головним чином на батьків і матерів, опікунів і старших та свідоміших взагалі.

Щоби полегшити цим, часто нефаховим і недосвідченим вихователям української молоді їх важливу і тяжку працю, надаємо ці вказівки.

1. Діти люблять наслідувати старших. Дбайте тому про те, щоб не подавати дітям своєю поведінкою поганого прикладу. Коли Ви навчаєте дітей, щоб вони не курили, не пили, не сварилися між собою, а самі так не робите, то даремна Ваша наука. Діти послухають не Ваших слів, а Ваших вчинків.

2. Не служити для дітей поганим прикладом – це у їхньому вихованні є ще замало. Дітям треба подавати добрі приклади поведінки.

3. Приділяйте своїм дітям більше часу та уваги. Не виправдовуйтеся перед іншими і самими собою браком часу і сил для виховання ваших дітей. Треба захотіти, а час знайдеться.

4. Впливайте не лише на своїх власних дітей, але і на всіх, з якими вам доводиться стикатися. Виховуйте своїм словом і ділом не лише дітей, а й старших, особливо тих, що звиклися достарчати молоді своєю поведінкою поганих прикладів. Спиняйте дорослих гультяїв, п'яниць і розпусників. Карайте їх. Бойкотуйте їх у товаристві.

5. У своїй родині чи в гурті своїх сусідів і знайомих будьте одностайними в засудженні злих вчинків дітей. Коли хтось карає дитину за злий вчинок, не ставайте на перешкоді цьому. Бороніть дитину перед карою лише тоді, коли бачите, що її не слухно осуджують за якийсь вчинок.

6. У вихованні дітей не наполягайте дуже на карання. Терпеливо і наполегливо пояснюйте дітям, що є зле (і чому) і чого вони не повинні робити. Не робіть самі того, що забороняєте дітям. Допомагайте дітям у їх боротьбі проти поганих нахилів. Запобігайте в міру змоги поганим вчинкам дітей. Кару стосуйте до свідомих і непоправних злочинів.

7. Не карайте часто, дитина може призвичаїтися до карання і воно перестане виховно на неї впливати.

8. Не карайте в нападі гніву, бо тоді ваша кара може бути загострою і як пройде гнів, ви самі будете часто невдоволені мірою кари. Дуже часто страх перед карою, яка має в певний означений час прийти, сильніше впливає на дитину, ніж сама кара.

9. Не карайте фізично. Буком розуму в дитину не вкладеш. Карайте дитину позбавленням того, до чого вона звиклася, що вона любить. Карайте зменшенням уваги до неї в порівнянні з іншими дітьми, які не вчинили провини. Моральна кара найдошкульніша, найдовше пам'ятатиметься, найкраще на дітей впливає.

10. Будьте словні в своїх погрозах. Не забувайте виконати обіцяної кари, бо це зменшує страх

дитини перед карою.

11. Дуже часто діти роблять зле, не усвідомлюючи собі в повній мірі свого злочину. Пояснюючи дітям суть злочину, показуючи, яку шкоду для них самих, для їх батьків, сусідів, цілого села і цілого українського народу приносить якийсь їхній злий вчинок – зменшуєте тим самим злочинність дитини.

12. Дуже часто дитина розпускається від безділля. Тому даючи дітям постійно якусь заняття, відбирайте у них спроможність хуліганити. Дітям, неохочим до праці, давайте спочатку роботу по лінії їх зацікавленості. Розбудуйте самі різні, позитивні для дитини зацікавлення. Упертим дітям не нав'язуйте своєї волі. Підказуйте їм рішення в такий спосіб, щоб вони вважали їх за свої.

У пп. 13-24 йдеться про необхідність виховувати дітей «у чіткій позиції проти ворога, бажанні брати активну участь у визвольній боротьбі в лавах ОУН та УПА, навчати правильного ставлення до більшовицької школи і пропаганди, говорити правду про більшовизм і повстанців, заохочувати читати нерадянську літературу». Цікавими, але практично не здійсненими були поради щодо формування в дітей певного ставлення до Сталіна, інших вождів та радянської влади. Особливо підкреслюється необхідність здійснення контрпропаганди та надання посильної допомоги повстанцям.

Архів Центру досліджень визвольного руху – Ф. 8. – Т. 7. Розділ 4.2.10. Видання Організації українських націоналістів ОУН (б). Вказівки батькам у вихованні дітей (1947)

44 правила життя українського націоналіста

(Написані кров'ю на стіні польської в'язниці у 1932 році, автором вважається Дмитро Мирон-Орлик; широко використовувалися педагогами ОУН і командирами підрозділів УПА в освітній діяльності згідно з «Програмою виховання і вишколу» 1947 року)

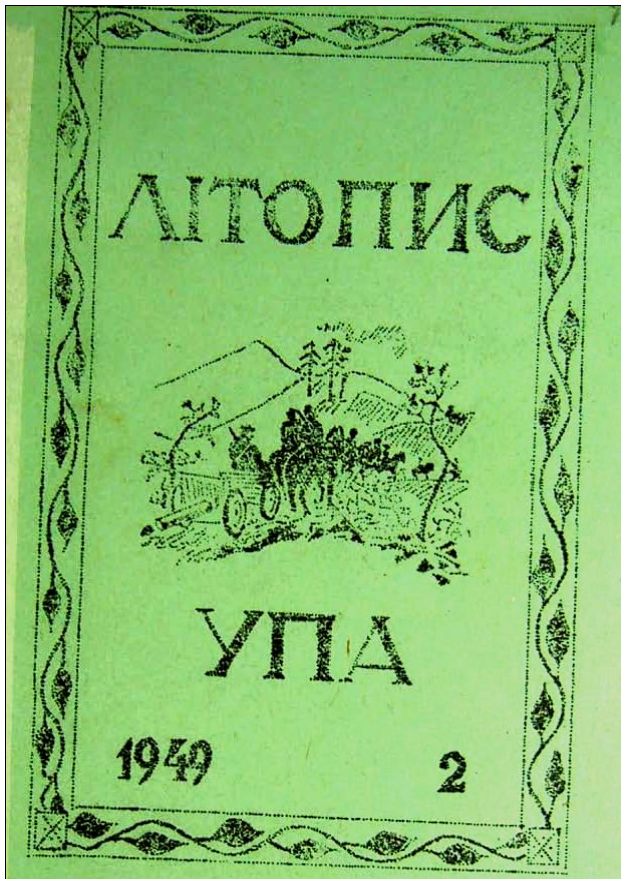
1. Приймай життя як героїчний подвиг і здобувай чин незламної волі та творчої ідеї.
2. Найвищим Твоїм законом і Твоїм бажанням є воля та ідея нації.
3. Будь гідним виконавцем заповітів великих синів Твоєї нації, борись та працюй для великого майбутнього.
4. Твоїм найбільшим добром і Твоєю честю є сила і велич Твоєї Нації.
5. Залізна дисципліна щодо ідеї та Проводу і обов'язок праці є Твоєю чеснотою.
6. Пам'ятай, що Україна покликана до творення нового життя, тому працюй для її могутності та розвитку.
7. Плекай дух волі у творчості, неси всюди ідею Правди України і закріплюй в життя її історичну місію.
8. Твоєю найбільшою любов'ю є Українська Нація, а Твоїми братами — всі члени української національної спільноти.
9. Будь вірний ідеї Нації на життя і смерть і не здайся, хоч би проти Тебе був увесь світ.
10. Красу і радість життя вбачай у невпинному прагненні на вершини духа, ідеї і чину.
11. Могутній Бог княгині Ольги і Володимира Великого жадає від Тебе ні сліз, ні милосердя чи пасивного роздумування, але мужності та активного життя.
12. Знай, що найкраще віддаси Богові шану через Націю та в ім'я Нації чинною любов'ю до України, суворою мораллю борця та творця вільного державного життя.
13. Здобувай знання, що допоможе Тобі опанувати світ і життя, піднести Україну і перемогти ворогів.
14. Будь свідомий того, що Ти є співвідповідальним за долю всієї Нації.
15. Пам'ятай, що найбільшим злочином є шкодити своїй Нації.
16. Твоїми ворогами є вороги Твоєї Нації.
17. З ворогами поступай так, як того вимагає добро і велич Твоєї Нації.
18. Знай, що найкращою ознакою українця є мужній характер і вояцька честь, а охороною України — меч.
19. Постійно пізнавай, удосконалюй себе — здобудеш світ і життя.

20. Знай, що світ і життя — це боротьба, а в боротьбі перемагає той, хто має силу.
21. Тоді ти повноцінна людина, коли перемагаєш себе і світ і постійно прагнеш до вершини.
22. Знай, що в боротьбі перемагає той, хто не заломлюється невдачами, але має відвагу піднятися з упадку і завзято змагає до цілі.
23. Для перемоги треба витривалості й постійного зусилля в діянні й боротьбі.
24. Кожночасно будь готовий на найбільший чин, але при тому не занедбуй щоденної праці.
25. Будь перший у боротьбі і перемагай життя, щоби здобути для Нації вінець перемоги.
26. Живи ризиком, небезпеками і постійним змагом та погорджуй всякою вигодою і спокійним життям філістера.
27. Радо і без нарікань виконуй покладені на Тебе обов'язки, щоби власною працею й наявними вартостями здобути собі право на провідництво.
28. Пам'ятай, що провідництво вимагає постійної праці і великих зусиль.
29. Будь сильний і незламний навіть перед лицем смерті і всяких терпінь.
30. Став гордо чоло небезпекам, а на удари життя відповідай збільшеним зусиллям праці й боротьби.
31. Пам'ятай, що милостиню приймає тільки немічний жебрак, що не може власною працею і власними вартостями здобути право на життя.
32. Не покладайся ні на кого. Будь сам творцем свого життя.
33. Будь скромний і шляхетний, але не знай слабкості і покори.
34. Співчуття з велетнями духа Тебе підносить, а співчуття з підлими і безхарактерними людьми ослаблює, подай братню руку тим, хто бажає, як і Ти, йти до вершин.
35. Не заздри нікому. Приймай те, що здобудеш власною працею і вартістю.
36. Будь товариський. Пов'язуй побратимство духа з ідеєю і зброєю в житті, праці й боротьбі.
37. Пов'язуй тісно своє життя з життям Нації. Віддай Україні свою працю, майно, кров.
38. Гидуї всякою лицемірною облудою і хитрим фальшем, але перед ворогом укривай таємні справи і не дайся заманити себе в наставлені тенета. Для здобуття ворожої тайни вживай навіть підступу.
39. Шануй жінок, що мають стати тобі подругами духа ідеї і чину, але гидуї розгнуданими.
40. Цінуй високо материнство як джерело продовження життя. З Твоєї родини створи оплот чистоти Нації.
41. Люби і опікуйся дітворою, як майбутнім Нації.
42. Плекай фізичні сили, щоби тим видатніше працювати для своєї Нації.
43. Будь точний. Вважай за втрачену частину життя кожна хвилину, що пройшла без діла.
44. Що робиш, роби сумлінно й так, якби воно мало залишитись навічно та стати останнім і найкращим свідоцтвом про Тебе.

Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ.

Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР. Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності «Організації українських націоналістів – ОУН» та «Української повстанської армії» – Т. 4., арк. 172 – 174.

ІЗ ЗБІРКИ СТАТЕЙ ТА ОПОВІДАНЬ «ЛІТОПИС УПА» (1949)

ВІД РЕДАКЦІЇ

Відмічаючи У-ті роковини Української Повстанчої Армії, ми видали окрему Односторінку – "Літопис УПА". Односторінка була прийнята тепло і підпільними кадрами, і населенням. Незважаючи на ряд своїх недомогань літературного порядку, вона від дня свого виходу в світ досьогодні не стратила нічого на своєму попиті. "Літопис УПА" всюди поширюється сьогодні з великим успіхом. Правда, велика ідея, сила безмежної посвяти і героїзму, що б'ють з кожного рядка "Літопису УПА", роблять його таким притягаючим.

Зважаючи на це все, як також ідучи назустріч пропозиціям багатьох друзів продовжувати видавання "Літопису УПА" ми випускаємо оце 2-ий номер "Літопису УПА".

Ще сьогодні заскоро на справжній і повний "Літопис УПА". Ще його сторінки продовжують писатися зраєю і кров'ю. Але ми розуміємо історичну цінність всього записаного сьогодні безпосередніми учасниками боротьби для майбутньої великої "Історії УПА". Хай, отже, і наш "Літопис УПА" буде вкладом в це велике діло.

Видавати "Літопис УПА" спонукує нас також переконання в його великому

- 46 -

один тяжкий і два легких кулемети, два ППШ, один снайпер, один звичайний кріс, два вози амуніції з кінями. Ворог втратив 10 вбитими і 4 пораненими. В нас було тільки чотирьох поранених від осколків гранат.

Ми скоро впорядкували здобуті речі і відійшли в глибину ліса.

— Друзі вояки! Ми сьогодні були в дуже важкому становищі. Я сам думав, що нам доведеться прийняти кількогадинний бій з ворогом, але завдяки першій чоті та рішучості її командира, ми доказали польсько-більшевицьким бандитам, що не врятують їх їхні гармати та скоростріли, бо на шляху до волі за свободне, від нікого незалежне життя немає перепон, що їх не можна б побороти. Сьогодні ви ще раз доказали, що ви дійсно улюблені сини своєї Батьківщини, що ви гідно носите повстанський прапор боротьби за визволення українського та інших народів, поневолених російсько-більшевицькими загарбниками. Україна радіє вами!

З М І С Т

	Стор.
1. Відзначення.....	3
2. Серце пам'яті тепле.....	6
3. "Совершенно секретно".....	7
4. Машиністка.....	15
5. Сімнадцять проти триста....	16
6. Привіт.....	27
7. Скотилася зірка ще одна і вітер замовк.....	28
8. Наскок на тюрму в Комарні..	33
9. Вперед! Вперед! Вже грають гармати.....	42
10. Здобута гарматка.....	43

Сторінки збірки статей та оповідань «Літопис УПА» (1949. – № 2), яка використовувалася як читанка в системі виховання і вишколу ОУН-УПА

- 27 -

ПРИВІТ

/Вірш надісланий із заслання./

Привіт героям полум'яним,
Привіт братерський з чужини!
Могутнім вибухом – вульканом,
Вперед України сини!

Ламай граніт, крицею грати,
Вкраїни в рабство не дамо:
Вже дзвонить дзвін, пора вставати,
Пора трощить тяжке ярмо.

Хай знов ревуть страшні гармати,
Щоб не сховалися кати ніде;
Це йдуть нові часи – розплати,
Душіть собак НКВД.

Душіть, щоб більше вже ніколи
Не повернулися назад;
Хай пропадуть нові тирани
І їх гидкий кривавий лад.

Нехай живе сеята свобода!
Геть подлі видумки гнилі!
Хай буде кожний із народів
Господар на своїй землі!

Вірш невідомого автора («Літопис УПА», 1949. – № 2)

Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Київ. Ф. 13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР. Спр. 376. Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності «Організації українських націоналістів – ОУН» та «Української повстанської армії»

Віктор Васильченко, м. Черкаси

Похід Кирим Герая 1769 року

В XIV столітті Золота Орда все глибше занурювалася в кризу, а Крим навпаки розвивався. Склалися політичні умови для самостійного життя. Виникнення Кримського ханства в 1428 році поклато край пануванню Золотої Орди на землях Північного Причорномор'я і привело до її розпаду в середині XV століття [1]. Очолила нову державу династія Гіреїв (Гераяїв, так буде точніше згідно кримськотатарської транскрипції).

Першим правителем у 1427 році став хан Гаджі I Герая, засновник роду Гераяїв. Кримські хани мали одну з наймогутніших армій Східної Європи з потужною кіннотою, яка здійснювала спустошливі набіги на сусідні країни і в першу чергу на українські землі.

Зазвичай, відлік кримських набігів в Україну ведуть з походу на чолі з ханом Менглі I Гераяем на Київ 1482 року. Хоча іспанський мандрівник Перо Тафур, який відвідав Кафу 1438 року (у Кафі відбувалися торги невольниками), засвідчив походи за ясиром в Україну на початку 1430-х років [2].

Татарські набіги сягали практично всіх українських земель, хоча найчастіше татари нападали на пристепові регіони – Київщину й Поділля. Основними перевагами татар були раптовість нападів і швидкість дій. На початку набігів татари намагались непомітно й несподівано заглибитись на українську територію. Якщо їм це вдавалося, вони розкладали табір (кіш), від якого у всі боки розходились загони для захоплення ясиру й здобичі. Цю тактику нападу татар детально описував Гійом Левассер де Боплан [3, с.65]. Як правило, полювання на людей тривало кілька днів. Захопивши беззбройне населення, татари намагались так само швидко повернутись в степ. Однак тепер темп їхнього руху сповільнювався, оскільки полон ішов пішки. У випадку опору час набігу скорочувався або татари просто відступали.

Рис. 1 Фрагмент мапи Ніколаса Сансона 1665 року «Basse Volhynie, ou Palatinat de Kiow, tire entierement de la grade Ukraine»

Інтенсивність татарських нападів значною мірою залежала від міжнародної політичної ситуації. Велика хвиля набігів припала на кінець XV – початок XVI ст., коли було зруйновано Київ і спустошено значні території аж до північних меж України. Ще одна значна хвиля – 1620 – 1630-ті роки. А найбільш трагічними стали турецько-татарські напади під час Руїни (1663 – 1687 роки), коли була спустошена вся Правобережна Україна між Дніпром і Дністром.

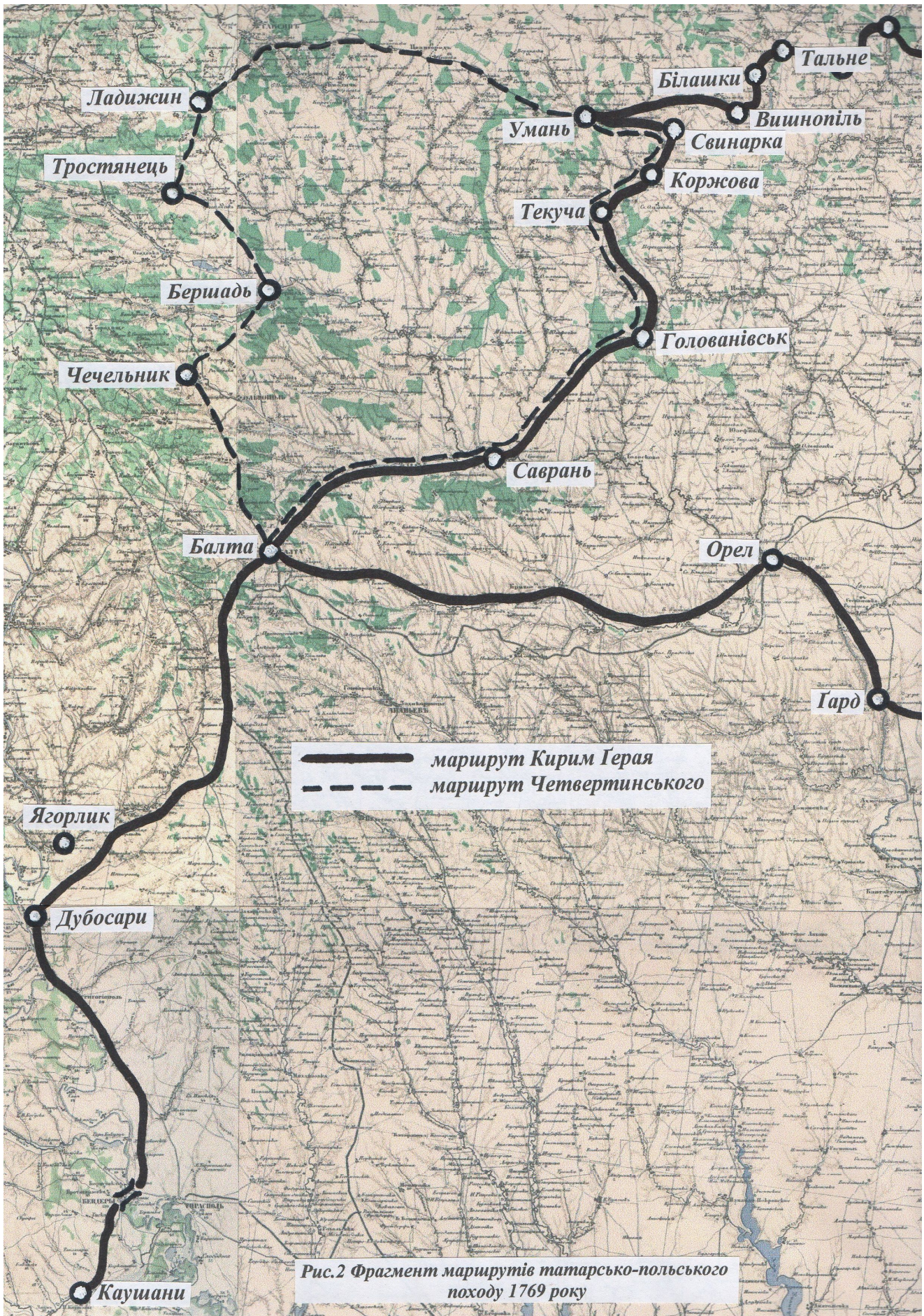
За три століття відбулося багато набігів татар на наші землі, найчастіше для своїх грабіжницьких нападів вони користувалися Чорним шляхом, який в основному пролягав вододілами між річками й оминав великі ліси. Існує версія, що Чорний шлях, як торговельна караванна дорога, сформувався у VIII – VII ст. до н.е. Тоді автохтони-слов'яни, яких Геродот іменував скіфами-орачами, вели активну торгівлю з греками-колоністами саме цим шляхом. Розпочинався він від Перекопу, йшов до Таваньського броду, де переходив на правий берег Дніпра, далі йшов до верхів'я річки Інгулець, – і біля Чорного лісу (це поруч з містом Знам'янка Кіровоградської області) повертав на північний захід. Це місце дуже часто ставало збором татарських військ. «Czarny Szlak» масштабно зображений на «Генеральній карті України» 1648 року Гійома Левассера де Боплана [4]. Від Чорного лісу, ймовірно, й пішла назва «Чорний шлях», а, можливо, від чорного горя, нещастя, лиха, які йшли цим шляхом. Трохи далі, біля Лебединського лісу (на Шполянщині Черкаської області) Чорний шлях розгалужувався на два рукави. Перший йшов між лісами Лебединським (праворуч) та Вербичем і Ромазином (ліворуч), повз сучасні Тишківку, Журавку, Шполу, поміж верхів'ями рік, що вливалися з одного боку до Синюхи, з другого до Тясмина й Ольшани. Другий йшов південніше лісів Вербич і Ромазин, повз Турію, Лип'янку, Капустине. Далі рукави з'єднувалися навпроти Ольшанки й шлях проходив землями Звенигородщини та західними районами Черкащини.

Останній напад на Правобережну Україну відбувся взимку 1768 – 1769 років під проводом хана Кирил Герая в зв'язку з початком російсько-турецької війни 1768 – 1774 років. У ході цієї війни відбулося зайняття Криму Російською імперією, тобто, перша окупація Криму й завершилася повною анексією 1783 року та кінцем правління Гераїв.

Маршрут походу, як завжди, був колоподібним. Ще Боплан писав: «Вони ніколи не повертаються тією дорогою, якою увійшли, а роблять щось на зразок кола, щоб певніше уникнути польської армії...» [3, с.61]. Але цього разу маршрут лише в деяких місцях перетинався з Чорним шляхом. Інформація про цей похід є в спогадах французького консула в Криму барона Франсуа де Тотта, який був у супроводі Кирил Герая в поході, книзі російського військового історика А. М. Петрова про війну Росії з Туреччиною і польськими конфедератами та деякі документи з архівів. Багато документів знаходяться за межами України.

Кирил Герай (1717 – 1769) – кримський хан у 1758 – 1764 та 1768 – 1769 роках з династії Гераїв, був освіченим просвіропейським правителем. Час правління Кирил Герая став епохою розквіту кримськотатарського мистецтва. Його стараннями побудована в Криму мечеть під назвою «Діляра» і ще одна мечеть в Дубосарах. Створено безліч фонтанів, серед яких знаменитий Aglar Cesme (Фонтан сліз). В околицях Бахчисарая він, витративши великі гроші, створив сад, званий Asilama Bagca (Окультурений сад), перетворивши його в досконале місце для відпочинку, в справжній квітник з троянд. Ним же з гірських джерел був проведений в Бахчисарай водогін, що забезпечив місто водою. Кирил Герай вперше в Криму ввів театр і ставив п'єси французького Мольєра [5].

Він відновив Ханську Україну, центром якої спочатку був Ягорлик (сьогодні не існує, поруч села Гоян, Молдова). Згідно Карловицького миру 1699 року розмежування польських і турецько-кримських земель відбулося по річках Кодима і Ягорлик, місто Ягорлик відійшло до Польщі. Територія Ханської України значно скоротилася й центром стало містечко Дубосари. Завдяки зусиллям Кирил Герая заселено добрий десяток слобід, серед яких Балта, Палієве Озеро, Криве Озеро, Перелети, Голта, Ясенів, в основному заселені українцями. Отже, межі Ханської України були розсунуті від Дністра до Південного Бугу і центром стала Балта (Одеська область). Гетьманом став Якуб Рудзевич (Якуб-ага, як називали татари), він був ще й перекладачем у Кирил Герая, який часто бував у Придністров'ї. Побоюючись активності Кирил Герая, що могла призвести до війни з сусідами, султан відправив його у відставку. 20 червня 1768 року відбувся напад гайдамаків на Балту, 21-го на Голту, що стало приводом до оголошення війни. Турецький султан 6 жовтня 1768 оголосив війну Росії, а 19 жовтня він повернув ханський престол Кирил Гераю, щоб той організував оборону краю в турецько-російській війні [6].

Сучасний історик Євген Луняк надав можливість познайомитись з творами французьких авторів XVI-XVIII ст. у своїй двотомній праці «Козацька Україна XVI-XVIII ст.». Один з них, Клод Карломан де Рюльєр – французький літератор, історик і дипломат, у майбутньому – член Французької академії, який кілька років працював на дипломатичній службі в Росії та Польщі. Луняк зауважує, що де Рюльєр не лише сучасник, а й великою мірою є очевидцем.

«Провину за розв'язання великої війни на сході Європи, що призвела до загарбання значної частини земель Речі Посполитої сусідніми державами, обмеження впливу Османської імперії та фактичного підпорядкування Кримського ханства Росії, історик цілковито покладає на уряд Катерини II. Він зазначає, що саме ця імператриця, посадивши на польський престол свого ставленика, повністю залежного від Петербурга, та акцентувавши проблему дисидентів у Польщі й цим спровокувавши політичну кризу в королівстві, отримала легальні підстави для втручання в справи свого західного сусіда (одна з гібридних воєн, *автор*). Де Рюльєр напряму звинувачує російський уряд в організації та підтримці гайдамацького повстання, яке було ним використане, як відплатна акція за дії Барської конфедерації. Історик зазначає, що, коли більшість молодих шляхтичів з Польської України подалися до конфедератів, цей край перейшов під частковий контроль росіян, котрі роззброїли та розігнали нечисленні польські залоги, залишені для захисту міст, та озброєні шляхетські загони і цим відкрили шлях до звірств гайдамаків, яких, по суті, самі й підштовхнули до активних дій» [7, с.297].

Гайдамаки причетні до подій у Балті. За Балтський інцидент у липні 1768 року де Рюльєр покладає відповідальність здебільшого на місцеве турецьке керівництво. Історик пише, що Якуб-ага, будучи прихильником Кирима Герая та Барської конфедерації, прагнув інспірувати нову війну між турками і росіянами. Саме він вступив у змову з польськими конфедератами, які, напавши на з'єднання козаків і росіян, привели їх до Балти, де вони і вчинили погром. «Велике число мусульман загинуло тут під час різни. Кажуть, що Якуб-ага сам власноруч перебив тут багатьох й особисто наказав підпалити місто... Якуб-ага відправив татарському хану та великому правителю роздутий звіт про пожежу в Балті. Ця реляція, яка потрапила до Константинополя в ніч з 13 на 14 липня 1768 року, оголошувала, що здійснено збройний напад на османську територію, пролито мусульманську кров, завдано образу повелителю» [8, с.347, 348]. Ось три мотиви, що дали привід до початку війни.

Спогади Франсуа де Тотта є цінним джерелом з вітчизняної історії часів війни 1768-1774 рр. зважаючи на важливість даних спогадів, частина їх, яка безпосередньо торкалася обставин походу Кирима Герая в Україну, була перекладена російською мовою й опублікована в часописі «Киевская старина» [7, с.303]. Завдяки барону де Тотту маємо змогу прослідкувати хронографію та маршрут походу від початку, землями Новоросії аж до польського кордону. Кири́м Ге́рай не любив Бахчисарай і більше часу проводив у місті Каушани на півдні Молдови, що було ближче до європейських столиць.

7 січня 1769 року Кири́м Ге́рай зі своєю гвардією, офіцерами, султанами, мирзами та міністрами виїхав з Каушан і цього ж дня переправився через Дністер за допомогою облаштованих восьми паромів [9, с.157].

8 січня цілий день переправлялися бесарабські війська [9, с.157].

9 січня стали табором поруч Томбошара (Дубосари) в очікуванні татарських військ. Далі маршрут пролягав з Дубосар до Балти [9, с.157]. Загальна кількість війська складала 100 тисяч. Біля Тугула (імовірно Тилігул, на південь від міста Балти бере початок річка Тилігул, можливо якраз долина Тилігулу стала місцем розподілу військ) війська розділилися на три частини: 30 тисяч з Нуредіном вислані до Бахмута, 20 тисяч з Калгою на річку Орель, головні сили на чолі з ханом мали вторгнутися в Єлизаветградську провінцію.

10 – 13 січня, Балта. І, цікава інформація, якої немає в барона де Тотта, а лише у капітана Петрова. Від головних сил був виділений загін з 8 тисяч, який мав піти в Польщу до Ладижина. В Балті відбулася зустріч з польськими конфедератами (500 чоловік), а в Чечельнику зустрілися з військом конфедератів (до 2 тисяч) на чолі з князем Потоцьким. Об'єднане військо вирушило через Бершадь, Тростянець до Ладижина, спустошуючи все на своєму шляху. Рухались двома колонами, головною командував князь Четвертинський, другою – староста Снятинський. Із Ладижина мали йти на Умань, де запланована була зустріч з військами хана [10, с.130-131].

13 січня стояли табором біля Ольмара (с.Гольма Балтського району). Наступних два дні рухались у напрямку до Бугу [9, с.160].

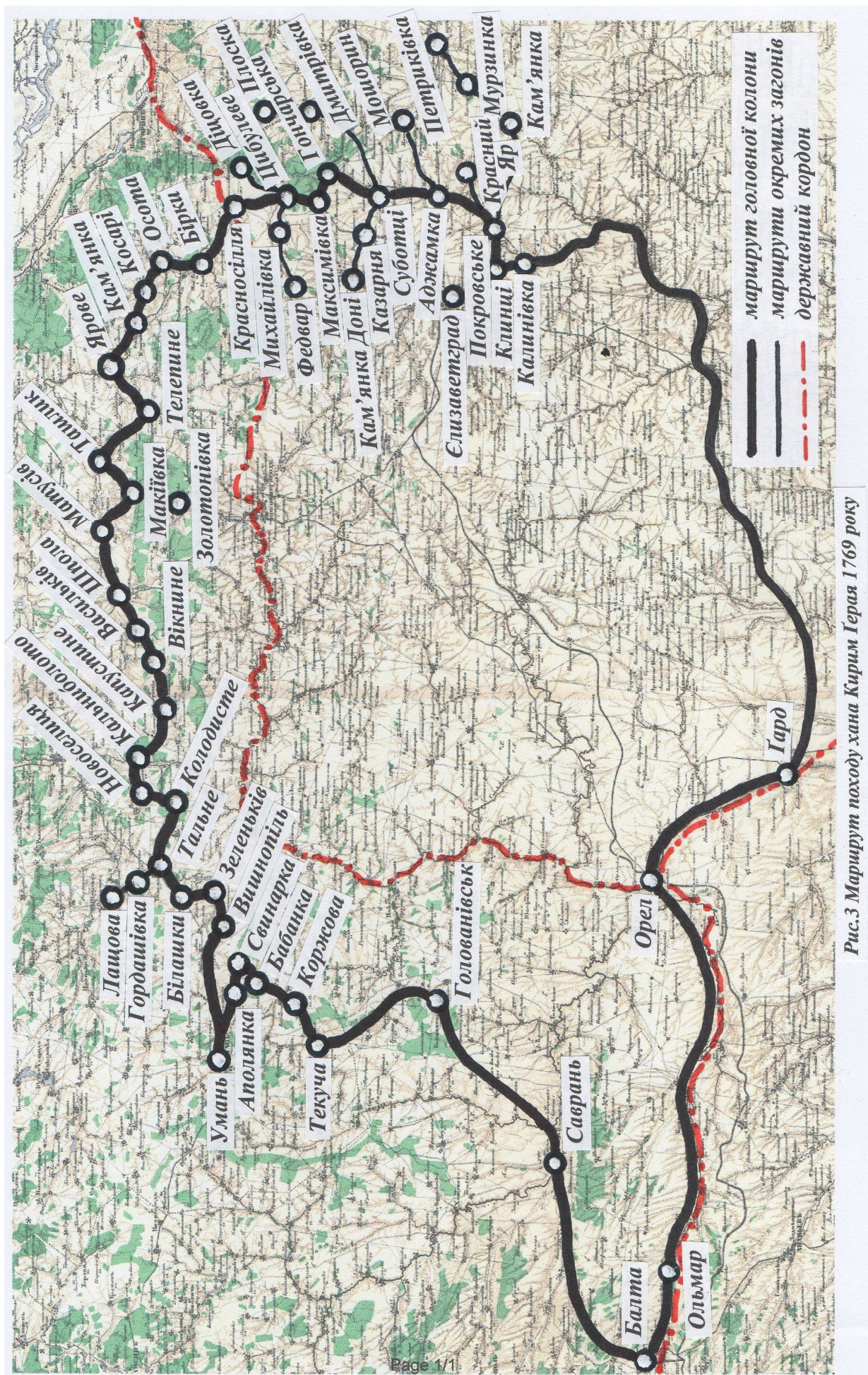

Рис. 3 Маршрут походу хана Кирич Герая 1769 року

15 січня головні сили хана перейшли кордон в Орлі (сучасне місто Первомайськ Миколаївської області) було на межі трьох держав. Частина міста на південному правому березі Бугу називалася Голта і належала Ханській Україні, як частині Єдисанської орди. Північна лівобережна частина ділилася Синюхою, що впадала в Буг, ще на дві: правий берег Синюхи був польським і називався Богопіль, бо річка раніше називалася Бог. На лівому березі починалися запорізькі степи, які тепер належали Новоросійській губернії, і частина міста називалася Орлик або Орел, згодом Ольвіополь). Буг перейшли по кризі, яка скувала річку й зупинились, вперше розбивши табір на запорізьких землях [9, с.160].

Орел засновано 1757 року [11, с.87] і був у 18-й роті Пікінерського полку. 1769 року була складена «Карта Новороссийской губернии Елисаветской провинции с показанием близлежащих польских и турецких границ», в правому верхньому куті є експлікація слобід, що зазнали татарського нападу і в яких ордою були спалені двори, в ній указується й Орел [12, с.38]. Згідно реляції¹ Київського генерал-губернатора Ф. Воєйкова від 23 квітня 1769 року в Орлі татарами була зруйнована церква (Великомучениці Варвари) [13, с.110], хоча про цю подію не згадує ні барон де Тотт, ні Петров.

Посередині між сучасними Первомайськом і Вознесенськом знаходився Гард², де розташовувалася Бугогардівська паланка Війська Запорозького. Сьогодні тут місто Южноукраїнськ. «Бугогардівський полковник із 400 запорозькими козаками, вибитий зі свого поста на Бузі... Частина запорозьких зимівників були захоплені ворогами або спалені» [14, с.455]. Ця інформація не підтверджується ні де Тоттом, ні Петровим. Проминувши Гард, перейшли річку Мертвовод.

16 січня після ночівлі на лівому березі Мертвоводу цілий день рухалися берегом цієї річки до її витоків [9, с.161].

17 січня розташувались табором у верхів'ях річки Мервовод (орієнтовно с. Витязівка Бобринецького району). Ще день переходу і вийшли на берег Інгула [9, с.163-164].

18 січня була проведена військова рада й вирішено: третина війська, сформована з волонтерів під орудою одного султана (у війську були й турки) і декількох мирз, переправляться через річку опівночі, розділяться на декілька колон, які поступово подрібнюючись, покриють територію всієї Новосербії (в 1769 це вже була Новоросійська губернія), спалять всі села, весь хліб, захоплять в полон мешканців і заберуть стада. Було вирішено ще, що на кожного учасника цієї експедиції доводилося по двоє чоловіків з війська, яке не брало участі в набігові, причому мав однакову долю в здобичі. Основна ж колона після ночівлі на правому березі перейшла Інгул наступного дня [9, с.164].

19 січня почалася відлига й під час переправи частина сипаїв (найманці в татарському війську) провалилася під кригу [9, с.165]. Наступна ночівля була вже за 10 верст від Єлисаветграда, в Калинівці. Французький абат П'єр Жубер відзначив зіткнення татар з російськими регулярними частинами в Калинівці та схвально оцінив продуману організацію оборони краю генералом О. С. Ісаковим, комендантом фортеці Св. Єлисавети [8, с.353]. Практично першою жертвою татарського набігу, про яку згадують багато джерел, стала саме Калинівка, розкольницька слобода, заснована 1756 року (17 державна округа) [11, с.87]. В ній були спалені двори [12, с.38]. Отримавши дозвіл на розбій, загони розлетілися по всіх напрямках. Головна колона рухалась вже протоптаною в снігу дорогою. Наступною стала теж розкольницька слобода Клиніці, заснована 1757 року [11, с.87], і яка теж була на шляху головної колони [12, с.38].

20 січня. Обоз хана зупинився, щоб заpastися фуражем у Покровському, яке теж було спалене [12, с.38]. Татарські загони рвонули на схід: Вершинокам'янка, Мурзинка, Петриківка. Вершинокам'янка (спочатку це була Кам'янка в 2-й роті Пікінерського полку) заснована 1754 року [11, с.87], а Миколаївська церква в ній 1756-го [13, с.148], Воєйков повідомляв, що вона розграбована й спалена, але, як стало відомо, церковне майно було забране ротмістром Диком до Бородаївської церкви [15, арк.117], після його повернення церква була повторно освячена 1773 року. Мурзинка в 1-й роті Пікінерського полку заснована 1754 року [11, с.86]. І Кам'янка і Мурзинка були зруйновані [12, с.38].

Почали повертатися татари, навантажені здобиччю. Згідно доповіді султана мешканці великого села числом в 1200 чоловік заховались за стінами монастиря і чинили опір, за наказом султана

¹ Реляція – письмове повідомлення про перебіг бойових дій.

² Гард – рибний завод, збудований запорозькими козаками, від нього пішли назви урочища і слободи, яка тут утворилася, у XVIII ст. центр паланки.

монастир обстріляли стрілами з запальною сумішшю з надією, що люди вийдуть під страхом пожежі. Але пожежа швидко поширилась і люди всі загинули [9, с.167].

Щодо монастирів на Єлизаветградщині, то жоден з них не може бути тим монастирем. Серед переліку церков у відомості Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії 1774 року не записано жодного монастиря, лише в слободі Ухівка Жовтого гусарського полку мав би бути зведений монастир. Свято-Богоявленський в селі Диківка теж, очевидно, бере свій початок пізніше [13, с.104-107].

Російський історик Каширин В.Б. висловив версію, що татари під спаленим монастирем мали на увазі церкву. За свідченням гінця з Дмитрівського шанця, який доповідав полковому квартирмейстру Жовтого гусарського полку князю Кудашеву «20 числа цього місяця в слободу Петриківку, на відстані звідси (від Кременчука) в 70 верст на дорозі до фортеці Св. Єлизавети набіг татарський великим числом вчинено». Петриківка, пізніше Мурзинка (сьогодні Нова Прага Олександрійського району) до кінця була розорена татарами. З отриманих вістей генерал Ісаков доповідав, що противник має гармати, які й використав проти слободи Петриківки, коли відбивались мешканці її з-за церковної огорожі. Очевидно, піротехнічна зброя, застосована татарами, була сприйнята за гармати [16, с.66,67]. Миколаївська церква в Петриківці згадується з 1754 року [13, с.148]. Найчастіше саме завдяки звітам про розорення та знищення церков маємо можливість уявити масштаби руйнівного походу.

21 січня. Стовпи диму на горизонті з правого боку і фортеця св. Єлизавети ліворуч не залишали сумнівів, куди рухатись. Попереду було містечко Аджамка в 20-й роті Пікінерського полку, засноване 1754 року [11, с.86]. В містечку виявилось мало мешканців, основна маса населення встигла сховатися за стінами фортеці. Вночі хан послав загін з трьохсот вершників до фортеці, який захопив у передмісті полонених. В Аджамці було достатньо продовольства і тут зупинилися на цілий день, не боячись фортечного сусідства. Кирил Герай віддав наказ загону в 300 вершників після заходу сонця напасти на фортецю св. Єлизавети, щоб утримувати гарнізон в оборонному стані. Попри фізичну втому, загін захопив полон в самому передмісті, тим самим забезпечивши війську спокійний відпочинок в Аджамці [9, с.168-169].

Грабінницькі загоны вирушали і праворуч, залишаючи після себе розграбовану і спалену розкольницьку слободу Червоний Яр і ліворуч, спаливши слободу майора Бутовича, що теж належала до 20 роти [12, с.38].

Ось як описує барон Тотт татарську здобич: «П'ять або шість невільників різного віку, шістдесят овець і двадцять волів – не обтяжують татарина. Голови дітей виглядають з мішка, причепленого до сідла, молода дівчина сидить попереду і підтримується лівою рукою вершника, мати позаду, батько на одному із заводних коней, син на другому, вівці і воли попереду, – все йде і не збивається з шляху під пильним оком господаря цього стада» [9, с.169].

Наступного дня, покидаючи Аджамку, містечко було підпалене. Наказ спалити Аджамку був виконаний так спішно, і вогонь поширився будинками, критими соломною, з такою силою і швидкістю, що татари ледве самі встигли вийти звідти [9, с.169-170]. Згоріла і Покровська церква [13, с.110]. Один із загонів розграбував і спалив село Мошорин з 16-ї роти Чорного полку, Воздвиженська церква в якому відома з 1758 року [12, с.38].

22 січня головна колона зайшла в село Суботці (14 рота Чорного полку). Стрітенська церква в цьому селі мала нещасливу долю, закладена вона була 1759 року і відразу після освячення в 1761-му вона згоріла, 22 січня 1761 року священник Григорій Цинталович звертався в Переяславсько-Бориспільську єпархію про відновлення церкви і видачу Антимінса³ [17, с.39]. Через 8 років церква знову згоріла, тепер спалена татарами [13, с.110]. Заново відбудована церква була освячена 1777 року.

Татарські загоны розграбували і спалили маєтності майора Чернікова – хутір в 14-й роті (згодом слобода Черніковка, тепер село Казарня), слободу в 13-й роті Чорного полку та слободу поручника Доні, теж в 13-й роті (імовірно, це Кам'янка Доні, тепер Долино-Кам'янка) [12, с.38].

Інші загоны, тим часом, вирушили на схід від Чорного лісу, грабуючи і руйнуючи слободи в 11-й роті Жовтого полку: Дмитрівку з її Успенською церквою та розкольницьку Плоску (тепер село Плоске) [12, с.38].

23 січня. Головна колона наблизилася до Чорного лісу. Першою на їхньому шляху стала слобода Гончарська в 16-й роті Чорного полку (тепер немає, знаходилася на захід від села Водяне Знам'янського р-ну) [12, с.38]. Згідно офіційного рапорту лісника секунд-майора Максимова «Обивателі Гончарської та інших слобід, які ховалися по лісах, самовільно вийшовши з нетрів до слободи Гончарської з наявними у

³ Антимінс – посвячена хустина із зашитою частинкою мощів святих на престолі в церкві, без антимінса не можна служити св. Літургії. Обов'язковість антимінса в тому, що він підписаний єпископом і це дає дозвіл священнодіяти.

них рушницями, вчинили ворогові опір рушничною стріляниною та іншою зброєю і декількох ворогів забили на смерть. При цьому й дехто із слобожан загинув, інших поранено і вони порятувалися втечею, аби аби живими zostалися, а скільки з обох сторін убито, взнати не можна» [14, с.454].

Наступною стала слобода Максимівська, заснована Максимовим, теж на краю лісу, на захід від Гончарської (тепер тут село Богданівка Знам'янського району, раніше Богданівка була розташована північніше, навколо ставка на південь від Цибулевого [18]). «Обивателі слобід з дружинами та дітьми для збереження від ворожого набігу, полишивши свої оселі, сховалися в Чорному лісі, а 24 січня опівдні великі сили противника вступили в ті слободи і в них заночували, й за те своє перебування обивательські дворища так само, як і казенні будівлі в Чорноліському таборі, дотла вогнем спалили» [14, с.453-454]. Під цей опис потрапляють і слободи в Чорному лісі капітана Ташки і попа Лукаша [12, с.38].

24 січня Цибулеве в 15-й роті Чорного полку, що було за Чорним лісом хан вирішив обійти, взнавши від полонених про укріпленний гарнізон, лише добровольцям було дозволено зробити напад, які спалили передмістя і взяли великий полон [9, с.172]. Про спалення дворів у Цибулівському шанці і в слободі Михайлівка свідчить і експлікація на карті [12, с.38].

На захід від Михайлівки село Федвар (сьогодні село Підлісне Олександрівського району), відоме з 1705 року. В 1752-1764 роках тут була 13 рота Гусарського полку. У Федварському шанці існувала дерев'яна Петропавлівська церква, священником при ній був Сава Константинов. Під час нападу татар він був убитий, а його дружина з сином взяті в полон і продані до Константинополя. Після повернення з полону в 1775 році вони не знайшли ні хати, ні майна [19, с.1037]. Чи була розорена церква невідомо, але вже 26 березня 1769 року священник з Балаклії Смілянської волості Іоанн Орловський подав прохання єпископу Гервасію про призначення його на вакантне місце до Петропавлівської церкви в Федварській шанець [20, арк.17-18].

Військо, рухаючись до кордону польської України, прийшло в Красників (згодом Красне поле, тепер село Красносілля). В селі була застава і прикордонна митниця, з цього укріплення мешканці разом із сотнею солдатів спробували чинити опір, але боязнь пожежі примусила їх втекти до лісу. Кирил Герай наказав сипаям йти в атаку, але вони йти в ліс відмовились, тоді загін кубанських козаків, які теж були у війську, викликалися і отримали дозвіл атакувати ліс. Вони занурилися у ліс, оточили групу людей, які захищалися, вбили близько сорока чоловік і захопили в полон всіх, хто не зміг втекти [9, с.171]. Жорстокістю Ігнат-козаки (як їх називали татари) не поступалися туркам. Це були нащадки донських козаків-старообрядців, які після придушення Булавінського повстання втекли з Дону на Кубань, названі на честь ватажка Гната Некрасова, їх ще називали некрасовці. В середині XVIII ст. вони перебрались на Дунай і постійно ворогували із запорожцями, двічі знищували Січ. В Османській імперії вони не сплачували жодного податку, але несли військову повинність. Сьогодні російські козаки служать іншому правителю, але продовжують воювати проти України.

Окремий загін татар спалив двори в слободі скляра Діца. (згодом Діцовка, тепер Гутницьке) [12, с.38]. Ось свідчення послушників Омелька Калиниченка та Яреми Свергуненка, що були на монастирській пасіці в Чорному лісі: «Турецьке військо, татари, між ними яничари чи сеймени озброєні, кінні, січня 24 напали на них, де вони в Чорному лісі засіклись. Застрелили та зарубали 15 чоловіків, вони ж двох чоловіків з татар вбили. Потім ополудні татари від тої пасіки відступили до Гути під тим же лісом, де засіклись інші люди. По їх втечі з тої пасіки Калиниченко і Свергуненко чули від людей, які тікали, що, нібито, татари там в Гуті людей порубали і Гуту спалили» [16, с.71].

Згідно доповіді секунд-майора Грачова: «Під час татарського набігу в Єлизаветградській провінції було взято в полон 1183, вбито 126 чоловік, взято худоби рогатої 13567, овець та кіз 17100, коней 1557. Спалено: церков 4, млинів 6, осель 1190, винокурень 1, селянського хліба 6377 чвертей, 920 копиць» [10, с.137].

Тепер шлях лежав у межі Речі Посполитої, тобто Польської України. Щоб зберегти свої зобов'язання стосовно Польщі, головна частина армії мала завжди розташовуватися табором на сільській околиці і харчуватися власними припасами. Коли ж турки спалили декілька будинків, вони були строго покарані. Татарське військо заходило на польську територію, ведучи за собою 20 тисяч невільників та безліч стад. Рухалися невеликими переходами, а необхідність контролювати поведінку татар змусила хана розділити військо на сім колон. Турботи Кирила Герая про дотримання порядку у війську в межах Польщі сягали до охорони релігійного культу мешканців. Декілька ногайців, звинувачених у оскверненні образу із зображенням Христа, були покарані палками біля дверей церкви. «Варто вчити татар, щоб вони поважали

мистецтво і релігію», говорив Кирим Герай. Хоча суворі покарання і публічні страти, що проводилися з наказу хана, не завадили подальшому мародерству [9, с.173-175].

Ще татари були в межах Новоросійської імперії, але звідти на територію Польщі народ православний тікав, щоб врятуватись за стінами Мотронинського монастиря на Чигиринщині. «Нині ж, коли весь народ, зазнавши всенародного страху з боку Орди, з усіх міст і сіл рушив невідомо куди. Багато їх, 23 січня, кинувши скотину та майно по домівках своїх, стали приїжджати в наш Мотронинський монастир. Через що є велика небезпека для монастиря, тому що неприятели напад здійснить насмілиться, взнавши про присутність тут людей. Народу відмовити неможливо, а як вчинити, я не знаю і що робити знати не можу» - це слова намісника Троїцького Мотронинського монастиря ієромонаха Гаврила з доповіді Переяславському єпископу від 24 січня 1769 року [21, арк.2, 2 зв.].

25 січня о п'ятій годині по півночі на територію Польської України з Новоросійської губернії напали татари з турками, поляками, козаками й розкольниками, що втекли з Росії на Кубань під їх владу, озброєні списами, рушницями та стрілами у великій кількості на православні єпархії закордонні, що знаходяться в Польській області в волості Смілянській. Місцями тутешніх мешканців багатьох порубали, а багатьох з собою з дружинами їхніми і дітьми полонили і в свої місця забрали. І церкви Божі православні остаточно осквернили й розорили. Це стало відомо з доповіді Смілянського протопопа Іоанна Войнарського в єпархію 26 лютого 1769 року про розграбування та знищення церков Смілянської протопопії [22, арк.13]. Офіційний журнал військових дій 2-ї армії за 1769 рік повідомляв, що хан відступив «без нанесення в наших кордонах шкідливого розорення, в Польщу; в ній же при втечі залишає жажливі сліди варварства свого, розорюючи житла та церкви, а жителів забираючи з собою в тяжку неволю» [16, с.81].

Перше село в Польській Україні, яке впало під татарами на шляху головної колони були Бірки [10, с.134]. В селі збереглася одна з небагатьох на сьогодні дерев'яна Миколаївська церква. Збудована й освячена з благословення переяславського єпископа Арсенія 1737 року [23, с.116]. В 1769 році церква була осквернена й розграбована [16, с.79]. Згідно доповіді козака П. Білобаби, головні сили ханського війська і, безумовно, сам Кирим Герай зі свитою та гвардією в ніч з 25 на 26 січня ночували в селі Бірки [16, с.71].

26 січня татари були в Осоті [10, с.134]. Федварський літопис взагалі коротко пише: «1769. Січня. Татарщина була в Новосербії. Орда Осоту брала» [24, с.336]. Церква Покрови Пресвятої Богоматері збудована й освячена з благословення переяславського єпископа Никодима Срібницького 1748 року [23, с.117]. В 1769 році церква була осквернена й розграбована [16, с.79].

Наступним селом на шляху стали Косарі [10, с.134]. Церква архістратиґа Христово Михайла збудована й освячена з благословення переяславського єпископа Никодима (тобто не пізніше 1751 року, прим. автора) [23, с.117]. Її доля в 1769 році невідома.

Цього ж дня головний загін був у містечку Кам'янка [10, с.134]. Церква святителя Христового Миколая була збудована на початку XVIII століття. До якої 1724 року переяславським єпископом Кирилом Шумлянським був висвячений у священники Герасим Іванович [23, с.116]. Друга церква, Покровська була закладена й освячена з благословення переяславського єпископа Гервасія 1765 року [25, с.445]. В 1769 році церкви були осквернені й розграбовані [16, с.79].

Продовжуючи рухатись вздовж Тясмину, татари заскочили в Ярове – невелике село Чигиринського повіту при впадінні обох Чигиринських Ташликів (Сирого та Сухого) до річки Тясмину [26, с.462]. Польський словник вказує, що Покровська церква збудована 1794 року, чи існувала церква 1769 року, невідомо. Хоча Каширин в загальному списку свідчить, що була церква розграбована [16, с.79].

Окремі загони кидалися і ліворуч до Бовтишки і праворуч до Верещаків. Тут підключалися і загони конфедератів на чолі з ротмістрами Темберським і Стамбовським.

Були розорені Янівка (Іванівка), Яски, Медведівка, Ключі, Пруси (Михайлівка), спустошені околиці Чигирини і Черкас [10, с.134]. Сотник Лубенського полку Бутовський доповідав, що в Смілянщині татари зовсім випалили Бірки й Кам'янку і розорили містечка Осоту, Янівку та Ярове. Церкви були розграбовані, татари ставили там коней, палили образи для готівлі на них їжі (з рапорту сотника Бутовського Г. Я. фон Далке 7 лютого 1769 р.) [16, с.79].

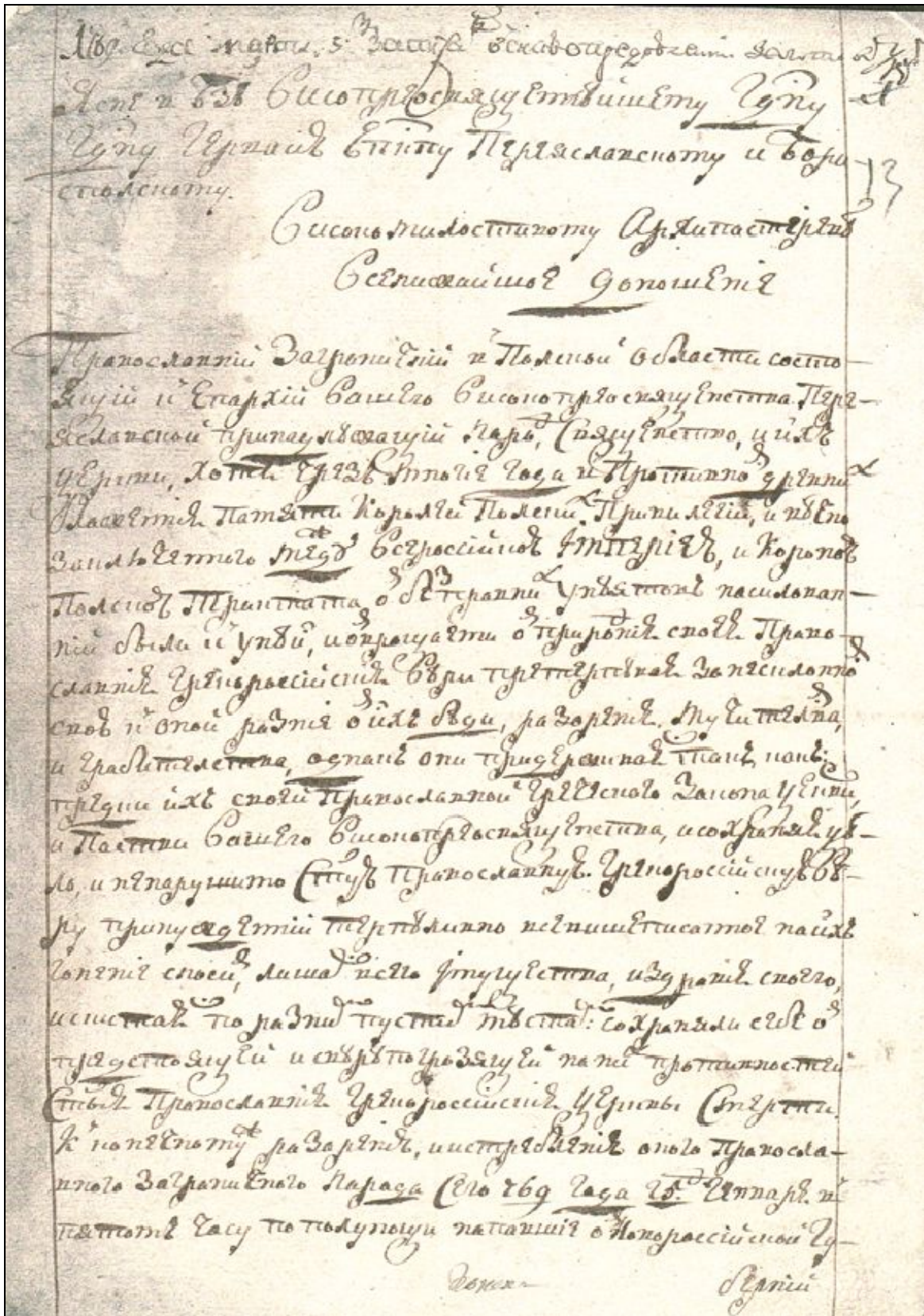

Рис. 4 Сторінка доповіді протопопа Іоанна Войнарського в єпархію 26 лютого 1769 року про розграбування та знищення церков Смілянської протопопії

27 січня татарська колона зайшла в Телепине. Церква Святомихайлівська була закладена й освячена з благословення митрополита київського Рафаїла 1746 року. Після уніатства церква освячена з благословення переяславського єпископа Гервасія 1764 року і святий антимінс виданий [27, с.599]. В селі

Телепине в церкву Святого Архістратига Михайла набігши, престол⁴ і церковний жертovníк⁵ зовсім розкидали, образи порубали і ногами потоптали, і коней повводили. Посуд же, книги та інше Святе церковне начиння невідомо куди поділося. Мешканців того села Телепине, які в Росію і в місцеві ліси не змогли втекти, яких порубали, а яких із собою побрали, зв'язавши ременем сирим руки. Дружин їхніх, одягнувши в чоловічий одяг, на коней посадили, дітей же малолітніх на возах повезли. Будівлі в даному селі здебільшого згоріли, майно їх зовсім позабирали. Які ще безчинства робили, про те невідомо [22, арк.13 зв.]. Церква на місці попередньої була споруджена 1848 року [28, с.283].

Наступним став Ташлик. Взятий у полон важкопоранений «служитель» при хані поляк Марк Івановський показав на допиті, що 28 січня Кирил Герай, маючи десять або більше тисяч татарів та арнаутів знаходився в селі Ташлик Смілянської губернії (з листа полковника барона Платена А.М. Голіцину 30 січня 1769 року) [16, с.79]. В селі Ташлик церква Воздвиження Чесного Хреста збудована за благословенням переяславського єпископа Берла 1739 року і святий антимінс виданий [27, с.598]. Церкву в Ташлику також, як писалося за село Телепине зовсім розорили і осквернили. Священний посуд, книги, апарати і Святі дари перед тим священник того села Ташлика Лука в монастир Лебединський заховав. Образи ж помісні та інші порубали і очі їм попробували. Місцевих мешканців з дружинами їхніми та дітьми і з усім майном, як в Телепиному з собою позабирали. Будівлі мало не половину зовсім спалили, про інші їхні безчинства знати не можемо [22, арк.13 зв.,14]. Замість колишньої церкви 1739 року була споруджена нова 1848 року [28, с.222].

Після Ташлика татари повернули до Лебединського лісу, на окраїні якого була Макіївка. До церкви святителя Миколая переяславським єпископом Кирилом 1721 року був поставлений в пресвітера Михайло Шиманський і святий антимінс виданий [27, с.599]. Татари «В селі Макіївці в церкві Святителя Христового Миколая, відбивши на престолі дошку верхню, шукали під престолом гроші і не знайшли. Також посуд Святий та інше церковне начиння місцевим священником Йосипом збережено в лісі Лебединському. Більше нічого в ній не зробили і залишивши її порожньою, пішли з села, народ же втечею врятувався» [22, арк.14 зв.]. В Києві в ЦДІАК збереглася метрична книга, яку з 1753 року до 16 травня 1765 року вів ієрей Йосип при Миколаївській церкві. Після цього записи були поновлені 1776 року вже ієреєм Сергієм [29, арк.1-55, 57-62]. Яка доля отця Йосипа з 1769 року невідомо.

Як видно на прикладі Макіївки, звістка про татарський набіг інколи випереджає швидких татарських коней і дає можливість врятуватися. Цілком очевидно, що така ж чутка з Макіївки могла надійти і до слободи Золотонівка. Відстань від Макіївки до Золотонівки орієнтовно 7 верст, шлях пролягав через Лебединський ліс. Сьогодні не існує Золотонівки, її коротка історія ще остаточно не досліджена. Знаходилась вона на окраїні лісу між Капітанівкою і Журавкою, була заснована орієнтовно 1765 року. Слобода поступово розросталась і ось рівно за рік до набігу, 29 січня 1768 мешканці Золотонівки звертаються в єпархію з проханням збудувати церкву і призначити їм священника. Кандидата на священника вони вже знайшли – це писар Новомиргородської протопопії [30, арк.40]. За декілька місяців писар Іван Богданович був висвячений спочатку на диякона, а потім на ієрея і таки був призначений в Золотонівку до Успенської церкви, яка мала бути закладена [30, арк.47]. У березні 1769 року Іван Богданович надіслав у єпархію доповідь, в якій повідомив, що у січні 1769 року Золотонівка практично перестала існувати після набігу татарської орди.

Церква Успіння Пресвятої Богородиці, яку мав закласти Новомиргородський протопіп Петро Булич? так і не була закладена з-за тривалої його хвороби, прихожани з-за нашествия татар порозбігалися невідомо хто куди і він просить дозволу повернутися в Новомиргород [31, арк.44]. Залишається загадкою, чи були татари в Золотонівці, хоча є великий сумнів, тому що з Макіївки до Золотонівки необхідно було пройти 7 верст через ліс, а татари глибоко в ліс не заходили.

28 січня татари в село Матусів набігли і схватили священника вакансового Корнилія Недужка, що тут мешкав, з собою повели до церкви тутешньої Святого Великомученика Димитрія (дерев'яна церква відома з 1762 року [32, с.175]) і в ній відбивши двері, зайшли до вівтаря. Зайшовши туди,

⁴ Престол – високий чотирикутний столик, що стоїть у центрі вівтаря.

⁵ Жертovníк – стіл у православної церкви, на якому виконуються різні обряди.

один з них татарин, гробницю⁶, яка була дерев'яна, з Святими частками, з престола келепом²⁷ збив, яку ті татари з іншим церковним начинням забрали. А потім, знявши з престола Святий Хрест і покривало, почали престол терзати і, позривавши верхні дошки, шукали всередині гроші, але не знайшли. Хрест же побили, а покривало з собою забрали. На жертovníку чашу, дискос, звізду, ложку олов'яну та інше священницьке начиння з собою забрали. В образі Святого Великомученика Димитрія намісному очі палашем виколупані, іконостас же цілий залишився, лише над вратами царськими образ Усікновення келепом побили і хрест великий провідний, хоругви ж і одне Святе Євангеліє шаблями порубали. А інше Євангеліє і Святий Антимінс були з іншими книгами та начинням церковним збережені в монастирі Лебединському. І що в цьому Божому домі Святе місце не лише коні осквернили, а й самі це робили. Мешканців місцевих трьох чоловік порубали, а трьох з собою забрали, інші ж втечею врятувалися [22, арк.14,14 зв.].

Наступною на шляху стала Шпола. Церква в ній була закладена князем Ксаверієм Францішеком Любомирським 20 травня 1764 року на місці давнішої церкви [28, с.32]. Про набіг у Шполу є в доповіді протопопа Войнарського [22, арк.2,2зв], також був представлений реєстр забраного з Різдвогородичної церкви села Шполи церковного майна:

Євангеліє Московське	Чаша з дискосом	Воздушок маленький жовтий
Апостол Могилевський	Звізда й ложечка	Воздушок Петровий
Часослов чвертковий	Спис залізний	Рушник полотняний – 2
Псалтир чвертковий	Ризи жовті	Воску більше пуда
Октоїх Могилевський	Ризи Петрові	Сукно блакитне нове
Книга святкова	Патріахиль жовтий	Ставник восковий – 12
Служебник чвертковий	Патріахиль Петровий	Дзвін великий – 1
Требник малий	Стихар полотняний – 2	Дзвін малий – 1
Полустав	Воздух жовтий	

[22, арк.3,3зв].

Крім цього є доповідь самого Шполянського священника і матеріали допиту священника церкви Різдва Богоматері Іоанна Зорницького в консисторії:

«1769 року березня __ дня волості Смілянської, села Шполи, священник Іоанн Зорницький, в канцелярії цієї ж консисторії був допитаний і показав:

...На майдані в народі тутешньому і з навколишніх сіл носилися чутки про турків і татар, що нібито вони мали намір на тутешні місця напад учинити... Вийшовши з хати у свій двір, побачив своїх прихожан близько десяти чоловік, що стояли під його двором і про щось між собою розмовляли. Підійшовши до них, почув, що розмовляють про вищеописаних татарів, нібито ті татари в закордонних місцях уже, поруч їх села Шполи, як би за 20 верст в селі Матусів Смілянської волості своєю чатою стоять. Ближче до цих людей підійшов і запитав, чи дійсно так є? ... Для остаточного переконання погодилися всі разом послати і послали свого прихожанина, жителя цього ж села Шполи і отамана Овсія Волошина до того села Матусова для остаточного переконання, чи дійсно там татари і що вони роблять? Котрий скоро уже розказував: виїхав із села, то й побачив, ніби як за версту, татар, що уже до їх села бігли. Яких скоро тільки побачив, назад повернувся.

За поворотом сам від страху не встиг і йому, священнику, приїхати і об'явити про те. Біжучи селом, сказав іншому чоловікові, жителю того ж села Шполи, прозваного Коштаном, а імені не знає, щоб про те і йому, священнику, об'явив. Як тільки той Коштан скоро прибіг і йому, священнику, про те об'явив, то він, священник Іоанн, зараз взяв церковні ключі, сам пішов до церкви, а дяку наказав запрягти в сани коня і стояти наготові.

І, зайшовши до церкви, він, Іоанн, в страху схопив деякі убори церковні, Святий Антимінс і гробницю, хотів було все це винести з церкви, і з собою на сани взяти і тікати. Але, наблизившись з речами до церковних західних дверей, щоб вибігти, побачив уже немало кількість скрізь по селу, по дворах, по вулицях і повз самі церковні західні двері татар, що бігали. Побачивши їх, я від страху

⁶ Гробниця, дарохранительница або кивот – на престольний предмет-вмістилище, призначене для зберігання Святих Дарів – освячених Тіла та Крові Христових, інше значення – служить для зберігання плащаниць Ісуса Христа або Богородиці.

⁷ Келеп – старовинна ручна зброя, що має форму молота, насадженого на довгий держак.

отетерів і не знав, що далі чинити. В такому шаленстві повернувся назад від тих дверей до вівтаря, всі ті речі під престолом заховав. Заховавши, вискочив з дверей і не встиг їх замкнути, лише причинив. І, рятуючи життя, не дивлячись уже у двір свій, чи є залишені з дяком сани, побіг праворуч прямо городами та болотами із села. І біг сам через ті місця як би з версту в страхові, і перед собою нічого не бачив, а вибігши із села в поле, випадково побачив перед собою, як би за півверсти свого дяка, залишеного у дворі, що біг саньми з кіньми і озирався назад. Коли незабаром побачив ззаду його, Іоанна, став і зачекав його. Майже не розмовляючи між собою, втекли прямо в село Пединівку тієї ж волості, що розташована за тридцять верст від села Шполи. Де й пробули днів зо два, третього дня почули, що ті татари з того села Шполи пішли в інші села. Тому він, Іоанн, зараз же і поїхав туди, найперше церкву Божу побачити. До якої зараз підїхав і застав її в такому стані:

За відсутністю іще дзвіниці, на трьох стовпах висіло два дзвони, як і в реєстрі, найменовано при його доповіді, значиться, на яких жодного дзвона не було. Біля тих стовпів причому кізяки кінські, і між іншим, потерті із снопів різного хліба дуже багато було. Біля церкви скрізь, а найбільше повз західні двері так кіньми потоптане і так перетовчене, що сніг із землею в полі змішаний через саме село в ширину через всю тамошню вулицю з церкви до дворів: як би сажнів⁸ на двадцять. На західних дверях великий замок, що залишався, яким церква Божа замикалася, зовсім зник і двері були відчинені.

Як тільки з дверей переступив через поріг, то від порога до самого іконостаса, скрізь по всій церкві так багато кізяків кінських і потерті із снопів різного хліба, як і вище прописано було, що як в загороді, де скотина годується. Біля того ж західного порогу як би ступенів⁹ зо дві було попелу як би купою лежало, поруч шматки недогорілих дров. Біля того попелу попід стінами, де жінки стоять, місця були повимощувані соломною і утолочені так, як звичайно сплячими людьми. Стіни скрізь по церкві цілі, а вікон чотири, три, де жінки стоять, а четверте над правим кліросом¹⁰ вибите, тільки рама одна залишилася. Кліроси цілі, а на них стоять навпроти хоругви¹¹ поламани, з зображенням з одного боку Спасителя, Пресвятої Богоматері, з другого угодників Божих, а в іншій Святителя Миколая, з яких зображення Богоматері, як було написано з правого боку Спасителя скраю хоругви, то так ніби навмисно ціле вирізане, не наносючи шкоди і наруги ні на обличчі, ні в інших місцях ні найменшої, яку й застав біля кліроса долі на кізяки кинуту.

Хоругви Спасителя і з іншого боку Святителя Миколая на малі частини порізано і в велику наругу кинуту, так, що й шматки порозсипались. Книги, які в кліросі були, як по реєстру, найменовані при доповіді, значилися, всі зникли.

Зліва стояли два престоли дерев'яні, фарбами оздоблені, обидва поламани, один на малі шматки, а інший в двох місцях переламаний і лежали біля кліроса на кізяках. В іконостасі царські врата на такі малі шматки побиті, що й лагодити неможливо. Намісний образ Спасителя старий, до нової бляхи приставлений і маленькими цвяшками прибитий, навпіл розколотий, як ударами келепа. Де розколосся, так і по боках на обох половинах, і на самому зображенні Христового обличчя помітні удари келепа, та такі, що і фарба облущилася і ями повибивані. Намісний образ Богородиці такий же старий, до нової бляхи приставлений, дошка ціла залишилася, а на зображенні Пресвятої Богоматері помітні три удари келепом на грудях, а очі повиколупувані.

На лівому кліросі образ Святителя і чудотворця Миколая полотняний, також старий, до нової бляхи приставлений і маленькими цвяшками прибитий, так прямо відірваний звідти і на землі уже лежить, в грудях, в очах і скрізь на зображенні Святителя в багатьох місцях списом попробовано.

Різьба іконостасна ще фарбами не оздоблена, побита і пошкоджена так, що навряд можна полагодити, зверху скрізь ціла зосталась. У вівтарі на престолі були два хрести невеликі дерев'яні різьблені, лежали поруч з Євангелієм, поламани на декілька шматків, так що до вжитку непридатні. А третій, що стояв зазвичай за гробницею, зовсім зник і не знайшовся. Два підсвічники позаду хрестів, що по краях престолу зазвичай стояли з-за новизни та бідності церкви, глиняні полив'яні зовсім порозбивані.

⁸ Сажень – давня східнослов'янська лінійна міра, з XVIII ст. дорівнювала 3 аршинам, або 2,134 м.

⁹ Ступінь – одиниця виміру відстані, що дорівнює відстані між стопами ніг (приблизно 70 – 75 см) під час ходіння.

¹⁰ Клірос – узвишся по обидва боки вівтаря, місце для співаків під час богослужіння.

¹¹ Хоругва, короґва – прикріплене до довгого держака полотнище (чи бляха) з зображенням Христа або інших святих, що його несуть під час хресного ходу.

Євангеліє, що було на престолі, як по реєстру найменоване при доповіді значилося, зникло і не знайшлося, також і служебник, що лежав на столику поруч з престолом, і требник його власний зникли. ... престол голий залишився, на ньому обидві верхні дошки зірвані і лежали на землі. Всередині гробниця з Святими дарами, Антимінс Святий та інші церковні речі, як вище значилося і в реєстрі найменовані, заховані ним, священиком, все взято і зникло.

В жертovníку стояв келих олов'яний, та інші речі, як по реєстру значилось, все зникло. Скринька невелика з ладаном і свічками зникла. Що все розглянувши з дяком за сто жертв між іншим людей, що зібрались на вулиці декілька чоловік, до яких він пішов, а за приходом, між іншим, із об'явою про розорення, вчинене в селі. Розповів він і про церковне розорення, як вище значиться, розпитуючи при тому, чи не був хто в церкві і чи не заховав чогось з речей церковних. Але вони сказали, що нічого із речей церковних не зберегли, але й самі не всі свободу врятували, тому і в полон взято душ з двадцять. А між іншим, ходили з ним, священиком, до церкви, і самі розглядали все, вище прописане, її розорення та наругу.

Після розгляду він, священик, в числі тих людей бившому Григорію Гайдаю наказав зараз вичистити і привести в порядок церкву Божу, котрій зараз і почав, а з ним і дехто з прописаних людей, та і сам він, священик, був невідступно і помагав до повного очищення. Яку того ж дня і вичистили. А уже після очищення церкви Божої пішов до дому, який у такому розоренні застав, що вікна побиті, стіл спалений, посуд дерев'яний з чим не був, також і глиняний – миски, горщики, все побите. Хліб мелений і немелений весь висипаний і вкінець все зіпсоване. З іншого майна бідного, хоча й мало було заведено господарства, все до останку забрано, всього пропало ... рублів. За що дякувати Богові, перечекавши днів зо три, старався невпинно розпитувати, образи може в кого? Чи невідомо, де які церковні речі заховані? Нарешті, коли після ретельних обшуків нічого не знайшлося, поїхав у Смілянське духовне правління і про все написане у доповіді представив з проханням про подачу його Високопреосвященству під Архіпастирську резолюцію.

За це казання волості Смілянської села Шполи священник Іоанн Зорницький підписався» [22, арк.5-9 зв].

Того ж січня 28-го в селі Василькові церкву Спасителя Христового Миколая відбивши, в неї набігли (а скільки саме, того знати не можемо) іконостас весь обваливши, зовсім побили і ногами потоптали. Весь церковний посуд, книги і все церковне майно з скринями в тому числі і Антимінс Святий з собою забрали. Престол же і жертovníк розкидали. Гробницю, дерев'яну розмальовану, з Святими дарами, знявши з престолу, поставили посеред церкви, підкладаючи соломю, підпалили, а коли вона не згоріла, то так і залишили її в церкві та пішли, залишивши її порожньою. Потім священник Максим той престол полагодив і гробницю з Святими дарами з землі взяв і знову на престол поставив. Народ же, який втекти не зміг з села, забрали з майном їхнім, а скільки знати не можна, і будівлі в більше ніж десяти дворах спалили [22, арк.14зв.]. Сьогодні в селі Васильків Шполянського району є діюча старовинна дерев'яна церква св. Миколи, згідно Польського географічного словника споруджена 1792 року [33, с.141], але наголошую, що згідно архівного документа, церква в 1769 році спалена не була.

29 січня татари були в селі Капустина Долина (тепер село Капустине Шполянського району). В селі було дві старовинні церкви – перша Успенська. До церкви Успіння пресвятої Богородиці переяславським єпископом Кирилом 1721 року був рукопокладений священник Василь Іванович [27, с.600]. Того ж січня 29-го церкву Успіння Богоматері відбивши, престол і жертovníк розкидали, дари Святі з гробниці викинули на землю, ногами топтали, Нагорне Судилище, образ Спасителя та інші зовсім побили, порубали і ногами потоптали, а посуд Святий, книги та інше церковне майно все із скринями, і всі дзвони позабирали, залишивши її порожньою.

Друга церква – Михайлівська. Церква святого архістратига Михайла закладена 1662 року з благословення київського митрополита Діонісія Балабана [27, с.600]. В тому ж селі церкву Святого Архістратига Михайла відбивши, іконостас весь побили, порубали і ногами потоптали, престол і жертovníк розкидали, дари Святі з гробниці викинули на землю, ногами топтали, весь посуд церковний та майно позабирали. Святий же Антимінс, в той час, коли татари церкву розорили і грабували, якийсь монах, а як його зовуть і прозивають невідомо, прибігши в церкву, до себе захопив і після того віддав тутешньому священнику Данилу Макогону. Народ же і священники тутешні втечею врятувалися. Кого в селі застали, тих всіх з собою позабирали, а скільки в якому селі забрали, того знати не можна [22, арк.15,15зв.].

Далі на шляху було село Вікніне (в тогочасних документах Векніна, польською Wiekniina, потім була Окнино). Слобода була заселена близько 1758 року [34, с.426]. Набігши в село Вікніне і там церкву Спасителя Христового Миколая відбивши, в ній образи Святі порубали, а які саме, того знати не можна. Так престол і жертвник зовсім розкидали, і Святі дари з гробниці викинули, ногами топтали, а потім забрали все церковне майно, як то посуд, книги, апарати та інше, запалили і остаточно спалили, так що й сліду не залишилось від цієї церкви, а Святий Антимінс невідомо де він нині тримається. Народ тутешній скільки могли захватити в свої руки всіх з собою забрали в свої місця так, як описано, зв'язані ззаду руки ременем сирим відвели [22, арк.15зв.].

Про такий нахабний напад цих Христоненависних ворогів та наругу храмів Божих Вашому Високопреосвященству духовного Смілянського закордонного православного правління представляючи всенижайше прохає про осквернені церкви Божі і розорення вчинити Високомилостивий Архіпастирський благородзгляд та визначення Вашого Високопреосвященства. Всенижайший послушник священник Іоанн Войнарський. 1769 року лютого 26 [22, арк.15зв.].

Про історію відбудови церкви у Вікніному свідчать наступні документи. 15 січня 1773 року протопіп Смілянської протопопії Іоанн Войнарський передає в єпархію прохання мешканців села про відновлення церкви: «Церква Божа татарами 1769 року в січні місяці спалена. На будівництво нової дерево заготовлено, майстри укомплектовані, є гроші на зарплату їм і харчові припаси є в готовності. ... Того ради Вашого Преосвященства духовне протопопії Смілянської православних церков правління просити на закладення в селі Вікніне в ім'я Святителя Христового Миколая церкви видати свою благословенну архіпастирську грамоту і про те вчинити визначення» [35, арк.1,1зв.]. 18 лютого 1773 року єпископ Переяславський і Бориспільський Іов Базилевич дає згоду на видачу Святого Антимінсу і благословенної грамоти на закладення церкви [35, арк.2]. Миколаївська церква відновлена 1784 року.

Наступним пунктом стало містечко Кальниболото (тепер Катеринопіль), засноване 1545 року [36, с.691]. Про перебування в містечку татарів свідчить Тадеуш Штейн: «Того ж року татари напали на Нову Сербію, і пограбували її, потім скерували поворот свій через Смілянщину і Звенигородщину; в Кальниболоті і Капустиному взяли в полон людей» [36, с.694]

29 січня 1769 року була неділя, дзвони церковні не до служби кликали, а набатом попереджали про біду. Люди замість того щоб йти до церкви, вимушені були втечею рятуватися. За цей день було пройдено Капустине, Вікніне і Кальниболото. Далі після Кальниболота була Новоселиця Звенигородського староства, Миколаївська церква в ній була осквернена [37, с.71-73].

Згідно записів Тадеуша Штейна, в Колодистому, теж Звенигородського староства, що за 7 верст від Кальниболота, татарсько-ногайський загін взяв великий полон [34, с.270]. Чи постраждала Різдвогородична церква в селі, невідомо.

З Уманської протопопії в консисторію надійшло донесення від 14.03.1769 священника Кирила Згродзьового, який доповів що «... церкви розорені, вівтарі розкопані й розкидані, святині ногами потоптані, хрести та образи розбиті. Дзвони забрані, посуд, стихар та інші речі, належні до священнодійства, антимінси. Корогви порізані, від світильників та свічок пустка залишилася... По деяких церквах похоронили посуд, ризи, стихар, книги, світильники, свічки та інші речі рухомі, образи зіпсовані, найбільше там, де їх ніч застала. А де вони перейшли, там менше шкоди...

Реєстр церков, розорених татарами в селах: Текуча, Коржова, Свинарка, Аполянка, Вишнопіль, Зеленьків, Лашова, Гордашівка, Білашки, Тальне, Бабанка» [22, арк.20-21].

На татарському шляху містечко Тальне Уманського повіту над Гірським Тікичем. В ньому стара Святотроїцька церква відносилася до 4 класу, тому що мала чисельну парафію, хоча й була дерев'яною [37, с.310]. До донесення з Уманського духовного правління був доданий рапорт Тальнянського пресвітера Стефана Левитського, в якому він повідомив, що «31 січня 1769 року були розорені церкви в Гордашівці, Зеленькові та Білашках. Церква приходська Святотроїцька містечка Тального від безбожних татарів та конфедератів осквернена і всередині розорена була, так, як і вище прописані церкви... Після обмивання образів та стін з Могилевського Старого Требника освячені були» [22, арк.23зв.]. Кирило Згродзьовий додає, що був забраний і святий антимінс [22, арк.21].

31 січня з Тального окремих загін татарів вирушив у напрямку Буків вздовж Гірського Тікича. Першою, за 3 версти від Тального, на їхньому шляху була Гордашівка. Покровська церква в ній збудована 1752 року [32, с.124]. Парафія була чималою і відносилася до 5 класу, певний період

церква була уніатською, але в кінці XVIII століття її пересвятили з унії у православ'я [37, с.144]. Татарами церква була розорена та осквернена, але після їх відходу стіни й образи обмили та освятили [22, арк.23 зв].

Далі вгору по річці село Лащова. Церква в ім'я Іоанна Богослова була закладена на новому місці з благословення єпископа Хелмського Максиміліана Рила в 1763 році. В кінці XVIII століття вона була пересвячена з унії у православ'я [37, с.207]. Татарським загоном церква була розорена, розграбована та осквернена [22, арк.20-21].

В барона де Тотта є фраза, коли закінчувався маршрут в Новоросійській губернії: «Хан на чолі армії рушив на Буки в Польщу» [9, с.172]. Документального підтвердження перебування татарів в самих Буках не знайдено, але вщент випалено околиці навколо містечка Буки [8, с.302]. Цілком можливо, під Буками був окремий загін добровольців, наприклад той, що піднімався вгору вздовж Гірського Тікича і пограбував уже Гордашівку та Лащову. Але, згідно з досліджень А. В. Пивовара, в оригіналі записок барона Тотта 1784 року мова йде не про Буки (Bouky), а про Бірки, сусідні з Красносіллям або Борки (Bourky).

Головна колона 31 січня з Тального прибула в село Білашки. Церква Св. Іоанна Богослова була збудована в 1763 році стараннями сотника Яреми з братством [38, арк.43]. Про розорення та осквернення церкви татарами доповідав Тальнянський священник. Після їх відходу стіни й образи обмили та освятили [22, арк.23зв].

Цього ж дня на шляху татарському було село Зеленьків. Церква Різдва Богородиці була закладена і освячена в 1763 році. Як і більшість церков Уманщини, вона була уніатською. [37, с.166]. 11 липня 1768 року уніатський священник Григорій Ліневич подав прохання в Переяславську єпархію про приєднання до православ'я [39, арк.6-10]. Згідно доповіді Стефана Левитського церква була розорена та осквернена, опісля була очищена та освячена [22, арк.23зв].

На захід від Зеленькова село Вишнопіль Уманського повіту. Іоанно-Богословська церква до 1768 року була уніатською [37, с.207]. 11 липня 1768 року уніатський священник Яків Гримальський подав прохання в Переяславську єпархію про приєднання до православ'я [39, арк.1-4]. Церква була татарами розорена, пограбована й осквернена [22, арк.20-21]. Чи була вона спалена, в документах згадки немає. Але нова церква була споруджена 1778 року [30, арк.626].

Село Вишнопіль не стало останнім в задокументованому переліку населених пунктів, що постраждали від походу татарсько-турецьких військ під проводом хана Кирим Герая. Головні сили хана вирушили на Умань, де зустрілись із загонами, які на початку походу з Балти вирушили до Ладжижина в Польську Україну і разом з ними виступили на Саврань [9, с.175].

Не можна виключати можливість того, що були ще й інші села на Чигиринщині, Смілянщині, Звенигородщині та Уманщині, пограбовані й спалені окремими татарськими загонами, але не потрапили в даний опис. Крім того, є такі населені пункти на шляху головної колони Кирим Герая, які оминати важко. Наприклад, на шляху від Бірок до Осоти лежить Олександрівка, між Телепином й Ташликом Березівка, між Ташликом і Макіївкою – Самгородок, між Матусовим і Шполою – Мар'янівка. Олександрівка й інші названі села уникли «чорного списку».

Дорогою до Саврані об'єднані сили Кирим Герая і Четвертинського продовжували грабунок та розбій в селах Уманщини. За 6 верст від Умані на річці Бабанка село Аполянка. В ньому церква Святомихайлівська, була татарами й конфедератами розорена, пограбована й осквернена [22, арк.20-21].

Поруч з Аполянкою село Свинарка. 30 червня 1768 року уніатський священник Василь Гадаревський подає прохання в єпархію про перехід Покровської церкви до православ'я [40, арк.50-54]. Через пів року церква була татарами й конфедератами розорена, пограбована й осквернена [22, арк.20-21]. Чи була відновлена Покровська церква не встановлено. Наступна церква в ім'я великомученика Димитрія була збудована в 1863 році [37, с.207].

Далі на шляху стала Бабанка на однойменній річці. В селі церква Покрови Богоматері і в ній «не були татари, бо князь Четвертинський поставив залогоу за проханням прихожан даної церкви» [22, арк.20-21]. Очевидно, церква на той момент була уніатською. Але полон великий в селі було взято [33, с.270].

При впадінні річки Бабанки до Ятрані село Коржова. Церква в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці була збудована в 1756 році коштом графа Потоцького. В кінці XVIII століття була з унії

пересвячена у православ'я [37, с.182]. Церква була татарами розорена, пограбована й осквернена, також був забраний святий антимінс [22, арк.20-21]. Чи була вона спалена, в документах згадки немає. Але нова церква була споруджена 1775 року [41, арк.438].

На південь від Коржової село Теуча на річці Ятрань. Церкву в ім'я Іоанна Богослова збудували в 1762 році [37, с.316]. Церква була татарами розорена, пограбована й осквернена [22, арк.20-21]. Священником в Богословській церкві 1769 року був Григорій Оклевський. В метричній книзі села Макіївки, яке теж зазнало тоді лиха, випадково зберігся аркуш метричної книги села Теучої за 1769 рік. Після запису 14 січня 1769 року ієреєм Григорієм наступний від 18 травня, зроблений тим же священником. Тобто, священник був врятований, та ще й метричну книгу зміг врятувати [29, арк.56].

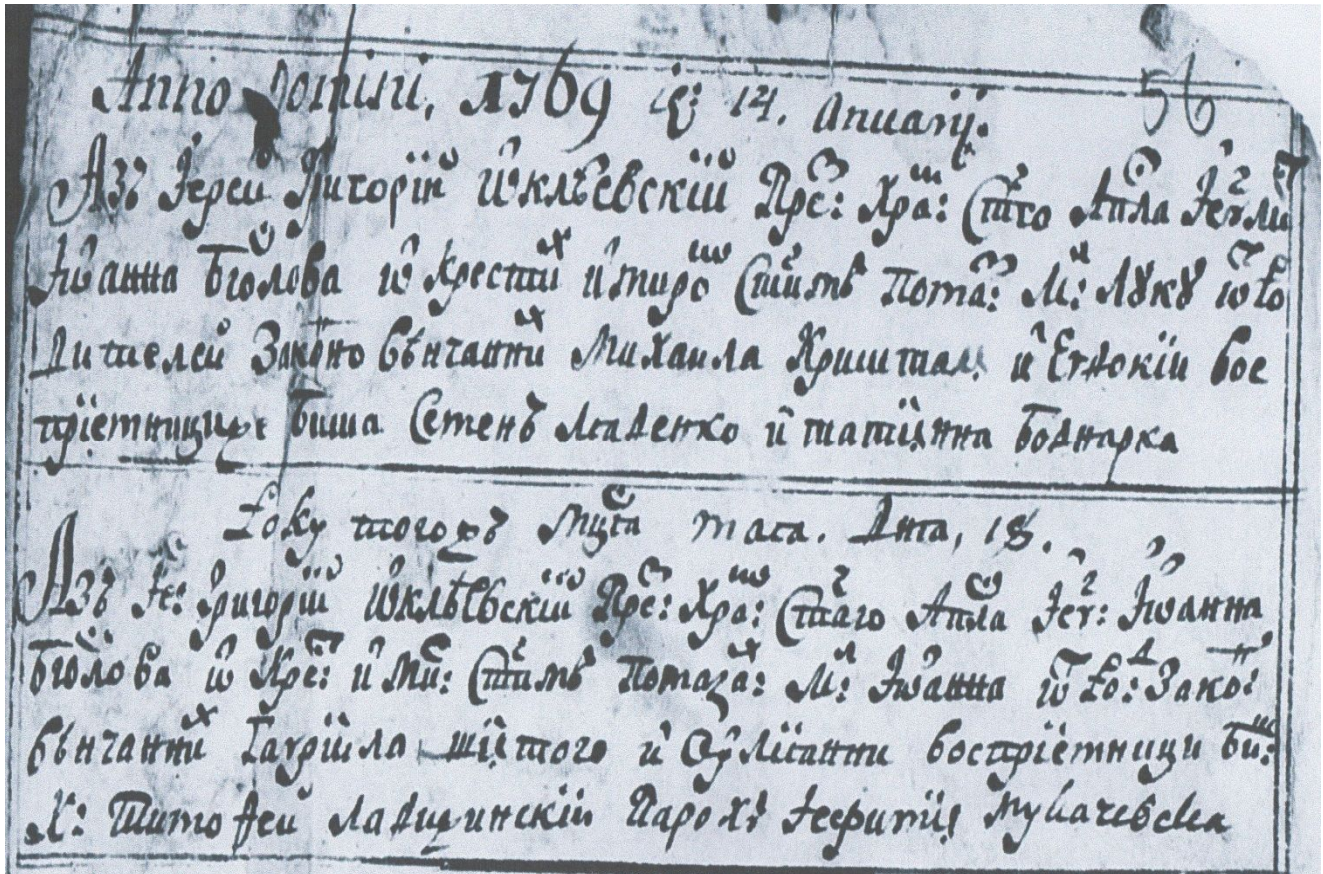

Рис.5 Фрагмент сторінки метричної книги с. Теучої за 1769 рік

Далі шлях знову на південь. На півдорозі до Саврані містечко Голованівськ Брацлавського воєводства, на річці Кайнарі, притоці Ятрані. Перша згадка датована 1757 роком. 1764 року стараннями Ф. Потоцького була закладена греко-католицька церква Св. Іоанна Богослова, згодом вона була посвячена Хелмським унійним єпископом Максиміліаном Рилом. Які безчинства робились татарами в Голованівську і чи постраждала церква, свідчень немає. Але Тадеуш Штейн повідомляє, що полон великий в містечку було взято [34, с.270].

В петиції мешканців польських Київського та Брацлавського воєводств на ім'я російської імператриці говорилося: «...До великого нашого нещастя хан татарський зі своїм військом вийшов з Нової Сербії в Смілянщину і, повернувши Польщею, вздовж російського кордону, до Саврані та Балти багато сіл спалив. І не дивно, що в цих місцях не шанували за звичаєм віри нашої християнської, церков, які з особливою пожадливістю намагалися розоряти, застосовуючи тиранство з родичами нашими, забираючи з багатьох місць, де знаходили, молодих обох статей повели до свого кордону в такий час через великі морози багато забраних немовлят поморозив. Завершуючи своє тиранство, людей обох статей всіх вбивали та закриваючи в хаті до п'ятдесяти чоловік підпалювали» [16, с.88].

5 лютого в Саврані відбувся поділ ясиру та іншого награбованого добра. Далі маршрут був уже знайомий: Балта, Ягорлик і Дубосари, де війська були розпушені, залишено лише 10 тисяч на

Дністрі. 13 лютого 1769 року Кирим Герай повернувся в Каушани, похід закінчився. Кільцевий 800-кілометровий маршрут з Балти і до Балти був здійснений з 13 січня по 6 лютого, тобто за 25 днів. Середньодобова швидкість складала 32 кілометри за добу.

Після походу хан раптово захворів і помер, за 30 днів до Неврузів (свято весни, що відзначається 21-22 березня) [5]. Є всі підстави підозрювати, що він був отруєний, ініціатор отруєння невідомий, але зацікавлену сторону неважко впізнати, тим паче, таким чином з негодними продовжують розправлятися і по сьогоднішній день. Несподівану смерть Кирима Герая де Рюльєр розглядає в контексті російської зацікавленості у загибелі цього правителя [9, с.175].

Тіло Кирима Герая було перевезено до Криму, і його поховали у дворі ханської мечеті [5]. На ханському цвинтарі стоїть пам'ятник Кириму Герая, найбільший і найвеличніший. А ще пам'ятником йому служить сам Ханський палац в Бахчисараї з його фонтаном, вигляд яких був саме завдяки Кириму Герая.

Великі та німі Гіреїв двір і сад!
По ганках, що мели покірних баш тюрбани,
Через потуги трон і любощів дивани
Літає сарана, повзе холодний гад.

Повився темний плющ і дикий виноград
По вікнах, по стіні подобою альтани.
Руїна – пише тут на мурах гість незнаний,
Як Валтасарові на віковичний згад.

А в залі ще стоїть окраса мармурова:
Гарему то фонтан. Сльоза його перлова
Спадає по сльозі і промовля щомить:

«О де ви, де тепер, любов, можуть й славо,
Що мали у віках сіяти величаво?
Ганьба! Немає вас, а джерело дзвенить» [41, с.66].

А російсько-турецька війна 1768-1774 років продовжувалася, вже без участі хана, який був причетний до її початку.

Джерела та література

1. Степанченко О. На чому базувалася економіка Кримського ханства, Сайт «Іслам в Україні», 27.04.2017.
2. Галенко О. Крим у 1438 р.: подорожні нотатки Перо Тафура // Україна в минулому. – Вип. VI. – Київ-Львів, 1996.
3. Гійом Левассер де Боплан. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. Київ, Наукова думка, 1990.
4. Guilhelmum le Vafseur de Beauplan «Delineatio Generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina», 1648.
5. Халим Гирай Султан Розовий куст ханов или история Крыма. – Симферополь, «Доля», 2004.
6. Грибовський В. Хитра гра Якуб-аги. // Український тиждень, №25, 2018.
7. Луняк, Є. Козацька Україна XVI – XVIII ст. У французьких історичних дослідженнях, Київ-Ніжин, 2012.
8. Луняк, Є. Козацька Україна XVI – XVIII ст. очима французьких сучасників, хрестоматія, Ніжин, 2013.
9. Записки барона Тотта о татарском набеге 1769 года на Ново Сербию // Киевская старина. – К., 1883. – Т.VII.
10. Петров А. Война России с Турцией и польскими конфедератами 1769 – 1774 год, том I, Год 1769, С-Петербург, 1866.
11. Кабузан В.М. Заселение Новороссии в XVIII – первой половине XIX века (1719 – 1858). – М., 1976.
12. Пивовар А.В. Деякі відомості з історії роздачі земель у Єлисаветградській провінції, збірник Інгульський степ, III випуск. – К., 2018.
13. Пивовар А.В. До питання про церковне будівництво на території краю в другій половині XVIII – першій третині XIX століть, збірник Інгульський степ, III випуск. – К., 2018.

14. Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького, Дніпропетровськ, «Січ», 1994.
15. Справа про призначення священників в церкви Переяславсько- Бориспільської єпархії, ЦДІАК, ф.990, оп.1, спр.864.
16. Каширин В.Б. «Набег татарской множественным числом учинен...»: нашествие хана Крым-Гирея на Елисаветградскую провинцию Российской империи зимой 1769г., М. РАН, 2020.
17. Справа про видачу дозволів на будівництво церков у Переяславсько-Бориспільській єпархії, ЦДІАК, ф.990, оп.1, спр.325.
18. Специальная карта Западной части России Шуберта 1826-1840 годов, лист XLVI.
19. Ф. Макаревский Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии, «Дніпрокнига» - Дніпропетровськ, 2000.
20. Справа про призначення священників в церкви Переяславсько- Бориспільської єпархії, ЦДІАК, ф.990, оп.1, спр.689.
21. Донесення намісника Мотронинського монастиря, ЦДІАК, ф.990, оп.1, спр.701.
22. Справа про розорення татарами церков Переяславсько-Бориспільської єпархії, ЦДІАК, ф.990, оп.1, спр.685.
23. Описание благочестивых в короне Польской в добрах сиятельного князя Станислава Любомирского, ключа жаботинского, протопопии чигринской состоящих, издревле до епархии переяславской принадлежащих церквей, которые до 1763 года в старостве чигринском были // Киевские епархиальные ведомости. – К., 1862. – №12.
24. Федварський літопис, літописні записки про події в Новоросії (1743-1806) // Короткі українські регіональні літописи. – К., «Кліо», 2016.
25. Описание благочестивых в короне Польской в добрах сиятельного князя Станислава Любомирского, ключа жаботинского, протопопии чигринской состоящих, издревле до епархии переяславской принадлежащих церквей, которые до 1763 года в старостве чигринском были // Киевские епархиальные ведомости. – К., 1862. – №13.
26. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom III, Warszawa, 1882.
27. Описание волости и протопопии смелянской благочестивых, издревле к епархии переяславской принадлежащих, заграничных, в добрах сиятельного князя Станислава Любомирского, воеводы брацлавского состоящих церквей // Киевские епархиальные ведомости. – К., 1862. – №18.
28. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom XII, Warszawa, 1892.
29. Метрична книга Миколаївської церкви с. Макіївка, ЦДІАК, ф.127, оп.1012, спр.314.
30. Справа про призначення священників в церкви Переяславсько- Бориспільської єпархії, ЦДІАК, ф.990, оп.1, спр.630.
31. Справа про призначення священників в церкви Переяславсько- Бориспільської єпархії, ЦДІАК, ф.990, оп.1, спр.688.
32. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom VI, Warszawa, 1885.
33. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom XIII, Warszawa, 1893.
34. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom VII, Warszawa, 1886.
35. Справа про видачу дозволу на будівництво церкви замість спаленої татарами в селі Вікниному Смілянської протопопії, ЦДІАК, ф.990, оп.1, спр.909.
36. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom XIV, Warszawa, 1895.
37. Кузнецъ Т. Православне духовенство Уманщини XIX – початку XX століття, «Київський університет» - К., 2006.
38. Клірові відомості, Богословська церква, с. Білашки, ЦДІАК, ф.127, оп.1010, спр.270.
39. Справа про приєднання до православ'я, ЦДІАК, ф.990, оп.1, спр.652.
40. Справа про приєднання до православ'я, ЦДІАК, ф.990, оп.1, спр.651.
41. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom IV, Warszawa, 1883.
42. Міцкевич, А. Бахчисарай // А. Міцкевич Кримські сонети, Сімферополь, «Таврія», 1977.

РОЗДІЛ II. КОЛОНІАЛЬНІ ТА ГЕНОЦИДНІ СТУДІЇ

Др. Ельжбета Квечінська, Флоренція

ЦИВІЛІЗАЦІЙНА МІСІЯ ЯК КОЛОНІАЛЬНИЙ КОНЦЕПТ ТА УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ

1. Вступ

Концепція «цивілізаційної місії», як правило, асоціюється з виправданням колоніалізму. Основна передумова «цивілізаційної місії» полягає в переконанні, що покращення світу залежить від включення якомога більшої кількості неєвропейців у досягнення так званої «вищої західної цивілізації». Проти те, «цивілізаційна місія» зазвичай означала для місцевого населення політичну гегемонію, експлуатацію та насилля. Аргумент про несення «цивілізації» варварам які не вміють самі собою управляти був використаний для виправдання влади сильніших над слабшими. Таким чином виправдали свою владу в колоніях Велика Британія в Індії та Франція у Марокко, а також Німеччина у Польщі, Росія у Азії та Угорщина у Трансильванії. У випадку України, «цивілізаційну місію» проявляли до неї Польща та Росія.

Концепт «цивілізаційної місії» з'явився в Європі за часів Просвітництва коли почали вірити у безмежний прогрес людства. На лінії цього прогресу деякі нації стали «вище» і деякі «нижче». Нації які спостерігали себе «цивілізаційно вищими», вважали у них існує право управляти націями які «цивілізаційно нижчі», що і стало виправданням для політичної гегемонії у Європі у XIX столітті. Нинішня стаття є критичним нарисом історії ідеї «польської цивілізаційної місії» до України та її критики.

2. «Польська цивілізаційна місія» та «креси»

Після занепаду I Речі Посполитої в 1795 не зникла ідея цілості земель Польщі, Литви та Руси. Як за часів Речі Посполитої аргументом за унію була особлива політична система, даюча багато свободи шляхті, так після 1795 року поляки переконували до реставрації Речі Посполитої «польською цивілізаційною місію», яка нібито давала Україні доступ до західного світу.

Першим автором, який використав у польській історіографії термін «цивілізаційна місія», був Кароль Шайноха (1818-1868) у статті «Pogląd na ogół dziejów Polski» («Погляд на нашу історію загалом», 1847)¹. Шайноха адаптував концепцію «цивілізаційної місії» в книгах, орієнтованих на популярні маси: «Jadwiga i Jagiełło» та «Dwa lata z dziejów naszych, 1646-1648» («Два роки з нашої історії, 1646-1648»). Бачення польської історії Шайнохою формувало національну ідентифікацію поляків протягом десятиліть. Він також вплинув на іншого автора XIX століття, Генріка Сенкевича, романи якого «Ogniem i Mieczem» («Вогнем і мечем») та «Krzyżacy» («Лицарі Хреста») читають донині в польських школах.² Шайноха також поєднував академічну роботу з патріотичною діяльністю, щоб зберегти спадщину Речі Посполитої в живих і включити Литву, Білорусь та Україну до майбутніх кордонів польської національної держави.

Шайноха розумів значення поняття «польська цивілізаційна місія», подібно до ідеї «німецької цивілізаційної місії» в Польщі, яка мала нести просвітництво (*Bildung*) та державність на Схід. У своїй статті «Pogląd na ogół dziejów Polski» Шайноха описав «польську цивілізаційну місію» наступним чином:

Відображаючи просвітництво Західної Європи, Польща також просвічує незначні східні держави, змушує їх прийняти це просвітництво, все більше і більше поширює кордони європейської цивілізації, віддаляє від Європи кордон та небезпеку східного варварства, затуляючи її грудьми від

¹ Burkhard Wöller, *“Europa” als historisches argument. Nationsbildungsstrategien polnischer und ukrainischer Historiker im habsburgischen Galizien* (Bochum, 2014), 161.

² Violetta Julkowska, *Historia dla wyobraźni. Recepcja i interpretacja pisarstwa historycznego Karola Szajnochy* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010), 266.

решти азійських народів, яких вона не може цивілізувати так само, як своїх найближчих сусідів, вона [Польща] виконує свій призначений обов'язок захищати Європу шляхом постійного відображення європейської просвіти.³

Шайноха визначив Європу як спільноту освічених націй і поставив Польщу між «головною групою націй Західної Європи та полчищами східних варварів». Сам Шайноха назвав позицію Польщі в Європі подвійною природою польської історії: Польща була не тільки пасивним приймачем західної освіти, але й його активним передавачем далі на Схід.⁴

З одного боку нація просвічується світлом західноєвропейського просвітництва; з іншого боку його б'ють голови варварських орд з Азії. З одного боку воно просвічує попереду [на Схід - Е.К.] все західноєвропейське просвітництво; з іншого боку це оплот проти цілого східного варварства. (...) У такому взаємозв'язку залишається наша нація з народами решти "освіченого" світу, і в такому відношенні постійне відображення західноєвропейської історії та захист Європи від східного варварства залишається польською історією з усією сучасною універсальною історією Європи.⁵

Хоча, Шайноха вважав Польщу частиною Заходу, він відмовив цьому статусу Литві, Білорусі та Русі, які, за його словами, повинні були приєднатися до польської держави, щоб насолоджуватися «західним просвітництвом». Для Шайнохи, поширюючи серед них «просвітлення» (за допомогою правління) Польща розширила межі європейської цивілізації на Схід і відсунула «східну небезпеку». Однак Польща у військовому порядку відкинула тих «азійських варварів», які жили занадто далеко на Схід, щоб бути «цивілізованими», щоб забезпечити мир у Європі.⁶

Крім того, існувала паралель між тим, як «креси» та Україна служили об'єктами для «польської цивілізаційної місії» та роллю «Дикого Заходу» для США. Вони обидва мали на увазі кордони «цивілізації», кордони яких змінювались відповідно до просування Польщі та Америки. Шайноха у «*Dwa lata z dziejów naszych*» так описав зміну кордонів України:

Україна, якій колись нагадували про розповсюдження до Кременця [польською: Krzemieniec wołyński], тепер розпочалась на деякій невіршеній відстані від річки Вісли, і вона була менш відома деяким лордам з Великої Польщі [польською: Wielkopolska], ніж Італія чи Німеччина, які часто були відвідав. Дійсно, був певний час у цю Ягеллонську епоху, коли правління Речі Посполитої значно поширилося на Чорне море. До того, як турки в середині XV століття назавжди

³ *Odbijając bowiem w sobie oświatę zachodniej Europy, oświeca Polska nią także owe pomniejsze wschodnie narody, przywodzi je do przyjęcia tejże samej oświaty, rozprzestrzenia tak coraz dalej granice europejskiej cywilizacji, usuwa przeto coraz dalej od Europy granice i niebezpieczeństwa wschodniego barbarzyństwa, i nadstawiając wreszcie pierś swoją dalszym azyjskim ludom, na których podobnegoż jak na swoich najbliższych sąsiadach dzieła ucywilizowania ich dokonać nie jest w stanie, dopełnia tak za pomocą owego ciągłego odbijania w sobie oświaty europejskiej, przeznaczonego sobie obowiązku bronięcia Europy.* B: Karol Szajnocha, "Pogląd na ogół dziejów Polski," *Biblioteka Zakładu imienia Ossolińskich*, 1847, т. 1, 24-25.

⁴ Szajnocha, "Pogląd na ogół dziejów Polski," 2.

⁵ *Tak, z jednej strony oświecony jest ten naród blaskiem zachodnio-europejskiej oświaty, z drugiej strony otłukują go bałwany barbarzyńskich hord Azyi, z jednej strony odpromienia on całą zachodnio-europejską oświatę, z drugiej strony jest on przedmurzem przeciw całemu wschodniemu barbarzyństwu (...)* W takim stosunku zostaje nasz naród z narodami reszty oświeconego świata, i w takim stosunku nieustannego odbijania w sobie zachodnio-europejskiej historii, i ochraniają Europy przed wschodnim barbarzyństwem, zostają dzieje polskie z całą nową uniwersalną historią Europy, B: Szajnocha, *Pogląd na ogół dziejów Polski*, 9-10.

⁶ *Цiąгле то odbijanie jest oraz środkiem dopełnienia innej misji przeznaczenia dziejów naszego narodu, to jest środkiem bronięcia Europy od barbarzyństwa wschodu, do którego i wszystkie pomniejsze w około dawnej Polski mieszkające, a przez długi czas pogańskie lub różnowierne narody, jako: Prusy, Ruś, Litwę policzyć także wypada. Odbijając bowiem w sobie oświatę zachodniej Europy, oświeca Polska nią także owe pomniejsze wschodnie narody, przywodzi je do przyjęcia tejże samej oświaty, rozprzestrzenia tak coraz dalej granice europejskiej cywilizacji, usuwa przeto coraz dalej od Europy granice i niebezpieczeństwa wschodniego barbarzyństwa, i nadstawiając wreszcie pierś swoją dalszym azyjskim ludom, na których podobnegoż jak na swoich najbliższych sąsiadach dzieła ucywilizowania ich dokonać nie jest w stanie, dopełnia tak za pomocą owego ciągłego odbijania w sobie oświaty europejskiej, przeznaczonego sobie obowiązku bronięcia Europy.* B: Szajnocha, 24-25.

оселилися в Царограді, і далі від них вони почали йти на північ, до Молдови, Валахії та берегів Дністра, і всі землі між Дністром і Дніпром аж до Чорного моря належали Польщі.⁷

У «Dwa lata z dziejów naszymi» Шайноха підреслив християнський характер «польської цивілізаційної місії на кресах» як захист країни від язичників (від монголів у Русі та Поділлі) або перетворення язичників у християн (включаючи язичницьких прусів, литвинів та йотвингів). Отже, язичники, які жили в Польщі, або зникли назавжди (пруси, йотвингці), або «мирно приєдналися до Польщі як брати християни» (литвини та русини).⁸

Що стосується «польської цивілізаційної місії» у Русі, Шайноха поділив це так зване «польське покликання» на дві фази. Перший розпочався за правління Болеслава Хороброго (992-1025), який тривав до Люблінської Унії (1569). На той час «цивілізаційна місія» набула форми «боротьби мечем». Потім, Шайноха датував початок спільної цивілізаційної місії польської шляхти та українських козаків датою 1386 року, коли Польське Королівство офіційно анексувало Русь та створило союз з Великим Князівством Литовським у Крево. Другий етап «польської цивілізаційної місії» в Україні розпочався в 1569 році і характеризувався зосередженням уваги на аграрному врегулюванні, а не на військових боях, які були лише захисними проти кримських татар та турків.⁹

Аргумент захисту Русі від татар і турків та спустошення ними краю часто використовувався польськими істориками для виправдання включення Русі до складу Польського Королівства. В контексті середини XIX століття такі історичні аргументи також мали служити легітимізацією польської присутності в Україні, що все частіше ставилося під сумнів членами українського національного руху. Шайноха описав Русь в 1385 році, коли Польща захопила її територію, як порожню безлюдну пустелю і одночасно «землю, що тече молоком та медом.» Шайноха прямо назвав Русь «польською обіцяною землею», в якій площини були невидимі, а земля текла молоком та медом.¹⁰ Хоча вона була «красивою» і «багатою природними ресурсами», Русь залишалася необробленою; в очах Шайнохи це означало, що польська присутність в Україні була виправдана необхідністю «цивілізувати» країну та підняти її з нинішніх бід.

Шайноха наголосив на ролі колонізації після 1569 року під час другого етапу «польської цивілізаційної місії», яка відзначалася «перевагою плуга над мечем». Шайноха зазначив, що польські поселенці досягли східного басейну річки Вісли з незначними річками Нарев, Буг, Дністер та Горинь.¹¹ Шайноха зобразив кресову шляхту як колоніальних піонерів, яким потрібно було приєднатися до аграрного обробітку землі разом з військовим захистом від язичників:

В даний час плуг разом із мечем, які не мають собі рівних із війни з язичниками, працюють над перетворенням цих безлюдних країн русинських, волинських та подільських лісів та печер у все більш щільні, густонаселені райони, де спільна робота меча і плуга приносить на батьківщину в десять разів більше населення, багатства із землі вибрані засоби оборони.¹²

Також, Шайноха написав детальний опис польської колонізації України під назвою „Zdobycze pług polskiego”. На початку статті він зазначив, що останні два століття спостерігав жалюгідний стан польського сільського господарства; проте був час, коли польський плуг зумів колонізувати Україну. Свій портрет минулої слави Польщі він розпочав із зображення порожньої та пустельної України після нападів татар та під час правління польського короля Казимира Великого (1310-1370):

На відміну від вічної безлічі західнопольських сіл та міст, яка пустеля у східних частинах держави, у так званій Червоній Русі, на Поділлі та в Україні! Окрім десятка старовинних столиць, тут і там

⁷ *Ukraina, którą sobie niegdyś po Krzemieniec wołyński przypominano, zaczynała się teraz w jakiejś niezmierzonej odległości od Wisły, i mniej przeto znaną była niektórym paniętom wielkopolskim niż często zwiedzane Włochy lub Niemcy. Był owszem pewien przeciąg czasu w tej dobie Jagiellońskiej, kiedy panowanie rzeczypospolitej o wiele dalej rozciągnąć się miało ku Czarnomorzu. Nim bowiem Turcy w połowie XV stulecia na zawsze usadowili się w Carogrodzie i coraz dalej ztamtąd sięgać poczęli na północ ku Mołdawii, Wołoszczyźnie i brzegom Dniestru, należała wszystka przestrzeń ziemi między Dniestrem a Dnieprem aż po Czarne morze do Polski*, In Szajnocha, *Dwa lata z dziejów naszymi*, 7.

⁸ Szajnocha, 2.

⁹ Szajnocha, 3-4.

¹⁰ *Rozpościerały się nieprzejrzane okiem obszary urodzaju, płynęła ziemia (po dawnej przypowieści) mlekiem i miodem*, B: Szajnocha, 74.

¹¹ Szajnocha, 6, 14.

¹² Szajnocha, VI.

були деякі рідкісні міста та замки, які були оточені невеликими островами трохи більш осілої землі. Окрім цього, на Галицькій Русі були порожні ділянки, невидимі луки з червневими кущами, відокремлені яри з татарським попелом на Поділлі та трав'яні шибениці в українських степах.¹³

Шайноха зазначив, що з галицьких міст XIX століття були відомі лише Львів, Сяник та Перемишль, коли Казимир Великий приєднав цю територію до Польщі. Решта - в тому числі Ряшів, Стрий, Самбір, Золочів, Тернопіль, Бжежани, Ловків, Станіслав, Чортків та Залещики - були створені завдяки польській колонізації України. Шайноха включив довгий список польських шляхетських родин та українських міст, які вони заснували.¹⁴

Шайноха вказав на пік того, що він назвав «колонізаційною працелюбністю» («skrzętność kolonizacyjną») у XIV столітті, стабільного підйому в XV столітті та його краху в XVII столітті. В інших частинах України, у XVII столітті також відбулися дві хвилі колонізації: до і після Хмельницького повстання 1648 р. коли Україна знову запустила.¹⁵

Однак Шайноха вважав, що загалом колонізація «кресів» означала зневоднення центральної Польщі, що він розглядав як велику жертву Польщі. Постійні викрадення татар і турків нових поселенців вимагали пересилання нових груп поселенців. За словами Шайнохи, «жертва справді і болісно торкалася сучасників. Кожен новозаселений куточок України спричинив депопуляцію у глибині батьківщини».¹⁶

3. Критика «польської цивілізаційної місії» та «українська цивілізаційна місія» в степу

Перша критика «польської цивілізаційної місії» була зроблена самими поляками. Вони розглядали свою зміну національної лояльності як антиімперську та моральну позицію дуже вкорінену у християнському етосі, який наголошував залишатися на боці слабших. Однак у XIX столітті така критика означала зраду та розлучення з польською нацією. Яскравими прикладами такої постави були Володимир Антонович та В'ячеслав Липинський. Відмова від польської цивілізаційної місії в Україні дозволила їм провести межу між польською та українською національною ідентичністю.

Володимир Антонович народився як Włodzimierz Antonowicz у 1834 році в селі Макнівка, що у Вінницькій області. Він почав цікавитися українською справою під час навчання в київському університеті. У 1857 році він був співзасновником «Троїцького товариства» (Związek Trojnicki), метою якого було вшанування пам'яті Волині, Поділля та Київської області. Це було товариство народників і молодой польської інтелігенції яка була зацікавлена у відкритті селянства як «ядра нації». Після вибуху польського повстання проти Росії у 1863 р., Антонович пішов далі у своїх

¹³ *W porównaniu z odwieczną mnogością tych zachodniopolskich siód i miasteczek cóż za pustynia we wschodnich stronach państwa, w tak zwanej Rusi Czerwonej, na Podolu i w Ukrainie! Tam, oprócz kilkunastu starodawnych grodów stołecznych załedwie tu i ówdzie rzadkie miasta i zamki, opasane niewielkimi wyspami nieco osiadlejszej krainy. Zresztą puste wszędzie obszary, nieprzejrzone błonia o czerwcowym krzewie w Rusi Halickiej, odludne jary z tatarskiemu gdzieniegdzie zgłiszcza i na Podolu i trawne oczerety a stepy ukraińskie.* B: Szajnocha, 5.

¹⁴ Тęczyńscy: 1605 Toporów, 1560 Podrodzie, Sieniawscy: 1552 Brzeżany, Prokopów (Wojniów), 549 Kałusz, 1578 Tustań (Chorostków), 576 Oleszyce, 676 Sieniawa. Tarnowscy: Tarnopol, 1548 Tarnogóra. Żółkiewscy: Żółkiew, 1584 Brody. Potoccy: Stanisławów, 1553 Suchostaw (Jabłonów), 1570 Potok, 1676 Tartaków, 1692 Krystynopol, 1715 Kuty. Herbut: 1515 Podkamień, 1538 Kukizów, 1566 Dobromil. Żurawińscy: 1489 Bukaczowce, 1563 Jaryczów, 1563 Żurawno. Lipsy: 1607 Bełżec, 1620 Lipsko. Łaszcz: 1503 Strzemilcze, 1549 Łaszczów (Domanysz). Tarłowscy: 1570 Mikołajów. Fredro: 1580 Niemirów. Firlej: 1570 Firlejów. Rej: 1547 Rejowiec. Jordan: 1595 Mikulińce. Siemieńscy: 1504 Pomorzany. Jazłowieccy: 1559 Barysz, Mieleccy: 1549 Ujście. Struś: Strusów. Opaliński: 1638 Opalin, Maciejowscy: 1557 Maciejów, Płaz: 1615 Płazów, Pileccy: 1569 Sokołów. Інші польські фундації міст: Leżajsk (1397), Hrubieszów (1400), Dunajów (1420), Sokal (1424), Mrzygłód (1431), Radymno in 1431, Rwa in 1455, Komarno in 1471, Kamionka Strumiłowa in 1471, Żurów in 1510, Uhrynów in Załośce (1515), Husaków (1525), Borek (1530), Waręż (1538), Budzanów (1549), Mosty Wielkie (1549), Husiatyn (1559), Rozdół (1571), Dubienka (Dębno) (1588), Korytnica (Wręby) (1588), Magierów (1591), Baligród (1610), Janów (1611), Sasów (1615), Kasperowce (Lutomirsk) (1619), Uściczko (1665), B: Szajnocha, 10-11.

¹⁵ Szajnocha, 13.

¹⁶ *Ofiara to była zaiste, i boleśnie dojmowała współczesnym. Każdy nowo zaludniony kąt Ukrainy przysparzał pustek wyludniającego się przez to wnętrzem ojczyzny,* B: Szajnocha, VI.

народницьких переконаннях, розірвав стосунки зі своїми друзями зі «Тройцького товариства» та заснував так зване “русинське” товариство – київську «Громаду». Відтепер він вважав український національний рух окремим від відновлення Речі Посполитої і опублікував брошуру «Моя сповідь» у 1862 року, ознаменувавши остаточний розрив з польськістю. Згодом Антонович став професором київського університету, засновником київської школи історії, співзасновником журналу «Київська старина» та автором понад 300 праць з історії, етнографії та археології.

Ще одним польським шляхтичем, який прийняв українську національність, був В'ячеслав Липинський, який народився 1882 року як *Wacław Lipiński* у Затурці на Волині у родині багатих польських поміщиків. Він отримав гарну освіту як представник привілейованого класу: спочатку вдома, потім у середніх школах Житомира, Луцька та Києва. Згодом навчався в університетах у Києві, Кракові та Женеві. Так само, як і у випадку Антоновича, Липинський під час навчання приєднався до руху народників. У 1901 році він запропонував Товариству польських студентів приєднатися до української Громади. Коли його товариші-поляки відмовились, він вирішив приєднатися до української організації та змінити свою національну лояльність. У 1904 р., коли Липинський заповнював офіційні бланки, він вже називав себе українцем.

На відміну від Антоновича, Липинський продовжував писати польською мовою і не змінив свою віру з католицької на православну. Липинський був послом УНР в Австрії та як монархіст підтримував гетьманство гетьмана Павла Скоропадського. Після Першої світової війни він жив у Берліні та Відні, де залишався головою Українського союзу хліборобів-державників. Липинського називають ідеологом українського консерватизму. Помер у 1931 році.

Антонович був першим з поляків, який публічно розірвав з польською національністю. Він офіційно оголосив своє рішення у маніфесті «Моя сповідь» надрукованим в журналі «Основа» у 1862 року.

Я «перевертень», и я горжусь этим, так точно, как я гордился бы в Америке, если б стал аболитионистом из плантатора, или в Италии, если б, просветив свой образ мыслей, я из паписта сделался честным, трудолюбивым слугой общенародного дела¹⁷ –

- писав Антонович. Антонович був не лише першим поляком, який публічно порвав з польською національністю на користь української ідентичності, а й першим, хто розглядав польську присутність в Україні в колоніальному відношенні та засуджував поляків як «колонізаторів» в Україні для оскарження їхніх претензій до України. На думку Антоновича, «польська цивілізаційна місія в Україні» була насправді колонізацією. Він порівнював своїх співвітчизників з американськими плантаторами, а себе - з аболіціоністами; він вважав, що останній підхід є єдино правильним вибором. Називаючи поляків в Україні «колонізаторами», Антонович пішов проти домінуючої точки зору в польській історіографії, яка бачила польську присутність в Україні через нібито мирної та добровільної Люблінської унії (1569 р.), а також наголосила на багатьох благах, які Україна отримала завдяки до «польської цивілізаційної місії». Судження Антоновича про польську цивілізаційну місію було настільки жорстким, що було непримиренним і означало залишити польську національну групу.

Антонович назвав статтю «Моя сповідь» подібно до того, як католики та православні християни зобов'язані визнати свої гріхи священику, щоб досягти спасіння після приходу Месії. Антонович визнав гріхи польських «вельможних колоністів» які українському народу «платили презрением, ругательствами, неуважением его религии, обычаев, нравственности, личности». Він стверджував, що те, що змусило його змінити свою вірність, - це співчуття. У «Моїй сповіді» він стверджував, що потрібно або мати «моральну силу» воз'єднатися з українськими масами, або іншим чином покинути Україну. Хоча він був дворянином, він стверджував, що його вирощували серед селян, він слухав сердечні розповіді про їхнє важке життя та він захопився цими людьми більше, ніж «звичаями та мріями своєї шляхти». Він бачив мотивацію для зміни національності в моральній потребі «компенсувати все зло, заподіяне його нацією».¹⁸

Антонович був теж першим автором якій покритикував Генрика Сенкевича та його роман «Огнем і мечем». У своїй рецензії «Польско-русские соотношения XVII в. в современной польской призме. (По поводу повести Г. Сенькевича «Огнем и мечем»)» Антонович стверджував, що

¹⁷ Володимир Антонович, «Моя сповідь» (1862) *Основа*, 1, 83-96, Петербург.

¹⁸ Антонович, «Моя сповідь».

Сенкевич описав відносини Польщі з козаками як «польську цивілізаційну місію щодо диких козаків»¹⁹. За словами Антоновича, книга Сенкевича припускає, що польська шляхта захищала Україну від нападів татар коли козаки займалися лише нападами. На відміну від Сенкевича, Антонович стверджував, що Україна може захищати себе без так званої «польської допомоги». Сенкевич зобразив українське селянство більш «диким», ніж польське і називав українських селян «хамами». За словами Антоновича, у Сенкевича українські селяни «не говорять, вони кричать» та навіть є різниця між польським «культурним алкоголізмом» та українським «диким алкоголізмом», оскільки українські селяни пили необроблену горілку з кислим запахом.²⁰ Антонович узагальнив характеристику поляків та українців у Сенкевича як дихотомію «цивілізованого» та «дикунського», а й через більш загальний поділ між «добром» і «злом».²¹

Найвідомішим студентом Антоновича був Михайло Грушевський який перейняв погляди Антоновича про «польську цивілізаційну місію» як колоніалізм. Грушевський описував польсько-українську історію у своїй «Історії Русі-України» у четвертому та шостому томах, виданих після переїзду з Києва до Львова. Щоб охопити польську аудиторію, Грушевський навіть перевидав польською мовою частину шостого тому «Історії України-Русі», як статтю «Szlachta ukraińska na przełomie XVI i XVII w.» Цікаво, що польський переклад тексту Грушевського з'явився як перший розділ тому «Z dziejów Ukrainy» виданий групою поляків, вірних української справи, після їхнього зібрання у Кракові, в якому також брав участь Грушевський.²²

У статті «Szlachta ukraińska na przełomie XVI i XVII w.» Грушевський описав протиріччя польській цивілізаційній місії які, на його думку, включали «окупацію, колонізаторів, колонізацію, полонізацію та Drang nach Osten». Грушевський стверджував, що польська колонізація в Україні мала організований і передбачуваний характер, а українське місцеве населення було віднесено до нижчих класів, а згодом замінене поляками:

На їхньому [місцевому русинському населенні] місці і взагалі всюди, де щойно було відкрито новий отвір для привілейованої колонізації, польський уряд запровадив привілейовані польські елементи або іноземні, щодо яких польський уряд був упевнений, що вони прихильники польської окупації. Польський уряд щедро розповсюджував земельні наділи - це величезні гектари, справжні герцогські володіння (...) та маєтки, конфісковані у корінних власників або приєднані до різних «*nullo iure possessores*», які не мали документів і не могли довести право власності; врешті-решт польський уряд розповсюдив села, які належали вільним селянам. Поляки та інші різні іноземці, які обслуговують польську політику, отримали вищі посади в адміністрації. Що стосується міських зон, то вони ввели у великі міста значну кількість польських елементів, і взагалі елементи чужорідного племені проникають навіть до селянських мас у селах, які оселилися за німецьким законодавством.²³

Крім того, у своїй статті «На похороні унії» Грушевський – слідом за польськими істориками Краківської школи історії – стверджував, що «польська цивілізаційна місія на Сході» сприяла краху Речі Посполитої.²⁴ Однак, на відміну від польських істориків, Грушевський звинуватив крах у недостатньо рівняному та миролюбному характері Речі Посполитої. Натомість існував «шляхетський

¹⁹ Антонович, «Польско-русские соотношения XVII в. в современной польской призме. (По поводу повести Г. Сенькевича "Огнем и мечем")» *Киевская Старина*, 5 (1885), 44-78. <http://litopys.org.ua/anton/ant05.htm>

²⁰ Антонович, 112.

²¹ Антонович, 125.

²² Władysław Lipiński, *Z dziejów Ukrainy. Księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Antonowicza, Paulina Świącickiego, Tadeusza Rylskiego*, (Kijów: Drukarnia Rippera w Krakowie: 1912).

²³ *Na ich zaś miejsce, i w ogóle wszędzie, gdzie tylko odkrywało się nowe ujście dla uprzywilejowanej kolonizacji, rząd polski wprowadzał uprzywilejowane elementy polskie, albo te cudzoziemskie, o których był pewien, że są stronnikami i zwolennikami okupacji polskiej. Rozdaje on hojnie nadania w ziemi – a więc włości rozległe, istne posiadłości książęce (...) i mniejsze majątności, skonfiskowane właścicielom tubylcom, albo odebrane od różnych „nullo iure possessores”, nie mogącymi się wykazać odpowiednimi dokumentami na prawo władania; rozdaje wreszcie wsie do wolnych włości należącej. Polacy i różni inni cudzoziemcy, którzy służą polityce polskiej, otrzymują wyższe urzędy administracyjne. W sferę mieszczańską wprowadza się po wielkich miastach w znacznej ilości element polski i w ogóle obcoplemienny, przenika on nawet do mas włościńskich po wsiach na niemieckim prawie osadzonych.* M. Hruszewski, «Szlachta ukraińska na przełomie XVI i XVII w.» в: W. Lipiński, *Z dziejów Ukrainy*. 1-2.

²⁴ Михайло Грушевський, *Історія України-Русі*, т. III, 146.

режим»; так Грушевський назвав політичну систему Речі Посполитої, оскільки «польські політики не досі до такого завдання і не могли встояти, щоб не стати господарями, тоді як розум і розвага вимагали насолоди скромнішою роллю першим серед рівних».²⁵ На думку Грушевського, в Україні не було жодної цивілізаційної місії Польщі, і польське правління залишило «все занедбане»:

Все було занедбане, бо правляща шляхта польська пильнувала одного—власного збогачення і зміцнення коштом унії. Не дбаючи зовсім ані про ті культурні та цивілізаційні місії, які підсувають старій унії її апольогети, ані про лад і оборону прилучених провінцій, вона всю енергію свою звернула на те, щоб загарбати їх земельні багатства, виексплуатувати їх робучу силу і природні запаси. З цього боку унія польській шляхті послужила, і з розваленої Польщі вона вийшла з повними руками, збогачена незмірними земельними маєтками, соціальними й економічними привілеями, признаними їй і новими зверхниками колишньої Польщі, та під охороною поліційної системи сих нових держав пильнувала далі зміцнити і забезпечити своє панованне, клясове і національне в землях давньої Польщі.²⁶

Замість того, щоб «цивілізувати», стверджував Грушевський, польська шляхта зловживала своїми соціальними привілеями та використовувала економічні ресурси України для зміцнення польського панування. Грушевський вважав, що українські ресурси треба було використовувати на благо українського народу та їх власної «культурної роботи». Грушевський розглядав нинішню біду Галичини як «джерело дискредитації польської гегемонії» і як погану рекламу будь-яких прагнень Польщі відродити Реч Посполиту.²⁷ Він бачив єдине рішення для поляків в Україні в їхньому союзі з місцевим українським населенням; таким чином, вони не були б «чужорідним наростом і об'єднали б своє серце і душу» з українськими масами.

Грушевський бачив приклади для наслідування поляків, які проживають в Україні, так званих «українців польської культури». Найвидатнішим членом цієї групи був В'ячеслав Липинський. Він відкинув ідею «польської цивілізаційної місії» і опублікував також статтю Грушевського «Szlachta ukraińska na przełomie XVII i XVIII w.» польською мовою у своєму збірнику «Szlachta na Ukrainie. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów» (1909), який був маніфестом «українців польської культури». Липинський писав, що «ми громадяни цієї країни, а не орендарі земель [dzierżawcy]» і «як громадяни, ми маємо зобов'язання перед нею [країною] і місцевим народом». Липинський протиставив підхід до українського народу шляхти в Україні, з його власним демократичним поглядом на встановлення українсько-польських відносин в Україні на рівних правах. За його словами, корінна шляхта [miejskowa] повинна бути «педагогами народу». Він розглядав українську шляхту як рівноправних громадян України, а не вищий, «більш цивілізований клас».²⁸

Липинський також пішов далі Антоновича з точки зору критики концепції «польської цивілізаційної місії» як колоніального дискурсу. Він не лише називав поляків в Україні минулих століть «колонізаторами», а й *kultraegerami*.²⁹ Це було чітким посиланням на *Kulturträgertheorie* («теорія принесення культури»). Привласнивши концепцію *Kulturtraeger*, Липинський мав на меті зрівняти німецько-польські відносини у Пруссії і польсько-українські у Галичині, а також, він ототожнював польсько-українські відносини з іншими справами в європейській історії: боротьбою ірландців проти англійців та експропріацією останніх з Ірландії,³⁰ становищем поляків як німців у балканських країнах та у Чехії які були невеликими за кількістю порівняно з українцями, але дуже потужними в культурі та політиці.³¹

Іван Лисяк Рудницький стверджував, що польська меншина в Україні має потенціал відігравати таку саму роль в українському державотворенні, як і шведськомовна меншість у Фінляндії. Така співпраця добре служила б польським та українським інтересам, але поляки

²⁵ Грушевський, «На українські теми. На похорони унії» 291.

²⁶ Грушевський, «На українські теми. На похорони унії» 292.

²⁷ Грушевський, «На українські теми. На похорони унії», 293-294.

²⁸ Lipiński, *Szlachta na Ukrainie*, 70-78.

²⁹ Lipiński, 18.

³⁰ Lipiński, 81.

³¹ Lipiński, 45-47.

натомість боролися за відновлення свого панування в Україні.³² В'ячеслав Липинський погодився б із твердженням Лисяка-Рудницького і намагався організувати в Україні рух «української шляхти польської культури», який обрав український територіалізм. Хоча це була невелика група, яка ніколи не перевищувала 30-40 осіб, вони залишили видатну анти-імперську спадщину для українського національного руху.³³

4. Висновки

«Польська цивілізаційна місія» була уявою та колоніальним концептом якій мав на меті виправдання польської влади на території України. Вона передбачала розділ на «цивілізованих» та «дикунів» але не несла з собою покращення долі місцевого населення. Ця ієрархія залишається у головах звичайних людей та політиків обох народів і зміцнюється через кордон Шенген поміж країнами ЄС та державами аспіруючими до цього «елітного клубу». Розуміння цієї ієрархії є потрібним для справжнього партнерства у майбутньому. На закінчення, залучається польський вірш з 90-тих³⁴:

*Nie Pani Elizo Rzućmy w kąt te mity
Misja zakończona Oto stoi nad Niemnem
Żaloszny kulturtreger z torbą ciuchów
I słodyczami w kolorowych papierkach*

*Ні, Пані Елізо, Давайте кинемо ці міфи в кут.
Місію виконано. Тут він стоїть на Ніемні.
Патетичний культуртрагер з мішком одягу.
І солодощі в різнокольорових паперах*

*Zwolnij tę kobietę z trwania na placówce
Rozumiem Kłamałaś w szlachetnej sprawie
Niech mój cukierek osłodzi jej gorycz
A Niemien niechaj płynie daleko*

*Звільнить цю жінку від перебування у закладі.
Я розумію, ти брехав про благородну справу.
Нехай моя цукерка підсолодить її гіркоту
І нехай Ніемен далеко тече*

Бібліографія

Володимир Антонович, “Моя сповідь” (1862) *Основа*, 1, 83-96, Петербург. Burkhard Wöller, “*Europa*” *als historisches argument. Nationsbildungsstrategien polnischer und ukrainischer Historiker im habsburgischen Galizien* (Bochum, 2014)

В. Антонович, “Польско-русские соотношения XVII в. в современной польской призме. (По поводу повести Г. Сенькевича «Огнем и мечем»)” *Киевская Старина*, 5 (1885), 44-78. <http://litopys.org.ua/anton/ant05.htm>

Violetta Julkowska, *Historia dla wyobraźni. Recepja i interpretacja pisarstwa historycznego Karola Szajnochy* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2010)

Лев Білас, ‘В’ячеслав Липинський і територіалізм (1908-1910)’ *Сучасність*, 2 (1962), 95-111; 3(1962), 61-72; Zbigniew Dominiak, *Skarga do Elizy Orzeszkowej. Bohatyrowicze, 23 czerwca 1996*, in: *Tematy polsko-litewskie. Historia, literatura, edukacja*, (ред. Robert Traba), Wspólnota Kulturowa „Borussia”, Olsztyn 1999, 160-162.

Bogdan Gancarz, “Krajowość - tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu,” In J. Jurkiewicz (ed.), *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Instytucie Historii UAM w Poznaniu*, (Poznań: 1999)

Михайло Грушевський, *Історія України-Русі*, т. III, 146.

Михайло Грушевський, “На українські теми. На похорони унії” 291.

М. Hruszewski, “Szlachta ukraińska na przełomie XVI i XVII w.” в: W. Lipiński, *Z dziejów Ukrainy*. 1-2.

Wiaczesław Lipiński, *Z dziejów Ukrainy. Księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Antonowicza, Paulina Świącickiego, Tadeusza Ryłskiego*, (Kijów: Drukarnia Rippera w Krakowie: 1912).

Ivan Lysiak-Rudnytsky, “Polish-Ukrainian Relations: The Burden of History,” B: Lysiak-Rudnytsky, *Essays*, 62-3.

Karol Szajnocha, “Pogląd na ogół dziejów Polski,” *Biblioteka Zakładu imienia Ossolińskich*, 1847, т. I, 24-25.

K. Szajnocha, *Dwa lata z dziejów naszych*, т. 1-2, (Lwów: 1865).

³² Ivan Lysiak-Rudnytsky, “Polish-Ukrainian Relations: The Burden of History,” B: Lysiak-Rudnytsky, *Essays*, 62-3.

³³ Про територіалізм Липинського див.: Лев Білас, ‘В’ячеслав Липинський і територіалізм (1908-1910)’ *Сучасність*, 2 (1962), 95-111; 3(1962), 61-72; Bogdan Gancarz, “Krajowość - tradycje zgody narodów w dobie nacjonalizmu,” In J. Jurkiewicz (ed.), *Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Instytucie Historii UAM w Poznaniu*, (Poznań: 1999).

³⁴ Zbigniew Dominiak, *Skarga do Elizy Orzeszkowej. Bohatyrowicze, 23 czerwca 1996*, in: *Tematy polsko-litewskie. Historia, literatura, edukacja*, (ред. Robert Traba), Wspólnota Kulturowa „Borussia”, Olsztyn 1999, 160-162.

Упорядник - Владислав Сердюк (Іспанія)

До Вашої уваги маловідома студія видатного українського історика та діяча Михайла Грушевського в продовження теми, яку піднімає докторка Є. К. в своїй статті про колоніальний наратив під назвою “польська цивілізаційна місія”.

**ГОСПОДАРСТВО ПОЛЬСЬКОГО МАГНАТА НА ЗАДНІПРОВ’Ї ПЕРЕД
ХМЕЛЬНИЧЧИНОЮ
СТУДІЯ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО**

Друкується за виданням – Михайло Грушевський. Господарство польського магната на Задніпров’ї перед Хмельниччиною // Записки українського наукового товариства у Києві. Книга I. Київ, 1908. С. 25-43.

Обставини життя в Східній Україні перед великим рухом народним XVII в., для якого послужила вона ареною, все ще звісні нам далеко не так, як би ми собі того бажали. Головні контури всього життя, основна схема відносин економічних, суспільних, культурних, національних, розуміється, вирисовується ясно й виразно, й про неї, думаю, маємо в головнім вірне поняття. Але сій схемі, сьому скелету бракує м’яса і крові. Бракує сьому простолінійному, схематичному рисунку багатого запасу фарб, кольорів, світлотіні, яка б заповнила сі сірі поля, надала цілому образу повного виразу, життя. Бракує багатого фактичного матеріалу, який би дозволив нам іти в кождім напрямі тодішнього звичайного, буденного обиходу, орієнтуватися в подробицях побуту чи то матеріального, чи духовного, класти руку на пульс народного життя й відчувати його биття на кождім кроці. А без сього дослідник минушого все буде відчувати неповноту, приблизність своїх відомостей і понять про се минуле життя.

Великий народній рух, «скасувавши шаблею козацькою» весь ненависний, супротивний йому суспільно-політичний устрій, знищив багато й того, що могло дати нам ліпше розуміння сього передреволюційного життя і народної опозиції. Багато поглинула «велика руїна» на віки. Втрати сі тим тяжчі, що взагалі ті джерела, з яких ми черпаємо свої відомості про українське життя тих часів, для Східної України не були так багаті: українське життя ще тільки формувалося, кристалізувалося, і все те юридичне і культурне життя, актами якого ми користуємося для пізнання давніх обставин, — було ще дуже слабке, малорозвинене. Отже, й не могло лишити по собі таких багатих матеріалів, які маємо, по всіх історичних пригодах, для Західної України. Але й те, що лишилося, не використане ще. Для соціальної, економічної, культурної історії Східної України XVII — XVIII віків взагалі дуже небагато ще зроблено, а для часів передреволюційних особливо мало¹. Актові книги старого трибуналу* і західних судів земських і гродських, пізніші акти місцеві, не кажучи про приватні архіви ріжних магнатських фамілій, можуть дати ще дуже багато — як може свідчити документ, вийнятий в львівських гродських книг, з яким хочу познайомити в сім своїм рефераті*, і який кидає інтересне світло на економічне життя Задніпров’я перед Хмельниччиною — на те магнатське хазяйство, яке ступало сюди в 1-й пол. XVII в., як вісник тих економічних і суспільних форм, що населили сю Східну Україну втікачами з західноукраїнських земель і тепер одним наближенням своїм будили тривогу, ненависть, страх серед них і поривали їх до оружного опору й самооборони.

Великий народній рух XVII в. розвинувся на економічнім ґрунті — був перед усім протестом проти тих форм економічної експлуатації селянської праці, що насувалися в Східну Україну з Західної, а з нею — обмеження маєткових і особистих прав селянина. Сі економічні мотиви зміцнялися й загострювалися антагонізмом національним, культурним, релігійним, — з одного боку, суспільним і політичним — з другого. Контраст української й польської народності, православної й католицької віри, русько-візантійської й польсько-латинської

¹ Щоб переконатися, досить переглянути томи «Описанія старої Малороссіи» покійного Лазаревського: як мало зібрано відомостей для часів з-перед Хмельниччини сим многозаслуженим дослідником історії Задніпров’я.

культури давав антагонізму економічному ту ідеологічну закраску, якої жадно шукає й прибирає собі звичайно кождий чисто матеріалістичний, економічний антагонізм. Антагонізм українського селянина, що хотів свobodно господарити на свobodній, ничийй землі, і свobodно користати з її дарів і з здобутків своєї праці, до польського пана, що не горівши не болівши хотів наложити свою руку на сі овочі його праці, був сам по собі незмірно гострим і напруженим. Але він ставав ще гострішим, незносно болючим тому, що се був заразом антагонізм українського селянина і польського пана, контраст народності панської й — поневоленої, віри й культури привілейованої — по одній стороні, подавленої, пониженої — по другій. Не було при тім якогось елементу, який був би посереднім, переходовим ступенем і вигладжував хоч трохи гострість сього контрасту. Поруч себе селянин-українець не бачив селянина-поляка, який би так само працював і зливав своїм потом землю, як він. Заникли — спольщилися, покатоличилися, з виїмком кількох одиниць, пани-магнати руської віри, української народності, що бодай в сфері культурній, національній могли бути якимсь суголосним елементом для українських мас. По цілій лінії нічим не ослаблений, не злегшений антагонізм: українські робочі маси, репрезентанти подавленої народності, поневіряної культури й релігії — й купка магнатів, всевласних «королев'ят», репрезентантів чужої, панської культури, релігії й народності, оточених двором своїх слуг, ненависних людям посіпак.

Обставини колонізаційні й усякі інші зложилися так, що власне магнатське, велике землеволодіння взяло в Східній Україні гору над усяким іншим, і велике магнатське хазяйство стало типовим для тутешніх економічних відносин в передреволюційних часах. Повний брак якоїсь державної організації — навіть такої слабкої, яка існувала по інших провінціях Речі Посполитої, на цілім майже просторі Східно-Полудневої України, віддавав тутешні відносини на волю й ласку самої людності. «Кулачне право» і самооборона були кінець-кінцем одинокими факторами, якими уставлялися тутешні відносини. Отже, коли «народ шляхетський» в кінцем XVI в. кинувся сюди закладати на «сировім корені» нові маєнтості, випрошуючи привілеї на «порожні», то значить правительственими актами не віддані комусь землі, та зганяючи ріжних «безправних», то значить — не озброєних правительственими наданнями господарів, — «реальное соотношение силъ» рішало кінець кінцем, хто мав бути властителем сих порожніх просторів. Більша риба пожирала меншу. Слабші силами властителі, не тільки «безправні», а й уоружені правительственими актами, мусили уступатися перед збройними заїздами і всякими іншими напастями магнатів-сусідів, що закладали й «заокругляли» свої маєнтості, мусили продавати за безцінь свої права їм, чи іншим, ще сильнішим, ще зубатішим конкурентам. Кінець кінцем землі збиралися в руках купки магнатів першого калібру, особливо таких, що з багатством і впливами особистими ще лучили сили і засоби, які давали їм їх урядові функції в тутешніх краях: гетьманів коронних — то значить начальників розквартированих тут польських військ, воєвод й старост пограничних замків — сих правдивих віце-королів в сих пограничних, виключених з усяких впливів центрального правительства окраїнах. Випрошені за дурничку величезні простори, вроді «пустині Умань», що займала кілька нинішніх повітів, поріччя Сули від границь московських до устя, поріччя Псла і тому подібне вони «заокругляли» ріжними меншими додатками, і так формувалися ті величезні латифундії, яким рівні не було не тільки в Польщі, але і в цілій Європі часом, і перед якими зовсім на другий план відступала середня або менша панська власність. Окрім приватних латифундій були ще великі державні землі, так звані староства, але вони роздавалися також в доживотні держави тісній купці магнатів, в користання чисто приватно-правне, так що характером своїм і своїм господарством вони вповні підходили до приватних латифундій. Разом взяті приватні латифундії й сі магнатські держави надають вповні закінчений, одностайний характер великопанського господарства всій території від середнього Побожжя (Браславщини) до поріччя Десни, приверненого до Польщі під час Московської усобиці «смутих часів».

Що ж приносило з собою в сі краї се великопанське господарство? Що давало воно їм і їх людності в заміну за претензії, які ставило на підставі королівських пергаментів і канцлерських печаток до тутешніх осадників, до їх земель, які вони своєю працею розбудили з довговічного

сну і своїми грудьми заслонили від наїздів татарських, зробили з диких пустинь культурні краї й накликали на них сей новий наїзд благородно-рожденних і привілейованих? Як відомо, се один з дуже болючих спірних пунктів між історіографією українською й польською. Польська історіографія прибирає політичні й економічні здобутки польської (і ополяченої) шляхти XV — XVI в. датою культурництва. Вона величає сей шляхетський *Drang nach Osten* (рух на схід) в східню Україну XVII в. як велику культурну місію Польщі. Сі, мовляв, шляхтичі й магнати залюднили порожні простори східної України селами й містами; оборонили їх від татарських наїздів замками і залогами; своїми капіталами, працею, інтелігенцією насадили культуру на вікових перелогах. Українська історіографія пригадує на се, що шляхта й магнати прийшли на готовеньке — коли народна, самостійна колонізація вже розвинулася значно й організованою самообороною — козаччиною підірвала татарські наїзди. Пригадує, що й пізніше колонізація і оборона була ділом не так організованих заходів шляхти й магнатів, як стихійного народного колонізаційного процесу. Що привілейовані властители й державці українських просторів дуже мало вкладали і своїх капіталів і своєї праці та інтелігенції — рідко або й ніколи не заглядаючи в свої східноукраїнські маєтності, а збирали тільки через своїх орендарів і слуг овочі з селянської праці та капіталу, вложеного не ким іншим, а також селянином в свою землю. Ся суперечка зістанеться, мабуть, ще довго дражливою і болючою, і ми не будемо запускатися в загальну оцінку аргументів обох сторін, а приглянемося цікавій ілюстрації великопанського господарства в Східній Україні в переддень Хмельниччини, яку дав нам згаданий документ — а з тим кидає світло і на ті питання, що служать причиною отого спору.

Се орендний контракт польського гетьмана Станіслава Конєцпольського, старости — себто доживотного державця староства Гадяцького (волостей Гадяцької й Миргородської, території кількох повітів теперішньої Полтавської губернії), з орендаром — шляхтичем Мартином Длуським, списаний в Гадячі в падолисті 1643 року. Конєцпольський дає в оренду сьому Длуському Гадяцьку волость, з містом Гадячем і містечками Лютенками і Рашівкою, з виїмком деяких другорядних доходів, на три роки, починаючи від Водохрещ 1644 р. до Водохрещ р. 1647. За оренду сю Длуський має платити Конєцпольському річно 13 тис. золотих польських, але з того готівкою тільки 4 тис., а решту поташем, який має виробляти в чотирьох будах: в ціні 9 тис. золотих мав він річно дати Конєцпольському тисячу шіффунтів або 21 лашт поташу «чистого, фарбистого, товстого, найліпшої проби, яка б відповідала гданському піку» і 15 лаштів т. зв. шмельцуги, лічачи шіффунт поташу по 8 ½ злотих, а лашт шмельцуги - по 40 злотих; і коли б орендар випалив поташу щось понад то, то Конєцпольський забирає то по тій же ціні. Очевидно, він цінував орендареві поташ значно нижче торгової ціни й заробляв на сій ріжниці (знаємо, що коло того часу в Гданську шіффунт попелу купували по 30 грошів, а в правобічній Київщині - по 17 – 20 грошів²).

Для себе полишає Конєцпольський понадто такі доходи: поволовщину, десятину пчільну, «решту поборову», т. зв. відумерщину — то значить майно до умерших безпотомно підданих, одбігщину — майно по втікачах, що підуть геть без відомості уряду, коли ся одбігщина буде більша понад 10 кіп грошей (20 зл.), «викидщину», більші «заруки» (залоги) — понад копу грошей (звичайний спосіб, яким запобігалось в тих часах якимсь зловчинкам або відновленню процесу, було визначення «заруки»), нарешті «вини кримінальні» – за значніші карні вчинки й інші більші вини (штрафи), тим часом як «злодійська вина» – 3 копи, й інші менші мали припадати орендареві.

Орендар мав всі доходи від гарячих напитків: Конєцпольський гарантує йому, що під час його оренди ніхто не буде курити горілки по селах без оплати доходу орендарського, не буде довозити її «з боку», ані не буде шинкувати нею, під страхом кари 10 кіп. Так само з тютюном. На весілля, хрестини і празники селяни мають право варити пиво, за оплатою орендареві, але не можуть держати те пиво в себе дома довше понад три дні без осібного позволення. А горілку на весілля та хрестини орендар має давати підданим одним грошем дешевше на кварти. В самім місті Гадячі міщани мають право варити пиво і ситити меди, за оплатою орендареві, а

² Див. Історію України-Руси т. VI с. 190 - 191.

варення горілки Конецпольський зіставляє як монополію для себе, і передає її особним, додатковим контрактом орендареві. Орендареві йдуть доходи з млинів, які єсть тепер на Пслі й Груні, або будуть поставлені орендарем, також з гути (шкляної робітні). Ріжні доходи з суду, як ми бачили, з відбігщини і прибудної худоби ідуть теж на його користь.

Обов'язки панщинні контракт описує так: «Пан каштелян краківський (Конецпольський) позволяв уживати роботи сільських підданих відповідно до того, як вона описана (в особній описі, очевидно), себто вони мають нажати по дві копи якого-небудь збіжжя, звести то, змолотити до дві копи. Сіно косити один день, накошене зібрати, звести й скидати на скирти, або замість того дати готове сіно, або грошима за віз до 15 грошів; одначе ті, що не мають коней ані волів, не обов'язані возити. Хто має коней або волів, має привезти на рік два вози дерева. Від диму (хати) мають дати курку, від чотирьох димів одну гуску, або за неї 6 грошей». Крім того селяни обов'язані ходити з підводами — возити поташ з Гадяцьких буд. Підсусідків можна орендареві ужити на роботу в городі по черзі тільки один раз на рік. Прясти піддані не повинні, ані не можна їм казати молотити збіжжя «на колоди». Міщани гадяцькі робіт не несуть ніяких, окрім тільки того, що мають возити поташ з буд, борошно до буд, відвезти мед (даний), робити роботи шарваркові коло гребель та коло укріплення міста й замку.

Будинки, побудовані орендарем - доми, browарні, солодовні, винниці, зістаються його власністю. На випадок, якби волость та потерпіла спустошення від татарських нападів, війни, або «козацької своєволі», має бути зроблена орендареві знижка орендної плати. Так само, як би при розграниченні з Москвою були забрані які ґрунти. Коли б сойм за той час наложив податок від гарячих напиків (т. зв. чопове), то Конецпольський бере то на себе, що збирання того податку в волості буде поручено тому ж орендареві. Натомість орендатор забезпечує, що піддані волості не будуть мати шкоди від його будників «в худобі, возах, свинях і конях». Буде пильнувати, аби буди орендарські не переманювали «челяді будної» з інших буд, які роблять поташ на ґрунтах Конецпольського. Має також орендар стерегти того, щоб в лісах не робили дьогтю, не пустошили їх вівцями й худобою. Щоб сусіди не забирали ґрунтів і не нарушали границь, і т. ін. Нарешті за «порукавичне» (за посередництво при контракті) поступає орендар, в виді дарунку, що року 200 золитих пані Конецпольській.

Такий зміст сього контракту. Завдяки тому, що Конецпольський вичисляє головні категорії доходу орендаря і ті доходи, які він зоставляє для себе, ми можемо мати з нього досить докладне поняття про господарство Гадяцької волості, що, без сумніву, було типовим показником великопанського хазяйства тих часів в крайніх частях Східної України взагалі.

Ми бачимо, що на першій плані стоїть експлуатація природних багатств, ще не винищених в сім багатім, здичілім від довгого заупущення краю. В Гадяцькій волості на першій місці фігурує роблення поташу, в сусідній Миргородській волості, також Конецпольського, робили крім поташу також в великих розмірах селітру. Сі промисли взагалі характеризують перші кроки панського господарства в його поході на схід України в XVI — XVII вв., особливо фабрикація поташу. Великий попит на лісові товари східної Європи з боку Європи Західної, прокинувшись вже в XV віці, послужив першим імпульсом того економічного руху (спеціально — в сфері панського хазяйства), що характеризує перехід від середньовічних форм натурального хазяйства до нового, грошового, обрахованого на вивів. На протязі XV і XVI вв. ліси земель польських, литовських, українських і білоруських експлуатувалися й рабівничо нищилися незвичайно сильно і скоро, в напрямі від Балтійського побережжя, річними системами, поступаючи все далі в глибину краю. Разом з винищенням, з вичерпуванням лісових запасів росла, одначе, незмірно й ціна на лісові товари й гнала покупців і доставців лісових товарів все далі, навіть в малолісні простори передстепової України. Незважаючи на велике віддалення від сплавних доріг Балтійського басейну і на розмірну бідність лісу та дорожочінність його для потреб місцевого життя, з початком XVII в. починається в великих розмірах фабрикація лісових товарів в Браславщині, Полудневій Київщині, Задніпров'ї. Панські будники — вироблювачі ріжного будівляного матеріалу й поташу, смолярі, дьогтярі являються авангардом в поході панського хазяйства в Східну Україну. Тому, що будівляного

матеріалу, за великим віддаленням від сплавних доріг, звідси висилати було не можна, ліс експлуатується головню на поташ. Палення лісів «на попіл» - з якого робився поташ — се перший акт в трагедії насаджування великопанської культури, або — коли хочете — її пролог. Він не тривав довго, бо при бідності лісів і примітивних грабівничих формах їх експлуатації десять-двадцять літ поташевої кампанії в сім східно-полудневім поясі вповні вистачали на те, аби понищити ліси так, що й не було вже чого палити далі. В Полудневій Київщині, де палення лісів почалося скоріше, уже в 1620 рр., вони місцями були винищені зовсім (напр. в Білоцерківській королівщині). На Задніпров'ї, куди панське господарство ступило пізніше, ми бачимо, як от і в сім контракті, роблення поташу ще в повнім розгарі в 1640-х рр.

Там, де суспільно-економічні відносини вже ствердли, де селянин був примочований до землі, став послушним, німим інвентарем панського хазяйства, там у нас за кампанією лісовою, за розвоєм вивозу лісових товарів ішов розріст панського рільничого господарства — розвій фільварків, панщини, продукції збіжжя на заграничний вивіз. Експорт товарів лісових служив прелюдією експорту збіжжя, відкривав і торував йому вивозові дороги.

Так було в Західній і Західно-Північній Україні. Там за усилюю експлуатацією лісових товарів в першій половині і середині XVI в. (як у яким районі) йде в другій половині XVI і початках XVII вв. розмноження фільварків, розширення площі фільваркового хазяйства на рахунок хазяйства селянського, через примусову скуплю і забирання селянських ґрунтів, незвичайний зріст рільної панщини і взагалі робочих обов'язків селян, і т. д. В Східно-Полудневій Україні суспільно-економічні відносини не настільки ствердли, щоб можна було від такої «сухої», наїзної експлуатації природних багатств перейти до «інтенсивної» по тодішнім поняттям панської культури — то значить інтенсивного видушування безплатної праці з людського інвентарю. В сфері експлуатації підданської людності приходилося вдовольяти головню посередніми (косвенними) доходами, і вони мають рішучу перевагу над безпосереднім оподаткуванням, в ширшій значенні того слова, то значить — рахуючи і данні і робочі обов'язки. Се були доходи з домінальних привілегій ріжних родів — ріжного роду регалій і державних прав, переданих державою привілегійованим властителям і державцям.

На першім плані стоїть право пропінаційне — фабрикація і продаж гарячих напиків, сей перший краєугольний камінь панського хазяйства там, де мало ще в будучності тільки розвинути фільваркове господарство. Переглядаючи інвентарі староств Східно-Полудневої України з першої половини XVII в., ми переконуємося, що «корчма», то значить доходи з варення пива, меду й горілки й їх шинкування, становила головну рубрику панських доходів — половину або й вище з загальної суми доходу староства. До них згодом прилучається і дохід від тютюну. Другу важну рубрику становить млинське право. З розповсюдженням млинів водяних, мелення збіжжя стає привілеگیєю поміщика: підданим не можна ставити млинів для себе, молоти на домашніх жорнах также (хіба за спеціальною оплатою); кождий підданий мав молоти збіжжя в млині свого пана, і млини стають важним джерелом панського доходу. В Східно-Полудневій Україні вони по корчмі становлять звичайно найважнішу рубрику доходу. Третю категорію становлять ріжні судові і фіскальні доходи, що від держави перейшли до поміщика: судові кари, заруки, доходи від спадщини і т. ін.

Доходи з безпосереднього оподаткування поки що переважно натуральні. Се поволовщина — дуже видатна дань, рахована різно по різних місцях: давали по одному волові з селянського тяглового господарства раз на кілька літ, найчастіше — раз на три роки, як каже сучасник Боплан³. Потім десятина від пчіл: селяни давали десятій улій з своїх пасік щороку. Роботні обов'язки досить іще невеликі, і серед них робота рільна не має ще особливого значіння: в нашім контракті селяни возять дерево, посилають підводи; робота на полі й сіножаті ледве чи дасть в сумі більше, як 10 днів на рік на селянське господарство. Се вказує на слабкий розвій фільварчаного панського господарства. Поки не було більшої панщинної праці, воно й не могло розвинути; а для того, щоб завести значнішу панщину, треба було, щоб стверд сильніше тутешній суспільний лад, щоб панська верства взяла

³ Пор. Історію України-Руси т. V, с. 221.

«підданого» в свої руки міцніше, прикріпила його до землі. Сього до Хмельниччини пани в Східно-Полудневій Україні не встигли зробити.

Ітак, беручи господарство Гадяцької волості за показник сучасного великопанського господарства, бачимо, що воно мало дуже малоінтенсивний характер — навіть оцінюючи його з становища тодішніх економічних поглядів. Воно опиралося, з одного боку, на експлуатації природних багатств, дуже примітивній, без яких небудь значніших вкладів (на перенесення поташової буди з одного місця на друге Конецпольський рахує орендареві 200 золотих, і, мабуть, не багато більше коштувало й спорядження нової). З другого боку воно полягало в експлуатації селянського господарства і економічних засобів селянства. І це теж робилося без великого накладу. Варення меду, пива й горілки велося в формах дрібного промислу; так само гути і руди, де вони існували, бували малозначним додатком до рільного господарства. Млини в Західній Україні в сім часі уряджуються місцями в більших розмірах, а значнішими вкладами — але в Східній Україні сього не було, і тут джерелом млинського доходу була виключно поміщика монополія, млинське право, а не рента з капіталу, вложеного в технічні улпшення, в будову такої фабрики. Нерідко бувало, що млин будував за дозволенням державця якийсь селянин і за те діставав на свою користь частину доходу, а решта йшла панові. Капіталу таким чином в таке великопанське хазяйство вкладалося мінімально; се дає зрозуміти і мала роля вкладів орандаря в господарство, яку грають вони в розгляненім контракті. Погляди, мовби польські пани внесли з собою в тутешнє господарство значні капітали, не згоджуються з дійсними фактами. Коли найновіший польський дослідник східноукраїнського життя пише⁴: «По уставленню економічних відносин і зверхньої безпечності в західній часті Речі Посполитої нагромадилися там наслідком сильного піднесення доходів змаєтностей показні господарські засоби, немалі капітали; капітали ті звертаються власне до багатих, а пустих до того часу просторів українських земель — дальших, українних, що відкривали безграничне поле для всякого роду економічної діяльності; в початку XVII в. господарська енергія, висилившись на заході, переноситься, майже вповні, до тих дівичих земель», — то такі погляди являються рухом назад супроти зібраних давніше тим самим дослідником матеріалів про господарство українських староств. З них виходить, що се була експлуатація „суха“, без великих значніших вкладів, і головні доходи давали корчма, млини, мито, побори з пасік і рибних ловів, виріб лісових товарів. Культури вносились также мало, як і капіталу: панське хазяйство грабівничо нищило природні багатства краю, накладало руку на продукти селянського хазяйства, не вносячи ніяких улпшень в тутешнє господарство — брало тільки, нічого не даючи взаміну.

Підставою доходу були права на землю і місцеву людність, узурповані державою й передані нею вповні й без останку шляхті, магнатам — власникам і державцям. В очах місцевої людності сі права не могли бути нічим іншим, як узурпацією самовільною, вопіющою. Ще живе було покоління, що пам'ятало, як оселялися тут на землях пустих, «нічийх», «божих» перші осадки, під грозою вічних татарських нападів. Се були емігранти з західних і північних українських земель, уже захоплених зубами сурового, неблаганного панщинного хазяйства. Вони шукали земель без пана і, ризкуючи своїм життям і майном, оселялися тут, далеко від королівських замків і панських дворів, в надії, що тут вони будуть свободні від панських претензій. Адже ні духу ні слуху не було тут панського чи старостинського. Але коли осадки розросталися, коли старші кадри осадників встигли трохи розгосподаритися й запомогтися, з'явилися панські агенти, орендарі й слуги, які починали вкорочувати економічну свободу селянства й класти руку на продукти його праці. В порівнянні з панщинним пеклом Західної України або польських земель се були зовсім пусті, невинні претензії. Що значило обмеження в праві варення пива і горілки, мелення збіжжя, або обов'язок прийти на день під час косовиці і на день під час жнив — в порівнянні з панщинним режимом західних земель, де селяни працювали на панщині по три, чотири дні на тиждень, несучи окрім того масу додаткових робіт, високі чинші й дані, ставши вповні панським робочим інвентарем, не маючи часом спочинку навіть у свята, як вони скаржилися. В Східній Україні пани задовольнялися

⁴ Al. Jabłonowski, *Ukraina* III c. 265.

мінімальними роботними обов'язками, кладучи головну вагу на доходи посередні, побічні, та на експлуатацію природних багатств. Про заведення сильнішої панщини не можна було думати, бо селянство на сім пункті було страшенно сторожке й дражливе і при кождім виразнішій натяку на закріпощення й обложення регулярною панщиною готове було кинути свої оселі й іти світ за очі. І пани вдоволялися такими смішно малими, на погляд сучасного шляхтича, підданськими обов'язками, полишаючи заведення більш «інтенсивних» форм господарства на пізніше. Але на превелике здивування їх, і не тільки їх, а навіть і пізніших письменників та істориків польських, — такі невинні річі, як панське право корчемне, пропінаційне, або право млинське, викликали страшенне невдоволення серед селянства. Від найлегшого дотику панської руки воно хапалося за зброю, вчиняло бунти.

Кождий, розуміється, чув себе правим з свого становища. Шляхтич-магнат з становища свого панського світогляду, в яким виростила і виховала його шляхетська Річ Посполита, а селянин — в своїй обороні свого права на продукти своєї праці і в своїй опозиції панському режиму, з яким не міг він помиритися на старих осадах і про який не хотів чути на нових — на тій безпанській землі, яку обробив він, полявши не тільки своїм потом, але й кров'ю. І тим часом, як селянин західноукраїнських земель сливе покірно носив тягар панщинного ярма, селянин східноукраїнський, живучи в без порівняння ліпших економічних обставинах, в далеко ліпших достатках, не знаючи майже панщини, несучи далеко нижчі данні обов'язки, — бунтувався неустанно против панів, люто нищив панські двори й орендарські оселі за ті нібито й невеликі покорочення своїх економічних прав. Тим часом, як в Західній Україні шляхта, не стрічаючи ніякої сейозної опозиції (то значить — ломлячи без труду таку опозицію, яку могли поставити селяни), додавала дні до днів тижневої панщини, «вимишляла» незвичайно тяжкі й високі додатки до даней і чиншів — в Східній Україні, де підданська людність ще не втратила можності самооборони, піднімалися цілі повстання за такі марні річі, як обмеження права варити горілку, як млинські побори і т. ін. Так званий Самовидець в своїм звіснім оповіданні про причини великого народного руху досить добре влучає в сей психологічний момент — «Посольство», по його словам, «любо во всемъ жили обфито – въ збожахъ, въ бидлахъ, въ пасѣкахъ, але однакъ — чего не звикла была Украина терпѣти — вимисли великіе были отъ старостовъ, и отъ намѣстниковъ и отъ жидовъ — бо сами державцы на Украинѣ не мешкали, тилько урядъ держали — леда шевлюга, дода жидъ богатится, по килько цуговъ коней справляеть, вимишляючи чинши великіе, поволовщини, дуды, осипъ, мѣрочки сухія, з жорновъ плату и инное»⁵. В звісній народній думі про повстання Хмельницького также нема пам'яті про панщину — людність дражнять, виводять з рівноваги такі річі, як панське корчемне право, як вибирання мита на греблях і перевозах, побирання оплат від рибних і звіриних ловів — все ті посередні побори з підданської людності, на яким опиралося, як ми бачили, сучасне панське хазяйство. І завдяки колонізаційним і політичним обставинам Східної України: слабості привілегійованої, панської верстви, абсентеїзму самих магнатів і браку всяких сильніших опорних точок їх господарства — а се стояло в зв'язку з наїздничим характером їх хазяйства, — не кажучи про брак всякої державної організації, всякої політичної езекутиви — в таких обставинах се роздражнення народне вибухає в страшенних повстаннях, які не тільки змітають з лица землі панську верству й її хазяйство в сій Східній Україні, але задають неулічиму рану самій шляхетській Речі Посполитій.

⁵ Летопись Симовидца. С.5.

Владислав Сердюк (Іспанія)

РЕЦЕНЗІЯ НА ПРОМОВУ РАФАІЛА ЛЕМКИНА “СОВЕЦЬКИЙ ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ”¹

Правник, автор терміну “геноцид” і головний рушій Конвенції про запобігання та покарання злочину геноциду, ухваленої ООН, доктор Рафаїл Лемкин, народився на теренах сучасної Білоруси в 1900 році, а згодом вчився в університеті Львова. Він особисто був свідком багатьох подій на теренах Східної Європи першої половини ХХ століття – I Світової війни, розпаду імперій, народження нових держав, початку II Світової та інших. Відповідно, стає зрозуміло чому Лемкин зацікавився темою, якій він присвятив все своє життя і яка досі є дуже актуальною.

В 1953 році, на двадцяті роковини Великого голоду (нині відомого, як Голодомор), на честь його чисельних жертв, Лемкин оголосив революційну за змістом промову, яка на жаль, не була належно оцінена в свій час. В Україні текст цієї промови став відомим лише в 2008 році. Дотепер він не обговорений й не осмислений не лише широким загалом, а й більшістю українських інтелектуалів. Хоча саме в ньому й саме на прикладі української нації Лемкин показує природу, контекст і механізми совецької геноцидної політики, дає можливість зрозуміти її цілі й наслідки, про що йтиметься далі.

В своїй промові Лемкин визначив сутність совецького режиму - він спирався на політику, в якій були поєднані колоніалізм, тоталітаризм та геноцид. Лемкин вказує що ця інноваційна політика була довготривала й добре спланована, а сутність її полягає в геноциді кожної окремої неросійської нації задля створення лояльної до режиму російсько-культурної (позбавленої власної національної ідентичності) ідеологічно-правильної для влади совецької людини та совецького народу загалом.

Лемкин вказує також на її колоніальний контекст. Совецька імперія складалась з метрополії, яка знаходилась в Москві, де ухвалювались всі важливі рішення, і з колоній - совецьких “республік”, зокрема України, на чолі з чужинцями з метрополії або місцевими колаборантами, які були лише виконавцями наказів Москви. Це й давало метрополії можливість швидко уніфікувати різноманітні культури й народи. За твердженням Лемкина, така політика – *“це логічне продовження царських злочинів”*, чим показує нам тяглість імперської практики.

Лемкин вказав наступні механізми - вістря нищівних ударів совецької геноцидної політики:

- знищення “*мозку*” нації - невеликої, але якісно надважливої добірної частини, яка формує національну ідентичність - через вбивство, ув'язнення і депортацію нечисельної верстви інтелектуалів в 1920-1930-х роках у Великій Україні і в 1940-х роках - в Західній;

- ліквідація “*душі*” нації - інститутів українських Церков (автокефальної православної та греко-католицької) - вищого духовенства і священників - також невеликої верстви, яка була авторитетом на місцях й опікувалась школами та благодійними організаціями, де прищеплювали українську свідомість - також через вбивства, ув'язнення і депортації в ті ж періоди;

- знищення “*тіла*” нації - незалежних хліборобів як класу (під час так званих кампаній розкуркулення та колективізації 1929-1931 років) й виморювання їх голодом в 1932-33 роках (йдеться про Голодомор) – найбільшої верстви населення - носіїв народної культури, мови, традицій, національного духу;

- переселення українців для їх поступового розпорошення по всій совецькій імперії з одночасним заселенням України чужинцями, що є типовим колоніальним аспектом.

“Такі були головні кроки систематичного нищення української нації, її поступового поглинання новою совецькою нацією” – стверджував Лемкин в своїй промові. Кілька разів він

¹ Редакція доктора Генадя Побережного (США).

підкреслив саме систематичність нищення. І справді, як тільки відбувалось часткове відродження того чи іншого прояву нашої ідентичності, совєцька “сокира” нещадно опускалась знову й знову – наполегливо й з неймовірною жорстокістю створювався єдиний совєцький народ - лояльна до влади, безініціативна, однаково думаюча зросійщена маса.

Варто зауважити, що вказуючи на вістря ударів (механізми), Лемкин не називає Великий голод геноцидом (в 1953-му, році оголошення промови не було терміну Голодомор), а натомість каже, що “виморювання голодом протягом 1932 та 1933 років” є складовою частиною совєцької геноцидної політики. Відповідно, можна зробити висновок, що формула “Голодомор - це і є геноцид” спотворює саму сутність концепції совєцького геноциду, звужує його тільки до хліборобів й лише до 1932-1933 років, що є абсолютно хибним. І це цілком очевидно, бо автори цієї формули відкидають три з чотирьох вітрів ударів по нації вказаних Лемкином. Він говорив саме про геноцид цілої нації - “винищення не лише окремих осіб, але й культури і нації”, а не тільки хліборобів. Лемкин також підкреслює, що геноцидна політика по відношенню до українців тривала й повторювалась весь період совєцького колоніального правління на той час, тобто з 1921 по 1953 роки (1953 - рік виголошення промови), а не тільки 1932-1933 роки.

Я особисто є не тільки свідком, але й прикладом успішності такої совєцької політики. Хоча батьки розмовляли українською, з самого дитинства совєцька система мене поступово не тільки русифікувала, але й зросійщувала. Різниця в термінах “зросійщення” та “русифікація” суттєва - в підсумку саме зросійщення я не просто розмовляв виключно російською, а й визнавав російську мову та культуру, як щось вище відносно не лише до української мови та культури, а й будь-яких інших. При цьому, не знаючи добре рідну мову та практично не знаючи українську культуру та історію, я знати їх не хотів через роками прищеплену переконаність в їх меншовартості - немодерності, селюковості, непрестижності і тому подібне. Багато з нас є свідками політики по знищенню неросійських націй й створенню єдиного совєцького народу, про яку говорив Лемкин. Відповідно, бачимо, що на наших теренах ця політика продовжувалась аж до 1991 року.

Після знайомства з надзвичайно цікавою й абсолютно новою для мене інтелектуально досконалою концепцією Рафаїла Лемкина моя свідомість докорінно змінилася. По-перше, змінилось моє ставлення до совєцького періоду - з'явилося розуміння причин тих чи інших подій (особливо це стосується вказаних Лемкиним вістрях ударів по нації) та які жахливі наслідки вони мали - ліквідація цілих народів, які мали власну мову, фольклор, історію й були “діамантами” в “короні” світової культури (згадаймо великого Гердера, який писав про неповторність кожного, навіть малого народу і цінність його внеску в єдиний світовий культурний процес), натомість створення одного - совєцького... По-друге, концепція Лемкина дала мені також і розуміння звідки постала моя скалічена свідомість. Вважаю, що таке розуміння - це пів шляху до свободи мислення. Поступово я став людиною, яка шанобливо ставиться до мови та культури будь-якого народу, пізнає свою рідну мову та культуру. І на мій великий подив рідне виявилось набагато цікавішим за штучно нав'язане чужинське.

Впевнений, що концепція Лемкина є найактуальнішою серед будь-яких інших для сучасної української інтелектуальної еліти й нації в цілому, яка все ще перебуває в погеноцидному стані - через звуження совєцька політика виключно до Голодомору, вона повною мірою не усвідомлена і не засуджена - а саме тяглість, глибина й широта національної травми трьох поколінь українців, що передається в спадок їх нащадкам. Хоча таке усвідомлення та засудження надзвичайно важливе саме зараз, коли нація виборює право на існування в черговій війні з новою Московською імперією, яка також має колоніальний, тоталітарний і геноцидний виміри. Так, почався процес відкидання колоніальної спадщини, але на моє переконання без осмислення та інституалізації концепції Лемкина (зміни теперішньої державницької версії совєцького геноциду) буде неможливо відродити саме свідомість людей та стати справді культурною нацією з українською ідентичністю й долучитись до Європейської родини народів.

Рафаїл Лемкин¹ (США)СОВЕЦЬКИЙ ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ²

*...Не можна любити народів других,
Коли ти не любиш Україну!..*

З вірша Володимира Сосюри

«Любіть Україну»³)

Масове нищення народів і націй, яке характеризувало просування Совецького Союзу в Європу, не є новою ознакою його політики експансії. Не є воно і нововведенням, вигаданим лише для того, щоби створити однорідність із різноманіття: поляків, угорців, балтійців, румунів, які тепер туляться по окраїнах Совецької імперії. Це радше довгострокова характеристика навіть внутрішньої політики Кремля, для якої теперішні можновладці мали достатній прецедент у діях царської Росії. Це справді необхідний крок у процесі «єднання», що, як плекають надію совєцькі вожді, створить «совєцьку людину», «совєцьку націю». Щоб осягнути ту ціль, ту об'єднану націю, кремлівські вожді з легкістю нищать нації та культури, які здавна населяли Східну Європу.

Те, про що я хочу говорити, це, мабуть, класичний приклад совєцького геноциду, його найдовший і найширший експеримент русифікації - винищення української нації. Як я казав раніше, це тільки логічне продовження таких царських злочинів, як потоплення 10-ти тисяч кримських татар за наказом Катерини Великої, масові вбивства, що їх чинили «відділи СС» Івана Грозного - Опричнина, винищення царем Миколою I польських національних лідерів та українських католиків і низка єврейських погромів, які періодично плямували російську історію. Все це мало свої відповідники в межах Совецького Союзу - нищення інгерманландців, донських і кубанських козаків, республіки кримських татар, балтійських націй Литви, Естонії і Латвії. В кожному випадку це вияв довготривалої політики ліквідації неросійських народів шляхом усунення вибраних частин суспільства.

Україна становить частину південно-східного ССРСР, яка дорівнює просторам Франції й Італії, з населенням приблизно у 30 мільйонів⁴. Ця російська житниця через своє географічне положення стала ще й стратегічним ключем до нафти Кавказу та Ірану і до всього арабського світу. На півночі вона межує з Росією. Доки Україна зберігає свою національну єдність, доки її народ продовжує думати про себе як про українців і домагається незалежності, доти вона становить серйозну загрозу для самої суті советизму. Нічого дивного, що комуністичні вожді надавали якнайбільшого значення русифікації цього самостійно мислячого члена їхнього «союзу республік» і вирішили переробити його, пристосувавши до свого зразка єдиної російської нації. Бо українець не є і ніколи не був росіянином. Його культура, його темперамент, його мова, його релігія - вони відмінні. Попри залежність від Москви, він відмовлявся від колективізації, приймаючи радше депортацію і навіть смерть. Тому було особливо важливо допасувати українця до прокрустового зразка ідеальної совєцької людини.

Україна вельми легко піддається національному нищенню коли це здійснюється нападом на добірні частини її населення, тому тут комуністична тактика відрізнялася від німецьких нападів на євреїв. Українська нація надто багатолюдна, щоб легко її цілковито знищити. Однак її релігійний, інтелектуальний і політичний провід - добірні і вирішальні частини її нації - є доволі нечисельними, тож їх легко ліквідувати. Саме тому совєцька сокира з повним розмахом

¹ Рафаїл Лемкин (1900-1959) - видатний правник, доктор, батько терміну геноцид, головний рушій Конвенції ООН "Про запобігання та покарання злочину геноциду".

² Текст промови, яка була виголошена автором в 1953 році на 20-ті роковини Великого голоду (нині відомого, як Голодомор) в Нью Йорку. Публікується з незначними змінами за виданням "Рафаїл Лемкин. Радянський геноцид в Україні. Стаття 28 мовами". Київ, 2009 - <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2260-15-1/978-966-2260-15-1.pdf>

³ Рядки вірша В. Сосюри вписані олівцем.

⁴ Коли Р. Лемкин писав статтю (у 1950-х роках), населення України складало близько 40 мільйонів. Фактично, УРСР становила південно-західну частину ССРСР.

вдарила по цих групах, вдаючись до відомих знарядь масового вбивства, депортації, примусової праці, заслання і голоду.

Цей наступ набрав систематичності: увесь процес повторювано знову і знову, щоби протистояти новим спалахам національного духу. Перший удар спрямований на інтелігенцію - мозок нації, - щоби паралізувати решту організму. У 1920-му, 1926-му і знову в 1930-1933 роках учителі, письменники, митці, мислителі і політичні діячі були убиті, ув'язнені або депортовані. Як подає журнал «Ukrainian Quarterly» за осінь 1948 року, тільки в 1931 році на Сибір було заслано 51 713 інтелектуалів. Така сама доля спіткала принаймні 114 визначних поетів, письменників і митців найвидатніших культурних проводирів нації. За приблизними підрахунками, щонайменше 75% українських інтелектуалів і професіоналів у Західній Україні, на Закарпатті і на Буковині були брутально винищені росіянами (там само, літо 1949 р.).

Разом із цим ударом по інтелігенції ішов наступ на Церкви, священників і вище духовенство — «душу» України. Між 1926 і 1932 роками було ліквідовано Українську Автокефальну Православну Церкву, її митрополита (Липківського) і 10 000 священників. У 1945 році, коли у Західній Україні було встановлено совєцьку владу, подібної долі зазнала Українська Католицька Церква. Той факт, що перед ліквідацією їй запропонували приєднатися до Російського Патріархату в Москві - політичного знаряддя Кремля, - вказує на те, що єдиною метою тієї акції була русифікація.

11 квітня 1945 року, за два тижні перед конференцією в Сан-Франциско⁵, загін військ НКВД оточив кафедральний собор Св. Юра у Львові та арештував митрополита Сліпого, двох єпископів, двох прелатів і кількох священників. Всіх студентів міської богословської семінарії вигнали зі школи, а професорів повідомили, що Українська Греко-Католицька Церква перестала існувати, її митрополит арештований, і його місце посяде єпископ, призначений совєцькою владою. Такі акції були проведені всюди в Західній Україні і поза лінією Керзона в Польщі. Принаймні сім єпископів були арештовані або зникли безвісти. На цій території на волі не залишилося жодного єпископа Української Католицької Церкви. 500 священників, які вийшли на протест, були розстріляні або арештовані. По всьому краю вбито сотні священників і мирян, тисячі заслано до таборів примусової праці. Цілі села були знелюднені. Під час депортації родини навмисне розділяли: батьків на Сибір, матерів - до цегельних заводів у Туркестан, а дітей - до комуністичних домів на «виховання». За злочин українськості Церкву було проголошено організацією, шкідливою для добробуту совєцької держави, а її членів вписано в досє совєцьких спецслужб як потенційних «ворогів народу». Фактично, за винятком 150 тисяч членів у Словаччині, Українська Католицька Церква була офіційно ліквідована, її ієрархи ув'язнені, а духовенство розігнано і депортовано.

Ці напади на «душу народу» мали і матимуть серйозні наслідки для «мозку» України, адже значна частина інтелектуалів традиційно походила з родин духовенства, самі священники були авторитетами в селах, а їхні дружини очолювали благодійні організації. Чернечі чини завідували школами та опікувалися більшістю благодійних організацій.

Третє вістря совєцької атаки було спрямовано на хліборобів — велику кількість селян-одноосібників, хранителів традицій, фольклору і музики, національної мови та літератури, національного духу України. Зброя, яку застосували проти них, є, мабуть, найстрашнішою - виморювання голодом. Протягом 1932 і 1933 років 5 мільйонів українців померли від голоду. Цю жорстокість 28 травня 1934 року 73-й Конгрес [США] засудив як нелюдську. Була спроба охарактеризувати цей найбрутальніший вияв совєцьких звірств як економічну політику, пов'язану з колективізацією пшеничних ланів, а отже, з потребою у ліквідації куркулів незалежних фермерів. Але, насправді, великих фермерів в Україні було дуже мало.

Совєцький письменник Косієсс⁶ заявляв у газеті «Ізвестія» від 2 грудня 1933 року:

⁵ Хартію для створення Організації Об'єднаних Націй підписали делегати 50 держав, включно з ССРСР і УССРСР, квітень 1945 р.

⁶ Станіслав Косіор був не письменником, а Генеральним секретарем Центрального комітету Комуністичної партії (большевиків) України - себто політичним керівником республіки. Довжелезна стаття Косіора була надрукована

«Український націоналізм - це для нас головна небезпека». І щоб викоринити цей націоналізм і встановити жахливу одноманітність совєцької держави, в жертву було принесене українське селянство. Метод, застосований у цій частині плану, не обмежувався якоюсь окремою групою. Постраждали всі - чоловіки, жінки, діти. Врожай того року був достатній, щоб нагодувати людей і худобу в Україні, хоча дещо менший, ніж попереднього року. Правдоподібно, великою мірою це було спричинено боротьбою довкола колективізації. Однак голод був потрібний совєцькій владі, отже, вона створила його «на замовлення», накладаючи надзвичайно високу зернову квоту як державний податок. Ба більше, на тисячах акрів пшеницю так і не було зібрано - врожай залишили гнити на полях. Решту збіжжя звезли до державних зернохосовищ для зберігання до часу, поки влада не вирішить, як розподілити зерно. Велику частину цього врожаю, такого життєво важливого для українців, експортували за кордон, щоб отримати кредити.

Зіткнувшись із голодом на селі, тисячі людей покинули домівки і подалися до міст жебрати їжу. Коли їх виловлювали і висилали назад у села, вони залишали своїх дітей у містах в надії, що хоч ті зможуть вижити. Так тільки в Харкові було залишено 18 тисяч дітей. В селах з тисячним населенням виживала сотня; в інших людей зникала, кожного дня гинуло 20-30 осіб. Людоїдство стало звичайним явищем. Московський кореспондент газети «Christian Science Monitor» Вільям Генрі Чемберлін писав у 1933 році: *“У цій апатії і зневірі комуністи вбачали саботаж і контрреволюцію і з безжальністю, притаманною самовдоволеним ідеалістам, вирішили не припиняти голоду, щоб таким чином провчити селян. Допомога колгоспам була надана, але недостатньою мірою і так пізно, що вже загинуло багато людей. Селяни-одноосібники були залишені напризволяще; а далеко вищий рівень смертності серед селян-одноосібників виявився найсильнішим аргументом за вступ до колгоспів».*

Четвертим кроком у тому процесі стала фрагментація українського народу шляхом поселення в Україні чужинців і водночас розпорошення українців по цілій Східній Європі. Таким чином була б знищена етнічна єдність та перемішані нації.

Між 1920 і 1939 роками частка українців в населенні України знизилася з 80% до лише 63.2%⁷. Внаслідок голоду і депортації українське населення зменшилося в абсолютних числах з 23,2 мільйонів до 19,6 мільйонів, тоді як неукраїнське населення зросло на 5,6 мільйонів. Якщо взяти до уваги, що колись Україна мала найбільший рівень приросту населення в Європі, приблизно 800 тисяч на рік, то можна легко побачити, що російська політика досягла свого.

Такими були головні кроки систематичного нищення української нації, її поступового поглинання новою совєцькою нацією. Варто зазначити, що спроби цілковитого знищення українців, як-от німці чинили з євреями, не було. І тим не менше, якщо совєцька програма досягне успіху, якщо інтелігенцію, священиків і селян вдасться ліквідувати, Україна загине так само, наче було б убито усіх без винятку українців, бо вона втратить ту частину народу, що зберігала і розвивала її вірування, її об'єднанчі ідеї, які прокладали їй шлях і давали їй душу, тобто, зробили її нацією, а не просто населенням.

Не обходилося і без масових нерозбірливих убивств вони просто не були складовою частиною плану, радше випадковістю. Тисячі було страчено, а незліченні тисячі - запроторено на певну смерть у сибірських трудових таборах.

Місто Вінницю можна назвати українським Дахау. У 91 могилі лежать тіла 9.432 жертв

аж на трьох сторінках під заголовком «Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики в Україні». Точна цитата, взята з резолюції, схваленої спільним пленумом Центрального комітету та Центрального контрольного комітету Комуністичної партії (большевиків) України, заявляє: «в Україні на даний момент головну небезпеку становить місцевий український націоналізм, пов'язаний з імперіалістичними інтересами».

⁷ 1920 року не було перепису. Офіційні дані з переписів 1926, 1937 і 1939 років відрізняються від цифр, які наводить Р. Лемкін. 1926 року УССР налічувала 28 446 000 жителів, з них - 22 927 000 етнічних українців, а в ССРСР проживало тоді 31 195 000 етнічних українців. Відповідні цифри на 1937 рік: 28 398 000, 22 213 000 і 26 421 000; на 1939 рік: 31 785 000, 23 362 000 і 28 111 000. Найбільш вірогідним є перший перепис; мало можна довіряти другому, а цілковито недостовірним є останній.

совецької тиранії, розстріляних НКВД у 1937 або 1938 роках. Тіла лежали від 1937 року на кладовищах поміж нагробками, в лісах і (яка страшна іронія!) під танцювальним майданчиком, аж поки їх не виявили німці в 1943 році. Про багатьох з тих жертв совецька влада повідомляла, що вони були заслані на Сибір.

Україна має також своє Лідіце село Завадка⁸, знищене польськими прибічниками Кремля в 1946 році. Польська Друга дивізія атакувала цю місцевість тричі, вбиваючи чоловіків, жінок і дітей, спалюючи житлові будинки і забираючи худобу. Під час другого нападу червоний командир заявив уцілілим мешканцям: *“Така сама доля чекає кожного, хто відмовиться виїжджати в Україну. Тому я наказую впродовж трьох днів залишити село, інакше повбиваю всіх”* (Walter Dushnyk "Death and Devastation on the Curzon Line").

Коли село було остаточно евакуйоване, серед 78 мешканців, що вижили, вціліло тільки четверо чоловіків. Протягом березня того ж року дев'ять інших українських сіл захопив той самий червоний загін, і їх спіткала подібна доля.

Наведені тут факти стосуються не лише України. План, що його совецька влада там використовувала, повторювався і далі повторюється. Це є суттєва частина совецької програми експансії - швидкий шлях до уніфікації різноманітних культур і націй, які складають совецьку імперію. Невимовні страждання мільйонів людей не змусили совецьку владу звернути з цього шляху. Навіть якби не було іншої причини, тільки ці людські страждання, ми мусили б засудити той шлях до єдності як злочинний. Але справа не лише в тому. Це не просто масове вбивство. Це - геноцид, винищення не лише окремих осіб, але й культури і нації. Навіть якби було можливо досягти [винищення культур і націй] без страждань, ми все-таки були б змушені це засудити, бо все те, що формує націю - споріднення умів, єдність ідей, мови і звичаїв - становить один із найважливіших наших засобів цивілізації і прогресу. Звісно, нації зливаються й утворюють нові нації (прикладом цього процесу є наша власна країна⁹), але це злиття полягає у внесенні найвищих цінностей, що їх має кожна культура, до спільного фонду благ. Саме таким способом світ просувається вперед. Отже, хибним у совецьких планах, окрім дуже важливих проблем людських страждань і людських прав, вважаємо злочинне марнування цивілізації і культури. Бо совецька національна єдність твориться не об'єднанням ідей і культур, але цілковитим знищенням усіх культур і всіх ідей, за винятком однієї - совецької.

⁸ За вбивство нацистського диктатора Моравії Райнгарда Гейдріха німці розстріляли 10 червня 1942 року 172 чоловіків віком понад 14 років, депортували жінок і дітей, а село Лідіце зрівняли з землею. Сьогодні це с. Завадка Морохівська Сяноцького повіту, Лемківщина- Zawadka-Morochowska, Powiat Sanok, Polska.

⁹ Автор мав на увазі США

Дмитро Богдан, м. Чернівці

РОЗДІЛ 1. Соціальний менеджмент української ідентичності¹

1.1 Визначення соціального менеджменту

Суспільство є складним соціальним організмом, яке природньо поділяється на групи, що керуються своїми особливими потребами й інтересами, які потребують узгодження. Формою такого організму є держава, бо вона має механізми та інструменти для цього. Держава – це політична організація суспільства, яка має територію дії своєї юрисдикції, окреслена кордонами, на якій присутні інституції уряду; це форма людського об'єднання, що відрізняється від інших соціальних об'єднань тим, що її головна мета – забезпечення порядку та безпеки, задоволення інших життєвих потреб населення, за допомогою встановлення правил та примусу до їхнього дотримання.

Найкраще для процесу узгодження суспільних інтересів різних груп, зміни свідомости суспільства – надаються державні практики, такі як примус, стимулювання, заохочення та інші. Оскільки держава цілковито охоплює суспільство – вона має найбільше інструментарію до реалізацію процесу менеджменту, тому є найпотужнішим «гравцем», втім - не єдиним, адже багато що залежить від державного устрою, централізації, та розподілу повноважень у державі між приватними «гравцями». Узгодження суспільних інтересів відбувається за допомогою різних практик, які практикують менеджери, сукупність цих практик називається менеджментом.

Менеджмент – це вид діяльності, що полягає у керуванні людьми, процесами, елементами і системами соціально-економічного та політичного життя суспільства. Процес менеджменту реалізують менеджери, вони організують людську діяльність, логістику, налагоджують співпрацю осіб чи груп між собою, з метою досягнення визначених цілей. Менеджмент поділяють на велику кількість типів, відповідно до того, чим він мусить опікуватися, та оскільки предметом розгляду є процес управління суспільством – то мова йтиме про менеджмент соціальний.

Дослідниця Надія Чмихало визначає соціальний менеджмент як розділ менеджменту та галузь управління, що дозволяє ефективно впливати на соціальні процеси, створювати сприятливе для людини соціальне середовище, проектувати соціальну організацію з метою забезпечення раціонального використання людського ресурсу. Але соціальний менеджмент не обов'язково відбувається тільки з метою розширення прав та свобод, підвищення добробуту, але й для досягнення інших, політичних чи ідеологічних цілей, для підпорядкування суспільства конкретній групі. Ефекти соціального менеджменту можуть бути спрямованими не тільки на збільшення ефективності та раціональності суспільних процесів, але й навпаки. Успішність соціального менеджменту вимірюється досягненням мети, та ефективністю способу її досягнення, адже менеджмент залишається менеджментом незалежно від етичності процесу, яким він опікується. На прикладі управління тоталітарною державою – вимірювання успішності відбувається за рівнем лояльності та підкорення населення. Соціальне середовище, що створюється для суспільства чи його частини – може бути й несприятливим для деяких його груп, з метою, до прикладу, нищення ідентичности певної групи, використання людських ресурсів у такому випадку – не передбачає емпатії та економічної раціональності.

Сферами впливу соціального менеджменту є: вертикальні та горизонтальні зв'язки управління, відносини між керівниками та підлеглими, галузеві та міжгалузеві зв'язки, регіональні та міжрегіональні відносини, та інше. Зазвичай коли йдеться про соціальний менеджмент, то йому надаються тільки позитивні характеристики: соціальне нормування (правила), соціальне регулювання (договори), моральне та матеріальне стимулювання (заохочення), методи мотивації, психологічні та економічні методи стимулювання, організаційно-адміністративні, та самоврядування. Побудова тоталітарного суспільства, та підпорядкування його окремії групі – це також соціальний менеджмент, втім про його практики дослідники часто не згадують взагалі, тому варто говорити також про такі методи як: терор, залякування, репресії, дискредитація, позбавлення, обмеження, заборона, примус, психологічний та економічний тиск, та інші. Прояви цих методів

¹ Редакція доктора Генадя Побережного (США).

буде розглянуто на прикладі совецкого ладу в Україні. Як зазначають дослідники, соціальний менеджмент відбувається з метою зберегти, впорядкувати, або ж змінити суспільство, чи соціальні групи на користь інших груп, чи навіть осіб.

Соціальний менеджмент розподіляє людські ресурси за рівнями соціального капіталу, який є особливістю соціальної організації (принципи, норми, цінності), котрі здатні зміцнити ефективність координованих дій, що здійснюються суспільством; він дозволяє досягати цілей, котрі неможливо реалізувати за відсутності соціального капіталу. До прикладу, група, члени котрої мають довіру один до одного – здатна на значно більші речі, ніж коли ця довіра відсутня. Серед функцій соціального менеджера є такі як: створення умов для керування окремими людьми чи групами, нав'язування чи змушення до виконання тих дій, що не відповідають інтересам окремої особи, чи окремої групи осіб.

У контексті теми праці, саме українська національна група є предметом розгляду дії соціального менеджменту, тому мене цікавить соціальний менеджмент українського суспільства періоду совецкого панування в Україні. Совецькі керівники намагалися змінити українську свідомість та ідентичність за умов панування ладу, котрий був, на думку політолога-геноцидознавця Генадя Побережного (Gennadi Poberezhny), поєднанням трьох характерних рис: комуністичного тоталітаризму, російського колоніалізму та большевицького геноциду, з метою перетворення людини з досовецькою українською ідентичністю у нову совецку людину, і створення нового совецкого народу.

Соціальний капітал розглядається на п'ятох рівнях, таких як нано-рівень (навички людини, міжлюдські контакти), міні-рівень (домогосподарство), мікро-рівень (підприємство, організація), мезо-рівень (громадська організація, партія), макро-рівень (національна група, суспільство в цілому). Соціальний капітал є доречним до соціального менеджменту через те, що ефективний менеджмент можливий за умови відтворення соціального капіталу, соціального партнерства у групах, де взаємини побудовані на основі сталих норм та цінностей. Докладно такий самий розподіл людських ресурсів за рівнями, як має соціальний капітал, можна застосувати до соціальної інженерії.

Соціальна інженерія – це сукупність практик, що зорієнтовані на цілеспрямовану зміну організаційних структур суспільного життя, зміну людської поведінки, та її контролю. Соціальна інженерія створює державні інститути та реорганізовує державні органи, формує місцеві співтовариства, організації, цільові групи. Соціальна інженерія – у випадку совецкого ладу в Україні, це процес зміни національної ідентичності українців, з ціллю знищити їхню національну групу як таку.

Можна сказати що соціальний менеджер майже не відрізняється від менеджера у будь-якій іншій сфері, та просто виконує ті завдання, що перед ним ставить керівництво, незалежно від того наскільки корисна ця діяльність є для суспільства. Тоді як соціальний інженер повинен створювати візію для суспільства, щоб поширювати її, та переконувати суспільство у правильності та корисності тих дій, що їх виконують соціальні менеджери. Таким чином у суспільстві можна нормалізувати уявлення, та прибрати негативну конотацію, або ж додати привабливу візію тих практик, що застосовуються державою до населення, навіть коли вони є жахливими за наслідками.

Соціальні інженери виконують роллю тих, хто формує свідомість, тоді як соціальні менеджери можуть виконувати роллю виконробів. Соціальні інженери, ґрунтуючись на ідеологічних установках, надають змісту та забарвлення суспільстві, обґрунтовують для чого потрібно виконувати установки соціальної інженерії, та які мають бути відмінності між попереднім його станом, та тим, якого потребують. Соціальні менеджери не можуть провадити свою діяльність без вказівок та директив, отриманих від соціальних інженерів, через котрі менеджери можуть сформулювати уявлення про те, якими є цілі та мета проекту, у котрому вони беруть участь. Робота соціального менеджера є неможливою без попереднього створення продукту соціальної інженерії, котрий є ядром проекту. Соціальні менеджери – виконують завдання, тоді як соціальні інженери створюють мету цих завдань, а також візію та бачення причин та потреб проекту соціальної інженерії.

У своїй промові від 26 жовтня 1932 року совецкий вождь Йосиф Сталин вжив термін «інженери людських душ», щодо совецких письменників, до цього він додав, що «виробництво душ важливіше, ніж виробництво танків». Це чудово демонструє те, що керівництво Совецького Союзу ставило за мету зміну свідомості населення, і тогочасний вождь казав, що виробництво продукту соціальної інженерії - також є зброєю. Тож, на прикладі письменників бачимо, що люди, котрі можуть чинити вплив на свідомість населення, через доступні їм засоби – можуть бути соціальними інженерами, адже поширюють свою візію та сенси, свої ідеї та бачення у соціальний

простір. Тоді ж Сталин «порекомендував» письменникам писати п'єси, аргументуючи тим, що це найдоступніший та найзрозуміліший «пролетарію» жанр літератури. Одразу ж було оголошено про конкурс на найкращу п'єсу про совєцьких людей, що будують соціалізм. «Через п'єси легко зробити наші ідеї народними, пустити їх у нарід» - казав Сталин.

Вираз Сталина підхопили компартійці, та на Всесоюзному з'їзді письменників у 1934 році, коли йшлося про завдання, що були покладені на письменників, було вказано, що потрібно: «Знати життя, щоб вміти зобразити його не мертво, як об'єктивну реальність, а у його революційному розвитку. До того ж, правдивість художнього зображення має бути сумісною з завданням ідейної переробки та виховання [людей] у дусі соцреалізму». Тобто компартією вказувалося на важливість художнього зображення у потрібному для совєтів стилі, та наголошувалося на необов'язковості правдивості, а тільки її сумісності з завданням переробки та виховання суспільства у совєцький нарід.

«Конструювання людських душ» - цей вираз найкраще описує роботу совєцької держави, що стосувалося пропаганди, котра застосовувалася до населення СРСР. Коли у 1934 році у Москві було проведено перший «Всесоюзний з'їзд совєцьких письменників», куди було запрошено письменників, режисерів, акторів, музик, та інших – було створено механізм ідеологічного контролю. У всіх великих містах по цілому СРСР було створено «спілки письменників», а також спілки усіляких інших діячів культури (музик, акторів, та інших).

У 2018 році, очільник Китаю, Ши Дзинпин казав про важливість вчителів: «Вони мають важливі завдання, такі як: поширення знань, ідей, правди, формування душі, життя, та нових членів суспільства. Основним завданням освіти має бути виховання здібних молодих людей, добре підготовлених приєднатися до соціалістичної справи». Я вважаю, що йому йшлося про поширення тих знань, ідей, та правди, що їх вважає потрібними Комуністична партія Китаю, що формуватися повинні китайські комуністичні душі, життя, та нові члени китайського комуністичного суспільства. У СРСР існували точно такі ж цілі, й поширюватися повинні були знання, ідеї та сенси, що були визнані потрібними большевикам, й формувалися «совєцькі» душі та совєцьке життя. Як у Китаї, так і у СРСР, мова йде не просто про владну партію, а про єдину легальну та керівну партію, котра панує у країні з тоталітарним режимом.

Серед методів соціальної інженерії: створення та подальша трансляція соціальних цінностей та зразків поведінки, формалізація та регламентація суспільних відносин, через норми та правила, підтримування порядку та контроль виконання соціальних ролей, через позитивні та негативні санкції.

Соціальна інженерія зовсім не є чимось поганим чи негідним, якщо застосовується з гуманною та виваженою, прийнятною для усіх метою. Дослідники вважають, що саме це відгалуження менеджменту забезпечує гуманістичний розвиток людства, та характеризують його як ціль соціальних та гуманітарних наук, як ціль культурної антропології, аргументуючи це тим, що прагнути мудро керувати процесами суспільства, та ґрунтуючись на науці, передбачати чи навмисно витворювати зміни у соціальній сфері та інститутах – добра мета.

Соціальні інженери повинні мати досить потужно розвинуті інтелектуальні вміння, мають бути здатні до вмільої та вправної відповіді на ситуації, що постають перед ними, мають бути креативними та здатними до взаємодії. Та попри усе це, перше що повинен мати такий спеціаліст – вміння досить творчо переконувати та наставляти людей до діяльності, та потрібного способу сприйняття, створювати візію, через поширення котрої можна м'яко насадити бачення та світогляд у суспільстві, ґрунтуючись на ідеології та власному переконанні у безперечній правоті своїх ідей, та їхній правильності.

Зважаючи на те, що дослідження соціальної інженерії ще не настільки масштабне, інформації про методи, та цілі соціального менеджменту з'ясовані не повністю. Сюди варто залучити також таку ціль соціальної інженерії, як зміна ідентичності великих груп суспільства, тобто великої кількості людей одночасно. Якщо ж дивитися на методи й підходи що застосовувалися саме совєцькою владою, то її соціальна інженерія спрямована на знищення несовецької ідентичності усіх національних та етнічних груп з метою заступити їх совєцьким типом ідентичності – справді була проектом неймовірних масштабів.

Соціальна інженерія совєцької доби була мегапроектом творення нової суспільної реальності, нової політико-економічної формації, принципово инакшої картини світу та буття людини у СРСР. Проект побудови совєцького суспільства мав усі риси перспективного моделювання дійсності.

Цільове спрямування, чітко сформульована мета, суворе планування завдань, нововведення, експериментальність процесу – стрімко модифікували соціальний простір.

Культура та мистецтво, зокрема, стали важливим інструментом у руках совєцької влади. За допомогою стандартів та примусу держава виключила усі альтернативні напрямки мистецтва. Використовувалася як «інженери душ» інтелігенція, до котрої входили талановиті люди що служать режимові, їх зробили повністю залежними та перетворили на соціальних інженерів. Інтелектуали – такі ж самі творчі люди, що мають повну незалежність від держави, не входять до державних спілок, тому вільні робити будь-що, навіть критикувати державу. У країні советів не було інтелектуалів, а була тільки інтелігенція, та навіть коли хтось з її представників прагнув стати інтелектуалом – його позбувалися, або ж, у кращому випадку, він потрапляв закордон. Через інтелігенцію совєцька держава формувала єдине уявлення та світогляд, що сприяло збільшенню політичного контролю над суспільством.

Тема соціальної інженерії у ССРСР зацікавила мене тому, що її практика застосовувалася й у інших державах. Практики соціальної інженерії притаманні державам з тоталітарним режимом. Наприклад, за правління вождя Німеччини Адольфа Гітлера також можна побачити суспільство, що перебувало під тоталітарним режимом, були намагання змінити ідентичність населення, з різних – у одну, прищеплювалася расова свідомість, у соціальному просторі виокремлювалася жидівська група, що вважалася шкідливою, чи непотрібною, такою, що її варто позбутися. Були гоніння цієї групи, попри те, що вона була добре асимільованою, не бачила своєї окремішності від німецького суспільства, та була лояльною до держави. Певні практики та наслідки цих двох проєктів соціальної інженерії є подібними. Совети теж намагалися знищити деякі соціальні групи з огляду на їхнє походження, зокрема українців. Втім суттєвою відмінністю є те, що нацисти намагалися знищити жидівську групу фізично, тоді як совети прагнули знищити українців всередині, але не фізично, щоб у подальшому перетворити їх на совєцьких людей. До схожості можна додати також застосування системи концентраційних таборів у обох випадках, та мету – створити нове суспільство.

Зміна ідентичності, що відбувається таким чином – має на меті створення нової людини, нової арійської, чи нової совєцької – це залежить від конкретної ідеології. На прикладі концтаборів також можна добре побачити різницю між соціальними менеджерами, що виконували свої завдання безпосередньо у таборах, та соціальними інженерами, що створювали загальносуспільну візію праведності та потреби застосування таких дій до людей, а значить виправдовували такі дії.

Отже, у випадку нацистів маємо добре відомий та обговорений проєкт соціальної інженерії суспільства, тоді як аналогічна совєцька практика цього явища – залишається мало обговореною, та потребує глибшого аналізу та детальнішої дискусії про наслідки, зокрема.

1.2 Визначення української ідентичності

Ідентичність – це обов'язкова характеристика, що її має людина; вона визначається в усвідомленні своєї унікальності з одного боку, але водночас й віднесені себе до групи людей, за певними ознаками. Завдяки ідентичності особа локалізується у певній частині соціальної реальності, або сама входить до цієї реальності так, що інші утотожнюють особу з групою. Кожна людина є істотою соціальною, та через перебування у суспільстві, після досягнення певного віку починає процес ідентифікації, тобто порівнює себе з різноманітними групами, та обирає ту, що найбільше їй пасує; це процес не тільки самоідентифікації, але й ідентифікації особи за певними ознаками представниками різних груп. Віднесення себе до такої групи – надає особі ідентичності, таким чином закріплюється постійність, тотожність та спадкоємність цієї особи, що асоціює себе з певною групою.

Формування ідентичності - це процес «пошуку себе» шляхом узгодження своїх ознак та характерних рис з наявними соціальними ролями. Ідентичність ніколи не буває остаточно сформованою, та продовжує свій розвиток протягом усього життя особи. Ідентичність формується за будь-яких обставин, а особливо будь-які види тиску на окрему групу – можуть сприяти та прискорювати її формування, або навпаки – руйнування, адже наголошується на окремішності та іншості цієї групи. Такі обставини можуть змушувати членів групи триматися разом та гуртуватися, або ж полишати свою групу та долучатися до іншої, коли є така можливість.

Людина є істотою, що здатна мислити, є дуже соціальною, та змалечку досліджує та пізнає світ, вона щодня отримує усе нові й нові риси характеру та фізичні ознаки. Проживаючи у соціумі,

серед людей, наша природа змушує розум намагатися порівнювати себе, та, за можливості, поділяти на групи, що різняться за тими чи іншими ознаками. У результаті того безперервного процесу формуються ідентичності. Таким чином, отримуємо те, що особистість, ґрунтуючись на знанні про свої індивідуальні якості та характеристики, а також знанні про ці ж речі у інших, подібних до неї людей, відчуває свою належність до тих чи інших груп – це й є ідентичністю. Тож люди повинні пережити якийсь певний спільний для них, життєвий досвід, для того щоб отримати підґрунтя, для можливості віднесення себе особисто до певної групи.

Соціальна ідентичність – усвідомлення та віднесення себе до соціальної групи, саме ця ідентичність перетворює людину з біологічного організму на істоту соціальну. Соціальна ідентичність поділяється на різні види за ознаками. Їх існує дуже багато, зокрема ідентичність може бути: етнічною, національною, релігійною, і так далі.

У контексті теми праці, для розгляду взято саме етнічну та національну ідентичності. У подальшому я обираю національну ідентичність, яка буде головним фокусом у стосунку до соціальної інженерії. Проте в українському контексті існує проблема їхнього розуміння, через ототожнення етнічної та національної ідентичностей. Тому перед тим як аналізувати вплив на українську національну ідентичність, потрібно пояснити що розуміється під етнічною та національною ідентичностями, щоб відрізнити їх одна від одної.

Етнічна ідентичність – це відчуття належності до культурної групи, що має власну назву, має міти про спільних предків та історичну пам'ять, має диференційні елементи власної спільної культури та зв'язок з певними теренами, у значній частині членів групи присутнє почуття солідарності. Будь-яка особа народжується у певній етнічній групі, та у процесі ознайомлення зі світом, знайомитися водночас з етнокультурними ознаками близького оточення. Територія, мова, звичаї, та інші культурні риси – усе це набуває ознак «рідного» через те, що це отримується першим, таким чином відбувається процес формування етнічної ідентичності.

Етнічна ідентичність формується та існує у контексті соціального досвіду, з котрим себе ідентифікує особа, або ж інші ідентифікують її як члена певної етнічної групи. Уявлення про етнічну групу створюють її стереотипні ознаки та характеристики. Підвалинами етнічної ідентичності є комплекс культурних рис, через які члени групи відрізняють себе від усіх інших груп. До прикладу, особа може ідентифікувати себе як українця, за етнічним походженням, але мати громадянство не України, а іншої держави, до прикладу США (Об'єднані Штати Америки), тоді за національністю вона ідентифікуватиме себе як американця.

Національна ідентичність – це відчуття належності до політичної групи, котра означає свої власні державні інституції, самостійно визначає громадянські права та обов'язки членів цієї групи, прагне мати територію, що є демаркованою, підконтрольною державі, до котрої ця група має відчуття належності; це бажання мати політико-юридичну рівність членів групи, а також спільну громадянську культуру та ідеологію, спільні міти та історичну пам'ять, спільну економіку. Люди зі спільною національною ідентичністю – є нацією. Люди з різними етнічними ідентичностями можуть мати спільну національну ідентичність.

Існування державності у будь-якій можливій формі – сприяє витворенню національної ідентичності. Державність створює спільний юридичний простір, де формується спільний політичний досвід, що у подальшому служить для формування спільної національної ідентичності. Спільний політичний досвід може стосуватися людей з різним етнічним походженням, тобто етнічність не є запорокою входження до національної групи. Національна ідентичність є відкритою для представників різних етнічних груп, тоді як входження до етнічної групи є набагато важчим процесом. Етнічна та національна ідентичності не є конкурентними, це ідентичності різного типу, тому вони легко можуть бути компліментарними. Гарними прикладами цього є: Василь Вишиваний, Павло Скоропадський, В'ячеслав Липинський, Дмитро Донцов. Державність може існувати у будь-якій формі, попри те чи має держава незалежність, чи ні. Держава за допомогою своїх інститутів поширює серед своїх громадян думку про окремішність від інших національних груп.

На думку британського дослідника Ентоні Сміта (Anthony D. Smith), нація – це група, члени котрої культивують спільну пам'ять, символи, міти, традиції та цінності, перебувають на своїй історичній території, створюють суспільну культуру, а також дотримуються загальногрупових звичаїв та законів. Інший британсько-чеський дослідник, Ернест Гелнер (Ernest André Gellner)

писав, що нація – це група людей, члени котрої однозначно визнають спільні взаємні права та обов'язки через своє членство у цій групі; наявність таких відносин перетворює їх на націю та відокремлює від усіх, хто до неї не належить. Тобто Сміт наголошує на тому, що нація це передусім етнічна спільнота, що з часом набула рис національності. Тоді як за Гелнером етнічна складова не є прямо пов'язана з національністю, адже національна група витворюється внаслідок боротьби за державність. З огляду на те, що українці боролися за свою державність, а не сформували націю через своє спільне етнічне походження, і навіть протистояли один одному, бо належали до різних сторін. Усвідомлення себе українцем – не призводило автоматично до віднесення себе до української нації, як на цьому наголошував Сміт. Саме через те, що думка Гелнера пасує до українського контексту, я підтримую її та до розгляду беру саме національну українську ідентичність, котра формувалася через прагнення до державности, та її існування.

Націоналізм — це загальне нав'язування високої культури суспільству, де раніше життя більшості, а в деяких випадках і всього населення спиралося на низькі культури; це загальне поширення національної ідеї за допомогою освіти, для вимог бюрократичної та технічної комунікації. Це створення нового суспільства, котре тримається разом, перш за все, через єдину спільну культуру. Кожен націоналізм має у собі етнічні та громадянські елементи, проте у різному співвідношенні, десь переважають елементи громадянсько-територіяльні, десь етнічно-культурні.

Національні держави замінили собою династичні та станові держави середньовіччя, і це сильно вплинуло на поширення національної ідентичности серед населення. У становому суспільстві провідні верстви, такі як політики, військові, духовенство – є чи не єдиними носіями ідентичности, адже є дотичними до політичного життя, що відповідно дозволяє їм усвідомлювати належність до держави. Майже до XX сторіччя селяни по цілій Європі вели здебільшого «статичний» спосіб життя, тобто народжувалися у своєму селі, подорожували максимум до сусідніх сіл, і на своїй батьківщині помирали. З цього можна зробити висновок що національної ідентичности тогочасні селяни, незалежно від місця проживання – не мали. Максимум вони могли мати етнічну, релігійну, чи соціокультурну ідентичність. Історик Ярослав Грицак пише, що документи XIX сторіччя свідчать про те, що тогочасні селяни визначали свою ідентичність без проблем. Відповідей український селянин того часу мав три: тутешній (місцевий), панський (або належність до царя чи імператора), та християнин (католик, православний, уніят). Зазначається також те, що часом селяни ідентифікували себе як русинів, та це трактується як віднесення себе до християн, але не католиків. Тобто усі три ідентичности говорять про найважливіші тодішні характеристики, про місце проживання, належність до певного володаря, та віросповідання.

1.3 Менеджмент досовецької ідентичности

Підвалини української національної ідентичности почали закладатися під час визвольної війни, коли провідна верства козацтва прагнула дістати власну державність, бо бачила у цьому користь. Момент об'єднання Гетьманщини та Війська Запорізького, у 1648 році, котрий, власне, й відбувся через різкий спалах прагнень дістати свою державу, позбутися зовнішнього впливу, та бути суверенними. Саме це є ознакою формування підґрунтя національної ідентичности, адже вони витворюються тільки за існування державности, котра й змогла повстати як наслідок визвольної війни. Варто згадати про те, що у 1648-1649 роках у Європі майже водночас почали закладатися фундаменти цілих трьох націй: англійської (1649), нідерландської (1648) та української (1648). Оскільки початки національної ідентичности не можуть існувати без державности, а виникають внаслідок існування групи у державі, то поява підвалин свідчить про початок формування національної ідентичности, зважаючи на це, національна ідентичність – це модерна ідентичність. Гелнер стверджував те саме, підтверджуючи це тим, що нації є продуктами модернізації.

Підвалини української національної ідентичности того часу варто вважати такими, що тільки почали формуватися, і лише у свідомості провідної верстви суспільства Гетьманщини, котра була становою державою. Станова держава має усталені соціальні групи, що відрізняються між собою суспільними функціями, статусом та престижем. Станове козацтво мало функцію витворення засад української національної ідентичности. Таким чином, на той момент не могло бути загальноукраїнської національної ідентичности у довершеному вигляді, котра була б поширена серед більшості населення.

Піку свого формування українська національна ідентичність досягне тільки у 1917-1918 роках, коли певну частину населення буде мобілізовано до потреб створення власної держави.

Гетьманщина за часів Богдана Хмельницького (1648 - 1657 рр.)

Гетьманщина, як одна з новоутворених європейських держав, після укладання Зборівського договору дістає автономію у складі Речі Посполитої, а отже затверджує свою нехай не незалежну, але форму державності, що, очевидно, заклало фундамент української національної ідентичності. Державність Гетьманщини постала на політичних традиціях запорізького війська, вона мала свій уряд, державні установи, інститути. Цей державний лад поширювався тепер не тільки на Січ, але й на усій території, що була підконтрольна гетьманові. Через подальші військові протистояння з усіма сусідніми державами – молода українська державність постійно підважувалася. Існування Гетьманщини було принципово важливим, адже це було підвалиною державності, а отже й забезпечувало поширення серед населення підґрунтя національної ідентичності, через інтеракцію населення з державними органами, інститутами, участь у політичному житті, та інше. Не отримавши міжнародного визнання, як окремої незалежної держави, Гетьманщина вже у 1654 році потрапляє під протекторат Московського царства. Втім це зовсім не означає втрату державності, адже під протекторат до однієї держави може потрапити тільки інша держава, і тільки міжнародні

відносини а також захист території бере на себе протектор. Також перехід Гетьманщини під протекторат Москви – свідчить про те, що закладені завдяки Богданові Хмельницькому підвалини української державности – були визнані Москвою. Це створило певну небезпеку їхнього підваження, за умов того, що протектор намагатиметься знищити автономію як державність, підважуючи таким чином фундамент національної ідентичности.

Смерть Богдана Хмельницького у 1657 році розпочала період Руїни, відбувся розподіл влад на Гетьманщині та у Війську Запорізькому, союз між ними зруйнувався. Після військового протистояння між Гетьманщиною й Військом Запорізьким та перемоги гетьмана, він запропонував Речі Посполитій союз, але на рівних умовах для трьох сторін. Польща та Литва мали визнати суверенітет Великого Князівства Руського (Гетьманщини) разом з Військом Запорізьким, котрі як одна держава мали увійти до складу Речі Посполитої на тих самих умовах, що й Литва та Польща. Усі намагання тогочасного гетьмана піднести українську державність на новий рівень – у кінцевому результаті зазнали невдачі. Через це підвалини національної ідентичности українців не отримала сприятливих умов для формування, проте державність у формі автономії все ж була.

Кожні наступні угоди та договори кожного з гетьманів все більше й більше утискали автономію Гетьманщини, прикладом цього було те, що заборонялося самостійно переобирати гетьмана, кандидатури на цю посаду затверджувалися московським урядом, заборонялося призначати й усувати полковників з посад без згоди Москви. Найголовніше – заборонялася будь-яка міжнародня діяльність, жодних дипломатичних відносин з іноземними державами, вступи у війну та військова підтримка, тобто українській державі, що була у московській орбіті, заборонялася міжнародня суб'єктність. Проте автономія Гетьманщини залишалася, зносили Москви з Гетьманщиною відбувалися через Посольський приказ, тобто московське Міністерство закордонних справ, ознаками існування державности були – власна господарка, митниця та економіка Гетьманщини, інше. У 1667 році внаслідок підписання Андрусівського договору – Гетьманщину було поділено по Дніпру між Московією та Польщею. Подальші громадянські війни та постійні підписування угод тривали аж до обрання Мазепи гетьманом у 1687 році. Він підписав Коломацькі статті, що сильно урізали автономію Гетьманщини. Оскільки був лояльним до Москви – Мазепа мав підтримку звідти, проте вів непопулярну серед українців політику. Втім, Гетьманщина далі залишалася окремою від Московського царства територією, з власними кордонами, мала свою державу, свого володаря, хоч Москва й чинила вплив на гетьмана - проте автономія все ж існувала. Усе це сприяло зміцненню фундаменту національної ідентичности.

Навіть після поразки Мазепи Гетьманщина все ще залишалася окремою політичною та територіальною одиницею, але була обмеженою автономією під владою Москви, відносно неї велася поступова політика нищення підвалин української державности, а саме тому, що підґрунтя національної ідентичности прямо залежить від існування державности – це не сприяло зміцненню підвалин національної ідентичности. Московське царство знайшло куди пустити коріння, для створення «власної» історії. Запроваджується, та набуває ознак системности, московське тлумачення термінів «Малоросія», «Великоросія», «Новоросія», «Росія» та інші. Створюється Малоросійська колегія, котра фактично була міністерством з питань України, та слугувала для контролю над українськими землями, більше й більше стверджується централізація влади у Москві. Це черговий раз свідчило про те, що на українські землі з Москви тоді дивилися не як на свої споконвічно, а як на якісь окремі від Московського царства. Хоч Гетьманщина досі вважалася деяким закордоном, московський уряд проводив послідовну політику, що була спрямована на зміну цього стану. Пізніше – було ліквідовано митний кордон між Гетьманщиною та Російською імперією, а у 1764 році – Гетьманщину ліквідовано, та утворено Малоросійську губернію, що означало фактичну ліквідацію державности, тобто руйнацію підвалин національної ідентичности.

Привласнення української європейської спадщини, назви, та історії - надало Росії можливість приєднати свою державу до кола європейських держав. Через побудову росіянами фундаменту своєї історії на історії Руси – володіння українськими землями та Києвом зокрема, є першочерговим завданням для російської влади, адже без цього уся їхня історія втрачає підґрунтя. Успішно зруйнувавши українську державність та намагаючись прищепити загальноросійську ідентичність, московити робили схожі речі й відносно інших народів. Проте, Україна є

найважливішою з усіх захоплених ними територій, не через багатства, розташування, та людей, а саме через Київську спадщину, що дозволила їм створити тяглість та сталість для своєї історії.

Втім Москва змогла знищити не усі національні форми державності. З українськими Гетьманщиною та Військом Запорізьким, а також з державністю Кримського Ханства вони змогли дати ради та перетворити їх на провінції імперії. Для тамтешнього населення залишали можливість розвивати будь-які інші ідентичності, включно з етнічною, тобто такі що не несуть загрози для цілісності імперії. З точки зору імперії, надавати можливість мати державність та розвивати національні держави, навіть у формі автономій – пряма загроза отримати у майбутньому терени, що бажають дістати незалежність.

На відміну від українців та кримців, поляки населяли Царство Польське, котре хоч і входило до складу імперії, але довгий час зберігало певну автономію, а отже й мало державність та провідні верстви (шляхта та духовенство), тому зберігало національну ідентичність свого населення. Схожу ситуацію зі своєю державністю пізніше мали й фіни, перебуваючи у складі Російської імперії як Велике князівство Фінляндське.

З втратою автономії, українці втратили будь-яку форму державності, та залишилися групою, що мала етнічну ідентичність, а підвалини національної ідентичності було зруйновано. Оскільки Російська імперія була становою державою – то національну ідентичність могли мати тільки представники панівної верстви. Останній поділ Речі Посполитої у 1795 році, коли українські землі поступово відійшли до Російської та Австрійської імперій, на цей момент підвалини української національної ідентичності вже були майже повністю знищені.

Поляки, маючи свою автономію у складі Російської імперії, свою державність (Царство Польське), а отже й маючи національну ідентичність, мали можливість зберігати її. Українці ж, або кримці – не маючи автономії, не маючи державності, жодних інших підвалин національної ідентичності – такої можливості не мали. Проте незалежно від етнічного походження, провідні верстви будь-якої етнічної групи, що були у Російській імперії – були носіями імперської ідентичності. Отже, імперська ідентичність стояла окремо від етнічної та національної, і була досить таки компліментарною. Втім, на прикладі поляків можна побачити, що імперська ідентичність часом все ж мала деякі конфлікти з національною, внаслідок чого вибухали повстання. До влади у Російській імперії допускалися тільки ті еліти що мали імперську ідентичність, набувши її вони могли легше просуватися вище соціальними сходинками.

З того випливає, а також підкріплюється словами дослідника Ярослава Грицака, що, зокрема на українських теренах, що були під контролем Російської імперії – до найвищих верств суспільства, звісно ж належали або етнічні росіяни, або зросійщені представники місцевих українців. Зросійщених у сенсі не тільки тих, що послуговуються російською мовою, а тих, що відстоюють загальноімперські російські інтереси, а не локальні українські. Через належність свого рідного краю до Російської імперської держави – вони мали російську імперську ідентичність, а за етнічністю вони могли визначати себе будь-як. Відповідно, усі хто був причетний до політики – мали російську імперську свідомість, це спостерігалося здебільшого у містах. Внаслідок того, пам'ять про державність, навіть у формі автономії у складі інших держав - поступово затиралася імперською владою, її заступала «малоросійська», у тому сенсі та забарвлені, що їй надали росіяни, регіональна ідентичність, як частина загальноімперської. Таким чином українці за етнічним походженням, з російською імперською ідентичністю – сприяли розвиткові та розбудові Російської імперії.

Дещо іншим було становище на українських землях контрольованих Австро-Угорщиною, Галичина мала свій панівний клас – польських шляхтичів, і там проводилася політика колонізації, за рахунок того що поляки як провідна верства створювали вертикаль влади, та контактували з імперським центром. Українці на Галичині такої верстви не мали. На Підкарпатті відбувалася мадяризація, мадяри, так само як росіяни, застосовували прямий тип колоніального панування. Буковина стала округом Галичини, спочатку нею керував староста, що був підлеглим очільника Галичини, але майже одразу провідною верствою там стали німці.

На відміну від Російської імперії, тип колоніального панування на Галичині був непрямим, тож контроль над краєм було передано полякам, котрі у свою чергу були підзвітними австрійцям. Галичина мала певну автономію у складі Австро-Угорщини, але саме як польська держава, у котрій проживали українці. Тоді побутував вислів «gente Rutheni, natione Poloni», що означає «роду

руського, нації польської», тобто люди усвідомлювали свою українську (русинську) етнічну ідентичність, хоч ще не називали її так, і разом з тим розуміли свою належність до польської держави, а значить й нації, а також розрізняли обидві ідентичності. На Підкарпатті - мадяри, так само як росіяни, застосовували прямий тип панування та були там панівною верствою.

Одним з проявів соціальної інженерії, що її застосовувала влада Російської імперії стосовно українців, є той експеримент, що його здійснювали згідно задуму Єкатерини II. Названа ними «Новоросія», тобто Південь України згідно декрету 1785 року були теренами вільними від кріпацтва, і там мали заселятися вільні селяни, відставні солдати та інші, цими іншими стали запрошені з-за кордону колоністи. Їм обіцялося повне звільнення від оподаткування та свобода віросповідання. Насправді ж проєкт «Новоросія» був частиною більшого, «Грецького проєкту», що полягав у тому, що Російська імперія мала підкорити Північне Причорномор'я, стерти будь-які свідчення присутності там мусульман, одночасно з їхнім примусовим переселенням, взяти під протекторат землі, що зараз займають сучасні Румунія, Молдова та Болгарія, а пізніше завоювати османський Стамбул, щоб отримати спадщину Константинополя, та дістати таким чином для Петербургу статус «другого Риму». У подальшому це мало дозволити мати претензії на цілий православний світ. Привласненої київської спадщини московитам вже не вистачало, а константинопольської здобути не вдалося. Проєкт зупинився після затирання будь-яких свідчень про існування мусульманських народів та їхнього культурного простору на Північному Причорномор'ї, фізичного їхнього знищення шляхом вбивств, депортацій, та витворення образу «дикого степу». Згадки про козаків, нагаїців, кримців, гагаузів, та інших – було стерто, величезній території було надано статусу «дикого степу», де нібито ніхто ніколи не жив, містам було надано псевдогрецькі назви. Своїх онуків Єкатерина II назвала Александром та Константіном, тобто грецькими іменами, з думкою про те, що другий внук займе пізніше престол у Константинополі.

Таким чином Південь України поступово був заселений іноземцями: німцями, сербами, молдаванами, греками, болгарами, котрих пізніше, докладно так само як українців – було зросійщено. Усе це робилося через їхнє перебування у російській державі, не дивлячись на те, що більшість населення на цих теренах складали етнічні українці. Колоністи перебуваючи серед етнічних українців, мали російську імперську свідомість через те, що намагалися налагоджувати контакт з панівною верствою, тобто з росіянами за етнічністю чи національністю.

Українське населення не змогло зберегти підвалини національної ідентичності, залишилася тільки пам'ять про козацьку добу, зокрема Гетьманщину та Військо Запорізьке, про свою державність. Це закарбувалося серед закріпачених селян, для котрих самі тільки згадки про спосіб життя українців за козацтва – було приємними спогадами про особливості порядку, про нетерпимість до будь-якого з наявних видів гніту, державні інститути Гетьманщини. У цім контексті варто сказати, що причиною виникнення першої хвилі національного відродження українців – була саме колишня еліта козацтва. Практично усі діячі культури та політики походили з родин колишніх козацьких старшин, і тепер співпрацювали з владою Російської імперії, та були росіянами за імперською свідомістю.

Політичний теоретик Мірослав Грох поділяє процес формування нації на три умовні фази. Першою фазою є період «наукового зацікавлення», коли провідна верства певної групи формує лінгвістичні, історичні та соціально-психологічні підвалини нації, шляхом проведення досліджень у етнографічній, філологічній, літературній та історичній сферах. Таким чином створюється образ нації. Другою фазою є період «патріотичної агітації», коли наукові дослідження перетворюються у ідеологічні. Через постійне пригнічення та конструкти, що сприяють їхньому усталенню серед представників групи, шляхом поширення серед освічених верств. Таким чином формується національна свідомість. Третьою фазою є період «політичної мобілізації», коли виникає масовий національний рух за незалежність нації.

Показником виникнення першої фази формування нації в Україні є автономісти; це були українські патріоти, котрих об'єднувала пам'ять про минуле, та критичне ставлення до тогочасних подій. «Історія Русів», що вийшла з середовища автономістів, закликала виправляти усі історичні кривди заподіяні українцям росіянами. Втім це також свідчило про те, що українці все ж мали провідну верству, котра цікавилася, переймалася, та досліджувала різні сфери української культури, з метою створення образу української нації. Тобто маємо свідчення того, що за певний

час після руйнації української державності все ж таки виникла й вже тривала перша фаза (за Грохом) формування української нації.

Підтримці української ідентичності, та поширенню відомостей про неї сприяли наслідки та вплив на цілу Європу французької революції, а також захоплення культурою українців європейськими романтиками, котрі використовували наші вельми цікаві сюжети, зокрема про козаччину. Наприклад, Джордж Гордон Байрон написав однойменну поему про Мазепу, де його було зображено людиною романтичною та свободолюбною.

Етнічно українське дворянство мало дещо кращий рівень освіти як етнічно російське, - то вони мали більші шанси дістати кращу посаду на державній службі, таким чином чимало етнічних українців їхало на службу до Петербургу. Там можна було легко відшукати таких самих вихідців з України, що вже інтегрувалися у суспільство столиці імперії, котрі допомагали один одному дістати гарну посаду. Доходило до того, що етнічні росіяни жалілися на «кругову поруку» серед українців, котра дозволяла їм займати ключові місця. Звісно ж там українці мусили послуговуватися чужою мовою, та інтеграція до суспільства російської столиці давала про себе знати. Це призводило до того, що свою батьківщину вони тепер звали «Малоросією», але у тій інтерпретації цього терміну, що йому надали росіяни, цим самим легітимізуючи її. Українці за етнічним походженням, набували також російської імперської ідентичності. Як бачимо, для таких людей втрачалася ідея української національної ідентичності, а для ідентичності втрачалися люди, що могли долучитися до її розвитку. Натомість вони долучалися до російського імперського проекту, до російської держави, і замість ідей про поділ на Україну та Росію як окремі держави, поставав поділ на колоніальну провінцію та імперську метрополію.

Через інкорпорацію українців до імперського державного механізму – туди відбувався відтік представників еліти, вони брали участь у розбудові не своєї, а чужої держави. Будь-яка держава потребує еліти, котра вирощується за рахунок розвитку державою культури та власних кадрів, у подальшому вони перетворюються на старшину, урядовців, писарів та займають інші бюрократичні посади.

На зміну автономістам з'явилися «малороси», котрі не претендували на автономію, їм було достатньо існування окремої регіональної української патріотичної ідентичності, та мали загальноросійську імперську свідомість. Це є свідченням того, що підвалини національної української ідентичності вже були відсутні. Їхня відсутність та набуття загальноросійської імперської заохочувалося - видавалися титули, ордени, та іншого роду нагороди. Українців з російською імперською свідомістю тішили тим, що колишня Гетьманщина, як частина Російської імперії, та українці - вже як росіяни, змогла дати ради з довговічними ворогами, у той час як сама вже була частиною одного з колишніх ворогів, цим самим визнаючи легітимність російських зазіхань на українські терени. Згадані раніше привілеї – надавалися тільки й виключно тоді, коли українці, добровільно чи під тиском йшли на здачу українських національних інтересів, та переймалися російськими імперськими.

На процес формування фундаменту української ідентичності, зокрема, вплинуло й Кирило-Мефодіївське братство. У Російській імперії, особливо, якщо йдеться про українські терени, нав'язувалося, що українською може спілкуватися тільки «голота» у «Малоросії», і що російська – мова освічених. У головах провідних шарів суспільства, серед росіян вже цілковито вкорінилася думка, що українські землі є цілковито російськими – то будь-яка діяльність українців, що несла принаймні ідею окремої держави – сприймалася як зрада. Силове придушення Кирило-Мефодіївців мало стати страшним застереженням для усіх, хто намагався б діяти схожим чином.

На Заході українських земель ситуація була схожою, національної української ідентичності тут теж наразі не існувало. Проте її формування згідно першої фази Гроха – відбувалося водночас і на підросійській Україні і на українських теренах Австро-Угорської імперії.

Вже не вперше згадується Русь, та русини, то слід зазначити, що існує дуже багато маніпуляцій, пов'язаних зі словами «руський», «русин», та з назвою «Київська Русь». Русинами звали себе українці, а також представники інших народів називали їх так, вони були частиною населення Руси, пізніше Руського князівства, а згодом й Великого князівства Литовського. Пізніше це перелилося у створення пропагандистського міту про «Київську Русь», що її так любили кликати «колискою трьох братніх народів». Це дуже показовий факт того, скільки маніпуляцій може бути

навіть у кількох словах, та їхній етимології. Така термінологія виникла у XIX сторіччі, і мала підкреслити що Русь не була тільки Київська, а нібито Русей було багато, тоді як насправді Русь була тільки одна. Втім через те, що Москва ніколи не була Руссю – було вигадано розподіл на Київську, Литовську, та Московську, щоб таким чином привласнити київську спадщину. Таким чином, якщо відкинути усі маніпуляції, розуміємо, що спадщина Руси для Росії – абсолютно точно є привласненою. Можемо зробити висновок, що через маніпуляції з термінологією відбувалося затирання різниці та відчуття окремішності українців від росіян. Наслідком цього стало впливання української ідентичності до загальноросійської імперської ідентичності.

Отже, до початку XX сторіччя українці, завдяки нащадкам козацьких старшин змогли зберегти протягом тривалого часу, пам'ять та залишки про існування української державності, підвалини котрої були закладені на основі політичної традиції Війська Запорізького, за часів визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Через ліквідацію Російською імперією Гетьманщини, знищення Січі, та довготривалий процес інкорпорації українців до Російської імперії – українці не мали можливості розвивати власну національну ідентичність. Натомість українцям не заборонялося зберігати етнічну ідентичність, адже це не несло жодної загрози цілісності імперії. Таким чином було знищено підвалини української національної ідентичності, що поступово звело її нанівець.

Наступного разу, підстави формування модерної національної української ідентичності виникають тільки разом з початком Визвольних змагань у 1917-1918 роках. Її формування відбувалося одночасно в УНР і в ЗУНР. Саме під час Визвольних змагань змушені були одночасно відбуватися друга й третя фази формування національної ідентичності, за Грохом, що накладалися одна на одну. Через їхній одночасний перебіг, та обмежений час – це перетворилося на дуже важке завдання для новоповсталого держави. Тому політична мобілізація, тобто виникнення масового національного руху, що є основним показником третьої фази – змогла відбутися, але недостатньою мірою, адже ще не закінчилася друга, отже маси ще не усвідомлювали своєї належності до українства, до українського національного проекту.

Мапа УНР у 1918-1919 роках

Якщо говорити саме про український контекст, то Україна спочатку потрапила під совецку окупацію. Окупація – це стан контролю зайнятої території, який не надає його легітимності окупантові. У підсумку визнання української незалежності з боку Росії та Польщі відбулася легітимізація совецкого контролю над Україною, тобто відбулася деокупація. Проте після цього большевицькі війська продовжували забезпечувати контроль над нею.

Крім цього існував ще й зовнішній чинник, тобто війна Польщі, а також білих та червоних сил Росії проти України та її державности загалом, що впливала на формування ідентичности, адже якби німці не зазнали поразки у Першій світовій війні, якби Антанта підтримувала українську державу, або ж якби для росіян контроль над Україною був не таким важливим, через привласнену ними Київську спадщину – умови для формування були б значно кращими. Проте й внутрішні проблеми, такі як роздрібненість різних політичних рухів, та належність українців до різних сторін на політичній та військових аренах – сильно впливали на процес. Адже якби усі українці мали єдину спільну національну ідею – усе могло б скластися зовсім інакше. Втім, після цього національна ідентичність не припиняла свого існування, але була захоплена та трансформована большевиками, тому аж до 1991 року її формування відбувалося за умов совецкого ладу, тобто за умов тоталітаризму, колоніалізму та геноциду.

РОЗДІЛ 2. Природа совецкого соціального менеджменту

2.1 Тоталітаризм як метод совецкого ладу в Україні

Тоталітаризм – це режим, який характеризується цілковитим (тотальним) контролем держави за усіма сферами життя суспільства, фактичною ліквідацією конституційних прав і свобод, масовими злочинами проти людяности, тощо. На відміну від авторитарного – тоталітарний режим ліквідує межу між приватною та публічною сферою життя, тому контроль режиму відбувається й у приватному житті населення, і стосується навіть думок.

Часто замість совецких злочинів проти людяности вживається слово «репресії» (походить від англійського «repress», що означає стримувати), що є дещо хибним, та затуляє їхню справжню сутність. Совецькі «репресії» насправді потрібно визначати як злочини проти людяности. Згідно Статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду злочин проти людяности означає будь-які з наступних дій, вчинених як частина широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, та здійснюється свідомо: вбивство; знищення; поневолення; депортація або примусове переміщення населення; позбавлення волі або інше суворе позбавлення фізичної свободи з порушенням основних правил міжнародного права; катування; звалтування, сексуальне рабство, примусова проституція, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості; переслідування будь-якої ідентифікованої групи або колективу за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, або іншими загальноновизнаними ознаками неприпустимими відповідно до міжнародного права; насильницьке зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські дії подібного характеру, які навмисно заподіюють великі страждання або серйозні травми тіла, ментального чи фізичного здоров'я.

Тоталітаризм є дотичним до совецкого соціального менеджменту, через те, що його реалізували совецкі спецслужби, шляхом придушення дисидентів, тобто незгодних та нелояльних. Соціальними менеджерами була номенклатурна верхівка совецких спецслужб, що складалася з керівників большевицької партії, а соціальними інженерами були вождь та совецка інтелігенція, що була цілковито підконтрольна державі, котру очолювали большевики. Спираючись на візію та вказівки соціальних інженерів, менеджери чинили ефективний, з точки зору керівництва большевицької партії, вплив на населення.

Юрій Сльозкін (Yuri Slezkine) у своїй книзі «Будинок уряду» визначає партію большевиків як міленіялістську партію нового типу, тобто секту звичайного типу, котра прагнула змінити суспільний лад ще за життя її членів. Це вимагало приєднання до цього руху тільки через внутрішнє усвідомлення певних большевицьких ідеалів та постулатів. Большевицька тоталітарна спілка базувалася на розумінні інтересів перебудови суспільства ґрунтуючись на принципово інших засадах, для створення нового совецкого народу, що імпліцитно означало знищення старих,

несоветських людей. Від опору цьому процесові залежало у який спосіб більшовики досягатимуть своєї мети, в українському контексті це було придушення руху за самостійну українську державу.

Працюючи у кооперації з соціальними інженерами, менеджери застосовували різні методи соціального менеджменту, проте показовими, саме советського соціального менеджменту були: насильство, фізичне нищення, депортація, терор, залякування, морення голодом, брехня, обман, грабїж, шахрайство, маніпуляції, тортури, масові покарання, примусова праця, арешти та засудження без суду, заборонення до психіатричних лікарень, примусова ідеологізація, індоктринація. Менеджери набували вмінь та навичок володіння методами соціального менеджменту проходячи вишкіл у спецслужбах, і працюючи у них надалі.

Тоталітаризмові найчастіше приписують такі ознаки: влада сконцентрована у руках однієї партії, що на правах монополії, за допомогою усіх можливих державних засобів впливу, диктує правила життя, поведінки, бачення, цензури. У публічному просторі повинна бути присутня одна єдина ідеологія, що повинна з максимальною потужністю нав'язуватися населенню, за допомогою усіх можливих засобів поширення інформації та пропаганди. У тоталітарному суспільстві присутні системи цензурування та жорсткого порядку, від загального відому приховуються спеціальні служби, організації, навчальні заклади, та інше. Дуже важливою характеристикою також є обов'язкова присутність проголошеної «вищої» мети, до якої усе населення держави повинно прагнути, та невпинно прямувати, без огляду на те, яких ресурсів чи жертв доведеться понести, задля досягнення цієї мети. Чи не найважливішою, з точки зору соціального менеджменту є ознака наявності абсолютного контролю держави за приватним життям населення, до того ж таким сильним, що контролюватися повинна кожна родина, навіть коли вона перебуває вдома.

Подальшою характеристикою тоталітаризму є державна централізація планування та монополізація ухвалення рішень щодо нього. Повинна бути постійна, невпинна інформаційна навала, що доносила б, та цементувала уявлення про вічну зовнішню загрозу, небезпеку, та необхідність завжди залишатися пильними до внутрішніх і зовнішніх ворогів держави, навіть якщо вони уявні, що у свою чергу слугує «поясненням» для постійного нарощення військового потенціалу. Також у суспільстві повинна створюватися ілюзія того, що усе населення поділяє політику влади без жодних сумнівів. Ну й також «принцип номенклатури», тобто витворення з певних осіб - образів вождів, або ж наставників, від того мусила формуватися ієрархія, де рішення ухвалювала виключно ця особа. Таким чином усі державні структури та органи управління повинні служити та звітувати не народові, а вождеві.

Якщо розглядати визначення тоталітаризму, і усі його ознаки у советському контексті, то можемо помітити, що Советський Союз справді мав тільки одну легальну партію, і вона мала цілковиту монополію влади, та керувала усіма, доступними державі засобами. Зокрема, партія, як зазначалося раніше – це мезо-рівень, а інститути советської держави - макро-рівень соціального капіталу. Советський Союз дійсно мав комуністичну ідеологію, одразу варто зазначити, що вона мала на меті побудову комунізму.

Комунізм – це філософська теорія, а також суспільний рух, що виник як альтернатива капіталізму, та має на меті настання по цілому світі комуністичного суспільства, де діятиме соціально-економічний порядок, що ґрунтується на ідеях суспільної власності на засоби виробництва, спільному розподілі соціального багатства, широкого самоврядування комун, відсутності класів та держави. Хоч жодна з рис комунізму не була притаманна Советському Союзові – у самій цій державі, та поза нею називали СРСР комуністичною державою. Загалом, «на хлопський розум», людям у СРСР комунізм пояснювали як такий спосіб життя, коли ніхто не потребуватиме грошей, а тільки буде якісно працювати та у разі потреби – отримуватиме будь-що тільки на прохання. Саме таке бачення комунізму пропагувалося у Советському Союзі, втім у реальності усе що відбувалося у політичній, економічній, соціальній, культурній сферах життя, хоч й мало усі риси тоталітарної системи – називалося соціалізмом. Пропаганда комуністичної ідеології у СРСР відбувалася з самого дитинства у гуртках ідеологічного виховання, спочатку діти ставали «жовтєнятами», пізніше «піонерами» та «комсомольцями», вступ до цих організацій був обов'язковим і демонстрував лояльність до советської влади.

Втім, за теорією комунізму, соціалізм - це перехідний етап у побудові комуністичного суспільства, коли поділ на класи зберігається, держава володіє приватною власністю, або контролює її, відбувається

державний контроль над суспільним майном та природними ресурсами. Згідно теорії, за соціалізму держава існує, і вона контролює абсолютно усе до моменту власного відмирання. Відповідно до соціалістичної точки зору, окремі особи не повинні жити та працювати ізольовано, а тільки у співпраці один з одним. Крім того, все, що вони виробляють, є в певному сенсі суспільним продуктом, і кожен, хто робить внесок у виробництво блага, має право на частку в ньому.

Совецька українська держава заступила несовецьку, тому освіта, культура, загалом життя у совєцькій Україні були витворені на основі комуністичної ідеології, і звісно ж контролювалися Кремлем. Це робилося для запобігання виникненню неконтрольованих державою громадських об'єднань, де люди могли б гуртуватися за будь-якими спільними ознаками та інтересами, а також вести просвітницьку діяльність. Тоталітаризм не сприяє успішній реалізації трьох фаз розвитку національної ідентичності за Грохом, адже у Совецькому Союзі відбувалася цілковита прив'язка суспільства до держави. Для успішності цього процесу, державі потрібно було набути певних зовнішніх ознак українськості, щоб таким чином легітимізувати себе у контексті національно-визвольних змагань та привласнити їхні здобутки. Таким чином під державний контроль було взято абсолютно усі сфери життя, які не могли існувати поза ним.

Подальшою ознакою тоталітаризму, котра безперечно була присутньою у Совецькому Союзі – це абсолютна цензура у пресі та в інших медіях та контроль порядку. Криміналізувалася будь-яка опозиційна думка, навіть лайка у бік влади, жарти, будь-яка інша критика чи незгода були неприпустимими. Часом було так, що люди боялися сказати щось критичне про владу чи країну навіть у присутності родичів чи сусідів, адже не рідкістю були такі випадки, коли люди повідомляли у поліційні органи про те, що людина має «неправильні» погляди. За дотриманням правил та законів окрім державних служб ССРСР, часто стежили загони «добровільних народних дружинників» - це організації що надавали допомогу державним поліційним службам ССРСР в охороні державного порядку, охороні державного кордону, на рівні підприємств, колгоспів, домоуправлінь, вулиці чи села. Приклад саме таких дружин демонструє що усі об'єднання, які звалися чи здавалися громадськими - створювалися та керувалися державою. Комсомольські, громадські, профспілкові, релігійні організації, та інші – були повністю підконтрольними державі.

Тотальний контроль відбувався завдяки постійним «чисткам», тобто притягування до кримінальної відповідальності, урізання в правах, та інші неприємності. Зміна місцевого керівництва відбувалася для реалізації покарання за нелояльність та непокору, або також для того, щоб у керівника не виникало почуття солідарності та відповідальності перед підконтрольним населенням. Це потрібно було для того, щоб у місцевих призначених керівників не виникало навіть думок протиставити себе та підконтрольне їм населення до керівництва тоталітарного режиму.

Було знищено навіть усіх тих, хто став новою совєцькою елітою, хто раніше був причетним до нищення старої, а тепер сам потрапив під приціл тоталітарної большевицької влади. Через виникнення співчуття та жалю, а також відчуття відповідальності перед людьми, керувати котрими їх було призначено – вони висловлювали застереження щодо політики Кремля в Україні. Отже, тих хто активно чинив розправи над причетними до національно-визвольних змагань та справжньої українізації – тепер заарештовували, звинувачували у заколотах, в опортунізмі та неспроможності керувати довіреними їм «республіками», визнавали «ворогами народу», та відповідно фізично знищували. Яскравими прикладами цього стали: Станіслав Косіор, Влас Чубар, Всеволод Балицький, Мендель Хатаєвич.

У Совецькому Союзі було проголошено суспільну мету, до якої мусило прагнути усе населення Союзу, чи принаймні декларувало це прагнення. Цією метою була побудова «совєцьким народом» комунізму у цілому світі, та для початку у Союзі. Важливо відмітити таку деталь, як постійне використання у суспільстві терміну «совєцький нарід». Це поняття виникло ще у 30-ті роки ХХ сторіччя, та не мало офіційного визначення. Пізніше перший секретар ЦК КПСС Никита Хрущов охарактеризував совєцький нарід, кажучи що у Союзі утворилася нова спільнота, що складається з різних національностей, проте усі вони мають спільні риси, такі як «соціалістична Батьківщина», тобто Союз, спільну економіку, спільну духовність та психологію, соціальну та класову структуру, світогляд (в сенсі - ідеологію), та звісно ж мету.

Ще однією рисою тоталітаризму є вождізм – це політика направлена на затвердження однієї людини в ролі незаперечного керівника. З особи Леніна, пізніше Сталіна – робили культ, їх кликали

вождями, кожне їхнє слово чи вислів – намагалися трактувати як слова ніби отримані від божества, просто побачити їх – вже було нечуваним задоволенням для совєцької людини. Таким чином, для очільника большевицької партії уся державна пропаганда випрацьовувала для нього образ вождя, слово котрого було законом, а підкорятися йому повинні були абсолютно усі, без виключення. Сталин уособлював у собі одразу функції соціального менеджера та соціального інженера, саме через те, що він був вождем. Він міг витворювати візію та одразу реалізовувати її за допомогою своєї влади.

Цей нарід, відповідно, складався з совєцьких людей («Homo Sovieticus»), вперше їх було названо так у книзі американського журналіста Юджина Лайонса (Eugene Lyons). Совєцька людина – це людина що пристосувалась до совєцьких соціальних умов, звикла жити у порівняно поганих умовах, готова до труднощів, постійно очікує ще гіршого, є покірною розпорядженням влади. Совєцька людина прислуговує владі та намагається перешкоджати тим, хто хоче змінити вже звичні форми поведінки, солідарна з більшістю, якщо влада дає на це згоду. Гомо советикус має стандартну ідеологізовану свідомість, відчуття відповідальності за свою країну як за одне ціле, є готовим до жертв, та змушувати до жертв інших. Лайонс писав, що за совєцького ладу шизофренія фактично була способом життя, адже думки та почуття поділялися на зовнішні й внутрішні, коли найпотаємніші думки були приховані не тільки від найрідніших, але й від самого себе, що призводило до розмивання особистості. Для того щоб Homo Sovieticus міг відновити ментальне здоров'я потрібно багато років свободи, але навіть за таких умов це вдається не усім. Купувати що забажаєш, говорити те що думаєш, пересуватися без «документів» (дозволів), брати на себе повну відповідальність за власне життя та поведінку – це те, чого Homo Sovieticus мусить навчатися з нуля. Совєцька людина позбавлена несовєцької ідентичності внаслідок руйнування попередньої, досовєцької ідентичності.

Спільні риси справді були притаманні багатьом людям у Совєцькому Союзі, незалежно від етнічного походження, адже саме ці риси їм і прищеплювалися, щоб поступово зробити з них совєцьких людей. Гомо советикус свідомо готовий був пристосовуватися та бути частиною ієрархії, був хронічно невпевненим у собі, через відсутність соціального захисту. Попри це совєцька людина мала почуття зверхності, що стосується етносів, національностей, країн, та народів загалом, щоб самоствердитися за рахунок них, жила з почуттям постійної присутності зовнішніх ворогів. Відсутність прав у совєцькому тоталітарному суспільстві демонструється тим, що держава за лояльність надавала людям привілеї. Отже, населення Совєцького Союзу мусило співпрацювати з режимом, для того щоб отримати кращі умови життя, або навіть щоб просто вижити.

На населення у Совєцькому Союзі чинився постійний тиск, за допомогою усіх можливих методів примусу та засобів пропаганди. Дуже сильно наголошувалося на тому, що, нібито, усі країни, що не входили до сфери впливу советів - були вороже налаштовані проти держави, та населення Союзу. Постійно повторювалося те, що небезпека з їхнього боку існує у будь-який момент, і тому потрібно готуватися до можливого нападу. Важко не погодитися з тим, що живучи у такій атмосфері, та поринаючи у той світ маніпуляцій та пропаганди, людині потім дуже важко позбутися прищеплених цінностей та свідомості, а також вони передаються через покоління.

Дуже важливим проявом тоталітаризму є створення образу підтримки та лояльності до влади з боку населення. Проведення масових заходів, та обов'язкова (примусова) участь у них, відбувалася для демонстрації підтримки, але отримувалася за допомогою тиску або примусу. Звідси виник вираз «добровільно-примусово», який вживається серед українців досі. До таких «добровільно-примусових» заходів відносили абсолютно усе, що було потрібно владі. Участь у них формально була добровільною, але фактично, відмова – призводила до застосування санкцій, демонстрація лояльності – була обов'язковою. Населення мусило брати участь у заходах влади, попри те чи поділяло думку та ідеї влади, чи ні.

Отже, у комуністичному суспільстві повинна бути повна свобода та рівні права, а у совєцьких реаліях відбувалася криміналізація опозиції, критики влади, порушувалися права людини. За комунізму мало повстати всесвітнє «царство свободи», тобто така ситуація, коли не потрібно буде працювати, але Совєцький Союз своєю тоталітарною державною вертикаллю демонструє що цього не сталося. Згідно маніфесту комуністичної партії – мало повстати єдине комуністичне суспільство у цілому світі, але совети оголосили про побудову комунізму в окремо взятій країні. Згідно комуністичних ідеалів держави не повинно було існувати, втім СРСР був державою, де усі сфери життя були одержавлені. За комунізму мало б бути цілковите самоврядування, у СРСР – самоврядування не було як явища. Згідно

комуністичної ідеї, засоби виробництва мали стати суспільною власністю, а совецка держава володіла засобами виробництва, або жорстко їх контролювала. У комуністичному суспільстві класи відсутні, а у совецкому – поділ на класи зберігався. Тому можна зробити висновок, що Совецький Союз точно не був комуністичним суспільством, бо він не відповідає засадничим ідеалам та принципам комунізму. Лазар Каганович, компартієць що був дуже близьким до Сталіна, впровадив термін «сталінізм», яким характеризував політичну та економічну систему, імплементовану Сталіним, що тривала з 1934 до 1953 року; її характерними ознаками були терор, тоталітарне правління, пропаганда для створення культу особи диктатора, а також застосування таємної поліції для забезпечення соціального підпорядкування. Різні теоретики марксизму характеризували його по-різному, наприклад, засновник та ідеолог троцькізму – Лев Троцький називав Совецький Союз виродженою робітничою державою. А британський троцькіст та теоретик марксизму Тоні Клиф (Tony Cliff) характеризував лад у ССРСР як державний капіталізм.

А тепер розглянемо совецкі реалії через призму тоталітаризму. У ССРСР була тільки одна єдина легальна партія, що будувалася за принципом «демократичного централізму», тобто коли нижчі рівні партії підкорюються вищим партійним органам та очолюються вождем, а значить демократичним він був тільки номінально. Була єдина дозволена ідеологія – комуністична, відбувалося тотальне цензурування публічного і приватного простору, існувала кримінальна відповідальність за опозицію до влади. Вищою проголошеною метою Совецького Союзу була побудова комунізму у окремо взятій країні. Відбувався цілковитий контроль совецкої держави за усіма сферами суспільного життя, включно з приватною. Совецка держава мала цілковиту монополію на засоби виробництва, та номенклатурний клас (соціальні менеджери) розпоряджався ними нібито від імені народу, але насправді – в інтересах влади. Керівництво ССРСР наголошувало на існуванні зовнішніх та внутрішніх ворогів, за допомогою чого могло тримати у постійній напрузі населення, та застосовувати репресії щодо нього. Отже, Совецький Союз повністю відповідає ознакам тоталітарної держави.

Тоталітарних держав ніколи раніше не існувало, большевики стали першими у світі, хто зміг її створити, та застосовували чимало небачених до цього підходів для підтримки стабільної роботи тоталітарної системи. Було винайдено та налагоджено механізм роботи у величезній державі, з великою кількістю населення, щодо якого застосовувалися засоби терору з одного боку та ідеологічного заохочення з іншого, щоб надати легітимності теророві. Вперше в історії людства відбувалося втручання держави в абсолютно усі, включно з приватною, сфери життя населення. Тоталітаризм у Совецькому Союзі створював такі умови, що будь-хто з населення мусив колаборувати з владою, просто задля того щоб жити, адже намагання бути поза тоталітарним суспільством призводило до втрати абсолютно всього, включно з життям. Через це тоталітарний совецкий режим завдав величезної суспільної травми в Україні, наслідки якої проявилися після розпаду ССРСР, коли люди раптово опинилися у пототалітарному суспільстві. Втім, тоталітаризм є не єдиною характеристикою триєдиного совецкого ладу, та іншою його складовою є імперський колоніалізм.

2.2 Колоніалізм як засіб совецкої соціальної інженерії

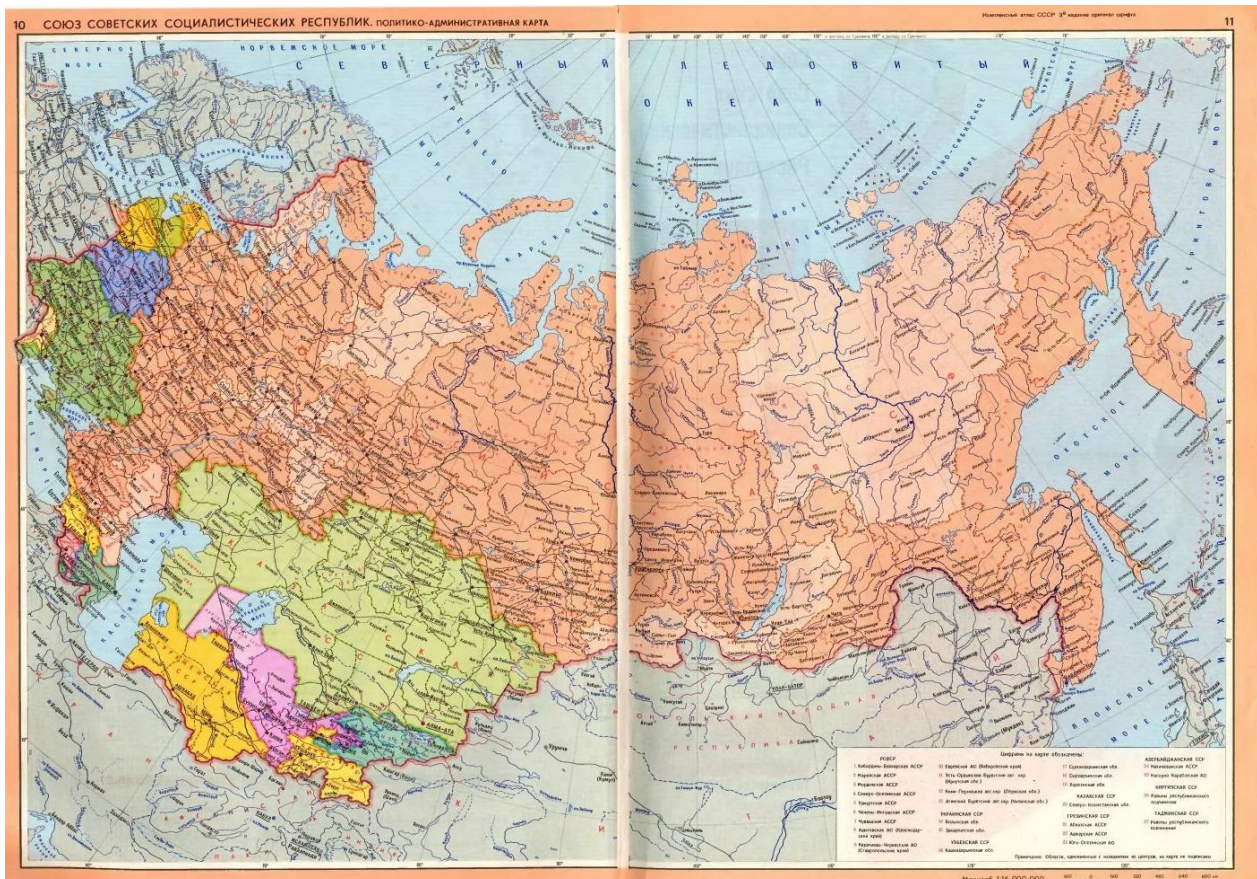
Колоніалізм – це політика встановлення та здійснення іншою державою контролю над слабшою у військовому або економічному відношенні країною чи бездержавною територією, що несе за собою втрату незалежності та суверенітету. Колоніалізм та імперіялізм – це політики та ідеології, що обґрунтовують та легітимізують право на панування з боку імперії, та ідеї меншовартости, вторинности, та нормальности підлеглости – з боку колонії. За колоніалізму бездержавна територія може набути державности, для потреб впорядкування з боку метрополії, а країна може зберігати державність у різних формах, або втратити зовсім.

Імперія – це сукупність держав, одна з котрих є панівною (метрополією), а інші – їй підлеглими (колоніями); найважливішою рисою імперії є асиметрія влади у стосунках між метрополією та колоніями. Така нерівноправність у стосунках полягає у тому, що метрополія має отримувати зиск з колонії, одною з найголовніших є економічна вигода, можливі також інші, втім перш за все метрополія прагне отримати з колонії ті ресурси, котрих їй бракує. З точки зору функцій, метрополія та колонії – є функціонально рівноправними, бо імперія не може складатися виключно з метрополії, а тільки у парі з колоніями, тоді як з точки зору права (незалежність) та можливостей (суверенітет) – рівноправними вони не є.

Незалежність – це формальний стан невіддільності однієї держави іншій, тоді як суверенітет – це спроможність держави діяти у власних інтересах та боронити їх. Держава може бути незалежною, але неспроможною відстоювати свої інтереси, тобто не бути суверенною через зовнішній вплив, або брак внутрішніх ресурсів. Таке явище історично та просторово є найпоширенішим. Також може бути навпаки – держава може бути суверенною, але не мати незалежності, втім таке трапляється досить рідко. Прикладом такого є релевантний для України контекст – Річ Посполита, до якої входили польська та литовська держави, які очолювалися однією особою, але були окремими, й протягом певного часу Литва мала суверенітет, але не мала незалежності. Прикладами також є домініони Британської імперії, тобто Канада, Австралія, Нова Зеландія, Ньюфаундленд та інші, котрі певний час розвивалися від самоврядної колонії до держави з суверенітетом, але до певного моменту не мали незалежності.

Автономія – це самоврядність держави, котра не має суверенітету та незалежності, але може ухвалювати певні рішення, що входять до сфери її повноважень. Метрополія вирішує найголовніші стратегічні питання, що входять до її компетенції, а автономію надає з метою економії ресурсів та ефективності їхнього використання, що витрачаються на контроль колонії, для зменшення рівню опору підкореної країни, та витрат на його придушення.

Наявність чи відсутність терміну «імперія» у назві часто може звести на манівці, та спрямовує до сприйняття держави як імперії. Приклад Французької Республіки демонструє що держава може бути імперією, але не називатися так, хоч й мала певний час імператора, а також колонії, та мала характерні ознаки імперії; сучасна Японія хоч і офіційно називається Японська держава та очолюється імператором – насправді не має жодних інших ознак імперії. Совецький Союз також не називався імперією, проте мав засадничі риси імперії. Щоб це з'ясувати, потрібно дивитися на характеристики, ознаки та структуру імперії, і порівняти ці параметри з конкретно державою. Совецька імперська структура ховалася за антиімперськими гаслами, тобто йшлося про самовизначення та позбуття колоніальності. Тому потрібно зважати не стільки на назву та не тільки на географічну й культурну близькість панівної та підлеглих груп, але на формальну структуру та асиметрію влади між групами.

Політично-адміністративна мапа ССРСР

Через малу культурну різницю часом не помічається колоніальна залежність між панівною та підлеглою державою. Будь-яка з підконтрольних колоній може за економічними, соціальними, науковими чи іншими показниками відрізнитися від решти та у чомусь переважати, втім з точки зору побудови імперської структури, правовий стан усіх підлеглих країн є однаковим.

У контексті культурних та етнічних кордонів, історик Александр Еткінд (Alexander Etkind) розрізняє колонізацію на зовнішню та внутрішню. Зовнішня колонізація – це коли колонізуються території, що не є частиною метрополії, а внутрішня – коли такі території формально є частиною метрополії. Зовнішній колоніалізм – це коли колонія має власну державність, та визнається метрополією як окрема. Внутрішній колоніалізм – це коли колонія не має державности та окремішности від метрополії, та вважається її частиною. На думку Еткінда етнічний кордон між метрополією та колонією – не обов'язково співпадає з культурним кордоном.

Колонія – це країна, позбавлена іншою державою політичної та економічної незалежності. Колонія може мати форму державности, котра не має суверенітету, усі рішення щодо колоній ухвалюються в інтересах панівної держави, також колонія може межувати з метрополією, або ні. Метрополія запобігає виникненню у колоніях можливості розвиватися на власний розсуд та часто змушує їх це робити всупереч власним інтересам і потребам. До колонії може бути застосовано інший правовий режим.

Підконтрольна метрополії територія може бути власне колонією, протекторатом чи домініоном. Протекторат – це коли країна шляхом примусу переходить під частковий контроль потужнішої держави та охороняється нею, панівна держава чинить на підконтрольну вплив та має з того різного роду зиск (економічний, військовий, політичний). Домініон – це самоврядна частина імперії, котра перебуває у проміжній формі, переходячи зі стану самоврядної колонії до суверенної держави.

У колоніях може відбуватися дотримання звичаєвого, прецедентного або континентального права. Звичаєве утворюється через постійне дотримання нормативних звичаїв впродовж певного періоду, та демонструє правову культуру та свідомість народу, а також інтереси панівної верстви того народу. Прецедентне право застосовується шляхом застосування попередніх судових рішень у аналогічних справах для ухвалення рішення у конкретній. Континентальне (цивільне) право характерне тим, що діє на основі постійно оновлюваних юридичних кодексів, та визначає таким чином чи скоєні дії є злочином, та яке покарання за нього передбачене.

Вирізняються прямий та непрямий режим колоніального панування. Непрямий – коли колонією керує лояльна провідна верства вже наявної в ній держави. Пряме – коли керівництво колонії є безпосередньо призначене з метрополії, та повністю підпорядковується імперській владі. До прямого типу колоніального панування можна віднести також осадництво. Осадництво – це тип колоніального режиму, коли колонізація відбувається шляхом переселення та заміщення місцевого населення тим, що прибуває з метрополії та перебирає на себе функції провідної верстви цієї колонії. Проте становище лояльної провідної верстви за непрямого колоніального панування є дещо вразливим, через те що, з одного боку є відповідальність за стан справ перед метрополією, з іншого боку – відповідальність за підлегле собі населення. Непряме – хоч і дещо вразливе, проте менш затратне, бо використовує ресурс місцевого населення. Тоді як пряме колоніальне панування є сильно затратним, адже постійний контроль потребує ресурсів, тобто витрат з боку метрополії.

У своїй книжці, американський політолог Олександр Мотиль (Alexander Motyl) розглядає імперію на прикладі колеса від ровера. Вісь цього колеса демонструє метрополію, а спиці що йдуть від вісі до ободу – це колоніальний зв'язок, на самому ободі колеса знаходяться колонії. Коли існує тільки колоніальний зв'язок, тому зв'язку між колоніями немає, а тільки між метрополією та колонією; скільки та яких би великих колоній не було, якщо вони не мають зв'язку між собою, то стають повністю залежними від метрополії. Через відсутність зв'язку між колоніями, після закінчення колоніального панування між ними та метрополією залишається дуже сильний зв'язок, ніби прив'язаність. Тому структура різних сфер життя, зокрема економіки залишається успадкованою, і справи ведуться виключно з колишньою метрополією. Така концепція є дуже доречною до українського контексту, адже можна простежити колоніальний зв'язок між Україною та Росією, а також іншими совецкими «республіками». Усі совецкі держави були створені більшовиками, що проголошували гасла про можливість самовизначення та незалежності народів,

проте формальна структура Совецького Союзу та асиметрія влади між Москвою та «республіками» суперечать цим гаслам.

Отже, наріжним каменем (ознакою) імперії є асиметрія влади між панівною групою з метрополії та підлеглими групами з підконтрольних територій (колоній). Ця нерівноправність надає можливість робити будь-що у власних інтересах за рахунок інтересів підлеглих груп. Підлеглі групи у складі імперії можуть мати свої держави, але ті не можуть бути незалежними суб'єктами, через асиметрію влади. Назва імперської структури, титул її очільника, культурна чи географічна дистанція між панівною та підлеглою групами – не є первинними ознаками імперії, а тільки можуть додатково окреслювати її.

Большевицька партія, згідно її гасел, визнавала право на самовизначення, включно з відокремленням, але закликала до інтернаціоналізму, аби разом боротися проти капіталізму, та будувати комунізм. У дійсності ж вони боролися проти сепаратизму, хоч й не заперечували проти державности інших неросійських народів. Така тягла ідеологічна позиція пізніше значною мірою перешкоджала большевикам відмовитися від визнання національних держав. Тому вони були змушені підтримувати форму національної державности хоч і замінювали її зміст, свідченням чого були методи тоталітаризму, колоніалізму та геноциду.

Большевики у національному питанні намагалися досягти стратегічної мети — збереження цілковитого контролю над усіма найважливішими сферами життєдіяльності українського суспільства. Централістський принцип большевицької партії було перенесено на організацію державних структур в цілому у Совецькому Союзі, зокрема в Україні. Утворення ССРСР мало тільки приховати справжню сутність централізованої совецької держави, тому постає питання, чи був Совецький Союз імперією?

Ленін та Сталин використовували особливості того політичного устрою що вони його створили, тому була можливість створювати федеративну проте водночас суперцентралізовану державу і приховувати це під гаслами про сукупність незалежних республік. Національні держави на теренах колишньої Російської імперії змогли відбутися та розбудовувалися завдяки волі тих народів, що їх прагнули, совети ж того не прагнули. Большевики не могли опиратися цьому процесові, адже їхні гасла підтримували та визнавали форми національної державности впринципі. Після того як большевики за допомогою військової сили встановили контроль над колишніми «національними околицями» Російської імперії, було потрібно підмінити справжні національні держави на «совецькі республіки», що були незалежними тільки на папері. Це впливає з того, що члени урядів тих держав були членами однієї партії, провадили її політику, та підкорялися компартійному керівництву, а не несли відповідальність народіві.

Ідеологічна дилема большевиків полягала у тому, що їм потрібно було не допустити «відпадань» від Росії національних держав, виникнення яких вони ж раніше й підтримували, а тепер мусили прив'язати до себе. За большевицькими гаслами ховалася диктатура тотального контролю жорстко централізованої партії. Тактику «підміни держави» було застосовано зокрема для боротьби з українськими урядами. Створюючи паралельну українську державність, большевики скористалися вже відомою назвою – Українська Народня Республіка, а перший совецький уряд у ній було названо Народним Секретаріатом, що нагадувало Генеральний Секретаріят УНР, а не Народним Комісаріатом як у Москві. Це було зроблено щоб не допустити прямого зіткнення з національно-визвольним рухом в Україні, шляхом замилювання очей національно свідомим українським активістам, нібито національна державність зберігатиметься.

Представник України у Москві Павло Попов казав, що большевики не повинні залишатися поза розвитком української нації, адже з ним ототожнюють себе маси, бо якщо не втручатися до того – національний розвиток піде власним, небезпечним для большевиків шляхом. Попов зазначав, що для зближення з масами большевикам потрібно вивчати українську. Отже, большевики не були органічно українською силою, а тільки виниклою поза нею зовнішньою силою, адже вивчати українську мову в Україні нікому не було потрібно, окрім чужинців, котрі намагалися вкорінитися.

Українська державність у совецьких шатах була зовсім инакшою, ніж та національна державність, що намагалася постати на руїнах Російської імперії. Український політичний та громадський діяч Володимир Винниченко писав, що Українську Державу створив нарід (нація),

котрий боровся за неї, захищав, і буде захищати, у результаті чого й відбудеться розпад Совецького Союзу («Тюрми народів»). Зрештою дійсно українську національну державність здолала совєцка, це означає що відносно совєцка державність для України була зовнішньою(накинutoю), колоніальною. Залишки різних українських установ були змушені діяти поза межами українських теренів, велика кількість діячів різних сфер культури перебралися до інших країн Європи. Внаслідок цього закордоном існували не тільки українські уряди, але й українська освіта, прикладом чого є Український Вільний університет, котрий було створено у Відні, пізніше він працював у Празі, та згодом осів у Мюнхені.

Україну, як совєцку «республіку», большевики модифіковували з метою стримування процесу створення української політичної нації та української національної держави. Адже неможливо було просто ліквідувати українську державність, бо совєти вже визнали її легітимність. Це в певному сенсі перегукується з тим, що робила Москва відносно Гетьманщини понад 250 років до цього, коли систематично підважувалася державність та обмежувалися повноваження її уряду.

Большевики проголошували підтримку державотворчих зусиль різних націй лише коли готувалися до захоплення влади у Росії. Одночасно з цим большевики з «національних околиць» мали агітувати за національну державність місцеве населення, але вона мала бути без суверенітету та незалежності. Попри усі декларації про незалежність совєцких «республік» - большевики прагнули підкорити їх собі, та зрештою зробили це після того як прийшли до влади. А після цього вони фактично почали відтворювати імперський устрій та контроль над іншими совєцкими державами, зокрема Україною. Це стало можливим через встановлення жорсткої компартійної вертикалі та підпорядкування їй державних установ інших республік. Це демонструє реальне ставлення большевиків до України як назалежної держави, котра мала право на вихід зі складу Совецького Союзу, що було задекларовано у Конституції ССРСР.

«Національна державність» у совєцких державах будувалася лише для одного – щоб укорінити в них совєцку владу, тобто советизувати їх. Наркомом у справах національностей у совєцкій Росії тоді був Сталин, який пропонував ліквідувати національні держави та шляхом інкорпорації республік перетворити їх на автономні частини Росії. Головним опонентом Сталина був Ленін, котрий мав значно далекогляднішу візію, та відстоював свою позицію, що полягала у формальній рівноправності усіх совєцких держав, що були скріплені єдиною комуністичною партією, зокрема совєцка Україна мала разом з совєцкою Росією створювати нову державу - федеративний Совецький Союз. Думку Леніна поділяли чимало компартійців, зокрема Володимир Затонський, котрий заявив, що большевикам-росіянам потрібно позбутися уявлення про совєцку федерацію саме як російську, але не через те, що вона російська, а через те, що вона має бути саме совєцкою. Ніхто з большевиків не сперечався за сутність совєцкої держави, а тільки за її форму. Проте після смерті Леніна задум Сталина таки було реалізовано, і таким чином большевикам вдалося знову зібрати до купи колишню імперію. Розпочався процес укорінення совєцких тоталітарних владних структур в українському суспільстві – процес коренізації.

Коренізація – це назва політики, що відбувалася у 1920-х – початку 1930-х років у ССРСР правлячою партією большевиків з метою закорінення совєцкої влади в «національних околицях». Коренізація полягала у привнесенні зовнішніх моделей керування шляхом поступок у вживанні місцевих мов у стратегічних, з точки зору ідеології сферах – у освіті, культурі, державному управлінні, соціально-економічному та суспільному житті. Така політика, на думку большевиків повинна була повсюдно зробити совєцку владу "рідною", "народною" і "зрозумілою" – такою, що сприймається не як чужа, що нав'язана ззовні, а як органічно українська. Таким чином люди на підсвідомому рівні починали вважати нав'язану ззовні совєцку владу як "свою", "радянську". Для такого процесу обиралися лояльні до совєтів люди, з місцевого середовища, підіймаючи тим самим їхній соціальний статус; ці люди використовуючи свої знання про культуру, а також місцеву мову – нав'язували усе совєцке людям, котрим це було чуже, тобто советизували їх.

Навіть нині, не розуміючи справжньої сутності процесу коренізації, котрий полягав у советизації суспільного життя в оболонці місцевої (народної) культури, натомість її вважають певним позитивним кроком совєцкої влади. Коренізація не була большевицьким проєктом національного відродження, а тільки вимушеною поступкою для того, щоб закорінити совєцкий проєкт в Україні та інших «республіках». Це було лише частиною ширшого плану побудови

совецької держави, та у подальшому нового єдиного совецького народу. Фактично це був колоніальний проєкт, адже відносно України він був зовнішнім та позбавляв її суб'єктності.

Часто процес коренізації в Україні хибно називають українізацією, втім це є ще й абсолютно облудним, адже справжньою українізацією було саме намагання відновити державність та розбудувати власну незалежну соборну державу під час національно-визвольних змагань. Виникнення та формування у часи УНР загальноукраїнських політичних партій, громад, об'єднань, національного війська, духовного життя – усе це було українізацією. Совецька влада пізніше використала термін українізація для приховання реальних цілей політики коренізації в Україні, а український переклад терміну «радянський», що виник в Україні – використали для того щоб замилити сутність колоніального совецького ладу.

Самі большевики розрізняли та поділяли українізації на петлюрівську та большевицьку, та зазначали що петлюрівська відбувалася в Україні у роки «громадянської війни у Росії», тобто у 1917-1922 роках, що означає період існування кількох українських національних держав. Самим ж союдами большевицька українізація трактувалася як «завоювання національних українських сил; також вони самі визнавали, що большевицька українізація викликала сильний резонанс в українському суспільстві, та далеко не завжди зустрічала підтримку та прийняття.

Звісно за колоніалізмом існує економічна, військова, та інші види залежності від метрополії, але існування державності навіть у совецькій її формі, є важливим, бо через належність до держави формується національна ідентичність. Тому, якою б кучою не була державність совецької України, вона могла хоч якось мінімально, але створювати спільний простір для населення. Дуже важливо також те, що українська держава була створена саме внаслідок зусиль українського народу, але пізніше знищена большевиками, проте державність не зникла, хоч і була заступлена совецькою. Саме через це сучасна Україна не є спадкоємицею УНР, а тільки УССР, котрою большевики замінили першу, після її знищення.

Рішення, що ухвалювалися стосовно українських теренів – затверджувалися у Москві виходячи з загальносовецьких інтересів, та з метою отримати зиск для Москви. У подальшому витворенні ССРСР було значною мірою обмежено права номінально суверенних союзних держав, проте можливості скористатися суверенними правами не було, усі повноваження було передано до центру у Москві. Тож таким чином та держава, що спочатку декларувалася як об'єднання союзних держав з повною рівноправністю та федералізмом, досить швидко змінила свої риси через існування централізованої структури керівної большевицької партії. Україна у цих умовах мала ознаки державності, мала фіктивну автономію, задекларований суверенітет, але не мала його фактично, а тим більше незалежності. Ілюстрацією фактичної відсутності задекларованого большевиками суверенітету України є Голодомор, адже керівництво совецької української держави було відповідальне перед Москвою, а не перед українським народом, та виконувало вказівки звідти, що призвело до страшної катастрофи. Якби ж Україна справді мала суверенітет, то її керівництво мусило б відстояти життєві інтереси українців та несло б відповідальність за ухвалені рішення перед народом. Україна не мала інституційної спроможності забезпечити свою суверенність, адже примусити рахуватися з собою та відстояти свій суверенітет можна тільки силою, тобто демонстрацією спроможності опору шляхом застосування війська. В совецькій Україні було військо, втім воно було чуже, а не своє, підконтрольне суверенній українській державі. У підсумку проєкт коренізації було згорнуто через його успішне втілення. Це означало що Москва більше не мала застережень щодо можливості виникнення опору з боку українців.

Совецький Союз попри те, що провадив свою діяльність під антиколоніальними гаслами, таки мав асиметрію влади між Москвою, як центром одночасно і Росії і совецької влади, та совецькими республіками як квазісуверенними та залежними державними утвореннями. Комуністична партія большевиків фактично була головним джерелом влади у ССРСР, а загальносовецький уряд, що складався виключно з її членів, піклувався перш за все інтересами Росії. Усі стратегічні та багато тактичних рішень щодо решти неросійських держав ухвалювалися у Москві, та перш за все в її інтересах, що стосувалося виробництва, витрат, зисків, податків, їхнього розподілу, та інших сфер життя у тих державах. Система державного керування у Совецькому Союзі була абсолютно централізованою та тісно пов'язаною вертикаллю комуністичної партії. Культурна та географічна дистанція між совецькими Росією та Україною і Білоруссю, на відміну від інших була досить малою, а розвиненість у

економічній, соціальній, науковій та інших сферах була відмінною від решти совецких республік. Через це Україна була значно вагомішою від решти, втім за формальною імперською структурою стан її підлеглости нічим не відрізнявся від стану інших совецких держав.

Попри те, що у всіх совецких державах було застосовано тоталітарні практики та чинилися злочини проти людяности, агресія, злочини геноциду та інші, все ж совецкі росіяни були панівною групою відносно усіх інших, про це свідчить обов'язкове використання виключно російської мови, звернення майже виключно до російської історичної пам'яті, російських інституцій. Московська еліта формувалася з представників різних територій ССРСР, але домінували росіяни як за чисельністю, так й за вагомістю посад. Ті хто походили з неросійських совецких держав та прагнули долучитися до московської російськоцентричної совецкої еліти – досягали цього шляхом відмови від власної ідентичности та оборони інтересів рідного краю. У Совецькому Союзі чудово проглядається асиметрія відносин між Москвою і периферією, якою були не тільки інші «республіки», але й території сучасної Росії, поза межами історичної Московії. Совецький Союз як імперія захоплював і анексував нові території, таким чином було взято під контроль частину території Польщі, Фінляндії, Німеччини, Румунії, Чехословаччини, Японії, та цілком Литву, Латвію, Естонію, Тиву.

Отже, головними рисами імперії є асиметрія влади між панівною (метрополією) та підлеглими групами (колоніями), а також централізована у метрополії структура керування, котра ухвалює рішення тільки з огляду на власні інтереси. Що стосується географічної та культурної дистанції та їхнього рівню – це не є обов'язковими показниками у визначенні імперії, а тільки другорядними її ознаками.

Тож розглянемо чи був Совецький Союз імперією. На підставі того, що у Совецькому Союзі була асиметрія влади у стосунках між московським центром та совецкими державами, котрі було підкорено і утримувалося військовою силою та прив'язано до Москви жорстко централізованою компартійною вертикаллю, можна зробити висновок, що ССРСР був імперією. Історична Московія мала роллю метрополії та реалізовувала свої інтереси за рахунок інтересів підлеглих їй держав. Совецькі держави вдалося перетворити на повністю контрольовані з Москви території, тобто колонії. Совецькі республіки хоч і мали державність, але *de facto* не мали суверенітету та незалежности, а тільки вирішували регіональні («республіканські») питання, що входили до їхньої дозволеної компетенції. Совецький Союз не називався імперією, на чолі держави не стояв імператор, між деякими совецкими державами та метрополією були менші культурна та географічна дистанції (Україна та Росія), або більші (Грузія та Росія), але за ознаками усі вони були підлеглими Москві та разом з нею утворювали імперську структуру.

Яскравим прикладом фактичної відсутности суверенітету совецких держав – стало будівництво метра в Україні, зокрема у Києві. Рішення щодо цього ухвалювалося у Москві, хоча сам проект мав бути реалізований у «суверенній» та окремій УССР, до того ж окремому місті, тому це мало б ухвалюватися якщо не міською владою Києва, то принаймні урядом совецкої України. Крім того, чудовим показником цілковитої залежности та лояльности до Москви були назви станцій у київському метрі та його власна назва.

Будь-яка національна ідентичність також конкурувала з імперською совецкою ідентичністю, котра фактично ґрунтувалася на російсько-імперській ідентичности та замінила її, тому легітимізувала уявлення про панування над іншими. Це водночас свідчить про несформованість російської національної ідентичности та її підпорядкованість і вторинність відносно імперської. Фактично можна зробити висновок, що російської національної ідентичности як такої – не було, адже вона не могла формуватися, через те, що їхня група не існувала за умов відмінних від панівних імперських. Совецьку ідентичність що була значною мірою базованою на російській імперській, мало бути поширено на усе населення; і таким чином не відбувалася конкуренція між неросійськими національними та совецкою ідентичностями.

З огляду на те, що за своїми рисами Совецький Союз був імперією, то й загальносовецка панідентичність успадкувала риси російсько-імперської ідентичности, що була компліментарною з етнічною (наприклад українською), але конкурентною з будь-якою національною окрім російської, через її несформованість. Тобто бути совецкою людиною - значить мати певні риси російської культури, яка включала в себе такі етнічні риси як мова, традиції, звичаї, фольклор, та мати

належність до цілого СССР (імперії) незалежно від держави перебування. Проте українська національна ідентичність, що виникла у підсумку визвольних змагань, була фактично антиімперською, адже намагання бути українцем саме за національністю – означає вважати київську спадщину виключно своєю, що є безпосередньою загрозою для імперської Москви.

Схема київського метра 1984 року

Схема київського метра 2021 року

Чи була Україна колонією у складі совєцької імперії? Той факт, що Україна мала форму державності, яка не була залежна та фактично позбавлена суверенітету – не спростовує того факту, що вона була несамоїтною. Колоніалізм є притаманним совєцькому соціальному менеджментові через те, що він діяв в умовах хоч і несамоїтної, але державності, з котрою мусили рахуватися, таким чином впроваджувалися практики продиктовані Москвою, що свідчить про асиметрію влади. Проте навіть така форма державності надавала можливість створювати безпосередній зв'язок населення з державою, усвідомлювати себе українцями у національному сенсі.

Гаслом совєцької, de facto імперіялістичної політики, згідно комуністичних ідеалів - було подолання імперськості та перетворення на єдине утворення, котре за ідеальних обставин мало б стати бездержавним, а тому безнаціональним. Тож Совєцький Союз як імперія – не був метою, а тільки засобом большевиків для організації державного простору задля докорінних революційних перетворень суспільства. З поширенням на теренах України совєцької влади було формально визнано незалежність української совєцької держави, проте її суверенітет був обмежений і далі зменшувався. З утворенням Совєцького Союзу у 1923 році українська незалежність зникла, та почався процес нищення решток суверенітету української совєцької держави. Тож процес переходу від стану окупації до стану советизації – не був миттєвим, а зайняв кільканадцять років. Процес коренізації за своєю суттю був процесом позбавлення України залишків суверенітету, іншими словами – був процесом внутрішньої колонізації. Проте Україна мала чітко окреслені на мапі кордони, власну назву, мову, державність. Це створювало для українців окремий від усіх інших совєцьких республік простір, де відбувалося соціальне, економічне, інтелектуальне життя, відповідно через це населення здобувало спільний досвід у сенсі совєцькості та національності, але він відрізнявся через свої особливості, що мали інший культурний ґрунт. Через це українська свідомість отримала значний поштовх, але в дуже обмеженому, совєцькому форматі, що вплинуло на формування спільної української національної совєцької ідентичності.

Метою колонізації України було отримання різного типу зиску, але перш за все щоб отримати ресурси, без котрих, як констатував Троцький, Росія не могла існувати, а саме українське вугілля, залізо, руди, хліб (зерно), сіль та Чорне море.

Інструкція агітаторам-комуністам на Україні

(Речь Народного Комиссара тов. Троцкого)

Товарищи!

То, о чем мы здесь — в России — говорим совершенно открыто, в Украине можно шептать лишь на ушко, а то лучше и совсем не говорить. Умение молчать есть тоже одна из фигур красноречья. Вы, товарищи, отправляясь на Украину, помните же, что нет труднее работы агитаторской, как на Украине. В третий раз мы посылаем сильные кадры туда и каждый раз все с новой тактикой и с новыми приемами. Первым кадром в 1917 году было очень плохо. От них требовалось подорвать доверие украинским крестьян к Центральной Раде и Генеральному Секретариату. В то время украинский народ не мог себе представить политической жизни своей отдельно от России, а потому одно указание агитатора на то, что украинцы отрывают Украину от России, с которыми рядом в окопах лежали, из одного котла ели, решало вопрос в ихнюю сторону; а намек на то, что Центральная Рада буржуазка, а Генеральный Секретариат состоит только лишь из генералов, окончательно отшибал у украинского крестьянства всякую охоту поддерживать свое правительство.

Немного труднее дело обстоит при втором нашем походе на Украину, потому что мы готовились воевать с гетманом, а пришлось иметь дело с Петлюрой. В связи с этим и задача агитаторов сильно усложнилась. Нужно было руководителем пронагетманским народным восстанием Петлюру уронить в глазах самих повстанцев. Это была очень трудная задача, в особенности когда Петлюра покрывал славою свержения гетмана, отдалой трудовому крестьянству Украины всех земель без выкупа и немедленным созывом трудового конгресса. Предвиделась затянута война. Но нам помог случай с полковником Балбачаном, который изменил повстанческому правительству и перешел на сторону Деникина. Указавшие агитаторы на этот случай, связавшие его с тем, что Петлюра был член Генерального Секретариата, укрепили мысль, что Петлюра сверг гетмана для того, чтобы самому стать гетманом, что «Самостийная Украина это значить гетманщина, это значить Павло Скоропадский или Петлюра, охраняемый от украинского трудового народа немецкими италианци — все это несущую сотню машин агитаторов в густую сеть, сделали крестьянскую среду столь напуганной, что она не выдержала в юго-западной части Киевской, а также Подольской губернии. Вспыхнули народные восстания против Петлюры и его армии почти вся была уничтожена без всякого труда со стороны красной армии. Вот что значит хорошо агитаторы. Готовясь ныне к третьему походу на Украину Совет Народных Комиссаров по примеру прежних лет, в авангарде посылает Вас, Товарищ-агитаторы, Совет Народных Комиссаров крепко надеется, что и Вы исполните земли русской.

Ни для кого не секрет, что же Деникин прижудил нас оставить пределы Украины, а грандиозное восстание, которое подняло против нас украинское село крестьянство. Коммуны, чрезвычайку, продовольственные отряды, комиссары, евреев возненавидел украинский крестьянин до глубины своей души. В нем проснулся спавший сотни лет волевым дух запорожского казачества и гайдамаков. Это страшный дух, который кипит, бурлит, как сам грозный Днепр на своих порогах, и заставляет украинцев творить чудеса храбрости. Это тот самый дух волевого, который давал украинцам нечеловеческую силу в течение сотни лет воевать против своих угнетателей: поляков, русских, татар и турок и одерживать над ними блестящие победы. Только безграничная доверчивость и услужливость, а также отсутствие сознания необходимости постоянной крепкой спайки всех членов государства не только на время войны — каждый раз губили все завоевания украинцев. Потому они рано утерли свою са-

мостийность и жмут то под Литвой, то под Польшей, то под Австрией и Россией, составляя собой очень ценную часть этих держав. Эти бытовые особенности характера украинцев необходимо планировать каждому агитатору, и его успех будет обеспечен. Помните также, что так или иначе, а нам необходимо взорвать Украину России. Без Украины нет России. Без украинского угля, железа, руды, хлеба, соли, Черного моря Россия существовать не может: она задыхается, а с ней и советская власть и мы с Вами. Идите же на работу, трудную, ответственную работу. Конкретно Ваша задача сводится к следующему:

- 1) Не называть украинскому крестьянину коммуны до тех пор, пока наша власть там не окрепнет.
- 2) Осторожно заводить ее в бывших изменках под извращенным артефом или товарищества.
- 3) Утверждать, что и в России нет коммуны.
- 4) В отношении самостийки Петлюры и другим говорить — что Россия тоже признает самостийность Украины, но с советской властью, а Петлюра продает Украину буржуазным государствам.
- 5) Так как нам необходимо обезоружить всех повстанцев, чтобы они снова не обратились против нас, а это обезоруживание выводит медлительность среди крестьянских масс — то необходимо внушать, что среди повстанцев большинство дезертиров, бунтов и кулаков.
- 6) Труднее дело обстоит с Петлюрой, так как украинское крестьянство только на него и надеется. Нужно быть осторожным. Только дурак или пролетарий без разборки созда и всюду будет твердить, что мы воюем с Петлюрой. Иногда, пока совершенно не разбит Деникин, выгоднее распускать слухи, что советская власть в союзе с Петлюрой.
- 7) Если будут случаи грабежей в красной армии, то их необходимо сваливать на повстанцев и петлюровцев, которые влились в Красную Армию. Советская власть постепенно расширяет всех петлюровцев, махновцев и повстанцев потому, что они вредный элемент и это будет явным доказательством не только стратегической революционной дисциплины, но и суровой заррой за грабежи.
- 8) Так как правительство России вынуждено вывозить хлеб из Украины, то на вашей обязанности, Товарищи, объяснить крестьянам, что хлеб возмут только с кулаком и не для России, а для бедных украинских крестьян, для рабочих и красной армии, которая изгнала Деникина из Украины.

9. Старайтесь, чтобы в Советы и Исполкомы вошло большинство коммунистов и социалистических.

10. Принять все меры к тому, чтобы на Всеукраинский Съезд советов не попали такие представители от власти, которые могут принять на съезде и нашим врагам, и таким образом избрать правительство Украины не из коммунистов-большевиков.

Отправляясь ныне на работу в Украину, помните, что Вы здесь передвигаетесь, не забудьте этих людей донести заложены: они во многом Вам помогут, кроме того знайте, что для достижения намеченной цели все средства одинаково хороши. Мы на одну минуту не забываем, что Украина должна быть нашей, и нашей она будет только тогда, когда будет советской, а Петлюра вышоблен из памяти народа навсегда.

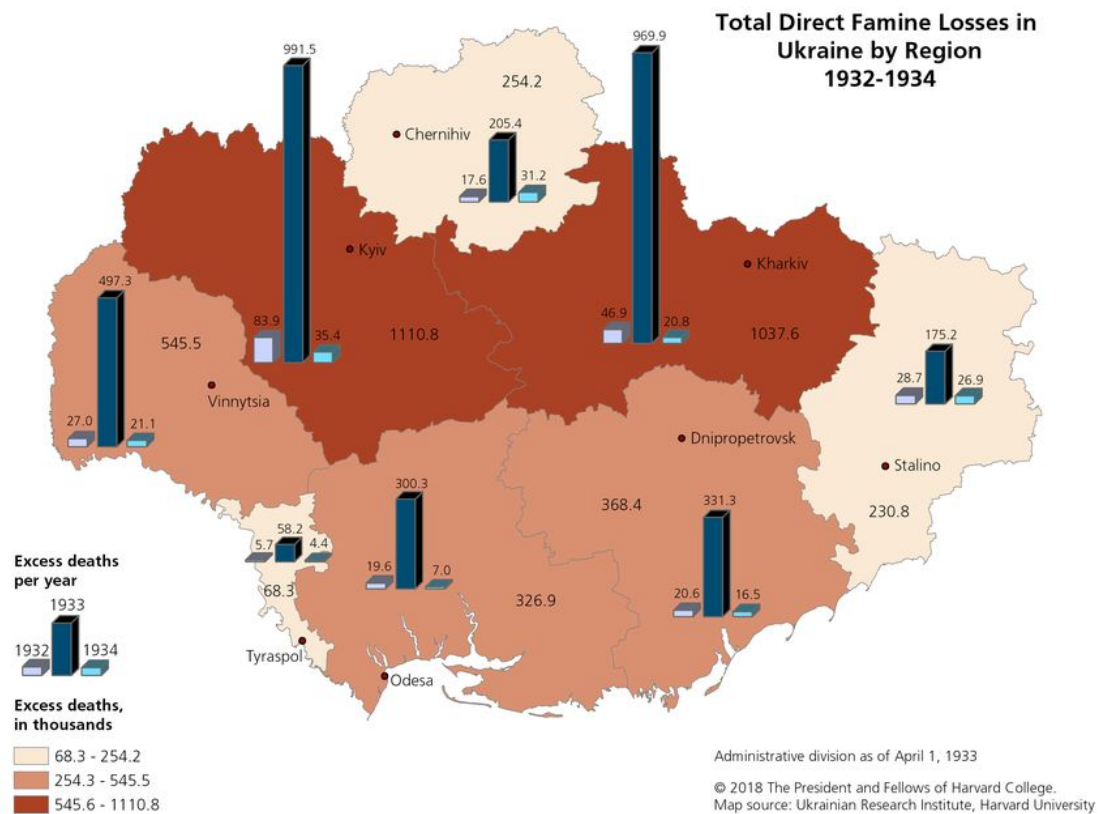
Желаю Вам полного успеха и счастливого пути.
Пресс Украинского Научного Института — Т. XII. — Варшава, 1932. — С. 149—151.

Зам. 2180

"Інструкція агітаторам-комуністам на Україні"

Україна юридично не мала незалежності, суверенітету не мала фактично, але й навіть не було місцевого самоврядування, що є ознакою тоталітаризму. На додаток до того реалізувалася осадницька політика як елемент колонізації, адже іноземців з неукраїнських совєцьких теренів заохочували та скеровували їхати до України, тому що там завдяки використанню рис російської культури вони могли мати вищий соціальний статус, та таким чином зросійщували українців в Україні. В Україні проводилася політика примусової асиміляції, тобто уподібнення українців до тих рис населення, що були у Московії; це відбувалося через освіту, інституції культури, медіа, тощо.

Отже, колонією є країна, що позбавлена іншою державою незалежності, яку Україна щойно набула та втратила одразу з утворенням СРСР. У стосунках між колонією та метрополією обов'язково присутня асиметрія влади, у котрій вищість має саме остання, а між совєцькою Україною та Московією була присутня виразна асиметрія влади. Важливим елементом для визначення колонії є державність, Україна її мала і це демонструє політичну суб'єктність, що допомагає побачити розмежування між колонією та метрополією. Ознакою колонії є ухвалення важливих рішень щодо неї у метрополії, що також демонструє відсутність суверенітету у колонії, а як відомо усі важливі рішення ухвалювалися поза Україною та ціною її інтересів, які брали до уваги тільки вибірково. Ілюстрацією браку суверенітету, тобто неспроможності захистити свої інтереси був Голодомор 1933 року, адже показує що українські інституції не боронили інтереси голодуючого народу, а тільки були спрямовані на виконання вказівок з Москви. Культурна та географічна дистанція між українцями та росіянами була порівняно невеликою, правовий режим був таким самим як у Московії, проте формально українці визнавалися окремою групою, а Україна - іншою. Тож зважаючи на відповідність України усім важливим ознакам колонії, можна зробити висновок що Україна фактично була колонією у складі совєцької імперії. В Україні був прямий осадницький тип колоніального панування, виходячи з умов тоталітарної держави.

Загальні прями втрати від голоду в Україні за регіонами, 1932-1934 роки

Колоніалізм як характерна риса совєцького контролю над Україною спричинив затримку розвитку української національної ідентичності, шляхом підваження її державності, а отже й сприяв створенню єдиного совєцького народу, що й було ціллю совєцької соціальної інженерії. Втім тоталітаризм та колоніалізм – це лише два волокна з трьох, що разом сплітаються у совєцький лад, а іншим є геноцид.

Фундатор дослідження геноциду, науковець та правник, батько геноцидної конвенції Рафаїл Лемкін (רפאל למקין) розумів геноцид як суто колоніальний злочин. За умов асиметрії влади, що створює передумови для вчинення злочину геноциду, панівна група, з одного боку, підважує та нищить національну структуру підлеглої групи, та водночас накидає їй свою модель мислення, поведінки, свідомості.

2.3 Геноцид як мета совєцького соціального менеджменту

Згідно Статті 2 Конвенції ООН про запобігання та покарання злочину геноциду, «геноцид означає будь-яку з наступних дій, вчинених з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу, як таку: вбивство членів такої групи; заподіяння тяжкої тілесної або психічної шкоди членам такої групи; навмисне створення такій групі умов розрахованих на її повне або часткове руйнування; втілення заходів спрямованих на запобігання народженню дітей в такій групі; примусове передавання дітей такої групи до іншої.»

Жодна інша група не є захищена конвенцією, проте це не означає що зазначені у Статті 2 дії вчинені проти інших груп – не є злочинами, це можуть бути злочини проти людяності, злочини агресії чи воєнні злочини, але не геноциду. Для того щоб визнати злочин геноцидом повинні бути присутні три обов'язкові елементи: має бути доведено намір знищити групу як таку, має бути одна з захищених груп, а також принаймні одна з перелічених у конвенції дій. Коли йдеться про геноцид, то мова йде не обов'язково про знищення людей, тим більше масове, а часом взагалі не про вбивство, але завжди про запобігання культурної репродукції (відтворення) групи як такої. Втім це не означає що геноцид не може чинитися через масове вбивство носіїв тієї чи іншої культури; якщо вчинено злочин геноциду без вбивства людей – це не означає що жертв немає, вони є, проте йдеться не про тих кого було вбито, а про тих хто пережив, адже вони є точно такими ж жертвами як ті, хто був забитий. Отже, жертвами є усі постраждалі від дій, включно з не летальними, а тому кількість загиблих не є релевантним під час аналізу злочину як геноциду. Люди, щодо яких коїться геноцид, не обов'язково мусять відносити самі себе до певної групи, досить й того, що їх до неї зараховуватимуть ті, хто вчиняє геноцид. Якщо мотивом злочину є належність людини до певної групи з перелічених у конвенції, а не якісь вчинені нею дії – це є причиною розглядати злочин як геноцид; доводити мотив немає потреби, головне – довести намір.

У випадку актів геноциду знищення групи як такої, означає нищення просто за належність до неї, а не за якісь вчинки окремих членів групи, тому потрібно питати не «за що?» їх скоєно, а «навіщо?», адже питання полягає у тому, якою є мета усунення певної спільноти, як і чому її існування загрожує чи заважає панівній групі, для чого «розчищається» чи асимілюється підкорений простір.

У 1944 році термін «геноцид» запропонував Лемкин у своїй книзі «Панування країн Оси в окупованій Європі». Він народився у 1900 році в жидівській родині, у місцині, що знаходилася на теренах сучасної Білоруси, що тоді була частиною Російської імперії, а пізніше територією Польської держави; студіював у Львівському університеті, захищав докторську дисертацію у Німеччині, працював у Бережанах на Тернопільщині, викладав у Польщі, Швеції, Японії, США. Лемкин мав досвід свідка злочинів щодо різних груп, адже ріс та навчався у Східній Європі, котра проходила через катаклізми створення державностей саме тоді, як він був підлітком. Цей досвід спонукав його досліджувати різноманітні випадки насильства над групами за умов війни та не тільки.

У 1933 році Лемкин запропонував концепти варваризму (винищення етнічних, релігійних, соціальних груп, незалежно від мотиву) та вандалізму (нищення матеріальної культури та культурної спадщини). Увагу на це одразу звернув Генеральний прокурор ССРСР Андрей Вишинський, адже за визначенням вони були майже тотожними совєцьким правовим та політичним умовам. Вишинський був організатором показових процесів та натхненником горезвісних Великих чисток (1936-1938), пізніше він став заступником міністра закордонних справ ССРСР, а згодом й сам отримав цю посаду та протистояв Лемкину в ООН. Він, як заступник голови совєцької місії у ООН звинувачував Лемкина у тому, що той хоче навмисно затаврувати Совєцький Союз та затягнути його до «павутини міжнародного права», а це несло потенційну загрозу легітимності режиму в ССРСР.

Лемкин добре знався на українському контексті, свідченням чого є проголошена ним промова у 1953 році «Совєцький геноцид в Україні». Основуючись на своїх багаторічних спостереженнях та дослідженнях, Лемкин вважав, що зросійщення українців було надважливим для комуністичних вождів через те, що українці ніколи не були росіянами, а тільки зовсім іншими, і між ними море відмінностей. Українці уособлювали свободолобство, волю, та непідлеглість іншим, тому большевикам було потрібно достосувати цей нарід до ідеального зразку совєцької людини.

У своїй промові Лемкин зазначав, що совецкий геноцид в Україні є класичним прикладом геноциду. Сутністю політики совецкого геноциду в Україні, як зазначав Лемкин, було створення нового єдиного совецкого народу та совецкої людини. Це витворення відбувалося шляхом примусової асиміляції, для досягнення її мети не завжди потрібно було вбивати, адже дехто міг сам погодитися асимілюватися, а когось могли змусити до того різними методами, зокрема голодом.

Лемкин також наголошував на тому що совецкий геноцид є логічним продовженням царських злочинів, що чинилися відносно українців у Російській імперії. Совецкі злочини були не початком, але тільки продовженням тяглої колоніальної політики Москви щодо України. Це означає що Лемкин не обмежував совецкий геноцид в Україні якоюсь однією дією, а навпаки – описував ширший його контекст та тривалий період, котрий брав свій початок ще у Російській імперії, та тривав щонайменше до моменту проголошення промови.

Цю тяглість помічав не тільки Лемкин, про досовецкий досвід тривалої геноцидної політики Кремля відносно українців ще у 1920 році писав й Винниченко, «що понад 250 років з моменту втягнення України до Московських «обіймів» відбувалося планомірне, безоглядне, безсоромне, нахабне нищення української нації всякими способами, вщерть до стертя всякого сліду її, щоб навіть імени її не лишилось». Йшлося йому про те, що українці були «куплені» Москвою, український нарід асимілювався і став «руським», було знищено провідні верстви українства, забуто історію, усе було «закопано й засипано», отже ніби як відбулася повна смерть нації.

Для перетворення неросійських народів на совецких людей – потрібно було знищити провідні верстви суспільства. Саме вони формували та артикулювали ідею про те, що група є окремою, потребує самостійного державного розвитку та захисту, ці ідеї вони поширювали на етнографічні маси селянства. Якщо ж вилучити з суспільства провідні верстви, то селянству та пролетаріату можна прищепити совецку ідентичність у її русифікованому вигляді, що засадничо втілює у собі, зокрема, відчуття меншовартости.

Лемкин зазначав, що доки українці зберігають свою єдність, а нарід ідентифікуватиме себе як українців, і прагнутиме незалежності – доти це буде надзвичайною загрозою для советів. Українці ніколи не були росіянами, їхня культура, темперамент, мова, релігія завжди були відмінні, саме тому попри залежність від Москви, українці опиралися зросійщенню та советизації не бажаючи перетворитися на совецких росіян, та готові були радше прийняти депортацію чи смерть. Через це надважливим було допасувати їх до зразку ідеальної совецкої людини.

За Лемкиним, Україна досить легко піддається національному нищенню, якщо воно відбувається шляхом нападу на добірні частини населення. Українська нація є надто велелюдною, щоб її легко цілковито знищити. Однак вирішальні її частини є порівняно не чисельними, тому їх не так важко ліквідувати. Наступ на еліти був систематичним, відбувався знову й знову, щоб запобігти виникненню нових спалахів національного духу. Компартійна номенклатура засадничо була антиукраїнською, проте навіть серед неї були пробіски співчуття до українського населення, що, власне, й ставало приводом для внутрішньопартійних «чисток».

Лемкин описав механізм совецкого геноциду, та визначив його як «вияв довготривалої політики ліквідації неросійських народів шляхом вилучення вибраних частин суспільства», тож на українське суспільство було спрямовано чотири вістря атаки. Перше - на інтелігенцію, щоб позбавити український нарід проводу, «мозку нації» (за Лемкиним), і відповідно паралізувати решту «організму». Митців, вчителів, науковців, мислителів, тощо, було депортовано, ув'язнено, вбито, або залякано - це стало завершенням процесу коренізації. Ті кого не було знищено фізично, мусили входити до, фактично, державних профспілок та підпадали під цензуру, таким чином нищилися умови для формування їхнього українськоцентричного світогляду. Совецку інтелігенцію було створено у спосіб позбавлення інтелектуалів незалежних від держави засобів існування, перетворюючи їх на пропагандистів комуністичної ідеології. Вони могли діяти виключно за правилами встановленими большевицькою владою, мусили дотримуватися цензури, котра диктувала не тільки те, що висвітлювати не можна, але й те, що згадувати потрібно було обов'язково, а отже їх фактично було перетворено на совецких соціальних інженерів.

Друге вістря було спрямовано на церкву та безпосередньо духовенство, адже це було дуже важливою частиною «душі нації» (за Лемкиним) українців. Для советів це було вельми небезпечним, адже релігія це ідеологія, що конкурувала з комуністичною, борючись за розум і душі

своїх послідовників. Релігія апелювала до надприродного авторитету, котрий не був та не міг бути підконтрольним совєцькій державі, а отже підважував легітимність її монополії на владу. Усі релігійні установи були упосліджені советами, та повністю підконтрольними державі, але все ж дозволялися. У той самий час саме українські церкви, зокрема УАПЦ та УГКЦ – зазнали заборони та нищення. Лемкин зазначав, що їх нищили не просто як релігійні організації, а саме як українські, тобто окремі від російських релігійні організації. Саме ці церкви плекали українську ідентичність, та навіть у найгірші часи допомагали зберегти надію на постання непідлеглої української держави.

Українські церкви стали інституціями, що перебрали на себе деякі функції держави (виховання, соціальна допомога, інше). За нормальних умов церкви реалізують це у специфічному (релігійному) вигляді, а тепер мусили ще й нести українську ідентичність у маси та підживлювали ідею самостійності та окремішності України та українства. Отже, нищення українських релігійних організацій було логічною ціллю, з точки зору советів, на шляху до нищення української ідентичності, задля створення совєцького народу. Загалом, за час боротьби советів з УАПЦ було знищено 34 єпископів та понад 20 тисяч священників та діячів пов'язаних з церквами. Щодо УГКЦ, то тільки протягом 1945-1951 років було заарештовано понад півтисячі її священників, а решта мусила долучитися до структури Російської Православної Церкви, що була цілком підконтрольна Москві.

Третє вістря було спрямовано на фермерів, тобто незалежних від держави селян, котрі були носіями традицій, фольклору, музики, мови, національного духу. Меценат українського національного відродження Євген Чикаленко у своїм щоденникові за 1917 рік зазначав, що «в селянстві, правда, свідомість за останні роки дуже поширилась, поглибилась. Є села, в яких майже всі селяни – свідомі націоналісти, навіть шовіністи українські, це залежить від учителя чи фершалка, який пробудив у них ту свідомість». Совєцькі чиновники казали, що український націоналізм є головною небезпекою для них, тому для запобігання його виникненню й поширенню серед провідної верстви селянства потрібно було придушити його. Справді великих незалежних фермерів (куркулів) у дійсності було відносно небагато, втім застосований советами метод морення голодом не міг обмежуватися виключно їхньою групою, через розмитість визначення куркулів, тому постраждало усе селянство, адже уся господарка у селі трималася на куркульському проводі. Куркулями (кулаками) звали дрібних підприємців, що використовували найману працю, селян з середніми статками чи дуже заможних селян, пізніше й усіх хто відмовлявся коритися большевицькій політиці на селі; до кулаків зараховували також будь-яких родичів цих селян. Для потреби підкорення менш заможних селян та загалом тих, хто чинив опір політиці большевиків – було введено термін «підкуркульник» (підкулачник). Колективізація українського села була ще одним методом советизації та упокорення українства, але через опір колективізації совети вдалися до каральних заходів, що далі стали відомі як Голодомор.

У популярній суспільній уяві Голодомор – це масова надлишкова смертність, переважно на селі, переважно у 1933 році на українських етнічних теренах, як результат голоду, що був штучно спровокований реалізацією совєцької політики спрямованої на примушення до колективізації, тобто фактичного одержавлення сільського господарства. Фахові демографи сходяться на тому, що загальна кількість втрат від голоду на теренах української совєцької держави у 1932-1934 роках складає 4,5 мільйони осіб, з них близько чотирьох мільйонів прямих втрат (надлишкова смертність), та понад півмільйона непрямих (ненароджених).

Офіційного визначення Голодомору немає, його не подає навіть ухвалений у 2006 році закон України про Голодомор 1932-1933 років в Україні, котрий прямо оголошує його геноцидом. У законі немає пояснення умов та переліку конкретних дій, що становлять склад злочину Голодомору, проте їх визначають як протиправні. Також у законі йдеться про спорудження Меморіялу пам'яті жертв голодоморів, тобто імпліцитно йдеться про ті, що відбувалися не тільки у тридцятих але й двадцятих та сорокових роках ХХ сторіччя, а це свідчить про множинність, проте не визначає їх як геноцид та не пояснює відмінність від Голодомору 1932-1933 років. У цьому законі одне складне концепційне поняття (голодомор) визначається через друге складне концепційне поняття (геноцид), що створює проблему їхнього взаєморозуміння.

Визначення геноциду, що близьке але не тотожне за значенням з поданим у конвенції є у статті 442 Кримінального кодексу України, а у коментарях до неї тлумачаться її елементи. Як у самій статті так й у коментарях втрачено дуже важливі речі, адже визначення геноциду подано у

спотвореному вигляді, а тлумачення етнічної та національної групи у них є майже тотожними, і це перешкоджає розумінню принципової різниці між ними. Сама ж геноцидна конвенція, на яку також посилається закон про Голодомор, ратифікована в Україні не в українському, а саме у російському перекладі. Під час написання статті 442 в Україні перекладали саме з російського перекладу, замість того щоб перекласти з оригіналу, таким чином стаття Кримінального кодексу суперечить визначенню у Конвенції, а це не сприяє кращому її розумінню та навіть створює проблему.

Музей Голодомору, спираючись на постанову апеляційного суду міста Києва від 2010 року, зазначає що Голодомор це «фізичне знищення питомої частки української національної групи – українського селянства», аргументуючи це тим, що в Україні на той час абсолютна більшість селян була українцями, а абсолютна більшість українців – селянами. Проте прирівнювання національної групи українців до соціальної групи селян є безпідставним через багатоетнічний склад української нації. Крім того, знищення українських селян як таких, не мало сенсу для советів, бо їх у подальшому можна було залучити до побудови совецкого суспільства, навіть як робочу чи військову силу. Втім, канадський історик та політолог Роман Сербин (Roman Serbyn), котрий у 2008 році опублікував незнану до того промову Лемкина українською мовою, зазначав що попри те, що селянство на той час справді складало 80% українського населення, втім ціллю советів були не селяни загалом, а саме куркулі (сільська еліта) яких потрібно було відокремити та позбавити впливу на решту селян.

Совети декларували боротьбу з «куркулями» (кулаками), котрими вважалися ті селяни, що були найпрацьовитішими, найорганізованішими та найсвідомішими свого українства й потреби власної держави. Офіційне гасло «знищити куркуля як клас» демонструє намір нищити людей просто за їхню належність до класу, попри те чи сама ця людина відносила себе до нього. Соціальна група куркулів так само як соціальна група селян не є захищеною згідно геноцидної конвенції. Скоєння чи організація систематичного нападу спрямованого проти будь-якого цивільного населення – визначається у Римському статуті Міжнародного кримінального суду як злочин проти людяності. Він так само як геноцид, злочин агресії, військовий злочин - є тяжким злочином, і карається приблизно так само. Разом вони складають категорію злочинів проти людяності та підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Тому незалежно якого типу злочин було здійснено, чи то геноцид, чи злочин проти людяності, чи інший – не означає зменшення тяжкості злочину.

У 2021 році між фаховими науковцями та середовищем переважно громадських діячів і активістів вкотре розпочалася суперечка стосовно кількості загиблих від Голодомору, останні заявили про 10,5 мільйонів осіб. Інфляція загального числа жертв є наслідком нерозуміння того чим, власне, є Голодомор, адже його не визначено, і що визнання злочину геноцидом ніяк не залежить від кількості жертв. Жодних «порогів» потрібної кількості не існує, проте дехто вважає за такий саме шість мільйонів (кількість жертв Голокосту що побуває у суспільній уяві), та намагається усіма способами збільшити загальну кількість жертв, бо вона нібито менша та не переконлива для геноциду. Одна з важливих змін припала на 1933 рік, коли на тлі Голодомору було впроваджено новий правопис, що стирав чимало питомо українських мовних особливостей, натомість наближуючи українську до російської.

Лемкину часто приписують що нібито він визначив саме Голодомор як геноцид, прирівнюючи до нього виключно третє вістря атаки, що є частиною ширшої Лемкинської концепції совецкого геноциду в Україні. Прирівнювання лише однієї частинки чогось до чогось цілого – є алогічним процесом та перешкоджає раціональному його розумінню. На момент проголошення промови у 1953 році термін «голодомор» не був широкоживаним та незнаний Лемкиним, який втім дуже добре розумівся на українському контексті цього явища й вписував його у совецкий геноцид. Лемкин розглядав увесь період совецкого ладу з початку 1920-их по 1953 рік як совецкий геноцид. Побережний розглядає період совецкого геноциду в Україні так само з початку 1920-их та спираючись на аргументацію Лемкина пропонує аналізувати й подальший період (з 1953 до 1991 року) як геноцид, через те, що після промови Лемкина мета советів не змінювалися, хоча мінялися методи її досягнення. Совецкий геноцид в Україні тривав майже сім десятиріч, з кількарічною перервою під час Другої світової війни коли його заступив нацистський, який скасував українську

державу замінюючи її нацистською військовою адміністрацією, що так само знищувало підґрунтя для національної ідентичності.

Часто у контексті вшанування жертв Голодомору йдеться про жертви яких було знищено тільки за належність до українства, втім насправді вони були представниками верстви що опиралася перетворенню на нових совєцьких людей, адже якби вони лояльно співпрацювали з режимом - їх би не нищили у такий спосіб. Отже варто розглядати жертв Голодомору не як знищених за належністю до групи як такої, а як представників руху опору, щодо яких чинилися каральні та превентивні заходи. Адже з точки зору большевицької ідеології – це цілком логічно було вороже середовище, котре постало як реакція на дії совєцької влади. Вони були проти деукраїнізації, тобто згортання залишків українських інституцій, опиралися колективізації (фактичному закріпаченню). Яскравим прикладом цього стала паспортизація, адже хоч паспорт у Совєцькому Союзі й був посвідченням особи, але у ньому був і дозвіл на проживання (прописка), тож паспортизація слугувала для контролю за населенням, зокрема за потоком сільського населення до міст, зрештою селяни дістали можливість отримувати паспорти тільки у 1974 році, а до того були закріпленими до колгоспів. Селяни опиралися мовній русифікації (включно з русифікацією назв, імен та прізвищ) та загальному зросійщенню, тобто прищепленню моделі російської свідомості та історичних наративів (зокрема запровадження «по-батькові» для мешканців СРСР) – саме тому були вороже налаштовані до влади котра примушувала до цього. Тому в Україні досі триває традиція перекладання українських імен та прізвищ на російську та навпаки, а по-батькові, яке не існувало в Україні до советів, сприймається як усталена українська традиція. Тож бажання мати свою державу та намагання українців втримати свою ідентичність, з точки зору ідеології совєцького режиму - було ворожим, тому підлягало знищенню у той чи інший спосіб.

Морення голодом було проявом масового державного тероризму, котрий мав продемонструвати усім що це може застосовуватися до абсолютно кожного. Таким чином загроза застосування терору була надзвичайно ефективною, показником чого є те що у подальшому советам не доводилося вдаватися до масового терору повторно, адже після попереднього разу усі «засвоїли урок» та більше не «підіймали голови». Британський історик Роберт Конквест (Robert Conquest) у своїй книзі «Жнива скорботи» визначав це як голодовий терор.

Совети прагнули знищити саме національну українську групу, що складалася з представників різних етносів які були об'єднані проектом власної української державності. Це жодним чином не заперечує що нищення української саме етнічної групи було, але воно відбувалося за межами української совєцької держави, на інших теренах Совєцького Союзу: на Кубані (Малиновий Клин), у Надволжі (Жовтий Клин), на Сибіру (Сірий Клин), на Далекому Сході (Зелений Клин). Там українців знищували у самих собі, не забирали їхні життя, а тільки руйнували їхню українськість, шляхом переписування їхнього етнічного походження, закриття україномовних шкіл, заборони українських культурних інституцій, тощо.

Четвертим вістрям стало одночасне розпорошення українців теренами Східної Європи та фрагментація українського народу в Україні у спосіб поселення чужинців, що були агентами русифікації (чиновники, старшини, фахівці) і мали артикулювати колоніальну совєцьку політику подальшої русифікації та зросійщення. Часто до України спрямовували старших офіцерів передпенсійного віку, які своєю кар'єрою були зобов'язані совєцькій державі, щоб з виходом на пенсію вони залишалися там і відтворювали наративи про те, що це їхня територія, адже вони тут жили й працювали – саме ця верства є найнебезпечнішою через спрямування їхньої лояльності на Москву, що діставали у спадок і їхні нащадки. З точки зору советів така політика була абсолютно логічною і раціональною, адже службовців, що не знайомі з місцевим контекстом – легше використовувати, наприклад, для придушення будь-яких заворушень. Під час здобуття Латвією незалежності статусу негромадянина отримали переважно люди (та їхні діти), що їх було переміщено до совєцької Латвії з інших республік; це було запобіжником від можливого зовнішнього впливу Москви, бо негромадяни були значною часткою населення Латвії. Схожим чином підважувалася й етнічна єдність українців, а у самій Україні відбувалося змішування етнічностей в умовах домінації російської совєцької ідентичності. Відбувалося переселення цілих груп населення з-поза України, щоб замінити ними ті соціально престижні групи українців котрі було знищено. Советам потрібно було замінити ними тих фахівців що мали українське походження, адже вони через це могли пізніше стати провідниками українського народу. Вихідці з

інших республік за межами батьківщини презентували колоніальний центр (Москву), бо були зобов'язані кар'єрою чи служили йому, а тому не тільки зросійщувалися самі, а й робили це з іншими.

Усі чотири описані Лемкиним вістря разом складаються у злочин геноциду, публічно оголошеним наміром якого було створення нової совецкої людини, цьому сприяло просування нарративу про «дружбу народів». Сам по собі цей вираз важко зрозуміти поза совецким колоніальним погеноцидним контекстом, адже народи це не люди, тож не можуть дружити. Сутність цього виразу полягає у просуванні нарративу про те, що «великий російський нарід» що визволив та пригорнув до себе інші народи, зробив їх більш цивілізованими, а тому вони мусять визнавати його старшість, постійно доводити свою лояльність, повинні з ним дружити, і припинити цю дружбу неможливо.

Усі соціальні групи, на які спрямовувався механізм описаних Лемкиним злочинів, разом складають українську націю що мала свою державу. Згідно комуністичної ідеології та логіки большевиків українську державу потрібно було спочатку сформувати у совецких шатах, а пізніше позбутися її взагалі, та долучити українців до єдиного совецкого народу. Для реалізації цієї політики, залежно від потреб у різний час застосувалися майже усі дії з зазначених у геноцидній конвенції. Голодомор був важливою складовою цілого совецкого геноциду, проте важливо усвідомлювати що совецка політика щодо України не повинна зводитися виключно до Голодомору. Звуження совецкого геноциду в Україні до 1932-1933 років – заважає зрозуміти чому взагалі совети застосовували такі драстичні методи, а також не пояснює того, що сталося з українським суспільством у підсумку панування совецкого ладу протягом семи десятиріч. Зокрема українському суспільству відповідно до концепції Лемкина варто було б розглядати феномен Голодомору у ширшому контексті совецкого геноциду в Україні, адже сучасний нарратив про нього є неповноцінним та хибним.

Гасло про створення єдиного совецкого народу як мета залишалося незмінним від моменту виникнення і аж до 1991 року. Способи досягнення цієї мети зазнавали змін, методи постійно були масовими, але навіть ще за Сталіна стали більш точковими способи саме жорстокого упокорення, адже після десятків років масового терору – у подальшому широкому застосуванні каральних заходів зникла потреба. Хребет опору українського селянства було поламано, і досить було здійснювати точкові напади на представників тих верств, що могли сприяти процесові націєтворення чи державотворення.

Прагнення відстояти власну державу свідчить про захист українцями своєї гідності та національної ідентичності, яку мали не тільки ті люди що були українцями за походженням та мали зовнішні риси притаманні етнічній групі українців, але також етнічні поляки, німці, жиди, росіяни та інші, що мали прихильність до української державності. Отже, мотивом для скоєння совецкого геноциду була політика створення єдиного совецкого народу, тобто імпліцитно – знищення досовецких народів. Мотив не є потрібним для визначення геноциду, проте він добре пояснює намір советів, що їм потрібно було позбутися української саме національної групи шляхом позбавлення її державності. Спочатку українську державу використали для коренізації, пізніше її стали вихолощувати, та позбавили її реальної функціональності, зросійщували та русифікували її, а у підсумку, згідно комуністичної ідеології та гасел – вона мала зникнути взагалі. Тобто найбільшою проблемою для советів, яку вони систематично намагалися усунути були саме національні групи, які є зазначені у геноцидній конвенції. Щодо членів української національної групи совецкою владою коїлися такі дії, що зазначені у конвенції: вбивство членів такої групи; заподіяння тяжкої тілесної або психічної шкоди членам такої групи; навмисне створення такої групи умов розрахованих на її повне або часткове руйнування; примусове передавання дітей такої групи до іншої. Тому, зважаючи на наявність трьох основних елементів (намір, група, дія), потрібних для визначення геноциду, можна зробити висновок, що довготривалий проєкт щодо створення єдиного совецкого народу – був злочином геноциду у стосунку до національної групи українців; реалізовувався він часто у спосіб систематичного скоєння злочинів проти людяності щодо різноманітних груп.

Наведені Лемкиним факти стосувалися не виключно України, але й інших країн де панували совети. Батько геноцидній конвенції закликав зрозуміти що відбувався геноцид, адже нищилися не

лише окремі особи, але цілі культури та нації, і навіть якби це відбувалося без людських страждань, людство мусило б це засудити, адже чинники що формують націю є найважливішими ознаками цивілізації та прогресу. Лемкин зазначав що совєцка національна єдність творилася не шляхом об'єднання ідей та культур, а тільки цілковитим їхнім нищенням, залишаючи тільки совєцкі елементи. Спроби цілковитого знищення українців, як-от нацисти чинили з жидами, не було. Втім якби совєцка програма досягла успіху, якби вдалося ліквідувати інтелігенцію, духовенство та куркульство - Україна загинула б так само, наче було б убито усіх без винятку українців. Бо так вона втрачала ті частини суспільства, що зберігали й розвивали її культуру, вірування, ідею соборности, які робили її нацією, а не просто населенням.

Розуміння сутности і усвідомлення наслідків совєцкого геноциду в Україні пояснює не тільки і не стільки минуле, скільки сучасність, адже жертвами совєцкого геноциду є усі хто жив за умов совєцкого ладу, та в умовах неволі мусив набувати совєцку ідентичність. Спотворена ідентичність та нелюдський характер того, що відбувалося – спричинилися до викривлення свідомости, з чим українці нині мусять давати раду. Це заважає з'ясувати ціну, що їй довелося заплатити за здобуття того досвіду і побачити які альтернативи для українців були втрачені через панування совєцкого ладу. Неусвідомлення природи совєцкого ладу та нерозуміння спадщини, що дісталася українцям – не дає можливости орієнтуватися у причинах тих негараздів що виникли та виникають в українському соціальному просторі тепер. Це потрібно для усвідомлення того яким повинно бути майбутнє України та українців, адже геноцид – це завжди про майбутнє, та розв'язання проблем погеноцидного суспільства – також про майбутнє. Для подолання совєцкої спадщини потрібно насамперед усвідомити її, засудити, та шукати альтернатив для її заміщення. У такий спосіб українське суспільство зможе перетворитися з погеноцидного у постгеноцидне, втім варто пам'ятати що існує загроза з боку «старшого брата» повернути українців до нового витка геноцидної політики Москви.

Президент Росії Владімір Путін у липні 2021 року у статті «Про історичну єдність росіян та українців» вкотре висунув та обґрунтував гасла про «єдиний російський нарід», частиною якого є українці. Підґрунтям міту про один єдиний нарід є саме результат російської імперської та совєцкої геноцидної політики, що дозволяє Московії хапатися за нього, щоб остаточно не втратити Україну та привласнену київську спадщину. Цей міт означає заперечення права на існування українців як окремої нації, та декларує повернення до засад геноцидної політики (котра вже втілюється у Криму та на Донбасі), а також створює концепційні рамки для її поширення на територію усієї України. Фактично стаття є обґрунтуванням для вчинення Росією геноциду у стосунку до української національної групи. Сучасний геноцид що його чинить Росія у Криму та на Донбасі є випробувальним полігоном, моделлю для решти українців; там не відбуваються масові вбивства, але карають за українськість та кримськість, що свідчить про нищення нації. Для росіян остаточно вирішити «українське питання» можливо тільки за умови цілковитого зникнення українців як нації, а гасла про один нарід виглядають як такі, що готують російське суспільство до втілення у життя цієї умови. Таким чином українці, можливо навіть зі збереженням етнічних елементів, але повинні розчинитися серед російської нації; така денационалізація якраз проглядається на окупованих територіях.

РОЗДІЛ 3. Наслідки совєцкої соціальної інженерії

3.1 Ціна руїни – жертви «ефективного» менеджменту

У сучасній українській мові ефективність переважно стосується поняття результативности. Дослідники визначають що ефективність це результативність, тобто результат діяльності, який одержує суспільство, підприємство або окрема людина на одиницю використаних ресурсів. Втім маємо плутанину, адже з цього визначення випливає що йдеться не про результативність, а про раціональність, тому що йдеться про одиницю ресурсів, а для результативности вони є вторинними. Науковці доходять до висновку що визначення ефективности трактуються неоднозначно, а визначається як дієвість, плідність виконання робіт для виконання чітко визначених цілей та планів. Фахівці визначають ефективність через результативність, яку в свою чергу пояснюють через дієвість, що ускладнює розуміння ефективности в цілому. Насправді існує

щонайменше три поняття ефективності, що між собою схожі, але водночас мають суттєві відмінності. Ефективність може розумітися і як результативність («effectiveness»), і як раціональність («efficiency») і як дієвість та спроможність («efficacy»), а іноді як комбінація цих понять.

Результативність – це міра діяльності що спрямована на досягнення зазначеної мети. Це означає що за спрямування на результативність витрати є підпорядкованими меті та вторинними за пріоритетністю; наявні ресурси можуть використовуватися нехтуючи оптимальністю та продуктивністю процесу. У масштабах держави це означає що такі дії часто можуть бути продиктовані інтересами панівної групи, а не населення загалом, від імені якого ці ресурси використовуються.

Чудовою ілюстрацією цього є слова з совєцької пісні Булата Окуджави з фільму «Білоруський двірець», де за сценарієм її виконували ветерани Другої світової війни, саме тої де на ціну за перемогу не зважало совєцьке керівництво: «за ціною не постоїм» (на ціні не залежить). Ці слова зображують совєцький світогляд, який просякнутий героїчними стражданням задля перемоги, котра не принесла у життя людей покращення, а просто стала символом для пропаганди. І це попри те що командування совєтів абсолютно безглуздо марнувало життя мільйонів власних вояків, замість того щоб намагатися вберегти їх. Наголос на перемозі у війні (мета) без огляду на втрати жовнірів та засобів (ресурси) – демонструє націлювання совєцького менеджменту на результативність. Тоді як Німеччина на східньому фронті у 1941 – 1945 роках втратили вбитими 3,3 мільйона солдатів, Совєцька армія мала 10,3 мільйона таких втрат, таким чином маємо співвідношення 1:3,12. На західному фронті протягом 1944-1945 років втрати союзників склали 783 860 жовнірів, а німці втратили 997 386 вояків, тож маємо співвідношення 1:1,28. Такі співвідношення демонструють ставлення командування до своїх солдатів, та ефективність військового менеджменту керівництва.

Крім того, на початку Другої світової німці внаслідок капітуляції деяких держав захопили в полон двісті тисяч бельгійців, майже півтора мільйони французів, а також сорок тисяч британців, це також було військовими втратами. Після нападу нацистів на СРСР, тільки до кінця 1941 року у полон втрапило 3,8 мільйони совєцьких вояків, за той самий час у полон до совєтів потрапило 9 147 німецьких жовнірів, причиною виникнення співвідношення 1:415 було зокрема те, що совєцькі вояки не бажали воювати за тоталітарну та геноцидну державу. На думку російського історика Марка Солонина Совєцька армія мала дуже низьку ефективність, причиною цього були здача в полон та дезертирство (зокрема приховане). Це поняття було вигадане Сталіним, та означало дії вояків, що оправдовували низьку результативність чи взагалі невиконання поставлених завдань різноманітними причинами через реальну відсутність мотивації їх виконувати (закінчився боєзапас, недостатня оглядовість, скінчилося пальне, втрата зв'язку, тощо). «Приховане дезертирство стало демонстрацією того, який рівень мотивації військових зміг створити нелюдський та агресивний сталінський режим» - зазначає Солонин.

До війни та після совєцький менеджмент реалізовувався за умов диктатури влади та невідповідності населенню, і не тільки не покращував умови його життя, а навпаки ненавмисно створював перепони для цього, через неоптимальне використання ресурсів. Відбувалося також і цілеспрямоване погіршення умов життя, проте тільки для конкретних представників певних груп, що були нелояльними до совєцької влади, їх перетворювали на в'язнів котрих можна було запроторити до місць перебування з нелюдськими умовами та використовувати як рабську силу.

Раціональність – це прагнення досягти оптимального результату використання ресурсів, тобто найвигідніше співвідношення між максимальною користю та мінімально можливими витратами. Відсутність раціонального підходу, тобто браку оптимізації витрат на кожному етапі свідчить про те, що процес є неефективним. Результативність та раціональність мають спільну рису – намагання досягнути окресленої мети, проте раціональність має надзвичайно важливу умову, коли досягнення мети має відбуватися не за будь-яку ціну, а для результативності ціна досягнення є вторинною. Додатковою відмінністю між результативністю та раціональністю є те, що до уваги в першу чергу беруться кількісні показники, тоді як у раціональності – якісні.

Спроможність – це здатність до отримання бажаного результату чи ефекту. А дієвість – це здатність до практичного застосування у такий спосіб, що передбачений теоретично. Тобто у випадку спроможності та дієвості йдеться про досягнення конкретної мети, котра на відміну від

результативності може залишатися непроголошеною (непублічною), а навіть замаскованою іншими цілями та відрізнитися від проголошеної. Зважаючи на тоталітарну, колоніальну та геноцидну природу Совецького Союзу, що вимагає величезної кількості ресурсів для забезпечення максимального контролю держави за населенням, а також для створення єдиного совецького народу. Ефективність менеджменту була спрямована на абсолютний контроль всередині, тобто на населення, та на зовнішній контроль інших країн.

Згідно конституції совецька держава мала «забезпечувати охорону правопорядку, інтереси суспільства, права та свободи». Населення СРСР повинно було мати «усю повноту соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод». «Найвищою метою суспільного виробництва за соціалізму було задоволення зростаючих матеріальних та духовних потреб», а суспільне виробництво у совецькому контексті означає державне (бо іншого не було). Держава советів також мала забезпечувати «зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва та якості роботи, динамічний, планомірний і пропорційний розвиток господарства». Держава повинна була дбати про «поліпшення умов та охорону праці, про скорочення та повне витіснення важкої фізичної праці, підвищувати рівень її оплати». Отже, дотримання та виконання державою взятих на себе зобов'язань та обов'язків, а також досягнення запланованих цілей – є критерієм ефективності совецького менеджменту. Будь-яка держава існує для того аби забезпечувати в першу чергу порядок та безпеку, а решту функцій виконують держави залежно від режиму чи форми правління, як от, наприклад, задоволення соціальних потреб населення (добробут, забезпечення прав та свобод).

Націлення на спроможність контролювати усе без виключення було реальною не проголошеною метою совецької влади, а маскувалася вона під результативність, тобто проголошення прагнення суспільства до комунізму, пізніше соціалізму, або ж до досягнення цілей промисловості. Для керівництва СРСР недостатньо було тотального контролю, потрібно було окрім знання про усе що відбувається, мати вплив на те коли та у який спосіб це діється, та за потреби скеровувати чи корегувати процес. Така головна мета совецького менеджменту засадничо робило його контрпродуктивним, адже досягти її можливо було хіба виключно на короткий період, дуже дорогою ціною, за рахунок раціональності та жертвуючи альтернативами розвитку.

Певна раціональність у совецькому менеджменті таки була, адже вони розуміли що ресурси є скінченними, а для їхнього поповнення відбувався сировинний експорт. Доходи від нього скеровувалися на підтримання контролю над населенням, котре жило у злиднях та умовах постійного дефіциту, за своєю суттю Совецький Союз був великим концтабором, котрий мав побудувати комунізм. Оскільки це можливо тільки у світовому масштабі, а не в межах країни – цей концтабір мусив стати світовим, що й було справжньою метою совецького менеджменту. У той самий час економіки західних держав не мали такого рівня контролю, їхня присутність у житті населення була значно меншою. Завдяки більшій особистій свободі та створеним державою ринковим умовам – населення могло отримати кращий добробут та забезпечення, в той час як промисловість змогла підвищити продуктивність і якість. Це дозволило створити значно кращі умови життя порівняно з совецькими, коли громадяни могли думати не тільки про виживання, а й про самореалізацію. Можливість та потреба робити вибір у щоденному житті породжує культуру вибору, але й відповідальності за нього, що у совецькому контексті було загрозою для влади, адже це підважувало легітимність монополії совецького керівництва на владу. Коли жорстко регламентована держава вирішує що саме та скільки потрібно населенню для життя – то робить вибір за людей та перебирає на себе відповідальність за нього. Звичка делегувати державі відповідальність за вибір зберіглася у мисленні совецьких людей надовго, зокрема зі здобуттям незалежності чимало українців дістало стрес, адже довелося вперше брати на себе відповідальність за вибір, починаючи з товарів у крамницях та закінчуючи виборами очільника держави. Відбувався перехід у свідомості українців від цінностей виживання до цінностей самовираження.

Совецький менеджмент завдавав потрібного удару по умовах життя населення: наявні ресурси не використовувалися раціонально з точки зору підвищення добробуту, забезпечення прав, тощо. Натомість вони витрачалися контрпродуктивно для забезпечення контролю за населенням, що тільки погіршувало добробут та забезпечення прав, це запобігало умовам за яких примножувалися б ресурси для покращення цих критеріїв. Іншої логіки функціонування триєдиного совецького ладу

годі було б очікувати, адже застосування критеріїв раціональності повністю трощить його фундамент, нівелює сенс реалізації проекту та обов'язково призводить до падіння держави, що у результаті й сталося у 1991 році. Результативність у совецкому менеджменті виступала маскуючим елементом, до того ж недосяжним, що продемонстрували постійні умови дефіциту та низької ефективності праці, а спроможність та дієвість репресивних засобів для встановлення контролю були облудними з точки зору комунізму, і саме тому неопублічними. Фактично відбувався процес побудови суспільства всупереч базовим потребам людей, що чудово демонструє совецке гасло «залізною рукою заженемо людство до щастя». У реальності обіцяне комуністичне «царство свободи» будувалося шляхом створення тоталітарної, колоніальної та геноцидної імперії несвободи.

На XXI з'їзді КПСС (1959 р.) було поставлено завдання розвитку совецкої державности, що суперечить ідеалам комунізму; крім того було ухвалено семирічний план економічного розвитку, що мав до 1970 року вивести економіку СРСР на перше місце в світі «за абсолютними розмірами виробництва та за виробництвом продукції на душу населення». Втім одночасно з початком реалізації цього плану рівень життя населення суттєво впав, адже крім того що на цей період припав розпал холодної війни та космічних перегонів між США та СРСР, семирічний план не містив принципово нових менеджерських підходів, тож посилював й без того хронічні вади совецкої економіки та диспропорцію між галузями виробництва; декларації про забезпечення соціальної справедливості залишалися тільки на папері, та спростовувалися реаліями життя. Трохи згодом на XXII з'їзді КПСС (1961 р.) було затверджено нову програму компартії, де зокрема йшлося й про те, що до 1980 року совецкий нарід житиме за комунізму. Вже на XXIII з'їзді КПСС (1966 р.) доповідалося про підвищення добробуту населення, незважаючи на те, що фактично це було не так, і крім того підкріплювалося тим, що семирічний план зокрема у сільському господарстві, харчовій та легкій промисловості було не виконано. Підчас XXVI з'їзду КПСС (1981 р.) про недосягнення обіцяного комунізму навіть не було згадано.

В контексті розуміння ефективності, наголошення на потребі раціональності каже про повну неуспішність та відсутність переваг результативності, коли величезну кількість ресурсів контрпродуктивно витрачали на контроль за населенням та господаркою. Розпочався період «перестройки» що стала закликом до раціоналізації, але намагання змінити підвалини совецкого менеджменту у бік раціональності призвели до неможливості контролю за суспільством та краху цілої моделі управління, тобто втрати спроможності, як критерію ефективності, що й стало початком кінця СРСР.

Кожен з'їзд КПСС декларував успішність та переваги совецкої системи управління та економіки загалом, проте щоразу реальність демонструвала зворотне, попри заявлене зростання показників у всіх сферах (спрямованість на результативність) – дедалі більшим ставав дефіцит товарів та послуг, погіршувався рівень життя, тощо. Заявлені терміни про досягнення комунізму спочатку переносилися, а пізніше замовчувалися та доповнилися розбудовою нової перехідної фази спрямованої до «розвинутого соціалізму». Неспроможність забезпечити обіцяний комунізм, що у популярній уяві був життям у достатку та безкоштовності послуг та товарів, стало фактичним визнанням поразки совецкого керівництва. Генеральний секретар, а пізніше президент СРСР Міхаїл Горбачов у своїй книзі «Перебудова та нове мислення» зазначав, що перегони «валу» у промисловості були самоціллю та виявлялись надважкою задачею, реалізовувалися надзвичайно дорогі проекти, що втім однаково не дозволяли підвищувати показники виробництва, найкращими працівниками чи підприємствами визначалися ті що витрачали найбільше праці, матеріалів та грошей, а споживач потрапив у залежність від виробника.

Цим Горбачов демонструє усвідомлення того, що стосовані до того совецкі підходи до менеджменту, котрий прагнув вічно розвиватися екстенсивно, виявилися неправильними, та потребують докорінної зміни. До того ж совецке керівництво очікувало невпинно зростаючого розвитку економіки з огляду на початковий її стан, котрий большевики добряче зіпсували, тож зростання котре у певний момент природньо зменшилося стало для них несподіванкою. Цю книгу було видано у 1988 році коли Горбачов був очільником СРСР, а значить найвище керівництво визнавало абсолютну неефективність совецкого менеджменту та повний його провал, через нестачу ресурсів внаслідок їхнього марнотратства і потребу раціональності. Перебудувати способи

управління совєцькою економікою було неможливо, потрібно було визнати потребу ринку та створювати економіку з нуля, до того ж без залучення та втручання туди держави, що для совєтів було абсолютно неприпустимим.

Російський економіст та політик Єгор Гайдар у своїй книзі «Загибель імперії» зазначав, що економіка СРСР змогла проіснувати стільки часу за рахунок високих цін на сировинні ресурси, а це було основним експортом совєцької держави; і тільки один сектор економіки завжди був у стані цвітіння – військово-промисловий комплекс, що був потрібен як для внутрішніх (примус, терор, інше) так й зовнішніх потреб (експансія, агресія), тоді як усе решту занепадало через непосильний тягар військових витрат. Як приклад неефективності совєцької економіки Гайдар наводить те, що Совєцький Союз видобував у 8 разів більше залізної руди ніж ОША, та виплавляв з неї у 3 рази більше чавуну, а сталі з нього – у 2 рази більше, проте машин з цього металу виробляли за вартістю стільки ж, скільки в ОША. Витрати сировини та енергії у розрахунок на одиницю кінцевого продукту було відповідно у 1,6 та 2,1 рази більше ніж в ОША. На виконання кінцевого продукту у СРСР використовувалося у 1,8 рази більше сталі ніж в ОША, у 2,3 рази більше цементу, у 7,6 разів більше мінеральних добрив, у 1,5 рази більше лісу, крім того у Совєцькому Союзі було у 16 разів більше зернозбиральних комбайнів ніж в ОША, одночасно з тим що зерна збиралося в рази менше, і його доводилося імпортувати. Середній термін будівництва промислового підприємства у СРСР перевищував десять років, тоді як в ОША на це йшло менше двох.

Це показало совєти як нездібні до управління та чудово демонструє абсолютну неефективність совєцького менеджменту у будь-якому сенсі й розуміння совєцьким керівництвом потреби раціональності, надзвичайну залежність від маскування результативністю спроможности. Тобто у совєцькому контексті спроможність була політичною волею використовувати ресурси для абсолютного контролю, проте коли результативність котра й так була у поганому стані, стала взагалі непридатною через вимушений перехід до раціональності, та позбавила можливости приховувати справжню мету спроможности – похитнула фундамент совєцького ладу. Отже у совєтів виникла потреба переосмислення поняття ефективности, бо до того їхнім мірилом була спроможність забезпечення контролю за суспільством. Коли спроможність була гарантована за рахунок ресурсів – совєти могли коїти будь-що інше, незалежно від скерування на результативність чи раціональність, проте через виснаження засобів спробувати раціоналізувати свою господарку, тобто запровадити ринок - вони не змогли. Некеровані процесу розпаду розпочалися і стримати їх не було можливости, тому що репресивна машина більше не могла забезпечувати тотальний контроль через нестачу ресурсів та брак політичної волі до масового застосування примусу, а населення зневірилося у реальности та можливости досягти цілей комуністичних гасел.

Для пересічної людини показником неефективности з точки зору результативности була ситуація у харчовій промисловости, бо це було найдотичнішим до щоденного життя. У СРСР існувало міністерство м'ясної та молочної промисловости головним завданням котрого було «вживати заходів для значного покращення закупівель скоту та молока, забезпечувати виконання планів закупок продуктів тваринництва та виробництва м'ясних і молочних продуктів, забезпечувати покращене використання сировини для випуску харчової продукції». Совєцька влада просувала ковбасу як головну складову м'ясного раціону совєцької людини. Проте ковбаса не дорівнює м'ясу, згідно совєцьких державних стандартів вона могла складатися з мороженого м'яса упереміш з борошном, молоком, крохмалем або порошком зі свинячої шкіри, крім того з додатком емульгаторів, консервантів, підсолджувачів та барвників. До того ж через постійні дефіцити, виробництва природньо збільшували вміст таких низькоякісних але дешевших замінників у складі ковбаси, котра й без того була м'ясним виробом, тобто не складалася повністю з м'яса. Втім великі проблеми з можливістю придбати ковбасу, а тим паче якісну, почалися ще у 60-х роках, та погіршилися у 70-х. М'ясо, молоко та вироби з них у першій половині 80-х майже зникли з вільного продажу, вибудовувалися величезні черги, а товар який вдавалося «дістати» видавався «по одному в руки». У 1985 році міністерству м'ясної та молочної промисловости наказувалося «забезпечити протягом місяця підписання угод з промисловими виробництвами щодо постачання товарів відповідно до узгодженого асортименту». Тобто держава намагалася впливати на критичну ситуацію у харчовій сфері шляхом тиску на міністерство, аби те залагодило бюрократичні справи, а не для збільшення кількості чи покращення якости товарів. У 1986 році цьому міністерству таки

постановили «збільшити виробництво товарів народного споживання, розширити асортимент та покращити якість», проте ані якісні, ані кількісні показники не зросли.

У нижченаведених таблицях продемонстровано кількість виробленого у ССРСР та ОША молока та м'яса у різні роки, приріст у порівнянні з попереднім періодом, а також зростання населення та його приріст за ті самі терміни. З наведених у таблиці показників маємо, що кількість виробленого молока та м'яса у ССРСР зростала досить стрімко і випереджала приріст населення. У той самий час ОША завжди виробляли значно більшу кількість м'яса та молока ніж у ССРСР, показники зростали не так стрімко як у совецкому випадку, проте пропорційно до населення та до стартового показнику, адже совети відштовхувалися від значно гірших початкових позицій. Таким чином ССРСР ніколи не вдавалося забезпечити денної потреби молока та м'яса на одну особу, тоді як ОША завжди забезпечували її, та навіть перевищували у кілька разів.

Рік	Молоко (млн т.)	Приріст	М'ясо (млн т.)	Приріст	Населення (млн)	Приріст
1945	26		3		170	
1967	80	207,69%	12	300,00%	236	38,82%
1990	109	36,25%	20	66,67%	290	22,88%

Зростання м'ясної та молочної продукції, та населення у ССРСР (1945-1990 рр)

Рік	Молоко (млн т.)	Приріст	М'ясо (млн т.)	Приріст	Населення (млн)	Приріст
1944	53000		11300		138,4	
1967	54000	1,85%	24500	53,88%	198,7	30,35%
1990	67000	19,40%	48100	49,06%	249,6	20,39%

Зростання м'ясної та молочної продукції, та населення в ОША (1945-1990 рр)

Рік	На день (л. молока на одну людину)	На день (кг. м'яса на одну людину)
1945	0,018	0,155
1967	0,008	0,054
1990	0,007	0,040
Денна потреба	0,350	0,170

Забезпечення населення ССРСР та денної потреби людини (м'ясна та молочна продукція) (1945-1990 рр)

Рік	На день (л. молока на одну людину)	На день (кг. м'яса на одну людину)
1945	1,049	0,224
1967	0,745	0,338
1990	0,735	0,528
Денна норма	0,350	0,170

Забезпечення населення ОША та денної потреби людини (м'ясна та молочна продукція) (1945-1990 рр)

Отже, міністерство м'ясної та молочної промисловости не могло впоратися з поставленими цілями (показник результативности), здолати дефіцит, покращувати якість, та навіть забезпечити населенню денну потребу у різноманітних харчах, тобто не могло виконати свої основні функції. Згідно звітів про виконання планів інколи йшлося про невиконання у деяких галузях, втім ніколи у харчовій промисловости, а значить план виконувався. Натомість маємо ситуацію у ОША, де не виконувалися п'ятирічні плани, бо їх не було так само як і міністерства м'ясної та молочної промисловости, існував ринок, і не було дефіциту на продукти, населенню було забезпечено денну потребу. У незалежній Україні не існує такого міністерства, але проблем з набілом і м'ясом у крамницях – немає. Це ще один показник надмірного одержавлення у ССРСР та неефективности совецького менеджменту.

На початку свого панування советам катастрофічно не вистачало технологій, тому для їхнього здобуття реалізувалися колективізація та розкуркулення. Демографічні втрати вважалися прийнятною платою для досягнення мети, рівень життя та заможности різко знизився, натомість державою було створено умови для примусової праці. З точки зору раціональности абсолютною дурістю було знищити найосвіченіших та найорганізованіших селян, примушуючи натомість до рабської, найменш ефективної та низькокваліфікованої і тому непродуктивної праці тих що залишилися – тож про ефективність у раціональному сенсі не могло бути мови. Совети могли змусити селян працювати на державу, але не можливо було примусити їх робити це ефективно, до того ж історія людства свідчить, що рабська праця ніколи не буває ефективною. Незважаючи на абсурдність та нераціональність таких дій совецького керівництва, потрібно розуміти що вони це усвідомлювали, проте не робили це у якийсь інший спосіб бо їхня спроможність та ефективність були спрямовані на відмінну мету (забезпечення цілковитого контролю), а тому з їхньої точки зору «абсолютна дурість» була цілком раціональною та мала сенс.

У ССРСР було впроваджено п'ятирічки – п'ятирічні плани централізованого, тобто державного планування економіки, які фактично були законами для совецьких людей. У п'ятирічках фіксувалися цілі та напрямки розвитку різних галузей господарки. Впродовж панування совецької влади було ухвалено тринадцять таких планів, деякі з них оголошувалися успішно виконаними завчасно, інші – тривали набагато довше за п'ять років, а значить не виконувалися. Мірилом ефективности п'ятирічок була результативність а не раціональність, кількість виробництв та інших господарських одиниць так само як економіка – зростали, проте робилося це ціною низької якости, стагнацією рівню життя та добробуту, хронічними кризами та дефіцитами у різних сферах, як виробництва так і споживання. Отже, такий підхід до економіки та господарки можна оцінити як неефективний, адже населення не отримувало у достатній кількості навіть базових речей, що потрібні у повсякденному житті.

Продуктів у крамницях ніколи не було достатньо, асортимент був сильно обмеженим, постачання відбувалося нерегулярно. Щоб дістати навіть якісь господарські дрібниці – потрібно було сильно постаратися, годі вже й казати про електроніку та інше домашнє обладнання, котре було розкішшю. Середньої зарплатні вистачало тільки для того щоб забезпечити базові потреби, купити речі чи витрати гроші на розваги або подорожі було можливо не усім. Широко поширеною була практика давання хабарів (зокрема «натурпродуктами»), що свідчить про недостатній рівень оплати праці. Населення не могло та боялося критикувати владу, жило у стані постійних дефіцитів на якісні та різноманітні товари. Люди не мали відчуття задоволення базових потреб, але через терор мусили мовчки придушувати невдоволення всередині себе, шляхів для виправлення ситуації майже не було. Совецька держава не виконувала майже нічого з того, що мусила чи обіцяла населенню втілити у життя, проте населення не мало вибору і мусило миритися з тим що було, адже можливости змінити державу – не було.

Менеджери у ССРСР засадничо не могли бути ефективними бо менеджерів потрібно мати змогу діяти творчо, мати певну свободу дій, тоді як совецькі менеджери були тільки виконавцями або «толкачами». Праця реалізовувалася у найменш ефективний спосіб через орієнтацію на застосування некваліфікованої робочої сили у великих масштабах, відповідно про достатнє матеріально-технічне оснащення говорити не випадає. Організаційна структура совецького менеджменту була цілковито централізованою та орієнтованою не на максимально вигідне співвідношення, а виключно на результат, що для советів було цілком логічним. Натомість з

раціональної точки зору про ефективність совєцького менеджменту годі й говорити, адже ресурси було змарновано а населення постраждало від того. Хоч совєти й змогли забезпечити для населення певний рівень безпеки, добробуту, комфорту, зручності, тощо, проте західні держави досягали значно кращого значно меншою ціною, тож ці жертви не може бути виправдано жодними потребами.

Згідно закону України про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років та Статті 2 закону України про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, жертвою є ті люди що постраждали від таких практик, що їх здійснювали органи держав з тоталітарним режимом: переслідування з політичних, соціальних, класових, національних, релігійних мотивів, позбавлення життя, воли, майна, депортація, заслання, висилка за межі України, примусове переселення, виселення, примусова праця в умовах обмеження свободи, примусова репатріація та інтернація, позбавлення громадянства, примусове поміщення до психіатричних закладів, позбавлення чи обмеження громадянських прав та свобод, катування, порушення свободи преси, думки, совісти, поглядів, відсутности плюралізму. Тож за законом обидва ці режими визнаються злочинними, а їхніми жертвами є не виключно ті люди що втратили життя, а й ті що постраждали внаслідок певних дій.

У 1975 році уряди держав Північної Америки, Європи та ССРСР підписали Гельсінські угоди (Заклучний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі), якими передбачалося що учасники поважатимуть суверенітет та права один одного, зобов'язувалися дотримуватися принципу непорушення кордонів що встановилися після Другої світової війни та забезпечувати виконання у кожній з країн високих принципів демократії і прав людини. Розуміючи що останнє надає інструмент тиску на керівництво Совєцького Союзу було утворено Українську Гельсінську Спілку, що вимагала від керівництва ССРСР дотримання взятих на себе міжнародних зобов'язань. Членами УГС були українські дисиденти, серед яких зокрема й сепаратисти, що виступали за відділення України від ССРСР. Діяльність УГС сприяла розхитуванню фундаменту тоталітарного режиму та зростанню протестних настроїв, що виникали внаслідок репресивних заходів щодо її членів, це зробило свій внесок у розпад ССРСР та здобуття Україною незалежності.

Закон України з дещо розмитою назвою "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" від 1991 року отримав нову редакцію і назву «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» тільки у 2018 році. На визнання совєцьких дій злочинними в Україні пішло понад чверти сторіччя, проте це водночас свідчить про поступову усвідомленість природи того режиму в українському суспільстві. Маємо ситуацію коли закон України про засудження тоталітарних режимів визначає дії цих режимів злочинними, а закон України про реабілітацію жертв репресій має на меті реабілітувати постраждалих від злочинів. Ця реабілітація юридично поширюється на всіх, проте фактично це залежить від дій людини, котра мусить сама доводити несправедливість свого вироку для визнання її реабілітованою. Визнання режиму злочинним автоматично характеризує будь-які винесені судові рішення установ що йому підконтрольні, як нелегітимні, тому українська держава повинна визнати усі ті вироки не правочинними. Це має стосуватися всіх, включно з тими хто чинив совєцькі злочини, їх має бути засуджено, а жертвам або їхнім нащадкам має бути запропоновано відшкодування. Таким чином постає питання реституції, без котрої реабілітація це лише слова, має бути повернено чи компенсовано майно та збитки, що їх понесли жертви.

Польський дослідник права Томаш Ляховські (Tomasz Lachowski) називає це справедливістю (юстицією) перехідного періоду, та визначає це явище як набір заходів та механізмів, до яких вдаються держави після збройних конфліктів з іншою, або в умовах раптових політично-соціальних змін, після звільнення від панування над ними тоталітарних чи авторитарних режимів. Тож і загиблі і ті що вижили після застосування до них примусових заходів совєцькими каральними спецслужбами (КГБ, МВД) – стали жертвами совєцьких злочинів.

Отже, ціною руїни стали непродуктивність та марнотратство ресурсів совєцьким керівництвом, загиблі внаслідок недолугого військового командування, що абсолютно нераціонально та усвідомлено посилало підлеглих вояків на смерть, померлі через цілеспрямоване утримання нелояльних людей у нелюдських умовах та одночасне змушення їх до примусової праці. Жертвами

«ефективного менеджменту» стало чимало совєцького населення, адже більшість людей підпадає принаймні під один з визначених законом України критеріїв злочинних дій совєцького тоталітарного режиму. Звичайні люди не маючи вибору та можливості мусили жити у Совєцькому Союзі і платити життям, свободою, правами, добробутом та іншим за зовсім невеликі й незначні здобутки совєцької верхівки, яка забезпечувала гарні умови для себе за рахунок населення, маскуючи це такими досягненнями як наприклад кількість виплавленого чавуну чи політ у космос, тоді як пересічна людина бачила дефіцит на продукти й речі першої необхідності. У таких умовах свідомість людини істотно деформувалася, совєцька ідентичність інтерналізовувалася коли не маючи альтернативного досвіду такі умови життя сприймалися як норма, що після повалення совєцького ладу залишило по собі непросту спадщину.

3.2 Несовєцькі альтернативи та совєцька спадщина

Спадщина це надбання що залишається від попередніх поколінь, вона може бути матеріальною чи нематеріальною, але однаково створює специфічний зв'язок, що формує відчуття належності до національної спільноти. Спадщина є не лише сукупністю залишених об'єктів але й результатом процесу передання з одного боку, та придбання з іншого, коли нація визначає для себе які виразні риси потрібно зберегти, а які – ні. Тобто спадщина стає надбанням прийдешніх поколінь та допомагає їм усвідомлювати себе як окрему національну спільноту, проте це відбувається тільки коли її члени свідомо беруть на себе відповідальність за неї, привласнюють (апропріюють) її. За сучасних соціальних, економічних та політичних умов суспільство повинно аналізувати спадщину з огляду на цінності, інтереси, ставлення до тих чи інших речей для надання оцінки та визначення тих речей що потрібно залишити або навпаки. Таким чином відбувається усвідомлення спадщини, тобто перехід суспільства зі стану «по-» у стан «пост-», наприклад з погеноцидного у постгеноцидне.

Совєцька спадщина яку українці дістали після розпаду Совєцького Союзу через його природу є пототалітарною, поколоніальною та погеноцидною. Внаслідок потрібності совєцької спадщини буває важко вирізнити конкретні наслідки від елементів через їхню сильну сплетеність, тому більшість випадків можуть стосуватися одразу двох типів спадщини (до прикладу мовні особливості є поколоніальною але й трохи геноцидною спадщиною). Елементами совєцької спадщини на момент постання незалежної держави стали: підважений державний суверенітет, спотворений та загальмований розвиток національної ідентичності, знищені громадянські інститути та місцеве самоврядування. З того часу ситуація досить сильно змінилася, проте надалі існує потреба давати раду з тим, аби поступово трансформуватися у сучасну націю. Залишки совєцької свідомості проявляються у різних групах населення й нині, чим заважають розбудові сучасної української національної ідентичності, адже за совєцькі часи її було позбавлено суб'єктності і фольклоризовано та таким чином зведено переважно до рівня етнічної, через що й сучасне розуміння відмінностей між ними не є очевидним для більшості.

Наслідком тоталітаризму стала відсутність довіри українців до власної держави та співгромадян, а у самій державній структурі окрім законодавчої, виконавчої та судової гілок влади фактично присутня ще одна – президентська, котра має інструменти впливу на виконавчу, але водночас юридично не несе жодної відповідальності за свої дії, що нагадує владу перших секретарів КПСС, котрі фактично керували майже усім, проте юридично не відповідали за свої рішення. Тож інститут президентства в Україні є совєцькою спадщиною, через те що у суспільній уяві це персоніфікована та централізована інституція котра повинна усім керувати, хоч не має жодних законних підстав для того. Наслідком також стала абсолютна відсутність культури самоврядування серед українців, котрі за совєцького ладу набули патерналістського та інфантильного ставлення до держави, та вважали що змінити владу неможливо, не усвідомлюючи того що у незалежній Україні, на відміну від Совєцького Союзу, громадяни є співвласниками держави та несуть відповідальність за владу котру обирають і тому мають можливість її критикувати та змінювати.

Усі інститути та соціальні й політичні звичаї на момент здобуття незалежності були абсолютно совєцькими, а політична верхівка складалася з керівництва КПСС, тобто з людей які досягли того рівню завдяки совєцькій системі, та завдячували їй своїм успіхом, тож годі було

очікувати від них підваження тієї системи. Така ситуація не забезпечувала умов для докорінних змін політичної системи чи перезаснування держави та її інститутів, як це було зроблено в той самий час у балтійських державах. Литовці, латвійці та естонці перебували під совецким пануванням дещо менший час за більшість українських теренів, приблизно стільки ж як захід України, тож мали тривалішу пам'ять про існування власної державності та покоління людей що її пам'ятали.

Україна станом на 1991 рік могла піти трьома шляхами розвитку держави: обрати відновлення досовецької державності, повністю перезаснувати державність, або оголосити себе спадкоємицею совецкої держави. З цих варіантів Україна обрала найгірший, проте водночас найбільш придатний до стану людей що її очолювали, котрі повністю були продуктом совецкої системи. Щоб з'ясувати чи могли скластися інакші обставини варто розглянути альтернативні, несовецькі версії розвитку подій. Наприклад Західна Україна, котра була зайнята советами тільки до Другої світової війни, та решта територій сучасної України, що тоді вже понад двадцять років перебували в оточенні совецкого ладу - сильно різнилися. Двадцять років це ціле покоління людей котрі не мушили інтерналізувати совецкий досвід, що у майбутньому призвело до ситуації коли покоління дідусів та бабусів могло передати своїм онукам несовецький досвід життя, котрий не був тоталітарним, колоніальним та геноцидним. Отже, через те що на Західній Україні за Польщі був інший режим, котрий абсолютно відрізнявся від потрійного совецкого на решті теренів України, добре пояснює різницю між ними. Люди що прожили під совецким гнітом три покоління, а не два як на заході, не мали можливості передати від старшого до молодшого покоління досвіду умов існування несовецького ладу. Тому більшу схильність до європейських цінностей, збереження автентичної української несовецької культури, пам'ять про опір совецкому пануванню – можна пояснити меншою тяглістю перебування під впливом соціальної інженерії за совецкого ладу.

Одночасно захід України можна порівняти з Польщею, котра входила до сфери зовнішнього впливу советів, проте ніколи не була частиною ССРСР, хоч після Другої світової очолювалася комуністами та мала обмежений суверенітет. У таких умовах поляки мали свою державність, мали незалежність попри те що суверенітет був підважений, проте різниця між західноукраїнським суспільством та польським демонструє те, що Польща піддавалася значно меншому впливу советів, національна ідентичність поляків не була так сильно спотворена. Попри те що полякам не вдалося зберегти місцеве самоврядування, вони на ціле покоління менше підпадали під совецкий вплив, постраждало тільки два покоління, до того ж від зовнішнього а не внутрішнього впливу, що суттєво. У Польщі через специфічні умови советам не вдалося усунути ролі католицької церкви, що за відсутності інших альтернатив стала осередком політичної опозиції і залучала до себе людей з інших конфесій й навіть нерелігійних. Крім того польські комуністи не спромоглися колективізувати господарку, тому збереглася чимала верства фермерів, що мали власну землю та змогли зберегти і передати такий досвід нащадкам. Саме через усі ці чинники проглядається суттєва різниця між теренами України що були під пануванням совецкого ладу з двадцятих років ХХ сторіччя та українським Заходом, що до Другої світової існував під іншим режимом і був частиною Польщі, котра у подальшому також потрапила під зовнішній совецкий вплив. Зсув на захід демонструє віддаленість від епіцентру впливу, відмінний ступінь контролю та меншу тяглість перебування під ним, що вплинуло на наслідки.

Придатним для українського контексту є порівняння Східної та Західної Німеччини. На окупованому советами німецькому Сході на руїнах Райху та за сприяння другої такої ж тоталітарної, колоніальної та геноцидної системи постала держава з відповідним режимом, що став поєднанням нацистського досвіду та большевицького тоталітаризму. На відміну від Західної у Східній Німеччині панував абсолютний контроль за населенням, у чому найбільшу ролі відігравали потужні спецслужби та величезний совецкий воєнний контингент. Німецький Схід хоч і був в орбіті зовнішнього колоніального совецкого контролю та мав обмежений суверенітет, проте через межування з Заходом бачив зразок успішнішого економічного та соціального розвитку. Тому совецке керівництво, яке перед тим вивезло звідти ледь не все що було можливо, тепер мусило вкладати гроші у покращення умов життя для східних німців, аби втримати їх від втечі зі свого соціалістичного табору. Большевики намагаючись продемонструвати західним німцям переваги совецкої моделі, першість у розподілі ресурсів надавали Східній Німеччині, втім там утворилася приваблива модель не для заходу, а для решти підсовецких теренів. Після об'єднання Східна

Німеччина отримувала величезну допомогу від Західної, котра перейняла на себе тягар реформування сходу, тож такий досвід може бути доречним для України, котра матиме схожу ситуацію після завершення окупації Донбасу та Криму. Отже, зразок та досвід подолання Західною Німеччиною Східної як продукту нацистського та совецкого тоталітаризмів, може надатися Україні щоб дати раду з викликами що стоять перед Україною сьогодні.

Можна припустити що за відсутності совецкого впливу та збереження незалежності Україна могла б отримати приблизну ситуацію як в Суомі, котра так само була частиною Російської імперії, хоч і мала свою державність у її складі, на відміну від України, проте пізніше проголосила державність та у подальшому втримала незалежність і суверенітет відповідаючи на зазіхання советів силою, ведучи національний опір. За часткового совецкого впливу можна припустити що Україна мала б схожу ситуацію з Литвою, Латвією чи Естонією, котрі мали свою державність, через окупацію советів на певний час її втратили, але пізніше відновили бо це дозволили політичні та суспільні обставини.

Втім ситуація в Україні у 1991 році не була схожою до балтійської чи суомської через відмінні та значно триваліші умови існування за совецкого ладу, внаслідок чого стан українського суспільства був значно гіршим. Це зокрема продемонстрували президентські вибори в Україні 1991 року, коли виходець з компартійної номенклатури Леонід Кравчук отримав 61,59 % голосів, а очільники національно-визвольного руху В'ячеслав Чорновіл (23,27 %) та Левко Лук'яненко (4,49 %) отримали значно меншу підтримку. Це означає що посовецке суспільство не готове було делегувати до державного управління людей з політичною волею до докорінних змін держави. Навіть те що Україна як незалежна держава визнала себе правонаступницею УССР демонструє повне нерозуміння погеноцидної спадщини, слабе розуміння поколоніальної спадщини, та погане усвідомлення пототалітарної. Визнання правонаступництва УНР не відбулося через сильну советизацію населення, проте такий варіант міг придатися до перезаснування держави та для проголошення відновлення незалежності, котру було втрачено через советів.

Населення Совецького Союзу набуло звички державної централізації та втручання й відповідальності держави за усі сфери життя, люди також вжилися з розумінням того, що на відміну від обов'язків їхні права було важко забезпечити. Широко поширеним стало уявлення про малозначимість окремої особи чи груп, побутовали думки про те, що люди «з низів» не компетентні ухвалювати жодних рішень чи не можуть вимагати будь-яких покращень чинної системи, не мають можливості впливати на державу, навіть тоді коли вони мали інструменти для цього. Такі інфантильно патерналістські підходи до держави, покладання на неї обов'язків забезпечити усі потреби населення – поширене в українському суспільстві до сих пір, це стало частиною культури та створює проблему. Українська ідентичність набуло рис та стала совецкою, що є свідченням успішності совецкої політики, адже відбулася уніфікація націй на платформі советизації (зросійщення, русифікації).

Поширення через різні засоби російської та брак знання інших мов внаслідок відсутності за совецких умов можливості їх використовувати, сприяло подальшій русифікації в Україні навіть за незалежності. За час совецкого ладу у суспільстві запанувала диглосія і переважання української чи російської мов залежно від сфери залишається й досі. Через незнання мов обмежується коло джерел інформації, адже відсутня можливість здобувати її з іншомовних. Таким чином населення вимушене та має змогу черпати інформацію виключно з російськими мовними штампами та через фільтр москвоцентричності, що дуже вигідно для росіян. Хорошим зразком меншовартісної української совецкої ідентичності є те, що навіть генеруючи контент в Україні, українці часто намагалися наповнювати його російським контекстом, тобто підлаштувати його так щоб він сприймався як свій також у Росії, та інших постсовецких країнах. Через поколоніальну спадщину українські митці свідомі російських культурних явищ, тоді як власне українського контексту у Росії немає зовсім.

Наслідком колоніалізму є те, що через інертність населення та відсутність політичної волі влади, через відчуття меншовартості Україна надалі залишалася у спільному з Росією просторі, що створювало перешкоди для створення окремої, незалежної від Росії ідентичності. Поколоніальною спадщиною є також байдужість до бачення спільності з росіянами, та визнання легітимності нав'язаної концепції «братства», що дозволило після краху СССР продовжити неокolonіальні

практики, котрі фактично діяли в Україні до 2014 року. Зміст неокolonіальних стосунків у тому, що незалежність підлеглої держави не ставиться під сумнів, але її суверенітет або підважений або фактично відсутній, тоді ухвалення рішень без згоди на те патрону є неможливим. Це відбувалося між Україною та Росією до початку війни, росіяни діяли з метою економічно і політично прив'язати до себе постсоветські держави, щоб ті залежали від Росії через ресурси, економічні чинники та інше. Так зберігався неокolonіальний зв'язок, підвалини котрого були закладені советами та продовжені росіянами. Гостра реакція Росії на спроби України ухвалювати рішення самостійно, що є ознакою набуття суверенітету, стала свідченням розриву неокolonіальних зв'язків.

Через те, що російська мова переважала у більшості престижних сфер (у публічному спілкуванні, на телебаченні, бізнесі тощо) можна зауважити диглосію в українському суспільстві, що змінювалася дуже повільно через відсутність державної мовної політики та нерозуміння того чому російська переважає у сфері публічного спілкування. Це відбувалося через побутування уявлення, що у публічних та престижних сферах належить спілкуватися російською мовою незалежно від того яка мова є рідною для людини, це є неусвідомленою колоніальною спадщиною. Диглосія присутня через те, що російська в Україні є знана, зокрема через формальне (вивчення у школі) чи неформальне (масмедія, книги, фільми та інше) її вивчення. Сприйняття диглосії як двомовності є хибним, адже диглосія існує тоді, коли людина використовує різні мови залежно від сфери діяльності. Розуміння та вживання одночасно української та російської є тільки в Україні, тоді як у Росії, де українську вважають дуже схожою, не розуміють її та не сприймають як свою, що свідчить про те що мови є різними та чужими.

Книжки, газети, журнали, технічна та наукова література, тощо – усе якщо не було російськомовним або перекладеним з неї, уся іншомовна література перекладалася російською, тож так завжди трансливалися російські цінності, ідеї та погляди, а додатково це розширювало сфери вжитку російської замість інших мов. Попри те що не завжди поширювався саме російський контент, проте він завжди подавався у російському контексті. Більшість посилань та співпрацювання у наукових колах відбувалося з росіянами, а не з представниками західних держав, тож сприяло збереженню зв'язків між українськими фахівцями та росіянами, і саме російською мовою. Навіть дипломні та інші академічні праці в Україні часто є перекладеними чи запозиченими від росіян, або ж використовують посилання на них, що демонструє наукову орієнтацію українських дослідників на російських «авторитетних науковців». Зросійщення свідомости відбувалося через русифікацію у війську, державних і освітніх установах, масмедіях.

Погеноцидною советською спадщиною стало те, що до 2014 року більшість українців сприймали росіян як «братній нарід» або вважали себе частиною «русского» народу, не усвідомлюючи спеціальне нав'язування наративів та мітів про це. Через нерозуміння екзистенційної загрози з їхнього боку українці не вимагали від влади зміцнювати військову потужність, та навіть велика частина державних структур була наводнена росіянами, що природньо не могли діяти в інтересах України. Погеноцидна спадщина проявлялася також у тому, що українці через медія перманентно шукали можливості підживити російськоцентричну візію, російські погляди та ідеї, не формуючи натомість власних, отже виникла залежність від усього російського. Через цілковите одержавлення усіх сфер життя у СРСР зникли не тільки інтелектуали, але й підґрунтя для їхнього виникнення у суспільстві, тож зі здобуттям незалежності умови для виникнення публічних інтелектуалів тільки почали формуватися.

Українці як неусвідомлене погеноцидне суспільство, думаючи про вибір майбутнього вектору розвитку розривалися між советським минулим та одночасним різнополярним впливом з Європи та Росії. Проте певний поступ таки був, відкривалися та розсекречувалися архіви КГБ, відбувалися дискусії щодо осмислення минулих советських злочинів тощо. Втім багато речей надалі залишалися секретними, невідомими та не сприймалися критично. Зрештою за цілу советську добу до Росії було вивезено чимало архівних документів, що свідчили про справжню сутність советського режиму.

Те що порівняно нещодавно було накинуто українцям советами – тепер сприймалося молодшим поколінням як своє та не викликало відчуження, старші люди розуміли небезпеку передання свого досвіду, тому не робили цього, так питомо українські елементи через методи соціальної інженерії сприймалися як чужі, неправильні, і тому небезпечні. Поширення серед

українців вжитку російських термінів, явищ та понять саме у російському варіанті демонструє їхню апропріацію та вважається таким що не потребує перекладу, через це зокрема виникли гасла про те що російська мова це мова українців також, а це є свідченням погеноцидної спадщини. Крім того звикання до советизованих колоніальних назв - свідчить про набуття вміння мислити по-совецки, що було неприродно з точки зору питомої української свідомості.

Через інтерналізацію совєцьких мітів українське суспільство не надто переймалося артикулюванням власної національної ідеї, її обговорення та формування були відсутні у порядку денному. Погеноцидний комплекс меншовартости слугував штучним бар'єром від дискусій щодо оцінки минулого, аналізу та осмислення сучасності та пошуку кращих розв'язань для минулого. Орієнтація на Росію, російську візію, погляди, ідеї, вподобання – стало головним наслідком погеноцидної спадщини та гальмувало поступ українців як нації аж до 2014 року.

Розуміння природи совєцького режиму і його потрійної спадщини пояснює причини сучасних негараздів в Україні. Для подолання цієї спадщини перш за все її потрібно усвідомити, проаналізувати, оцінити різні її елементи та відкинути або привласнити ті, що пасують до тієї моделі української національної ідентичності, котру сучасне суспільство пізніше має для себе обрати через набуття спільного досвіду. Для формування цієї моделі потрібні дискусії до яких буде максимально залучена громадськість, проте їх відбувається надто мало, тож говорити про видиме чітке бачення ідентичності поки не випадає. Навіть нинішні дискусії часто зводяться на манівці через закиди про відмову від перемоги у Другій світовій війні, що демонструє залежність від спільної з росіянами ідентичності. Натомість немає розуміння того що українська перемога відбулася зі здобуттям незалежності, коли українці отримали власну незалежну державу. Подолання спадщини це вибір між альтернативами, між варіантами майбутніх кроків у певному напрямку, але також усвідомлення пояснює чому Україна пройшла свій шлях саме у такий спосіб і через що не могла пройти інакше.

Досі існує потреба у суттєвій модернізації українського суспільства, проте з'являється розуміння того, що потрібні вільні масмедія, що існує потреба у правовладді (верховенстві права) котре можливо встановити тільки за умови існування незалежної судової гілки влади, що потрібно реформувати різні галузі, зокрема силові щоб мати можливість захиститися від внутрішніх та зовнішніх загроз та інше. Механізми, структури та інститути котрі існували за совєцького ладу та успадкувалися незалежною Україною – потрібно змінювати чи трансформувати згідно тих потреб що їх має сучасна Україна.

Свідченням поширення української національної ідентичності є те, що українці на заході, предки котрих жили під Польщею а тому були непричетними до Голодомору, інтерналізують і апропріюють досвід решти українських теренів що постраждали від нього через свою належність до українського народу. Таким чином населення українського Заходу долучається до єдиної української ідентичності. Водночас бачимо що через різницю у ціле покоління на решті українських теренів інтерналізація західного досвіду національно-визвольної боротьби УПА, що тривала з метою звільнення не виключно західних теренів, а усіх етнічних українських земель, потребувала більше часу, проте прискорилося після російської агресії.

Розуміння природи совєцького режиму надасть можливість краще зрозуміти сучасне українське суспільство яке значною мірою спирається на спадщину цього режиму, що був тоталітарним, колоніальним і геноцидним. Це також надасться для утворення стратегії трансформації українського суспільства, а значить в перспективі допоможе стати посттоталітарним, постколоніальним та постгеноцидним. Водночас наслідком цього стане формування національної ідентичності у окремій від совєцьких шат площині, відновлення втрачених її елементів та додавання нових. Це також може дозволити згуртувати та об'єднати український нарід під проводом спільного погляду на минуле, а також ідей та візій майбутнього. Становлення українців як сучасної політичної нації може відбуватися одночасно з процесами побудови державних інститутів котрі змінили б політичні традиції та культуру в Україні. Крім того це дозволило б набагато краще та впевненіше протистояти будь-яким загрозам, як зовнішнім так і внутрішнім.

ВИСНОВКИ

Советський соціальний менеджмент був цілеспрямованим, спланованим та організованим процесом що підпорядковувався визначеній меті – створенню єдиного совецкого народу. Менеджери що були залучені до реалізації цього плану були виконавцями конкретних цілей та завдань, а керувалися накресленнями соціальних інженерів, котрі створювали візію для обґрунтування правильності та потреби реалізації їхньої мети. У Совецькому Союзі втілювався величезний за масштабами соціальний проєкт спрямований на створення єдиного совецкого народу шляхом уніфікації та нищення ідентичності народів.

Типів ідентичності є чимало, проте совети цілеспрямовано руйнували саме національні ідентичності інших народів, адже етнічні не становили загрози для них. Надання можливості культурної автономії у різних формах слугувало прикриттям блокування можливості розвивати національну ідентичність, для чого потрібна не тільки державність а й суверенітет. Національна ідентичність може формуватися виключно за умов прагнення отримати власну державу чи за належності до існуючої. Національні держави заступили собою династичні та станові, де дотичність до держави мала тільки панівна верства, тоді як у нових умовах це поширювалося на все населення, тому національна ідентичність є модерною. Змогу долучитися до нації має будь-яка людина незважаючи на її етнічне походження, адже це доєднання до проєкту розбудови держави.

Підвалини української державності були закладені ще за часів визвольної війни під проводом Хмельницького, проте через несприятливу політичну ситуацію та потребу міжнародного визнання для зміцнення фундаменту нової держави, українці потрапили під протекторат Москви. Московити одразу почали підважувати й без того не усталені підвалини та пізніше знищили їх, тож національна ідентичність поза межами панівної верстви втратила можливість формуватися через відсутність власної держави. Проте протягом періоду відсутності власної та інкорпорацію до російської імперської державності на українських теренах таки відбувалися початкові процеси творення національної ідентичності, провідною верствою створювався образ нації та формувалася національна свідомість, що на початку XX сторіччя призвело до виникнення масового руху за незалежність.

Українці змогли створити власну державу і показали що здатні на спротив коли дали відсіч зазіханням большевиків, денікінців та поляків. Проте втримати державність вдалося недовго, Москва створила паралельну українську державу і через таке замилення очей силою дала раду з українським національним спротивом та заступила українську радянську державу українською совецкою. Таким чином совецка Україна потрапила під тоталітарний режим де держава втручалася до абсолютно всіх, включно з приватною сфер життя, це відбувалося вперше в історії людства. Відбувалося цілковите одержавлення суспільства, щоб населення не могло існувати незалежно від тоталітарної системи, будь-які вияви опору цьому процесові були неприпустимі та жорстоко каралися.

У складі Совецького Союзу Україна хоч і була окремою державою, проте не мала незалежності *de jure* і суверенітету *de facto*, а усі важливі рішення щодо неї ухвалювалися поза її межами і за рахунок її інтересів. Це практично означає що вона була колонією Москви, котра як центр ухвалення рішень являла собою метрополією. Колоніальне підпорядкування також гальмувало формування української національної ідентичності. Це відбувалося через тягле підваження української державності та сприяло меті совецкої ідеології – створенню єдиного совецкого народу шляхом уніфікації несовецьких народів. Совецька ідентичність фактично була квазі-імперською, бо заперечувала свою імперськість та спиралася на домодерний тип державності, тоді як національна ідентичність навпаки спирається на сучасний тип держави, що за своє суттю є антиімперською. Тому саме національна ідентичність є природнім конкурентом та навіть ворогом совецкої квазі-імперської ідентичності. У совецкому контексті українська національна ідентичність у переліку загроз посідала перше місце за важливістю серед неросійських національних ідентичностей, через київську спадщину та інші стратегічні причини.

Для постійного контролю за населенням совецкий менеджмент потребував ресурсів, тож замість їхнього використання на покращення добробуту населення та забезпечення його прав, усе витрачалося з метою збереження спроможності контролювати його. Прагнення забезпечити цю

мету незалежно від ціни робило цей процес контрпродуктивним та нераціональним. Наслідки були неефективними адже він не міг задовільнити базові потреби суб'єктів совецкого менеджменту, а досягався ціною людських жертв та марнуванням величезної кількості ресурсів. У рамках створених совецким ладом це фактично був менеджмент тоталітарного контролю, колоніального панування та примусової асиміляції. Тому у вузькому розумінні спроможности совецкий соціяльний менеджмент був ефективним, бо досягав мети котра суперечила інтересам абсолютної більшости його суб'єктів і не була публічною.

У підсумку совецкого періоду сформувалася совецка українська національна ідентичність, характерними рисами котрої є меншовартісність відносно російської, відчуття вторинности власної культури, несучасність, несамостійність, безвідповідальність, другорядність відносно іншої групи, спрямування на злиття та уподібнення українців до росіян і легітимізація зовнішнього ухвалення рішень. Українська держава набула незалежности проте мала підважений суверенітет, громадянські інститути було знищено, а культура самоврядування втратилася. Через те що до влади в Україні у 1991 році прийшли вихідці з компартійної номенклатури, вони не бачили альтернативи і тому обрали варіант визнання правонаступництва саме совецкої української держави. Втім це не заперечує можливість перезаснування держави у майбутньому, в сенсі відмови від легітимности совецкої державности для України, чи повернення до досовецкої радянської, або ж створення нової держави з новими інституціями на інших засадах. Варто відзначити, що за тридцять років незалежности українське суспільство досить сильно змінилося, а держава забезпечила суверенітет, проявом чого є опір України неімперіалістичним зазіханням колишньої метрополії.

Сергій Мілютін, м. Кропивницький

ПАРТІЙНО-ГОСПОДАРСЬКА ВЕРХІВКА ЗНАМ'ЯНСЬКОГО РАЙОНУ В СПЕЦІАЛЬНИХ ДОНЕСЕННЯХ КЕРІВНИЦТВА РВ ДПУ ЗА 1932 РІК¹

Як відомо, представники сільської партійно-господарської верхівки виконували багато функцій – від господарських до ідеологічних. Тому органи ДПУ завжди пильно стежили за тим, щоб сільський актив діяв у межах «соціалістичної законності», підтримував ініціативи Йосипа Сталіна в галузі сільського господарства, а також позитивно впливав на імідж партії. В подіях 1932–1933 рр. рядові партійці та представники районної партійної номенклатури вели себе по-різному: одні сліпо виконували волю керівників держави, творячи геноцид; другі трималися пасивно й намагалися зберегти посади; треті пішли на відкритий розрив з партією та виступили проти реалізації згубної для селян хлібозаготівельної політики. Особливо відчутною така диференціація поведінки партійців спостерігалася в Знам'янському районі.

Основою джерельної бази пропонованого дослідження є спеціальні донесення керівництва Знам'янського РВ ДПУ про політичні настрої населення в 1932 р., що зберігаються у фондах Державного архіву Кіровоградської області (Далі ДАКрО) [3]. Це джерело є збіркою звітів начальників РВ ДПУ Степури, Блогіна й виконувача обов'язків начальника РВ ДПУ Марченка, адресовані очільникам району і керівництву ДПУ в Одесу та Харків. Звіти вирізняються високою деталізацією і є більш достовірним джерелом у порівнянні з архівно-слідчими справами. Насамперед це обумовлено тим, що архівно-слідчі справи часто фальсифікувалися – щоб підігнати обвинуваченого під конкретну статтю, а от звіти виконували для керівників району інформативну функцію й давали можливість скласти враження про політичну ситуацію в краї. Зазначу, що у звітах Знам'янського РВ ДПУ трапляється властива для епохи фразеологія та риторика в стилі класової боротьби. Крім того, співробітники ДПУ не бачили відмінностей між брутальним насильством, яке коїли окремі партійці, та критикою хлібозаготівельних заходів, однаково називаючи це відхиленням від лінії партії і злочинною діяльністю. Також у процесі підготовки статті використані слідчі справи, розпочаті на представників партійно-господарської верхівки, які не уникли арештів [1–2].

Окремі аспекти діяльності представників партійно-господарської верхівки Знам'янського району вже стали предметом дослідження Івана Петренка [7], Світлани Орел [6] та Сергія Мілютіна [4–5].

Метою нашої історичної розвідки є дослідження спротиву партійно-господарської верхівки хлібозаготівельним заходам, причетність окремих голів колгоспів та партійців до крадіжок сільськогосподарської продукції і фальсифікації звітної документації, участь посадових осіб в насильницьких злочинах проти селян на території Знам'янського району.

Як уже зазначено, висловлення скептичних настроїв стосовно хлібозаготівельних заходів чи посівної кампанії співробітники ДПУ і їхні інформатори трактували як антирадянську агітацію, що вважалось злочином у радянському законодавстві. В січні 1932 р. один з інформаторів ДПУ не без іронії зазначав, що секретар партійного осередку в с. Шамівка Лакіза замість хлібозаготівель грає в шахи і на пропозицію йти на ділянки відповідає: «Впевнений, ЦК не знає, що відбувається на селі, що колгоспники залишилися без хліба» [3, арк. 6]. Скептично до спроб успішно закінчити хлібозаготівельну кампанію 1931–1932 рр. поставився й директор Трепівської МТС Свердель, який у розмові з колегами зауважив, що хлібозаготівельні завдання по району нереальні, оскільки місцеві керівники, затверджуючи план, хотіли похвалитися перед начальством й бездумно його підтримали [3, арк. 7].

У другій половині січня 1932 р. співробітники ДПУ зафіксували критичні зауваження на адресу вищого партійного керівництва району. Зміст критики стосувався неспроможності районного керівництва позитивно вплинути на завершення хлібозаготівельної кампанії. Зокрема, у с. Диківка бригадир, якого направили з Одеси, серед партійців після від'їзду

¹ Редакція Івана Петренка (Кропивницький).

керівника району Пантюхіна зазначав: «20 числа їду в Знам'янку на нараду і знаю, що із Знам'янки поїду в Одесу, але я тепер чистий, докорів не отримаю, оскільки товариш Пантюхін сидів в селі, але хліба не заготував, а коли в село приїхав уповноважений ЦК комсомолу товариш Бердишевський, то спочатку став виступати за пошук зерна, а тепер, як миленький, ходить на рівні з нами по селу і теж хліб не поступає». У тому самому селі секретар партійного осередку Брайко говорив партійним колегам: «В останньому листі С. Косіор пише про те, що відбувається в Знам'янському районі, напевно скоро Пантюхін отримає по дупі, хай повчиться на прикладі Диківки, як легко судити людей і виганяти їх з партії» [3, арк. 15]. В іншій розмові Брайко зазначав, що вжив усіх рекомендованих партією заходів, однак це не наблизило сільраду до виконання плану [3, арк. 7]. Зауважимо, що подекуди причиною персональної критики окремих партійних функціонерів були дрібні конфлікти та особисті образи.

На початку 1932 р. представники партійно-господарської верхівки села на Знам'янщині порівняно рідко виступали з гострою критикою дій партії в галузі сільського господарства, однак і такі поодинокі випадки вдалося зафіксувати співробітникам ДПУ. Зокрема, у с. Суботці кандидат у члени партії Сергій Мовчан говорив: «Ми з нашою хлібозаготівлею доживемо до того, що всі подохнемо, політика радянської влади по відношенню до селянства хибна і, якщо ми будемо мовчати, то всіх нас розженуть» [3, арк. 13].

Деякі представники партійно-господарської верхівки вдавалися до хитрощів та намагалися домовитися із членами бригад і рядовими колгоспниками про організацію імітації праці. Одні робили це, щоб допомогти колгоспникам з харчуванням, а інші – для збереження посадки. Характерний випадок стався в с. Шамівка, де голова сільради Луняченко¹ у розмові з членами партії говорив: «Йдіть на ділянки й сидіть там, щоб хоч видно було, що ви працюєте, а де цей хліб і де його брати, я вже й сам не знаю» [3, арк. 6]. За інформацією РВ ДПУ, до таких дій вдався також кандидат у партію Савелій Непомнящий. На зустрічі із селянами він виправдовувався, що змушений тиснути на колгоспників, оскільки на нього тисне сільрада, і пропонував налагодити роботу так, щоб складалося враження, наче селяни на його ділянці прагнуть виконати план [3, арк. 14].

Із середини березня 1932 р. співробітниками ДПУ фіксується тенденція до зниження критичних висловлювань з боку представників партійно-господарської верхівки стосовно заходів радянської влади в галузі сільського господарства. Це можна пояснити тим, що частину осіб, які дозволяли собі такі висловлювання, позбавили посад або ж відправили в інші райони країни, а також завершенням хлібозаготівельної кампанії 1931–1932 рр. й початком весняної посівної.

Посівна на Знам'янщині проходила складно через низку факторів: примхливість погоди; недостатня кількість техніки та коней; подекуди не вистачало кваліфікованих агрономів і посівного матеріалу; давалися взнаки організаційні труднощі і відсутність досвідчених адміністраторів, а також помітне зниження трудової активності колгоспників. Не зважаючи на те, перший секретар Одеського обласного комітету КП(б)У Михайло Майоров зробив таку заяву: «Вороги партії віщували провал посівної кампанії. Їх ще раз побито нашими успіхами». Ця голослива заява немала нічого спільного з реальною ситуацією, оскільки частину полів вдалося засіяти лише всередині червня. Вже в липні районне керівництво усвідомлювало, що навіть за найоптимістичнішими прогнозами, врожай 1932 р. не зможе перевищити показники попереднього сезону.

В другій половині літа 1932 р. на районному рівні почалися активні обговорення нового хлібозаготівельного плану. В одному із звітів до секретаря Знам'янського РПК начальник РВ ДПУ Блогін був змушений констатувати наявність «серйозних хвороб» у середовищі районного та сільського партійного активу: очевидний і прихований опортунізм, грубе порушення революційного законодавства, страхування себе від відповідальності, а також

¹ В роки німецько-радянської війни залишився на окупованій території Знам'янського р-ну. Знищений нацистами восени 1941 р.

прояви самопостачання. На думку Блогіна, все це є наслідком діяльності досить великої кількості партійців [3, арк. 66]. Крім того, начальник РВ ДПУ зазначав, що значна частина партійно-господарської верхівки села на підґрунті нездорових настроїв, небажання в складних умовах боротися за політику партії на селі, боячись труднощів, намагалася зняти з себе відповідальність та прагнула відійти від керівних посад. На підтвердження своїх слів Блогін наводив низку прикладів. Зокрема, ДПУ здобуло інформацію, що напередодні від'їзду частини районної партійно-колгоспної верхівки до Одеси на засідання стосовно прийняття плану хлібозаготівель завідувач районного постачання Новіков зізнавався колегам: «Якщо нам дадуть план більше 20000 тонн, то мене в Знам'янці не буде, мені вже набридла ця голодовка минулого року» [3, арк. 66]. Більш радикально висловився заступник керівника РІК Олександр Мартинович, член КП(б)У, який в присутності заступника завідувача Заготзерна Безпальчанського й інших партійців заявив: «У цьому році Україна остаточно втратить свою опору, якщо в минулому році колгоспи ще не розвалилися, то в цьому році розваляться остаточно». При цьому він додав, що 1 серпня спробує піти у відпустку й після в район не повернеться [3, арк. 67].

На постаті О. Мартиновича варто зупинитися детальніше. З архівно-слідчої справи відомо, що в серпні 1932 р. він прибув до с. Макариха на посаду секретаря партійного осередку. Обов'язки О. Мартиновича полягала в координації дій місцевої партійно-господарської верхівки для ефективного виконання хлібозаготівельних заходів. Численні свідки інформували співробітників ДПУ, що О. Мартинович на основі власних підрахунків дійшов висновку про неспроможність місцевих колгоспів виконати поставлені перед ними завдання з хлібозаготівель та всіляко ігнорував постанову РПК щодо конфіскації незаконно розданих колгоспникам натуральних авансів [2, арк. 3–4]. Аналіз слідчих матеріалів у справі О. Мартиновича дає підстави стверджувати, що він усвідомлював нездатність колгоспників виконувати трудові функції якісно без відповідної оплати праці та продовольчої підтримки в умовах загрози голоду, тому розпорядився видати натураванси в колгоспах «Червоний шлях» і «Перебудова». Такі дії були прямим порушенням вказівок Знам'янського РПК. Разом із скаргами колег це стало причиною його арешту співробітниками ДПУ.

Крім того, критичні зауваження стосовно прийнятого плану й бажання уникнути роботи над його виконанням спостерігалися в діях секретаря партійного осередку с. Федвар Волкова. В приватній розмові чоловік зазначав, що план не реальний і виконати його нема як, проте, як комуніст, він повинен працювати, тому пообіцяв виконувати план й водночас жалітися в обласний комітет партії. Після чого додав: «Хоч би скоріше забрали на перепідготовку» [3, арк. 67]. В с. Макариха голова артїлі «Правда» Тюрлюн, якого в донесеннях ДПУ називали послідовним критиком хлібозаготівельних заходів, подав заяву до Райколхозпосоюзу про зняття з посади, оскільки, на його думку, план виконати неможливо. При цьому Тюрлюн попередив районне керівництво, що самовільно покине посаду, якщо не задовольнять його прохання [3, арк. 69–70].

Подекуди представники партійно-господарської верхівки, щоб не брати участі в хлібозаготівельній кампанії, були готові покінчити з партійною кар'єрою. Це засвідчують випадки виявлені в селах Михайлівка та Красносілля. Зокрема, в с. Михайлівка голова артїлі ім. Сталіна Романчук у приватній розмові зізнався: «Піднесені районам плани нереальні, тому, щоб не судили, я відразу відправлю дружину та дітей за межі села, після чого і сам виїду, а партійний квиток пришлю поштою». В тому самому селі секретар ЛКСМ Сава Коновалов настільки був роздратований новим планом, що в присутності комсомольців кинув партійний квиток на стіл із словами: «Краще буду безпартійним». У с. Красносілля голова артїлі «Хлібороб» Бугайов після прийняття плану заявив: «Ну вас з вашою партією, з вашим планом, план непосильний, тому я йду з колгоспу, віддам партійний квиток, хай самі заготовляють, а я краще буду працювати конюхом» [3, арк. 54].

Із донесень співробітників ДПУ відомо, що проти затвердження плану виступив секретар партійного осередку с. Диківка Шуригін, а в с. Суботці проти плану виступила практично вся

партійно-господарська верхівка [3, арк. 67]. В с. Костянтинівка кандидат у члени партії Юхим Маначин, член колгоспу ім. Будьонного, заявив: «Як не говорять, але плану хлібозаготівель все одно не виконаємо. Треба колгоспникам, крім хліба, видати ще грошові аванси. Всі ваші пропозиції стосовно весняної сівби до лампочки, при такому положенні колгоспники на роботу виходити не будуть» [3, арк. 62].

На початку вересня 1932 р. в донесеннях начальника РВ ДПУ зростає кількість песимістичних прогнозів, висловлених представниками партійно-господарської верхівки кількох сіл. Зокрема, секретар партійного осередку с. Васино Аністратенко в розмові з колегами заявив, що цього разу план не виконають і будуть мучитися, як минулого року. В с. Михайлівка член правління артілі «Комунар» Куртенко, кандидат у члени партії, в бригаді колгоспників висловив припущення: «У цьому році нам знову хліба не дадуть. Потім Куртенко саркастично додав, що минулого року хоч макуху гризли, а в цьому році соняшник не вродив» [3, арк. 62]. Влада гостро реагувала на такі заяви, оскільки вони відчутно підривали трудову дисципліну та негативно впливали на мотивацію колгоспників до праці. Значну частину посадовців, хто висловлював такі думки, поставили на облік, або ж заарештували в листопаді та грудні 1932 р.

В Знам'янському районі осіння посівна кампанія відбувалася не без проблем. Будь-які критичні зауваження стосовно її перебігу викликали посилений інтерес у співробітників ДПУ. Наприклад, Блогін інформував секретаря Знам'янського РПК, що агроном Райколгоспсоюзу Мостовий у розмові з колегами заявив: «Осіньню посівну в цьому році будемо здійснювати до самої зими і все одно не виконаємо». Аналогічної думки дотримувалися старші агрономи Дмитрівської МТС Литвинов, Трепівської МТС С. Райкович, старший агроном РКЗС Рейман і агроном Райземвідділу Г. Логвин [3, арк. 70].

Постаті Г. Логвина та С. Райковича потребують детальнішого розгляду, оскільки після приїзду з Одеси в Знам'янський район групи співробітників економічного відділу ДПУ на чолі з Веніаміном Харліпом ці агрономи проходили у сфабрикованій справі, фігурантів якої звинуватили в шкідницькій діяльності, спрямованій на підрив довіри до радянської влади й спробі організувати повстання. Під час слідства В. Харліп та інші співробітники ДПУ активно застосовували проти підозрюваних тортури, шантаж та психологічний тиск. Зокрема, Г. Логвина примусово відправили до психіатричної лікарні з вигаданим діагнозом [1, арк. 156–157]. Восени 1933 р. обох агрономів визнали винними, тому Г. Логвин отримав покарання в 10 років позбавлення волі, а С. Райкович – 5 [5, с. 118]. У 1958 р. слідчий управління КДБ при раді міністрів УРСР у Кіровоградській області Жупаленко знайшов докази, що засвідчували грубі порушення й численні фальсифікації під час слідства в справі Г. Логвина та С. Райковича. Це дало підстави для їхньої реабілітації [5, с. 119].

В грудні 1932 р. неабиякого розголосу набула ситуація довкола хлібозаготівель у с. Дмитрівка, де, за даними начальника РВ ДПУ, план хлібоздачі виконали лише на 55,6%. У провалі хлібозаготівельної кампанії в Дмитрівці звинуватили секретаря місцевого партійного осередку Калину. В донесенні Блогіна зазначено, що Калина активно нав'язував думку щодо неможливості виконання плану. Власну позицію Калина підтверджував самостійно виконаними розрахунками врожайності. ДПУ звинуватило Калину в підбурюванні селян до саботажу хлібозаготівель та в зв'язках з куркулями й рекомендувало вислати на північ [3, арк. 82–83]. На цьому репресії партійно-господарської верхівки с. Дмитрівка не закінчилися. Згодом репресували керівництво деяких колгоспів та організували примусове виселення з села кількох десятків родин, яких звинуватили в саботажі хлібозаготівель та контактах з куркульством.

Окремої уваги потребують скоєні представниками колгоспно-партійної верхівки злочини, спрямовані проти рядових колгоспників та одноосібників.

Взимку 1931–1932 рр. співробітники Знам'янського РВ ДПУ агентурним та слідчим шляхом отримали інформацію про численні випадки знущань над селянами, до яких були причетні члени партії. В центрі справи проходила верхівка артілі «Більшовик» с. Федвар (нині

с. Підлісне Кропивницького району). З-поміж колгоспного керівництва, притягнутого до кримінальної відповідальності, яскраво вирізняється постать бригадира Рябошапки. Численні свідки запевняли, що Рябошапка для виконання хлібозаготівель не гребував жодними незаконними методами й активно вдавався до фізичного насильства, шантажу, психологічного тиску та залякування. Наприклад, після катувань Миколи Чернова Рябошапка змусив його підписати зобов'язання здати на користь держави 19 пудів хліба. Під час допиту одного селянина Рябошапка наказав зняти з нього кожух та змусив марширувати на морозі довкола власного будинку впродовж декількох годин. Жертвою знущань Рябошапки став хлібороб Яким Бондаренко, якого змушували стояти на морозі більше години, погрожуючи розстрілом. Часто жертвами Рябошапки та його прибічників ставали розкуркулені селяни та бідняки незалежно від статі. Постраждали жінки наголошували, що Рябошапка не обмежувався фізичним насильством і брутальною лайкою, а всіляко принижував жертв плюванням в обличчя та хапанням за груди. Всі такі дії супроводжувалися ще й залякуваннями та погрозами, щоб люди не жалілися на дії бригади [3, арк. 4].

Також співробітникам ДПУ вдалося встановити, що до подібних зловживань причетний інший член правління колгоспу – кандидат у члени партії Василь Матвієнко. Однією з жертв В. Матвієнка стала літня жінка 78 років, яка не мала змоги здати державі хліб. Слідство встановило, що В. Матвієнко викликав жінку до сільради і після допитів змусив зняти кожух та роздягнутого зачинив у холодній коморі. Крім того, жертвою В. Матвієнка стала колгоспниця Філіпчук, яку побили за невиконання хлібозаготівельних зобов'язань.

Крім вказаних осіб до відповідальності притягли голову сільради с. Федвар члена партії Новакова і секретаря партійного осередку Микиту Іванова. Їх звинуватили в тому, що вони не тільки не зробили нічого для того, щоб зупинити безчинства, а й брали в них активну участь.

Численні свідчення, які вдалося зібрати оперативникам у справі Рябошапки і його бригади могли завдати шкоди іміджу партії, тому районне керівництво, щоб дистанціюватися від дій партійного активу в с. Федвар, вирішило надати справі розголосу. На початку січня 1932 р. відбувся суд. Його засідання відбулося публічно. За інформацією співробітників ДПУ на нього з'явилися близько 500 осіб. Фігурантів справи визнали винними й засудили до позбавлення волі терміном від півтора до трьох років [3, арк. 6].

Після випадку в с. Федвар Знам'янське РВ ДПУ тривалий час не фіксувало випадків побиття колгоспників чи одноосібників представниками партійно-господарської верхівки. Ситуація змінилася влітку 1932 р. в розпал сільськогосподарських робіт. 2 серпня в коморі артіль «Комунар» с. Михайлівка стався інцидент за участю секретаря місцевого партійного осередку Ніклонського та колгоспника Харитона Тахтая. Свідки інциденту інформували співробітників ДПУ, що Х. Тахтай зайшов до колгоспної комори, щоб дізнатися деталі стосовно харчування працівників у полі, й запитав, чи будуть давати м'ясо. В розмову втрутився присутній в коморі секретар партійного осередку, який зверхньо заявив: «Хіба м'ясо дають ледарям». На це Х. Тахтай відповів: «Не знаю, хто ледарі: ми чи ви». Після цього Ніклонський вдарив Х. Тахтая в обличчя. Постраждалий вибіг з комори на подвір'я, де його наздогнав Ніклонський і продовжив бити. На крики збіглися колгоспники, в яких вчинок партійного секретаря викликав обурення [3, арк. 68].

Ще один інцидент за участі представників колгоспно-партійної верхівки трапився в с. Шамівка. З донесень уповноваженого ДПУ стало відомо, що 21 серпня уповноважений сільради, кандидат в члени партії Василь Сіромаха¹, голова одного з колгоспів Вертебовський та голова сільради Дмитро Печений прийшли до одноосібника Коваленка для мобілізації коня на скиртування. Коли Коваленко відмовив надати коня то Печений з Сіромахою застосували силу. Чоловіка повалили на землю, порвали на ньому одяг і побили, а потім посадили в камеру при сільраді, де він перебував протягом доби. Коли до постраждалого прийшла дружина, її теж

¹ В. Сіромаха під час німецько-радянської війни залишився проживати на окупованій території Знам'янського р-ну. Восени 1943 р. знищений нацистами.

побили й виштовхали із сільради [3, арк. 68–69]. Згодом співробітники ДПУ встановили, що згадані особи систематично били колгоспників та одноосібників за невихід на роботу, особливо часто діставалося колгоспникам Анастасії Терлиці, М. Гур і А. Гур, а також одноосібниці Марії Качан [3, арк. 74].

28 серпня, погрожуючи застосувати вогнепальну зброю, напад на селянина здійснив секретар партійного осередку с. Федвар Волков. Його жертвою став Дем'ян Шептикін, який їхав на роботу в радгосп «Реконструктор». Сутичці передувала коротка розмова, під час якої Волков наказав Шептикіну їхати на роботу не в радгосп, а в колгосп. Чоловік відповів, що влаштувався на роботу в радгосп. Тоді Волков вихопив револьвер і вдарив рукояттю Шептикіна в обличчя й, наставивши револьвер, крикнув: «Повертай, раз я тобі сказав» [3, арк. 69].

Восени 1932 р. такі інциденти зникають з донесень начальника РВ ДПУ, оскільки районне керівництво сконцентрувалося на виконанні хлібозаготівельного плану й подекуди вважало застосування силового тиску на селян прийнятним або вимушеним.

Подекуди представники партійно-господарської верхівки вдавалися до злочинних дій та аморальних вчинків під впливом алкоголю. Зокрема, такий випадок стався в с. Зелений Гай. Місцевий голова сільради Андрієнко, будучи напідпитку, закував у кайдани жителя сусіднього села, який приїхав купувати корову. Численні свідки повідомляли, що Андрієнко не виконував своїх прямих обов'язків, систематично пиячив, влаштовував бійки, брав безоплатно продукцію з комори кооперації та артілі. Не краще себе вів уповноважений РПК Данилов. Зокрема, начальник РВ ДПУ Марченко поінформував секретаря Знам'янського РПК, що Данилов покинув роботу та виїхав до с. Цвітне, де, видаючи себе за помічника прокурора, систематично пиячив. У стані алкогольного сп'яніння Данилов здійснив спробу згвалтувати дружину колгоспника Кукси. Також повідомлялося, що Данилов зловживає службовим становищем, використовуючи коней сільради в особистих інтересах та конфліктує з партійцями [3, арк. 75].

З-поміж інших злочинів, які інкримінували представникам колгоспно-партійного активу, потрібно виокремити махінації зі звітною документацією та заклики до фальсифікації. Мотиви стосовно фальсифікації звітності могли бути різними: від альтруїстичних спроб допомогти селянам, які в умовах продовольчих утруднень неодмінно голодували б, до намагань уникнути відповідальності за невиконання планів. У звіті начальника РВ ДПУ за 11 вересня 1932 р. зазначено, що завідувач Районного постачання Новіков, член КП(б)У, в розмові з інспектором Райпостачання Миценком, зоотехніком Чепурком, плановиком Нестеренком й іншими говорив: «Краще зараз вказати менший врожай, ніж так пихтїти, як минулого року» [3, арк. 66].

Окремі представники партійно-господарської верхівки в умовах погіршення продовольчої ситуації на селі вдавалися до самопостачання та крадіжок сільськогосподарської продукції. Голова артілі «Червоний орач» у с. Григорівка Сердюк видав з колгоспного складу безкоштовно 6 пудів борошна голові сільради Каплуну, 2 пуди борошна – секретарю партійного осередку Чинчою і уповноваженому РПК Іванову. Ще один випадок трапився в с. Казарня, де співробітники ДПУ виявили факти, які свідчили, що голова артілі Калмаз змолів для себе біле борошно, а для колгоспників – темне. Обурившись вчинком Калмаза, колгоспник Толобка написав про це заяву для передачі в КК РКІ. Дізнавшись про це, Калмаз явився на квартиру до Толобка й почав погрожувати арештом, буцімто за дезінформацію колгоспників, і заспокоївся лише тоді, коли йому віддали написану заяву [3, арк. 69]. В грудні 1932 р. в розкраданні кооперативного майна ДПУ звинуватило кандидата в члени партії, голову СКТ с. Єлизаветградка Михайла Брайка [3, арк. 86]. Однак він провини не визнав і заявив, що виявлені в нього продукти він отримав законним шляхом.

Зазначу, що в Знам'янському районі спостерігалася практика, коли відповідальні особи не здійснювали обліку зібраного врожаю та змолотого зерна й використовували його у власних цілях. Це підтверджують численні звіти начальників РВ ДПУ. Виконувач обов'язків начальника РВ ДПУ Марченко інформував, що в артілі імені Крупської с. Красносілля з початку обмолоту не вели обліку перемеленого зерна. Зерно перевозили з молотарки в комору

без зважування. Потім з комори до млина, а з млина до пекарні, а звідти – хліб назад у комору, і ніде цього не записували. В с. Михайлівка обмолотили 114 га, отримане зерно з-під молотарки відправляли в комору без всілякого зважування та обліку, тому скільки зерна в коморі, ніхто точно не знає [3, арк. 55]. Як інформував уповноважений ДПУ Сабадаш, така сама ситуація спостерігалася в селах Оситняжка та Коханівка [3, арк. 77].

В другій половині грудня 1932 р. уповноважений Зінов'ївської міської ради Пчолкін разом із представником Знам'янської філії Заготзерна перевірили стан і наявність мірчука в млинах Знам'янського району. Під час роботи їм вдалося виявити порушення на млинах артілі «12-річчя Жовтня» й артілі імені Г. Петровського. Порушення полягали в тому, що мірчук брався без будь-яких квитанцій та обліку. За функціонування млинів і недотримання звітності відповідали колишній завідувач пристанційного пункту ст. Цибулеве М. Бернацький та член партії й інструктор Знам'янської філії Заготзерна В. Близнюк. Крім того, на млині, який належить артілі імені Г. Петровського, ревізор зафіксував видачу борошна таким особам: уповноваженому РПК В. Піатковському (16 кг); бригадирові Федоту Булаху (16 кг); бригадирові Андрію Сметані (8 кг); уповноваженому Заготзерна Григорію Шилу (26 кг); бригадирові П. Шаповалову (66 кг); бригадирові П. Козирю (50 кг); секретареві партійного осередку с. Диківка Шуригину (16 кг); секретареві партійного осередку с. Веселий Кут Геращенко (82 кг); невстановленій особі (15 кг). Всього було виявлено незаконно взятого мірчука, переважно пшеничного борошна, 29 пудів і 9 пудів зерном. Підсумовуючи, Пчолкін робить висновок, що вказані особи свідомо порушили постанову влади про недоторканність соціалістичної власності, злісно розкрадаючи державний хліб, чим зривали постачання робітникам, тому їх негайно потрібно зняти з посад та віддати до суду [3, арк. 92].

Отже, можна стверджувати, що серед представників партійно-господарської верхівки Знам'янського району траплялися відверті злочинці, які зловживали службовим становищем, однак були й ті, хто відкрито виступив проти непомірних хлібозаготівель. Наш аналіз засвідчує, що друга категорія партійців керувалася різними мотивами: перша група (Брайко, Шуригін, Волков, С. Мовчан), зберігаючи вірність партії, виступила проти плану хлібозаготівель, щоб зберегти посадки; друга (Г. Логвин, С. Райкович) – піддала критиці план, бо вважала, що його ініціаторами виступили люди, які не володіли інформацією про справжню господарську ситуацію в районі, при цьому представники цієї групи службовців залишалися лояльними до режиму; третя група (Бугайов, С. Коновалов, Романчук, Тюрлюн) розуміла безперспективність затвердженого в 1932 р. плану й свідомо пішла на розрив з партією; четверта група (О. Мартинович, Калина) на основі особисто виконаних підрахунків дійшла висновку, що спроба виконати план спричинить голод й намагалася мінімізувати його наслідки, організовуючи видачу продуктів харчування селянам, повністю усвідомлюючи ризики для власної кар'єри, свободи й життя.

Список використаних джерел та літератури:

1. ДАКрО, ф. П-5907, оп. 2-р, спр. 4500. Т5. – 167 арк.
2. ДАКрО, ф. П-5907, оп. 2-р, спр. 7688. – 19 арк.
3. ДАКрО, ф. П-68, оп. 1, спр. 333. – 112 арк.
4. Мілютін С. Ю. Індивідуальний опір селян та колгоспно-партійного активу хлібозаготівельним заходам / С. Ю. Мілютін // Інгульський степ. Випуск VI. – К: Ярославів Вал, 2021. – С. 117–125.
5. Мілютін С. Ю. Специфіка роботи органів ДПУ (На прикладі архівно-слідчої справи №255071) / С. Ю. Мілютін // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Випуск 1. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. – С. 113–121.
6. Орел С. Ті, хто не хотів помирати мовчки... / С. Орел. – Кропивницький.: КП «Регіональна інформаційно-поліграфічна агенція», 2018. – 115 с.
7. Петренко І. Д. Колгоспне кріпацтво (серія «Архівні документи свідчать») / І. Д. Петренко. – К.: Ярославів Вал, 2022. – 636 с.

Олександр Пасічняк, м. Кропивницький

ЗАКРІПЛЕННЯ БУДІВЕЛЬ ЗА ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ В 1933 – 1934 РОКАХ: АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОДОМОРУ¹

Одним із безпосередніх наслідків Голодомору 1932-1933 р.р. було масове переселення людей в села тих областей Української Соціалістичної Республіки, що найбільше постраждали від гуманітарної катастрофи.

У вищих органах влади влітку 1933 року велися таємні розмови з організації великомасштабного переселення. І як наслідок, з'являється відома постанова РНК ССРСР від 31.08.1933 року, згідно з якою Всесоюзному переселенському комітету (далі – ВПК) доручили організувати до початку 1934 року переселення в степові райони України 15-20 тис. родин. На основі цієї постанови з'явилися вже інші юридичні документи, що регулювали сам процес переселення.

В основному планове переселення 1933-1934 рр. відбувалося у два етапи: в листопаді-грудні 1933 року та січні-березні 1934 року. Вони були визначені відповідними секретними постановами РНК ССРСР. Під час першої хвилі переселенці прибували на терени нашого краю виключно з Білоруської ССР та Західної області Російської СФСР, в другій хвилі переселення, яке інколи називали “доприселенням”, – вже з Київської, Вінницької та Чернігівської областей УРСР. В після голодоморні роки переселення продовжилося, але вже самовільного характеру.

Доприселення жителів Білоруської ССР, Російської СФСР та Української ССР в спустошені Голодомором українські села стало, як видно з деяких архівних документів, “важнейшим хозяйственно-политическим мероприятием партии и правительства”. Тому закономірно, що на переселення 1933-1934 рр. уряд через ВПК, до його передачі влітку 1936 року у відомство НКВД, витратив небачені до того часу кошти – понад 50 млн рублів², що виглядало на фоні тих років вражаючою сумою.

Тема переселення 1933-1934 років хоч і допомагає історикам пролити світло на вивчення масштабності жертв Голодомору, проте залишається недостатньо дослідженою в історичній науці, попри масу архівних документів з цієї теми. Її розкриття лише на регіональному рівні потребує написання цілих монографій, а тому дослідникам пропонується добірка архівних матеріалів для дослідження виключно одного з аспектів цієї проблеми – процесу привласнення колгоспами всього комплексу господарств жертв совєцького тоталітарного режиму (житл, присадибних будівель, реманенту, землі) та передачі їх переселенцям. Пропоновані матеріали віднайдені в розрізних архівних фондах районних виконавчих комітетів, що зберігаються в Держархіві Кіровоградської області.

Для зрозумілішого прочитання документів даної добірки вважаю за потрібне дати деякі пояснення стосовно процесу переселення та обставин написання пропонованих нижче документів.

Отже, хоча більшість сіл та колгоспів районів Одеської й Дніпропетровської областей (і взагалі, всієї республіки) не були готові запропонувати переселенцям достойні умови проживання, переселення відбулося згідно з планами, визначених владою. Замість того, щоб поселити приїжджих відповідно до кількості підготовлених і відремонтованих хат, заготовленого продовольства (точніше, насильно відібраного в селян), райвиконкоми з сільрадами та колгоспами зустрічають їх згідно визначених планів, прирікаючи переселенців на ще більше злиденне існування, адже виконання плану (“важливого політичного завдання”) для партійних функціонерів було важливішим за людські долі. Тому ми повинні зрозуміти чому переселення все ж таки відбулося, незважаючи на цілковиту невідповідність районів вселення.

¹ Редакція Івана Петренка (Кропивницький).

² Сон Ж. Г. Переселенческая политика СССР и принудительное переселение советских корейцев (1920-1937). Режим доступу: <https://www.hse.ru/data/2016/09/06/1120218883/Сон%20Корея%202016.pdf> (Дата доступу: 20.09.2018).

Як свідчать архівні документи, вже після першого місяця перебування на новому місці, переселенці, проївши всі запаси привезених харчів, теж ставали жертвами Голодомору. Щоб вижити, змушені обмінювати свій крам на їжу. Закономірно, що серед них траплялися випадки голодної смерті. Це змушувало їх тікати додому. Відсоток переселенців, що повернулися в рідні краї, вражає. Так, із понад 1000 родин, переселених у Знам'янський район (тоді Одеської області), протягом 1934 року 680 родин (65 %) повернулися. В Зінов'ївському районі наприкінці 1934 року з 500 родин переселенців залишилось лише 90; у Новопразькому районі (тоді Дніпропетровської області) з 600 родин повернулося 430 тощо.

Перед заселенням новими жильцями спорожнених господарств місцеву владу зобов'язали підготувати для них житла. І саме на цьому етапі розпочалися проблеми, які не складно було передбачити: влада на місцях виявилася неспроможною виконати навіть мінімальний план заселення, абсолютно не вкладалася в жорстко визначені терміни підготовки осель для нових жильців. Тому їхнє облаштування тривало всю холодну пору року.

Крім того, під час підготовки до переселення потрібно було юридично закріпити право власності на спустілі господарства як померлих від Голодомору, так і покинутих напризволяще тими жителями, які втекли з села, рятуючись від голодної смерті. Формальне закріплення потрібне й для того, аби унеможливити повернення колишніх господарів чи їхніх спадкоємців, на випадок, якщо таке трапиться (а таке траплялося нерідко). До того ж це був черговий юридичний привід для колгоспів привласнити виморочне або безгосподарне майно селян, якого виявилось вдосталь внаслідок відомої всім нам трагічної причини. Також привід привласнити майно недавно розкуркулених селян, що часто перебувало у власності колгоспів де-факто, але не де-юре.

По кожному району та сільраді юридичне оформлення нових прав власності відбувалося в різні часові проміжки. Так, одні райони розпочали процес привласнення ще напередодні прийому переселенців, а інші вже тоді, коли більша частина їх втекла. І то лише після численних вказівок облвиконкомів та райвиконкомів таке неодмінно зробити. Документи, що додаються, ілюструють також і ці ситуації, проте лише по сільрадах трьох тодішніх районів – Великовиківському, Зінов'ївському Одеської області та Долинському Дніпропетровської області.

Частина віднайдених архівних документів про привласнення сільрадами та колгоспами спорожнених хат Великовиківського району датована листопадом 1933 року. Тобто, писалися похапцем, у останній момент напередодні переселення-заселення, тому не дивує жажливий почерк, яким написані ці відомості (документи №№ 1–5).

Совецька влада привласнила будинки розкуркулених, померлих та постраждалих від Голодомору людей з грубим порушенням тогочасного законодавства. Так, у громадян, які в 1932–33 роках позалишали хати на членів своїх родин або родичів і пішли в пошуках хліба, місцева влада позабирала домівки, грубо виселивши тих осіб, які в них проживали. Такого роду скарг було вдосталь і в наступні після Голодомору роки від постраждалих місцевих жителів, і звісно, що вирішували конфлікти не на їхню користь. Документальна ілюстрація поширеної на той час такої проблеми подана в документах №№ 12–17. Це було досить типовим явищем, попри те, що тодішнє законодавство дозволяло місцевим органам привласнювати домівки в тому разі, якщо понад два роки там ніхто не проживав. Авжеж, це було дуже зручно та вигідно для влади, оскільки не вимагало коштів та будівельних матеріалів на ремонт покинутих, чи зведення нових хат для переселенців. Вважаю, що дати, вказані в першому акті документа № 2, могли бути записані як роки звільнення хати таким чином, аби формально продемонструвати дотримання тодішнього існуючого законодавства про привласнення нерухомого майна та, відповідно, мати підставу для привласнення. В окремих відомостях, що стосуються привласнення будинків (№№ 3–4, 7, 10), із відомих причин взагалі не вказували рік вибуття/смерті господаря.

З деяких документів Зінов'ївського райвиконкому видно, що в однойменному районі офіційне “закріплення” переселенців не відбулося ні до поселення, ні після перших місяців їхнього проживання, що призвело до конфліктів між колишніми власниками та прибульцями. Вирішити їх юридично сільради не мали ніяких законних підстав, як і не мали права

розпоряджатися на власний розсуд будинками жителів, що перебували в підпорядкуванні місцевого органу влади. Про це мова пішла вперше у “Проекті заходів щодо закріплення планових переселенців в колгоспах”³ від 29.11.1934 р. На той момент із 500 переселених родин в Зінов’ївському районі залишилось менше ніж 100. Очевидно, сільради тоді не надто й переймалися долею своїх односельчан та зовсім не очікували, що дехто з них все-таки повернеться ще живим до своїх рідних домівок.

Стосовно “житлового фонду” для переселенців – вільних хат налічувалося, із зрозуміл, вдосталь. Але більшість з них перебували в неймовірно занедбаному стані, що було чітким віддзеркаленням тієї епохи голоду та злиднів. Враховуючи рівень злиденності, до ремонтів будинків у більшості сіл не приступали не тільки перед прибуттям нових мешканців, але й після першого року їхнього проживання. Ось як згадували діти з сім’ї переселенців Смик (Доманчук) П. М. з с. Сарновичі (тоді – Народицького р-ну Київської обл.) стан села Дмитрівка Знам’янського р-ну, куди прибули в січні 1934: “...приїхали – пустота... в яку хату хоч, туди й заходь!”. Родина Волосюків із с. Кованки Овруцького р-ну, яка переселилася в с. Христофорівку Знам’янського р-ну на рік пізніше, згадувала: “...позаростало село... хату нам дали без вікон, без дверей. Бур’яни були вище хати”⁴.

Особливий інтерес для сільської влади з погляду підготовленості для поселення становили так звані “куркульські” помешкання, умовно віднесені до категорії “кращих”. Хати “куркулів” вже давно були, так би мовити, в “обігу”, оскільки в них переселявся хтось зі членів “активу”, або ж їх одразу забирали колгоспи під якісь конкретні господарські потреби, а інколи перетворювали в хати-читальні, школи, сельбуди тощо. Як видно з окремих документів (№ 2), одні з ключових фігур т. зв. “хлібозаготівельної еліти” – службовці Плетеноташлицького елеватора та міліціонери самовільно позаймали хати розкуркулених селян. Проте навіть їх сільради не побоялися звідти виселити.

Якщо уважно придивитися до риторики в запропонованих документах, то можна побачити важливу деталь, яка демонструє характер переселення, та вкотре доводить наявність кріпацтва в колгоспній системі тоталітарного режиму. Так, мова йде про те, що *переселяють* не взагалі людей, а саме *колгоспників* (навіть якщо вони не були колгоспниками), і не в населенні пункти, а в колгоспи (!). Дійсно мав рацію філософ Лев Тихомиров (1852-1923), коли писав ще задовго до захоплення влади більшовиками, що в соціалізмі немає людей, а є лише професії⁵.

Чимало інших спеціальних словосполучень, виразів у документах теж підкреслюють тогочасне становище жителів сіл. Так, нерідко вживалося стосовно померлих від голодомору, виселених розкуркулених селян, осіб, які зникли з села, тікаючи від колгоспів, голоду, непосильних задушливих державних податків, такий термін як “*бувші громадяни*”. Перекладаючи цей канцеляризм совєцького чиновництва на сучасну мову, потрібно розуміти, що то переважно ті громадяни, які відійшли в небуття з вини саме тоталітарної системи! Поряд з “*бувшими громадянами*” зустрічаються й інші терміни, зокрема “*безгосподарчі господарі*”, “*безгосподарчі, виморочні господарства*”, “*вибувші господарства*”. Такими термінами совєцькі бюрократи позначали цілі родини селян, заморених до смерті штучним голодом.

Зміст запропонованих документів переданий з максимальною точністю: суржик та чимало погрішностей малограмотних авторів документів не виправлялися, стилістичні особливості повністю збережені тощо.

Джерельна база для дослідження процесів привласнення сільрадами будинків жертв тоталітарного режиму в інших районах регіону або відсутня, або значно обмежена. А та, що збереглася, ще чекає на виявлення. Ці джерела могли б пролити світло на наслідки голодоморних років, відновити імена невинно померлих від голодної смерті. На мою думку, запропоновані документи будуть водночас цікаві також дослідникам своїх династій.

³ ДАКрО. – Ф.Р-242. – Оп.1. – Од. зб. 1117. – арк.88. – Машинопис.

⁴ Архів автора.

⁵ Тихомиров, Л. Социализм в государственном и общественном отношении. М.: типо-лит. И. Ефимова, 1907. С. 19.

АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

№ 1. Лист Олексіївської сільської ради Великописківському райвиконкому від 13.11.1933 року з витягом протоколу засідання президії сільради

13/XI – 1933

До В-Вісківського РВК

При цьому Олексіївська с/р надсилає постанови президії с/ради з протоколу № 43 пункт ч.3 на 3-х аркушах, додаток – згадане.

Секретар с/ради

Підпис

Резолюція секретаря райвиконкому Гібалевича: *Дати повідомлення всім с/р про порядок виявлення бросових хат. 16/XI. Підпис.*

Помітка іншим почерком. "Повідомлено 20/XI всім с/р". Підпис

Витяг з протоколу № 43

Засідання президії Олексіївської с/ради В-Вісківського р-ну

Присутніх членів президії 3 чол., члени с/ради 5 чол. голов колгоспів, 3 чол. пр[оф]. оргів 3 чол. та активу 6 чол., бригадирів 9 чол. Відбулися 9/XI 1933 р.

3. Слухали: Про хід підготовки прийому переселенців (До т. Заспа)**Висловились:** Прошук, Каратаєв, Токар.

Ухвалили: Попередні настанови в справі підготовки прийому переселенців головами колгоспів невиконано, зокрема по колгоспу ім. "Відродження", де байдуже йде справа з ремонтом квартир, виходячи з цього президія постановила:

1. Зобов'язати голів колгоспів, зокрема Прошука, Токаря повністю ремонт закінчити 12/XI–33 р. не лише хат, ай сараїв, завести до кожної хати, не менше як на 2-3 місяці палива та створити фонд хліба по 3 ц. плодоовочів по 1-1,50 ц. на господарство, придбати до кожної хати для переселенців, столики, тупчанчики, лавочки, та досок для полиць, очистити двори та заготовити фуражу для неуспільненого скота переселенців.

2. Під особливу відповідальність голів колгоспів забезпечити масовою роботою серед колгоспів на предмет дружельної зустрічі колгоспників переселенців.

3. Зобов'язати голів колгоспів завчасно виділити колгоспників-ударників для послання за переселенцями, та ознайомити завчасно квартир'єрів переселенців про розстановку переселенців по квартирах, не допускаючи метушні.

4. В час привозу переселенців зробити зустріч з кращих колгоспників-ударників, зробити мітинг, після чого розвести по квартирам та оказати для таких допомогу в вечері чи то в обіді, після чого зробити збори вечір дружественної зустрічі та знайомство колгоспників з переселенцями. Ні в яким разі не допустити будь яких шовіністичних настроїв та виступленій зразу, такі явища присікати в корні.

5. Попередити голів колгоспів керівник. д/г членів с/ради, що будь який зрив не підготовки до зустрічі переселенців буде розцінюватись як зрив важних політичних завдань, за що буде притягнуто [до] суворої відповідальності.

3 а) **Слухали:** Заяви колгоспів про передачу таким пустих безгосподарчих хат для переселенців.

3. Ухвалили: В зв'язку з тим, що вже декілька років хати на терені Олексіївської с/р в межах колгоспів "Відродження", Компанійця та 13 річчя /Жовтня/ знаходяться порожніми, розораними безгосподарчі господарі цих хат повибували в різні невідомі міста, тай ще частина кулацьких, які на протязі 1931-32 років із-за невиплати державних зобов'язань повтікали, щоб невиплачувати державі нічого, тому президія **постановила:** передати колгоспам хати залишені:

б) громадянами села Олексіївка артїлі ім. "Відродження" до сімей переселенців.

1) Назаренко Карпо, кулак. 2) Тиніченко Ярина, колгосп/ниця/. бідняк нема нікого. 3) Дубина Свирид, кулак 4) Губрій Андрій 5) Чмихун Остап 6) Гага Іван 7) Шевченко Мартин 8) Шевченко Трохим 9) Харета Марія 10) Правда Микола 11) Губрій Назар Л. 12) Майборода Тихон 13) Права Марфа 14) Шевченко І.М. 15) Губрій Грицько 16) Назаренко Сидор 17) Правда Лук. 18) Губрій

Микола 19) Савіцький Андрій Й. 23) Уваров Ол. 24) Шевченко І.В. 25) Гага Назар 26) Чмихун В.М. 27) Правда Мишка 28) Красноштан Женька та 29) Шевченко Іван Лев.

по колгоспу ім. Компанійця

1) Маковський Юх. 2) Бабій Микола Д. 3) Осадчий Іван 4) Пасічник Омелько 5) Теніченко Андрій С. 6) Чмихун Антон Ф. 7) Теніченко Кость 8) Теніченко Юх. Ром. 9) Профатило Гнат 10) Городюк Гнат 11) Пасічник Фидот 12) Теніченко Іван Пор. 13) Пасічник Іван Хв. 14) Чмихун Мотря Д. 15) Теніченко Юх. С.

та колгоспу ім. "13 річчя Жовтня"

1) Нофков Дмитро 2) Правда Наум 3) Правда Фанасій 4) Лебидинський Павло 5) Круподьор Назар 6) Круподьор Фидот 7) Подзігун Прокіп 8) Правда Матвій 9) Шевченко Андрій.

Зобов'язати голів колгоспів в купі з приймальними комісіями ремонту, зразу наробити оцінку вартості ремонту та вартості догляду. Голові фін/сек. тов. Резніченку С. з всіх переданих хат вибрати боржників державних боргів зробити оцінку, та колгоспам сплатити за ці хати гроші на покриття д/боргів. Голові адмін.-секції тов. Теніченку закріпить всі відремонтовані хати за с/виконавцями на предмет догляду та охоронності таких, одночасно зобов'язати під догляд колгоспникам сусідам під розписку останні хати, які ще не заселені – пусті встановить контроль над такими, не допускати дальнішої руйнації їх. Просити президію Р.В.К. затвердити н[ашу]/постанову в справі передачі пустих хат колгоспам та зняти грошей за хати.

Оп. Голова с/р – (Засна) Оп. Секретар [Підпис] Згідно /Підпис/.

ДАКрО. Ф.Р. – 253, оп.2, од.зб. 86 – Арк. 61–64. – Рукопис.

№ 2. Акти передачі будинків колишніх жителів Новокраснівської сільради колгоспам для переселенців. Перша половина листопада 1933 року

Голові Райкомісії по переселенню
т. Горбову

При цьому Н-Краснівська с/рада надсилає акт на хати, господарі яких залишили і не мають до цього часу ніяких відносин щодо ремонту таких, а тому в зв'язку з переселенням прохаємо затвердити про отвід їх та передачі переселенцям.

Голова сради
Секретар

Підпис
Підпис

Резолюція Горбова: "т.Гибалевичу для дачи юридического уведомления о оформлении через суд 14/XI Зам. г. РВК Горбов".

Резолюція Гібалевича: "Терміново повернути с/р ці акти та розглянути порядок вивласнення бросових хат 16/XI-33 р. Гібалевич".

Помітка: "Повідомлено 20/XI до всіх сільрад. Підпис".

Акт

1933 року листопада 10 дня, ми, нище підписалися Комісія в складі [голів] с/р Патлатого і п/а Голодзовського, правління арт. Косіора Ковтуна Т. уклали цього акта в тім, що хати бувших громадян:

Лопата Грицько ІІ вибув з 1930 року, на проізводстві, в котрій міститься член арт. Косіора.

Лопата Грицько І 1930 році на часн. заробітка[x], пуста.

Катана Сашко 1930 році вибув на проізводстві, пуста.

Пономаренко Василь 1931 році голова колгоспа в Олексієвк. міститься зараз грущик ст. Плетений Ташлик.

Пономаренко Мина, 1933 року рахівником арт. Буденного, пуста.

Твердоступ Яків в 1931 році вибув на проізводство, в хаті живе позаколічник служаший Буряк П/.../.

Ливочко Сыдар 1929 року розкуркулено, живе часн /член/ артлілі Косіора.

Ливочко Павло 1931 на проізводстві, пуста.

Аркан Микола 1931 на виробстві, живе службовець МТС.

Олійник Кондрат 1931 виробстві, пуста.

Злацкий Олекса 1930 році в ремонті ст. Пл. Ташлик, пуста.

Верховенко Захарій 1930 році Зінові[єв]ск пуста.

Шищенко Сава 1931 році Зінові[єв]ск пуста.

Злацкий Іван Тимофій 1933 році в ремонті станція Пл[етений]. Ташлик, має жінку від стан. Пл.

Таш[лик] його пуста.

Кучінський Грицько 1931 році, учитель в арт. Буден[ного]., живе в нього/ній?/ учитель арт. Косіора.

Олійник Кирило 1931 Ново-Українка, міститься голова арт. Косіора.⁶

18. Швець Андрій 1933 році, голова арт. Краснополка живе голова с/р Н. Краснова.

19. Басинов[а]Олька 1933 умерла, міститься пуста.

20. Злацкий Явдоким 1931 році /.../ район МТС пуста.

21. Кіяшко Микола 1931 році Помощная СТС міс[тя]ться переселенцями.

22. Коваленко Филімон 1930 році Черкаси мстя переселен/.../.

23. Каркач Іван 1930 році на виробстві пуста.

24. Руденко Андрій 1930 на виробстві живуть переселенці.

25. Ніколаєнко Олекса 1930 виробство містя[ть]ся переселенці

26. Савунінко Терентій 1930 р. Далекий Схід, містяться переселенці.

27. Воротник Хроська, 1930 р. виробство пуста.

28. Кухаревський Грицько 1930 р. виробство міститься пересел.

29. Бабенко Сидор 1929 розкуркулен, місти[ть]ся чл. арт. Косіора.

30. Філіпов Іван 1931 року, Онїєка⁷ ССТ пуста.

31. Кухаревський Андрій 1931 р. вироб. пуста.

32. Лисовий Михайло 1931 р. вироб. пуста.

33. Філіпов Олекса 1931 Пл. Ташлицьк ССТ

34. Каркач Пилип 1931 виробство пуста,

які залишили безгосподарчому [стані] і тепер в зв'язку з переселенням комісія рахує за необхідне ці хати передати в розпорядження арт. ім. Косіора для переселенців та прохати с/р затвердити.

Комісія

Підпис

Підпис

Підпис

Акт

1933 року листопада 8 дня

Комісія по встановленню безгосподарчих покинутих хат в складі голови сільради Патлатого та голови арт. "9-е січня" Майдан М. та голова секц. РСІ Саніча П.Т. склали цього акта в наступному: цього числа було оглянуто двір, хату гр. Коби Івана Ф., який покинув її в 1926 році, і хату зайняла Вовченко Одарка і тепер, у зв'язку з переселенням людей у колгосп, комісія рахує за необхідне хату з усім двором передати колгоспу "9-е січня" для переселення людей та прохати президію с/ради затвердити.

Комісія

Підпис

Підпис

Підпис

Штамп РВК: одержано 14/ХІ-33

Акт

1933 року листопада 8 дня

Комісія по встановленню безгосподарчих покинутих хат в складі голови сільради Патлатого та голови арт. "9-е січня" Майдан М. та голова секц. РСІ Саніча П.Т. склали цього акта в наступному: цього числа було оглянуто хату й двір, брошену Чабаненко Петра, який покинув в 1932 році хату.

⁶ Після 16 прізвища в списку помилково йде нумерація з 18, а не з 17, позиції.

⁷ Очевидно, тут мався на увазі населений пункт – с. Онїкіївка тодішнього Великовиківського р-ну Одеської обл.

Його зайняла Шишкін[а] Явдоха і тепер, в зв'язку з переселенням людей у колгосп, комісія рахує за необхідне хату з усім двором передати колгоспу “9-е січня” для переселенців людей та просити президію с/ради затвердити.

Комісія

*Підпис**Підпис**Підпис*

Акт

1933 року листопада 8 дня

Комісія по встановленню безгосподарчих покинутих хат в складі голови сільради Патлатого та голови арт. “9-е січня” Майдан М. та голова секц. РСІ Саніча П.Т. склали цього акта в слідуючому: цього числа було оглянуто хату та двір гр. Коба Явдокима, якого розкуркулили в 1930 році і хату на тимчасове користування було передано гр.-ну Медик Івану Нечипоровлему і тепер, у зв'язку з переселенням людей у колгосп, комісія рахує за необхідне хату з усім двором передати колгоспу “9-е січня” для переселенців та прохати президію с/ради затвердити.

Комісія

*Підпис**Підпис**Підпис*

Акт

1933 року листопада 8 дня

Комісія по встановленню безгосподарчих покинутих хат в складі голови сільради Патлатого та голови арт. “9-е січня” Майдан М. та голова секц. РСІ Саніча П.Т. склали цього акта в слідуючому: цього числа було оглянуто хату та двір вимерлого сімейства гр.. Верби Івана А., який умер у 1932 році і [в] хату заселилися Биршова Палашка Л. і тепер, у зв'язку з переселенням людей у колгосп, комісія рахує за необхідне хату з усім двором передати колгоспу “9-е січня” для переселенців та прохати президію с/ради затвердити.

Комісія

*Підпис**Підпис**Підпис*

Акт

1933 року листопада 8 дня

Комісія по встановленню безгосподарчих покинутих хат в складі голови сільради Патлатого та голови арт. “9-е січня” Майдан М. та голова секц. РСІ Саніча П.Т. склали цього акта в слідуючому: цього числа було оглянуто хату та двір, брошену гр. Коби Илька, який покинув в 1931 році і хату зайняла Печериця Юлія. Тепер, у зв'язку з переселенням людей у колгосп, комісія рахує за необхідне хату з усім двором передати колгоспу “9-е січня” для переселенців та прохати президію с/ради затвердити.

Комісія

*Підпис**Підпис**Підпис*

Акт

1933 року листопада 10 дня

Ми, нище підписавшись, комісія в складі г. с/р Патлатого, п/а Голондзовського та чл. прав. Ковтуна М., склали цього акта в том, що хату був. гром. Злацкий Питро, який безгосподарче залишив [хату] ище в 1931, в якій тепер заселив[ся] службовець Пл. Ташлицького эливатора /.../ Домацкий і тепер в зв'язку з переселенням комісія рахує за необхідне хату з усім двором передати колгоспу “9-е січня” для переселенців та прохати президію с/ради затвердити.

Комісія

*Підпис**Підпис**Підпис*

Акт

1933 року листопада 10 дня

Ми, нище підписавшись, комісія в складі г. с/р Патлатого, п/а Голондзовського та чл. прав. Ковтуна М., склали цього акта в том, що хату був[шої]. гром. Швець Параска⁸, який безгосподарче залишив [хату] ище в 1932 році, в якій тепер заселив[ся] службовець Пл. Ташлицького эливатора Шереметьєв і тепер в зв'язку з переселенням комісія рахує за необхідне хату з усім двором передати колгоспу “9-е січня” для переселенців та прохати президію с/ради затвердити.

Комісія Підпис
Підпис
Підпис

Акт

1933 року листопада 10 дня

Ми, нище підписавшись, комісія в складі г. с/р Патлатого, п/а Голондзовського та чл. прав. Ковтуна М., склали цього акта в том, що хату був. гром. Шишенко Питро, який безгосподарче залишив [хату] ище в 1931 році, в якій тепер заселив[ся] службовець Пл. Ташлицького эливатора міліціонер Савіцький і тепер в зв'язку з переселенням комісія рахує за необхідне хату з усім двором передати колгоспу “9-е січня” для переселенців та прохати президію с/ради затвердити.

Комісія Підпис
Підпис
Підпис

ДАКрО. Ф.Р. – 253, оп.2, од.зб. 86 – Арк. 51–60. – Рукопис.

№ 3. Витяг з протоколу засідання президії Олено-Косогорівської сільради про привласнення сільрадою будинків колишніх жителів сільради. Друга декада листопада 1933 року

До В-Висківського РВК

О-Косогорівська с-рада при цьому надсилає копію протоколу № 7 засідання президії с/ради.

Додаток копія

Секретар с/р Підпис

Резолюція: “Повідомити с/р, що виявлення безгосподарче залишених хат треба перевести через Нарсуд куди належить направити весь матеріял /Підпис Гібалевица/ 15/XI – 33 р.”.

Копія

Протокол № 7

Засідання Президії О-Косогорівської с-ради в присутності членів президії 4-х осіб та членів ср 8 осіб відбулося 5/XI 33 р.

Порядок денний

1. Закріплення безгосподарче залишених хат за с/радою.
2. Хід виконання біжучих компаній хлібозаг/.../ *Резолюція через весь рядок: “Повідомлено всі с/ради листом від 20/XI 33 р. Підпис”.*
3. Обговорення та затвердження списків на м'ясоподаток на 1934 р.
4. Біжучі справи.

1. Слухали: Голову с-р т. Наконешного про закріплення безгосподарче залишених хат за с-радою.

Ухвалили: Закріпити за с-радою всі нижче перелічені хати бувших господарів хат по О. Косогорівці (ар/тілі/. Петровського)

1. Григороменко ⁹ Сіргія	17. Гончаренко Гаврило Є.
2. Модлінського Семена	18. Куц Иван Сименів
3. Скляренка И[о]сипа	19. Горбань Марфи

⁸ Прізвище вписано у шаблон акту.

⁹ Так в тексті. Очевидно, допущена помилка в написанні прізвища. Має бути “Грогоренко”.

4. Протасов Семен І.	20. Гричаного Артемона
5. Гончаренко Прокопа Е.	21. Дорошенка Ігора Г.
6. Жданов Андрій І.	22. Дорошенко Сави
7. Ковальов Михайло	23. Могильного Тимоша
8. Гончаренко Горпина	24. Куциван Кіндрат.
9. Берегуленко Стипанида	25. Шелепенко Ігор В.
10. Живага Карпо /.../	26. Гричаний Якима Н.
11. Живага Одарка	27. Дорошенко Олекси С.
12. Берегуленко Радівон М.	28. Ковальов Родівон
13. Гончаренко Михайло	29. Ковальов Федір П.
14. Гричаний Пантелей	30. Гричаний Віктор
15. Жданов[а] Никифора	31. Дорошенко Прокопа /.../
16. Куцегор Пар.	32. Витушка Люба К.
	33. Берегуленка Грицька О.

По (арт. Блюхера) [села] Н[ово]. Слізоветовка

1. Донцова Аврама	17. Погоня Грицько
2. Кравця Терє.	18. Мошнегуца Івана
3. Кравець Данило	19. Іванченка
4. Макаренко Максим	20. Степаненка
5. Луньов Дмитро	21. Алексеінко
6. Луньов Микола	22. Бадощка Василя
7. Грам/.../н Василь	23. Гаевський Павл
8. Третьяков Ливка	24. Луньов Василь
9. Шулешко Сонька	25. Акспамов ¹¹
10. Б/.../ Л/.../	26. Ворона Терешка
11. Дерянка ¹⁰ Василь	
12. Полінський Грию	
13. Покомов Кузми	
14. Луньов Яков	
15. Мішкуров Карпа	
16. Бігліцов[а] Марія	

по арт. Дум[а] Іліча([села] Квітка)

1. Іванченко Іван Гр.	10. Штопдінка ¹² Лаврентія
2. Олексієнко Каленик	11. Лефтар Пилип
3. Чуйков Грицько	12. Пашков Петро
4. Мокряк Ониско	13. Дудник Іван
5. Биконов Сава	14. Луньов Іван
6. Клевок Яків Ва.	15. Фітенко Михайло
7. Луньов Петро	16. Жердій Іван
8. Головин Митрофа[н]	17. Пашков Грицько
9. Пономаренко Пилип	18. Троян Ларівон

...

...

О.П. Голова с-ради (Наконешний)
 Секретар ср (Берегуленко)
 згідно

ДАКрО. Ф.Р. – 253, оп.2, од.зб. 86 – Арк. 45–47. – Рукопис.

¹⁰ Ймовірно, Дерев'янка.

¹¹ Ймовірно, Акрамов.

¹² Ймовірно, Штопденко.

№ 4. Прокол засідання Олександро-Гапсинської сільради про привласнення за сільрадою будівель колишніх жителів території сільради. 15 листопада 1933 року

Протокол № 16

Засідання президії Ол-Гапсинської с/ради, яке відбулося 15/XI-33 р.

Присутніх було членів президії 1 Хоменко С, ср. 2.Тарнавський Ол. 3. Седик Ів., члени с/ради та активу 11 осіб

Голова Хоменко

Секретар Соломаха П.

Порядок денний

1) Затвердження будівель, які залишені без господар. та виморочн[их]. господ. за с/радой.

Біжучі справи

Слухали: інформаційну допов. Голови Соц-перебудови тов. Тарновского Ол. про затвердження будівель безгосподарчих та виморочних за с/радою.

Висловились: Седик, Хоменко, Герасимов.

Ухвалило: Затвердити безгосподарчі та виморочних господарств будівлі за с/радою згідно списку, який додається та прохати президію райісполкома підтвердити постанову президії с/ради.

Голова (Хоменко)

Секретар (Підпис)

Список

Будівель господарів, які вибули та виморочні при О-Гапсинські[й] сільраді

№	Прізвище, ім'я господаря, якому раніш належала будівля	Примітка
1	Хороз Корній	безгосподарча
2	Бурка Трохим Пант.	— " —
3	Багатирьов Аврам Явд	кулацька
4	Поповкіна Похілія	безгосподарча
5	Пікінер Титко Ост.	— " —
6	Кріт Іван Андр.	— " —
7	Похила Іван Омельк.	— " —
8	Курлюк Степан Макар.	— " —
9	Сіменов Фидосей Гур.	— " —
10	— " — Ганна	— " —
11	Нетудихта Яків Кузьм.	— " —
12	Гончарова Харитина	— " —
13	Кисляков Михайло Кон.	виморочне г-тво
14	Верховенко Марія	безгосподарче
15	Патлатий Гриць Яков	— " —
16	Кравченко Гаврило Мак.	— " —
17	Клименко Іван Васил.	виморочне господар.
18	Клименко Михайло	— " —
19	Кохан Ніна Пилип.	без господарче
20	Табунщик Роман Ар.	отштрах. мірневий ¹³
21	Кіріяков Грицько Іван.	кулацька
22	Ма/.../аров Микола П.	без господарча
23	Сандарака Явдоха Ів.	виморочне господарство
24	Курлюк Іван Макар.	без господарче

¹³ Так в тексті.

25	Грищенко Юхим Андр.	— " —
26	Бугай Савка Карп.	виморочне господарство
27	Олійник Вакула Павл.	— " —
28	Андреев Іван Матв.	без господарча
29	Бурченко Микола Пан.	— " —
30	Патлата Ївга	виморочне господарство
31	Герасімов Василь Ів.	без господарча

Голова с/ради (Підпис Хоменка)
 Голова Зем. (Підпис Тарнавського)
 Діловод с/р (Підпис Соломахи)

ДАКрО. Ф.Р. – 253, оп.2, од. зб. 86 – Арк. 48–49. – Рукопис.

№ 5. Роз'яснення Великовисківського райвиконкому стосовно порядку привласнення будинків розкуркулених, померлих від голоду та вибувчих із-за меж сільрад жителів району– № 02-15. 21 листопада 1933 року

ДО ВСІХ СІЛЬРАД, Копія Нарсуду

За останній час до Р.В.К. стали надходити клопотання окремих сільрад, як Н-Красновське, Олексіївське і т.і. про затвердження через Президію Р.В.К. рішень чи пленуму сільради про вивласнення у відання сільрад безгосподарчих залишених будинків одноосібниками та окремих колгоспів.

Маючи на увазі, що постановою НАРКОМЮСТУ У.С.Р.Р. від 6-го червня 1933 року (збірник законів УСРР 25/VI-1931 року арт. № 172 встановлений єдиний порядок вивласнення таких безгосподарче залишених будинків у відання як Райвиконкому, так і сільрад через народний [суд] .

Отже, для того, що[б] вивласнити у відання сільради безгосподарче залишені будинки, що мають на терені сільради – сільрада повинна виділити комісію, яка на кожен зокрема такий будинок повинна скласти відповідного акта, в якому указати: прізвище, ім'я та по батькові кол. власника цього будинку, в якому році та з яких причини залишив власник цей будинок, в якому стані знаходиться будинок.

Потім ці акти постановою Президії чи пленуму сільради, в якій повинно бути піднято клопотання перед нарсудом [про] вивласнення цих будинків у відання сільради порядком цивільного позову – надіслати до нарсуду нашого району, який повинен розв'язувати ці справи.

Після ухвали нарсуду, якою буде задоволене клопотання сільрад – ці будинки переходять у відання сільради і в першу чергу повинні бути використані для розміщення переселенців.

Секретар Р.В.К. [Підпис] Гібалевич

ДАКрО. – Ф.Р.-253, оп.2, спр.75. – арк.68. – Машинопис. Копія.

№ 6. Лист Зінов'ївської міської ради голові Кущівської сільської ради про конфлікт між робітниками с. Завадівки та позаплановими переселенцями з приводу передачі їм тимчасово покинутих будинків. 2 березня 1934 року

ГОЛОВІ КУЩІВСЬКОЇ С/РАДИ

За відомостями, що мають в Міській раді, в Завадівці в зимовий час прийнято до колгоспу багато позапланових переселенців, яким надано квартири, що були залишені робітниками. За останній час робітники повертаються до своїх хат, виганяють доселенців, цим самим створюють суперечки. Зважаючи на серйозність цієї справи, Міська рада доручає Вам особисто перевірити справу, та подати до Міської ради Ваші міркування про те, як налагодити справу. Зокрема зверніть увагу на те, чи оформлено прийом до колгоспу доселенців, а також який час були порожніми, залишені мешканцями Завадівці хати, що їм надано тепер доселенцям.

Секретар М/Ради (Вольчев)
 Зав. Заг. відділ.(Заяц)

ДАКрО. – Ф.Р.-242. – Оп.1. – Од. зб. 1117. – арк.80. – Машинопис

**№ 7. Додаток до протоколу засідання пленуму Варварівської сільської ради
Долинського району Дніпропетровської області № 8 від 19 лютого 1934 року з поіменними
відомостями про колишніх власників господарств сільради та нових господарів-переселенців**

Список

переселенців по арт. "Заповіт Ільїча", "Рози Люксембург" і "Революція" Варварівської сільради, за
якими закріплені будівлі та садиби през/идією/сільради від 19/II 34 р.

№/№ по черзі	Прізвище, ім'я та по батькові переселенця	Прізвище, ім'я, чия була хата	Де хазяїн будівель вибув, умер і інше
<u>по арт. "Заповіт Ільїча"</u>			
1.	Маленко Віктор ¹⁴	Бугай Василь Йос.	умер
2.	Ігнатенко Трохим	Кошачова Василина	вибула
3.	Опанасенко Василь Х	Недодаток Петро	умер
4.	Чапала Андрій	Фелоненко Яків	вибув
5.	—" — Логвин	Бугайов Трохим	—" —
6.	—" — Опанас	Кабанець Вустя	умерла
7.	Кулик Василь	Вовк Михайло	розкулач.
8.	Півень Остап	Яковенко Іван Мих. ¹⁵	вибув
9.	Маленко Іван	Слюсаренко Кирило	умер
10.	Денисенко Тихон	Слюсаренко Степ[ан].	вибув у 2 хату
11.	Войтенко Свирид	Малик Марія	умерла
12.	Остапенко Макар	Слюсаренко Дмитро	вибув
13.	Опанасенко Хома	Кузьменко Іван Гр.	умер
14.	Константіненко Окакій	Рябець Гапка	вибула
15.	Дзюба Павло	Бутко Віра	—" —
<u>по арт. "Р-Люксембург"</u>			
16.	Стовбун Гаврило Як.	Гарасюта Олекс.	вибув
17.	Шугай Петро Макс.	Солощенко Павл. Ан.	умер
18.	Жізневська Софія Ів.	Бугай Явдоха П.	вибула
19.	Донченко Іван Кир.	Бардась Левко Ів.	—" —
20.	Шугай Яків Макс.	Гарасюта Гнат Ст.	розкурк.
21.	Жізневський Степан Ром.	Сергієнко Микола Д.	—" —
22.	—" — Іван Горд.	Солощенко Павло Он[...]. І	вибув
23.	Донченко Семен Фед.	—" — ІІ	—" —
24.	Жізневський Олександр В.	Павлюк Онисія	вибула
25.	Донченко Іван Фед.	—" —	—" —
<u>по арт. "Революція"</u>			
26.	Федорець Максим	Слюсаренко Ів. П.	умер
27.	Охонько Яків	Москалець Н.Т.	вибув
28.	Бублик Петро	Павлюк Микита	—" —
29.	Ковтун Степанида	Жемелинська Гапка	—" —
30.	Федорець Микола	Іващенко Наталка	—" —
31.	Сурмачевський Олек-ндр	Мусієнко Сакій	умер

¹⁴ Ім'я розшифровано не повністю.

¹⁵ Яковенко Іван, як видно з наступних документів справи, проживав у хаті розкуркуленого Кузьменка Овсія (Ф.Р.-1309, оп.1, од. зб. 31, арк.70).

32.	Ріпа Петро	Хорольський Яків	вибув
33.	Сурмачевськи[й] Федор	Тилко Антон	—" —
34.	Козій Іван	Нагній Олена	—" —
35.	Красновид Іван	Чорний Петро	—" —

Цей список додаток до протоколу № 8 від 19/II 34 р. [Відбиток печатки Варварівської с/р]

Голова с/р

[Підпис] Кабанець

Секретар: [Підпис]

ДАКрО. – Ф.Р.-1309, оп.1, од.зб. 31 – Арк.64. – Рукопис.

№ 8. Постанова президії Зінов'ївської міськради від 22 лютого 1934 року

"ПРО ЗАКРІПЛЕННЯ ЗА ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ БУДІВЕЛЬ ТА САДИБ, В ЯКИХ ВОНИ МЕШКАЮТЬ"

1. Для утворення найсприятливіших умов для життя та роботи колгоспників-переселенців, прибувших в порядку планового переселення до району – зобов'язати с/ради:

а) закріпити на умовах безкоштовного та постійного користування колгоспників переселенців будівлі та садиби, які були для них відведені та в яких вони мешкають;

б) в разі тимчасового користування хатою та садибою декількома господарствами переселенців закріпити такі за тими, хто фактично буде користуватися цією хатою та садибою;

в) зобов'язати голів с/р та управи колгоспів протягом п'яти днів надати окремі хати та садиби всім родинам переселенців з тим, щоб не було випадків проживання в одній хаті двох родин.

г) ні в якому разі не припускати втручання бувших власників хат до користуючих ними переселенців та всебічно допомагати останнім в час виникнення суперечок з приводу цього.

2. Постанову цю широко популяризувати серед колгоспників переселенців.

ГОЛОВА МІСЬКРАДИ Підпис (КРИЧЕВЦОВ)

СЕКРЕТАР МІСЬКРАДИ Підпис (ВОЛЬЧЕВ)

Примітка внизу: "надіслано всім с.р."

ДАКрО. – Ф.Р.-242. – Оп.1. – Од. зб. 1238. – Арк. 281. – Машинопис.

№ 9. Постанова Одеського обласного виконкому № 291/1438 від 8 березня 1934 року

"Про закріплення за переселенцями відведених їм житлових будинків, надвірних будівель та садиб"

Секретаріат президії Облвиконкому
9/III-1934 року

ПОСТАНОВА ОДЕСЬКОГО ОБЛАСНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ № 291/1438

8-го березня 1934 р.

"Про закріплення за переселенцями відведених їм житлових будинків, надвірних будівель та садиб"

1. Житлові будинки, надвірні будівлі та садиби, що їх надано переселенцям з Білорусії, Горьківського краю, Київської та Винницької областей, які прибувають до Одеської області плановим порядком, закріпити за переселенцями в безкоштовне безтермінове користування.

2. Заборонити правлінням колгоспів та місцевим органам влади проводити виселення переселенців з будинків, що вони посідають.

ГОЛОВА ОБЛАСНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ (Ф. ГОЛУБ)

СЕКРЕТАР ОБЛАСНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ (А. ЦЮПАК)

Оригіналові відповідає: Референт С-ту президії ОВК: Підпис

ДАКрО. – Ф.Р.-242. – Оп.1. – Од. зб. 1110. – Арк.153. – Машинопис.

№ 10. Витяг з протоколу засідання пленуму Олексієво-Лутківської сільради Великописківського району Одеської області з поіменними відомостями щодо закріплення за переселенцями будинків колишніх мешканців сільради. 9 березня 1934 року

Протокол ч. 4

Засідання пленуму Ол. Лутківської с/ради В-Вісківського району відбулося 9/III – 1934 року.

Присутніх членів с/ради 11 чол., активу села 18 чол.

Голова засідання Кучма А.
Секретар Красіліч І.

Черга денна

1. Про виявлення хат та надвірних будівель і господарств, які вибули понад 2 роки та закріплення таких за переселенцями.
2. Інформація голови комісії сприяння по м'ясозаготівлі тов. Патlach А. про хід виконання м'ясоподатків.
3. Біжучі справи.

Слухали: Інформацію голови [колгоспу] “Соцперебудови” села тов. Дерев'янка П. про привласнення хат та надвірних будівель від вибувчих господарств понад 2 роки та закріплення таких за переселенцями.

Висловились: Кучма А., Бабанской Д., Лисенко П., Колеснік Т., Лисенко М., Василенко М.

Ухвалили: Вислухав та обговорив інформацію голови “Соцперебудови” села тов. Дерев'янка П. про вивласнення хат та надвірних будівель від вибувчих господарств понад 2 роки та закріплення таких за переселенцями.

Пленум Ол. Лутківської с/ради ухвалює за необхідне вивласнити будівлі слідуєчих громадян та закріпити за такими переселен[цями].

	Прізвище, ім'я по батькові, яких будівлі вивласнюються		Прізвище, ім'я по батькові переселенців, [за] яким[и] будівлі прикріпл[ен]о
1.	Заболотній Василь	1.	Мартинів Михайло
2.	Бахмач Павло В.	2.	Клебков Олекса
3.	Сінельнік Андрій Юс.	3.	Хіменков Юхим
4.	Бахмач Андрій Мих.	4.	Загорусь Архип
5.	Малий Тихон Тихон.	5.	Дубровський Іван
6.	Підопригора Федор	6.	Дубровский Клим
7.	Малий Матвій Тих.	7.	Коржов Іван
8.	Луценко Степан	8.	Мартинів Йосип
9.	Барабан Федосій Як.	9.	Сафоненко Купрей
10.	Сінельник Лазерь	10.	Харкулов Іван
11.	Середа Семен	11.	Лупанов Фома
12.	Дерев'янка Михайло К.	12.	Федоренко Семен
13.	Залізняк Сидор Пр.	13.	Новіков Грицько
14.	Бабанский Пантелей	14.	Пушков Карпо
15.	Ярош Титяна	15.	Лісов Семен
16.	Підопригора Андрій	16.	Ісаченко Алексей
17.	Качур Степан	17.	Барабанов Василь Івано.
18.	Малий Прокіп Мих.	18.	Калачов Давід
19.	Бахмач Степан М.	19.	Атрощенко Іван
20.	Середа Улас	20.	Васіленко Федосій
21.	Плиненко Микита	21.	Васільєв Деніс
22.	Чередніченко Левко	22.	Халязніков Панас
23.	Кобець Андрій Андріїв	23.	Осіпцов <i>Тарас/.../</i>
24.	Залізняк Дашка	24.	Шітіков Яков

25.	Король К/.../	25.	Потійко Федот
26.	Підпригора Гаврило	26.	Матюшков Иван
27.	Барабан Иван Дмитр.	27.	Малюнков Исак
28.	Бахмач Сергій	28.	Патесь Тіхон
29.	Бахмач Тимош	29.	Кражов Максим
30.	Деревянко Катерина	30.	Хотінцов Петро
31.	Касьян Иван Пилипов.	31.	Гаманков Федор
32.	Горджановский Левко	32.	Дончаков Нікіфор
33.	Деревянко Андрій Ол.	33.	Фруцкой Фома
34.	Середа Терентій	34.	Шаповалов Яков
35.	Касьян Оля	35.	Атрощенко/.../он
36.	Король Иван	36.	Козлов Павло
37.	Сінельник Володимир	37.	Гусиков Степан
38.	Бабанській Олекса	38.	Гаврілов Мітрофан
39.	Бабанській Гнат К.	39.	Суванов Тріфон
40.	Касьян Петро Тим.	40.	Півньов Захарко
41.	Касьян Семен Вас.	41.	Кугась Антон
42.	Бабанский Архип	42.	Фруцкій Олекса
43.	Підпригора Иван	43.	Лукашенко Тіхон
44.	Штиков Василь	44.	Шаховській Тимофей
45.	Бабанский Олекса	45.	Иванченко Кондрат
46.	Малий Грицько Гриц.	46.	Афанасенко Иван
47.	Бабанский Василь	47.	Янченко Нікіта
48.	Деревянко Корній Ар. ¹⁶	48.	Гусиков Семен

...

Голова засід. (Кучма)

Секретар (Красіліч)

З оригіналом згідно: Секретар с/р [Підпис]

ДАКрО. Ф.Р. – 253, оп.2, од. зб. 89 – арк. 91. – Рукопис.

№ 11. Витяг з протоколу засідання президії Лелеківської сільради Зінов'ївського району з рішенням закріпити за переселенцями будинки жителів села. 25 березня 1934 року

До Зінов'ївської М. Ради

При цьому надсилаємо витяг з протоколу президії Сільради від 25/III.34р. на затвердження.

Голова с/р

[Підпис] М. Стельмасевич

Секретар

[Підпис]

Витяг з протоколу №

Засідання президії Лелеківської Сільради, що відбулася 25 III-1934 року

Слухали: Про становище з хатами в яких мешкають переселенці колгоспу "1 Серпня" та "ім. Буденного".

Прибувши планові та окремі позапланові переселенці розміщені в абсолютній більшості в бросових хатах, що належать робітникам, а в окремих випадках колгоспникам – сиротам, батьки яких вимерли, з наступом весни частина власників вертаються в села та вимагають аби звільнити їм хати, як то Суслов, який працює парторгом в колгоспі "1 Травня", родина якого – дружина та 3 малих дітей, ходять по селі без хати. В його хаті живе переселенець колгоспу "Буденного", робітники Настосієнко Петро і Настосієнко Сергій, в хатах яких живуть переселенці колгоспу

¹⁶ Нерозбірливо, може бути "Сер."

“Будьонного” та колгоспу “1 Серпня”, вимагає звільнити хату, сирота Паполя Марія, Крижановська Марія, Василява Марфа та інші. Такий стан утворив розгубленість, якість не певне становище, вигукування копати городів і т.і.¹⁷

Сільрада за відсутністю придатних до помешкання хат в селі немає можливості задовольнити вимоги робітників та переселити переселенців та дати змогу повернути їм хати.

Ухвалили: Хату, яка належить Суслову А. А., якій працює парторгом колгоспу "1 Травня", родину якого виселено з помешкання в місці за вибуттям його на роботу на село, враховуючи що на терені к-пу "1 Травня" зовсім не мається вільних хат, а тому запропонувати правління колгоспу “Буденного” на протязі 5 днів відремонтувати 1 хату на терені колгоспу та переселити переселенця тов. Спірідон/ен/ка Іван/а/, а хату Сулова повернути йому.

Що стосується останніх, то враховуючи що вони свої хати покинули та повернулись лише весною з метою користування городом, то такі закріпити за переселенцями, які в них мешкають, просити президію М. Ради затвердити цю пост[анову].

Голова Сільради
Секретар

[Підпис] М. Стельмасевич
[Підпис]

ДАКрО. – Ф.Р-242. – Оп.1. – Од. зб. 1117. – Арк.81–82. – Рукопис.

№ 12. Заява жителя села Калинівки Зінов’ївського району Гребенюка І. І. міськраді з проханням надати дозвіл на продаж будинку, незаконно відібраного сільською радою для переселенців. 30 березня 1934 року

Секретарю Зиновевского Горсовета
Гребенюка Иван Игнатьевича
Живущ. ул. Гоголя д. № 71, угол Компанийца

Заявление

Я имею дом в селе Калиновке Зинов’евского района, в котором жила семья моя, занимала огород в 1933 г., а осенью оставил в доме сына с семьей, Сельсовет считает меня дома, выдал окладной лист по уплате налогов за дом, каковой я уплачивал до 1934 г. Сельская власть несмотря на то, что дом мой и жил в нем сын с семьей, она выселила из дома семью сына и поместила переселенца Тюрнхова, это было в 1933 г. Я же хотел продать дом, но председатель сельсовета не разрешает. В выселении семьи из дома знают крестьяне того же села Ковалева Евдокия Хаминовна, Ковалев Николай Мартынович, Берлизов Хрисанф Яковлев, Гребенюк Поликар[п] Петрович и др.

Прошу сделать распоряжение о разрешении мене продать дом.

30 / III – 34 г.

[Підпис Гребенюка]

Резолюція вгорі документа: "т. Заец. Спросите с/совет [Підпис Рижак] 2 / IV".

ДАКрО. – Ф.Р-242. – Оп.1. – Од.зб.1125. – Арк.64. – Рукопис.

Примітка. Міськрада, звернувшись до Калинівської сільради за поясненнями (05.04.34, спр.1125, арк. 60), отримала відповідь (17.04.1934, там же, арк.58), зміст якої передається в наступному документі).

№ 13. Відповідь Зінов’ївської міськради Гребенюку І. І. з приводу його скарги на незаконне привласнення Калинівською сільрадою його домівки для переселенців. 21 квітня 1934 року

До ГРЕБЕНЮКА Івана Гнатовича,
мешкаючого по вул. Гоголя, буд. № 71, ріг Компанийця

¹⁷ Останнє речення підкреслене червоним.

На Вашу подану скаргу на ім'я Міської Ради про те, що сільрада не дозволяє Вам продати хату в селі Калинівці, Секретаріат Міськради докладно з'ясувавши цю справу повідомляє, що Вами було залишено цю хату і Ви протягом 5-ти років в ній не мешкали і остання, за чинним законодавством перейшла в розпорядження сільради, як безгосподарче майно.

В 1933 році Ви, яким то чином, не маючи на те права, помістили в цю хату свого сина.

Сільрада, висиливши Вас, зробила все справедливо, передавши цю хату плановому переселенцю, а тому Вашу скаргу, як безпідставну Секретаріатом М / Ради, залишено без наслідків.

СЕКРЕТАРІАТ МІСЬКРАДИ

(РИЖАК)

ЗАВ ЗАГ. ВІДДІЛОМ МІСЬКРАДИ

(ЛЕВИЦЬКИЙ)

ДАКрО. – Ф.Р-242. – Оп.1. – Од.зб.1125. – арк.57. – Машинопис.

№ 14. Заява жителя села Аджамки Петра Штирі прокуратурі Зінов'ївського району про незаконне привласнення сільрадою його домівки для переселенців. 12 лютого 1934 року

До прокуратури
Зиновевського району

Заява

12 / II 34 р.

от т. Штири Питра Василевого

3-й сирради села Аджамка я Вас прошу, щоби ви розібрали мою заяву о том, що заняли мою хату пирисиленцям, котру я купив в Сілради, де я робив на приемушным пункті свиклавином. А сімя була дома, но в те время [...зли] я робив, то було 12 т. кілометрів от дому, но постіко ныл[...] жена ходет потому що було цілий місяць день і ніч приемка буряка, так шо низя було оторваця, то і забрав я свою хозяйку. А в хату пустив вдову каліку і 2-є дітей до прибитія, так сказать до окончанія сизона. А потім собі подумав, шо хата ціла буде, но коли я кончив сизон, пришов до хати, то увезли пирисиленцев, так я вас прошу обьяснит міні, чи можу я быть в своїй хаті, потому шо я сидю і платю за хату, прошу вияснити.

Прошач *Штиря Питро*

ДАКрО. – Ф.Р-242. – Оп.1. – Од.зб.1125. – Арк.139. – Рукопис.

№ 15. Заява жителя села Аджамки Петра Штирі Зінов'ївській міськраді з проханням надати роз'яснення стосовно незаконного привласнення сільрадою його домівки для переселенців (кінець лютого – початок березня 1934 року)

До товарища Заицева 8-1 ко[мнаты]

Заявка

От т. Штири Пит. Васил.

Села Аджамки 3-го Сельсовета

Я тов. Зайцев прохаю вас, щоби ви якщо можливо вам повидомит о моїй справи на ту заявку, котру я вам давав 20/II 34 рок[у]¹⁸ о клопотаня мого захисту, так я вас прошю, щоби ви об'яснили мой ризультат, чи сможу я все ж таке надияця быть в своїй хати и готовит на город, шоб не остая без ничего, постилко я думаю, шо вам известно, но и я вас прошю, щоби ви повідомили, бо сичас я находюсь в таком стани, шо й ни знаю, я ж тов. взяв дивчиню сироту тий хати и ше й заплатив за неи 192 р[уб]. и остався без хати и оце все я прошю тов. Зайцев пояснить. Можна писати на станцію Медири/.../ной получить Штыри Питру Василевому.

Як нибудь, шоб ускорить, то я тут заплачу за пояснения.

ДАКрО. – Ф.Р-242. – Оп.1. – Од.зб.1125. – Арк.137. – Рукопис.

¹⁸ Згадана П. В. Штирьою заява зберігається у цій же справі (арк.138).

**№ 16. Роз'яснення Зінов'ївської міськради Аджамській III-й сільраді з приводу скарги
II. Штирі на незаконне привласнення сільрадою його домівки. 16 березня 1934 року**

До Аджамської III-ї С / РАДИ

З одержанням цього повідомте гр. Штиря Петра на його скаргу про вилучення та передачу переселенцям його хати, про те, що хата, як безгосподарча передана в користування колгоспника[м]-переселенцям, не може бути йому повернута.

СЕКРЕТАР МІСЬКРАДИ
ЗАВ ЗАГ. ВІДДІЛОМ М / Р

(ВОЛЬЧЕВ)
(ЗАЯЦ)

ДАКрО. – Ф.Р-242. – Оп.1. – Од.зб.1125. – Арк.136. – Машинопис.

**№ 17. Витяг з "Висновків розслідування фактів, заявлених нач. політвідділу МТС
радгоспу Малої Виски тов. Фоміним в справі порушення революційної законності
головою Олександро-Гапсинської с/р тов. Наконечним (Результати перевірки РВК).
9 червня 1934 року**

1. Виселення з хати робітника радгоспу Глуценка [Івана] вчинено колгоспом № 1 в особі тов. Герасимова за згодою Сільради. Хата, з якої виселено робітника вилучена кол. куркуля і передана у власність колгоспу з садибою 3 га. В 1932 році кол[ишнім]. головою колгоспу з одного боку, тобто – радгосп відпускає колгоспові будинок кол. куркульський, куплений в сільраді (де влаштовано сельбуд), а колгосп відпускає радгоспові (цей самий будинок з якого виселено робітника радгоспу в цьому році 18-березня).

2. Виселення з хат гр. Срібної (теж працювала в радгоспі з 1933 року) супроводжувалося такими обставинами: сама Срібна (дочка куркуля, який був висланий до Архангельська, який повернувся і зараз не відомо де він знаходиться) була замужем за колгоспником, який розлучився з нею і виїхав з села. Жила вона в одного колгоспника через сіни, а навпроти через дорогу в кол[ишній]. хаті куркуля, її батька, живе переселенець. Цей переселенець на зборах колгоспу заявив, що його Срібна тероризує заявляючи, що подожди, я ще викурю тебе з хати свого батька. На цих зборах ніби був нач. політвідділу МТС тов. Орлов (згідно заяви тов. Наконечного), який вніс пропозицію сільраді виселить з села Срібну, яка займається розкладницькою роботою серед колгоспників, зокрема переселенців, що, за словами Наконечного, він і зробив наперед, давши розпорядження зав. філії радгоспу тов. Ройтману звільнити Срібну з роботи в радгоспі, на що тов. Ройтман не погодився, мотивуючи тим, що Срібна на роботі проявила себе вдарницею. Зараз Срібна вибула з села невідомо куди.

ДАКрО. – Ф.Р.253. – Оп.2. – Од. зб. 152. – Арк.45–46. – Машинопис.

**№ 18. Витяг з протоколу засідання президії Варварівської сільради Долинського району про
надання неплановому переселенцю будинку розкуркуленого селянина. 3 липня 1934 року**

Витяг з протоколу ч. 30
засідання поширеної президії Варварівської сільради Долинського району
3 липня 1934 р.

...

Слухали § 479. Заяву непланового переселенця Смонька Демида про закріплення за ним хати.
Ухвалили § 479. Задовольнити прохання закріпити хату та садибу бывшего кулака Ероми Олек.

ДАКрО. – Ф.Р.-1309, оп.1, спр.31 – Арк.65. – Рукопис.

РОЗДІЛ III. КРАЄЗНАВСТВО

Олеся Тарабара¹, м. Кривий Ріг

ЗЕМСЬКА МЕДИЦИНА У ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ КРИВОРІЖЖЯ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-СТРУКТУРНИЙ, САНІТАРНО-ЕПІДЕМІЧНИЙ ТА ФІНАНСОВИЙ АСПЕКТИ

Медицина – один з найважливіших напрямків діяльності влади та інструментів державної політики. В Україні продовжує реалізовуватися нова реформа даної сфери. Цілі та курси, сформовані нею, вперше були започатковані ще земськими установами. Осягнення напрацювань, накопичених ними, важливе для організації нинішньої охорони здоров'я, в керівництві якою повинні враховуватися елементи не лише загальнодержавного, але й місцевого підходу. Тому здобутки становлення та розвитку цієї галузі на півночі Криворіжжя можуть бути корисними і сьогодні, особливо в контексті вдосконалення системи санітарно-епідемічного обслуговування населення.

Тема діяльності органів самоврядування Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії, пов'язана з турботою про добробут мешканців, слабо розроблена у вітчизняній історіографії та на регіональному рівні. Окремі аспекти цього питання фрагментарно висвітлені в енциклопедичних працях О. Мельника [7] та В. Бухтіярова [2]. Проблеми створення ефективної епідеміологічної служби для боротьби з туберкульозом у Криворізькому залізорудному басейні від кінця XIX ст. до сьогодення вивчала Г. Титаренко [42]. Протягом 2010-х рр. історико-медичні дослідження на Дніпровщині продовжували М. Чабан, З. Шевцова та В. Гапонов. Зокрема, їм вдалося документально прослідкувати біографію одного з перших повітових лікарів Карла Сонгайла [44]. Системно розглянули різні сторони земсько-медичної справи у проблемно-хронологічному порядку з моменту її започаткування до Першої світової війни О. Мельник та І. Стеблина в одному з розділів монографії «Тернівська земля – перлина Криворіжжя» [6]. Матеріал стосовно Лозуватської волості, північно-східний кут якої зараз знаходиться у межах Тернівського району міста, отримав широке висвітлення у книзі В. Стецюка «Лозуватка. Історія та сьогодення» [41].

Отже, попри значну кількість праць, присвячених земській тематиці, питання залишається мало розкритим у визначенні становлення медицини на прикладі північної частини Кривбасу, під якою ми розуміємо територію колишніх Веселотернівської та Лозуватської волостей, що відносилися до однієї дільниці. Грунтовні розвідки з цього приводу поки що відсутні. Тому метою статті є спроба визначити особливості організаційної структури, проблем санітарної справи та матеріального-фінансового забезпечення медичної галузі зазначеного регіону в останній третині XIX – на початку XX ст.

Джерельною базою дослідження послуговували звіти [8-13, 43] та журнали й додатки до рішень засідань повітового земства за період з 1866 по 1914 рр. [15-40], які містять доволі об'ємний, різноманітний за характером і змістом матеріал з історії організації справи охорони здоров'я. У медичних збірниках [3-4], крім статистичної інформації, автори-упорядники наводять цікаві факти щодо системи надання професійної лікарської допомоги у Кривбасі. Чимало даних міститься у пам'ятних книгах і адрес-календарях по Катеринославській губернії [14] та у VII випуску «Земсько-медичного збірника» за 1893 р. [5].

Від самого початку своєї діяльності Верхньодніпровське земство активно працювало над створенням системи санітарного забезпечення та медичного обслуговування населення. До

¹ Тарабара Олеся Миколаївна – науковий співробітник Тернівського філіалу комунального закладу культури «Міський історико-краєзнавчий музей» Криворізької міської ради. Ел. пошта - olesya-tarabara@ukr.net

1866 р. в усьому повіті діяла лише одна міська лікарня на 25 ліжок, яка утримувалася на кошти військового інтендантства, і куди приймалися тільки нижні чини, які знаходилися на дійсній службі, та відставні солдати [5, с. 4, с. 25]. До того ж лікування було платним, і далеко не кожен хворий за перебування в стаціонарі міг викласти 6,3-7,5 руб. на місяць [6, с. 139].

20 жовтня 1866 р. зібрання ухвалило постанову про запровадження загальної медичної мережі й затвердило правила її влаштування, які стали першим офіційним документом, що сформулював напрями організації надання допомоги. Зокрема, найбільш прийнятною визнавалася стаціонарна система, а повіт поділявся на три округи, за кожною з яких закріплювався окремих фельдшер, який, крім того, займався віспощенням. Нагляд за ними здійснював медик. Не менше одного разу на місяць у конкретний час лікар мав здійснювати об'їзд населених місць, визначених для перебування фельдшерських пунктів, і робити відповідні розпорядження або призначення як щодо лікування, так і відносно інших заходів, спрямованих на охорону народного здоров'я. При цьому для роз'їздів виділялися безкоштовні підводи. Веселотернівська і Лозуватська волості увійшли до складу 2-ї округи [33, с. 26].

У 1859-1867 рр. Верхньодніпровською міською лікарнею завідував Ф. Жорніков. Він же став і першим повітовим лікарем [32, с. 27]. Також у Верхньодніпровську мешкала повитуха, яка, окрім надання допомоги жінкам, зобов'язувалася прийняти на навчання кількох учениць. Річний оклад лікаря дорівнював 800 руб., фельдшера – 120 руб., повивальної бабки – 200 руб. Органи самоврядування крок за кроком продовжували розпочату справу, яка вимагала не лише ентузіазму, а й фінансування. У 1867 р. на потреби медицини земство збило 2200 руб. [33, с. 26, с. 53]. Наступного року сума зросла до 17584 руб. 65 коп. У 1867 р. як експеримент досить успішно було влаштовано тимчасову лікарню в с. Покровці на 10 ліжок для хворих на сифіліс, проте для такої величезної території цього виявилось недостатньо [32, с. 8, с. 49-50].

У 1867 р. північне Криворіжжя увійшло до складу однієї з дев'яти ділянок і доручене окремому віспощенію. За рік щеплення від віспи зробили всього 1124 особам. 18 вересня земці прийняли висновок спеціальної комісії розділити повіт на дві рівних ділянки. Місцем постійного проживання лікаря призначалося с. Саксагань, де відкрили клініку на 10 ліжок, якою завідував Ф. Жорніков. Інший спеціаліст мав поселитися в с. Лихівка, де в 1869 р. відкрито ще один медичний заклад. Кожен з них очолив і відповідні дільниці. Населені пункти Веселотернівської та Лозуватської волостей були віднесені до 2-ї Саксаганської округи. На запровадження цих заходів із земських зборів асигновано 2360 руб. [32, с. 27-29].

У 1868 р. новим повітовим лікарем призначений граф К. Сонгайло, який закінчив медичний факультет Київського університету Святого Володимира. У 1869 р. він отримав посаду роз'їзного лікаря та обслуговував другу частину Верхньодніпровщини, до складу якої відносилось і населення півночі Кривбасу. Протягом 1870-1875 рр. медик керував Алферівською клінікою на 20 ліжок, що забезпечувала стаціонарне лікування місцевих жителів [44]. За період від 1 травня 1874 р. до 1 травня 1875 р. в установі з Веселотернівської волості перебувало всього 5 осіб – 3 чоловіків і 2 жінки, які успішно видужали. Хворих, що приходили за порадами й допомогою, було 40 (24 чол. і 16 жін.). Плата стягувалася з пацієнтів обох статей всіх суспільних станів. З Лозуватської волості недужі не надходили взагалі [11, с. 49, с. 224-225]. Тоді ж північ Кривбасу увійшла до складу однієї з восьми фельдшерських дільниць. Щеплення віспи здійснював один з двадцяти виборних віспощепіїв [34, с. 58].

Питанням створення медичної мережі у Верхньодніпровському повіті від 1869 р. займався земський діяч О. Поль. У 1872 р. трапився спалах холери. З часу її появи від 15 травня по 1 вересня у Веселих Тернах захворіло 67 мешканців, з яких померло 18 осіб. Роз'їжджаючи по повіту під час піка хвороби, Олександр Миколайович особисто переконався і був щиро вражений, з якою надзвичайною енергією і самовідданістю діяв лікар Сонгайло, щоб припинити цю недугу. 5 вересня за пропозицією Поля земське зібрання за таку наполегливу діяльність, проявлену під час епідемії, висловило Карлу Казимировичу подяку [24, с. 30, с. 88].

Треба зазначити, що місцеве населення не відразу оцінило зусилля органів самоврядування і лікарів, спрямовані на покращення народного здоров'я. На перших порах їм навіть довелося

зіткнутися з недовірою і страхом, який викликали медики, особливо в селах. Причина цього полягала не лише в неосвіченості селян, але й в їхній схильності покладатися на місцевих знахарів. Про це казали земські діячі Ставровський та Орлов. Вони зазначали, що дуже часто до лікарень привозили таких скалічених людей, що вже помирали, і дико не вірили в правильну медичну допомогу, але вирішили нарешті звернутися за нею лише після того, як спробували на собі всі можливі способи лікування бабок – знахарок [24, с. 51-52].

У 1875 р. Верхньодніпровська управа змінила межі дільниць (тепер їх стало чотири), внаслідок чого північна частина Криворіжжя увійшла до складу 4-ї медичної округи з центром у с. Софіївка (вона також обслуговувала жителів Софіївської, Мар'янівської, Олександрівської, Гуляйпільської та Енгельгардівської волостей), де функціонувала клініка на 15 ліжок [25, с. 259-261]. З 1876 р. лікарем служив О. Мрозовський, підлікарями – Ізраїльсон, Лисяк і Долгоруков, а також віспощепій селянин Каюн [1, с. 368]. Річна зарплата лікаря складала 1250 руб., фельдшерів – 250 руб., акушерок – 220 руб. Земство платило по 12 коп. за щеплення віспи за одну дитину [25, с. 259; 11, с. 52, с. 241]. Загалом у 1876 р. видатки на медицину становили 18500 руб. [25, с. 111], і ця сума з кожним роком лише зростала.

У 1878 р. на півночі Криворіжжя трапився спалах дифтериту. Він лютував майже весь 1878 р. і не припинявся до травня 1879 р. У 4-й дільниці ця недуга не набула широкого розповсюдження, що пояснювалося активною роботою лікаря О. Мрозовського, який, працюючи разом з фельдшерами, надавав допомогу цій частині при першій появі епідемії, сприяючи тим самим її подоланню. У ті ж роки спалахувала переміжна лихоманка, яка мала місцевий характер, що найбільше вразила Веселі Терни й Новопавлівку Тернівської волості, де хвороба тривала цілий рік. Віспощеплення проходило незадовільно. У 1878 р. Каюн зробив щеплення лише 314 дітям. Система вільнонайманих віспощепіїв зберігалася [1, с. 366-369].

У 1880 р. Софіївську дільницю очолив П. Сочинський. Впродовж року за стаціонарним лікуванням з Веселотернівської волості прийшли 16 чол. і 17 жін., з них померло по одному. Вартість утримання пацієнта в день складала 17,5 коп. В амбулаторію звернулися 184 чол. і 207 жін. [6, с. 139]. У 1882 р. кваліфікованою допомогою скористалося 42 жителі північного Криворіжжя (24 чол. і 18 жін.), з яких 38 осіб видужали, а 2 чол. та 1 жін. померли, ще 1 жін. продовжила лікування. Хворих, прийнятих медиками, було 284 чол. та 356 жін. [10, с. 150-151]. Серед сільських мешканців Веселотернівського церковного приходу спостерігався високий рівень народжуваності, зокрема, 7,7 % при 2851 особі. Смертність становила 4,7 особи на 100 душ населення. За звітний рік народилося 219 немовлят, а померло 135 осіб. Приріст становив 84 особи обох статей (2,9 %). У Лозуватському приході народилося 414 немовлят при 6032 мешканцях. Приріст населення – 19 осіб (0,3 %). За рік померло 395 осіб, що склало 6,5 % – найбільше в дільниці [10, с. 125, с. 134].

Того ж року повитуха Сухінова зробила 248 щеплень у Веселих Тернах, Новопавлівці, Баженівці, Божедарівці, Олексіївці, Покровському, Катеринівці, Недайводі, хуторі Червоний. Фельдшер Гладнов прищепив віспу 36 дітям у Новопокровці, Тернуватому Куті, колоніях Грінфельд і Штейнфельд [10, с. 155-156]. На початку жовтня 1882 р. у Катеринівці (Довгинцеве) трапився спалах натуральної віспи, чому посприяла відмова місцевих жителів робити щеплення [10, с. 120]. Плата по 10 чи 15 коп. визначалася на розгляд управи для різних місцевостей повіту, але не перевищувала виділеної для цього суми 600 руб. [31, с. 12].

У 1883 р. Верхньодніпровські збори затвердили нові зміни в медичній частині, якими було передбачено введення в кожній дільниці трьох пунктів, куди переселялися підлікарі з клінік. У Софіївці залишалася лікарня на 25 ліжок і один пункт, два інших знаходилися за 20 верст. Фельдшерський район №2 обслуговував Веселотернівську і Лозуватську волості [5, с. 26, с. 29; 6, с. 140].

17 лютого 1885 р. відбулося засідання надзвичайного земського зібрання з приводу видання обов'язкових постанов для протидії появі холери та прийняття інших заходів для боротьби з цією пошестю. У Веселотернівській волості за дотриманням протиепідемічних правил мали слідкувати дільничні куратори: гласний В. Пищалко та дворянин П. Харченко; у Лозуватській волості – гласний С. Ростковський і селянин Й. Сергієнко [27, с. 40-42].

У 1885 р. голова повітової управи В. Гельмерсен звернувся до землевласника І. Харіна з проханням прийняти обов'язки опікуна Софіївської лікарні [28, с. 3]. Іван Миколайович наглядав за закладом протягом 1886-1900 рр. та 1904-1906 рр. [23, с. 56; 38, с. 72]. На його пожертву за ініціативи завідувача П. Сочинського в 1892 р. збудовано усипальницю (*так сказано у документі; очевидно, морг – прим. авт. О.Т.*) із лимпачу, вартість якої обійшлася у 275 руб. За їхні турботи по влаштуванню споруди від імені земського зібрання обом висловили подяку [29, с. 9-10, с. 90]. У 1894 р. поміщик пожертвував 100 руб. на медичні потреби. Від імені місцевого самоврядування йому виказали щире визнання і вдячність за постійну багаторічну допомогу Софіївській лікарні й разом з тим висловили прохання управі клопотати від імені уряду про представлення його до нагороди [21, с. 29].

Доктор П. Сочинський з самого початку своєї діяльності в окрузі показав себе дуже вправним, відповідальним та неконфліктним спеціалістом. Він успішно проходив балотування у 1884, 1887, 1891 рр. і продовжував службу до 1895 р., коли перейшов на посаду повітового лікаря в Новомосковський повіт Катеринославської губернії, ініціював клопотання перед губернським земством про влаштування щорічних з'їздів лікарів [22, с. 164]. Медик став автором першого історичного нарису розвитку земської медицини у Верхньодніпровському повіті за двадцять п'ять років [20, с. 99]. Цікавим нововведенням Петра Михайловича стало влаштування в клініці невеликої бібліотеки, із якої грамотні хворі користувалися книгами для читання [21, с. 225]. Значний внесок у збереження народного здоров'я та розвиток системи надання допомоги зробили й інші лікарі, які служили у Софіївській дільниці у 90-х рр. XIX – на початку XX ст.: Є. Прокопович [35, с. 105], Беляєв, Г. Владиков [43, с. 32], М. Яковицький [3, с. 13].

У кінці XIX ст. жителі півночі Кривбасу найбільше страждали від дизентерії, грипу, черевного тифу, сверблячки, кору тощо [6, с. 140]. Крім того, у 1890 і 1894 рр. в низці населених пунктів повіту були зафіксовані спалахи холери, але завдяки злагодженим й умілим діям лікарів вдалося припинити розповсюдження означених хвороб. Земське зібрання визнало чималий внесок і висловило всім їм подяку, особливо відзначивши у 1893 р. П. Сочинського, за енергійні дії в недопущенні розвитку холери. Були затверджені нові санітарні опікуни для спостереження за виконанням жителями обов'язкових правил проти інфекцій. У Веселих Тернах обраний учитель Г. Вартмінський та дворянин О. Прижгінт у Новопавлівці [30, с. 48, с. 75-76].

Одночасно з покращенням обслуговування зростали загальні витрати на медицину. Лєвова частина цих коштів була спрямована на виплату жалування працівникам, які перебували на утриманні земства: лікаря – 1250 руб. на рік, фельдшера – від 350 до 400 руб., акушерок – 250 руб. На віспощеплення в кошторис вносилося 1200 руб. [30, с. 46, с. 190-191].

У цей час відбулися серйозні зміни й в організаційній структурі охорони народного здоров'я: у 1894 р. повіт додатково розділився на чотири роз'їзні дільниці. Зокрема, утворилася округа з квартирою для медика в Ганнівці [21, с. 277]. Спочатку, в 1896-1899 рр. нею завідував С. Баранов [23, с. 104], а у 1899-1902 рр. – І. Шульц [36, с. 126]. Вона охоплювала Веселотернівську, Лозуватську та Ганнівську волості з площею понад 1500 кв. верст і з населенням більш як 25 тис. осіб [37, с. 231]. Фельдшерський район №2 Софіївської лікарні продовжував обслуговувати північ Криворіжжя. Пунктом у Веселих Тернах завідував Т. Гладньов, колишній військовий фельдшер [6, с. 140]. У Лозуватці утверджувався ще один лікпом, якому громада надавала квартиру [21, с. 278].

Згідно з постановою Верхньодніпровського земського зібрання від 8 жовтня 1896 р. встановлювалися 3-місячні відрядження для лікарів, які прослужили в повіті три роки, в університетські центри з метою поповнення професійних знань. На розгляд кожного з них надавався вибір тієї чи іншої спеціальності для наукового вдосконалення. Дане право вступило в дію з 5 січня 1897 р. Того ж року очільник Ганнівської дільниці С. Баранов обрав для своєї поїздки Київ і слухав курси з очних хвороб, оперативного акушерства, гінекології та хірургії в шпиталях Університету Святого Володимира. У 1899 р. завідувач 4-ї округи Є. Прокопович відправився у Санкт-Петербург, обравши для занять Клінічний інститут Великої княгині Олени Павлівни, утворений винятково для науково-практичної освіти лікарів-спеціалістів, і прослухав курси з хірургії [35, с. 104-105].

У 1897 р. безпосередньо за мешканцями Веселотернівської й Лозуватської волостей був закріплений старший фельдшер Софіївської лікарні Г. Ізраїльсон. Населення складало 7026 осіб. Завідувач мав квартиру від громади, для приймання хворих йому відвели кімнату у волосному правлінні, де була шафа, стіл, кушетка тощо. Протягом року він надав допомогу 2332 жителям північного Криворіжжя [6, с. 140].

На початку ХХ ст. медична допомога місцевим жителям надавалась безкоштовно, іногородні платили 40 коп. за добу. При появі епідемії фаховий персонал у повіті мав посилюватися. Хворих, заражених сказом, земство відправляло своїм коштом до Харкова, на бактеріологічну станцію; туди ж, для лікування в університетській клініці, відправлялися і важкохворі, які потребували диспансеризації. Віспощення в повіті проводилося фельдшерами. Загальні витрати на медичну частину в 1900 р. склали 52717 руб. [14, с. 251]. Із закриттям Ганнівської роз'ївної ділянки у 1902 р. північ Кривбасу віднесено знову до Софіївської округи. У серпні 1901 р. зазначеною територією пройшла епідемія скарлатини [6, с. 140]. У 1903 р. пацієнти лікарні хворіли на малярію [38, с. 26]. Комплект ліжок скоротився з 25 до 20 [43, с. 10].

Окремо варто сказати про те, яким було харчування в медичних закладах. Адже цьому питанню Верхньодніпровське самоврядування також приділяло велику увагу, розуміючи, що від якості їжі значною мірою залежить одужання хворих. Порції, встановлені земськими зборами від 13 травня 1901 р. для клінік повіту, включали: борщ з м'ясом, суп із крупами, суп-пюре з овочів, м'ясний бульйон, каші молочні та круп'яні, котлети, рибне чи м'ясне жарке, узвар, чай, молоко та 1-3 фунти сірого і 1,5 фунта білого хліба. На той час повна добова вартість утримання одного хворого в Софіївській лікарні в середньому коливалася між 87,8 коп. і 1 руб. 39 коп. [43, с. 52, с. 64].

Велика увага приділялася просвітницькій та профілактичній роботі серед населення, яке продовжувало перебувати у складних санітарних умовах. З 1904 р. лікарі почали організовувати по селах «народні читання» (лекції) з питань санітарії та гігієни [43, с. 28]. Особлива увага приділялася проведенню щеплень від віспи, яка загрожувала тяжкими наслідками. Навесні 1904 р. територією повіту прокотилася епідемія цієї хвороби [36, с. 156].

4 жовтня 1902 р. за постановою Верхньодніпровського зібрання була створена лікарсько-санітарна рада як дорадчий орган при управі для завідування медициною, що мав повноваження для розв'язання організаційно-кадрових питань у галузі обслуговування населення та забезпечення санітарного добробуту. Очолював інституцію голова повітової управи, а до складу входили двоє членів управи, всі повітові медики, троє гласних та санітарно-епідемічний лікар губернського земства. Перше засідання відбулося 23 листопада 1902 р. [36, с. 154].

Як видно з протоколів засідань, розглянуті питання мали на меті з'ясувати потреби розвитку земської медицини, а також виробити та проводити ті заходи, які б могли привести до покращення в боротьбі з недугами населення і попередження появи епідемій. Серед проблем перше місце займала недостатність лікарських дільниць. Рада визнавала вкрай необхідним відкриття лікарської (земсько-рудничної) округи в с. Веселі Терни [36, с. 155]. Крім того, на засіданні 26 листопада 1904 р. ухвалено рішення клопотати про відкриття нового фельдшерського пункту в деревні Покровка (Шмакове), яке задовольнило чергове зібрання у 1905 р. [26, с. 29, с. 169]. Цей заклад функціонував до 1911 р. [16, с. 723]. Натомість аналогічне клопотання Недаїводського сільського товариства в 1907 р. відхилено через близьке розташування наявних лікувальних установ [12, с. 122-123].

У 1907 р. на дільничного лікаря припадала територія 1252 кв. версти, яка складалася з 60 поселень з 54533 мешканцями. Протягом 1906 р. лікар Беляєв прийняв 10933 хворих, а в 1907 р. його наступник Г. Владиков – 16867 пацієнтів. У середньому в 1906 р. за день приходили 29,4, а в 1907 р. – 45,9 візитера. У 1907 р. за лікарською допомогою зверталось 274 особи на 1 тисячу жителів; зазвичай один хворий відвідував медичні установи 1,5 рази. На Веселотернівській ділянці працював Л. Краснокутський (закінчив Катеринославську фельдшерську школу і поступив на службу з 29 травня 1906 р.). У 1906 р. місцевий підлікар за день у середньому приймав 14 пацієнтів, з яких 30% були повторними [6, с. 140]. Починаючи з

1905 р. річне жалування лікаря складало вже 1500 руб., фельдшерів і фельдшериць-акушерок – 350-400 руб., акушерок – 300 руб. [26, с. 183]. У 1907 р. земство асигнувало на медичну частину 107760 руб. [12, с. 124].

У 1908 р. у повіті відбувся спалах холери, з'явилося масове захворювання дифтерітом, скарлатиною, кором, віспою, черевним і висипним тифом [13, с. 151]. Вперше почало впроваджуватися подвірне віспощеплення. У Веселих Тернах було найнято на 3 місяці приміщення під інфекційний барак, обладнане на 6 ліжок, однак свого призначення воно не виконало, оскільки холерних хворих не було [43, с. 48, с. 55].

Варто наголосити, що загалом за понад чотири десятиліття, починаючи від 1867 р., у Верхньодніпровщині витрати на медицину зросли більше ніж у 106 разів (!), і в 1910 р. складала 234230 руб. [8, с. 17]. За цей час відбулися і серйозні організаційно-структурні зміни. Замість трьох медичних округ нараховувалося вісім дільниць, кожна з яких охоплювала площу в середньому 763 кв. верст і з населенням (на 1910 р.) понад 30000 осіб [15, с. 334]. Для надання стаціонарної допомоги хворим північного Криворіжжя, як і раніше, діяла лікарня в Софіївці, а штат працівників складався з одного дільничного лікаря, сімох лікпомів і трьох акушерок [39, с. 407-408]. Самостійні фельдшерські пункти діяли у Веселих Тернах, Лозуватці, Ордо-Василівці й Покровці [43, с. 7].

Структура медичної справи, яка існувала в повіті, вже не влаштовувала ні органи місцевого самоврядування, ні лікарів. Тому в наступні роки земство спрямувало свою увагу і ресурси на організацію стаціонарної допомоги, розширення мережі лікувальних закладів і наближення їх до населення, посилення санітарного нагляду тощо. Одним з кроків на шляху до цього стало відкриття Веселотернівської лікарні, якої гостро потребувало місцеве населення. Вперше про її спорудження земці заговорили ще в 1899 р. Плануючи будівництво амбулаторії в с. Жовте, міська управа тоді ж намітила утворення нового пункту на Криворіжжі. У доповіді XII черговому зібранню 1902 р. передбачалося заснування дільниці, яка б обслуговувала Ганнівську, Веселотернівську та Лозуватську волості, але через брак коштів цей проєкт відклали [37, с. 230-232].

У 1903 р. Російсько-Бельгійське металургійне товариство через свого повіреного, гірничого інженера П. Акімова, звернулося до органів самоуправління з пропозицією фінансово допомогти влаштувати нову лікарню. Однак внаслідок клопотання Ганнівської сільської громади про залишення у них амбулаторії повітовій управі було доручено до наступного зібрання розробити детальний проєкт зведення госпіталю на 14 ліжок в Ганнівці чи Веселих Тернах [38, с. 27, с. 174-175].

17 червня 1904 р. спеціальна комісія оглянула та схвалила місцевість площею 1,5 десятини, яку відводила Веселотернівська община під лікарню. П. Акімов запропонував 200 тонн цегли по заводській ціні, а селяни обіцяли організувати безкоштовне перевезення всіх будматеріалів. Проте після тривалих обговорень зібрання схилилося на користь будівництва шпиталю в Ганнівці [36, с. 60-61, с. 342-343].

Протягом 1905-1906 рр. зведення нових лікувальних закладів через брак коштів, спричинений революційними виступами, постійно відкладалося. У 1907 р. до міської управи почали надходити наполегливі заяви від представників рудників північного Кривбасу про влаштування лікарні у Веселих Тернах, яка б приймала прибулих на заробітки хворих працівників, що ще не приступили до роботи [40, с. 534-535].

Нарешті у 1910 р. чергові повітові збори ухвалили рішення про необхідність відкриття лікарської дільниці у Веселих Тернах. 1 січня 1911 р. відкрито 9-у Веселотернівську округу, до складу якої увійшли Веселотернівська і Лозуватська волості, Ганнівка й Іскрівка Ганнівської волості, Сергіївка Ордо-Василівської волості. Всього 28 населених пунктів, в яких проживало 28969 осіб [15, с. 340]. 31 жовтня у Веселих Тернах відкрилася амбулаторія для приймання хворих [6, с. 141]. Лікарем призначено С. Корженевського, який закінчив Київський університет. До роботи в повіті він приступив 9 серпня 1911 р. Акушером була О. Ієвлева, яка працювала з 26 жовтня 1908 р. Підлікарями були А. Шапіро (з 16 грудня 1897 р.) і В. Гаращук

(з 1 вересня 1911 р.) [3, с. 16]. Діяло два самостійних фельдшерських пункти. У Лозуватці працював шкільний підлікар Ф. Макуха (на службі з 27 квітня 1904 р.) і акушерка І. Чернобаєва (з 12 серпня 1906 р.), а у Ганнівці – П. Барліт (з 20 червня 1909 р.) [3, с. 16].

У 1911 р. Веселотернівську амбулаторію відвідали 2043 особи. Середньодобовий прийом лікаря складав 22,5 хворих. Було зроблено 333 щеплення від віспи, повторно – 61, ревакцинація – 202. На 1 тисячу жителів вакциновано 17 – найменше у Верхньодніпровському повіті [6, с. 141].

Ще 1 листопада 1906 р. повітове земство ухвалило рішення надавати безоплатно медичну допомогу всім пацієнтам, незалежно від місця проживання. Це стосувалося і прийшлих робітників, які зверталися в лікарні та амбулаторії із сільськогосподарських економій, де вони були на заробітках [13, с. 152]. Так, у 1911 р. за лікування М. Бабича з м. Градижська Полтавської губернії, який працював у Г. Кордубана у Веселотернівській волості, земці списали 4 руб. 40 коп. [16, с. 92].

Епідемії холери стали регулярними ще з 1907 р. У 1911 р. до станції Вечірній Кут місцеве самоврядування направило санітарний загін з лікаря та двох фельдшерів для боротьби з недугою на рудниках. Проте тут її не виявили, і вони надавали допомогу населенню, обстежували джерела водопостачання, читали лекції про холеру та інші інфекційні хвороби, намагалися створити санітарне кураторство [3, с. 44].

У 1911 р. управа спільно з членами ревізійної комісії оглянула і прийняла запропоноване громадою відведене для будування місце – 3 десятини, та розробила попередній кошторис на 120 тис. руб. і детальний план лікарні у Веселих Тернах на 28 ліжок (20 – в загальному відділі, 8 – в інфекційному): головний корпус, інфекційне відділення, амбулаторія, літній барак, пральня і квартири наглядачу, кухарці, пралі та іншим, льохи, лідник, квартира лікаря, квартири фельдшерів і необхідні при них господарчі споруди. Будівельним роботам передували обстеження санітарним доктором О. Марзеєвим джерел водопостачання. Проведені аналізи води, видобутої з бурової свердловини, визнали її придатною для пиття [17, с. 75, с. 716-719].

Навесні 1912 р. управа приступила до будівництва, яке завершилося через два роки. Головним лікарем призначений колишній завідувач Куцєволівського лазарету В. Павлов, який закінчив у 1904 р. Юр'ївський імператорський університет і перебував на службі в повіті з 1910 р. [3, с. 14; 19, с. 770]. Санітарним опікуном відкритої у жовтні 1914 р. лікарні обраний гласний, заможний селянин, землевласник П. Кордубан. З медичного персоналу працювало три фельдшери, одна акушерка й одна фельдшериця-акушерка. Лікарню обслуговували чотирнадцять технічних службовців [19, с. 101, с. 615-620]. Як свідчить земська статистика, у 1913 р. допомогою місцевих медиків скористався 9051 житель північної частини Криворіжжя, здійснивши 13821 відвідування. Крім цього, були зроблені профілактичні віспощеплення 1463 немовлятам, повторно – 285, ревакцинація – 1242. На 1 тисячу мешканців вакциновано 85. Протягом року в регіоні зроблено 17,6% від всіх віспощеплень у повіті [4, с. 24, с. 54]. У 1912 р. витрати на медичну частину склали 256139 руб. 76 коп. На цей час річне жалування лікаря складало 1800 руб., лікпомів – 480 руб., акушерок-фельдшериць – 600 руб., акушерок – 360 руб. [9, с. 147-149]. На подвірне віспощеплення з бюджету виділялося 1200 руб. [17, с. 770].

У 1913 р. площа нової дільниці складала 774 кв. версти з населенням 42309 осіб. З 1 тисячі жителів в амбулаторію зверталися 205 осіб [18, с. 611]. За словами доктора О. Марзеєва, Веселотернівська дільниця була однією з найслабше забезпечених лікарською допомогою, адже в рубежах 10-верстного радіусу від пункту в Веселих Тернах проживало лише 30% всього населення території, інші 70% мешкали поза цими межами [4, с. 93].

Південно-західний край Верхньодніпровщини, межуючи з Херсонською губернією, був тісно пов'язаним з нею в економічно-побутовому відношенні. Недуги в прилеглій частині Херсонщини зазвичай легко поширювалися на Лозуватський район і, у зв'язку з відсутністю там медичної допомоги, отримували широке розповсюдження, загрожуючи всьому повіту і навіть губернії. Так, наприклад, трапилося у 1910 р., коли занесена із Кривого Рогу в Лозуватку холера дала 116 захворювань, 25% всіх випадків у повіті. Схожа ситуація трапилася і в 1913 р., коли медики зафіксували 40 випадків висипного тифу. Віспа нараховувала в цьому поселенні близько

200 захворювань з величезною смертністю, наочно продемонструвавши, що майже все доросле населення і діти не були вакциновані [18, с. 613-614]. Крім того, запасний медик А. Попов на засіданні лікарсько-санітарної ради вказував, що однією з причин нечисленних звернень лозуватських селян за професійним порятунком є сильний вплив знахарства [4, с. 113].

У цьому регіоні знаходився цілий ряд рудників (Галковський, Шмаковський, Ростовський, Дубова Балка, Новоросійського товариства), де працювали тисячі робітників, 80% з яких були прийшлими з різних губерній. Постійна зміна місць діяльності продукувала сприятливі умови для занесення усіляких хвороб. Чимало працівників, особливо сімейних, жили не в бараках, а в найближчих селах (Покровському, Катеринівці та ін.), що створювало тісне спілкування з корінним населенням. Враховуючи величезну епідемічну захворюваність цієї промислової зони, у 1914 р. зі складу 9-ї дільниці вийшла повністю Лозуватська волость та частина Веселотернівської (села Недайвода, Покровка, Катеринівка, Петрове-Бажанове), всього 9 поселень з 17000 жителів, утворивши окремий медичний округ. Відкрилася амбулаторія і розпочалося будівництво клініки на 15 ліжок [18, с. 614-615].

На жаль, Перша світова війна 1914-1918 рр. заморозила наступний прогрес лікарняної мережі. Спорудження нових лікарських закладів призупинилося, а громадянська війна в роки національно-визвольних змагань, яка розпочалася слідом, призвела до поступового занепаду царини народного здоров'я.

Підсумовуючи результати становлення медицини у північній частині Криворіжжя за майже півстоліття, варто зазначити, що за цей час в районі було створено керовану систему надання допомоги мешканцям і отримано значний досвід у розв'язанні медико-санітарних проблем. Про це, насамперед, свідчить рівень фінансування даної сфери, який зростав з кожним роком. Нарешті земству вдалося взяти під контроль доволі складну епідемічну ситуацію, яка була у Веселотернівській й Лозуватській волостях, налагодити профілактичну роботу серед населення і знизити загальний рівень захворюваності та смертності. Звичайно, все це відбувалося завдяки важкій і самовідданій праці лікарів, фельдшерів та акушерок, які часто самі ризикували своїм життям та здоров'ям. Проблема подальшого розвитку медичної галузі в наступні десятиліття потребує більш детального вивчення, яке доцільно продовжити в контексті регіональних досліджень історії краю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамчук М., Абрамчук Л. Село над Саксаганню: історія села Сергіївки: в 2 кн. К. Кн. 1. 2015. 975 с.
2. Енциклопедія Криворіжжя: в 2-х т. / упорядник В. Бухтіяров. Кривий Ріг, 2005. Т. 1. 699 с.
3. Земская медицина в Верхнеднепровском уезде за 1911 год. Верхнеднепровск, 1913. 302 с.
4. Земская медицина в Верхнеднепровском уезде за 1913 год. Верхнеднепровск, 1915. 409 с.
5. Земско-медицинский сборник. М., 1893. Вып. VII. 620 с.
6. Мельник О., Стеблина І. Тернівська земля – перлина Криворіжжя (1750-1950): монографія. Кривий Ріг, 2019. 436 с.
7. Мельник О., Балабанов С. Історична енциклопедія Криворіжжя: в 3-х т. Кривий Ріг, 2007. Т. 1. 604 с.
8. Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы 46/XXI очередному уездному земскому собранию за 1910 г. Верхнеднепровск, 1911. 393 с.
9. Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы 48/XXIII очередному уездному земскому собранию за 1912 г. Верхнеднепровск, 1913. 405 с.
10. Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы Верхнеднепровскому XVIII очередному Уездному собранию за 1882 г. Екатеринослав, 1883. 378 с.
11. Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы Верхнеднепровскому X очередному Уездному земскому собранию за 1874 и I пол. 1875 г. Кременчуг, 1875. 256 с.
12. Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы XVIII очередному уездному земскому собранию за 1907 г. Верхнеднепровск, 1908. 306 с.
13. Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы XIX очередному уездному земскому собранию за 1908 г. Верхнеднепровск, 1909. 361 с.
14. Памятная книжка и Адрес-Календарь на 1901 г. Екатеринославская губерния / Екатеринославский губернский статистический комитет. Я. Гололобова. Екатеринослав, 1900. Вып. 2. 581 с.
15. Постановления Верхнеднепровского 45/XX очередного уездного земского собрания 17-23 октября 1910 г. Верхнеднепровск, 1910. 931 с.

16. Постановления Верхнеднепровского 46/XXI очередного уездного земского собрания 1-6 октября 1911 г. Верхнеднепровск, 1912. 838 с.
17. Постановления Верхнеднепровского 47/XXII очередного уездного земского собрания 3-8-го октября 1912 г. Верхнеднепровск, 1913. 1248 с.
18. Постановления Верхнеднепровского 48/XXIII очередного уездного земского собрания 25-31 октября 1913 г. Верхнеднепровск, 1913. 1158 с.
19. Постановления Верхнеднепровского 49/XXIV очередного уездного земского собрания 23-27 октября 1914 г. Верхнеднепровск, 1915. 811 с.
20. Постановления Верхнеднепровского I очередного уездного земского собрания 10-14 октября 1891 г. Верхнеднепровск, 1892. 153 с.
21. Постановления Верхнеднепровского IV очередного уездного земского собрания 8-13 октября 1894 г. Верхнеднепровск, 1895. 309 с.
22. Постановления Верхнеднепровского V очередного уездного земского собрания 6-10 октября 1895 г. Верхнеднепровск, 1896. 230 с.
23. Постановления Верхнеднепровского VI очередного уездного земского собрания 8-11 октября 1896 г. Верхнеднепровск, 1897. 290 с.
24. Постановления Верхнеднепровского VII очередного уездного земского собрания с 1 по 7 сентября 1872 г. Кременчуг, 1873. 106 с.
25. Постановления Верхнеднепровского X очередного уездного земского собрания с 17 по 25 сентября 1875 г. Екатеринослав, 1876. 338 с.
26. Постановления Верхнеднепровского XV очередного уездного земского собрания 3-8 октября 1905 г. Верхнеднепровск, 1906. 298 с.
27. Постановления Верхнеднепровского XV чрезвычайного уездного земского собрания 17-18 февраля 1885 г. Верхнеднепровск, 1885. 42 с.
28. Постановления Верхнеднепровского XX очередного уездного земского собрания 19-23 сентября 1885 г. Верхнеднепровск, 1886. 210 с.
29. Постановления Верхнеднепровского II очередного уездного земского собрания 10-14 октября 1892 г. Верхнеднепровск, 1893. 305 с.
30. Постановления Верхнеднепровского III очередного уездного земского собрания 9-14 октября 1893 г. Верхнеднепровск, 1894. 285 с.
31. Постановления Верхнеднепровского уездного земского собрания XIV очередного 8-13 октября 1879 г. Кременчуг, 1880. 183 с.
32. Постановления Верхнеднепровского уездного земского собрания с 17 по 23 сентября 1867 г. Екатеринослав, 1868. 96 с.
33. Постановления Верхнеднепровского уездного земского собрания с 19 по 28 октября 1866 г. Екатеринослав, 1867. 67 с.
34. Постановления Верхнеднепровского уездного земского собрания с 5 по 9 сентября 1870 г. Кременчуг, 1871. 65 с.
35. Постановления Верхнеднепровского XI очередного уездного земского собрания 30 сентября - 4 октября 1901 г. Верхнеднепровск, 1902. 348 с.
36. Постановления Верхнеднепровского XIV очередного уездного земского собрания 30 сентября, 1, 2, 3 и 4 октября 1904 г. Верхнеднепровск, 1905. 365 с.
37. Постановления Верхнеднепровского XII очередного уездного земского собрания с 30 сентября по 4 октября 1902 г. Верхнеднепровск, 1903. 412 с.
38. Постановления Верхнеднепровского XIII очередного уездного земского собрания с 30 сентября по 4 октября 1903 г. Верхнеднепровск, 1904. 444 с.
39. Постановления Верхнеднепровского XIX очередного уездного земского собрания 2, 4-8 октября 1909 г. Верхнеднепровск, 1910. 968 с.
40. Приложения к постановлениям Верхнеднепровского XVIII очередного уездного земского собрания 5-11 октября 1908 г. Верхнеднепровск, 1909. 544 с.
41. Стецюк В. Лозуватка: історія та сьогодення українського села. Історичне минуле. 1765-1914 рр. Кривий Ріг, 2015. 276 с.
42. Титаренко Г. З історії розвитку охорони здоров'я в Криворізькому басейні. *Хвороба, з якою не борються наодинці*. Кривий Ріг, 2002. С. 8-10.
43. Труды X губернского съезда земских врачей и представителей земских учреждений Екатеринославской губернии 4-13 марта 1910 г. Екатеринослав, 1910. 205 с.
44. Чабан Н., Шевцова З., Гапонов В. Граф Карл Сонгайло – патриарх земской медицины на Екатеринославщине. *Гастроентерология*. 2018. №1. С. 53-60. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/graf-karl-songaylo-patriarh-zemskoy-meditsiny-na-ekaterinoslavschine/viewer> (дата звернення: 02.07.2022).

1. Працівники Веселотернівської лікарні. Фото 1922 р.

2. Веселотернівська лікарня. Літній барак. Фото 2003 р.

3. Веселотернівська лікарня. Приміщення, де знаходилися пральня, кухня і квартири обслуговуючого персоналу. Фото 2003 р

Олександр Ревуцький¹ (м. Снігурівка)

НАРИС ДО ІСТОРІЇ ЗАСНУВАННЯ ТА РАНЬОГО ЖИТТЯ БІЛОРУСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ХЕРСОНСЬКОГО ПОВІТУ (СНІГУРІВКА, ЗАСІЛЛЯ, ЯВКИНЕ, МАЛІЇВКА, СТАРОСІЛЛЯ)

Зацікавившись історією заснування рідного міста Снігурівка і розпочавши вивчення доступних джерел, автор зіткнувся з проблемою, що про ранню історію білоруських сіл Херсонського повіту відомо і написано або дуже мало, або при перевірці інформація виявлялась недостовірною, неправильно інтерпретованою.

Найбільшу увагу науковців привертала і привертають німецькі, єврейські колонії південної України, тоді як, наприклад, історія білоруського заселення наших земель, незважаючи на свою важливість, ще потребує додаткового вивчення та висвітлення. На світанку незалежності України авторами однієї з статей, присвячених білоруській меншості, причинами недостатньої уваги вітчизняних фахівців-дослідників до білорусів вказувалось безконфліктне сусідське співіснування протягом століть, відсутність претензій на виключне становище в етнонаціональній структурі держави або автономно-територіальних інтенцій.²

У 2022 році виповнився 210-річний ювілей заснування білоруськими переселенцями сіл Снігурівки, Засілля (з 1922 по 2016 рік село називалось Бармашове, з 2016 - Білозірка), Явкиного, Маліївки на території сучасної Миколаївської області та Старосілля Херсонської області. Загальновідомо, що засновниками цих населених пунктів були білоруси Климовецького повіту Могилівської губернії. Але сама історія заснування зустрічалась в різних варіантах та у дуже спрощеному вигляді. Для прикладу, про заснування Снігурівки усні перекази доносили версію про те, як під час російсько-французької війни білоруські селяни втікали від наступу військ Наполеона Бонапарта і одного чудового жовтневого дня 1812 року зупинились для ночівлі на березі Інгульця. А прокинувшись вранці, були настільки вражені красою нашого краю, що й вирішили заснувати село, яке за аналогією з попереднім місцем проживання назвали Снігурівкою. Гарна історія, але було зрозуміло, що ця версія не витримує жодної критики.

Навіть у книзі «Снігурівщина: із минулого в майбутнє»³, над якою працював колектив краєзнавців, вчителів, історія заснування Снігурівки висвітлюється лише у декількох коротких абзацах. Причиною переселення селян Климовецького повіту до південної губернії там називається нібито помста їх поміщика, який в такий спосіб вирішив покарати кріпосних за бунт проти збільшення панщини з двох до трьох днів. При перевірці ця версія інформація виявилась хибною. Вперше вона з'явилась у 1973 році, в публікації газети Снігурівського району «Комуністичним шляхом». В статті без підпису «Півтора століття тому»⁴ писалось про поміщика Комарова (напевне це неточність автора, справжнє прізвище - Комар). У 1987 році з нагоди святкування 175-літнього ювілею Снігурівки газета «Комуністичним шляхом» надрукує невеликі статті з історії першої батьківщини снігурівчан, де народний епос про поміщика Комарова знову повториться.⁵ Оскільки це були радянські часи, то у відповідності з панівним тоді підходом, історію переселення намагалися показати в першу чергу як один з епізодів класової боротьби.

Дана публікація має на меті по мірі можливості подати цілісну картину переселення білоруських селян та заповнити деякі лакуни ранньої історії Снігурівки, Засілля, Маліївки, Явкиного та Старосілля у першій половині XIX століття.

¹ Олександр Ревуцький - фаховий історик, краєзнавець.

² Ворона В., Рудницька Т., Бокач В. Білоруси в Україні. // Віче. - 1995 р. - № 8. - С. 104

³ Н.О. Чимбір, А.С. Рудчак, Л.В. Берест. Снігурівщина: із минулого – в майбутнє: збірка з історії краю в подіях, фактах, цифрах, особах – Миколаїв: Видавець Шамрай П.М., 2017. – 664 с.

⁴ Півтора століття тому // Комуністичним шляхом. – 1973. – № 6. – С. 2

⁵ Литвиненко В. Прабатьківщина. До 175-річчя заснування Снігурівки. Двічі народжена // Комуністичним шляхом. – 1987. - № 125. – С. 2

Прабатьківщина засновників Снігурівки, Засілля, Явкиного, Маліївки, Старосілля

Історія засновників білоруських поселень Херсонського повіту розпочинається у Бобилецькому старостві Климовицького повіту Могилівської губернії. Ці землі декілька століть перебували у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Лише 1772 року, внаслідок розподілу Польщі, вони опиняться у складі Російської імперії.

Якщо Велике князівство Литовське білоруси згадували частіше з ностальгією, то часи Польщі запам'ятались національними та релігійними утисками, зубожінням селян, страждавших від польських панів. За польського панування більшість населення Білорусі переходить до католицької та греко-католицької конфесії. Через значні відмінності з іншими російськими губерніями населення новоприєднаних територій нерідко йменували «литвинами», «литовцями». Тривале існування білоруських земель у складі інших держав залишило глибокий відбиток в народній пам'яті та традиціях. Через ці особливості білорусів, переселених до Херсонського повіту, у 19 столітті часто характеризували, як «своенравных», «упертых», «строптивых и непокорных», «с характером», «нерадивых и докучливых».

Могилівська губернія була багатою на водні та лісні ресурси, сільське населення при певних зусиллях досягало достатньо непоганих господарчих показників. В той же час цю губернію вважали однією з найбідніших в Російській імперії. У 19 столітті існував анекдот про росіянина та білоруса, що зустрілися у постоялому дворі. Росіянин запитав білоруса, звідки той? – «Нечча пахвалитца, мы Могилевские», - відповідав білорус.⁶

Цікаво спробувати зазирнути в минуле та скласти уявлення про життя майбутніх переселенців до Херсонського повіту. Перш за все, слід відзначити, що вони були так званими «казеними» або «державними» селянами. Найбільшими населеними пунктами Бобилецького староства були села Бобилічі, Загустинське, Задіброти, Жуковка, Засілля, Снігурівка, Явкіне, Маліївка, Старосілля. І дуже показово, що коли селян змусять покинути свої землі, то в пам'ять про рідній край вони дадуть старі назви новим селам у Херсонському повіті, але про це згодом.

В межовій книзі Климовицького повіту зберіглися записи про власника земель у Бобилецькому старостві - Комара Івана Фомича. Надвірний радник Комар І.Ф. (іноді зустрічається - Камар) походив з одного з найдавніших білоруських шляхетських родів, що своїм корінням сягав часів Великого князівства Литовського. Ще у травні 1781 Комару І.Ф. було відмежовано «Бобыличі село с деревнями казенного ведомства». За ревізією там проживало 322 душі чоловічої статі, які обробляли 3361 десятини та 1708 сажнів «удобной» землі, 20 десятин та 400 сажнів «неудобной».⁷ В селі Бобилічі діяла уніатська церква святого Миколи Чудотворця, у власності якої знаходилося 65 десятин та 1240 сажнів «удобной» землі, 1 десятина та 950 сажнів «неудобной» землі. В липні 1783 року Комару буде відмежоване село Засілля «с деревнями», де проживали 1630 душ чоловічої статі на 12281 десятині 573 сажнів «удобной» землі, 154 десятини та 90 сажнів «неудобной» землі.⁸ Також йому належали «покосы сенные отхожие, принадлежавшие к деревне Явкиной казенного ведомства села Бобылич» у кількості 12 десятин 1860 сажнів та «Шепитилина дубрава пустошь казенного ведомства» - 15 десятин 1660 сажнів.⁹

1783 року для уніатської церкви Миколи Чудотворця у селі Засілля Бобилецького староства було відмежовано 66 десятин та 301 сажнів «удобной» землі, 1 десятина та 560 сажнів «неудобной» землі.¹⁰ Церкви Бобилічів, Засілля та їх священнослужителі стоять у витоків релігійного життя переселенців, і зовсім не випадково і в Снігурівці, і в Засіллі Херсонського повіту постали храми на честь святого Миколи Чудотворця, які діють й по сьогодні.

⁶ Дембовецкий А.С. Опыт описания Могилевской губернии, кн. 1, - Могилев на Днепре: Типография Губернского Правления, 1882. - С. 1

⁷ РГАДА. - Ф. 1354. - Оп. 236. - Ч. 1. - Арк. 2 зв.

⁸ Там само. - Арк. 9, 16

⁹ Там само. - Арк. 24

¹⁰ Там само. - Арк. 8 зв.

Щорічно в старостві засівалось 1453 четвертей жита, 2978 четвертей ярових. На час переселення в чотирьох сільських запасних магазинах зберігалось 1517 четвертей жита, 40 четвертей ячменю, 1844 – вівса, 1022 – гречихи, 249 – конопель.¹¹

Про ступінь забезпеченості селян Бобилецького староства напередодні переселення можна судити за табелем, наданим міністром внутрішніх справ Козодавлевим Й.П. для графа Аракчеєва О.А. 1 вересня 1811 року:¹²

Во всем Бобылицком старостве....	Семейств.	Число душ по ревизии.	Число душ наличных.	Имущество крестьян						Число земли владеемой крестьянами.
				Лошади	Коровы	Овцы	Козы.	Свины	Пчелы	
	667	2033	2054	1393	1214	2618	240	1039	268	Всего земли 13.511 десят. 806 саж.

За тогочасними мірками вони виглядають досить заможними. Селяни мали 13,5 тисяч десятин доброї та хлібородної землі при кількості 2033 ревізьких душ, тобто майже по сім десятин на душу. В тому числі в них було близько 8 тисяч десятин пашні, 2 з половиною тисячі покосів, стільки ж дров'яного лісу та близько тисячі десятин гарного будівельного лісу. Інша земля була зайнята під будівлі, городи, вигони та інше.

Втім документи дозволяють зазирнути ще глибше. Завдяки відомості з архівних справ РГИА нам відомі назви конкретних фольварків з яких були обрані білоруські родини для переселення, їх кількість та розподіл за статтю. Ці данні представлені у вигляді таблиці:¹³

Селения крестьян бывших в Бобылицком старостве, число семей и душ, и хозяйство их											
Название селений	число семей	число душ			лошади	коровы	мелкой скот	пчелы	оставлено посеянного хлеба для военных поселян	сколько получили за запасный хлеб денег	количество земли в десятинах при селениях
		мужеска	женска	обоого пола							
Фольварок Бобыличи	156	424	1930	3984	257	241	852	30	1453 четверти	9816 рублей	2373
Фольварок Загустинский	130	397			257	232	698	47			3092
Фольварок Задоброт и Жуковка	202	644			473	398	730	134			*(див. прим.)
Фольварок Заселье	179	589			388	343	1156	56			4163
Итого	667	2054	1930	3984	1375	1214	3436	257	1453	9816	13509

* *Примітка* – хоча кількість землі для фольварку Задибрати та Жуківка в оригіналі відомості не вказані, проте шляхом віднімання від загальної кількості можна встановити цифру у 3881 десятин.

Природа Могилівської губернії, багаті на лісні ресурси, надавала можливість селянам будувати хати довжиною від 7 до 12 аршин зазвичай із соснового лісу, дах яких вкривався соломкою. Джерела 19 століття, описуючи етнографічні риси побуту могилівських білорусів, показують їх невибагливість у повсякденному житті. Селянський двір облаштовувався у формі чотирикутника; одну частину займала хата з коморою, другу та третю надвірні будівлі, а четверту – огорожа. Ззовні хати майже не мали прикрас; два невеликих вікна та двері збоку. Після входу до сіней одна з дверей вела в хату, інша до комори. В самій хаті у правому куті можна було побачити ікону з вишитим рушником, який мав назву «набожник». Під стіною з правого боку також стояла лавка, з лівого – дощаті нари для ліжка, яке складалося з горохової соломи, вкритої груби простирадлом, а в головах – дві подушки. Розповсюдженими були так звані курні пічні без труби, дим від яких дуже ускладнював селянам життя в холодні пори року.

¹¹ Петрович Н. Принудительное переселение бобылецких крестьян из Могилевской области Климовического уезда в Херсонскую область / Н. Петрович // Архив истории труда в России. – 1924. – Кн. 11–12. – С. 150

¹² Столетие Военного министерства. 1802-1902. Главный штаб. Исторический очерк. Комплектование войск в царствование императора Александра I. Санкт-Петербург: тип. «Бережливость», 1902. – С. 98

¹³ РГИА. – Ф. 1409, – Оп. 1. – Спр. 2109. – Арк. 4.

Кухонне начиння складалось із декількох глиняних горщиків, одного або двох чавунних горщиків, сковороди, декількох мисок, дерев'яних ложок не менше однієї на кожного члена родини, діжки для випічки хлібу, кадки для води, рогача для горщиків, кочерги, пари відер, столу вкритого домотканою скатертиною. В коморі складалося зерно та верхній одяг.

Надвірні будівлі склалися з сарайчиків для худоби, також облаштовувався навіс, під яким би можна було поставити воза і дрова.

Неподалік від хати облаштовувався погріб, мавший вигляд ями, обкладеної деревом; зверху погріб покривався теж деревом і засипався землею, залишалися лише невеликі двері для входу. В погрібі зберігались картопля, квашена капуста, буряк, морка та інше. Дещо далі від хати робили овін або гумно – місце де обмолочувались снопи.

Майно селян окрім будівель складалось також з одягу, худоби, господарчого приладдя, а у деяких і запасів зернового хлібу.

Як видно з вищенаведених відомостей, основними заняттями були землеробство та скотарство. Другорядними, допоміжними видами господарства вважалось рибальство, бджільництво, полювання. Показники кількості сільськогосподарської худоби показують середню забезпеченість кожної білоруської родини Бобилецького староства по 2 коні та по 2 корови, в достатній кількості мали вони й дрібну худобу, таку як вівці, свині та кози.

Верхній одяг складався із свитки та шуби. Свита або жупан з сукна власного виробництва білого кольору у чоловіків та жінок відрізнявся лише покромом. Свиток на кожного члена родини намагалися мати по дві, одну цілком білу для свят, а іншу, поношену або замарану для повсякденного носіння, теж стосувалося й шуб. Влітку вдягались холщові сорочки домашньої роботи. На голову чоловіки вдягали «маргелки» або «магерки» - круглі білі шапки, вироблені з войлоку заїзжими шаповалами; жінки носили білі платки, а на свята – платок кольоровий, покупний. Взуття складалося з ликових лаптів, а на свята вдягались сапоги.

В питаннях їжі могилівські селяни також не відрізнялись вибагливістю. Хліб, сіль, борщ, щі, заправлені салом або молоком, складали першу страву в дні коли дозволялося їсти м'ясо, а у пісний день замість сала та молока використовувалась в'ялена риба. На друге були – куліш з гречневого або ячмінного борошна, іноді галушки з того ж борошна, приправлені салом або молоком. Такий раціон зберігався цілий рік. М'ясо вживалось дуже рідко і в особливих випадках.

Такими були загальні умови, в яких проживали пращури майбутніх переселенців до Херсонського повіту. Частково вони привнесли свої характерні особливості побуту на нові місця проживання, що буде в перші десятиліття відрізняти їх від місцевих жителів.

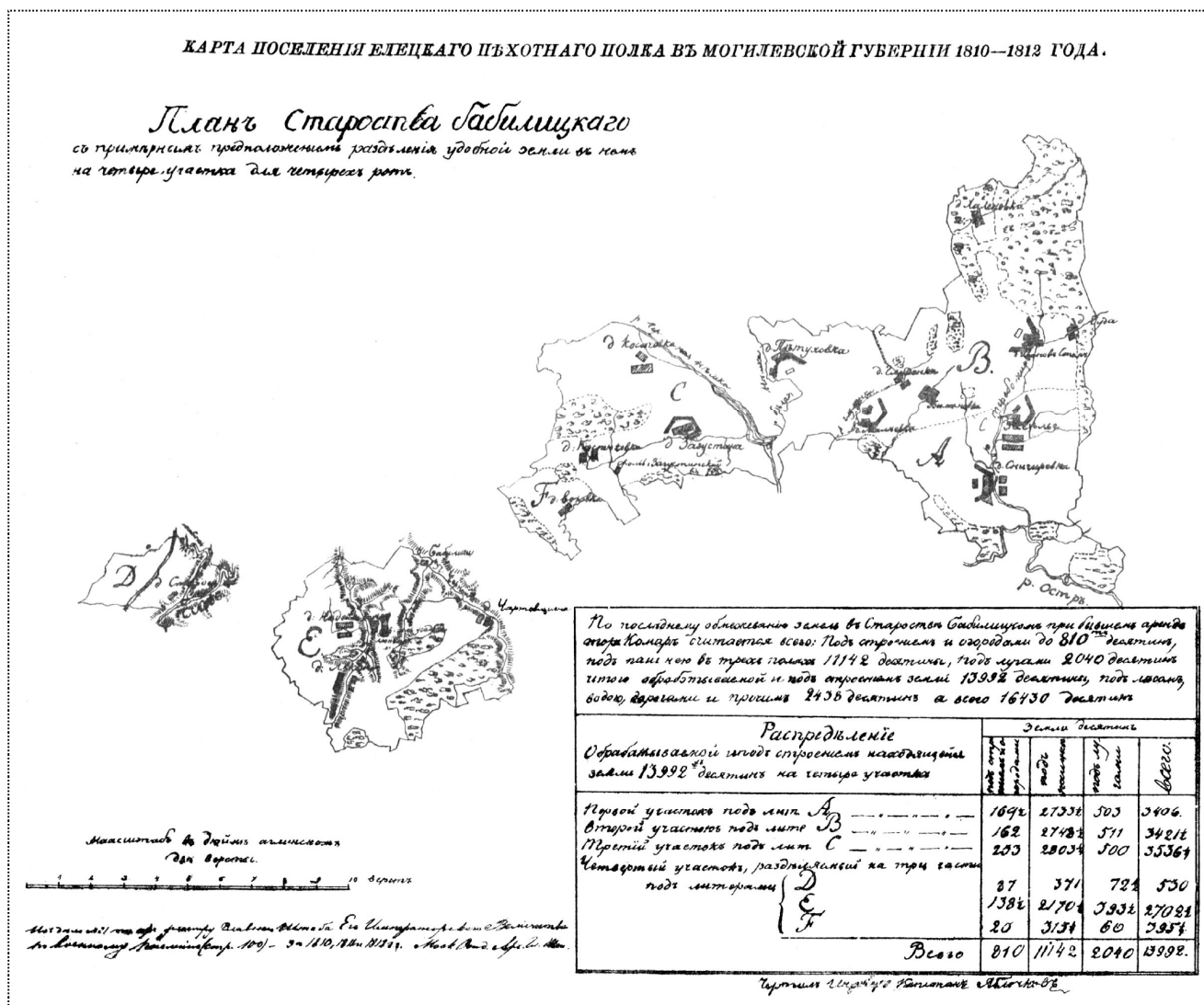
Перший досвід створення військових поселень. Рішення про переселення білоруських селян

Спокійне життя селян Бобилецького староства закінчується, коли на початку 19 століття військово-політичне керівництво Російської імперії розпочне соціальний експеримент по створенню так званих «військових поселень». Авторство ідеї належало російському імператору Олександру I та графу Олексію Андрійовичу Аракчєєву.

Задум полягав у тому, щоб поєднати військову службу з виробничою працею, насамперед сільськогосподарською. Військові поселенці підлягали жорсткій регламентації в усіх сферах життя, навіть для укладання шлюбу було необхідно отримувати дозвіл військового керівництва. Сільськогосподарські роботи відбувалися за наказами керівництва, яке часто нічого не тямало у строках посіву та збору врожаю. За найдрібніші провинності існували тілесні покарання шпідрутенами та розгами. Військові поселення стали символом безглуздої муштри, дикого реакціонізму, які були висміяні письменником Салтиковим-Щедріним в пародійному творі «История одного города». Там він змальовував міського керівника Угрюма-Бурчєєва, в образі якого сучасники легко впізнавали Аракчєєва. У підсумку прізвище цього державного діяча дало назву такому явищу, як аракчєєвщина – режим реакційного поліцейського деспотизму та грубої воєнщини.

У липні 1810 року Аракчєєв доручає начальнику 2-ої піхотної дивізії генералу-майору Миколі Івановичу Лаврову підшукати місце для створення одного з найперших військових поселень в

межах Вітебської губернії.¹⁴ Але Лавров, особисто відвідавши село Стайки та Обольське воєводство, виявив, що вони «удалены будут от военных пунктов», а тому вирушив до Могилівської губернії, де обрав для військового поселення Бобилецьке староство. За наказом від 10 листопада 1810 р. було прийнято рішення про створення військового поселення в Бобилецькому старостві Климовицького повіту Могилівської губернії з числа солдат запасного батальйону Єлецького мушкетного полку¹. Від цього наказу можливо відрхувати початок процесу, який зруйнує долю та життя тисяч людей. Безпосередня підготовка округу до поселення покладалась на генерал-майора М.І. Лаврова, загальне керівництво доручалось Аракчєєву.

Карта поселення Єлецького піхотного полку в Могилівській губернії 1810-1812 року. План Бобилецького староства з приблизною пропозицією розподілу землі на чотири ділянки для чотирьох рот.

Джерело: Столетие Военного министерства. 1802-1902. Главное инженерное управление. Исторический очерк. Второй очерк. Санкт-Петербург: тип. «Слово», 1902. – 788 с.

Перед організаторами цього військового поселення постало питання, що робити з місцевими селянами. Перший варіант – залишити та перевести до складу військових поселенців, а другий – відселити за межі округів. 2000 родин білоруських селян вирішили переселити до Новоросійського краю, були видані розпорядження про відмежування там земель для 667 родин, що склали казенне Бобилецьке староство. Через назву цієї місцевості в історичних документах тієї та більш пізньої доби білоруські переселенці дуже часто зустрічаються під назвою «бобылецкие крестьяне».

¹⁴ Ячменихин К. М. Армия и реформы: военные поселения в политике российского самодержавия. Чернигов: Северянська думка, 2006. С. 38

Изъ Ист. Военной Арміи Главнаго Штаба Т. III № 847

Конспектъ Гл. Ком. Мстиславскаго.

Карта округу військових поселень Єлецького та Полоцького піхотних полків у Бобилецькому старостві Могилівської губернії.

Джерело: Столетие Военного министерства. 1802-1902. Главный штаб. Исторический очерк. Комплектование войск в царствование императора Александра I. Санкт-Петербург: тип. «Бережливость», 1902. – 326 с.

Отже, наприкінці 1810 року було вирішено переселити 2000 казенних селян з Білорусі до Новоросійського краю. Тоді ж Гаврійський військовий губернатор Дюк де Рішельє отримує великі гроші – 100000 рублів на будівництво житла, купівлю сільськогосподарського інструменту та інших потреб білоруських поселенців.¹⁵

Окрім бажання звільнити місце для поселення військових, плани царського уряду мали й іншу практичну мету, а саме господарче освоєння земель південної України. Знаменита праця А. Скальковського «Хронологическое обозрение истории Новороссийского края» згадує про цей мотив: «Правительство желало также (указ от 17-го Ноября с.г.) для заселения степи, перевести из Белорусских малоземельных и бедных губерний до 2.000 крестьянских семейств, надеясь, что люди столь трудолюбивые, полезные в своей почти бесплодной земле, составят богатые усадьбы в крае столь изобильном как Новороссия, в климате здоровом и при дарованных льготах и пособии от правительства; на каковой предмет отпускался капитал в 100.000 рублей. Это переселение однако же не прежде началось приводится в действие, как в конце 1811-го года».¹⁶

У 1811 році Дюк де Рішельє доповідав міністру внутрішніх справ, що «дал уже приказание о заготовлении потребного количества леса для тысячи семейств, что по прибытии их туда, оказано будет им вспоможение во всем нужном; водворение же их поручится помощнику главнаго

¹⁵ Журналы Комитета Министров. Царствование императора Александра I. 1802-1826 гг.: в 2-х т. СПб., 1891. Т. II. 1810-1812 гг. - С. 478

¹⁶ Скальковский А.А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края, 1730-1823 [в 2 ч.]. – Одесса: печ. в Гор. Тип., 1836-1838. Ч. 2: с 1796 по 1823. – 1838. – С. 165

судьи Новороссийской конторы опекуства иностранных поселенцев, коллежскому советнику Розенкампу». ¹⁷

Розенкампу Андрій Андрійович був колежским радником, помічником головного судді Опікунського комітету про іноземних поселенців Південного краю Росії та відповідав за першопочаткове поселення («водворение») білорусів в Херсонському повіті, «на сей предмет из казны была отпущена достаточная сумма». ¹⁸ Наскільки вдалою була робота цієї людини, можна буде побачити з подальшого перебігу подій.

У відомому описі Херсонської губернії 1863 року, причиною переселення також згадано військові поселення: «Белоруссы, неправильно называемые Литовцами, вышли из Климовичского уезда Могилевской губернии. Они заселяли там имения, составлявшие пожизненную аренду действительного статского советника графа Комара, и по смерти его, в 1812 году, были преобразованы в военные поселения пахотных солдат. Имена эти были заселены отставными нижними чинами, а государственные крестьяне, в замен своих домов и угодий, получили в Херсонском уезде занимаемые ими ныне дома, с 30-ти десятинным душевым наделом». ¹⁹

Ця інформація звучить і в іншому джерелі. У виданні «Военная энциклопедия» 1912 року, в статті «Военные поселения» зазначено: «Первый опыт устройства новых В. пос. б. сделан в 1810 г., когда ген. Лаврову б. повелено поселить в Климович. уезде, Могил. губ., запас. б-н Елецкого мушк. п.; корен. жители избранной для В. пос. местности б. переселены в Новороссию, а их земли и дома б. переданы воен. поселянам». ²⁰

Усі наявні архівні матеріали жодного разу не згадують поміщика Комара, як причину переселення білорусів. Це ще раз підтверджує силу народних історичних міфів та уяви, яка домальовує події, яких не було. І від цього міфу потрібно позбавлятися. Цілком можливо, що Комар був не надто гарною людиною, але точно непричетним до зміни місця проживання селян. Написана про нього одного разу в радянські часи помилкова інформація постійно відворюється у різних варіаціях й досьогодні, але ми повинні наслідувати історичну правду.

Потрібно сказати, що селяни зовсім не бажали бути переселеними до нових, незнайомих їм країв, оскільки були задоволені своїми землями. Коли 1811 року у середовищі селян з'являються чутки про майбутнє переселення, то деякі з них навіть збиралися не підкорятися розпорядженню та вчиняти опір. Через це міністр Козадавлев давав доручення моголівському губернатору, щоби той «для предупреждения каких либо со стороны их беспорядков, отнюдь о том не делал огласки до дальнейшего разрешения». ²¹ Натомість моголівський губернатор відповідав, що «слух о переселении сем дошел уже до крестьян еще прежде получения им моего отношения, но что все впрочем успокоено». ²² Також губернатор повідомляв, що земля зайнята селянами є хлібородною, має усі вигоди для сільського господарства і що селяни вже приступили до посіву озимого хлібу.

Місцем для переселення білорусів Бобилецького староства було обрано Херсонський повіт Херсонської губернії, хоча початково розглядався й Тираспільський повіт. ²³ Царський уряд проводив цілеспрямовану політику щодо переселення до Херсонської губернії колоністів різних національностей, серед яких були німці, болгары, євреї, поляки, молдовани, та звісно білоруси.

Загальне керівництво процесу переселення бобилецьких селян було покладено на міністра внутрішніх справ Російської імперії Йосипа Козодавлева. В той же час, організацією поселення іноземних колоністів на території сучасного півдня України у 19 ст. займався Опікунський комітет про іноземних поселенців Південного краю Росії.

¹⁷ Там само. - С. 478

¹⁸ ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 825. – Арк. 3

¹⁹ Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч. 1 / А. Шмидт. – СПб., 1863. – С. 539

²⁰ Военная энциклопедия. – СПб. : Изд-во И. Д. Сытина, 1912. – Т. 6. – С. 60

²¹ Столетие Военного министерства. 1802-1902. Главный штаб. Исторический очерк. Комплектование войск в царствование императора Александра I. Санкт-Петербург: тип. «Бережливость», 1902. – С. 99

²² Там само, - С. 99

²³ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 1. – 1814 р. – Арк. 31

Свого часу в держархіві Одеської області зберігалась справа «*О переселении из Могилевской губернии в Елисаветградский уезд Херсонской губернии для поселения 667 семей бобылецких казенных крестьян*» на 199 аркушах, початок якої датований 23 грудня 1811 року. На превеликий жаль ця справа втрачена, але її заголовок та дата початку заповнення цілком узгоджується з подіями, які будуть розглянуті в наступному викладі матеріалу.

Шлях із Могилівської губернії до Херсонського повіту

*«На вулицях цього містечка, на березі ріки,
Знов пригадається минуле, всі прожиті роки.
І оживають два століття, і знову видно й чуть –
Ідуть переселенці – в далеку довгу путь!»*

*І знову в русі вози,
Копитом землю коні б'ють,
Йдуть степом білоруси,
Вже два століття йдуть!»*
22.12.2021 р.
Ревуцький О.В.

Для переходу білорусів до Херсонської губернії був розроблений план, який полягав у їх переведенні спочатку до міста Єлисаветград, а потім на нові місця проживання.

Наприкінці грудня 1811 року селянські слободи несподівано були оточені військами, селянам заборонено виїзд за їх межі та продаж майна. 7 січня 1812 року в хутір Засілля були викликані представники інших хуторів та фольварків Бобилецького староства і генерал Орлов зачитав селянам указ про переселення їх до Новоросії з пропозицією продати у двотижневий строк усе майно, яке вони не зможуть взяти з собою. За умовами уряду обов'язковими покупцями були солдати Єлецького полку, іншим особам продавати майно заборонялось. Натомість генерал Орлов обіцяв селянам, що на новому місці їх чекають родючі землі, кам'яні будинки та увесь необхідний сільськогосподарський інструмент.

Ця звістка була сприйнята селянами з відчаєм та великим сумом, але перебуваючи в оточенні та не маючи іншого вибору, вони підкоряються вимогам військового керівництва і розпочинають розпродаж майна солдатам. Через стислість строків майно збувається за безцінь, а що не вдається продати взагалі залишається безоплатно.

В лютому 1812 року розпочинається введення запасного батальйону до округу поселення та його облаштування, хоча ще з кінця 1810 року Єлецький полк перебував, як в самому Бобилецькому старостві, так і навколишніх поселеннях.

Звісно білоруси не могли вивезти з собою увесь яровий хліб із запасних магазинів та озимі посиви, тому вони залишилися у Бобилецькому старостві. У підсумку з'ясується, що «*ярового хлеба осталось в магазинах именно: гречихи 989 четвертей 5 четвериков и один гарнец, ячменя 40 четвертей 6 четвериков, и овса 2000 четвертей 4 четверика; о чем от командира Елецкого Пехотного полка Подполковника Турьенева дана квитанция, с изъяснением, что в замен хлеба сего просителям дано будет толикоеж число на новых жилищах...*»²⁴ Більш того, в землі залишився посів озимих у кількості 1453 четвертей жита; якщо рахувати кожен четверть по 12 рублів, то вартість цього посіву дорівнювала 17436 рублів, а подвійна – навіть при поганому врожаї – близько 35000 рублів. Коноплі та яровий хліб з запасних магазинів селяни продали солдатам Єлецького полку за 11600 рублів. В майбутньому ці гроші були відібрані у переселенців в Єлисаветграді херсонськими чиновниками, хоча й витрачені на їх потреби.

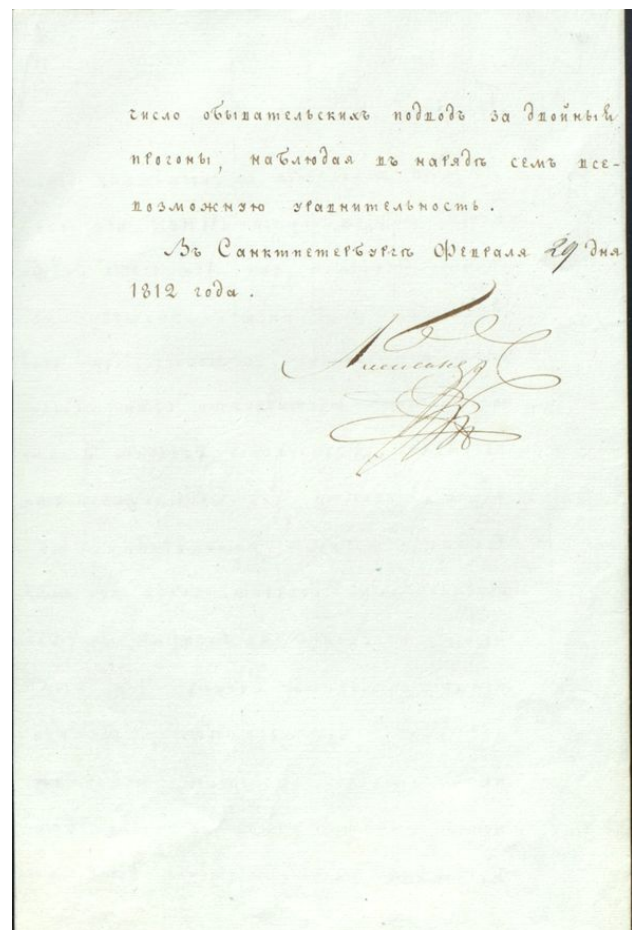
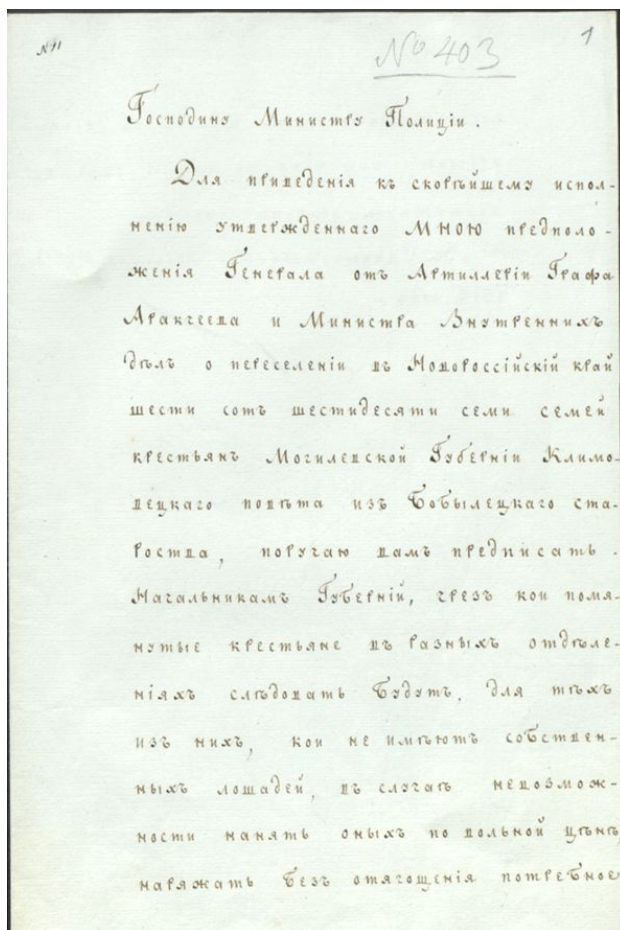
Граф Аракчеев поклав обов'язки доставки селян до Єлисаветграду на генерал-лейтенанта Орлова. Згідно його інструкції усі витрати на примусове переселення селян мали бути покладені на рахунок скарбниці. Селянам без коней передбачалося надати казенні підводи, фураж для найнятих коней, так і власних коней переселенців повинна була сплатити держава. Визначалось, що за білорусів, які

²⁴ РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2474. – Арк. 123

не мають своїх коней, держава буде виплачувати по 5 рублів більш заможним переселенцям за доставку своїх безкінних супутників. Насправді ж більш заможні селяни, жалюючи своїх коней, відмовлялись везти на них своїх бідних односельчан, а вільнонаймані перевізники запитували непомірно високі ціни за прогони коней. Дійшло до того, що у справу довелось втрутитись імператору Олександрю I, який видав з цього приводу окремий указ, текст якого наведено нижче:

«Для приведения к скорейшему исполнению утвержденного МНОЮ предположения Генерала от Артиллерии Графа Аракчеева и Министра Внутренних дел о переселении в Новороссийский край шести сот шестидесяти семи семей крестьян Могилевской Губернии Климовецкого повета из Бобылецкого староства, поручаю вам предписать Начальникам Губерний, чрез кои помянутые крестьяне в разных отделениях следоватъ будут, для тех из них, кои не имеют собственных лошадей, в случае невозможности нанять оных по вольной цене, наряжать без отягощения потребное число обывательских подвод за двойные прогоны, наблюдая в наряде сем всевозможную уравнительность.

В Санкт-Петербург февраля 29 дня 1812 года. Александр»²⁵.

Для забезпечення харчування на кожную душу чоловічої статі виділялося по 15 рублів з розрахунку, що цих грошей вистачить також і для жінок. Також на кожную партію переселенців планувалось виділити від 50 до 100 рублів на непередбачувані витрати, такі як хвороби в дорозі. Хворі повинні були залишатися в найближчих населених пунктах під опікою місцевого керівництва, причому хворих залишали не одних, а разом з родинами.

Щодо планування руху великої кількості селян з підводами, то було вироблено план відправляти переселенців дрібними партіями по 40-50 родин в кожній, з проміжками часу у 5-6 днів між різними партіями, але не одним шляхом, а різними дорогами для уникнення заторів. Щоденні переходи встановлювались від 25 до 40 верст. Кожну партію повинна була супроводжувати військова команда на чолі з офіцером, загальне керівництво за порядком в дорозі

²⁵ РГИА. - Ф. 1261. - Оп. 9 М-во полиции. - Спр. 11. - Арк. 1 - 1зв.

покладалось на полковника Тішина, який під час переходу повинен був інспектувати різні партій переселенців, переїжджаючи від однієї до іншої. По закінченню переселення білорусів до Єлисаветграду полковник Тішин повинен був отримати розписку про їх прийняття чиновником, призначеним місцевим військовим губернатором.

Відправка перших партій селян розпочалася в лютому-березні 1812 року. Вони йшли до Єлисаветграду такими шляхами: одні через Стародуб, Батурин, Конотоп, Ромни, Миргород, Кременець та Олександрію (Херсонської губернії) – усього 808 верст, які були пройдені за 36 днів; другі через Спиридонову Буду, Ніжин, Прилуки й Лубни (Полтавської губернії) – 818 верст за 40 днів, а треті через Чернігів, Козелець, Бровари, Васильків, Корсунь, Шполю та Новомиргород (Херсонської губернії) – 760 верст за 34 дні.²⁶

Неможливо уявити наскільки важким був цей шлях на тогочасних дорогах, особливо наприкінці зими за доволі сильних морозів та снігів, а потім на початку весни за проливних дощів на шляхах, які перетворювались на суцільні калюжі й бруд. Селянам же доводилося їхати на возах із малими дітьми та людьми похилого віку за цих умов.

Відомо, що всього було сформовано та відправлено 14 партій. Зберіглися данні про кількісний розподіл наступних партій:²⁷

	Чоловіки	Жінки	Всього
4 партія -	132	137	269
5 партія -	110	92	202
6 партія -	164	168	235
7 партія -	174	184	358
8 партія -	206	196	402
9 партія -	161	146	307
10 партія -	196	178	374
11 партія -	122	132	254
12 партія -	154	144	298
13 партія -	168	133	301
14 партія -	136	137	273

Переселення усіх партій бобилецьких селян закінчилося 12 жовтня 1812 року. За інформацією Орлова, всього до Єлисаветграду прибуло 4428 душ обох статей (2265 чоловіків та 2163 жінки), у складі 685 родин. Різниця з цифрою 667 родин, які були на початку переселення, можливо пояснити або помилками тогочасних чиновників, або ж під час подорожі до білоруських переселенців прибилися випадкові люди. За час дороги померло 79 осіб та народилось 72.

Якщо виходити із загальної кількості селян, вказаних Орловим у Єлисаветграді, то у перших трьох партія відправилось 1155 осіб (542 чоловіка та 613 жінок), у середньому по 350-400 осіб в кожній партії.

Архівні документи доносять до наших днів свідчення про різноманітні прикрі пригоди, які траплялися з предками сьгоднішніх жителів Снігурівки, Засілля, Маліївки, Явкиного та Старосілля на їх шляху до нового місця життя. Переселенці потерпали як від своїх власних старшин, так і жителів Херсонської губернії, які не гребували пожитися майном переселенців.

Задокументовані неприглядні дії сільського голови білоруського села Снігурівки - Василя Трофимовича Киселя. Перебуваючи на шляху до Єлисаветграду, Кисель разом з іншими снігурівчанами - старостою Микитою Михайловичем, помічниками Ляксеєм Максимовим та Іваном Васильєвим били своїх же односельчан та приховували від них гроші, які виділялися на фураж для коней. Снігурівчани Павло Іванов, Федір Дементієв, Федір Іванов, Яків Мартинов, Марк Григор'єв, Петро Степанов, Малах Іванов, Тіт Єрмолаєв, Степан Прокопов, Козьма Ларіонов, Іван Андрєєв, Дмитро Нікіфоров, Василь Гаврилін, Савва Кіреєв, Міна Яковлев, Кузьма Гаврилін, Кондрат Ісаєєв, Степан Нікітін за допомогою повіреного Міни Афанасійовича Барковського зверталися із скаргою на протиправні дії своїх старшин.²⁸

²⁶ Петрович Н. Принудительное переселение бобылецких крестьян из Могилевской области Климовического уезда в Херсонскую область / Н. Петрович // Архив истории труда в России. – 1924. – Кн. 11–12. – С. 153

²⁷ ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 630. – Арк. 1а - 1а зв.

²⁸ ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 639. – Арк. 1 - 1 зв.

Дійшли відомості про багато інших дрібних злочинів по відношенню до білоруських селян.

У селянина Артема Тітова викрали 200 рублів в Білій Церкві, у Омеляна Григор'єва зникли 90 рублів, у Дмитро Прохорова щезли 200 рублів, в крадіжці яких він підозрював іншого білоруса - Прокофія Іванова. В Олександрійському повіті у Олексія Максимова викрали 4 коней разом з підводою.²⁹

26 березня 1812 у прибулих до Єлисаветграду білоруських переселенців вночі викрали 6 коней. Осип Борисов, Остап Нікітін, Тарас Селіванов, Петро Іванов, Остап та Петро Козирєви зверталися з цього приводу до міської поліції. Поліції вдалося встановити особи злочинців. Ними виявилися двоє місцевих селян, яких зобов'язали виплатити за викрадених коней 400 рублів.

25 квітня 1812 року переселенці білоруського села Снігурівка Архип Савельєв, Іван Масєєв, Степан Іванов та Захар Нікіфоров писали Розенкампу А.А. рапорт про зникнення у них вісьмох коней.³⁰

З собою переселенці привели до Єлисаветграду 982 коней та 679 возів. Під час дороги селянам довелося винайняти додаткових 354 вози.

Уся мандрівка обійшлась скарбниці в 76 тисяч рублів, з яких по 15 рублів на душу – 33735 рублів, майже стільки ж коням на фураж із розрахунку 83 копійки на коня, інша частина витрачена на прогони за вози, на допомогу грошами уніатському священнику, на прогони іншим посадовим особам, що супроводжували переселенців та інші непередбачувані потреби.

У травні 1812 року міністр внутрішніх справ отримує від Новоросійської контори опікунства іноземних поселенців відомість про суми витрачені на поселення. Виявилось, що незважаючи на попередні запевнення Рішельє, із запланованих робіт нічого зроблено ще не було. В той же час перші білоруські селяни вже прибули до Херсонської губернії на нові, та як виявилось невідготовані місця.

Дюк де Рішельє доповідає міністрові внутрішніх справ, що його лякають *«крайнее уныние и отчаяние»* серед білоруських переселенців. *«Они жалуются, что быв принуждены насильно оставить прежнее спокойное жилище и сбыть скот за бесценно, разоряясь в пути и потеряв в продолжении оною смертию родственников своих, они не нашли на новых местах даже готовых жилищ, им обещанных. В скорби о сем они болеют и умирают».*³¹

Міністр внутрішніх справ висловлював підозри, що у справі з переселенцями не усе чисто, оскільки в минулому році виникали значні проблеми і з іншими новоствореними поселеннями південної України, а також викрадення грошей з Опікунської контори.

В кінцевому підсумку від Дюка де Рішельє вимагають неухильних пояснень: 1) чому його накази з своєчасного облаштування селян невиконано, 2) якщо це вина підлеглих, то поступити з такими по закону та 3) використати усі можливості для завершення розселення поселенців. Втім, справа з розтратою грошей не вплинула на подальшу долю Дюка де Рішельє.

Ініціатор переселення - граф Аракчєєв, намагався показати себе в вигідному світлі в цій ситуації, та надає міністрові внутрішніх справ дані, що *«крестьяне сии были в пути совершенно довольны и провожавшие их воинскою командою сданы коллежскому советнику Розенкампу без малейших со стороны их жалоб, в чем и расписка от Розенкампа Военному Начальнику дана».*³²

Пізніше була організована Херсонська слідча комісія на чолі з генерал-майором де Сталем, яка до 1818 року займалась питаннями фінансових порушень при поселенні іноземних колоністів, в тому числі й білорусів.

²⁹ ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 630. – Арк. 3 зв.

³⁰ Там само. – Арк. 2 - 2 зв.

³¹ Журнали Комитета Министров. Царствование императора Александра I. 1802-1826 гг.: в 2-х т. СПб., 1891. Т. II. 1810-1812 гг. – С. 479

³² Там само – С. 479

Нова батьківщина переселенців. Розташування, сусіди, природа

«...но какими именами те слободы названы, я не имею еще сведения»

Паралельно з переселенням керівництво Херсонської губернії визначалося з місцевістю для нового проживання білорусів. У травні 1812 року тираспільський повітовий землемір Шаржинський звітував херсонському губернському землеміру Ярославському В.І., що за приписом Дюка де Рішельє займається пошуком місця для поселення білорусів та розробкою планів земельних ділянок.

Вже через півтора місяця, 7 липня 1812 року Шаржинський року пише рапорт херсонському губернському землеміру Ярославському про місця, відведені ним для поселення 668 родин білоруських переселенців, серед яких було 2256 чоловіків.

«Селитвенные места разбиты мною: 1-е в № 28, по обе стороны при отвержке оврага Белозерки при пруде от смежности земли казенного села Воскресенского; 2-е – с правой стороны оврага Веревица при пруде, у которого по левой стороне обзаведены хутора камердин-советником Альбрантом; 3-е в № 32 – при речке Ингульце и родниках не в отдале смежности земли деревни Крынки помещика Крыжановского; и 4-е в № 186 и 187 – при речке Добрай с правой стороны, у пруда называемого Христинным; но какими именами те слободы названы, я не имею еще сведения.»³³ Хоча тоді ще не було обрано назви для нових населених пунктів, але з опису їх розташування можна зрозуміти, що на 1-му місці з'явиться сучасне село Білозірка (з 1812 по 1922 р. - Засілля, з 1922 по 2016 р. - Бармашове), 2-ге – Явкіне, 3-те – Снігурівка, 4-те – Маліївка.

На картах Херсонського повіту, які датуються початком 19 століття можна побачити перераховані землеміром ділянки, де постануть нові білоруські слободи в міжріччі рік Інгула та Інгульця.

За географічним розташуванням відносна близькість до міст Миколаєва та губернського центру – Херсону, повинна була приносити певні вигоди та бути перевагою для жителів новостворених поселень, але насправді так не сталося.

Перед тим, як переходити до наступного матеріалу, потрібно приділити увагу етимології назв нових поселень. Легко помітити, що ці назви були перенесені білорусами в пам'ять про рідні місця Бобилецького староства.

Назва села Засілля мала відапелятивне коріння (білор. *заселье* – заселяти). У середині XIX ст. з'являється паралельна назва *Білозерка*, утворена від назви балки на якій відбулося заселення, що не стала офіційною. Засілля було перейменоване в Бармашове 1922 р. і носило цю назву до 2016 року, коли в рамках декомунізації стало Білозіркою.

Оскільки поселення Маліївка створилося на балці Добрій, були спроби у XIX столітті називати його *Добринкою*.

Село Явкіне має відантропонімну назву, сформовану на білоруській мовній основі. Наприкінці XIX століття в ролі іншої паралельної назви поширюється інша відантропонімна: «*Либринтово*», «*Либрантово*». Іноді в документах зустрічається «*Явкінка*», «*Литовская Явкіна*».

Назва Снігурівки (Снігір'ювка) була перенесена; пристосування білоруської назви до російської мови спричинило вживання в документах багатьох місцевих варіантів: «*Снигаревка*», «*Снигиревка*», «*Снигуровка*», «*Снегиревка*».³⁴

Як бачимо з рапорту землеміра Шаржинського, спеціального місця для заснування Старосілля не було виділено і у наступному викладі матеріалу буде пояснено чому так сталося.

14 партій переселенців були розподілені між чотирма новоствореними слободами наступним чином:

- Маліївку повинні були заселити 1-ша, 7-ма, 8-ма партії переселенців;
- Явкіне – менша частина 2-ої та 3-тя, 4-та, 5-та, 6-та партії;
- Засілля – 9-та, 10-та, 11-та, 12-та;
- Снігурівка – більша частина 2-ої, 13-та та 14-та партія.

Виходячи з кількісного складу партій, вказаних у попередньому матеріалі, можливо встановити майже точну кількість населення Засілля та орієнтовні цифри населення для Маліївки, Снігурівки, Явкіне на світанку їх життя в Херсонському повіті.

³³ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 789. – Арк. 53 зв., 56.

³⁴ Лобода В. В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя / В. В. Лобода. – К. : Вища школа, 1976. – С. 202

ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1055. План Херсонського повіту, частина І-а. Б/д.

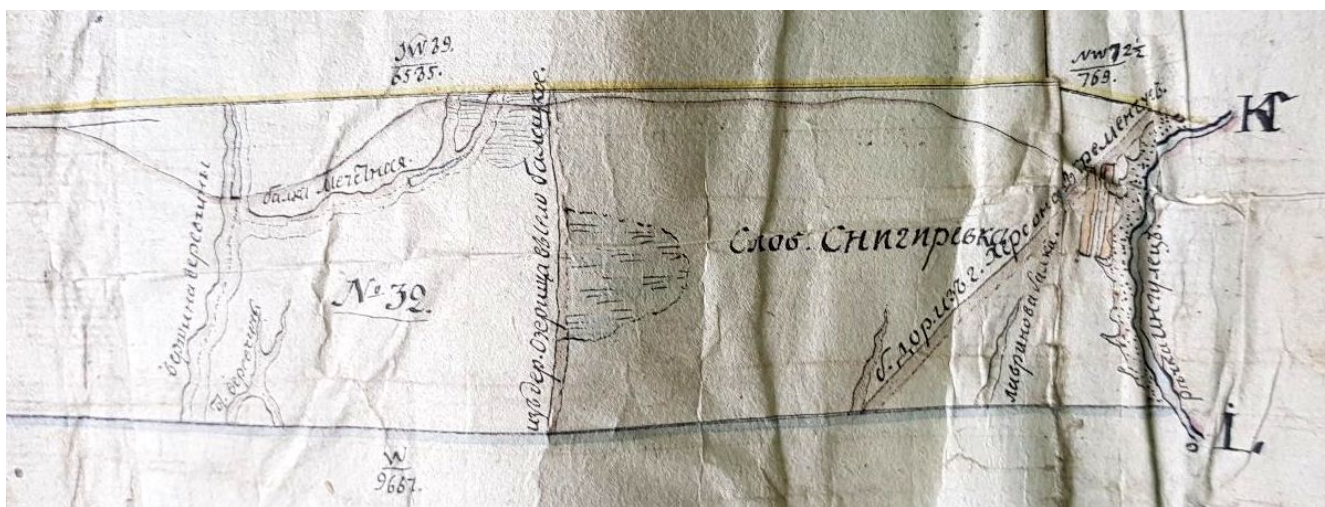

ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1056. План Херсонського повіту, частина 2-а. Б/д

Отже, восени 1812 року населення Маліївки повинно було складати близько 1200 осіб, Явкіне – близько 1100-1150, Засілля – 1233, Снігурівка – 800-850. Але оселитися в новостворених слободах вдалося тільки тим білорусам та й то не всім, яких направили до Засілля та Снігурівки. В Маліївці та Явкіному не було колодязів, а житло було незавершеним. Тому дві третини усіх переселенців були розміщені в казенних селах Архангельському та Олександрівці на квартирах в місцевих жителів.

Якщо у липні 1812 року губернський землемір ще не мав інформації про назви нових поселень, то у вересні 1812 року один з підлеглих Розенкампа – титулярний радник Савенко, вже використовував у своєму листі дві нові назви: «На землях, занятых под поселение Белорусских крестьян и именно: под селение Заселье при Белозерке, селение Снигировку при Ингульце и на Доброй пользуются чабаны пастьюбою своего и посторонних людей скота без всякой заплаты в общественную сумму новопоселяющихся крестьян, не принося так же, как я полагаю, и казне никакого дохода»³⁵. Судячи з цього листа, можливо припустити, що оскільки першими заселялись Снігурівка та Засілля, то вони найпершими й отримали нові затверджені назви вже влітку 1812 року, а от замість назви Маліївки просто вказувалось місце на балці Добрій.

Фрагменти найстарішої відомої на даний момент карти Снігурівки, Явкіного, Засілля, Маліївки, укладеної у вересні 1814 року. Джерело: ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1094. – Арк. 6

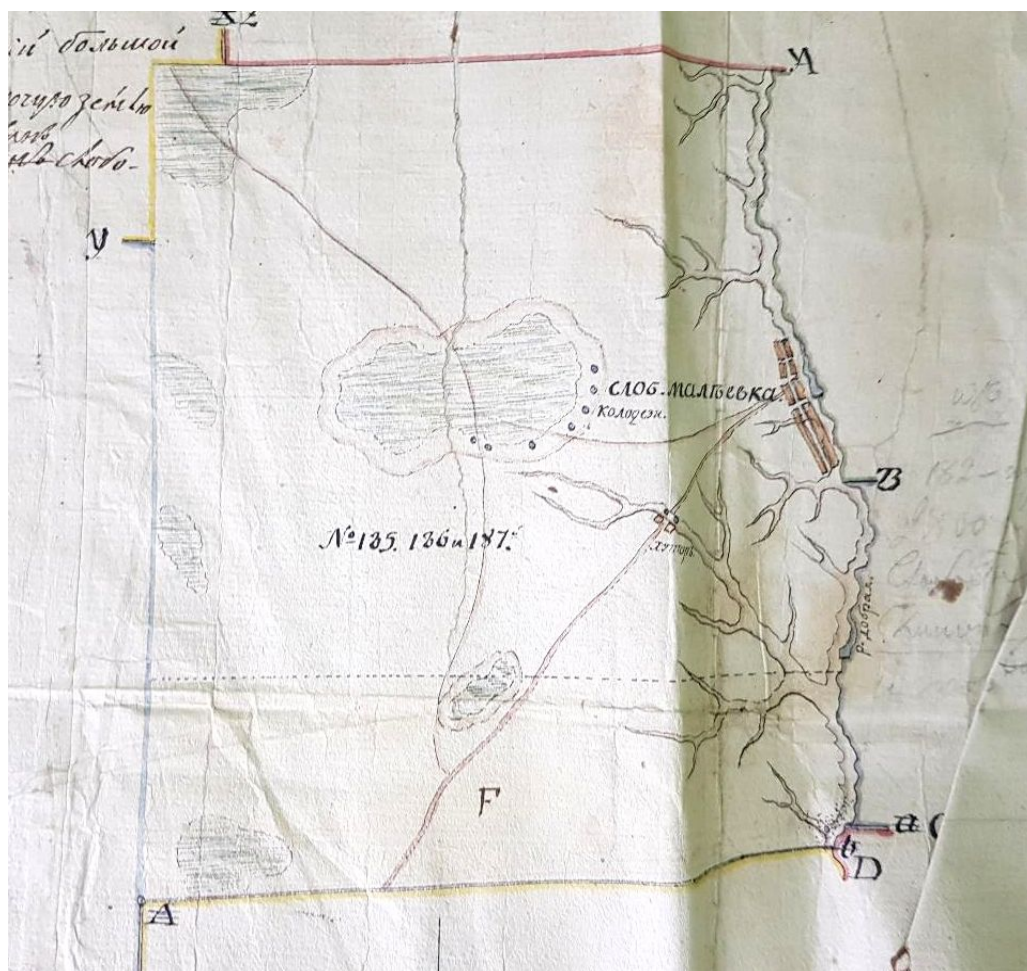

Ділянка № 32. «Слобода Снигирівка». Позначені річка Інгулець, балка Лівринова, Вірвовчина та Мечетна; шлях із села Озерича до села Балацького, транзитний чумацький тракт з Херсону до Кременчука

Ділянка № 28. «Слобода Заселье». Позначені яр Білозірка, до слободи Висунськ, із села Балацького до міста Берислав, шерванські колодязі

³⁵ ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 700. – Арк. 1а - 1а зв.

Ділянка № 185, 186 та 187. «Слобода Малеевка». Позначені річка Добра, колодязі, хутір неподалік

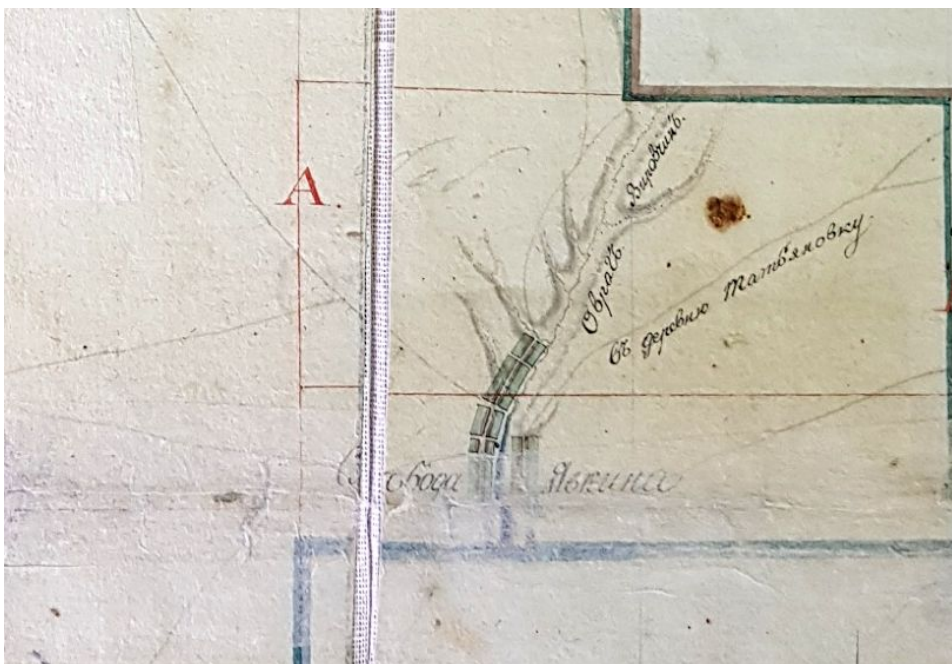
«Слобода Явкина». Позначені яр Вирьовчин, дорога до села Телянівка, хутір Альбринта

У поясненні позначень ділянок, відведених під заселення білоруських селян було виконано «описание смежных земель»:

- «От А до В. казенной деревни Владимирской.
- В – С. казенной пустоши Романовской.
- С – D. казенной слободы Береснеговатой.
- D – E. деревень Татьяновки майора Суковкина, Спасовой надворного советника Якимовича и Михайловки дворянина Волосовича-Томашевского.
- E – F. казенной слободы Береснеговатой.
- F – G. действительного тайного советника Кочубея.
- G – H. казенной слободы Висунской.
- H – I. деревень Любомирки и Пришиба, генерал-лейтенанта князя Любомирского.
- I – K. деревни Крынки дворянина Крыжановского.
- K – L. села Отбедова тайного советника Томары.
- L – M. деревни Афанасьевки наследников капитан-лейтенанта Рафтопула
- M – N. села Ивано-Петровского коллежского ассесора Дубницкого.
- N – O. села Вавилова коллежского советника Вавилова.
- O – P. деревни Максимовки прапорщика Чернопольского.
- P – Q. слобод Воскресенской и Калиновки Адмиралтейского ведомства.
- Q – R. деревни Лариевки наследников майора Лария.
- R – S. деревни Михайловки майора Лария.
- S – T. болгарской колонии Ингулки.
- T – U. села Балацкого действительной статской советницы Калагеоргиевой.
- U – V. деревни Христофоровки генерал-аниефа Энгельгарда.
- V – X. деревни Егоровки генерал-майора Булгакова.
- X – Y. казенной деревни Полтавской.
- Y – Z. казенного пустопорожного участка № 188.
- Z – А. пустоши Доброй жены московского купца Наума.»³⁶

У 1822 році з попереднього плану з невеликими відмінностями було знято копію, яка дійшла до нас в значно кращій якості.

Фрагменти карти чотирьох білоруських слобід надаються за джерелом: ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1432. План землі слобод Засілля, Снігурівка, Явкіне, Маліївка. 1822 р.

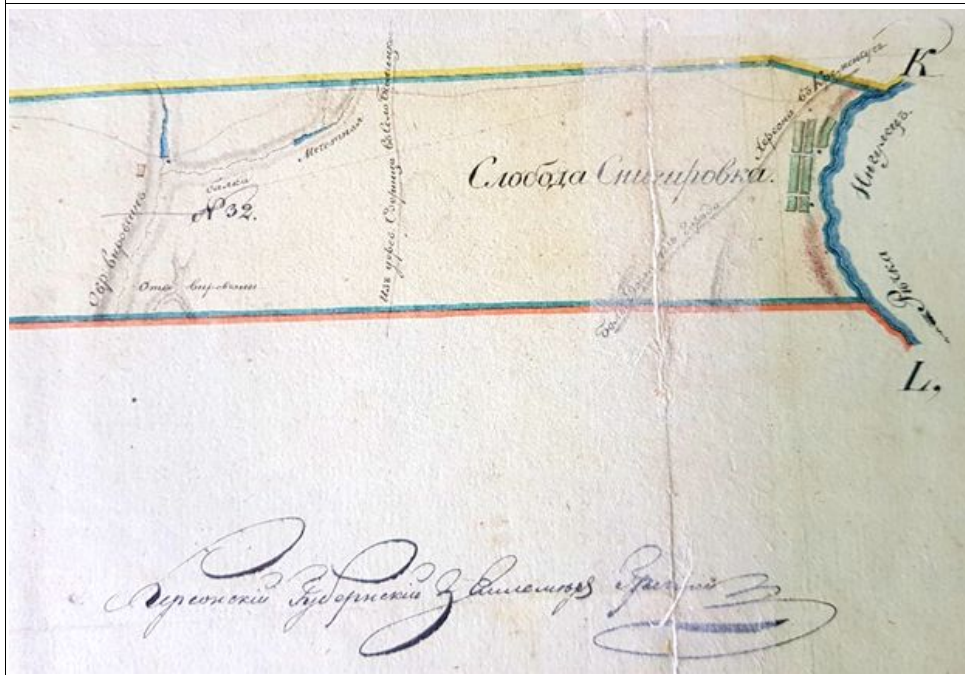

«Слобода Явкина». Позначені яр Вирьовчин, дорога до села Тетянівка.

³⁶ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 1094. – Арк. 6

Ділянка № 185, 186 та 187. «Слобода Малєєвка». Позначені річка Добра, колодязі та дорога з села Аннівка.

Ділянка № 32. «Слобода Снігурівка». Позначені річка Інгулець, балка Вільовчина та Мечетна, транзитний чумацький тракт з Херсону до Кременчука, виконано підпис херсонського губернського землеміра Гречина.

На час заснування білоруських слобід Херсонський повіт усе ще був досить малонаселеним краєм. Ділянка № 32, на якій постане Снігурівка, у ті часи була відома під назвою «Бахметьєва пустошь», через те що ця земля в минулому належала капітану Івану Андрійовичу Бахмет'єву. Найближчими населеними пунктами поряд із Снігурівкою були: Отбїдо-Василівка поміщика Василя Степановича Томари, Афанасіївка капітан-лейтенанта Рафтопуло; вище за течією Інгульця село Кринки поміщика Крижановського, нижче за течією села Єлизаветівка (Тарасівка), Гречанівка. Неподалік знаходились села Пришиб та Любомирівка, які належали генерал-лейтенанту князю Ксаверію Станіславовичу Любомирському; слободи адміралтейського відомства Висунськ (Батуринець), Березнегувате. Тут же проходив старий чумацький шлях *«из Херсона через Снегиревку, Калужское, Казанское, Александрию в Кременчуг; по этому тракту отправляется в Полтавскую губернию соль и сушеная рыба»*.³⁷ У 1818 році, описуючи Снігурівку, царський

³⁷ Военно-статистическое обозрение Российской империи. – Т. 11. – Ч. I. – Херсонская губерния. – СПб., 1849. – С. 54

військовий – підполковник Кочубей звітував, що ділянка землі на якій розташовувався населений пункт, простягається в довжину більше 18 верст, а по правому берегу річки Інгулець на 3 версти: «Самая слодоба Снигиревка расположена в три линии вдоль по реке. Место сие весьма богато водою, ибо сверх речной, изобилует еще родниками; но только земли тут каменисты и неудобны для огородов, от чего крестьяне принуждены разводить их за 8 верст от своих жилищ в принадлежащей им балке Веровчиной, где они успели уже устроить два пруда. В окрестностях долины сей находятся у них также и пахотные поля».³⁸

Ділянка № 28. «Слобода Заселье». Позначені яр Білозірка, дорога до слободи Явкине. Зроблено надпис: «Земля 1500 десятин примезованная к слободе Заселью, из Адмиралтейского ведомства селений Калиновка и Воскресенского»

Поряд із Засіллям вже існували села Вавилове, яке належало колезькому раднику Івану Федоровичу Вавилову, слободи адміралтейського відомства Калинівка, Восресенське.

Маліївка межувала із казенним поселенням Володимирівкою, селом Тетянівка поміщика Семена Акінфійовича Суковкіна.

Явкине знаходилось поряд з балкою Вірвовчиною, найближчим населеним пунктом була єврейська колонія Нагартав.

Географічне розташування білоруських поселень Херсонського повіту характеризувалося типовими для південних українських степів погодними умовами, рослинним та тваринним світом.

Незважаючи на багатощі чорноземи, у 19 столітті наші краї були добре знайомі з неврожайними роками. Справа у тому, що південні степи України були зоною ризикованого землеробства оскільки дуже потерпали від засух, раптових перепадів температури та сильних вітрів. «Зимой морозы доходят до 20⁰ и больше, а резкий порывистый ветер делает их еще нестерпимее. Но несравненно тягостнее летние жары, которые нередко

доходят до 28⁰ в тени... Солнце дышит огнем, а раскаленный воздух стоит неподвижно; если же и подует сухой степной ветер, то он еще как будто усиливает жару. Все живое прячется в тени. Ставни в домах целый день заперты и там в полумраке томятся все, кто только имеет

³⁸ РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2474. – Арк. 129 зв. - 130

*возможность не выходит из дому. И такой зной продолжается с самого утра – часов с десяти – продолжаясь почти до заката солнца».*³⁹

Доволі частим явищем в наших краях були нашествия сарани, найбільші з яких у першій половині 19 століття трапились 1802, 1823, 1829, 1841, 1842, 1849 року. Спускаючись хмарами, сарана суцільним шаром вкривала землю, знищуючи усю рослинність, а під її вагою ламалися гілки дерев.

З числа тварин тут були розповсюджені зайці, лисиці, борсуки, вовки, зустрічались здичавілі кішки, кабани, кроли, ховрахи. Цікавою є згадка про табуни диких коней - тарпанів, які водились поблизу Снігурівки та Явкиного на початку 19 століття. *«В Херсонском уезде, между казенными селениями Явкиным и Снегиревкой еще находится довольно глухая, малопосещаемая степь».* *«...в дачах селений Явкина, Снегиревки и Староселья, по свидетельству населяющих их белоруссов, пришедших сюда в 1812 году, прежде водились дикие лошади во множестве. Жеребят они старались ловить, желая их обратить в домашних животных, но их чрезвычайная пугливость и прыткость уничтожали все попытки. Диких же взрослых лошадей они стреляли в степи, потому что они съедали и вытаптывали их хлеб».*⁴⁰ За свідченнями селян ще у 1849 році в степу можна було побачити диких коней у кількості 12 штук, але з часом вони повністю були знищені.

Плазуни були представлені зміями жовтобрюхами, водяними та чорними зміями, вужами. У великій кількості зустрічались ящірки.

Херсонський повіт не мав багатих водних ресурсів, тому Снігурівці до певної міри пощастило бути розташованій на річці Інгулець, яка добре допомагала забезпечувати худобу водою. Окремо слід згадати про транспортну роль, яку виконувала річка. Джерела другої половини 19 століття описуючи річку Інгулець, відзначали: *«нижнее течение Ингульца имеет характер плавен и благоприятно для рыбного промысла; ширина реки в верхнем течении от 2 до 10 саж., а в нижнем до 25 с.; глубина на верховьи незначительна, но ниже достигает 2 и даже 3 саж.; поэтому судоходство в нижней части Ингульца не совершенно невозможно, что и объясняет существование лесной пристани у с. Снегиревка...»*⁴¹;

*«От с. Александродара до д. Отбедо-Васильевки он образует изредка на берегах заливные луга, так называемые «блуквы», или «облоквы». В тех же местах, где берега спускаются не отлого к воде, они каменисты. Ниже Отбедо-Васильевки по Ингульцу ходят довольно большие грузовые суда, так как с этого места до д. Галагановки он имеет уже сажен 30 ширины и от 2 до 4 сажен глубины».*⁴²

Звісно ж, у степових краях дуже цінним матеріалом був будівельний ліс. Його доводилось привозити здалеку, тому вартість була високою і недоступною селянам для широкого використання у будівництві або опаленні.

Зима 1812-1813 років

Особливою сторінкою в історії білорусів Херсонського повіту залишилась перша зима 1812-1813 років. Лише одна третина поселенців зустріла зиму у створених для них слободах: Снігурівці та Засілля. У Явкиному та Маліївці нікого не поселили через відсутність будинків та колодязів. Дві тисячі осіб знаходили притулок у сусідніх казенних поселеннях – Олександрівці та Архангельському в будинках з чужими людьми.

Але ще гіршою була доля тих, кого все ж таки поселили в Снігурівці та Засілля. Більшість будівель не мали міцних фундаментів, були збудовані на косогорі під час великих вітрів хиталися.

³⁹ Живописная Россия. Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении: [в 12 т.] / под общ. ред. П.П. Семенова. – Санкт-Петербург: Изд. Т-ва М.О. Вольф, 1881-1901. Т.5 Малороссия и Новороссия: [в 2 ч.]. – 1897-1898 Ч. 2 Бессарабская, Херсонская, Екатеринославская и Таврическая губернии – 1898. – С. 24

⁴⁰ Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч. 2. – СПб., 1863. – С. 199

⁴¹ Списки населенных мест Российской Империи. – Т. XLVII: Херсонская губерния. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. Л. Майков. Издан центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. – СПб, 1868. – С. XVIII

⁴² Материалы для оценки земель Херсонской губернии. Херсонский уезд. – Херсон: Херсонская земельная управа, 1890. – С. 25.

Така місцевість більше підходила для вітряних млинів. Зима 1812 року була дуже суворою, і полишені без допомоги та палива селяни переживали її в напівзруйнованих хатах, при жорстких морозах та хурделицях, у голоді та холоді. Тіснилися у найміцніших хатах, а з інших будинків здирали комиш з дахів на опалення, для цієї ж потреби брали й ліс, приготований для майбутнього будівництва, а також використовували частину лісу для домовин багатьох загиблих. Від голоду й холоду загинула майже половина коней.

Для допомоги у облаштуванні земель білоруських поселенців, будівництва для них житла до Рішельє був відряджений колезький радник Ліфанов Євграф Федорович – інспектор по господарчій частині міністерства внутрішніх справ Російської імперії, який стане управляючим бобилецькими поселеннями. Він відвідав переселенців влітку 1813 року. За результатами поїздки він направляє до Петербургу шокуючі відомості про смертність білорусів. З прибулих до Єлисаветграду у квітні 1812 року 4428 осіб до літа 1813 року померло 1085.⁴³ Як писав через чотири роки у своєму листі ще один чиновник, відповідальний за поселення білорусів: «Министр внутренних дел усмотрел из ведомостей, представленных в 1813 году коллежским советником Лифановым, что из прибывших в Новороссийский край бобылецких крестьян вымерло около четвертой доли, и от многих больших семейств осталось по 2 и 1 душе».⁴⁴

Інші документи доповнюють картину побаченого Ліфановим: «открылось, что люди сии испытав разные бедствия... доведены во всем до крайности; построения для них... или развалилися уже или ... починки требуют; - и что самые места, избранные для заведения больших слобод не имеют даже необходимых для того выгод».⁴⁵

Цифра у 1085 померлих фігурує в матеріалах однієї з виписок 1818 року, наданих графом Ланжероном до Петербургу:⁴⁶

Выписка о числе душ родившихся, умерших и налицо находившихся Бобылецких крестьян, со дня приема оных в Елисаветград 17 марта 1812 по 1^е Августа 1813 года.

Сколько принято в Елисаветграде				Вновь рожденных			Умерших			Сколько осталось налицо к 1 ^{му} августа 1813 года		
Семейства	мужеска	женска	обоего пола	мужеска	женска	обоего пола	мужеска	женска	обоего пола	мужеска	женска	Обоего пола
673	2264	2164	4428	26	26	52	539	546	1085	1751	1644	3395

Ланжерон наводив декілька аргументів, намагаючись виправдати величезну смертність серед білорусів. На його думку, переселення відбувалося в таку пору року, коли родинам з малолітніми дітьми важко було вберегтися від холоднечі. До цього ж переселення не було добровільним, «приводя их в уныние, могло действовать и на самое их здоровье, приведенное в ослабление как изнурением, так и различием климата». Окрім цього, прибувши до Херсонського повіту велика кількість переселенців потрапила на квартири місцевих жителів, де проживаючи з господарями «по различию рода в образе жизни, так же нравами и обычаями не сходными, не могли не иметь душевной скорби».⁴⁷

Висока смертність булорусів, справляла враження навіть на осіб, наближених до Аракчєєва. Державний діяч Російської імперії, причетний до організації та функціонування перших військових поселень – Єгор Федорович фон Брадке у своїх мемуарах згадував: «В Могилевской губернии была

⁴³ Петрович Н. Принудительное переселение бобылецких крестьян из Могилевской области Климовического уезда в Херсонскую область / Н. Петрович // Архив истории труда в России. – 1924. – Кн. 11–12. – С. 155

⁴⁴ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 2. – 1814 р. – Арк. 51

⁴⁵ ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 825. – Арк. 3

⁴⁶ РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2474. – Арк. 8

⁴⁷ Там само. – Арк. 8

избрана обширная волость, и ее население в несколько тысяч человек было переселено в Херсонскую губернию, но из них лишь весьма немногие достигли места своего назначения; остальные погибли с отчаяния, с тоски по родному жилью, от пьянства, от голода, по собственной вине причиненного, и от полнейшего уныния, и сошли в безвременную могилу во время самого переселения. Я забыл настоящую цифру погибших, но она была ужасна; говорят, что это известие повергло императора Александра в величайшее горе».⁴⁸

Про загибель білоруських переселенців знали й на міжнародному рівні. 4 лютого 1817 року французький посол в Російській імперії граф Ноаль в одному з листів Дюку де Рішельє писав:

*«Femmes enceintes, maladies, vieillards, enfants en bas âge, tout a été transporté à plus de mille verstes de ses foyers. Arrivée au au terme de son voyage, la troupe infortunée était loin de présenter le teme nombre d'individus qu'au départ».*⁴⁹

Переклав з французької мови Ревуцький О.В.:

«Вагітні жінки, хворі, люди похилого віку, маленькі діти - всі вони були перевезені на більше ніж тисячу верст від своїх домівок. Прибувши наприкінці своєї подорожі, нещасна група була далека від того, щоб представити таку саму кількість людей, як на початку».

Таким чином, найбільшою проблемою переселенців зимою 1812-1813 років стало полишення їх напризволяще особами, відповідальними за облаштування на нових місцях. Нестача житла, води, грошей на купівлю продовольства обернулися справжньою катастрофою.

Після цих подій у 1813-1814 роках міністр внутрішніх справ Російської імперії Йосип Козодавлев даватиме доручення знайти винуватців трагедії. Спеціально створена комісія буде розглядати *«оставление крестьян, особенно в зимнее время в 1812 по 1813 год без надзора и вспоможения в крайних нуждах их»*.⁵⁰

Трагедії можливо було б частково уникнути, якби була використана суспільні кошти переселенців – 11822 рублі, які вони мали з собою ще з Могилівської губернії. У листопаді 1812 року білоруси зверталися до Розенкампа з скаргою на колишнього снігурівського сільського голову – Василя Трохимовича Киселя, який не надавав звіту куди поділась ця велика сума. Під проханням залишили імена: староста Астафій Іванов, Іван Петров, Пилимон Мартинов, Єфрем Павлов, Василь Григор'єв, Федір Федоров, Степан Іванов, Пилимон Нікітін, Павло Іванов, Андрій Єрохов, Григорій Степанов, Семен Іванов, Григорій Ісаєв, Петро Семенов, Северіан Демідов, Денис Захаров, Федір Іванов, Василь Гаврилов, Прокіп Андреев, Малах Іванов, Марко Григор'єв, Олексій Максимов, Михайло Ігнатов, Міхей Іванов, Іван Дем'янов, Яким Осіпов, Олексій Свиреденок, Марко Єрмолаєв, Василь Гаврилов, Нікіфор Алексеев, а за їх неписьменністю документ засвідчив Міна Опанасович Барковський.

За підрахунками переселенців суспільні кошти - 11882 рублі, які не повертав Василь Трохимович Кисель, складались з таких частин:

1. *Собранных с общества для залогу и отправления в Могилевскую казенную палату – 6000 рублей.*
2. *Собранных с 2034^x души по 50 коп. с каждой души для дачи поверенным на исходатайствование обществу вольности – 1017 рублей 50 коп., с коих оной Трофимов получил от поверенного Мины Барковского оставшихся за расходом – 395 рублей.*
3. *Из числа лежащей общественной суммы хранящейся в общем сундуке в ведении войта Феодосея Иванова и старосты Якова Антонова и Трофима Охремова взято им Трофимовым – 2150 рублей.*
4. *Получил он же Трофимов из Могилевской казенной палаты из числа 6000 рублей, отданных было в залог арендовых – 1800 рублей.*
5. *Возвращенных из Климовского уездного казначейства переданные сверх количества души разных сборов более – 700 рублей.*

⁴⁸ Русские мемуары. Избранные страницы. 1800-1825 гг. М.: Правда, 1989. – С. 207

⁴⁹ Сборник Императорского Русского Исторического Общества. – СПб., 1867-1916. – 148 т. Т. 119: Донесения французских представителей при русском дворе и русских представителей при французском дворе: 1817-1818: Ч. 2 / Под ред. А.А. Половцова. – 1904. – С. 23

⁵⁰ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч.1. – 1814 р. – Арк. 70 зв.

6. Из церковной суммы взята им Трофимовым на его надобность – 50 рублей.

7. При отправлении 11 партии получил он Трофимов от старосты Ивана Никитина за отпущенной из магазина для прокормления хлеб – 122 рублей.

8. Полученные им Трофимовым от полковника Турьенева за общественное сено вырученные Иваном Журом – 555 рублей.

9. Взято им Трофимовым при поездке в Могилев из общественной суммы на свою надобность - 50 рублей.»⁵¹

Цієї суми в 11882 рублі було б достатньо, щоб врятувати безліч людських життів. За опосередкованими даними ці гроші були вилучені у селян колезьким радником Розенкампом і використані ним на будівлю житла у 1812-1813 роках.

Будівництво житла та заснування села Старосілля

З попередніх розділів відомо, що незважаючи на доручення петербурзьких високопосадовців підготувати житло для переселенців, фактично було зроблено не надто багато. Справу будівництва житла, закупівлі сільськогосподарського інструменту, зерна для посіву, робочої худоби у 1812 році доручили одеському 2 гільдії купцю-комісіонеру Семену Герману, колезькому регістратору Гельмерину, титулярному раднику Савенку. Купець Герман у минулому відзначився роботою по будівництву житла для німецьких колоністів в інших частинах Херсонської губернії. Іще до переселення білорусів він отримав наказ збудувати декілька зразкових будинків при балці Білозірка (де постане слобода Засілля). Після огляду чиновники визнали будинки достатньо місткими і міцними, а у порівнянні з планами і кошторисами дешевшими для скарбниці. Таким чином Герман отримав вигідне замовлення.

Розенкампф наказав Герману збудувати 682 будинки з розрахунку 1 будинок на 1 родину, з них: при балці Білозірка (Засілля) - 228 будинків, при Вільовчиній (Явкіне) – 200, при Добрій (Маліївка) – 170; при Інгульці (Снігурівка) – 88. Ці роботи початково виконувались найманими робітниками поденщиками з Херсону і Миколаєва. Згодом частково й самі білоруси погодились долучитись до виконання цих робіт. Через віддаленість цих двох міст від місць будівництва відбувались перебої з доставкою їжі. При чому, якщо вірити Герману, поденщикам виплачувались ціни вищі, ніж середні. Насправді ж поденщики і цілі артелі часто кидали незавершену роботу і замість них доводилось шукати інших, що уповільнювало темпи будівництва. Не було налагоджено Германом й охорону будівельних матеріалів та їх облік.

Після прибуття перших партій переселенців стало зрозуміло, що частину грошей, відпущених на будівництво, Герман просто витратив невідомо на що. За його свідченнями велика частина квитанцій не збереглася, а більшість договорів він укладав словесно. Тому після перших двох років проживання білорусів в Херсонському повіті більшість будинків усе ще були або недобудовані, або потребували ремонту. Частина заготованого комишу просто зіпсувалася, будівельний ліс частково розібрали самі селяни. Для розслідування зловживань з приводу розтрати грошей, весною 1814 року створюється спеціальна тимчасова комісія у складі голови Херсонської карної палати – Лопатишина Бориса Борисовича, та двох її членів: радника губернського правління Решетілова та колезького радника Ліфанова. Вивчивши наявні рахунки, комісія встановила, що загалом купець Герман отримав на усі будівлі та інші витрати 189892 рублі 73 копійки, з яких залишилася лише сума в 855 рублів 77 копійок.⁵²

Комісії відкрилась невтішна картина зробленого на ці гроші. Станом на другу половину 1814 року у всіх чотирьох білоруських поселеннях робітниками Германа було зведено:

501 будинок, з цієї кількості:

- зовсім готових – 102;
- з печами, але без обмазки – 48;
- без печей – 78;
- мазанкових готових – 68;

⁵¹ ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 706. – Арк. 3 - 3 зв.

⁵² ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 1. – 1814 р. – Арк. 54

- кам'яних готових – 61;
- будинків в ребрах – 144.⁵³

З вказаної кількості 108 будинків були відремонтовані стараннями Ліфанова, замість 321 незавершеного будинку пропонувалося звести 286 мазанкових хат, а з 144 будинків в ребрах 35 розібрати та використати на добудову 35 інших будинків. Усього на ремонт та добудову 286 будинків були необхідні 51196 рублів 46 копійок.

Після того як комісії стало зрозуміло, що до справи будівництва житла потрібно підходити більш серйозно в плані контролю витрат, у жовтні 1814 року голова комісії Лопатишин у листі до Херсонської градської поліції робить запит: *«Для постройки бобылецким крестьянам жилых домов в селениях сих крестьян, Заселье, Явкиной, Малеевке и Снигиревке, в трех первых – мазанковых, а в последнем – каменных, всякой длиною 12-ти, а шириною – 7-ми аршин, нужны сметы одному мазанковому и одному каменному дому»*.⁵⁴

Херсонська градська поліція надає довідку з середніми цінами на матеріали, їх перевезення та роботу. Наприклад, за цінами жовтня 1814 року *«звоздей пудовых тысяча - девятнадцать рублей, бечевы смоляной пуд - шесть рублей, за работу мастеровому в день - два рубля, поднощику в день одному - один рубль двадцать копеек»*, *«железа полосного пуд - пять рублей»*.

«Комиссия, учрежденная для исследования по водворению Бобылецких белорусских крестьян» пише листа херсонському губернському землеміру Ярославському листа з проханням розрахувати вартість матеріалів для будівництва житла.

За допомогою довідки землеміром було визначено кошторис вартості, який склав для одного будинку таку ціну:

- Засілля – 419 рублів 57 копійок;
- Явкіне - 439 рублів 59 копійок;
- Маліївка – 479 рублів 57 копійок;
- Снігурівка – 562 рублі 41 копійка.⁵⁵

Тоді ж на додачу до наявних будинків, в білоруських поселеннях запланували звести 208 нових мазанкових та кам'яних хат, які розподілились наступним чином:

- 49 мазанкових хат в Засілля, загальною вартістю 20558 рублів 93 копійки;
- 29 мазанкових хат в Явкіному - 12746 рублів 43 копійки;
- 66 мазанкових хат в Маліївці - 31657 рублів 62 копійки;
- 64 кам'яні хати в Снігурівці – 35994 рублі 24 копійки.

Цікавою сторінкою етапу будівництва житла була перша спроба налагодити продаж алкоголя для переселенців. У 1812-1814 роках було дозволено відкрити чарочний продаж в білоруських слободах, але лише для найманих робітників, що зводили житло. Херсонське губернське правління повідомляло в 1815 році конторі новоросійських іноземних поселенців: *«когда производимы были построения упомянутых селений наемными рабочими людьми, более из жителей сей губернии, и рабочие нуждаются в горячем вине, для подкрепления их здоровья, но иметь оно не могли без потери время на покупку и доставление на места из городов Херсона и Николаева»*.⁵⁶ Того ж 1815 року планувалося знову відкрити продаж вина вже як для робітників, так і переселенців, але зроблено цього не було через такі причини: *«переселенцы сии люди бедные и по недоокончанию нужных для них строений оставлены большей частью по квартирам в разных казенных селениях Херсонского уезда и донныне в оных квартируют, то открытой в сих пяти пустых селениях продажею вина откуп, кроме убытков на содержание служителей и прочие расходы ничего не имеет»*.⁵⁷

Згідно затверджених кошторисів у 1810-тих роках хати будували однотипними: довжиною 12 аршин, шириною 7 аршин, висотою 3 ¼ сажени. Для Снігурівки було зроблено виняток, і розміри

⁵³ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 1. – 1814 р. – Арк. 58

⁵⁴ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 825. – Арк. 4

⁵⁵ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 825. – Арк. 11 зв.

⁵⁶ ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 856. – Арк. 5 зв.

⁵⁷ Там само. – Арк. 5 зв. - 6

хати в довжину вирішено робити 13 аршин, щоб не стіснати великі родини. В кожній хаті робили по три вікна розміром 8 на 12 вершків, кожне на 4 скла. При вході в хату, в сінях виокремлювалось місце для комори, необхідної для різних господарських виробів та закваски хлібу. В кожній хаті будувалась піч, підлоги залишались земляними або глиняними. Для перекриття дахів будинків усіх чотирьох поселень привозився комиш з володінь поміщиків Дубницького, Репнінської, померлого шталмейстера Шевлякова. Присадибна ділянка планувалася розміром 10 на 20 аршин, частина двору відводилась для складання сіна. Навколо двору будувались огорожі та прокопувалися канали. Пізніше, по мірі зростання заможності, хати будувались в залежності від можливостей господарів.

Автор кошторису рекомендував залучати до робіт з будівництва самих селян для зменшення витрат грошей, а залишок інструменту продавати тим же селянам. Окремо, зазначалося, що при складанні кошторису невраховані суми для зведення кам'яних огорож у Снігурівці, окопування рівчакми та обнесення насипами у інших білоруських поселеннях. На думку землеміра, ці роботи могли бути виконані селянами самостійно.

Однак великих успіхів у будівництві не відбувалось. Станом на 1 січня 1816 року в білоруських поселеннях за відомостями проходило 247 будинків, з яких:

- Маліївка - будинків отриманих у 1813 році – 19, відремонтованих селянами – 34, усього 53;
- Явкіне – будинків отриманих у 1813 році – 22, відремонтованих селянами – 16, усього 38;
- Засілля – будинків отриманих у 1813 році – 78, відремонтованих селянами – 17, усього 95;
- Снігурівка – будинків отриманих у 1813 році – 56, відремонтованих селянами – 5, усього 61.

Оскільки житла не вистачало, то деякі родини об'єднували і заселяли в одну хату, при цьому часто вони не були ріднею між собою. Для розуміння того, наскільки некомфортними були умови проживання в цих будинках, потрібно звернутися до свідчень самих селян. *«Жители всех сих селений с чувствительным огорчением приносили жалобы на сделанное Г. Лифановым безпечного порядка соединения их семейств, из числа коих некоторые помещены из 12 и 15 душ в одну небольшую избу, а иные отделены от родственников и причислены в другие совсем посторонние семейства, к совершеному притеснению и раздору селян».*⁵⁸

Розглянемо два приклади об'єднання родин, здійснених Лифановим. В результаті першого в одному будинку опинилися 15 осіб, у другому випадку 12. Отже в родину були зведені 15 осіб:

<i>«Лукьян Кондратов Захаров</i>	- 40
<i>Жена Его Ирина</i>	- 34
<i>Сын их Иларион</i>	- 4
<i>Братья Его 1^й Федор</i>	- 30
<i>Жена Его Прасковья</i>	- 26
<i>Сын их Семен</i>	- 1
<i>2^й Семен</i>	- 21
<i>Жена его Матрона</i>	- 16
<i>Шурин Федоров Иван Федоров</i>	- 19
<i>Мать его Анна</i>	- 41
<i>Дядя их Савелий Терихов Захаров</i>	- 34
<i>Жена его Аксинья</i>	- 36
<i>Дочери Ея Наталия</i>	- 9
<i>Матрона</i>	- 6
<i>Прасковья</i>	- 3»

Інший випадок, коли під одним дахом опинилось 12 осіб:

<i>«Василий Фомин</i>	- 59
<i>Жена Его Наталия</i>	- 54
<i>Сыновья: 1^й Матвей</i>	- 29
<i>Жена Его Авдотья</i>	- 23

⁵⁸ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 2, – 1814 р. – Арк. 52 зв.

дети их Катерина	- 5
Ирина	- 2
2 ^й Калистрат	- 25
Жена Его Домна	- 24
3 ^й Василий	- 23
Жена Его Устинья	- 23
4 ^й Ермолай	- 20
5 ^й Василий	- 9» ⁵⁹

Для виправлення подібних випадків новий доглядач білоруських посень Овсянико-Куликовський обчислив витрати на додаткове будівництво наступної кількості житла:

- Засілля – 17 мазанкових хат на 7132 рублі 69 копійок;
- Явкіне – 18 мазанкових хат на 7912 рублів 26 копійок;
- Маліївка – 14 мазанкових хат на 6713 рублів 98 копійок;
- Снігурівка – 9 кам'яних хат на 5061 рубль 69 копійок.

Проблеми із житлом та квартирування білорусів в невідведених для них казенних поселеннях призвели до ще одного неочікуваного наслідку. Хоча офіційною датою заснування села Старосілля вважається 1812 рік, є підстави сумніватися у повній обґрунтованості цієї дати. В документах по переселенню, рапортах, картах 1812-1817 років, згадки про Старосілля відсутні. Тому більш правдивою виглядають відомості, викладені дослідником Н. Петровичем ще на початку минулого століття. За його публікацією, через відсутність готових будинків та колодязів, зимою 1812-1813 років білоруси, направлені до Маліївки та Явкіного, квартирували у казенних поселеннях Архангельському та Олександрівці. Місцевість поблизу цих населених пунктів, розташованих на березі річки Інгулець, сподобалась білорусам набагато більше, ніж призначені для них землі. Навіть після поселення в Маліївці та Явкіне, селяни були невдоволені умовами та неодноразово прохали про можливість вибору іншого місця для себе. Найбільш відчайдушні 44 білоруські родини села Маліївки у 1818 році самовільно вирушають до лівого берега річки Інгулець та засновують там нове поселення з назвою Старосілля, як пам'ять про назву одного з сіл Бобилецького староства.

Влітку 1818 року, перебуваючи в Херсонському повіті генерал майор де Сталь оглядав умови, в яких проживали білоруські переселенці. Про цей візит ще буде згадано в подальшому матеріалі. Його звіт, присвячений Старосіллю, надає беззаперечні факти про виникнення цього білоруського поселення:

«Староселье.

Составившееся из партии самовольно поселившихся.

*Люди сей слободы принадлежат к селению Малеевке, и там выстроено для них от казны 44 дома; но они самоправно поселились на казенном участке, состоящем при речке Ингульце, недалеко от казенного селения Александровки, где они квартировали. По личному моему обозрению найдено в помянутой слободе домов жилых каменных 31 и не совсем еще отделанных 24, всего 55. Справедливость требует означенных людей, обзаведшихся столь значительным домостроительством и огородами, оставить на сем самом месте; но за самоправное поселение не дать им никакого другого пособия, кроме лесу на крыши; а что бы участок земли, на коем они поселились, и которой заключает в себе значительное количество десятин, не оставался порожним, предоставит селиться на нем всем переходящим из внутренних Губерний казенным крестьянам».*⁶⁰

Хоча різноманітні довідники пропонують нам 1812 рік як дату заснування Старосілля, але спираючись на це архівне джерело, то засновники села прибули до Херсонського повіту разом з іншими білоруськими переселенцями 1812 року, але більш обґрунтованою датою заснування слід вважати 1818 рік.

⁵⁹ РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2474. – Арк. 100 – 100 зв.

⁶⁰ РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2474. – Арк. 120-120 зв.

В указі Херсонської казенної палати для губернського землеміра Гречину від 5 квітня 1823 року зазначалось: «поселившияся из слободы Малеевки на казенной пустоши Леонтьевской Бобылецкие крестьяне в количестве ревизских мужска 110 женска пола 118 душ, оставлены навсегда на той пустоше». ⁶¹ Через це Гречину наказувалось виключити землі цієї ділянки з числа пустопорожніх, а «означенных крестьян с начала будущего 1824 года, исключая поселение Малеевку, считать на упомянутой пустоше с именованием села Староселье, с дарованною бобылецким крестьянам от платежа казенных податей по 1826 год льготою». ⁶²

Релігійне життя

Під час подорожі до Херсонського повіту існувала потреба відправляти релігійні обряди, насамперед такі як хрещення новонароджених та поховання померлих. Разом з партіями селян у далекий шлях відправився й уніатський священник або священники. Дослідник Петрович Н. у своїй публікації 1924 р. наводить назву архівної справи, з якою він працював - «О униатских священниках при бобылецких переселенцах». Ця назва наптовхує на думки, що уніатських священнослужителів, було принаймні двох. Відоме ім'я одного з них – Іоанн Стратонович. У Херсонському повіті він буде служити в Засіллі та Снігурівці, його син - Йосафат у Снігурівці та Явкиному. Адміністративно уніатські священники Херсонського повіту підпорядковувались Полоцькій греко-уніатській єпархії.

Перша згадка про Іоанна Стратоновича, зустрічається в документах, присвячених справі, що відбулась у Снігурівці 1812 року. Тоді переселенка Василіса Іванова звинуватила свого власного дядька – Василя Трохимовича Киселя у привласненні 900 рублів. За її словами, ці гроші вона знайшла ще 1811 року поблизу села Засілля в Білорусі, загорнутими в папір, а після оселення у 1812 році на новому місці в сучасній Снігурівці віддала на зберігання дядькові, колишньому снігурівському сільському голові. Вона боялася, якщо її батько Єфим, полюблявший випити, дізнається про гроші, то швидко їх витратить. Але коли прийшов час повернути гроші назад, то Василь Кисель сказав, що ніколи їх не бачив. До вирішення цієї справи довелось залучати помічника головного судді Андрія Андрійовича Розенкампа та уніатського священника Іоанна Стратоновича. У присутності цього священника Василь Кисель у жовтні 1812 року свідчив, що не отримував грошей, тому не маючи інших доказів його племінниця залишилася ні з чим. Іоанн Стратонович підписався під свідченнями як «белорусских поселенцев администратор и курат греко-униат священник Иоанн Стратонович».

Штеновое Покровское село при селении Васильев в белорусских
поселенцах Администратор и курат Греко-Униат
Священник Иоанн Стратоновичу.
Молитвенная при вступлении штенового Покровского
Священника Васильев

Запис про священника Іоанна Стратоновича. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 701. – Арк. 4.

Куратом називали католицьких священників, які мали право сповідувати віруючих. Цей документ дає підстави вважати Іоанна Стратоновича найпершим священнослужителем Снігурівки і Засілля, який був свідком моторошної картини масової смертності переселенців зимою 1812-1813 років.

У документах 1814 року знаходимо згадку про існування оселі священника та молитовного будинку в Засіллі, іншого молитовного будинку - в Явкиному. Скоріше за все, тогочасні служби відбувались у звичайних хатах, обладнаних під ці потреби. Тоді ж згадується про наявність у священників двох похідних антиминосів ⁶³ – спеціальних чотирикутних шматків тканини, з

⁶¹ ДАХО. – Ф. 14. – оп. 1. – Спр. 921. – Арк. 45

⁶² Там само. – Арк. 45 зв.

⁶³ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 1. – 1814 р. – Арк. 89 зв.

підшитими до них частками мощів святих. Антимінси – дуже важливий елемент церковних служб, без яких неможливе здійснення святих літургій. Найбільш вірогідно, що вказані антимінси були привезені священниками із Білорусі.

Зберігся цікавий документ про призначення у травні 1814 року дячком до Засілля Давидовича Євменія Івановича. У грудні 1823 року за рішенням Полоцької греко-уніатської духовної консисторії Євменія Давидовича було переведено священником до церкви Святої Трійці в Маліївці.⁶⁴

Ще у 1814 році розглядалося питання про будівництво церков у Засіллі та Явкиному. Але поблизу цих поселень не було жодного каменя, а доставка великої його кількості визнавалася обтяжливою та задорогою, так само як і обпалювання цегли на місці. Окрім цього Засілля та Явкіне були віддалені більше ніж на 15 верст від Снігурівки та Маліївки, і відвідування церковних служб для жителів двох останніх поселень складало б великі труднощі. Тому приймається компромісне рішення – побудувати у кожному білоруському селі по молитовному будинку, а церкви звести, коли збільшиться заможність селян і вони зможуть виконати це завдання самостійно.

В липні 1815 року віце-губернатор Калагеоргій І.Х. надсилає листа херсонському землеміру Василю Івановичу Ярославському. Там повідомляється, що колишня Бобилецька комісія та Комітет Міністрів вирішили будувати чотири молитовні будинки та стільки ж млинів, з розрахунку витрат на один молитовний будинок - 1500 рублів, на млин – 800 рублів. Усього на ці потреби попередньо було виділено десять тисяч рублів, але оскільки не існувало навіть приблизного підрахунку робіт, то землеміру В.І. Ярославському доручають скласти плани молитовних будинків і кошториси.

Ярославський особисто бував в усіх бобилецьких поселеннях і запитував селян, якими вони бажають бачити молитовні будинки. Йому одноставно відповідали *«чтобы сии дома по приличию и прочности следуемой вообще церквам были построены, на что они согласны наломать и навозить камня, для фундаментов, и пожертвовать всею суммою, простирающеюся до 12.000 рублей, которая взята была у них Г. Коллежским советником Розенкампом, и употреблена оным в 1812 и 1813 годах на постройку изб»*.⁶⁵

На виконання попередніх приписів Херсонська градська поліція у квітні 1816 року надає землеміру Ярославському довідку середніх тогочасних цін на матеріали та оплату праці. За цими цінами 1000 цеглин-сирцю коштувала 15 рублів, за 1000 обпечених цеглин – 40 рублів. Найкращий каменяр отримував 2 рублі 50 копійок в день, звичайний каменяр – 1 рубль 50 копійок, найкращий тесля – 3 рублі, коваль, покрівельник, пічник - по 2 рублі в день. З урахуванням цієї довідки землемір Ярославський проводить обчислення вартості будівництва молитовних будинків. При цьому у Засіллі, Явкиному та Маліївці планувалося зводити дерев'яні молитовні будинки з кам'яним фундаментом та дзвіниці, тоді як у Снігурівці - кам'яний молитовний будинок та дзвіницю. В результаті підрахунків вартість будівництва молитовних будинків з матеріалами, їх доставкою та оплатою праці робітників виявилася такою:

- Засілля – 6963 рублі 80 копійок;
- Явкіне – 7560 рублів 80 копійок;
- Маліївка – 7751 рубль 80 копійок;
- Снігурівка – 5325 рублів 36 копійок.⁶⁶

Завдяки кресленню землеміра Ярославського, ми можемо подумки повернутись більш ніж на два століття назад та скласти уявлення як могли виглядати ці споруди.

Вже у перші роки перебування у Херсонському повіті зустрічалися поодинокі випадки, коли білорусам-уніатам все ж таки доводилося відвідувати православні церкви для здійснення деяких відправ. В метричній книзі церкви св. Миколи села Олександрівка, де квартирували білоруси, 1816 року зафіксовано записи: *«у беларускаго переселенца Ивана Березенца от жены его Анны родился сын Назарий»*,⁶⁷ *«у беларускаго переселенца Димитрия Сюмка от жены его (нерозбірливо) родилась дочь Параскева»*.⁶⁸

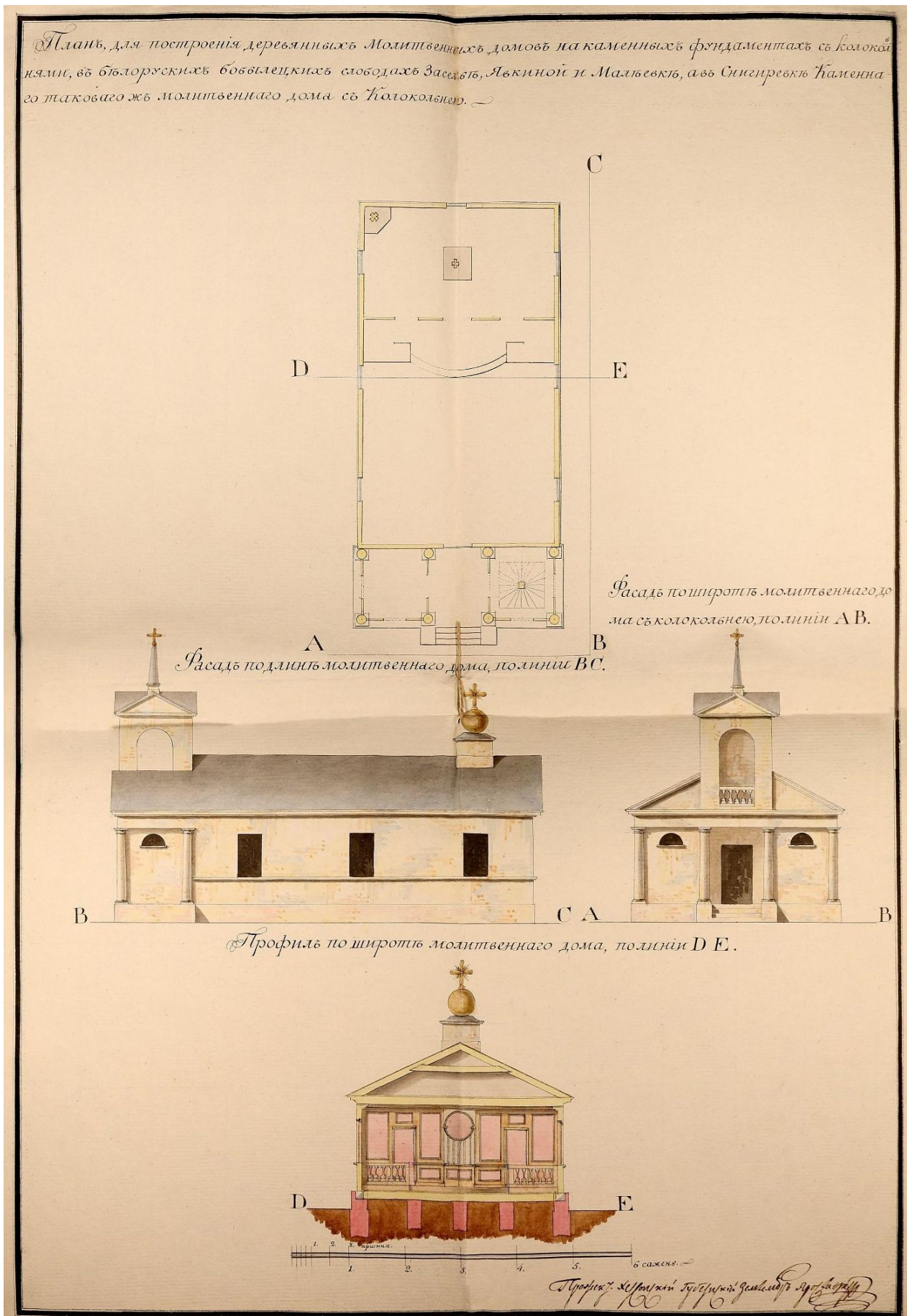
⁶⁴ ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 294. – Арк. 29 зв.

⁶⁵ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 2. – 1814 р. – Арк. 97

⁶⁶ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 825. – Арк. 63

⁶⁷ ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 182. – Арк. 201 зв.

⁶⁸ Там само. – Арк. 202

Креслення будівлі молитовного будинку, виконане херсонським губернським землеміром Ярославським (1816)
 ДАОО. – Ф. 1, – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 2. – 1814 р. – Арк. 109а

В серпні 1819 року селяни Старосілля вирішують звернутися до доглядача білоруських поселень М.Д. Овсянико-Куліковського з проханням про перехід з уніатства до православного віросповідання. Очевидно, що ще задовго до цієї події з ними проводилася попередня робота із схиляння до такого вибору. На початку свого прохання за правилами тієї доби селяни підкреслюють наскільки задоволені опікою з боку влади та умовами свого нового місця проживання. Але в той же час ними зазначалося, *«смуцало лишь нас то, что мы не имеем вблизи храма Божия, по унияцкому нашему исповеданью, а отстоит оной за 70 верст, чрез что многие из наших померли без покаяния и священного обряда, а младенцы долго остаются без крещения, да и все мы удалены от слушания слова Божия»*.⁶⁹ Далі йшлося про те, що на суспільному обговоренні селяни Старосілля одностайно вирішили приєднатися до православних парафіян Миколаївської церкви села Олександрівка, яка знаходилася всього лише за 5 верств від них. Усього під цим проханням залишили свої імена 41 чоловік Старосілля, а за своєю неграмотністю навпроти прізвищ замість підпису вони поставили хрестики.

Звісно ж, питання навернення у православ'я нових віруючих намагалися вирішити якомога швидше. Вже 18 вересня 1819 року указом Катеринославської духовної консисторії було доручено відрядити до села Олександрівка священника Херсонської Купецької Успенської церкви Дмитра Глобачева разом з цивільним чиновником. Священник Дмитро Глобачев повинен був скликати усіх селян Старосілля до Миколаївської церкви в селі Олександрівка та перед хрестом і Євангелієм запропонувати їм зректися уніатської віри, визнати її хибною та засвідчити перехід до грекоросійської (православної) віри. Як доказ того, що селян не примушували насильно до переходу у православ'я, Дмитру Глобачеву доручалося скласти повний іменний список усіх чоловіків, жінок та дітей Старосілля, підтримавших це рішення.

Цивільний чиновник був необхідний щоб засвідчити непримусовий характер влиття нових вірян до православної церкви та для заборони уніатському священнику втручатися у духовне життя своїх колишніх вірян та підбурення їх проти нової віри. В документах архівної справи про хрещення селян Старосілля у православну віру не вказувалося ім'я уніатського священника, але сполучаючи різні уривки інформації можна вирахувати, що на відстані 70 верст знаходилося лише Засілля. Скоріш за все, саме це населений пункт мали на увазі селяни, коли писали листа.

Як свідчить рапорт священника Дмитра Глобачева від 16 грудня 1819 року, виконання доручень указу консисторії було виконано з великим успіхом. 30 листопада 1819 року у Миколаївській церкві села Олександрівки відбулися заплановані збори, де у присутності відряженого священника, місцевих священнослужителів, цивільного чиновника та багатьох інших присутніх *«все единодушно с величайшей радостью отозвались согласными, и во утверждение того признали бывшее свое заблуждение пред Святым Евангелием и крестом и приложились к оным: то я причислил их к приходу Александровской Николаевской церкви»*.⁷⁰ Того ж дня Дмитро Глобачев склав іменний список селян Старосілля до якого увійшло 148 чоловіків та 163 жінки, а всього 311 осіб.

Таким чином, Старосілля стало першим з п'яти тогочасних білоруських поселень Херсонського повіту, яке перейшло до православної віри.

Поселенці інших чотирьох білоруських сіл залишались уніатами ще майже два десятиліття. Увесь цей час царат проводив послідовну політику знищення греко-уніатської церкви, яку щоправда називав «воссоєдинением». Тому рано чи пізно чотири греко-уніатські парафії Херсонського повіту повинні були перейти до православ'я слідом за старосілляцями.

За указом 22 квітня 1828 року замість існуюваних до цього часу чотирьох уніатських єпархій створювались дві нові – Білоруська та Литовська. Чотири уніатські приходи Херсонської губернії були прираховані до Білоруської єпархії.⁷¹ Назви цих приходів зафіксовані у документах: *«Снигуровский, Веровчино-Явкинский, Бело-Зерско-Заселинский, Малеевский»*.⁷²

⁶⁹ ДАХО. – Ф. 207. – Оп. 1. – Спр. 1317. – Арк. 2

⁷⁰ ДАХО. – Ф. 207. – Оп. 1. – Спр. 1317. – Арк. 7 - 7 зв.

⁷¹ Шавельский Г. Последнее воссоединение с православной церковью униатов Белорусской епархии (1833-1839 гг.) СПб., 1910. – С. 1

⁷² ДАМО. – Ф. 410 ОАФ. - Оп. 1. – Спр. 236. – Арк. 18 зв.

Снігурівська та засільська церкви отримали свої назви на честь святого Миколи Чудотворця, явкинська церква буде названа Успенською в пам'ять успіння Пресвятої Богородиці, маліївська наречиться Троїцькою на честь святої Трійці.

З найбільш ранніх снігурівських метричних книг кінця 1820-початку 1830 років нам точно відомо, що Йосафат Стратонович записувався як *«снигуровский приходской священник и декан Иосафат Стратонович»*. Титул *«декан»* означав, що Йосафат Стратонович був головою адміністративного округу у складі Білоруської єпархії і до його округу окрім Снігурівки входили парафії села Засілля, Явкиного та Маліївки.

У Снігурівці він проживав із своєю дружиною Розалією Францівною, яка найбільш вірогідно також переселилась з Білорусі до Херсонської губернії. Серед не надто численних згадок про Йосафата Стратоновича тим не менше потрапляються свідчення щодо його діяльності не тільки в Снігурівці, а й сусідніх селах.

В метричній книзі села Отбїдо-Василівки за 1829 р. знаходимо запис про хрещення, де греко-уніатський священник Снігурівки Йосафат Стратонович *«молитствовал»* дочку у відставного матроса Василя Шляха, хоча саме хрещення і запис про таїнство здійснені отбїдівським священником Омеляном Швачкою (Швачченком).⁷³ І судячи з усього, снігурівський та отбїдівський священники перебували в гарних стосунках, свідченням чому є наступний факт. Найцікавіший запис стосовно Йосафата Стратоновича міститься в метричній книзі Отбїдо-Василівки за 1836 рік, коли він виступив в ролі хрещеного батька для Софії – дочки священника Омеляна Швачки, а хрещеною матір'ю стала дружина поміщика Євгена Томари - Софія Олексіївна.⁷⁴ Це при тому, що на той час Йосафат Стратонович усе ще був греко-уніатом і за православними канонами не міг бути хресним.

У Снігурівці 13 жовтня 1835 року в Йосафата Стратоновича народилась дочка Любов, в ролі хресних батьків виступили колезький реєстратор, дворянин Петро Якович Туркул, колезька реєстраторка Марія Микитівна Малаховська та херсонський повітовий землемір Федір Данилович Соколовський з дворянкою Євгенією Казимирівною Сельською.⁷⁵ Охрестив та святим миром помазав новонароджену засільський священник Фома Давидович.

З доступних джерел, зважаючи на *«упертость»* білорусів, можна припустити, що білоруських переселенців активно схилили до вибору на користь православ'я. Особливо ця робота активізувалась в 1830-х роках, коли в керівництві православної церкви було взято курс на остаточне вирішення питання з греко-уніатською конфесією.

Якщо повернутись в часі на межу 1830-1840-х років, то із звіту про стан Херсонської губернії знайдемо згадку, що влітку 1838 року *«случаев совращения из православия не было; в православие обратились грекоунияты поселяне Херсонского уезда селений Снигуровки и Явкина 900 душ обоого пола»*.⁷⁶ Про цю подію, посилаючись на це ж джерело, писала у своїй відомій історичній праці *«Южная Украина в период кризиса феодализма. 1825-1860 гг.»* Дружиніна О. Й.: *«В Херсонской губернии между Ингульцом и Ингулом располагались села белорусских крестьян, переведенных сюда из Бобылецкого староства Могилевской губернии еще в первой четверти XIX в. Многие жители этих сел до 1838 г. были «грекоуниатами», а затем перешли в православие.»*⁷⁷

Існувала ціла архівна справа, присвячена цьому питанню: ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 191. – 1838 р. – Спр. 106: *«О желаниии общества казенных поселян Херсонского уезда сел. Снигуровки и сел. Явкино исповедывающих униатскую веру, присоединиться к православной Грекороссийской церкви»*. Але вона була втрачена, хоча навіть з її назви можливо зробити висновок, що ініціаторами зміни віросповідання були жителі Снігурівки та Явкиного. А з датування цієї справи в описі можна конкретизувати, що перехід снігурівських та явкинських селян з уніатської конфесії до православного віросповідання відбувся не раніше вересня 1838 року. На жаль, хоча значення цієї події важко переоцінити, але до нашого часу дійшли лише уривчасті вищеперераховані свідчення,

⁷³ ДАОО. – ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 361. – Арк. 928 зв.

⁷⁴ ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 482. – Арк. 958 зв.

⁷⁵ ДАМО. – Ф. 410 ОАФ. – Оп. 1. – Спр. 261. – Арк. 5

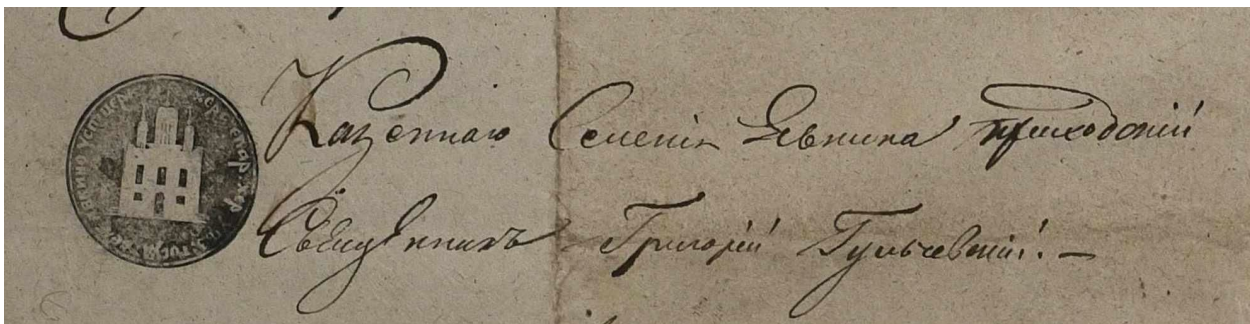
⁷⁶ РГИА. – Ф. 1281, – Оп. 3. – 1839 р., – Спр. 62. – Арк. 8

⁷⁷ Дружинина Е. И. Южная Украина в период кризиса феодализма. 1825-1860 гг. / Е. И. Дружинина. – М. : АН СССР, 1981. – С. 35.

які не надають багато подробиць. Скоріше за все, цей перехід не був повністю добровільним, а злам старого релігійного укладу не пройшов миттєво, і білорусам був необхідний певний час звикнути до змін.

Найбільшу кількість інформації на сьогоднішній день зібрано про релігійне життя Снігурівки. У фонді 410 ОАФ державного архіву Миколаївської області зберігаються метричні книги 1828-1838 років за період перебування снігурівчан в уніатській конфесії.

Вочевидь Йосафат Стратонович прийняв православ'я разом з громадою снігурівчан 1838 року, після чого перейшов до Успенської церкви села Явкіне, де служитиме короткий час. Там же 1841 року дружина народить йому дочку Анну, хресним батьком якої стане священник Євменій Іванович Давидович.⁷⁸ Того ж року замість Стратоновича до служби в явкінській церкві приступає священник Григорій Дмитрович Гульчевський. Григорій Гульчевський народився 25 січня 1813 року в родині священника Покровської церкви села Петрівка Єлисаветградського повіту Єкатеринославської єпархії Дмитрія Гульчевського та його дружини Капітолїни.⁷⁹ До свого призначення до села Явкіне Григорій Гульчевський разом з дружиною Іриною Петрівною проживали в Єлисаветграді, де він служив дияконом при Грецькій Володимирської Богоматері церкві.⁸⁰

Печатка та підпис священника Успенської церкви Григорія Гульчевського, 1847 р. ДАМО. – Ф. 410 ОАФ. – Оп. 1. – Спр. 241. – Арк. 4 зв.

В той же час існують докази діяльності релігійної установи у селі Явкіне ще у 1812 році. Відомо, що 26 січня 1846 року указом Херсонського духовного правління снігурівському священнику наказувалося «метрические Явкинской Успенской церкви с 1812 по 1825 год книги отослать к Вам священнику Андрею Сербину при таком же для отдачи по принадлежности в Явкинскую Успенскую церковь, и о последующем донести сему правлению».⁸¹ І пізніше Андрій Сербін звітував про виконання наказу. Отже, констатуємо, що станом на 1846 рік ще існували метричні книги, які стосувались найраннішого життя Явкіного. На превеликий жаль, вони не дійшли до нашого часу.

Документи духовної консисторії за 1839 рік вказують на наявність в Маліївці церкви на честь Святої Трійці, яка була зведена ще 1822 року за кошти парафіян. З цієї ж відомості дізнаємося такі подробиці про маліївську церкву:

- «2. Зданием каменная вместе с колокольнею и крышею деревянною.
3. Престол в ней один во имя Святыя Троицы.
4. Утварь посредственная.
5. Причта при ней противу числа душ, быть полагается священник один, причетников два.
6. Земли при оной церкви пашенной и сенокосной отведено 99 десятин...
7. Священник живет в доме общественном.»⁸²

Окрім власне будівлі церкви за церковною огорожею також знаходився невеликий будиночок. Наприкінці 1830-х років маліївський священник Євменій Давидович отримував частину грошей з церковних прибутків та платню в розмірі 190 рублів на рік. Інші священнослужителі, такі як

⁷⁸ ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 629. – Арк. 799 зв. - 800

⁷⁹ ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 158. – Арк. 713

⁸⁰ ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3, Спр. 555. – Арк 391 зв. - 392

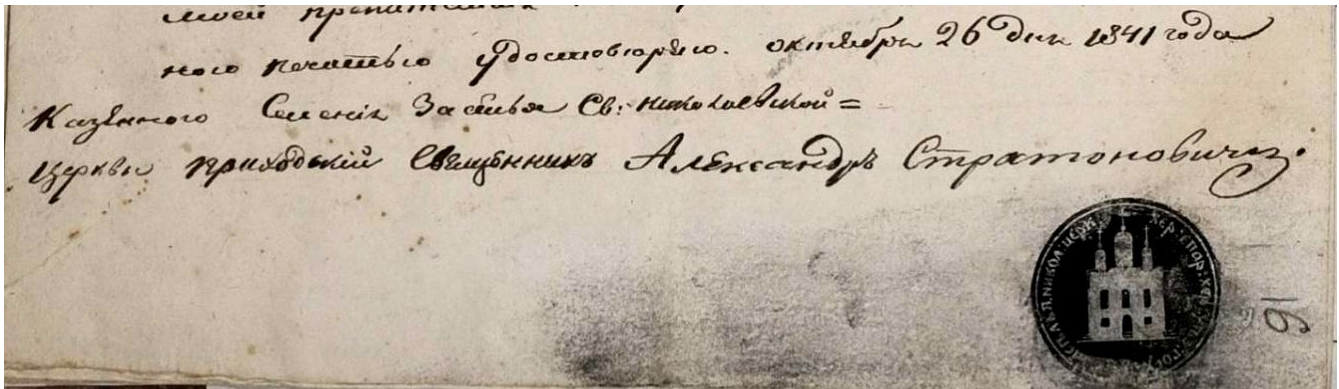
⁸¹ ДАМО. – Ф. 410 ОАФ. – Оп. 3 – Спр. 239. – Арк. 7

⁸² ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 294. – Арк. 28 зв.

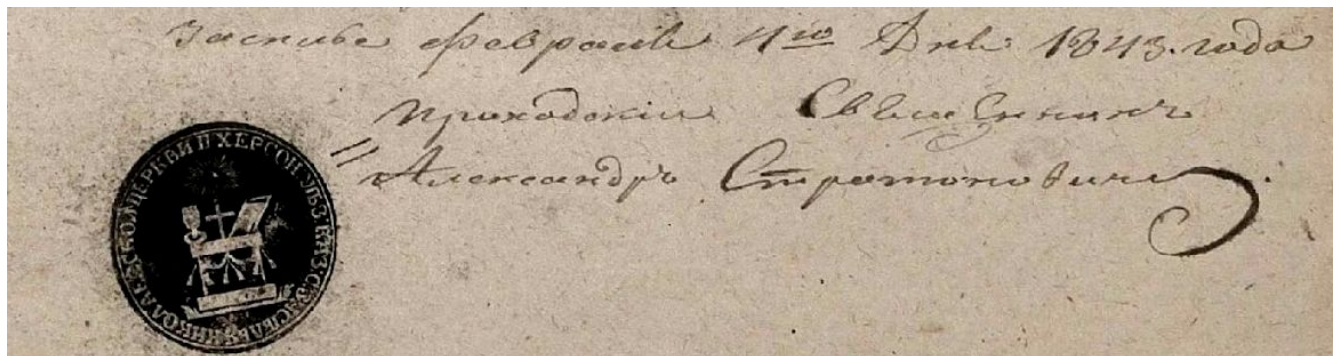
паламар Іоанн Васильович Четверненко, жили тільки за рахунок частини церковних прибутків, яких було недостатньо.

Жителі Маліївки на чолі з священником Євменієм Давидовичем перейшли у православ'я 26 жовтня 1839 року.⁸³

Точно відомо, що засільським священником у першій половині 1830-х років був Фома Давидович, наступником якого стане Олександр Стратонович – найвірогідніше племінник Іоанна Стратоновича. Точної дати охрещення жителів Засілля у православ'я не віднайдено, але це точно сталося 1838-39 року, після чого відбулося їх приєднання до православної Херсонської єпархії. Існує згадка як «*после воссоединения, 8 декабря 1839 г. пр. Василий просил о передаче в Херсонскую епархию двух церквей Херсонской губернии – Веровчино-Явкинской и Заселинской*».⁸⁴

Печатка церкви св. Миколи села Засілля та підпис священника Олександра Стратоновича, 1841 р. ДАМО. – Ф. 410 ОАФ. – Оп. 1. – Спр. 294. – Арк. 16

Інший варіант печатки церкви св. Миколи села Засілля та підпис священника Олександра Стратоновича, 1843 р. ДАМО. – Ф. 410 ОАФ. – Оп. 1. – Спр. 296. – Арк. 13

До наших днів дійшли сторінки паперу, які розповідають про деякі епізоди життя Олександра Стратоновича під час його служіння в Засіллі.

Відомо, що на початку 1840-х років Олександр Стратонович проживав в орендованому будинку, який належав вдові Барковського. За оренду цього будинку надходила сплата від селян Засілля в розмірі 4 рублів 28^{4/7} копійок сріблом на місяць, але пізніше хазяйка будинку відмовилась надавати житло, а священнику довелося жити разом з родиною у зовсім погано пристосованому приміщенні, тримати підсобне господарство для свого прогодування. Ще гіршими були умови проживання у явкинського священника Григорія Гульчевського. Як свідчать записи з документів 1844 року «*священник Григорий Гульчевский живет по отводу Явкинского общества не в доме, а как бы в погребу, или землянке сырой и тесной; ... Явкинцы не смотря на то, что совершенно остаются им довольны и ни в чем не могут укорить его, ни опорочить поведения его, решительно по закоснелости своей и скупости не усердствуют к содержанию состояния его*».⁸⁵

⁸³ Там само. – Арк. 29 зв.

⁸⁴ Шавельский Г. Последнее воссоединение с православной церковью униатов Белорусской епархии (1833-1839 гг.) СПб., 1910. – С. 360

⁸⁵ ДАХО. – Ф. 300, – Оп. 1. – Спр. 108. – Арк. 65

1841 року священник Стратонович розповів про ситуацію з житлом та ставлення парафіян Засілля, Снігурівки, Явкиного до православної віри одному з херсонських чиновників, який у свою чергу переказав цю розмову тодішньому міністрові державного майна Російської імперії Павлу Дмитровичу Кисельову.

25 вересня 1841 року П. Д. Кисельов перебував в Київській губернії. В одному з листів, відправлених того дня, він писав, що йому передали слова засільського священника Олександра Стратоновича про жителів Засілля, Снігурівки та Явкиного *«принадлежавших прежде униш...»*. Стратонович казав, що селяни цих сіл *«весьма неусердны к церкви и редко слушают литургию...»*. Тому міністр Кисельов звертався до керівника Херсонської палати державного майна: *«...вы не оставьте обратить должного внимания на вышеупомянутых крестьян и старатся независимо от назиданий за ними священника, укреплять их в привязанности к православной церкви и вообще в обязанностях христианских, благоразумным внушением и надзором»*.⁸⁶

Відповідь на лист міністра Кисельова була надіслана 10 березня 1842 року. Керівник Херсонської палати державного майна пояснював, що висновки священника Стратоновича щодо *«неусердия к церкви»* снігурівчан та явкинців перебільшені, а священники зазначених сіл не підтверджують таких фактів. Як доказ, херсонський чиновник наводив приклад: *«...Снигуровские поселене прежде бывшие униаты, когда церковь их по ветхости была запечатана, то они ревностно старались об исходатайствовании у Епархиального начальства о скорейшем разрешении ея перестройки и когда по тому же случаю был взят от них священник, а сами они присоединены к церкви соседственного селения, то настоятельно просили при посредстве палаты о возврате их священника и о дозволении отправлять ему служения до возобновления церкви в особом доме под названием молитвенного»*.⁸⁷ Міністр Кисельов і в подальшому буде мати справу із білоруськими переселенцями.

Через два десятиліття ставлення білоруських переселенців до релігії та православної церкви в одному з джерел описувалось таким чином: *«Набожность в них мало заметна и церкви посещаются более женщинами, чем мужчинами»*.⁸⁸

Оскільки Засілля та Явкіне як казенні поселення перебували в завідуванні Херсонської палати державного майна, то для священників Стратоновича і Гульчевського було вирішено побудувати житло за державний рахунок.

Священник Григорій Гульчевський 15 серпня 1847 року прийняв зведене для нього житло, в чому видав розписку. До опису прийнятого ним майна увійшли:

«Дом каменный покрытый соломенным околотом – 1

Окон с рамами и стеклами – 10

Дверей с крючками и петлями – 9

Печей в ней с прибором нужным – 2

К сему дому амбар каменный покрытый соломенным околотом, с погребом выкладенным камнем и деревянным потолком с двумя дверями - 1».⁸⁹

Натомість, після завершення будівництва житла для священника у Засіллі 1849 року Олександр Стратонович відмовляється жити в цьому приміщенні і пізніше там розмістили сільське училище для дітей. Засільський будинок священника, церкву святого Миколи, цвинтар видно на карті, яка може бути датована початком другої половини 19 століття.

У другій половині 1838 року замість Йосафата Стратоновича в Снігурівці оселиться православний священник Микола Степанович Педков разом з дружиною Марфою Єфимівною та указний дячок Федір Костянтинович Матковський з дружиною Анною Григорівною.

Микола Педков був знайомий з цим краєм через свого батька Степана, який ще до заснування Снігурівки служив стихарним дячком у сусідньому селі Отбідові, а у 1806 році одружився з Іриною

⁸⁶ ДАХО. – Ф. 300, – Оп. 1. – Спр. 108. – Арк. 3

⁸⁷ Там само. – Арк. 14 - 14 зв

⁸⁸ Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч. 1. – СПб., 1863. – С. 540

⁸⁹ ДАХО. – Ф. 300, – Оп. 1. – Спр. 108. – Арк. 184

Ніценко - дочкою отбідівського священника Василя Ніценко, свідком на цьому весіллі виступав інший отбідівський священник Максим Штенька. Брат Ірини – Іоанн Ніценко, у свою чергу служив священником при Єкатеринінській церкві у м. Херсон.

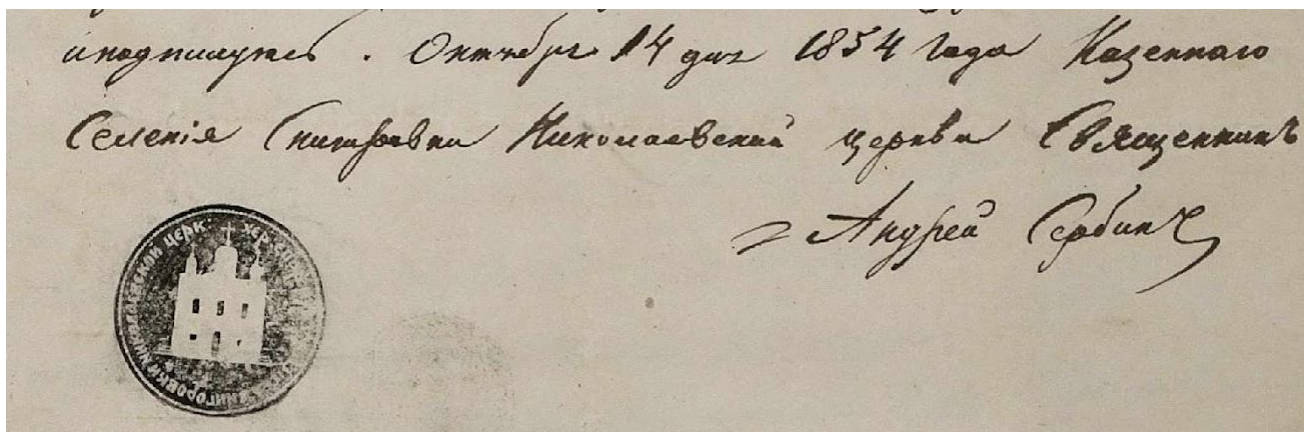

Фрагмент карти села Засілля, орієнтовно початку другої половини 19 століття. Цифрами позначені: 1 - сільська розправа, 2 - запасний хлібний магазин, 3 - кам'яний будинок, зведений для священника, 4 - суспільний колодезь. Також видно вітряні млини та сільський цвинтар.

Джерело: ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1047. – План села Засілля. Б/д.

Священник Микола Педков проводив богослужіння у Снігурівці з 1838 по 1840 рік. 1840-го року відбудуться зміни – його переведуть служити при Покровській церкві с. Качкарівка, а Федір Матковський перейде до церкви Різдва Христова у с. Отбідово-Василівку.

На зміну їм прийде 30-річний священник Андрій Христофорович Сербін, який видається найбільш яскравою постаттю снігурівської Свято-Миколаївської церкви XIX ст. З формулярного списку А.Х. Сербіна відомо про його навчання предметам в Олешківському повітовому училищі та походженні з міщанського стану. Хоча про місце народження та батьків Сербіна немає достатньо відомостей, але саме прізвище може вказувати на приналежність до переселенців з Балканського регіону, яким царський уряд надавав землі на території сучасного південно-східної України. До переїзду у Снігурівку Андрій Сербін встиг послужити указним паламарем та стихарним дячком при Херсонській Привозній Преображенській церкві з 1835 по 1838 роки, потім дяконом Воскресенської церкви м. Берислава та священником Покровської церкви посада Висунськ.

Печатка Свято-Миколаївської церкви села Снігурівка та підпис священника Андрія Христофоровича Сербіна, 1854 р. ДАМО. – Ф. 410 ОАФ. – Оп. 1. – Спр. 307. – Арк. 33

В Снігурівці Андрій Сербін прослужить майже півстоліття – з 1840 по 1889 р. Це була ціла епоха для Свято-Миколаївського храму. За церковними документами 1843 року відомо, що у 33-річного священника Андрія Сербіна тоді була 24-х річна дружина Матрона Іванівна, сини Сімеон – 4 роки, а у січні 1842 року народився та охрещений син Григорій, пізніше народиться ще один син – Микола; дочки – Марія та Анна. Також тоді при церкві служили 23-річний дячок Анатолій Васильович Кремінський, 16-річний указний паламар Іоанн Корнілович Чехранов.⁹⁰

Сербіну А.Х. довелось розпочинати діяльність в Снігурівці в ті незвичайні за своє цікавістю роки, коли снігурівчани вже прийняли православ'я, але потребували повсякчасної пастирської роботи із зміцнення в новій вірі. Окрім цього, на початку служіння Сербіна Свято-Миколаївську церкву довелось перебудовувати через ветхість. За опосередкованими даними можна визначити, що наприкінці 1840 - на початку 1841 року старий храм був запечатаний, а снігурівчани для участі в церковних службах переправлялись через річку Інгулець до церкви Різдва Христового в сусідньому селі Отбїдо-Василівці. Про це яскраво свідчить статистика метричних книг. Так у 1841 році відправи в Свято-Миколаївському храмі проводились лише в жовтні-грудні, коли було зафіксовано 20 хрещень, 8 шлюбів та 8 поховань. Натомість для тогочасного священника Отбїдо-Василівки Іоанна Максимовича Штеньки та дячка Федора Матковського значно додалось роботи. Протягом 1841 року вони зустрічали в стінах своєї церкви багатьох жителів Снігурівки, у яких охрестили 29 дітей, уклали 10 шлюбів та здійснили 46 обрядів поховань.

Отже, служіння у новому храмі у Снігурівці розпочались 1841 року, але ймовірно деякі роботи з оздоблення могли тривати й пізніше, оскільки «Справочная книга Херсонской епархии» надає інформацію про 1842 рік, як дату будівництва Свято-Миколаївської церкви.⁹¹ За нині розшуканими джерелами встановлено, що новозбудований храм не мав дзвіниці, через те що її план не був схвалений. В подальшому розглядалися можливості повної перебудови Свято-Миколаївського храму, існували й підготовлені креслення. Але оскільки зведене у 1842 року приміщення церкви було «прочно и прилично», тому варіант повної перебудови було визнано недоречним. До того ж, за рапортом міністра державного майна П.Д. Кисельова виявилось, що повна перебудова церкви буде коштувати 5297 рублів сріблом, а цього зовсім не могли витримати й так не дуже заможні селяни: «Снигировские жители, как представляет Палата ГИ [государственных имуществ], отзывались, что в настоящее время, по незначительному составу прихода их, состоящего из 388 душ, они при всей готовности исполнить Высочайшую волю совершенно не имеют к тому средств и не могут собрать необходимую для сего сумму».⁹² Тому снігурівчани, а й відповідно тодішній священник Сербін А.Х. прохали про дозвіл лише прибудувати дзвіницю.

Незважаючи на наявність готових креслень, було прийнято рішення відкласти це завдання. Креслення пропонувалось зберігати в церкві, а коли вона звітшає, то використати їх для

⁹⁰ ДАХО. – Ф. 198. – Оп. 1. – Спр. 71. – Арк. 1

⁹¹ Справочная книга Херсонской епархии. - Одесса, 1906. – С. 268

⁹² РГИА. – Ф. 218. – Оп. 4. – Спр. 1282. – Арк. 15 зв. – 16

будівництва нової будівлі. І цілком можливо, що цей проект було використано при перебудові Свято-Миколаївської церкви наприкінці 1880-х років.

Одним з найважливіших церковних документів у 19 столітті були так звані сповідні розписи або сповідальні відомості, до яких священники вносили імена та вік своїх парафіян, отримавших святе причастя та сповідавшись у храмі. Документи такого типу є надзвичайно важливим джерелом для усіх дослідників родоводів та краєзнавців. Щодо білоруських поселень, то з першої половини 19 століття зберігся лише один сповідний розпис церкви святого Миколи Чудотворця села Снігурівки за 1843 рік.⁹³ Тоді до сповідальних відомостей було записано 420 чоловіків та 426 жінок – жителів Снігурівки, 261 чоловік та 252 жінки - селян поміщика підполковника Костянтина Рафтопуло та майора Георгія Рафтопуло, поміщиці Маргарити Крижановської та деяких інших хуторів. Прізвища родин снігурівських вірян з цих сповідальних відомостей:

Агафонов, Баран, Болотній, Бондар, Бублов, Буренко, Варакса, Вельковський, Власенко, Водьонко, Воробйов, Галаганов, Галагуз, Галица, Гущенко, Давиденко, Данілов, Дмитриченко, Дмитрулін, Жигалка, Жовнеров, Завірюхін, Захаров, Кисельов, Козлов, Короткій, Корсаков, Коханий, Курак, Ларченко, Леонайцов, Ликашев, Линдух, Лозович, Лопатньов, Луцкін, Марченко, Мельников, Мешков, Мільковський, Міхадьонко, Непомнящий, Ніколаєв, Ольховий, Пасіченко, Пестун, Піньдюра, Плехотка, Попелишка, Потравка, Потравкін, Пульнев, Рулік, Сошнєв, Селедець, Серєда, Серков, Силіванов, Силкін, Сімонов, Скакун, Сруленок, Сулім, Топкач, Хамутинніков, Хмарин, Ходикін, Цикунов, Чепік, Чухачев, Шаповалов, Шойка, Шпак, Юрченко.

Наприкінці першої половини та у середині 19 століття відбуваються перші кроки у створенні осередків освіти при церквах у білоруських поселеннях Херсонського повіту. У 1847 році міністр Кисельов П.Д. об'їжджав західні губернії і помітив, що селяни рідко відвідують церкви, а тому надає розпорядження з цього приводу. У жовтні 1847 року херсонське окружне управління державного майна надсилає Сербіну А.Х. листа із вказівкою навчати церковному співу хлопчиків, що навчалися в приходській школі грамоти та залучати цих молодих селян до співу на кліросі під час святкових днів. Лист завершувався словами окружного керівника: *«В следствие чего, хотя в селении Снигировке и нет приходского училища, но я полагаю полезным что крестьянские мальчики по выбору вашему будут приучаемы к Церковному Пению в воскресные и праздничные дни, очень прошу распоряжения вашего»*.⁹⁴

З відомості 1852 року про дітей поселян, які навчаються при монастирях та приходських Херсонської єпархії училищах, віднаходимо данні про училище, відкрите священником Григорієм Гульчевським при Успенській церкві села Явкіне 11 листопада 1844 року; про училище відкрите Андрієм Сербіним при Свято-Миколаївській церкві Снігурівки 19 липня 1850 року.⁹⁵ Станом на 1852 рік в обох училищах було по одному наставнику, в явкінському навчалось 16, а у снігурівській 15 хлопців. 9 червня 1852 року за успіхи снігурівської школи священнику Сербіну була оголошена архіпастирська подяка.⁹⁶ У квітні 1853 року снігурівське та явкінські училища оглядав тодішній високопреосвящений.

Ці ж данні підтверджуються іншою відомістю 1861 року про школи Херсонської єпархії, де було вказано, що в снігурівській школі навчається 13 хлопці та 2 дівчат, а навчання відбувається в «общественном доме». В селі Явкіне в школі навчалось 11 хлопців та 1 дівчина, навчання відбувалось в будинку священника.⁹⁷

Засільська школа при церкві святого Миколи відкрилась 1854 року і розміщувалась в окремому будинку, зведеному для священника.

Підсумовуючи усе вищенаписане, приходимо до висновку, що історію релігійного життя 19 століття для білоруських переселенців (за виключенням Старосілля) можна розподілити на два періоди:

1. З 1812 по 1838/39 роки – період приналежності до греко-уніатської конфесії.
2. З 1838/1839 року та до краху Російської імперії – період приналежності до православної конфесії.

⁹³ ДАХО. – Ф. 198. – Оп. 1. – Спр. 71. – 20 арк.

⁹⁴ ДАМО. – Ф. 410 ОАФ. – Оп. 1. – спр. 241. – Арк. 42

⁹⁵ ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 1. – Спр. 1723. – Арк. 171-172

⁹⁶ РГИА. – Ф. 796. – Оп. 438. – Спр. 2974. – Арк. 1 зв. - 2

⁹⁷ Інгульський степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – К.: Ярославів Вал, 2019. – С. 29

Водозабезпечення. Плани переселення на нове місце

З точки зору забезпеченості водними ресурсами усі обрані ділянки для поселення білорусів залишали бажати кращого. Факт малозабезпеченості наших країв водою відзначався авторами одного з описів губернії таким чином: *«степи Херсонские слабо орошены текучими водами, которые при том, как видно из разновременных записей за последнее столетие, мало по малу иссыкают»*.⁹⁸ Порівнюючи нові засушливі краї з рідною Могилівською губернією, білоруси впадали у відчай. Взагалі нестача водних ресурсів проходить червоною ниткою через історію Снігурівки, Засілля, Явкиного, Маліївки.

Життя селян та худоби було б неможливим без облаштування достатньої кількості криниць, гребель на балках та ставків. Взагалі облаштування криниць, підримка їх у належному справному стані вважалося богоугодною справою.

До нашого часу дійшла інформація 1814 року про перші колодязі, греблі та ставки завдяки яким виживали переселенці.

У Засіллі були незавершені два колодязі, один - 10 ½ сажнів, інший - 11 сажнів 2 аршини глибиною; перший пропонувалося поглибити на 5 сажнів, другий на 4 сажні. Для облаштування греблі в Засіллі були необхідні 1000 рублів.

В Явкіне 1 колодязь глибиною 11 ½ сажнів також потребував поглиблення до 16 сажнів, як і в Засіллі планувалося витратити 1000 рублів на ремонт греблі.

В Маліївці греблю для води підвищували до висоти 1 ½ аршини за 500 рублів. Оскільки водні горизонти в Маліївці залягали не так глибоко, як в інших поселеннях, то 1814 року тут планувалося завершити риття двох колодязів: одного глибиною – 6 сажнів 1 ¾ аршини, другий – 5 сажнів ¾ аршини.

Граф Ланжерон 1820 року звинувачував білорусів Херсонського повіту у недостатньому піклуванні про господарство, ліні та постійних сподіваннях на владу. *«От них самих зависит содержать дома в порядке, устраивать новые и починять старые пруды и колодцы; до сего времени не видно еще успехов от сих хозяйств, и титулярный советник Овсяннико-Куликовский донес Его Сиятельству, что поселяне ленятся даже обмазывать свои избы, а воду берут из ставов, а не из колодцов потому, что из первых можно достать ее без всякаго затруднения и что слушаются противу приказаний смотрителей»*.⁹⁹ Натомість селяни пояснювали, що вода у колодязях мала неприсмний присмак, що робило її непридатною для пиття.

Після відносно вдалого початку 1820-х років у 1823-1824 роках були великі посухи, що значно змінили становище білоруських поселенців в гірший бік. Після неврожаїв тих років жителі усіх чотирьох поселень бувально закидують керівництво Новоросійського краю проханнями про допомогу. З точки зору водозабезпечення найбільше з розташуванням пощастило Снігурівці, яка знаходилась поблизу річки Інгулець, але й тут відчувалася нестача якісної питної води. В Маліївці через відсутність корму і води в прудах *«рогатой скот и лошади пришли в крайне худое положение»*.¹⁰⁰

Одним із джерел води у степах поблизу білоруських поселень також були ставки, які поділялися на рибні, постійні та пересихаючі. Коли в Херсонському повіті були великі посухи, то під час них зникало багато пересихаючих ставків.

В березні 1824 Засілля та Явкіне проїздом відвідав херсонський повітовий стряпчий, який занотував проблеми з водозабезпеченням та передав їх вищому керівництву. Оскільки зима була малосніжною, а весна розпочалася без дощів, то ставки майже висохли, перетворившись на калюжі глибиною не більше чверті аршину. В Засіллі було два ставки, в Явкиному – один, спільною довжиною не більше півверсти, а шириною дуже вузькі. Селяни з труднощами напували худобу, яка відчуваючи спрагу, заходила на середину цих калюж і потім не могла самостійно вибратись, загрузаючи в багнуці. В Засіллі на той час діяло лише два колодязі, один з яких обвалився і

⁹⁸ Матеріали для оцінки земель Херсонської губернії. Херсонський уезд. – Херсон: Херсонская земельная управа, 1890. – С. 29

⁹⁹ ДАХО. – Ф. 14, – Оп. 1. – Спр. 921. – Арк. 26 зв.

¹⁰⁰ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 190. – Спр. 114. – Арк. 55

потребував відновлення, а інший мав настільки гірку воду, що *«поселяне жалуются болезнями, что и им стряпчим, замечено по цвету в лице их»*.¹⁰¹

Враховуючи ці факти, генерал-губернатор Воронцов доручає чиновникам облаштування нових колодязів, які б постійно підтримувалися ремонтом, правильним доглядом та очисткою.

8 травня, а потім 13 липня 1824 року повірені Пилип та Іван Вачек від імені селян Засілля зверталися до графа Воронцова *«по случаю маловодия; от чего не можем засвестись скотоводством и прочим домоводством, да и сами мы жители переносим болезни»*.¹⁰² Повіреними підкреслювалось, що з самого початку прибуття на пустопорожні землі вони відчували труднощі з водою, а останні два роки були сильні посухи, які змусили терпіти крайню біди. З шести колодязів п'ять пересохли, залишився лише один глибиною 19 сажнів, але й він наповнювався декілька днів, а вистачало її лише на декілька дворів, більша ж частина населення залишалася без води. Автори скарг писали, що у Засіллі більше двохсот дворів, де проживає 469 чоловіків та 458 жінок, а також рогатої худоби до 3000 голів, але з лютого 1824 загинуло близько 800 з них. Селяни благали знайти краще місце для проживання, і були готові зводити будинки на новому місці навіть за власний кошт, лише прохали у цьому випадку звільнити їх від сплати податків на три роки. *«Скажите нам Ваше Сиятельство землю где только вам будет благоугодно – будь бы только была вода для водопоев скота и человеческой надобности, то мы с радостью согласимся переселиться, во избежание несчастного ныне нашего положения»*.¹⁰³

Після скарг селян цивільний губернатор Калагеоргій у травні 1824 року вирішив особисто відвідати явкинців та засільців, яких характеризував таким чином: *«жители оных поселились с характером требовать во всем пособия от Правительства»*.¹⁰⁴

За результатами поїздки він докладав Воронцову, що проблеми з водою значно перебільшені. В якості доказу він вказував, що весною жоден житель Засілля або Явкине не хворів цингою, тоді як в інших поселеннях, набагато краще забезпечених водою, такі випадки траплялись. Натомість він побачив, що засільські та явкинські колодязі, збудовані за державний кошт, перебували в занедбаному стані. Діставати воду з них було незручно через відсутність мотузок та діжок. Але водночас *«вода в оных нисколько не затхлая; но совершенно свежая. Есть в ней некоторая горечь, по которой теряется вкусность, и которую сами поселяне называют не смачношью, но она не вредна для здоровья»*.¹⁰⁵ Як підсумок, оскільки селяни усе ще користувалися пільгами, наданими урядом під час заселення, то рекомендувалося проводити роботи по зведенню нових криниць за їх власний рахунок. Пропорцією, яка б задовільняла потреби жителів Засілля та Явкиного у воді, пропонувався 1 колодязь на 10 дворів, а для успішного завершення цієї справи відрядити туди благонадійного дворянського засідателя, який би слідкував там за порядком.

Додатково було визначено шукати місця для нових криниць. Риття колодязів у ті часи було не такою простою справою, як може здатися. Зазвичай глибина колодязя сягала 18-20 сажнів (38-42 метри), в деяких випадках навіть 25-27 сажнів (53-57 метрів). За кошторисом, укладеним для білоруських поселень, вартість лише одних матеріалів та інструментів для будівництва колодязя складала 431 рубль 60 копійок. Врешті-решт, у другій половині 1820-х років керівництво вирішує піти назустріч селянам Засілля у питанні переселення. У квітні 1826 року білоруські поселення оглядають дійсний статський радник Башмаков Дмитро Євламійович та віце-губернатор Фірсов, які роблять висновок про доцільність переселення засільців до Старосілля. За ревізією 1816 року в Засіллі проживали 479 душ чоловічої статі на кожного з яких в середньому припадало 39 десятин землі, а всього за селом було закріплено 18816 десятин землі. Рішення щодо переселення засільських селян було затверджено положенням Комітету Міністрів 13 листопада 1826 року. 16 квітня 1827 року Херсонська казенна палата випускає указ про переселення частини селян Засілля до Старосілля. Відзначалося, що Засілля *«скудно водою, которая кроме того имеет вредное свойство»*.

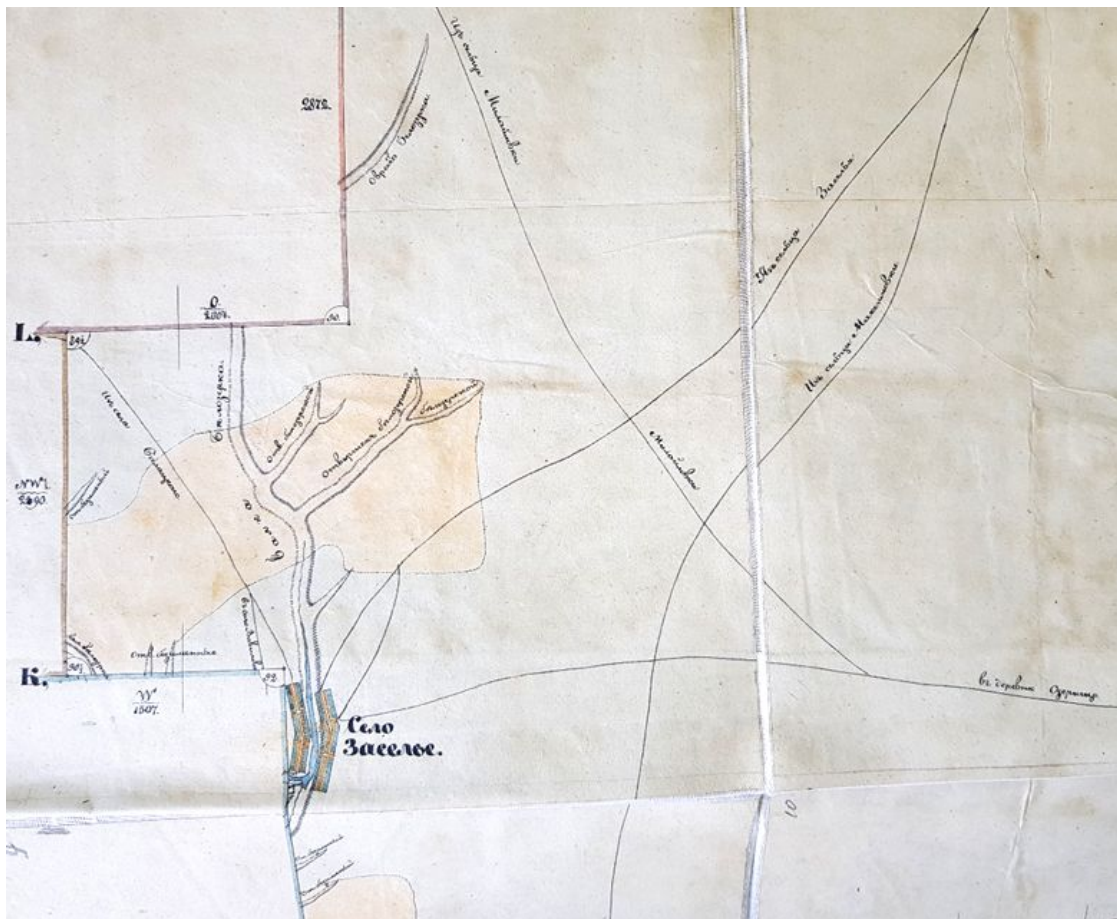
¹⁰¹ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 190. – Спр. 114. – Арк. 1 зв.

¹⁰² Там само. – Арк. 23

¹⁰³ Там само. – Арк. 25 зв., - 26

¹⁰⁴ Там само. – Арк. 13

¹⁰⁵ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 190. – Спр. 114. – Арк. 15 зв.

Фрагмент карти 1830 року на якому позначені село Засілля, балка Білозірка, шляхи до сіл Максимівки, Михайлівки, Озерища.

Джерело: ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1433. – План казенної землі сіл Засілля, Явкіне, Великий і Малий Нагартав. 1830 р.

Щодо повторного переселення жителів Явкіне, Маліївки та Снігурівки в указі було винесено резолюції по кожному населеному пункту. Про Явкіне описувалось, що хоча село теж «скудно водою», але «представляется возможность отвратить сей недостаток прилежнейшим старанием о колодцах и обменами земли с принадлежащими Адмиралтейскому ведомству селениям Висунским, которое владея оврагом Веровчином стесняет чрез то село Явкино в пользовании водою».¹⁰⁶ У червні 1827 року явкинська громада в листі, написаному повіреними Трохимом Івановим, Степаном Семеновим, Тарасом Григор'євим та канцеляристом Спиридоном Колосовським буде ще раз прохати про переселення. «Сиятельнейший Граф, войдите в несчастное положение наше и отклоните неминуемую гибель восьмистам душам простоящую притерпевающим 15ть лет недостаток в воде»¹⁰⁷, – так закінчували звернення явкинці, але відповіді на нього не послідувало. Джерела другої половини 19 століття свідчать, що явкинці й тоді залишались без якісної води, хоча й використовували ставки та колодязі, збирали талу й дощову воду за допомогою греблі на балці. З приводу греблі на балках існує таке свідчення: «Дачи, занятые Белоруссами, отличаются недостатком хороших грунтовых вод, так что напр. в с. Явкино сделана плотина, задерживающая снеговую и дождевую воду, которая среди лета портится и наполняется таким множеством инфузорий, что Белоруссы, не смотря на свою неопрятность, процеживают ее сквозь несколько полотен, и тогда уже утоляют этою слизистою влагою жажду, а когда и этот резервуар делается окончательно негодным, привозят воду из Висуни за 15 верст, а иногда и еще далее из Ингульца».¹⁰⁸

¹⁰⁶ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 190. – Спр. 114. – Арк. 147

¹⁰⁷ Там само. – Арк. 87 зв.

¹⁰⁸ Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч. 1 / А. Шмидт. – СПб., 1863. – С. 541

По селу Маліївці ситуація була визнаною як така, що не потребує додаткових дій та переселення.

Про Снігурівку писалось окремих пунктом: *«Село Снигуровка хотя имеет невыгодное положение земли как из плана видно, но по причине соседства с обеих сторон помещичьих владений отвратит неудобство кажется невозможно, впрочем при ближайшем осмотре замечено, что могут они жить безбедно, а при лучшем попечении о хозяйстве и преобильнейшем урожае могут жить в изобилии, а потому полагалось оставить их в теперешнем положении»*.¹⁰⁹

В Старосіллі, куди так хотіли потрапити усі інші білоруси, проживало 110 душ чоловічої статі, на кожного з яких припадало 30 десятин землі, а всього 3300 десятин. В інших сусідніх казенних селах: Новодмитрівці, Олександрівці та Архангельському пропорція розподілу була іншою – по 15 десятин на ревізьку душу. В результаті переобмежування земель казенних сіл Новодмитрівки, Олександрівки та Архангельського до Старосілля було приєднано 17 000 десятин. Сумарної кількості землі у понад 20000 десятин повинно було вистачити для задоволення потреби у 30-десятинній ділянці, як для старосільчан, так і для майбутніх переселенців із Засілля. Але сталося непередбачуване. Селяни Засілля, які добивалися права переселення, раптово визнали *«невыгодными»* для себе землі, запропоновані їм царським урядом та у кінцевому підсумку залишилися на старому місці проживання. В указі Херсонської казенної палати від 25 лютого 1828 р. про це писалося так: *«Как селения Заселья поселяне не пожелали переселяться на землю селения Староселье и остались на прежнем месте, а потому и разграничения земель между селениями: Новодмитровкою, Архангельским, Старосельем и Новоалександровкою, оставить по прежнему; учиненные же вами по указу сей палаты от 4 августа 1827 года за № 9143 межи уничтожить, о чем и предписать херсонскому городскому суду»*.¹¹⁰

Таким чином, дозвіл на переселення на нове місце до берегів Інгульця отримали лише жителі Засілля, але й ті не скористалися цією можливістю. Як видно з цієї історії, усі спроби білоруських селян змінити своє місце проживання були невдалими. В кінцевому підсумку вони змирилися та припинили спроби змінити місця своїх поселень, хоча для цього знадобилося більше двох десятиліть.

Земельні питання, сільське господарство, населення та побут

Хоча переселенці прибули до Херсонського повіту не з пустими руками, але перші роки їм не вистачало ані сільськогосподарського інструменту, ані худоби. Різноманітні джерела дають надзвичайно яскраву та деталізовану картину раннього життя білорусів майже кожного року їх першого десятиліття на новому місці.

У 1814 році для поліпшення становища 674 родин білоруських селян планувалося закупити:

- Для кожної родини по 1 парі робочих волів (305 вже були придбані, залишалось 369, кожна пара по 100 рублів – усього 36900 рублів);
- По 1 одному плугу на кожні 4 родини, усього 168 плугів (88 були вже придбані, залишалось 80, кожен плуг по 50 рублів – усього 4000 рублів);
- За кількістю родин видати 674 волових вози (вже були видані 200 возів, залишалось докупити 474 вози, кожен вартістю 20 рублів – усього на суму 9480 рублів);
- Для посіву ярових видати кожному господарю по одній четверті ячменю – усього 674 четверті (190 четвертей були видані, залишалось придбати 484 – за тодішніми розцінками – 3388 рублів).
- Проса по два четверика на 674 родини – усього 168 четвертей 4 четверики (було видано 45 четвертей 7 четвериків, залишалось купити – 122 четверті 5 четвериків на суму 858 рублів 37 ½ копійок);
- На посів озимих по 1 четверті на кожну з 674 родин (видано 190, залишалось 484 четверті за ціною по 10 рублів за четверть, усього на 4840 рублів).

¹⁰⁹ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 190. – Спр. 114. – Арк. 147 зв.

¹¹⁰ ДАХО. – Ф. 14, - Оп. 1. – Спр. 1175. – Арк. 41 зв.

На початку заселення Херсонського повіту білоруси користувались 15-річною пільгою, розпочинаючи з 1811 року і завершуючи 1826 роком. Після закінчення пільгового періоду переселенці повинні були сплачували такі збори: подушний – по 3 рублі, оброчний – 9 рублів, на дороги – 25 копійок, на водні сполучення – 5 копійок, на земську повинність – 93 копійки, на народне продовольство по 25 копійок з кожної душі щорічно.¹¹¹

За указом від 1-го липня 1815 року херсонському губернському землеміру Ярославському доручалося надати данні про ділянки зайняті бобилецькими селянами та кількість десятин землі зайнятих ними. За його підрахунками у володінні чотирьох білоруських бобилецьких слобід знаходилося 61 285 десятин землі.¹¹²

Але вже з перших років переселення тема справедливого обмежування земель стало однією з центральних у стосунках білоруських переселенців з місцевою владою. Наприкінці 1815 року віце-губернатор Калагеоргій І.Х. особисто відвідав бобилецькі поселення та отримав скаргу від селян, що ті *«терпят крайние притеснения со стороны соседних помещиков и других владельцев»*.¹¹³ Ставалося це через невизначеність меж землі селян та кордонів поселень з межами земель місцевих поміщиків, тому землеміру Ярославському доручалося невідкладно відправитись до бобилецьких поселень та визначити межі землеволодінь згідно плану.

Міністр внутрішніх справ Козодавлев вбачав надмірну повільність Ліфанова в роботі по облаштуванню білорусів. Тому у січні 1816 року *«производство в Бобылецких селениях построеный и водворения в них поселян, возлагается ныне мною непосредственно на попечение Г. Коллежского Секретаря Овсяннико-Куликовского»*,¹¹⁴ радником якого стає землемір Ярославський. Діяльність Овсяннико-Куликовського характеризувалась керівництвом з позитивного боку, він добре знався у сільському господарстві і справді докладав зусиль, щоби привести справи білорусів до ладу.

Щоб краще зрозуміти загальне становище білоруських поселенців на межі 1815-1816 років, варто розглянути детальну відомість про благоустрій усіх 14 партій переселенців. Інформацію до цієї відомості було внесено радником Ліфановим перед його усуненням від обов'язків доглядача бобилецьких поселень.

Отже, за його даними населення білоруських сіл складало таку кількість:¹¹⁵

Звание селений	К 1 ^{му} числу генваря месяца 1815 ^{го} состояло на лицо				К тому числу прибыло в течении одного года											Обоего пола душ с прибывшими и вновь рожденными
					Через бракосочетание			Через соединение малочисленных семейств				Народилось				
	семейств	мужеска	женска	обоего пола	мужеска	женска	обоего пола	семейств	мужеска	женска	обоего пола	мужеска	женска	обоего пола		
Селение Малеевка	176	459	455	914	2	10	12	-	7	15	22	26	15	41	15	989
Селение Явкина	178	476	481	957	7	14	21	-	9	39	48	25	15	40	17	1066
Селение Заселье	194	489	470	959	1	9	10	-	26	54	80	34	33	67	20	1116
Селение Снигиревка	126	334	295	629	3	11	14	-	9	26	35	7	8	15	6	693

З вищенаведеної таблиці видно, що найбільше населення та показники народжуваності були в Засіллі. Як відомо з попереднього викладу матеріалу, у 1812 році приблизно дві третини від загальної кількості білоруських переселенців були розквартировані в будинках місцевих жителів сіл Архангельського та Олександрівки. Місцеві жителі були зовсім не раді такому рішенню. У власних хатах їм доводилося тіснитися по 10-15 осіб з незнайомими людьми з чужих далеких країв.

¹¹¹ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 190. – Спр. 114. – Арк. 124 зв.

¹¹² ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 825. – Арк. 21в

¹¹³ Там само. – Арк. 29

¹¹⁴ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 2. – 1814 р. – Арк. 1 зв.

¹¹⁵ Там само. – Арк. 31а

Наступна таблиця є продовженням відомості Ліфанова та дуже важливою, оскільки дозволяє прослідкувати факт проживання двох третин явкинців, майже третьої частини маліївців на квартирах в інших казенних поселеннях навіть у 1816 році. Найкраще справи з заселенням відбувались в Снігурівці та Засіллі:¹¹⁶

Звання селений	Из того числа убыло в течении одного года									К 1 ^{му} числу генваря месяца 1816 ^{го} состояло на лицо												
	Черз бракосочетание			Черз соединение малочисленных семейств			Умерло			Из того числа где именно находятца												
	мужеска	женска	обоого пола	семейств	мужеска	женска	обоого пола	мужеска	женска	обоого пола	семейств	мужеска	женска	обоого пола	На местах поселений				На квартирах по казенным селениям			
															семейств	мужеска	женска	обоого пола	семейств	мужеска	женска	обоого пола
Малеєвка	4	7	11	43	8	21	29	34	23	57	133	448	444	892	86	287	285	562	47	161	169	330
Явкина	6	13	19	25	5	43	48	29	53	82	153	477	440	917	40	159	141	295	113	323	299	622
Засельє	2	9	11	42	26	44	70	38	53	91	152	484	460	944	124	412	387	799	28	72	73	145
Снигирєвка	3	12	15	26	12	26	38	24	37	51	100	314	265	579	91	283	238	521	9	31	27	58

І нарешті, в останній частині великої відомості Ліфанова зберіглися цінні дані про кількість будинків, становище сільського господарства, та суми коштів громад білоруських сіл:¹¹⁷

Звання селений	Число домов		Общественной суммы	Хозяйственного заведения		Скота							Сколько произведено в 1815 ^м году озимого посева						
	От казны данных в 1813 году	Из числа пустых, крестьянами починенных		От казны данного			Собственного их							От казны данного		Собственного их			
				Рублей	копеек	Плугов с прибором	Возов воловых	Волов пар	Волов пар	Коров	Бычков	Телиц	Лошадей	четвертей	четвериков	четвертей	четвериков	четвертей	четвериков
Селение Малеєвка	19	34	816	10	13	12	93	3	71	18	33	80	32	-	27	4	-	-	
Селение Явкина	22	16	547	08	9	10	44	4	78	25	13	68	24	-	14	6	-	2	
Селение Засельє	78	17	776	70	37	86	162	7	135	72	96	63	17	-	137	6	-	4	
Селение Снигирєвка	56	5	745	-	15	47	87	7	88	40	51	16	31	-	28	4	-	-	

Завдяки матеріалам справ, які зберігаються в російському державному історичному архіві ми можемо дізнатися про показники 1816 року щодо кількості жителів у кожному білоруському поселенні Херсонського повіту та їх сільськогосподарське становище (див. таблицю нижче)¹¹⁸.

Для кращого ознайомлення з масштабом проведених його попередниками робіт, Овсянико-Куликовський двічі відвідує усі чотири білоруські поселення в 1816 році. Перша поїздка відбувалась в лютому. Він знайшов, що в Маліївці лютувала натуральна оспа, від якої помирали малолітні діти. З огляду на це він прохав виконуючого обов'язки херсонського цивільного губернатора відправити до бобилецьких поселень лікаря, який би зробив щеплення дітям.

За результатами поїздки він звітував, що в громадах переселенців все складається добре, господарі будинків задоволені майном, отриманим від скарбниці і займаються польовими роботами.

¹¹⁶ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 2. – 1814 р. – 31а

¹¹⁷ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч. 2. – 1814 р. – 31а

¹¹⁸ РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2109. – Арк. 4

Селения для них устроенные в Херсонской Губернии, число семей и душ в оных и обзаведение их на счет казны																
Название селений	Семейства	число душ			дома	молитвенные дома	мельницы	колодцы	лошади	волы	коровы	плуги	бороны	возы	Количество земли в десятинах при селениях	Посеяно ярового и озимого хлеба в 1816 году четвертей
		мужеска	женска	обоего пола												
Заселие	162	469	457	926	162	1	1	2	Лошади остались те же, какие были на прежнем жительстве	1194	Большая часть снабжена по одной корове на семейство	149	149	597	14070	1194
Явкина	164	459	424	883	164	1	1	2							13770	
Малеевка	153	437	414	861	153	1	1	2							13110	
Снигаровка	118	322	276	598	118	1	1	3							9660	
Итого	597	1687	1571	2269	597	4	4	9	982	1194		149	149	597	50610	1194

Наступна таблиця була надана графом Ланжероном для Аракчєєва у 1818 році. У ній відтворювались показники кількості селян та їх забезпеченості худобою і сільськогосподарським інструментом станом на 31 грудня 1817 року:¹¹⁹

Ведомость о хозяйственном устройстве переведенных по Высочайшему повелению в Марте 1812 года из Бобылецкого староства Могилевской Губернии казенных крестьян в Херсонской Губернии водворенных, с показанием какое находится у них обзаведение:

Название селений	Количество земли в десятинах	число семейств	число душ			число домов	Число молитвенных домов	Число мельниц	Число колодцов	Число лошадей	Число волов	Число коров	Число борон	Число возов	Число плугов	Посеяно хлеба озимого в 1816, ярового и озимого в 1817 годах четверти	
			мужеска	женска	обоего пола											1816	1817
Заселье	По неотмежеванню еще настоящего количества десятин земли неизвестно	171	514	491	1005	173	Молитвенные дома еще не выстроены	1 партикулярная	3	60	565	251	82	190	61	183	468
Явкинка		173	477	442	919	177		1 партикулярная	2	48	496	268	48	184	48	310	665
Малеевка		150	457	443	900	150		1 от казны	10	118	358	268	39	150	39	165	630
Снегиревка		109	340	307	647	109		2 партикулярных	при речке Ингульце	9	356	180	37	125	37	130	298

Додатково Овсянко-Куликовський повідомляв про кількість іншої худоби та суми суспільних коштів в білоруських поселеннях. Так за його даними за 1817 рік до відомості для департаменту державного майна увійшли:

В Засілі:

- Рогатої худоби та дрібної худоби – 329 голів;
- Овець – 80 голів;
- Зкошеного селянами сіна копиць – 8645;
- 2 греблі і ставок;

¹¹⁹ РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. - Спр. 2474. – Арк. 13

- Суспільної суми зібраної за оренду сторонніми скотарями Засільської дачі – 742 рублі 05 копійок.

В Явкіне:

- Рогатої худоби та дрібної худоби – 348 голів;
- Зкошеного селянами сіна копиць – 10516;
- 1 гребля і ставок;
- Суспільної суми зібраної за оренду сторонніми скотарями Явкінської дачі – 611 рублів 50 копійок.

В Маліївці:

- Рогатої худоби та дрібної худоби – 368 голів;
- Овець – 229 голів;
- Зкошеного селянами сіна копиць – 8134;
- 1 гребля і ставок;
- Суспільної суми зібраної за оренду сторонніми скотарями Маліївської дачі – 1050 рублів 05 копійок.

У Снігурівці:

- Рогатої худоби та дрібної худоби – 249 голів;
- Овець – 35 голів;
- Зкошеного селянами сіна копиць – 3822;
- Суспільної суми зібраної за оренду сторонніми скотарями Снігурівської дачі – 636 рублів 05 копійок.

Отже, усього в чотирьох поселеннях нараховувалось:

- Рогатої худоби та дрібної худоби – 1294 голів;
- Овець – 344 голів;
- Зкошеного селянами сіна копиць – 31117;
- 4 греблі і 3 ставки;
- Суспільної суми зібраної за оренду сторонніми скотарями Засільської дачі – 3039 рублів 60 копійок.

Через два роки вже інший чиновник – сотник Воскобойніков складав відомість щодо кількісних характеристик становища білорусів в Херсонському повіті:¹²⁰

Ведомость

О хозяйственном обзаведении переведенных в 1812^м году из Бобылецкого староства Могилевской Губернии казенных крестьян и поселенных в Херсонской Губернии

генваря 7го дня 1818го года

Звание селений	число семейств	число душ		домов	лошадей	число рогатого скота		
		мужеска	женска			воллов	коров	разного возраста скота
Явкинка	173	488	436	173	48	496	268	390
Малеевка	150	463	454	192	128	358	282	382
Заселье	171	514	491	173	60	565	251	329
Снегуровка	109	340	301	109	39	355	180	249
Итого	603	1805	1682	647	275	1774	981	1350

¹²⁰ РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2474. – Арк. 11

За спостереженнями Воскобойнікова найголовніше господарче обзаведення білорусів в Херсонському повіті полягало у хліборобстві та скотарстві, а умовами вони були задоволені. Насправді ситуація була далеко не такою радісною. Селяни скаржилися на невігідність умов проживання, несправедливість чиновників та сусідніх поміщиків. Влітку 1818 року до усіх білоруських поселень з метою перевірки скарг особисто завітав генерал майор де Сталь. Завдяки цьому візиту ми маємо безцінні відомості про умови життя білорусів усього лише через 6 років після переселення. Щодо кожного поселення де Сталь залишив короткий опис із зазначенням проблем та шляхів їх вирішення. Ці рядки заслуговують бути процитовані з незначними скороченнями:

«Заселье.

В селении сем на овраге Белозерке сделан пруд, и другой повыше оного. Сверх того вырыто в селении три колодца, из коих один и окончен, но следующих два не совсем еще отделаны. Вода в прудах и колодцах здоровая, но за всем тем жители просят сделать еще третью плотину на земле их в том месте, где прилегает дача, Адмиралтейским селением Калиновке и Воскресенскому принадлежащая, и умножить число колодцев. Дабы заспокоить народ сей, и дать ему возможность в одном каком-либо пруду мочить лён и коноплю, я признаю нужным устроить еще, по желанию его, на счет казны одну плотину, и вырыть два колодца; но как замечено мною, что в колодцах деревянные срубы... то гораздо бы полезнее было если бы вместо деревянных срубов строились в колодцах каменные стены. В сокращение же расходов, ломку и доставку камня возложить на самих жителей, что во время свободное от полезных работ нимало для них не будет тяготительно, а уплату производить одним только мастеровым, которые для постройки договорятся. Сверх того жители сего селения просили меня исходатайствовать им в нарезку часть земли, Адмиралтейским селением Калиновке и Воскресенскому принадлежащей, в том уважении, что она смежствует с их дачею, и от самого жилья в недалеком находится расстоянии; но я не нахожу сего требования заслуживающим уважения, потому, что они по числу души имеют земли весьма много, и утеснения от соседей своих не чувствуют.

Явкина.

Селение сие основано на овраге Веревином, где сделано два пруда и вырыты три колодца, в которых вода чистая и здоровая, хотя немного и солоновата. Жители просят сделать еще третью плотину, но по местному неудобству удовлетворить таковой просьбы невозможно, да и прямой надобности в том не предвидится; признается только за необходимое вырыть еще три колодца на том берегу, где существуют теперь два колодца и где скорее можно достать воду, нежели на противоположном. Они просят так же участок земли, прилегающий к их даче, и принадлежащий казенному селению Висунскому, отрезать от сего селения и отдать им во владение с заменом другого, но таковая просьба, как совершенно излишняя, не заслуживает никакого внимания, тем более, что Висунские поселяне на сей размен не согласились.

Малеевка

Здесь на балке Доброй сделано два пруда, в которых вода хотя во время продолжительного бездождия и высыхает, но зато селение снабжено достаточным количеством колодцев, и есть ли прибавить к ним еще два, то жалобы поселян совершенно уничтожаются. Они просят участок земли, состоящий на левом берегу балки Доброй, принадлежащий казенному селению Владимирскому, предоставить в их владение... Кроме сего помянутые поселенцы, по внушению людей, наклонных к ябеде, почитая казенною одну лощину, принадлежащую к даче Княгини Шаховской, просят также отдать оную в их владение; но как по справке оказалось, что лощина сия по документам и по плану принадлежит частному владельцу, то настоящая просьба уважена быть не может.

Снигиревка

Селение надделено всеми угодьями преимущественно пред всеми прочими, ибо поселено при реке Ингульце, в которой тут же с горы впадают большие родники; имеет в степи прекрасные земли, два пруда на балке Веревиной, и еще балку Мечетскую, на которой, если будет нужда, поселенцы могут сделать плотину собственным своим иждивением; относительно же прибавки им земли, потому уважению, что дача их имеет в ширину с небольшим только три версты, просьбы сей удовлетворить их не можно, потому что соседние помещичьи земли, которыя довольно удобны, и которыя поселенцы желали бы присоединить к своей даче, обведены формальною межею, и выданы о том владельцам межевые книги. По мнению моему не нужно также позволять им заводиться на балке Веревиной хуторами, ибо нет к сему никакой

необходимости, и они, не зная еще как обходится с огородами, основывают сие требование на одной только прихоти. Я во многих других местах здешнего края видел, что казенные поселяне имеют огороды свои в далеком от селений расстоянии, и о заведении хуторов вовсе не думают; равным образом не следует снабжать их никакою ссудою и на разведение садов, овцеводства и пчеловодства, потому что не всяк из них способен к сим заведениям. Сделавши же одним ссуду, дастся повод и всем прочим селениям просить об оной, и Правительство вовлечет себя без надобности в новые заботы. В последствии же времени, когда сказанные поселенцы более здесь привыкнут, и узнают все обычаи, то без всякого вспоможения сами они заведут то и другое.»¹²¹

Хоча де Сталь пише про відсутність потреби створювати хутори жителям Снігурівки, але забігаючи далеко наперед, можемо сказати, що у другій половині 19 століття вони все одно з'являться з'являться. Ці хутори добре видно на карті між селами Засілля та Новопетрівка:

Джерело: «Специальная карта Европейской части России», під ред. Стрельбіцького, 1903 рік, арк. 33.

Цю ділянку, розташовану далеко в степу на відстані 25-30 верст (26-32 км) від Снігурівки, напівгірко-напівжартома снігурівчани називали «*наша Сибір*».¹²² Під час проведення польових робіт значна частина селян переселялася разом з худобою до цього віддаленого степу, де знаходилися два колодязі глибиною 25-27 сажнів.

За результатами поїздки де Сталь висловлює свої пропозиції щодо облаштування життя білорусів. Він пропонує продовжити надання їм пільг на сплату податків до 01 січня 1826 року. Звернувся він і до проблеми об'єднання сімей, які не перебували між собою в родинних зв'язках, запропонувавши таким сім'ям зайняти ті порожні будинки в Маліївці, де повинні були оселитися білоруси з 1-ої партії переселенців, але які заснували Старосілля.

Також де Сталь звернув увагу, що у 1812-1818 роках білоруські селяни постійно зверталися до вищої влади з проханням повернути їм гроші у сумі 11600 рублів, отриману за продаж конопель та ярового хлібу солдатам Єлєцького полку перед переселенням у 1812 році. Ці гроші у селян були відібрані по прибуттю до Єлисаветграду та не повернуті їм колезьким радником Розенкампом. Нарешті в період осені 1819 року 11600 рублів були виділені, а херсонським чиновникам доручили розподілити цю суму між переселенцями у присутності виборних старост усіх бобилецьких поселень, а також священників, які знаходились при них. Після спільної наради старости і священники повинні були вирішити скільки грошей із загальної суми належить кожній родині і на цій основі скласти поіменний список. Після вручення грошей особисто в руки, необхідно було також прикласти розписки,

¹²¹ РГИА. – ф.1409, – Оп. 1. – Спр. 2474. – Арк. 116 зв. - 120

¹²² Материалы для оценки земель Херсонской губернии. Херсонский уезд. – Херсон: Херсонская земельная управа, 1890. – С. 44

засвідчені священниками та старостами і надіслати їх на розгляд військового губернатора. Такі заходи були необхідні, щоб уникнути звинувачень з боку селян у несправедливості. Роздача грошей в сумі 11600 рублів була здійснена 1819 року і як писав князь Олександр Голіцин у звіті до Аракчеєва «за полным удовлетворением поселян осталось из упомянутой отпущенной суммы двадцать восемь копеек, кои в общий счет не вошли; и потому отданы по согласию всех селений старост и крестьян в пользу каменной церкви, строящейся в одном из Бобылецких селений».¹²³

Окрім цього де Сталь вважав за необхідне замість трьох осіб залишити над селянами лише одного доглядача, який би підпорядковувався військовому губернатору. До обов'язків такого доглядача входив захист білоруських селян від утисків приватних осіб. Будинок доглядача повинен був бути зведеним за рахунок скарбниці, а сам він отримувати 1000 рублів на рік.

В ході візиту до білоруських поселень генерал-майор де Сталь зафіксував кількість жителів та належного їм майна.¹²⁴

Ведомость

О числе душ обоего пола в Бобылецких селениях водворенных, и о имуществе, какое они имеют

Составлена в июне месяце 1818

Звание селений	Число семейств и душ обоего пола				Чем от казны снабжены при водворении										Что приобретено самими поселенцами									
	Семейств на новом жилище	мужеска	женска	Обоего пола душ	Домов	Волов	Плугов	Борон	Возов	Ржи		Ячменя		Проса		Домов	Плугов	Борон	Возов	Волов	Коров	Малолетков рогатого скота	Лошадей	Овец
										Четверти	Четверки	Четверти	Четверки	Четверти	Четверки									
1 Смигиревка Общественного капитала 700 руб.	109	360	307	667	109	226	28	28	112	113	-	113	-	28	2	3	17	22	29	144	195	298	4	50
2 Заселье	171	493	493	986	171	394	49	49	175	196	-	196	-	49	-	10	33	44	64	250	303	460	55	8
3 Явкина Общественного капитала 710 руб.	173	501	460	961	173	346	43	43	173	173	-	173	-	44	-	8	18	23	115	186	320	570	63	140
4 Малеевка Общественного капитала 1150 руб.	106	340	308	648	150	216	27	27	106	108	-	117	4	27	-	6	10	11	71	100	211	419	100	-
Итого	559	1694	1568	3262	603	1182	147	147	566	590	-	599	4	148	2	27	78	100	279	680	1029	1747	222	198

Наступником Овсянико-Куликовського на посаді доглядача бобилецьких селян призначають титулярного радника Миколу Дмитровича Комарницького, за даними якого у травні 1820 року населення чотирьох сіл складало таку кількість:¹²⁵

Перечневая ведомость

О числе душ обоего пола в четырех бобылецких селениях с показанием прибыльных после ревизии по 1820 год

Звание селений	По ревизии 1816 года состояло		К 1820 году родилось		Ныне на лицо	
	мужеска	женска	мужеска	женска	мужеска	женска
Селения Заселья	479	453	49	66	528	519
Селения Снегуровки	323	279	41	54	364	333
Селения Явкиной	459	424	47	28	506	459
Селения Малеевки	324	295	40	15	364	310
А всего	-	-	-	-	1762	1614

¹²³ РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 3215. – Арк. 2

¹²⁴ РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2474. – Арк. 127 зв. -128

¹²⁵ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 921. – Арк. 15 зв.

Як видно з цієї інформації, серед чотирьох білоруських поселень сучасне місто Снігурівка займало лише третє місце за кількістю жителів, в той час як зараз переважає кожне з них за цим показником в декілька разів. Цікаво зазначити, що у розділі присвяченому Снігурівці, у монументальній праці «Історія міст та сіл Української РСР. Миколаївська область» авторами помилково вказано кількість населення на 1816 рік як 322 особи. З того часу помилкова цифра у 322 особи постійно з'являлася у всіх наступних працях з історії Снігурівки, хоча насправді станом на 1816 р. населення Снігурівки було майже вдвічі більшим та складало 602 особи.

До справи розмежування земель залучали представників новостворених поселень, їх імена відомі нам навіть через два століття. Так архівні документи доносять список селян обраних депутатами у 1820 році для розмежування, а саме:¹²⁶

«Села Явкино

*Филип Иванов Козырев, Клим Афонасьев Корнеенко
Мартын Емельянов Изрядников, Василий Екимов Сопронев
Роман Якимов Курочка, Семен Гаврилов Ганчерев
Иван Андреев Ялкин, Яков Иванов Жушков*

Заселье

*Яков Павлов Голопузик, Никита Иванов Тартина
Герасим Алексеев Раченок, Иван Андреев Белкин
Савелей Степанов Марташенко, Василий Григорьев Свистуля
Василей Иванов Вертоголовый, Никифор Романов Барковой*

Снегиревки

*Василей Трофимов Кисел, Ермолай Нестеров Потравкин
Малах Иванов Овчинников, Иван Степанов Жигалкин
Ефим Иванов Овчинников, Андрей Иванов Дрыла
Иван Савельев Томашевской, Семен Ильин Селедец*

Малеевки

*Кузьма Иванов Козел, Аникей Иванов Мохеченок
Герасим Иванов Деревин, Петр Иванов Тарасенок
Яков Иванов Кошелев, Тарас Лукьянов Интушков
Демьян Малахов Стижечкин, Иван Васильев Галинка»*

Херсонський віце-губернатор Петрулін В.В. в листі від 16 червня 1820 року до нового землеміра Гречина пише, що згідно проектного плану, затвердженого Комітетом Міністрів, бобилецьким селянам надається не по 15 десятин землі на кожную особу, а по 30 десятин, і що таку пропорцію було визнано необхідною, для того щоб вони відчували перевагу перед іншими селянами, перестали жалкувати про переведення з батьківщини до нових місць та заохотилися до ведення кращого господарства.

Земельне питання для білоруських поселенців було найболючішим. Селяни усіх чотирьох поселень писали військовому губернатору графу Ланжерону подання із скаргами на невідгідне обмежування земель. Вони були невдоволені, що іноді межі проводилися всього лише на відстані декількох сажнів від житла. В жовтні 1820 року граф Ланжерон надає селянам жорстку відповідь на усі скарги через віце-губернатора Петруліна: *«Его Сиятельству прискорбно слышатъ ропот поселян, тогда когда Правительство извлекло их из нищеты, даровало земли привилегиею, снабдило хозяйством, устроило дома и оказываетъ всякое пособие. Им остается поддерживать себя трудолюбием. Время объявить, что Правительство не будет им пособлять»*.¹²⁷

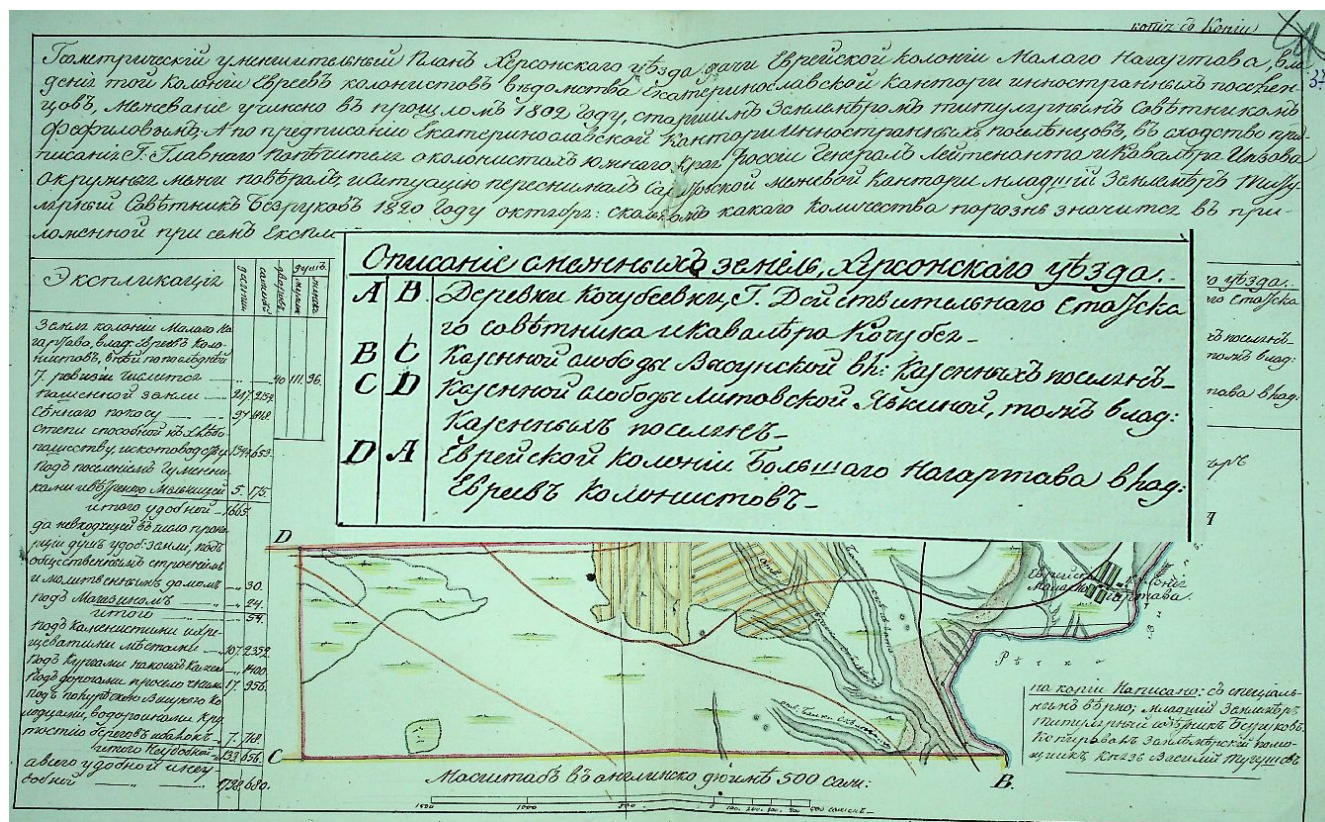
Але навіть після проведення усіх цих межувань час від часу виникали нові суперечки. Селяни Явкине, потерпаючи від нестачі води, були змушені заходити на землі адміралтейського поселення Висунська. На шляху до річки Висунь явкинцям доводилося порушувати межі єврейської колонії Малий Нагартав. Через це було запроновано провести обмін частини земель між цими трьома поселеннями. Внаслідок обміну селяни Явкине повинні були отримати доступ до ріки Висуні, та можливість прогону худоби через землі Малеого Нагартаву. Як писалося в рапорті з цього питання: *«Прогон же скота поселян Явкинских на водопой к речке Висуни в 15^{1/2} верстах от селения Явкино*

¹²⁶ Там само. – Арк. 16

¹²⁷ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 921. – Арк. 26 зв.

текущей, не покажется слишком отдаленным если принять в рассуждение, что пространство сие заключено будет между сею рекою и прудами селения Явкиной и следовательно в обоих концах водопой доставить».

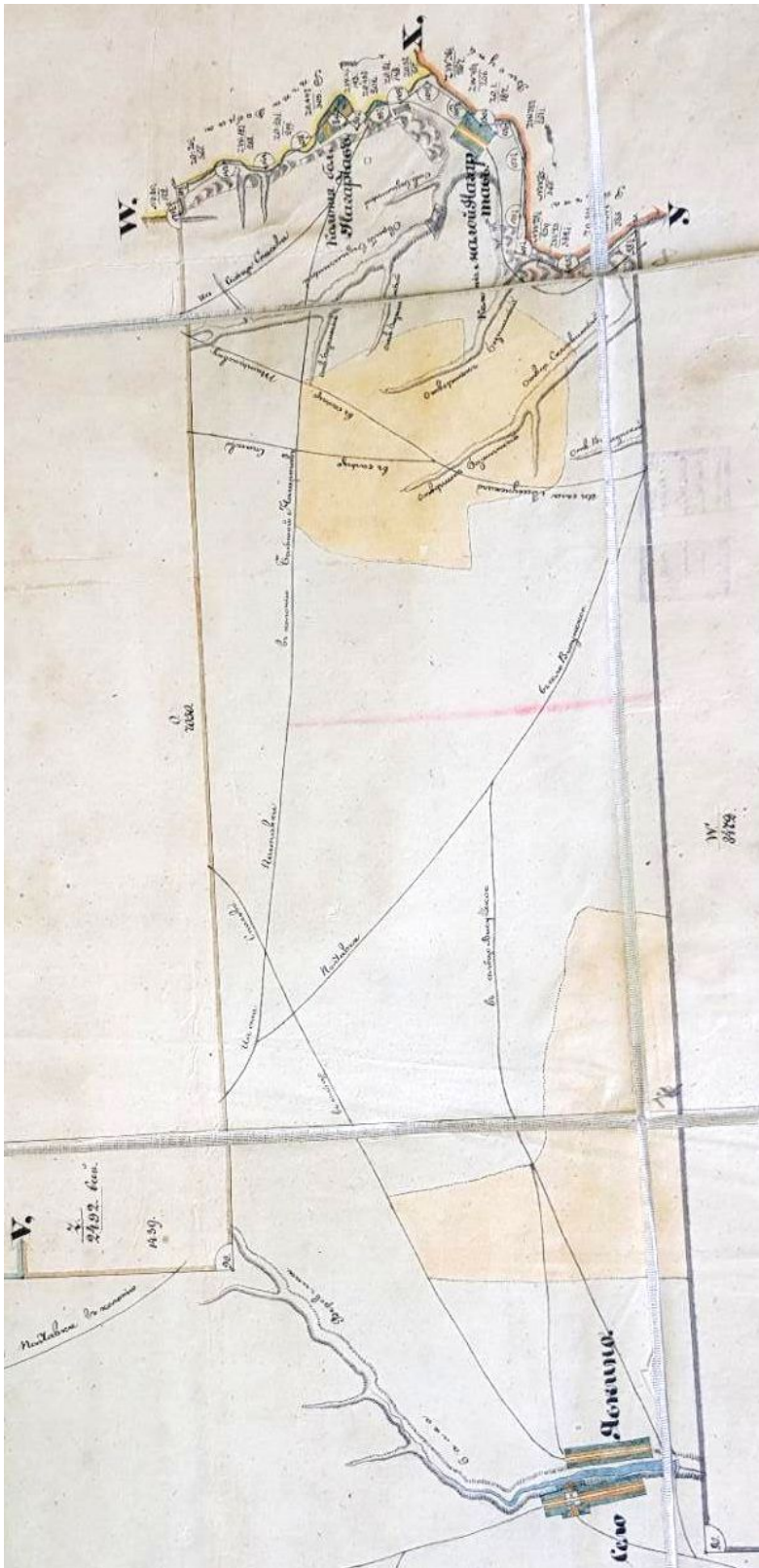
Цікаво, що на плані земель єврейської колонії Малий Нагартав Явкіне фігурує під назвою «казенная слобода Литовская Явкина».

Джерело: ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 1177. – Арк. 44.

У свою чергу, жителі Снігурівки мали постійні земельні суперечки з поміщиками Рафтопуло, Марцином та Крижановським. Окрім того, що снігурівчани мали незручних сусідів, 3000 десятин належних їм земель були непридатними для землеробства та будь-якої сільськогосподарської діяльності. Тому снігурівчани зверталися до Воронцова декілька разів. Так, 25 листопада 1823 року снігурівський церковний староста Євдоким Бублов, колезький регістратор Петро Васильович Барковський, представляючи інтереси снігурівчан, прохали Воронцова про точне визначення земельних меж, а ще краще переселити в інше місце. Наступне прохання з аналогічними вимогами надсилалось влітку 1824 через повіреного Нестеровича Єрмолая. Із третього листа дізнаємося про цікаві подробиці візиту до Снігурівки у 1818 році генерал-майора Сталя, який обіцяв позбавити селян від утисків поміщиків. Слова високопосадовця виявилися порожніми. Користуючись невизначеністю в межуванні, Крижановський та Рафтопуло буквально обклали даниною снігурівчан, змушуючи платити за випас по рублю з кожної корови та вола, били пастухів, відбирали овець, «прямо стремятся довести нас до такой крайности чтобы и последнего лишились имущества и могли бы голодом умереть». Засвідчував лист снігурівський виборний Василь Мільковський, присяжні Дмитро Нікіфоров, Ілля Давиденок, Іван Селеваненок, Сергей Швайка, Малах Іванов, Олексій Плехотка, Прокіп Портянка.

Неможливо сказати, що влада не відповідала на численні скарги, але справа з розмежування земель відбувалася дуже повільно. До цих завдань залучались й переселенці, які допомагали землеміру виконувати його роботу. Так влітку 1824 року з кожного поселення виділялися групи для межування земель, які складались з декількох чоловіків, простих робітників та їздових. Їх імена записані у списках і можуть стати в нагоді дослідникам родоводів:

Фрагмент карти 1830 року, на якому позначені Явкіне, єврейські колонії Великий і Малий Нагартав, балка Вірьовчина, шляхи до села Полтавка (Баштанка), Висунська, Спасовки.
 Джерело: ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1433. – План казенної землі сіл Засілля, Явкіне, Великий і Малий Нагартав. 1830 р.

- «Список понятым и рабочим людей казенного селения Явкиной Учиненой 1824 года июня 2го Повериною Тимофей Корнеенков
 Понятые
 Иван Вранников,
 Иван Сушков
 Рабочие
 Демян Бычков
 Андрей Зуев
 Флор Прусов
 Онисим Москалюнок
 Алексей Сидоров
 Иван Макаров
 Верховой с лошадыю
 Григорий Грицанов»¹²⁸
- «Список Малеевским поселянам которые отправлены на межу в понятые и рабочие июня 16го дня 1824 года Поверенный Ермолай Парцевский
 Понятые
 Никита Храпунов, Никита Михайлюнок, Иосиф Жариков
 Кузьма Козел
 Рабочие
 Евстафий Сильчонок
 Иван Малахов
 Василий Захарюнок
 Никита Диомин
 Максим Шакерин
 Иван Ващилин
 Верховой
 Михей Малкин
 Плугатарь Иван Воронин»¹²⁹
- «Список понятым и рабочим людям присланным для межования Бобылецким селениям земле казенного селения Заселья учиненой июня 2го дня 1824 года Повереной Герасим Саплев
 Понятые
 Василий Свистков, Василий Якименок
 Рабочие
 Никита Рыбкин, Григорий Барисенок, Кондрат Свитка, Трофим Шинкаренко, Макар Шуткин, Федор Давыдов, Денис Вачик, Казма Ерохов, Лукян Снытка, Алексей Горень,
 Верховой козак Павел Чечотка
 С троеконою подводною Карп

¹²⁸ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 921. – Арк. 68

¹²⁹ Там само. – Арк. 70

Тищенко

Для возки воды с воловой подводой Минай Чечков»¹³⁰

«Список понятым и рабочим людям присланным для межования Бобылецким селениям земле казенаго селения Снигоровки учиненой июня 2го дня 1824 года

Повереной

Ермолай Потравкин

Понятые

Федор Самуилов, Семен Самуилов

Рабочие

Ларион Кондратов, Иля Бенкин, Даныл Курилов, Василей Скакунов, Сидор Сколиков, Прокофий Вычек».¹³¹

«Список понятым и рабочим людей казенного селения Явкиной
Учиненой 1824 года июня 2го

Повериной

Тимофей Корнеев

Понятые

Иван Врадников

Иван Сушков

Рабочие

Демян Бычков

Андрей Зуев

Флор Прусов

Онисим Москалюнок

Алексей Сидоров

Иван Макаров

Верховой с лошадыю

Григорий Грицанов»¹³²

«Список Малеевским поселянам которые отправлены на межу в понятые и рабочие июня 16го дня 1824 года

Поверенный

Ермолай Парцевский

Понятые

Никита Храпунов, Никита Михайлюнок, Иосиф Жариков

Кузьма Козел

Рабочие

Евстафий Сильчонок

Иван Малахов

Василий Захарионок

Никита Диомин

Максим Шакерин

Иван Ващилин

Верховой

Михей Малкин

Плугатарь Иван Воронин»¹³³

«Список понятым и рабочим людям присланным для межования Бобылецким селениям земле казенаго селения Заселья учиненой июня 2го дня 1824 года

Повереной

Герасим Саплев

Понятые

Василий Свистков, Василий Якименок

Рабочие

¹³⁰ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 921. – Арк. 72

¹³¹ Там само. – Арк. 74

¹³² ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 921. – Арк. 68

¹³³ Там само. – Арк. 70

*Никита Рыбкин, Григорий Барисенок, Кондрат Свитка, Трофим Шинкаренко, Макар Шуткин, Федор Давыдов, Денис Вачик, Казма Ерохов, Лукьян Снытка, Алексей Горень, Верховой козак Павел Чечотка
С троеконою подводкою Карп Тищенко
Для возки воды с воловой подводкой Миной Чечков»¹³⁴*

«Список понятым и рабочим людям присланным для межования Бобылецким селениям земле казенного селения Снигуровки учиненой июня 2го дня 1824 года

Повереной

Ермолай Потравкин

Понятые

Федор Самуилов, Семен Самуилов

Рабочие

Ларион Кондратов, Иля Бенкин, Даныл Курилов, Василей Скакунов, Сидор Сколиков, Прокофий Вычек».¹³⁵

Протягом 1820 року бобылецькі селяни були передані із відомства військового у відомство цивільне. Гарним джерелом, за яким прослідковуються зміни у зростанні населення та їх добробуту є відомість складена губернатором Калагеоргієм для графа Воронцова у 1824 році. В колонку «число душ после принятия приобретенных» вписані 201 чоловік та 263 жінки народжених у поселенців за період 1821-1824 років; показана в колонці «сколько с того числа убыло» худоба була продана для купівлі хлібу через неврожай та нашестя сарани:¹³⁶

Ведомость О состоянии бобылецких крестьян и хозяйственном их заведении с поступления в ведомство гражданское																
№	Звание селений	Число душ по принятому списку		Число душ после принятия приобретенных		Число душ после принятия умерших		Сколько скота было при принятии их в ведомство гражданское			Сколько к тому прибыло		Сколько с того числа убыло			
		мужеска	женска	мужеска	женска	мужеска	женска	рогатой скотины	лошадей	овец	рогатой скотины	лошадей	овец	рогатой скотины	лошадей	овец
Александровской волости:																
1.	Селение Малеевка	342	311	32	46	22	30	629	86	-	264	25	178	63	14	-
2.	Селение Снигуровка	375	343	38	64	40	47	683	37	96	265	36	556	57	9	3
3.	Селение Староселье	142	157	4	15	12	15	118	33	-	191	3	72	3	13	-
Привольнянской волости:																
4.	Селение Заселье	546	524	74	88	91	81	104	128	156	267	34	192	228	22	40
5.	Селение Явкина	515	572	53	50	47	70	854	92	94	337	50	230	48	23	25
А всего в пяти бобылецких селениях		1920	1907	201	263	212	243	2388	376	346	1324	148	1228	393	81	68

Станом на 1830 рік землеволодіння чотирьох поселень складала таку кількість десятин зафіксовану на частина генеральної карти Херсонської губернії з вказанням заселення виведених з білорусі казенних бобылецьких селян:

- Засілля – 18816;
- Явкіне – 18030;
- Снігурівка – 12689;
- Маліївка – 11750.¹³⁷

¹³⁴ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 921. – Арк. 72

¹³⁵ Там само. – Арк. 74

¹³⁶ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 190. – Спр. 114. – Арк. 62

¹³⁷ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 1177. – Арк. 44

В середині 1830-х років відбудуться великі зміни. Одна з білоруських слобід, а саме Маліївка - буде віднесена до розряду військових поселень. Не ставши військовим поселенцями в Білорусі, маліївці змушені будуть відчуті на собі усі принади такого життя в Херсонському повіті. 7 квітня 1834 року указом Миколи I казенні поселення Маліївка та Володимирівка були прийняті до складу військового поселення Бугського Уланського полку. Херсонський цивільний губернатор отримав припис від імператора вчинити наступне:

- «1. Селения сии, со всеми крестьянами, сколько оных считается по последней ревизии и с принадлежащими к ним по генеральному межеванию землями, лесами и угодьями исключить из губернского ведомства и сдать в военное управление, командиру сводного кавалерийского корпуса, Генерал Лейтенанту барону Остен-Сакену.
2. Сельское начальство в сих селениях уничтожить.
3. Сбор государственных податей и земских повинностей, какого бы наименования они не были, прекратить в них с 1го Января сего года.
4. Объехать, вместе с Генералом Лейтенантом бароном Остен-Сакеном, сии селения, прочитать и наказать крестьянам их в подлиннике Мой указ и раздать печатные экземпляры оного, для общего сведения и исполнения.
5. Дабы можно было в свое время увидеть, до какой степени улучшено будет состоянте жителей сих селений новым управлением, Я нужным считаю поручить с Вашей стороны одному из Губернских чиновников, обще с тем – Штабс Офицером, который от начальства военных поселений назначен будет, делать подробную опись имуществу, какое у каждого из жителей

окажется в нынешнем их положении, как в скоте и хлебе, так и в самых строениях, разделя последние на хорошие, посредственные и худые, и один экземпляр сей описи». ¹³⁸

Деякі сторони побуту жителів білоруських поселень Снігуріки, Засілля, Явкіне, Маліївки, Старосілля знаходять своє вітворення у виданні «Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба» в частині 1 тому, присвяченого Херсонській губернії. Більшість характеристик, які надані в цій праці білорусам, були позбавлені належної об'єктивності, образливими та іноді відверто шовіністичними, хоча щодо деяких інших національностей автори допускали навіть гірші висловлювання. Можна навести деякі найбільш нейтральні уривки.

Про зайнятість населення у сільському господарстві та хист до підприємництва: «При своем трудолюбии Белоруссы вовсе не отличаются предприимчивостью и промышленной деятельности в них незаметно». «Они исключительно хлебопашцы и скотоводы, хотя и не имеют понятия об улучшенном ведении этих отраслей хозяйства; но занимаются возделыванием хлебов в большом размере и в урожайные годы запасают огромные скирды». «Долговременная льгота, дарованная им при переселении, обширные посевы, возможность выгодного сбыта по недалекому расстоянию от торговых городов: Херсона и Николаева, и обширное скотоводство, должны были доставить, по крайней мере некоторым из них, значительные выгоды. Но в жизни их почти незаметно различия состояний».

Про пільги та сплату податків: «Привыкнув в Могилевской губернии к недоимкам и ко всем уловкам, чтобы не платить подати и вымолить снисхождение, они и здесь в первое время переселения своего старались скрывать урожай, складывая большую часть хлеба своего в степи, вдалеке от селений, и поныне еще жалуются на неурожайность дачи. Таким образом, при 30-десятинном душевом наделе девственной землею, вымалывая снисхождение, они запустили довольно значительную недоимку в податях».

Цікавий факт про те як в середині 19 століття білоруси все ще зберігали свою мову: «Язык свой и нравы Белоруссы сохранили по настоящее время, хотя в одежде и пище последовали некоторые изменения, вследствие большей достаточности». За матеріалами 1859 року відзначалось, що «не смотря на соседство родственных племен, Белоруссы в значительной степени сохранили свою народность». ¹³⁹

Про те як виглядало житло білорусів всередині: «Хаты содержатся в большой неопрятности, которая еще более увеличивается от глиняных полов, на которые они, вместе с глиною, употребляют и навоз. Неровности пола указывают полную небрежность хозяев. Спертость и сырость воздуха в жилых покоях весьма заметны».

Через високу вартість на дрова та ліс взагалі, взимку житло опалювалось переважно соломною, бур'яном, комишем та навозними «цеглинами», або кизяками. Кизяки для простого люду білоруських поселень був найдешевшим та найрозповсюдженішим варіантом опалення; їх збирали влітку на загонах для худоби, вирізали чотирикутними плитами, обсушували на сонці та складали сажнями, а для запобігання відсиріння обмазували глиною.

Описуючи побут білоруських поселень Херсонського повіту в позаминулому столітті, неможливо оминати й негативні сторони життя. Сучасники звертали увагу на зловживання алкоголем, як їх найбільший порок: «Праздники у них существуют преимущественно для пьянства; в некоторых случаях они дозволяют даже детям обоих полов делать складчину между собою и напиваться до последней степени». Торгівля алкоголем зазвичай знаходилась в руках єврейських шинкарів, які через своїх повірених провадили діяльність штофних лавок. Дуже часто шинки вважались місцем, де сяни потрапляють до боргової кабали.

Домашнє начиння зазвичай нараховувало 2-3 ікони, 2 лави, стіл, декілька горщиків і мисок, дерев'яні та глиняні тарілки, штоф або графин, склянки, глеки, сільничку, діжку й кружку для води, хлібну діжку, відро, діжку для квасу, солінь та молока; приладдя для печі, для прання, пряжі, шиття та готування худоби. Хати освітлювались каганцями.

¹³⁸ ДАОО. - Ф. 1. - Оп. 191. - Спр. 24. - Арк. 6 - 7

¹³⁹ Списки населенных мест Российской Империи. - Т. XLVII: Херсонская губерния. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. Л. Майков. Издан центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. - СПб, 1868. - С. 67

Чоловічій одяг складався з кожуху, свитки з білого домашнього сукна, ірхових (замшевих) штанів, сорочки і підштанників, шкіряних або шерстяних рукавиць, чоботів, постолів, фуражки і кушаку. Жінки вбирались в сорочки, шерстяні або китайчасті спідниці, очіпок й поверх нього хустину, черевики та шерстяні панчохи, свитки й кожухи. У виготовленні одягу, взуття, білоруси надавали перевагу єврейським ремісникам, у яких замовляли та купували необхідні речі.

Основу повсякденного раціону харчування складали борщ та пшоняна каша, окрім цього буряки, огірки, солоні кавуни та гарбузи, капуста. В святкові дні приправою слугувала баранина та свинина, сало, коров'яче масло та інші молочні продукти. В дні посту купувалась конопляна олія, а заможні селяни купували рибу.

Для обробки зерна використовувались вітряні млини, зокрема у 1849 році лише в одній Снігурівці нараховувалось 12 таких млинів.¹⁴⁰ Ці млини можна побачити на карті Снігурівки 19 століття, де також позначені Свято-Миколаївська церква та сільський цвинтар:

Джерело:
ДАХО. – Ф. 302.
– Оп. 1. – Спр.
2118. План дачі
села Снігурівка,
частина 3-я.
Б/д.

За матеріалами 10 ревізії 1858 року склад населення становив таку кількість:

Снігурівка – 967 осіб: «Государственных крестьян – 477 муж., 479 женс. Состоящих на льготе приписных из Задунайских переселенцев – 3 муж., 2 женс. ...Приписных в число Государственных крестьян из арестантских рот – 5 муж., 1 женс. Итого 485 муж., 482 женс.»¹⁴¹

Явкине – 1409 осіб: «Государственных крестьян – 664 муж., 732 женс. Состоящих на льготе приписных из Задунайских переселенцев – 3 муж., 1 женс. ...отставных нижних чинов – 3 муж., 2 женс. Приписных в число государственных крестьян из арестантских рот – 2 муж., 2 женс. Итого 672 муж., 737 женс.»¹⁴² У селі Явкине 1859 року населення проживало у 275 дворах.

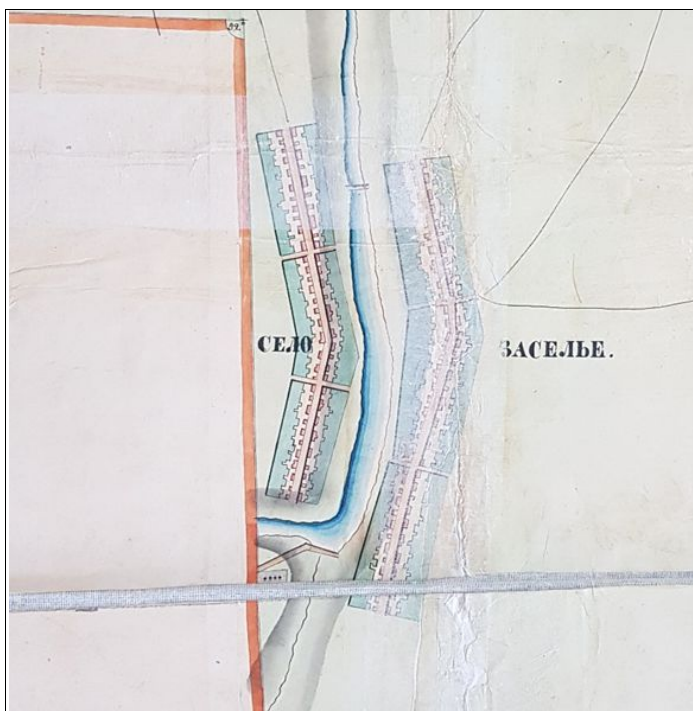
Засілля – 1341 осіб: «Государственных крестьян – 694 муж., 644 женс. Состоящих на льготе приписных из Задунайских переселенцев – 1 муж. ...отставных нижних чинов – 1 муж., 1 женс. Итого 696 муж., 645 женс.»¹⁴³ У селі Засілля 1859 року нараховувалось 206 дворів.

¹⁴⁰ Военно-статистическое обозрение Российской империи. – Т. 11. – Ч. I. Сведения специальные – Херсонская губерния. – СПб., 1849. – С. 20

¹⁴¹ ДАХО. – Ф. 22, – Оп. 1. – Спр. 88. – Арк. 197

¹⁴² Там само. – Арк. 4

¹⁴³ Там само. – Арк. 104

Фрагмент карти 1847 року. Село Засілля.
 Джерело: ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1434. План
 землі селян та єврейських колоністів сіл Засілля, Явкіне,
 Киселівка, Великий та Малий Нагартав. 1847 р.

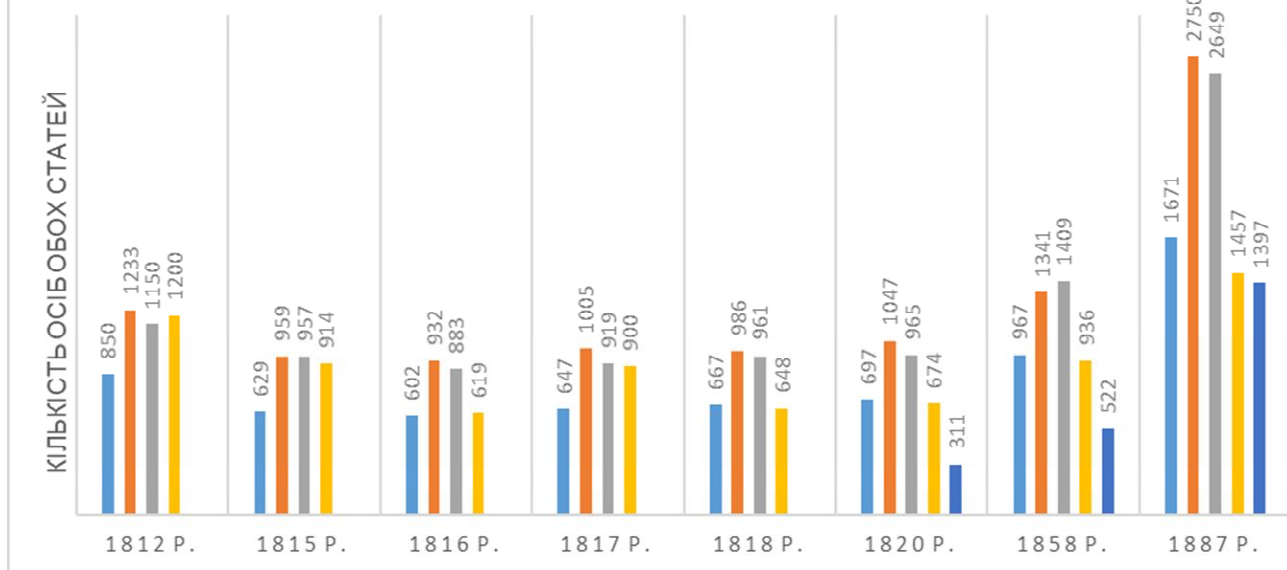
Населення Маліївки за даними тієї ж ревізії складало 936 осіб: 480 чоловіків та 456 жінок.¹⁴⁴ Жителі Маліївки проживали у 139 дворах.

В Старосіллі станом на 1859 рік нараховувалось 80 дворів, 253 чоловіків, 269 жінок, а всього 522 особи.¹⁴⁵

З повною точністю можемо стверджувати, що на середину 19 століття білоруські переселенці призвичаїлися до проживання на нових місцях та стали важливою і невід'ємною частиною народного господарства Півдня України. Перебуваючи у багатонаціональному середовищі українців, росіян, євреїв, німців, поляків нащадки білоруських першопоселенців частково втрачали риси своєї ідентичності та збагачували інші народи своєю культурою. В дусі тієї доби селянські родини зазвичай були багатодітними, а отже населення Снігурівки, Засілля, Явкіне, Маліївки, Старосілля поступово зростає, що добре видно за нищенаведеним графіком (прим. – данні за 1812 вказані приблизно, виходячи із загального розподілу партій переселенців):

ДИНАМІКА ЗРОСТАННЯ НАСЕЛЕННЯ БІЛОРУСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ХЕРСОНСЬКОГО ПОВІТУ У 19 СТОЛІТТІ

■ Снігурівка ■ Засілля ■ Явкіне ■ Маліївка ■ Старосілля

¹⁴⁴ Там само. – Арк. 345

¹⁴⁵ Материали для оценки земель Херсонской губернии. Херсонский уезд. – Херсон: Херсонская земельная управа, 1890. – С. 246

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

I. Архівні документи.

Державний архів Одеської області (ДАОО)

1. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 190. – Спр. 114. – 1824 р. – Переписка с Херсонским гражданским губернатором и обществами бобылецких крестьян и др. о засухе и необходимости устройства прудов и колодцев, – 202 арк. та 6 арк. внутрішнього опису
2. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 191. – Спр. 24. – 1834 р. – О передаче Херсонской Губернии казенных селений, Владимировки и Малеевки в ведомство военных поселений. – 32 арк.
3. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2. – Ч 1. – 1814 р. – Дело о бобылецких крестьянах. – 91 арк.
4. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 220. – Спр. 2, – Ч. 2. – 1814 р. – Переписка с Херсонским губернатором о возложении ведения дела по переселению бобылецких крестьян на Овсяннико-Куликовского. – 193 арк.
5. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1, – Спр. 630. – О пропавших у белорусских переселенцев лошадях. – 10 арк.
6. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 639. – По жалобе Белорусских крестьян на старшин своих в причинении ими первым обид и притеснений. – 5 арк.
7. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 699. – По рапорту титулярного советника Савенка о учинении сношения с кем следует о взыскании с поселенца села Пересадовка Захария Козака за утерянную им белорусского крестьянина лошадь 80 рублей денег для удовлетворения его. – 4 арк.
8. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 700. – По рапорту титулярного советника Савенка с донесением, что на землях занятых под поселение белорусских крестьян пользуются чебаны пастьбою разного скота без всякой платы оным крестьянам на что испрашивает разрешение. – 4 арк.
9. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 701. – Испрашивание разъяснения каким образом поступить с бывшим головою белорусских крестьян Василия Киселя получившим якобы от крестьянина Ефима Иванова дочери Василисы под сохранение 900 рублей денег, которых он запирает. – 8 арк.
10. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 706. – С препровождением прошения поданного на имя г. Коллежского советника и кавалера Роземкампа общества белорусских крестьян на бывшего голову их Василия Киселя в неотдаче ответу общественной сумме. – 5 арк.
11. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 820. – О уворованных в 1812 году у поселенца Комарницкого Прокопа Андреева 3^x лошадей. – 7 арк.
12. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 825. – О произведенной в Херсоне следственной комиссии по делу поселения бобылецких крестьян. – 154 арк.
13. ДАОО. – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 856. – Об открытии чарочной продажи коронному откупщику в новозаселяемых колониях бобылецкими крестьянами Снигуровки и Белозерки. – 7 арк.
14. ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 1. – Спр. 884. – Об окрещении в православную веру поселившихся в Херсонс. губ. крестьян Униатского исповедания. – 19 арк.
15. ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3, – Спр. 158. – Метрическая книга церковью Елисаветградского уезда. – 1813 р. – 784 арк.
16. ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 182. – Метрическая книга церковью Херсонского уезда. – 1816 р. – 720 арк.
17. ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 294. – Ведомости Херсонской епархии Новороссийских военных поселений 9го кавалерийского округа. – 1839 р. – 207 арк.
18. ДАОО. – ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 361. – Метрическая книга церковью Херсонского уезда. – 1829 р. – 1063 арк.
19. ДАОО. – ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 482. – Метрическая книга церковью Херсонского уезда. – 1836 р. – 1105 арк.
20. ДАОО. – Ф. 37, Оп. 3, Спр. 555 – Метрическая книга церковью Бобринецкого уезда. . – 1839 р. – 584 арк.
21. ДАОО. – Ф. 37. – Оп. 3. – Спр. 629. – Метрическая книга церковью Херсонского уезда. – 1841 р. – 845 арк.

Державний архів Херсонської області (ДАХО)

22. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 778. – Документи (укази, відомості, листування, плани) про відведення землі білоруським переселенцям у Херсонському повіті, церковнослужителям церков Тираспольського повіту. – 77 арк.
23. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 789. – Документи (укази, рапорти, листування) про перевірку земельних відводів, відведення землі білоруським переселенцям, складання планів. – 70 арк.
24. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 825. – Документи (приписи, рапорти, кошториси) про відведення землі, будівництво житла і молитовних домів для білоруських переселенців в селах Засілля, Маліївка, Снігурівка, Явкіне Херсонського повіту. – 80 арк.
25. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 921. – Документи (укази, листування, відомості, плани) про розмежування земель білоруських колоній Засілля, Маліївка, Снігурівка, Явкіне Херсонського повіту. – 83 арк.

26. ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 1094. – Листування елісаветградського повітового землеміра з губернським землеміром та Катеринославською межевою конторою про копіювання плану земель білоруських колоній Засілля, Маліївка, Снігурівка і Явкіне Херсонського повіту, план. – 8 арк.
27. ДАХО. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр. 88. – Ревизские сказки о государственных крестьянах селений Херсонской губернии: Явкино, Заселье, Снегиревки, Калужского, Ново-Павловского, Кисилевки и др. – 435 арк.
28. ДАХО. – Ф. 198. – Оп. 1. – Спр. 71. – Исповедные росписи (списки) прихожан церкви с. Снегиревки Херсонского уезда. – 20 арк.
29. ДАХО. – Ф. 207. – Оп. 1. – Спр. 1317. – Указ Екатеринославской духовной консистории о присоединении жителей селения Староселье к православной вере. – 20 арк.
30. ДАХО. – Ф. 300. – Оп. 1. – Спр. 108. – Дело о постройке жилых домов для Засельского и Явкинского священников в Херсонском уезде. – 309 арк.
31. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1432. – План землі слобод Засілля, Снігурівка, Явкіне, Маліївка. 1822 р.
32. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1433. – План казенної землі сіл Засілля, Явкіне, Великий і Малий Нагартав. 1830 р.
33. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1434. – План землі селян та єврейських колоністів сіл Засілля, Явкіне, Киселівка, Великий та Малий Нагартав. 1847.
34. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1055. План Херсонського повіту, частина 1-а. Б/д.
35. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 1056. План Херсонського повіту, частина 2-а. Б/д.
36. ДАХО. – Ф. 302. – Оп. 1. – Спр. 2118. – План дачі села Снігурівка, частина 3-я. Б/д.

Державний архів Миколаївської області (ДАМО)

37. ДАМО. – Ф. 410 ОАФ. – Оп. 1. – спр. 241. – Указы Херсонской духовной консистории о запрещении браков невест православного вероисповедания с иностранными подданными, об охране церковного имущества и др. Объявление Херсонского гражданского губернатора об отмене государственных ассигнований и депозитных билетов. – 56 арк.
38. ДАМО. – Ф. 410 ОАФ. – Оп. 1. – Спр. 261. – Метрична книга церкви Миколи Чудотворця с. Снігурівка. – 8 арк.

Российский государственный архив древних актов (РГАДА)

39. РГАДА. – Ф. 1354 (Планы дач генерального и специального межевания, 1746-1917 гг.). – Оп. 236. – Ч. 1 (Губерния, уезд: Могилевская, Климовичский) – 26 арк.
40. РГАДА. – Ф. 1354 (Планы дач генерального и специального межевания, 1746-1917 гг.). – Оп. 583. – Ч. 1 (Губерния, уезд: Херсонская, Херсонский) – 37 арк.

Российский государственный исторический архив (РГИА)

41. РГИА. – Ф. 218. – Оп. 4. – Спр. 1282. – Дело о пристройке колоколен к каменным церквям в селах: Большой Александровке, Снегиревке и Новониколаевке Херсонского уезда Херсонской губернии. – 38 арк.
42. РГИА. – Ф. 796. – Оп. 438. – Спр. 2974. – Формулярный список о службе чина духовного ведомства Сербина Андрея Христофоровича священника церкви села Снегиревки, Херсонского уезда и губернии. – 3 арк.
43. РГИА. – Ф. 1281. – Оп. 3. – Спр. 62. – 1839 р. – По отчету о состоянии Херсонской губернии в 1838 году. – 120 арк.
44. РГИА. – Ф. 1261. – Оп. 9 М-во полиции. – Спр. 11. – Второе отделение е.и.в. канцелярии. Указ о переселении в Новороссийский край 667 семей крестьян Бобылецкого староства. – 1 арк.
45. РГИА. – Ф. 1286. – Оп. 2. – Спр. 227. – 1818 р. – Дело о закрытии Херсонской следственной комиссии и о награждении чиновников ее равно и об обустройстве Бобылецких крестьян. – 67 арк.
46. РГИА. – Ф. 1409. – оп. 1. – спр. 3215. – Собственная е.и.в. канцелярия. О раздаче денег бобылецким крестьянам, поселенным в Херсонской губернии. – 3 арк.
47. РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2474. – Собственная е.и.в. канцелярия. Отношение графа Александра Ланжерона о состоянии бобылецких крестьян, переселившихся в Новороссийский край и другие бумаги касательно их. – 164 арк.
48. РГИА. – Ф. 1409. – Оп. 1. – Спр. 2109. – Собственная е.и.в. канцелярия. Отношение Министра внутренних дел Козодавлева об устройстве крестьян, переселенных из Бобылецкого староства в Новороссийский край. – 4 арк.

II. Литература:

49. Военно-статистическое обозрение Российской империи. – Т. 11. – Ч. I. – Херсонская губерния. – СПб., 1849. – 229 с.
50. Военная энциклопедия. – СПб. : Изд-во И. Д. Сытина, 1912. – Т. 6. – 642 с.
51. Ворона В., Рудницька Т., Бокач В. Білоруси в Україні. //Віче. – 1995 р. – № 8. – с. 104-112

52. Дембовецкий А.С. Опыт описания Могилевской губернии, кн. 1, - Могилев на Днестре: Типография Губернского Правления, 1882. – 782 с.
53. Дружинина Е. И. Южная Украина в период кризиса феодализма. 1825-1860 гг. / Е. И. Дружинина. – М. : АН СССР, 1981. – 217 с.
54. Живописная Россия. Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении: [в 12 т.] / под общ. ред. П.П. Семенова. – Санкт-Петербург: Изд. Т-ва М.О. Вольф, 1881-1901. Т.5 Малороссия и Новороссия: [в 2 ч.]. – 1897-1898 Ч. 2 Бессарабская, Херсонская, Екатеринославская и Таврическая губернии – 1898. – 298 с.
55. Журналы Комитета Министров. Царствование императора Александра I. 1802-1826 гг.: в 2-х т. СПб., 1891. Т. II. 1810-1812 гг. – 929 с.
56. Загоруйко В. А. По страницам истории Одессы и Одещины / В. А. Загоруйко. – Одесса : Облиздат, 1957. – Вып. 1. – 154 с.
57. История городов и сел Украинской ССР. Николаевская область. – К. : Гол ред. УСЭ, 1981. – 772 с.
58. Ингульський степ. Збірник / Упорядник В.А. Сердюк. – К.: Ярославів Вал, 2019. – 500 с.
59. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX в. (1715–1858) / В. М. Кабузан. – М., 1976. – 258 с.
60. Литвиненко В. Прабатьківщина. До 175-річчя заснування Снігурівки. Двічі народжена // Комуністичним шляхом. – 1987. - № 125. – с. 2
61. Лобода В. В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя / В. В. Лобода. – К. : Вища школа, 1976. – 232 с.
62. Махова О. Ю. Основні напрямки колонізації Півдня України білоруським населенням / О. Ю. Махова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Історія. - 2011. - Т. 147, Вип. 134. – С. 6-9.
63. Махова О. Ю. Білоруська національна меншина в XIX – першій чверті XX ст. / О. Ю. Махова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Історія. - 2010. - Т. 120, Вип. 107. - С. 41-44.
64. Материалы для оценки земель Херсонской губернии. Херсонский уезд. – Херсон: Херсонская земельная управа, 1890. – 400 с.
65. Народы России. СПб. : Типография товарищества «Общественная польза», 1874. – 498 с.
66. Осадчий Т. И. Крестьянское надельное землевладение в Херсонской губернии в связи с платежами крестьян / Т. И. Осадчий. – Херсон: Тип. Ходушиной, 1894. – 198 с.
67. Петрович Н. Принудительное переселение бобылецких крестьян из Могилевской области Климовичского уезда в Херсонскую область / Н. Петрович // Архив истории труда в России. – 1924. – Кн. 11–12. – С. 149–163
68. Півтора століття тому // Комуністичним шляхом. – 1973. – № 6. – с. 2
69. Русские мемуары. Избранные страницы. 1800-1825 гг. М.: Правда, 1989. – 624 с.
70. Сборник Императорского Русского Исторического Общества. – СПб., 1867-1916. – 148 т. Т. 119: Донесения французских представителей при русском дворе и русских представителей при французском дворе: 1817-1818: Ч. 2 / Под ред. А.А. Половцова. – 1904. – 896 с.
71. Скальковский А.А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края, 1730-1823 [в 2 ч.]. – Одесса: печ. в Гор. Тип., 1836-1838. Ч. 2: с 1796 по 1823. – 1838. – 349 с.
72. Списки населенных мест Российской Империи. – Т. XLVII: Херсонская губерния. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. Л. Майков. Издан центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. – СПб, 1868. – 281 с.
73. Справочная книга Херсонской епархии. - Одесса, 1906. – 757 с.
74. Столетие Военного министерства. 1802-1902. Главное инженерное управление. Исторический очерк. Второй очерк. Санкт-Петербург: тип. «Слово», 1902. – 788 с.
75. Столетие Военного министерства. 1802-1902. Главный штаб. Исторический очерк. Комплектование войск в царствование императора Александра I. Санкт-Петербург: тип. «Бережливость», 1902. – 326 с.
76. Шавельский Г. Последнее воссоединение с православной церковью униатов Белорусской епархии (1833-1839 гг.) СПб. : 1910. – 380 с.
77. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч. 1. – СПб., 1863. – 632 с.
78. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Ч. 2. – СПб., 1863. – 1022 с.
79. Н.О. Чимбір, А.С. Рудчак, Л.В. Берест. Снігурівщина: із минулого – в майбутнє: збірка з історії краю в подіях, фактах, цифрах, особах– Миколаїв: Видавець Шамрай П.М., 2017. – 664 с.
80. Ячменихин К.М. Армия и реформы: военные поселения в политике российского самодержавия. – Чернигов: «Сіверянська думка», 2006. – 444 с.

ДОДАТОК 1. РАПОРТ ТИРАСПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМЛЕМІРА А. С. ШАРЖИНСЬКОГО ПРО ВІДВЕДЕННЯ ДІЛЯНОК ДЛЯ ПОСЕЛЕННЯ БІЛОРУСЬКИХ КАЗЕННИХ СЕЛЯН

Покуп. 20-го 1812-го
 Его Высочайшего
 Т. Херсонскому Губернскому
 Землемеру Василию Ивановичу
 Ярославскому,
 Тираспольскаго уезднаго
 Землемера
 Рапортъ.
 Освѣдство предписанія Вашимъ
 Высочайшимъ 22 Маія за № 39
 мною полученнаго, доношу: что
 въ вѣдѣніи Канторы Опекунства
 Одесскаго водворенія, по отысканію
 мною, по порученности Началь-
 ства, мѣстъ къ поселенію на
 участкахъ въ Херсонскомъ уездѣ
 Бѣлорусскихъ казенныхъ предвѣ-
 стъ

(с оглядъ отъ 18 Маія и 10 Іюня
 мною рапортовано) посвѣдствъ
 рудничъ казенныхъ предвѣстъ
 668 семействъ 2256 Душъ
 мужъ пола на участкахъ подъ
 №: 27, 28, 29 и 32, въ коихъ земли
 удобной по плану Генеральнаго
 межеванія 56726 и подъ № 185,
 и 187 числятся по ведомостямъ
 17250 десятинъ.
 Селитвенныя мѣста разбиты
 мною: 1-е въ № 28, по обѣ сторо-
 ны при отшершкѣ оврага Белозерки
 при прудѣ отъ смежности земли
 казеннаго села Воскресенскаго; 2-е
 съ правой стороны Оврага Вирвечина
 при прудѣ, у котораго по

лей стороны обзаведены хутора
 Канторин, Советничковъ Андриашевъ,
 3-е въ № 32 при рѣчкѣ Ингульцѣ
 и родникахъ не въ отдалѣ смеж-
 ности земли деревни Крынки
 Помещика Крыжановскаго и 4-е
 въ № 186 и 187 при рѣчкѣ Доброй
 съ правой стороны, у пруда назва-
 наго Христиннымъ; но какими
 именами те слободы названы, я
 не имѣю еще свѣдѣнія. Вѣнчантъ
 Шаржинскій

Іюля 1812.
 № 45.

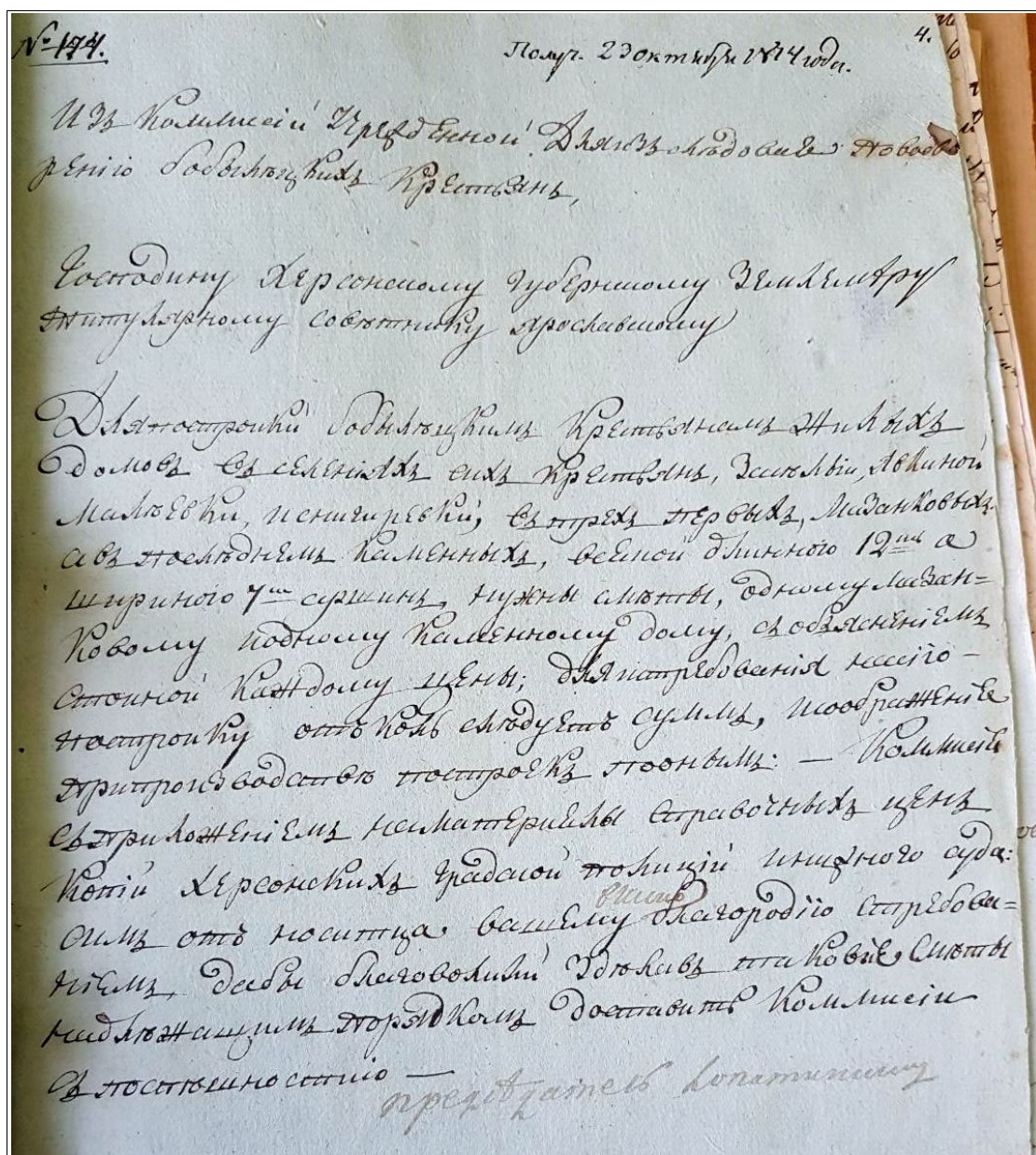
Его Высочайшего, г. Херсонскому
 Губернскому Землемеру Василию Ивановичу
 Ярославскому, Тираспольскаго уезднаго землемера
РАПОРТ

В сходство предписания Вашего
 Высочайшего 22 мая за № 39 мною полученного,
 доношу: что в ведении Канторы опекунства Одесского
 водворения, по отысканию мною, по порученности
 начальства, мест к поселению на участках в
 Херсонском уезде Белорусских казенных крестьян (о
 чем от 18 мая и 10 июня мною рапортовано),
 поселения Белорусских казенных крестьян в 668
 семействах 2256 душ мужского пола на участках под
 № 27, 28, 29 и 32, в коих земли удобной по плану
 Генерального межевания 56726 десятин и под № 185,
 186, 187 числится по ведомостям 17250 десятин.

Селитвенные места разбиты мною: 1-е в № 28,
 по обе стороны при отшершке оврага Белозерки при
 пруде от смежности земли казеннаго села
 Воскресенскаго; 2-е – с правой стороны оврага
 Вирвечина при пруде, у котораго по левой стороне
 обзаведены хутора камердин-советником
 Альбрантом; 3-е в № 32 – при речке Ингульце и
 родниках не в отдале смежности земли деревни
 Крынки помещика Крыжановскаго; и 4-е в № 186 и
 187 – при речке Доброй с правой стороны, у пруда
 называемаго Христинным; но какими именами те
 слободы названы, я не имею еще сведения.
 Землемер Шаржинский. 7 июля 1812 г.

ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 789. – Арк. 53, 53зв., 56.

ДОДАТОК 2. ЛИСТ КОМІСІЇ З ПОСЕЛЕННЯ БІЛОРУСЬКИХ СЕЛЯН В ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ДО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМЛЕМІРА В.І. ЯРОСЛАВСЬКОГО

Из комиссии, учрежденной для исследования по водворению бобылецких крестьян

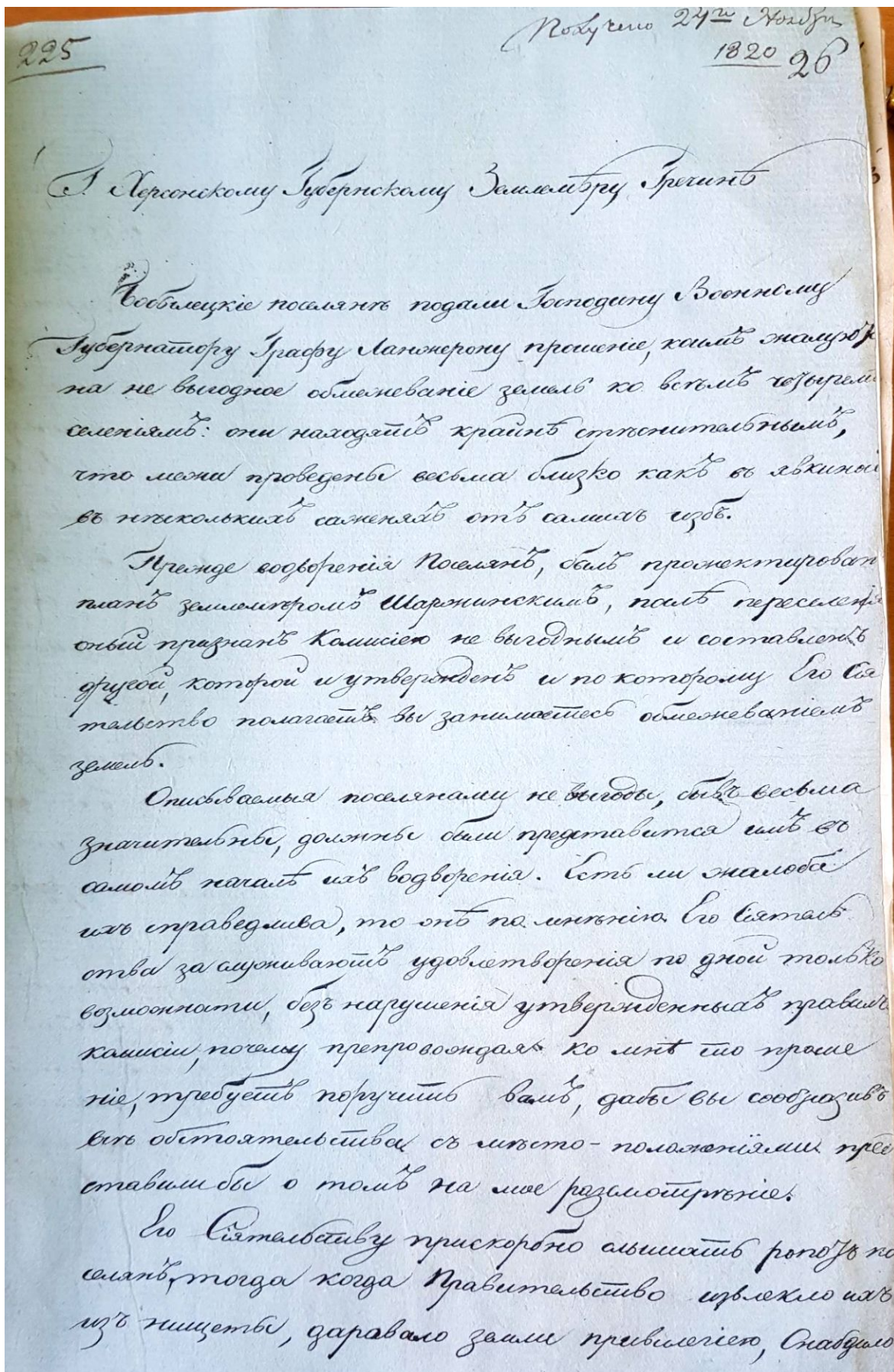
Господину Херсонскому Губернскому Землемеру Титулярному советнику Ярославскому

Для постройки бобылецким крестьянам жилых домов в селениях сих крестьян, Засельи, Явкиной, Малеевке и Снигиревке, в трех первых – мазанковых, а в последнем – каменных, всякой длиною 12-ти, а шириною – 7-ми аршин, нужны сметы одному мазанковому и одному каменному дому, с объяснением стоиной каждому цѣны; для истребованія на его постройку отколь следуетъ сумм, и соображенія при производствѣ построекъ по оным. Комисія с приложеніем на материалы справочныхъ цен, копій херсонскихъ градской полиціи и нижняго суда симъ отнѣсится Вашему Высокоблагородію съ требованіем, дабы благоволили, сделавъ таковыя сметы, надлежащимъ порядкомъ доставить комисіи съ поспешностію.

Председатель Лопатишин

22 октября 1814 года

ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 825. – Арк. 4.

ДОДАТОК 3. ЛИСТ ХЕРСОНСЬКОГО ВІЦЕ-ГУБЕРНАТОРА ПЕТРУЛІНА ДО
ХЕРСОНСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМЛЄМІРА ГРЕЧИНА

Хозяйством, устроено дамы и оказываешь всякое т^т
бе. Мыш остается поддерживать себя трудолюб^т
время объявить, что Правительство не будет^т
помощать. Отъ насъ самихъ зависитъ содержать
дома въ по-рядкѣ устроить новыя и починать
старыя пруды и каналы; до сего времени не видно
еще утѣловъ отъ насъ хозяйствъ, и титулярны
Святыхъ Овально-куриковскій донесъ въ С^т
тву, что поселятъ шпакъ дамы омазываютъ
свои избы, а воду берутъ изъ ставовъ, а не изъ коло
дце въ потому, что изъ перовъвать можно дойти
се безъ всякаго затрудненія и что ослушавою
противу приказаній С^ттв^т.

По С^ттв^ттву препровождая ко шпакъ рапорты
о селѣ Т. Овально-куриковскаго. требуетъ удовлетво
ренія, какими способами можно заставить по
селенъ быть домоуправительными и трудолюб
выми.

Исполненіе въ точности предписанія С^т
С^ттв^ттв^т, возлагаемая на Ваше Высочайшее
буду ожидать Вашего донесенія въ ближайшее
наше время, на каковъ конецъ прошение на
селенъ и рапорты Т. Овально-куриковскаго
вслугою прислать, которае шпакъ шпакъ
срочно при своемъ донесеніи. —
Видеубежденіи С^ттв^ттв^т

Г. Херсонскому Губернскому Землемеру Гречину

Бобылецкие поселяне подали Господину Военному Губернатору Графу Ланжерону прошение, коим жалуют на невыгодное обмежевание земель ко всем четырем селениям: они находят крайне стеснительным, что межи проведены весьма близко как в Явкиной в нескольких сажнях от самих изб.

Прежде водворения поселян был прожектирован план землемером Шаржинским, после переселения оный признан Комиссиею невыгодным и составлен другой, которой и утверждён и по которому Его Сиятельство полагает вы занимаетесь обмежеванием земель.

Описываемые поселянами невыгоды, быв весьма значительны, должны были представиться им в самом начале их водворения. Есть ли жалоба их справедлива, то же по мнению Его Сиятельства заслуживает удовлетворения по одной только возможности, без нарушения утвержденных правил комиссии, посему препровождая ко мне то прошение, требует поручить вам, дабы вы сообразив все обстоятельства с местоположениями представили бы о том на мое рассмотрение.

Его Сиятельству прискорбно слышать ропот поселян, тогда когда Правительство извлекло их из нищеты, даровало земли привилегиею, снабдило хозяйством, устроило дома и оказывает всякое пособие. Им остается поддерживать себя трудолюбием. Время объявить, что Правительство не будет им пособлять. От них самих зависит содержать дома в порядке, устраивать новые и починять старые пруды и колодцы; до сего времени не видно еще успехов от сих хозяйств, и титулярный советник Овсяннико-Куликовский донес Его Сиятельству, что поселяне ленятся даже обмазывать свои избы, а воду берут из ставов, а не из колодцов потому, что из первых можно достать ее без всякого затруднения и что ослушиваются противу приказаний смотрителей.

Его Сиятельство препровождая ко мне рапорт о сем Г. Овсяннико-Куликовского требует уведомления, какими способами можно заставить поселян быть домостроительными и трудолюбивыми.

Исполнение в точности предписания Его Сиятельства, возлагая на ваше высокоблагородие, буду ожидать вашего донесения в немедленном времени, на каков конец прошения поселян и рапорт Г. Овсяннико-Куликовского включаю при сем, которые имеет мне возвратить при своем донесении.

Вице-губернатор Петрулин.

4 ноября 1820 года

ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 921. – Арк. 26, 26зв.

ДОДАТОК 4. ПРОХАННЯ БІЛОРУСЬКИХ СЕЛЯН СЕЛА СТАРОСІЛЛЯ ПРО ПЕРЕХІД ДО ПРАВОСЛАВНОЇ ВІРИ

Его Благородию

Господину управляющему бобылецким водворением титулярному советнику и кавалеру Николаю Дмитриевичу Овсяннику-Куликовскому

1-й партии бобылецких крестьян

Прошение

Со времени переселения нашего в здешний край из Могилецкой губернии, мы скитались по разным местам, до водворения нашего Херсонского уезда при речке Ингульце; ныне мы Вашим руководством имеем надежные жилища и хозяйственные обзаведения; смущало лишь нас то, что мы не имеем вблизи храма Божия, по униатскому нашему исповеданию, а отстоит оной за 70 верст, чрез что многие из наших померли без покаяния и священного обряда, а младенцы долго остаются без крещения, да и все мы удалены от слушания слова Божия; но вы имея о нас отеческое попечение доказанное при водворении нашем может быть по божескому вдохновению внушили нам превосходство православной грековосточной церкви, и убедили присоединиться к соседственной нам пастве, в казенное селение Александровку. О выгодах сего мы имели общественное наше совещание, и единодушно все мы с женами и детьми согласны присоединиться к Николеной церкви того селения, отстоящего от нас в 5 верстах; о чем просим как покровителя нашего о ходатайстве у Его Высокопреосвященства и где следует – не оставить просьбы нашей без удовлетворения, чтобы мы с женами и детьми оставаясь надолго отлученными от церкви не навлекли бы на себя гнева Божия.

1819го года августа 17го дня. В чем и подписываемся бобылецкие крестьяне

Иван Гаврилов	×	Максим Завистоцкой	×
Антип Алексеев	×	Андрей Старостин	×
Алексей (<i>нерозбірливо</i>)	×	Семен Азаров	×
Кузма Боженок	×	Дмитрей Кавловин	×
Карп Березинской	×	Иван Кашанской	×
Иван Березинской	×	Иван Малчинов	×
Микита (<i>нерозбірливо</i>)	×	Павел (<i>нерозбірливо</i>)	×
Антон Алексеев	×	Пилип Селедцов	×
Гаврил Мартинов	×	Пархвен Кашанской	×
Яков Тихонов	×	Юрка Пилипов	×
Ярмолай Сизонов	×	Федор Калчевской	×
Прохор Савельев	×	Иван (<i>нерозбірливо</i>)	×
Иван Мартинов	×	Иван Савельев	×
Микита Полетай	×	Кирило Иванов	×
Иван Тихонов	×	Игнат Белецкой	×
Игнат Семенов	×	Януш Сизонов	×
Василь Кашанской	×	Клим Потапов	×
Демид Кузмин	×	Самсон Савельев	×
Николай Лукьянов	×	Мартин Зеленов	×
Иван Соловьев	×	Охрим Хлевчик	×
Омелян Максимов	×		

Прошение сие писали из слов просителей и вместо их неграмотных подписал дворянин Дмитар (*нерозбірливо*)

ДАХО. – Ф. 207. – Оп. 1. – Спр. 1317. – Арк. 2, 2 зв., 19.

ДОДАТОК 5. УКАЗ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСИСТОРІЇ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ПРИЄДНАННЯ СЕЛЯН СТАРОСІЛЛЯ ДО ПРАВОСЛАВНОЇ ВІРИ

Указ Его императорского Величества Самодержца Всероссийского, из Екатеринославской Духовной Консистории, в Херсонское Духовное Правление. Его Сиятельство Г-н Херсонский военный Губернатор и кавалер граф Александр Федорович Ланжерон в присланном к Его Высокопреосвященству Иову Архиепископу Екатеринославскому, Херсонскому и Таврическому и ордена святого Александра Невского отношения прописывая, что лет за сем до сего, по Высочайшей воле переведены из Могилевской в Херсонскую Губернию для поселения крестьяне униатского исповедания, известные по месту прежнего их жительства под названием Бобылецких, которые покойным тамошнего местного начальства в особенности стараниями управляющего оным титулярного советника Овсяннико-Куликовского были водворены в Херсонском уезде, и одна партия их переселившись на довольно большом расстоянии от своих братьев, подали ныне Г-ну Овсяннико-Куликовскому приложенную при сем отношении просьбу, в которой изъяняют желание о присоединении их к греко-восточной церкви и причислится к соседственному казенному селению Александровке к церкви Святителя и Чудотворца Николая, просит благословение на благое дело присоединения униатов к грековосточной церкви, равным образом распоряжений Его Высокопреосвященства к исполнению их желаний. Вследствие чего и во исполнение последовавшего от Его Высокопреосвященства приказания в сей консистории, определено: как при присоединении помянутых крестьян в отвращение всякого сумнения и дабы они после по каким ни на есть причинам не могли сказать, таковое присоединение сделано им насильно, необходимо нужен быть со стороны гражданского правительства чиновник об отряде которого посредством управляющего Херсонскою Губерниею и писано уже от Его Высокопреосвященства Г. Военному Губернатору и кавалеру графу Ланжерону; то в оное Духовное правление послать указ, и повелеть командировать вообще с тем чиновником на место жительства помянутых крестьян Херсонской Купеческой Успенской церкви священника Дмитрия Глобачева с таковым ему предписанием, чтобы он с тем чиновником собрав всех объявивших желание присоединиться, от коих и означенная просьба при сем прилагается, в церковь селения Александровка вообще с семействами их спросил их о таковом их желании, и когда отзовутся согласными, присоединить их к православной греко-российской церкви, во утверждение чего и утверждения должны они признав бывшие их заблуждения пред святым крестом и Евангелием приложится к оным; а затем учиня им мужскому и женскому полу с показанием каждому от роду лет именный список прислать оный в его консисторию при рапорте, а копию поручить тому гражданскому чиновнику, а сим их сих присоединенных причисля в приход помянутой селения Александровки Николаевской церкви, велеть тамошним священникам наставлять их в догматах веры православной и церковных молитвах, преподавать им все мирские требы по надлежащему без упущения. А чтобы бывший их униатский священник не вмешивался уже ни с какими у них требами, о том должен ему подтвердить помянутый чиновник, о чем также от Его Высокопреосвященства писано к Его Сиятельству Графу Ланжерону.

Сентября 18 дня 1819го года. Духовник иеромонах Ливерий

Поветчик 14го класса Тронцевич

ДАХО. – Ф. 207. – Оп. 1. – Спр. 1317. – Арк. 1, 1 зв., 20.

Чарута Андрій, м. Київ

**СЕЛО ОЛЕКСАНДРО-МАР'ІВКА ПЕТРІВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ ГРОМАДИ
ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ***"Завжди цінуй сліди минулого"
Публій Паліній Стацій*

Дата заснування – **30.08.1782 року** (Дата ордеру на отримання колишнім осадчиком слободи Петрової Петром Старим у власність 1500 дес. землі й заселення нової слободи (Надеждівка) при річці Зеленій) – див. хронологію нижче.

Перша згадка назви Олександро-Мар'ївка – у 1888 році – див. хронологію нижче.

Територію сучасної Олександро-Мар'ївки у різний час складали населені пункти з такими назвами: сл. Надеждовка, д.Семеновка, д.Івановка, д.Ново-Егоровка (Ново-Григор'євка), село Петрушева, д.Петрушина, Веселое Поле (Весело-Польєвка), хут.Надеждовка, хут.Мордачев, сільцо Марвинское, сільцо Георгиевское, сільцо Івановка(Сабодашева), Івановка (Шпакова), село Довге.

Церкви та парафії

Олександро-Невська церква у селі Олександро-Мар'ївці відкрита **11 січня 1910 року**, у ДАКіро збереглися метричні книги (далі – МК) за 1910-1917 роки.

Згідно існуючих мап та документів, до побудови церкви у селі Олександро-Мар'ївці жителі населених пунктів, що склали майбутню Олександро-Мар'ївку, могли відвідувати такі парафії (розміщено у хронологічному порядку побудови церков):

- Олександрійського повіту у селі Петровому Вознесенської ц. (побудована у **1780** році, згоріла і знову побудована у 1800 році у ДАОО збереглися МК за 1798-1801, 1803-1811, 1814-1817, 1820-1823, 1825-1829, 1831-1832, 1837-1838, 1840, 1843-1844, 1848, 1850-1856, 1863-1864, 1867-1870, 1872-1874 роки; у ДАКіро за 1886, 1893 роки)
- Верхньодніпровського повіту у м-ку Ганнівці Володимирської ц. (побудована у **1787** році, у ДАКіро збереглися МК за 1900 та 1907 роки)
- Верхньодніпровського повіту у селі Никифоровці (Боголюбовці) Троїцької ц. (побудована у **1794** році, у ДАОО збереглися МК за 1794-1797 роки; у ДАДнО збереглися МК за 1867-1917 роки):
- Верхньодніпровського повіту у селі Артемівці Артемівської ц. (знаходиться між Йосипівкою і Зеленим, населення за переписом 2001 року налічує 19 чол. Церква побудована у **1799** році, у ДАКіро збереглися МК за 1906-1909 роки). Село Артемівка ліквідоване 26 лютого 2016 року.[9]
- Верхньодніпровського повіту у селі Кадетовці (церква позначена на картах **1861** року, інших слідів існування виявити не вдалося).

Вступ

Метою цього дослідження було встановити (реконструювати) хронологію подій, які пов'язані з сучасним населеним пунктом, який має назву Олександро-Мар'ївка (нині село Петрівської селищної громади Олександрійського району Кіровоградської області), та, по можливості, знайти інформацію про обставини та учасників заснування першого поселення на його території.

Основні проблеми, з якими довелось зіткнутися, пов'язані з тим, що протягом більшості часу на місці сучасної Олександро-Мар'ївки:

- переважний тип власності – численне дрібнопомісне землеволодіння,
- відсутня єдина загальна стала назва населеного пункту, часті зміни назв мікротопонімів,
- прості відіменні назви мікротопонімів багаторазово зустрічаються у межах навіть одного повіту,
- територія поділена і по ній проходять адміністративні межі губерній, повітів і волостей,
- часті зміни адміністративно-територіального поділу¹,
- не існувало власної парафії,
- відсутні джерела державного та вкрай низьке збереження джерел церковного обліку населення,
- органи врядування знаходилися (і по сьогодні знаходяться) в інших населених пунктах.

З урахуванням зазначеної проблематики, в основу було покладено дослідження території сучасної адміністративної одиниці з назвою Олександро-Мар'ївка, що нині стоїть на обох берегах річки Зеленої, а також населення, предки якого жили у дрібних населених пунктах, назв яких зараз не існує, і які увійшли до складу сучасної Олександро-Мар'ївки. Проте, той факт, що протягом довгого часу на протилежних берегах річки Зеленої у складі сусідніх губерній зустрічалися однакові назви населених пунктів, свідчить про тісний і тривалий зв'язок між ними.

Щоб мати цілісну картину, зокрема, і щодо ймовірного походження населення, було вирішено підійти до предмету дослідження максимально комплексно: розглядалися всі події на землях Олександро-Мар'ївки та у краї у радіусі близько 80 кілометрів (включаючи часи, що передували виникненню першого документованого поселення), і які були достатньо значними, щоб прямо чи опосередковано впливати на демографію та рухи населення поблизу місць, які склали село.

У результаті аналізу подій та їх послідовності вдалося з'ясувати наступне:

- перше документоване поселення на теренах Олександро-Мар'ївки утворене 1782 року як слобода Надєждівка полкового осавула Петра Старого,
- протягом ХІХ століття місцеві “ліво-” та “правобережні” поміщики (і, відповідно, їхні селяни) встигли багаторазово породичатися між собою,
- економічна активність окремих землевласників не обмежувалась “своїми” губерніями та повітами,
- перша документальна згадка топоніму Олександро-Мар'ївка зафіксована 1888 року,
- напрям заселення теренів і напрям розповсюдження топоніму Олександро-Мар'ївка не співпадали, а були навпаки, “зустрічними”²,
- назва Олександро-Мар'ївка поступово “витіснила і замінила” усі інші назви оточуючих мікротопонімів завдяки а) побудові в ній церкви у 1910 році, б) віднесенню навколишніх теренів у 1920-х роках до одного району, в) існуванню у 1920-1960-х роках Олександро-Мар'ївської сільської ради,
- найбільшу територію населений пункт з назвою Олександро-Мар'ївка протягом своєї історії займав у 1983 році.

Наведена нижче хронологія містить будь-яку інформацію, яка може стосуватися Олександро-Мар'ївки та її населення і згрупована у три часові періоди: Передісторія, Початок і Подальша історія.

Наступні дослідники можуть використовувати її як основу для побудови більш глибоких досліджень Олександро-Мар'ївки, наприклад, історії землеволодіння, демографії, адміністративного поділу, топоніміки тощо.

¹ Наприклад, у 1890 році терени сучасної Олександро-Мар'ївки входили до складу двох губерній і повітів, а у кожному з повітів ще й по дві волості ділили між собою її територію.

² Початок заселення села був покладений П.Старим, який заселив 1782 року слободу Надєждівку (північний схід сучасної Олександро-Мар'ївки) на лівому березі річки Зеленої, згодом заселялися терени навколо неї, на протилежному березі та на південь. У розповсюдженні топоніму Олександро-Мар'ївка спостерігаємо “зустрічний” напрям: виникнувши на правому березі у 1888 році і рухаючись на протилежний бік річки Зеленої та на північ, він поступово поглинає всю територію села. (див. додаток 1)

Хронологія

1. Передісторія Олександро-Мар'ївки (події у краї до її заснування)

Дата	Події у краї
XVI-те ст.	Організовується запорізьке козацтво і є сильною перешкодою для спустошливих набігів татарських орд на Україну. Природна колонізація отримує можливість поширюватися все далі і далі на південь. Вона посилюється, завдяки тим самим причинам, котрі збільшують чисельний склад запорізьких козаків: українці біжать якнайдалі від соціально-економічного і морального гніту польського суспільного ладу. Слідом за безсімейним козаком йде і сімейне посольство і по тій же дорозі-вздовж Дніпра. Колонізація України дійшла до річки Тясмину, повинна була в XVII столітті перейти на ту сторону і рухатися по території нинішнього (1888 рік – А.Ч.) Олександрійського повіту; вже побудувався Крилов (Новогеоргіївськ) на гирлі Тясмину, на правій стороні, Ліснице (Федвар), Крюків і поступово з хуторів і пасік на цій стороні Тясмину повинні були виникати більш крупні поселення. [1]
1-ша половина XVII ст.	Війни ... з поляками зупиняють мирний перебіг життя. Край, що давав колоністів, що прямували на південь, розоряється не так ворогами-поляками, скільки союзниками-татарськими ордами, з якими гірка потреба змусила Козаків побрататися [1].
1667	За Андрусівським перемир'ям 1667 року - угодою між Росією і Польщею, землі українські були поділені на 3 частини: Правобережжя закріплювалося за Польщею, Лівобережжя і Київ - за Росією, а землі Війська Запорозького потрапляли під спільне управління обох країн [2]. Поділ України Андрусівським договором на дві половини створив розбрат, і татари з турками невпинно з'являлися в правобережній Україні. Народ цей період назвав "Руїною" ³ [1].
1681	Після скількох років безперспективного протистояння Росія і Туреччина уклали Бахчисарайський мирний договір. За умовами цього договору під контролем Туреччини опинилися південна Київщина, Брацлавщина та Поділля; Росія отримувала Лівобережну Україну з Києвом, Васильковим, Трипіллям, а також Запоріжжя. Південна територія Правобережжя між Дністром і Бугом 20 років мала залишатися нейтральною та незалежною. Коли у XVIII ст. посилювався феодално-кріпосницький гніт на Лівобережжі, туди на нейтральну територію відбуло багато людей [2].
1695-1696	Петро I нападає на Туреччину з двох сторін: сам він, після тривалої облоги, бере Азов і будує фортецю Таганрог, а Шереметев і Мазепа спустошують Очаківські та Буджацькі поселення і опановують фортецями на Дніпрі: Кизи-Кермен (тепер Берислав), Асман-кермен і Нусші-Кермен (тепер - Каховка). Події ці відбулися в 1695 і 1696 роках. Після цих воєн, між Росією і Туреччиною довго йшли дипломатичні переговори, що закінчилися складанням в 1705 році «межового запису», по якій Росія отримала від Туреччини Дике Поле... В новопрیدбаній місцевості ... утворилася перша серія населених місць, як то: Крилов, Крюків і Лісницьке (Федвар) [3].
1709	Навесні 1709 року була складена угода І. Мазепи з Швецією, яка передбачала відновлення державної незалежності України в складі Польщі. Цього ж 1709 року гетьман змушений був виступити з козацьким військом як союзник шведів у вирішальній Полтавській битві і разом з шведським королем Карлом XII зазнав поразки.[2] Карл XII втік до Бендер, де ... задався задачею, у що б то не стало, підняти Туреччину проти свого антагоніста Петра 1-го. Туреччина ... оголошує Росії війну. Щоб випередити турків, Петро швидко рухається в Бессарабію з метою зустріти вороже військо за Дунаєм. Але не так сталося. Поки Петро I -й дійшов до річки Прута, турки вже давно перейшли Дунай і раптово оточили його.... Петро 1-й змушений був укласти з турками не вигідний, звичайно, мир, внаслідок якого Росія втратила, між іншим, Дике Поле [3].
1714	На правобережній Україні скасовано полково-сотенний адміністративний поділ Гетьманщини [4].
1-ша половина XVIII ст.	Як тільки наставало короткочасне затишшя, навіть під час руїни, населення лівого берега Дніпра прагнуло на правий. Не тільки (втікачі, що залишились без поселення), а й корінні лівобережні українці і навіть жителі слобідських полків проривалися на правий бік Дніпра, обходячи сторожу дикими степами... Заселення в Олександрійському повіті в цей час відбувалося на землях, що не мали фактичних власників, так як запорізькі козаки, яким належала земля на півдні від Тясмину

³ Країна, що називалася поляками Єгиптом, дивувала іноземців своїм багатством навіть після війн Хмельницького, після "руїни" представляла собою пустелю. Літописець Величко на початку XVIII століття так описує стан правобережної України: "бачив я багато міст і замки безлюдні, поруйновані, вали високі, як гори, насипані працями рук людських; бачив руїни стін, приплюснуті до землі, покриті цвіллю, оброслі бур'яном, де гніздилися гади й хробаки, бачив покинуті впусе привільні поля, розлогі долини, прекрасні гаї і діброви, великі сади, річки, ставки, озера, зарослі мохом, очеретом і бур'яном; бачив на різних місцях і безліч кісток, яким було покровом одне небо, бачив і питав ...: хто були ці?". У такому положенні знаходилася країна, що лежить північніше Олександрійського повіту, звідки повинні були бути поселенці на незаселені вільні степи "дикого поля"... Хто міг - тікав на лівий берег Дніпра; такими правобережними "прочанами" була переповнена вся лівобережна Україна [1].

	після 1709 року (були вигнані) в межі кримського хана (Олешки) і "вольності Запорозькі" залишалися без власників; засновані ж слободи перебували в управлінні гетьмана. ⁴ [1]
1733	Повертаються запорожці ..., отримують прощення і всі ті «вольності» (землі), котрі були відведені запорожцям ще Стефаном Баторієм у 1576 році. Незабаром після свого повернення в межі вольностей, запорожці розсіюються по всьому їх неозорому простору і засновують зимівники ... Крім зимівників запорожців січовиків, неодружених, за привільних степах селилися хуторами цілими слободами посполиті - одружені. Країна поступово з півночі на південь почала заселятися.[1]
1735-1740	Наступна російсько-турецька війна /1735-1739 років./ була більш успішною для Росії - за Белградським мирним договором 18 вересня 1739 року, затвердженим у Константинополі 28 грудня 1739 року, Туреччина остаточно втратила запорозьку територію Дикого Поля. [5] Туреччина повернула (Росії) Дике Поле, уклавши в 1740 році на великому «Інгулі», так званий «інструмент». ... Новопридбаний край, в адміністративному відношенні, зарахований був до Миргородського полку (Полтавської губернії)... В XVIII ст., як тільки турецька присутність у регіоні була послаблена, українське населення починає активно розселюватися на задніпровські території. ⁵ [6]
1739-1752	З приєднанням до Миргородського полку правобережних задніпровських Архангелогородської (1742), Крилівської (1744) та Цибулівської (1748) сотень, за полковництва Василя Капніста відбувалося масове заснування (відновлення) хуторів і поселень, переселення з лівобережних сотень Миргородського полку на Правобережжя.
1751	На території сучасної Кіровоградської області - із заходу на Схід від Синюхи до Дніпра, а з півночі на Південь від Великої Висі до верхів'їв Інгулу та Інгульця (територія, що довгий час складала Олександрійський повіт Херсонської губ. і Верхньодніпровський повіт Катеринославської губ. [4]) було створено Нову Сербію як військово-поселенську територію за розпорядженням російського уряду (указ 29 грудня 1751 року). Нова Сербія поділялася на два полки — гусарський (кіннотний) з центром в Новомиргороді та пандурський (піхотний) з центром в Крилові; адміністративний центр Нової Сербії знаходився в Новомиргороді. Обидва новосербські полки склалися з 20 рот, які мали поселення, укріпленні шанцями, що згодом розрослися в села і міста. ⁶ [7]
1752, лютий	Щоб встановити точну кількість населення "Задніпровських місць", Сенат в лютому 1752 року наказав зробити докладний перепис "безуказного" населення, з'ясувати, що це за люди, звідки прийшли, скільки засновано поселень і таке інше. Для цього перепису гетьман К. Розумовський відправив на правий берег Дніпра полтавського полковника А. Горленка та миргородського полковника Ф. Остроградського. Ревізори, роблячи перепис населення, ознайомилися з документами, на підставі яких люди володіли землею – це купчі і духовні записи за період з 1691 по 1752 року [6]
1752, серпень	Указом від 28 серпня 1752 року влада вимагала виселення (з території Новосербії) всіх українців, – вихідців як з Лівобережної, так і Правобережної України, – в "прежние места" ⁷ . [6]

⁴ Така благодатна країна, як правобережна Україна, не могла довго лежати пустою... Ні договори Росії з Портою і з Поляками про те, щоб країна між Дніпром і Бугом залишалася пустелею, ні суворі караули, поставлені гетьманами вздовж Дніпра, ні їх універсали, що забороняли переселення на правий берег під страхом "безмилосердного відібрання всього майна і всегдашняго сидіння у в'язниці" - ніщо не зупиняло руху до заселення покинутої благодатної країни. ... Переселенці очевидно переходили Дніпро нижче Кременчука і прямували на свої попелища в Київській губернії проходячи по нинішньому Олександрійському повіту. Безсумнівно, якась частка цих переселенців залишалася на шляху біля Чорного лісу, по Тясмину і по річці Цибульник. Всі ці місця, в той час лісисті, давали можливість будуватися, а в разі нападу ворога - ховатися в лісах і очеретах. Своє припущення ми формуємо на тому, що за достовірними переказами в 1736 року татарами була розорена Дмитрівка і в ній церква, а в 1745 році були вже церкви: в Стецівці, Нестерівці (Вершаци), Глинська, Ухівці, Цибулеві, Кам'яно-Потоцькому, Табурищі, а в Крилові (Новогеоргіївську) було навіть 2 церкви.Під час же перебування запорожців під кримським ханом (до 1733 року) в Олександрійському повіті почали з'являтися слободи, засновані росіянами-розкольникми: Плоске й Знамянка (1730-31р.) [1]

⁵ Наслідком цієї важливої події була поява в Дикому Полі другої серії населених місць, саме: Глинська, Нестерівки, Стецівки, Андрусівки, Табурища, Кам'яно-Потоцького, Петриківки (Нова Прага), Дмитрівки, Плоского, Знамянки і Цибулева. ...Російський уряд також вдається до заходів, які стимулювали заселення згаданих територій. Був виданий ряд указів, які офіційно дозволяли заселяти "Задніпровські місця". Українське населення було надзвичайно активним в справі заселення. Особливо цьому сприяли посилення феодалів експлуатації і залежності селянства на Гетьманщині і Слобожанщині. В цей період прагнення російської влади оволодіти новоприданими землями збігалися з бажаннями української людності врятуватися від наступаючого кріпацтва. Тому уряд був змушений проводити політику, яка відповідала інтересам українців і їх прагненням. В результаті такої політики уряду в "Задніпровських місцях" склалася складна управлінська ситуація – здебільшого задніпровські території заселили селяни-втікачі з Гетьманщини і підпольських українських територій, запорожці, російські розкольники, тобто категорії населення ненадійні і не завжди лояльні до російської влади [5].

⁶ Наведемо характеристику цих колонізаторів, зроблену їх же начальником Семеном Пішчевичем "Були всі злодії наглі і п'яниці прегорки; наволоч то така була, що гірше спекать ніде неможна, між їми-ж були озброєні лісові справжні розбійники, і де тільки чога на нічлігах і проїздом через житла і в корчмах захватять і зірвати можуть, то вже було їх". (Набирали їх) в Угорщині і в правобережній Україні з дезертирів польських військ і всякого хиткого люду, між якими траплялися "природні турки і татари", були (вони) не найкращих моральних якостей. ...На щастя для країни, нових колонізаторів "сербів" і "чорногорців" було нікчемна кількість і вона потонула в масі населення, яке колонізатори застали (і яке) жило міцним осілим життям і мало свої церкви [1].

⁷ Українці з підпольських земель вважалися втікачами з Гетьманщини, тому їх також треба було депортувати в Україну, на їхні попередні місця мешкання. Гетьману було наказано не допускати втечі населення "Задніпровських місць" "за кордон" – в

	1752 року у зв'язку зі створенням Нової Сербії Архангелогородську, Крилівську та Цибулівську сотні Миргородського полку було ліквідовано. Їх територія мала бути звільнена від населення та заселена іноземними колоністами. Були навіть відібрані маєтності у полковника Василя Капніста, який мав заслуги перед урядом. Населенню було наказано виселитися з місць проживання і запропоновано або повернутися назад за Дніпро, або переселитися південніше Нової Сербії, де у 1753 році було створено Новослобідський козацький полк, який згодом, у 1764 році, був перетворений на Єлисаветградський пікінерський полк.
1753	Уряд вирішив відвести частину “Задніпровських місць” для заснування військово-землеробського поселення, яке в майбутньому отримало назву Новослобідський козацький полк. В 1753 року Новослобідський козацький полк отримав територію для поселення, ширина якої становила трохи більше 20 кілометрів. У довжину ця територія простяглася зі сходу на захід на 300 кілометрів. Але згодом південні кордони полку були розширені за рахунок захоплення північних земель запорізьких козаків. ... На сході полк межував з Гетьманщиною по Дніпру ... На заході територія полку обмежувалася російсько-польським кордоном; за ним проживали українці, які в той час жили під владою Речі Посполитої; ... На півночі Новослобідський полк межував з Новосербським корпусом:.... Визначити південний кордон Новослобідського полку значно складніше, оскільки він не був сталим. Новослобідське козацтво і старшина постійно намагалися розширити свої володіння за рахунок земель запорожців ⁸ . [6] На картах 176х-177х років ці землі позначені як "зимовники запорожских козаків".
1754	На землях, відведених під Новослобідський полк, оселялися і засновували села та хутори козаки і селяни. На початку 1754 року населення полку жило тільки в 6 поселеннях, і його чисельність становила 1626 душ чоловічої статі. Але вже в серпні 1754 року населення полку збільшилося до 6246 душ чоловічої статі. Переселенці заснували 14 нових поселень, збудували помешкання навколо фортеці Св. Єлисавети. На жовтень 1754 року новослобідське населення становило вже 7482 особи чоловічої статі. Дуже пощастило мешканцям 6 слобід: Мишуриного, Калужина, Кам'янка, Обоянська, Бородаївка і Пушкарівка, – мешканцям цих слобод не треба було нікуди переселятися. [6]
1755	з 1755 року (з'являється) четверта серія населених місць, що входили до складу Новоказачого (Новослобідського) полку, саме: 1 рота, або фортеця св. Єлисавети, 2 Добрянська, 3 Аджамка, 4 Вершино-Кам'янка, 5 Мурзинка, 6 Бешка, 7 Овнянка, 8 Верблужка та ін. селища, які не належать тепер (1878 року – А.Ч.) до Олександрійського повіту. До складу цього полку увійшли малоросійські козаки (нащадки Черкаських або Дніпровських), що будували фортецю св. Єлисавети та Волохи, цілими слободами переходили з Польщі в формований полк. Всі поселенці, як гусарські і пандурські, так і новоказачі отримували від скарбниці допомогу грошима, хлібом і лісом. Командирам рот відводилася, в суміжності з поселенською землею, рангова земля. Офіцерам, а також і чиновникам, замість денщиків, дозволено було вирушати за кордон і вербувати там всякого звання і віку людей... З російських вихідців з Польщі (розкольників) утворена п'ята серія населених місць, саме: Калинівська, Клинець, Червоний Яр, Нікольське і Зибке. [3]

2. Початок Олександро-Мар'ївки (події у 1756-1819 роки у краї та населених пунктах що згодом склали Олександро-Мар'ївку)

Дата	Події у краї	Олександро-Мар'ївка
1756-1764	У 1763 році Хорват був усунутий. Його самодержавна колонізаторська діяльність довела до того, що колишні поселенці почали тікати за Буг, в Ананьївський повіт і засновувати там "Ханські слободи". Безсумнівно значна частина цих "втікачів" наповнила собою ряди гайдамак, що мали своїм операційним базисом спочатку Чорний ліс, а потім Мигійський острів на річці Буг. [1]	1756 року Реєстр Війська Запорізького... Джерелівський курінь 59. Петро Старий, серед інших козаків Джерелівського куреня - прізвища:

Молдову, Запоріжжя, Правобережну Україну. Але населення починає протидіяти указам Сенату і тікає за кордон. Щоб не допустити втеч населення, уряд вживає заходи по перехопленню і затриманню населення, яке тікало за кордон. В указав Сенату до малоросійського гетьмана від 28 серпня і 20 листопада 1752 року наказувалося “зорко слідить и не допускать перехода за границу” українського населення. На місцях Київська губерньська канцелярія наказує начальнику прикордонного форпосту вжити рішучих заходів щодо запобігання втеч українського населення за кордон. Імператриця Єлисавета писала до К. Розумовського про втечі українського населення “в Польщу” і його небажання повертатися в Гетьманщину. Отже, втечі українців – “безуказного” населення – набирали масового характеру і починали непокоїти місцеву адміністрацію. [6]

⁸ В наш час (у 2018 році – А.Ч.) це територія більшої частини Кіровоградської (Кіровоградський, Петрівський, Новоархангельський, Вільшанський, Добровеличківський, Маловисківський, Новоукраїнський, Новгородківський, Олександрійський, Онуфріївський райони), частини Дніпропетровської (П'ятихатський і Верхньодніпровський райони) і частково Миколаївської (Первомайський район) областей. ... На грудень 1761 року новослобіджани розширили свої володіння в середньому на 20–30 кілометрів на південь від кордону 1753–1754 років... Такі несанкціоновані захоплення запорізьких територій відбувалися протягом всього періоду існування Новослобідського полку [6].

	<p>У 1763 році дозволено офіцерам заселених полків селити селян на своїх рангових землях⁹. [3]</p> <p>22 березня 1764 року територія майбутнього Петрівського району відійшла до Єлисаветградської провінції новоствореної Новоросійської губернії [11]. Ново-Сербія перейменована в Новоросійську губернію з підпорядкуванням військовій колегії [1] Новосербське поселення було реорганізоване у Чорний і Жовтий гусарський полки. Новослобідський козацький полк перетворений на Єлисаветградський пікінерський полк. [12, с.190]</p> <p>11 червня 1764 року до території нової Новоросійської губернії були включені Українська лінія, Слов'яносербія, Бахмутський полк, а пізніше (1769 року) виведено на поселення Молдавський полк. До її складу увійшли також 15 сотень Гетьманщини та запорозькі землі по річці Інгул, тобто частина Бугогардівської паланки [12, с.190]</p> <p>Згодом, замість провінцій і полків, Новоросійську губернію розділили на повіти. Тоді східна половина нинішньої (станом на 1778 року – А.Ч.) території Олександрійського повіту увійшла до складу Крюківського повіту, а західна половина - Єлисаветградського. У цей час, за розпорядженням князя Григорія Олександровича Потьомкіна, сербські назви рот або шанців замінені російськими [3]</p>	<p>Таран, Матяшенко, Горб, Литвин, Забудько, Зеленський, Головка, Чорний, Таранець, Лях, Кравець¹⁰, Полтавець, Губа, Коваль, Зубов, Ковтуненко, Ємець, Письменний, Щербина¹¹.</p> <p>Також у реєстрі Джерелівського куреня є прізвище Сукур.¹² [8, с.70-74]</p> <p>1762 року у Джерелівському курені - прізвища Таран, Письменний, Литвин, Зуб, Щербина, Кравець, Бабак, Коваленко, Сукур, Старченко, Чорний, Дробот [10]</p> <p>1764 року на мапі Новоросійської губернії з прилеглими місцями із зображенням мережі діючих і запроектованих форпостів (Архів Бібліотеки ОАМ, інв. № 59253) місцевість майбутньої Олександро-Мар'ївки знаходиться на території, що позначена як "зимовники Запорозжских козаков" [13, с.82]</p>
--	--	---

Фрагмент мапи "Новороссийской губернии Елисаветградской провинции с прикосновенными ко оной землями" [13, с.91] (орієнтовно 1770 року)

<p>1767-1780</p>	<p>З 1767 (територія майбутнього Олександрійського повіту) перейшла у відання Київського генерал-губернатора. У весь цей час тривала роздача земель у приватне володіння і під заселення Чорного і Жовтого легких кавалерійських полків, для чого дозволено було навіть українцям (з лівобережної України) з відома свого головного командира переселитися в Новоросію, аби тільки степ більше і більше заселявся.¹³</p>	<p>~1770 року на мапі "Новороссийской губернии Елисаветградской провинции с прикосновенными ко оной землями" (РГАДА, ф. 192, оп.1, д.2 л.1) місцевість майбутньої Олександро-Мар'ївки (нижня течія річки Зеленої)</p>
------------------	---	---

⁹ Таким чином виникає шоста серія населених місць, як то: Богоявленськ, Василівка, Осетняжска, Краснопілля, Северинка, Орлова Балка, Черниківка, Пантазіївка, Бандурівка, Миронівка, Білецьківка, Войнівка, Поповічівка, Байдаківка, Шамівка, Світлопіль, Онуфрїївка, Федорки, Високі Байраки. [3]

¹⁰ Такі-ж прізвища зустрічаються серед кріпаків поміщиків Сабодашів у 1806-1835 роки у с Іванівці-Надеждівці (згодом - Олександро-Мар'ївка)

¹¹ Такі-ж прізвища зустрічаються серед жителів Олександро-Мар'ївки у ХХ столітті.

¹² Згідно карти "1805-1818 План Генерального межевания Верхнеднепровского уезда" на землях села Надеждівки (згодом - Олександро-Мар'ївка) є балка, позначена як "овраг Сукуров"[33]

¹³ До цього ж часу (1767) відноситься визнання права існування за розкольніцькими поселеннями Клинцями і Нікольським ... Вихід же нових поселенців розкольніків з Малоросії тим же указом заборонявся. [1]

	<p>У 1768 році на Правобережжі спалахнула Коліївщина під проводом Гонти і Залізняка. Значні переселення з підпольських українських земель та Причорномор'я.¹⁴</p> <p>1769 року, січень. Останній наїзд татар...охопив величезний район, люди кидали свої хати напризволяще й утікали, де це було можливо, до лісу¹⁵ [15].</p> <p>1770 року Після Кагульської битви 21 липня 1770, Румянцев зібрав у Молдавії та Валахії 1242 розкольників і відправив їх для поселення в Новоросійський край. Всі вони були розміщені по раскольніцьким селам (Плоске, Калинівка [1]), крім того, заведено ними було нове село Золотарівка [3].</p> <p>1770 року повсюдний неврожай, голод. [25, с.336].</p> <p>1771 року в краї лютувала чума, на Правобережжі під час епідемії вимерло до 100 тисяч осіб [13, с.300].</p> <p>1772 Була чума в землях майбутнього Олександрійського повіту поблизу Чорного Лісу [17, с.9].</p> <p>1772 року Запорозький старшина Джерелівського куреня Петро Старий осаджує слободу Петрову¹⁶.</p> <p>1773 року на карті "Новороссийской губернии Елисаветградской провинции с показанием во оной вновь поселенных запорожцами слобод и зимовников" (РГВИА, ф. 846, оп. 16, д. 19147) на річці Інгулець позначена "слобода Запорожская Петрова"[13].</p> <p>1774 року посуха викликала голод, від якого багато жителів бігли в інші місця. [17, с.9].</p> <p>1774 року зі Спасової у сл. Петрову "новозаселяемую Петра Старого" втекло 15 озброєних пікінерів, прихопивши з собою своє (і не тільки своє) майно [19, с.1881].</p>	<p>знаходиться на території, що позначена як "зимовники Запорожских козаков" [13, с.91]</p> <p>На мапі 1775 року місцевість майбутньої Олександро-Мар'ївки знаходиться на території, що позначена як "жилища Запорожских козаков" [20]</p> <p>1778 року, 2 липня, колишній осадчик слободи Петрової Петро Старий подав прохання на заснування (на теренах майбутньої Олександро-Мар'ївки) приватної слободи Надєждівки, зазначивши при цьому, що він вже має там проживання ("где жительство имею") [22] (див. додаток 2).</p> <p>1778 року, у липні, розпорядженням Херсонської губернської креслярні були визначені межі ділянки П. Старого при річці Зеленої, та видано ордер вахмістру Давидову визначену землю відмежувати та надати складений план до межової Експедиції. Межі встановлені такі: "от вершины речки Зеленой понеже зимовников его ж в степи прямою линиею три версты сто пядесят сажень поворота влево тупым углом пять верст поворота влево острым углом до показаной речки Зеленой до перво починого пункта прямою лыныєю четыре версты трыста сажень" Нижче (південніше) ділянки</p>
--	---	--

¹⁴ У 1768 році було зроблено розпорядження генерал-губернатором Воєйковим бригадиру Чорткову про впровадження в Єлисаветградській провінції "казацкаго отамана Сухини з шістдесят двома людьми польських козаків" ... Місцеві перекази вказують на значні переселення мешканців з правобережної (Польської) України в Олександрійський повіт. Переселення ці збільшилися з початком діяльності Барської конфедерації.

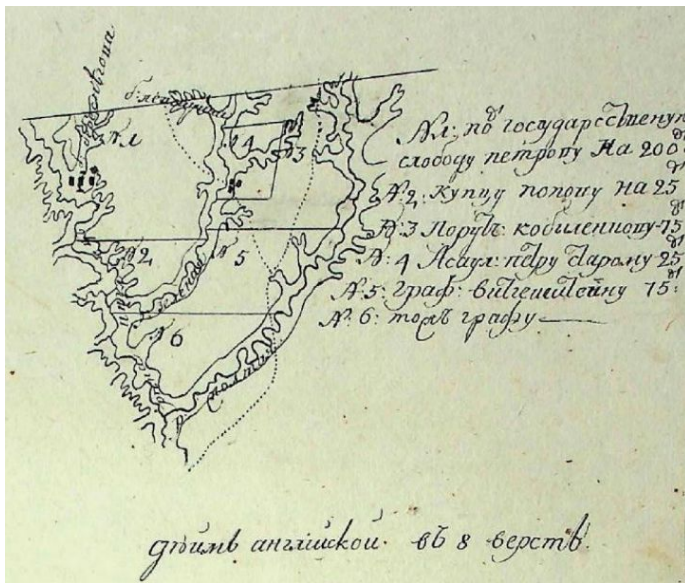
... згадаємо про появу на території Олександрійського повіту Бугського козачого війська, яке утворилося в межах Туреччини з бездомних людей різних національностей, переважно православного віросповідання. У 1768 року це військо під керівництвом свого полковника Петра Скаржинського перейшло "під царську руку" і було поселено (1770 року) між іншим і в Олександрійському повіті ... в 1817 році військо було скасоване і увійшло до складу "воєнного поселення". [1]

¹⁵ 4 січня 1769 року очолюване ханом Кирил-Гіреєм військо перейшло російський кордон й опинилося біля фортеці Святої Єлисавети. Проте брати штурмом фортецю татари наміру не мали, як і уміння цього робити. Гарнізон фортеці спостерігав за ворогом, так і не полишивши фортечних валів. Після цього татари, за словами барона Тотта, перейшовши Інгул, розділилися на безліч (до сорока) загонів і, оминувши фортецю, рушили по селам провінції. Сам француз супроводжував хана та головний загін татар, тому в своїх спогадах доволі яскраво змалював сплюндрування Аджамки, Цибулевого та Красносілля. Барон Тотт писав, що "полтораста деревень были сожжены таким образом: огромное облако дыма распространилось на двадцать миль в пределы Польши". Ці події викликали величезну паніку серед населення. За Дніпро, в російські губернії тікали не лише поселенці, а й військові. Й. Гільденштедт називає декілька рот Єлисаветградського пікінерського полку, практично знелюднених узимку 1769 року. Так, у Мурзинці (Петриківці), де розташовувалася полкова канцелярія, залишилося лише 112 хат; із Зеленої взимку 1769 року розбіглося усе населення, і чотири роки поселення залишалося безлюдним; те ж саме і з Попельнастою, населення якої "удалилось в различные укрепленные места" [12]

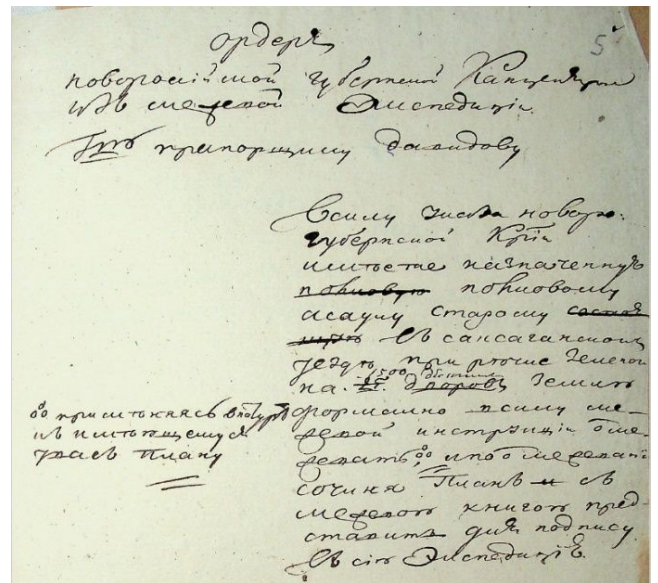
У Єлисаветградській провінції татари спалили 150 сіл, та забрали з собою не менше 20 тис. невільників. Особливо сильно постраждала виступаюча в запорозькі землі і найменш захищена територія Єлисаветградського пікінерського полку [16]

¹⁶ "1772 году апреля „28“ дня Из Коша Войска Запорожского низового товаришу куреня Джереловского Петру Старому» Ордер Коша на осадження слободи над річкою Інгульцем. На мапах 1778-79 років також згадуються запорозькі слободи, зазначені переважно за іменами їх осадчих, серед яких слобода Петрова, запорозький старшина Петро Старий. [18]

<p>1775 року була знищена Січ ... Землі майбутнього Олександрійського повіту за межею Єлисаветградської провінції були роздані в приватне володіння, яке незабаром було закріплено генеральним межування. [1]</p> <p>На карті 1775 року на 5 км південніше сучасного села Петрового (між сучасними селами Лелеківка і Богданівка) присутній топонім "б(алка) Старих И" [20], у ХХ столітті – балка Стареча [124]</p> <p>1776 року до Новоросійської губернії (яка була утворена у 1764 року, з 1765 року центр - губернське місто Кременчук) була долучена Славенська провінція, утворена на колишніх Запорозьких землях. "Оная разделяется на три уезда 1. Кизикирменской 2. Саксаганской 3. Славенской"¹⁷ [13, с.15]</p> <p>1777 року На землях майбутнього Олександрійського повіту почалося Генеральне межування. [1]</p> <p>1778 року на річці Інгулі позначена слобода Петрова, а при усті річки Зеленої - зимівник Аниска Тарана [21, с.8-9]</p> <p>1780 Налетіла з півдня сарана і повийдала хліб та траву, із-за чого відбулася страшна дорожнеча на їстівні припаси [17, с.9]</p>	<p>Петра Старого відводилися землі "порутч. Кобиленкову"¹⁸ - 75 дворів і "графу Витгенштейну"¹⁹ - 75 дворів" [133] (див. додаток 3)</p> <p>Очевидно, на відміну від П. Старого, який фактично узаконував свої вже існуючі зимівники, Кобиленкову та Витгенштейну не вдалося заселити отримані землі, оскільки перші населені пункти там з'являються лише на початку ХІХ століття і належать іншим власникам.</p> <p>1778 р, вересень. Згідно мапи "Карта, представляющая Азовскую и Новороссийскую губернии с показанием смежных к оным земель" кордон між Інгульським і Саксаганським повітами проходить по річці Інгулу, нижня течія річки Зеленої (терени майбутньої Олександропо-Мар'ївки) – у Саксаганському повіті. [34]</p>
--	--

1778 рік. Визначені межі ділянки № 4 на 25 дворів осавула Петра Старого при річці Зеленої. Показані його зимівники поблизу переправи на шляху (нинішня дорога Т1210), що перетинає річку Зеленою. [133]

1782 рік. Ордер на відмежування полковому осавулу Старому 1500 десятин в Саксаганському повіті при річці Зеленої [22]

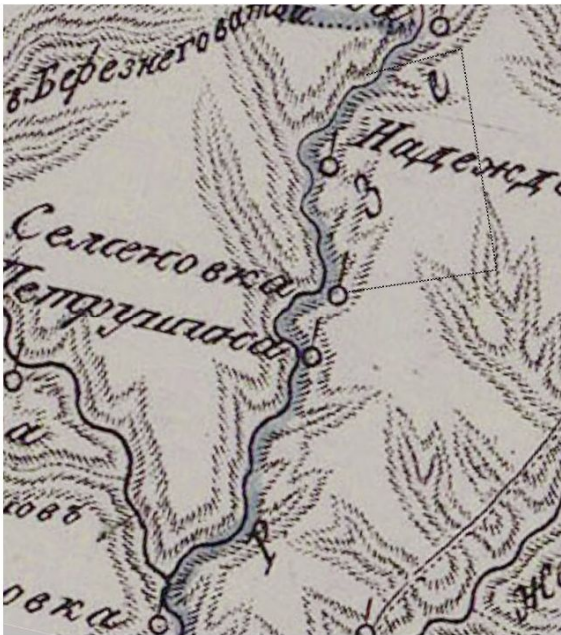
¹⁷ В Славянської провінції с полагаемыми ко оной тремя ж уездами бывших запорожцов женатых и холостых, зимовниками живущих, и промышленников - 12148 душ м.п....Поселянам всем быть послушным своим владельцам, а оным их излишнюю работою не отягощать. Определяется же быть им на паншине в каждой неделе не более двух дней; а прочее время на себя работать свободны... [13, с.34] Приватновласницькі землі заселялися переважно людьми з Київської та Полтавської губернії; в більшості це були вільні люди (які) шукали "слобод" ... У більш пізній час з тих же місцевостей приселялися кріпаки, куплені або ж отримані в посаг... У перший час колонізації країни приватними власниками поселенці селилися на досить пільгових підставах: утиск міг викликати помсту. Були часті випадки вбивства поміщиків "гайдамаками". Власники давали поселенцям навіть худобу. Горілка при зазиванні на слободу відіграла велику роль. [1]

¹⁸ Очевидно, поручик Чорного гусарського полку Матвій Кобиленков [14][69]

¹⁹ Витгенштейны ... немецкий графский и княжеский род ... Христиан-Людвиг-Казимир Сайн-Витгенштейн (нем. Christian Ludwig Cazimir) (1725 - 1797), подполковник прусской армии, в 1761 году во время Семилетней войны попал в русский плен; с 1762 находился на русской службе; генерал-поручик. [24]

<p>1782-1795</p>	<p>З поширенням кріпосного права і на Малоросію (лівобережну Україну) перехід людей з місця на місце не міг відбуватися так легко, як раніше, але малонаселеність (правобережної) країни, необхідність мати працівників змушували поміщиків переманювати людей і приховувати їх так, що ніякі пошуки не могли нічого відкрити. Це обставина змушувала поміщиків обходитись з селянами більш-менш гуманно і давати їм певні пільги [1].</p> <p>1784 року, 22 січня [11], Новоросійська губернія разом з Азовською була реформована у Катеринославське намісництво ... При цій реформі ... утворений був Олександрійський повіт, центром якого зроблено казенне селище «Усівка, або Усиківка, а перш Бечея», перейменоване з цієї нагоди в місто «Олександрію». У склад новоутвореного Олександрійського повіту входили населені пункти і на лівому березі річки Зеленої – Зелене, Никифоровка, Жовте та інші. [3, с.88-89]</p> <p>1786 року, 24 грудня, Потьомкін наказав Катеринославському намісницькому правлінню: ... з числа розданих земель ті, який знайдуться заселеними і удобреними, затвердити за власниками і дати їм по відмежуванні для потомственого володіння плани і межеві книги, а у яких власників вони виявляться не заселеними, тим підтвердити, щоб неодмінно виконали це зобов'язання під побоюванням відібрання їх у скарбницю та стягнення штрафу. Ця адміністративна міра сприяла появі та розростанню тут поміщицьких сіл.²⁰[3, с.92]</p> <p>1787 року, 3 січня, в слободі Ганнівка освячено новопобудовану Володимирську церкву, до нового приходу були віднесені Ганнівка та прилеглі села, що перед цим належали до парафії слободи Петрової (через річку Зелену 15 верст від Ганнівки). [28, с.232]</p> <p>1787 року Опис до Атласу Катеринославського намісництва ...Екатеринославского уезда д: Марьяновки пор: кн: Туркистанова 13 м.п., 8 ж.п., д: Иваноосиповки прап: Пиваричев 13 м.п., 12 ж.п. [26, с.148].</p> <p>1793 року, 27 листопада, був землетрус [17, с.10].</p> <p>1795 року Катеринославське намісництво розділене на три: Вознесенське, Катеринославське і Таврійське. Межі Олександрійського повіту Катеринославського намісництва не змінилися, лише центром Олександрійського повіту призначено містечко Крилів, зведене з цієї нагоди на ступінь повітового міста, якому дана була й інша назва «Олександрія». Колишній же центр Олександрійського повіту, місто Олександрія, що на річці Інгульці, звернений у село, з поверненням йому попередньої народної назви «Усівка або Усиківка» [3, с.89].</p>	<p>1782 року, 30 серпня. Дата заснування Олександро-Мар'ївки (як слобода Надеждівка у 1782 році) "Ордер. Новороссийской губернской канцелярии из межевой экспедиции. Г-ну прапорщику Давидову В силу указа Новоро. губернской к-рии имеет назначенную полковому асаулу Старому в Саксаганском уезде при речке Зеленой на (25 дворов - закреслено) 1500 десятин землю формально в силу межевой инструкции отмежевать..." [22] (див. додаток 2). Судячи по масовим співпадінням прізвищ, Петро Старий запросив на поселення у цій новій слободі кілька десятків козаків зі свого Джерелівського куреня.</p> <p>1784 року відомості правобережних повітів Катеринославського намісництва ... Катеринославський повіт... деревни Надеждовки старшины Старого 1450 дес. удоб. 50 дес. неудоб. 30 м.п. 18 ж.п. (із багатотомної справи за № 693 із фонду 16 РГАДА) [14, с.299].</p> <p>1787 року Опис до Атласу Катеринославського намісництва... Екатеринославского уезда д: Надеждовки старшины Старого 35 м.п., 24 ж.п. [26, с.148].</p>
------------------	---	--

²⁰ Найшвидше заселялися ті місця, де були церкви. Перші поміщики були: Хорвати, Чорби, Пишчевичі, Текелі, Угриничі, Требинські, Вуічі, Петковичі, Даниловичі, Ескузовичі, Лазичі, Іовичі, Прокоповичі, Мержанові, Якшичі, Бутовські, Занфірови, яких нащадки живуть і в даний час. Всі вони, як треба думати, служили в чорному і жовтому гусарських полках. Служили в тих самих полках: Трандафілов, Пантазій, Стратановіч, Радулович, Дерадівоіч, Ракович, Жігіт, Раніч, Ангелів, Комбурлей, Бадя, Пиварович не залишили після себе прямих нащадків. Предки нинішніх (1878-А.Ч.) землевласників, саме: Аврамов, Чечель, Зерваницький, Звенигородський, Шредін, Лісаневич, по всій ймовірності, служили в Єлисаветградському пікінерному полку, що називався перш «Новокозачим» [3, с.92].

1800 рік: Фрагмент мапи “Милитерная карта по границе России с Турциено” з позначеною додатково ділянкою П. Старого 1782 року [29]

1808 рік: Фрагмент мапи “План генерального межевания Александрійского уезда”[36]

1806 рік: Фрагмент мапи “План генерального межевания Верхнеднепровского уезда” [33]

<p>1796-1820</p>	<p>1796 року видано указ, що категорично забороняв «самовільні переходи поселян з місця на місце в Катеринославській, Вознесенській, Кавказької губерніях, в Таврійській області, на Дону і Таманському півострові». Внаслідок цього багато селян краю потрапили в кріпосну залежність, хоча більшість населення продовжувало залишатися незакріпаченою [41].</p> <p>1796 року на мапі “Карта Екатеринославского наместничества, разделенная на 14 уездов” у Олександрійському повіті – Зелене, Жовте, у Катеринославському – Петрове, Саксагань [160]</p> <p>1796 року, 12 грудня, Катеринославське намісництво було скасоване і (з більшої його частини [23]) створена Новоросійська губернія (при чому протягом 1797-1802 років Катеринослав</p>	<p>1796 року на мапі “Карта Екатеринославского наместничества, разделенная на 14 уездов” нижня течія річки Зеленої (терени майбутньої Олександропо-Мар’ївки) - у Катеринославському повіті [160].</p> <p>1796 року, 12 грудня Катеринославське намісництво ліквідоване, з більшої його частини була утворена Новоросійська губернія, що поділялася на 12 повітів [23]. Згідно мапи “Атлас Российской империи. 1800 год. Лист 38. Новороссийская губерния из 12 уездов”, межа між Єлисаветградським і Новоросійським (назва Катеринослава протягом 1797-1802 років) повітами пройшла вздовж нижнього руслу річки Зеленої. [167] З цього часу і аж до 1923 року на території майбутньої Олександропо-Мар’ївки межуватимуть два повіти.</p> <p>1798 року у МК сл. Петрової зазначено, що слободою Нагрудівкою володіє "полковая асаулша Петриха Старая" [27] – очевидно, на цей час Петро Старий вже помер.</p> <p>1799 року поміщик корнет Артем Панасович Оболенський²² звертається до митрополита Гавриїла про побудову у селі Артемівці церкви, залучивши до звернення "два свідельства, 1-е карнета Макаренка и 2-е полковника есаула жены Старой, о желаніи ихъ съ крестьянами бытъ причисленными къ церкве, которую капитанъ Оболенскій сооружитъ намеревает" [28, с.286]</p> <p>1800 року на карті “1800 Милитерная карта по границе России с Турциено” вниз по течії річки Зеленої зліва (східний берег) – Нагрудівка, Семеновка, Петрушина; справа (західний берег) – ще немає нічого. [29]</p> <p>1801 року у парафії с Петрової (до якої у той час належали населені пункти на місці Олександропо-Мар’ївки) з’являються записи про поміщика корнета Григорія Сабодаша [30]</p> <p>Далі, прізвища покріпачених козаків Джерелівського куреня</p>
------------------	---	--

²² У 1777-1778 роки Артем Оболенський – корнет і смотритель державних поселень Кременчуцької округи, поручик (1786) і капітан (1795). Його батько - Оболенський Опанас – кременчуцький сотенний отаман (1757, 1763-1764)... За ревізією 1783 р. згаданий як ротмістр та власник 32 душ підданих у Кременчуцькій округі. [89]

<p>називався Новоросійськом), село Петрове опинилося в її Єлисаветградському повіті (Олександрійський повіт розформувався) [11].</p> <p>1802 року, 8 жовтня Новоросійська губернія розділилася на три (Катеринославську, Таврійську та Миколаївську [23]), і село Петрове відійшло до Миколаївської губернії [11]. Катеринославська губернія складалася з 5 повітів: Катеринославського, Павлоградського, Бахмутського, Маріупольського і Ростовського, а також Ростовського і Таганрогського градоначальництва. [31]. Миколаївська губернія складалася з 4 повітів: Єлисаветградський, Ольвіопольський, Тираспольський, Херсонський [168].</p> <p>1802 року, 14 жовтня о другій годині дня, стався землетрус, що тривав п'ять хвилин [17, с.9].</p> <p>1803 року, 15 травня Миколаївська губернія була перейменована на Херсонську з переведенням губернського правління з Миколаєва до Херсона. [11]</p> <p>1805 року Утворено Верхньодніпровський повіт у складі Катеринославської губернії виділенням з Катеринославського повіту [32].</p> <p>1806 року, 1 січня зі складу Єлисаветградського виділено новий Олександрійський повіт і село Петрове перейшло до Олександрійського повіту</p>	<p>зустрічаються серед селян поміщиків Сабодашів.</p> <p>1802 року, 8 жовтня, при розділенні Новоросійської губернії [23] Катеринославський повіт відійшов до Катеринославської губернії [31], а Єлисаветградський - до Миколаївської (з 1803 року перейменована на Херсонську). [168] З цього часу і аж до 1922 року на території майбутньої Олександро-Мар'ївки межуватимуть дві губернії.</p> <p>1805-1806 роки. Внаслідок змін у складі повітів обох губерній [32] [3] правобережні терени майбутньої Олександро-Мар'ївки – у Олександрійському повіті Херсонської губернії, лівобережні – у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії.</p> <p>1806 року на лівому березі річки Зеленої: (номери ділянок) №110 сел. Надеждовка, №113 д. Ивановка, №114 без н.п., №115 сел. Петрушино, №116 д. Петрушевка Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії [33].</p> <p>1806-1807 роки. Розподіл земель лівобережної частини майбутньої Олександро-Мар'ївки згідно Генерального межування (далі - <i>Код/№ у ПГМ 1806 “назва, власник – площа, нові коди у разі змін”</i>): Судячи по тій самій назві слободи (<i>Надеждовка</i>) і кількості десятин, що були при ній у 1784 році, <i>Надія Петрівна Грибанова доводиться дочкою Петра Старого і Петрихи Старої, і якій “с прочими” відійшов весь маєток Петра Старого:</i></p> <p>Н-12/110 "Надеждовка сельцо капитанши Надежды Петровой дочери жены Грибановой с прочими - 1498 дес. Селянське населення відсутнє або не показане. Размежевана на 2 участка Л-9, М-5, (ймовірно, пізніше дописано – А.Ч.) на 9 учас. Г-46-47 И-44,46-47-48 Н-108-109-110” [35,с.23 зв.] <i>А от село Семеновка було перейменоване у Іванівку (очевидно за іменем старшого сина Григорія і Анастасії Сабодашів - Івана):</i></p> <p>С-1/113 "Семеновка деревня что ныне сельцо Ивановское корнетши Настасьи Амеляновой дочери Сабодашевой 5 душ, 186 дес. 2 уча. И-44-45” [35,с.29]</p> <p>П-9/114 "Петрушина пустошь коллежского регистратора Назара Моисеева сына Петруши²³ – 182 дес”[35,с.27 зв.]</p> <p>П-1/115 “Петрушина сельца коллежского регистратора Назара Моисеева сына Петруши 19 душ м.п., 359 дес. Разм. на 5 участ. В-123-124 К-85 Р-9 и У-8”[35,с.27]</p> <p>П-2/116 “Петрушевка сельцо дворян Аскота и Василья Моисеевых детей Петруш 7 душ м.п., 1125 дес. (Размежевано у 1880 році – А.Ч.) Из учас П-28 3 уч. 3-24 П-89 и 90. Из учас. П-29 2 уч. 3-24 П-90. Из уч. П-30 1 уч. 3-24” [35,с.27]</p> <p>1806 року Сельцо Марвинское, сельцо Георгиевское, сельцо Ивановка (на правому березі річки Зеленої) Олександрійського повіту Херсонської губернії [36].</p> <p>Близько 1808 року помирає корнет Григорій Сабодаш (розраховано – А.Ч.) Далі його дружина зазначається як удова.</p> <p>У 1808 року п'ять дочок Петра Старого володіють землею і селянами д. Надеждівки.²⁴</p> <p>1808 року Розподіл земель правобережної частини майбутньої Олександро-Мар'ївки згідно Генерального межування (далі - <i>Код/№ у</i></p>
--	---

²³ Петруші походять з Золотоніського повіту: у 1783 році за Гнатом, Назаром і Василем Мусійовичами Петрушами було “по последней ревизии уезда Золотоношского в селе Деркачовке мужеска 11, женска 11, в Антоновке мужеска 3 женска 3 душ наследственных. В других уездах нет” [164]

²⁴ “Верхнеднепровского уезда от сельца Надеждовки сами владелицы вдова капитанша Надежда Петрова дочь Грибанова, 13 класса капитанша Александра Петрова дочь Демянкова, коллежская регистраторша Ксения Петрова дочь Гопколова, помещица Настасья Петрова дочь Павловская, губернская регистраторша Авдотья Петрова дочь Пиварова” [38] (*див. додаток 4*)

<p>[11] у склад Верблюзької волості [3, с.90]. Межі (нового – А.Ч.) Олександрійського повіту змінилися, а центр його знову перенесений в казенне селище «Усівка», пожалуване знову ступенем повітового міста, з колишньою назвою «Олександрія».²¹</p> <p>1808 року у Олександрійському повіті - Пиваровичь Івань Михайловичь, маіорь, № межевой дачи В-1, название Березнеговатая дер., год утверждения межи 1791, 1808, площадь по генеральному межеванию 989 дес. 1834 саж. (и) № межевой дачи С-10, название Секлитиновка сельцо, год утверждения межи 1797, 1808, площадь по генеральному межеванию 805 дес. 1528 саж.;</p> <p>- Угричь-Требинскій Алексей Петровичь, подполк. № межевой дачи П-24 Ел, название Петрово сельцо, год утверждения межи 1798, 1801, площадь по генеральному межеванию 983 дес. 1801 саж. [37]</p> <p>1812 року В селищі Знамянці відкрилася чума, завезена з Одеси; з 5-го тижня Великого посту до жовтня місяця вона забрала понад 770 жертв. [17, с.9]</p>	<p>ПГМ 1808 “назва, власник – площа, нові коди у разі змін”): М-4/269 “Марвинского с-ца войскового товарища Григория Евстафиева сына Ященко 10 душ м.п. - 534 дес” [37] [39,с.16]. И-4/271 “Ивановка сельцо вдовы корнетши Настасьи Емельяновой дочери жены Сабадашевой 41 душ м.п. - 541 дес” [37] [39,с.12]. Г-2/270 “Георгиевское сельцо вдовы дворянки Ефросинии Ивановой дочери жены Макаренковой и корнета Ивана Емельяновича сына Макаренка²⁵ 35 душ м.п. - 524 дес, разделено на 2 участ. Н-7 и И-10 (закреслено) И-10 Н-7 (закреслено)” [37] [38] [39,с.7].</p> <p>1808(?) року Александрийского у. Дмитриевской пустоши коллежского регистратора Назара Моисеева сына Петруши 414 дес. [39]</p> <p>1810 року у селі Іванівка (у межах сучасної Олександро-Мар’ївки) поміщиця Анастасія Сабадашева (заявивши у себе у с Іванівці 95 душ чол. статі селян) і її сусіди-поміщики²⁶ подавали до Херсонської консисторії прохання про влаштування Різдва-Богородицької церкви у сільці Іванівка, яке не було задовільнене.²⁷ [40]</p> <p>1811 року в селе Георгиевском Александрийского уезда Григорий Емельянович Макаренко, губернский секретарь имеет полученных в приданое крестьянских душ: 6 муж., 3 жен.; дареных: 4 муж., 3 жен.²⁸ Проживает в своем имении в селе Георгиевском Александрийского уезда (РГИА ф.1343. оп.25. д.297, л.2) [165]</p> <p>1812 На мапі “1812 Carte de la Russie Européenne” (на місці сучасної Олександро-Мар’ївки) вниз по течії річки Зеленої зліва (східний берег) – Nadejdovka, Semenovka, Petroushina; справа (західний берег) – немає нічого.[42]</p> <p>1816 року на мапі “Подробная карта Российской Империи и близлежащих заграничных владений. Столистая карта.” (на місці сучасної Олександро-Мар’ївки) вниз по течії річки Зеленої зліва (східний берег) – Надеждовка, Семеновка, Петрушина; справа (західний берег) – немає нічого. [43]</p> <p>1817-1819 роки Статистические сведения Екатеринославской губернии... в Верхнеднепровском уезде винокуренной завод при ... сельце Надеждовке 1 завод, 1 котел, 5 мастеров, годовое производство 200 ведер. [26, с.298]</p>
--	--

²¹ Це відбулося 20 вересня 1806. Колишню Олександрію, що на правій боці річки Тясмина, звернуто в первісний свій стан, містечко Крилів (Новогеоргіївськ). У 1806 році, (у Олександрійському повіті) ... налічувалось 18482 душ. м.п.. [3].

²⁵ Макаренки походять з Лубенського повіту, у 1768 році Омелян Макаренко – серед козаків 1-ї сотні Лубенського полку [165]

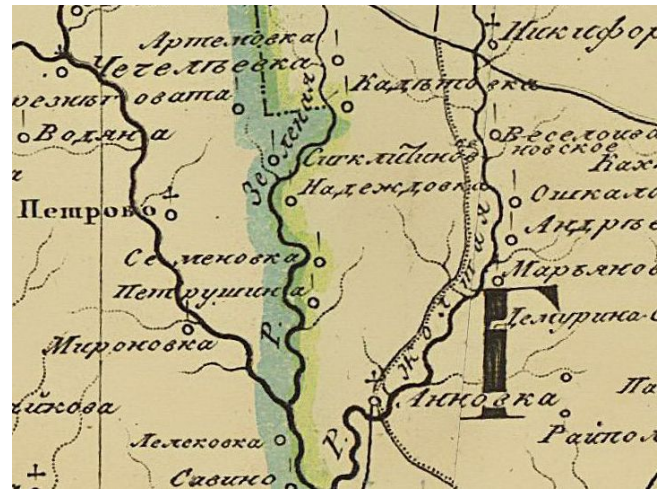
²⁶ колезький реєстратор Назар Петруша, дворяни Василь та Гнат Петруші, штабс капітан Бедіхін, флота комісар 13 класу Деменко, вдова губернського секретаря Ксенія Гопкалка, колезький секретар Кулинський, корнет Ошкало, вдова прапорщика Пироженкова, корнет Іван Макаренко, губернський секретар Григорій Макаренко і військовий товариш Ященко з їх селянами [40].

²⁷ Прохання подавав зять Анастасії Сабадашки губернський секретар Андрій Савович Приходков, за її неписьменну підписався син - колезький реєстратор Григорій Сабадаш. Старший син Анастасії Сабадашки у 1810 року знаходився у м. Катеринославі на службі [40].

²⁸ (Також – А.Ч.) в Єлисаветградском уезде, в селе Григорьемаринском наследственных: 7 муж., 7 жен. крестьянских душ. Всего: 17 муж., 13 жен. (30 души крестьян) [165].

1812 рік: Фрагмент мапи “Carte de la Russie Européenne 1:500K” [42]

1816 рік: Фрагмент мапи “Подробная карта Российской Империи и близлежащих заграничных владений. Столистая карта. Лист 33” [43]

3. Подальша історія Олександрo-Мар’ївки (події з 1820 року посьогодні у краї та населених пунктах, що згодом склали Олександрo-Мар’ївку)

Дата	Події у краї	Олександрo-Мар’ївка
1821-1861	1821 року, 5 листопада, о 4-й годині пополудні був землетрус. [17, с.10] 1821-1828 роки. Продовжувалось переселення (полтавських) кріпосних у поміщицькі маєтки, які вже там (на правобережжі) мали і Требинський, і Кононович, і Неплюєв. ²⁹ [2, с.153]	1829-1842 роки. Колезький асесор Григорій, (у ці роки обіймав посаду засідателя Верхньодніпровського повітового суду [49, с.153] [50] [51]) та його дружина Марфа Салогуб-Сабадаш (онука Петра Старого) скуповують у своїх родичів землі в дер. Надєждівці ³⁰ 1842 року У межах сучасної Олександрo-Мар’ївки населені пункти: Сабашевка, Григорьевка (на правій ст. року Зеленої); Надєждовка - 22 двора, Семеновка, Петрушево,

²⁹ А.Требинський (поміщик, таємний радник Андріан Требинський) переселив (з Полтавщини) у Херсонську губернію 3 сім’ї та 26 чоловіків, у село Аннівку Єлизаветградського повіту 8 чоловіків.[2, с.153] Адріан Максимович Требинський – внук Олексія Требинського (брата Славуя Требинського) [44].

1826 року, 3-го і 11-го травня Золотоніський повітовий земський суд Малоросійсько-Полтавської губернії оформив закладну про передачу титулярною радницею Ганною Миколаєвною Якобієвою застави – селян 5 ревських душ з їх дружинами і сім’ями і землі 15 десятин - титулярному раднику Адріану Максимовичу Требинському за позичені нею у Требинського асигнації 600 руб. [45, с.XV].

³⁰ 1829 року Кол. ассесорша Марфа Тимофіївна Салогуб-Сабадаш купила землю в дер. Надєждівці від прапорщика Афанасія Тимофійовича Бредихіна (який доводився їй братом –А.Ч.) [46]

1833 року у селі Надєждівці (у межах сучасної Олександрo-Мар’ївки): "1833 года Мая 1. Совершена купчая, Штабс-Капитаншею Авдотьей Петровою Бредихиною, на продажу ею Коллежскому Ассессору Григорью Григорьеву Салогуб-Сабадашу, числющейся при деревне Надєждовке из числа 323 дес. земли, 71 десятину, ассигн. за 1,000 рублей." [140, с.XV]

1835 року Колезький асесор Григорій і його дружина Марфа Салагуб-Сабадаш(єві) купили у братів Натора Івановича і Андрія Івановича Павловських (двоюрідних братів Марфи – А.Ч.) маєток, що складався в селянах чол. статі 3 і жін. статі 2 душах і землі “удобной” 288 і “неудобной” 10, всього 298. Місцезнаходження маєтку - Катеринославської губернії, Верхньодніпровського повіту при річці Зеленої, асигнаціями за 6,000 рублів. [47, с.20]

1836 року Григорій і його дружина Марфа Салагуб-Сабадаш взяли кредит під заставу “имение... при селении Ивановке 14 душ, Новопавловке 4 души и дерев. Надєждовке 3 души с узаконенной претензией земли и особо незаселенной 231 1/2 десят”. [46]

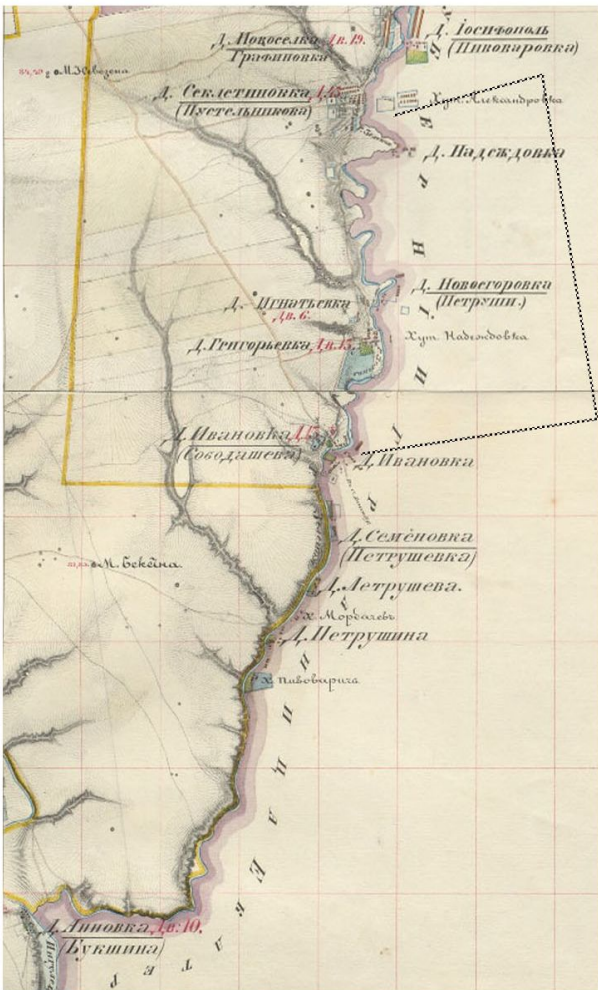
1840 року кол. ассесорша Марфа Тимофіївна Салогуб-Сабадаш купила землю в дер. Надєждовці від штабс капітана Михайла Тимофійовича Бредихіна (який доводився їй братом –А.Ч.). [46]

1841 року "...коллежский ассесор Григорий и жена его Марфа Тимофеевна Салогуб-Сабодашевы под залог (перезалог займа 1836 року) 21 души мужеского пола крестьян и 546 1/2 десятин земли... при сельце Ивановке (14 душ крестьян т 187 1/2 дест.) и деревнях Новопавловке (4 души земли 71 десят) и Надєждовке (3 души и 288 д.земли) 1841 года июня 18 числа заняли на 26 лет серебром 1260 руб.." [46].

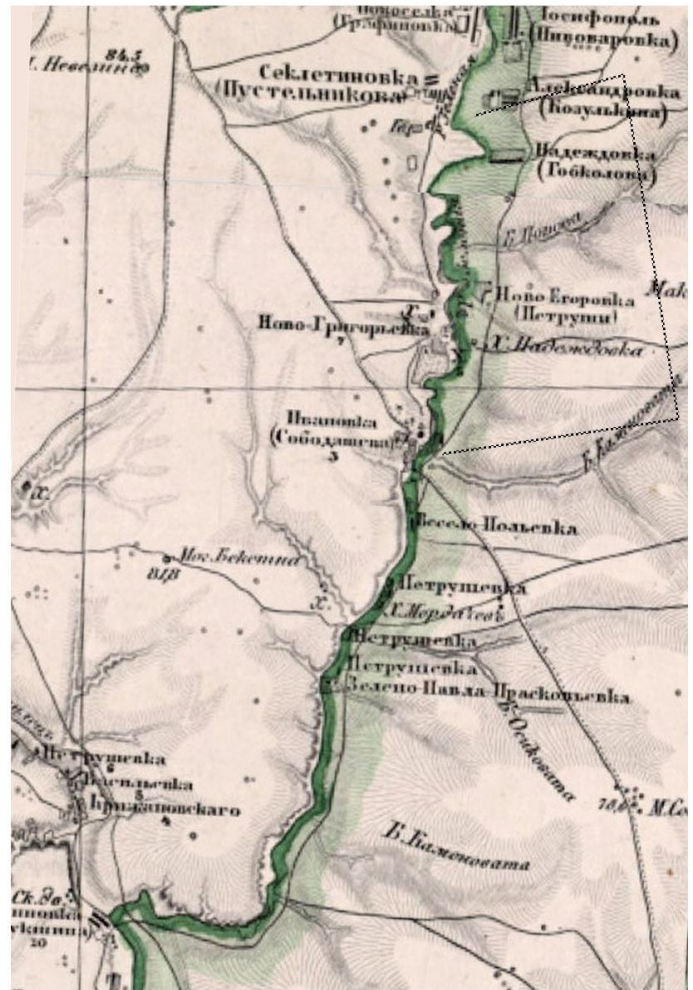
<p>У 1823 році всі казенні селища Олександрійського повіту були перетворені у військові поселення. [3, с.85]</p> <p>1824 року налетіла сарана і з'явилися "прузікі", які сукупно винищили хліб і траву. [17, с.10]</p> <p>1829 року, на день св. апостола Пилипа, стався вночі землетрус. [17, с.10]</p> <p>1830-1831 роки відвідала цей край холера, винищила не менш половини всього населення. [17, с.10]</p> <p>1838 року, 11 січня стався перед опівніччю, землетрус і тривав близько чотирьох хвилин. [17, с.10] Точний час - о 21 годині 15 хвилин. [48, с.12]</p> <p>1848 року вдруге лютувала холера. [17, с.10]</p> <p>1855 року в третій раз була холера, яка забрала в селі Дмитрівці (що поблизу Чорного Лісу) четверту частину населення. [17, с.10]</p> <p>1855 року у селі Зеленому "...водохранилище.. от межи помещика Корнилиусова ниже речки Зеленой...". [57]</p> <p>1856 року навесні почалося стихійний рух кріпаків південних губерній, що самовільно переселялись на Кримський півострів. З Катеринославської губернії рушили селяни 574 сіл з населенням 76 тис. чоловік. Приводом до руху послужили поширювані в народі під час Кримської війни чутки, що нібито в Криму переселенцям надають землю і волю. [41] "Селяни Катеринославського і Верхньодніпровського повітів Катеринославської губернії та Херсонського, Бобринецького, Олександрівського і частини Єлисаветградського повітів Херсонської губернії майже поголовно з усім своїм майном і господарством піднялися з насиджених своїх місць і пішли за волею до Криму" («Исторический вестник», 1901, №4, с.265). Селяни захоплювали з собою худобу і господарське майно; в ряді випадків експропріювали поміщицьке майно. Рух було придушений великою військовою силою в середині липня 1856 року. [60]</p> <p>1858 року Згідно з даними останньої, десятої ревізії питома вага селян-кріпаків становила на Катеринославщині лише 31,51 відсоток, тобто була значно нижчою, ніж у внутрішніх губерніях. [41]</p>	<p>Петрушина (на лівій ст. року Зеленої). Всі н.п. крім Надеждівки - від 5 до 20 дворів. [52]</p> <p>1850 у селі Іванівці (у межах сучасної Олександро-Мар'ївки) - поміщиця колезька секретарша Олександра Миколаївана Сабодашева. [53]</p> <p>1850 року Вниз по течії року Зеленої зліва (східний берег): Иосифополь (Пивоваровка), хут.Александровка, д.Надеждовка, д.Ново-Егоровка (Петруши), хут.Надеждовка, д.Ивановка, д.Семеновка (Петрушева), д.Петрушева, х.Мордачев, д.Петрушина, х.Пивоварич; справа (західний берег): Новоселка (Графиновка) – 19 дв., Секлетинівка (Пустельникова) – 43 дв., д.Игнат'євка – 6 дв., д.Григор'євка – 13 дв., д.Ивановка (Сободашева) - 13 дв., церква [135].</p> <p>1853 року Петровський Іван Петрович, дворянин і дружина його Ксенія придбали (по купчей крепости) 200 десятин в Ганнівській волості при хуторі Трудовому й селі Іванівці [71, с.204].</p> <p>1853 року Петровський Уляян Петрович, дворянин, придбав частину з 149 дес при хут. Федорівському в Ганнівській вол. [71, с.204]</p> <p>1853 року 31 січня складено роздільний акт між Микитом Макаренком та цього матір'ю, братом та сестрами на землі дер. Григорівки (хутір Новогеоргіївськ) [55]</p> <p>1855 "дервни Сабадаевой помещик Петр Петровский." [58]</p> <p>1855 року у селі Іванівці (у межах сучасної Олександро-Мар'ївки) поміщиця колезька секретарша Олександра Миколаївана Сабодашева. [59]</p> <p>1856 року Херсонської губ. Олександрійського пов. в 1 стані Іванівка (Салогуб-Сабадаша) – 13 дворів, в 1 стані Григор'євка (Макаренка) – 10 дворів, в 1 стані Игнат'євка (Макаренка) – 3 двора, в 3 стані Петрушева (наследников Петрушевых) – 10 дворів. [61, с.15,24]</p> <p>1858. Петрушовка Херсонской губ. [62]</p> <p>1858 року Верхньодніпровського повіту, Ганнівської вол.: д. Александровка, быв. помещичьи (у 1902), 26 м.п., 24 ж.п. д. Надеждовка, быв. помещичьи (у 1902), 35 м.п., 37 ж.п. д. Надеждовка³¹, быв. помещичьи (у 1902), 18 м.п., 16 ж.п. д. Ново-Егоровка, быв. помещичьи (у 1902), 21 м.п., 19 ж.п. [63, с.6-7]</p> <p>1858 року ...дер. Надеждовки ... Анновской волости... Верхнеднепровского уезда кол. ассесорши Марфы Тимофеевны Салогуб-Сабадаш... значитя по X ревизии мужеского пола душ: Дворовых 4, Крестьян 31. [46] (див.</p>
---	---

³¹ У Верхньодніпровському повіті поміщиці Євгенії Гопколової (можливо це село Надеждовка (Гобколова) - див. у 1861 році) належить "крестьянин мальчик Шульга", Є.Гопколова має справи з штабс-ротмістром Салогубовим, який володіє домом у посаді Нова Прага [64].

<p>1858 року Верхньодніпровського повіту, Жовтрянської вол.: д. Іосифовка, бывшие помещичьи (у 1902), 55 м.п., 50 ж.п. д. Ново-Іосифополь, частные владельцы (у 1902), 55 м.п., 50 ж.п. [63, с.16]</p> <p>1859 року Екатеринославская губ. Верхнеднепровский уезд 1-й стан.: Марьяновка (Грапівка) , д. вл. 35 дв. 25 м.п. 60 ж.п. Іосифополь (Пивоваровка, Осипівка), сц. вл. 33 дв. 20 м.п. 59 ж.п. [65, с.58]</p> <p>1860 року Извлечение из описаний помещичьих имений в 100 душ и свыше. Екатеринославская губерния, Верхнеднепровский уезд: Яков Даниленко. д.Новогригорьевка 126 крестьян м.п., 30 дворовых, 39 дворов, Петр Осип. Вишенский. д.Надеждовка 174 крестьян м.п., 46 дворовых, 54 дворов, Соф. Алек. Тамарина. д.Марьяновка 222 крестьян м.п., 13 дворовых, 64 дворов, Даниил Гербель. д.Марьяновка 199 крестьян м.п., 0 дворовых, 60 дворов, Херсонская губерния, Александрійский уезд: Наслед. Ник. Андрузского. д.Секлетинівка 101 крестьян м.п., 29 дворовых, 34 дворов, Наслед. Пав. Угрич-Требинского. село Петрово 128 крестьян м.п., 17 дворовых, 44 дворов, Людв. Де-ла-Кур. д.Івановка 166 крестьян м.п., 0 дворовых, 60 дворов. (скоріш за все – це інші Новогригорівка Надеждівка та Іванівка – А.Ч.) [67]</p> <p>1861 року Після реформи 1861 року і рівняння всіх станів в майнових правах почався небувалий до цього часу перехід земельних володінь з рук в руки. Селяни, купці, міщани отримали повну свободу здобувати землі в особисту власність. Поруч з цим селяни отримали можливість пересування та переселення, що дало можливість Олександрійському повіту збагатитися населенням, так як він був менш населений, ніж сусідня Полтавська та Київська губернії. [1]</p>	<p>додаток 5)</p> <p>1858 року Херсонской губернии, Александрійского уезда д. Новогригорьевка (хутор Новогеоргиевск помещика подпоручика Никиты Григорьева сына Макаренка) дворовых – 2, крестьян - 20 м.п., всего наделной земли – 20 дес. [55] (див. додаток 5), [137, с.46], 2 крестьянина перечислены в Екатеринославскую губ. [137,с.76] Івановка, Сободашева (Шпаковой) крестьян 13 м.п., всего наделной земли – 6 дес. [137,с.46]</p> <p>1859 року Петровський Ульян Петрович, дворянин, придбав частину з 149 дес при хут Федорівському у Ганнівській вол. [71, с.204]</p> <p>1859 року Екатеринославская губ. Верхнеднепровский уезд 1-й стан: Веселопольевка , д. вл. 6 дв. 13 м.п. 15 ж.п. Івановка (Сабадашева), д.вл. 18 дв. 50 м.п. 44 ж.п. Петрушевка 1-а, сц. вл. 5 дв. 11 м.п. 8 ж.п. Петрушевка 2-а, сц. вл. 4 дв. 9 м.п. 5 ж.п. Старая Петрушевка, д.вл. 4 дв. 6 м.п. 5 ж.п. Ново-Георгиевка (Зелена), сц. вл. 8 дв. 21 ж.п. Александровка (Аркадьевка) д.вл. 11 дв. 33 м.п. 26 ж.п. Александровка, хут.вл. 1 дв. 1 м.п. 4 ж.п. Макарьевский, хут.вл. 3 дв. 10 м.п. 5 ж.п. Ново-Івановка (Гопкаловка) д.вл. 6 дв. 26 м.п. 17 ж.п. [65, с.57-58]</p> <p>1859 року Херсонская губ. Александрійский уезд 1-й стан при рч. Зеленой: Ігнатьевка, д. вл., 1 двор, 1 житель м.п., 2 ж.п.; Ігнатьевка, д. вл., 2 двора, 9 житель м.п., 9 ж.п.; Богдановка, д. вл. , 2 двора, 10 житель м.п., 12 ж.п.; Івановка (Сабадашева), д. вл, 3 двора, 13 жителей м.п., 16 ж.п.; Ново-Григорьевка, хут. вл, 8 дворов, 22 жителей м.п., 21 ж.п. [66, с.10]</p> <p>1860 Петруша Ольга Евсеївна отримала у спадок частину з 360 дес при уч. Пустопорожньому Боголюбівській вол. [71, с.205]</p> <p>1861 року Вниз по течії року Зеленої зліва (східний берег): Іосифополь (Пивоваровка), Александровка (Козулькина), Надеждовка (Гобколова), Ново-Егоровка (Петруши), х.Надеждовка, Весело-Польевка, Петрушевка, х.Мордачев; справа (західний берег): Новоселка (Графиновка), Секлетинівка (Пустельникова), Ново-Григорьевка, Івановка (Сабадашева). [68]</p>
--	---

1850 рік: Фрагмент мапи “Военно-топографическая съемка 1850-52 гг Херсонской губернии” [135] з позначеною додатково ділянкою П.Старого 1782 року

1861 рік: Фрагмент мапи “Военно-топографическая карта Екатеринославской губернии” [68] з позначеною додатково ділянкою П.Старого 1782 року

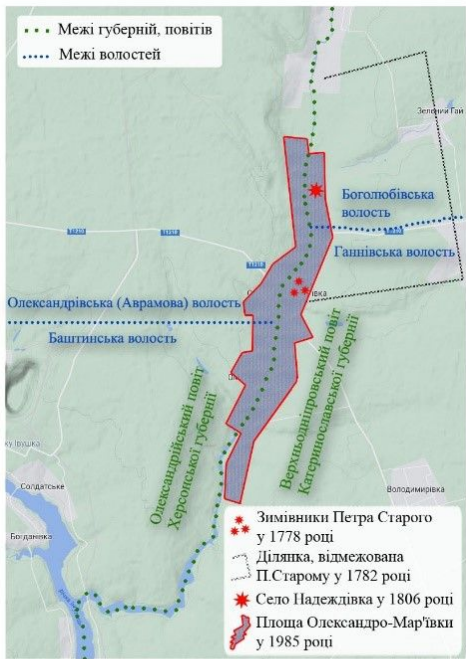
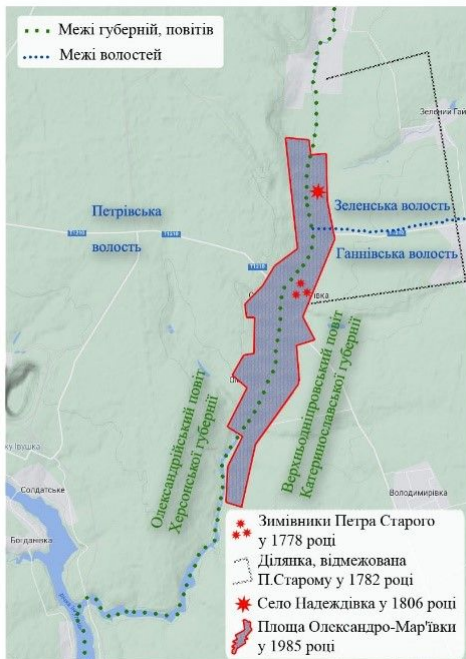
<p>1862-1890</p>	<p>1863 року у Верхньодніпровському повіті об'єднано Боголюбівську і Красноіванівську волості в одну Боголюбівську [25, с.9]</p> <p>1863 року - у с-ці Мар'янівці "выкупная сделка ..." в Катеринославському губернському у селянських справах присутствії штабс-ротмистра Александра Евдокимовича Ходина [157, с.18]</p>	<p>1862 року Укладено угоду про розподіл землі та викупний договір між поміщиком Микитою Макаренком та селянами дер. Григорівки (хут. Новогеоргіївськ) [55] (див. додаток 6)</p> <p>1862 року 4 липня поміщик Пилип Федорович Петруша придбав у штабс-капітана Олександра Тюшенка 125 дес. землі при річці Зеленій і дер. Ігнатівці, як частину землі с-ця Георгіївського [172, арк.4,10]</p> <p>1863 року село Іванівка (Сабадашеве) Петрівської волості [70]</p> <p>1863 року 16 лютого, складено Уставну грамоту між Марфою Тимофіївною Салогуб-Сабадаш і селянами дер. Надєждівки [46, арк.7] (див. додаток 5), яка була прийнята на зберігання одночасно з розглядом Викупної угоди [46, арк.4] (див. додаток 5) Катеринославським губернським у селянських справах присутствієм у квітні 1863 року. [153, с.25,29] Викупна угода з селянами села Надєждівка у серпні 1863 року передана до Головної викупної установи [154, с.35]</p> <p>1863 року, травень. Катеринославське губернське у селянських справах присутствіє розглянуло договір про дарування колезьким секретарем П. Петрушою (Петруша Пилип Федорович – А.Ч.) 1/4 наділу селянам села Новогеоргіївки. [155, с.17]</p> <p>1863 року Дела по договорам о даре владельцам крестьянам надела... наследников коллежского регистратора Ивана Гопкалова, д. Ивановки [156, с.12]</p>
------------------	---	--

<p>1863 року - у селі Мар'янівці "Выкупные договоры... коллежского регистратора Сигизмунда Николаевича Буржинского" [154, с.31]</p>	<p>1863 року Дела по договорам о даре владельцам крестьянам надела... губернского секретаря Аркадия Козюлькина, с-ца Александровки [156, с. 13]</p> <p>1863 р, 31 липня. Повторна скарга 230 селян містечка Ганівки і сіл Іскрівки, Мар'янівки, Деркачівки, Нетесівки і Іванівки на священника Ганнівської Володимирівської церкви Василя Смирнського. [159, с.8] (див. додаток 7)</p> <p>1864 року підпоручик Саллогуб-Сабадаш Аристарх Григорович отримав у спадок 150 десятин при дер. Іванівці і Надєждівці Ганнівської вол. [71, с. 215]</p>
<p>1863 року - у селі Йосипівці "о разрешении по выкупному договору Марьи Иосифовны Пиворович, с временно-обязанными ей крестьянами ...с-ца Иосифополь...крестьян 51 души..." [153, с.21]</p>	<p>1864 року - у селі Іванівці в Ганнівській волості – купчиха Тюленьєва Анастасія Григорівна отримала у спадок частину з 233 дес. з 1864 року і 1876 року [71, с.230]</p> <p>1864 року, серпень. Перехід землі на викуп у Верхньодніпровському повіті д.Надеждовка – по 4 десятини на 23³¹ душі, д.Надеждовка (дата не вказана – А.Ч.) – по 1 десятині на 16 душ, д.Ново-Егоровка (дата не вказана – А.Ч.) – по 1 десятині на 9 душ, д.Александровка (дата не вказана – А.Ч.) – по 1 десятині на 19 душ [63, с.6-7]</p> <p>1864 року Надеждовка дер. на земле дворянки Гопкаловой, при реч. Зеленой... Жителей: крестьянь, собственниковъ, по 10 ревизии, 26м. 15 ж.; наличныхъ:... 14 м. 12 ж. Дворовъ 4... 296 дес. Александровка дер. на земле губ. секр. Козюлькина, при реч. Зеленой... Жителей: крестьянь-собственниковъ, по 10 ревизии, 22 м. 16 ж.; наличныхъ:... 30 м. 19 ж. Дворовъ 10.... 518 дес.[134, с.108-109]</p>
<p>1863 року - у селі Кадетовці "жены ротмистра Анны Ивановны Закржевской" [158, с.67]</p>	<p>1867 року дворянка Олександра Григорівна Сологуб-Сабадашева отримала у позику 580 руб. під заставу 63 дес. (з 116 дес) маєтку при д. Іванівці-Надеждівці. [76]</p>
<p>1863 року викупна угода підполковника Якова Григоровича Даниленка з селянами села Новогригорієвка передана до Головної викупної установи (скоріш за все – це інша Новогригорівка – А.Ч.) [157, с.17].</p>	<p>1868 року 562 дес. села Весело-Поле Ганнівської вол. Верхньодніпровського повіту отримав у спадок Петруша Василь Дмитрович, колезький реєстратор.[71, с.209]</p> <p>1868 і 1871 р На картах цих років, позначено, що межа між Катеринославською і Херсонською губ. проходила в районі сучасної Олександро-Мар'ївки вздовж річки Зеленої. На місці сучасної Олександро-Мар'ївки: зліва (східний берег, у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губ.) - Александровка, Надеждовка, Ново-Егоровка, Ивановка, Весело-Польєвка; справа (західний берег, у Олександрійському повіті Херсонської губ.) - Григор'євка, Петрушевка. [72-74].</p> <p>1869 року розподіл земель правобережної частини майбутньої Олександро-Мар'ївки згідно Генерального межування (далі - Код у 1869 /№ у ПГМ 1808 (Код у 1808) власник - площа): И-10/270 (Г-2) "Игнатъевского хутора, влад. коллежского секретаря Филиппа Федорова сына Петруши - 125 дес" [166,с.21].</p>
<p>1864 Петрово Новостародубской волости [151]</p>	<p>Н-7/270 (Г-2) "Новогеоргиевского хутора, что было сельцо Георгиевка с деревней Новогеоргиевской, влад. подпоручика Никиты Григорьева Макаренка - 382 дес" [166,с.26].</p>
<p>1864 року, лютий. Перехід землі на викуп в д. Ново-Йосифополь Верхньодніпровського повіту. – всього по 4 десятини на 27</p>	<p>1873 року у селі Петрушеві (у межах сучасної Олександро-Мар'ївки) проживала дочка поміщика Катерина Омелянівна Петруша; у селі Іванівці (у межах сучасної Олександро-Мар'ївки) проживали поміщик штабс ротмістр Іван Карпович Шпаков (див володіння у 1894 року) і дворянка Олена Мартинівна Петрушевська. [75]</p> <p>1873 року "Дело о залоге имения землевладельца Верхнеднепровского уезда, капитана Павла Григорьева Салогуб-Сабадаша при д. Ивановке-Надеждовке (28.07.1873-11.10.1903)". [77, с.30]</p>

<p>душ (наділів). [63, с.16]</p> <p>1869 Петрово Новостародубської волости [150, с.341]</p> <p>3 1870 року (уряд) починає заселяти свої землі, котрі залишилися за наділенням колишніх військових поселян, роздаючи їх відставним солдатам, різного роду актовим та іншим безземельним. [1]</p> <p>1876 У складі Олександрійського повіту – зокрема Олександрівська (Авраменкова), 479 дворів, і Баштинська, 583 двора, волості [3, с.102]</p> <p>1883 року в Херсонській губ. почалися операції Селянського Поземельного Банку, що значно полегшило селянам придбання земельної власності і сприяло переходу земель з рук в руки. [1]</p> <p>1886 року Петрівська (Орлово-Балківська), Баштинська, Олександрівська (Аврамова) волості – в Олександрійському повіті Херсонської губ. [80, с.78-80]</p>	<p>1874 року у селі Сабодашевій (у межах сучасної Олександро-Мар'ївки) проживала дворянина Григорія Салогуб-Сабадаша "дочь девица Александра"; у селі Петрушевці (у межах сучасної Олександро-Мар'ївки) проживав дворянин Стефан Лук'янович Петровський. [78]</p> <p>1876 року Олександра Григорівна Салогуб-Сабадаш продала своїй сестрі Тюленьевій Анастасії Григорівні 116 дес. 1500 саж. землі у селі Іванівці і селі Надєждівці [76] [71, с.230].</p> <p>1876 року вдова колезького секретаря, Ольга Євсевіївна Петруша придбала частину з 360 дес. у Боголюбівській волості при хуторі Петрушівці. [71, с.205]</p> <p>1876 року - у селі Іванівці (у межах сучасної Олександро-Мар'ївки) дворянка Саллогуб - Сабадаш Олександра Григорівна з публічних торгів придбала 122 десятини при селі Іванівці Ганнівської вол. [71, с.215]</p> <p>1877 року на місці сучасної Олександро-Мар'ївки - село Петрушевка, Весело-Польєвка, Ивановка (Сободашева), Ново-Егоровка (Петруши), Ново-Григорьевка [79]</p> <p>1878 року вдова колезького секретаря, Ольга Євсевіївна Петруша придбала частину з 360 дес. у Боголюбівській волості при селі Новогригорівці. [71, с.205]</p> <p>1880 року У лівобережній Олександро-Мар'ївці розмежовані наступні ділянки у межах ділянок ПГМ 1806 року (далі - Код у 1880 /№ у ПГМ 1806 (Код у 1806) власник - площа): с.Петрушевки В-36/116 (П-2) Васильевского, Петрушевского и Коломак хуторов, влад. вдовы коллежского секретаря Ольги Евсеевой Петруши с прочими – 525 дес. [139,с.19 зв.] П-26/116 (П-2) Петрушевки сельца стад. дворянина Федота Емельянова Петруши – 173 дес. П-27/- Того же сельца 1-го места уч. пустопорожней земли влад. наследников жены коллежского регистратора Елены Угрыновичевой – 22 дес. П-28/- Той же дачи 2-го м. уч. пустопорожней земли влад. наследников умершей мещанки Аграфены Малишкиной сына Петра Иванова Малишкина – 22 дес. (Размежевано у 1913 року) на 3 уч. 3-24 П-89 и 90 П-29/- Той же дачи 3 места уч. пустопорожней земли влад. наследн. умершей дворянки Марьи Емельяновой Ефремовой – 22 дес. (Размежевано у 1913 року) на 2 уч. 3-24 и П-90 П-30/- Той же дачи 4 мес. уч. пустопорожней земли влад. жены коллежского регистратора Лукии Андреевой Петрушиной – 40 дес. (Размежевано у 1913 року) 1 уч. 3-24 П-31/- Той же дачи 5 м. пустопорожней земли влад. губернского секретаря Николая Павлова Тимофеева – 128 дес. [139,с.69 зв.] Ф-5/116 (П-2) Федоровского хутора влад. наследников дворянина Ульяна Петровского с прочими – 173 дес. [139,с.85а]</p> <p>1882 року на лівобережній території сучасної Олександро-Мар'ївки (на цей час Ганнівська і Боголюбівська волості – у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії) землевласники: Петруша Василь Дмитрович – 562 дес. при дер. Весело-Польє Ганнівської вол. [71, с.209] Петровський Іван Петрович (і дружина його Ксенія) – 200 дес при дер. Іванівці і Надєждівці в Ганнівській волості [71, с.204] Саллогуб - Сабадаш Аристарх Григорович – 150 дес при дер. Іванівці і Надєждівці Ганнівської вол. [71, с.215] Саллогуб - Сабадаш Олександра Григорівна – 122 дес при селі Іванівці Ганнівської вол. [71, с.215] Тюленьєва Анастасія Григорівна - 233 дес при дер. Іванівці і Надєждівці Ганнівської вол. [71, с.230]</p>
--	--

<p>Ганнівська волость – у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губ. [80,с.78-80]</p>	<p>Іванівське (Надеждівське у 1897 [63, с.6-7]) сільське товариство – 92 дес у Ганнівській вол. [71, с.250] Надеждівське сільське товариство – 16 дес у Боголюбівській вол. [71, с.250] Іванівське сільське товариство – 48 дес у Боголюбівській вол. [71, с.251] Ново-Григорівське сільське товариство – 9 дес у Боголюбівській вол. [71, с.251]. Петруші Пилипа Федоровича спадкоємці і його племінниця Авдотья Нечинаєва – 83 дес при дер. Новогригорівці Боголюбівської вол, і при селі Петрушівці у Ганнівській вол. [71, с.205] Петруша Василь Мойсейович – 299 дес при селі Петрушівці у Ганнівській вол. [71, с.205] Петровський Улян Петрович - 149 дес при хут Федорівському у Ганнівській вол. [71, с.204] Петруша Ольга Евсеївна – 360 дес при уч. Пустопорожньому, х.Петрушівці і селі Новогригорівці у Боголюбівській вол. [71, с.205]</p>
---	---

Зміни у 1890-1914 адміністративно- територіального поділу на території сучасної Олександрo-Мар’ївки:

 <p style="text-align: center;">1890</p>	 <p style="text-align: center;">1914</p>
<p>Зліва (1890) – її територія у Олександрівській (Аврамова), Баштинській, Боголюбівській та Ганнівській волостях</p>	<p>Зправа (1914) – її територія у Петрівській, Зеленській та Ганнівській волостях.</p>

<p>1888-1917</p>	<p>1890 року у селі Ганнівці Василь Костянтинович Абаза - "Действительный статский советник, владелец 765 десятин землі в поместье Анновка, Верхнеднепровско</p>	<p>1888 Дата появи сучасної назви села Олександрo-Мар’ївка, спочатку як назви мікро-поселення на виділеній для цього казенній землі по правому березі річки Зеленої, південніше Іванівки(Сабодашевої).³⁵ За наступні 100 років ця назва (поширюючись на лівий берег річки Зеленої та на північ, аж до теперішньої Йосипівки) поступово витіснила назви усіх інших мікротопонімів на території сучасної Олександрo-Мар’ївки.</p> <p>1892 року, 5 лютого. Перша відома згадка у МК сучасної назви села Олександрo-Мар’ївка (Петрівської вол.) [82]</p> <p>1892 року внаслідок реорганізації складу волостей Олександрійського повіту: Олександрo-Мар’ївка, була з ліквідованої Баштинської волості передана до</p>
------------------	--	--

³⁵ "Поселок Александрo-Марьевка возник в 1888 году на Петровской №1 уч. V и VI казенно-оброчной статье площадью в 1063,1 дес. Населен безземельными крестьянами и мещанами из 3-х уездов: Александрийского (71 двор), Елисаветградского (10 дворов) и Херсонского (10 дворов). При водворении поселенцы получили землю на 234 наличных мужских душ по 4 1/2 десятины на каждую. Поселок расположен по правому берегу р. Зеленой, как раз на границе Екатеринославской губернии... Во владениях поселка есть 2 глубокие балки: Савелина и Довгаля, обе каменные и с провальями... К церковному приходу поселок причислен в село Петрово. Соседние поселения: Анновка (Екатерин. губ.) 7 в., Петрово 7 верст, Ново-Григорьевка 3 версты" [136, с.23]

<p>го уезда" [81].</p> <p>1892 року в результаті реорганізації складу волостей у Олександрійському повіті було ліквідовано зокрема:</p> <p>- Баштинську волость, населені пункти якої були передані до новоутвореної Петрівської волості (Петрове виділене з Новостародубської волості, а стара Петрівська волость з центром у Петрівці (Орловій-Балці) ліквідована).</p> <p>- Олександрівську (Аврамова) волость, населені пункти якої, у тому числі, Марьянівка, Секлетинівка, Новогригорівка і Іванівка (Шпакова), були передані до новоутвореної Петрівської волості [137,с.80].</p> <p>1896 року Петрівської волості Олександрійського повіту Херсонської губернії д. Марьяновка (Новоселовка) - 33 двора, жит. 433 (215 м., 218 ж.) х. Марьяновка (Графиновка) при д.Марьяновке – 1 двор, жит. 5 (2 м., 3 ж.) [85, с.97]</p> <p>1897 року Катеринославської губ. Верхньодніпровського повіту,</p>	<p>новоутвореної Петрівської волості (Петрове виділене з Новостародубської волості),</p> <p>Новогригорівка і Іванівка (Шпакова) передані з ліквідованої Олександрівської (Аврамова) волості до новоутвореної Петрівської волості [137,с.80]</p> <p>1893 року у селі Сабадашевці Ганнівської волості дільничий попечитель - землевласник Олександр Олексійович Тюленев [83, с.73]</p> <p>1894 року Сологуб-Сабодаш Олександра Григорівна володіла маєтком площею 122 десятини в Ганнівській волості (див. її придбання у 1876 року). Петруша Пилип Федорович володів маєтком площею 8 десятин в Ганнівській волості. Шпаков Іван Карпович. володів маєтком площею 150 десятин в Ганнівській волості. [84]</p> <p>1896 року Петрівської волості Олександрійського повіту Херсонської губернії посел. Александро-Марьевка - 72 двора, жит. 416 (207 м., 209 ж.), ст. ж.д. Куцовка 31 в(ерст)</p> <p>д. Ивановка (Шпакова) при селі Секлетинівці - 3 двора, жит. 20 (12 м., 8 ж.) х. Ивановка (Сабадашева) при селі Секлетинівці - 2 двора, жит. 4 (2 м., 2 ж.) х. Макаренковой (Ново-Григорьевский) при д. Ново-Григорьевке - 1 двор, жит. 2 (1 м., 1 ж.) д. Ново-Григорьевка - 11 дворов, жит. 59 (28 м., 31 ж.). [85, с. 95-97]</p> <p>1896 Землевласники правобережної частини Александро-Мар'івки, Петрівської волості Олександрійського повіту (далі – № по подвірн. перепису /№ у ПГМ неслений пункт власник - площа):</p> <p>335/И-1,И-4. Ивановка Шпаков К.И. - 533 дес.</p> <p>334/Г-2. Ново-Григорьевка Макаренко М.П. - 301 дес.</p> <p>334/И-10 спец.Г-2 Игнатьевка Биркина М. Ф. - 124 дес. [101]</p> <p>1897-1898 року Катеринославської губ. Верхньодніпровського повіту, Ганнівської вол.:</p> <p>д. Александровка, бывшие помещичьи 12 дворов, 35 м.п., 37 ж.п.</p> <p>п. Веселое Поле, частные владельцы 19 м.п., ? ж.п. - 200 дес</p> <p>д. Надеждовка, бывшие помещичьи 21 дворов, 80 м.п., 62 ж.п. - 92 дес</p> <p>д. Надеждовка, бывшие помещичьи 14 дворов, 35 м.п., 37 ж.п. - 16 дес</p> <p>д. Ново-Егоровка, бывшие помещичьи 12 дворов, 39 м.п., 52 ж.п. – 9 дес</p> <p>х. Петрушев, частные владельцы 5 дворов, 8 м.п., ? ж.п. - 120 дес.</p> <p>п.Веселое поле, Весело-Польское сельское общество, частные владельцы 4 двора - 200 дес.[63, с.6-7]</p> <p>1902 р Верхньодніпровського повіту, Ганнівської вол.:</p> <p>д. Александровка, бывшие помещичьи, 50 м.п., 50 ж.п., 16 дворов</p> <p>д. Надеждовка, бывшие помещичьи, 98 м.п., 73 ж.п., 26 дворов - 92 дес</p> <p>д. Надеждовка, бывшие помещичьи, 40 м.п., 49 ж.п., 15 дворов – 16 дес</p> <p>д. Ново-Егоровка, бывшие помещичьи, 44 м.п., 47 ж.п., 14 дворов. – 9 дес</p> <p>п.Веселое поле, Весело-Польское сельское общество, частные владельцы, 200 дес. По списку 1898 г. 4 двора, в 1897 году 19 жителей м.п.[63, с.6-7]</p> <p>1902 року до парафії Вознесенської церкви села Петрового Петрівської волості відносяться присілки:</p> <p>Іванівка – 8 в(ерст),</p> <p>Новогригорівка -7 в(ерст),</p> <p>Іванівка-Шпакова – 7 в(ерст),</p> <p>Олександро-Мар'івка - 7 в(ерст) [87, с.34]</p> <p>1903 року</p> <p>У лівобережній Александро-Мар'івці розмежовані наступні ділянки у межах ділянок ПГМ 1806 року (далі - Код у 1903 /№ у ПГМ 1806 (Код у 1806) власник - площа):</p> <p>с.Петрушиного</p> <p>В-123/115 (П-1) Веселополіе хутор кр-н Василя Грабенко с проч. – 200 дес.</p> <p>с. Петрушиного і Петрушиної пустки</p>
---	---

<p>Жовтрянської вол.: д. Іосифовка, бывшие помещицы, 130 м.п., 121 ж.п. д. Ново-Іосифополь, частные владельцы, 83 м.п., 84 ж.п. [63, с.16]</p>	<p>В-124/115 (П-1), 114 (П-9) Веселопольевская пус. кр-н Ивана Грабенко с проч. – 100 дес. [139,с.25] Р-9/115 (П-1), 114 (П-9) Райпольский хут. кр-н Павла Пугача с проч – 120 дес. [139, с.75] Петрушиної пустки К-85/114 (П-9) Каменоватый хутор кр-на Ивана Лучки – 100 дес. [139,с.46] У-8/114 (П-9) Усадебный участ. кр-на Степана Головка – 20 дес. [139,с.85]</p>
<p>1898 року згідно заповіту В. Закржевського, на його кошти, для селян кількох сіл (Кадетівка, Артемівка, Йосипівка, Новоселівка, Секлетинівка, Зелене, Петрове) було засновано суспільний банк ³²</p>	<p>1904 року Олександрійський повіт, у селі Іванівці та Ново-Григоріці (у межах сучасної Олександро-Мар'ївки) землевласники: Шпаковъ, Конст. Ів., Ал. д. Івановка. Биркина, Мар. Фил, Ал, д. Игнатъевка.[88]</p> <p>1904 Верхньодніпровський повіт, Ганнівська волость (у межах сучасної Олександро-Мар'ївки) землевласники: Івановское (Надеждов.) сельское общество – 92 дес Надеждовское сельское общество – 16 дес Ново-Егорьевское сельское общество – 9 дес Саллогуб-Сабадаш Александра Григорьевна – 122 дес Тюленева Анастасия Григорьевна – 233 дес[142]</p> <p>1905 року, 8 грудня селяни села Іванівки та села Новогригорівки Ганнівської вол. Верхньодніпровського повіту Катеринославської губ. беруть участь у розгромі маєтків у Петрівській волості Олександрійського повіту Херсонської губ.³⁶ [90, с.175-176]</p>
<p>1902 року Верхньодніпровського повіту, Жовтрянської вол.: д. Іосифовка, бывшие помещицы, 114 м.п., 108 ж.п., 39 дворов д. Ново-Іосифополь, частные владельцы, 94 м.п., 82 ж.п., 25 дворов. [63, с.16]</p>	<p>1906 року До парафії церкви Вознесіння у селі Петровому відносяться: Олександро-Мар'ївка (12 верст, 85 дворів, 340 чол., 294 жін.), Іванівка (8 верст, 30 дворів, 120 чол., 144 жін.), Новогригорівка (7 верст, 13 1/2 дворів, 54 чол., 47 жін.).[92]</p> <p>1907 року захворюваність, хворих: у селі Надеждовка – 1 сипним тифом, у селі Новогригорівці – 1 малярією, у селі Іванівці – 2 малярією.[93]</p> <p>1908 року У лівобережній Олександро-Мар'ївці розмежовані наступні ділянки у межах ділянок ПГМ 1806 року (далі - Код у 1908 /№ у ПГМ 1806 (Код у 1806) власник - площа): с.Надіївки і Іванівки/Семенівки</p>
<p>1904 року землевласники Херсонської губернії Олександрійського повіту у селах, які знаходяться поблизу Олександро-</p>	<p>И-44/110 (Н-12), 113 (С-1) Івановки с-ца 1 часть Анастасии Тюленевой – 233 дес. [139,с.41] с.Надіївки Г-46/110 (Н-12) Горожан участок – Дмитрия Ивановича Десятника с проч. – 275 дес Г-47/110 (Н-12) Гробановский участок – купца Григория Гусева - 291 дес. [139,с.30 зв.] И-46/110 (Н-12) Івановке при с-це учас. Василя Сулова с проч – 148 дес. И-47/- Івановка деревня – общ. кр-н собств. этой дер. – 99 дес. И-48/- Івановке при дерев. участ. Александры Войновой – 150 дес. [139,с.41] Н-108/110 (Н-12) Ново-Егоровка с-цо статского советн. Николая Данкова и</p>

³² “Верхнеднепровскъ. Земской управой получены сведения объ утверждениі духовнаго завещанія В. Закржевскаго. Сведения эти обрадовали жителей несколькихъ деревень нашего уезда, такъ какъ теперь вопросъ объ устройстве сельскаго банка близокъ къ разрешенію. Покойный Закржевскій завещалъ 1,500 року сельскому обществу дер. Кадетовки исключительно для учрежденія сельскаго банка подъ названіемъ „общественный банкъ Владиміра Закржевскаго“. Завещанные 1.500 року являются основнымъ капиталомъ банка. Действія его распространяются на 7 деревень, захватывая 3 деревни Александрійскаго уезда, Херсонской губ. Вотъ эти деревни: Кадетовка, Артемовка, Іосифполь, Новоселовка (Верхнеднепровскаго уезда), Секлетиновка, Зеленое, Петрово (Александрійскаго). Учрежденіе сельскаго банка будетъ приветствовано каждымъ, кто знаетъ, какъ велика нужда въ мелкомъ кредите въ селахъ и какъ выжимають изъ населенія послѣдніе соки деревенскіе ростовщики, кулаки-міроеды” [86].

<p>Мар'ївки – див. зноску³³</p> <p>1907 року захворюваність, хворих: у селі Мар'янівка – 11 віспою, 19 сипним тифом [93].</p> <p>1908 року у Верхньодніпровському повіті Боголюбівську волость розформовано, територію та населені пункти віднесено до Саксаганської, Жовтянської та Зеленської волостей [141].</p> <p>1910 року Анновская волость: д.Марьяновка 428 м.п., 421 ж.п., 145 дворів, 145 домов [97].</p> <p>1913 року Петрівська волость - у складі Олександрійського повіту Херсонської губернії [98].</p> <p>1913 року Верхньодніпровський повіт, Зеленська волость:</p>	<p>жени его – 350 дес. Н-109/- Ново-Егоровка деревня общее кр-н собст. этой дер. – 9 дес Н-110/- Надеждовке при деревн. усадьба Лукьяна Шульгина с проч. – 2 дес. [139,с.62 зв.]</p> <p>с.Іванівки/Семенівки И-45/113 (С-1) Того сельца (Ивановки) 2 часть Александры Салогуб-Сабадаш – 122 дес. [139, с.41]</p> <p>1908 року У Верхньодніпровському повіті, Катеринославської губернії До парафії Володимирської церкви (побудована в 1898 р) у містечку Ганнівка, 3-го благочиння відносяться:</p> <p>с. Петрушевка (відстань 8 верст) – 8 1/2 дворів, прихожан – чоловіків 34, жінок 40; с. Іванівка (відстань 9 верст) – 33 двори, прихожан – чоловіків 132, жінок 128. [94, с.448]</p> <p>До парафії Артемівської церкви (побудована в 1808 р) у селі Артемівці, 3-го благочиння відносяться:</p> <p>дер. Григорьевка (відстань 8 верст) – 8 3/4 дворів, прихожан – чоловіків 35, жінок 35 дер. Надеждовка (відстань 4 верст) – 6 дворів, прихожан – чоловіків 24, жінок 21 дер. Александровка (відстань 4 верст) – 9 1/4 дворів, прихожан – чоловіків 37, жінок 30 [94, с.444]</p> <p>1908 року У лівобережній Олександро-Мар'ївці (Верхньодніпровського повіту) Ивановка и Надеждовка – 31 двір, 109 м.п, 93 ж.п. Ново-Егоровка, бывшие помещичьи – 12 дворів, 38 м.п, 50 ж.п. Надеждовка, бывшие помещичьи – 12 дворів, 38 м.п, 44 ж.п. [143, с.22]</p> <p>1909 року, 16 листопада. “По ходатайству Преосвященного Херсонского № 6096 об открытии прихода при церкви села Александро-Марьевки Александрійского уезда”. [95]</p> <p>1910 року, 11 січня “Вновь открыто приход села Александро-Марьевки Александро-Невской церкви” [95]</p> <p>1910-1917 село Олександро-Мар'ївка Олександрійського повіту Херсонської губернії. [96]</p> <p>1910 року Анновская волость: д.Александровка (Козюлькина) 47 м.п., 51 ж.п., 13 дворів, 13 домов, д.Ивановка 117 м.п., 110 ж.п., 24 дворів, 24 домов, д.Надеждовка 50 м.п., 54 ж.п., 12 дворів, 12 домов, д.Новоегоровка 45 м.п., 47 ж.п., 13 дворів, 13 домов, х.Петрушевский 22 м.п., 23 ж.п., 25 дворів, 27 домов, х.Веселое-Поле 77 м.п., 83 ж.п., 5 дворів, 7 домов [97]</p> <p>1911 року У лівобережній Олександро-Мар'ївці (Верхньодніпровського повіту)</p>
---	---

³⁶ 1906 г. января 28.- Представление прокурора Елисаветградского окружного суда Г. Н. Чеботарева прокурору Одесской судебной палаты А. И. Поллану о разгроме крестьянами в декабре 1905 г. хутора дворянки М. Макаренко в Александровском уезде.

Доношу вашему превосходительству, что днем 8 декабря 1905 г. на хутор дворянки Марии Макаренко в Петровской вол. Александровского уезда напала толпа душ в 1000 крестьян дер. Новогригорьевки и дер. Ивановки Анновской вол. Верхнеднепровского уезда и стала бить и грабить экономическое имущество. Затем кто-то поджег амбар, от которого огонь перешел на дом и кухню и уничтожил эти постройки. На хуторе было несколько рабочих, которые, увидев погром, спрятались. Предварительное следствие по признакам преступления, предусмотренного 269-1-й ст. Улож. о наказ., производится судебным следователем 3-го участка Александровского уезда.

Подлинное за подписью прокурора суда и скрепою секретаря.

Верно: Прокурор Чеботарев [112]

³³ Гороневич, Вл. Ив, Алекс, д. Лелековка.; Родзянко, Евг. Эмил., Алекс., д. Лелековка.; Бурдзинкевич, Мих. Мих. и др., Алек., д. Марьянополь.; Буртовой, Пав. Фил., Алек., д. Марьяновка.; Ветряк, Маг. Ник. и др, Алексан, д. Березнеговатая.; Довгаль, Андр. Павл., Алек., д. Мажаровка.; Кармазін, Дан. Анд., Алекс., с, Макариха.; Рябоволы, Еф. Дан., Алекс., д. Макариха.; Федоренко, Ник. Дим., Алек., д. Макариха.; Трефильев, Тим. Ив., Алекс., д. Трудовая.; Трефильев, Пет. Ст., Алекс., д. Владиміровка. [88]

<p>д.Артемівка 293 м.п., 284 ж.п., 67 дворів, 67 домов, д.Иосифополь 175 м.п., 175 ж.п., 51 дворів, 51 домов, д.Кадетовка 99 м.п., 98 ж.п., 26 дворів, 26 домов, Анновская волость: д.Марьяновка 478 м.п., 483 ж.п., 172 дворів, 172 домов [99]</p> <p>1914 року Олександрійський повіт - у Херсонській губернії, Верхньодніпровський повіт - у Катеринославській губ. [102]</p> <p>1914 року, серпень. Близько вісімнадцяти тисяч уроженців Олександрійського повіту були мобілізовані на фронт. [171, с.93]</p> <p>1917 року, 1 січня чисельність населення Олександрійського повіту складала 517 215 осіб. Всього ж повіт нараховував 31 волость.³⁴</p>	<p>Ганнівська волость: Ивановка и Надеждовка – 92 дес товариства селян на придбаній землі Головковское 3 д(омохозяйства) при д. Веселополье – 20 дес Зеленська волость: Ново-Егоровка, бывшие помещичьи – 9 дес Надеждовка, бывшие помещичьи – 16 дес [143, с.22,45]</p> <p>1913 року У Верхньодніпровському повіті, Катеринославської губернії У Ганнівській вол. до парафії Володимирівської церкви (облаштована в 1898 р) у містечку Ганнівці, 3-го благочиння відносяться: присілок с Іванівка, 130 душ обох статей (відстань 9 верст) У Зеленській вол. до парафії Артемівської церкви (облаштована в 1800 р) у селі Артемівці 3-го благочиння відносяться: присілок с Надеждівка (відстань 6 верст) [100, с.151]</p> <p>1913 року У лівобережній Олександро-Мар’ївці розмежовані наступні ділянки у межах ділянок ПГМ 1806 року (далі - Код у 1913 /№ у ПГМ 1806 (Код у 1880) власник - плуца): с.Петрушевки 3-24/116 (П-28 П-29-30) Зеленый хутор кр-на собствен. Михаила Полесско – 68 дес. [139, с.38] П-89/112 (Н-1 уч П-81), 116 (П-2 уч П-28) Того же хутора (Полесско) 2 часть присоединением пустопорожней земли, отошедшей от с-ца Петрушевки во 2 месте зауряд военного чиновника Аркадия Полесско – 29 дес. П-90/112 (Н-1 уч П-81), 116 (П-2 уч П-28-29) Того же хутора (Полесско) 3 часть присоединением пустопорож. земли, отошедшей от с-ца Петрушевки во 2 и 3 месте кр-на Аполлона Полесско – 19 дес. [139,с.73 зв.]</p> <p>1913 року Верхньодніпровський повіт, Зеленська волость: д.Александровка 31 м.п., 33 ж.п., 9 дворів, 9 домов, д.Надеждовка 48 м.п., 38 ж.п., 13 дворів, 13 домов, д.Ново-Егоровка 42 м.п., 32 ж.п., 10 дворів, 10 домов Анновская волость: д.Ивановка 275 м.п., 267 ж.п., 31 дворів, 31 домов, х.Петрушевский 52 м.п., 55 ж.п., 24 дворів, 30 домов, х.Веселое-Поле 82 м.п., 88 ж.п., 11 дворів, 15 домов [99, с.391,393-394]</p> <p>1914 року у Верхньодніпровському повіті (вздовж лівого берега річки Зеленої) У Зеленській волості – Н.Иосифополь, Александровка, Ново-Григорьевка, Надеждовка, У Ганнівській волості Ивановка, Петрушевка [54]</p> <p>1917 року “Прихожане Александро-Невской церкви села Александро-Марьевки Александрийского уезда изъявили согласие ветхий иконостас своей церкви, за ненадобностью, пожертвовать в одну из церквей епархии, нуждающихся в таковом. За разрешением на получение иконостаса подлежит обращаться в Консисторию, а за предварительными справками относительно качества его и условий доставки на место – к причту и старосте церкви села Александро-Марьевки.” [95]</p> <p>1917 Херсонской губерния Александрийского уезда Петровской вол.: с. Александро-Марьевка 119 хозяйств, 264 м.п, 344 ж.п. д.Ивановка (Шпакова) 3 хозяйства, 6 м.п, 17 ж.п. х.Макарино 4 хозяйства, 3 м.п, 10 ж.п. д.Ново-Григорьевка 23 хозяйства, 55 м.п, 76 ж.п. [148, с.36]</p>
---	---

³⁴ Список волостей Олександрійського повіту: Аджамська, Бандурівська, Богоявленська, Боковська, Браїлівська, Братолубівська, Верблюзька, Глинська, Дмитрівська, Звенигородська, Єлисаветградківська, Іванківська, Косівська, Краснокам’янська, Красносільська, Миронівська, Мошоринська, Мойсейська, Новгородківська, Новогеоргіївська, Новопразька, Новостародубська, Онуфривська, Оситнязька, Петрівська, Покровська, Світлопільська, Стецівська, Суботівська, Федварська, Федорівська [171, с.112].

1914 рік: Фрагмент мапи “Operationskarte R - австрийская карта Европейской части России” [129]

<p>1918-1940</p>	<p>1918 року, січень – 1919 року, квітень. Київ - столиця незалежної України (Центральна Рада, Гетьманщина Скоропадського, Директорія Петлюри). [4]</p> <p>1918 року, 23 листопада у м. Харків проголошена УРСР.³⁷</p> <p>1919 року, квітень, з 9 волостей Верхньодніпровського повіту і частини волостей Олександрійського, Єлизаветградського і Херсонського повітів Херсонської губернії було створено Криворізький повіт, який увійшов до складу Катеринославської губернії.³⁸ [108, с.446]</p> <p>1920 року Ліквідовано Херсонську губернію. Її територію розділено між новоствореними Одеською, Миколаївською, Кременчуцькою губерніями. [103, с.14] Олександрійський повіт передано до Кременчуцької губернії. [98] Кременчуцька губернія виникла для боротьби з Холодноярською Республікою і припинила існування у зв'язку з ліквідацією останньої.³⁹ [109]</p> <p>1921 року Олександрійський повіт - у Кременчуцькій губернії, Верхньодніпровський повіт – у Катеринославській губ. [110] [111]</p> <p>1922 р, 21 жовтня ліквідовано Кременчуцьку губернію. Її територію розділено між</p>	<p>1918 року, 05 вересня "в ночь на 5 сентября в дер[евне] Ново-Григорьевке Верхнеднепровского уезда тремя вооруженными злоумышленниками ограблен кр[естьянин] Ефим Музыченко на 10 000 рублей." [104, с.76]</p> <p>1919 р, 12 лютого. “На общем собрании граждан села Ивановки по вопросу о текущем моменте принята резолюция поддерживать власть Советов как власть беднейших крестьян и рабочих. Мы, крестьяне села Ново-Григорьевки Верхнеднепровского уезда, на общем собрании заслушав доклад товарища Осташко, приняли резолюцию поддерживать власть Советов на Украине, как власть трудящихся беднейших крестьян и рабочих.” [105, с.94]</p> <p>1920-1921 роки. Правобережна Олександро-Мар'ївка – у Олександрійському повіті Кременчуцької губернії, лівобережна – у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії [98] [110] [111]</p> <p>1922 року, 21 жовтня з передачею до Катеринославської губернії Олександрійського району ліквідованої Кременчуцької губернії [108, с.446] терени Олександро-Мар'ївки вперше з 1802 року опинилися повністю в межах однієї губернії.</p>
------------------	--	--

³⁷ утворена з губ.: Катеринославської, Київської, Подільської, Полтавської, Харківської, Херсонської, частин Волинської, Чернігівської, Таврійської, області Війська Донського [103].

³⁸ Уезд административно делился на 8 районов, в которые входили 30 волостей: 1-й: Боковская, Братолюбовская, Гуровская, Петровская; 2-й: Анновская, Корсуневская, Веселотерновская, Лозоватская, Ордовасильевская; 3-й: Саксаганская, Пятихатская, Зеленовская, Жолтынская; 4-й: Софиевская, Марьяновская, Излучистая, Новониколаевская; 5-й: Грушевская, Марьянская, Базавлукская, Каменская; 6-й: Покровская, Архангельская (в конце 1921 года отошла к Херсонскому уезду), Костромская, Михайловская, Высокопольская; 7-й: Широковская, Ингулецкая, Николаевская-1, Новокриворожская, Шестерянская; 8-й: Казанковская, Софиегейковская, Николаевская, Федоровская, Богоблагодатная [107]. Петровська волость - у складі Криворізького повіту [106].

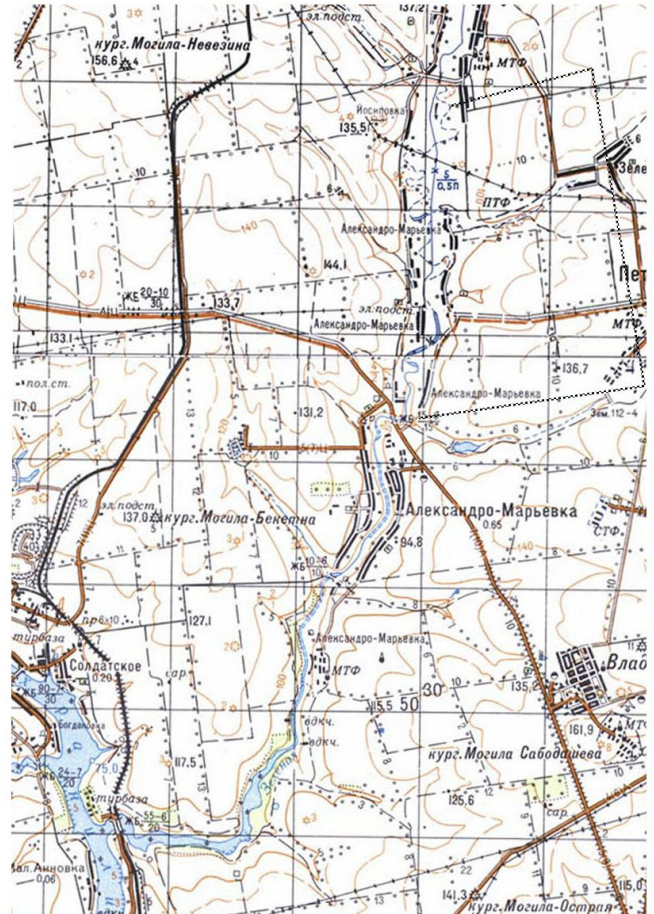
³⁹ Кременчуцька губернія складалася з 6 повітів: Золотоніський повіт, Кременчуцький повіт, Олександрійський повіт, Хорольський повіт, Черкаський повіт, Чигиринський повіт [109].

<p>Полтавською, Київською і Катеринославською губерніями. [103, с.14] Ліквідовано Олександрійський повіт Кременчуцької губернії. [98] До Катеринославської губернії (...) відійшов Олександрійський район ліквідованої Кременчуцької губернії. [108, с.446] Верхньодніпровський повіт – у Катеринославській губ. [113]</p> <p>1923 року, 7 березня Ліквідовано повіти і волості. [114] Ліквідовано Верхньодніпровський повіт Катеринославської губернії [32]</p> <p>1923 року, 12 квітня року утворена Криворізька округа у складі Катеринославської губернії ¹¹ Криворізький округ складався з 13 районів: Адамівського, Апостолівського, Долинського, Лозоватського, Казанківського, Криворізького, Михайлівського, Нікопольського, Петриківського (згідно мапи 1923 року [170] має бути Петрівського, бо Петрове позначене як центр району – А.Ч.), П'ятихатського, Софіївського, Широківського, Шолохівського. [108]</p> <p>1924 року, 10 грудня. Центр Петрівського району Криворізького округу перенесено з села Петрівки (так у постанові ВУЦВК і РНК УСРР [169] – А.Ч.) до села Зелене, з перейменуванням Петрівського району на Зеленівський. [108, с.447]</p> <p>1925 року, 1 серпня, ліквідовано Катеринославську губернію. Округи перейшли в підпорядкування Української РСР.[115]</p> <p>1926 року Катеринославську округу об'єднали з Павлоградською під назвою Дніпропетровська округа. [116, с.415]</p> <p>1929 року Утворено Петрівський район у складі Криворізької округи.[118] Петрівський район з Криворізької округи перейшов до П'ятихатської округи. [106]</p> <p>1930 Згідно з постановами ЦВК і РНК СРСР від 23 липня 1930 року «Про ліквідацію округ» і ВУЦВК та Раднаркому УСРР від 2 вересня 1930 року «Про ліквідацію округ і перехід на двоступеневу систему управління» з 15 вересня 1930 року округи в Україні скасовувалися. Уся територія республіки розподілялася на 503 адміністративних одиниці: 484 райони, 18 міст республіканського підпорядкування і АМСРР (до якої входили 11 районів).[91]</p> <p>1930 року ліквідовано Петрівський район. Петрове - у складі П'ятихатського району. [118]</p> <p>1932 року, 9 лютого утворено Дніпропетровську область. У її складі П'ятихатський район [108]</p> <p>1935 року знову організований Петрівський район з (частин [106]) П'ятихатського, Новгородківського і Новопрязького [118]</p>	<p>1923 рік. Територія Олександро-Мар'ївки - у Петрівському районі Криворізької округи Катеринославської губернії. [170]</p> <p>1924 року, 10 грудня. Територія Олександро-Мар'ївки - у Зеленівському районі Криворізької округи Катеринославської губернії. [108, с.447]</p> <p>1929 рік. У кінці року територія Олександро-Мар'ївки - у Петрівському районі П'ятихатської округи. [106]</p> <p>1929 року Розкуркулення в Олександро-Мар'ївці. "В Лучкину балку свозили всех детей и женщин, мужей которых раскулачили, и выбрасывали их там. В 29 году была сильная зима, много снега. Выбрасывали там и живите как хотите. Это была ссылка для детей и жен, прямо на снег. Расползались кто как мог...." [119] Село Довге (Олександро-Мар'ївка). [120]</p> <p>1930 року територія Олександро-Мар'ївки - у складі П'ятихатського району Української РСР. [118]</p> <p>1930 року Організували радгосп ім. Постишева, директором був Мойсеєнко Микола Олексійович. Радгосп був поділений на дві бригади. Перша бригада полеводів включала землі села Довге (Олександро-Мар'ївка) і хутора Петрівський. Бригадиром цієї бригади був Кришень Федір Михайлович. Друга бригада була - п. Сваро, село Ганнівка, хутором пана Кочубея, де було всього шістнадцять дворів. Бригадиром був Чумак Петро Маркович. [120] [121]</p> <p>1932-1933 роки організований радянською владою геноцид голодом призвів до численних смертей у Олександро-Мар'ївці. Актові записи про смерть за цей період не збереглися. У 2008 року пошуковцями встановлено імена 26 осіб, які померли голодною смертю. [132, с.639]</p> <p>1932 року територія Олександро-Мар'ївки - у складі П'ятихатського району Дніпропетровської області [108]</p> <p>Поч.1930-х. Відкрився клуб, бібліотека та лікнеп. У клубі часто ставилися спектаклі І. Карпенка-Карого, Т. Шевченка та інших класиків. [106]</p> <p>1935 року територія Олександро-Мар'ївки - у складі Петрівського Дніпропетровської області [118]</p> <p>1938 року територія Олександро-Мар'ївки - у Петрівському районі Миколаївської області. [11] [122]</p> <p>1939 року територія Олександро-Мар'ївки - у Петрівському районі Кіровоградської області. [11]</p> <p>1939 року на мапі "Проектна карта організації</p>
---	--

<p>1937 року, 22 вересня була створена Миколаївська область, до якої перейшли кілька районів Дніпропетровської області, в тому числі і Петрівський район. [11]</p> <p>1939 року, 10 січня утворено Кіровоградську область [123]. Петрівський район перейшов до Кіровоградської області. [11]</p> <p>1940 року У складі Дніпропетровської обл. - П'ятихатський район [108]</p>	<p>МТС Петрівського району Кіровоградської області 1939 року” село Олександро-Мар’ївка позначене як н.п. центр сільської ради. Веселе-Поле, Новогригорівка, Іванівка – як н.п. [138, с.376]</p>
---	--

1941 рік: Фрагмент мапи “Карта РККА 1941 М-36 (Г) 1 км” [124] з додатково позначеною ділянкою П. Старого 1782 року

1983 рік: Фрагмент мапи “1983 Генеральный штаб СССР. УССР Днепропетровская, Кировоградская, Николаевская области” [147] з додатково позначеною ділянкою П. Старого 1782 року

<p>1941-2022</p>	<p>1941 року, з 8 серпня село Петрове у німецькій окупації. [11]</p> <p>1941-1943 роки. Під час німецької</p>	<p>1941 року Олександро-Мар’ївка, Шпаков, Ново-Григорівка (правий берег року Зеленої), Веселое поле, Іванівка, Надєждовка (Гопколово), Александровка (лівий берег року Зеленої). [124]</p> <p>1943 року, жовтень. Відразу після вигнання німців, радянською владою була проведена мобілізація жителів села, які без спорядження, зброї, під конвоєм були кинуті у бій.⁴⁰ Між Петровим і Варварівкою 6 місяців, до початку</p>
------------------	---	--

⁴⁰ «Никакого медицинского обследования, никаких объяснений, был или не был в армии, обучен или не обучен, годен или не годен к строевой. Всех на передовую в домашней одежде, без оружия (в бою добудете). Быстро формировали команды, человек 30-40, и под конвоем 2-х автоматчиков – вперед на Запад догонять фронт. Так пополняли воинские части свои потери в боях за счёт «чёрнорубашников» – людей в своей одежде, среди которых многие не умели зарядить

<p>окупації Петрівський район належав до Долинського гібиту (округу) Миколаївського генерального округу (генеральбецірку), підпорядкованого Райхскомісаріату України з центром у місті Рівне. [125]</p> <p>1943 року, 21 жовтня війська 2-го Українського фронту звільнили село Петрове – перший райцентр на Кіровоградщині. [126, с. 131]</p> <p>1991 року, 24 серпня, Кіровоградська область у складі держави Україна.</p> <p>2016 року село Петрівське Петрівського району перейменовано на Козацьке [127]</p> <p>2020 року, 17 липня Петрівський район ліквідовано, його територія увійшла до складу Олександрійського району [128].</p>	<p>березня 1944 року, фронт стояв без руху. 98 чоловік з села Олександро-Мар'ївки загинуло “за Петровою”. [130]</p> <p>1947 року Петрівський район Кіровоградської області, населені пункти Йосипівська сільська рада: с. Йосипівка с. Надєждівка х. Петрівський Олександро-Мар'ївська сільська рада с. Іванівка с. Олександро-Мар'ївка х. Веселе Поле х. Ново-Григорівка [145, с.314-315]</p> <p>1963 року радгосп „П'ятихатський“ реорганізували і створили два господарства: радгосп „П'ятихатський“ і радгосп „Петрівський“. До радгоспу „Петрівський“ відійшли села - Олександро-Мар'ївка, Петрівське, Широкі Лани, Трудова та Йосипівка. [120]</p> <p>1979 року Петрівський район Кіровоградської області, населені пункти Петрівської сільської ради: с. Петрівське с. Олександро-Мар'ївка с. Зелений Гай с. Йосипівка с. Лани [146, с.168]</p> <p>1983 року всі давні мікротопоніми на території сучасної Олександро-Мар'ївки по обох сторонах річки Зеленої витіснені єдиною назвою - Олександро-Мар'ївка [147]</p> <p>1991 року село Олександро-Мар'ївка Петрівської с/р (Петрівське) Петрівського (снт. Петрове) району Кіровоградської обл.</p> <p>2016 року село Олександро-Мар'ївка Козацької с/р Петрівського (снт. Петрове) району Кіровоградської обл.</p> <p>2020 року село Олександро-Мар'ївка Петрівської (снт. Петрове) селищної громади Олександрійського району Кіровоградської області.</p>
--	--

винтовку. Скільки тільки их погубило?! Их гнали в бой без никакой жалости на немецкие пулеметы. Яркий пример – бои за освобождение соседнего села Варваровки, где погубило несколько тысяч людей из соседнего Петровского р-на и ближайших сел. Там братские могилы по 400-700 человек, а сколько еще находили убитых жены и матери и увозили хоронить домой. В 70-х – 80-х годах в дни торжеств к Дню Победы у Варваровку на могилы погибших родственников ежегодно приезжали по 250-300 семей. Действия полевых военкоматов были незаконные – это преступление перед народом» [131].

Додатки

Додаток 1:

Еволюція топонімів Олександро-Мар'ївки згідно мап

(прив'язки координат північної широти вздовж річки Зеленої відносно координат на мапах, а де такі відсутні – русла річки Зеленої, рельєфу місцевості, зокрема зображень балок)

Кольором – позначені населені пункти (частини н.п.) вздовж річки Зеленої, які лежать(-ли) у межах ділянки 1500 десятин, що належала до села Надєждівки згідно ПГМ 1806 р.

		Лівий берег річки Зеленої									
2022 [163]	1983 [147]	1964 [161]	1941 [124]	1806 [33]	1850 [135]	1861 [68]	1941 [124]	1964 [161]	1983 [147]	2022 [163]	
Йосипівка	Йосипівка	Осіпівка	Мар'янівка (Графінська)	Новоселка Графінська	д. Новоселка Графінська	-	48° 22' 45" N	-	Йосипівка	Йосипівка	
Йосипівка	Йосипівка	Осіпівка	Секетинівка	Секетинівка	Секетинівка (Пустельницька)	-	48° 22' 35" N	-	Йосипівка	Йосипівка	
Йосипівка	Йосипівка	Надеждівка	Секетинівка	Секетинівка	д. Секетинівка (Пустельницька)	с. Секетинівка	48° 22' 25" N	-	Надеждівка	Йосипівка	
Йосипівка	Йосипівка	Надеждівка	Секетинівка	Секетинівка	д. Секетинівка (Пустельницька)	с. Секетинівка	48° 22' 20" N	-	Надеждівка	Йосипівка	
Йосипівка	Йосипівка	Надеждівка	Секетинівка	Секетинівка	д. Секетинівка (Пустельницька)	с. Секетинівка	48° 22' 05" N	-	Надеждівка	Йосипівка	
Йосипівка	Йосипівка	Надеждівка	Секетинівка	Секетинівка	д. Секетинівка (Пустельницька)	-	48° 21' 55" N	-	-	-	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	-	-	48° 21' 05" N	-	Іванівка	Александро-Мар'ївка	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	д. Новоселка (Петрушина)	с. Марвинське	48° 20' 55" N	Надеждівка	Іванівка	Александро-Мар'ївка	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	д. Новоселка (Петрушина)	с. Георгієвське	48° 20' 35" N	-	Іванівка	Александро-Мар'ївка	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	д. Новоселка (Петрушина)	с. Георгієвське	48° 20' 25" N	-	Іванівка	Александро-Мар'ївка	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	д. Новоселка (Петрушина)	с. Георгієвське	48° 20' 15" N	-	Іванівка	Александро-Мар'ївка	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	д. Новоселка (Петрушина)	с. Георгієвське	48° 19' 30" N	Семеновка	Александро-Мар'ївка	Александро-Мар'ївка	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	д. Новоселка (Петрушина)	с. Георгієвське	48° 19' 05" N	-	Александро-Мар'ївка	Александро-Мар'ївка	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	д. Новоселка (Петрушина)	с. Георгієвське	48° 18' 55" N	Петрушина	Александро-Мар'ївка	Александро-Мар'ївка	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	д. Новоселка (Петрушина)	с. Георгієвське	48° 18' 20" N	-	Александро-Мар'ївка	Александро-Мар'ївка	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	д. Новоселка (Петрушина)	с. Георгієвське	48° 18' 15" N	-	Александро-Мар'ївка	Александро-Мар'ївка	
Олександро-Мар'ївка	Олександро-Мар'ївка	Новогригорівка	Новогригорівка	Новогригорівка	д. Новоселка (Петрушина)	с. Георгієвське	48° 18' 00" N	-	Александро-Мар'ївка	Александро-Мар'ївка	
-	-	карта відсутня	-	-	-	-	48° 17' 40" N	-	карта відсутня	-	
-	-	карта відсутня	-	-	-	-	48° 17' 30" N	-	карта відсутня	-	
-	-	карта відсутня	-	-	-	-	48° 17' 00" N	-	карта відсутня	-	

Додаток 2:

Дело об отводе земли есаулу П. Старому при речке Зеленая 1778-1782

арк.1 "Саксаганского уезда №103 Об отводе полковому асаулу Старому под поселение тысячи пяти сот десятиин земли"

арк.2 "(все закреслено) ...по репорту ... коллежского асессора... по просьбе Федварских жителей на поручика Согедия..."

Федварские жители занесли жалобу что... поручику ... против их дачи... сооружиния... селения... водогон... огородные посева... нужные для общества просят отобрать...

По справке в межевой окладного оказалось прошлого 1777 года сентября 30 дня... было. тотже самом месте 1627 десятиин которая отобрано от прежним владенно... то он Согедий доношения представил что за отобрание мои земли поселяне их двадцать три семьи людей... и данную нужду просил одобрать и к той отобранной дачи хотя на 15 дворов. Вразсуждении чево о протекцию вашего превосходительства сего ж года июня 1 назначено на временное содержание на 5 дворов 130 десятиин... в казну... вознагражден он... пос... в той округи... по числу поселенных дворов тридцать пять дворов оставалось... 368 десятиин"

арк.3 "№235 получено... Высокородному превосходительному господину генерал майору Новороссийской губернии губернатору и Днепровского пикинерского полку шефу Николаю Даниловичу Языкову.

Саксаганского уезда бывшего Войска Запорожского полкового есаула Петра Старого. Доношение.

Имею я намерение взять под слободу на двадцать пять дворов земли Саксаганского уезда в урочище при речке Зеленой, где жительство имею. Вашего превосходительства покорнейше прошу об оном учинить милостивое рассмотрение.

К сему доношению отставной полковой есаула Петро Старой(підпис)

Июля 2 дня 1778 году"

арк.3зв. "№1654. 1778 году июля 5 дня посему доношению предлагаю межевой экспедиции буде просимая земля никем еще не занята то отмежевать оному просителю полковому есаулу Старому.

Николай Языков(підпис)"

арк.4 "№9295. Получен августа 31 1782 года.

Указ Ея Императорского Величества самодержицы всероссийской из Новороссийской губернской канцелярии здешней межевой экспедиции, по указу Ея Императорского Величества новороссийская губернская канцелярия по доношению полкового асаула Старого коим просит о формальном обмежевании назначенной ему Славянской провинции Саксаганского уезда при речке Зеленой на двадцать пять дворов земли, навидаче на вечное потомственное владение оною землею плана с межевою книгою учинить рассмотрение, ПРИКАЗАЛИ: в здешнюю межевую экспедицию послать указ и велеть прописанную полкового асаула Старого землю чрез межевщика по силе межевой инструкции формально обмежевать, и по обмежевании сочиня той земле формальный план с межевою книгою представить оной для законного утверждения в сию губернскую канцелярию при рапорте, августа 26 дня 1782 года..."

арк.5 "Ордер. Новороссийской губернской канцелярии из межевой экспедиции.

Г-ну прапорщику Давидову

В силу указа Новоро. губернской к-рии имеет назначенную полковому асаулу Старому в Саксаганском уезде при речке Зеленой на (25 дворов - закреслено) 1500 десятиин землю формально в силу межевой инструкции отмежевать* и по отмежевании сочиня План и с межевою книгою представить для подпису в сию экспедицию.

* применяясь внатуре к имеющемуся у вас плану

Писано 30 августа 1782 года"

ДАХО, Ф.14, оп.5, снр.69

Додаток 3:

Херсонська губерньська креслярня. Журнал вихідних рапортів, ордерів і білетів 1778

В місяце июле

арк.123зв. "339 9 Билет. Объявителю сего адставному полковому асаулу Петру Старому Славянской провинции Саксаганского уезда при речке Зеленой к поселению слобы на двадцать пять дворов когда nebude утеснения прекосновеним владелцам тысячью пятью стами десятинами землею владе дозволяется будиже найдутся там нами селения и зимовники то оным сколко оны земли имеют в их владении непряпятствовать и в отвод не занимать понеже оные остаются государственными поселянами. Мерово же ему асаулу начиная от вершины речки Зеленой понеже зимовников его ж в степи прямою линиею тры версты сто пядесят сажень поворотя влево тупым углом пять верст поворотя влево острым углом до показаной речки Зеленой до перво починого пункта прямою лыныєю четыре версты трыста сажень, почему ему во владение никому никакого препятствия не чинить и сей билет объявить в Славянской провинциальной канцелярии а в заселение на указной срок в том при межевой Экспедиции взята от него подписка."

"340 9 Ордер. Вахмистру Давыдову.

В силу указа губернской канцелярии по приложенной при сем скопировке прошения к оной натуре назначенную отставному асаулу Старому Славянской провинции Саксаганского уезда на речке Зеленой при зимовнике его на двадцать пять дворов землю отмежевать и учиня отводному месту план представить в оную Экспедицию."

ДАХО ф.14 он.5 снр.6

Додаток 4:

Межевая книга сельца Георгиевского, Александрийского уезда, помещицы Макаренковой 1808-1874

арк.1 1808 года июля 20 дня... учинена межа по полюбовному разводу в Александрийском уезде сельцу Георгиевскому с его пашенною землею, санными покосы и протчими угоды, которое в общем владении состоит вдовы дворянки Ефросиньи Ивановой дочери жены Макаренковой и корнета Ивана Емельянова сына Макаренка от всех смежных посторонних земель. Как следует начало межи смежною землею тогож Александрийского уезда сельца Ивановки владения вдовы корнетши Настасьи Емельяновой дочери Сабодашевой от поставленного сегож 1808 года... при полюбовном размежевании по течению речки Зеленой на правой стороне в расстоянии от оной в восьми сажнях Межевого Столба ...и врытой...сельца Георгиевского починная специальной меры Межевая Яма...

арк.1зв ...речку Зеленую..., перешест проселочною дорогу, лежащую из сельца Ивановки в сельцо Георгиевское, отвершек безымянный, проселочную дорогу, лежащую из села Аврамовки в сельцо Ивановку, овраг Долгой... и пашенная земля сельца Георгиевского, общего владения вдовы дворянки Ефросиньи Ивановой дочери жены Макаренковой и корнета Ивана Емельянова сына Макаренка, с межею... сельца Ивановки владения вдовы корнетши Настасьи Емельяновой дочери Сабодашевой и прошед ту линию до повороту...

арк.2 ...сенного покосу сельца Георгиевского, общего владения вдовы дворянки Ефросиньи Ивановой дочери жены Макаренковой и корнета Ивана Емельянова сына Макаренка, с межею такогж качества сельца Ивановки владения вдовы корнетши Настасьи Емельяновой дочери Сабодашевой и прошед ту линию до повороту и дошед до земли тогож уезда села Петрова владения казенных поселян... перешест проселочную дорогу ... из села Петрова в сельцо Георгиевское... сенный покос и пашенные земли сельца Георгиевского общего владения вдовы дворянки Ефросиньи Ивановой дочери жены Макаренковой и корнета Ивана Емельянова сына Макаренка с межею такогж качества села Петрового владения казенных поселян и прошед ту линию до повороту и дошед до поставленного сего ж 1808 года землемером надворным советником Никавым при обмежевании дачи тогож Александрийского уезда

арк.2зв сельца Марвинского, Межевого Столба... и до земли означенного сельца Марвинского владения войскового товарища Григория Евстафиева сына Яценка... линию перешедше через отвершек Долгий две проселочные дороги лежащие первая через село Потрово в сельцо Георгиевское, вторая из села Аврамовки в сельцо Ивановку над... пашенные земли, сенной покос и...сельца

Георгиевского общего владения вдовы дворянки Ефросиньи Ивановой дочери жены Макаренковой и корнета Ивана Емельянова сына Макаренка с межею такого же качества селца Марвинского владения войскового товарища Григория Евстафиева сына Яценка и прошед ту линию...

арк.3 ...сенного покоса селца Георгиевского общего владения вдовы дворянки Ефросиньи Ивановой дочери жены Макаренковой и корнета Ивана Емельянова сына Макаренка... селца Марвинского владения войскового товарища Григория Евстафиева сына Яценка и прошед ту линию... Межевого Столба... Верхнеднепровского уезда селца Надеждовки общего владения вдовы капитанши Надежды Петровны дочери Грибановой, 13 класса ...

арк.3в Александры Петровны дочери Демянковой, коллежской регистраторши Ксении Петровой дочери Гобкаловой, помещицы Настасьи Петровны дочери Павловской, губернской регистраторши Авдотьи Петровны дочери Пиварович... линиею вниз речки Зеленой которая с того места между дач Александрийского уезда селца Георгиевского и Верхнеднепровского уезда селца Надеждовки... составляет непременно между... первому 57, второму 29, третьему 116, четвертому 180, пятому 200, шестому 152 сажени напротив от речки Зеленой каких селений помянутые места: селца Георгиевского общего владения вдовы дворянки Ефросиньи Ивановой дочери жены Макаренковой и корнета Ивана Емельянова сына Макаренка... того же качества Верхнеднепровского уезда селца Надеждовки общего владения вдовы капитанши Надежды Петровны дочери Грибановой, 13 класса ...рши Александры Петровны дочери Демянковой, коллежской регистраторши Ксении Петровой дочери Гапкаловой, помещицы Настасьи Петровны дочери Павловской,

арк.4 губернской регистраторши Авдотьи Петровны дочери Пиварович... и таким образом окружная межа селца Георгиевского..., а внутри того владения, отмежеванного от всех смежных владельцев одною окружною межею по нынешней меже... земли...пашенной 209 десятин, сенного покосу 245 десятин 64 сажени, под поселением огородами... 8 десятин 275 сажень, под проселочными дорогами 5 десятин 150 сажень, под... местами 32 десятины 2348 сажень, под... местами 4 десятины 400 сажень, под половиною речки Зеленой в оврагах и... косогорами, крутостью гор и берегов 18 десятин 2300 сажень а всего во всей окружной меже 524 десятины 737... сажени, а за исключением неудобных мест осталось одной удобной земли 463 десятины 339...

арк.4в сажень, на сем числе во время межания земли внутри окружной межи коей описано выше сего состоящую сельца Георгиевского общем владении вдовы дворянки Ефросиньи Ивановой дочери жены Макаренковой и корнета Ивана Емельянова сына Макаренка. В оном селце по последим показанным по ревизии спискам состоит за дворянкою Макаренковою 7 дворов, в них мужеска пола доставшимся по купчим 10, женска 6 душ, а ныне на лицо тож число, за корнетом Макаренком 7 дворов, в них мужеска пола 12, женска 10 душ, ныне налицо мужеска пола 25, женска 15 душ. При сем межевании были сами владельцы и поверенные от сельца Георгиевского вдовы дворянки Ефросиньи Ивановой дочери жены Макаренковой по доверенности сын ее губернский секретарь Григорий Емельянов сын Макаренко, от селца Ивановки вдовы корнетши Настасьи Емельяновой дочери Сабодашевой по доверенности сын ее коллежский регистратор Григорий Григориев сын Сабодаш, села Петрового казенных поселян поверенный поселянин Данила Евсяк, от селца Марвинского сам владелец войскового товарищ Григорий Евстафиев сын Яценко, Верхнеднепровского уезда от сельца Надеждовки сами владелицы вдова [шугнятша]

арк.5 капитанша Надежда Петрова дочь Грибанова, 13 класса капитанша Александра Петрова дочь Демянкова, коллежская регистраторша Ксения Петрова дочь Гопколова, помещица Настасья Петрова дочь Павловская, губернская регистраторша Авдотья Петрова дочь Пиварова да понятия сторонние люди Александрийского уезда сельца Александровки майора Александра... сына Аврамова крестьяне Федор Скрипник, Семен Скрипник, Денис Скрипник, Емельян Бондарь, Игнат Бондарь, Иаков Бондарь, села Аврамовки казенные поселяне Мартин Снегирь, Павел Бурсибат, Семен Великажен, Яков Чигирин, Емельян Соколов, Федор Кривошея. В подлинности... в рукоприкладстве... всей межевой книге владелец корнет Иван Емельянов сын Макаренко руку приложил, корнет Иоан Чеципиренко вместо вдовы корнетши Настасьи Емельяновой дочери Сабодашевой за неумением грамоты по ее прошению руку приложил, к сей межевой книге селца Надеждовки владелец... Василий Демьянков руку приложил, к сей межевой книге селца Марвинского владелец войскового товарищ Григорий Яценко руку приложил, к сей межевой книге села Петрово

арк.5зв Петр Есипов Барановский Аврамович вместо того ж села от казенных поселян поверенного поселянина Данила Павели за неумением его грамоты по его прошению руку приложил, Верхнеднепровского уезда селца Надеждовки ни сами владельцы ни их поверенные... для рукоприкладничества к сей межевой книге... неявились, о чем засвидетельством вышеписанных лиц подписывшимися понятыми сторонними людьми к сей межевой книге села Петрового Вознесенской церкви священник Трофим Лотоцкий, вместо вышеписанных понятых сторонних людей за неумением грамоты по их прошению руку приложил...

ДАХО, Ф.14, оп.4, спр.139

Додаток 5:

Дело о выкупе временнообязанными крестьянами земельных наделов деревни Надеждовки Екатеринославской губернии (скорочено) 1863-1864

арк.1 10.10.1863 “крестьяне имения Верхн. уезда д.Надеждовка жены кол. асс. Марфы Тимофеевны Салогуб-Сабадаш состоят на оброке, как видно из уставной грамоты с 16 февраля 1863 г.”

арк.2-3 22.08.1863 “Выкупной журнал... Выкупной договор жены кол. асс. Марфы Тимофеевны Салогуб-Сабадаш, заключенный с временно-обязанными ей крестьянами... При рассмотрении сих документов оказалось:

1.) Общество крестьян, поселенных в имении Сологуб-Сабадаш, доставшемся ей о купчим крепостям от штабс-капитана Михаила и прапорщика Афанасия Тимофеевичей Бредихиных и состоящем Екат.губ. Верхнед.у. Анновской вол. в дер. Надеждовки в числе 23-х ревизских душ выкупает... усадьбную оседлость и полевые угодья...с получением ссуды от Правительства, из дополнительного платежа крестьяне обязались уплатить владелице, в течении трех лет, по десяти рублей на каждую душу....

3.) Имение, из которого делается выкуп, состоит в третьей (степной) полосе, третьей местности, где размер указного душевого надела 4 десят. и оброка за указный надел по 9 рублей с души...

Имение состоит под запрещением за дом... Долга числится по 1 августа 1863 г. 485 руб 40 коп.”

арк.4-5 16.02.1863. “Выкупной договор помещицы Екатеринославской губернии Верхнеднепровского уезда кол. ассесорши Марфы Тимофеевны Салогуб-Сабадаш с срочно обязанными крестьянами дер. Надеждовки...

1. Приобретаемая в собственность крестьянским обществом земля состоит во владении кол. ассесорши Марфы Тимофеевны Салогуб-Сабадаш досталась частью по двум купчим крепостям от штабс капитана Михаила Тимофеева Бредихина, совершенных в Верхнеднепровском уездном суде в 1840 года 22 и 18 ноября по купчим крепостям от прапорщика Афанасия Тимофеева Бредихина, совершенным в Верхнеднепровском уездном суде 1829 года апреля 12 и 15.

2. Крестьяне дер Надеждовки принадлежат Анновской волости 4 мирового участка.

3. Земля приобретаетась целым обществом крестьян , коих по 10 ревизии числится тридцать один, отказалось по 8 ст. Местн. полож. восемь душ, затем подлежат наделу двадцать три /23/...

5. Земли и угодья приобретаемые крестьянами заключают в себе девяносто две десятины /92/ удобной земли, которая граничит на Севере межею Филипа Петруши, с Запада речкой Зеленою с Юга по балке параллельно меже Петрушии с Востока землею владелицы которую отрежет при нарезке землемерой надела...

7. Владелица по соглашению с крестьянами уступает им по двадцати руб. на душу из дополнительного платежа с тем чтобы он на свой счет перенесли свои избы на надел... в продолжении трех лет, оставшиеся десять рублей дополнительного платежа крестьяне обязаны уплатить в три года...

К сему договору наему с помещицей крестьяне деревни Надеждовки в числе одиннадцати душ, поименованных в Мировом приговоре, руку приложили, а за неграмотность по рукоданной просьбе уполномоченный мировым приговором расписался кандидат на учителя городского приходского училища Григорий Петровский...

...в том подписью нашей удостоверяем посторонние добросовестные из селений: Шпакова - Евтихий Торян”

арк.6-бзв. 16.02.1863. “Мирской приговор общества крестьян деревни Надеждовки владелицы кол. ассесорши Марфы Тимофеевны Салогуб-Сабадаш...

1...приобретаем в собственность посредством выкупа... от помещицы кол. ассесорши Марфы Тимофеевны Салогуб-Сабадаш всю нашу усадебную оседлость деревни Надеждовки и полевой полный указный надел отведенный нам в пользование по Уставной грамоте.

2. Из числа всех нас записанных по X ревизии добровольно отказались от наделов и получили увольнительные свидетельства 8 человек, за тем принимаем двадцать три надела.

3. За уступаемый нам владелицею из дополнительного платежа по 20 руб.сер. с надела мы обязываемся перенести свои избы за свой счет на указанный нам надел.

4... испрашиваем... пособие от Правительства на приобретение всего полевого надела и усадебной оседлости в выкупе....

6. Уполномачиваем на подписи за нас... кандидата на учителя городского приходского училища Григория Петровского. К сему мирскому приговору крестьяне

Онисий Суперека, Артемий Суперека, Трофим Митях, Моисей Чурута, Андрей Таран, Данило Таран, Трофим Сидоренко, Яков Лоцман, Филип Криворученко, Евстафий Лоцман, Федор Таран деревни Надеждовки руку приложили а за их неграмотных по их рукоданной просьбе расписался кандидат на учителя городского приходского училища Григорий Петровский...”

арк.7-8 16.02.1863 “Уставная грамота

I. 1. По деревне Надеждовка значится по X ревизии мужского пола душ: Дворовых 4, Крестьян 31

2. Из числа значащихся в крестьянах подлежат наделению землею как отказавшиеся от того...восемь душ /8/

3. За тем должны... получить надел двадцать три 23 мужского пола души

II. 1. Для местности, где находится деревня Надеждовка, определен... размер надела четыре десятины на душу... Общее количество... 92 десятины, отведенной в следующих границах: на Севере землею помещика Филипа Петруши, с Запада речкой Зеленою с Юга по балке параллельно меже Петруши а с Востока землею владелицы которую надел отрезется при нарезке землемером...

3. Сельское общество деревни Надеждовка установило общинное пользование отведенной ему землею....

IV. Повинности в пользу владелицы. Оброк. За предоставленную в пользование землею... причитается... оброка с каждого душевого надела девять руб.сер. в год... За следуемый оброк, крестьяне по соглашению с владелицей, обязались отрабатывать по одному дню в неделю, наличными работами мужского пола.”

арк.9-9зв. 10.05.1863 “Приказ Общественного Призрения имеет честь донести, что коллежский ассесор

Григорий и жена его Марфа Тимофеевна Салогуб-Сабодашевы под залог 21 души мужского пола крестьян и 546 1/2 десятин земли... при сельце Ивановке и деревнях Новопавловке и Надеждовке 1841 года июня 18 числа заняли на 26 лет серебром 1260 руб.. По... займу по 1 августа 1863 года числится долга Приказу капитала 444 руб....”

арк.10-11 26.07.1863. “... от имени жены коллежского ассесора Марфы Тимофеевны Салогуб-Сабодаш

числится запрещение припечатанное по распоряжению Екатеринославского Приказа Общественного Призрения 1841 г. ст. 17382 за произведенную по свидетельству сей Палаты 12 сентября 1836 г. за #3456/119 в том же году на три года ссуду, считается под запрещением имение... при селении Ивановке 14 душ, Новопавловке 4 души и дерев. Надеждовке 3 души с узаконенной претензией земли и особо незаселенной 231 1/2 десят. по перезалогу того займа Салогуб-Сабодашевых на 26 лет считается под запрещением при сел. Ивановке 14 душ крестьян и 187 1/2 дест. земли, при деревне Новопавловке 4 души земли 71 десят и при деревне Надеждовке 3 души и 288 д.земли...”

арк.17-17зв. 26.02.1864 ”Мировой посредник IV участка Верхнеднепровского уезда...1. Григорий

Салогуб-Сабодаш не участвовал при составлении Выкупного договора потому, что его небыло в живых, 2. Кроме 3 душ кои в залоге в Екатеринославском Приказе Общественного Призрения, остальные 20 душ не состоят в залоге, 3. Особенных Уставных грамот небыло составлено по сс. Ивановке и Новопавловке, а все имевшие право на получение надела получили его по представленной мною Уставной грамоте...”

РГИА ф.577, он.11, д.336

Додаток 6:

**Дело о выкупе земельных наделов временнообязанными крестьянами хутора
Новогеоргиевки Херсонской губернии (скорочено) 1863-1864**

арк.5-7зв. 29.12.1862. “Уставная грамота. Херсонской губернии, Александрійского уезда хутор Новогеоргиевск помещика подпоручика Никиты Григорьева сына Макаренка...

I...по 10й ... переписи значатся мужеска пола душ Дворовых 2, Крестьян 20.

1. Из числа значащихся по ревизии дворовыми никто из них не имеет права на получение надела.

2. Из числа значащихся в крестьянах не подлежит наделению землею как отказавшаяся от него ... 1 душа.

3. Сверх того, записаны за тем же владельцем при хуторе Новогеоргиевском, а водворены на земле, принадлежащей сестре моей коллежской секретарше Надежде Григорьевой дочери Сагамановой в Екатеринославской губернии Верхнеднепровского уезда при хуторе Надеждовке 2 души.

4. Затем должны получить на основании Положения в пользование поземельный надел семнадцать ревизских мужеска пола душ

II...3. для местности, где находится хутор Новогеоргиевский... указанный размер душевого надела 3 десятины 1200 сажень....

4. По добровольному согласию помещика с крестьянами отрезывается в постоянное пользование крестьян половина указанного размера, тоест: на каждый душевой надел по 1 десятине и 1800 квадратных сажень, а на все крестьянское общество ... в один целый участок 29 дес и 1800 саж , кроме того, неудобной 4 десятины, которая отводится им в следующих границах с одной стороны по речке Зеленой от земли помещика Сабодашева, с другой от земли помещицы штабс ротмистрши Шпаковой, с третьей и четвертой от земли владельца Макаренка..Что грамота эта действительно составлена по добровольному согласию на оную временнообязанных крестьяндеревни Григорьевки /она же хутор Новогеоргиевск/ в том подтверждаем посторонние добросовестные свидетели: деревни Ивановки помещицы Шпаковой Евтихий Торян ...деревни Секлетиновки помещика Андрузского Иван Белименко...”

арк.8-10зв. 29.10.1862. ”Выкупной договор...

1. Я, Никита Макаренко, предоставляю целому крестьянскому обществу деревни Григорьевки /ныне хутор Новогеоргиевск/... земли из принадлежащей деревне Григорьевке по числу семнадцати душ... на каждую душу по 1 десятине и 1800 сажень... в следующих границах: начальный пункт взят от речки Зеленой выходит прямо на Запад по генеральной меже, служащей границей от штабс ротмистрши Шпаковой перейдя отвершок безымянный и транзитную дорогу всего от начального пункта 482 сажень поворачивает вправо на Север под внутренним углом в 90° граничит с землею владельца, здесь проходит на 135 сажень поворачивает вправо на восток под внутренним углом в 90° и граничит с землею того же владельца и проходя 625 сажень, поворачивает на Юг под внутренним углом 100° и линия идет до речки Зеленой на протяжении 80 сажень потом проходит по [нерозб.]вому урочищу речки Зеленой, соединяется с точкой откуда начато измерение, а всего в окружной меже 33 десятины и 1800 квадратных сажень. В том числе считается для всех 6-ти крестьянских усадеб 4 десятины и 1200 квадратных сажень, для выгона 2 десятины 640 сажень, под пахат 22 десятины 2360 сажень.... Земля эта... досталась мне Макаренку по раздельному акту, составленному с матерью, братом и сестрами моими, засвидетельствованому в Верхнеднепроаском уездном суде января 31 дня 1853 года...

2. Мы, временно-обязанные крестьяне на основании Мирского приговора.... обязываемся со времени выдачи владельцу ссуды сподушные снас в казну платежи уплачивать закруговую порукою всего общества...

При заключении и подписи сего договора свидетелями были... деревни Ивановки помещицы Шпаковой Евтихий Торян, деревни Березневатой помещицы Патриной Борис Ризаненко, деревни Секлетиновки помещика Андрузского Иван Белименко...”

арк.11-12. 29.10.1862. “Мирской приговор... мы нижеподписавшиеся временно-обязанные крестьяне Херсонской губернии Александрійского уезда 20 волости 5 мирового участка деревни Григорьевки /ныне хутор Новогеоргиевск/ на полном сельском сходе в числе 10 домохозяев... Фома Гунька, Артем Тараненко, Иван Тараненко, Сава Лесковченко, Трофим Варава, Василий Чвалко, Дорофей Лесковченко, Никита Тараненко, Михайло Варава и Стефан Гунька... “

РГИА, Ф.577, Оп.46, д.179

Додаток 7:

Повторна скарга 230 селян містечка Ганівки і сіл Іскрівки, Мар'янівки, Деркачівки, Нетесівки і Іванівки на священника Ганнівської Володимирівської церкви Василя Смирнського (скорочено) 1863

"...прошеніє крестьян м. Анновки и д.д. Искровка, Марьяновки, Деркачевки, Нетесовки и Ивановки, ... в поданном нами 18 ноября минувшаго 1862 г , на имя г. исправляющаго долж. благочиннаго 1 округа, Верхнеднепровскаго уезда, священника отца Василя Смирнскаго прошения мы, принося жалобу на приходскаго священника Анновской Свято-Владимірской церкви, отца Дмитрія Смирнскаго, в том, что он 1., при исполненіи треб, берет с нас вымогательным образом нетолько непомерные, но и никогда небывалые поборы; а если кто противится ему в этом, то он делает тому всевозможные притесненія, ... 3 .., не только нехочет итти в дома наши для отпеванія над телами умершихъ и сопровожденія до могилы, но даже отказывается выезжать въ соседнюю деревню Марьяновку, принадлежащую к приходу Анновской святовладимірской церкви для погребенія тел умерших людей, до тех пор, пока не наберется до 20 таковых, потом, когда приедет, то выйдя на кладбище, прежде приступленія к исполненію сказаннаго обряда, требует за это вымогательную и несоразмерную плату, а если кто дастъ, то предает тело земле, а кто не даст, то отказывается от погребенія, чем до крайности разоряет нас в настоящий неурожайный годъ;...и б ., въ довершеніе всего прописаннаго он, являясь к нам на требы, приводит за собою и собак своих, которые, в продолженіи священнодействія, присутствуют в общине стекающагося народа и выгоняютъ которых ни кто не имеетъ права, под опасеніем полученія за это публичнаго выговора с ругательствами... Под этой жалобой находятся 230 подписей."

Крестьянское дело в Екатеринославской губернии. – 1863. – 31 июля № 17, с.8

Література та джерела:

1. Материалы для оценки земель Херсонской губернии. В 6 т. – Т. 3: Александрийский уезд (статистико экономическое описание уезда). – Херсон, 1888
2. М.В. Приліпко. Чорнобаївщина. Велична історія рідного краю (Від найдавніших часів до сьогодні). Черкаси. Видавець Чабаненко Ю.А., 2008. - 538 с.
3. Никифоров В. Очерки Александрийского уезда Херсонской губернии. Александрия, 2008 – 105 с.
4. Краткая история административного деления Украины. - <http://www.nashkray.kiev.ua/istoriaadmindelenia.html> [Архівовано 19 червня 2021 у Wayback Machine.]
5. К. Шляховий. Формування адміністративно-територіального устрою Кіровоградської області - <https://old.library.kr.ua/kray/shl.html> [Архівовано 09 травня 2022 у Wayback Machine.]
6. Бородаївська слобода у XVIII столітті - <http://1112.pravschool.klasna.com/ru/site/istoriya-ridnogo-kraiu.html> [Архівовано 24 лютого 2018 у Wayback Machine.]
7. https://uk.wikipedia.org/wiki/Нова_Сербія
8. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734-1775. Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 р. – К. ЗАТ «ВІПОЛ», 2008. – Т.5. – 528 с.
9. Рішення Петрівської районної ради від 26 лютого 2016 року № 55 “Про ліквідацію села Артемівка Зеленьської сільської ради Петрівського району Кіровоградської області”
10. Присяга Війська Запорозького Низового 1762 року. / Упорядник та передмова Іван Синяк. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2015. – 240 с.
11. История Петрово - <http://www.petrovo.net/component/content/article/10-2011-11-25-15-16-20/12-istorija-petrovo.html> [Архівовано 22 грудня 2019 у Wayback Machine.]
12. Ковальков О. Єлисаветградський пікінерський полк // Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. – 2010. - Випуск 4. - с. 189-202
13. Ігульський степ : альманах / Упоряд. В. А. Сердюк. – Львів : Бадікова Н. О., 2020. – Вип. 5: Історія, джерела, краєзнавство, родовід, спадщина. – 492 с.
14. Ігульський степ. Збірник. III випуск. / Упорядник В. А. Сердюк. – К.:Ярославів Вал, 2018 – 456 с.
15. Полонська-Василенко Н.Д. Заселення Південної України в половині XVIII ст. (1734-1775). Ч. 1-2. – Мюнхен, 1960
16. Барон Тотт. Записка о татарском набеге 1769 года на Новую Сербию. – "Киевская старина", 1888, т. VII, с. 170
17. Черный лес и его окрестности. 20-го апреля 1858 года. Иеромонах Арсений Ивашенков. 16-й том Вісника Імператорського Російського Географічного Товариства. – Надруковано у Кіровоградський краєзнавчий вісник. / Випуск I. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2007 – с. 6-31
18. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Петрове_\(сміт\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Петрове_(сміт))
19. Яворницький (Эварницкий) Д. И. Источники для истории запорожских козаков. – Т. 2. – Владимир, 1908. – 1179 с.

20. 1775.Карта течению рек Днепра и Буга от Елисаветградской провинции вниз до соединения их вод и устья лимана // ИК НБУВ, д. 17483
21. Інгульський степ : альманах. I випуск. / Упоряд. В. А. Сердюк.– 2016. – Львів : Бадікова Н. О., 2016
22. 1778-1782 Дело об отводе земли есаулу П.Старому при речке Зеленой - ДАХО, Ф.14, оп.5, спр.69.
23. https://uk.wikipedia.org/wiki/Новоросійська_губернія
24. Витгенштейны - <http://allpetrischule-spb.org/index.php?title=Витгенштейны>
25. Феодосий Макаревский. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Выпуск II. – Екатеринославь. Печатано в типографии Чауского. 1880
26. Описи Степової України останньої чверті XVIII – початку XIX століття / Упорядн. А. Бойко. Запорізьке наукове товариство ім. Я. Новицького; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України – Запорізьке відділення; Східний інститут українознавства ім. Ковальських – Запорізька філія. – Запоріжжя, 2009. – 434 с. – (Джерела з історії Південної України. – Т. 10)
27. 1798.МК Елисаветградского уезда – ДАОО Ф.37 Оп.3 Спр.64
28. Феодосий Макаревский. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Выпуск I. – Екатеринославь. Печатано в типографии Чауского. 1880
29. 1800 Милитерная карта по границе России с Турциею 1:500К - <http://retromap.ru/m.php#l=1418001&z=11&y=48.332905&x=33.487925>
30. 1801.МК Елисаветградского уезда – ДАОО Ф.37 Оп.3 Спр.82
31. https://uk.wikipedia.org/wiki/Катеринославська_губернія
32. https://uk.wikipedia.org/wiki/Верхньодніпровський_повіт
33. 1805-1818 План генерального межування Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії
34. Карта, представляющая Азовскую и Новороссийскую губернии с показанием смежных к оным земель. Сочинена 1778 года месяца сентября – РГВИА ф.846, оп.16, д.20125
35. 1780-1916.Алфавит Верхнеднепровского уезда наличным дачам - РГАДА ф.1354, опись 113 ч.1
36. 1806-1818 План генерального межування Олександрійського повіту Херсонської губернії
37. Состояние землевладения в Александрийском уезде Херсонской губернии в эпоху генерального межевания / Стат. отд-ние Александр. зем. управы. - Александрия : тип. Ф.Х. Райхельсона, 1898. -X, 42 с.
38. 1808-1874. Межевая книга сельца Георгиевского, Александрийского уезда, помещицы Макаренковой - ДАХО, Ф.14, оп.4, спр.139
39. 1781-1911.Алфавит Александрийского уезда наличным дачам - РГАДА ф.1354, опись 577 ч.1
40. 1810 Справа про побудову церкви у селі Іванівці Сабодашевій Олександрійського повіту - ДАОО Ф.37 Оп.1 Спр.756
41. История Городов и Сёл. Днепропетровская область - <https://igsu.su/Dnepropetrovskaja.obl/> [Архівовано 14 червня 2021 у Wayback Machine.]
42. 1812 Carte de la Russie Européenne 1:500К - <http://retromap.ru/m.php#l=141812&z=11&y=48.337013&x=33.422693>
43. 1816.Подробная карта Российской Империи и близлежащих заграничных владений. Столистовая карта. Лист 33 - http://www.etomesto.ru/map-atlas_1816/?x=33.461001&y=48.275632
44. Требинские - <http://rodovoyegnezdo.mybb2.ru/viewtopic.php?t=393> [Архівовано 08 грудня 2012 у Wayback Machine.]
45. О совершеинных и явленных разных крелостях и актах // 1826, № 69 (27 авг.) Правительствующего Сената Санктпетербургских департаментов объявления к Санктпетербургским ведомостям - 24 с.
46. 1863-1864. Дело о выкупе временнообяз. крестьянами зем. наделов деревни Надеждовки. Екатеринославская губ. - РГИА ф.577, оп.11, д.336
47. О совершеинных и явленных разных крелостях и актах // 1836, № 18 (3 мар.) Правительствующего Сената Санктпетербургских департаментов объявления к Санктпетербургским ведомостям - 48 с.
48. Соколов Г.І. Дневник Григория Ивановича Соколова.1838 року // Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. – 2010. - Випуск 4. - с. 6-41
49. 1830, ч. 2 : Месяцеслов и Общий штат Российской империи на 1830 год - СПб., 1830.
50. 1837, ч. 2 : Месяцеслов и Общий штат Российской империи. - 1837. - <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/3403-1837-ch-2-mesyatseslov-i-obshchiy-shtat-rossiyskoy-imperii-1837#mode/inspect/page/96/zoom/7>
51. 1844 год, ч. 2 : Адрес-календарь, или Общий штат Российской империи. - 1844. - <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/3416-1844-god-ch-2-adres-kalendar-ili-obshchiy-shtat-rossiyskoy-imperii-1844#mode/inspect/page/50/zoom/9>
52. 1842.Спец. Карта Зап. части России Г.Л.Шуберта, лист XLVI
53. 1850.МК Александрийского уезда 1-4 округов ВП ДАОО Ф.37.-Оп.3.-Спр.1004
54. 1914 Карта Верхнеднепровского уезда
55. 1863-1864. Дело о выкупе зем. наделов временнообяз. крестьянами хутора Новогеоргиевки. Херсонская губ. - РГИА, Ф.577, Оп.46, д.179
56. 1857-1859.Военно-судные и судные дела - ЦДІАК.ф.1316 о.1 спр.70
57. 1849-1858.Об устройстве казенных строений - ЦДІАК ф.1316 оп.1 спр.16
58. 1859-1860.Судные и следственные дела - ЦДІАК.ф.1316 о.1 спр.161

59. 1855.МК Александрійського уезду 1-4 округов ВП ДАОО Ф.37.-Оп.3.-Спр.1177
60. Автобіографія. Дневник. Избранные письма и деловые бумаги. Комментарии [Тарас Шевченко] <http://coollib.com/b/163373/read> [Архівовано 17 грудня 2016 у Wayback Machine.]
61. Пивовар А.В. Поселення Херсонської губернії за повітовими алфавітами 1856 року. - К.: Академперіодика, 2009. - 91 с.
62. 1858.РС О дворових людях и помещичьих крестьян Александрійського у. Владельцы М-С - ДАХО Ф.22 оп.1 спр.99
63. Список населенных мест Верхнеднепровского уезда Екат. губ. Издание Екат. губ. земской управы. - Екатеринослав, 1902
64. 1858-1859.Листування і справи - ЦДІАК ф.1316 оп.1 спр.103
65. Списки населенных мест Российской Империи. – Т. XIII: Екатеринославская губерния с таганрогским градоначальством. Список населенных мест по сведениям 1859 года / Ред. И. Вильсон. Издан Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. – СПб, 1863. – 152 с.
66. Список населенных мест по сведениям 1859 года. – Т. XLVII: Херсонская губерния / Обработан редактором Л. Майковым. Издан Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. – СПб., 1868. – 276 с.
67. Приложения к трудам редакционных комиссий для составления положений о крестьянах, выходящих из крепостной зависимости. Сведения о помещичьих имениях. Т. 6. СПб., 1860. Извлечения из описаний имений по губерниям Харьковской, Полтавской, Черниговской, Екатеринославской, Таврической, Херсонской, Витебской, Виленской, Ковенской и Минской.
68. 1861.Военно-топографическая карта Екатеринославской губернии (3 вер)
69. Еліта Слобідської України. Списки козацької старшини 60-х рр. XVIII ст. / Передм., упор. С. П. Потапенко. – К.; Харків, 2008. – 496 с.
70. Петрівська районна рада. Довідка про район - <http://www.rajrada.com/index.php/dovidka-pro-raion/istoriia-raionu> [Архівовано 06 березня 2019 у Wayback Machine.]
71. Частные землевладельцы // Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы. Верхнеднепровскому 18 очередному Уездному собранию за 1882 г. [Текст]. - Екатеринослав : Тип. Н. Я. Павловского, 1883. - 378 с.
72. Карта Катеринославської губ. 1868 (Ген. штаб., 10 верст у дюймі, надрукована у 1919)
73. Карта Катеринославської губ. 1871 року (вид. Ільїна, 25 верст у дюймі)
74. 1871 Карта Стрельбицкого - Европейская Россия” <http://retromap.ru/m.php#l=1418711&z=12&y=48.318980&x=33.361239>
75. 1873 МК Александрійського уезду Ф.37.-Оп.2.-Спр.99
76. 1873.Дело о залоге имения А.Г. Сологуб-Сабадашевой при д. Ивановке Верхнеднепровского уезда - ДАОО ф.249 оп.1 спр.620.
77. Земельні банки Новоросійського краю (за описами фондів Одеського, Дніпропетровського та Кіровоградського архівів) / авт.-упор.: А.В. Пивовар, О.І. Пеший, К.В. Шляховий. – К.: Академперіодика, 2010. – 620 с.
78. 1874.МК Александрійського уезду Ф.37.-Оп.2.-Спр.138
79. Військово-топографічна карта 1877 року, 3 версти у дюймі. XXVII лист 12
80. Волости и важнѣйшія селенія Европейской Россіи. По данным обслѣдованія, произведеннаго статистическими учрежденіями Министерства Внутренних Дѣл, по порученію Статистическаго Совѣта. Изданіе Центральнаго Статистическаго Комитета. Выпуск VIII. Губерніи Новоросійской группы. СанктПетербургъ. 1886. — VI + 157 с.
81. <http://sr.rodovid.org/wk/Посебно:ChartInventory/105947>
82. 1891–1892,1894–1895 МК села Пантазіївка Олександрійського пов. Світлопільської вол. - ДАКіро ф.123 оп.1 спр.6
83. Постановления Верхнеднепровского III-го очередного уездного земского собрания 9-14 октября 1893 года - Верхнеднепровск, типография Я.Н.Губермана - 1894
84. 2016.Кочергін І.О.Дворяни-землевласники Верхньодніпровського повіту (друга половина XIX ст.) Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки, 2016, вип. 12.: Отчет Верхнеднепровской уездной земской управы Верхнеднепровскому очередному уездному земскому собранию 2-й очередного сессии 2-го трехлетия за 1894 год. – Верхнеднепровск: Типография Я.Н. Губермана, 1895. – Ч. I. (с.111, 107)
85. Список населенных мест Херсонской губернии: статистические данные о каждом поселении / Губернский статистический комитет. – Херсон, 1896
86. Газета Южный край. вип. №6050 – Харьков. Суббота, 22-го Августа 1898 года №19
87. Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии / Сост. свящ. Феодор Милянковский. Одесса, 1902
88. Вся Одесса. 1904-5 год Адресная и справочная книга. Год издания пятый (1-й год новой редакции) / Под ред. Л. А. Лисянского. – Одесса, 1904.
89. Вирський Дмитро. З Гетьманщини до Новоросії: справа із пікінерією на Кременчуччині 1764 р. // Регіональна історія України. - 2012. - 6. - С. 231-239
90. Высший подъем революции 1905-1907 гг: вооруженные восстания ноябрь-декабрь 1905 года // Революция 1905–1907 гг. в России. Документы и материалы. Том 3 Выпуск 1
91. Округи УСРР 1923—1930 https://uk.wikipedia.org/wiki/Округи_УСРР_1923—1930
92. Справочная книга Херсонской епархии. – Од.: дух.консистория, 1906 г. – 757 с.
93. Ширман А. Земская медицина по Верхнеднепровскому уезду / А. Ширман. -Екатеринослав, 1907. -163 с.

94. Справочная книга Екатеринославской епархии / Издание Екатеринославской Духовной консистории. – Екатеринослав, 1908. – 1103 с.
95. Інгульський степ. Збірник. IV випуск. / Упорядник В. А. Сердюк. – К.: Ярославів Вал, 2019 – 500 с.
96. ДАКіРФ Ф.817.-Оп.1.-Спр.1; Ф.817.-Оп.1.-Спр.2
97. Отчет Верхнеднепровской Уездной Земской Управы очередному уездному земскому собранию за 1909 год. - Верхнеднепровск : Тип. Любовского и Гинцбурга, 1910. - 475 с.
98. https://ru.wikipedia.org/wiki/Александрійський_уезд
99. Борткевич Я. Земская медицина в Верхнеднепровском уезде за 1913 год / Я. Борткевич. -Екатеринослав, 1915. - 409 с.
100. Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913. Екатеринослав Типография Сем. Ив. Барановского. 1914
101. Список землевладельцев Александрійского уезда на 1896 г. Приложение к статистическому отчету Александровской земской управы за 1895 год.
102. https://ru.wikipedia.org/wiki/Губернии_и_области_Российской_империи_по_состоянию_на_1914_год
103. Важнейшие административные изменения на территории Союза ССР за период 1917–1936 гг. Изд. Запсибкрайисполкома
104. Архів Української Народної Республіки. Міністерство внутрішніх справ. Справоздання губерніяльних старост і комісарів (1918 – 1920) / Упорядкував Валентин Кавунник. – Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2017. – 336 с.
105. Гражданская война на Екатеринославщине (Февраль 1918-1920 гг.): Документы и материалы. — Днепропетровск: Промінь, 1968.
106. До 90-річчя утворення Петрівського району // Петрівська районна газета "Трудова Слава" № 81 (9596) Середа, 23 жовтня 2013 року - <http://ts.petrovo.net/9596/46-rozvitok-kulturi-nashogo-krayu.html>
107. Кривой рог. Историческая хроника событий. С 1917 по 1920 годы. - <http://1775.dp.ua/istoriya-ss-s-1917-po-1920-gody> [Архівовано 10 листопада 2013 у Wayback Machine.]
108. Державний архів Дніпропетровської області.: Путівник /У двох томах/. Том 1. – Д 36 Д: Герда, 2009. – 485 с.
109. https://uk.wikipedia.org/wiki/Кременчуцька_губернія
110. Административное деление УССР на 1 марта 1921 года - https://ru.wikipedia.org/wiki/Административное_деление_УССР_на_1_марта_1921_года [Архівовано 12 жовтня 2021 у Wayback Machine.]
111. Административное деление УССР на 1 августа 1921 года - https://ru.wikipedia.org/wiki/Административное_деление_УССР_на_1_августа_1921_года [Архівовано 26 серпня 2021 у Wayback Machine.]
112. ЦГИАЛ, ф. МЮ, оп. 108, д. 6947, л. 1. Заверенная копия. (<http://dockonf.ru>)
113. Административное деление УССР на 21 октября 1922 года - http://wiki-org.ru/wiki/Административное_деление_УССР_на_21_октября_1922_года [Архівовано 20 вересня 2018 у Wayback Machine.]
114. Административное деление УССР на 7 марта 1923 года - https://ru.wikipedia.org/wiki/Административное_деление_УССР_на_7_марта_1923_года [Архівовано 26 серпня 2021 у Wayback Machine.]
115. https://uk.wikipedia.org/wiki/Дніпропетровська_область
116. Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2004. - 688 с.
117. https://uk.wikipedia.org/wiki/Петрівський_район
118. Справочник "Петрово и Петровский район" - <http://www.spr.ua/petrovo-i-petrovskiy-rayon/> [Архівовано 26 листопада 2020 у Wayback Machine.]
119. Спогади жителя села Олександро-Мар'ївки Супереки М.М.
120. С.Андрусенко. Петрівська сільська рада // Петрівська районна газета "Трудова Слава" № 72 (9787) Середа, 23 вересня 2015 року - <https://tspetrovo.net/9787/2111-fotolitopis-petrivshchini.html>
121. Петрівське. Історія села - http://petrivske.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4:2012-11-13-11-58-32&catid=3:2012-11-13-12-04-42&Itemid=3
122. Свідцтво про народження мешканця Олександро-Мар'ївки, видане у 1938 року
123. https://uk.wikipedia.org/wiki/Кіровоградська_область
124. Карта РККА 1941 М-36 (Г) 1 км - http://etomesto.com/map-rkka_m-36-g/?x=33.400003&y=48.336078
125. 2013.Кіровоградщині-75: Розробки уроків і позакласних заходів для проведення Першого уроку в 2013/2014 навчальному році: [методичний посібник]
126. Збережемо пам'ять про подвиг: Розробки уроків, позакласних заходів та дитячі творчі роботи, присвячені 65-й річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні /Упор. Ю.В.Міцай, Л.М.Кірішко. – Кіровоград: Видавництво обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2010. – 204 с.
127. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Козацьке_\(Олександрійський_район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Козацьке_(Олександрійський_район))
128. https://uk.wikipedia.org/wiki/Олександрійський_район
129. Operationskarte-R 1:400000 - World War 1, topographic maps by the Austrian military 1914 - http://etomesto.com/map-atlas_operationskarte-r/?x=33.366761&y=48.324559
130. Спогади жительки села Олександро-Мар'ївки Іванової О.С

131. Сердюк М. П. Записки Сердюка Николая Павловича.— К: Аграр Медіа Груп, 2011. Серія “Родовід Сердюків”
132. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні. Кіровоградська область. - Український інститут національної пам'яті України. Кіровоградська обласна державна адміністрація. Кіровоградська обласна рада. - Кіровоград: ТОВ «Імекс ЛТД». 2008. - 920 с.
133. 1778.Херсонська губерньська креслярня. Журнал вихідних рапортів, ордерів і білетів - ДАХО ф.14 оп.5 спр.6
134. Статистические сведения о Екатеринославской губернии, 1864. Верхнеднепровский уезд
135. 1850 Военно-топографическая съемка 1850-52гг Херсонской губернии в масштабе 500 саж в англ. дюйме - РГВИА фонд 386, опись 1, дело 7404
136. Статистическое обозрение поселков из безземельных разного звания людей, водворенных на казенных землях Александрійского уезда на основании узаконений 10 июля 1881 г. и 17 февраля 1884 г. : (по данным местного обследования 1897 г.). - Александрия : Тип. Ф. Х. Райхельсона, 1898. - [2], LXXII, [1], 135 с
137. Список сельских обществ Александрійского уезда. Приложение к статистическому отчету Александрійской Земской Управы за 1893 год. Александрия. Типография Ф.Х.Райхельсона. 1894. – 83 с.
138. Проектна карта організації МТС Петрівського району Кіровоградської області 1939 року. Масштаб: в 1 см 1 км (ДАКрО, ф. Р-2875, оп. 1, спр. 111, арк. 41). // Інгульський степ. Збірник. Вип. VI / Упорядник В.А. Сердюк. – К., Ярославів Вал, 2021. – 560 с.
139. 1780-1916.Алфавит Верхнеднепровского уезда наличным дачам - РГАДА ф.1354, опись 113 ч.2
140. О совершенных и явленных разных крестостях и актах // 1833, № 91 (14 ноя.) Правительствующего Сената Санктпетербургских департаментов объявления к Санктпетбургским ведомостям - 16 с.
141. https://uk.wikipedia.org/wiki/Боголюбівська_волость
142. Именной список землевладельцев Верхнеднепровского уезда в 1904 году // Отчет Верхнеднепровской уездной земской управы за 1904 год.
143. Список населенных мест Екатеринославской губернии / Оценочно-стат. отд-ние Екатеринослав. губ. земской управы. - Екатеринослав : Тип. губ. земства, 1911
144. 1781-1911.Алфавит Александрійского уезда наличным дачам - РГАДА ф.1354, опись 577 ч.1
145. Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ: на 1 вересня 1946 року. Вид. перше / Відп. ред. М. Ф. Попівський. Інформайно-статистичний відділ при Секретаріаті Президії Верховної ради Української РСР. – К.: Українське вид-во політичної літератури, 1947. – 1064 с.
146. Украинская ССР. Административно-территориальное деление на 1 января 1979 года / [редкол. : В. И. Кирненко, Л. Е. Горевой и др.]. – К. : Гл. ред. УСЭ, 1979. – 512 с.
147. 1983 Генеральный штаб СССР. УССР Днепропетровская, Кировоградская, Николаевская области (1:100 000) М-36-127, М-36-139
148. Список населенных мест Херсонской губернии : (по данным Всероссийской сел.-хоз. переписи 1916 г.). - Александрия : Тип. Ф. Х. Райхельсона, 1917
150. Систематический свод постановлений Александрійского (Херсонской губернии) уездного земского собрания 1865-89 гг. - Александрия, 1889
151. Рапорты волостных расправ. ДАОО, ф.7, оп.1, д.490
152. Крестьянское дело в Екатеринославской губернии. – 1863. – 04-05 сентября – № 19-20. – 23 с.
153. Крестьянское дело в Екатеринославской губернии. – 1863. – 18-20 апреля - № 12. – 32 с.
154. Крестьянское дело в Екатеринославской губернии. – 1863. – 22 августа - № 18 – 36 с.
155. Крестьянское дело в Екатеринославской губернии. – 1863. – 8 мая - № 14 – 18 с.
156. Крестьянское дело в Екатеринославской губернии. – 1863. – 20 марта - № 10 – 15 с.
157. Крестьянское дело в Екатеринославской губернии. – 1863. – 26 марта - № 11 – 18 с.
158. Крестьянское дело в Екатеринославской губернии. – 1863. – 4 ноября № 22 – 68 с.
159. Крестьянское дело в Екатеринославской губернии. – 1863. – 31 июля № 17 – 32 с.
160. Малоформатный атлас Российской империи (1796). Карта Екатеринославского наместничества (карта 49)
161. Карта 1964 X-37-62-Б-г (1:25000)
162. 1908 Карта Александрійского уезда
163. Олександро-Мар'івка на карті Google - [https://www.google.com/maps/place/48°19'26.3"N+33°23'45.7"E](https://www.google.com/maps/place/48°19'26.3)
164. 1783 Ревизский список помещиков Золотоношского уезда с указанием количества крестьян - ДАКО Ф.280 оп.174 с.4
165. Макаренко: казаки-дворяне - <https://forum.vgd.ru/1234/84822/10.htm> [Архівовано 18 жовтня 2018 у Wayback Machine.]
166. 1781-1911.Алфавит Александрійского уезда наличным дачам - РГАДА ф.1354, опись 577 ч.2
167. Атлас Российской империи. 1800 год. Лист 38. Новороссийская губерния из 12 уездов
168. https://uk.wikipedia.org/wiki/Миколаївська_губернія
169. Постановова ВУЦВК і РНК УСРР 10 грудня 1924 року - https://uk.wikisource.org/wiki/ЗУРПСУУ/1924/1/52/Про_зміни_адміністративно-територіяльного_поділу_Катеринославщини
170. Катеринославська губернія, фрагмент мапи Української соц. рад. республіки, адміністративний поділ після 12 квітня 1923 року
171. Сергєєв В. На зламі. Соціально-економічні процеси на придніпровських територіях Херсонської губернії під час Української національної революції 1917 року // Краєзнавчий вісник Кіровоградщини. – 2010. - Випуск 4. - с. 81-131
172. 1863-1874.Об отмежевании земельной дачи помещику Петруша - ДАХО, Ф.14, оп.4, спр.225

Віктор Васильченко, м. Черкаси

СКІЛЬКИ РОКІВ ЗЛАТОПОЛЮ І ГУЛЯЙПОЛЮ

В п'ятому випуску ІС вже публікувалася стаття про Златопіль [1, с.300-304]. Виникла потреба повернутися до теми історії Златополя, якщо точніше, до історії фальшування цієї історії. Ми сьогодні живемо в цифровому світі й пересічні громадяни все частіше надають перевагу електронним ресурсам, ніж друкованому слову. Звісно, це досить зручно, відкрив Вікіпедію і знайшов те, що цікавить. Коли відкрити у Вікіпедії статтю «Златопіль», то можна побачити досить велику публікацію, яка належить до добрих статей. Категорію «добрі статті» визначають приблизно одна на півтори тисячі. Її автор під псевдо «Елвіс» вважає себе істориком. Він створив багато статей, а ще більше редагував, але чомусь оминув увагою історію села Гуляйполе Звенигородського району (Катеринопільського за старим адмінподілом). Історія цього села у Вікіпедії складається з п'яти слів: «Село засноване до 1923 року».

Людам властиво помилятися, історикам теж. Можна стверджувати, що історія містечка Златопіль в статті Елвіса перекручена, а в деяких місцях відверто сфальшована. Вперше про містечко Златопіль Чигиринського повіту писав Лаврентій Іванович Похилевич (1816 – 1893), його опис станом на 1863 рік. Історія в нього майже не протирічна. Він правильно каже, що заснування Златополя під іменем Гуляйполя належить князям Любомирським, не вказуючи конкретно імені. Час заснування припускає на початок XVIII століття. Очевидно, що достовірної інформації в нього просто не було [2, с.711]. В описі Звенигородського повіту є коротка стаття про село Гуляйполе, де він згадує про Візирську могилу [2, с.384].

Наступним істориком, який робив опис Златополя, був Едвард Леопольдович Руліковський (1825 – 1900). Переважна частина статей по Київській губернії в Словнику географічному Польському належить саме йому. Він зазначає, що користувався даними Похилевича. Але вперше в Руліковського помічена помилка, коли він інформацію про події в Гуляйполі Звенигородському відносить до Гуляйполя (Златополя), таким чином визнаючи старшим саме Златопіль. А ще вперше згадує твір польського письменника Міхала Грабовського (1804 – 1863) «Станиця Гуляйпільська» [3, с.642, 643].

В тому ж томі польського словника є історія Звенигородщини. «Після відновлення Звенигородського замку, зруйнованого татарами, 1545 року в околицях **звенигородських** з'явилися нові поселення. Це Неморож (Nemogoz) за 6 верст на північ від Звенигородки (сьогодні село Звенигородського району), Кальниболото (тепер Катеринопіль, райцентр до 2020 року) та Неберибіс (село Гуляйполе Катеринопільського району)» [3, с.691]. Тобто ось початок історії села Гуляйполе на Звенигородщині, в якого вкрали історію. Це село є на мапі Боплана. Воно протягом свого існування мало назви Неберибіс, Гуляйпіль, Берибіс і, нарешті, Гуляйполе. Всі ці назви можна зустріти на старих картах: Neberybis, Bierebus, Guljajrol, Gulyau Pole, інколи вказуючи відразу дві назви, як, наприклад, на триверствіці Берібис Гуляй поле. Вперше з'явився Гуляйпіль (Златополь) на Kartі повітів Вознесенського намісництва **1795** року. Є в польському словнику і окрема стаття про Гуляйпіль Звенигородський, в ній знову згадується могила Візирська (очевидно, інформація від Похилевича). Але й тут проскакує помилка – заснування 1760 року, з посиланням на Балінського [4, с.206].

Так ось, повернемося тепер до Елвіса (чомусь ні Похилевич, ні Руліковський, навіть якщо і помилились ненавмисно, свого імені не приховували). Перед тим, як вставляти якісь факти в історію, очевидно їх треба перевіряти. Руліковський згадує Павла Тетерю, коли той звертався до сейму про надання у власність Ольховця з Гуляйполем, то вони якраз обидва в **Звенигородському** повіті, Ольховець за 10 верст на північ від Кальниболота, а Гуляйпіль за 10 верст на південь від Кальниболота, сучасного Катеринополя. Спокійно переписавши помилки Руліковського Елвіс пішов далі. І в Похилевича і в польському словнику Візирська могила саме в Гуляйполі Звенигородському. Елвіс відносить її до Златополя. Як ще один аргумент, Елвіс розміщує польську Mapу Двох Народів станом на 1619 рік, на якій є надпис Гуляйпіль на місці Златополя. Коли поцікавитися і зайти на польський сайт з цією мапою, то на ній такий надпис відсутній [5]. А це вже фальшування зарубіжного джерела. Коли аргументів не вистачає, то можна й художній твір використати, як джерело? Твір, згаданий в Руліковського, виданий під назвою «Гуляйпільська застава». Ось Елвіс теж на нього посилається.

Документального підтвердження існування Гуляйполя (Златополя) до 1784 року не знайдено. До кінця 70-х років XVIII століття він відсутній в офіційних статистичних звітах. Ось п'ять важливих документів, які свідчать про це:

1. Подимний податок 1754 року.

1754 року в Речі Посполитій проведена люстрація і встановлені тарифи подимних податків в Київському воєводстві. В цьому офіційному документі серед населених пунктів Смілянської волості **Гуляйпіль відсутній**, хоча є Лебедин, Макіївка, Матусів, Ташлик, Телепине [6, с.91].

2. Лист смілянського комісара Дворжанського 1762 року.

1762 року між Новою Сербією та Польщею відбувся збройний конфлікт. «Приводом стало розпорядження роз'їзду надвірних козаків знищити міст через річку Велика Вись поблизу маєтку Любомирського Турія задля запобігання гайдамацьким і козацьким наїздам. Село Турія межувало з Новомиргородом (*тобто між Турією і Новомиргородом Гуляйполя не було, прим. автора*) і стоїть на однойменній річці: Турія – притока Великої Висі, а територія Нової Сербії була за річкою Велика Вись. Аби не допустити зруйнування мосту, 23 червня 1762 року кількасот сербів, озброєних гарматами і рушницями, наїхали на Смілянщину та відкрили вогонь – тут серби стріляли по них, рубали палашами, били». Скаргу було написано та відправлено вже 25 червня 1762 року з Лебедин на ім'я прем'єр-майора Новосербського корпусу Миколи Цветіновича, підписав документ смілянський комісар Єжи Дворжанський [7, с. 311-313].

3. Переписи єврейського населення в 1764 – 1791 роках.

В Архіві Південно – Західної Росії були опубліковані переписи єврейського населення в 1764 – 1791 роках. Інформація про Гуляйпіль з'являється лише з **1784** року [8, с.371-373]. В попередніх трьох: **1764** [8, с.32-41], **1775** [8, с.214-215] і **1778** [8, с.333-336] років **Гуляйполя нема**.

4. Опис волості Смілянської 1767 року.

1767 року був створений «Опис волості й протопопії Смілянської благочестивих, здавна до епархії Переяславської приналежної, закордонних, в добрах ясновельможного князя Станіслава Любомирського». В описі **Гуляйполя немає**. [9, с.596-605].

5. Статистичний опис Речі Посполитої 1775 року.

Відомий німецький географ Антон Фрідріх Бюшінг в своїй фундаментальній праці зробив описи європейських країн. 22-й том був присвячений детальному статистичному опису населених пунктів Речі Посполитої в 1775 році. В описі Туріянського ключа **Гуляйпіль відсутній**, хоча є сусідні села Листопадове і Юзефівка, Тишківка й Капітанівка, що в Туріянському ключі [10, с.283-285].

Перша письмова згадка про Гуляйпіль в **1784** році, коли був проведений перепис євреїв, їхня кількість складала 22 особи [8, с.371-373]. За часів князя Ксаверія Любомирського була зведена церква Успіння Пресвятої Богородиці. Грамота на закладання в **новозаведеному (!)** містечку Гуляй Поле Успенської церкви Смілянського духовного правління була видана **17 вересня 1785 року** [11, арк. 381, зап. 4212].

Насамкінець, ще один документ, який знайшов відомий український історик, лауреат краєзнавчої премії ім. Ястребова Анатолій Васильович Пивовар. Це рапорт капітан-поручника Р. Томілова від 20 квітня 1763 року про огляд форпостів від Запорозького Гарду вздовж Синюхи і Висі до Новомиргородського шанця. «...Шанець Миргородський укріплений зі знанням, з гарною обороною. Перед ним через річку Вись на Польському боці, не більше як за версту на бугрі зведена батарея, де й утримується постійно гармата з командою... Навпроти цієї батареї менше версти польська слобода починає будуватися» [12, с.76].

У всіх вище перерахованих документах, які при бажанні легко перевірити, згадка про Гуляйпіль-Златопіль відсутня аж до перепису євреїв 1784 року. Чи була тоді слобода збудована, невідомо, і якщо була, то чому 21 рік ніде не згадувалася. Адже добре відомо, що російські війська постійно руйнували слободи в прикордонні на польському боці. Цілком можливо, що така ж доля спіткала й цю слободу. В статистичному описі 1775 року Бюшінг вказував навіть слободи, так, Капітанівка зазначена слободою. Отже, якби за 12 верст на південь від Капітанівки була слобода, чи село, чи містечко під назвою Гуляйпіль, Бюшінг обов'язково вказав би. Крім того, краєзнавець, першовідкривач понад 150 пам'яток археології на території Новомиргородського району, патріот

рідного краю та організатор краєзнавчої кімнати-музею в Златополі, лауреат краєзнавчої премії ім. Ястребова Петро Іванович Озеров проводив польові дослідження і стверджує, що на території Златополя артефакти XVI та XVII століття відсутні.

Справжні історики вміють визнавати свої помилки. Якщо Елвіс справжній, то він це зробить, а селу Гуляйполе повернеться вкрадена історія.

Джерела та література

1. Васильченко, Віктор. Златопіль (Гуляйпіль) / Інгульський степ № 5, збірник, Львів, 2020.
2. Похилевич, Л.И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии, К. Тип. Киево-Печ. Лавры, 1864.
3. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom. XIV, Warszawa, 1895.
4. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom. III, Warszawa, 1882.
5. Мапа «Rzeczpospolita Obojga Narodow na rok 1619», <https://niezломni.com/podzial-administracyjny-rzeczpospolita-obojga-narodow>
6. Тариф подимного податку Київського воєводства 1754 року. Біла Церква, 2015.
7. Джерела з історії Південної України. Том 7, Канцелярія Новосербського корпусу, Запоріжжя, 2005.
8. Перепись еврейского населения в юго-западном крае в 1765-1791 гг. // Архив Юго-Западной России, часть пятая, том II (Выпуск 1-й), К.– 1890.
9. Описание волости и протопопии Смелянской благочестивых, издревле к епархии Переяславкой принадлежащих, заграничных, в добрах сиятельного князя Станислава Любомирского воеводы Брацлавского состоящих церквей. // Киевские епархиальные ведомости, № 18, 1862.
10. Magazin für die neue Historie und Geographie wurde von Anton Friedrich Busching, Balle, Johann Jacob Curts, Tom 22, 1788.
11. Книга реєстрації вхідних документів в Переяславсько-Бориспільській єпархії, ЦДІАК, ф.127, оп.1020, спр. 1003.
12. Пивовар А.В. Секретні папери генерал-поручика В.Наришкіна щодо срібних руд при Інгулі та укріплення прикордонних форпостів / Інгульський степ № 5, збірник, Львів, 2020.

Владислав Сердюк (Іспанія)

ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ДО ІСТОРІЇ СВЯТО-ДУХІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ МІСТЕЧКА БРАТОЛЮБІВКИ ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО ПОВІТУ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Допис сей виник завдяки випадково знайденій світлині святині містечка Братолюбівка, яке до окупації краю советами відіграло в історії цього кутка інгульського степу неабияку роль. Світлина церкви, опублікована нижче, зберігається в одній з бібліотек рф. Отримати її вдалось завдяки небайдужим людям (відповідно, реквізити справи не надано з обережності).

Свято-Духівська церква, містечко Братолюбівка, поч. XX ст. Знімок кольоризовано.

Свято-Духівський храм був закладений в травні 1820 року, освячений 6-го січня 1821-го року¹. Храм побудований в стилі класицизму, що було характерним явищем того часу. В плані - хрест, що символізує розп'яття Христа. Однокупольний - символізує єдність Бога. Купол на барабані з вікнами арочної форми. Купол, дах та купол дзвіниці були вкриті залізом, пофарбованим в зелений колір. Такий колір вважається символом Святого Духу.

Святиня зруйнована більшовиками в другій половині 1930-х років². Збереглась світлина інтер'єру Троїцького молитовного будинку Братолюбівки (фонди ДАКрО), на якій присутня ікона Богоматері з немовлям, ймовірно з іконостасу Свято-Духівського храму:

Інтер'єр Троїцького молитовного будинку, с. Братолюбівка, 1966 рік

Справа про будівництво Свято-Духівської церкви³

І. Донесення Архієпископа в Синод

“№ 37. 1819 года Октября 2 дня. По доношенію Прео: Екатеринославского о дозволеніи в деревне Братолюбовке построить, вновь каменную во имяновение Сошествія Святаго Духа церковь.

¹ Інгульський степ, збірник. III випуск. А.В. Пивовар. До питання про церковне будівництво на території краю 18-19 ст. С. 145.

² Згідно споминів жителів Братолюбівки.

³ РГИА. Ф. 796. Оп. 100. Д. 860.

№ 2790-й В Святейнішій Правительствующій Синод, От Иова, Архієпископа **Екатеринославского, Херсонского и Таврического** и кавалера,

Доношеніе

Екатеринославская консисторія слушав дело начавшееся в ней сего года маія 7-го дня по вступившему ко мне **Херсонской** губерніи **Елисаветградского** уезда от помещика Статского Советника и кавалера **Семена Лисаневича** прошенію, о дозволеніи в состоящей в том же уезде в общем с братом его Генерал Лейтенантом и кавалером Григоріем **Лисаневичем** владеніи, деревни **Братолюбовки** построить внов каменную во имянованіе сошествія Святаго духа церковь, с припискою к ней в приход помещичьих деревень: прапорицы Александры **Апостоловой Дибровиной**, штабс-капитана **Мальчевского Ивановки** /она же и **Сотницкая/** и **Пелагеевки**, наследников умершего 9-го класса **Швединова Швединовки**, майора и кавалера **Лисаневича Добрянки** и штабс капитана **Смирнова, Смирновки**, по способности и по собственному оных владельцев желанію; а из онаго дела явствует:

1-е, помянутыя деревни находятся в приходах: **Братолюбовка** и **Дибровина, Александрійскаго** уезда казенного селенія **Варваровки** при двуприходной Рождествобогородичной церкви, а **Ивановка**, онаж и **Сотницкая**, и **Швединовка Елисаветградскаго** уезда помещичьего села **Григороденисовки** однокомплектной Успенской церкви, разстояніем от них в пятнадцать, а от **Братолюбовки** от одной до пяти верст, чрез каковую отдаленность сих деревень жителей от тех приходских их церквей и по неудобному чрез балки, а особливо в вешнее и осеннее время за разлитіем вод переезду лишаясь они слушанія слова Божія, в полученіи мирских треб претерпевают немалую нужду; деревни же **Пелагеевка, Добрянки** и **Смирновка** никуда в приход не причислены, а от **Братолюбовки** состоят от четырех до пяти верст.

2-е, жителей в сих деревнях находится налицо мужеска пола: в **Братолюбовке** 138-мь, **Дибровиной** 26-ть, **Ивановки** 162-ве, **Швединовке** 28-мь, **Пелагеевке** 20-ть, **Добрянки** 37-мь и **Смирновке** 38-мь, а всего 449-ть, да женска 427-мь душ, и потому дворов, полагая в каждый по четыре души мужеска пола, причитается 112-ть,

3-е за отчисленіем оных от тех приходских их церквей, останется при них мужеска пола, кроме женского, при **Варваровской** Рождество-Богородичной 780 а **Григороденисовской** Успенской 300 душ, котормы находящіяся при сих церквах священно и церковнослужители могут быть довольны, о чем при производстве следствія и письменные от себя отзывы дали; но после из них **Григороденисовскій** священник Савва **Коваленко** в присланном в консисторію объявленіи написал, что помянутый отзыв дан от него будто бы не произвольно; ибо за отчисленіем от сего прихода деревень **Ивановки** и **Швединовки** причем лишится дневнаго пропитанія, а он без причта может остаться без действия;

и 4-е проситель Статскій Советник и кавалер **Лисаневич** с братом своим Генерал Лейтенантом и кавалером Григоріем **Лисаневичем** ту новую церковь каменным зданіем, собственным своим коштом построил, всем нужным украсить и впредь в приличном благолепіи содержать, а также будущих при ней Священно и церковнослужителей не оскудно довольствовать и построить для их дома, равным образом и земли для их и для церкви указное количество десятин отвесть, законным порядком справить, отказать и в действительное их владеніе утвердить, письменно обязался. Положила Мненіе, и я оное утвердил: хотя помянутый **Григороденисовскій** священник Савва **Коваленко** и отозвался, что он с причтом за отчисленіем от приходской его церкви деревень **Ивановки** и **Швединовки**, в коих находится мужеска пола 190 душ, останется обиженным и лишится пропитанія, но как обе сіи деревни состоят от тамошней Успенской церкви в 15-ти верстах, а от **Братолюбовки** в пяти только верстах, у него же **Коваленкова** на одного его и двух причетников остается мужеска пола 300 душ, количество к содержанію их весьма достаточное, по которому никак не возможно ему во всякое потребное время заниматься исправленіем треб как сим своим прихожанам, так и жителям тех деревень по весьма не близкому от оных разстоянію: по таковой отзыв его и оставить без всякаго действия; А в помянутой деревне **Братолюбовке**, в разсужденіи выше прописанных обстоятельств, внов каменную во имянованіе сошествія Святаго духа церковь с припискою к ней в приход как сих двух деревень **Ивановки** и **Швединовки**, так и других **Дибровиной, Пелагеевки, Добрянки** и **Смирновки**, построить дозволить можно с тем однако ж, чтобы проситель статскій советник и кавалер **Лисаневич**, по обязательству своему, прежде приступленія к построенію той церкви отвел из дач своих для будущих при ней священно и церковнослужителей

положенное в межевой инструкции количество десятин земли в удобном и не дальнем от тоя церкви расстоянїи и представил на оную от крепостных дел запись и план положенїю мест, а до освященїя ея выстроил для тех священно и церковнослужителей собственным своим коштом приличныя и удобныя дома непременно; а затем выше означеннаго селенїя **Варваровки** Рождествобогородичную церковь оставить по прежнему двуприходною в том более уваженїи, что при ней находится из двух священников один благочинным обязанный по своей должности иметь не редкіе отлучки, да и приход находится в разных селенїях, а при том и не достаёт в полное количество на два причта только дватцати душ, которые могут в скорѣ и пополниться. О чем с приложенїем подлиннаго о сем дела и краткой из него выписки почтеннейше Святейшему Правительствующему Синоду на рассмотрение представлено.

Вашего Святейшества Всепокорнейшїй Послушник

Иов Архієпископ Екатеринославскїй Херсонскїй и Таврическїй

№ 4443. Сентября, 10-го дня 1819-го года”

II. Далі в справі йде документ під назвою “О дозволенїи Елисаветградского уезда в помещичьей деревне Братолюбовке построить вновь каменную во имянованїе сошествія Святаго Духа церковь”, в якому слово в слово дублюється донесення архієпископа. Документ підписаний катедральним протоієреєм і кавалером Іоаном Станіславським.

III. Далі в справі міститься копія того ж донесення і підписи наступних осіб: “Михаил М. Новгородскїй, Варлаам Митрополит Антонїй А. Тверскїй, Духовник Павелъ Криницкїй, Обер священник Іоанн Державин, Обер секретарь Гаврило Журихин, Секретарь Петр Нестеров [підпис] Исполнено 1 ноября”.

IV. Репорт архієпископа в Синод

“15 декабря 1819. В Святейшїй Правительствующїй Синод От Иова Архієпископа **Екатеринославскаго, Херсонскаго и Таврическаго** и Кавалера

Репорт

о полученїи указа Его ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА из Святейшего Правительствующаго Синода указ от 1-го сего ноября за № 6138-м о учиненїи рассмотрения и соображения о уравненїи приходов **Александрїйскаго** уезда казеннаго селенїя **Варваровки** и **Елисаветградского** уезда села **Григороденисовки** так, чтобы при каждом из оных была указное число дворов с переведенїем одного причта от двукомплектной **Варваринской** церкви к предполагаемой вновь строится, в деревне помещика Статского Советника **Лисаневича Братолюбовке**, каменной во имянованїе Сошествіе Святаго духа церкви, и о прочем, много сего ж ноября 21-го числа получено.

По которому Его Святейшего Правительствующаго Синода указу надлежащее исполненїе учинено быть имеет.

Вашего Святейшества Всепокорнейшїй Послушник

Иов Архієпископ Екатеринославскїй Херсонскїй и Таврическїй

№ 5350. Ноября 24-го дня 1819-го года”.

V. Репорт архієпископа в Синод

“№ 498 від “16 февраля 1820 В Святейшїй Правительствующїй Синод От Иова Архієпископа **Екатеринославскаго, Херсонскаго и Таврическаго** и кавалера

Репорт

Последовавшим ко мне из Святейшего Правительствующаго Синода, на представленїе мое, о дозволенїи по прошенїю **Херсонской** губернїи **Елисаветградского** уезда помещика Статского Советника **Семена Лисаневича**, построить в состоящей в том же уезде в общем с братом его Генерал Лейтенантом Григорїем **Лисаневичем** владенїи, деревне **Братолюбовке** вновь каменную во имянованїе Сошествія Святаго духа церковь, с припиской к ней в приход казеннаго селенїя **Варваровки** от Рождество-Богородичной церкви, к которой и **Братолюбовка** принадлежит прапорщицы **Александры Апостоловой** деревни **Дибровиной**, да помещичьего села **Григороденисовки** от Успенской церкви деревень: штабс капитана **Мальчевскаго Ивановки** /она ж и **Сотницкая**/ и наследников умершего 9-го класса **Швединова Швединовки**; за отчисленїем [Слуш. 23 февраля 1820] которых от

тех церквей, останется при них при первой на два причта священно- и церковнослужителей мужеска пола, кроме женского 780-т, а при второй на одного священника с причтом 300, в **Братолюбовке** же составит 449 души, Прошлого 1819-го года ноября от 1-го дня. Указом предписано: войти мне в надлежащее рассмотрение и соображение, ежели представится удобность, о уравнении означенных приходов так, чтобы при каждом из оных было указное число дворов без определения ко вновь предполагаемой строится церкви особого причта, а с переводением такового от **двукомплектной Варваринской** церкви, дабы они могли безбедно пользоваться содержанием и оставаться довольными, и потом представить Святейшему Синоду с мнением. А как в следствие сего, по учиненным вновь справкам и изысканию открылось, что **Григороденисовский** приход состоит из двенадцати помещичьих селений в не близкомъ одна отъ другаго разстоянїи, по которому и почти по не возможности находящемуся там священнику **Коваленкову** исправлять свою обязанность с надлежащею точностию и помянутыя две деревни **Ивановка** и **Швединовка** назначены были к отчислению от него; в приходе же селения **Варваровки**, кроме деревень **Братолюбовки** и **Дибровиной** находится помещика порутчика **Евтихія Котова** в деревне **Котовке** мужеска пола, кроме женского, 72 души, которыя находясь в ближайшем от **Братолюбовки** нежели от **Варваровки** разстоянїи, могут по желанїю помещика с удобностию причислены быть к **Братолюбовки**; которой помещики Господа **Лисаневичи** приготовили уже и все нужные, к построению церкви материалы: то дабы сообразно указу Святейшаго Синода сколько возможно уравнить сіи приходы, полагаю Мнение: 1-е для составления в деревни **Братолюбовки** новаго прихода, причислить к ней селения **Варваровки** от Рождество Богородичной церкви деревни: прапорищицы **Апостоловой Дибровину** и вновь назначаемую по способности поручика **Котова Котовку**, да селения **Григороденисовки** от Успенской церкви одну только наследников 9-го класса **Швединова Швединовку**, да нигде в приходе не состоящие три деревни: капитана **Мальчевского Ивановку**, майора **Лисаневича Добрянку** и штабс капитана **Смирнова Смирновку**, в коих с **Братолюбовкою** будет одного мужеска пола кроме женскаго 359-ть душ. 2-е помянутую деревню **Ивановку** /она же и **Сотницкая**/ оставить при прежнем **Григороденисовскомъ** приходе, в котором со оною будет находится так же мужеска пола 462 души и 3-е Как за отчислением от селения **Варваровки** означенных деревень: **Братолюбовки**, **Дибровиной** и **Котовки** останется при ней 716-т душ, то переведа от нее младшего по определению священника **Юанна Любинского** с двумя причетниками к предполагаемой строится в деревне **Братолюбовке** церкви, считать тамошнюю Рождество Богородичную церковь одноприходною. О чем Святейшему Правительствующему Синоду почтеннейше представляя на благоразсмотрение испрашиваю в резолюцію указа.

Вашего Святейшества Всепокорнейшїй Послушник

Иов Архієпископ **Екатеринославскїй Херсонскїй и Тавричeskїй**”

VI. Розгляд справи.

“№ 206 Генваря 27-го дня 1820-го года Преосв. **Екатеринославской** представлял Св. Синоду о дозволенїи **Елисаветградскаго** уезда помещику **Лисаневичу** в деревне его **Братолюбовке**, состоящей в приходе **двукомплектной** села **Варваровки** церкви, построить вновь каменную церковь, с припискою к ней в приход деревень: **Дибровиной**, **Ивановки**, **Пелазеевки**, **Швединовки**, **Добрянки** и **Смирновки**, из коих **Братолюбовка** и **Дибровина** принадлежат к означенной же **двуприходной Варваринской** церкви, **Ивановка** и **Швединовка** к **однокомплектной** села **Григороденисовки** Успенской церкви, прочія же деревни ни к какому приходу не причислены.

В **Братолюбовке** с деревнями выходило приходских дворов, полагая на каждый по четыре души мужеска пола 112-ть, а за отчислением показанных трех от приходских церквей, оставалось при **двукомплектной Варваринской** 105-ть, а при **однокомплектной Григороденисовской** Успенской 75-ть дворов.

Преосв. полагал определить к предполагаемой новой церкви и новый причт священно и церковнослужителей. Но Св. Синод предписывал ему Преосв. войти в надлежащее рассмотрение сообразное, ежели представится удобность о уравнения означенных приходов так, чтобы при каждом из них было указное число дворов без определения к предполагаемой строится церкви особого причта, а с переводением онаго от **двукомплектной Варваринской** церкви и потом представить Св-му Синоду с мнением.

Въ следствія чего ныне Преосв. доносит что **Григороденисовскій** приход – как по учиненным вновь справкам [...] открылось – состоит из 12-ти помещичьих селеній.

Именным Высочайшим Указом, объявленным Святейшему Синоду в 30 день октября 1806 года г. обер прокурором, что ныне Министр Духовных дел и народного просвещения, князем Александром Николаевичем **Голицыным**, дозволено сооружать в **Екатеринославской** Епархіи церкви не только каменные, но за неимением матеріалове и по причине многих других неудобств и деревянные, несмотря на недостающее указное количество дворов”.

VII. Рішення Синоду.

“№ 24 – й. Копія

1820 года февраля 23 дня. Святейшій Правительствующій Синод слушали доношеніе Преосвященнаго Иова Архієпископа **Екатеринославскаго**, на указ из Святейшего Синода, последовавшій по представленію его Преосвященнаго, о дозволеніи **Елисаветградскаго** уезда помещику **Лисаневичу** в деревне его **Братолюбовке**, состоящей в приходе двукомплектной села **Варваровки** церкви, построить вновь каменную с припискою к ней в приход 6-ти деревень, из коих 4 полагалось отчислить от церквей: **Варваринской** и **Григороденисовской**, которые затем не могли иметь полного прихода, а две ни в каком приходе не состоят и с определением к ней вновь причта священно и церковнослужителей, и которым указом предписано было войти в надлежащее рассмотрение, и соображеніе, ежели представится удобность, о уравненіи означенных приходов так, чтобы при каждом из них было указное число дворов без определения к предполагаемой строиться церкви особаго причта, а с переводением онаго от двукомплектной **Варваринской** церкви и потом представить Святейшему Синоду с мнением. В следствіе чего он Преосвященный по учиненію по означенному предмету вновь надлежащих справок и изысканій, представляет следующее мнение:

1-е) Для составленія ве деревне **Братолюбовке** нового прихода причислить к ней от **Варваринской** церкви деревни: **Дибровину** и **Котовку**, от **Григороденисовской**, **Швединовку**, да нигде в приходе не состоящіе три деревни: **Ивановку**, **Добрянку** и **Смирновку**, в коих с **Братолюбовской** будет мужеска пола души 359-ть, а дворов 89-ть.

2-е) Деревню **Ивановку** оставит при прежнем **Григороденисовском** приходе, в котором с оною будет находиться мужеска пола 462 души и

3-е) как за отчислением от селенія **Варваровки** означенных деревень останется при ней 716-ть душ, то переведя от нее младшего священника с двумя причетниками к предполагаемой строиться в деревне **Братолюбовке** церкви, считать тамошнюю Рождество-Богородичную церковь одноприходною. И по учиненной справке Приказали: в означенной деревне **Братолюбовке** вновь каменную церковь, на изъясненном в мненіи Преосвященнаго **Екатеринославскаго** основаніи, согласно именному высочайшему указу 30-го октября 1806-го года, коим разрешено сооружать в **Екатеринославской** Епархіи церкви несмотря на недостающее число дворов устроить дозволить. О чем к нему Преосвященному послать Указ, при котором возвратит и подлинное представленное от него дело.

Подлинное определение подписали 1-го марта 1820 года:

Михаил Митрополит **Новгородскій**, Варлаам Митрополит, Антоній Архієпископ **Ярославскій**, Филарет Архієпископ **Тверской**, Духовник Павел **Криницкій**, Обер – Священник Иоанн **Державин**, Обер – секретарь Гаврило **Журихин**, Секретарь Петр **Нестеров**, протоколист [підпис]. Исполнено марта 4 дня”.

VIII. Останній документ в справі - “репорт” про отримання рішення на дозвіл будівництва Свято-Духівської церкви архієпископом Іовом від 25/04/1820.

СТРАХОВА ОЦІНКА СВЯТО-ДУХІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ⁴

“26 июня 1910 года мы, нижеподписавшиеся, производили оценку строений, принадлежащих Свято-Духовской церкви в м. Братолюбовке, Братолюбовского благочиннического округа, Александрійского уезда, Херсонской епархии.

При осмотре строений оказалось, что Свято-Духовской церкви принадлежат нижеследующее строение:

⁴ РГИА. Ф. 799.

№№ строений по порядку	ОПИСАНИЕ СТРОЕНИЙ	Оценочная сумма в рублях
1.	<p>Свято-Духовская церковь – кирпичная; на каменном фундаменте; снаружи и внутри оштукатурена, покрыта железом, окрашенным зеленою масляною краскою.</p> <p>Длина церкви, считая колокольню – 30 арш., наибольшая ширина 12 арш. Вместе до верха карниза 9 ½ арш.; над церковью имеется одна большая главка⁵, больших окон 11, малых 10 шт.; дверей наружных створчатых обшитых железом 3 шт., внутренних 2 дв., в пономарке 2 двери; иконостас длиной 16 арш., высотой 6 арш. (оценен в 1500 руб.). Колокольня в 1 ярус, общию высотой до верха карниза 15 ½ арш., ближайшая к церкви чужая постройка – сироты священника жилой дом – находится с южной стороны на расстоянии 30 саж.</p> <p>Церковь построена в 1821 году, строение хорошо сохранилось. Оценено вместе с иконостасом и колокольню</p>	6500
2.	<p>Церковно-причтовый дом кирпичный, одноэтажный, высотой 4 ½ арш., длиной 24 арш., покрыт железом, всех окон 12 шт., вышиною 2 ½ арш., шириною 1 ½ арш., с двойною рамою и внутренними ставнями, дверей двухстворчатых 8, одностворчатых 4, печей - 1, плита - 1, голландских - 3, [далі нерозбірливо].</p> <p>Дом построен в 1908 году, сохранился хорошо.</p>	2000
3.	<p>Сарай – лампачный, крытый железом; длиной 24 арш., шириною 8 арш., высотой 4 арш., имеет 4 двери, построен в 1909 году, с деревянным потолком, сохранился хорошо.</p>	300
4.	<p>Церковно-причтовый дом – деревянный, крытый гонтом; длиной 18 арш., шириною 12 арш., высота 4 арш., всех окон 10, высотой 1 арш. 12 верш., шириною 1 арш. 2 верш.; дверей двустворчатых – 2 шт., одностворчатых 5, построен в 1897 году, сохранился удовлетворительно.</p>	500
5.	<p>Сарай-лампачный под соломенной крышей; длины 23 арш., ширины 9 арш., высоты 3 ½ арш., дверей – 4 шт., построен в 1897 году, сохранился хорошо.</p>	100
6.	<p>Сторожка при церкви кирпичная; под железной крышей; длины 14 арш., ширины 8 ½ арш., высоты 3 ½ арш., окон 5, дверей – 4 шт., построена в 1886 году, сохранилась хорошо.</p>	200
	<p>Оценку составляли: Благочинный Братолюбовского округа, Священник Виктор Краснянский Священник Владимир Алексеев И.об.псаломщика Климент Нагорный Церковный староста Платон Цихненко Представитель прихожан: Захарий Ливицкий, Антоний [нерозбірливо].</p>	

⁵ купол

СТРАХОВА КАРТКА ЦЕРКВИ

“Нижжеуказанные строения, принадлежащие Свято-Духовской церкви в м.Братолюбовке, Братолюбовского благочиннического округа, Александрійского уезда, Херсонской епархии, приняты настрах по страхової оцѣнке, произведенной 26 июня 1910 г.

№№ строений по страхової оцѣнке	Название строений	По материалу наружных стен	Род покрытия	Оценочная сумма в руб.	Страховая сумма в руб.	Премия с 1000 р.		Годичный страхової взнос	
						Р.	К.	Р.	К.
1.	Церковь	Каменная	Прочно	6500	6500	1	-	6	50
2.	Причтовый дом	Каменный	Прочно	2000	2000	1	70	23	40
3.	Сарай	Смеш.	Прочно	300	300	3	70	1	11
4.	Причтовый дом	Деревянный	Непрочно	500	500	7	-	3	50
5.	Сарай	Смеш.	Соломой	100	100	7	50	-	75
6.	Сторожка	Каменная	Прочно	200	200	1	70	-	34
			Итого		9600			15 14	60

Исправленному красными чернилами: «2 р.» на «3 р.» и «14 р.» на «15 р.» верить
Благочинный Братолюбовского округа,
священник Виктор [Иванович] Краснянский⁶”

Священники Свято-Духівської церкви (за метричними книгами)⁷:

1. От. Дмитро Олексійович **Угринович** (1794 року народження) – служив щонайменше до 1842 року. Син священника церкви Різдва Пресвятої Богородиці с. Варварівка о. Олексія Угриновича (1764 р.н., також син священника).

2/3. От. Григорій Іванович **Александрович** і от. Василь **Щербань** - з 1845 року (періодично).

4. От. Іоанн **Нікольський** - служив в період 1849 - 1858 роки.

5. От. Юхим **Корнованов** - тільки в 1860 році.

6. От. Семен Федорович **Верещацький** - служив з 1862 і до початку 1863 року, згодом переведений до Свято-Покровської церкви сусідньої Бокової. У Братолюбівці він встиг у квітні 1862 року відкрити церковно-приходську школу, де в класі, який обладнав в священницькому будинку, навчав 9 учнів.

7. От. Григорій Леонтійович **Алексєєв (роки життя - 1837-1909)** - служив в період з лютого 1863 по 1903 роки. При ньому школа значно розширилась - в ній навчалось 42 хлопчики і 2 дівчинки (дані на 1865 рік) і відповідно 32 і 4 (на 1874 рік). В Братолюбівці в 1889 року було організоване приходське опікунство. В ХСВ за 1902 рік о. Григорій згадується, як духовник Братолюбівського благочиння, а в списку Синоду за квітень 1903 року серед священників нагороджених саном протоієрея “за заслуги по духовному відомству”. Згідно особистого прохання в тому ж 1903-му виходить “за штат” у віці 65 років, хоча він і далі допомагав сину в церковній службі до 1908 року.

⁶ Служив в церкві с. Софіївки Федорівської волості (дані на 1905 рік).

⁷ ДАОО. Ф. 37. Оп. 3 і 2; ДАКрО.

Фрагмент МК братолюбівської церкви з записом про смерть о. Григорія

**о. Володимир, 1910 рік,
Братолюбівка.
Фрагмент
колективного знімку⁸**

8. От. Володимир Григорович Алексеев, син о. Григорія - служив в період з 1903 по 1937 роки.

Народився 7-го червня 1879 року в містечку Братолюбівка. Закінчив Одеську духовну семінарію. З 1889 року псаломщик, з 1896 – диякон, з 1901 – священник. Мав свідоцтво народного вчителя. Крім служби в церкві, от. Володимир вчителює у земській (станом на 1906 рік – 140 учнів) і церковно-приходській школах, останньою й завідує. На 1906 рік в приході братолюбівської церкви було 2136 осіб, в т.ч. з прилеглих хуторів і сіл – Добрянка, Швединівка, Іванівка мала, Іванівка Делакур; церковний капітал сягав 1600 рублів.

Короткий опис зовнішності - “шатен, середнього зросту, очі блакитні”. 20/11/1937 розстріляний большевицькою владою за вироком Миколаївської трійки.

Довідник Херсонської Єпархії за 1906 рік, с. 330-331; ДАКрО, 10671-П.

Виписка про народження Марії Шмигель з метричної книги Свято-Духівської церкви з підписом от. Володимира та псаломщика Климентія Нагірного. Приватний архів

⁸ Знімок люб'язно наданий Г.Д. Гусейновим (Кривий Ріг).

Фундатори Свято-Духівської церкви

Походить рід Лисаневичів з м. Полоцька, вірогідно з польської або зпольщеної шляхти. Про стацького радника Семена Лисаневича відомо не багато. Більш відомий його брат – генерал-лейтенант Григорій Лисаневич (нар. 06/01/1756)⁹. Починав військову кар'єру на службі РІ з 1771 року в Єлисаветградському пікінерному полку капралом і вже в 1773 році на війні с османами, далі - *“в продолжение 1777 и 1778 годов он имел деятельное участие в усмирении бунтовавших Татар Крымского Полуострова”*, згодом те саме в 1782 році, *“брал Очаков”*. Все це означає, що він приймав безпосередню участь в масових вбивствах, зачистках і тому подібних практиках царизму в справах знищення Кримського ханства та поневолення кримчаків.

З 1789 в Херсонському козацькому полку також на війні з османами за Дунаєм. *“Ратные подвиги на благо царя”* продовжив вже з 1812 року - *“деятельно участвовал в разбитии Польских конфедератов”* в Єлисаветградському полку. Далі в джерелі йде перелік всіх можливих нагород з бантами і без бантів, навіть фігурує дві золоті шаблі і звісно ж землі на територіях, які в той час успішно колонізувалися імперією - *“в 1804 году, за отличную службу был пожалован в вечное и потомственное владение 760 десятинами земли в Елисаветградском уезде”*. Брав участь в битві при Аустерліц, де московська та австрійська армії були блискуче розгромлені Наполеоном. Далі були інші невдачі, хоча, як пише хроніка, Лисаневич всюди був на висоті, за що мав нагороди й *“чин Генерал-Майора, полученный им в конце 1807 года”*. Невдовзі став шефом Чугуївського козацького полку.

Далі - знову війна з османами, де крім іншого *“участвовал в вытеснении Турков из виноградников, лесов и оврагов, окружающих Силистрию”*, але в результаті - поразка й відступ. Далі було ще кілька невдалих боїв, які закінчились відступом за Дунай і підписанням миру в 1812 році. Згодом на війні з вже ослабленою наполеонівською армією в Пруссії, Франції. З 1814-го - начальник 3-ї Уланської дивізії. Крім різних нагород отримав чергові землі - *“в 1816 году пожалован двумя арендными именьями, в Киевской и Волынской губерниях, приносящие вместе 2.000 рублей серебром годового дохода”*. Був близький з сумнозвіно відомим Аракчеєвим, кілька років приймав *“деятельное участие”* в організації військових поселень.

“Будучи уже в летах преклонных и чувствуя здоровье свое весьма расстроеным, Лисаневич просился, в конце 1819 года, в отставку, и был уволен, 24-го Января 1820 года, с мундиром и пенсионом полного жалования. Кроме того император Александр пожаловал ему, на путевые издержки, 10.000 рублей ассигнациями.”

**Г.І. Лисаневич, портрет.
Полотно/олія, 70х62.5.
Джордж Доу. Ермітаж**

...Лисаневич поселился на родине, в приобретенном им имени, местечке Братолюбовке, которыми он владел нераздельно с родным братом и другом своим, 5-го класса Семеном Ивановичем Лисаневичем.

...Скончался 13-го Февраля 1832 года, семидесяти шести лет от рождения. Соединенный с братом своим самою тесною и искреннею дружбою, он похоронен в одном с ним храме, в местечке Братолюбовке. Он имел прискорбие пережить всех своих сыновей... В живых остались только две дочери: старшая, Анна, была в замужестве за Генерал-Майором Збиевским; младшая, Наталия, в супружестве за отставным штаб-офицером, помещиком Александрійского уезда, Семеном Васильевичем Де-Радивоевичем, происходящим из древней Австрійской Фамиліи, связанной родством с Текелліями,

Печатка Свято-Духівської церкви, 1915 рік

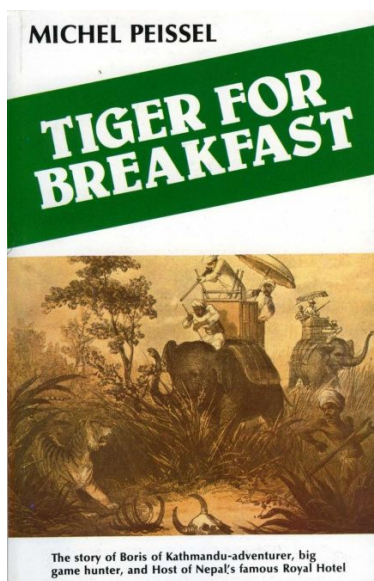
⁹ Видання А.В. Михайловский-Данилевский. “Император Александр I и его сподвижники”. Том 5. С.-Птр. 1848-1849.

Хорватами и Де-Прерадовичами, предки коих выехали в Россию при Елисавете...”.

Бачимо, що в старості генерал Лисаневич не мав спокою навіть в тихій Братолюбівці з чисельними дворовими та кріпосними. Він пережив всіх своїх синів... Що це, як не розплата за ті всі злодіяння, які були зроблені проти поневолених імперією народів та “подвиги” на полях битв за рахунок життів простих солдат, якими він десятки років командував?

Батько братів-Лисаневичів, секунд-майор Іван Лисаневич, фігурує в документах 1779 року про будівництво церкви Іоанна Предтечі в слободі Петриківці (нині – Нова Прага).

Найвідоміший чоловік з цього роду - Борис Лисаневич (нар. 1905, Одеса – пом. 1985, Катманду) – людина дивовижної долі! Дружив з королевою Британії Єлизаветою II, королем Непалу, Агатою Крісті, Франсуазою Саган, принцом Карлосом і багатьма іншими відомими і видатними людьми світу. Про нього писали книги і знімали фільми. В одному з інтерв'ю Борис сам назвав свого прадіда - генерал-лейтенанта Григорія Івановича Лисаневича (в родині добре знали свій родовід). В YouTube є досить цікавий документальний фільм про цю неймовірну людину, Бориса Лисаневича.

Одна з книг про Б. Лисаневича

Б. Лисаневич з батьками і братами

Церковні старости Свято-Духівської церкви й голови приходського опікунства¹⁰

Ім'я, прізвище, стан	Роки згадки, старости
бобр. міщанин Микола Воїнов (3)	1862
севаст. 1-ї гільдії купець Йосип Волохін	1864-1885
землевласник Іоанн Пилиптії	1889
селянин Стефан Василенко	1891
сел. Епіфан Кушнеренко	1892
сел. Герасим Гугнишев	1894

¹⁰ За матеріалами Херсонських Єпархіальних Відомостей - Інгульський степ. IV випуск. С. 301-302; с. 380.

сел. Онисим Черніченко	1895-1899
сел. Стефан Василенко	1902
сел. Петро Горпенко	1905-1908, 1909-1918
сел. Платон Цихненко	1908
	голови опікунства
“личный гражданин” Іван Пилиптій	1889-1893
[селянин] Іван Геращенко	1895
вчитель місцевої земської школи Яків Захарович Балан	1905

Містечко Братолюбівка

Сама назва Братолюбівка, очевидно й походить від доброго відношення один до одного двох братів-Лисаневичів, Григорія і Семена, про що неодноразово згадано в джерелі, яке подане вище.

З об'яв про купчі в Санктпетербурзьких відомостях за 1805 рік¹¹ стає відомо коли саме брати з'явилися на землях міжріччя Бокової й Боковеньки:

“Херсонской губернии в Елисаветградском уезде: 804 года июня 18 дня помещиками полковником и кавалером Григорием, подполковником и кавалером же Семеном Ивановыми детьми Лисаневичами явлена купчая крепость, данная им того ж года мая 31 дня от помещицы ротмистриши [Домны] Петровой дочери Ильишевичевой на проданную её 1500 десятин землю, состоящую Елисаветградского уезда округи Верблюжской на балке Дубровиной, доставиююся ей по купчим 803 года от помещиц Прасковьи Даниловой дочери Добровольской и Александры Даниловой же дочери Арнаутовой от каждой по 750 десятин, которая земля находится в смежности с дачами сверху балки помещицы прапорщицы Апостоловой, а снизу помещика Шведченкова, с правой стороны майорши Дебренадеровой, с левой же казенного села Бокового, оно ж и Карабиловки, за 4000 рублей”.

Додатки

I. Рапорт Олександрійського земського суду від 13 січня 1832 року¹²

623/180

18/19 генваря 1832 года

Господину исправляющему должность Новороссийского и Бессарабского генерал губернатора, тайному советнику и кавалеру графу Федору Петровичу Палену

Александрійського нижнього земського суду

РАПОРТ

Сей суд по выслушании предложения Вашего Сиятельства от 16 числа декабря 1831 года с № 19179 последовавшего, коим изволили предписать доставить Вашему Сиятельству сведение, по чьему именно разрешению учреждено в имени помещика генерал лейтенанта Лисаневича Братолюбовки местечко, то есть по разрешению ли Правительствующего Сената или генерал губернатора и справку, по коей оказалось, что указом Херсонского губернского правления от 28 числа ноября прошлого 1828 года с № 87387 в сей суд последовавшим вследствие предложения господина Новороссийского и Бессарабского

¹¹ Інгульський степ, збірник. III випуск. К.В. Шляховий. Відомості про деякі купчі на землю. С. 342.

¹² ДАОО. Ф. 1. Оп. 191. С. 31 (1831). Арк. 9 і зв., 14.

генерал губернатора графа Михайла Семеновича Воронцова, предписано объявить помещику генерал лейтенанту Лисаневичу заключение оногo правления, утвержденное графом Воронцовым, что селение его, Лисаневича, состоящее в здеишем уезде, называемое Братолюбовкою, наименовано местечком с учреждением во оном в год трех ярмарков: 1-й, на Троицин день; 2-й, на Покров Присвятыя Богородицы и 3-й, на Евдокии 1-го марта с оповещением при том промышленников и протчего звания людей, что от сего суда и исполнено. Для того ОПРЕДЕЛЕНО: об оказавшемся по справки Вашему Сиятельству донести сим рапортом.

Дворянский заседатель Левицкой. Секретарь Соколовский.

№ 131, генваря 13-го дня

1832 г.

II. Фрагмент документу “Список местечек в Херсонской губернии состоящих и жительствоющих в оных евреях и другого рода людей по уездам: Херсонскому, Ольвиопольскому и Александрійскому”¹³

(за відомостями, доданими до рапорту в Сенат в.о. Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Херсонському губернському правлінню від 12 жовтня 1832 року)

<i>Какие и когда именно учреждены местечки в Херсонской губернии</i>		<i>Сколько во оном жителей вообще и особо евреев, имеющих настоящую оседлость, и какие заведения находятся</i>			
в Александрійском					
1	<i>местечко Братолюбовка помещика генерал-лейтенанта Лисаневича, учреждено указом Херсонского губернского правления 28 ноября 1828 года за № 87387 с открытием 3-х ярмарок в год</i>	<i>жителей</i>	<i>христиан</i>	<i>евреев</i>	
		<i>крестьян</i>	260		
		<i>евреев, имеющих оседлость</i>		86	
		<i>проживающих в экономических домах</i>		19	
		<i>обзаведения</i>			
		<i>церковь каменная</i>		1	
		<i>господский дом с пристройками</i>		1	
		<i>экономических дворов</i>		12	
		<i>крестьянских</i>		32	
		<i>еврейских</i>		16	
		<i>еврейская школа</i>		1	
		<i>лавок</i>		8	
		<i>винных погребов</i>		2	
		<i>сверх сего петровского мещанина Павленка</i>			
<i>собственных домов</i>		2			
<i>лавок</i>		2			

¹³ ДАОО. Ф.1. С.191. С. 31 (1831). Арк.84 зв.-85

III. Результати імперських переписів та інші відомості.

1882 рік - відкриття земської школи¹⁴

1886 рік¹⁵: Містечко Братолюбівка (Лисаневичево, Справницька), центр волості. В 1806 році упоряджене містечко, поселення давнє. На лівій стороні балки Дубровиної. Вулиці широкі, прямі; двори огорожені. Ставок і через балку міст; 42 колодця. Хутір Кефали на цій самій балці, в 4-х верстах від містечка. 7 ярмарок: Євдокієвська, Проводна, Троїцька, Маковіївська, Косьмо-Дем'янська, Покровська і Миколаївська. Базари по недільним дням, а перед святами Різдва та Пасхи серед тижня. Торговельних рядів - 44, промислових підприємств - 13, церква, школа, волосне правління, сільське управління, домів - 36, хат - 271, землянок - 6, число кімнат - 615, холодні господарські будови - 297, господарств - 320; жителів 767 чоловічої і 750 жіночої статей.

1906 рік - списки тих, хто мав виборче право серед жителів Братолюбівки - https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bf/Kherson_gub_Alexandriiski_uezd_Duma_vote_rs_1906.pdf

1916 рік: Містечко Братолюбівка, центр волості. 490 господарств, 1058 чоловіків, серед яких 503 найманих працюючих, 1360 жінок, 733 найманих. Трималось 342 коняки, 212 корів та інша худоба.

¹⁴ Інгульський степ. IV випуск. С. 69.

¹⁵ Волости и важнейшія селенія Европейской Россіи. По данным обслѣдованія, произведеннаго статистическими учрежденіями Министерства Внутренних Дел, по порученію Статистическаго Совета. Изданіе Центральнаго Статистическаго Комитета. Выпуск VIII. Губерніи Новороссійской группы. СанктПетербургъ. 1886.

Олександр Мельник, м.Кривий Ріг

НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ НА КРИВОРІЖЖІ У 1917 РОЦІ

Тема української революції 1917-1921 рр. ще не стала предметом уваги істориків і краєзнавців Криворіжжя. Діяльність представників УЦР та замовчувалася радянської історіографії, а якщо і згадувалася, то лише з негативного боку.

Стаття є спробою проаналізувати роль і місце українських партійно-політичних структур у формуванні та діяльності місцевих органів влади, виходячи з заново відкритих історичних фактів.

Найповнішим на сьогодні джерелом є Історична Енциклопедія Криворіжжя, де у хронологічному показнику наводяться події пов'язані з національно-визвольного руху в краї [22, с. 170-179].

На початку 20 століття регіон був переважно аграрним краєм. Кривий Ріг став центром залізорудного району, де кількість робітників у 1913 р. досягла 25000, з них гірники склали 22500. Згідно з переписом 1897 р. в гірничій промисловості Херсонської губернії працювало 56,6% українців і 33,8% росіян, в металургійній (Гданцівський завод) - 42,7% українців і 22,6% росіян. У населенні Кривого Рогу частина українців досягала 66%, на селі - 69,2% відсотка [21, с. 457, 573-574]. Ці особливості національного складу пояснюють упереджене, а часом і вороже ставлення багатьох жителів до ідеї української державності.

Пом'якшенню соціальної напруги сприяв непоганий врожай 1917 року. Не слід також забувати, що в країні існувало фактичне двовладдя у вигляді Криворізької районної (басейнової) ради робітничих селянських і солдатських депутатів, де провідну роль спочатку займали російські партії, а з середини серпня перевагу почали отримувати прихильники автономії, а згодом і незалежності. Українські політичні сили консолідувалися навколо культурно-національних товариств, селянських спілок та (з серпня) - українських соціалістичних партій.

Як свідчать архівні документи, великою проблемою українських органів самоврядування стала відсутність добре підготовлених призвідників-інструкторів Центральної Ради, малий відсоток національно-свідомої української інтелігенції, особливо на селі, та соціальна апатія великих груп населення. Проте, в цілому, спостерігалася зростання довіри до УЦР і кількість прихильників незалежності України значно зросла в кінці 1917 року.

Найбільш ранні спроби організації проукраїнськи налаштованих груп населення свідчать факти створення осередків товариства «Просвіта» у селі Саксагань 15 березня та організація філії Катеринославської «Просвіти» на ст. Довгинцеве 24 березня. В перший осередок записалась 150 осіб, а у другий - 53. Головою Довгинцевської організації обрано Івана Чорновіла, писарем - Григорія Гусака. Останній також був членом Центральної Ради [8].

Велике українське свято відбулося у Кривому Розі 18 квітня. В ньому взяли участь до 30 тисяч робітників і селян. Просвітяни вийшли з прапорами та гаслами «Хай живе вільна Україна!», «Хай живе рідна школа і рідна мова!», портретом Т.Г. Шевченка. По дорозі до Базарної площі (зараз Центральний міський ринок) лунали українські пісні, які виконував хор «Просвіти». На майдані делегати їх вітали вигуками «Хай живе вільна Україна!». Після промов представників різних організацій і партій хор виконав «Заповіт» і багато українських пісень. У будинку «Просвіти» відбулось віче, де виступаючі підкреслювали, що задовольнити українців може тільки широка автономія [6]. Через кілька днів (22.04.), на руднику Колачевського український гурток влаштував вечір-спектакль. Після вистави відбулась «жива картина-апофеоз пам'яті» визволення Т.Г. Шевченка від кріпацтва. Посеред сцени стояв гарно вбраний його портрет. Коло нього сидів сліпий кобзар з хлопцем-поводирем, праворуч стояв запорозький козак з шаблею, ліворуч - панянка, кругом них - хлопці та дівчата. Спершу керівник рудником Богаєвський прочитав реферат про життя Шевченка, потім декламувати

вірші поета. Було зібрано 500 рублів на користь місцевого товариства «Просвіти», яке на них збиралось купити українські книжки та передплатити газети друковані мовою [6].

В кінці квітня оголошено про урочисте відкриття 1 травня у Кривому Розі української громади. Цей же час з містечка до Херсону на літні курси української мови відправила кілька вчителів [11].

Святкування офіційного відкриття Довгинцевської «Просвіти» відбулося 7 травня в приміщенні Народного дому товариства тверезості. Зібралась до тисячі гостей, прибула делегація Криворізької «Просвіти». На Привокзальній площі, біля церкви, виступив настоятель отець Віктор Ніценко. Він розповів про значення братств для вільного існування України. Вітання також виголосив представник Катеринославські «Просвіти» доктор Труба. Промовці одностайно закликали йти здобувати автономію України [5]. Головою обрано Григорія Гусака.

На Всеукраїнському селянському з'їзді у Києві делегати волостей Криворіжжя підтримали ідею автономії України, та українізацію державних установ, знищення приватної власності на землю тощо [10].

Зоря – часопис Широківської «Просвіти», 4 червня надрукувала заклик до містян. У зверненні, зокрема, говорилося: « щоб нас ніяка темна сила не могла подолати і розпорошити, то гуртуймося в громаду, а щоб громада була наша рідна, суто українська, то треба пілучатися до «Просвіти», а наша «Просвіта» з'єднається з іншими «Просвітами» й тоді виникне єдина велика міцна сім'я, якій ніщо не зможе поперек шляху стати».

Мітинги в підтримку Першого універсалу організовані УСД пройшли на Криворіжжі 12-15 червня [7].

Стан в селах Криворіжжя висвітлює лист в Організаційну комісію УЦР Солодухи - уповноваженого інспектора по Херсонському повіту від 24 червня. Він писав про необхідність прислати в Шестірнянську волость тексти І Універсалу, та агітаційну літературу про Перший Всеукраїнський селянський з'їзд, а також вказівки про напрямки діяльності селянської спілки у села Кам'янку, Михайлівську, Михайло-Заводське, Новокурське, Широке, Миколаївка 1 (біля Широкого, не існує, О. М.) де вже були організовані «Просвіти». Також була потреба в брошурах де висвітлювалась аграрна програма УСР. У зв'язку з підготовкою до виборів в Установчі Збори пропонувалось організувати поїздки по селах з агітацією за українських кандидатів. Це вже розпочали робити російські партії. Потрібно перехопити ініціативу з їхніх рук.

Солодуха писав, що УЦР необхідно добиватися, щоб навчання у місцевих школах велось українською мовою та по рідним букварям. Селяни не можуть взяти ініціативу в свої руки у справі налагодження самоуправління, а робили лише те, що примушували влада: волость-повіт- губернія-Москва. Аграрії майже не організовані, селянські спілки та «Просвіти» тільки починають утворюватись і не розбираються в програмах різних партій. Питались за кого потрібно голосувати при виборах до Установчих Зборів. Просили скласти список кандидатів. Селяни не хотіли голосувати за людей котрих не знали та не бачили. Вони привикли підтримувати людину зі свого села [36, арк. 122-124]. Представники Криворіжжя на Всеукраїнському з'їзді залізничників (24-30 червня, Київ) підтримали рішення про українізацію дороги й переведення шкіл на рідну мову, згідно з бажанням батьків [20].

На українському національному з'їзді (Одеса, 28-30 червня), при відкритті зачитано вітальну телеграму від Криворізької «Просвіти» [33].

На початку липня п'ять представників з Кривого Рогу вирушили до Херсону на українські вчительські курси [9]. З кінця вказаного місяця в Криворізькій раді робітничих, селянських і солдатських депутатів починають переважати прибічники Центральної Ради [22, арк. 173].

За дорученням повітового інспектора Ситіна до Криворізької «Просвіти» 1 серпня прибув інструктор Дмитро Колісник. З його звіту дізнаємось, що «справа стоїть не зовсім, як потрібно». Активних членів було мало, всього в організації нараховувалось 300 осіб. Результативно працював тільки голова Кошара, але він був зайнятий на своїй роботі й не мав досталь часу. Напередодні в містечку побував краєвий комісар Романченко, де виголосив

промову на загальних зборах жителів Кривого Рогу. Він справив велике враження і змінив ворожість мешканців до Центральної Ради. Селяни погодились закласти свою спілку та просили його ще раз приїхати для налагодження роботи. Романченко пообіцяв це зробити 13 серпня. В результаті його агітації 17 людей вступили до партії УСД, а до УСР - 19. Вони ще не розпочали роботу, чекаючи Романченка, який повинен був надати їм програму та необхідні вказівки стосовно тактики дій.

Мешканці міста також просили надіслати представників ЦР до інших «Просвіт» Криворізького району [36, арк. 128-128 зв].

На українському губернському з'їзді повітових інспекторів УЦР (Херсон, 4 серпня) представник Херсонського повіту Ситник доповідав, що об'їхав 11 сіл і тільки у Широкому вдалось викликати сход. В інших, через жнива, всі були у полі. Члени Широківської «Просвіти» роботи не вели. Після його виступу деякі селяни записались у громаду. Він підкреслював, що в селах немає інтелігентів-українців. Нагальна задача - гуртування селян і агітація за український національний рух. В деяких селах краю вороже ставились до українських пропагандистів, як селяни так і місцева інтелігенція [36, арк. 126- 126 зв].

Характерним прикладом може бути ставлення жителів села Новокурське до самостійності. Він наведений у повідомленні інспектора Дмитра Колесника. Коли він туди прибув вдруге (8 серпня), то селяни сказали, щоб він не «балакав про Україну». Якись невідомі раніше налякали, що за підтримку державності на них нашлють козаків, « котрі вам покажуть Україну». Мешканці відмовились слухати емісара, всі були збуджені і боялись, що через нього може виникнути розкол громади. Місцеві вчителі взагалі агітували за відновлення влади царя.

З іншого боку, у Широкому налагодили діяльність «Просвіти». Її очолив місцевий літератор Павло Темченко. Свого часу там побував Романченко, який домовився про створення осередку УСД, організаційні збори повинні відбутися 20 серпня [36, арк. 120-121 зв].

Інспектор УЦР на Криворіжжі Панас Феденко у повідомленні від 9 серпня наголошував, що ніяких осередків українських партій у рудничному районі ще немає. Головою Криворізької ради був українець, член УСД (Корній Ричмедило, О. М.). Феденко почав створювати партійні організації. Робітники це дуже радо сприймали [36, арк. 78].

Про широку підтримку робітництвом принципів державності свідчить з'їзд представників північного району Кривбасу, що відбувся 20 серпня на руднику Шмаковського. На нього прибули представники копалень Колачевського, Сухої Балки, Дубової Балки, Краматорського, Галковського, Шмаковського, станцій Вечірній Кут і Шмаково, представники «Просвіт» і неукраїнських партій. Всього зібралась 375 осіб. З доповіддю про сучасний момент і автономію України виступив член УЦР Корній Ричмедило. Вирішили створити українські виконкоми на всіх рудниках, там де їх не було, а існували російські - то замінити на українські. З'їзд висловив рішучий протест Тимчасовому Уряду за спроби розділити Україну шляхом відривання Катеринославської, Харківської, Херсонської та Таврійської губерній. Присутні висловили повне довір'я УЦР і Генеральному Секретаріату, бо тільки вони створюють на Україні демократичну владу [36, арк. 10].

Наступного дня на рушнику Суха Балка відбувся мітинг, де виступили К. М. Ричмедило, Панас Феденко і Романченко. Вони закликали підтримати автономію України. Було прийнято резолюцію аналогічну, що на українському з'їзді північних рудників [36, арк. 11].

Поступово гасла самостійності України почали підтримувати все ширші кола жителів краю. Так, сход у с Новомиколаївка (Широківський район, не існує, О. М.) 27 серпня постановив перейти на навчання українською мовою, направив привітання Центральній Раді та протест проти розділу України [25].

У постанові другого Всеукраїнського з'їзду залізничників (27. 08.-1. 09.) говорилось, що УЦР єдиний революційний уряд України. До складу Головної ради шляхів обрано Петра Музиченка, робітника залізничної майстерні ст. Довгинцеве [34, арк. 15].

У серпні влада в Криворізькій раді фактично перейшла до представників УСД, при формальному лідерстві меншовиків [21, с. 174].

У вересні активізувала роботу Широківська «Просвіта». На відзнаку 10-ї річниці смерті І. Тобілевича (Карпенка-Карого) у місцевому театрі 1 вересня поставлено драму в п'ять дій «Бондарівна» [18]. Згодом, 10 вересня, місцевий вчитель Іван Рекун заснував «Просвітянський гурток», з метою пропаганди української класики [19].

На загальних зборах мешканців села Новопавлівка (Веселі Терни), що відбулися 18 вересня під керівництвом інспектора УЦР М. І. Лахмана в присутності 650 осіб прочитано лекцію про політичний рух українського народу. Вирішено обрати тимчасовий комітет селянської спілки й послати вітання Центральній Раді [36, арк.1].

Представники Криворіжжя підтримали резолюцію Херсонського повітового селянського з'їзду (21.09.) про визнання УЦР і Генерального Секретаріату верховним органом нашої держави. Виказано протест проти поділу України і визнання Херсонщини її частиною, на якій порядкує Центральна Рада [36, арк. 142-142 зв]. Аналогічне рішення 23 вересня прийняли Верхньодніпровські незвичайні повітові збори. Було заявлено про приєднання повіту до України [17, арк. 1].

В кінці червня на Криворіжжі почали створюватись осередки вільного козацтва - громадські організації для підтримки порядку та культурно-просвітницької роботи. В її основі була сотня на чолі з старшиною [21, с. 201]. Велику роботу по організації вільного козацтва проводив Корній Ричмедило - командир Криворізького полку, військовий інструктор району. Наприклад, 28 вересня він організував збори робітників Карнаватського рудника (250 осіб). Після його доповіді одностайно вирішено створити сотню вільного козацтва і повідомити про це Всеукраїнський Генеральний Військовий Комітет. У новому повідомленні, від 3 жовтня, говорилось про існування на цьому руднику вже двох сотень з командирами, бунчужними, десяцькими урядниками, писарями, скарбниками та їх заступниками. Першому підрозділу дано ім'я Тараса Шевченка [36, арк. 66 зв.]. На станції Довгинцеве аналогічна організація постала у жовтні, до неї записалось понад 200 чоловіків [23].

Знакова подія відбулась 30 вересня, коли над будівлею ради (вул. Олександра Поля, 12) було піднято жовто-блакитний прапор [21, с. 175].

Селянський з'їзд Верхньодніпровського повіту (північ Криворіжжя) 7 жовтня прийняв постанову про українізацію шкіл [2]. Наступного дня у с. Веселі Терни відбулося відкриття української гімназії. Приміщення для неї безплатно надав землевласник Іван Харін. До закладу прийняли 392 учні і 18 кандидатів. У зв'язку з великим напливом бажаючих прийшлося відкрити паралельні класи: два перших, три других, один третій, два четвертих і один п'ятий. Директором призначили Віктора Литвинського [1]. Деякий час в ній вчителював відомий політичний і громадський діяч, історик Панас Феденко. Він від Катеринославської губернської організації УСД був кандидатом до Установчих Зборів від блоку українських партій [23]. Через деякий час (21 жовтня) у Веселих Тернах засновано «Просвіту». Головою обрали Віктора Литвинського. Перше, що він почав робити, це організовувати вечірні курси грамоти для дорослих. Це заставило замовкнути багатьох ворогів українства. Газета привела характерний вислів одного жителя, який сказав, що він не так боїться німецької армії, як тих вчителів що мають прийти до гімназії [27]. В жовтні у Веселих Тернах організували й вільне козацтво під командуванням Дмитра Чирви та Івана Салониченка. Політичним керівником куреня став Панас Феденко- згодом міністр в уряді Української Народної Республіки [21, с. 177].

Після захоплення більшовиками влади в Петрограді (25 жовтня) по Криворіжжю прокотилася хвиля зборів і мітингів у підтримку Центральної Ради.

Місцевий соціал-демократ Павло Мовчан писав: «Дивлячись на таке становище в Росії... ми повинні боротися (і це наш священний обов'язок) не покладаючи рук, щоб не допустити ніякої колотнечі у себе, пам'ятаючи, що всяке непорозуміння гальмує корисну роботу» [12].

Жителі села Олександродара (сел. Рахманівка) прийняли рішення про передачу влади Центральній Раді та перейменування ради селянських депутатів у Всеукраїнську селянську спілку [28]. У Кривому Розі 8 листопада відбувся сход, який прийняв рішення про підтримку Установчих Зборів і УЦР [24]. В селі Новомиколаївка сход виніс резолюцію (9 листопада) про перейменування ради селянських депутатів у Всеукраїнську селянську спілку та про підтримку Центральної Ради [26]. Визнав УЦР і Херсонський губерський з'їзд рад робітничих та селянських депутатів [14]. З відозвою до населення Херсонського повіту звернувся комісар Ілько Гаврилюк. Він закликав «забути про свої власні інтереси, забути сварки, з'єднуватись, ставати братами». Просив виконувати всі накази українських народних міністерств і Генерального Секретаріату [17]. В підтримку Центральної Ради також виступили робітники Шмаковського рудника. В прийнятій резолюції говорилось, що робітники українці і не українці, дивлячись на події в Петрограді, на сили, які старались захопити владу, розуміли, що вони хочуть довести людність в Україні до повного знищення. Працівники копальні вітали УЦР, визнавали її урядом, і запевняли, що всі сили віддадуть на оборони України. Відозву підписали 256 осіб [36, арк.13].

Велике свято відбулося 10 листопада з нагоди проголошення (7.11.) Української Народної Республіки. На станції Вечірній Кут зібрались жителі Галковського, Шмаковського, Ростковського, Новоросійського, Дубової Балки і Сухої Балки рудників. Крім того, прибули великі маси людей з інших копалень. Колони йшли з національними прапорами й оркестрами та в супроводі двох українських хорів. Було прочитано III Універсал. Потім відслужили молебень і коли благочинний отець Григорій Андріященко пом'янув під час ектенії Україну, то всі присутні були зворушені цим. Після виступили представники УЦР Корній Ричмедило та А.С. Красний. Збори також привітали представники польської спільноти, що проживали у Кривбасі. Після промов заспівали «Заповіт» і «Ще не вмерла Україна».

Голова зборів Іван Грабаренко у звіті писав: «Здійснились золоті мрії наших борців за волю і правду нашої України. Тепер ми стоїмо на твердому ґрунті і недопустимо, щоб хто-небудь зруйнував нашу важливу роботу» [31]. На Шмаковському руднику створено районний український виконком для керівництва справами на півночі Кривбасу. Головою вибрано Івана Грабаренка (він раніше очолював «Просвіту»), заступником О. Рясніченка, скарбником В. Негребецького, писарем Миргородського [36, арк. 11].

У своєму листі до організаційного відділу УЦР голова Криворізької ради К. М. Ричмедило прохав надіслати тексти Універсалів і Законів, надати інструкції щодо проведення виборів до Установчих Зборів. Особливо підкреслював, що селяни не хочуть підлягати російському уряду, а тільки УЦР і Генеральному Секретаріату [36, арк.15].

На П'ятому селянському з'їзді Херсонського повіту делегати Криворіжжя голосували за резолюцію про невизнання влади більшовицького уряду і підтвердили, що УЦР є єдиним законодавчим органом, а Генеральний Секретаріат - Тимчасовим урядом на Україні [16]. На виборах до Українських Установчих Зборів (27-29 листопада) більшість голосів отримав блок соціалістичних партій (список № 5) - 77 відсотків [32, с. 442]. Вільне волевиявлення народу було зірвано вторгненням більшовицьких військ.

Підтримка української влади продовжувалася і у наступному місяці. Наприклад, 3 грудня загальні збори мешканців села Тернуватий Кут (зараз в межах Кривого Рогу) виступили проти намірів більшовиків переобрати Центральну Раду і заявили, що вона є єдиним правомірним парламентом України, який веде народ до кращого життя. Селяни завірили, що будуть підтримувати цей народний уряд [3].

Показовим прикладом відношення населення до справи розвитку мови стало повідомлення газети Дніпро, що у Широківській волості до українських шкіл батьки записали 2125 дітей, а до російських - тільки 600 [15].

На губернському селянському з'їзді Херсонщини (30.11.-03.12) підтримали Центральну Раду і вимагали втілення в життя всіх соціальних і політичних реформ проголошених в III Універсалі [13]. Верхньодніпровський повітовий селянський з'їзд також висловив підтримку

УЦР і оголосив мобілізацію до українського війська [29]. Також засудив спробу більшовиків захопити владу в Україні III Херсонській повітовий селянський з'їзд і направив вітання Центральній Раді [4].

Як ми бачимо, революційний процес на Криворіжжі переплітався з національними та соціальними чинниками. Від Лютневої революції помітно збільшилась суспільна вага та політична роль українського фактора. Спостерігалось розгортання процесу українізації краю, зростання національної самосвідомості значної частини населення. Свідченням цього було перетворення органів місцевого самоврядування в державні інституції, посилення у жовтні-грудні підтримки політичного курсу Центральної Ради.

Проте реалізувати наявні тенденції ні політичним партіям, ні громадським об'єднанням не вдалося. Пробільшовицькі налаштовані сили, вплив яких з часом зростав, особливо у Кривому Розі, став вирішальним. При військовій підтримці з боку Росії, вони поступово перебрали владу до своїх рук.

Джерела та література:

1. Верхнеднепровская народная газета. 1917. 20 октября.
2. Верхнеднепровская народная газета. 1917. 24 октября.
3. Верхньодніпровська народна газета 1917. 21 грудня.
4. Вісник комісаріату Херсонщини. 1918. 3 січня.
5. Вісник Просвіти. 1917. 4 червня.
6. Вісник Просвіти. 1917. 5 травня.
7. Вісник товариства Просвіта. 1917. 18 червня.
8. Вісник товариства Просвіта. 1917. 8 квітня, 15 квітня.
9. Вісник товариства Українська Хата. 1917. 15 липня.
10. Вісник товариства Українська Хата. 1917. 2 червня.
11. Вісник Товариства Українська Хата. 1917. 29 квітня.
12. Дніпро. 1917. 1 листопада. С. 2.
13. Дніпро. 1917. 13 грудня.
14. Дніпро. 1917. 19 листопада.
15. Дніпро. 1917. 3 грудня.
16. Дніпро. 1917. 30 листопада.
17. Дніпро. 1917. 8 листопада.
18. Зоря (Широке). 1917. 10 вересня.
19. Зоря (Широке). 1917. 17 вересня.
20. Зоря (Широке). 1917. 4 липня.
21. Історична енциклопедія Криворіжжя: в трьох томах. Том 1. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. С. 573, 574, 457.
22. Історична енциклопедія Криворіжжя: в трьох томах. Том 3. Кривий Ріг: Чернявський Д. О., 2012. С. 170-179.
23. Народна воля. 1917. 17 жовтня.
24. Народная жизнь. 1917. 11 ноября.
25. Народная жизнь. 1917. 12 сентября.
26. Народная жизнь. 1917. 19 ноября.
27. Народная жизнь. 1917. 29 октября.
28. Народная жизнь. 1917. 6 ноября.
29. Наша справа. 1917. 19 грудня.
30. Селянська спілка. 1917. 20 жовтня.
31. Селянська спілка. 1917. 24 листопада.
32. Украинская Советская Энциклопедия: в 12 томах. Том 11. Киев, 1984. С. 442.
33. Українське слово. 1917. 30 червня.
34. ЦДАВОВ України. Ф. 2241. Оп. 1. Од. зб. 5. Арк. 15.
35. ЦДАВОВ України. Ф. 1115. Оп. 1. Од. зб. 47. Арк. 1
36. Центральний Державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВОВ України). Ф. 1115. Оп. 1. Од. зб. 44. Арк. 122-124.

РОЗДІЛ IV. РОДОВІД

Євген Букет, м.Київ

ДО РОДОВОДУ КОНСУЛА УНР В КРИМУ ПАВЛА ГОРЯНСЬКОГО

Павло Єрофійович Горянський – історик книги, бібліограф, філолог, журналіст. Чоловік Марії Дмитрівни Сікорської – родички авіаконструктора Ігоря Сікорського.

Згідно з власноруч написаною автобіографією¹, народився 15 січня 1878 року в родині священника, навчався у духовній школі (Богуслав); духовній семінарії (Київ); на історико-філологічному факультеті Дерптського університету (Юр'їв, тепер – Тарту, Естонія, 1898–1903). Працював співробітником та секретарем редакції журналу «Киевская старина» (1903); викладачем російської мови і письменства, історії, географії комерційної школи (Бендзин, Польща, 1903–1904); викладачем історії, географії, російської мови та літератури комерційних і торгівельних шкіл, Маріїнської жіночої гімназії, 1-ої реальної школи (Катеринослав, 1904–1907); викладачем історії, інспектором, головою товариства викладачів комерційної школи (Умань, 1907–1914); завідувачем відділу «україніка» газети «Голос провинции» (Умань, 1910); викладачем комерційної школи (Ялта, 1914–1925); бібліотекарем Центральної бібліотеки (Ялта, з 01.06.1924); бібліотекарем-фахівцем (з 15.08.1925); науковим співробітником (з жовтня 1925), старшим бібліотекарем-бібліографом (01.10.1926–1930); науковим співробітником підвідділу бібліографічної секції україніки (1931); старшим бібліотекарем (1932–23.08.1933) Всенародної бібліотеки України (нині – НБУВ).

Павло Горянський. Реконструкція світлини Михайла Стадніка

Член Секції наукових працівників (СНР); бібліографічної секції Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії (НДКБ) (з 1926). У ВБУ провадив наукову роботу в галузі книгознавства та бібліографії. За дорученням УАН працював над з'ясуванням принципів польської бібліографії, бібліографією творів М. Коцюбинського та творів про нього. Склав бібліографію творів М.М. Коцюбинського на замовлення «Книгоспілки» до видання творів письменника (1926)².

Разом з тим, Павло Горянський – знаний громадсько-політичний діяч. Брав участь у діяльності товариства «Просвіта»³, фундатор та член Уманської філії Товариства з охорони пам'яток старовини⁴. У 1914 р. у зв'язку із захворюванням на туберкульоз виїхав до Ялти, де на початку 1917 року заснував та очолив Ялтинську Громаду Українців, представники якої взяли активну участь 18 квітня 1917 р. у робітничому святі в Ялті. 21 квітня того ж року Горянський організував вшанування відомого українського

¹ Архів НБУВ. - Оп. 1л. – Спр. 1. – Арк. 15–16.

² Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.): матеріали до біобібліографічного словника / авт.-уклад. Л.В. Гарбар; ред. кол.: Г.В. Боряк, Л.А. Дубровіна (голова), В.І. Попик та ін.; НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К., 2017. – С. 109.

³ Г. Д. Зленко. Горянський Павло Єрофійович // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=31572 (дата перегляду: 02.10.2022).

⁴ Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець XIX ст. – 1941 р.): матеріали до біобібліографічного словника... С. 109.

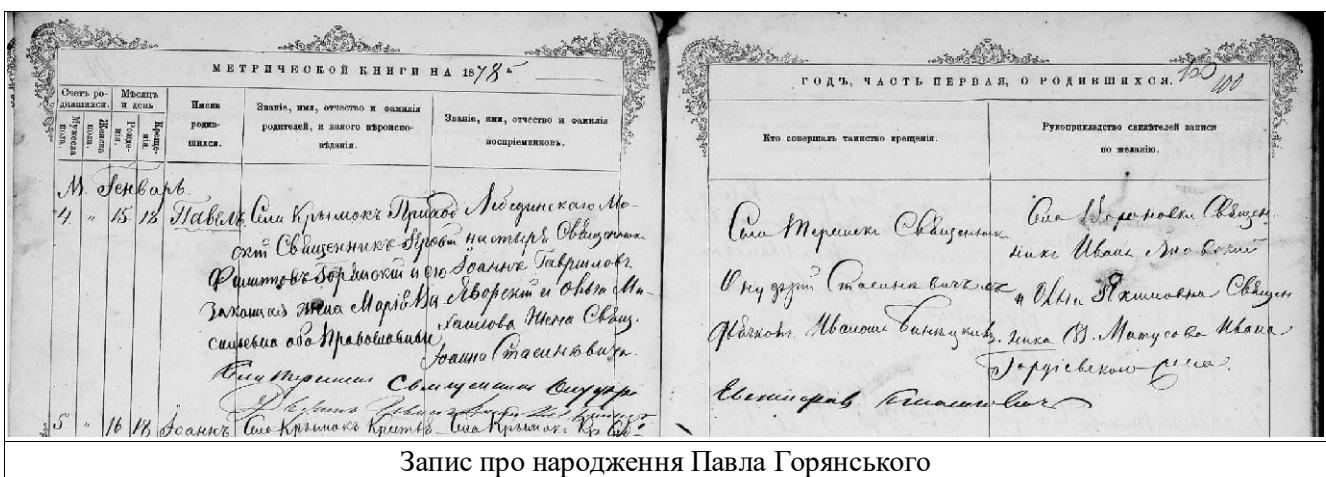
письменника і ялтинського лікаря Степана Руданського, які відбулися на могилі цього діяча на Масандрівському цвинтарі. Після панахиди, як повідомила газета «Нова Рада», голова Ялтинської Громади П. Горянський виголосив промову, в якій «ясно змалював тяжке життя українського народу і розповів про життя Степана Руданського та його творчість»⁵. Незабаром при Ялтинській громаді була заснована Комісія охорони могили С. Руданського, яка зуміла зібрати кошти і викупити для громади у церкви Івана Золотоустого ділянку, де поховано поета. П. Горянський своїми зусиллями і коштом з 1917 року підтримував могилу Руданського.

28-29 серпня 1918 року в помешканні Сімферопольської Української громади відбувся з'їзд українців Криму, на який прибули представники з Сімферополя, Ялти (на чолі з П. Горянським), Севастополя, Євпаторії та Алупки. З'їзд ухвалив рішення про намір видавати українські газети, створення українських освітніх і культурно-просвітницьких організацій, а також створення Крайової Української Ради в Криму з осідком у Сімферополі як крайового органу українських кримських організацій.

11 серпня 1919 р. у Севастополі відбувся з'їзд українських громадських організацій Криму, в роботі якого взяли участь представники міст Севастополя, Сімферополя, Євпаторії, Ялти, Алупки. На цьому форумі була ухвалена постанова: «Аби Краєва Українська Рада в Криму могла обстоювати права української людности перед Кримською Владою і провадити широку організаційну, просвітну і економічну діяльність серед українців Криму, з'їзд постановив надати Виконавчому Комітету Краєвої Ради, котрий зветься Малою Радою, права Українського Консульства, і Голову Малої Ради Павла Ерофеїча Горянського визнати Консулом Української Народньої Республіки в Криму. Місцем перебування Консула є м. Ялта»⁶.

Про ці сторінки своєї біографії за часів радянської влади Павло Горянський згадував неохоче, лаконічно зазначаючи, що в «1917–1920 рр. провадив широку культурну роботу серед українських громад Криму»⁷. Так само коротко він згадував і про своє походження з роду священнослужителів Різдово-Богородицької церкви села Кримки Звенигородського повіту Київської губернії (тепер – Звенигородський район Черкаської області).

Згідно із записом про народження в метричній книзі Різдово-Богородицької церкви села Кримки, Павло Горянський народився 15 (27-го за Григоріанським календарем) і був охрещений 18 січня 1878 року священником села Терешки Онуфрієм Стасиневичем та дияконом Іваном Бенецьким. Його батьками були парафіяльний священник села Кримок Ієрофій Пилипів Горянський та його дружина Марія Васильєва. Хрещеними – священник Лебединського монастиря Іоанн Гаврилів Яворський та Ольга Михайлова, дружина священника Іоанна Стасиневича⁸.

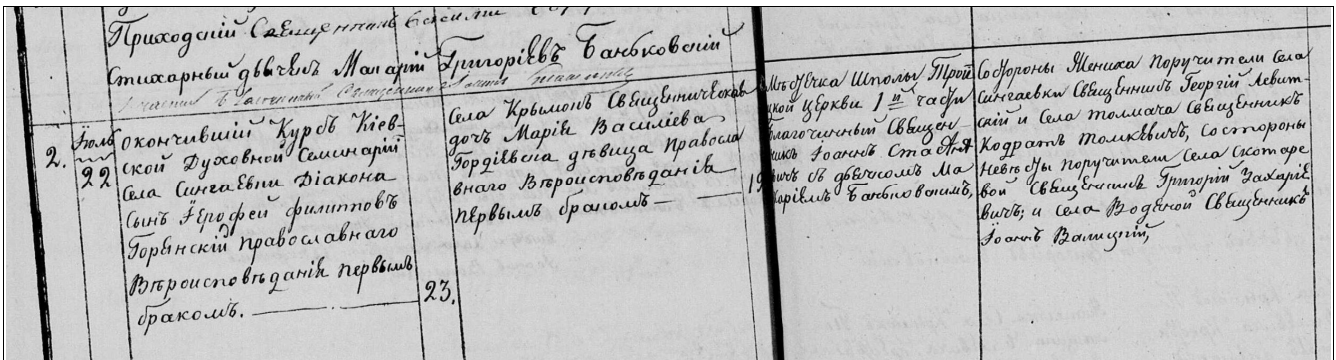
⁵ На південному березі Крима // Нова Рада. – 1917. – 3 мая. – №29. – С. 4.

⁶ Іванець А.В. До питання про громадсько-політичну активність українців Криму під час денікінської окупації (др. пол. 1919 р.) / А.В. Іванець // Культура народів Причорномор'я. — 1999. — № 8. — С. 186.

⁷ Архів НБУВ. - Оп. 1л. – Спр. 1. – Арк. 15–16.

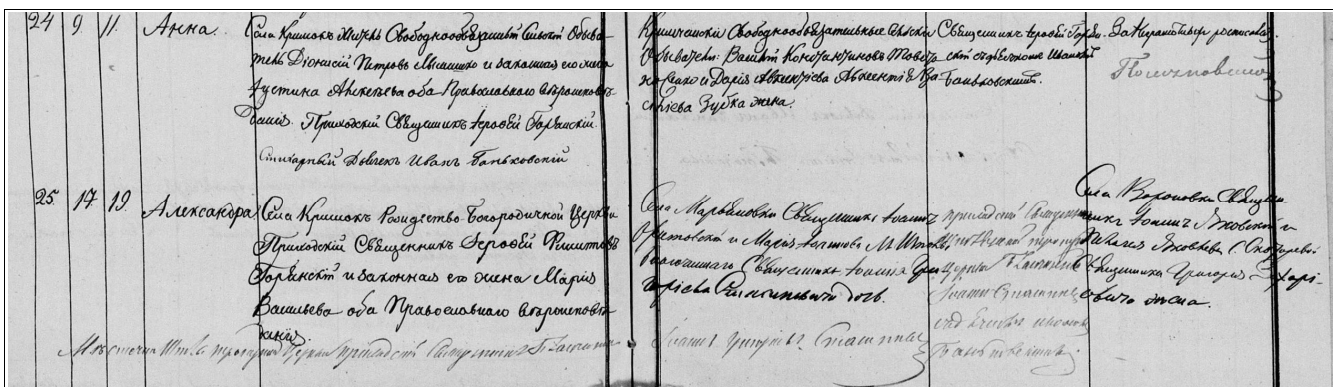
⁸ ДАЧО. – Ф. 931. – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 99 зв. – 100.

З клірових відомостей церкви села Кримки про Ієрофія Пилипового Горянського дізнаємося таку інформацію: 1833 р.н., син диякона. По закінченні курсу Київської духовної семінарії в 1856 році прирахований до Другого розряду семінарійських вихованців. 16 серпня 1856 року преосвященним Аполлінарієм, єпископом Чигиринським, рукопокладений на священника в с. Очитків Липовецького повіту до церкви Св. Архистратига Михаїла. 16 жовтня 1860 року, за власним проханням, резолюцією Його Високопреосвященства Арсенія, Митрополита Київського, переміщений у с. Кримки Звенигородського повіту до Різдва-Богородицької церкви. 18 листопада 1868 року затверджений Його Високопреосвященством Арсенієм, Митрополитом Київським, помічником благочинного 1-го округу Звенигородського повіту з нагородженням набедреником. Цю посаду обіймав до 20 травня 1871 року. Указом Київської духовної консисторії за №7032 нагороджений бархатною фіолетовою скуфією. Грамоту має за №308.

Запис про шлюб Ієрофія Горянського та Марії Гордієвської

Його дружина – Марія Василівна, 1837 р.н. В родині станом на 1890 рік, окрім сина Павла, на той час – учня Богуславського училища, дві доньки – Олександра (нар. 17.12.1861⁹), заміжня за священником Херсонської губернії Єлисаветградського повіту посаду Новоархангельська Володимиром Пономаревським та Анна (нар. 03.02.1871¹⁰), заміжня за священником Володимиром Маєвським у с. Межигірці Чигиринського повіту¹¹. У метриках ми також відшукали записи про народження інших дітей подружжя Ієрофея та Марії Горянських – Катерини (03.01.1858¹²), Іларіона (27.03.1865¹³), Нектарія (09.05.1873¹⁴) та записи про смерть двох їхніх синів: від гарячки – Іоанна (1860 – 08.04.1862¹⁵), від внутрішньої хвороби – Василя (09.1863 – 05.01.1864¹⁶).

Запис про народження Олександри Горянської

⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1012. – Спр. 3339. – Арк. 488 зв. – 489.

¹⁰ ДАЧО. – Ф. 931. – Оп. 1. – Спр. 58. – Арк. 17 зв. – 18.

¹¹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 982. – Арк. 42 зв. – 43.

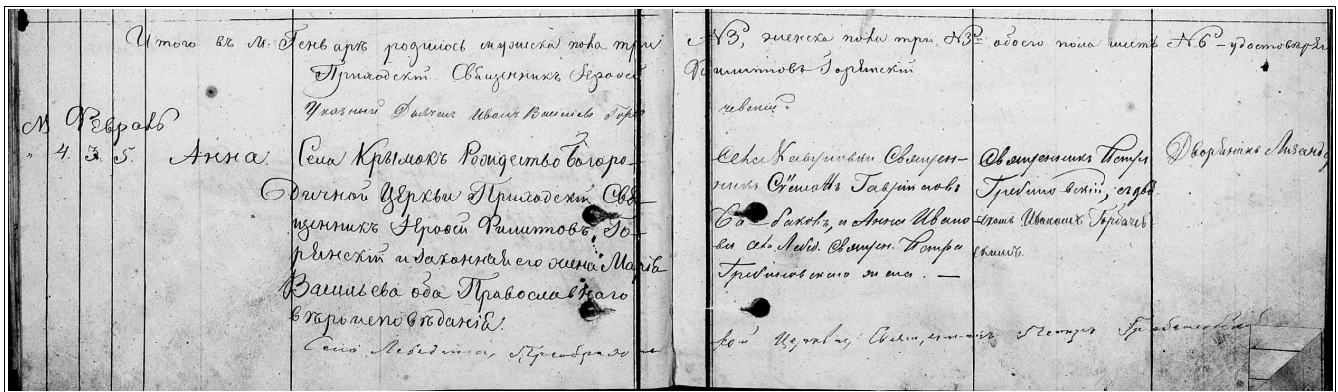
¹² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1012. – Спр. 3175. – Арк. 452 зв. – 453.

¹³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1012. – Спр. 3593. – Арк. 1379 зв. – 1380.

¹⁴ ДАЧО. – Ф. 931. – Оп. 1. – Спр. 68. – Арк. 25 зв. – 26.

¹⁵ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1012. – Спр. 3407. – Арк. 379 зв. – 380.

¹⁶ ДАЧО. – Ф. 152. – Оп. 35. – Спр. 1. – Арк. 374 зв. – 375.

Запис про народження Анни Горянської

У власному господарстві отця Ієрофія в 1890 році була одна хата, клуня, комора спільно з конюшнею, повіт для загону худоби та погрібник на церковно-садибній землі, площею 4 1/4 десятини¹⁷.

Батько Павла Ієрофій був сином дякона Пилипа Горянського із сусіднього села Сигнаївки (тепер – Звенигородського району Черкаської області). Мати Марія – донькою священника села Кримки Василя Гордієвського. Одружилися вони в с. Кримки 22 липня (за ст. ст.) 1856 року. Обвінчав їх містечка Шполи Троїцької церкви 1-ї частини благочинний священник Іоанн Стасиневич та дякон Макарій Баньковський. Поручителями зі сторони нареченого були священник села Сигнаївки Георгій Левицький та священник села Товмача Кіндрат Томкевич; зі сторони нареченої – священник села Скотаревого Григорій Захарєвич та священник села Водяного Іоанн Валицький¹⁸.

Дід Павла по батьковій лінії дякон Пилип Трохимів Горянський, 1798 р.н., син священника з с. Сердюківки Черкаського повіту. Після навчання російській грамоті, в 1816 році Черкаським духовним правлінням грамотою за №110 призначений паламарем у с. Санжариха того ж повіту до Миколаївської церкви. У 1818 році по резолюції бувшого Митрополита Київського Серапіона посвячений Іренєєм, єпископом Чигиринським у село Баландаху (можл. тепер – Баландине Черкаського району) Черкаського повіту стихарним дячком, а 22 липня 1820 року по резолюції Його Високопреосвященства Серапіона рукоположений на дякона в село Сигнаївку Звенигородського повіту до Миколаївської церкви¹⁹. Помер до 1847 року²⁰.

Його дружиною (бабусею Павла Горянського) була Анна Пилипова Горянська, 1799 р.н., дяківська донька. З 15 листопада 1843 року вона була в Сигнаївці просвірнею, мешкала у власному будинку, що залишився після смерті чоловіка, і самостійно виховувала шестеро дітей – Варвару, Марію, Іоанна, Ієрофея, Пелагію і Стефана²¹.

Дідом Павла Горянського по лінії матері був священник Василій Петрів Гордієвський, 1785 р.н., син священника. 12 березня 1800 року призначений дячком з посвяченням у стихар Преосвященним Серапіоном Митрополитом Київським у село Богачівку Звенигородського повіту до Богословської церкви. 16 березня 1817 року Митрополит Серапіон посвятив його на дякона до Звенигородського Преображенського собору. 20 березня 1829 року В. Гордієвський рукопокладений на священника преосвященним Євгенієм, Митрополитом Київським, у село Кримки до церкви Різдва-Богородицької. Грамоту мав за №36²².

¹⁷ Там само.

¹⁸ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1012. – Спр. 3018. – Арк. 275–276.

¹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 386. – Арк. 5 зв. – 6.

²⁰ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 599. – Арк. 155 зв. – 156.

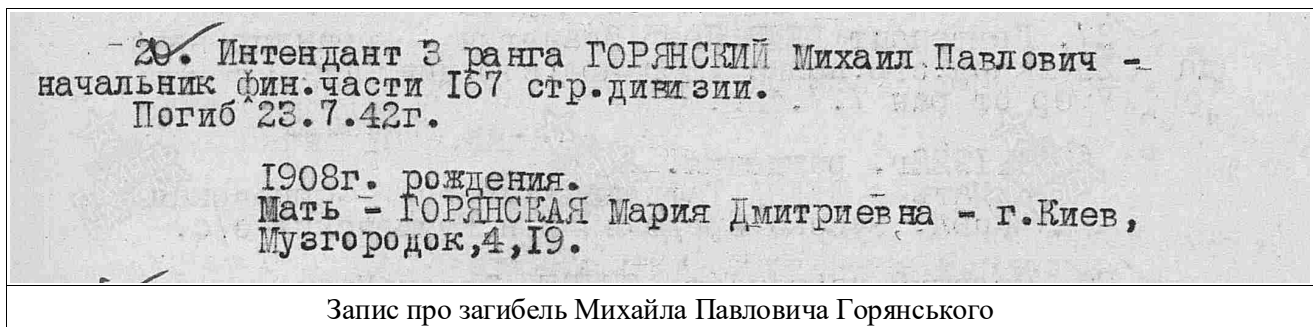
²¹ Там само.

²² ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 686. – Арк. 56 зв. – 57.

Його дружиною (бабусею Павла Горянського по матері) була Євдокія Петрова Гордієвська, 1792 р.н. Подружжя виховало трьох дітей – Йосипа, Марію та Степана²³.

І на завершення подаємо інформацію про сім'ю Павла Єрофійовича і Марії Дмитрівни Горянських.

У подружжя була донька Наталія, яка померла у два роки (03.07.1905 – 04.10.1907²⁴) та син Михайло (нар. 24.10.1908, охрещений 03.01.1909²⁵). Його Свідоцтво про народження було надіслане до м. Луганськ 06.10.1938 року²⁶, але до червоної армії на початку Другої світової війни він був призваний Київським (Святошинським) військкоматом. Марія Дмитрівна Горянська під час Другої світової війни мешкала в Києві за адресою: Музгородок, 4/19. Саме на цю адресу надіслали похоронку Михайла Павловича Горянського – інтенданта третього рангу, начальника фінансової частини 167 стрілецької дивізії, який загинув 23 липня 1942 року²⁷ і був похований у с. Мала Верейка Хлевенського району Воронежської області (тепер – Семилуцький район Воронежської обл. РФ)²⁸. Також з високою імовірністю сином Павла і Марії Горянських був молодший лейтенант Тарас Павлович Горянський, який народився в 1912 році в Умані. Українець, службовець, безпартійний. Освіта: загальна – Ком. будів. технікум, військова – двомісячні збори підготовки молодших лейтенантів запасу при Київському ПУ в 1938 році. В червоній армії – з 1935 року, був одружений. У донесенні зазначена адреса: м. Радомишль, вул. Федоровського, 67. У вересні 1941 року Т.П. Горянський у складі 99 СД бувшого Південно-Західного Фронту потрапив в оточення разом з частиною. Із оточення на територію фронту не виходив, частина була розформована, інформації про нього станом на вересень 1943 року не було²⁹.

На нашу думку, українським історикам важливо вивчати не лише віхи життя і діяльності окремих діячів, а й їхні родоводи. З огляду на вищенаведену інформацію, подальше дослідження родоводу лідера Крайової Української Ради в Криму у 1919-1920 роках, консула УНР в Криму, літератора, педагога, фахівця бібліотечної справи, науковця Павла Горянського щодо виявлення, як його пращурів, так і нащадків, вбачається досить перспективним.

²³ ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1009. – Спр. 599. – Арк. 13 зв. – 14.

²⁴ ДАЧО. – Ф. 931. – Оп. 1. – Спр. 659. – Арк. 63 зв. – 64.

²⁵ ДАЧО. – Ф. 931. – Оп. 1. – Спр. 2658. – Арк. 20 зв.

²⁶ ДАЧО. – Ф. 931. – Оп. 1. – Спр. 2659. – Арк. 1 зв. – 2.

²⁷ ЦАМО. – Ф. 56. – Оп. 12220. – Спр. 58. – Арк. 183.

²⁸ ЦАМО. – Ф. 58. – Оп. 818883. – Спр. 1787. – Арк. 9.

²⁹ ЦАМО. – Ф. 33. – Оп. 11458. – Спр. 461. – Арк. 10.

Віктор Васильченко, м. Черкаси

КАПІТАНІВСЬКІ РОДИ

Капітанівка почала заселятися в 70-х роках XVIII століття. Перший документ, в якому фіксувалось наявне населення, це метрична книга за 1785 рік [13]. Родини вперше переписані в сповідному розписі за 1788 рік [69]. В даній роботі на базі переписних документів розглянуто, як змінювався склад населення за чверть тисячоліття, як відбувався розвиток чи згасання певних родів в Капітанівці.

Переписи населення, основною метою яких було оподаткування, проводилися в різні часи з певною періодичністю. Вони могли бути як державного рівня, так і місцевого. За часів Речі Посполитої склалися документи, що мали назву Подимний реєстр. За часів Російської імперії переписні документи називалися Ревізькі казки, всього було проведено 10 ревізій, але на Правобережжі ревізії проводилися, починаючи з п'ятої. V – 1795 р., VI – 1811 р., VII – 1816 р., VIII – 1836 р., IX – 1851 р., X – 1858 р. І навіть з цих шести ревізій по Капітанівці ревізькі казки в архівах є лише деякі. В періоди між ревізіями роль переписів відігравали Сповідні розписи – документи, які щорічно склалися приходським священником під час великого посту. 1897 року в Російській імперії був проведений перший Всеросійський перепис населення. За час Радянського Союзу було проведено 7 повноцінних переписів населення. Це були роки: 1926, 1937, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989. Результати перепису 1937 року зразу ж були засекречені. Крім всесоюзних переписів по селах в 20-х – 30-х роках велися спочатку списки колгоспників, потім подвірні книги, а з 1935 року погосподарські книги.

В даному дослідженні розглянуто матеріал Сповідного розпису 1865 року (СР) [1], Всеросійського перепису населення 1897 року (ВП) [2], [3], [4] та Погосподарської книги 1944 року (ПК) [5]. В одному дворі могло мешкати й декілька родин. Нумерацію дворів священник вказував у Сповідному розписі. Нумерація дворів у Всеросійському переписі умовна, за порядком переписних листів. Нумерація господарств у Погосподарській книзі теж умовна, переписи проводилися по вулицях, але аркуші в документі не мали суцільної нумерації і при зшиванні були перемішані. Роботу з дослідження цього цікавого документа провів Володимир Васильченко, отже нумерацію господарств і сторінок вказано з уже опрацьованого ним документа.

Прізвища корінних мешканців зафіксовані протягом 35 років в перших документах по Капітанівці [8, с.310-313]. Це метричні книги та сповідні розписи за 1785 – 1820 роки. Кількість корінних прізвищ в даній роботі значно менша. З 292 корінних прізвищ нижче згадано лише 73, тобто четверта частина.

Причин зменшення може бути декілька. Натуральне згасання роду, коли носієм прізвища є лише одна родина, в якій народилися лише дівчатка, тобто не було продовжувача прізвища. Не винятком була й ситуація в XVIII-му, та й в XIX-му століттях, коли парубок одружувався та йшов жити в прийми, то втрачав своє прізвище. В документах він вже фіксувався, як зять за прізвищем тестя. Наприклад: Бугаєвий зять (нащадки вже Бугаєнки), Ворожчин зять (Ворожки), Яків Миронович Цар мав трьох синів і трьох дочок. Дочки, вийшовши заміж, не втратили свого прізвища, навпаки, їхні чоловіки, пішовши в прийми, стали іменуватись Царевими зятями. Всі онуки Якова Мироновича були вже Царенки. Або ж приймаки могли йменуватись за іменем тестя: Аврамів зять, Борисів зять. В даному випадку утворилося нове прізвище. Григоренко Борис Григорович одружив своїх доньок Уляну й Марію, а зятів забрав жити до себе. Тепер від Борисового зятя Іллі та Борисового зятя Прокопа пішли нащадки Борисенки.

В період кріпацтва звичайна міграція була обмежена. Навіть, якщо молодята були з різних сіл, але в межах володінь одного поміщика, то необхідний був бути дозвіл цього поміщика на переїзд до молодого чи молодої. Якщо ж села були належні різним поміщикам, то питання вирішувалось ще складніше.

Ще один фактор в ці часи, це коли кріпаки, не витримавши лихої долі, втікали. Так, за період 1795 – 1811 років в Капітанівці були зафіксовані втечі 23 чоловіків [84, арк.241-249], а за 1812 – 1834 роки вже 54 осіб – це чоловіки, жінки, діти [85]. Тобто втікали родинями, середній вік дорослих 29 років, хоча були й діти, навіть трьох років. Із втікачів повертались зовсім небагато.

В той же час існувала державна й регіональна повинність, коли чоловіків віддавали в рекрути або на службу в міліцію, звідки не завжди поверталися. А ще поміщик міг на свій розсуд переміщати кріпаків, і не лише в межах своїх сіл. Так, 1796 року дві родини Морозів були переведені в слободу Чорна Долина Перекопського повіту Таврійської губернії [84, арк.244]. Також відбувалися і продажі кріпаків, хоча саме в Капітанівці цей жадливий процес не набув такого

поширення, як в сусідніх селах. Наприклад, всі люди хутора Піков (за 6 км) паном Висоцьким були продані в 1810 році пану Дикову [84, арк.299].

Велике переселення було за часів графів Бобринських. Для збудованого Бобринським цукрового заводу потрібні були робітники, яких завозили з різних країв. Переважно було переселення з російських володінь Бобринських. Так, Зверови й Уткіни з села Михайлівського Богородицького повіту Тульської губернії, с. Михайлівське у власності Олексія Григоровича Бобринського з 1796 року. Долматови та Процаликіни – села Любимівки того ж повіту, Зименкови – з села Ростов, теж Богородицького повіту. Козельські з села Ніколаєвка Старопольського повіту Курської губернії, Яковенки з села Мазепівка Рильського повіту. Приймаки з міста Мітава Курляндської губернії. А ще було багато татарів з Казанської та Симбірської губерній, які працювали на цукровому заводі [87]. Серед запрошених на цукровий завод спеціалістів були пруські, французькі та австрійські піддані.

Інкони прізвища, які є корінними, не потрапляли в ці три документи, але їх носії і сьогодні мешкають в Капітанівці. Так сталося з прізвищем Кочерга, перша згадка якого була 1787 року [13, арк.4].

В період кріпацтва вільними залишалися роми. Так, в метричній книзі за 1854 рік є запис про хрещення 3 травня сина Панаса в рома Василя Буденка: «Проходящий чрез село Капитановку Чигиринского уезда Боровицкого сельского общества государственный крестьянин цыганской породы Василий Федорович Буденко и жена его Мария Тимофеева, оба православного вероисповедания» [42, арк.223].

Відомі імена почесних громадян Капітанівки. Це особисті почесні громадяни: Крупський Йосип Андрійович (1846 – 1919), його дружина Крупська (Лузанова) Дарина Іванівна (1856 – 1919) [4, с.131], його сестра Брайковська (Крупська) Дарина Андріївна 1843 р.н. [3, с.105]. Також особистим почесним громадянином Капітанівки був Трезвинський Василь Петрович [64, арк.303]. Статус спадкового почесного громадянина Капітанівки мав Дружинін Василь Михайлович – інженер-технолог, директор цукрового заводу в 1868, 1869 роках [59, арк.759]. Русецький Іван Антонович (із шляхтичів) отримував державну пенсію, згідно перепису 1897 року [4, арк.29], схожих записів більше не знайдено.

За весь час опрацювання метричних книг Капітанівки лише один раз зустрівся запис про народження трійні. У вдови Бондаренко (Бугаєнко) Євдокії Хомівни (дружини Охріма Івановича Бондаренка, роки життя 1828 – 1858) 26 листопада 1863 року народилася трійня: Григорій, Катерина і Ганна [51, арк.1262].

З повагою в селі ставились до старших жителів, особливо це помітно в перші десятиліття після заселення. Так, знаходимо запис: «Йосип Дяк Старий помер з покайням у віці 88 років» (1713 – 1801). Серед церковнослужителів Капітанівки його імені немає, цілком очевидно, що в новоствореній слободі він з'явився як першопоселенець уже в поважному віці. Поруч запис про Поліщука – Степан Старець (1712 – 1801) [68, арк.386]. А ще були Ворожка Старий Іван (1710 – 1800), Гончар Старий Андрій (1729 – 1796), Тельний Старий Яків (1731 – 1800) [13].

Довгожителів, що прожили 100 і більше років, відомо небагато. Це Леонтій Якович Нех, який помер, коли йому було 113 років, Федір Кочерга й Олена Лещенко прожили по 110 років. Нижче перелік довгожителів Капітанівки:

Бондар Тимофій Андрійович	1734 – 16.06.1835 [80, арк.44]
Дахно Павло Петрович	13.12.1908 – 02.08.2008 [6, с.31]
Кочерга Федір	1726 – 24.01.1836 [28, арк.1086]
Лещенко Олена	1725 – 10.09.1835 [80, арк.45]
Невінчана Мотря Никонівна	1885 – 1986 [6, с.47]
Нелюб Марфа Трохимівна	16.06.1913 – 01.03.2013 [6, с.47]
Нех Леонтій Якович	1806 – 1919 [77, арк.75]
Оситняжський Семен	1679 – 27.12.1788 [67, арк.390]
Панченко Ганна	1732 – 30.12.1832 [25, арк.1066]
Панченко Євгенія Тихонівна	13.12.1908 – 02.08.2008 [7, с.701]
Решетник Данило Михайлович	1875 – 1975 [6, с.54]
Санцевич Ганна Володимирівна	1898 – 2000 [7, с.701]
Ткаченко Марія Петрівна	14.07.1916 – 09.04.2017 [6, с.59]
Тимошевська Федора Антонівна	01.05.1901 – 02.06.2004 [6, с.17]
Фесенко Марія Григорівна.	15.04.1905 – 2010 [7, с.701]

Текст основних документів подано звичайним шрифтом, примітки автора та інформація з інших джерел виділено курсивом.

Абузярова Я.В., 1863 р.н., дочка Ставерська Марфа Іванівна, 1904 р.н., (роки життя 18.02.1904 – 04.03.1985 [6, с.58]), зять Ставерський Іван Григорович, (роки життя 1901 – 1942 [6, с.58]), внук Ставерський Володимир Іванович, 1936 р.н., школяр, внучка Ставерська Емілія Іванівна, 1938 р.н., Ставерський Софрон Іванович, 1900 р.н., директор Капітанівського ФЗУ, Ставерська Софія Йосипівна, 1911 р.н., швачка (Абузарова Софія Йосипівна, роки життя 29.11.1911 – 16.01.1970 [6, с.21]), Ставерська Олена Софронівна, 1935 р.н., школярка. Землі 48 соток. Господарство №20, ПК1944 [5, с.26].

Акішина Єлизавета, 1921 р.н., росіянка, працювала на заготзерно, чоловік Петін Дмитро Іванович, 1919 р.н., росіянин, сім'я вибула в Миколаїв 1945 року, росіянка, Акішина Лідія Іванівна, 1900 р.н., Акішин Василь Ілліч, 1927 р.н., росіянин, Акішина Ганна Іллівна, 1929 р.н., росіянка. Господарство №320, ПК1944 [5, с.119,120].

Алексєєв Петро Олексійович, 1919 р.н., мешкав з тещею Коваленко Соломією Василівною, росіянин, в РСЧА, (роки життя 25.06.1919 – 10.05.1994 [6, с.38]). Землі 67 соток. Хата збудована в 1909 році. Господарство №134, ПК1944 [5, с.59].

Андрухіна Марина, 1897 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, мешкала в родині Бондаренка Якова Олентійовича. Землі 41 сотка. Хата збудована в 1929 році. Господарство № 30, ПК1944 [5, с.30].

Б А Б Е Н К И

Прізвище БАБЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.1], похідне від БАБІЯ [13, арк.3], Бабій разом з дружиною Софією (1701 – 1787) мали синів Петра, Павла та Івана. У Бабенка Петра 1756 р.н. разом з дружиною Параскою 1761 р.н. був син Іван Петрович 1789 р.н. Разом з дружиною Софією Тимофіївною 1788 р.н. він мав синів Степана (1806 – 1856) та Петра (1811 – 1851). В Петра Івановича Бабенка разом з дружиною Євдокією Федорівною був син Данило Петрович 1835 р.н. В Івана (сина Бабія) був син Сидір Іванович 1798 р.н. Разом з дружиною Мотрею Павлівною 1800 р.н. він мав сина Семена Сидоровича 1824 р.н.

Бабенко Софія Тимофіївна 77р., сільська обивателька, вдова, двір 31, СР1865 [1, арк.665].

Бабенко Текля Данилівна 50р., сільська обивателька, вдова, (дружина Степана Івановича), діти: Захар 14р., Домнікія 22р., Тетяна 19р., двір 44, СР1865 [1, арк.666].

Бабенко Захар Степанович 48р., (син Степана Івановича 1806 р.н. і Теклі Данилівни 1815 р.н., народився 29.03.1851 [39, арк.449]), селянин-власник, землероб, дружина Хівря Іванівна 35р., діти: Тетяна 17р. (народилася 03.01.1863 [51, арк.1250]), Марія 13р., Гордій 10р., хата з дерева під соломою в дворі 165, ВП1897 [4, арк.109].

Бабенко Данило Іванович (запис по батькові помилковий, Данило Петрович Бабенко 19.05.1859 одружився з Наталкою Григорівною Оситняжською [76, арк.20]) 26р., сільський обиватель, дружина Наталка Григорівна 24р., донька: Тетяна 3р., двір 61, СР1865 [1, арк.668].

Бабенко Данило Петрович 58р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Наталка Григорівна 56р. (Оситняжська), шлюб 17.05.1859 [49, арк.1268]), діти: Віталія 20р., Захар 18р., робітник в економії, хата з дерева під соломою в дворі 125, ВП1897 [4, арк.21].

Бабенко Іван Данилович 32р., (син Данила Петровича, народився 25.08.1865 [53, арк.1267]), селянин-власник, землероб, дружина Ганна Дорофіївна 27р., діти: Марфа 5р., Харитина 3р., Аврам 1р., хата з дерева під соломою в дворі 126, ВП1897 [4, арк.23].

Бабенко Аврам Іванович, 1895 р.н., в Німеччині з 1944 року, (роки життя 05.10.1895 – 12.12.1971 [6, с.6]), дружина Марія Никифорівна 1905 р.н. (Бондаренко), роки життя 20.03.1906 – 02.06.1973 [6, с.6]), працювала в колгоспі, мати Ганна Дорофіївна, 1866 р.н., син Іван Аврамович, 1927 р.н., в Німеччині з 1944 року, (роки життя 05.1927 – 11.1950 [6, с.6]), дочка Лідія Аврамівна, 1929 р.н., працювала в колгоспі, дочка Віра Аврамівна 1931 р.н., школярка, син Володимир Аврамович, 1934 р.н., (роки життя 30.06.1934 – 29.01.1991 [6, с.20]) дочка Марія Аврамівна (Токаренко), 1939 р.н. Землі 72 сотки. Хата збудована 1891 року. Господарство № 70, ПК1944 [5, с.40,41].

Бабенко Феодосія Григорівна, 1883 р.н. (дружина Бабенка Захара Даниловича [77, арк.29]), син Герасим Захарович, 1905 р.н., тракторист, в РСЧА з 1941 року, дочка Марія Захарівна, 1921 р.н., працювала в колгоспі. Землі 45 соток. Хата збудована 1881 року. Господарство № 71, ПК1944 [5, с.41].

Бабенко Дмитро Захарович, 1906 р.н., працював на лісництві, в РСЧА з 1944 року, (роки життя 08.09.1906 – 18.04.1977 [6, с.20]), дружина Марія Ар. 1911 р.н., працювала в колгоспі, (Марія

Архипівна, роки життя 28.11.1911 – 25.07.1990 [6, с.20]), син Юрій Дмитрович, 1932 р.н., (роки життя 17.06.1932 – 22.09.1999 [6, с.20]), дочка Надія Дмитрівна, 1945 р.н., землі 54 сотки. Господарство № 328, ПК1944 [5, с.122].

Бабенко Семен Сидорович 39р., (син Сидора Івановича 1798 р.н. і Мотрі Павлівни 1800 р.н., народився 30.08.1824 [21, арк.398]), сільський обиватель, дружина Оксана Трохимівна 36р., двір 31, СР1865 [1, арк.665].

Бабич Степан Михайлович 41р., селянин-власник, землероб, чорнороб, перебував у військовому запасі, дружина Василина Семенівна 38р., діти: Терентій 12р., освіта в ЦПШ, Самійло 7р., Павла 1р., хата з глини під соломою в дворі 80, ВП1897 [3, арк.179].

Б А З И Л Е В И Ч І

Прізвище **БАЗИЛЕВИЧ** є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.1]. Прізвище **Базилевич** відоме з XVII століття на лівобережжі серед козацької старшини, а з XVIII століття священнослужителі з таким прізвищем відомі вже й на правобережжі – Чигиринціні, Київціні, Звенигородціні. Першим священником Успенської церкви в Капітанівці був Симеон Васильович Базилевич (1746 – 1802). Василь Митрофанович – його правнучатий племінник. Батько Василя Митрофановича Митрофан Якович 1843 р.н., дід Яків Васильович 1813 р.н., прадід Василь Васильович Базилевич 1769 р.н. – рідний брат Симеона Васильовича. [9, с.426-429, 434]

Базилевич Василь Митрофанович 18р., духовного звання, родом з Новоселиці, (народився 30 січня 1880 року [10, арк.41]), рідна мова – російська, освіта в Черкаському духовному училищі, богослужіння, учительство. (10.02.1938 був арештований, 11.05.1938 засуджений на 6 років, 03.08.1993 реабілітований [83, арк.1-50]). Мешкав у діда Лихнякевича Сергія Івановича. Хата з дерева під соломою в дворі 87, ВП1897 [3, арк.195].

Баиловка, походження прізвища. 1. Слово «баиловка» означає дар від здобичі тому, хто відзначився під час битви. 2. Від сербського або болгарського імені Баи (Basch – голова, з турецької).

Баиловка Анастасія Іванівна, 1895 р.н. (роки життя 1894 – 1983 [6, с.22]), син Василь І. 1931 р.н. Землі 55 соток. Господарство № 38, ПК1944 [5, с.31].

Баиловка Юхим, незаконнонароджений, 46р., селянин-власник, народився і приписаний в Розливі, доглядач вагів в економії, дружина Домнікія Василівна 25р., приписана в Розливі, донька: Феодосія 2р., приписана в Розливі, хата в дворі 151, ВП1897 [4, арк.78].

Баиловка Домна Василівна, 1868 р.н., син Тимофій Юхимович, 1911 р.н., військовий, в РСЧА з 1933 року, (роки життя 15.07.1911 – 27.08.1982 [6, с.6]), невістка Василина Самсонівна, 1916 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 23.03.1916 – 23.11.1966 [6, с.6]), онука Яременко Ольга Антонівна, 1937 р.н., (Яремко, роки життя 03.08.1937 – 15.02.1995 [6, с.18]). Землі 70 соток, хата збудована 1880 року. Господарство № 69, ПК1944 [5, с.40].

Бабих Іван Дмитрович, 1906 р.н., в РСЧА, дружина Килина Артемівна, 1907 р.н., син Борис Іванович, 1930 р.н., школяр, син Василь Іванович, 1937 р.н., Борисов Василь, 1916 р.н., вибув у Сибір, Борисова Явдоха, 1927 р.н., вибула в Сибір. Землі 13 соток. Господарство №249, ПК1944 [5, с.98].

Бабих Одарка Герасимівна, 1885 р.н., дочка Галина Кирилівна, 1914 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі. Землі 11 соток. Господарство №252, ПК1944 [5, с.99].

Бабих Ольга Дмитрівна, 1894 р.н., працювала кухаркою в дитячих яслах, син Янюк Антон Олексійович, 1925 р.н., працював уповноваженим інспектором на цукровому заводі, син Янюк Олександр Олексійович, 1920 р.н., в РСЧА з 1941 року, Кобленко Гордій Михайлович, 1888 р.н., працював теслею. Господарство № 33, ПК1944 [5, с.30].

Бабих Явдоха Григорівна, 1908 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Анатолій Миколайович, 1935 р.н., школяр, син Віталій Миколайович, 1941 р.н. Землі 10 соток. Господарство №253, ПК1944 [5, с.99]

Безборода Антоніна, 1921 р.н., працювала в колгоспі, мешкала в родині Чорнухи Любові Ларіонівни. Землі 54 сотки. Господарство №53, ПК1944 [5, с.35].

Безборода Марія Іванівна 44р., вдова, (Марія Іванівна (Бондаренко), народилася 25.03.1853 [41, арк.225]), дружина Степана Григоровича 1849 р.н., шлюб 01.11.1871 [61, арк.46]) селянка-власниця, землеробка, робота в чужих господарствах, діти: Панас 19р., кравець-майстер, Трохим 17р., освіта в ЦПШ, Тимофій 14р., пастух, Палажка 11р., нянька, Матвій 8р., Филимон 1тиждень, незаконнонароджений, хата з дерева під соломою в дворі 55, ВП1897 [3, арк.124].

Безборода Одарка Федорівна, 1930 р.н., мешкала в діда Григоренка Панаса Матвійовича, мати Григоренко Горпина Панасівна, 1897 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, Землі 48 соток. Господарство №219, ПК1944 [5, с.89].

Безбородий Євламій Степанович 23р., селянин-власник, освіта в ЦПШ, швець-майстер, землероб, дружина Параска Семенівна 20р., донька: Марфа бр., хата з дерева під соломою в дворі 71, ВП1897 [3, арк.159].

Безбородий Юхим Тарасович 41р., сільський обиватель, дружина Ганна Олексіївна 39р., діти: Степан 16р., Артем 2р., (народився 19.10.1863 [51, арк.1260]), Феодосія 13р., Дарина 10р., (народилася 19.03.1855 [43, арк.201]), двір 60, СР1865 [1, арк.668].

Безбородий Дементій Юхимович 30р., (народився 05.08.1865 [53, арк.1266]), селянин-власник, робітник в економії, ротний ополченець 1розр., дружина Мотря Омелянівна 30р., діти: Юхимія 9р., Дарина 7р., Онисія 5р., Катерина 4р., Текля 1р., хата з дерева під соломою в дворі 135, ВП1897 [4, арк.43].

Безбородий Панас Фотійович, 1917 р.н., перебував у Німеччині з 1944 року, (Панас Патійович, роки життя 03.06.1915 – 25.11.1977 [6, с.22]), мешкав у тестя Кравченка Нестора Федотовича, дружина Марія Несторівна, 1920 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 03.05.1920 – 04.12.2011 [6, с.22]), син Володимир Панасович, 1942 р.н. Землі 72 сотки. Хата збудована в 1927 році. Господарство №106, ПК1944 [5, с.51,52].

Безін Явдоха А., 1895 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, Здрібняк Олекса Д., 1912 р.н., працював старшим теплотехніком на цукровому заводі. Землі 15 соток. Господарство №285, ПК1944 [5, с.110].

Безточенко Марія Семенівна, 1916 р.н., мешкала з бабусяю Нех Домною Никифорівною, син В'ячеслав Романович, 1944 р.н. Землі 15 соток. Хата збудована в 1929 році. Господарство №263, ПК1944 [5, с.103].

Бердник Дементій Семенович 17р., мешкав з вітчимою Жуковським Степаном Дмитровичем, селянин-власник, садиба на громадській землі, хата з дерева під соломою в дворі 176, ВП1897 [4, арк.133].

БЕРЕГОВІ

Прізвище **БЕРЕГОВИЙ** є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1817 році [13, арк.52], похідне від Бреги, згадка в 1786 році [13, арк.3]. В Івана Бреги син Самійло Береговий 1750 р.н. В нього син Гаврило Самійлович (1795 – 1848). Від першої дружини Наталки Іванівни (Довгої) 1796 р.н. діти: Іван 1818 р.н., Василь 1819 р.н. і Кирило 1824 р.н. Від другої дружини Марії (Брехуненко) 1813 р.н. син Назар 1842 р.н.

Береговий Василь Гаврилович 42р., сільський обиватель, дружина Василина Денисівна 35р., діти: Павло 12р., Григорій 9р., (народився 06.04.1856 [44, арк.205]), Пистина 15р., двір 17, СР1865 [1, арк.663].

Береговий Григорій Мартіянович, 1920 р.н., працював трактористом, в РСЧА з 1939 року, (Григорій Маркіянович, роки життя 15.02.1920 – 11.03.1987 [6, с.22]), мешкав у тестя Коваленка Мойсея Івановича, дружина Берегова Марфа Мойсеївна, 1919 р.н., працювала бухгалтером в колгоспі, (Марфа Мусіївна, роки життя 24.12.1920 – 21.06.2008 [6, с.22]), дочка Берегова Лариса Григорівна, 1941 р.н., (Черній (Берегова) Раїса Григорівна, роки життя 12.06.1941 – 12.11.2013 [6, с.63]). Землі 59 соток. Хата збудована в 1903 році. Господарство №138, ПК1944 [5, с.61]

Береговий Кирило Гаврилович 39р., (народився 27.09.1824 [21]), сільський обиватель, дружина Килина Макарівна 35р., діти: Петро 10р., Остап 2р., Домнікія 16р., Євдокія 12р., (05.09.1876 шлюб з Брюхом Тимофієм Йосиповичем з Турії [66, арк.190]), Тетяна 4р., брат Назар 23р., двір 16, СР1865 [1, арк.663].

Береговий Петро Кирилович 44р., (народився 01.10.1853 [41, арк.234]), селянин-власник, робітник цукрозаводу, дружина Марія Юхимівна 45р., діти: Каленик 13р., Дементій 9р., Сидір 3р., Харитина 7р., хата з дерева під соломою в дворі 42, ВП1897 [3, арк.92].

Береговий Назар Гаврилович 56р., (народився 18.10.1842 [31]), селянин-власник, освіта в полку, сторож в лісі, разом з дружиною мешкали в лісництві, дружина Євдокія Лаврентіївна 48р., (Євдокія Лаврентіївна (Махія), шлюб 10.04.1866 [54, арк.1358]), в хаті мешкала родина дочки Чміленко Устини, хата з дерева під соломою в дворі 38, ВП1897 [3, арк.84].

Березовський Максим Іванович 39р., сільський обиватель, дружина Гафія Олексіївна 34р., двір 70, СР1865 [1, арк.670].

Бичек Тимофій Григорович, 1884 р.н, одноосібник, дочка Анастасія Тимофіївна, 1926 р.н., син Іван Тимофійович, 1930 р.н., колгоспник, (роки життя 23.04.1930 – 12.04.1997 [6, с.7]), син Григорій Тимофійович, 1932 р.н., син Микола Тимофійович, 1937 р.н. (роки життя 22.05.1938 – 30.06.1977 [6, с.7]), Землі 30 соток. Хата збудована в 1946 році. Господарство №98, ПК1944 [5, с.49].

Білокрис Аврам Іванович родом з Юзефівки 05.04.1836 одружився з Євдокією Тимофіївною Крамар (перша дружина) [28, арк.1085]). Від другої дружини Феодосії Федорівни діти: Макар 1842 р.н., Євстрат 1848 р.н., Аврам 1853 р.н., Григорій та Василь 1857 р.н.

Білокрис Аврам Терентійович (Аврам Іванович [28, арк.1085]), 51р., сільський обиватель, дружина Феодосія Федорівна 48р., діти: Євстрат 18р., Аврам 12р., Василь 8р., двір 90, СР1865 [1, арк.672].

Білокрис Василь Аврамович 43р., (народився 07.03.1854 [42, арк.221]), селянин-власник, землероб, візник, дружина Марія Матвіївна 27р., діти: Никифір 10р., Григорій 3р., Палажка бр., Євлампія 1р., хата з дерева під соломою в дворі 6, ВП1897 [3, арк.14].

Білокрис Євстрат Аврамович 50р., селянин-власник, землероб, дружина Ганна Охрімівна 46р., діти: Денис 17р., Клим 11р., Наталка 8р., Олександра 3р., хата з дерева під соломою в дворі 7, ВП1897 [3, арк.16].

Білокрис Іван Д., 1911 р.н., перебував у Німеччині з 1944 року, (Іван Денисович, роки життя 08.05.1911 – 21.10.1992 [6, с.8]), дружина Соломія С., 1912 р.н., (Соломія Семенівна, роки життя 1912 – 1982 [6, с.8]), дочка Марія Іванівна, 1935 р.н., син Василь Іванович, 1939 р.н., син Володимир Іванович, 1940 р.н. Землі 55 соток. Господарство № 40, ПК1944 [5, с.32].

Білокрис Макар Аврамович 23р., сільський обиватель, дружина Килина Ларіонівна 21р., (Килина Ларіонівна (Красота), шлюб 21.01.1863 [51, арк.1266]), донька: Уляна 2р., (народилася 15.12.1863 [51, арк.1264]), двір 90, СР1865 [1, арк.672].

Білокрис Макар Аврамович 55р., селянин-власник, тесля-одинак, пічник, дружина Килина Ларіонівна 47р., діти: Василь 19р., робітник цукрозаводу, Яків 17р., робітник цукрозаводу, внучка: Ставидлянська Степаніда Степанівна 10р., хата з глини під соломою в дворі 5, ВП1897 [3, арк.12].

Білокрис Данило Макарович 28р., (народився 11.12.1868 [58, арк.594]), селянин-власник, дружина Пистина Данилівна 27р., двір 3, ВП1897 [3, арк.8].

Білокрис Леонтій Макарович 30р., (народився 16.06.1865 [53, арк.1262]), селянин-власник, столяр-одинак, робітник цукрозаводу, дружина Євдокія Остапівна 25р., швачка, діти: Мойсей 9р., Охрім 3р., Палажка 7р., хата з очерету під соломою в дворі 4, ВП1897 [3, арк.10].

Білокрис Микола Якович, 1912 р.н., (син Якова Макаровича, 1880 р.н.), перебував у Німеччині з 1944 року, дружина Євгенія Григорівна, 1912 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 08.01.1912 – 06.05.1992 [6, с.7]), дочка Ганна Миколаївна, 1936 р.н., дочка Варвара Миколаївна, 1937 р.н., дочка Раїса Миколаївна, 1939 р.н., мати Мотря Кіндратівна, 1884 р.н. Землі 33 сотки. Господарство №318, ПК1944 [5, с.118,119].

Білокрис Парфентій Якович, 1910 р.н., (син Якова Макаровича, 1880 р.н.), рахівник, працював начальником пошти, дружина Марія Миронівна, 1913 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 13.12.1910 – 25.11.1992 [6, с.23]), дочка Галина Парфентіївна, 1933 р.н., школярка. Землі 76 соток. Господарство №203, ПК1944 [5, с.84,85].

Білокрис Іван А., 1895 р.н., (син Аврама Аврамовича 1853 р.н.), працював столяром, в РСЧА з 1944 року, дружина Ганна Орестівна, 1903 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Володимир Іванович, 1923 р.н., в РСЧА з 1944 року, син Микола Іванович, 1924 р.н., перебував в Німеччині з 1943 року, дочка Ніна Іванівна, 1926 р.н., працювала різноробочою на залізничній станції. Землі 63 сотки. Хата збудована в 1921 році. Господарство №186, ПК1944 [5, с.78].

Білокрис Павло Аврамович, 1900 р.н., (син Аврама Аврамовича 1853 р.н.), працював бухгалтером, засуджений 1937 року, дружина Олександра Олександрівна, 1905 р.н., працювала рахівником, (роки життя 12.06.1905 – 06.01.1954 [6, с.23]). дочка Галина Павлівна, 1925 р.н., працювала вчителькою в Тернопільській області, дочка Олена Павлівна, 1926 р.н., школярка, працювала в колгоспі, дочка Людмила Павлівна, 1930 р.н., школярка. Землі 1га 9 соток. Хата збудована в 1905 році. Господарство №145, ПК1944 [5, с.63].

Білокрис Петро Аврамович, 1889 р.н., (*син Аврама Аврамовича 1853 р.н.*), працював столяром на лісництві, дружина Ярина Кузьмівна, 1894 р.н., дочка Лідія Петрівна, 1919 р.н., син Олександр Петрович, 1918 р.н., працював столяром, дочка Марія Петрівна, 1921 р.н., працювала контролером ошадкаси, дочка Олександра Петрівна, 1923 р.н., працювала телефоністкою на пошті, дочка Юлія Петрівна, 1926 р.н., школярка. Землі 44 сотки. Господарство №301, ПК1944 [5, с.114].

Білокрис Федір А., 1894 р.н., (*син Аврама Аврамовича 1853 р.н.*), працював столяром на цукровому заводі, дружина Параска Феоф., 1890 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Олекса Федорович, 1921 р.н., працював слюсарем-апаратником, в РСЧА з 1940 року, син Павло Федорович, 1922 р.н., в РСЧА з 1940 року, син Євген Федорович, 1924 р.н., в РСЧА з 1944 року, дочка Явдоха Федорівна, 1926 р.н., рахівник, працювала чорноробочою на залізничній станції. Землі 60 соток. Хата збудована в 1921 році. Господарство №187, ПК1944 [5, с.78,79].

Білокрис Євген, 1939 р.н., *мешкав з бабусею Оситняжською Уляною Михайлівною*. Землі 17 соток. Господарство №117, ПК1944 [5, с.54].

Білокрис Іван О., 1911 р.н., працював муляром, в РСЧА з 1944 року, (*Іван Оксентійович, роки життя 1911 – 1987 [6, с.23]*), мати Серафима Марківна, 1887 р.н., (*роки життя 20.08.1886 – 29.12.1969 [6, с.23]*), дружина Надія Федорівна, 1912 р.н., (*роки життя 1912 – 1981 [6, с.23]*), працювала чорноробочою в колгоспі, син Дмитро Іванович, 1937 р.н., школяр, (*роки життя 10.03.1937 – 15.12.1988 [6, с.23]*), син Анатолій Іванович, 1946 р.н. (*роки життя 05.06.1947 – 20.04.2009 [6, с.7]*), Землі 70 соток. Хата збудована в 1939 році. Господарство №185, ПК1944 [5, с.78].

Білокрис Людмила Никифорівна, 1921 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 19.11.1921 – 28.12.1991 [6, с.23]*). Землі 41 сотка. Господарство № 47, ПК1944 [5, с.33].

Білоус Павло Петрович, 1917 р.н., працював механіком, перебував у Німеччині з 1944 року, дружина Хоменко Улита Кіндратівна, 1907 р.н., працювала в колгоспі, син Білоус Олександр Павлович, 1942 р.н. Землі 23 сотки. Хата збудована в 1893 році. Господарство №88, ПК1944 [5, с.46].

Бобошка Петро П., 1906 р.н., працював слюсарем, дружина Варвара Олексіївна, 1911 р.н., (*роки життя 22.05.1911 – 18.12.1991 [6, с.8]*), працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Валентина Яківна, 1930 р.н., школярка, син Анатолій Петрович, 1938 р.н. Землі 36 соток. Господарство №208, ПК1944 [5, с.86].

Богданов Семен Кузьмович, 1910 р.н., росіянин, в РСЧА з 1944 року, *мешкав з тещею Красотою Василюною Федорівною*, дружина Любов Семенівна, 1943 р.н. Землі 26 соток. Хата збудована в 1910 році. Господарство №162, ПК1944 [5, с.70].

Бойкин Іван Степанович, 1917 р.н., в РСЧА з 1944 року, мешкав у тестя Бондаренка Івана Трохимовича, дружина Пистина Іванівна, 1914 р.н., (*роки життя 02.11.1914 – 26.01.1980 [6, с.8]*), дочка Надія Іванівна, 1943 р.н., Землі 60 соток. Хата збудована в 1896 році. Господарство №151, ПК1944 [5, с.65].

Б О Н Д А Р І – Б О Н Д А Р Е Н К И

Прізвище БОНДАР є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1788 році [69, арк.2]. Прізвище БОНДАРЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1790 році [13, арк.8], похідне від БОНДАРЯ.

Бондар Тимофій Андрійович – один з першопоселенців Капітанівки й один з небагатьох довгожителів. Роки життя 1734 – 1835 [75, арк.44], 101 рік прожив Тимофій Андрійович. Його нащадки і сьогодні живуть в Капітанівці. Відомо четверо його синів: Тимофій 1789 – 1859, Федір 1790 – 1821, Григорій 1804 – 1876 та Кіндрат 1807 – 1872.

Бондар Параска Юхимівна 64р., сільська обивателька, (*вдова, дружина Федора Тимофійовича [18]*), діти: Олексій 18р., Іван 16р., Марія 3р., двір 23, СР1865 [1, арк.664].

Бондар Григорій Тимофійович 61р., сільський обиватель, дружина Ганна Антонівна 60р., (*Ганна Антонівна (Чередник), шлюб 23.05.1827 [22, арк.463]*) двір 65, СР1865 [1, арк.669].

Бондар Кіндрат Тимофійович 55р., сільський обиватель, дружина Мотря Іванівна 50р., (*Мотря Іванівна (Кравченко), шлюб 19.04.1836 [28, арк.1085]*), донька: Єлизавета 15р., двір 67, СР1865 [1, арк.669].

Тимофій Тимофійович мав синів: Федір 1814 – 1821, Гнат 1817 – 1821, Мирон 1818 р.н. й Тит 1821 р.н.

Бондар Мирон Тимофійович 44р., сільський обиватель, дружина Варвара Іванівна 39р., (*Варвара Іванівна (Михайленко) [36]*), діти: Феодосій 19р., Роман 14р., Петро 5р., Оксана 9р., Надія 17р., двір 68, СР1865 [1, арк.669].

Бондар Тит Тимофійович 41р., сільський обиватель, дружина Соломія Іванівна 40р., двір 68, СР1865 [1, арк.669].

Федір Тимофійович мав синів: Терентій 1812 р.н. та Онисій 1817 р.н.

Григорій Тимофійович мав синів: Карпо 1828 – 1861, Омелян 1831 р.н., Кузьма 1839 р.н. та Іван 1845 р.н.

Бондар Марія Романівна 40р., (*Марія Романівна (Чміль) [25]*) сільська обивателька, (вдова, дружина Карпа Григоровича [48]), діти: Микита 12р., Устина 15р., Килина 8р., двір 66, СР1865 [1, арк.669].

Бондар Омелян Григорович 34р., сільський обиватель, дружина Марфа Тихонівна 29р., (*Марфа Тихонівна (Лимар) [41]*), діти: Василь 5р., Степанида 7р., Василь 1р., двір 65, СР1865 [1, арк.669].

Бондаренко Омелян Григорович 65р., вдівець, селянин-власник, сторож в економії, діти: Микита 25р., солдат, Мар'яна 18р., робітниця в економії, Харитон 16р., робітник в економії, хата з дерева під соломою в дворі 73, ВП1897 [3, арк.163].

Кіндрат Тимофійович мав синів: Харитон 1840 р.н. і Гаврило 1846 р.н.

Мирон Тимофійович мав синів: Феодосій 1845 р.н., Федот 1846 р.н., Мефодій 1847 р.н., Роман 1850 р.н., Карпо 1852 р.н. і Петро 1861 р.н.

Бондаренко Василина Василівна 44р., селянка-власниця, вдова, (*дружина Романа Мироновича*), донька: Оксана Романівна 11р., хата з дерева під соломою в дворі 70, ВП1897 [3, арк.157].

Карпо Григорович мав сина Микиту 1855 р.н.

Бондаренко Микита Карпович 41р., селянин-власник, будівельник, землероб, дружина Хівря Григорівна 37р., діти: Ізот 16р., освіта в ЦПШ, покрівельний підмайстер, Тетяна 14р., Тимофій 12р., освіта в ЦПШ, Денис бр., Олександра 4р., Івасон 2р., Лаврентій 4р., мати Марія Романівна 72р., вдова, на утриманні сина, хата з дерева під соломою в дворі 58, ВП1897 [3, арк.130].

Омелян Григорович мав синів: Гнат 1856 р.н., Василь 1-й 1860 – 1919, Мина 1861 р.н., Василь 2-й 1864 – 1919, Микита 1871 р.н., Карпо 1876 р.н. і Харитон 1881 р.н.

Бондаренко Василь 1-й Омелянович 38р., (*народився 07.03.1860 [46, арк.1267]*) селянин-власник, робітник в економії, дружина Палажка Степанівна 33р., діти: Костянтин 13р., освіта в ЦПШ, Оксана 11р., Василина 8р., Секлета 5р., Порфирій 3р., бабуся Корнієнко Марфа Родіонівна 85р., вдова, на утриманні внука, хата з дерева під соломою в дворі 61, ВП1897 [3, арк.136].

Бондаренко Мина Омелянович 36р., селянин-власник, землероб, робітник в економії, дружина Марія Єрофіївна 32р., родом з Києва, діти: Микита 12р., Євгенія бр., Сава 4р., Текля 1р., тесть Бондаренко Єрофій Олексійович 65р., теща Анастасія Кирилівна 63р., родом з Журавки, хата з дерева під соломою в дворі 169, ВП1897 [4, арк.117].

Бондаренко Василь 2-й Омелянович 34р., (*народився 18.04.1864 [52, арк.1375]*), селянин-власник, робітник в економії, ротний ополченець 1розр., дружина Анастасія Трохимівна 28р., діти: Юхимія 8р., Кирило бр., Іван 2р., хата з дерева під соломою в дворі 72, ВП1897 [3, арк.161].

Микита Карпович мав синів: Ізот 1881 р.н., Тимофій 1885 р.н., Демид 1889 р.н., Денис 1890 – 1973, Лаврентій 1893 р.н., Івасон (Іван) 1895 р.н., Володимир 1898 – 1981, Іван, Микита 1901 р.н. та Антон 1906 р.н.

Тимофій Микитович мав сина Сергія 1920 р.н.

Бондаренко Денис, 1890 р.н., працював покрівельником на цукровому заводі, (*Денис Микитович, роки життя 1890 – 1973 [6, с.8]*), дружина Хівря Аврамівна, 1896 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (*роки життя 1897 – 1952 [6, с.8]*), син Василь Денисович, 1929 р.н., син Олекса Денисович, 1931 р.н. Землі 64 сотки. Хата збудована 1915 року. Господарство №142, ПК1944 [5, с.62].

Бондаренко Іван Микитович, 1894 р.н., працював у колгоспі, в РСЧА з 1944 року, дружина Марія Олек., 1905 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 1905 – 1966 [6, с.24]*), дочка Ганна Іванівна, 1926 р.н., працювала на залізниці, син Володимир Іванович, 1935 р.н., дочка Віра Іванівна, 1938 р.н. Землі 40 соток. Господарство №323, ПК1944 [5, с.120].

Бондаренко Володимир Микитович, 1898 р.н., працював на лісництві, у 1944 році був у РСЧА, (*роки життя 28.07.1898 – 13.04.1981 [6, с.7]*), дружина Федоска Ю., 1892 р.н., працювала в колгоспі, (*Феодосія Юхимівна, роки життя 26.07.1895 – 12.09.1978 [6, с.7]*), дочка Олександра Володимирівна 1925 р.н., дочка Ніна Володимирівна 1937 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №12, ПК1944 [5, с.24].

Бондаренко Микита Микитович, 1901 р.н., службовець, перебував у Німеччині з 1944 року, був засуджений в 1945 році, дружина Феня Сергіївна, 1903 р.н., росіянка, працювала в колгоспі, виїхала на

Донбас, мати Савостіна Анастасія Семенівна, 1864 р.н., росіянка. Землі 70 соток. Господарство №59, ПК1944 [5, с.37].

Бондаренко Степанида Олентіївна, 1902 р.н., (*дружина Антона Микитовича 1906 р.н.*), працювала в колгоспі, дочка Ганна Антонівна, 1927 р.н., працювала в колгоспі, дочка Зінаїда Антонівна, 1929 р.н. Землі 55 соток. Хата збудована в 1890 році. Господарство №60, ПК1944 [5, с.37,38].

Гнат Омелянович мав сина Никифора.

Никифор Гнатович мав синів: Андрія 1908 р.н., Зота і Григорія 1911 р.н.

Андрій Никифорович мав сина Олександра (1935 – 2016) [6, с.8].

Бондаренко Григорій Никифорович, 1911 р.н., працював механіком, (*роки життя 04.1911 – 08.1958 [6, с.49]*), дружина Олександра Василівна (*Кельбас*), 1921 р.н., працювала вчителькою в школі, дочка Олена Григорівна, 1943 р.н., син Анатолій Григорович, 1944 р.н., мати Наталка Марківна, 1884 р.н. Землі 37 соток. Хата збудована в 1905 році. Господарство №131, ПК1944 [5, с.58,59].

Бондаренко О. Зотівна, 1905 р.н., сестра Анастасія Зотівна (*Сопільняк, роки життя 13.09.1922 – 16.01.2004 [6, с.56]*), 1922 р.н., працювала на залізничній станції, землі 82 сотки. Господарство № 9, ПК1944 [5, с.23].

Василь 1-й Омелянович мав синів: Костянтин 1884 – 1974, Порфирій 1893 р.н. та Матвій 1899 р.н.

Порфирій Васильович мав синів Владислава (1927 – 1927)[73, арк.603] та Леоніда (1931 – 1961) [6, с.24].

Бондаренко Костянтин Васильович, 1883 р.н., (*роки життя 1884 – 1974 [6, с.8]*), працював обліковцем у колгоспі, мати Пелагея Степанівна, 1861 р.н., квартирантка Олійник Феодосія, 1905 р.н., працювала в колгоспі, її син Юрій, 1927 р.н., її син Михайло, 1928 р.н., навчався в ФЗУ, її дочка Галина, 1930 р.н. Землі 56 соток. Хата збудована в 1906 році. Господарство №63, ПК1944 [5, с.38].

Бондаренко Матвій Васильович, 1899 р.н., працював столяром, перебував у Німеччині з 1944 року, дружина Ївга Аврамівна, 1901 р.н., працювала в колгоспі, дочка Ганна Матвіївна, 1922 р.н., перебувала в Німеччині з 1943 року, дочка Марія Матвіївна, 1924 р.н., перебувала в Німеччині з 1943 року, син Петро Матвійович, 1926 р.н., в РСЧА з 1944 року, син Іван Матвійович, 1928 р.н., працював у колгоспі, дочка Ніна Матвіївна, 1930 р.н., працювала в колгоспі, дочка Лідія Матвіївна, 1942 р.н., сестра Христина Василівна, 1901 р.н., працювала в колгоспі. Землі 55 соток. Хата збудована в 1885 році. Господарство №65, ПК1944 [5, с.39].

В Івана Матвійовича донька Олександра 1952 р.н.

Мина Омелянович мав дітей: Микита 1885 р.н., Сава 1893 р.н., Параска 1895 р.н., Овсій 1901 р.н. та Іван 1918 р.н.

Іван Минович мав синів Леоніда 1946 р.н., Михайла 1948 р.н. та Федора 1952 р.н.

Бондаренко Сава Минович, 1893 р.н., працював на лісництві, був засуджений, дружина Лукія Т., 1905 р.н., дочка Катерина Савівна, 1923 р.н., працювала на лісництві, (*роки життя 12.08.1923 – 27.01.2008 [6, с.8]*), дочка Анастасія Савівна, 1924 р.н., працювала на залізниці, дочка Галина Савівна, 1934 р.н. Землі 22 сотки. Господарство №327, ПК1944 [5, с.122].

Параска Минівна (01.01.1895 – 09.10.1980) [6, с.14] вийшла заміж за Миронюка Григорія Йосиповича (14.10.1897 – 14.10.1968) [6, с.14]. Їхні діти: Петро 1920 р.н., Борис 1925 р.н. і Килина 1930 р.н.

Василь 2-й Омелянович мав синів: Кирило 1891 р.н., Улян та Іван 1895 р.н.

Бондаренко Кирило Васильович, 1890 р.н., працював бухгалтером на цукровому заводі, дружина Марфа Іванівна, 1891 р.н., син Микита Кирилович, 1917 р.н., працював майстром на цукровому заводі, невістка Надія Кирилівна, 1925 р.н., онучка Раїса Микитівна, 1944 р.н., син Василь Кирилович, 1926 р.н., в РСЧА з 1944 року, онучка Ніна Василівна, 1941 р.н. Землі 60 соток. Господарство №159, ПК1944 [5, с.69].

Бондар Марко Антонович 69р., сільський обиватель, дружина Марина Іллівна 61р., двір 38, СР1865 [1, арк.665].

Бондар Йосип Маркович 41р., сільський обиватель, дружина (*Шпитальна [30]*) Фотина Панасівна 40р., діти: Олексій 18р., Григорій 12р., Горпина 16р., Гафія 13р., Василина 3р., двір 40, СР1865 [1, арк.666].

Бондар Трохим Маркович 36р., сільський обиватель, дружина (*Добаранченко [39]*) Горпина Мартинівна 32р., двір 21, СР1865 [1, арк.663].

Бондар Демид Маркович 35р., сільський обиватель, дружина Олена Савівна 31р., син: Петро 2р. (народився 24.12.1863 [51, арк.1264]), двір 42, СР1865 [1, арк.666].

Бондар Григорій Маркович 30р., сільський обиватель, дружина Гафія Яківна 26р., син: Федір 7р. (народився 08.02.1859 [49, арк.1252]), двір 38, СР1865 [1, арк.665].

Бондар Панас Маркович 26р., сільський обиватель, дружина Ірина Іванівна 24р., діти: Максим 3р. (народився 03.01.1862 [50, арк.252]), Феодосія 1р., двір 39, СР1865 [1, арк.665].

Бондар Андрій Маркович 24р., сільський обиватель, дружина (Бреженко [79]) Феодора Давидівна 23р., двір 58, СР1865 [1, арк.668].

Бондаренко Іван Дементійович 34р., вдівець, селянин-власник, освіта в ЦПШ, чорнороб в цукрозаводі, брат Дмитро Дементійович 18р., пастух, хата з дерева під соломою в дворі 77, ВП1897 [3, арк.173].

Бондаренко Леонтій Дементійович 31р., селянин-власник, чорнороб в цукрозаводі, дружина Текля Гнатівна 24р., діти: Григорій 5р., Ксенофонт 1р., хата з глини під соломою в дворі 85, ВП1897 [3, арк.191].

Бондаренко Дмитро Дементійович 18р., пастух, мешкав разом з братом Бондаренком Іваном, хата з дерева під соломою в дворі 77, ВП1897 [3, арк.173].

Бондаренко Митрофан Олексійович 48р., (народився 03.06.1850 [38, арк.1181]), селянин-власник, землероб, візник, дружина Фотина Васиївна 45р., діти: Семен 18р., Тарас 16р., Гафія 13р., Ликера 11р., Веремій 9р., Марія 7р., Ірина 5р., хата з дерева під залізом в дворі 167, ВП1897 [4, арк.113].

Бондаренко Тетяна Григорівна, 1887 р.н., (дружина Тараса Митрофановича, 1881 р.н., роки життя 1888 – 1967 [6, с.8]), дочка Кирнус Марфа Тарасівна, 1919 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 25.10.1919 – 12.10.1992 [6, с.12]), зять Кирнус Григорій Максимович, 1915 р.н., в РСЧА з 1944 року, (роки життя 12.07.1915 – 19.01.1995 [6, с.12]), онук Кирнус Василь Григорович, 1943 р.н., онук Валентин Григорович, 1944 р.н. Землі 73 сотки. Господарство №170, ПК1944 [5, с.73].

Бондаренко Федора Іванівна, 1890 р.н., (дружина Семена Митрофановича, 1879 р.н.), дочка Олександра Семенівна, 1917 р.н., шофер, працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 15.02.1917 – 13.09.1977 [6, с.8]), син Іван Семенович, 1919 р.н., (народився 27.09.1919 [71]), працював трактористом, в РСЧА з 1939 року, син Филімон Семенович, 1908 р.н., працював бригадиром в колгоспі, (роки життя 14.01.1908 – 12.03.1986 [6, с.8]), невістка Явдоха Павлівна, 1917 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, онучка Лідія Филімонівна, 1936 р.н., онучка В. Филімонівна, 1939 р.н. Землі 48 соток. Хата збудована в 1920 році. Господарство №161, ПК1944 [5, с.69,70].

Бондар Олексій Іванович 58р., сільський обиватель, дружина Василина Васиївна 45р., діти: Митрофан 14р., Фросина 15р., Марія 11р., двір 40, СР1865 [1, арк.666].

(Бондар) Гнат Олексійович 23р., сільський обиватель, дружина Анастасія Григорівна 21р. (Оситняжська), шлюб 10.11.1863 [51, арк.1273]), двір 43, СР1865 [1, арк.666].

Бондаренко Гнат Олексійович 56р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Анастасія Григорівна 55р., син: Никифір 16р., освіта в ЦПШ, робітник в економії, хата з дерева під соломою в дворі 166, ВП1897 [4, арк.111].

Бондаренко Василь Михайлович, 1910 р.н., токар, працював агентом Златопільського райфінвідділу, (роки життя 03.04.1910 – 15.05.1970 [6, с.24]), дружина Ганна Аврамівна, 1919 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 17.10.1919 – 08.06.2005 [6, с.24]), син Валентин Васильович, 1942 р.н., дочка Лідія Васиївна, 1944 р.н., мати Гафія Панасівна 1880 р.н. (роки життя 15.01.1880 – 17.02.1972 [6, с.24]). Землі 1га 9соток. Господарство №26, ПК1944 [5, с.28].

Бондаренко В.Ф. (жін.), 1885 р.н. (Василина Феодосіївна, роки життя 1885 – 1963 [6, с.24], дружина Семена Григоровича (1883 – 1945), син Федір Семенович, 1914 р.н., учитель, в РСЧА з 1936 року, син Микола Семенович, 1921 р.н., в РСЧА з 1940 року. Землі 62 сотки. Хата збудована в 1918 році. Господарство №197, ПК1944 [5, с.82].

Бондаренко Веремій Якович 50р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Марія Федорівна [63, арк.216], дочка Олена Вереміївна 17р., робітниця в економії, хата з дерева під соломою в дворі 9, ВП1897 [3, арк.20].

Бондаренко Гаврило Маркіянович, 1902 р.н., працював рахівником в колгоспі, дружина Федора Матвіївна, 1900 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 25.09.1900 – 25.04.1993 [6, с.25]), дочка Єлизавета Гаврилівна, 1924 р.н., дочка Галина Гаврилівна, 1928 р.н., школярка, працювала чорноробочою в колгоспі, син Василь Гаврилович, 1930 р.н., школяр, (роки життя 15.12.1930 –

20.09.2011 [6, с.24]), син Андрій Гаврилович, 1937 р.н., дочка Людмила Гаврилівна, 1940 р.н. Землі 71 сотка. Господарство №194, ПК1944 [5, с.82].

Бондаренко Григорій Маркович, 1890 р.н., працював майстром в МТС, дружина Палажка Романівна, 1890 р.н., дочка Оксана Григорівна, 1913 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Іван Григорович, 1921 р.н., працював забійником в шахті, в РСЧА з 1944 року, дочка Віра Григорівна, 1925 р.н., працювала трактористкою в колгоспі, дочка Фросина Григорівна, 1925 р.н., працювала санітаркою, дочка Валентина Григорівна, 1936 р.н. Землі 75 соток. Господарство №168, ПК1944 [5, с.72,73].

Бондаренко Григорій О., 1910 р.н., працював кагатником, в РСЧА з 1944 року, (*Григорій Олександрович, роки життя 1910 – 1944 [7, с.193]*), дружина Явдоха Семенівна, 1916 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Галина Григорівна, 1937 р.н., дочка Олександра Григорівна, 1939 р.н. Землі 52 сотки. Хата збудована в 1938 році. Господарство №200, ПК1944 [5, с.83].

Бондаренко Данило Іванович, 1894 р.н., працював кравцем на цукровому заводі, (*роки життя 15.12.1894 – 23.01.1984 [6, с.24]*) дружина Зінаїда Пантеліївна, 1889 р.н., (*Зінаїда Петрівна, роки життя 28.08.1908 – 08.02.1972 [6, с.24]*) син Борис Данилович, 1920 р.н., в РСЧА з 1940 року, (*роки життя 16.08.1919 – 05.12.2000 [6, с.24]*) дочка Марія Данилівна, 1922 р.н., працювала фармацевтом, син Володимир Данилович, 1923 р.н., працював на залізничній станції, (*роки життя 1923 – 1951 [6, с.24]*) дочка Надія Данилівна, 1927 р.н., працювала на пошті, (*народилася 27.12.1925*), син Василь Данилович, 1929 р.н., школяр, дочка Олександра Данилівна, 1930 р.н., школярка, (*народилася 20.07.1930*), син Павло Данилович, 1932 р.н., школяр, (*роки життя 1932 – 1951 [6, с.25]*) онук Віталій Борисович, 1944 р.н. Землі 50 соток. Господарство №155, ПК1944 [5, с.67].

Бондаренко Дмитро Федорович, 1906 р.н., працював слюсарем, в РСЧА з 1941 року, дружина Ольга Мартіянівна, 1913 р.н., працювала в колгоспі, син Анатолій Дмитрович, 1939 р.н., син Володимир Дмитрович, 1940 р.н., сестра Матусевич Фросина Михайлівна, 1907 р.н. Землі Іга 9 соток. Хата збудована в 1886 році. Господарство №165, ПК1944 [5, с.71].

Бондаренко Євдокія Мойсеївна 55р., дружина Івана (*Антоновича*) Бондаренка, солдатська вдова, донька Марія 12р., двір 3, СР1865 [1, арк.661].

Бондаренко Євдокія Хомівна 32р., сільська обивателька, вдова, (*Євдокія Хомівна (Бугаєнко), дружина Охріма Івановича [36]*), діти: Макар 16р., Іван 8р., Ганна 14р., сестра Горпина Хомівна 40р., дівчина, двір 20, СР1865 [1, арк.663].

Бондар Іван Йосипович 22р., сільський обиватель, дружина Мотря Антонівна 20р., (*Мотря Антонівна (Чміленко), шлюб 08.06.1864 [52, арк.3578]*) двір 39, СР1865 [1, арк.665].

Бондаренко Іван Трохимович, 1862 р.н., дочка Пистина Іванівна, 1914 р.н., (*роки життя 02.11.1914 – 26.01.1980 [6, с.8]*), внучка Надія Іванівна, 1943 р.н., зять Бойкин Іван Степанович, 1917 р.н., в РСЧА з 1944 року. Землі 60 соток. Хата збудована в 1896 році. Господарство №151, ПК1944 [5, с.65].

Бондаренко Андрій Іванович, 1911 р.н., працював бригадиром, в РСЧА з 1941 року, дружина Явдоха, 1914 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Ніна Андріївна, 1939 р.н., дочка Раїса Андріївна, 1941 р.н., (*Гончаренко (Бондаренко) Раїса Андріянівна, роки життя 27.09.1941 – 12.02.2013 [6, с.30]*). Землі 70 соток. Хата збудована в 1896 році. Господарство №150, ПК1944 [5, с.65].

Бондар Ілля Федорович 43р., сільський обиватель, дружина (*Махиня [33]*) Горпина Йовівна 40р., діти: Назар 16р., Павло 13р., Созонт 11р., Тит 4р., (*народився 01.04.1862 [50, арк.579]*), двір 24, СР1865 [1, арк.664].

Бондар Харитон Федорович 25р., сільський обиватель, дружина Марія Олексіївна 22р., (*Феодосія Олексіївна (Скалецька), шлюб 27.01.1863 [51, арк.1266]*), двір 23, СР1865 [1, арк.664].

Бондаренко Кіндрат Андрійович 18р., селянин-власник, освіта в ЦППШ, землероб, мати Федора Давидівна 40р., вдова, хата з дерева під соломою в дворі 143, ВП1897 [4, арк.59].

Бондаренко Кирило Кіндратович, 1900 р.н., колгоспник, вдома, хворий, дружина Ганна Яківна, 1905 р.н., інвалід праці, син Микола Кирилович, 1936 р.н., дочка Галина Кирилівна, 1938 р.н. Землі 64 сотки. Хата збудована 1946 року. Господарство №90, ПК1944 [5, с.46].

Бондаренко Клара Петрівна, 1937 р.н., мешкала в родині *Волошина Івана Васильовича*, вибула. Землі 68 соток. Господарство №184, ПК1944 [5, с.78].

Бондаренко Меланія М., 1904 р.н., працювала в колгоспі, дочка Ніна Євlampіївна, 1924 р.н., навчалася в Одесі, сестра Волошина Олександра М., 1900 р.н., працювала на залізничній станції, небіж Ловченко Євген Іванович, 1937 р.н. Землі 37 соток. Господарство № 35, ПК1944 [5, с.31].

Бондаренко М.П. (жін.), 1868 р.н. Землі 27 соток. Господарство №195, ПК1944 [5, с.82].

Бондаренко Мотря Федорівна, 1866 р.н., дочка Колодяжна Наталка, 1914 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, онук Колодяжний Валентин Васильович, 1938 р.н., дочка Царенко Ганна М., 1912 р.н., в РСЧА з 1941 року, дочка Царенко Надія, дочка Царенко Віра. Землі 75 соток. Хата збудована в 1901 році. Господарство №160, ПК1944 [5, с.69].

Бондаренко Неоніла Андріївна, 1896 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Одорошенко Явдоха, 1925 р.н., перебувала в Німеччині з 1942 року, дочка Бондаренко Ганна Н., 1920 р.н., перебувала в Німеччині до 1945 року. Землі 50 соток. Господарство № 34, ПК1944 [5, с.30,31].

Бондаренко Ольга А., 1881 р.н., одноосібниця Землі 55 соток. Господарство № 42, ПК1944 [5, с.32].

Бондаренко О.Ф., (Олександр Федорович) 1876 р.н., зять Лимар Василь Степанович, 1922 р.н., працював трактористом, в РСЧА з 1944 року, дочка Лимар Марія Олекс., 1922 р.н., внучка Лимар Віра Василівна, 1941 р.н. Землі 56 соток. Хата збудована в 1923 році. Господарство №213, ПК1944 [5, с.87].

Бондаренко Палажка Григорівна, 1884 р.н., син Микола Якович, 1908 р.н., в РСЧА з 1934 року, дочка Марія Яківна, 1920 р.н., працювала касиром в Златопільській ощадкасі, син Кіндрат Якович, 1922 р.н., перебував у Німеччині з 1943 року, син Ілля Якович, 1924 р.н., перебував у Німеччині з 1943 року, дочка Головка Катерина Яківна, 1911 р.н., працювала стрілочницею, онучка Головка Віра Олексіївна, 1937 р.н., онучка Головка Надія Олексіївна, 1944 р.н., онучка Головка Любов Олексіївна, 1944 р.н., Землі 40 соток. Господарство № 28, ПК1944 [5, с.29].

Бондаренко Палажка Пилипівна, 1897 р.н., одноосібниця, мати Довгенко Явдоха П., 1870 р.н. Землі 40 соток. Господарство № 31, ПК1944 [5, с.30].

Бондаренко Ф.М. (жін.), 1901 р.н., працювала в колгоспі, дочка Зінаїда Єфремівна, 1924 р.н., син Петро Єфремович, 1926 р.н., перебував у Німеччині з 1943 року, (Петро Охрімович, роки життя 12.12.1926 – 24.08.2002 [6, с.25]) дочка Параска Єфремівна, 1928 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №314, ПК1944 [5, с.117,118]

Бондаренко Юхим Іванович, 1902 р.н., в РСЧА з 1944 року, дружина Ганна Семенівна, 1905 р.н., син Олекс Юхимович, 1929 р.н., дочка Марія Юхимівна, 1933 р.н., школярка, син Михайло Юхимович, 1940 р.н. Землі 75 соток. Господарство №177, ПК1944 [5, с.75].

Бондаренко Явдоха Демидівна, 1906 р.н., працювала в колгоспі. Землі 17 соток. Хата збудована в 1905 році. Господарство № 72, ПК1944 [5, с.41].

Бондаренко Я.М. (жін.), 1911 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Василь Петрович, 1937 р.н., школяр. Землі 32 сотки. Господарство №196, ПК1944 [5, с.82].

Бондаренко Яків Олентійович, 1898 р.н., працював вантажником, перебував у Німеччині з 1944 року, (роки життя 1899 – 06.08.1987 [6, с.25]), дружина Ярина Савівна, 1897 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Мотря Яківна, 1925 р.н., син Семен Якович, 1928 р.н., працював уповноваженим інспектором в Рейментарівці, син Теофан Якович, 1930 р.н., школяр, працював чорноробом в колгоспі, Андрухіна Марина, 1897 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі. Землі 41 сотка. Хата збудована в 1929 році. Господарство № 30, ПК1944 [5, с.29,30].

Бондаренко Семен Якович, 1914 р.н., тесля, пожежник, інвалід 2 кат., працював сторожем у колгоспі, дружина Марія Пилипівна, 1918 р.н., (роки життя 03.03.1918 – 19.11.1997 [6, с.25]), дочка Віра Семенівна, 1942 р.н., дочка Любов Семенівна, 1944 р.н. Землі 42 сотки. Хата збудована в 1946 році. Господарство № 29, ПК1944 [5, с.29].

Бондаренко Ярина Якимівна, 1880 р.н., дочка Марія Давидівна, 1918 р.н., працювала ланковою в колгоспі, дочка Олена Давидівна, 1921 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Ганна Давидівна, 1923 р.н., працювала розсильною в сільраді, син Петро Давидович, 1914 р.н., в РСЧА з 1944 року. Землі 70 соток. Господарство №183, ПК1944 [5, с.77].

БОРИСЕНКИ

Прізвище *БОРИСЕНКО* є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1813 році [15, арк.431], похідне від Бориса Григоренка, згадка в 1797 році [13, арк.16]. Борис Григорович Григоренко (1743 – 1824) з дружиною Марією Герасимівною (1758 – 1823) мали дітей: Марію 1774 р.н. та Івана 1797 р.н. У Марії Борисівни Григоренко (1774 – 1824) з Борисовим зятем Прокопом Матвійовичем син Назар Прокопович Борисенко 1797 р.н. А він разом з дружиною Соломією Данилівною (Дяченко) 1797 р.н.

мали синів Петра 1818 р.н. і Якова. У Петра сини: Мартіян 1841 р.н. і Артем 1849 р.н. А в Якова з дружиною Палажкою Касянівною 1852 р.н. син Петро 1876 р.н. Палажка Касянівна вдруге вийшла заміж за Абакума Артемовича Царенка 1849 р.н. Іван Борисович Борисенко (Григоренко) (1797 – 1871) разом з дружиною Феодосією Іванівною (Ворожкою) (1797 – 1871) мали сина Матвія Івановича Борисенка 1829 р.н.

Борисенко Артем Петрович 52р., селянин-власник, землероб, на відхожих промислах, дружина Фросина Аврамівна 50р., (Фросина Аврамівна (Красота), шлюб 03.05.1870 [60, арк.594]), діти: Овдій 24р., швець-майстер, ротний ополченець 1 розряду, Олександра 19р., покоївка, Марфа 16р., вишивальниця рушників, Матвій 14р., Гордій 11р., освіта в ЦПШ, Леонтій 9р., Михайло 7р., хата з глини під соломною в дворі 50, ВП1897 [3, арк.110].

Борисенко Мирон В., 1891 р.н., працював ковалем в колгоспі, (Мирон Васильович, роки життя 1888 – 1951 [6, с.25]), дружина Харитина Прокопівна, 1885 р.н., (роки життя 14.10.1888 – 15.07.1972 [6, с.25]), син Павло Миронович, 1918 р.н., працював машиністом, в РСЧА з 1937 року, (роки життя 21.12.1918 – 17.09.1975 [6, с.25]), невістка Поліна Т., працювала бухгалтером на цукровому заводі, онучка Світлана Василівна, 1940 р.н. Землі 70 соток. Господарство №204, ПК1944 [5, с.85].

Борисенко В.М., 1938 р.н., мешкав у сестри Чумак Г.Д. Землі 53 сотки. Господарство №311, ПК1944 [5, с.117].

Борисенко Мартіян Петрович 56р., селянин-власник, освіта в полку, доглядач в економії, дружина Фросина Василівна 55р., діти: Тетяна 15р., Семен 13р., освіта в ЦПШ, Харитон 10р., освіта в ЦПШ, Килина бр., хата з дерева під соломною в дворі 56, ВП1897 [3, арк.126].

Борисенко Матвій Іванович 25р., сільський обиватель, дружина Степанида Іванівна 23р., донька: Марія 3р., двір 30, СР1865 [1, арк.664].

Борисенко О.П. (жін.), 1900 р.н., (дружина Харитона Кириловича (1901 – 1943), дочка Валентина Харитонівна, 1929 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Олександра Харитонівна, 1930 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Галина Харитонівна, 1938 р.н. Землі 45 соток. Господарство №211, ПК1944 [5, с.86].

Борисенко Петро Якович 21р., селянин-власник, робітник в економії, дружина Олена Гнатівна 19р., мешкали у вітчима Царенка Абакума, хата з дерева під соломною в дворі 114, ВП1897 [3, арк.257].

Борисов Василь, 1916 р.н., вибув у Сибір, мешкав на квартирі Бебиха Івана Дмитровича, Борисова Явдоха, 1927 р.н., вибула в Сибір. Землі 13 соток. Господарство №249, ПК1944 [5, с.99].

Бородін Артем Захарович, 1913 р.н., в РСЧА з 1941 року, дружина Тільна Серафима Лаврентіївна, 1910 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 18.09.1910 – 18.07.1988 [6, с.17]), син Бородін Володимир Артемович, 1938 р.н., дочка Бородіна Ганна Артемівна, 1940 р.н., Землі 21 сотка. Господарство №58, ПК1944 [5, с.37].

Браженко Василь, 1920 р.н., в РСЧА з 1941 року, мешкав у теці Шуригіної Віри Іванівни, дружина Браженко Тетяна Максимівна, 1917 р.н., працювала скарбником в клубі, син Браженко Володимир Васильович, 1939 р.н. Землі 42 сотки. Господарство №25, ПК1944 [5, с.27,28].

Бражник Ярина С., 1900 р.н., (Ірина Самсонівна, роки життя 1900 – 18.07.1976 [6, с.25]), дочка Анастасія Федотівна, 1925 р.н., син Віктор Федотович, 1927 р.н., працював слюсарем, в РСЧА з 1944 року, (роки життя 24.11.1927 – 27.04.2002 [6, с.25]), син Борис Федотович, 1935 р.н., школяр, зять Гончар Василь Андрійович, 1915 р.н., працював фельдшером, в РСЧА з 1944 року, (роки життя 1915 – 1951 [6, с.30]), дочка Гончар Марія Федотівна, 1921 р.н., працювала рахівником в Капітанівському ССТ, (роки життя 05.06.1921 – 28.12.1998 [6, с.30]), онучка Гончар Катерина Василівна, 1944 р.н. Господарство №284, ПК1944 [5, с.109].

Брайковська (Крупська) Дарина Андріївна 53р., (народилася 18.03.1843 [32, арк.388], 28.05.1862 шлюб з Брайковським Кузьмою Михайловичем 1839 р.н. [50, арк.599]), вдова, особиста почесна громадянка, засоби для життя – швачка-майстриня, хата в дворі 48, ВП1897 [3, арк.105].

БРЕГИ

Прізвище БРЕГА є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1786 році [13, арк.3], похідні від нього прізвища Бреженко та Береговий.

В Бреги Івана сини: Юхим і Федір 1745 р.н. (від них надалі пішли Бреженки) та Самійло 1750 р.н. (від нього пішли Берегові).

У Федора Івановича сини: Остап 1773 р.н., Микита 1786 р.н. і Назар 1793 р.н.

В Остапа Федоровича сини: Дем'ян 1798 р.н., Роман 1811 р.н.

В Микити Федоровича сини: Давид 1811 р.н., Карпо 1821 р.н. і Прокіп 1828 р.н.

В Назара Федоровича син Никифір 1824 р.н. і Тарас 1828 р.н.

Брега Дометій Дем'янович 29р., сільський обиватель, дружина Марія Іванівна 28р., двір 87, СР1865 [1, арк.672].

Брега Давид Микитович 51р., сільський обиватель, дружина (*Махня [26]*) Гафія Йовівна 50р., син: Тихін 16., двір 54, СР1865 [1, арк.668].

Брега Василь Давидович 46р., селянин-власник, землероб, на відхожих промислах, дружина Устина Корнилівна 50р., діти: Мина 18р., робітник в економії, Параска 13р., хата з дерева під соломою в дворі 150, ВП1897 [4, арк.76].

Брега Дорофій Давидович 27р., сільський обиватель, дружина Марія Іванівна 25р., донька: Горпина 1р., двір 54, СР1865 [1, арк.668].

Брега Єрофій Давидович 58р., (*народився 04.10.1837*), селянин-власник, землероб, візник, дружина Євдокія Григорівна 34р., (*другий шлюб, колишній чоловік Корсунський Прокіп*), діти: Іван 21р., (*народився 28.09.1867 [55, арк.1406]*), Сергій 20р., двірник у священника, Пистина 7р., Оксана 5р., Митрофан 2р., пасинок: Корсунський Агей 13р., хата з глини під соломою в дворі 133, ВП1897 [4, арк.38].

Брега Олександр Єрофійович 23р., селянин-власник, робітник в економії, дружина Юхимія Митрофанівна 19р., син: Тихін 2тижні, хата в дворі 134, ВП1897 [4, арк.40].

Брега Тихін Давидович 52р., селянин-власник, землероб, дружина Христина Пилипівна 46р., діти: Максим 26р., (*народився 21.01.1870 [60, арк.578]*), освіта в полку, кучер, перебував у військовому запасі, Яків 25р., (*народився 10.10.1873 [63, арк.220]*), робітник в економії, Юхим 16р., робітник в економії, Гафія 13р., Ганна 11р., Хома 9р., Хівря 4р., хата з дерева під соломою в дворі 94, ВП1897 [3, арк.211].

Брега Марія Никифорівна 38р., солдатська дружина (*Карпа Микитовича*), діти: Яким 14р., Зіновій 8р., Ликера 10р., Меланія бр., двір 6, СР1865 [1, арк.661].

Брега Прокіп Микитович 36р., сільський обиватель, дружина Василина Олексіївна 28р., (*Василина Олексіївна (Довгаль), шлюб 20.04.1852 [40, арк.290]*) діти: Василь 9р., Олександра 7р., Меланія 2р., двір 15, СР1865 [1, арк.663].

Брега Никифір Назарович 29р., сільський обиватель, дружина Марія Якимівна 35р., діти: Панас 3р., Олександра 10р., Євдокія 3р., (*народилася 17.02.1863 [51, арк.1253]*), Дарина 1р., двір 86, СР1865 [1, арк.672].

Брега Тарас Назарович 37р., сільський обиватель, дружина Катерина Миронівна 41р., (*Катерина Миронівна (Махня), шлюб 21.06.1863 [51, арк.1270]*) двір 15, СР1865 [1, арк.663].

Бреженко (*трансформація прізвища Брега*) Тарас Назарович 67р., вдівець, селянин-власник, землероб, тесля, хата з дерева під соломою в дворі 14, ВП1897 [3, арк.32].

БРЕЖЕНКИ

Прізвище БРЕЖЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1791 році [13, арк.42], похідне від Бреги, згадка в 1786 році [13, арк.3].

В Дем'яна Остаповича 1798 р.н. сини: Леонтій 1823 р.н. і Дементій 1831р.н.

В Леонтія Дем'яновича сини: Гнат 1849 р.н., Кіндрат 1851 р.н., Кирило 1858 р.н. та Яків 1866 р.н.

У Гната Леонтійовича сини: Никифір і Сергій 1875 р.н.

В Давида Микитовича сини: Єрофій 1837 р.н., Дорофій 1838 р.н., Тихін 1846 р.н. і Василь 1851 р.н.

В Карпа Микитовича сини: Тимофій і Зіновій 1848 р.н.

Бреженко Палажка Григорівна 35р., солдатська дружина (*Леонтія Дем'яновича*), діти: Гнат 16р., Кіндрат 14р., Кирило бр., Василь 3р., Меланія 5р., двір 6, СР1865 [1, арк.661].

Бреженко Катерина Трохимівна 46., вдова, (*Катерина Трохимівна (Русенко), дружина Кіндрата Леонтійовича [66, арк.188]*) селянка-власниця, землеробка, робітниця в економії, діти: Килина 17р., Ганна 15р., освіта в ЦПШ, Іван 10р., хата з дерева під соломою в дворі 10, ВП1897 [3, арк.22].

Бреженко Кирило Леонтійович 39р., (*народився 08.06.1858 [45, арк.1223]*), солдат в запасі, освіта в полку, машиніст в цукрозаводі, дружина Мар'яна Прохорівна 29р., селянка-власниця, діти: Фросина 11р., Григорій 7р., Родіон 5р., Григорій 3р., хата з дерева під соломою в дворі 68, ВП1897 [3, арк.152].

Бреженко Родіон Кирилович, 1893 р.н., (*народився 20.04.1893 [6, с.26]*), працював на цукровому заводі, дружина Марфа Прокопівна, 1887 р.н., дочка Олена Родіонівна, 1921 р.н., дочка Мороз Марія

Родіонівна, 1914 р.н., (вдова Луки Павловича 12.05.1912 – 13.05.1944 [6, с.46]), внук Мороз Анатолій Л., 1937 р.н, внук Мороз Володимир Л., 1939 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №55, ПК1944 [5, с.36].

Бреженко Яків Леонгійович 30р., (народився 26.11.1866 [54, арк.1356]), селянин-власник, чорнороб на цукрозаводі, лісоруб, ротний ополченець Ірозр., дружина Олександра Григорівна 24р., родом з Пастирського, син: Михайло 2р., брат дружини Пилявський Максим Миколайович 6 р., родом з Пастирського, хата з дерева під соломою в дворі 64, ВП1897 [3, арк.142].

Бреженко Михайло Якович, 1895 р.н., дружина Палажка, 1889 р.н., син Микита Михайлович, 1919 р.н., в РСЧА з 1938 року, (роки життя 19.11.1919 – 09.03.1983 [6, с.9]), дочка Анастасія, 1921 р.н., працювала рахівником на Заготзерно, син Володимир, 1928 р.н. Землі 54 сотки. Хата збудована в 1891 році. Господарство №143, ПК1944 [5, с.62].

Бреженко Олександр Олександрович, 1900 р.н., в РСЧА з 1944 року, син Олександра Єрофійовича (народився 31.08.1873 [63, арк.217]), дружина Лукія Кіндратівна, 1903 р.н., працювала в колгоспі, (Ликера Кіндратівна, роки життя 1903 – 1951 [6, с.26]), дочка Оляна Олександрівна, 1927 р.н., сестра Григоренко Т.О., 1906 р.н., працювала мотористом, племінниця Мендилуца Т.Г., 1937 р.н., зять Джевага Микола Павлович, 1913 р.н., росіянин. Землі 54 сотки. Господарство №325, ПК1944 [5, с.121].

Бреженко Сергій Єрофійович 20р., селянин-власник, двірник в дворі священника, мешкав в родині священника Гната Грушевського, хата з дерева під соломою в дворі 86, ВП1897 [3, арк.193].

Бреженко Федора Романівна, 1876 р.н., (дружина Мина Васильовича), син Ілля Минович, 1920 р.н., працював машиністом в МТС, (роки життя 01.08.1920 – 11.05.2010 [6, с.9]), невістка Надія Яківна, 1923 р.н., (роки життя 01.09.1923 – 17.01.1993 [6, с.9]), дочка Євгенія Минівна, 1910 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 08.10.1909 – 15.11.1994 [6, с.14]), онука Галина Олександрівна, 1936 р.н., онук Володимир Олександрович, 1939 р.н., онук Анатолій Олександрович, 1940 р.н., (роки життя 20.03.1940 – 04.10.1993 [6, с.14]), зять Матвієнко Олександр Якович, 1895 р.н., працював кравцем, в РСЧА з 1941 року, (роки життя 04.12.1894 – 10.08.1972 [6, с.14]), дочка Дударьова Любов, 1923 р.н., зять Дударьов Максим І., 1905 р.н., син Андрій І., 1944 р.н. Землі 45 соток. Хата збудована в 1880 році. Господарство №96, ПК1944 [5, с.48].

Бреженко Килина Абакумівна, 1879 р.н., (дружина Кіндрата Тимофійовича (1880 – 16.12.1919)) дочка Оксана Кіндратівна, 1908 р.н., працювала ланковою в колгоспі, син Микита Кіндратович, 1912 р.н., працював теслею, дочка Марфа Кіндратівна, 1917 р.н., працювала на лісництві. Землі Іга 9 соток. Хата збудована 1911 року. Господарство №144, ПК1944 [5, с.62,63].

Бреженко Сава Тимофійович, 1882 р.н., дружина Харитина Ол., 1880 р.н., дочка Марія Савівна, 1919 р.н., (роки життя 28.03.1909 – 17.03.1990 [6, с.9]), Землі 75 соток. Хата збудована в 1891 році. Господарство №298, ПК1944 [5, с.113].

Бреженко Никифір Сергійович, 1908 р.н., працював бригадиром тракторної бригади, перебував у Німеччині з 1944 року, (роки життя 10.05.1909 – 10.08.1986 [6, с.9]), дружина Килина Платонівна, 1913 р.н., працювала трактористкою в колгоспі, мати Гафія Антонівна, 1874 р.н., син Володимир Никифорович, 1935 р.н., школяр, син Григорій Никифорович, 1937 р.н., син Олексій Никифорович, 1942 р.н. Землі 26 соток. Хата збудована 1906 року. Господарство №77, ПК1944 [5, с.42].

Бреженко Мокрина К., 1882 р.н., (дружина Юхима Тихоновича 1881 р.н.), дочка Галина Юхимівна, 1929 р.н., дочка Надія Юхимівна, 1917 р.н., невістка Ганна Олек., 1918 р.н., працювала в колгоспі, внук Євген Юхимович, 1942 р.н., син Юхим Юхимович, 1911 р.н., Сіпунова Ярина Юхимівна, 1913 р.н. Землі 70 соток. Хата збудована 1889 року. Господарство №84, ПК1944 [5, с.44].

Бреженко Петро Юхимович, 1908 р.н., (син Юхима Тихоновича 1881 р.н.), бригадир, голова колгоспу, перебував у Німеччині з 1944 року, дружина Ганна Лук'янівна, 1910 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 1910 – 1996 [6, с.9]), дочка Надія Петрівна, 1936 р.н., дочка Віра Петрівна, 1938 р.н., дочка Марія Петрівна, 1944 р.н., тесть Кравченко Лук'ян Логвинович, 1878 р.н., хворий вдома, теща Кравченко Оксана Павлівна, 1883 р.н. Землі 45 соток. Хата збудована 1921 року. Господарство №108, ПК1944 [5, с.52].

Бреженко Тимофій Никифорович 36р., (народився 22.01.1861 [48, арк.388], син Никифора Назаровича), селянин-власник, землероб, дружина Степанида Омелянівна 38р., батько Никифір Назарович 75р., діти: Кіндрат 16р., освіта в ЦПШ, Євдокія 12р., Сава 4р., Лукія 1р., хата з дерева під соломою в дворі 17, ВП1897 [3, арк.38].

Бреженко Марія Олександрівна, 1917 р.н., інвалід праці, Землі 35 соток. Хата збудована 1891 року. Господарство №78, ПК1944 [5, с.42].

Бреженко Митрофан А., (Єрофійович) 1886 р.н., перебував у Німеччині з 1944 року, дружина Марія Якимівна, 1888 р.н., працювала в колгоспі, син Борис Митрофанович, 1930 р.н., син Василь Митрофанович, 1922 р.н., Землі 82 сотки. Господарство №317, ПК1944 [5, с.118].

Бреженко Федір Денисович 43р., сільський обиватель, дружина Ганна Микитівна 36р., діти: Кіндрат 12р., Касян 2р., (народився 28.02.1864 [52, арк.1272]), Тетяна бр., двір 32, СР1865 [1, арк.665].

Бреженко Явдоха Пим., 1912 р.н., мешкала в родині Волошина Івана Васильовича, вибула. Землі 68 соток. Господарство №184, ПК1944 [5, с.78].

БРОВКИ – БРОВЧЕНКИ

Прізвище **БРОВЧЕНКО** є похідним від **БРОВКА**, корінного прізвища села Золотонівка, яке зникло 1769 року [75, арк. 42], існувало на території між селами Капітанівка і Журавка, можливо було попередником Капітанівки. Нащадки золотонівчан мешкають переважно в Журавці. Мешканець Журавки Бровченко Семен Максимович є прапраправнук Бровка із Золотонівки.

Бровченко Панас Семенович, 1902 р.н., працював бухгалтером, в РСЧА з 1944 року, (народився 04.07.1902 в Журавці, син Семена Максимовича, [82, арк.176]), дружина Ольга Максимівна, 1906 р.н., (роки життя 17.08.1906 – 01.05.1986 [6, с.26]), дочка Галина Панасівна, 1932 р.н., школярка, син Валентин Панасович, 1937 р.н., дочка Тамара Панасівна, 1935 р.н., школярка, дочка Діна Панасівна, 1940 р.н. Землі 15 соток. Хата збудована в 1940 році. Господарство №258, ПК1944 [5, с.101].

БУГАЄНКИ

Прізвище **БУГАЄНКО** є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1786 році [13, арк.3], похідне від **БУГАЯ**, згадка в 1786 році [13, арк.3]. Бугай Павло (1717 – 1805) з дружиною Гафією (1745 – 1800) мали дітей: Гафія 1763 р.н., Кирило 1769 р.н., Євдокія 1773 р.н., Федір 1775 р.н. і Фотина 1778 р.н. Гафія Павлівна і Данило Степанович Бугаєвий зять 1751 р.н. мали синів: Филімон 1786 р.н., Хома 1787 р.н. та Петро 1801 р.н. В Петра Даниловича Бугаєнка були сини: Іван 1829 р.н., Семен 1833 р.н., Федір 1836 р.н. й Охрім 1828 р.н. Охрім Петрович мав синів: Іван 1856 р.н., Аврам 1872 р.н. та Григорій 1860 р.н. У Григорія Охрімовича були сини: Пилип 1882 р.н., Максим 1886 р.н. і Микита 1899 р.н.

Бугаєнко Оксана Степанівна 65р., сільська обивателька, вдова, (дружина Петра Даниловича [46]) донька Мотря 16р., двір 20, СР1865 [1, арк.663].

Бугаєнко Охрім Петрович 35р., (народився 06.01.1828 [23]), сільський обиватель, дружина (Бреженко [39]) Ганна Назарівна 31р., діти: Іван 9р., Григорій 5р., Євдокія 1р., двір 21, СР1865 [1, арк.663].

Бугаєнко Максим Григорович, 1886 р.н., (син Григорія Охрімовича 1860 р.н.), працював рільником в колгоспі, дружина Мотря Олексіївна, 1894 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, зять Чертков Арсен Онисимович, 1910 р.н., працював механіком, в РСЧА з 1941 року, дочка Черткова Ганна Максимівна, 1914 р.н., працювала обліковцем в колгоспі, онучка Черткова Вікторія Арсенівна, 1940 р.н. Землі 47 соток. Хата збудована в 1926 році. Господарство №280, ПК1944 [5, с.108].

Бугаєнко Пилип Г., 1882 р.н., (Пилип Григорович, син Григорія Охрімовича 1860 р.н.), працював городником в колгоспі, дружина Секлета Созонівна, 1885 р.н., син Гаврило Пилипович, 1912 р.н., працював учителем, в РСЧА з 1941 року, син Григорій Пилипович, 1915 р.н., (роки життя 26.11.1915 – 21.06.1999 [6, с.26]), працював учителем, в РСЧА з 1938 року, син Костянтин Пилипович, 1920 р.н., (народився 23.05.1920 [78]), працював слюсарем, в РСЧА з 1938 року, невістка Олександра, 1921 р.н. Землі 34 сотки. Господарство №214, ПК1944 [5, с.87].

Бугаєнко Н.Л., 1888 р.н., одноосібниця, працювала чорноробочою в колгоспі, (Наталка Ларіонівна (Гончаренко), 1893 р.н., дружина Микити Григоровича, 1899 р.н. [6, с.9]), син Андрій Микитович, 1920 р.н., в РСЧА з 1940 року, (роки життя 20.07.1920 – 30.06.1986 [6, с.9]), син Іван Микитович, 1928 р.н., працював охоронником на цукровому заводі. Землі 27 соток. Господарство №209, ПК1944 [5, с.86].

Бугаєнко Лазар Іванович, 1880 р.н., працював чорноробом в колгоспі, дружина Катерина, 1890 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (Катерина Тимофіївна, роки життя 1891 – 1975 [6, с.26]), син Йосип Лазарович, 1916 р.н., перебував у Німеччині з 1943 року, син Дмитро Лазарович, 1925 р.н., працював кіномеханіком, (роки життя 06.10.1925 – 15.06.1993 [6, с.26]), дочка Явдоха Лазарівна, 1927 р.н., на курсах трактористів у МТС, дочка Ганна Лазарівна, 1931 р.н., школярка, син Василь Лазарович, 1923 р.н., в 1944 році був у РСЧА, комісований (роки життя 18.08.1923 – 15.10.2002 [6, с.26]). Землі 69 соток. Господарство № 27, ПК1944 [5, с.28,29].

Бугаснко Марфа Сергіївна, працювала в колгоспі, дочка Надія Іванівна, 1930 р.н., син Анатолій Іванович, 1939 р.н. Землі 11 соток. Хата збудована в 1881 році. Господарство №95, ПК1944 [5, с.47,48].

Бугаснко Оксана Іванівна, 1906 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син 1929 р.н., школяр, працював чорноробом в колгоспі. Господарство №282, ПК1944 [5, с.109].

Бугай Данило Овсійович 38р., селянин-власник, землероб, чорнороб, ротний ополченець 1розр., дружина Євдокія Михайлівна 38р., родом з Пастирського, діти: Марфа 12р., Ганна 10р., Іван 7р., Феодора 4р., Уляна 2р., хата з дерева під соломою в дворі 79, ВП1897 [3, арк.177].

Бугайов Михайло Ларіонович 1908 р.н., шофер, в 1944 – 1945 роках на трудовому фронті, вибув на Донбас, дружина Ольга Степанівна 1909 р.н., працювала в колгоспі чорноробочою, донька Катерина Михайлівна 1935 р.н., навчалася в СШ. Землі в 1944-му 29 соток, в 1945-му 15 соток, хата. Господарство №275 [5, с.106,107].

Буканова Марія Петрівна, 1912 р.н., мешкала в свекрухи Оситняжської Явдохи, мати Буканова Ганна Федорівна, 1883 р.н. Землі 24 сотки. Хата збудована в 1891 році. Господарство №163, ПК1944 [5, с.70].

Б У Н Д У Р Е Н К И

Прізвище БУНДУРЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1804 році [13, арк.27], похідне від БУНДУРА, згадка в 1788 році [69, арк.2].

Бундуренко Андрій Корнилович 37р., сільський обиватель, дружина Ірина Іванівна 28р., діти: Євтихій 5р., Марія 11р., Параска 8р., двір 33, СР1865 [1, арк.665].

Бундуренко (Махія [14]) Горпина Тарасівна 52р., сільська обивателька, вдова, (дружина Якова Івановича [23]), діти: Веремій 20р., Анастасія 23р., Параска 16р., двір 88, СР1865 [1, арк.672].

Буркунова Анастасія Петрівна, 1913 р.н., чоловік Сисоєв Іван Степанович, 1912 р.н. Землі 16 соток. Хата збудована в 1921 році. Господарство №242, ПК1944 [5, с.96].

Буркунова Фросина З., 1880 р.н. Землі 21 сотка. Господарство №241, ПК1944 [5, с.96].

Ваганова П. Леонтіївна, 1892 р.н., дочка Варвара Сергіївна, 1922 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 26.03.1927 – 20.05.2018 [6, с.9]), Землі 23 сотки. Господарство №286, ПК1944 [5, с.110].

Ваганова Фросина Яківна, 1881 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Василь Кузьмович, 1909 р.н., працював токарем, син Степан Кузьмович, 1911 р.н., працював електротехніком, дочка Катерина Кузьмівна, 1924 р.н., працювала машиністкою, дочка Марія Кузьмівна, 1927 р.н. Землі 38 соток. Господарство №302, ПК1944 [5, с.114].

Василькова Гафія Василівна, 1913 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Микола Олексійович, 1936 р.н., дочка Валентина Олексіївна, 1938 р.н., син Віталій Олексійович, 1940 р.н., дочка Лідія Олексіївна, 1942 р.н. Землі 10 соток. Господарство №254, ПК1944 [5, с.100].

В Д О В И Ч Е Н К И

Прізвище ВДОВИЧЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1789 році [13, арк.7]. В Тихона Федоровича Вдовиченка сини: Гаврило 1811 р.н. і Гнат 1817р.н.

Вдовиченко Меланія Федорівна 44р., сільська обивателька, вдова, (Меланія Федорівна (Бондаренко), дружина Гната Тихоновича [32]), діти: Пилип 19р., Михайло 15р., (народився 22.05.1850 [38, арк.1180]), Данило 10р., (народився 16.12.1853 [41, арк.235]), двір 19, СР1865 [1, арк.663].

Веремієнко Корній Дорофійович, 1872 р.н., (роки життя 16.05.1872 – 12.07.1971 [6, с.9]), син Петро Корнійович, 1911 р.н., покрівельник, в РСЧА з 1928 року, (роки життя 1911 – 1960), син Павло Корнійович, 1917 р.н., в РСЧА з 1937 року, (роки життя 1917 – 1945), син Олексій Корнійович, 1923 р.н., перебував у Німеччині з 1942 року, (роки життя 17.04.1923 – 16.11.2005 [6, с.27]), син Данило Корнійович, 1925 р.н., в РСЧА з 1944 року, невістка Ніна Зосимівна, 1925 р.н., онучка Віра Данилівна, 1944 р.н. (роки життя 1944 – 1945), Землі 72 сотки. Господарство №154, ПК1944 [5, с.66].

Веселов Іван Йосипович, 1897 р.н., росіянин, працював чорноробом в колгоспі, дружина Олександра Михайлівна, 1902 р.н., росіянка, працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Ніна Іванівна, 1925 р.н., росіянка, перебувала в Німеччині з 1943 року, (роки життя 25.06.1925 – 14.04.1958 [6, с.27]), дочка Зоя Іванівна, 1929 р.н., росіянка, син Анатолій Іванович, 1931 р.н., росіянин, працював чорноробом в колгоспі, (роки життя 15.02.1930 – 17.04.2001 [6, с.27]), Землі 70 соток. Хата збудована в 1937 році. Господарство №174, ПК1944 [5, с.74].

Веселова Марія Михайлівна, 1916 р.н., росіянка, дочка Тамара Олек., 1941 р.н., росіянка, дочка Людмила Павлівна, 1944 р.н. Землі 30 соток. Господарство №175, ПК1944 [5, с.75].

Виноградова Ольга Миколаївна, 1904 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, росіянка, чоловік Татаров Феодосій Миколайович, 1910 р.н., працював вантажником, в РСЧА з 1944 року, дочка Виноградова Таїсія Олексіївна, 1928 р.н., росіянка, син Виноградов Аркадій Олексійович, 1930 р.н., росіянин, дочка Виноградова Ніна Олексіївна, 1933 р.н., росіянка, дочка Виноградова Валентина Олексіївна, 1935 р.н., росіянка, син Виноградов Володимир Олексійович, 1937 р.н., росіянин, син Виноградов Олекса Олексійович, 1940 р.н., росіянин, син Татаров Микола Феодосійович, 1942 р.н., росіянин, дочка Татарова Раїса Феодосіївна, 1943 р.н., росіянка, дочка Татарова Віра Феодосіївна, 1944 р.н. росіянка. Землі 75 соток. Господарство №180, ПК1944 [5, с.76].

Віньковський Микола Матвійович (1768 – 1840), шляхтич [15, арк.423], мешкав у Тишківці. В нього сини: Іван 1810 р.н., Андрій 1813 р.н., Тимофій, Панас 1825 р.н., теж мешкали в Тишківці, а також Степан 1816 р.н. – жив у Капітанівці.

Віньковський Степан Миколайович 49р., солдат, його дружина Євдокія Семенівна 43р., діти: Данило 13р., Ірина 9р., двір 2, СР1865 [1, арк.661].

Віньковський Степан Миколайович 90р., селянин-власник, на державній пенсії, дружина Устина Феодосіївна 50р., хата з дерева під соломою в дворі 33, ВП1897 [3, арк.74].

В О Л О Ш И Н И

Прізвище ВОЛОШИН є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.1]. Походження прізвища Волошин від волохів. Значною частиною рядових солдатів у Новій Сербії були волохи, переважно зі східної частини Молдавського князівства. А так, як їхнє переселення відбувалося через Річ Посполиту [86, с.87], цілком вірогідно, що хтось із волохів міг залишитись і в Капітанівці.

У Волошина Андрія Степановича (1721 – 1808) діти: Гафія 1774 р.н., Федір 1777 р.н. та Кіндрат 1782 р.н. Гафія вийшла заміж за Гаврила Яненка, він пішов у прийми і став писатися Зять Волошина. Їхні діти були Волошини, зокрема Яків Гаврилович 1798 р.н. У Федора Андрійовича сини: Григорій 1814 р.н. та Устим. В Кіндрата Андрійовича сини: Юхим 1824 р.н. та Степан 1830 р.н.

Волошин Лаврентій Якович 40р., сільський обиватель, дружина Домнікія Іванівна 35р., діти: Микола 5р., Тетяна 7р., (народилася 11.01.1858 [45, арк.1215]), Оксана 3р., (народилася 20.01.1863 [51, арк.1251]), двір 51, СР1865 [1, арк.667].

Волошина Гафія Федорівна 58р., вдова (покійний чоловік Лаврентій Якович [54]), селянка-власниця, землеробка, діти: Марфа Лаврентіївна 20р., робітниця в економії, Онопрій Лаврентійович 16р., освіта в ЦПШ, Марина Лаврентіївна 18р., вишивальниця рушників, її донька Харитина 3р., незаконнонароджена, хата з дерева під соломою в дворі 93, ВП1897 [3, арк.209].

Волошин Микола Лаврентійович 36р., селянин-власник, робітник в економії, землероб, дружина Устина Іванівна 30р., діти: Марко 9р., Меланія 4р., Секлета 5тижн., хата з глини під соломою в дворі 95, ВП1897 [3, арк.213].

Волошина Тетяна Микитівна, 1877 р.н., (дружина Онопрія Лаврентійовича), дочка Ганна Онопріївна, 1906 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 28.06.1906 – 28.06.1990 [6, с.9]), внучка Карпенко Надія Яківна, 1938 р.н., син Максим Онопрійович, 1915 р.н., працював обліковцем, в РСЧА з 1937 року. Землі 30 соток. Хата збудована в 1924 році. Господарство №97, ПК1944 [5, с.48,49].

Волошин Степан Кіндратович 34р., сільський обиватель, дружина Оксана Іванівна 31р., діти: Ларіон 4р., (народився 26.03.1862 [50, арк.253]), Фросина 9р., Євдокія 5р., (народилася 01.05.1859 [45, арк.1257]), двір 51, СР1865 [1, арк.667].

Волошин Василь Степанович 21р., селянин-власник, освіта в ЦПШ, землероб, (роки життя 24.03.1876 – 23.08.1919 [77]), дружина Домнікія Терентіївна 22р., мати Євдокія Оксентіївна 60р., вдова, хата з дерева під соломою в дворі 101, ВП1897 [3, арк.227].

Волошин Іван В. (Васильович), 1902 р.н., в РСЧА з 1941 року, дружина Катерина Н., 1904 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Василь Іванович, 1925 р.н., перебував у Німеччині з 1942 року, син Дмитро Іванович, 1926 р.н., перебував у Німеччині з 1943 року, дочка Марія Іванівна, 1929 р.н., квартирантка Хоменко Євгенія Михайлівна, 1914 р.н., вибула, дочка квартирантки Бондаренко Клара Петрівна, 1937 р.н., вибула, квартирантка Бреженко Явдоха Пим., 1912 р.н., вибула. Землі 68 соток. Господарство №184, ПК1944 [5, с.77,78].

Волошин Оксентій Васильович, 1908 р.н., працював бруківником на цукровому заводі, (роки життя 25.04.1908 – 09.02.1989 [6, с.9]), дружина Євдокія Єрмолаївна, 1910 р.н., (роки життя

14.03.1910 – 05.09.1989 [6, с.9]), мати Домна Терентіївна, 1869 р.н., син Володимир Оксентійович, 1936 р.н., син Микола Оксентійович, 1938 р.н., (роки життя 08.12.1938 – 27.07.2001 [6, с.9]), дочка Надія Оксентіївна, 1944 р.н. Землі 50 соток. Хата збудована в 1893 році. Господарство №103, ПК1944 [5, с.50].

Волошин Павло Васильович, 1908 р.н., працював теслею, столяром, (роки життя 15.01.1905 – 21.05.1979 [6, с.9]), дружина Олександра Март., 1908 р.н., (Оксана Мартіянівна, роки життя 10.02.1908 – 07.11.1986 [6, с.9]), син Борис Павлович, 1935 р.н., (народився 20.02.1929 [6, с.26]), син Дмитро Павлович, 1943 р.н. Землі 50 соток. Хата збудована 1929 року. Господарство №82, ПК1944 [5, с.43,44].

Волошина Олександра М., 1900 р.н., працювала на залізничній станції, мешкала в сестри Бондаренко Меланії М., син Ловченко Євген Іванович, 1937 р.н. Землі 37 соток. Господарство № 35, ПК1944 [5, с.31].

Волошина Степанида Миколаївна, 1904 р.н., працювала на лісництві. Хата збудована в 1883 році. Господарство №100, ПК1944 [5, с.49].

Волошина [41, арк.225] Фросина Федорівна 50р., сільська обивателька, покритка, син: Мартин, нар. 24.04.1853 [41, арк.225], двір 51, СР1865 [1, арк.667].

В О Р О Ж К И

Прізвище *ВОРОЖКА* є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.1]. У Ворожки Івана Тимофійовича 1738 р.н. син Іван 1773 р.н. В Івана Івановича син Никифір 1802 р.н. В Никифора Івановича сини: Андрій 1824 р.н. та Кузьма 1825 р.н.

Ворожка Никифір Іванович 61р., сільський обиватель, дружина Василина Федорівна 58р., двір 41, СР1865 [1, арк.666]

Ворожка Андрій Никифорович 32р., сільський обиватель, дружина Анастасія Іванівна 31р., діти: Іван 8р., Дарина 3р., (народилася 26.02.1863 [51, арк.1253]), двір 87, СР1865 [1, арк.672].

Ворожка Ірина Андріївна 17р., селянка-власниця, служниця в родині дякона, мешкала в родині дякона Сергія Лихнякевича, хата з дерева під соломою в дворі 87, ВП1897 [3, арк.195].

Ворожка Кузьма Никифорович 42р., сільський обиватель, дружина Параска Якимівна 42р., діти: Іван 3р., (народився 05.01.1863 [51, арк.1250]), Ганна 15р., Марія 11р., Меланія 5р., двір 41, СР1865 [1, арк.666].

Ворожка Надія Федорівна, 1923 р.н., чоловік Андрій Ар., 1922 р.н., син Олександр Андрійович, 1944 р.н. Землі 54 сотки. Господарство №329, ПК1944 [5, с.122].

В'юнов Дмитро Лаврентійович 59р., міщанин, родом з Києва, приписаний в Матусові, рідна мова – російська, освіта на військовій службі, машталір в економії, дружина Марія Антонівна 49р., родом з Волинської губернії, приписана в Матусові, рідна мова – російська, освіта в 1-класному училищі, діти: Феодосій 29 р., родом з Волинської губернії, приписаний в Матусові, рідна мова – російська, освіта в 2-класному училищі в Черкасах, писар в сільросправі, Яків 18р., родом з Ковеля, приписаний в Матусові, рідна мова – російська, освіта в ЦППШ, службовець з економічної частини в економії, Василь 11 р., родом з Буди, приписаний в Матусові, рідна мова – російська, освіта в ЦППШ, теща Россе Францишина Йосипівна 75 р., вдова, родом з Волинської губернії, приписана в Матусові, рідна мова – польська, освіта вдома, робітниця Скалецька Дарина Феодосіївна 16 р., селянка-власниця, приписана в Рейментарівці, прислуга по господарству, садиба на землях графів Бобринських, хата з дерева під соломою в дворі 178, ВП1897 [4, арк.137].

Галаган Галина Ми., 1928 р.н., мешкала з матір'ю Пожарницькою Н.С., навчалась в ФЗУ, Землі 38 соток. Господарство №23, ПК1944 [5, с.27].

Гелета Іван родом з Тишківки мав синів: Матвій 1770 р.н., Григорій 1778 р.н. та Карпо 1783 р.н. Їхні діти вже записувалися Галетами. В Карпа Івановича сини: Семен 1811 р.н., Матвій 1813 р.н. та Федір 1816 р.н. В Семена Карповича сини: Мойсей 1834 р.н., Костянтин 1842 р.н. та Антон 1848 р.н.

В Мойсея Семеновича дочки: Гафія 1866 р.н. (вийшла заміж за Лянного Адріяна Микитовича 1835 р.н., Олена (вийшла заміж за Бойка Архипа Ілліча 1866 р.н.) та Пелагея 1876 р.н. (вийшла заміж за Козаченка Тимофія Терентійовича (1869 – 1939).

Галета Мойсей Іванович (Семенович [64, арк.301]) 30р., сільський обиватель, дружина Марфа Іванівна 42р., (Марфа Іванівна (Ставидлянська), шлюб 05.02.1856 [44, арк.222]) діти: Трохим 4р.,

(народився 14.04.1861 [48, арк.391]), Параска 1р., (народилася 29.10.1864 [52, арк.1381]), двір 88, СР1865 [1, арк.672].

Гарбуз Пилип Власович 42р., сільський обиватель, дружина Мотря Іванівна 34р., діти: Родіон 21р., Степан 19р., Ларіон 17р., (народився 21.10.1849 [37, арк.193]), Василь 11р., (народився 02.01.1855 [43, арк.195]), Ілля 4р., Ганна 12р., Марія бр., (народилася 01.04.1859 [49, арк.1253]), Софія 2р., (народилася 03.09.1863 [51, арк.1258]), двір 71, СР1865 [1, арк.670].

Гарбуз Пилип Власович 81р., селянин-власник, землероб, чорнороб, дружина Євдокія Павлівна 38р., донька: Горпина 20р., робітниця в економії, хата з дерева під соломою в дворі 81, ВП1897 [3, арк.181].

Гарбуз Родіон Пилипович 55р., селянин-власник, стельмах-майстер, дружина Параска Григорівна 40р., (шлюб 20.10.1868 [58, арк.597]), діти: Фросина 21р., робітниця в економії, Олександра 13р., робітниця в економії, Юхим 26р., стельмах, ротний ополченець 1 розряду, його дружина Уляна Антонівна 29р., робітниця в економії, хата з дерева під соломою в дворі 52, ВП1897 [3, арк.114].

Гарбуз Степан Пилипович 53р., селянин-власник, освіта в полку, землероб, на відхожих промислах, робітник в економії, дружина Мотря Йосипівна 44р., діти: Ірина 12р., Федір 2р., хата з дерева під соломою в дворі 53, ВП1897 [3, арк.116].

Гарбуз Федір Пилипович 29р., селянин-власник, землероб, дружина Олександра 21р., хата в дворі 98, ВП1897 [3, арк.221].

Гарбуз Євлампія Киріяківна 48р., вдова, (*Євлампія Киріяківна (Кравченко), дружина Ларіона Пилиповича 1849 р.н.*), селянка-власниця, землеробка, діти: Григорій Ларіонович 15р., освіта в ЦПШ, землероб, робітник в економії, Пантелей Ларіонович 12р., Ганна Ларіонівна 8р., Євдоким Ларіонович 5р., Дарина Ларіонівна 2р., сестра Кравченко Домнікія Киріяківна 32р., дівчина, кухарка, хата з дерева під соломою в дворі 104, ВП1897 [3, арк.233].

Гарбуз Ликера Митрофанівна, 1884 р.н., працювала в колгоспі, (*дружина Григорія Ларіоновича*), син Гаврило Єгорович, 1915 р.н., працював трактористом, в РСЧА з 1937 року, (*Гарбузенко Гаврило Григорович, роки життя 15.07.1915 – 18.07.1965 [6, с.28]*), син Василь Єгорович, 1922 р.н., працював трактористом, в РСЧА з 1940 року, син Іван Єгорович, 1928 р.н. перебував у Німеччині з 1944 року, (*Гарбузенко Іван Григорович, роки життя 25.06.1927 – 18.02.2003 [6, с.10]*). Землі 30 соток. Хата збудована в 1906 році. Господарство №112, ПК1944 [5, с.53].

Гарбузенко Касян Ілліч, 1896 р.н., працював на лісництві, (*роки життя 29.02.1896 – 19.06.1970 [6, с.9]*), дружина Федоска Д. (*Федора Дем'янівна, роки життя 09.07.1909 – 19.09.1976 [6, с.9]*), працювала в колгоспі, син Дмитро Касянович, 1926 р.н. (*роки життя 18.09.1926 – 11.11.2010 [6, с.8]*), дочка Варвара Касянівна 1928 р.н., дочка Олександра Касянівна 1931 р.н., син Петро Касянович 1934 р.н., дочка Галина Касянівна, 1938 р.н., дочка Надія Касянівна, 1945 р.н., син Микола Касянович 1946 р.н. (*роки життя 08.05.1946 – 21.01.2018 [6, с.9]*). Землі 70 соток. Господарство № 3, ПК1944 [5, с.21,22].

Герасименко Іван А. 1910 р.н., робітник, працював у заводі на пекарні, дружина Герасименко Ол. М. 1907 р.н., домогосподарка, померла 1946 року, діти: Чміленко Віра Д. 1927 р.н., навчалася в ФЗУ, Герасименко Валентина І. 1936 р.н., навчалася в СШ, Герасименко Галина І. 1938 р.н., Герасименко Явдоха Ів. 1942 р.н., Герасименко Микола І. 1946 р.н. Землі 1944 року 16 соток, 1945-го 8 соток, хата ½ . Господарство №276 [5, с.107].

Гирявенко Зіновій Васильович, 1867 р.н., працював мідником, Украдига Ликера М., 1890 р.н. Землі 15 соток. Господарство №287, ПК1944 [5, с.110].

Гирявенко Валентина, мешкала в тітки Спичак Параски, син Крикунов Валерій. Землі 16 соток. Господарство №234, ПК1944 [5, с.94].

Гирявенко Катерина, мешкала в тітки Спичак Параски, дочка Лисенко Раїса. Землі 16 соток. Господарство №234, ПК1944 [5, с.93].

Глущенко Іван Петрович, 1912 р.н., в РСЧА з 1944 року, дружина Фросина Тарасівна, 1913 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (*роки життя 09.10.1913 – 15.07.1990 [6, с.10]*), дочка Ганна Іванівна, 1939 р.н., дочка Раїса Іванівна, 1941 р.н., дочка Ніна Іванівна, 1941 р.н., син Олекса Іванович, 1943 р.н. Землі 49 соток. Господарство №171, ПК1944 [5, с.73,74].

Гніденко Дарина Федорівна 36р., солдатська дружина, син Петро 14р., двір 7, СР1865 [1, арк.662].

Головань Михайло Федорович 28р., народився і приписаний в Тарашанському повіті, селянин-власник, освіта в полку, землероб, перебував у військовому запасі, дружина Олександра Андріївна 33р.,

народилась і приписана в Таращанському повіті, пасербиця Задорожна Ганна Климівна бр., хата з дерева під соломою в дворі 78, ВП1897 [3, арк.175].

Головата Галина Кузьмівна, 1927 р.н., школярка, мешкала в тітки Купріянової Л.П. Землі 21 сотка. Хата збудована в 1901 році. Господарство №118, ПК1944 [5, с.55].

Головко Катерина Яківна, 1911 р.н., мешкала з матір'ю Бондаренко Палажкою Григорівною, працювала стрілочницею, дочка Головко Віра Олексіївна, 1937 р.н., дочка Головко Надія Олексіївна, 1944 р.н., дочка Головко Любов Олексіївна, 1944 р.н., Землі 40 соток. Господарство № 28, ПК1944 [5, с.29].

Головченко Марія Ф., 1900 р.н., працювала завідувачкою їдальні на цукровому заводі, дочка Валентина Василівна, 1922 р.н., інвалід війни, працювала хіміком на цукровому заводі, син Володимир Васильович, 1925 р.н., в РСЧА з 1944 року. Землі 13 соток. Господарство №238, ПК1944 [5, с.95].

ГОНЧАРІ–ГОНЧАРЕНКИ

Прізвище ГОНЧАР є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.1]. Похідне від нього прізвище ГОНЧАРЕНКО, теж є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.2]. В Гончара Григорія (1707 – 1793) сини: Федір 1728 р.н. та Андрій Старий (1729 – 1796).

У Федора Григоровича сини: Микита 1768 р.н. та Денис 1774 р.н.

В Микити Федоровича сини: Касян 1796 р.н. та Онопрій 1813 р.н.

В Касяна Микитовича сини: Филімон 1826 р.н. та Григорій 1828 р.н.

В Онопрія Микитовича сини: Онисим 1849 р.н. та Григорій 1852 р.н.

Гончар Касян Микитович 67р., сільський обиватель, дружина (Шабатура [19]) Уляна Іванівна 59р., син: Прокіп 19р., двір 36, СР1865 [1, арк.665].

Гончар Филімон Касянович 39р., сільський обиватель, дружина (Бреженко [36, арк.748]) Василина Микитівна 35р., діти: Олексій 15р., (народився 19.05.1852 [40, арк.279]), Інокентій 12р., Іван 8р., (народився 03.01.1855 [43, арк.196]), Ларіон 3р., Олена бр., двір 35, СР1865 [1, арк.665].

В Олексія Филімоновича 1850 р.н. син Федір 1886 р.н., а в нього син Олексій 1908 р.н.

Гончаренко Олексій Федорович, 1908 р.н., працював у колгоспі, (роки життя 13.01.1908 – 18.07.2003 [6, с.10]), дружина Степаніда Костянтинівна, 1903 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 28.10.1903 – 06.05.1983 [6, с.10]), син Петро Олексійович, 1928 р.н., працював у колгоспі, (роки життя 04.05.1928 – 01.05.1945 [6, с.10]), дочка Ніна Олексіївна, 1930 р.н., дочка Явдоха Олексіївна, 1935 р.н., син Василь Олексійович, 1938 р.н., син Микола Олексійович, 1941 р.н., син Григорій Олексійович, 1944 р.н. (роки життя 22.04.1944 – 20.10.1974 [6, с.10]), Землі 64 сотки. Хата збудована в 1936 році. Господарство №86, ПК1944 [5, с.45].

Гончар Григорій Касянович 32р., сільський обиватель, дружина Анастасія Юхимівна 29р., діти: Іван 4р., Фросина 14р., Анастасія 1р., двір 36, СР1865 [1, арк.665].

Гончар Онопрій Микитович 41р., сільський обиватель, дружина Гафія Іванівна 28р., діти: Антон 14р., Григорій 12р., (народився 01.10.1852 [40, арк.285]), Федір 10р., Тетяна бр., Марія 5р., Ірина 3р., двір 57, СР1865 [1, арк.668].

Гончаренко Григорій Онопрійович 47р., селянин-власник, землероб, муляр, дружина Фросина Терентіївна 42р., діти: Михайло 17р., робітник цукрозаводу, Феодосія 12р., Мойсей 10р., Гафія 4р., хата з дерева під соломою в дворі 140, ВП1897 [4, арк.53].

Гончаренко Онисим Онопрійович 48р., селянин-власник, освіта в полку, землероб, дружина Оксана Гаврилівна 49р., діти: Аврам 17р., освіта в ЦПШ, Гафія 15р., Федір 12р., освіта в ЦПШ, Христина 7р., хата з дерева під соломою в дворі 141, ВП1897 [4, арк.55].

В Гончара Андрія Старого Григоровича сини: Яків, Іван Полив'яний і Трохим. В Трохима Андрійовича син Федір 1796 р.н., а в нього син Онисим 1846 р.н. В Онисима Федоровича сини: Конон 1874 р.н., Севастян 1876 р.н., Падифор 1879 р.н. та Павло 1884 р.н.

Гончаренко Конон Онисимович 22р., (народився 05.03.1874 [64, арк.294]) солдат, народився і прописаний в Андріївці, дружина Феодосія Сергіївна (Кравченко, колишній чоловік Пилип Гнатович) 30р., пасербиця: Кравченко Уляна Пилипівна 12р., пасинки: Кравченко Дмитро Пилипович 13р. і Павло Пилипович 10р., хата з дерева під соломою в дворі 51, ВП1897 [3, арк.112].

Гончаренко Ганна Олександрівна 49р., (дружина Онисима Федоровича 1846 р.н.), вдова, селянка-власниця, пряжа конопель, діти: Дарина Онисимівна 23р., робітниця в економії, швачка білизни,

Севастьян Онисимович 21р., швець-підмайстер, Падифор Онисимович 18р., робітник в економії, Павло Онисимович 13р., хата з дерева під соломою в дворі 117, ВП1897 [4, арк.5].

Гончаренко Федот Порфірович, 1911 р.н., (*Федот Патифірович, роки життя 14.03.1914 – 28.10.1988* [6, с.10], батько Падифор Онисимович 1879 р.н.) працював у колгоспі, дружина Марія Патіївна, 1912 р.н., працювала в колгоспі, (*Марина Патіївна, роки життя 24.08.1912 – 24.06.1998* [6, с.10]), дочка Ніна Федотівна, 1936 р.н., дочка Раїса Федотівна, 1942 р.н. Господарство №107, ПК1944 [5, с.52].

Гончар Василь Андрійович, 1915 р.н., працював фельдшером, в РСЧА з 1944 року, (*роки життя 1915 – 1951* [6, с.30]), мешкав у теці Бражник Ярини Самсонівни, дружина Марія Федотівна, 1921 р.н., працювала рахівником в Капітанівському ССТ, (*роки життя 05.06.1921 – 28.12.1998* [6, с.30]), дочка Катерина Василівна, 1944 р.н. Господарство №284, ПК1944 [5, с.109].

Гончаренко Г. Г. (жін.), 1886 р.н., (*Гафія Гаєрилівна, роки життя 1890 – 1953* [6, с.30]), дочка Домаха Федорівна, 1912 р.н., працювала офіціанткою на цукровому заводі, зять Тальма Ян Олександрович, 1912 р.н., працював шофером, в РСЧА з 1941 року, онук Алік Янович, 1938 р.н., дочка Пархоменко Надія Федорівна, 1921 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Валентин, 1932 р.н., школяр. Землі 20 соток. Господарство №189, ПК1944 [5, с.79].

Гончаренко Г. Д. (жін.), 1864 р.н., одноосібниця. Землі 28 соток. Господарство №210, ПК1944 [5, с.86].

Гончаренко Ганна М., 1900 р.н., одноосібниця, працювала чорноробочою в колгоспі, син Леонід Григорович, 1928 р.н., син Володимир Григорович, 1930 р.н., навчався в Кіровоградському технікумі сільського господарства. Землі 20 соток. Господарство №188, ПК1944 [5, с.79].

Гончаренко Іван І., 1884 р.н., працював чорноробом в колгоспі, дружина Ганна Ларіонівна, 1887 р.н., дочка Марія Іванівна, 1920 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Яків Іванович, 1922 р.н., в РСЧА з 1941 року. Землі 75 соток. Господарство №205, ПК1944 [5, с.85].

Гончаренко І.Н., 1889 р.н., одноосібник, працював чорноробом на цукровому заводі, дружина Явдоха Марківна, 1885 р.н. Землі 55 соток. Господарство №207, ПК1944 [5, с.85,86].

Гончаренко Катерина Миколаївна, 1905 р.н., працювала в колгоспі, син Михайло, 1931 р.н., (*Михайло Терентійович, роки життя 14.09.1931 – 30.07.1991* [6, с.10]), дочка Марія Т., 1944 р.н. Хата збудована в 1883 році. Господарство №99, ПК1944 [5, с.49].

Гончаренко Поліна Архипівна, 1919 р.н., мешкала з матір'ю Паливодою Олександрою Родіонівною, син Гончаренко Володимир І., 1940 р.н., (*Володимир Іванович, роки життя 06.04.1940 – 22.09.2003* [6, с.10]), працював у колгоспі (*інформація помилкова*). Землі 30 соток. Хата збудована в 1891 році. Господарство №128, ПК1944 [5, с.57,58].

Гордєєв Іван О., 1918 р.н., в РСЧА з 1944 року, дружина Оситняжська Олександра Матвіївна, 1918 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 25.04.1918 – 20.04.2005* [6, арк.48]), син Гордєєв Андрій Іванович, 1942 р.н., землі 24 сотки. Господарство № 1, ПК1944 [5, с.21].

ГРИГОРЕНКИ

Прізвище ГРИГОРЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1797 році [13, арк.16]. В селі було два роди Григоренків.

Перший – це родина священника Успенської церкви Михайла Тихоновича Григоренка (1783 – 1825), був священником з 1802 року й до смерті. Він мав синів Амеросія 1806 р.н., Тимофія 1809 р.н., Василя 1812 р.н., Максима 1816 р.н., Йова 1819 р.н. та Амеросія 1821 р.н. Але від них в Капітанівці продовження роду не встановлено. Лише дочка Євдокія 1814 р.н. вийшла заміж за Андрія Тарасовича Крупського 1813, дяка Успенської церкви.

Нащадки другого роду є в селі й донині. В Бориса Григоровича Григоренка (1743 – 1824) син Іван (1797 – 1870). В Івана Борисовича сини: Матвій 1-й 1829 р.н., Матвій 2-й 1835 р.н. та Родіон 1843 р.н.

В Матвія 1-го Івановича син Панас 1865 р.н. В Панаса Матвійовича сини: Григорій та Марко 1900 р.н.

Григоренко Іван Борисович 74р., сільський обиватель, дружина (*Ворожка [17]*) Феодосія Іванівна 69р., двір 29, СР1865 [1, арк.664].

Григоренко П.М., 1860 р.н., працював сторожем в колгоспі, (*Панас Матвійович, народився 06.07.1865* [53, арк.1264], син Матвія 1-го Івановича 1829 р.н.), дочка Горпина Панасівна, 1897 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, онучка Безборода Одарка Федорівна, 1930 р.н., дочка Химка П., 1914 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (*Феодосія Панасівна, роки життя 03.03.1914 –*

24.07.1985 [6, с.30]), онучка Терещенко Любов М., 1942 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Нечуйвітер Марія П., 1906 р.н., онучка Нечуйвітер Зінаїда Юхимівна, 1925 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, онучка Нечуйвітер Ганна Юхимівна, 1936 р.н., онучка Нечуйвітер Ніна Юхимівна, 1942 р.н. Землі 48 соток. Господарство №219, ПК1944 [5, с.89].

Григоренко Марко Панасович, 1900 р.н., працював у Тишківській філії, (роки життя 30.03.1900 – 21.01.1980 [6, с.30]), дружина Марія, 1902 р.н., (Марія Кирилівна, роки життя 14.02.1902 – 08.11.1976 [6, с.30]), син Олександр, 1935 р.н., школяр, (Олександр Маркович, роки життя 02.1935 – 24.04.1993 [6, с.11]), дочка Віра, 1935 р.н., школярка, (Віра Марківна, роки життя 02.02.1935 – 16.11.2015 [6, с.30]), дочка Галина, 1940 р.н. Землі 70 соток. Хата збудована в 1944 році. Господарство №299, ПК1944 [5, с.113].

В Матвія 2-го Івановича сини: Йосип 1852 р.н., Давид 1857 р.н., Михайло 1860 р.н., Василь 1862 р.н. і Степан 1865 р.н.

Григоренко Матвій 2-й Іванович 30р., (народився 21.11.1835 [27]) сільський обиватель, дружина Марія Антонівна 28р., (Марія Антонівна (Чмельова), шлюб 05.11.1850 [38, арк.1193]), діти: Йосип 10р., (народився 09.09.1852 [40, арк.284]) Давид 8р., Михайло 5р., Василь 3р., двір 29, СР1865 [1, арк.664].

Григоренко Зот Михайлович, (син Михайла Матвійовича 1860 р.н.), 1895 р.н., працював слюсарем на цукровому заводі, дружина Марфа Іванівна, 1893 р.н., син Григорій Зотович, 1919 р.н., в РСЧА з 1938 року, дочка Плахотна Галина Зотівна, 1916 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, онучка Плахотна Галина Ол., 1944 р.н. Землі 27 соток. Господарство №215, ПК1944 [5, с.87].

Григоренко Іван С., (Іван Степанович, роки життя 07.06.1910 – 22.10.1983 [6, с.30], син Степана Матвійовича 1865 р.н.), 1910 р.н., працював у Горлівці машиністом, вантажником, в РСЧА з 1944 року, дружина Федора Тимофіївна, 1911 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Ніна Іванівна, 1933 р.н., школярка, дочка Людмила Іванівна, 1936 р.н., школярка. Землі 72 сотки. Господарство №308, ПК1944 [5, с.116].

Григоренко Карпо С., (Карпо Степанович, роки життя 1908 – 1976 [6, с.30], син Степана Матвійовича 1865 р.н.), 1908 р.н., в РСЧА з 1944 року, дружина Олександра Олекс., 1910 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Володимир Карпович, 1931 р.н., школяр, дочка Марія Карпівна, 1936 р.н., школярка, син Микола Карпович, 1938 р.н., (роки життя 1938 – 1980 [6, с.30]), Землі 37 соток. Господарство №217, ПК1944 [5, с.88].

Григоренко Родіон Іванович 22р., сільський обиватель, дружина Тетяна Аврамівна 21р., двір 29, СР1865 [1, арк.664].

Григоренко Т.О., 1906 р.н., працювала мотористом, мешкала в брата Бреженка Олександра Олександровича. Землі 54 сотки. Господарство №325, ПК1944 [5, с.121].

Грушевський Гнат Федорович 57р., духовного звання, родом з с. Лісники Київського повіту, рідна мова – російська, освіта в (Київській, закінчив 1863 року [11]) духовній семінарії, приходський священник (в Успенській церкві села Капітанівки з 28.06.1866 до 1905 року [9, с.437]), його племінник Михайло Сергійович – історик та перший президент України), дружина Марія Михайлівна 52р., духовного звання, родом з с. Тростинка Васильківського повіту, рідна мова – російська, освіта в Київському приватному пансіоні, син Олександр 25р., (народився 28.08.1871 [61, арк.16]), духовного звання, перебував у Терській області, рідна мова – російська, освіта в духовній семінарії, вчитель міністерства освіти, в родині мешкали робітники з селян-власників: Доцанський Йосип Григорович 22р., родом з Пастирського, кучер, Бреженко Сергій Єрофійович 20р., двірник, Шаповалова Домнікія Іванівна 17р., родом з Оситняжки, кухарка, Гретченко Уляна Леонтіївна 17р., родом з Журавки, покоївка, хата з дерева під соломою в дворі 86, ВП1897 [3, арк.193].

Гудзенко Олексій Федосійович, 1907 р.н., працював вантажником, в РСЧА з 1941 року, дружина Євдокія Митрофанівна, 1913 р.н., мати Хоменко Марія Ларіонівна, 1867 р.н., дочка Варвара Олексіївна, 1935 р.н., школярка, син Василь Олексійович, 1940 р.н. Землі 15 соток. Хата збудована 1938 року. Господарство №79, ПК1944 [5, с.42,43].

Джевага Микола Павлович, 1913 р.н., росіянин, мешкав у Бреженка Олександра Олександровича. Землі 54 сотки. Господарство №325, ПК1944 [5, с.121].

Дідкова Палажка, син Петро 1913 р.н., Михайловський Володимир, 1915 р.н., (Володимир Сергійович, роки життя 20.07.1915 – 10.10.1988 [6, с.46]), його дочка Михайловська Марія, його син

Михайловський Валентин, його син Михайловський Володимир, його син Михайловський Олександр. Господарство №291, ПК1944 [5, с.111].

Добровольський Антон Герасимович 31р., потомственный дворянин, родом з Медведівки, освіта в юнкерському училищі, економ у власника, корнет запасу армії, дружина Болеслава Іванівна 29р., потомствена дворянка, родом з Тернополя, римсько-католицького віросповідання, освіта в Звенигородському пансіоні, діти, потомственні дворяни, родом з Подільської губернії: Євген 5р., Сергій 3р. Разом з родиною мешкають: Томсон Олександра Ернстівна 23р., міщанка, родом з Лифляндії, лютеранського віросповідання, рідна мова – німецька, освіта вдома, службовиця, селяни-власники: Осадча Параска Тимофіївна 20р., родом з Подільської губернії, освіта вдома, кухарка, Махиня Андрій Костянтинович 23р., родом з Оситняжки, освіта в ЦПШ, двірник, ротний ополченець Ірозр., Бундуренко Валентина Андріївна 22р., покоївка. Садиба на землі графів Бобринських. В дворі 89 три будівлі: 1. Будинок дерев'яний з дерев'яною покрівлею, 2. Хата з дерева під соломою, 3. Хата з дерева під соломою ВП1897 [3, арк.200].

Добровольський (Базченко) Іван Степанович 52р., відставний солдат, освіта в полку, кучер, дружина Василина Родіонівна 48р., син Василь 10р., мати Євдокія 77р., родина мешкала в Одесі, хата в дворі 115 ВП1897 [4, арк.1а].

Д О В Г А Л І – Д О В Г А Л Е Н К И

Прізвище ДОВГАЛЬ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1788 році [13, арк.5]. Прізвище ДОВГАЛЕНКО похідне від ДОВГАЛЯ, є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1786 році [13, арк.3].

В Довгаля Мартина Васильовича сини: Леонтій 1765 р.н. та Іван 1769 р.н.

В Леонтія Мартиновича син Петро 1799 р.н.

В Петра Леонтійовича сини: Петро 1824 р.н. і Терентій 1842 р.н.

В Петра Петровича сини: Степан 1863 р.н., Кіндрат 1865 р.н., Кузьма 1880 р.н. і Яків 1891 р.н.

В Кіндрата Петровича сини: Панас 1890 р.н., Аврам 1897 р.н. і Костянтин 1912 р.н.

Довгаль Петро Петрович 41р., сільський обиватель, дружина Параска Макарівна 46р., діти: Ілля 11р., Гафія 12р., (народилася 10.02.1852 [40, арк.276]), Марфа 9р., (народилася 01.09.1854 [42, арк.227]), Палажка 5р., Кіндрат 1р., (народився 10.03.1865 [53, арк.1256]), двір 69, СР1865 [1, арк.669].

Довгаленко Степан Петрович 34р., селянин-власник, перебував у військовому запасі, дружина Харитина Федорівна 23р., мешкали в Турії, хата в дворі 44, ВП1897 [3, арк.96].

Довгаль Аврам К., 1897 р.н., працював на лісництві, (Аврам Кіндратович [6, с.31]), дружина Ганна Л., 1905 р.н., працювала в колгоспі, (Ганна Ларіонівна, роки життя 1905 - 1980 [6, с.31]), дочка Анастасія Аврамівна, 1928 р.н., дочка Катерина Аврамівна, 1931 р.н., син Борис Аврамович, 1936 р.н. (роки життя 13.01.1936 – 09.12.2000 [6, с.31]), син Володимир Аврамович, 1938 р.н., зять Твердов А.М., 1924 р.н., росіянин, онука Твердова 1946 р.н. Землі 70 соток. Господарство №6, ПК1944 [5, с.22,23].

Довгаль Костянтин К. (Кіндратович), 1912 р.н., мешкав на квартирі в Підлубної Лукії Т., дружина Марія Ф., 1919 р.н., син Василь К., 1940 р.н. Землі 72 сотки. Господарство №330, ПК1944 [5, с.122].

Довгаль Панас Кіндратович, 1891 р.н., (роки життя 1890 – 1953 [6, с.11]) дружина Оляна Михайлівна, 1891 р.н., (Уляна Михайлівна, роки життя 1891 – 1985 [6, с.11]) дочка Лідія Панасівна, 1929 р.н., школярка, дочка Марфа Панасівна, 1929 р.н., (Чорна, роки життя 14.09.1929 – 27.01.2012 [6, с.63]) дочка Катерина, 1931 р.н., школярка, дочка Чередник Марія Панасівна, 1924 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, онук Чередник Віктор Іванович, 1942 р.н., онук Чередник Василь Іванович, 1944 р.н. Землі 1га 9 соток. Господарство №158, ПК1944 [5, с.68,69].

Довгаль Фросина Степанівна 27р., вдова, селянка-власниця, землеробка, діти: Кузьма Петрович 17р., робітник в економії, Яків Петрович бр., хата з дерева під соломою в дворі 84, ВП1897 [3, арк.189].

В Терентія Петровича син Степан 1868 р.н.

В Степана Терентійовича сини: Мирон 1902 р.н. та Кирило 1914 р.н.

Довгаль Терентій Петрович 22р., сільський обиватель, дружина Мотря Іванівна 21р., (Мотря Іванівна (Махиня), шлюб 28.04.1863 [51, арк.1266]), двір 69, СР1865 [1, арк.670].

Довгаль Степан Терентійович 27р., селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, дружина Тетяна Сидорівна 19р., мати Мотря Іванівна 45р., вдова, брат Іван Терентійович 22р., землероб, робітник в економії, сестра Палажка Терентіївна 19р., брат Ярема Терентійович 14р., землероб, робітник в економії, сестра Ірина Терентіївна 12р., хата з дерева під соломою в дворі 15, ВП1897 [3, арк.34].

Довгаль Кирило Степанович, 1914 р.н., працював ремонтником на залізничній станції, в РСЧА з 1944 року, (роки життя 12.07.1914 – 29.02.1988 [6, с.32]), дружина Ярина Гаврилівна, 1919 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 19.03.1919 – 29.04.2004 [6, с.32]), син Михайло Кирилович, 1918 р.н., (роки життя 10.07.1939 – 25.10.2003 [6, с.32]), дочка Ніна Кирилівна, 1944 р.н., сестра Запорожець Тетяна, 1923 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі. Землі 54 сотки. Хата збудована в 1926 році. Господарство №157, ПК1944 [5, с.68].

Довгаль Мирон Степанович, 1902 р.н., перебував у Німеччині з 1944 року, (роки життя 1902 – 1975 [6, с.32]), дружина Марія Кирилівна, 1908 р.н., працювала в колгоспі, перебувала в Німеччині з 1944 року, (роки життя 1908 – 1981 [6, с.32]), син Борис Миронович, 1925 р.н., в РСЧА з 1941 року, (роки життя 1925 – 25.01.1945 [6, с.32]), син Михайло Миронович, 1929 р.н., син Володимир Миронович, 1935 р.н., (роки життя 01.02.1934 – 18.01.1974 [6, с.32]), дочка Віра Миронівна, 1938 р.н., дочка Галина Миронівна, 1941 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №51, ПК1944 [5, с.34,35].

В Івана Мартиновича сини: Федір 1791 р.н. та Олексій 1792 р.н.

У Федора Івановича сини: Леонтій 1815 р.н. та Костянтин 1824 р.н.

Довгаль Костянтин Федорович 35 р., сільський обиватель, дружина Степанида Аврамівна 33р., діти: Григорій 2р., (народився 24.01.1864 [52, арк.1370]), Марія 5р., двір 22, СР1865 [1, арк.664].

Довгаль Леонтій Федорович 48р., сільський обиватель, дружина Марфа Аврамівна 46р., двір 51, СР1865 [1, арк.667].

Довгаль Устина Тимофіївна 71р., сільська обивателька, вдова (дружина Олексія Івановича) двір 90, СР1865 [1, арк.672].

Довгаленко Фросина Іванівна, 1900 р.н., мешкала з матір'ю Шевченко Федорою Марківною, дочка Віра Іванівна, 1928 р.н., школярка. Землі 23 сотки. Господарство №239, ПК1944 [5, с.96].

Довгаль? Наталка Леонтіївна 46р., сільська обивателька, покритка (в 1841 році народила доньку Параску [30]), двір 68, СР1865 [1, арк.669].

Д О В Г Е Н К И

Прізвище ДОВГЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1808 році [13, арк.32], похідне від ДОВГОГО, згадка в 1796 році [13, арк.15]. Прізвище Довгий пов'язане ще з одним корінним прізвищем – Шпитальний, перша згадка в 1787 році [13, арк.4]. В Шпитального Івана (1712 – 1793) сини: Семен, Дмитро 1745 р.н., Йосип 1746 р.н. та Іван. І лише в Івана ще декілька поколінь були нащадки Шпитальні. Останній був Лука Тимофійович 1835 р.н.

Син Семена Івановича Шпитального Іван 1752 р.н. після одруження отримав прозвище Довгий, яке стало прізвищем. В Івана Семеновича син Панас 1784 р.н. В Панаса Івановича сини: Матвій 1808 р.н. та Гаврило 1816 р.н.

В Матвія Панасовича син Митрофан 1837 р.н.

В Митрофана Матвійовича сини: Михайло 1867 р.н. та Ізот 1884 р.н.

В Михайла Митрофановича сини: Феодосій 1894 р.н., Демид 1896 р.н., Корній 1903 р.н. та Семен 1910 р.н.

Довгенко Матвій Панасович 57р., сільський обиватель, дружина Ганна Матвіївна 45р., діти: Текля 15р., Ликера 13р., двір 76, СР1865 [1, арк.670].

Довгенко Митрофан Матвійович 25р., сільський обиватель, дружина Феодосія Степанівна 23р., донька: Ірина 3р., (народилася 04.05.1863 [51, арк.1256]), двір 81, СР1865 [1, арк.671].

Довгенко Митрофан Матвійович 57р., селянин-власник, землероб, дружина Устина Володимирівна 37р., діти: Іван 17р., Ізот 13р., Петро 12р., Феодосія 10р., Микола 8р., Ірина 5р., Кіндрат 2 тижні, хата з дерева під соломою в дворі 122, ВП1897 [4, арк.15].

Довгенко Михайло Митрофанович 28р., (роки життя 07.11.1867 [55, арк.1408] – 16.11.1919 [77]), селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, ротний ополченець Ірозр., дружина Ганна Панасівна 27р., діти: Феодосій 4р., Варвара 2р., хата з дерева під соломою в дворі 123, ВП1897 [4, арк.17].

Довгенко Д.М. (Демид Михайлович, роки життя 1896 – 1972 [6, с.31], син Михайла Митрофановича), 1893 р.н., інвалід 2 групи, дружина Ликера М. (Митрофанівна [77, арк.33]), дочка Ніна Д. 1927 р.н., Юрченко Віра Д., 1922 р.н., працювала в колгоспі, онука Юрченко Галина А. 1939 р.н., внук Юрченко Леонід А. (Анатолійович, роки життя 04.04.1941 – 03.12.2010 [6, с.65]). Землі 55 соток. Господарство № 10, ПК1944 [5, с.23,24].

Довгенко Корній М., 1903 р.н., (Корній Михайлович, роки життя 23.08.1903 – 01.10.1953 [6, с.11], син Михайла Митрофановича), дружина Оксана Онопріївна, 1905 р.н., працювала в колгоспі, син

Володимир Корнійович, 1934 р.н., (роки життя 24.07.1934 – 01.02.1983 [6, с.11]), дочка Катерина Корнійвна, 1936 р.н., син Сергій Корнійович, 1938 р.н. Землі 45 соток. Господарство №322, ПК1944 [5, с.120].

Довгенко Семен М., 1910 р.н., в РСЧА з 1944 року, (Семен Михайлович, роки життя 10.03.1910 – 21.03.1973 [6, с.11], син Михайла Митрофановича). дружина Ганна Аврамівна, 1909 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 15.02.1909 – 15.08.1972 [6, с.11]). син Борис С., 1935 р.н., син Василь С., 1938 р.н., син Олександр С., 1941 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №313, ПК1944 [5, с.117].

Довгенко Ф.М. (Феодосій Михайлович, роки життя 1894 – 1970 [6, с.10], син Михайла Митрофановича), 1894 р.н., дружина Оляна М. (Оляна Матвіївна, роки життя 1898 – 1988 [6, с.32]), 1900 р.н., працювала в колгоспі, син Олександр Ф., 1929 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №14, ПК1944 [5, с.24,25].

В Ізота Митрофановича син Федір 1906 р.н.

Довгенко Федір Зотович, 1906 р.н., (син Ізота Митрофановича), працював машиністом, в РСЧА з 1941 року, дружина Феодосія Сидорівна, 1906 р.н., працювала в колгоспі, дочка Ніна Федорівна, 1928 р.н., школярка. Землі 70 соток. Хата збудована в 1891 році. Господарство №66, ПК1944 [5, с.39].

В Гаврила Панасовича сини: Олексій 1849 р.н. та Михайло 1861 р.н.

Довгенко Гаврило Панасович 44р., сільський обиватель, дружина Мотря Григорівна 41р., діти: Олексій 15р., Михайло 4р., Оксана 16р., (народилася 24.01.1852 [40, арк.275]), Марія 10р., (народилася 01.10.1854 [42, арк.229]), двір 73, СР1865 [1, арк.670].

Довгенко Олексій Гаврилович 49р., селянин-власник, землероб, лісоруб, дружина Олександра Васиївна 47р., діти: Гаврило 11р., освіта в ЦПШ, Секлета 10р., Василина 8р., Йосип 4р., Демид 2р., хата в дворі 66, ВП1897 [3, арк.147].

Довгенко Михайло Гаврилович 36р., селянин-власник, освіта в ЦПШ, машиніст молотильних машин, землероб, дружина Євдокія Оксентіївна 32р., діти: Гаврило 11р., освіта в ЦПШ, Секлета 10р., Василина 8р., Йосип 4р., Демид 2р., хата з дерева під соломою в дворі 65, ВП1897 [3, арк.145].

Довгенко Гаврило Михайлович, 1884 р.н., агроном, працював завідувачем двору в колгоспі, дружина Ярина Кіндратівна, 1887 р.н. Землі 75 соток. Господарство №172, ПК1944 [5, с.74].

Довгенко Филімон Антонович, 1898 р.н., (роки життя 12.02.1898 – 17.05.1971 [6, с.33]), працював нормувальником на цукровому заводі, дружина Оксана Олекс., 1907 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Діна Филімонівна, 1931 р.н., школярка, син Вадим Филімонович, 1936 р.н., школяр, сестра Пашолок Любов Окс., 1928 р.н., школярка, мати Пашолок Онисія Іванівна, 1884 р.н. (роки життя 1885 – 1972 [6, с.50]). Землі 15 соток. Хата збудована в 1940 році. Господарство №261, ПК1944 [5, с.102].

Довгенко Фросина Венедиктівна, 1917 р.н., працювала в колгоспі, дочка Надія Іванівна, 1943 р.н. Землі 25 соток. Хата збудована в 1890 році. Господарство №120, ПК1944 [5, с.55,56].

Довгенко Явдоха П., 1870 р.н., мешкала з дочкою Бондаренко Палажкою Пилипівною. Землі 40 соток. Господарство № 31, ПК1944 [5, с.30].

Родина Долматових Степана Семеновича і Гафії Іванівни з села Любимівка Богородицького повіту Тульської губернії, запис 1866 року [54, арк.1341].

Долматов Сава Степанович, 1892 р.н., працював ковалем в колгоспі в Тишківці, (роки життя 18.12.1893 – 03.03.1980 [6, с.33]) дружина Валентина Федосіївна, 1898 р.н., працювала чорноробочою в радгоспі, (Василина Федосіївна, роки життя 28.08.1897 – 30.07.1956 [6, с.33]) син Борис Савович, 1918 р.н., працював шофером, дочка Людмила Савівна, 1920 р.н., вчителька, працювала у ВРП (відділ робітничого постачання) на цукровому заводі, дочка Надія Савівна, 1922 р.н., невістка Валентина 1922 р.н., росіянка, онук Сергій Борисович, 1946 р.н. Землі 24 сотки. Господарство №292, ПК1944 [5, с.111,112].

Домаровський Едвард Дем'янович 28р., міщанин, народився і приписаний в Умані, рідна мова – польська, освіта вдома, купець, дружина Ганна Іванівна 20р., родом з Тального, приписана в Умані, рідна мова – польська, освіта вдома, мати Гафія Андріївна 56р., народилась і приписана в Умані, рідна мова – польська, робітниця Драненко Глафіра Євдокимівна 18р., селянка-власниця, кухарка, садиба на землях графів Бобринських, хата з дерева під соломою в дворі 179, ВП1897 [4, арк.139].

Д Я Ч Е Н К И – Д А Ц Е Н К И – Д О Ц Е Н К И

Прізвище ДОЦЕНКО походить від ДАЦЕНКА. Прізвище ДАЦЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1802 році [71, арк.859], похідне від ДЯЧЕНКА, згадка 1786 року [13, арк.3], Дяченки

пішли від першопоселенця *Капітанівки ДЯКА Старого Йосипа (1713 – 03.08.1801)*, перша згадка в 1800 році [70, арк.1071], деякі онуки його були записані Даценками. В Йосипа діти: Тит, Гнат 1768 р.н. і Марія 1764 р.н., вона вийшла заміж за Данила Дякового зятя (прізвище не встановлене). Один син Данила записаний Дяченком, другий Даценком. На певний період записи про Дяченків – Даценків зникають і зв'язку з сьогоденням не знайдено.

Дяченко Митрофан 44р., селянин-власник, дружина Євгенія 41р., діти: Григорій 18р., Оксана 14р., Марія бр., хата в дворі 27, ВП1897 [3, арк.62].

Доценко Іван Іванович, 1904 р.н., (роки життя 1904 – 1983 [6, с.33]), в РСЧА з 1944 року, дружина Зінаїда Харлампіївна, 1915 р.н., працювала в колгоспі, дочка Віра Іванівна, 1935 р.н., син Володимир Іванович, 1937 р.н., син Юрій Іванович, 1938 р.н. Землі 55 соток. Господарство № 49, ПК1944 [5, с.34].

Доценко Михайло Іванович, 1914 р.н., працював шофером, в РСЧА з 1941 року, дружина Марія Кіндратівна, 1912 р.н., працювала в колгоспі, (Даценко Марія Костянтинівна, роки життя 14.10.1914 – 25.02.1998 [6, с.11]), син Василь Михайлович, 1935 р.н., (Даценко Василь Михайлович, роки життя 10.10.1935 – 09.06.1970 [6, с.11]), Землі 47 соток. Хата збудована в 1934 році. Господарство №87, ПК1944 [5, с.45,46].

Д Р А Н І

Прізвище **ДРАНИЙ** є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.1]. Похідне від нього **ДРАНЕНКО**, згадка в 1785 році [13, арк.2]. В Устини Драної (1734 – 1814) (ім'я чоловіка не встановлено) син Олексій (1757 – 1818), в нього син Іван (1792 – 1849).

В Івана Олексійовича сини: Євдоким 1817 р.н., Сергій 1821 р.н., Василь 1838 р.н. та Оксентій 1840 р.н.

В Євдокима Івановича сини: Іван 1853 р.н., Григорій 1863 р.н. і Никін 1873 р.н.

Драна Юхимія Андріївна 69р., сільська обивателька, вдова, (дружина Івана Олексійовича [28]), двір 53, СР1865 [1, арк.667].

Драний Євдоким Іванович 45р., сільський обиватель, дружина Єлизавета Микитівна 41р., (Єлизавета Микитівна (Бреженко), шлюб 17.06.1849 [37, арк.197]), діти: Григорій 2р., Хівря 14р., двір 53, СР1865 [1, арк.667].

Драний Никон Євдокимович 24р., (народився 12.12.1873 [63, арк.222]), солдат, дружина Євгенія Назарівна 22р., робітниця в економії, син Мойсей Никонович 3р., сестра Глафіра Євдокимівна 18р., кухарка в економії, хата в дворі 145, ВП1897 [4, арк.64].

Драний Никон Євдокимович, 1869 р.н., інвалід, вдова, дружина Марія Купріянівна, 1884 р.н., Меланія, 1869 р.н. Землі 25 соток. Хата збудована 1896 року. Господарство №91, ПК1944 [5, с.46]

Драний Григорій Євдокимович 37р., (народився 27.11.1863 [51, арк.1263]), селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, дружина Євгенія Іванівна 32р., робітниця в економії, діти: Лук'ян 9р., Іван 5р., Ананій 3р., хата з дерева під соломою в дворі 146, ВП1897 [4, арк.67].

Драний Лука Григорович, 1885 р.н., працював на цукровому заводі, (Лукаш Григорович, роки життя 04.10.1886 – 05.10.1971 [6, с.12]). дружина Феодосія Олентіївна, 1890 р.н., дочка Марія Лук'янівна, 1929 р.н. (Ружина, роки життя 04.1929 – 30.12.2020 [6, с.12]). Землі 63 сотки. Хата збудована в 1905 році. Господарство №89, ПК1944 [5, с.46].

В Сергія Івановича сини: Микита 1853 р.н., Олексій 1861 р.н. і Нестор 1869 р.н.

Драна Дарина Кіндратівна 32р., солдатська дружина (Дарина Кіндратівна (Волошина), дружина Сергія Івановича [40]), донька Феодосія 9р., двір 6, СР1865 [1, арк.661].

Драний Сергій Іванович 84р., селянин-власник, живе зі збору милостині, дружина Дарина Кіндратівна 74р., хата з дерева під соломою в дворі 149, ВП1897 [4, арк.73].

У Василя Івановича сини: Роман 1858 р.н. та Родіон 1859 р.н.

Драний Василь Іванович 27р., сільський обиватель, дружина (Павленко [45]) Уліта Антонівна 25р., син: Родіон бр., двір 53, СР1865 [1, арк.667].

Драний Роман Васильович 38р., (народився 01.10.1858 [45, арк.1225]), селянин-власник, землероб, дружина Марія Микитівна 37р., (Марія Микитівна (Слабогузова), шлюб 24.10.1876 [66, арк.191]), діти: Федора 18р., Микита 9р., освіта в ЦПШ, Поліна 8р., Родіон 5р., Наталка 3р., батько Василь Іванович 70р., вдівець, хата з дерева під соломою в дворі 147, ВП1897 [4, арк.69].

В Оксентія Івановича сини: Созонт 1875 р.н. і Пантелеймон 1878 р.н.

Драний Оксентій Іванович 23р., сільський обиватель, дружина Гафія Тимофіївна 22р., (Уляна Тимофіївна (Оситняжська), шлюб 23.05.1860 [46, арк.1286]), донька: Уляна 2р., (народилася 04.03.1863 [51, арк.1254]), двір 53, СР1865 [1, арк.667].

Драний Оксентій Іванович 59р., селянин-власник, пасічник, дружина Уляна Тимофіївна 58р., діти: Созон 22р., освіта в ЦПШ, швець-майстер, Пантелеймон 19р., сліпий на обидва ока, хата з глини під соломою в дворі 148, ВП1897 [4, арк.71].

Драний Созон Оксентійович, 1875 р.н., (народився 07.09.1875 [65, арк.211]), дружина Тетяна Дорофіївна, 1878 р.н., дочка Коваленко Явдоха Созонівна, 1914 р.н., працювала в колгоспі, онука Коваленко Галина Михайлівна, 1937 р.н. Землі 24 сотки. Хата збудована в 1886 році. Господарство №93, ПК1944 [5, с.47].

Драний Карпо Созонович, 1900 р.н., працював у колгоспі, інвалід праці, дружина Євдокія Дмитрівна, 1900 р.н., дочка Ольга Карпівна, 1929 р.н., син Петро Карпович, 1937 р.н. Землі 27 соток. Хата збудована в 1886 році. Господарство №92, ПК1944 [5, с.47].

Дровольський Андрій Г., 1901 р.н., працював зоотехніком, в РСЧА з 1944 року, дружина Віра Платонівна, 1905 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Марія Андріївна, 1928 р.н., школярка. Господарство №248, ПК1944 [5, с.98].

Дубина Килина Іванівна 11р., мешкала з свояком Оберемком Дем'яном Іллічом, народилася і приписана в Мартоноші, садиба на землях графів Бобринських, хата з дерева під соломою в дворі 182, ВП1897 [4, арк.143].

Дударьов Максим І., 1905 р.н., мешкав у тещі Бреженко Федори Романівни, дружина Любов Минівна, 1923 р.н. Землі 45 соток. Хата збудована в 1880 році. Господарство №96, ПК1944 [5, с.48].

Дудник Петро Васильович 27р., сільський обиватель, дружина Мотря Семенівна 26р., діти: Марія 8р., Гафія 4р., двір 86, СР1865 [1, арк.672].

Емануїлов Ілля, 1900 р.н., мешкав на квартирі в Карського Павла Йосиповича, росіянин, Емануїлова Т.В., 1908 р.н., росіянка, Емануїлова Іза І., 1929 р.н., росіянка, Емануїлов В., росіянин. Землі 20 соток. Господарство №265, ПК1944 [5, с.103].

Жашков Павло Іванович, 1908 р.н., працював учителем, в РСЧА з 1941 року, (Полікарп Іванович, роки життя 10.07.1908 – 19.08.1951 [6, с.63]), мешкав в тестя Чміленка Мелентія Прохоровича, дружина Наталка Мелетіївна, 1914 р.н., (Наталка Омелянівна, роки життя 19.08.1914 – 16.03.1976 [6, с.63]), син Владислав Павлович, 1937 р.н., син Анатолій Павлович, 1939 р.н. Землі 55 соток. Господарство №224, ПК1944 [5, с.91]

Ж У К О В С Ь К І

Прізвище **ЖУКОВСЬКИЙ** є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1817 році [13, арк.53], фіксувалися шляхтичами. В Миколи Жуковського сини: Йосип і Степан. В Йосипа Миколайовича син Адріан 1813 р.н.

Жуковський Адріан Йосипович 52р., однодворець, двір 14, СР1865 [1, арк.663].

В Степана Миколайовича сини Василь 1819 р.н., Петро 1833 р.н. і Дмитро 1836 р.н. Коли помер брат Василь Степанович (1821 – 1854), Петро Степанович одружився на вдові Олександрі Данилівні.

Жуковський Василь Степанович, 1819 р.н., дворянин 2-го розр., одружився з Яворською Олександрою Данилівною 1828 р.н., шлюб 09.06.1851 [39, арк.461].

Жульковський (Жуковський) Петро Степанович 32р., однодворець, дружина Олександра Денисівна 31р., (Олександра Данилівна (Яворська), шлюб 21.10.1856 [44, арк.225]), діти: Федір 8р., Никифір 5р., Максим 3р., (народився 21.01.1863 [51, арк.1251]), двір 13, СР1865 [1, арк.662].

В Петра Степановича син Никифір 1860 р.н.

В Никифора Петровича сини: Никифір 1895 р.н. та Іван 1897 р.н.

Жуковський Никифір Петрович 37р., селянин-власник, робітник цукрозаводу, дружина Параска Феодосіївна 19р., батько Петро Степанович 60р., вдівець, діти: Єлизавета 12р., Никифір 2р., хата з дерева під соломою в дворі 16, ВП1897 [3, арк.36].

Жуковський Никифір Никифорович, 1895 р.н., репресований, загинув, дружина З. Дмитрівна, 1894 р.н., працювала в колгоспі, син Микола Никифорович, 1919 р.н., в РСЧА з 1939 року, син Василь Никифорович, 1920 р.н., в РСЧА з 1944 року. Землі 55 соток. Господарство № 17, ПК1944 [5, с.25].

Жуковський Дмитро Степанович 30р., однодворець, дружина Оксана Олексіївна 23р., донька Ганна 2р., двір 14, СР1865 [1, арк.663].

Жуковський Степан Дмитрович 32р., (народився 26.12.1865 [53, арк.1274]), міщанин, приписаний в Новомиргороді, землероб, робітник цукрозаводу, дружина Палажка Петрівна 40р., приписана в Новомиргороді, діти: Григорій 8р., приписаний в Новомиргороді, Оксана 2р., приписана в Новомиргороді, Текля 4міс., приписана в Новомиргороді, пасинок Бердник Дементій Семенович 17р., селянин-власник, садиба на громадській землі, хата з дерева під соломою в дворі 176, ВП1897 [4, арк.133].

Журило Данило Андрійович, 1906 р.н., працював на залізниці, дружина Пистина Семенівна, 1903 р.н., дочка Раїса Данилівна, 1930 р.н., дочка Т. Данилівна, 1939 р.н., сестра Кучеренко Ольга, 1917 р.н. Землі 45 соток. Господарство №140, ПК1944 [5, с.61,62].

Заворотний Йосип Іванович 47р., селянин-власник, народився і приписаний в селі Вила Ямпільського повіту Подільської губернії, рідна мова – польська, освіта на військовій службі, фельдшер, відставний унтер-офіцер, мешкав у лікарні при цукровому заводі, будівля з дерева під залізом в дворі 1, ВП1897 [2, арк.2].

Запорожець Юхим Петрович 29р., сільський обиватель, дружина Параска Кирилівна 24р., діти: Тимофій 1р., Ганна 3р., мати Марія Йосипівна 61р., двір 37, СР1865 [1, арк.665].

Запорожець Зіновій Юхимович народився 29.10.1864 [52, арк.1382].

Запорожець Ілля З., 1909 р.н., механік, працював комірником в МТС, (Ілля Зіновійович, роки життя 10.08.1912 – 02.07.2001 [6, арк.35]), дружина Марфа Кирилівна, 1914 р.н., (роки життя 20.07.1909 – 28.12.1984 [6, арк.35]), син Володимир Ілліч, 1935 р.н., школяр, мати К.С., 1866 р.н. (Килина Савівна (Борисенко), народилася 12.06.1871 [61, арк.22]). Землі 58 соток. Господарство №199, ПК1944 [5, с.83].

Запорожець Ларіон Зіновійович, 1903 р.н., працював на залізничній станції, в РСЧА з 1944 року, дружина Євгенія Михайлівна, 1903 р.н., син Михайло Ларіонович, 1929 р.н., школяр, син Василь Ларіонович, 1926 р.н., перебував у Німеччині з 1943 року, невістка Щербатюк Анастасія, 1910 р.н., пекар, онучка Щербатюк Раїса, 1936 р.н., Кіктева Лідія Григорівна, 1926 р.н., працювала бухгалтером на Заготзерно. Землі 72 сотки. Хата збудована в 1924 році. Господарство №156, ПК1944 [5, с.67,68].

Запорожець Юхим Зіновійович, 1895 р.н., працював сторожем в МТС, дружина Ярина Павлівна, 1895 р.н., дочка Раїса Юхимівна, 1936 р.н., син Микола Юхимович, 1938 р.н. Землі 49 соток. Хата збудована в 1924 році. Господарство №198, ПК1944 [5, с.83].

Запорожець Тетяна, 1923 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, мешкала в брата Довгала Кирила Степановича. Землі 54 сотки. Хата збудована в 1926 році. Господарство №157, ПК1944 [5, с.68].

Родина Звєрових з села Михайлівське Богородицького повіту Тульської губернії [54, арк.1358].

Звєров Микола, 1910 р.н., дружина Явдоха, син Анатолій. Господарство №247, ПК1944 [5, с.98].

Здрібняк Олекса Д., 1912 р.н., працював старшим теплотехніком на цукровому заводі, мешкав на квартирі в Безін Явдохи А. Землі 15 соток. Господарство №285, ПК1944 [5, с.110].

Родини Зименкових з села Ростов Богородицького повіту Тульської губернії.

Зименков Іван Семенович 1847 р.н. одружився з Щадиловою Марією Олексіївною 1852 р.н. [59, арк.769].

Зименков Григорій Іванович, 1911 р.н., працював слюсарем, перебував у Німеччині з 1944 року, мешкав з тещею Козельською Василюю Зотівною, дружина Зименкова Олександра Кузьмівна, 1906 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Любов Григорівна, 1937 р.н., син Віктор Григорович, 1940 р.н., син Леонід Григорович, 1943 р.н. Землі 12 соток. Господарство №294, ПК1944 [5, с.112].

Зименков Василь Олексійович [62, арк.168].

Зименков Юда Васильович, 1871 р.н., столяр, (роки життя 1874 – 1958 [6, арк.36]), дружина Харитина Демидівна, 1878 р.н., (роки життя 1873 – 1967 [6, арк.36]), дочка Євдокія Юдівна, 1912 р.н., дочка Олександра Юдівна, 1918 р.н., працювала в лікарні, Чубар Валентина І., 1938 р.н., землі 20 соток. Господарство № 19, ПК1944 [5, с.26].

ЗІНЧЕНКИ

Прізвище ЗІНЧЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1786 році [13, арк.2]. Інформація про рід переривчаста. Сенчуня Зіновій Васильович (1722 – 1814) мав сина Остапа 1772 р.н. Спочатку він записувався Сенченко, згодом Зінченко. В Остапа Зіновійовича сини: Іван 1792 р.н., Степан 1794 р.н., Павло 1812 р.н., Іван 1816 р.н. і Онисим 1817 р.н. Надалі Зінченки певний період не зустрічались.

Зінченко Олексій Федорович 33р., солдат, дружина (*Бондаренко [74]*) Василина Іванівна 24р., діти: Федір 3р., Йосип 2р., двір 7, СР1865 [1, арк.662].

Злочевський Артем 4р., незаконнонароджений, мешкав у *Скалецького Федора Миновича*, хата з дерева під соломою в дворі 41, ВП1897 [3, арк.90].

Льницька Уляна Йосипівна 57р., вдова, (*дружина Феодосія Петровича (1804 – 1854), дяка Успенської церкви в 1828 – 1836 роках [42]*) міщанка, діти: Юхимія 23р., Хома 3р., двір 11, СР1865 [1, арк.662].

Льницький Гаврило Феодосійович, 28 р., священник (*Успенської церкви в 1860 – 1865 роках*), двір 1, СР1865 [1, арк.660].

І Ш Е Н К И

Прізвище ІЩЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1800 році [70, арк.1075].

Іщенко Сидір Денисович, 1915 р.н., в РСЧА з 1944 року, дружина Параска Петрівна, 1909 р.н., працювала в колгоспі, син Іван Сидорович, 1937 р.н., землі 35 соток. Господарство № 18, ПК1944 [5, с.26].

Йордатий Ф.П., 1912 р.н., в РСЧА з 1944 року, дружина Параска П., 1913 р.н., працювала в колгоспі, син Віктор Ф. 1931 р.н., дочка Валентина Ф., 1934 р.н., син Володимир Ф., 1939 р.н. Землі 54 сотки. Господарство № 46, ПК1944 [5, с.33].

Казимиров Федір Йосипович 24р., сільський обиватель, дружина Софія Аврамівна 22р., двір 27, СР1865 [1, арк.664].

Казимирова Олена Захарівна, 1873 р.н., дочка Пилипчук Єлизавета Марківна, 1906 р.н., онук Пилипчук Влад. Євдокимович, 1926 р.н., в РСЧА з 1944 року, (*Володимир Євдокимович, роки життя 24.04.1926 – 13.02.1994 [6, с.50]*), онучка Пилипчук Галина Євдокимівна, 1937 р.н. Землі 23 сотки. Господарство №293, ПК1944 [5, с.112].

Кальницький Пахом Григорович, 1912 р.н., Кальницька Фросина. Хата збудована в 1925 році. Господарство №312, ПК1944 [5, с.117].

Капота Петро 50р., селянин-власник, родом з Лузанівки, землероб, на промислах, живе в Мар'янівці, дружина Олена Павлівна (*Ворожка, колишній чоловік Андрій Никифорович [62]*) 54р., пасинок: Ворожка Орест Андрійович 17р., підмайстер шевця, пасербиці: Ворожка Ірина Андріївна 18р., працювала в чужих господарствах, Ворожка Килина Андріївна 11р., хата з дерева під соломою в дворі 40, ВП1897 [3, арк.88].

В Капченка Прокопа сини: Назар 1798 р.н. та Феодосій 1816 р.н.

В Назара Прокоповича сини: Петро 1818 р.н. та Харитон 1826 р.н.

У Феодосія Прокоповича син Оверко 1848 р.н.

Капчиха Меланія Дорофіївна 62р., сільська обивателька, вдова, (*дружина Капченка Назара Прокоповича [41]*), діти: Сава 20р., Яків 15р., двір 34, СР1865 [1, арк.665].

Капченко (*Бугаєнко [20]*), Фотина Хомівна 43р., сільська обивателька, (*вдова, дружина Капченка Петра Назаровича [32]*), діти: Макар 20., Артем 17р., Дарина 12р., двір 72, СР1865 [1, арк.670].

Кап(чен)ко Харитон Назарович 41р., сільський обиватель, дружина (*Капсутова [46]*) Палажка Іванівна 31р., діти: Прокіп 14., Потап 11р., Василь 3р., (*народився 02.01.1863 [51, арк.1250]*), Палажка 14р., Степанида 7р., двір 34, СР1865 [1, арк.665].

Капченко Овер'ян Феодосійович 49р., (*народився 22.10.1848 [36, арк.750]*), селянин-власник, землероб, мельник, дружина Марія Савівна 49р., родом з Юзефівки, продавець м'ясної лавки, хата з дерева під соломою в дворі 11, ВП1897 [3, арк.25].

Капченко Филімон Овер'янович 20р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Мотря Аністратівна 20р., родом з Юзефівки, хата в дворі 12, ВП1897 [3, арк.27].

К А Р Б О В Н И Ч І

Прізвище КАРБОВНИЧИЙ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1793 році [13, арк.12].

Карбовничий Сергій Іванович 50р., сільський обиватель, дружина Марія Дорофіївна 46р., син: Павло 17р., двір 61, СР1865 [1, арк.668].

Карпальова Т.Т., 1939 р.н., мешкала в *Холявко Євдокії Охрімівни*. Землі 31 сотка. Господарство №326, ПК1944 [5, с.121].

Карпенко (Волошина) Ганна Онопріївна, 1906 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 28.06.1906 – 28.06.1990 [6, с.9]*), мешкала з матір'ю *Волошиною Тетяною Микитівною*, дочка Карпенко Надія Яківна, 1938 р.н. Землі 30 соток. Хата збудована в 1924 році. Господарство №97, ПК1944 [5, с.49].

Карпова Олена Миколаївна, 1875 р.н., росіянка, мешкала в зятя Паливоди Якова Архиповича. Землі 64 сотки. Хата збудована в 1937 році. Господарство №130, ПК1944 [5, с.58].

Карський Йосип Іванович – відставний унтер-офіцер з містечка Кам'янка [63, арк.254].

Карський Павло Йосипович, 1874 р.н., (син Йосипа Івановича, народився 16.12.1876 [66, арк.181], роки життя 1877 – 1964 [6, с.37]), працював теслею, дружина Одарка Савівна, 1888 р.н., (роки життя 1884 – 1971 [6, с.37]), син Костянтин Павлович, 1917 р.н., токар, працював у Златопільському військкоматі, дочка Валентина Павлівна, 1920 р.н., рахівник, студентка в Черкасах, син Микола Павлович, 1923 р.н., токар, в РСЧА з 1944 року, Емануїлов Ілля, 1900 р.н., росіянин, Емануїлова Т.В., 1908 р.н., росіянка, Емануїлова Іза І., 1929 р.н., росіянка, Емануїлов В., росіянин. Землі 20 соток. Господарство №265, ПК1944 [5, с.103].

Качур Євгенія Денисівна, 1889 р.н., працювала в колгоспі, дочка Галина Іванівна, 1925 р.н., навчалася, син Іван Іванович, 1928 р.н., загинув. Землі 41 сотка. Господарство №48, ПК1944 [5, с.34].

Кваша Аврам Федорович 41р., сільський обиватель, дружина Ганна Іванівна 36р., діти: Данило 16р., Оверко 9р., Феодосія 5р., двір 27, СР1865 [1, арк.664].

Кваша Ларіон Аврамович 33р., селянин-власник, робітник в економії, дружина Юхимія Никифорівна 27р., діти: Дементій бр., Антон 4р., Іван 2р., Яків Зтижні, теща Цивинда Євдокія 52р., хата з дерева під соломою в дворі 34, ВП1897 [3, арк.76].

Кваша Антон Ларіонович, 1890 р.н., перебував у Німеччині з 1944 року, (роки життя 1892 – 06.1974 [6, с.37]), дружина Марія Леон., 1884 р.н., (Марія Леонтіївна, роки життя 07.1886 – 10.1967 [6, с.37]), син Ілля Антонович, 1914 р.н., в РСЧА з 1941 року, син Василь Антонович, 1925 р.н., в РСЧА з 1944 року, (роки життя 22.03.1925 – 11.02.1994 [6, с.37]), дочка Олександра Антонівна, 1922 р.н., в РСЧА з 1941 року. Землі 82 сотки. Господарство №43, ПК1944 [5, с.32,33].

Кваша Д.Л. (Дементій Ларіонович, ВП1897 [3, арк.76]), 1890 р.н., дружина Наталка Я., 1886 р.н., син Федір Д. Землі 82 сотки. Господарство №11, ПК1944 [5, с.24].

Квашенко Ганна Трохимівна, 1879 р.н. Землі 33 сотки. Господарство №228, ПК1944 [5, с.92].

Квашенко Георгій Микитович, 1889 р.н., працював лісничим в Сердюківському лісництві, дружина Марія Герасимівна, 1901 р.н., дочка Віра Георгіївна, 1921 р.н., працювала хіміком на цукровому заводі, дочка Валентина Георгіївна, 1923 р.н., працювала завідувачкою лісоскладу. Землі 76 соток. Господарство №227, ПК1944 [5, с.92].

Квашенко Мина Аврамович, 1876 р.н., працював чорноробочим в колгоспі, дружина Одарка Терентіївна, 1880 р.н., зять Чабанов Василь Ант., 1904 р.н., працював вантажником, в РСЧА з 1944 року, дочка Чабанова Палажка Минівна, 1911 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 08.10.1911 – 25.04.1991 [6, с.37]), онучка Чабанова Ольга Василівна, 1932 р.н., школярка. Землі 29 соток. Господарство №229, ПК1944 [5, с.92,93].

Квашенко Іван Минович, 1908 р.н., в РСЧА з 1944 року, дружина Надія Максимівна, 1910 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 1910 – 20.05.1948 [6, с.37]), син Валентин Іванович, 1932 р.н., школяр, син Михайло Іванович, 1936 р.н., школяр, (роки життя 14.07.1936 – 12.04.2002 [6, с.37]), син Микола Іванович, 1946 р.н. Землі 23 сотки. Господарство №230, ПК1944 [5, с.93].

Квашенко Захар Минович, 1904 р.н., працював заступником майстра, в РСЧА з 1944 року, дружина Ніна Макіївна, 1900 р.н., син Віталій Захарович, 1928 р.н., працював фінагентом в сільраді, дочка Клавдія Захарівна, 1929 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі. Землі 58 соток. Хата збудована в 1944 році. Господарство №273, ПК1944 [5, с.106].

Кирнус Григорій Максимович, 1915 р.н., в РСЧА з 1944 року, (роки життя 12.07.1915 – 19.01.1995 [6, с.12]), мешкав з тещею Бондаренко Тетяною Григорівною, дружина Марфа Тарасівна, 1919 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 25.10.1919 – 12.10.1992 [6, с.12]) син Василь Григорович, 1943 р.н., син Валентин Григорович, 1944 р.н. Землі 73 сотки. Господарство №170, ПК1944 [5, с.73].

Кібець Марко Олексійович 63р., селянин-власник, народився і приписаний в Попівці, жив за кошти сина, дружина Килина Петрівна 49р., сліпа на обидва ока з 44 років, приписана в Попівці, діти: Яків 20р., (народився 21.03.1873 [63, арк.210]) приписаний в Попівці, конюх в економії, Леонтій 18р., приписаний в Попівці, робітник в економії, хата в дворі 162, ВП1897 [4, арк.102].

Кібець Євдокія Яківна, 1918 р.н., працювала бухгалтером в МТС. Землі 27 соток. Хата збудована в 1906 році. Господарство №102, ПК1944 [5, с.50].

Кібець Іван Якович, 1910 р.н., перебував у Німеччині з 1944 року, *(роки життя 20.08.1910 – 11.06.1980 [6, с.12])* дружина Параска Сидорівна, 1903 р.н., працювала в колгоспі, дочка Раїса Іванівна, 1937 р.н., дочка Галина Іванівна, 1939 р.н., дочка Олена Іванівна, 1940 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №321, ПК1944 [5, с.120].

Кіктєва Лідія Григорівна, 1926 р.н., працювала бухгалтером на Заготзерно, *мешкала в родині Запорожця Ларіона Зіновійовича*. Землі 72 сотки. Хата збудована в 1924 році. Господарство №156, ПК1944 [5, с.68]

Книщенко Яким Андрійович, 1905 р.н., начальник охорони, з 1941 року в РСЧА, на 1944 рік – загинув, дружина Степанида Павлівна, 1912 р.н., працювала чорноробочою на цукровому заводі, *(роки життя 10.11.1913 – 22.03.1971 [6, с.38])*, донька Людмила Якимівна, 1933 р.н., навчалася в СШ, син Віталій Якимович, 1935 р.н., навчався в СШ, Землі 22 сотки, хата ½ . Господарство №272, ПК1944 [5, с.106].

К О Б Л Е Н К И

Прізвище КОБЛЕНКО і КОБЕЛЬНИК є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1787 році [13, арк.4], похідне від КОБЕЛЯ.

Кобель Герасим Іванович 65р., сільський обиватель, *(вдівець, дружина Мотря Федорівна)*, син: Михайло 20р., двір 83, СР1865 [1, арк.671].

Кобленко Михайло Герасимович 53р., селянин-власник, обробіток садиби, дружина Хівря Феодосіївна 40р., *(Хівря Феодосіївна (Твереза), шлюб 20.05.1873 [63, арк.226])*, діти: Архип 14р., робітник в економії, Євдокія 11р., Оверко 7р., хата з дерева під соломою в дворі 35, ВП1897 [3, арк.78].

Кобленко Ганна Архипівна, 1916 р.н., працювала в колгоспі, син Іван, 1940 р.н., сестра Варвара Архипівна, 1908 р.н. Хата збудована 1895 року. Господарство №67, ПК1944 [5, с.39,40].

Кобленко Гордій Михайлович, 1888 р.н., працював теслею, *мешкав у родині Бебих Ольги Дмитрівни*. Господарство № 33, ПК1944 [5, с.30].

Коблєва *(Бондаренко?)* Василина Василівна 51р., сільська обивателька, вдова, двір 83, СР1865 [1, арк.671].

К О В А Л Е Н К И

Прізвище КОВАЛЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1804 році [13, арк.27], похідне від КОВАЛЯ, згадка в 1785 році [13, арк.1].

Коваленко Іван Антонович 43р., *(народився 26.09.1853 [41, арк.230])*, селянин-власник, освіта в ЦПШ, робітник в різних місцях, дружина Феодосія Савівна 38р., діти: Ларіон 18р., освіта в ЦПШ, швець-майстер, Федора 15р., Панас 13р., освіта в ЦПШ, Мойсей 11р., освіта в ЦПШ, Соломія 9р., Устим бр., *(роки життя 1892 – 1935 [6, с.38])*, Марфа 4р., Анастасія 1р., хата з дерева під соломою в дворі 171, ВП1897 [4, арк.121].

Коваленко Ганна Гаврилівна, 1918 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, *(роки життя 28.02.1918 – 19.10.1996 [6, с.18])* чоловік Петро Семенович, 1915 р.н., працював вантажником, в РСЧА з 1944 року, брат Царенко Олекс. Гаврилович, 1920 р.н., в РСЧА з 1940 року, *(Олексій Гаврилович, роки життя 19.03.1920 – 1944 [6, с.18])*. Землі 25 соток. Хата збудована в 1919 році. Господарство №153, ПК1944 [5, с.66].

Коваленко Мойсей Іванович, 1885 р.н., перебував у Німеччині з 1944 року, дружина Килина Іванівна, 1890 р.н., *(роки життя 1890 – 1976 [6, с.12])*. дочка Ставидлянська Ольга Мойсеївна, 1918 р.н., працювала трактористкою в колгоспі, *(Ольга Мусіївна, роки життя 24.07.1918 – 12.01.2011 [6, с.17])*. зять Ставидлянський Олексій Костянтинівич, 1917 р.н., військовик, в РСЧА з 1938 року, *(роки життя 30.03.1917 – 21.01.1973 [6, с.17])*. дочка Берегова Марфа Мойсеївна, 1919 р.н., працювала бухгалтером в колгоспі, *(Марфа Мусіївна, роки життя 24.12.1920 – 21.06.2008 [6, с.22])*. зять Береговий Григорій Мартіянович, 1920 р.н., працював трактористом, в РСЧА з 1939 року, *(Григорій Маркіянович, роки життя 15.02.1920 – 11.03.1987 [6, с.22])*. онука Берегова Лариса Григорівна, 1941 р.н., *(Черній (Берегова) Раїса Григорівна, роки життя 12.06.1941 – 12.11.2013 [6, с.63])*. дочка Марія Мойсеївна, 1932 р.н. Землі 59 соток. Хата збудована в 1903 році. Господарство №138, ПК1944 [5, с.60,61].

Коваленко Соломія Василівна, 1885 р.н. *(дружина Панаса Івановича 1884 р.н.)*, син Іван Панасович, 1919 р.н., працював агрономом, в РСЧА з 1944 року, дочка Марія Панасівна, 1925 р.н., працювала трактористкою в колгоспі, зять Алексєєв Петро Олексійович, 1919 р.н., росіянин, в РСЧА,

(роки життя 25.06.1919 – 10.05.1994 [6, с.38]). Землі 67 соток. Хата збудована в 1909 році. Господарство №134, ПК1944 [5, с.59].

Коваленко Харитина С., 1889 р.н., (*Харитина Семенівна (Коллот), дружина Устима Івановича, шлюб 26.09.1919 [77], роки життя 1896 – 1980 [6, с.38]*), дочка Віра Устимівна, 1922 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 14.09.1922 – 04.03.2006 [6, с.38]*), дочка Ганна Устимівна, 1924 р.н., працювала на залізничній станції, син Володимир Устимович, 1928 р.н., син Гаврило Устимович, 1919 р.н., в РСЧА з 1939 року, (*роки життя 25.07.1919 – 30.08.1995 [6, с.38]*), невістка Тетяна Хомівна, 1926 р.н., внучка Олена Гаврилівна, 1946 р.н. Землі 82 сотки. Господарство № 41, ПК1944 [5, с.32].

Коваленко Любов Кирилівна 3бр., солдатська дружина, діти: Іван 10р., Фросина 14 р., Устина бр., двір 4, СР1865 [1, арк.661].

Коваленко Яків Антонович 26р., селянин-власник, освіта вдома, робітник в різних місцях, перебував у військовому запасі, дружина Харитина Єрофіївна 23р., син: Тимофій Іміс., мати Любов Кирилівна 65р., вдова, хата з дерева під соломою в дворі 170, ВП1897 [4, арк.119].

Коваленко Андрій Якович, 1907 р.н., швець, в РСЧА з 1944 року, дружина Фросина Орестівна 1905 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 1905 – 1976 [6, с.12]*), син Борис Андрійович, 1926 р.н., в РСЧА з 1944 року, (*роки життя 07.05.1926 – 20.02.1980 [6, с.12]*), дочка Валентина Андріївна, 1935 р.н., син Петро Андрійович, 1938 р.н., син Микола Андрійович, 1941 р.н. Землі 26 соток. Хата збудована в 1891 році. Господарство №135, ПК1944 [5, с.59,60].

Коваленко Тимофій Якович, 1896 р.н., шляховий майстер, репресований 1938 року, дружина Катерина Прокопівна, 1896 р.н., дочка Віра Тимофіївна, 1926 р.н., працювала в колгоспі. Землі 27 соток. Хата збудована в 1891 році. Господарство №136, ПК1944 [5, с.60].

Коваленко Явдоха Сосонівна, 1914 р.н., працювала в колгоспі, мешкала в батька Драного Сосона Оксентійовича, дочка Галина Михайлівна, 1937 р.н. Землі 24 сотки. Хата збудована в 1886 році. Господарство №93, ПК1944 [5, с.47].

Ковальська Гафія Ф., 1910 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (*Гафія Федорівна, роки життя 20.02.1910 – 07.01.1993 [6, с.38]*), чоловік Романов Олександр Кузьмович, 1913 р.н., в РСЧА з 1941 року дочка Ковальська Діна Павлівна, 1931 р.н., (*роки життя 20.03.1929 – 12.04.2012 [6, с.38]*), школярка, син Ковальський Рудольф Павлович, 1935 р.н. (*роки життя 1934 – 1958 [6, с.38]*), Землі 7 соток. Господарство №259, ПК1944 [5, с.102].

Ковальський Андрій Федорович, 1902 р.н., працював електромонтером, в РСЧА з 1944 року, дружина Ніна Миколаївна, 1914 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Валентин Андрійович, 1934 р.н., школяр, дочка Рита Андріївна, 1940 р.н. Землі 7 соток. Господарство №260, ПК1944 [5, с.102].

Ковтун Ганна Антонівна 61р., сільська обивателька, вдова, (*Ганна Антонівна (Снігур), дружина Степана Кононовича [13, арк.52]*) донька Марфа 24р., самоскритка, її син Степан 2р., двір 18, СР1865 [1, арк.663].

КОЗАЧЕНКИ

Прізвище КОЗАЧЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1828 році [79, арк.409], похідне від КОЗАКА, згадка в 1790 році [13, арк.41].

Козак Андрій Тимофійович (1764 – 1822) мав синів: Іван 1792 р.н., Олексій 1793 р.н., Варлам 1800 р.н., Федір 1801 р.н., Аврам 1802 р.н. та Панас 1804 р.н.

Козаченко Аврам Андрійович (1802 – 1860) мав синів: Терентій 1838 р.н., Іван 1842 р.н., Панас 1845р.н., Аганій 1848 р.н. та Семен 1854 р.н.

Козаченко Терентій Аврамович мав синів: Лаврентій 1863 р.н., Леонтій 1864 р.н., Федір 1866 р.н., Тимофій 1869 р.н., Арсен 1872 р.н., Аврам 1878 р.н. та Євдоким.

Када (Козаченко) Панас Андрійович 61р., сільський обиватель, діти: Михей 23р., Матвій 18р., двір 55, СР1865 [1, арк.668].

Козаченко Іван Аврамович 23р., сільський обиватель, дружина Магдалина Калениківна 22р., (*шлюб 06.05.1863 [51, арк.1269]*), донька: Варвара 2р., двір 77, СР1865 [1, арк.671].

Козаченко Магдалина Захарівна 58р., вдова (*дружина покійного Івана Аврамовича [54]*), селянка-власниця, родом з Журавки, діти: Гафія Іванівна 18р., мешкала в Журавці, кухарка, Олена Іванівна 11р., хата з дерева під соломою в дворі 96, ВП1897 [3, арк.216].

Козаченко Степанида Денисівна 55р., сільська обивателька, вдова, (*Степанида Денисівна (Василенко), дружина покійного Аврама Андрійовича [27]*), діти: Панас 18р., Марія 12р., (*народилася 15.04.1851 [39, арк.450]*), двір 52, СР1865 [1, арк.667].

Козаченко Терентій Аврамович 25р., сільський обиватель, дружина Феодора Миколаївна (*Феодора Миколаївна (Фоменко), шлюб 10.04.1860 [46, арк.1284]*) 24р., син: Лаврентій 2р., (*народився 13.08.1863 [51, арк.1258]*), двір 52, СР1865 [1, арк.667].

Козаченко Терентій Аврамович 61р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Феодора Миколаївна 54р., діти: Арсен 24р., (*народився 03.03.1872 [62, арк.167]*), освіта в ЦПШ, робітник в економії, ротний ополченець 1розр., Аврам 19р., освіта в ЦПШ, робітник по різним роботам, Дарина 16р., Юхимія 12р., хата з дерева під соломою в дворі 99, ВП1897 [3, арк.223].

Козаченко Тимофій Терентійович 27р., (*народився 22.02.1869 [59, арк.753]*), селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, освіту отримав у полку, перебував у військовому запасі, дружина Палажка Мойсеївна (*Галета*) 19р., теща Галета Марфа Іванівна 55р., вдова, хата з дерева під соломою в дворі 13, ВП1897 [3, арк.30].

Козаченко Матвій Тимофійович, 1898 р.н., в РСЧА з 1944 року (*роки життя 1898 – 1975 [6, с.38]*), дружина Явдоха П. (*Євдокія Павлівна, роки життя 1901 – 1989 [6, с.38]*), працювала в колгоспі, син Іван Матвійович, 1925 р.н. (*роки життя 19.09.1924 – 04.02.2012 [6, с.38]*). Землі 70 соток. Господарство № 5, ПК1944 [5, с.22].

Козаченко Юхим Тимофійович, 1897 р.н., працював на залізничній станції, (*роки життя 1893 – 30.12.1969 [6, с.39]*), дружина Ганна Петрівна, 1896 р.н., (*Ганна Петрівна (Царенко), роки життя 1897 – 30.03.1976 [6, с.39]*), дочка Євдокія Юхимівна, 1923 р.н., працювала на залізничній станції, навчалася в Одесі, дочка Олександра Юхимівна, 1927 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №37, ПК1944 [5, с.31].

Козаченко Федір Терентійович 30р., (*народився 17.02.1866 [54, арк.1337]*), селянин-власник, освіта в ЦПШ, землероб, на відхожих промислах, ротний ополченець 1розр., дружина Христина Гнатівна 25р., діти: Сава 4р., Сергій 3 тижні, хата з дерева під соломою в дворі 100, ВП1897 [3, арк.225].

Козаченко Сава Федорович, 1891 р.н., працював на залізничній станції, (*син Федора Терентійовича, роки життя 1891 – 1966 [6, с.39]*), дружина Текля Т., (*Текля Терентіївна, роки життя 1890 – 15.05.1976 [6, с.40]*), 1891 р.н., син Федір Савович, 1919 р.н., в РСЧА з 1939 року, (*роки життя 10.08.1919 – 28.05.1999 [6, с.40]*), дочка Бондаренко Марія Савівна, 1921 р.н., працювала на лісництві, (*роки життя 16.06.1921 – 31.10.2011 [6, с.36]*), внук Калина Олександр Михайлович, 1940 р.н., (*роки життя 11.09.1940 – 13.04.1999 [6, с.40]*), внучка Бондаренко Галина Л., (*Галина Леонідівна*) 1944 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №50, ПК1944 [5, с.34].

Козаченко Василь Арсенович, 1910 р.н., працював муляром, в РСЧА з 1944 року (*син Арсена Терентійовича, роки життя 1910 – 1990 [6, с.39]*), дружина Параска Степанівна, 1907 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 27.06.1908 – 01.04.1985 [6, с.39]*), син Анатолій Васильович, 1936 р.н., школяр, син Михайло Васильович, 1938 р.н., син Петро Васильович, 1941 р.н. Землі 39 соток. Хата збудована в 1881 році. Господарство №104, ПК1944 [5, с.50,51].

Родина Козельських з села Ніколаєвка Старопольського повіту Курської губернії [51, арк.1253].

Козельська Василина Зотівна, 1875 р.н., дочка Сурженко Тетяна Кузьмівна, 1904 р.н., працювала чорноробочою на цукровому заводі, зять Зименков Григорій Іванович, 1911 р.н., працював слюсарем, перебував у Німеччині з 1944 року, дочка Зименкова Олександра Кузьмівна, 1906 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, онучка Зименкова Любов Григорівна, 1937 р.н., онук Зименков Віктор Григорович, 1940 р.н., онук Зименков Леонід Григорович, 1943 р.н. Землі 12 соток. Господарство №294, ПК1944 [5, с.112].

Козельська Ганна Єфотівна, працювала чорноробочою в колгоспі, син Григорій Іванович, 1929 р.н. Землі 10 соток. Господарство №295, ПК1944 [5, с.].

Козельська Олена. Господарство №296, ПК1944 [5, с.112,113].

Козіков Ларіон Терентійович, 1902 р.н., працював секретарем, дружина Параска Родіонівна, 1906 р.н., син Дмитро Ларіонович, 1929 р.н., працював на цукровому заводі, (*роки життя 29.07.1929 – 15.09.1991 [6, с.39]*), син Петро Ларіонович, 1931 р.н., (*роки життя 1931 – 1973 [6, с.39]*), Землі 17 соток. Господарство №289, ПК1944 [5, с.110].

Козуб Харитина Герасимівна, мешкала з матір'ю Лузановською С. Степанівною, син Ігор Олекс., школяр. Землі 27 соток. Господарство №290, ПК1944 [5, с.111].

КОЛЕСНИКИ – КОЛІСНИКИ

Прізвище КОЛЕСНИК є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1792 році [13, арк.42].

Колесник Ольга Андріївна, 1937 р.н., (роки життя 15.08.1936 – 04.12.2016 [6, с.12]), мешкала з матір'ю Чміленко Тетяною Іванівною. Землі 46 соток. Хата збудована в 1881 році. Господарство № 73, ПК1944 [5, с.41].

Колодяжна Івга Тарасівна, 1900 р.н., працювала в колгоспі, чоловік Павленко Михайло Сергійович, 1912 р.н., працював учителем, в РСЧА з 1944 року, дочка Колодяжна Галина Іванівна, 1929 р.н., працювала в колгоспі. Землі 72 сотки. Хата збудована 1935 року. Господарство №68, ПК1944 [5, с.40].

Колодяжна Наталка, 1914 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, мешкала з матір'ю Бондаренко Мотрею Федорівною, син Колодяжний Валентин Васильович, 1938 р.н. (роки життя 06.02.1939 – 09.06.1993 [6, с.39]). Землі 75 соток. Хата збудована в 1901 році. Господарство №160, ПК1944 [5, с.69].

Колодяжний Андрій Ананійович 25р., сільський обиватель, дружина Пистина Іванівна 24р., (Пистина Іванівна (Лимар), шлюб 30.10.1860 [46, арк.1287]), син: Федір Зр., (народився 19.04.1863 [51, арк.1256]), двір 62, СР1865 [1, арк.669].

Колодяжний Андрій Ананійович 57р., народився і приписаний в Юзефівці, селянин-власник, освіта вдома, землероб, дружина Пистина Іванівна 50р., приписана в Юзефівці, діти: Василь 17р., освіта в ЦПШ, Пилип 14р., освіта в ЦПШ, Венедикт 12р., освіта в ЦПШ, хата з глини під соломою в дворі 74, ВП1897 [3, арк.166].

Колодяжний Улян Пилипович 10р., родом з Юзефівки, пастух, працював і мешкав у Скалецького Федора Миновича, хата з дерева під соломою в дворі 41, ВП1897 [3, арк.90].

Колодяжний Митрофан Андрійович 28р., (народився 22.11.1867 [55, арк.1409]), приписаний в Юзефівці, селянин-власник, освіта в ЦПШ, робітник цукрозаводу, дружина Феодора Парфенівна 24р., приписана в Юзефівці, син: Орефа Зміс., приписаний в Юзефівці, хата в дворі 75, ВП1897 [3, арк.168].

Комар Сава Миколайович, 1905 р.н., працював бухгалтером, в РСЧА з 1941 року, дружина Оксана Дмитрівна, 1915 р.н., (роки життя 03.1915 – 05.1977 [6, с.39]), дочка Галина Савівна, 1933 р.н., школярка, дочка Лідія Савівна, 1939 р.н., син Микола Савович, 1935 р.н., школяр. Землі 22 сотки. Господарство №255, ПК1944 [5, с.100].

Комоба Володимир І., 1896 р.н., працював на лісництві, мешкав в родині Чміленка Фоки. Землі 55 соток. Господарство № 45, ПК1944 [5, с.33].

Компанієць Василь, 1909 р.н., мешкав з Пожарницькою Н.Є., працював ковалем, засуджений в 1940 році, дочка Компанієць Людмила Василівна, 1940 р.н., (роки життя 16.04.1940 – 01.12.2001 [6, с.39]). Землі 38 соток. Господарство №23, ПК1944 [5, с.27].

Корабльова Олена Гаврилівна 54р., солдатська вдова, донька Варвара 17р., двір 7, СР1865 [1, арк.662].

Коренюк Купріян Андрійович, 1882 р.н., кочегар, працював листоношею на пошті, дружина Ольга Іванівна, 1881 р.н., син Леонід Купріянович, 1922 р.н., працював слюсарем, в РСЧА з 1942 року, (роки життя 17.04.1924 – 01.09.1997 [6, с.40]), син Володимир Купріянович, 1924 р.н., працював машиністом, в РСЧА з 1942 року. Землі 49 соток. Господарство №173, ПК1944 [5, с.74].

КОРЖЕНКИ

Прізвище КОРЖЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1804 році [13, арк.27], похідне від КОРЖА, згадка в 1788 році [69, арк.2].

Корженко (прізвище не вказане, встановлене за [52, арк.1374]) Петро Васильович 23р., сільський обиватель, дружина Феодосія Феодосіївна 22р., донька Марія 2р., (народилася 05.04.1864 [52, арк.1374]), двір 26, СР1865 [1, арк.664].

Корнієнко Василь Микитович 49р., сільський обиватель, дружина Ірина Іванівна 47р., діти: Роман 19р., Сава 16р., Іван 12р., Федір 10р., двір 26, СР1865 [1, арк.664].

Корнієнко Федір Микитович 41р., сільський обиватель, дружина Марфа Родіонівна 39р., донька: Юхимія 14р., двір 66, СР1865 [1, арк.669].

Корнієнко Ликера Трохимівна, 1869 р.н., мешкала в дочки Купріянової Л.П. Землі 21 сотка. Хата збудована в 1901 році. Господарство №118, ПК1944 [5, с.55].

Корнієць Варвара Григорівна, 1921 р.н., на вчительських курсах в Черкасах, брат Борис Григорович, 1939 р.н. (очевидно помилка, можливо 1929), навчався в ФЗУ, Василь Григорович, 1924

р.н., працював токарем, в РСЧА з 1944 року (роки життя 18.01.1924 – 31.10.1995 [6, с.40]). Землі 8 соток. Господарство №267, ПК1944 [5, с.104].

Корнієць Герасим Савович, 1901 р.н., працював шевцем, дружина Ганна Ларіонівна, 1909 р.н., дочка Катерина Герасимівна, 1935 р.н., школярка, (роки життя 07.12.1935 – 29.04.2010 [6, с.40]), дочка Лідія Герасимівна, 1941 р.н., Землі 16 соток. Господарство №268, ПК1944 [5, с.104,105].

Коробка К.К., 1895 р.н., працював котельником на цукровому заводі, (Кіндрат Кузьмович, роки життя 10.03.1895 – 12.08.1980 [6, с.40]), дружина Марія Степанівна, 1895 р.н., (роки життя 1895 – 1987 [6, с.40]), Попенко Явдоха Іванівна, 1920 р.н., працювала санітаркою в лікарні. Землі 40 соток. Господарство № 22, ПК1944 [5, с.27].

Коровіна Олена Іванівна, 1940 р.н., мешкала в Холявко Євдокії Охрімівни. Землі 31 сотка. Господарство №326, ПК1944 [5, с.121].

Корсунський Агей Прокопович 13р., мешкав у вітчима Бреги Єрофія Давидовича, хата з глини під соломою в дворі 133, ВП1897 [4, арк.38].

Корсунський А. (Агей) Прокопович, 1884 р.н., односібник, дружина Варвара Демидівна, 1886 р.н., дочка Феодосія А. Землі 55 соток. Господарство № 15, ПК1944 [5, с.25].

Корсунський Терентій Леонтійович, 1910 р.н., працював слюсарем на цукровому заводі, в РСЧА з 1944 року, (роки життя 22.03.1910 – 25.05.1980 [6, с.40]), дружина Олександра Пилипівна, 1911 р.н., працювала в радгоспі, дочка Палажка Терентіївна, 1931 р.н., школярка, дочка Людмила Терентіївна, 1940 р.н. Землі 26 соток. Хата збудована в 1944 році. Господарство №236, ПК1944 [5, с.94].

Косенко Костянтин Федорович, 1906 р.н., працював електромонтером, в РСЧА з 1941 року, дружина Олена Онуфріївна, 1906 р.н., працювала чорноробочою на цукровому заводі, дочка Ніна Костянтинівна, 1929 р.н., школярка, працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 03.02.1929 – 18.12.2017 [6, с.40]), син Віталій Костянтинович, 1935 р.н., школяр (роки життя 1935 – 28.12.1967 [6, с.40]),. Землі 23 сотки. Господарство №288, ПК1944 [5, с.110].

Косьміна Катерина Мойсеївна 52р., солдатська вдова, діти: Євтихій 13р., Улита 16р., двір 3, СР1865 [1, арк.661].

К Р А В Ч Е Н К И

Прізвище **КРАВЧЕНКО** є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1786 році [13, арк.2], похідне від **КРАВЦЯ**, згадка в 1785 році [13, арк.1]. В **Кравця** сини: Семен та Роман. В Семена син Данило 1730 р.н. В Данила Семеновича син Петро 1784 р.н. В Петра Даниловича сини: Антон 1811 р.н., Кириак 1822 р.н. і Юхим 1828 р.н. В Антона Петровича сини: Логвин 1843 р.н., Дорофій 1847 р.н. та Панас 1849 р.н.

Кравченко Антон Петрович 54р., сільський обиватель, дружина (Щербина [29]) Килина Юхимівна 46р., діти: Іван 17р., Панас 15р., Павло 12р., Євгенія 10р., двір 49, СР1865 [1, арк.667].

Кравченко Логвин Антонович 22р., (народився 16.10.1843 [32, арк.391]), сільський обиватель, дружина Онисія Гнатівна 21р., (Онисія Гнатівна (Кравченко), шлюб 28.10.1863 [51, арк.1272]), двір 48, СР1865 [1, арк.667].

Кравченко Логвин Антонович 55р., селянин-власник, робітник на різних роботах, дружина Онисія Гнатівна 50р., діти: Віктор 20р., двірник, Лук'ян 18р., робітник в економії, Захар 14р., Павло 8р., хата з дерева під соломою в дворі 111, ВП1897 [3, арк.249].

Кравченко Віктор Л., 1874 р.н., слюсар, працював машиністом, (Віктор Логвинович, народився 29.03.1876 [66, арк.162]) дружина Палажка Захарівна, 1873 р.н., дочка Марія Вікторівна, 1906 р.н., онучка Ніна Дмитрівна, 1944 р.н., зять Потапов Павло Ник., 1892 р.н., працював слюсарем, дочка Потапова Оксана Вікторівна, 1901 р.н., працювала фельдшером, квартирант Мараховський Леонід Степанович, 1912 р.н., його дружина Мараховська Ганна, 1911 р.н., його дочка Ніна, 1942 р.н., його син Віктор Леонідович, 1946 р.н. Землі 70 соток. Господарство №218, ПК1944 [5, с.88,89].

Кравченко Лук'ян Логвинович, 1878 р.н., хворий вдома, мешкав у зятя Бреженка Петра Юхимовича, дружина Оксана Павлівна, 1883 р.н. Землі 45 соток. Хата збудована 1921 року. Господарство №108, ПК1944 [5, с.52].

Кравченко Василь Павлович, 1923 р.н., в РСЧА з 1944 року, (син Павла Логвиновича, роки життя 18.08.1923 – 24.04.2001 [6, с.41]), дружина Марія Савівна, 1921 р.н., син Дмитро Васильович, 1942 р.н. Землі 1 га. Хата збудована в 1924 році. Господарство № 64, ПК1944 [5, с.38,39].

Кравченко Петро Дорофійович 25р., (народився 29.06.1873 [63, арк.212]), селянин-власник, землероб, дружина Анастасія Леонтіївна 20р., мати Палажка Харитонівна 49р., вдова, сестра Тетяна Дорофіївна 18р., хата з дерева під соломою в дворі 112, ВП1897 [3, арк.251].

Кравченко Панас Антонович 51р., (народився 17.01.1849 [37, арк.183]), селянин-власник, тесля, лісоруб, дружина Хівря Євдокимівна 31р., (*Хівря Євдокимівна (Драна), шлюб 04.02.1870 [60, арк.594]*), діти: Прокіп 19р., робітник в економії, Килина 7р., Ірина 2р., хата з дерева під соломою в дворі 156, ВП1897 [4, арк.89].

Кравченко Анастасія Прокопівна, 1879 р.н., (*дружина Прокопа Панасовича 1878 р.н.*) син Олександр Прокопович, 1911 р.н., в РСЧА з 1941 року, невістка Зінаїда Йосипівна, 1906 р.н., працювала в колгоспі, онука Надія Олександрівна, 1938 р.н., онука Віра Олександрівна, 1940 р.н., (*роки життя 17.04.1940 – 31.07.2002 [6, с.13]*), син Пантелей Прокопович, 1918 р.н., військовик, в РСЧА з 1944 року, (*роки життя 28.08.1918 – 23.12.1975 [6, с.13]*), невістка Марія Яківна, 1926 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 14.05.1926 – 25.10.2005 [6, с.13]*), онука Галина Пантелеївна, 1944 р.н. Землі 24 сотки. Хата збудована в 1885 році. Господарство №124, ПК1944 [5, с.56,57].

Кравченко Киріак Петрович 39р., сільський обиватель, дружина (*Тонконоженко [40]*) Варвара Гнатівна 37р., діти: Олександра 9р., Домнікія 7р., (*народилася 07.01.1859 [49, арк.1251]*), двір 48, СР1865 [1, арк.667].

Кравченко Юхим Петрович 33р., сільський обиватель, дружина Параска Іванівна 29р., діти: Федот 10 р., Павло 2р., (*народився 04.11.1863 [51, арк.1261]*), Марія 8р., Марія бр., двір 49, СР1865 [1, арк.667].

Кравченко Федот Юхимович 49р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Варвара Наумівна 35р., діти: Леонтій 18р., Тихін 8р., Нестор 7р., Степанида 3р., Марфа бміс., батько Юхим Петрович 73р., мати Параска Іванівна 70р., хата з дерева під соломою в дворі 110, ВП1897 [3, арк.247].

Кравченко Нестор Федорович, 1892 р.н., працював теслюю, перебував у Німеччині з 1944 року, (*Нестор Федотович, роки життя 1891 – 1953 [6, с.13]*), дружина Параска Аврамівна, 1899 р.н., працювала в колгоспі, (*Фросина Аврамівна (Бугаєнко), роки життя 09.10.1897 – 08.03.1989 [6, с.13]*), дочка Безборода Марія Несторівна, 1920 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 03.05.1920 – 04.12.2011 [6, с.22]*), зять Безбородий Панас Фотійович, 1917 р.н., (*Панас Патійович, роки життя 03.06.1915 – 25.11.1977 [6, с.22]*), перебував у Німеччині з 1944 року, син Василь Несторович, 1924 р.н., перебував у Німеччині з 1944 року, (*роки життя 01.01.1924 – 13.07.1998 [6, с.13]*), син Іван Несторович, 1936 р.н., онук Безбородий Володимир Панасович, 1942 р.н. Землі 72 сотки. Хата збудована в 1927 році. Господарство №106, ПК1944 [5, с.51,52].

Кравченко Левко (Леонтій) Федотович, 1877 р.н., працював чорноробом в колгоспі, дружина Ганна Гнатівна, 1878 р.н. Землі 42 сотки. Хата збудована в 1926 році. Господарство №178, ПК1944 [5, с.75].

Кравченко Василь Левкович, 1913 р.н., (*Василь Леонтійович, роки життя 01.01.1913 – 20.04.1979 [6, с.41]*), працював слюсарем, в РСЧА з 1941 року, дружина Валентина Вереміївна, 1919 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Віра Василівна, 1941 р.н. Землі 42 сотки. Хата збудована в 1926 році. Господарство №179, ПК1944 [5, с.75,76].

В Кравця Романа син Тимофій 1749 р.н.

В Тимофія Романовича сини: Іван 1779 р.н. та Максим 1786 р.н.

В Івана Тимофійовича син Гнат 1815 р.н.

В Гната Івановича сини: Григорій 1845 р.н. та Варфоломій 1849 р.н.

Кравченко Гнат Іванович 49р., сільський обиватель, дружина Домнікія Іванівна 48р., діти: Петро 22р., Григорій 19р., Варфоломій 14р., Сидір 10р., (*народився 14.05.1854 [42, арк.223]*), Іван 5р., Филімон 4р., двір 75, СР1865 [1, арк.670].

Кравченко Григорій Гнатович 38р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Гафія Герасимівна 40р., (*Гафія Герасимівна (Кричатовська), шлюб 26.10.1870 [60, арк.597]*), діти: Тетяна 12р., Тетяна бр., робітниця Чередниченко Килина Феодосіївна 22р., хата з дерева під соломою в дворі 121, ВП1897 [4, арк.13].

Кравченко Варфоломій Гнатович 46р., (*народився 22.08.1849 [37, арк.191]*), селянин-власник, освіта в ЦПШ, землероб, візник, дружина Тетяна Лаврентіївна 35р., діти: Ларіон бр., Євдокія 3р., хата з глини під соломою в дворі 76, ВП1897 [3, арк.171].

Кравченко Ларіон Варфоломійович, 1891 р.н., працював у колгоспі, дружина Анастасія Іванівна 1897 р.н., працювала в колгоспі, син Петро Ларіонович, народився 15.09.1919 [77, арк.40], дочка Тетяна Ларіонівна, 1921 р.н., з 1942 року була в Німеччині, дочка Килина Ларіонівна (*роки життя 27.10.1922 – 03.03.1993 [6, с.40]*), 1922 р.н., працювала на залізничній станції, син Іван Ларіонович, 1924 р.н., в РСЧА з 1941 року, син Петро Ларіонович, 1927 р.н., працював у колгоспі, в РСЧА з 1944

року, син Анатолій Ларіонович (роки життя 01.05.1939 – 16.05.2015 [6, с.40]), 1938 р.н. Землі 82 сотки. Господарство № 16, ПК1944 [5, с.25].

В Максима Тимофійовича сини: Семен 1823 р.н. та Матвій 1824 р.н.

В Семена Максимовича сини: Сава 1852 р.н. та Герасим 1867 р.н.

В Матвія Максимовича сини: Федір 1-й 1851 р.н, Федір 2-й 1854 р.н. та Михайло 1859 р.н.

Кравченко Семен Максимович 40р., сільський обиватель, дружина Дарина Григорівна 36р., діти: Климент 20р., Захар 16р., (народився 05.09.1848 [36, арк.742]), Сила 11р., Панас 2р., (народився 18.01.1864 [52, арк.1369]), двір 82, СР1865 [1, арк.671].

Кравченко Семен Максимович 80р., вдівець, селянин-власник, землероб, хата з дерева під соломою в дворі 25, в дворі 2 хати, друга синова, ВП1897 [3, арк.57].

Кравченко Сава Семенович 45р., селянин-власник, землероб, робітник в економії, дружина Фросина Антонівна 46р., діти: Тимофій 15р., робітник економії, Семен 12р., освіта в ЦПШ, Ірина 3р., хата з дерева під соломою в дворі 28, ВП1897 [3, арк.64].

Кравченко Герасим Семенович 29р., (народився 26.02.1867 [55, арк.1407]), швейцар, перебував у військовому запасі, хата з глини під соломою в дворі 25, в дворі 2 хати, друга батьківська, ВП1897 [3, арк.57].

Кравченко Матвій Максимович 34р., сільський обиватель, дружина (Ставидлянська [36, арк.748]) Лукія Іванівна 33р., діти: Федір 14р., Михайло 9р., Федір 5р., Данило 3р., (народився 03.01.1862 [50, арк.252]), Ганна 2р., (народилася 15.02.1864 [52, арк.1370]), двір 81, СР1865 [1, арк.671].

Кравченко Матвій Максимович 70р., селянин-власник, землероб, пічник, дружина Оксана Іванівна 70р., хата з дерева під соломою в дворі 29, ВП1897 [3, арк.66].

Кравченко Федір 1-й Матвійович 50р., (народився 20.08.1851 [39, арк.453]), селянин-власник, землероб, сторож при церкві, освіта в ЦПШ, дружина Ірина Степанівна 47р., (Ірина Степанівна (Вінковська), шлюб 20.01.1874 [64, арк.313]), діти: Митрофан 16р., Пилип 14р., Ликера 12р., Мар'яна 9р., Мотря 7р., хата з дерева під соломою в дворі 32, ВП1897 [3, арк.72].

Кравченко Федір 2-й Матвійович 38р., (народився 14.02.1854 [42, арк.220]), селянин-власник, землероб, візник, дружина Марія Юхимівна 35р., діти: Дем'ян 16р., Мар'яна 14р., Феодосій 12р., Ірина 6р., хата з дерева під соломою в дворі 30, ВП1897 [3, арк.68].

Кравченко Михайло Матвійович 36р., селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, дружина Тетяна Данилівна 34р., донька: Ірина 12р., хата з дерева під соломою в дворі 31, ВП1897 [3, арк.70].

Кравченко Ірина Кіндратівна, 1909 р.н., працювала в колгоспі, дочка Явдоха Олексіївна, 1934 р.н., дочка Марія Олексіївна, 1937 р.н. Землі 40 соток. Хата збудована в 1882 році. Господарство № 74, ПК1944 [5, с.41].

Кравченко Устина Кирилівна 36р., солдатська дружина, двір 7, СР1865 [1, арк.662].

К Р А М А Р І

Прізвище КРАМАР є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1792 році [13, арк.10]. Похідне від нього КРАМАРЕНКО, згадка 1797 року [13, арк.10].

Крамар Григорій Федорович 49р., сільський обиватель, дружина Палажка Максимівна 43р., двір 59, СР1865 [1, арк.668].

К Р А С О Т И

Прізвище КРАСОТА є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.1]. В Андрія Дмитровича Красоти 1758 р.н. сини: Йосип 1785 р.н. та Никифір 1794 р.н.

В Йосипа Андрійовича сини: Аврам 1813 р.н., Назар 1821 р.н. та Іван 1825 р.н. В Назара Йосиповича син Микита 1854 р.н.

Красота Аврам Йосипович 51р., сільський обиватель, дружина Мокрина Вакулівна 49р., (Мокрина Вакулівна (Шквиря), шлюб 16.01.1836 [28, арк.1084]), діти: Аврам 7р., Фросина 17р., Палажка 14р., Олександра 12р., Варвара 9р., (народилася 04.12.1854 [42, арк.232]), двір 60, СР1865 [1, арк.668].

Красота Іван Йосипович 86р., селянин-власник, живе з милостині, дружина Євдокія Іванівна 56р., хата з дерева під соломою в дворі 144, ВП1897 [4, арк.62].

Красота Назар Йосипович 42р., сільський обиватель, дружина Євдокія Максимівна 31р., (Євдокія Максимівна (Кравченко), шлюб 09.01.1849 [37, арк.195]) діти: Микита 10 р., (народився 15.05.1854 [42, арк.224]), Мина 9р., (народився 10.12.1858 [45, арк.1229]), Омелян 7р., Тетяна 13р., (народилася

13.01.1852 [40, арк.232]), Фотина 11р., Марія 2р., (народилася 22.01.1863 [51, арк.1252]), двір 56, СР1865 [1, арк.668].

Красота Микита Назарович 43р., селянин-власник, землероб, доглядач коней в економії, дружина Онисія Марківна 42р., племінник Красота Феофан Омелянович 12р., освіта в ЦПШ, мати Євдокія Микитівна 70р., вдова, сестра Красота Фотина Назарівна 50р., дівчина, в дворі 142 дві хати, 1. Хата з дерева під соломою, 2. Хата з дерева під соломою, ВП1897 [4, арк.57].

В Никифора Андрійовича сини: Василь 1822 р.н., Ларіон 1825 р.н. та Мирон 1827 р.н.

У Василя Никифоровича син Михайло 1849 р.н.

В Ларіона Никифоровича син Степан 1851 р.н.

В Степана Ларіоновича сини: Антон 1879 р.н. та Сидір 1886 р.н.

Красота Марфа Кирилівна 34р., сільська обивателька, вдова, (Марфа Кирилівна (Снігур), дружина Василя Никифоровича [37]), діти: Михайло 14 р., Ганна 11р., Василина 7р., двір 50, СР1865 [1, арк.667].

Красота Михайло Васильович 46р., селянин-власник, сторож в цукрозаводі, дружина Гафія Прокопівна 44р., (Гафія Прокопівна (Нагленкова), шлюб 24.09.1871 [61, арк.45]), діти: Параска 12р., Уляна 9р., Чміленко Фросина Михайлівна 19р., з родиною, хата з дерева під соломою в дворі 109, ВП1897 [3, арк.245].

Красота Ларіон Никифорович 40р., сільський обиватель, дружина Палажка Онопріївна 35р., син: Степан 14р., двір 50, СР1865 [1, арк.667].

Красота Степан Ларіонович 41р., (народився 28.04.1851 [39, арк.450]), селянин-власник, робітник в економії, дружина Фросина Юхимівна 43р., діти: Клавдія 21р., робітниця в чужих господарствах, Антон 15р., освіта в ЦПШ, робітник в економії, Сидір 11р., Марфа 8р., Параска 5р., хата з дерева під соломою в дворі 107, ВП1897 [3, арк.240].

Красота Антон Степанович, 1879 р.н., (роки життя 1879 – 1948 [6, арк.13]), працював теслею в колгоспі, дружина Олександра Іванівна, 1887 р.н., (роки життя 1888 – 1978 [6, арк.13]), працювала в колгоспі, син Василь Антонович, 1926 р.н., дочка Одарка Антонівна, 1929 р.н., працювала в колгоспі. Землі 38 соток. Хата збудована в 1906 році. Господарство №115, ПК1944 [5, с.54].

Красота Сидір Степанович, 1884 р.н., (роки життя 1886 – 1947 [6, арк.41]), дружина Марина К., 1881 р.н., (Марина Корнійвна (Мірошник), роки життя 14.10.1882 – 1948 [6, арк.41]), син Олекса Сидорович, 1918 р.н., в РСЧА з 1939 року, дочка Катерина Сидорівна, 1921 р.н., вчителька, працювала обліковцем в колгоспі, (роки життя 14.09.1920 – 29.05.2009 [6, арк.41]). Землі 82 сотки. Господарство № 39, ПК1944 [5, с.31,32].

В Мирона Никифоровича сини: Федір 1860 р.н., Трохим 1876 р.н. та Яким 1873 р.н.

У Федора Мироновича діти: Левко 1899 р.н., Тимофій 1903 р.н. та Василина 1905 р.н.

Красотенко Марфа Касянівна 33р., солдатська дружина (Марфа Касянівна (Гончаренко), дружина Мирона Никифоровича [39]), діти: Федір бр., Оксана 5р., Ганна 4р., двір 5, СР1865 [1, арк.661].

Красота Мирон Никифорович 70р., селянин-власник, сторож в економії, дружина Марфа Касянівна 60р., (Марфа Калениківна (Гончаренко), шлюб 19.05.1851 [39, арк.460]), діти: Григорій 26р., швець-майстер, перебував у військовому запасі, Яким 24р., солдат, Ївга 21р., Трохим 20р., робітник в економії, хата з дерева під соломою в дворі 168, ВП1897 [4, арк.115].

Красота Трохим Миронович, 1875 р.н., працював сторожем в МТС, дружина Феодосія Григорівна, 1879 р.н., дочка Ольга Трохимівна, 1929 р.н., санітарка, працювала чорноробочою в колгоспі. Землі 45 соток. Господарство №169, ПК1944 [5, с.73].

Красота Яким Миронович, 1873 р.н., (Іакінф Миронович народився 19.07.1873 [63, арк.215]), працював сторожем в МТС, дружина Ганна Олексіївна, 1888 р.н., працювала в колгоспі, сестра Ївга Миронівна, 1869 р.н. Землі 80 соток. Хата збудована в 1881 році. Господарство №133, ПК1944 [5, с.59].

Красота Федір Миронович 36р., селянин-власник, робітник в економії, ротний ополченець Ірозр., дружина Гафія Семенівна (Оситняжська) 21р., донька: Юхимія 2р., мешкали в хаті тестя Оситняжського Семена, хата з дерева під соломою в дворі 82, ВП1897 [3, арк.183].

Красота Василина Федорівна, 1905 р.н., дочка Богданова Любов Семенівна, 1943 р.н., зять Богданов Семен Кузьмович, 1910 р.н., росіянин, в РСЧА з 1944 року. Землі 26 соток. Хата збудована в 1910 році. Господарство №162, ПК1944 [5, с.70].

Красота Юхимія Федорівна, 1898 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, Красота Ярина Іванівна, 1924 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, Красота Меланія Григорівна, 1929 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі. Господарство №181, ПК1944 [5, с.76,77].

КРИВІ – КРИВЕНКИ

Прізвище *КРИВЕНКО* є похідним від *КРИВОГО*. Прізвище *КРИВИЙ* є корінним в *Капітанівці*. Перша згадка в 1788 році [69, арк.4].

Кривенко Пилип Семенович 1887 р.н., працював у ВРЗ (відділ робочого забезпечення) на заводі, дружина Антоніна Йосипівна 1890 р.н. Землі 15 соток, хата. Господарство №277, ПК1944 [5, с.107].

Крикунов Валерій, мешкав з матір'ю *Гирявенко Валентиною* в *Спичак Параски*. Землі 16 соток. Господарство №234, ПК1944 [5, с.94].

КРИЧАТОВСЬКІ

Прізвище *КРИЧАТОВСЬКИЙ* є корінним в *Капітанівці*. Перша згадка в 1808 році [13, арк.33], фіксувалися шляхтичами. В *Якова Кричатовського* 1761 р.н. син *Герасим* 1806 р.н. В *Герасима Яковича сини: Венедикт* 1843 р.н. та *Митрофан* 1845 р.н.

Кричатовський Венедикт Герасимович 21р., (народився 19.03.1843 [32, арк.388]), однодворець, брат *Іван* 20р., сестра *Ірина* 15р., двір 14, СР1865 [1, арк.663].

Кричатовський Митрофан Герасимович 40р., селянин-власник, землероб, на відхожих промислах, дружина *Юхимія Петрівна* 30р., на відхожих промислах, діти: *Катерина* 19р., робітниця в економії, *Семен* 15р., освіта в ЦППШ, робітник в економії, *Григорій* 12р., робітник в економії, *Ірина* 9р., *Мартіян* 1р., хата з дерева під соломою в дворі 116, ВП1897 [4, арк.3].

Крупський Андрій Тарасович, 53 р., (1814 – 1872), стихарний дяк без місяця, (на посаді дяка Успенської церкви був з 1838 по 1864 роки), його дружина *Євдокія Михайлівна*, 51 р., (*Євдокія Михайлівна* (*Григоренко*), шлюб 30.01.1837), двір 1, СР1865 [1, арк.660]. Їхні діти: *Іван* (1839-1840), *Улита* (1841-?), *Дарина* (1843-?), *Йосип* (1846-1919), *Сава* (1848-?), *Феодосія* (1849-1851), *Ганна* (1851-?).

Крупська Дарина Андріївна див. Брайковська.

Крупський Йосип Андрійович 51р., (народився 21.04.1846 [34, арк.437]), (правнук першого священника *Симеона Васильовича Базилевича*, [9, с.430-432]), особистий почесний громадянин, освіту отримав удома, жив за рахунок роботи в чужих господарствах, дружина *Дарина Іванівна* 40р., (*Дарина Іванівна* (*Лузанова*), шлюб 31.08.1888 [81, арк.427]), родом з *Радиванівки*, особиста почесна громадянка, садиба на громадських землях, хата з дерева під соломою в дворі 175 ВП1897 [4, арк.131]. Були вбиті бандитами 21.04.1919 [77, арк.75].

Кузьменко Оверко Кузьмович родом з *Буди Макіївської* 01.11.1836 одружився з *Катериною Федорівною Штунь* [28, арк.1086].

Кузьменко Оверко Остапович 52р., сільський обиватель, дружина *Катерина Федорівна* 50р., син: *Кузьма* 14р., двір 78, СР1865 [1, арк.671].

Кузьменко Кузьма Оверкович 42р., (народився 01.11.1853 [41, арк.235]), селянин-власник, дружина *Палажка* 40р., син *Іван* 19р., мешкали в *Сімферополі*, хата в дворі 49, ВП1897 [3, арк.108].

Кузьменко Влас Оверкович 23р., сільський обиватель, дружина *Ликера Антонівна* 21р., (*Ликера Антонівна* (*Кравченко*), шлюб 28.05.1862 [50, арк.599]), син: *Микита* 2р., (народився 14.09.1863 [51, арк.1259]), двір 79, СР1865 [1, арк.671].

Кузьменко Влас Оверкович 58р., вдівець, селянин-власник, землероб, бондар, сини: *Антип* 14р., *Степан* 25р., (народився 12.07.1870 [60, арк.586]), землероб, бондар, перебував у військовому запасі, його дружина *Софія Федорівна* 23р., хата з дерева під соломою в дворі 43, ВП1897 [3, арк.94].

Кузьменко Микита Власович 35р., селянин-власник, освіта вдома, бондар в економії, дружина *Ірина Андріївна* 28р., діти: *Іван* 7р., *Марія* 4р., *Варфоломій* 5міс., садиба на землях графів *Бобринських*, хата з дерева під соломою в дворі 181, ВП1897 [4, арк.143].

Кузьменко Варфоломій Микитович, 1896 р.н., працював теслею в радгоспі, (роки життя 1896 – 1973 [6, арк.42]), дружина *Євгенія Петрівна* (*Царенко*), 1899 р.н., дочка *Марія Варфоломіївна*, 1920 р.н., директор райспоживспілки в м. *Красноармійську*, в РСЧА з 1940 року, дочка *Ганна Варфоломіївна*, 1922 р.н., працювала вчителькою в *Пастирському*, в РСЧА з 1941 року, син *Іван Варфоломійович*, 1923 р.н., фельдшер, лісотехнік, в РСЧА з 1942 року, син *Павло Варфоломійович*, 1925 р.н., дочка *Тетяна Варфоломіївна*, 1927 р.н., школа, чорноробоча в колгоспі, син *Петро Варфоломійович*, 1925 р.н., школа, чорнороб в колгоспі, дочка *Віра Варфоломіївна*, 1931 р.н., школа, чорноробоча в колгоспі, син *Володимир Варфоломійович*, 1933 р.н., дочка *Надія Варфоломіївна*, 1934 р.н., син *Анатолій Варфоломійович*, 1937 р.н., син *Василь Варфоломійович*, 1943 р.н., Землі 65 соток. Хата збудована в 1919 році. Господарство №191, ПК1944 [5, с.80,81].

Кузьменко Євтихій Корнилович 44р., (народився 27.07.1853 [41, арк.232]), селянин-власник, тесля-майстер, дружина Параска Юхимівна 30р., робітниця в економії, хата з очерету під соломою в дворі 46, ВП1897 [3, арк.100].

Купріянов Дмитро Остапович, 1900 р.н., працював завідувачем лісоскладу, в РСЧА з 1944 року, дружина Мотря Митрофанівна, 1901 р.н., працювала швачкою, дочка Тамара Дмитрівна, 1928 р.н., школярка. Землі 55 соток. Хата збудована в 1903 році. Господарство №147, ПК1944 [5, с.64].

Купріянова Л.П., (дружина Остапа Петровича), син Єпіфан Остапович, 1914 р.н., працював бухгалтером, невістка Марія Володимирівна, 1914 р.н., працювала продавцем в споживчому товаристві, (роки життя 13.08.1914 – 20.02.2006 [6, арк.42]), онук Віталій Єпіфанович, 1935 р.н., школяр, внучка Галина Єпіфанівна, 1937 р.н., внучка Раїса Єпіфанівна, 1940 р.н., мати Корнієнко Ликера Трохимівна, 1869 р.н., племінниця Головата Галина Кузьмівна, 1927 р.н., школярка, дочка Сторчак Фросина Остапівна, 1910 р.н., (роки життя 12.02.1910 – 12.12.1994 [6, арк.58]), онук Сторчак Валентин Яр., 1936 р.н., зять Сторчак Єрофей, 1908 р.н., (Єрофій Данилович, роки життя 10.11.1903 – 12.06.1963 [6, арк.58]). Землі 21 сотка. Хата збудована в 1901 році. Господарство №118, ПК1944 [5, с.55].

Купріянов М.О., 1897 р.н., в РСЧА з 1944 року, дружина Марія Василівна, працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Валентина М., 1935 р.н., школярка, дочка Раїса М., 1937 р.н. Землі 21 сотка. Господарство №307, ПК1944 [5, с.116].

Кучеренко Ольга (Андріївна), 1917 р.н., мешкала з братом Журилом Данилом Андрійовичем. Землі 45 соток. Господарство №140, ПК1944 [5, с.61,62].

Л А В Р И Н О В И Ч І

Прізвище ЛАВРИНОВИЧ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1814 році [73, арк.1008], фіксувалися шляхтичами. В Лавриновича Павла Шимоновича (1783 – 1835) сини: Пилип 1814 р.н., Харлампій 1816 р.н., Матвій 1819 р.н., Трохим 1821 р.н., Павло 1824 р.н. та Климент 1830 р.н. В Трохима Павловича син Микита 1853 р.н. В Микити Трохимовича сини Василь та Єрофій. У Василя Микитовича з Бреженко Олександром сини: Павло, Григорій 1917 р.н., Микола 1919 р.н. та Антон 1926 р.н. В Єрофія Микитовича з Палажкою Кирилівною дочка Марія 1920 р.н. Після смерті Єрофія Палажка вийшла заміж за Лісового Трохима.

Лавринович Трохим Павлович 42р., одноквартирець, дружина (Ковбасова [40, арк.289]) Лукія Іванівна 33р., діти: Микита 11р., (народився 15.05.1853 [42, арк.224]), Тетяна 9р., (народилася 12.01.1853 [41, арк.222]), двір 12, СР1865 [1, арк.662].

Лавринович Палажка Кирилівна, 1890 р.н., чоловік Лісовий Трохим Омелянович, 1895 р.н., працював чорноробом в колгоспі, дочка Лісова Палажка Трохимівна, 1928 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Лісова Ганна Трохимівна, 1921 р.н. Землі 75 соток. Хата збудована в 1913 році. Господарство №167, ПК1944 [5, с.72].

Лазоренко Марія Давидівна 59р., сільська обивателька, вдова, діти: Андрій 20р., Гафія 15р., двір 90, СР1865 [1, арк.672].

Левицький Іван Олексійович, 28 р., понадштатний паламар, його дружина Улита Андріївна 24 р., син Терентій 2р., двір 1, СР1865 [1, арк.660].

Лимар Василь Степанович, 1922 р.н., працював трактористом, в РСЧА з 1944 року, мешкав у тестя Бондаренка Олександра Федоровича, дружина Марія Олекс., (Олександрівна) 1922 р.н., дочка Віра Василівна, 1941 р.н. Землі 56 соток. Хата збудована в 1923 році. Господарство №213, ПК1944 [5, с.87].

Л И С І – Л И С Е Н К И

Прізвище ЛИСЕНКО є похідним від ЛИСОГО. Прізвище ЛИСИЙ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1807 році [72, арк.390].

Лисенко Раїса, мешкала разом з матір'ю Гирявенко Катериною в Сичак Параски. Землі 16 соток. Господарство №234, ПК1944 [5, с.94].

Лихнякевич Сергій Іванович 76р., духовного звання, вдівець, родом з с. Новоселиця Чигиринського повіту, рідна мова – російська, освіта вдома, богослужіння, дякон Успенської церкви в 1871 – 1876 роках [12], покійна дружина Катерина Григорівна 1822 р.н., родом з с. Куршівка Канівського повіту, донька: Надія 27р., духовного звання, родом з Новоселиці, рідна мова – російська, освіта вдома, внук: Базилевич Василь Митрофанович 18р., духовного звання, родом з Новоселиці, рідна мова – російська, освіта в Черкаському духовному училищі, богослужіння, учительство, в родині мешкала робітниця з селян-власників: Ворожка Ірина Андріївна 17р., служниця, хата з дерева під соломою в дворі 87, ВП1897 [3, арк.195].

Лихолай Петро Григорович, 1884 р.н., мешкав у своїй дочки Пожар Анастасії Петрівни, дружина Катерина Кирилівна, 1882 р.н. Землі 28 соток. Хата збудована в 1934 році. Господарство №149, ПК1944 [5, с.65].

Лілун Прокіп Іванович, 1922 р.н., працював шофером, в РСЧА з 1944 року, мешкав у теці Шевченко Федори Марківни, дружина Олександра Іванівна, 1920 р.н., працювала вчителькою в Турії, дочка Ніна Прокопівна, 1944 р.н. Землі 23 сотки. Господарство №239, ПК1944 [5, с.95].

ЛІРНИКИ – ЛІРНИЧЕНКИ

Прізвище ЛІРНИЧЕНКО є похідним від ЛІРНИКА. Прізвище ЛІРНИК є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1792 році [13, арк.10].

Лірниченко Степанида Іванівна, 1880 р.н., син Анатолій Васильович, 1908 р.н., фінансист, в РСЧА з 1939 року, невістка Мотря Яківна, 1910 р.н., вчителька, онук Володимир Анатолійович, 1938 р.н., онук Леонід Анатолійович, 1940 р.н., дочка Параска Василівна, 1912 р.н., кухар. Землі 40 соток. Господарство №190, ПК1944 [5, с.79,80].

Лісовий Трохим Омелянович, 1895 р.н., працював чорноробом в колгоспі, дружина Лавринович Палажка Кирилівна, 1890 р.н., дочка Лісова Палажка Трохимівна, 1928 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Лісова Ганна Трохимівна, 1921 р.н. Землі 75 соток. Хата збудована в 1913 році. Господарство №167, ПК1944 [5, с.72].

Ловченко Євген Іванович, 1937 р.н., мешкав у тітки Бондаренко Меланії М. Землі 37 соток. Господарство № 35, ПК1944 [5, с.31].

Лозовенко Харитон Іванович, 1877 р.н., працював шевцем, дружина Фросина Данилівна, 1892 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Володимир Харитонович, 1928 р.н., школяр. Землі 27 соток. Господарство №300, ПК1944 [5, с.113,114].

Прізвище Лузановський походить від назви села Лузанівка.

Лузановський Матвій родом з Буди Макіївської 26.10.1828 одружився з Бреженко Ганною Микитівною 1808 р.н. [23, арк.444].

Лузановський Кирило Матвійович 36р., сільський обиватель, дружина Ликера Михайлівна 34р., діти: Панас 3р., (народився 03.05.1863 [51, арк.1256]), Тимофій 1р., Панас 1р., (народилися 02.05.1865 [53, арк.1260]), Марія 5р., двір 22, СР1865 [1, арк.663].

Лузановська С. Степанівна, 1887 р.н., в РСЧА з 1944 року, син Яків Герасимович, 1907 р.н., працював слюсарем на цукровому заводі, дочка Олександра Герасимівна, 1924 р.н., машиніст в авіачастині м. Андіжан, дочка Козуб Харитина Герасимівна, онук Козуб Ігор Олекс., школяр. Землі 27 соток. Господарство №290, ПК1944 [5, с.110,111].

Лузановський Павло Гаврилович, 1887 р.н., інвалід, дружина Олена Олексіївна, 1887 р.н., (роки життя 1895 – 1962 [6, арк.44]) син Тимофій Павлович, 1916 р.н., працював слюсарем, апаратником, в РСЧА з 1937 року, син Василь Павлович, 1922 р.н., працював апаратником, в РСЧА з 1944 року, дочка Оксана Павлівна, 1927 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Марія Павлівна, 1929 р.н., (роки життя 1923 – 1962 [6, арк.44]) працювала чорноробочою на цукровому заводі, дочка Маликова Олександра Павлівна, 1916 р.н., працювала чорноробочою на цукровому заводі (роки життя 1923 – 1962 [6, арк.44]). Землі 30 соток. Господарство №256, ПК1944 [5, с.100,101].

Лузановський Порфирій Гаврилович, 1874 р.н., працював муляром на цукровому заводі, дружина Мар'яна Савівна, 1884 р.н., син Дмитро Порфирович, 1908 р.н., працював слюсарем, в РСЧА з 1928 року, син Василь Порфирович, 1910 р.н., працював шофером, в РСЧА з 1929 року, син Кузьма Порфирович, 1911 р.н., в РСЧА з 1932 року, син Андрій Порфирович, 1913 р.н., працював слюсарем, в РСЧА з 1933 року, дочка Марія Порфирівна, 1919 р.н., вчителька, в РСЧА з 1944 року, дочка Оксана Порфирівна, 1921 р.н., вчителька, працювала чорноробочою в радгоспі, син Ілля Порфирович, 1922 р.н., (роки життя 30.10.1922 – 03.10.1984 [6, арк.44]) працював телеграфістом, в РСЧА з 1944 року. Землі 18 соток. Господарство №245, ПК1944 [5, с.97,98].

Лукашевич Олександра Вал., 1863 р.н., мешкала з дочкою Піскарьовою Єлизаветою Титівною. Землі 13 соток. Господарство №251, ПК1944 [5, с.99].

Льонченко Степанида Корнійвна, дочка Єлизавета Андріївна, 1930 р.н., школярка, Плис Семен Якович, 1914 р.н., в РСЧА з 1944 року. Землі 15 соток. Господарство №193, ПК1944 [5, с.81].

Маликова Олександра Павлівна, 1916 р.н., мешкала з батьком Лузановським Павлом Гавриловичем, працювала чорноробочою на цукровому заводі (роки життя 1923 – 1962 [6, арк.44]). Землі 30 соток. Господарство №256, ПК1944 [5, с.101].

Мальський Микола Михайлович 39р., селянин-власник, родом з Жаботина, освіта в ЦПШ, сторож в цукрозаводі, ротний ополченець 1розр., дружина Оксана Ларіонівна 29р., діти: Оксентій 9р., Василина 4р., тесть Галдашевський Ларіон Іванович 60р., міщанин, родом з Смоленської губернії, приписаний в Новомиргороді, рідна мова російська, освіта в ЦПШ, теща Улита Панасівна 69р., міщанка, родом з Смоленської губернії, приписана в Новомиргороді, рідна мова російська, хата з дерева під соломою в дворі 157, ВП1897 [4, арк.91].

Манько Іван Вікторович, 1903 р.н., дружина Марія Митрофанівна, 1912 р.н., син Анатолій Іванович, 1928 р.н., навчався в ФЗУ, дочка Ганна Іванівна, 1932 р.н., син Костянтин Іванович, 1935 р.н., син Володимир Іванович, 1937 р.н., дочка Ніна Іванівна, 1940 р.н. Господарство №202, ПК1944 [5, с.84].

Родина Мараховських з села Злинка Маловисківського району.

Мараховський Леонід Степанович, 1912 р.н., мешкав на квартирі в Кравченка Віктора Логвиновича, дружина Ганна, 1911 р.н., дочка Ніна, 1942 р.н., син Віктор Леонідович, 1946 р.н. Землі 70 соток. Господарство №218, ПК1944 [5, с.89]

МАРЧЕНКИ

Прізвище МАРЧЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1791 році [13, арк.42].

Марченко Параска Гаврилівна 30р., селянка з козаків, народилася і приписана в Золотоніському повіті Полтавської губернії, швачка, мешкала в хаті свояка Царенка Якова, діти: Анастасія Дмитрівна 13р., Архип 2р., незаконнонароджений, хата в дворі 26, ВП1897 [3, арк.59].

Матвієнко Олександр Якович, 1895 р.н., працював кравцем, в РСЧА з 1941 року, (роки життя 04.12.1894 – 10.08.1972 [6, с.14]), мешкав у тещі Бреженко Федори Романівни, дружина Євгенія Минівна, 1910 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 08.10.1909 – 15.11.1994 [6, с.14]), дочка Галина Олександрівна, 1936 р.н., син Володимир Олександрович, 1939 р.н., син Анатолій Олександрович, 1940 р.н., (роки життя 20.03.1940 – 04.10.1993 [6, с.14]), дочка Дударьова Любов, 1923 р.н., зять Дударьов Максим І., 1905 р.н., син Андрій І., 1944 р.н. Землі 45 соток. Хата збудована в 1880 році. Господарство №96, ПК1944 [5, с.48].

Матусевич Фросина Михайлівна, 1907 р.н., мешкала в родині Бондаренка Дмитра Федоровича. Землі 1га 9 соток. Хата збудована в 1886 році. Господарство №165, ПК1944 [5, с.71].

МАХИНІ

Прізвище МАХИНЯ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1786 році [13, арк.3]. Похідне від нього МАХИНЕНКО, згадка в 1798 році [13, арк.17].

Махиня Марія Григорівна 35р., солдатська дружина (Ларіона Йововича), донька Євдокія 17р., двір 6, СР1865 [1, арк.661].

Махиня Михайло Кононович 25р., сільський обиватель, дружина Мотря Петрівна 24р., (Мотря Петрівна (Довгаль), шлюб 04.11.1859 [49, арк.1269]), двір 58, СР1865 [1, арк.668].

Махиня Михайло Кононович 55р., селянин-власник, коваль-майстер, землероб, дружина Мотря Петрівна 50р., хата з дерева під соломою в дворі 138, ВП1897 [4, арк.49].

Махиня Самійло Трохимович 37р., сільський обиватель, дружина Мотря Іванівна 35р., мати його: Євгенія Олексіївна 63р., двір 77, СР1865 [1, арк.671].

Мендилуца Т.Г., 1937 р.н., мешкала в дядька Бреженка Олександра Олександровича. Землі 54 сотки. Господарство №325, ПК1944 [5, с.121].

Михайловський Володимир, 1915 р.н., (Володимир Сергійович, роки життя 20.07.1915 – 10.10.1988 [6, с.46]), мешкав на квартирі в Дідкової Палажки, дочка Марія, син Валентин, син Володимир, син Олександр. Господарство №291, ПК1944 [5, с.111].

Мищерякова Людмила Аврамівна, 1912 р.н., (Мещерякова Людмила Федорівна, роки життя 30.09.1912 – 24.05.1984 [6, арк.46]) працювала на вантажному пункті лісоскладу, мешкала з батьком Чорним Аврамом Яковичем, син Геннадій Н., 1936 р.н., школяр, син Вадим Н., 1933 р.н., школяр. Землі 13 соток. Господарство №237, ПК1944 [5, с.95].

МОРОЗИ

Прізвище МОРОЗ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.2].

Мороз Марія Родіонівна, 1914 р.н., (вдова Луки Павловича 12.05.1912 – 13.05.1944 [6, с.46]), мешкала з батьком Бреженком Родіоном Кириловичем, син Мороз Анатолій Л., 1937 р.н, син Мороз Володимир Л., 1939 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №55, ПК1944 [5, с.36].

Назаренко Ганна, працювала у ВРП (відділ робітничого постачання), (Ганна Минівна, роки життя 22.09.1908 – 04.08.1982 [6, с.47]), син Володимир, 1928 р.н., працював на цукровому заводі,

(Володимир Павлович, роки життя 04.05.1928 – 28.10.1996 [6, с.47]), дочка Валентина. Господарство №283, ПК1944 [5, с.109].

Нех Василь Митрофанович, 1894 р.н., працював бухгалтером, репресований 1938 року, дружина Ольга Кузьмівна, 1905 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 1905 – 1966 [6, с.47]), син Юрій Васильович, 1932 р.н., школяр. Землі 15 соток. Господарство №262, ПК1944 [5, с.102,103].

Нех Домна Никифорівна, 1864 р.н., син Нех Сидір Митрофанович, 1904 р.н., інженер, виїхав на роботу, дочка Федосія Митрофанівна, 1894 р.н., внучка Безточенко Марія Семенівна, 1916 р.н., правнук Безточенко В'ячеслав Романович, 1944 р.н. Землі 15 соток. Хата збудована в 1929 році. Господарство №263, ПК1944 [5, с.103].

Нех Мотря Митрофанівна, 1901 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі. Землі 10 соток. Господарство №264, ПК1944 [5, с.103].

Нечуйвітер Мойсей Семенович, родом з Кам'януватки, мав синів Мину 1863 р.н. та Мартиніяна 1873 р.н. В Мину Мойсейовича сини: Семен 1900 р.н., Антон 1906 р.н., Юхим, Іван 1913 р.н. та Василь 1919 р.н.

Нечуйвітер Антон Минович, 1906 р.н., в РСЧА з 1941 року, (роки життя 15.08.1906 – 15.09.1979 [6, с.47]), дружина Палажка Трохимівна, 1905 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Євген Антонович, 1928 р.н., працював чорноробом на заводі, (роки життя 20.08.1928 – 23.08.1982 [6, с.47]), син Володимир Антонович, 1934 р.н., школяр, син Віталій Антонович, 1936 р.н., син Дмитро Антонович, 1939 р.н. Господарство №279, ПК1944 [5, с.108].

Нечуйвітер Ганна Андріївна, 1884 р.н., Землі 18 соток. Господарство №281, ПК1944 [5, с.109].

Нечуйвітер Марія П., 1906 р.н., мешкала в батька Григоренка Панаса Матвійовича, дочка Зінаїда Юхимівна, 1925 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Ганна Юхимівна, 1936 р.н., дочка Ніна Юхимівна, 1942 р.н. Землі 48 соток. Господарство №219, ПК1944 [5, с.89].

Нечуйвітер Параска Іванівна 1868 р.н., син Нечуйвітер Іван Минович 1900 р.н., шофер, 1941 – 1945 РСЧА, невістка Тетяна Василівна 1930 р.н., (роки життя 14.01.1915 – 22.11.1999 [6, арк.58]) чорноробоча в колгоспі, онук Анатолій Іванович 1936 р.н, навчався в США, (роки життя 14.07.1936 – 25.12.1997 [6, с.47]), Василь 1919 р.н., шофер. Землі 15 соток, хата. Господарство №278, ПК1944 [5, с.107,108].

Нешенко Прокіп Григорович 4бр., солдат, його дружина Марія Лазарівна 44р., двір 2, СР1865 [1, арк.661].

Нікітіна Поліна С., 1909 р.н., мешкала в Чміленка Олексі Карповича. Землі 20 соток. Господарство №226, ПК1944 [5, с.92].

Новикова Онисія Іванівна, дочка Ніна, невістка Ольга, онука Ольга, син Микола, син Іван Андрійович, 1920 р.н. Вибули. Хата збудована 1891 року. Господарство №81, ПК1944 [5, с.43].

Оберемок Ілля Володимирович 22р., міщанин, дружина Марфа Леонтіївна 20р., (Фросина Леонтіївна (Довгаль), шлюб 01.09.1863 [51, арк.1270]), син Гордій 1р., брат Сила 16 р., сестра Марія 7р., двір 10, СР1865 [1, арк.662].

Оберемок Ілля Володимирович 58р., селянин-власник, робітник в економії, дружина Фросина Леонтіївна 50р., діти: Клим 11р., Ісак 9р., хата з дерева під соломою в дворі 106, ВП1897 [3, арк.237].

Оберемок Гордій Ілліч 29р., (народився 04.01.1865 [53, арк.1254]), селянин-власник, робітник в економії, ротний ополченець 1розр., дружина Дарина Валер'янівна 29р., діти: Порфирій 9р., Степанида 7р., Григорій 2р., хата з глини під соломою в дворі 105, ВП1897 [3, арк.235].

Оберемок Дем'ян Ілліч 35р., селянин-власник, конюх в економії, землероб, дружина Мотря Іванівна 20р., родом з Мартоноші, своячка Дубина Килина Іванівна 11р., народилася і приписана в Мартоноші, садиба на землях графів Бобринських, хата з дерева під соломою в дворі 182, ВП1897 [4, арк.143].

Оберемок Кіндрат Климович, 1916 р.н., (роки життя 12.09.1916 – 21.02.1985 [6, арк.48]), працював їздовим, дружина Олександра Пилипівна, 1918 р.н., працювала в колгоспі, дочка Ніна Кіндратівна, 1941 р.н. Землі 18 соток. Хата збудована в 1917 році. Господарство №113, ПК1944 [5, с.54].

Оберемок Уляна Климівна, 1911 р.н., (роки життя 26.12.1910 – 17.02.1991 [6, арк.15]), працювала слюсарем на цукровому заводі, син Степанович Іван Михайлович, 1933 р.н. Землі 15 соток. Хата збудована в 1917 році. Господарство №114, ПК1944 [5, с.54].

Односум Григорій Іванович, 1888 р.н., працював капельмейстером в ФЗУ, цукровому заводі, дружина Марія Кузьмівна, 1908 р.н., дочка Ніна Григорівна, 1928 р.н., працювала в школі, вихователькою в дитячому садку, землі 23 сотки. Господарство № 21, ПК1944 [5, с.27].

Олійник Феодосія, 1905 р.н., працювала в колгоспі, мешкала на квартирі у Бондаренка Костянтина Васильовича, син Юрій, 1927 р.н., син Михайло, 1928 р.н., (*Михайло Якимович, роки життя 14.02.1928 – 26.02.2000 [6, арк.15]*), навчався в ФЗУ, дочка Галина, 1930 р.н. Землі 56 соток. Хата збудована в 1906 році. Господарство № 63, ПК1944 [5, с.38].

О Р Л И – О Р Л Е Н К И

Прізвище *ОРЕЛ* є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1790 році [13, арк.41], від першопоселенця Капітанівки Василя Орла (1754 – 12.03.1813) пішли Орленки.

Орленко Дем'ян Васильович 15.05.1836 одружився з Сорокалет Ликерою Олексіївною [28, арк.1085].

Орленко Данило Дем'янович 23р., (*народився 02.06.1844 [35, арк.308]*), міщанин, дружина (*Бондаренко [52, арк.1388]*) Килина Олексіївна 21р., двір 10, СР1865 [1, арк.662].

Орленко Килина Олексіївна 53р., вдова, селянка-власниця, землероба, син: Лука Данилович 17р., робітник в економії, хата з дерева під соломою в дворі 54, ВП1897 [3, арк.122].

Орленко Ликера Олексіївна 55р., солдатська вдова, (*дружина Дем'яна Васильовича*), двір 3, СР1865 [1, арк.661].

Орленко Петро Тимофійович 34р., селянин-власник, чорнороб в цукрозаводі, лісоруб, дружина Тетяна Семенівна 31р., діти: Оксентій 4р., Параска 3р., хата з глини під соломою в дворі 83, ВП1897 [3, арк.185].

Орленко Тимофій Дем'янович 28р., міщанин, дружина Ірина Олексіївна 22р., (*Марина Олексіївна, шлюб 21.04.1863 [51, арк.1266]*), син Іван 1р., двір 10, СР1865 [1, арк.662].

Осипенко Кузьма І., 1904 р.н., працював мідником на цукровому заводі, дружина Одарка Кузьмівна, 1908 р.н., дочка Марія Кузьмівна, 1923 р.н., працювала продавцем на цукровому заводі, син Василь Кузьмович, 1926 р.н., в РСЧА з 1944 року, дочка Галина Кузьмівна, 1939 р.н., зять Фідюк Семен Семенович, 1916 р.н., перебував у Німеччині з 1943 року, онучка Фідюк Любов Семенівна, 1943 р.н. Землі 23 сотки. Господарство № 240, ПК1944 [5, с.96].

Осипов Павло Данилович, 1916 р.н., росіянин, мешкав у *тестя Чичікіна Петра Степановича*, дружина Явдоха П., 1921 р.н., росіянка, син Валерій П., 1944 р.н., росіянин. Господарство № 220, ПК1944 [5, с.90].

О С И Т Н Я Ж С Ь К И

Прізвище *ОСИТНЯЖСЬКИЙ* є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1786 році [13, арк.3], похідне від назви села Оситняжка. В Оситняжського Семена Романовича 1726 р.н. сини: Григорій 1747 р.н. і Трохим 1752 р.н.

В Григорія Семеновича сини: Іван 1768 р.н., Лазар 1777 р.н. та Кіндрат 1783 р.н. В Івана Григоровича син Іван. В Лазаря Григоровича син Тимофій 1803 р.н. В Кіндрата Григоровича син Григорій 1813 р.н.

Оситняжська Євдокія Іванівна 28р., сільська обивателька, вдова, (*дружина Івана Івановича [40]*), діти: Панас 11р., Фросина 9р., Меланія 8р., Марія бр., двір 74, СР1865 [1, арк.670].

Оситняжський Панас Іванович 46р., селянин-власник, столяр, дружина Ликера Карпівна (*Брега [66, арк.189]*) 40р., діти: Олександра 19р., робітниця в економії, Гафія 14р., робітниця в економії, Дарина 11р., Ганна 10р., Матвій бр., Палажка 4р., Аврам 2р., мати Євдокія Яківна 77р., вдова, акушерка, хата з дерева під соломою в дворі 63, ВП1897 [3, арк.140].

Оситняжський Андрій Тимофійович 53р., селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, дружина Євдокія Назарівна 56р., (*Євдокія Назарівна (Борисенко), шлюб 06.09.1864 [52, арк.1392]*), діти: Пилип 18р., робітник в економії, Палажка 9р., Давид 26р., (*народився 20.06.1871 [61, арк.10]*), робітник цукрозаводу, його дружина Ганна Леонтіївна 21р., його донька Василина 5р., хата з дерева під соломою в дворі 45, ВП1897 [3, арк.98].

Оситняжський Григорій Кіндратович 52р., сільський обиватель, дружина Гафія Микитівна 50р., (*Гафія Микитівна (Брега), шлюб 16.01.1836 [28, арк.1084]*), діти: Семен 18., Мирон 14 р., Параска 19р., двір 70, СР1865 [1, арк.670].

Оситняжський Григорій Гнатович 98р., вдівець, на утриманні сина Мирона, хата з дерева під соломою в дворі 53, ВП1897 [3, арк.120].

Оситняжський Семен Григорович 55р., селянин-власник, землероб, дружина Феодора Мартинівна 45р., діти: Зіновія 9р., Красота Гафія Семенівна 21р., з родиною, хата з дерева під соломою в дворі 82, ВП1897 [3, арк.183].

Оситняжський Мирон Григорович 47р., (народився 17.08.1851 [39, арк.453]), селянин-власник, освіта в ЦПШ, землероб, візник, дружина Ірина Леонтіївна (Борисенко) 32р., діти: Сергій 22р., (народився 07.10.1874 [64, арк.305]), землероб, робітник цукрозаводу, Параска 20р., робітниця цукрозаводу, Юхим 11р., Тарас бр., Карпо 5р., Гордій 2р., пасербиця Борисенко Лідія Потапівна 19р., робітниця цукрозаводу, пасинок Борисенко Сидір Потапович 14р., землероб, хата з дерева під соломою в дворі 53, ВП1897 [3, арк.118].

Оситняжський Д.М. (Дмитро [6, арк.48]), 1916 р.н., в РСЧА з 1939 року, дружина Євдокія Д. 1916 р.н., працювала в колгоспі, дочка Ганна Д., 1936 р.н., син Іван Д. (Дмитрович, роки життя 08.09.1936 – 26.10.1991 [6, арк.48]), 1936 р.н., землі 24 сотки. Господарство № 2, ПК1944 [5, с.21].

Оситняжська Олександра Матвіївна, 1918 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 25.04.1918 – 20.04.2005 [6, арк.48]), чоловік Гордєєв Іван О., 1918 р.н., в РСЧА з 1944 року, син Гордєєв Андрій Іванович, 1942 р.н. Землі 24 сотки. Господарство № 1, ПК1944 [5, с.21].

Оситняжська Уляна Михайлівна, 1883 р.н., (роки життя 1882 – 1975 [6, арк.15]), дочка Марія Юхимівна, 1919 р.н., працювала в колгоспі, (роки життя 1916 – 1957 [6, арк.15]), онук Білокрис Євген, 1939 р.н. Землі 17 соток. Господарство №117, ПК1944 [5, с.54].

Оситняжська Явдоха, 1880 р.н., одноосібниця, син Григорій, онук Володимир, 1938 р.н., онук Анатолій, 1939 р.н., невістка Буканова Марія Петрівна, 1912 р.н., мати Буканова Ганна Федорівна, 1883 р.н. Землі 24 сотки. Хата збудована в 1891 році. Господарство №163, ПК1944 [5, с.70,71].

Родина Осінських з Черкас Київської губернії [63, арк.21].

Осінський Андрій Йосипович, 1909 р.н., працював шофером, дружина Варвара Михайлівна, працювала в дитячих яслах, син Борис Андрійович, 1936 р.н., школяр, теця Степанюк Федора М., 1875 р.н. Землі 25 соток. Господарство № 231 [5, с.93].

ОСТАШЕВСЬКІ

Прізвище ОСТАШЕВСЬКИЙ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1811 році [13, арк.37], фіксувалися шляхтичами. Осташевський Антон Матвійович (1755 – 1805), родом з села Станіславчик, мав синів Іллю 1787 р.н. та Івана 1801 р.н. Старший син, одружившись, став жити в Капітанівці. В нього були діти: Текля, Павло 1816 р.н., Антон 1817 р.н., Ганна 1825 р.н. і Варфоломій 1826 р.н.

Осташевський Антон Ілліч 44р., однодворець, дружина Євдокія Остапівна 42р., діти: Євтихій 17р., Марія 12р., (народилася 27.03.1851 [39, арк.449]), двір 12, СР1865 [1, арк.662].

Осташевський Євтихій Антонович 52р., міщанин, родом зі Златополя, приписаний в Новомиргороді, робітник цукрозаводу, лісоруб, дружина Ганна Потапівна 45р., (Ганна Потапівна (Шарига), шлюб 01.11.1870 [60, арк.598]), приписана в Новомиргороді, працювала на відхожих промислах, діти: Кирило 21р., приписаний в Новомиргороді, чорнороб у різних господарствах, Григорій 19р., приписаний в Новомиргороді, мешкав у Турії, швець-підмайстер, Фросина 17р., приписана в Новомиргороді, працювала на відхожих промислах, Захар 15р., приписаний в Новомиргороді, Феодосія 13р., приписана в Новомиргороді, Федір 11р., приписаний в Новомиргороді, Степанида 7р., приписана в Новомиргороді, Корній 3р., приписаний в Новомиргороді, Тетяна Іміс., приписана в Новомиргороді, садиба на громадській землі, хата з дерева під соломою в дворі 174, ВП1897 [4, арк.127].

Осташевський Пантелей Євтихійович 25р., (народився 27.07.1871 [61, арк.12]), селянин з міщан, землероб, робітник цукрозаводу, ротний ополченець 1 розр., дружина Устина Іванівна 22р., селянка-власниця, землеробка, діти: Параска 4р., Мина 3р., Лук'ян 2р., дід Шарига Потап Григорович 85р., на утриманні внука, хата з дерева під соломою в дворі 60, ВП1897 [3, арк.134].

ПАВЛЕНКИ

Прізвище ПАВЛЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1806 році [13, арк.29].

Павленко Михайло Борисович, 1882 р.н., кравець, працював в пожежній охороні на лісництві, дружина Федора Іванівна, 1888 р.н., дочка Марія Михайлівна, 1924 р.н., працювала помічником бухгалтера в Златопільському райфінвідділі. Господарство №221, ПК1944 [5, с.90].

Павленко Михайло Сергійович, 1912 р.н., працював учителем, в РСЧА з 1944 року, дружина Колодяжна Ївга Тарасівна, 1900 р.н., працювала в колгоспі. Землі 72 сотки. Хата збудована 1935 року. Господарство №68, ПК1944 [5, с.40].

Паливода Андрій Федорович 42р., селянин-власник, освіта вдома, землероб, візник, дружина Мар'яна Юхимівна 32р., діти: Степан 14р., освіта в ЦПШ, Мина 10р., освіта в ЦПШ, Параска 5р., Іван 1р., хата з дерева під соломою в дворі 163, ВП1897 [4, арк.105].

Паливода Іван Андрійович, 1896 р.н., працював чорноробом на лісництві, *(роки життя 1898 – 1981 [6, арк.15])*, дружина Харитина Петрівна, 1899 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, *(роки життя 1899 – 1992 [6, арк.16])*, дочка Марина Іванівна, 1919 р.н., працювала чорноробочою на лісництві, *(роки життя 06.03.1919 – 05.07.2004 [6, арк.15])*, син Петро Іванович, 1925 р.н., в РСЧА з 1944 року, дочка Явдоха Іванівна, 1930 р.н. Землі 84 сотки. Хата збудована в 1919 році. Господарство №148, ПК1944 [5, с.64].

Паливода Данило Федорович 40р., селянин-власник, землероб, робітник в економії, дружина Фросина Іванівна 38р., діти: Архип 14р., Марина 12р., Гафія 9р., Текля 7р., Данило 5р., Антон 2р., хата з дерева під соломою в дворі 164, ВП1897 [4, арк.107].

Паливода А.Д. *(Антон Данилович, син Данила Федоровича [6, арк.48])*, 1890 р.н., працював на лісництві, дружина Ярина М. 1887 р.н., син Олекса А. *(Олексій Антонович, роки життя 09.05.1931 – 16.01.2016 [6, арк.48])*, 1937 р.н., дочка Наталка А., 1921 р.н., працювала в колгоспі, землі 55 соток. Господарство № 7, ПК1944 [5, с.23].

Паливода Іван Олентійович, 1908 р.н., працював лісорубом, дружина Серафима Костянтинівна, 1914 р.н., дочка Марія Іванівна, 1929 р.н., дочка Віра Іванівна, 1934 р.н. Землі 34 сотки. Хата збудована в 1904 році. Господарство №127 [5, с.57].

Паливода Катерина Микитівна, 1906 р.н., дочка Олена Ко., 1925 р.н., *(Ольга Корніївна, роки життя 26.11.1926 – 09.12.2002 [6, арк.49])*, працювала в радгоспі, син Геннадій Ко., 1927 р.н., дочка Зінаїда Ко., 1932 р.н., школярка. Землі 63 сотки. Хата збудована в 1885 році. Господарство №141, ПК1944 [5, с.62].

Паливода Лука Олентійович, 1917 р.н., працював продавцем, *(Лук'ян Олентійович, роки життя 20.02.1918 – 18.11.1982 [6, с.49])*, дружина Килина Логвинівна, 1921 р.н., дочка Марія Луківна, 1942 р.н., син Василь Лукович, 1944 р.н. Землі 30 соток. Хата збудована в 1904 році. Господарство №126, ПК1944 [5, с.57].

Паливода Олександра Родіонівна, 1880 р.н., дочка Гончаренко Поліна Архипівна, 1919 р.н., син Гончаренко Володимир І., 1940 р.н., працював у колгоспі *(інформація помилкова)* Землі 30 соток. Хата збудована в 1891 році. Господарство №128, ПК1944 [5, с.57,58].

Паливода Петро Минович, 1928 р.н., працював чорноробом в колгоспі, брат Пилип Минович, 1919 р.н., в РСЧА з 1944 року, *(роки життя 27.11.1919 – 17.01.2005 [6, с.15])*, брат Микола Минович, 1925 р.н., в РСЧА з 1944 року, зять Сташенко Трохим, 1907 р.н., працював теслею на Донбасі, *(Трохим Семенович, роки життя 1907 – 1985 [6, с.17])*, сестра Сташенко Фросина Минівна, 1912 р.н., *(роки життя 1912 – 1998 [6, с.17])*, племінник Сташенко Іван Трохимович, 1936 р.н., *(роки життя 21.09.1937 – 12.04.1985 [6, с.17])*, племінник Сташенко Василь Трохимович, 1943 р.н., брат Іван Минович, 1920 р.н., в РСЧА з 1941 року, невістка Ганна Федорівна, 1926 р.н., дочка Надія Петрівна, 1946 р.н. Землі 1га 9 соток. Хата збудована в 1901 році. Господарство №146, ПК1944 [5, с.63,64].

Паливода Семен Минович, 1911 р.н., працював газівником, перебував у Німеччині з 1944 року, мешкав у тещі Тільної Федори Федорівни, дружина Паливода Любов Павлівна, 1911 р.н., працювала в колгоспі, *(роки життя 23.06.1909 – 02.05.1975 [6, с.49])*, дочка Ганна Семенівна, 1936 р.н., дочка Катерина Семенівна, 1937 р.н., син Микола Семенович, 1942 р.н., дочка Марія Семенівна, 1946 р.н. Землі 34 сотки. Хата збудована 1893 року. Господарство №139, ПК1944 [5, с.61].

Паливода Сергій Архипович, 1914 р.н., в РСЧА з 1944 року, *(роки життя 16.07.1914 – 10.10.1991 [6, с.15])*, дружина Ніна Олександрівна, 1918 р.н., росіянка, працювала в колгоспі, *(роки життя 19.12.1918 – 15.10.1988 [6, с.15])*, син Анатолій Сергійович, 1937 р.н., *(роки життя 16.11.1937 – 23.08.1987 [6, с.15])*, дочка Раїса Сергіївна, 1940 р.н., син Микола Сергійович, 1944 р.н. Землі 72 сотки. Хата збудована в 1891 році. Господарство №129, ПК1944 [5, с.58].

Паливода Яків Архипович, 1906 р.н., працював бракером на лісництві, в РСЧА з 1944 року, дружина Ганна Юхимівна, 1912 р.н., росіянка, теща Карпова Олена Миколаївна, 1875 р.н., росіянка,

дочка Надія Яківна, 1938 р.н., син Василь Якович, 1941 р.н., дочка Віра Яківна, 1944 р.н. Землі 64 сотки. Хата збудована в 1937 році. Господарство №130 [5, с.58].

Паливода Федір Васильович 31р., сільський обиватель, дружина Марія Марківна 28р., (*Марія Марківна (Бондаренко), шлюб 28.10.1854 [42, арк.237]*) діти: Андрій 8р., Іван 5р., двір 43, СР1865 [1, арк.666].

Паливода Федір Васильович 70р., селянин-власник, жив за кошти синів, дружина Марія Марківна 65р., син: Євламій 22р., (*народився 09.10.1874 [64, арк.305]*), освіта в ЦППШ, солдат, хата з дерева під соломою в дворі 161, ВП1897 [4, арк.100].

Пархоменко Надія Федорівна, 1921 р.н., *мешкала з матір'ю Гончаренко Г.Г.*, працювала чорноробочою в колгоспі. Землі 20 соток. Господарство №189, ПК1944 [5, с.79].

Пашолок Онисія Іванівна, 1884 р.н. (*роки життя 1885 – 1972 [6, с.50]*), мешкала в зятя Довгенка Филімона Антоновича, дочка Любов Окс., 1928 р.н., школярка. Землі 15 соток. Хата збудована в 1940 році. Господарство №261, ПК1944 [5, с.102].

Перевезій Данило Ісакович, 1880 р.н., працював у колгоспі, (*роки життя 1892 – 1972 [6, с.16]*), дружина Євдокія Петрівна, 1890 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 14.03.1896 – 20.11.1984 [6, с.16]*), син Костянтин Данилович, 1918 р.н., працював шофером, в РСЧА з 1941 року, (*роки життя 30.05.1919 – 01.06.1948 [6, с.16]*), дочка Марія Данилівна, 1922 р.н., працювала в колгоспі, дочка Надія Данилівна, 1924 р.н., працювала на лісництві, дочка Лідія Данилівна, 1938 р.н., невістка Анастасія Ми., 1921 р.н. Землі 45 соток. Хата збудована в 1889 році. Господарство №109, ПК1944 [5, с.52,53].

Петін Дмитро Іванович, 1919 р.н., росіянин, сім'я вибула в Миколаїв 1945 року, дружина Акішина Єлизавета, 1921 р.н., росіянка, працювала на заготзерно, Петіна Євдокія Григорівна, 1870 р.н., росіянка, Акішина Лідія Іванівна, 1900 р.н., Акішин Василь Ілліч, 1927 р.н., росіянин, Акішина Ганна Іллівна, 1929 р.н., росіянка. Господарство №320, ПК1944 [5, с.119,120].

Пилипчук Єлизавета Марківна, 1906 р.н., *мешкала з матір'ю Казимировою Оленою Захарівною*, син Влад. Євдокимович, 1926 р.н., в РСЧА з 1944 року, (*Володимир Євдокимович, роки життя 24.04.1926 – 13.02.1994 [6, с.50]*), дочка Галина Євдокимівна, 1937 р.н. Землі 23 сотки. Господарство №293, ПК1944 [5, с.112].

Піддубна Гафія Гнатівна, працювала в колгоспі, син Микола Миколайович, 1938 р.н., Чміленко Олександра, працювала в колгоспі. Землі 17 соток. Хата збудована в 1901 році. Господарство №116, ПК1944 [5, с.54].

П І Д Л У Б Н І

Прізвище ПІДЛУБНИЙ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.1].

Підлубна Лукія Т., 1878 р.н., Довгаль Костянтин К. (*Кіндратович*), 1912 р.н., Довгаль Марія Ф., 1919 р.н., Довгаль Василь К., 1940 р.н. Землі 72 сотки. Господарство №330, ПК1944 [5, с.122].

Підлубний Григорій Каленикович 46р., (*народився 08.01.1855 [43, арк.196]*), селянин-власник, землероб, дружина Євдокія Іванівна 38р., діти: Федот 17р., Яків 9р., Феодосій 7р., в дворі 154 дві хати: 1. Хата з глини під соломою, 2. Хата з дерева під соломою ВП1897 [4, арк.85].

Підлубний Єлизар Васильович 21р., сільський обиватель, двір 46, СР1865 [1, арк.666].

Підлубний Каленик Васильович 35р., сільський обиватель, дружина Гафія Іванівна 34р., (*Гафія Іванівна (Кравченко), шлюб 22.01.1850 [38, арк.1189]*), діти: Григорій 11р., Віра 14р., Оксана 7р., (*народилася 02.01.1859 [49, арк.1850]*), Василина 2р., (*народилася 09.08.1863 [51, арк.1258]*), двір 46, СР1865 [1, арк.666].

Підлубний Лазар (*Романович*) 54р., селянин-власник, дружина Мотря 47р., діти: Марфа 15р., Дарина 12р., хата в дворі 39, ВП1897 [3, арк.86].

Пікунов Сергій К., 1889 р.н., працював мідником на цукровому заводі, дружина Наталка Андріївна, 1886 р.н., дочка Тетяна Сергіївна, 1922 р.н., поїхала на навчання. Землі 31 сотка. Господарство №206, ПК1944 [5, с.85].

Піскаръов Дмитро Ілліч, 1893 р.н., працював токарем на цукровому заводі, (*роки життя 1893 – 1966 [6, с.51]*), дружина Явдоха Степанівна, працювала чорноробочою в колгоспі, син Олекса Дмитрович, 1922 р.н., працював токарем, в РСЧА з 1944 року, дочка Надія Дмитрівна, 1926 р.н., працювала конторницею, (*роки життя 1925 – 1957 [6, с.51]*), дочка Тетяна Дмитрівна, 1932 р.н., школярка, мати Тетяна Василівна, 1876 р.н. Землі 33 сотки. Господарство №244, ПК1944 [5, с.97].

Піскарьова Єлизавета Титівна, 1907 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (*роки життя 07.09.1904 – 20.02.1996 [6, с.51]*), дочка Валентина Кирилівна, 1930 р.н., школярка, мати Лукашевич Олександра Вал., 1863 р.н. Землі 13 соток. Господарство №251, ПК1944 [5, с.99].

П Л А Х О Т Н И К И

Прізвище ПЛАХОТНИК є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.1]. Походить від ПЛАХОТНОГО.

Плахотна Галина Зотівна, 1916 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, мешкала з батьком Григоренком Зотом Михайловичем, дочка Плахотна Галина Ол., 1944 р.н. Землі 27 соток. Господарство №215, ПК1944 [5, с.87].

Плахотна Євдокія Іванівна, 1924 р.н., мешкала з батьком Скалецьким Іваном Феодосійовичем, дочка Плахотна Лідія С., 1943 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №319, ПК1944 [5, с.119].

Плахотний Кирило Трохимович 29 р., селянин-власник, освіту отримав у полку, дружина Килина Охрімівна 26 р., хата в дворі 2, ВП1897 [3, арк.6].

Плахотник Ларіон Никифорович 26р., сільський обиватель, дружина Оксана Мефодіївна 25р., діти: Марія 4р., Євдокія 1р., двір 69, СР1865 [1, арк.670].

Плахотник Параска Остапівна 58р., сільська обивателька, (*вдова, дружина Никифора Олексійовича [38]*), двір 69, СР1865 [1, арк.670].

Плахотник Трохим Никифорович 65р., селянин-власник, землероб, вдівець, діти: Сидір 29 р., (*народився 14.05.1869 [59, арк.756]*), освіта в ЦПШ, сторож при лікарні, Конон 20 р., швець-підмайстер, мешкав у Турії, Олена 18 р., Прохор 15 р., освіта в ЦПШ, хата з дерева під соломою в дворі 67, ВП1897 [3, арк.150].

Плахута Мотря Іллівна, 1885 р.н., син Григорій Корнійович, 1925 р.н., в РСЧА з 1944 року, (*роки життя 12.02.1925 – 27.11.1998 [6, с.51]*), невістка Віра Максимівна, 1922 р.н., працювала вчителькою в Тишківці, онук Микола Григорович, 1944 р.н. Землі 15 соток. Господарство №257, ПК1944 [5, с.101].

Плахута Наталка Іванівна, працювала на цукровому заводі, дочка Віра, 1938 р.н., син Василь, 1940 р.н. Землі 15 соток. Господарство №233, ПК1944 [5, с.93].

Плис Петро Кирилович, 1918 р.н., працював нормувальником в МТС, батько Кирило Володимирович, 1895 р.н., працював охоронцем в МТС, мати Палажка, 1895 р.н. Хата збудована в 1891 році. Господарство №61, ПК1944 [5, с.38].

Плис Семен Якович, 1914 р.н., в РСЧА з 1944 року, мешкав у родині Льонченко Степаниди Корнійовни. Землі 15 соток. Господарство №193, ПК1944 [5, с.81].

Пожар Анастасія Петрівна, 1911 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (*роки життя 15.03.1911 – 15.03.1981 [6, с.51]*), дочка Тамара Ларіонівна, 1936 р.н., син Анатолій Ларіонович, 1941 р.н., син Олександр Ларіонович, 1943 р.н., (*роки життя 14.04.1943 – 28.03.2011 [6, с.51]*), свекор Лихолай Петро Григорович, 1884 р.н., свекруха Лихолай Катерина Кирилівна, 1882 р.н. Землі 28 соток. Хата збудована в 1934 році. Господарство №149, ПК1944 [5, с.64,65]

Пожарницька Н.Є., 1905 р.н., працювала чорноробочою в ФЗУ, цукровому заводі, дочка Галаган Галина Ми., 1928 р.н., навчалась в ФЗУ, зять Компанієць Василь, 1909 р.н., працював ковалем, засуджений в 1940 році, онука Компанієць Людмила Василівна, 1940 р.н., (*роки життя 16.04.1940 – 01.12.2001 [6, с.39]*), Землі 38 соток. Господарство №23, ПК1944 [5, с.27].

Пожарницька Юхимія Зіновіївна, 1895 р.н., працювала в колгоспі чорноробочою, (*роки життя 16.10.1897 – 06.09.1973 [6, с.51]*), діти: Микола Тимофійович 1919 р.н., шофер, з 1940 року в РСЧА, загинув 1946 року, Григорій Тимофійович 1921 р.н., електрозварник, з 1940 року в РСЧА, загинув 1946 року. Землі 70 соток. Хата збудована в 1924 році. Господарство №270, ПК1944 [5, с.105].

Пожарницький Степан С., 1901 р.н., працював слюсарем, в РСЧА з 1942 року, (*Степан Єлисейович, роки життя 28.12.1901 – 21.10.1978 [6, с.51]*), дружина Віра Максимівна, 1903 р.н., працювала чорноробочою в ФЗУ, (*роки життя 30.09.1903 – 21.10.1978 [6, с.51]*), син Володимир Степанович, 1929 р.н., учень ФЗУ, (*роки життя 07.09.1929 – 17.07.2002 [6, с.51]*), Господарство №24, ПК1944 [5, с.27].

Полєвий Петро Іванович 32р., селянин-власник, народився і приписаний в Пастирському, робітник в економії, дружина Хівря Юхимівна 25р., народилась і приписана в Пастирському, діти: Марина Зр., приписана в Пастирському, Терентій Зр., приписаний в Пастирському, садиба на громадській землі, хата з дерева під соломою в дворі 177, ВП1897 [4, арк.135].

ПОЛІЩУКИ

Прізвище ПОЛІЩУК є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.2]. Прізвище Поліщук пов'язане з топонімом «Полісся» - регіоном на північному заході України.

Поліщук Іван Петрович 24р., сільський обиватель, дружина (Бондаренко [48]) Євдокія Григорівна 22р., донька: Тетяна 2р., двір 65, СР1865 [1, арк.669].

Поліщук Семен Ілліч 55р., солдат, його дружина Євдокія Іванівна 31р., діти: Трохим 1р., Марія 17р., двір 4, СР1865 [1, арк.661].

Поліщук Трохим Семенович 32р., (народився 22.07.1864 [52, арк.1379]), селянин-власник, робітник в економії, лісоруб, перебував у військовому запасі, дружина Мотря Дмитрівна 31р., діти: Текля 8р., Ларіон 2р., хата з дерева під соломою в дворі 155, ВП1897 [4, арк.87].

Поліщук Кирило Трохимович, 1910 р.н., працював візником, дружина Фросина Степанівна, 1911 р.н., працювала в колгоспі. Землі 33 сотки. Хата збудована в 1886 році. Господарство №122, ПК1944 [5, с.56].

Поліщук Яків Іванович 32р., (народився 29.04.1865 [53, арк.1259]), селянин-власник, освіта вдома, ротний ополченець 1 розр., покрівельний майстер, дружина Євдокія Матвійвна 31р., мати Євдокія Григорівна (Бондаренко [48]) 55р., вдова, робітниця в економії, хата з дерева під соломою в дворі 59, ВП1897 [3, арк.132].

Поліщук Яків Іванович, 1862 р.н., дружина Євдокія Михайлівна, 1862 р.н. Землі 30 соток. Господарство №62, ПК1944 [5, с.38].

Полтористий Гнат Терентійович 37р., селянин-власник, народився і приписаний в Золотоніському повіті, робітник в економії, дружина Параска Пилипівна 32р., народилась і приписана в Золотоніському повіті, донька: Марія 7р., народилась і приписана в Золотоніському повіті, хата в дворі 97, ВП1897 [3, арк.218].

Попенко М.О. (жін.), 1869 р.н., Землі 27 соток. Господарство №315, ПК1944 [5, с.118].

Попенко Явдоха Іванівна, 1920 р.н., працювала санітаркою в лікарні, мешкала в родині Коробки Кіндрата Кузьмовича. Землі 40 соток. Господарство №22, ПК1944 [5, с.27].

Потапов Павло Ник. (Миколайович) 1892 р.н., працював слюсарем, мешкав у тестя Кравченка Віктора Логвиновича, дружина Оксана Вікторівна, 1901 р.н., працювала фельдшером. Землі 70 соток. Господарство №218, ПК1944 [5, с.89].

Родина Процаликіних з села Любимівки Богородицького повіту Тульської губернії [62, арк.171].

Процаликін Федір Семенович 1912 р.н., слюсар, в РСЧА 1944 – 1945 роки, дружина Явдоха Іванівна 1920 р.н., лаборантка, працювала чорноробочою в колгоспі, (Євдокія Іванівна, роки життя 20.02.1920 – 24.07.1978 [6, с.51]), донька Віра Федорівна 1940 р.н. Землі 25 соток, хата. Господарство №274 [5, с.106].

Родина однодворців Радзевичів з Сміли Київської губернії [57, арк.1253].

Радзевич Мойсей Іванович 47р., селянин-власник, кравець, дружина Василина Сидорівна 45р., (Василина Сидорівна (Махія), шлюб 22.11.1873 [63, арк.228]), діти: Остап 23р., (народився 20.09.1874 [64, арк.303]), солдат, Ларіон 19р., (народився 21.10.1876 [66, арк.177]), освіта в ЦПШ, робітник в економії, Захар 17р., Феодосія 14р., Соломія 10р., Домнікія 8р., хата з дерева під соломою в дворі 172, ВП1897 [4, арк.123].

Разбишкіна Олександра, 1921 р.н., працювала токарем на цукровому заводі, мешкала з севкрухою Тонконоженко Горпиною Петрівною, чоловік Тонконоженко Яків Фокович, 1916 р.н., в РСЧА з 1941 року, Землі 60 соток. Господарство №56, ПК1944 [5, с.36].

Регульський Олександр Войцехович 30р., мешкав з Ткаченком Микитою Івановичем, потомствений дворянин, родом з Лисянки, римсько-католицького віросповідання, рідна мова – польська, освіта в училищі Зрозр., писар в економа, ротний ополченець 1розр. Хата в дворі 90, ВП1897 [3, арк.202].

Рибаненко Матвій Іванович 55р., сільський обиватель, дружина Анастасія Никифорівна (Ворожка) 45р., діти: Мартиніян 23р., Феодосій 17р., Параска 13р., Ликера 5р., двір 41, СР1865 [1, арк.666].

Рогозинська Валентина Петрівна, 1928 р.н., школярка, мешкала в дядька Січкаренка Михайла Савовича, (батько Рогозинський Петро Захарович, роки життя 1893 – 25.01.1950 [6, с.54]), сестра Аліса Петрівна, 1937 р.н. Землі 70 соток. Хата збудована в 1929 році. Господарство №310, ПК1944 [5, с.117].

Романов Олександр Кузьмович, 1913 р.н., в РСЧА з 1941 року, дружина Ковальська Гафія Ф., 1910 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (*Гафія Федорівна, роки життя 20.02.1910 – 07.01.1993 [6, с.38]*), дочка Ковальська Діна Павлівна, 1931 р.н., (*роки життя 20.03.1929 – 12.04.2012 [6, с.38]*), школярка, син Ковальський Рудольф Павлович, 1935 р.н. (*роки життя 1934 – 1958 [6, с.38]*), Землі 7 соток. Господарство №259, ПК1944 [5, с.102].

Русенко Михайло Тимофійович 41р., міщанин, родом з Писарівки, приписаний в Новомиргороді, освіта в полку, доглядач в економії, дружина Параска Кузьмівна 30р., родом з Березняків, приписана в Новомиргороді, діти: Іван 11р., приписаний в Новомиргороді, освіта в ЦПШ, Мар'яна 13р., приписана в Новомиргороді, Полікарп 4р., приписаний в Новомиргороді, Ісая 1р., приписаний в Новомиргороді, садиба на землях графів Бобринських, хата з дерева під соломою в дворі 180, ВП1897 [4, арк.141].

РУСЕЦЬКІ

Прізвище РУСЕЦЬКИЙ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1815 році [13, арк.51], фіксувалися шляхтичами. В Антона Івановича Русецького (1783 – 1848) з дружиною Марією Яківною (Собіранською) 1794 р.н. були діти: Василь 1819 р.н., Франц 1823 р.н., Фрол 1824 р.н., Йосип 1828 р.н., Клим 1830 р.н., Іван 1831 р.н., Кіндрат 1835 р.н., Домнікія 1837 р.н., Марія 1841 р.н., Іван 1849 р.н.

Русецький Іван Антонович 48р., вдівець, (*дружина Палажка Максимівна (Крамаренко), шлюб 18.08.1865 [53, арк.1279]*), селянин-власник, освіта в полку, на державній пенсії, пасічник, хата з дерева під соломою в дворі 129, ВП1897 [4, арк.29].

Русецький Фрол Антонович 39р., солдат, його дружина Мокрина Хомівна 35р., донька Марія 8р., двір 2, СР1865 [1, арк.661].

Савостіна Анастасія Семенівна, 1864 р.н., росіянка, мешкала в родині Бондаренка Микити Микитовича. Землі 70 соток. Господарство №59, ПК1944 [5, с.37].

Садовенко Дометій Маркович 23р., сільський обиватель, дружина Гафія Аврамівна 21р., син: Іван 2р., (*народився 04.09.1863 [51, арк.1259]*), брат Іван 19р., двір 77, СР1865 [1, арк.671].

Сахно Тимофій Іванович, 1891 р.н., працював бригадиром на залізничній станції, дружина Марія Трохимівна, 1893 р.н., (*роки життя 1893 – 1966 [6, с.55]*), син Леонід Тимофійович, 1919 р.н., в РСЧА з 1937 року, невістка Ганна Петрівна, 1920 р.н., працювала машиністкою, онучка Світлана Леонідівна, 1940 р.н., онук Фелікс Леонідович, 1944 р.н., дочка Галина Тимофіївна, 1921 р.н., працював скарбником, перебував у Німеччині з 1942 року, дочка Ольга Тимофіївна, 1923 р.н., працювала на продуктовому складі на залізничній станції, син Василь Тимофійович, 1929 р.н., навчався в ФЗУ, Цветков Олексій Петрович, 1929 р.н., росіянин, навчався в ФЗУ, Цветкова Марія Петрівна, 1930 р.н., росіянка. Землі 24 сотки. Хата збудована в 1940 році. Господарство №266, ПК1944 [5, с.104].

Сергата Килина М. 1909 р.н., мешкала з сестрою Шарій Яриною Митрофанівною. Землі 28 соток. Господарство №271 [5, с.106].

СИВАКИ – СИВАЧЕНКИ

Прізвище СИВАК є корінним в Капітанівці, прийшло з Тишківки. Перша згадка в 1800 році [70, арк.1074], похідне від нього СИВАЧЕНКО. В Сивака Олексія Федоровича 1727 р.н. з Тишківки син Максим Олексійович 1771 р.н., в нього син Сиваченко Мирон Максимович 1809 р.н., вже Капітанівський, в нього син Йосип Миронович 1849 р.н., в нього сини Степан та Євмен Йосиповичі, в Євмена син Петро Євменович.

Сиваченко М.З., 1879 р.н., в РСЧА з 1944 року, син Василь Степанович, 1923 р.н. (син Степана Йосиповича, 1878 р.н.). Землі 60 соток. Хата збудована в 1941 році. Господарство №309, ПК1944 [5, с.116].

Сиваченко Петро Є., 1920 р.н., (*Петро Євменович, народився 20.05.1920 [77]*), дружина Анастасія, 1915 р.н. Господарство №212, ПК1944 [5, с.86].

Сидоренко Максим Іванович 61р., сільський обиватель, дружина Степанида Панасівна 50р., діти: Семен 8р., Фросина 17р., Оксана 11р., двір 62, СР1865 [1, арк.669].

Сидоренко Тит Андрійович 48р., селянин-власник, народився і приписаний в Журавці, кравець-майстер, робітник цукрозаводу, дружина Ярина Василівна 38р., родом з Буди, приписана в Журавці, діти: Антоніна 16р., приписана в Журавці, Андрій 12р., приписаний в Журавці, пасербиця Ковальова Ганна Савівна 3р., родом з Буди, хата з дерева під соломою в дворі 120, ВП1897 [4, арк.11].

Сисоєв Іван Степанович, 1912 р.н., (роки життя 21.06.1912 – 04.01.1997 [6, арк.56]), дружина (Буркунова) Анастасія Петрівна, 1913 р.н. (роки життя 07.11.1913 – 14.04.1993 [6, арк.56]). Землі 16 соток. Хата збудована в 1921 році. Господарство №242, ПК1944 [5, с.96].

Сіпунова Ярина Юхимівна, 1913 р.н., мешкала з матір'ю Бреженко Мокриною К. Землі 70 соток. Хата збудована 1889 року. Господарство №84, ПК1944 [5, с.44].

Січкаренко Михайло Савович, 1916 р.н., агроном, працював на цукровому заводі, дружина Варвара Євстигнєївна, 1904 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 17.12.1904 – 01.09.1975 [6, с.56]), племінниця Rogozinska Валентина Петрівна, 1928 р.н., школярка, племінниця Rogozinska Аліса Петрівна, 1937 р.н. Землі 70 соток. Хата збудована в 1929 році. Господарство №310, ПК1944 [5, с.117].

С К А Л Е Ц Ь К І

Прізвисьце **СКАЛЕЦЬКИЙ** є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1824 році [13, арк.55], похідне від **СКАЛЕНИ**, згадка в 1798 році [13, арк.18]. В Скалени Дмитра 1757 р.н. з дружиною Параскою 1759 р.н. були сини Скалеченко Петро 1773 р.н. і Скалеченко Іван 1791 р.н. Вже від них пішли Скалецькі. В Петра сини: Микита 1803 р.н., Євтихій 1805 р.н., Карпо 1808 р.н. та Олексій 1811 р.н. В Івана сини: Іван 1828 р.н. та Мина 1833 р.н.

Скалецький Карпо Петрович 59р., сільський обиватель, дружина Оксана Іванівна 50р., двір 74, СР1865 [1, арк.670].

Скалецька (Темченко [16]) Ганна Максимівна 58р., сільська обивателька, вдова, (дружина Олексія Петровича [36]), діти: Іван 17р., Ганна 25р., двір 84, СР1865 [1, арк.671].

Скалецький Ізот Олексійович 48р., (народився 16.02.1849 [37, арк.185]), селянин-власник, землероб, машиніст цукрозаводу, дружина Тетяна Савівна 49р., діти: Параска 12р., Тетяна 9р., Василина 7р., хата з дерева під соломою в дворі 20, ВП1897 [3, арк.44].

Скалецька Ганна Олексіївна 50р., селянка-власниця, заробіток з шитва різних речей, хата з дерева під соломою в дворі 21, ВП1897 [3, арк.46].

Скалецький Іван Іванович 37р., сільський обиватель, дружина Параска Іванівна 36р., діти: Юхим 17р., Катерина 3р., (народилася 28.11.1862 [50, арк.592]), двір 85, СР1865 [1, арк.672].

Скалецький Юхим Іванович 52р., (народився 01.04.1848 [36, арк.740]) селянин-власник, землероб, лісоруб, дружина Мар'яна Тимофіївна (Руденко [59]) 50р., пасинок Скалецький Андрій 15р., пасербиця Скалецька Степанида 8р., хата з дерева під соломою в дворі 18, ВП1897 [3, арк.40].

Скалецький Мина Іванович 32р., сільський обиватель, дружина Харитина Григорівна 27р., діти: Григорій 14р., Феодосій 10р., (народився 10.01.1856 [44, арк.201], 05.09.1876 шлюб з Бреженко Василюю Прокопівною [66, арк.190]), Федір 7р., Сава 1р., Ганна бр., (народилася 25.07.1859 [49, арк.1260]), двір 85, СР1865 [1, арк.671,672].

Скалецький Мина Іванович 75р., селянин-власник, землероб, дружина Харитина Григорівна 73р., хата з дерева під соломою в дворі 19, у дворі 2 хати, друга синова, ВП1897 [3, арк.42].

Скалецький Василь Минович 38р., (народився 21.03.1862 [50, арк.253]), селянин-власник, освіта вдома, землероб, візник, перебував у військовому запасі, дружина Євдокія Матвіївна 33р., діти: Єлизавета 11р., Демид 5р., хата з дерева під соломою в дворі 139, ВП1897 [4, арк.51].

Скалецький Сава Минович 35р., (народився 04.12.1864 [52, арк.1384]), селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, освіта в ЦППШ, дружина Євдокія Семенівна 25р., хата з глини під соломою в дворі 19, у дворі 2 хати, друга батьківська, ВП1897 [3, арк.42].

Скалецький Кіндрат Савович, 1896 р.н., (роки життя 1898 – 1977 [6, с.55]), працював в МТС, дружина Марія Євдокимівна, 1900 р.н., (роки життя 10.03.1895 – 30.04.1968 [6, арк.57]), працювала в колгоспі, дочка Валентина Кіндратівна, 1924 р.н., медсестра, дочка Гафія Кіндратівна, 1928 р.н. Землі 82 сотки. Господарство № 8, ПК1944 [5, с.23].

Скалецький Федір Минович 50р., (народився 15.05.1850 [38, арк.1179]), селянин-власник, землероб, церковний староста, дружина Христина Семенівна 47р., родом з Юзефівки, робітник: Колодяжний Улян Пилипович 10р., родом з Юзефівки, пастух, Злочевський Артем 4р., незаконнонароджений, хата з дерева під соломою в дворі 41, у дворі 2 хати, друга батьківська, ВП1897 [3, арк.90].

Скалецький Іван Ф., 1908 р.н., в РСЧА з 1944 року, (Іван Феодосійович, роки життя 20.02.1898 – 05.02.1975 [6, с.57], син Феодосія Миновича), дружина Харитина Л., 1900 р.н., працювала в колгоспі, (Харитина Леонтіївна, роки життя 15.10.1900 – 20.02.1980 [6, с.56], син Борис Іванович,

1938 р.н., (роки життя 05.08.1938 – 28.02.2013 [6, с.56], син Микола Іванович, 1919 р.н., в РСЧА з 1939 року, дочка Плахотна Євдокія Іванівна, 1924 р.н., онука Плахотна Лідія С., 1943 р.н. Землі 82 сотки. Господарство №319, ПК1944 [5, с.119].

Слабогуз і Слабоус – різне написання прізвища, інколи ту саму людину в різних документах по різному записували.

Слабогуз Микита Федорович 35р., сільський обиватель, дружина Євгенія Миколаївна 33р., (Євгенія Миколаївна (Фоменко), шлюб 22.05.1848 [36, арк.749]), діти: Єрофій 16р., Іван 11р., (народився 18.04.1852 [40, арк.278]), Артем 3р., (народився 23.10.1862 [50, арк.591]), Марія 9р., Ірина 5р., Марія 1р., двір 46, СР1865 [1, арк.666, 667].

Слабоус Єрофій Микитович 46р., (Орефа Микитович народився 21.10.1849 [37, арк.193]) селянин-власник, землероб, візник, дружина Марина Данилівна 44р., (Марина Данилівна (Ставидлянська), шлюб 05.09.1871 [61, арк.45]) діти: Олександра 20р., (народилася 17.04.1875 [65, арк.204]) Прохір 18р., Василь 17р., Ірина 10р., Іван 8р., Амвросій 2р., хата з глини під соломою в дворі 159, ВП1897 [4, арк.95].

Слабогуз Сава Микитович, 1871 р.н., одноосібник, (Слабоус Сава Микитович, роки життя 1874 – 1947 [6, с.17]), дружина Катерина Савівна, 1874 р.н., (Слабоус Катерина Савівна, роки життя 1876 – 1962 [6, с.17]), Землі 69 соток. Хата збудована в 1898 році. Господарство №123, ПК1944 [5, с.56].

Слабоус Федот Микитович 24р., (народився 23.12.1873 [63, арк.222]), селянин-власник, освіта в ЦПШ, землероб, робітник цукрозаводу, ротний ополченець 1розр., брат Сава Микитович 26р., солдат, освіта в ЦПШ, мати Євгенія Миколаївна 68р., племінниця Наталка Іванівна 12р., хата з глини під соломою в дворі 158, ВП1897 [4, арк.93].

Слабогуз Килина Олексіївна, 1880 р.н., син Іван Федотович, працював інженером на Сталінградському військовому заводі, в РСЧА з 1937 року, син Микита Федотович, 1907 р.н., хімік, працював інженером на Полтавському заводі, в РСЧА з 1934 року, син Євген Федотович, 1909 р.н., працював інженером, в РСЧА з 1944 року, син Яків Федотович, 1911 р.н., працював інженером, в РСЧА з 1941 року, чоловік Украдига Вакула Петрович, 1878 р.н., працював теслею в колгоспі, невістка Валентина М., 1911 р.н., росіянка, онук Євген, 1938 р.н. Землі 1га 30 соток. Хата збудована в 1912 році. Господарство №164, ПК1944 [5, с.71].

Слабогуз Лукія Тимофіївна, 1895 р.н., (дружина Мина Савовича, Слабоус Софія Тимофіївна, роки життя 1894 – 1967 [6, с.17]), син Тимофій Минович, 1925 р.н., перебував у Німеччині з 1943 року, (Слабоус Тимофій Минович, роки життя 19.06.1925 – 20.05.1996 [6, с.57]), дочка Галина Минівна, 1928 р.н., працювала в колгоспі, (Паляничка (Слабоус) Галина Минівна, роки життя 28.02.1928 – 05.06.2013 [6, с.49]), дочка Ніна Минівна, 1936 р.н. Землі 47 соток. Хата збудована в 1930 році. Господарство №132, ПК1944 [5, с.59].

Слажний Федір Григорович 52р., селянин-власник, родом з Тульської губернії, приписаний в Шполі, рідна мова російська, освіта вдома, сторож в цукрозаводі, дружина Ганна Іванівна 52р., родом з Тульської губернії, приписана в Шполі, рідна мова російська, донька Дарина 9р., родом з Шполі, рідна мова російська, освіта вдома, будівля церковно-приходської школи з дерева під залізом на церковній землі в дворі 88, ВП1897 [3, арк.197].

С Л О Б О Д Я Н И К И

Прізвище СЛОБОДЯНИК є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.2].

Слободяник Дмитро Пилипович, 1929 р.н., вчився в СШ, мешкав з батьком Шарієм Пилипом Григоровичем. Землі 28 соток. Господарство №271 [5, с.105].

С Н І Г У Р І

Прізвище СНИГУР (Снегур) є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1790 році [13, арк.58]. В Снегура Антона Тарасовича 1752 р.н. син Семен 1804 р.н. В Семена Антоновича син Давид 1835 р.н. В Давида Семеновича син Лазар 1860 р.н.

Снігур Давид Семенович 30р., (народився 29.06.1835 [27]), сільський обиватель, дружина (Паливода [43, арк.213]) Феодосія Василівна 26р., діти: Лазар 5р., Дмитро 3р., (народився 25.10.1862 [50, арк.591]), Ганна 7р., Марія 2р., (народилася 04.04.1864 [52, арк.1373]), двір 37, СР1865 [1, арк.665].

Снігур Євдоким Л., (Лазарович) 1880 р.н., працював теслею в колгоспі, дружина Ликера Василівна, 1883 р.н., син Петро Євдокимович, 1911 р.н. працював штукатуром, в РСЧА з 1944 року,

невістка Ганна Іванівна, 1917 р.н., працював чорноробом в колгоспі, онук Володимир Петрович, 1932 р.н., внучка Валентина Петрівна, 1939 р.н. Землі 1га 23 сотки. Господарство №201, ПК1944 [5, с.84].

СОБИРАНСЬКІ

Прізвище СОБИРАНСЬКИЙ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1810 році [13, арк.36], фіксувалися шляхтичами. В Собиранського Якова Івановича 1779 р.н. діти: Марія 1794 р.н. (вийшла заміж за Русецького Антона), Ганна 1803 р.н. (вийшла заміж за Швайковського Степана), Яким 1810 р.н., Тимофій 1812 р.н., Матвій 1813 р.н. та Михайло 1817 р.н.

Собиранський Михайло Якович 45р., однодворець, дружина Харитина Петрівна 32р., діти: Денис 15р., Веремій 12р., (народився 02.05.1853 [41, арк.226]), Євдокія 18р., Марія 16р., двір 12, СР1865 [1, арк.662].

Собченко Євдокія Іванівна 53р., (Євдокія Іванівна (Коваль), дружина Петра Івановича [24, арк.783]), сільська обивателька, вдова, двір 90, СР1865 [1, арк.672].

Собчук Ганна Йосипівна, 1867 р.н. Землі 55 соток. Господарство №36, ПК1944 [5, с.31].

Шпичак Спиридон Давидович 1860 р.н. родом з Тишківки. Його діти: Ірина 1888 р.н. та Павло 1895 р.н. записані Спичаками.

Спичак Павло С. (Спиридонович), 1895 р.н., працював слюсарем, в РСЧА з 1944 року, дружина Тетяна Данилівна, 1906 р.н., син Борис Павлович, 1930 р.н., школяр, дочка Таїсія Павлівна, 1938 р.н. Землі 13 соток. Господарство №243, ПК1944 [5, с.96,97].

Спичак Параска, племінниця Гирявенко Катерина, дочка Лисенко Раїса, племінниця Гирявенко Валентина, син Крикунов Валерій, квартирант Церелунга Григорій, 1911 р.н., працював на пошті, (Григорій Васильович, роки життя 15.07.1911 – 31.08.1986 [6, с.62]), його дружина Церелунга Марія, 1912 р.н., (Марія Федосіївна, роки життя 10.11.1912 – 13.03.1976 [6, с.62]), його дочка Церелунга Людмила, 1938 р.н. Землі 16 соток. Господарство №234, ПК1944 [5, с.93,94].

Ставерський Іван Григорович, (роки життя 1901 – 1942 [6, с.58]), мешкав з тещею Абузаровою Я.В., дружина Ставерська Марфа Іванівна, 1904 р.н., (роки життя 18.02.1904 – 04.03.1985 [6, с.58]), син Ставерський Володимир Іванович, 1936 р.н., школяр, дочка Ставерська Емілія Іванівна, 1938 р.н., Ставерський Софрон Іванович, 1900 р.н., директор Капітанівського ФЗУ, Ставерська Софія Йосипівна, 1911 р.н., швачка (Абузарова Софія Йосипівна, роки життя 29.11.1911 – 16.01.1970 [6, с.21]), Ставерська Олена Софронівна, 1935 р.н., школярка, землі 48 соток. Господарство № 20, ПК1944 [5, с.26].

СТАВИДЛЯНСЬКІ

Прізвище СТАВИДЛЯНСЬКИЙ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.1], похідне від назви села Ставидла. В Ставидлянського Андрія (1739 – 1786) син Каленик (1766 – 1812). В Каленика Андрійовича сини Олексій (1797 – 1838) та Іван 1799 р.н.

В Олексія Калениковича син Данило (1819 – 1874).

В Данила Олексійовича сини: Гнат 1-й 1851 р.н. та Гнат 2-й 1859 р.н.

В Гната 1-го Даниловича син Костянтин 1876 р.н.

В Костянтина Гнатовича сини: Дмитро 1905 р.н., Гнат 1911 р.н. та Олексій 1917 р.н.

Ставидлянська Варвара Михайлівна 31р., солдатська дружина (Данила Олексійовича), діти: Гнат 14р., Гнат 5р., Ірина 8р., двір 5, СР1865 [1, арк.661].

Ставидлянський Гнат Данилович 46р., (народився 09.01.1851 [39, арк.446]), селянин-власник, землероб, плете вірвовки, дружина Наталка Онопріївна 40р., (Наталка Онопріївна (Гончаренко), шлюб 20.02.1875 [65, арк.220]), діти: Костянтин 21р., робітник в економії, Ганна 18р., робітниця в економії, Мотря 5р., хата з дерева під соломою в дворі 130, ВП1897 [4, арк.31].

Ставидлянська Килина Сидорівна, (дружина Костянтина Гнатовича) 1878 р.н., (роки життя 1878 – 1961 [6, с.17]), син Олексій Костянтинович, 1917 р.н., в РСЧА з 1938 року, (роки життя 30.03.1917 – 21.01.1973 [6, с.17]), дочка Любов Костянтинівна, 1921 р.н., працювала в колгоспі. Землі 42 сотки. Хата збудована в 1881 році. Господарство № 75, ПК1944 [5, с.41].

Ставидлянський Дмитро Костянтинович, 1905 р.н., працював на колгоспному млині мельником, вірвовочником, дружина Тетяна Прокопівна, 1914 р.н., працювала в колгоспі, дочка Ольга Дмитрівна, 1933 р.н., школярка, син Іван Дмитрович, 1939 р.н. Землі 42 сотки. Хата збудована в 1881 році. Господарство № 76, ПК1944 [5, с.42].

Ставидлянський Гнат, в РСЧА з 1941 року, (*Гнат Костянтинович, 1911 р.н.*) дружина Олександра Йосипівна, 1913 р.н., працювала в колгоспі, дочка Раїса Гнатівна, 1935 р.н. Землі 82 сотки. Господарство № 44, ПК1944 [5, с.33].

Ставидлянський Олексій Костянтинович, 1917 р.н., військовик, в РСЧА з 1938 року, (*роки життя 30.03.1917 – 21.01.1973 [6, с.17]*), мешкав у тестя Коваленка Мойсея Івановича, дружина Ставидлянська Ольга Мойсеївна, 1918 р.н., працювала трактористкою в колгоспі, (*Ольга Мусіївна, роки життя 24.07.1918 – 12.01.2011 [6, с.17]*) Землі 59 соток. Хата збудована в 1903 році. Господарство №138, ПК1944 [5, с.60].

В Івана Калениковича сини: Омелян 1829 р.н. та Іван 1839 р.н.

В Омеляна Івановича сини: Гнат 1856 р.н. та Порфирій 1869 р.н.

В Івана Івановича син Степан 1860 р.н.

Ставидлянський Іван Каленикович 61р., сільський обиватель, двір 64, СР1865 [1, арк.669].

Ставидлянський Омелян Іванович 36р., сільський обиватель, дружина Марфа Прокопівна 30р., діти: Михайло 14р., (*народився 22.05.1851 [39, арк.451]*), Гнат 9р., Йосип 5р., Мотря 10р., (*народилася 01.05.1855 [43, арк.201]*), двір 64, СР1865 [1, арк.669].

Ставидлянський Гнат Омелянович 39р., селянин-власник, землероб, дружина Марія Лук'янівна 34р., діти: Федір 10р., Григорій 2р., Сава 1тижд., хата з глини під соломою в дворі 69, ВП1897 [3, арк.154].

Ставидлянський Порфирій Омелянович 27р., (*народився 17.12.1869 [59, арк.767]*), селянин-власник, освіта в ЦПШ, землероб, на відхожих промислах, дружина Василина Мартіянівна 27р., на відхожих промислах, хата з глини під соломою в дворі 62, ВП1897 [3, арк.138].

Ставидлянський Іван Іванович 26р., сільський обиватель, дружина Олександра Степанівна 24р., діти: Яків 12р., Пилип 8р., (*народився 11.10.1856 [44, арк.213]*), Степан бр., (*народився 28.03.1860 [46, арк.1266]*), Сергій 1р., (*народився 25.09.1864 [52, арк.1379]*), двір 63, СР1865 [1, арк.669].

Ставидлянський Іван Іванович 68р., селянин-власник, землероб, дружина Олександра Степанівна 60р., хата з дерева під соломою в дворі 124, ВП1897 [4, арк.19].

Ставидлянська Степанида Степанівна 10р., (*батько Степан Іванович 1860 р.н.*), мешкала разом з дідом Макаром Білокрисом в дворі 5, ВП1897 [3, арк.12].

Старлієвський Федір Іванович, 34 р., стихарний дяк (*Успенської церкви в 1864 – 1869 роках*), його дружина Єлизавета Федорівна, 33 р., діти: Панас 5р., Степанида 8р., Параска 3р., Онисія 1р. двір 1, СР1865 [1, арк.660].

Стащенко Трохим, 1907 р.н., працював теслею на Донбасі, (*Трохим Семенович, роки життя 1907 – 1985 [6, с.17]*), мешкав у шуряка Паливоди Петра Миновича, дружина Фросина Минівна, 1912 р.н., (*роки життя 1912 – 1998 [6, с.17]*), син Стащенко Іван Трохимович, 1936 р.н., (*роки життя 21.09.1937 – 12.04.1985 [6, с.17]*), син Стащенко Василь Трохимович, 1943 р.н. Землі 1га 9 соток. Хата збудована в 1901 році. Господарство №146, ПК1944 [5, с.63,64].

Степаневич Іван Михайлович, 1933 р.н. мешкав з матір'ю Оберемок Уляною Климівною. Землі 15 соток. Хата збудована в 1917 році. Господарство №114, ПК1944 [5, с.54].

Степанюк Федора М., 1875 р.н., мешкала в зятя Осінського Андрія Йосиповича. Землі 25 соток. Господарство №231, ПК1944 [5, с.93].

С Т О Р Ч А К И

Прізвисьце СТОРЧАК є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1798 році [13, арк.18].

Сторчак Фросина Остапівна, 1910 р.н., (*роки життя 12.02.1910 – 12.12.1994 [6, арк.58]*), мешкала з матір'ю Купріяною Л.П., чоловік Сторчак Єрофей, 1908 р.н., (*Єрофій Данилович, роки життя 10.11.1903 – 12.06.1963 [6, арк.58]*), син Валентин Яр., 1936 р.н. Землі 21 сотка. Хата збудована в 1901 році. Господарство №118, ПК1944 [5, с.55].

Сулженко Панас Якимович 21р., міщанин, родом з Мокрої Калигірки, там же й приписаний, освіта в 2-класному училищі, рахівник в економії, сестра Марія Якимівна 19р., міщанка, родом з Мокрої Калигірки, там же й приписана, освіта в 2-класному училищі, бабуся Савченко Софія Андріївна 78р., вдова, міщанка, родом з Маргаричевого, приписана в Новомиргороді, бабуся Ткаченко Меланія Андріївна 60р., вдова, міщанка, родом з Маргаричевого, приписана в Новомиргороді, прислуга: Єфімова Оксана Олексіївна 62р., селянка-власниця, родом з

Маргаричевого, приписана в Новомиргороді, кухарка. Садиба на землі графів Бобринських, будинок дерев'яний під залізом в дворі 91, ВП1897 [3, арк.205].

Сурженко Тетяна Кузьмівна, 1904 р.н., працювала чорноробочою на цукровому заводі, мешкала з матір'ю Козельською Василюною Зотівною. Землі 12 соток. Господарство №294, ПК1944 [5, с.112].

Тальма Ян Олександрович, 1912 р.н., мешкав з тещею Гончаренко Г. Г., працював шофером, в РСЧА з 1941 року, син Алік Янович, 1938 р.н. Землі 20 соток. Господарство №189, ПК1944 [5, с.79].

Татаров Іван Харитонович, мешкав на квартирі у Чміленка Данила Євтихійовича. Господарство №306, ПК1944 [5, с.116].

Татаров Феодосій Миколайович, 1910 р.н., працював вантажником, в РСЧА з 1944 року, дружина Виноградова Ольга Миколаївна, 1904 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, росіянка, дочка Виноградова Таїсія Олексіївна, 1928 р.н., росіянка, син Виноградов Аркадій Олексійович, 1930 р.н., росіянин, дочка Виноградова Ніна Олексіївна, 1933 р.н., росіянка, дочка Виноградова Валентина Олексіївна, 1935 р.н., росіянка, син Виноградов Володимир Олексійович, 1937 р.н., росіянин, син Виноградов Олекса Олексійович, 1940 р.н., росіянин, син Татаров Микола Феодосійович, 1942 р.н., росіянин, дочка Татарова Раїса Феодосіївна, 1943 р.н., росіянка, дочка Татарова Віра Феодосіївна, 1944 р.н. росіянка. Землі 75 соток. Господарство №180, ПК1944 [5, с.76].

Твердов А.М., 1924 р.н., росіянин, мешкав у родині тестя Довгаля Аврама Кіндратовича, дочка Твердова 1946 р.н. Землі 70 соток. Господарство №6, ПК1944 [5, с.23].

Т В Е Р Е З І

Прізвище ТВЕРЕЗИЙ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1798 році [13, арк.17]. В Тверезого Григорія син Денис (1755 – 1825). В Дениса Григоровича діти: Параска 1793 р.н. та Іван (1795 – 1849). В Параски чоловік Тверезого зять Федір (в деяких документах Григорій), в них син Ісаак 1814 р.н. В Івана Денисовича син Феодосій 1835 р.н.

Тверезий Ісаак Федорович 4бр., сільський обиватель, дружина Мотря Яківна 44р., діти: Василь 10р., Домнікія 16р., Мокрина 13р., Домнікія 11р., (народилася 08.01.1852 [40, арк.275]), Олена 1р., (народилася 17.05.1864 [52, арк.1376]), двір 80, СР1865 [1, арк.671].

Тверезий Василь Ісакович 42р., (роки життя 11.03.1855 – 08.11.1919 [6, с.17]), селянин-власник, землероб, дружина Ірина Мойсеївна 40р., діти: Дорофій 17р., Костянтин 15р., Ганна 8р., Олександра 5р., хата в дворі 108, ВП1897 [3, арк.242].

Тверезий Феодосій Іванович 29р., сільський обиватель, дружина Хівря Романівна 27р., діти: Павло 6р., (народився 15.01.1859 [49, арк.1851]), Хівря 11р., Марфа 5р., двір 79, СР1865 [1, арк.671].

Тверезий Феодосій Іванович 70р., селянин-власник, сторож на цукрозаводі, дружина Хівря Романівна 52р., діти: Оверко 29р., (народився 21.10.1865 [53, арк.1270]), освіта в полку, перебував у військовому запасі, Павло 39р., робітник в економії, хата з дерева під соломою в дворі 37, ВП1897 [3, арк.82].

Терещенко Любов М., 1942 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, мешкала з дідом Григоренком Панасом Матвійовичем, мати Химка П., 1914 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (Феодосія Панасівна, роки життя 03.03.1914 – 24.07.1985 [6, с.30]). Землі 48 соток. Господарство №219, ПК1944 [5, с.89].

Тимошевський Никифір Селіванович, 1907 р.н., (Никифір Сильвестрович, роки життя 1915 – 1977 [6, арк.59]), інвалід війни 2 гр. Землі 50 соток. Господарство №137, ПК1944 [5, с.60].

Т Е Л Ь Н І – Т І Л Ь Н І

Прізвище ТЕЛЬНИЙ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1788 році [13, арк.5]. З середини ХІХ століття фіксуються записи ТІЛЬНИЙ. Тельний Старий Яків Оксентійович (1731 – 1800) мав дітей: Федора 1770 р.н. та Гафію 1775 р.н. Гілка Федора через покоління вже не мала продовження. А ось Гафія Яківна вийшла заміж за Козака Антона. Він у приймах став Тельного зятем і від них пішли нащадки Тельні – Тільні, які й донині є в селі. В їхнього сина Гаврила 1792 р.н. сини: Антон 1821 р.н. та Олександр 1826 р.н.

В Антона Гавриловича сини: Фрол 1852 р.н. та Степан 1856 р.н.

В Степана Антоновича сини: Лаврентій 1883 р.н. та Павло 1885 р.н.

В Олександра Гавриловича син Артем 1851 р.н.

Тільна Параска Юхимівна 36р., сільська обивателька, дружина Антона Гавриловича, діти: Фрол 13р., Степан 9р., Варвара 11р., Ганна 8р., Оксана 3р., двір 53, СР1865 [1, арк.667].

Тільний Фрол Антонович 52р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Фросина Іванівна 54р., діти: Харитина 13р., Максим 9р., Арсен 7р., хата з дерева під соломою в дворі 102, ВП1897 [3, арк.229].

Тільний Лаврентій Степанович 14р., селянин-власник, робітник в чужих господарствах, мешкав у Тишківці, брат Павло Степанович 12р., пастух, сестра Тетяна Степанівна 10р., нянька, мешкала в Пастирському, сестра Текля Степанівна 7р., нянька, мешкала в Тишківці, хата з дерева під соломою в дворі 103, ВП1897 [3, арк.231].

Тільна Серафима Лаврентіївна, 1910 р.н., працювала в колгоспі, *(роки життя 18.09.1910 – 18.07.1988 [6, с.17])*, чоловік Бородін Артем Захарович, 1913 р.н., в РСЧА з 1941 року, син Бородін Володимир Артемович, 1938 р.н., дочка Бородіна Ганна Артемівна, 1940 р.н., дочка Тільна Параска, 1944 р.н., вибула, сестра Тільна Катерина Лаврентіївна, 1921 р.н., працювала в колгоспі, вибула. Землі 21 сотка. Господарство №58, ПК1944 [5, с.37].

Тільна Федора Федорівна, 1881 р.н., *(дружина Павла Степановича 1885 р.н.)*, дочка Паливода Любов Павлівна, 1911 р.н., працювала в колгоспі, *(роки життя 23.06.1909 – 02.05.1975 [6, с.49])*, зять Паливода Семен Минович, 1911 р.н., працював газівником, перебував у Німеччині з 1944 року, онука Паливода Ганна Семенівна, 1936 р.н., онука Паливода Катерина Семенівна, 1937 р.н., онук Паливода Микола Семенович, 1942 р.н., онука Паливода Марія Семенівна, 1946 р.н. Землі 34 сотки. Хата збудована 1893 року. Господарство №139, ПК1944 [5, с.61].

Тільний Олександр Гаврилович 29р., сільський обиватель, дружина Тетяна Парамонівна 27р., діти: Артем 3р., Ганна 14р., Олександра 12р., Улита 10р., Євдокія 8р., Устина 7р., двір 73, СР1865 [1, арк.670].

Тільна Текля Матвіївна 48р., вдова, селянка-власниця, родом з Турії, землеробка, діти: Євдокія Олександрівна 10р., нянька, Оксана Олександрівна 7р., хата з дерева під соломою в дворі 119, ВП1897 [4, арк.9].

Тільний Артем Олександрович 35р., селянин-власник, землероб, лісоруб, ротний ополченець 1розр., дружина Палажка Савівна 36р., діти: Федора 18р., вишивальниця, Гафія 12р., Євгенія 8р., Наталка бр., Оксана 4р., Ізот 3р., хата з глини під соломою в дворі 118, ВП1897 [4, арк.7].

Тільна Ганна Дмитрівна, 1902 р.н., *(роки життя 1902 – 1985 [6, с.17])*, дочка Олександра Кузьмівна, 1926 р.н., працювала в колгоспі, син Іван Кузьмович, 1928 р.н., працював теслею на лісництві, *(роки життя 09.1928 – 07.04.2004 [6, с.17])*, дочка Євдокія Кузьмівна, 1929 р.н., працювала в колгоспі, дочка Ольга Кузьмівна, 1930 р.н., дочка Варвара Кузьмівна, 1931 р.н., дочка Пелагея Кузьмівна, 1937 р.н. Землі 38 соток. Хата збудована 1924 року. Господарство №105, ПК1944 [5, с.51].

Т К А Ч Е Н К И

Прізвище ТКАЧЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1791 році [13, арк.42], похідне від ТКАЧА, згадка в 1785 році [13, арк.2]

Ткаченко Катерина Федотівна, 1878 р.н., чоловік Хоменко Гаврило Трохимович, 1870 р.н. Землі 43 сотки. Хата збудована 1906 року. Господарство №121, ПК1944 [5, с.56].

Ткаченко Микита Іванович 25р., міщанин, родом з Деменців, приписаний в Кам'янці, освіта в училищі 2розр., помічник економа, ротний ополченець 1розр. Співмешканці: Регульський Олександр Войцехович 30р., потомственный дворянин, родом з Лисянки, римсько-католицького віросповідання, рідна мова – польська, освіта в училищі 3розр., писар в економа, ротний ополченець 1розр., Фарвіговський Леонід Андрійович 19р., міщанин, родом з Вільшани, приписаний в Умані, освіта вдома, хата в дворі 90, ВП1897 [3, арк.202].

Т О К А Р І – Т О К А Р Е Н К И

Прізвище ТОКАР є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1786 році [13, арк.2]. Прізвище ТОКАРЕНКО похідне від ТОКАРЯ, Перша згадка в 1785 році [13, арк.39]

Токар Григорій Іванович 31р., сільський обиватель, дружина Юхимія Степанівна 29р., двір 25, СР1865 [1, арк.664].

Токаренко Т. Дементіївна, 1910 р.н., працювала в колгоспі, *(вдова Харлампія Севастяновича, 27.07.1888 – 15.06.1942 [6, с.60])*, син Віктор Харлампійович, 1927 р.н., в РСЧА з 1944 року, дочка Лідія Харлампіївна, 1938 р.н., син Іван Харлампійович, 1943 р.н., *(роки життя 07.07.1942 – 15.08.2007 [6, с.60])*, Шестакова Гафія Купріянівна, 1924 р.н. Землі 55 соток. Господарство №54, ПК1944 [5, с.35,36].

Т О Н К О Н О Ж Е Н К И

Прізвище **ТОНКОНОЖЕНКО** є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1802 році [71, арк.861], похідне від **ТОНКОНОГОГО**, згадка в 1800 році [13, арк.45]. В Тонкононого Івана 1744 р.н. син Іван, в нього син Василь. У Василя Івановича син Петро 1825 р.н. В Петра Васильовича сини: Парамон, Дмитро 1865 р.н. та Фока 1873 р.н. У Фоки Петровича сини: Максим 1894 р.н., Гаврило 1900 р.н., Гордій 1903 р.н., Микола 1907 р.н. та Яків 1916 р.н.

Тонконоженко Петро Васильович 65р., селянин-власник, землероб, дружина Марія Наумівна 52р., хата з дерева під соломою в дворі 23, ВП1897 [3, арк.51].

Тонконоженко Дмитро Петрович 31р., (народився 18.09.1865 [53, арк.1268]), селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, дружина Устина Іванівна 29р., діти: Лукія 7р., Зіновія 3р., хата з дерева під соломою в дворі 22, ВП1897 [3, арк.48].

Тонконоженко Фока Петрович 23р., (народився 22.09.1873 [63, арк.218]), селянин-власник, землероб, освіта в ЦПШ, дружина Горпина Євтихіївна 21р., син: Максим бр., хата в дворі 24, ВП1897 [3, арк.53].

Тонконоженко Горпина Петрівна, 1871 р.н., домогосподарка, син Яків Фокович, 1916 р.н., в РСЧА з 1941 року, невістка Разбишкіна Олександра, 1921 р.н., працювала токарем на цукровому заводі, син Гаврило Фокович, 1900 р.н., працював на цукровому заводі. Землі 60 соток. Господарство №56, ПК1944 [5, с.36].

Тонконоженко Гордій Фокович, 1903 р.н., працював машиністом, в РСЧА з 1944 року, дружина Феодосія, 1904 р.н., працювала в колгоспі, (Феодосія Йосипівна (Грошук) роки життя 09.05.1903 – 30.11.1979 [6, с.60]), син Василь Гордійович, 1930 р.н., (роки життя 18.02.1930 – 09.12.1994 [6, с.60]), син Сергій Гордійович, 1935 р.н., (роки життя 05.06.1935 – 01.03.2017 [6, с.18]), дочка Галина Гордіївна, 1937 р.н., дочка Віра Гордіївна, 1939 р.н. Землі 24 сотки. Господарство №57, ПК1944 [5, с.36,37].

Тонконоженко Микола Фокович, 1908 р.н., (роки життя 21.05.1907 – 22.06.1991 [6, арк.60]), дружина Варвара Платонівна, 1908 р.н., працювала в колгоспі, син Іван Миколайович, 1930 р.н., (роки життя 27.08.1930 – 01.01.2009 [6, с.60]), дочка Марія Миколаївна, 1935 р.н., син Василь Миколайович, 1940 р.н., дочка Явдоха Миколаївна, 1941 р.н. Землі 80 соток. Хата збудована 1886 року. Господарство №85, ПК1944 [5, с.44,45].

Тронь Макар Панасович, 1906 р.н., (роки життя 1907 – 1960 [6, с.18]), в РСЧА з 1944 року, дружина Текля Яківна, 1908 р.н., пасинок Чміленко Володимир Андрійович, 1930 р.н., дочка Лідія Макарівна, 1935 р.н., дочка Віра Макарівна, 1942 р.н., син Олександр Макарович, 1944 р.н. Землі 27 соток. Хата збудована в 1906 році. Господарство №101, ПК1944 [5, с.49,50].

Удріян Герман, 1904 р.н., мешкав на квартирі в Чумак Г.Д. Землі 53 сотки. Господарство №311, ПК1944 [5, с.117].

Украдига Василь Дмитрович (1758 – 1840) родом з Тишківки, в нього син Максим 1797 р.н. В Максима Васильовича син Яким 1828 р.н. В Якіма Максимовича син Петро 1853 р.н.

Украдига Вакула (Абакум) Петрович, 1878 р.н., працював теслею в колгоспі, дружина Слабогуж Килина Олексіївна, 1880 р.н. Землі 1га 30 соток. Хата збудована в 1912 році. Господарство №164, ПК1944 [5, с.71].

Украдига Ликера М., 1890 р.н., мешкала з Гирявенком Зіновієм Васильовичем. Землі 15 соток. Господарство №287, ПК1944 [5, с.110].

Уманець Іван Якович 1744 р.н. родом з Тишківки мав сина Якова.

В Якова (Іллі) Івановича син Сава 1812 р.н.

В Сави Яковича сини: Євстрат 1845 р.н., Павло 1848 р.н. і Остап 1849 р.н.

Уманець Сава Ілліч 51р., сільський обиватель, дружина Катерина Кононівна 45р., (Катерина Кононівна (Махиня), шлюб 21.09.1847 [35, арк.263]), діти: Павло 19р., Остап 17р., Марина 13р., (народилася 22.07.1853 [41, арк.227]), Палажка 10р., двір 59, СР1865 [1, арк.668].

Уманець Аністрат (Євстрат) Савович 50р., селянин-власник, коваль-майстер, дружина Марія Іванівна 46р., хата з глини під соломою в дворі 137, ВП1897 [4, арк.47].

Уманець Павло Савович 25р., селянин-власник, землероб, лісоруб, дружина Параска Прокопівна 35р., (Параска Прокопівна (Кричатовська), шлюб 22.08.1871 [61, арк.44]), родом з Буди, хата з глини під соломою в дворі 136, ВП1897 [4, арк.45].

Родина Уткіних Олександра Павловича і Килини Іванівни (шлюб 1869 року [59, арк.771]) з села Михайлівське Богородицького повіту Тульської губернії.

Уткін Онопрій О., 1905 р.н., перебував у Німеччині з 1944 року, дружина Параска Сав., 1907 р.н., дочка Марія Онопріївна, 1926 р.н., працювала на залізничній станції, дочка Явдоха Онопріївна, 1928 р.н., син Андрій Онопрійович, 1919 р.н., в РСЧА з 1940 р.н., дочка Олександра Онопріївна, 1936 р.н., син Василь Онопрійович, 1941 р.н. (*Василь Онофрійович, роки життя 24.06.1918 – 08.07.1983 [6, с.60]*), Землі 70 соток. Господарство №316, ПК1944 [5, с.118].

Уткіна Степанида П., 1902 р.н., пенсіонерка, син Олекса Андрійович, 1923 р.н., працював електротехніком, в РСЧА з 1944 року, син Михайло Андрійович, 1924 р.н., працював слюсарем, в РСЧА з 1941 року, син Василь Андрійович, 1927 р.н., учень на заводі, в РСЧА з 1944 року. Землі 25 соток. Господарство №246, ПК1944 [5, с.98].

Фарвіговський Леонід Андрійович 19р., мешкав з *Ткаченком Микитою Івановичем*, міщанин, родом з Вільшани, приписаний в Умані, освіта вдома. Хата в дворі 90, ВП1897 [3, арк.202].

Федун Ілля І., 1878 р.н., працював фельдшером в радгоспі, дружина Явдоха Євстратівна, 1888 р.н., син Микола Ілліч, 1916 р.н., політрук, в РСЧА з 1941 року, зять Чебикін Іван Васильович, 1918 р.н., політрук, в РСЧА з 1944 року, росіянин, (*роки життя 16.06.1918 – 22.02.1974 [6, с.62]*), дочка Чебикіна Галина Іллівна, 1913 р.н., працювала медсестрою в лікарні, онук Чебикін Юрій Іванович, 1944 р.н., дочка Антоніна Іллівна, 1919 р.н., акушерка. Землі 20 соток. Господарство №304, ПК1944 [5, с.115].

Фідюк Семен Семенович, 1916 р.н., перебував у Німеччині з 1943 року, мешкав у тестя Осипенка Кузьми Івановича, дружина Марія Кузьмівна, 1923 р.н., працювала продавцем на цукровому заводі, дочка Любов Семенівна, 1943 р.н. Землі 23 сотки. Господарство №240, ПК1944 [5, с.96].

Родина Фоменка Івана з Турії, в нього син Микола (1812 – 1850). В Миколи Івановича діти: Леонтій (1834 – 1875), Феодора 1841 р.н. (10.04.1860 вийшла заміж за Козаченка Терентія Аврамовича 1838 р.н. [46, арк.1284]) і Трохим 1844 р.н. В Леонтія Миколайовича сини: Панас 1857 р.н. та Митрофан 1838 р.н. В ХХ столітті (ПК1944) відбулася трансформація прізвища Фоменко на Хоменко.

Фоменко Гафія Максимівна 58р., сільська обивателька, (*вдова Гафія Максимівна (Темченко), дружина Миколи Івановича, шлюб 30.04.1830 [24, арк.783]*), двір 45, СР1865 [1, арк.666].

Фоменко Леонтій Миколайович 31р., сільський обиватель, дружина Параска Романівна 29р., (*Параска Романівна (Чміленко), шлюб 18.10.1853 [41, арк.239]*), діти: Панас 8р., Ірина 7р., (*народилася 07.05.1861 [48, арк.392]*), Марія 1р., (*народилася 21.02.1864 [52, арк.1371]*), двір 45, СР1865 [1, арк.666].

Фоменко Панас Леонтійович 37р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Меланія Іванівна 35р., діти: Єлисей 17р., Сергій 14р., Марфа 11р., Василина 7р., Харитина 5р., Єлизавета 2р., хата з землі під соломою в дворі 131, ВП1897 [4, арк.33].

Фоменко Митрофан Леонтійович 27р., (*народився 04.06.1868 [58, арк.587]*), селянин-власник, освіта в полку, землероб, візник, перебував у військовому запасі, дружина Марія Ларіонівна 20р., освіта в ЦПШ, швачка білизни, син Корній 2р., мати Параска Романівна 65р., вдова, хата з дерева під соломою в дворі 132, ВП1897 [4, арк.35].

Хоменко Федір Митрофанович, 1901 р.н., працював машиністом, в РСЧА з 1944 року, дружина Устина Йосипівна, 1910 р.н., працювала в колгоспі, сестра Ликера Митрофанівна, 1897 р.н., працювала в колгоспі, дочка Надія Федорівна, 1929 р.н., дочка Олександра Федорівна, 1938 р.н., дочка Олена Федорівна, 1941 р.н. Землі 33 сотки. Хата збудована 1891 року. Господарство №80, ПК1944 [5, с.43].

В Трохима Миколайовича сини: Іван 1864 р.н. та Гаврило 1870 р.н.

В Гаврила Трохимовича сини: Леонтій 1898 р.н., Василь 1908 р.н. та Іван 1913 р.н.

Фоменко Трохим Миколайович 21р., сільський обиватель, дружина Марфа Касянівна 20р., (*Марфа Касянівна (Гончаренко), шлюб 01.09.1863 [51, арк.1271]*), син: Іван 1р., двір 45, СР1865 [1, арк.666].

Фоменко Трохим Миколайович 56р., селянин-власник, землероб, кучер, дружина Марфа Касянівна 57р., син: Гаврило 26р., (*народився 26.03.1870 [60, арк.581]*), освіта в полку, лісовий сторож, перебував у військовому запасі, хата з дерева під соломою в дворі 153, ВП1897 [4, арк.83].

Фоменко Іван Трохимович 32р., селянин-власник, візник, дружина Анастасія Андріївна 29р., діти: Юхимія 10р., Логвин 7р., Неоніла 5р., Семен 2р., хата з дерева під соломою в дворі 152, ВП1897 [4, арк.81].

Хоменко Гаврило Трохимович, 1870 р.н., дружина Ткаченко Катерина Федотівна, 1878 р.н. Землі 43 сотки. Хата збудована 1906 року. Господарство №121, ПК1944 [5, с.56].

Хоменко Л.З., 1886 р.н. (жін.), син Олекса Л. (*Леонтійович*, [6, с.17]), 1927 р.н., в РСЧА з 1944 року, землі 70 соток. Господарство № 4, ПК1944 [5, с.22].

Хоменко Євгенія Михайлівна, 1914 р.н., мешкала в родині *Волошина Івана Васильовича*, вибула. Землі 68 соток. Господарство №184, ПК1944 [5, с.77].

Хоменко Марія Ларіонівна, 1867 р.н., мешкала у зятя Гудзенка Олексія Федосійовича. Землі 15 соток. Хата збудована 1938 року. Господарство №79, ПК1944 [5, с.43].

Хоменко Марія Федорівна, 1931 р.н., мешкала в тітки *Чміленко Тетяни Іванівни*. Землі 46 соток. Хата збудована в 1881 році. Господарство № 73, ПК1944 [5, с.41].

Хоменко Улита Кіндратівна, 1907 р.н., працювала в колгоспі, чоловік Білоус Павло Петрович, 1917 р.н., працював механіком, перебував у Німеччині з 1944 року, син Білоус Олександр Павлович, 1942 р.н. Землі 23 сотки. Хата збудована в 1893 році. Господарство №88, ПК1944 [5, с.46].

Халявка Євдокія Єфремівна, 1887 р.н., (*Холявко Євдокія Охрімівна, роки життя 18.02.1888 – 21.05.1961* [6, с.61]), дочка Галина М., працювала на заготзерно, дочка Таїсія М., працювала на залізничній станції, (*Холявко Таїсія Минівна, роки життя 08.08.1914 – 09.03.1988* [6, с.61]), дочка Катерина М., 1924 р.н., перебувала в Німеччині з 1942 року, син Леонід М., 1926 р.н., в РСЧА з 1944 року, дочка Карпальова Т.Т., 1939 р.н., дочка Коровіна Олена Іванівна, 1940 р.н. Землі 31 сотка. Господарство №326, ПК1944 [5, с.121,122].

Харченко Леонтій Лук'янович 18р., родом з Макіївки, робітник в Капченка Овер'яна, мешкав у його хаті в дворі 11, ВП1897 [3, арк.25].

Хмельницький Василь Мусійович, 1912 р.н., працював трактористом в колгоспі, (*роки життя 13.09.1912 – 31.12.2006* [6, с.61]), дружина Катерина Григорівна, 1916 р.н., (*роки життя 07.11.1916 – 07.09.1994* [6, с.61]), дочка Раїса Василівна, 1936 р.н., дочка Клавдія Василівна, 1938 р.н., дочка Галина Василівна, 1941 р.н. Землі 13 соток. Господарство №250, ПК1944 [5, с.99].

Хотин Семен Сидорович 28р., селянин-власник, родом з Черкас, приписаний в Магусові, освіта в 2-класному училищі, стельмах-майстер, перебував у військовому запасі, дружина Капітоліна Микитівна 22р., родом з Квасівської волості, приписана в Магусові, син: Василь Зр., Махинін Лев Маркович 18р., родом з Грушківки, освіта в ЦПШ, писар в економії, мешкали в хаті сироти Слабоус Наталки Іванівни (*вона сама мешкала у дядька Слабоуса Федота*), хата з дерева під соломою в дворі 160, ВП1897 [4, арк.97].

Хрипунова Явдоха Сергіївна, 1912 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Валентина Трохимівна, 1926 р.н., школярка, дочка Зоя Трохимівна, 1930 р.н., школярка. Землі 44 сотки. Хата збудована в 1928 році. Господарство №182, ПК1944 [5, с.77].

Ц А Р Е Н К И

Прізвище ЦАРЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1800 році [70, арк.1070], похідне від ЦАРЯ, згадка в 1788 році [69, арк.4]. Першопоселенець Капітанівки Яків Миронович Цар (1706 – 12.01.1789) мав трьох синів і трьох дочок. Дочки, вийшовши заміж, не втратили свого прізвища, навпаки, їхні чоловіки, пішовши в прийми, стали іменуватись Царевими зятями. Всі онуки Якова Мироновича були вже Царенки. Гілки двох дочок Олени і Палажки 2-ї 1755 р.н. та синів Степана 1760 р.н., Федора 1761 р.н. та Івана 1770 р.н. були короткими. А ось Палажка 1-а Яківна (1752 – 1801) вийшла заміж за Сивака Семена Федоровича (1743 – 1824), став Царевим зятем. Їхня донька Сивак (Царева) Домнікія Семенівна 1776 р.н. вийшла заміж за Ткаченка Герасима Тихоновича (1767 – 1819), який в різних документах по різному називався. Він був і Царевий зять, і Сиваковий зять, мав і власне прозвище Субора, яке в деяких інтерпретаціях використовувалося як прізвище. Ще в двох поколіннях зустрічаємо: Собора та Соборенко паралельно з Царенком.

В Герасима Тихоновича сини: Марко 1805 р.н. та Артем 1812 р.н.

В Марка Герасимовича сини: Софрон 1829 р.н., Ілля 1832 р.н., Пилип 1856 р.н., Пилип 1859 р.н. та Яків 1864 р.н.

Царенко Марко Герасимович 59р., солдат, його дружина Текля Макарівна 48р., діти: Пилип бр., Євдокія 5р., Яків 2р., двір 3, СР1865 [1, арк.661].

Царенко Яків Маркович 34р., (*народився 22.10.1864* [52, арк.1380]), міщанин, приписаний в Златополі, робітник цукрозаводу, разом з ним мешкала своячка Марченко Параска з дітьми, хата в дворі 26, ВП1897 [3, арк.59].

В Артема Герасимовича сини: Родіон 1842 р.н. та Абакум 1843 р.н.

В Родіона Артемовича сини: Дмитро 1870 р.н., Михайло і Денис 1874 р.н., Гаврило 1883 р.н. та Сергій 1890 р.н.

В Дмитра Родіоновича сини Максим 1897 р.н., Григорій 1907 р.н., Іван 1909 р.н. і Трохим 1916 р.н.

Царенко Артем Герасимович 51р., сільський обиватель, дружина Палажка Денисівна 50р., син: Родіон 20р., двір 47, СР1865 [1, арк.667].

Царенко Родіон Артемович 55р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Гафія Григорівна 45р., (*Гафія Григорівна (Гончаренко), шлюб 02.02.1868 [58, арк.595]*), діти: Денис 22р., (*народився 03.10.1874 [64, арк.304]*), солдат, Гаврило 15р., Прокіп 12р., Сергій 5р., Дарина 2р., Дмитро 26р., з родинною хатою з дерева під соломою в дворі 113, ВП1897 [3, арк.253,255].

Царенко Дмитро Родіонович 26р., (*народився 20.09.1870 [60, арк.590]*) селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, ротний ополченець 1розр., дружина Катерина Логвинівна, донька Юхимія 2р., мешкали разом з батьком Царенком Родіоном, хата з дерева під соломою в дворі 113, ВП1897 [3, арк.253].

Царенко Катерина Логвинівна, 1870 р.н., син Трохим Дмитрович, 1916 р.н., в РСЧА з 1941 року (*роки життя 1916 – 1943 [7, с.195]*). Землі 64 сотки. Хата збудована в 1899 році. Господарство №83, ПК1944 [5, с.44].

Царенко Григорій Дмитрович, 1907 р.н., працював на лісництві, в РСЧА з 1944 року, інвалід війни, (*роки життя 09.05.1907 – 01.07.1981 [6, с.62]*, син Дмитра Родіоновича), дружина Ярина Тимофіївна, 1911 р.н., працювала в колгоспі, (*Ірина Тимофіївна, роки життя 22.05.1911 – 19.12.2001 [6, с.62]*), син Василь Григорович, 1936 р.н., (*роки життя 10.04.1936 – 03.08.2006 [6, с.62]*), син Володимир Григорович, 1938 р.н., (*роки життя 10.04.1938 – 28.10.2013 [6, с.18]*), дочка Лідія Григорівна, 1942 р.н. Землі 54 сотки. Господарство №324, ПК1944 [5, с.121].

Царенко Іван Дмитрович, 1909 р.н., працював муляром, в РСЧА з 1944 року, дружина Степаніда Пилипівна, 1913 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 27.11.1914 – 17.04.1991 [6, с.18]*), син Микола Іванович, 1934 р.н., (*роки життя 12.09.1934 – 22.06.2004 [6, с.18]*), син Михайло Іванович, 1936 р.н., син Андрій Іванович, 1938 р.н. Землі 11 соток. Хата збудована в 1891 році. Господарство №94, ПК1944 [5, с.47].

В Михайла Родіоновича син Прокіп 1895 р.н.

В Дениса Родіоновича сини: Олександр 1908 р.н. та Сергій 1911 р.н.

В Гаврила Родіоновича сини: Іван 1912 р.н., Олексій 1920 р.н. і Василь 1926 р.н.

В Сергія Родіоновича сини: Михайло 1920 р.н., Василь 1925 р.н., Микола 1928 р.н. та Григорій.

Царенко Килина Прокопівна, 1878 р.н., одноосібниця, (*дружина Прокопа Михайловича 1895 р.н.*) син Іван Прокопович, 1915 р.н., в РСЧА з 1941 р.н., син Михайло Прокопович, 1920 р.н., (*народився 10.07.1920 [77]*) працював на лісництві, в РСЧА з 1941 року. Землі 27 соток. Хата збудована в 1881 році. Господарство №125, ПК1944 [5, с.57].

Царенко Ганна Кіндратівна, 1879 р.н., (*дружина Дениса Родіоновича*), дочка Ірина Денисівна, 1908 р.н., працювала візником на лісництві, дочка Гафія Денисівна, 1918 р.н., працювала в колгоспі, (*роки життя 20.02.1918 – 23.03.1995 [6, с.18]*). Землі 36 соток. Господарство №111, ПК1944 [5, с.53].

Царенко Сергій Денисович, 1911 р.н., (*син Дениса Родіоновича*), дружина Євдокія (*Петрівна*), 1915 р.н., працювала в колгоспі, син Василь Сергійович, 1937 р.н., (*роки життя 12.02.1937 – 03.07.2009 [6, с.18]*), син Володимир Сергійович, 1939 р.н. Хата збудована в 1889 році. Господарство №110, ПК1944 [5, с.53].

Царенко Іван Гаврилович, 1912 р.н., (*роки життя 1912 – 1974 [6, с.62]*), дружина Оксана Степанівна, 1914 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (*роки життя 03.02.1910 – 18.07.1985 [6, с.62]*), син Петро Іванович, 1936 р.н., дочка Явдоха Іванівна, 1937 р.н., дочка Любов Іванівна, 1940 р.н., син Василь Іванович, 1942 р.н., (*роки життя 18.03.1942 – 20.12.1983 [6, с.62]*), дочка Марія Іванівна, 1944 р.н., (*Бондаренко, роки життя 01.11.1944 – 31.01.2011 [6, с.24]*). Землі 33 сотки. Хата збудована в 1940 році. Господарство №152, ПК1944 [5, с.65,66].

Царенко Олекс. Гаврилович, 1920 р.н., в РСЧА з 1940 року, (*Олексій Гаврилович, роки життя 19.03.1920 – 1944 [6, с.18]*). Мешкав з сестрою Коваленко Ганною Гаврилівною. Землі 25 соток. Хата збудована в 1919 році. Господарство №153, ПК1944 [5, с.66].

Царенко Сергій Родіонович (*роки життя 03.09.1890 – 05.12.1965 [6, с.61]*), 1890 р.н., працював у колгоспі, дружина Мотря Юріївна 1892 р.н., син Михайло Сергійович (*роки життя 1920 – 1942*

[7, с.195]), син Василь Сергійович, народився 22.02.1925 [78]), син Микола Сергійович (роки життя 19.12.1928 – 03.05.1995 [6, с.61]), 1928 р.н., син Григорій Сергійович. Землі 55 соток. Господарство № 13, ПК1944 [5, с.24].

В Абакума Артемовича діти: Іван 1867 р.н., Петро 1872 р.н. і Килина 1881 р.н.

Царенко Абакум Артемович 24р., (народився 02.01.1843 [32, арк.383]), сільський обиватель, дружина Марія Олексіївна 21р., (Марія Олексіївна (Скалецька), шлюб 09.02.1864 [52, арк.1389]), двір 47, СР1865 [1, арк.667].

Царенко Абакум Артемович 58р., селянин-власник, землероб, візник, дружина Палажка Касянівна 45р., діти: Килина 16р., Палажка 12р., Хівря 10р., пасинок Борисенко Петро Якович 21р., з родиною, хата з дерева під соломою в дворі 114, ВП1897 [3, арк.257].

Царенко Петро Абакумович, 1875 р.н., колгоспник, дружина Ірина Степанівна, 1885 р.н., хворіла вдома, дочка Марія Петрівна, 1920 р.н., працювала на залізниці, з 1940 року в Гагрі, (роки життя 14.03.1920 – 1996). Землі 60 соток. Хата збудована в 1884 році. Господарство №119, ПК1944 [5, с.55].

Царенко Оксана Савівна, 1907 р.н., (дружина Івана Петровича) працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 10.01.1907 – 21.11.1955 [6, с.18]), син Анатолій Іванович, 1931 р.н., дочка Людмила Іванівна, 1940 р.н. Землі 75 соток. Хата збудована в 1928 році. Господарство №176, ПК1944 [5, с.75].

Царенко Ганна М., 1912 р.н., мешкала з матір'ю Бондаренко Мотрєю Федорівною, в РСЧА з 1941 року, дочка Царенко Надія, дочка Царенко Віра. Землі 75 соток. Хата збудована в 1901 році. Господарство №160, ПК1944 [5, с.69].

Цвєтков Олексій Петрович, 1929 р.н., росіянин, навчався в ФЗУ, мешкав на квартирі в Сахна Тимофія Івановича, сестра Марія Петрівна, 1930 р.н., росіянка. Землі 24 сотки. Хата збудована в 1940 році. Господарство №266, ПК1944 [5, с.104].

Церелунга Григорій, 1911 р.н., працював на пошті, (Григорій Васильович, роки життя 15.07.1911 – 31.08.1986 [6, с.62]), мешкав на квартирі в Спичак Параски, дружина Марія, 1912 р.н., (Марія Федосіївна, роки життя 10.11.1912 – 13.03.1976 [6, с.62]), дочка Людмила, 1938 р.н. Землі 16 соток. Господарство №234, ПК1944 [5, с.94].

Цибулько Максим Кіндратович 63р., селянин-власник, народився і приписаний в Журавці, сторож в цукрозаводі, дружина Мотря Устимівна 54р., родом з Ташлика, приписана в Журавці, хата з дерева під соломою в дворі 127, ВП1897 [4, арк.25].

Цивинда Євдокія Мойсеївна 52р., вдова, селянка-власниця, родом з Юзефівки, акушерка, мешкала в хаті свого зятя Кваші Ларіона в дворі 34, ВП1897 [3, арк.76].

Цивинда Іван Степанович 21р., сільський обиватель, дружина Євдокія Никифорівна 20р., двір 84, СР1865 [1, арк.671].

Ц И М Б А Л И

Прізвище ЦИМБАЛ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1785 році [13, арк.2]. Слово «цимбал» означає: бевзь, йолоп. В Цимбала Миколи (1747 – 1813) сини Самійло 1795 р.н. та Дометій 1803 р.н.

Цимбал Дометій Миколайович 62р., сільський обиватель, дружина (Волошина [44]) Олександра Кіндратівна 45р., двір 40, СР1865 [1, арк.666].

Цілуйко Гнат, 1908 р.н., працював у відділі робочого постачання. Господарство №232, ПК1944 [5, с.93].

Чабанов Василь Ант., 1904 р.н., мешкав з тестем Квашенком Миною Аврамовичем, працював вантажником, в РСЧА з 1944 року, дружина Чабанова (Квашенко) Палажка Минівна, 1911 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 08.10.1911 – 25.04.1991 [6, с.37]), дочка Чабанова Ольга Василівна, 1932 р.н., школярка. Землі 29 соток. Господарство №229, ПК1944 [5, с.92,93].

Чебикін Іван Васильович, 1918 р.н., політрук, в РСЧА з 1944 року, росіянин, (роки життя 16.06.1918 – 22.02.1974 [6, с.62]), мешкав у тестя Федуна Іллі І., дружина Галина Іллівна, 1913 р.н., працювала медсестрою в лікарні, син Юрій Іванович, 1944 р.н. Землі 20 соток. Господарство №304, ПК1944 [5, с.115].

Слово «чередник» – людина, яка пасе череду, пастух. Прізвище Чередник корінне в Тишківці.

Чередниченко Феодосій Іванович 27р., сільський обиватель, дружина Васирина Калениківна 24р., син: Йосип 1р., двір 78, СР1865 [1, арк.671].

Чередниченко Вакула Феодосійович 27р., селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, дружина Мотря Кузьмівна 26р., займалася пошиттям білизни, брат Юхим Феодосійович 20р., конюх, хата з дерева під соломою в дворі 47, ВП1897 [3, арк.103].

Чередник Марія Панасівна, 1924 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, мешкала в батька Довгала Панаса Кіндратовича, син Чередник Віктор Іванович, 1942 р.н., (роки життя 1942 – 1944 [6, с.18]), син Чередник Василь Іванович, 1944 р.н. Землі 1га 9 соток. Господарство №158, ПК1944 [5, с.68,69].

Чертков Арсен Онисимович, 1910 р.н., працював механіком, в РСЧА з 1941 року, мешкав у тестя Бугаєнка Максима Григоровича, дружина Ганна Максимівна, 1914 р.н., працювала обліковцем в колгоспі, дочка Вікторія Арсенівна, 1940 р.н. Землі 47 соток. Хата збудована в 1926 році. Господарство №280, ПК1944 [5, с.108].

Чичікін Петро Степанович, росіянин, (роки життя 1893 – 1973 [6, с.63]), дружина Явдоха Петрівна, росіянка, син Олександр Петрович, 1929 р.н., росіянин, син Віктор Петрович, 1918 р.н., росіянин, (роки життя 15.03.1917 – 08.04.1992 [6, с.63]), син Олексій Петрович, 1927 р.н., росіянин, зять Осипов Павло Данилович, 1916 р.н., росіянин, дочка Осипова Явдоха П., 1921 р.н., росіянка, онук Осипов Валерій П., 1944 р.н., росіянин. Господарство №220, ПК1944 [5, с.90].

Ч М І Л Е Н К И

Прізвище ЧМІЛЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1798 році [13, арк.17], похідне від ЧМЕЛЯ, згадка в 1788 році [13, арк.6]. Слово «чміль» – діалектне від джмеля. В Данила Чмеля діти: Степан 1750 р.н., Микола 1764 р.н. (їхні гілки були короткі) та Уляна 1778 р.н. Вона вийшла за Пересунька Павла Романовича 1759 р.н., який став Чмілевим зятем. В них сини: Роман 1804 р.н. та Антон 1810 р.н.

В Романа Павловича сини: Петро 1829 р.н., Порфирій 1836 р.н. (в СР1865 записаний Парфеном), Прохір 1840 р.н., Парфен 1843 р.н., Созон 1845 р.н., Іван 1848 р.н. і Артем 1863 р.н.

В Петра Романовича син Іван 1860 р.н.

Чміленко Роман Павлович 61р., сільський обиватель, дружина Дарина Іванівна 43р., діти: Парфен 20р., Іван 17р., Артем 2р., двір 28, СР1865 [1, арк.664].

Чміленко Антон Павлович 54р., сільський обиватель, дружина Оксана Іванівна 51р., діти: Іван 18р., Меланія 15р., Олександра 13р., двір 19, СР1865 [1, арк.663].

Чміленко Іван Петрович 40р., селянин-власник, землероб, дружина Євдокія Юхимівна 30р., діти: Григорій 11р., Федот 8р., Дарина 1р., хата з глини під соломою в дворі 128, ВП1897 [4, арк.27].

Чміленко Парфен (Порфирій) Романович 25р., сільський обиватель, дружина Євдокія Аврамівна 24р., двір 28, СР1865 [1, арк.664].

В Прохора Романовича сини: Родіон 1870 р.н., Євтихій 1872 р.н. та Мелентій 1876 р.н.

Чміленко Родіон Прохорович 26р., (народився 10.04.1870 [60, арк.581]), селянин-власник, робітник цукрозаводу, дружина Устина Назарівна (Берегова) 22р., син: Севастян Ітиждень, мешкали в батьківській хаті Берегового Назара в дворі 38, ВП1897 [3, арк.84].

Чміленко Микола Родіонович, 1904 р.н., працював чорноробом в колгоспі, дружина Дарина Юхимівна, 1906 р.н., дочка Марія Миколаївна, 1930 р.н., син Василь Миколайович, 1934 р.н., (роки життя 14.10.1934 – 26.02.2006 [6, с.63]), дочка Ганна Миколаївна, 1940 р.н., дочка Віра Миколаївна, 1942 р.н., син Олександр Миколайович, 1945 р.н. Землі 54 сотки. Хата збудована в 1881 році. Господарство №166, ПК1944 [5, с.78].

Чміленко Євтихій Прохорович 24р., (народився 06.04.1872 [62, арк.169]), селянин-власник, робітник цукрозаводу, дружина Фросина Михайлівна (Красота) 19р., робітниця в чужих господарствах, син Панас Іміс., мешкали в тестя Красоти Михайла, хата з дерева під соломою в дворі 109, ВП1897 [3, арк.245].

Чміленко П.М., 1871 р.н., (Фросина Михайлівна (Красота), 1878 р.н., дружина Євтихій Прохоровича, син Василь Євт., 1918 р.н., в РСЧА з 1940 року, син Панас Євт., 1920 р.н., котельник, в РСЧА з 1940 року, (Панас Євтихійович, роки життя 1920 – 11.03.1945 [7, с.195]) син Іван Євт., в РСЧА з 1927 року, невістка Олександра 1916 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, Землі 29 соток. Господарство №305, ПК1944 [5, с.115].

Чміленко Данило Євт., 1905 р.н., працював вантажником, в РСЧА з 1944 року, (Данило Євтухович, роки життя 06.02.1905 – 01.07.1964 [6, с.63]) дружина Ганна Хар., 1918 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, (Ганна Харитонівна, роки життя 09.02.1918 – 03.10.1977 [6, с.63]) дочка

Любов Данилівна, 1939 р.н., дочка Валентина Данилівна, 1940 р.н., дочка Надія Данилівна, 1940 р.н., Татаров Іван Харитонович. Господарство №306, ПК1944 [5, с.115,116].

Чміленко Віра Д. (Данилівна) 1927 р.н., навчалася в ФЗУ, мешкала в Герасименка Івана А. Землі 1944 року 16 соток, 1945-го 8 соток, хата ½. Господарство №276, ПК1944 [5, с.107].

Чміленко Мелетій П., 1875 р.н., працював сторожем в колгоспі, (Мелетій Прохорович, роки життя 10.02.1876 – 1969 [6, с.63]), дружина Соломія Карпівна, 1877 р.н., (роки життя 1878 – 1966 [6, с.63]), зять Жашков Павло Іванович, 1908 р.н., працював учителем, в РСЧА з 1941 року, (Полікарп Іванович, роки життя 10.07.1908 – 19.08.1951 [6, с.63]), дочка Жашкова Наталка Мелетіївна, 1914 р.н., (Наталка Омелянівна, роки життя 19.08.1914 – 16.03.1976 [6, с.63]), онук Жашков Владислав Павлович, 1937 р.н., онук Жашков Анатолій Павлович, 1939 р.н. Землі 55 соток. Господарство №224, ПК1944 [5, с.91].

В Парфена Романовича син Василь 1874 р.н.

Чміленко Парфен Романович 22р., сільський обиватель, дружина Євдокія Василівна 19р., (Євдокія Василівна (Берегова), шлюб 30.10.1864 [52, арк.1393]), брати: Федір 10р., Петро 4р., сестра Дарина 7р., двір 18, СР1865 [1, арк.663].

В Івана Романовича сини: Семен 1871 р.н., Терентій 1874 р.н., Микита 1875 р.н., Григорій 1885 р.н., Остап 1888 р.н., Фока 1900 р.н. та Андрій 1908 р.н.

Чміленко Микита Іванович, 1886 р.н., (народився 29.01.1876 [66, арк.156], син Івана Романовича 1848 р.н.), пасічник, працював на цукровому заводі, дружина Ганна Йосипівна, 1894 р.н., дочка Ніна Микитівна, 1915 р.н., працювала касиркою в МТС, онук Шквиря Євген Григорович, 1938 р.н., онучка Шквиря Людмила Григорівна, 1941 р.н., син Володимир Микитович, 1925 р.н., перебував у Німеччині з 1941 року (народився 25.02.1925 [78, арк.603]). Землі 31 сотка. Хата збудована в 1928 році. Господарство №222, ПК1944 [5, с.90,91].

Чміленко Остап І. (Іванович), 1888 р.н., працював пасічником в колгоспі, дружина Домна Іванівна, 1893 р.н., (Домнікія Іванівна (Бондаренко), роки життя 19.01.1892 – 21.05.1977 [6, с.63]), син Михайло Остапович, 1918 р.н., працював шофером, в РСЧА з 1939 року, дочка Алла Остапівна, 1926 р.н., школярка. Землі 55 соток. Хата збудована в 1924 році. Господарство №223, ПК1944 [5, с.91].

Чміленко Х.Д., 1903 р.н., працювала в колгоспі, чоловік Фока Іванович, 1899 р.н., працював бляхарем, дочка Галина Фоківна, 1924 р.н., працювала на залізничній станції, Комоба Володимир І., 1896 р.н., працював на лісництві. Землі 55 соток. Господарство № 45, ПК1944 [5, с.33].

Чміленко Володимир Андрійович, 1930 р.н., (роки життя 22.07.1930 – 07.01.2009 [6, с.19]), мешкав у прийомного батька Троня Макара Панасовича. Землі 27 соток. Хата збудована в 1906 році. Господарство №101, ПК1944 [5, с.49].

Чміленко Артем Романович 33р., (народився 24.03.1863 [51, арк.1253]), селянин-власник, освіта в полку, продавець казенного вина, перебував у військовому запасі, дружина Соломія Митрофанівна 26р., діти: Анастасія 7р., Тетяна 3р., Наум 2р., мешкали в громадській будівлі винницького (шинка), хата з дерева під соломою в дворі 173, ВП1897 [4, арк.125].

Чміленко Тетяна Іванівна, 1902 р.н., працювала в колгоспі, дочка Колесник Ольга Андріївна, 1937 р.н., (роки життя 15.08.1936 – 04.12.2016 [6, с.12]), племінниця Хоменко Марія Федорівна, 1931 р.н. Землі 46 соток. Хата збудована в 1881 році. Господарство № 73, ПК1944 [5, с.41].

Чміленко Олександра, працювала в колгоспі, мешкала в родині Піддубної Гафії Гнатівни. Землі 17 соток. Хата збудована в 1901 році. Господарство №116 ПК1944 [5, с.54].

Чміленко Олекс. М., 1910 р.н., працював шевцем, в РСЧА з 1944 року, (Олексій Омелянович, роки життя 1910 – 1969 [6, с.63]), дружина Одарка Микитівна, 1912 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Віра Олекс., 1936 р.н., школярка. Господарство №225, ПК1944 [5, с.91,92].

Чміленко Олекса Карпович, 1906 р.н., шофер, працював головою сільради, дружина Олександра Сергіївна, 1906 р.н., син Анатолій Олексійович, 1935 р.н., Нікітіна Поліна С., 1909 р.н. Землі 20 соток. Господарство №226, ПК1944 [5, с.92].

Ч О Р Н І

Прізвище ЧОРНИЙ є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1786 році [13, арк.2].

Чорний Аврам Якович, 1889 р.н., (роки життя 1897 – 14.09.1954 [6, арк.63]), працював бухгалтером на лісоскладі, дружина Килина Федосіївна, 1892 р.н., (роки життя 1892 – 01.11.1960 [6, арк.63]), працювала чорноробочою в колгоспі, дочка Васирина Аврамівна, 1928 р.н., школярка, працювала статисткою на залізничній станції, син Віктор Аврамович, 1930 р.н., (роки життя

07.04.1930 – 10.03.1988 [6, арк.63]), школяр, дочка Світлана Аврамівна, 1937 р.н., дочка Міщерякова Людмила Аврамівна, 1912 р.н., працювала на вантажному пункті лісоскладу, онук Міщеряков Геннадій Н., 1936 р.н., школяр, онук Міщеряков Вадим Н., 1933 р.н., школяр. Землі 13 соток. Господарство №237, ПК1944 [5, с.94,95].

Чорнуха Любов Ларіонівна, 1925 р.н., вибула, син Володимир Іванович, 1944 р.н., вибув, Безборода Антоніна, 1921 р.н., працювала в колгоспі. Землі 54 сотки. Господарство №53, ПК1944 [5, с.35].

Чубар Валентина І., 1938 р.н., мешкала в родині Зименкова Юди Васильовича. Землі 20 соток. Господарство № 19, ПК1944 [5, с.26].

Ч У М А К И

Прізвище ЧУМАК є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1788 році [13, арк.5].

Чумак Г.Д. (жін.), 1928 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, брат Борисенко В.М., 1938 р.н., Удріян Герман, 1904 р.н. Землі 53 сотки. Господарство №311, ПК1944 [5, с.117].

Ш А Б А Т У Р И

Прізвище ШАБАТУРА є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1800 році [70, арк.1071]. Слово «шабатура» означає: скринька, коробка.

У Федора Шабатури син Іван 1778 р.н.

В Івана Федоровича сини Марко 1799 р.н. та Кирило (1806 – 1874). В Марка були лише дівчатка, гілка згасла. В Кирила син Пилип 1858 р.н., але і з цієї гілки продовження не знайдено.

Шабатура Кирило Іванович 50р., сільський обиватель, дружина Ольга Хомівна 41р., (шлюб 19.01.1858 [45, арк.552]), син: Пилип 8р., (народився 13.11.1858 [45, арк.1228]), двір 29, СР1865 [1, арк.664].

Шаповаленко Явдоха Дмитрівна, 1886 р.н., (вдова Кузьми Прокоповича, роки життя 29.10.1884 – 13.10.1942 [6, с.64]), дочка Надія Кузьмівна, 1924 р.н., навчалась в ФЗУ, дочка Ніна Кузьмівна, 1930 р.н., школярка. Землі 10 соток. Хата збудована в 1941 році. Господарство №235, ПК1944 [5, с.94].

Ш Е Р Е Г И – Ш А Р И Г И

Прізвище ШЕРЕГА є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1801 році [13, арк.21]. Слово «шерега» означає те саме, що й шеренга. Внуки першопоселенця Капітанівки Дмитра Шереги 1752 р.н. записувалися Шаригами. В Дмитра сини Григорій 1790 р.н. та Олексій 1801 р.н.

В Григорія Дмитровича син Потап 1827 р.н. В Потапа Григоровича дочка Ганна 1853 р.н., вона вийшла заміж за шляхтича Осташевського Євтихія Антоновича.

В Олексія Дмитровича син Антон 1823 р.н.

В Антона Олексійовича син Степан 1864 р.н.

В Степана Антоновича сини: Федір 1900 р.н., Нестор 1904 р.н. і Петро 1906 р.н.

Шарига Потап Остапович 32р., (Григорович), сільський обиватель, дружина Параска Тихонівна 30р., (Параска Тихонівна (Лимар), шлюб 20.10.1849 [37, арк.199]), донька: Марія 10р., двір 66, СР1865 [1, арк.669].

Шарига Антон Іванович 29р., (Олексійович), сільський обиватель, дружина (Довгаль [48]) Олександра Аврамівна 24р., діти: Степан 1р., Фросина 3р., (народилася 24.09.1862 [50, арк.589]), двір 80, СР1865 [1, арк.671].

Шаригенко Степан Андрійович 32р., (помилка, Степан Антонович, народився 02.08.1864 [52, арк.1379]), селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, дружина Мокрина Матвіївна 22р., донька: Дарина 9р., брат Афіноген Андрійович 22р., землероб, майстер, хата з дерева під соломою в дворі 36, ВП1897 [3, арк.80].

Шарига Євгенія, 1907 р.н., працювала в колгоспі, (Євгенія Михайлівна, роки життя 06.01.1907 – 16.06.1992 [6, с.64]), дружина Петра Степановича 1906 р.н.), дочка Галина Петрівна, 1933 р.н., школярка, дочка Віра Петрівна, 1935 р.н., школярка, син Іван Петрович, 1935 р.н., школяр, син Анатолій Петрович, 1937 р.н., дочка Любов Петрівна, 1939 р.н. Землі 34 сотки. Господарство №216, ПК1944 [5, с.88].

Шарій Пилип Григорович 1903 р.н., працював теслею на залізничній станції, в РСЧА з 1944 року, (роки життя 1903 – 1980 [6, с.64]), дружина Ярина Митрофанівна, 1906 р.н., чорноробоча в колгоспі, (Ірина Митрофанівна, роки життя 09.05.1906 – 09.10.1987 [6, с.64]), син Слободяник Дмитро Пилипович, 1929 р.н., вчився в СШ, сестра Сергата Килина М. 1909 р.н. Землі 28 соток. Господарство №271, ПК1944 [5, с.105,106].

ШЕВЧЕНКИ

Прізвище ШЕВЧЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1794 році [13, арк.43], похідне від ШВЕЦЯ, згадка 1786 року [13, арк.3].

Шевченко Омелян Юрійович, 1912 р.н., (Омелян Григорович, роки життя 13.02.1912 – 08.02.1982 [6, с.19]), дружина Ол. Яківна, 1914 р.н., єврейка, працювала в колгоспі, (Олександра Яківна, роки життя 08.03.1914 – 19.06.1990 [6, с.19]), дочка Ольга Омелянівна, 1938 р.н., син Юрій Омелянович, 1941 р.н., син Володимир Омелянович, 1944 р.н. Землі 30 соток. Господарство №52, ПК1944 [5, с.35].

Шевченко Федора Марківна, 1874 р.н., (роки життя 1873 – 1948 [6, с.65], вдова Івана Дементійовича, роки життя 1870 – 1934 [6, с.65]), дочка Олександра Іванівна, 1920 р.н., працювала вчителькою в Турії, зять Лілун Прокіп Іванович, 1922 р.н., працював шофером, в РСЧА з 1944 року, онучка Лілун Ніна Прокопівна, 1944 р.н., дочка Мотря Іванівна, 1911 р.н., працювала вихователкою в дитячому садку, (роки життя 1911 – 1981 [6, с.65]), дочка Федосія Іванівна, 1922 р.н., працювала на цукровому заводі, дочка Довгаленко Фросина Іванівна, 1900 р.н., онучка Довгаленко Віра Іванівна, 1928 р.н., школярка. Землі 23 сотки. Господарство №239, ПК1944 [5, с.95,96].

Шестакова Гафія Купріянівна, 1924 р.н., (Ганна Купріянівна, роки життя 28.02.1924 – 07.01.2010 [6, арк.65]), мешкала в родині Токаренко Т. Дементійовни. Землі 55 соток. Господарство №54, ПК1944 [5, с.36].

Шестерик Василь Корнійович, 1891 р.н., одноосібник, працював сторожем в лікарні, дружина Марія Миронівна, 1889 р.н., дочка Зіновія Василівна, 1922 р.н., працювала санітаркою в лікарні, син Семен Васильович, 1927 р.н., в РСЧА з 1944 року. Землі 17 соток. Господарство №192, ПК1944 [5, с.81].

Шквиря корінне прізвище села Тишківка.

Шквиря Ніна Микитівна, 1915 р.н., працювала касиркою в МТС, мешкала в батька Чміленка Микити Івановича, син Євген Григорович, 1938 р.н., дочка Людмила Григорівна, 1941 р.н. Землі 31 сотка. Хата збудована в 1928 році. Господарство №222, ПК1944 [5, с.90,91].

В родині купця Шпота Івана Мироновича сини: Кирило 1833 р.н., Ілля 1835 р.н., Олексій 1837 р.н., Кипріян 1840 р.н., Володимир 1843 р.н. і Василь 1849 р.н.

Шпот Ілля Іванович 31р., купець 2-ї гільдії, дружина Варвара Григорівна 28р., двір 8, СР1865 [1, арк.662].

Шпот Кирило Іванович 33р., купець 2-ї гільдії, дружина Улита Феодосіївна 25р., (Улита Феодосіївна (Льницька), шлюб 07.06.1863 [51, арк.1266]), брати: Олексій 28р., Кипріян 25р., Володимир 22 р., Василь 18р., сестри: Марія 24р., Анастасія 19р., двір 9, СР1865 [1, арк.662].

Шуригіна В.І., 1880 р.н., (Віра Іванівна, роки життя 09.05.1877 – 27.11.1970 [6, с.66]), дочка Браженко Тетяна Максимівна, 1917 р.н., працювала скарбником в клубі, зять Браженко Василь, 1920 р.н., в РСЧА з 1941 року, онук Браженко Володимир Васильович, 1939 р.н., дочка Шуригіна Катерина Максимівна, 1921 р.н., працювала рахівником, перебувала в Німеччині з 1944 року, Землі 42 сотки. Господарство №25, ПК1944 [5, с.27,28].

Щербатюк Анастасія, 1910 р.н., пекар, мешкала в свекра Запорожця Ларіона Зіновійовича, дочка Щербатюк Раїса, 1936 р.н. Землі 72 сотки. Хата збудована в 1924 році. Господарство №156, ПК1944 [5, с.68]

ЩЕРБИНИ

Прізвище ЩЕРБИНА є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1817 році [74, арк.950].

Щербина Мелентій Антонович 66р., селянин-власник, освіта в полку, землероб, на відхожих промислах, робітник цукрозаводу, дружина Марина Кіндратівна (Скрипник (Бондаренко), колишній чоловік Скрипник Родіон Олексійович [60]) 45р., пасербиці: Скрипниченко Анастасія Родіонівна 12р. і Дарина Родіонівна бр., хата з дерева під соломою в дворі 57, ВП1897 [3, арк.128].

Юрченко Максим Семенович 35р., міщанин, родом з Новомиргорода, там же й приписаний, освіта вдома, дворянський при економії, ротний ополченець 1розр., дружина Домнікія Корнійівна 33р., міщанка, родом з Новомиргорода, там же й приписана, діти: Микита 7р., міщанин, родом з Лебедина, приписаний в Новомиргороді, освіта в ЦППШ, Олена 4р., міщанка, родом з Петриківки, приписана в Новомиргороді. Садиба на землі графів Бобринських. В дворі 92 три будівлі: 1. Хата з дерева під соломою, 2. Хата з дерева під соломою, 3. Хата з дерева з глиняною покрівлею, ВП1897 [3, арк.200].

Юрченко Віра Д. (донька Деміда Михайловича і Ликери Митрофанівни Довгенків), 1922 р.н., працювала в колгоспі, донька Галина А. 1939 р.н., син Леонід А. (Анатолійович, роки життя

04.04.1941 – 03.12.2010 [6, с.65]), жили в батьківській хаті, землі 55 соток. Господарство № 10, ПК1944 [5, с.24].

Яковенко Костянтин Іванович, 1849 р.н., родом з с. Мазеповка Рильського повіту Курської губернії, 09.06.1869 одружився з Дедковою Палажкою Іванівною, 1851 р.н. [59, арк.770]. В них сини: Євстигней 1873 р.н. та Володимир 1889 р.н.

Яковенко Володимир Костянтинович, 1889 р.н., столяр, працював помічником інженера на цукровому заводі, (роки життя 28.07.1889 – 15.01.1973 [6, с.66]), дружина Устина Марківна, 1896 р.н., (роки життя 15.10.1898 – 10.10.1964 [6, с.67]), сестра Фросина Костянтинівна, 1881 р.н., швачка, працювала чорноробочою в колгоспі, (роки життя 20.05.1881 – 07.10.1967 [6, с.67]), Землі 16 соток. Господарство №297, ПК1944 [5, с.113].

Яковенко Євстигней Костянтинович, 1873 р.н., працював столяром, (народився 05.08.1873 [63, арк.216], роки життя 19.08.1873 – 10.12.1952 [6, с.66]), дружина Катерина Григорівна, 1882 р.н., син Андрій Євстигнейович, 1914 р.н., працював слюсарем, апаратником, в РСЧА з 1941 р.н., дочка Ольга Євстигнейівна, 1926 р.н. Землі 18 соток. Господарство №269, ПК1944 [5, с.105].

В Ямковського Онисима Мартиновича син Ямковський Мануйло 1821 р.н.

В Мануйла Онисимовича син Ямковський Тарас 1867 р.н.

В Тараса Мануйловича син Кирило 1905 р.н.

Ямковський Мануйло Онисимович 43р., солдат, його дружина Мотря Лук'янівна 29р., (Мотря Лук'янівна (Махія), шлюб 11.11.1864 [52, арк.1394]), діти: Василина 12р., Ганна 8р., Наталка 3р., двір 3, СР1865 [1, арк.661].

Ямковський Кирило Т., 1905 р.н., працював вантажником, в РСЧА з 1944 року, (Кирило Тарасович, роки життя 29.03.1905 – 19.03.1986 [6, с.67], син Тараса Мануйловича, народився 24.02.1867), дружина Марія Іванівна, 1909 р.н., працювала чорноробочою в колгоспі, син Григорій Кирилович, 1929 р.н., навчався в ФЗУ, (роки життя 04.12.1929 – 04.08.1989 [6, с.67]), син Юрій Кирилович, 1941 р.н., (роки життя 28.04.1941 – 08.08.2004 [6, с.67]), мати Феодосія Трохимівна, 1867 р.н. Землі 42 сотки. Господарство №303, ПК1944 [5, с.114,115].

Янюк Олекса Данилович, 1880 р.н., (роки життя 10.08.1880 – 14.07.1953 [6, с.67]), інвалід 2 кат., працював листоношею на пошті. Землі 40 соток. Господарство № 32, ПК1944 [5, с.30].

Янюк Антон Олексійович, 1925 р.н., працював уповноваженим інспектором на цукровому заводі, брат Олександр Олексійович, 1920 р.н., в РСЧА з 1941 року, мешкали з матір'ю Бебих Ольгою Дмитрівною. Господарство № 33, ПК1944 [5, с.30].

Яременко Ольга Антонівна, 1937 р.н., (Яремко, роки життя 03.08.1937 – 15.02.1995 [6, с.18]), мешкала з бабусею Башловкою Домною Василівною, Землі 70 соток. Хата збудована 1880 року. Господарство № 69, ПК1944 [5, с.40].

Я Р О В Е Н К И

Прізвище ЯРОВЕНКО є корінним в Капітанівці. Перша згадка в 1787 році [13, арк.40], похідне від ЯРОВОГО, згадка в 1786 році [13, арк.3].

В Захара Веремійовича Ярового (1716 – 1804) діти: Василь 1-й 1756 р.н. і Василь 2-й 1766 р.н. – їхні гілки були короткі. А ще він мав доньку Мотрю 1753 р.н. В неї чоловік Андрій Ярового зять, їхні нащадки Яровенки. В Мотрі з Андрієм сини: Макар 1778 р.н., Іван 1791 р.н., Гнат 1792 р.н. та Михайло 1795 р.н.

В Макара Андрійовича син Никифір 1804 р.н.

В Никифора Макаровича син Логвин 1832 р.н.

Яровенко Логвин Никифорович 27р., сільський обиватель, дружина Оксана Кіндратівна 26р., (Оксана Кіндратівна (Бондаренко), шлюб 26.09.1854 [42, арк.236]), діти: Матвій 3р., Федот 1р., (народився 02.03.1865 [53, арк.1256]), Пистина бр., двір 89, СР1865 [1, арк.672].

Яровенко Матвій Логвинович 33р., (народився 08.08.1862 [50, арк.587]), селянин-власник, землероб, робітник цукрозаводу, дружина Василина Йосипівна 30р., діти: Наталка 11р., Секлета 10р., Параска бр., Катерина 5р., Демид 2р., хата з дерева під соломою в дворі 8, ВП1897 [3, арк.18].

Горпина Калениківна 31р., покритка, двір 90, СР1865 [1, арк.672].

Євдокія Іванівна 21р., покритка, двір 90, СР1865 [1, арк.672].

Ликера Григорівна 26р., покритка, двір 90, СР1865 [1, арк.672].

Прізвища покриток не встановлено.

Скорочення в тексті:

- ВП – всеросійський перепис населення.
 ВРП – відділ робітничого постачання (російською ОРС).
 МТС – машино-тракторна станція.
 ПК – погосподарська книга.
 р.н. – рік народження.
 РСЧА – робітничо-селянська червона армія.
 СР – сповідний розпис.
 ССТ – сільське споживче товариство.
 СШ – середня школа.
 ФЗУ – фабрично-заводське училище.
 ЦПШ – церковно-приходська школа.

Джерела та література:

1. Сповідний розпис Успенської церкви села Капітанівки Чигиринського повіту Київської єпархії за 1865 рік. ЦДІАК, фонд 127, опис 1015, справа 1096.
2. Перший Всеросійський перепис населення 1897 року, село Капітанівка. ДАКО, фонд 384, опис 14, справа 79.
3. Перший Всеросійський перепис населення 1897 року, село Капітанівка. ДАКО, фонд 384, опис 14, справа 81.
4. Перший Всеросійський перепис населення 1897 року, село Капітанівка. ДАКО, фонд 384, опис 14, справа 82.
5. Погосподарська книга основних виробничих показників господарств колгоспників 1944 – 1947 рр. / Володимир Васильченко, Капітанівка, 1944 рік, Черкаси, «Брама», 2022.
6. Віктор Васильченко, Капітанівський некрополь, Черкаси, «Вертикаль», 2019.
7. Володимир Васильченко, Капітанівка, Черкаси, «Вертикаль», 2021.
8. Віктор Васильченко, Корінні мешканці Капітанівки / Інгульський степ № 5, збірник, Львів, 2020.
9. Віктор Васильченко, Долі священнослужителів села Капітанівка / Інгульський степ № 6, збірник, К. «Ярославів Вал», 2021.
10. Клірові відомості. ЦДІАК, фонд 127, опис 1009, справа 1120.
11. Клірові відомості. ЦДІАК, фонд 127, опис 1011, справа 3829.
12. Клірові відомості. ЦДІАК, фонд 127, опис 1011, справа 3839.
13. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 820.
14. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1225.
15. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1333.
16. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1361.
17. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1432а.
18. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1494.
19. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1508.
20. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1522.
21. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1538а.
22. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1590.
23. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1611а.
24. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1649.
25. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1702.
26. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1755.
27. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1790.
28. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1825.
29. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 1947.
30. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2057.
31. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2116.
32. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2181.
33. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2310.
34. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2371.
35. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2433.
36. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2519.
37. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2581.
38. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2651.
39. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2725.
40. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2794.
41. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2863.
42. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 2943.

43. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3002.
44. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3072.
45. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3203.
46. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3331.
47. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3378.
48. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3390.
49. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3457.
50. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3459.
51. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3519.
52. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3578.
53. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3649.
54. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3717.
55. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3790.
56. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3839.
57. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3886.
58. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3888.
59. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 3996.
60. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 4100.
61. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 4199.
62. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 4315.
63. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 4422.
64. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 4533.
65. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 4553.
66. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1012, справа 4581.
67. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1014, справа 101.
68. Метрична книга. ЦДІАК, фонд 127, опис 1014, справа 1516.
69. Сповідний розпис. ЦДІАК, фонд 127, опис 1015, справа 97.
70. Сповідний розпис. ЦДІАК, фонд 127, опис 1015, справа 137.
71. Сповідний розпис. ЦДІАК, фонд 127, опис 1015, справа 162.
72. Сповідний розпис. ЦДІАК, фонд 127, опис 1015, справа 184.
73. Сповідний розпис. ЦДІАК, фонд 127, опис 1015, справа 220.
74. Сповідний розпис. ЦДІАК, фонд 127, опис 1015, справа 267а.
75. Справа про розорення татарами церков. ЦДІАК, ф. 990, оп. 1, спр. 685.
76. Метрична книга. ДАКрО, фонд 596, опис 1, справа 13.
77. Метрична книга. ДАКрО, фонд 596, опис 1, справа 14.
78. Метрична книга. ДАКрО, фонд Р7915, опис 1, справа 603.
79. Метрична книга. ДАЧО, фонд 660, опис 1, справа 368.
80. Метрична книга. ДАЧО, фонд 660, опис 1, справа 542.
81. Метрична книга. ДАЧО, фонд 931, опис 1, справа 2837.
82. Метрична книга. ДАЧО, фонд 931, опис 1, справа 2931.
83. Базилевич Василь Митрофанович. Архів СБУ, фонд 6, справа 75662.
84. Ревізька казка села Капітанівка 1811 року. ДАКО, ф. 280, оп. 2, спр. 288.
85. Ревізька казка села Капітанівка 1834 року. ДАКО, ф. 280, оп. 2, спр. 706.
86. Ганул А.М. Адміністративно-господарська діяльність генерала Івана Хорвата в Новій Сербії (1751–1786), МОН України, Київ, 2018.
87. Справа про вбивство солдата татарами – робітниками Капітанівського цукрового заводу. ДАЧО, фонд 420, опис 1, справа 782.

Станіслав Пікуль¹ (м. Кривий Ріг)ВИПИСКИ ПО РОДАМ ВІДОМИХ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ КРАЮ З ДОСТУПНИХ
МЕТРИЧНИХ КНИГ ЦЕРКОВ м. ЄЛИСАВЕТГРАД 1781 – 1919 РОКІВ

ДАОО 37-3-2 л. 9 об. 1781 г. № 9, юля 25-го обвенчал иерей Дмитрий Смолодович молодика **Григория Лисаневича** с девицею **Марфою Михайловою Хурунжею**. Свидетели: Федор Яков секретарь. МК г. Елисаветграда Успенской церкви на 1781 г.

ДАОО 37-3-6 л. 2 об. 1783 г. № 30, марта 1-го крестил иерей Антоний Кедровский младенца **Якова** от родителей законных **Иоанна Сленого** и жены его **Мелании** слободы **Ивана Семеновича Добровольскаго**. Восприемник **Леонтий** (Иванов) МК г. Елисаветграда Подольской Успенской церкви на 1783 г.

ДАОО 37-3-6 л. 4 об. 1783 г. июня 1-го крестил иерей Даниил Теплов младенца **Кирила** от родителей законных **Корнея Атамана** и жены его **Параскевы** слободы **Семена Ивановича Добровольскаго**. Восприемник **Петро Кравец**. МК г. Елисаветграда Подольской Успенской церкви на 1783 г.

ДАОО 37-3-1 л. 6 об. 1785 г. № 99, сентября 21-го крестил иерей Антоний Кедровский младенца **Лаврентия** от родителей законных прапорщика **Леонтия Добровольского** и жены его **Дарьи**. Восприемник прапорщик Василий (Арендаренко). МК г. Елисаветграда Успенской церкви на 1785 г.

ДАОО 37-3-1 л. 20 об. 1785 г. № 18, сентября 3-го погребал иерей Николай Ставицкий раба божия капитана **Ивана Ковалевского**, лет ему 48. МК г. Елисаветграда Соборной Троицкой церкви на 1785 г.

ДАОО 37-3-1 1785 г. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1785 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-1 л. 36 об. 1785 г. № 21, марта 15-го крестил иерей Григорий Саражинович младенцу **Дарию** от родителей благочестивых губернского регистратора **Михаила Демешкова** и жены его **Марии**, жителей Елисаветградских. Восприемница Матрона жена Ивана Лядного зятя, мещанина Елисаветградского. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1785 г.

ДАОО 37-3-1 л. 37 об. 1785 г. № 31, апреля 28-го крестил иерей Григорий Саражинович младенцу **Анну** от родителей благочестивых отставного майора **Александра Кандаурова** и жены его **Екатерины**, жителей Елисаветградских. Восприемница Елисавета жена майора Василия Салевина. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1785 г.

ДАОО 37-3-1 л. 39 об. 1785 г. № 60, ноября 5-го крестил иерей Григорий Саражинович младенцу **Екатерину** от родителей благочестивых полковника **Николая Пестова** и жены его **Марии**, жителей Елисаветградских. Восприемница **Мария** жена коллежского ассесора **Ивана Стогова**. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1785 г.

ДАОО 37-3-1 л. 42 об. 1785 г. № 19, ноября 11-го обвенчал иерей Григорий Саражинович по троекратному обыску вдовца секунд-майора **Ивана Тодоровича** с девицею **Аграфеною Федоровною** племянницею майора коллежского ассесора **Ивана Стогова** полувторым браком. Свидетель капитан **Михайло Боня** и капитан **Иван Михалча**. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1785 г.

ДАОО 37-3-1 л. 43 об. 1785 г. № 10, февраля 22-го погребал иерей Григорий Саражинович рабу божию **Пелагию** жену отставного капитана **Анциферова**, лет ей 38. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1785 г.

ДАОО 37-3-1 л. 45 об. 1785 г. № 48, ноября 8-го погребал иерей Григорий Саражинович младенцу **Екатерину** дочь полковника **Николая Пестова**, лет ей 1. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1785 г.

ДАОО 37-3-15 л. 9 об. 1787 г. № 120 сентября 16-го крестил иерей Антоний Кедровской младенцу **Ефимию** от родителей законных со двора **Леонтия Семеновича Добровольского** Андрея Ланея и жены его Евдокии. Восприемница Параскева дочь Лукьяна Кабузана. МК г. Елисаветграда Успенской церкви на 1787г.

¹ Станіслав Пікуль – дослідник генеалогії поміщицьких родин, краєзнавець.

ДАОО 37-3-15 л. 1 об. 1787 № 6, генваря 10-го крестил протоиерей Димитрий Смолодович младенца **Василия** от родителей законных плац майора **Ивана Алвинцова** и жены его **Анны**. Восприемник: генерал **Иван Петерсон**. МК г. Елисаветграда Успенской Подольской церкви на 1787 г.

ДАОО 37-3-15 л. 7 об. 1787 № 101, августа 22-го крестил иерей Даниил Черкасский младенцу **Марию** от родителей законных губернского регистратора **Алексея Азенкова** и жены его **Евдокии**. Восприемник: Анна жена Улана Демского. МК г. Елисаветграда Успенской Подольской церкви на 1787 г.

ДАОО 37-3-15 л. 8 об. 1787 № 110, сентября 4-го крестил иерей Даниил Черкасский младенца **Михаила** от родителей законных Таврическаго гарнадерскаго полку прапорщика **Ивана Апостолова** и жены его **Анны**. Восприемник: тогож полку капитан Василий Тамиразов. МК г. Елисаветграда Успенской Подольской церкви на 1787 г.

ДАОО 37-3-15 л. 12 об. 1787 № 4, генваря 24-го обвенчал протоиерей Димитрий Смолодович по троекратному обыску молодика подпорутчика Бугского Егерского корпуса первого баталиона **Николая Макухина** с девицею **Анастасиею**, дочерью господина майора **Савелия Жерюхина**. Свидетель: капитан Федор Александров. МК г. Елисаветграда Успенской Подольской церкви на 1787 г.

ДАОО 37-3-15 л. 27 об. 1787 № 10, мая 3-го погребал иерей Николай Ставицкий умершаго здешнего гарнизона капитана **Василия Александровича Хрущева**, лет ему 38. МК г. Елисаветграда Соборной Троицкой церкви на 1787 г.

ДАОО 37-3-15 л. 37 об. 1787 № 100, ноября 1-го крестил иерей Семен Кушакевич младенца **Тимофея** от родителей благочестивих прапорщика **Алексея Доброволскаго** и жены его **Анны**, слободы Семенченковой. Восприемник Иван Иванович (Алеянец) г. Елисавета. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1787 г.

ДАОО 37-3-15 л. 47 об. 1787 № 16, марта 14-го крестил иерей Григорий Саражинович младенца **Илариона** от родителей благочестивих уездного суда заседателя **Федора Рожинского** и жены его **Марии**, жителей Елисаветградских. Восприемник отставной капитан **Василий Вишняков**. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1787 г.

ДАОО 37-3-15 л. 47 об. 1787 № 19, апреля 13-го крестил иерей Григорий Саражинович младенцу **Марию** от родителей благочестивих подпорутчика **Василия Титова** и жены его **Анны**, уезда Миргородского. Восприемница: **Анна** дочь прапорщика **Тарасия Лукьяновича**, жителя Елисаветградского. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1787 г.

ДАОО 37-3-15 л. 48 об. 1787 № 24, мая 29-го крестил иерей Григорий Саражинович младенца **Ивана** от родителей благочестивих от ставного прапорщика **Андрея Кущевского** и жены его **Анны**, жителей Елисаветградских. Восприемник: плац майор **Иван Алвинцов**, житель Елисаветградский. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1787 г.

ДАОО 37-3-17 1789 г. № 41, марта 4-го крестил иерей Антоний Кедровский младеницу **Евдокию** от родителей законных **Михаила Иванченка** и жены его **Стефаниды** слободы Бутовича. Восприемница **Евдокия** дочь майора **Григория Бутовича**. МК г. Елисаветграда Успенской церкви на 1789 г.

ДАОО 37-3-17 л. 7 об. 1789 г. № 106, июня 25-го крестил иерей Данил Черкасский младенца **Прокофия** от родителей законных прапорщика **Михаила Петровского** и жены его **Марии**. Восприемник прапорщик **Алексей Чушев**. МК г. Елисаветграда Успенской церкви на 1789 г.

ДАОО 37-3-17 л. 13 об. 1789 г. № 15, апреля 20-го обвенчал протоиерей Димитрий Смолодович по троекратному обыску молодика **Михаила** премьер майора **Булатова** с удовою Пелагиною Акима Скляревича дочерью. Поручитель: городничий **Иван Алвинцов**. МК г. Елисаветграда Успенской церкви на 1789 г.

ДАОО 37-3-17 л. 21 об. 1789 г. № 92, сентября 5-го погребал протоиерей Димитрий Смолодович рабу божию **Марию** жену **Федора Синелникова** господина полковника, лет ей от роду 23. МК г. Елисаветграда Успенской церкви на 1789 г.

ДАОО 37-3-17 л. 24 об. 1789 г. № 4, № 5, априля 14-го крестил иерей Николай Ставецкий младеницу **Веру** и **Надежду** от родителей благочестивых здешнего гарнизона 1-го баталиона **Стефана Котелия** и жены его **Натальи**. Восприемницами был: секунд-майора **Титова** жена **Анастасия**, секунд-майора **Чулошикова** жена **Мария**. МК г. Елисаветграда Соборной Троицкой церкви на 1789 г.

***ДАОО 37-3-17** л. 30 об. **1789** г. № 1, генваря 1-го крестил благочинный иерей Григорий Саражинович младеницу **Дарию** от родителей благочестивых генерала **Михаила Илларионовича Кутузова** и жены его **Екатерины**. Восприемница: **Параскева** дочь того ж генерала **Михаила Илларионовича Кутузова**. МК г. Елисаветграда Владимирской Греческой церкви на 1789 г.

***ДАОО 37-3-17** л. 30 об. **1789** г. № 2, генваря 9-го крестил благочинный иерей Григорий Саражинович младенца **Иоанна** от родителей благочестивых **Григория Кутина** дворецкого господина генерала **Кутузова** и жены его **Елены**. Восприемник: господин подполковник **Карл Федорович фон Кнорринг**. МК г. Елисаветграда Владимирской Греческой церкви на 1789 г.

ДАОО 37-3-17 л. 31 об. **1789** г. № 9, февраля 3-го крестил благочинный иерей Григорий Саражинович младенцу **Анну** от родителей благочестивых помещика надворного советника **Николая Пестова** и жены его **Надежды**. Восприемница: **Параскева** жена порутчика **Анисимова**. МК г. Елисаветграда Владимирской Греческой церкви на 1789 г.

ДАОО 37-3-17 л. 32 об. **1789** г. № 20, марта 18-го крестил благочинный иерей Григорий Саражинович младенца **Алексия** от родителей благочестивых отставного прапорщика **Никиты Крыжановского** и жены его **Анны** жителей Елисаветградских. Восприемник: порутчик **Федор Стратимирович**. МК г. Елисаветграда Владимирской Греческой церкви на 1789 г.

ДАОО 37-3-17 л. 32 об. **1789** г. № 31, июня 23-го крестил благочинный иерей Григорий Саражинович младенцу **Ольгу** от родителей благочестивых секретаря **Василия Клепцова** и жены его **Анны** жителей Елисаветградских. Восприемница: **Агафия** жена Донского хорунжого **Марка Бурноса**, жителей Елисаветградских. МК г. Елисаветграда Владимирской Греческой церкви на 1789 г.

ДАОО 37-3-17 1789 г. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1789 г. - просмотрено

ДАОО 37-3-64 1798 г. МК г. Елисаветграда Соборной Троицкой церкви на 1798 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-64 1798 г. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1798 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-64 л. 340 об. **1798** г. № 35, мая 26-го крестил иерей Сimeон Кушакевич младенца **Григория** от родителей благочестивых господина прапорщика **Николая Варгилесова** и жены его **Евдокии**, города Елисавета. Восприемник: господин майор **Лазорь Максимович Пищов**. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1798 г.

ДАОО 37-3-64 л. 344 об. **1798** г. № 26, мая 3-го погребал иерей Сimeон Кушакевич младенцу **Настасию**, дочь капитана **Стефана Серидиновича**, города Елисавета, 5 лет. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1798 г.

ДАОО 37-3-64 1798 г. МК г. Елисаветграда Ковалевской Покровской церкви на 1798 г.- просмотрено.

ДАОО 37-3-70 МК г. Елисаветграда Подольской Успенской церкви на 1799 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-70 МК г. Елисаветграда Соборной Троицкой церкви на 1799 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-70 МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1799 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-70 л. 35 об. **1799** г. № 16, марта 6-го крестил иерей Сimeон Кушакевич младенца **Аркадия** от родителей благочестивых господина штап-лекаря **Федора Ивановича Белостоцкого** и жены его **Мелании** г. Елисавета. Восприемник секретарь **Василий Захариевич Келовцов**. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1799 г.

ДАОО 37-3-70 л. 35 об. **1799** г. № 18, марта 23-го крестил иерей Сimeон Кушакевич младенца **Ефимия** от родителей благочестивых порутчика **Василия Ивановича Малчевского** и жены его **Елены** г. Елисавета. Восприемник майор **Леонтий Семенович Добровольский**. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1799 г.

ДАОО 37-3-70 л. 35 об. **1799** г. № 46, октября 31-го крестил иерей Сimeон Кушакевич младенца **Димитрия** от родителей благочестивых прапорщика **Николая Вергелесова** и жены его **Евдокии** г. Елисавета. Восприемник порутчик **Василий Иванович Малчевский**. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1799 г.

ДАОО 37-3-70 л. 6 об. **1799** г., № 73, сентября 15-го крестил иерей Сimeон Кушакевич младенца **Иоанна** от родителей законных купца **Ивана Фундуклева** и жены его **Анны**. Восприемник купец **Михайла Голиков**. МК г. Елисаветграда Успенской церкви на 1799 г.

ДАОО 37-3-82 л. 31 об. 1801 г. № 4, генваря 4-го погребал иерей Семен Кушакевич **Домну** мать Николая Шаповаленко, крепостную **генеральши Гейкиновой**, 100 лет, удушьем. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1801 г.

ДАОО 37-3-82 л. 27 об. 1801 г. № 4, июля 14-го крестил иерей Семен Кушакевич младенца Афанасия от родителей господина **Василия Ивановича Малчевскаго** и жены его **Елены** города Елисаветграда. Восприемником был майор **Леонтий Семенович Добровольский**. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1801 г.

ДАОО 37-3-82 л. 31 об. 1801 г. № 3, генваря 3-го погребал иерей Семен Кушакевич младеницу **Дарию** дочь Ивана Плотника, крепостного **Добровольского**, 1 год от оспы. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1801 г.

ДАОО 37-3-140 л. 1 об. 1810 г. № 5, генваря 12-го слободы Созоновой у помещика коллежского регистратора **Николая Созонова** и жены его **Дарьи** родился сын, коего молитвовал, имя нарек Феодосием и тогож дня крестил священник Даниил Черкасский. Восприемником был той слободы подданный Филипп Старущенко. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 2 об. 1810 г. № 9, февраля 17-го у коллежскаго секретаря **Осипа Фесунова** и жены его **Евламнии** родился сын, коего молитвовал, имя нарек Алексеем и тогож дня крестил протоиерей Карп Павловский. Восприемником оному младенцу был городничий **Федор Стратомирович**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 7 об. 1810 г. № 25, мая 15-го у коллежскаго секретаря **Ивана Красинскаго** и жены его **Марии** родилась дочь, кою молитвовал, имя нарек **Александрю** и тогож дня крестил священник Даниил Черкасский. Восприемница помещица капитанша Агрипина Ефоница. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 7 об. 1810 г. № 44, августа 17-го у коллежскаго асессора **Емелияна Белявскаго** и жены его **Евдокии** родилась дочь, кою молитвовал, имя нарек **Ульяною** и тогож дня крестил священник Даниил Черкасский. Восприемница вдовствующая купчиха Агафия Буляновская. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 8 об. 1810 г. № 54, сентября 19-го у коллежскаго асессора **Федора Стратомировича** и жены его **Евдокии** родилась дочь, кою молитвовал, имя нарек **Софиею** и 23-го дня крестил священник Карп Чуйков. Восприемница генеральша **Елена Становичева**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 9 об. 1810 г. № 63, октября 12-го у коллежскаго секретаря **Василия Зеленаго** и жены его **Феклы** родился сын, коего молитвовал, имя нарек **Андреем** и тогож дня крестил протоиерей Карп Павловский. Восприемником оному младенцу был купец Иван Фундуклеев. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 12 об. 1810 г. № 1, генваря 13-го числа по учиненному в церкви тоекратному обыску, венчан первым браком протоиереем Карпом Павловским Елисаветградскаго уезда помещик коллежский асессор **Яков Младанович** с девицею коллежскаго асессора **Федора Стратомировича** своячиною **Анною**. Поручители: коллежский советник Василий Иванов и асессор **Федор Стратомирович**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 20 об. 1810 г. № 35, августа 29-го у генерал-майора **Петра Галицына** дочь **Елисавета** умре, 4 года, от воспаления в груди. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 20 об. 1810 г. № 53, сентября 16-го у генерал-майора **Петра Галицына** сын **Яков** умре, 3 года, с децкой болезни. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 21 об. 1810 г. № 48, декабря 8-го у коллежскаго секретаря **Николая Зеленаго** дочь **Евдокия** умре, 1 год, с децкой болезни. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 21 об. 1810 г. № 51, декабря 16-го у коллежскаго секретаря **Василия Зеленаго** сын **Андрей** умре, 1 год, с децкой болезни. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 27 об. 1810 г. № 9, июля 21-го у помещика подполковника **Николая Воропанова** и жены его **Екатерины Матвеевой** родилась дочь, кою 23-го дня молитвовал, имя нарек **Ревкадиею** и крестил священник Макарий Михайлов. Восприемница: девица Анна Соколова. МК г. Елисаветграда Троицкой церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-1401810 г. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1810 г.- просмотрено.

ДАОО 37-3-140 л. 71 об. 1810 г. № 33, августа 11-го у помещика слободы Набоковой **Иоанна Набокова** и жены его **Анны** родился сын, коего 12-го числа молитвовал, имя нарек **Виктором** и крестил приходский священник Трофим Черняховский. Оному младенцу восприемником был губернский регистратор Филипп Васильев. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 73 об. 1810 г. № 48, декабря 1-го у помещика слободы Ефимовки **Якова Костецкаго** и жены его **Софии** родился сын, коего 2-го числа молитвовал, имя нарек **Марком** и крестил приходский священник Трофим Черняховский. Оному младенцу восприемником был Федор Якимов Скляревич. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 74 об. 1810 г., октября 28-го, по учинении в церкви троекратного обыска, венчаны священником Трофимом Черняховским слободы Ефимовки **Иоанн Ганчевский** с девицею **Мариною**, дочерью **Костецкаго**, первобрачно Поручитель: помещик майор Зарябин. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 79 об. 1810 г., № 11, августа 17-го города Елисавета госпожи **Галициновой** лакей **Иосиф Збитницкий** умре, 26 лет, горячкою. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 80 об. 1810 г., № 16, ноября 13-го города Елисавета отставной капитан **Стефан Среданович** умре, 62 года, от удущья. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-140 л. 80 об. 1810 г., № 10, декабря 26-го слободы Ефимовки помещица **Евдокия Дерябынина** умре, 31 год, водяною. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1810 г.

ДАОО 37-3-1401810 г. МК г. Елисаветграда Ковалевской Покровской церкви на 1810 г.- просмотрено.

ДАОО 37-3-169 л. 23 об. 1814 г. № 27, ноября 2-го у мещанина **Павла Добровольского** дочь **Мария** умре, 1 год, от родимца. МКг. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1814 г.

ДАОО 37-3-169 л. 26 об. 1814 г. №1, генваря 5-го у проживающей в Елисаветграде княгини **Голицинной** в ее крепостной девки **Екатерины** незаконноприжитые родились сыны, коих молитвовал, имя нарек **Иоаном** и **Гриогрием** иерей Макарий Михайлов. Восприемники той же княгини Голицинной подданные (Ва- Кондратиев -). МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1814 г.

ДАОО 37-3-169 л. 28 об. 1814 г. № 29, февраля 8-го Швейцарской Республики уроженца **Ивана Маркова** сына (Лорапе) и жены его **Татьяны** родился сын, которого молитвовал, имя нарек (Луков) приходский иерей Макарий Михайлов. Оному младенцу восприемником был **генерал-майорши Марии Галициной сын Григорий**. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской церкви на 1814 г.

ДАОО 37-3-195 л. 6 об. 1817 г. № 106, сентября 25-го у проживающаго в Елисаветграде генерал-майора **Герасима Шестака** и жены его **Параскевы** родился сын, коего молитвовал, имя нарек **Александром** священник Чуйков, а крестил тогож дня протоиерей Карп Павловский. Оному младенцу восприемник был помещик **Василий Иванов**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 9 об. 1817 г. № 6, генваря 11-го по учинении в церкви троекратного обыска сочетались вторым браком корпусного командира генерал-лейтенанта сын граф **Палин**, вдов, с девицею **Екатериною Васильевою**, дочерью атамана генерала **Орлова**. Обвенчаны протоиереем Карпом Павловским. По свидетельству генерал-майора дивизионного командира **Репнинскаго**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 10 об. 1817 г. № 21, апреля 4-го числа по учинении в церкви троекратного обыска вторым браком сочетались Елисаветградский купец **Марко Гансаненко** с вдовствующей карнетшою **Дариною Чорбиной**, коих обвенчал священник Карп Чуйков. Свидетели были Елисаветградские мещане Иван Корнеенко и Фотий Дилишченков. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 11 об. 1817 г. № 37, августа 30-го по учинении в церкви троекратного обыска первым браком сочетались Елисаветградской почтовой конторы канцелярист **Иван Суботин** с девицею **Пелагией**, губернской секретарши **Варвары Трофимовой** дочерью, коих обвенчал священник Даниил Черкасский. Свидетели были титулярный советник **Харченко** и дворянин **Иван Диков**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 14 об. 1817 г. № 25, сентября 23-го подполковника **Петра Миллера** жена его **Королина** умре, коей от роду лет 23, от горячки. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 15 об. 1817 г. № 28, ноября 4-го генерала **Герасима Шестакова** сын **Александр** умре, 1 год, от родимца. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 19 об. 1817 г. № 24, № 25, февраля 8-го у губернского секретаря **Алексея Рожницкого** и жены его **Параскевы** родились два сына, коих молитвовал и нарек **Георгием** и **Лукою** и тогож дня крестил приходский священник **Георгий Рускевич**. Оным младенцам восприемниками были: Губернский секретарь **Иосиф Фисунов** и коллежский регистратор **Димитрий Иванченков**. МК г. Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 20 об. 1817 г. № 39, марта 6-го у проживающего в Елисаветграде **Федора Младановича** и жены его **Василисы** родился сын, коего молитвовал, нарек **Василием** и тогож дня крестил священник **Макарий Михайлов**. Оному младенцу восприемник был здешний мещанин **Андрей Хальзев**. МК г. Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 22 об. 1817 г. № 62, мая 9-го у проживающего в Елисаветграде губернского секретаря **Прокофия Фридовского** и жены его **Ксении** родился сын, коего молитвовал, нарек **Николаем** и 10-го числа крестил священник **Георгий Рускевич**. Оному младенцу восприемником был помещик майор **Сергей Абертасов**. МК г. Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 24 об. 1817 г. № 85, июля 15-го у губернского секретаря **Романа Жданова** и жены его **Марии** родился сын, коего молитвовал, нарек **Владимиром** приходский священник **Макарий Михайлов**, а 20-го числа крестил священник **Георгий Рускевич**. Оному младенцу восприемником был титулярный советник **Осип Фисунов**. МК г. Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 26 об. 1817 г. № 112, октября 11-го у проживающего в Елисаветграде отставного поручика **Феодосия Абрамова** и жены его **Евдокии** родилась дочь, которую молитвовал, нарек **Анною** и крестил тогож дня приходский священник **Макарий Михайлов**. Восприемница была губернского регистратора **Василия (Владиховича)** жена **Фекла**. Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 36 об. 1817 г. № 44, ноября 12-го у проживающего в Елисаветграде дворянина **Ивана Лончковского** сын **Иаков**, 5 лет, от завалок. МК г. Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 41 об. 1817 г. № 14, апреля 24-го у помещика майора **Ивана Набокова** и жены его **Анны** родился сын, коего молитвил, имя нарек **Савою** и крестил священник **Трофим Черняховский**. Оному младенцу восприемник был полковник **Лисаневич**. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-195 л. 43 об. 1817 г. № 38, ноября 16-го города Елисаветграда у губернского секретаря **Николая Вергилесова** и жены его **Марии** родилась дочь, кою молитвил, имя нарек **Параскевою** и крестил священник **Трофим Черняховский**. Восприемницею была жена (Даспенского). МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1817 г.

ДАОО 37-3-1951817 г. МК г. Елисаветграда Ковалевской Покровской церкви на 1817 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-215 л. 15 об. 1819 г. № 18, августа 5-го умре вдова **Красноглазова Феодосия**, 105 лет, натуральною. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1819 г.

ДАОО 37-3-215 л. 24 об. 1819 г. № 121, октября 13-го у проживающего в Елисаветграде дворянина **Космы Вергелесова** и жены его **Евфросинии** родился сын, коего молитвил, имя нарек **Филимоном** и крестил 14-го числа приходский священник **Макарий Михайлов**. Восприемник мещанин **Тарас Литвиненко**. МК г. Елисаветграда Греческой церкви Владимирской Богоматери на 1819 г.

ДАОО 37-3-215 л. 31 об. 1819 г. б/н, июля 27-го по учинении в церкви троекратного обыска первым браком сочетались служащий инвалидной команды майор **Иван Косюра** со вдовою **Наталиєю Марковскою**, коих обвенчал 28-го числа приходский священник **Макарий Михайлов**. Поручители были подпорутчик **Стойков** и капитан **Беркич**. МК г. Елисаветграда Греческой церкви Владимирской Богоматери на 1819 г.

ДАОО 37-3-215 л. 35 об. 1819 г. № 44, сентября 17-го умре вдовы капитанши **Марьи Турчановской** незаконноприжитый сын **Даниил**, 1 год, от поносу. МК г. Елисаветграда Греческой церкви Владимирской Богоматери на 1819 г.

ДАОО 37-3-215 л. 37 об. 1819 г. № 66, декабря 24-го у дворянина **Кузьмы Вергелесенка** умре сын **Филипп**, 1 год, от младенческой. МК г. Елисаветграда Греческой церкви Владимирской Богоматери на 1819 г.

ДАОО 37-3-215 л. 40 об. 1819 г. № 4, генваря 30-го слободы Набоковой у помещика **Иоана Набокова** и жены его **Анны** родился сын, коего молитвил, имя нарек Григорием и крестил приходский священник Семион Кушакевич. Оному младенцу восприемником был губернский правентмейстер **Самсон Рожнов**. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1819 г.

ДАОО 37-3-215 л. 46 об. 1819 г. № 12, мая 18-го города Елисаветграда по троекратно обыску третьим браком сочетались прапорщик **Николай Вергилецкий** с девицею **Марфою**, дочерью Иоана Киевского, коих обвенчал священник Семион Кушакевич. Поручители: губернский секретарь Иоан Савицкий. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1819 г.

ДАОО 37-3-2151819 г. МК г. Елисаветграда Покровской церкви (предместья Ковалевки) на 1819 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-326 л.1 об. 1826 г. № 5, генваря 12-го у титулярного советника **Феодора Омельченка** и жены его **Евдокии** родилась дочь, которую молитвил, имя нарек **Александрою** и 15-го числа крестил приходский священник Карп Чуйков. Восприемница была отставного майора **Ильи Прокоповича** жена **Улиана**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-326 л. 5 об. 1826 г. № 46, марта 29-го у архитектора военного поселения 3-го резервного кавалерийского корпуса поселений титулярного советника **Павла Шмита** и жены его **Марии** родился сын, коего молитвил, наименовал **Виктором** и 30-го числа крестил приходский священник Диомид Смириский. Оному младенцу восприемником был тогож корпуса квартирмейстер полковник **Шиц**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1826 г.

*ДАОО 37-3-326 л. 7 об. 1826 г. № 73, июля 16-го Александрийского уезда у помещика штабс-ротмистра **Хорвата** и жены его **Любови** родился сын, которого молитвил, наименовал **Николаем** и тогож дня крестил священник Андрей Билецкий. Оному младенцу восприемником был карнет **Пищевич**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-326 л.13 об. 1826 г. № 136, декабря 12-го у титулярного советника **Феодора Омельченка** и жены его **Евдокии** родился сын, которого молитвил, наименовал **Андреем** и 13-го дня крестил священник Белецкий. Оному младенцу восприемником Елисаветградского уезда помещик надворный советник **Михаил Бутович**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-326 л. 23 об. 1826 г. №7, февраля 18-го умре помещика **Бутовскаго** дочь **Анна**, 1 год, от кашлю. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-326 л. 24 об. 1826 г. № 17, мая 24-го умре помещик штабс-ротмистр **Илия Лазаревич**, 56 лет, от паралича. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-326 л. 25 об. 1826 г. № 40, сентября – умре коллежский секретарь **Иван Горбенко**, 40 лет, от чехотки. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-326 л. 33 об. 1826 г. № 19, февраля 14-го у коллежского регистратора **Александра Колчинскаго** и жены его **Евдокии** родился сын, которого молитвил, имя ему нарек **Василием** и 16-го числа крестил священник Макарий Михайлов. Восприемник был майор Иван Третьцкий. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-326 л. 64 об. 1826 г. № 46, августа 13-го у дворянина **Димьяна Кузминскаго** дочь девица **Феодосия** умре, 14 лет, чихоткою. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-326 л. 71 об. 1826 г. № 4, генваря 30-го города Елисаветграда у губернского секретаря **Николая Вергелетскаго** от жены его **Марии** родился сын **Григорий**, коего молитвовал и крестил священник Симеон Кушакевич. Восприемником был титулярный советник **Клевцов**. МК г. Елисаветграда форштатской Знаменской церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-326 л. 71 об. 1826 г. № 6, февраля - города Елисаветграда у дворянина **Прокофия Радишевскаго** от жены его **Матроны** роди лся сын **Иполит**, коего молитвовал и крестил священник Симеон Кушакевич. Восприемником был губернский секретарь **Иван Немчинов**. МК г. Елисаветграда форштатской Знаменской церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-326 л. 73 об. 1826 г. № 10, октября 7-го погребал иерей Симеон Кушакевич города Елисаветграда капитана **Кузминского** жену **Анну**, 40 лет, натурально. МК г. Елисаветграда форштатской Знаменской церкви на 1826 г.

ДАОО 37-3-3261826 г. МК г. Елисаветграда предместья Ковалевки Покровской церкви на 1826 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-3261826 г. МК г. Елисаветграда Единоверческой Преображенской церкви на 1826 г.- просмотрено.

ДАОО 37-3-339 л. 3 об. 1828 г. № 39, мая 26-го у генерал-майра **Маевского** и жены его **Анны** родился сын **Николай**, коего молитвил священник Андрей Белецкий, а крестил 27-го число протоиерей Карп Павловский. Восприемником был Кирасирской дивизии командир генерал-лейтенант **Платон Каблуков**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 5 об. 1828 г. № 96, августа 25-го у дворянина **Антония Ланчковского** и жены его **Анастасии** родился сын **Тит**, коего молитаил и крестил священник Д. Смирнский. Восприемником был губернский секретарь **Иван Ланчковский**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 8 об. 1828 г. № 147, декабря 28-го у помещика **Ивана Сулова** и жены его **Наталии** родился сын **Еварест**, коего молитвовал, имя нарек священник Д. Смирнский, а крестил 29-го числа протоиерей Карп Павловский. Восприемником был генерал-майор и кавалер Иван Иванов сын Шиц. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 15 об. 1828 г. № 18, марта 27-го сводной пехотной дивизии генерала **Сергея Маевского** жена **Мария** умре, 21 год, от родов. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 15 об. 1828 г. № 23, апреля 23-го у генерала **Сергея Маевского** дочь (-) умре, 6 лет, от чехотки. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 15 об. 1828 г. № 38, июня 25-го титулярного советника **Базилевича** дочь **Мария** умре, 1 год, от поносу. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 16 об. 1828 г. № 25, июля 6-го у генерал-майора **Маевского** сын **Николай** умре, 1 год, от поносу. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 18 об. 1828 г. № 71, ноября 29-го умре вдовствующая титулярная советница **Матрона Жуковская**, 60 лет, натурально. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 23 об. 18 об. 1828 г. № 34, марта 12-го у отставнаго поручика **Феодосия Аврамова** и жены его **Евдокии** родился сын, которого молитвил, имя ему нарек **Ефимом** священник Петр Лисневский и 12-го числа крестил священник Макарий Михайлов. Восприемник был отставной поручик **Яков Журавский**. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 24 об. 1828 г. № 49, апреля 15-го у губернского секретаря **Василия Лазаревича** и жены его **Параскевы** родилась дочь, которую молитвил, имя ей нарек **Александрю** священник Макарий Михайлов. Восприемница была дворянина **Викентия Тибулевича** жена **Юзефина**. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 30 об. 1828 г. № 137, октября 20-го у губернского регистратора **Ивана Лончковского** и жены его **Марии** родился сын, которого молитвил, имя ему нарек **Иаковом** священник Петр Лисневский, а крестил 21-го числа Священник Макарий Михайлов. Восприемник был губернский секретарь Кондрат Костенко. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 30 об. 1828 г. № 2, генваря 18-го по учении в церкви троекратнаго обыска первым браком сочетались Елисаветградский мещанин **Павел Добровольский**, холост, с девицею **Меланиею**, умершаго отставнаго солдата Ивана Лобанова дочерью, коих обвенчал приходский священник Петр Лисневский. Поручителями были проживающий в Елисаветграде дворянин **Феодосий Чиховский**, Елисаветградский мещанин **Александр Добровольский**, **Симеон Логинов**, **Самоил Добровольский**. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 47 об. 1828 г. № 156, декабря 15-го титулярный советник **Пантилимон Вищипинов** умре, 60 лет. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 53 об. 1828 г. № 21, мая 1-го города Елисаветграда 2-го Украинского Уланскаго полка у аудитора **Филипа Крыжановскаго** от жены его **Пилагии** родился сын **Василий**, коего молился и 2-го числа крестил иерей Симион Кушакевич. Восприемник был капитан **Степан Рево**. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 53 об. 1828 г. № 25, мая 6-го города Елисаветграда у капитана **Павла Смолина** от жены его **Феодосии** родился сын **Александр**, коего молился и 7-го числа крестил Симион Кушакевич. Восприемником был генерал-майор **Шостаков**. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 53 об. 1828 г. № 28, мая 15-го города Елисаветграда губернскаго канцеляриста **Николая Вергелецкаго** от жены его **Марии** родилась дочь **Александра**, кою молился и крестил 16-го числа иерей Симион Кушакевич. Восприемница была стряпчаго жена **Марья Долинская**. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 56 об. 1828 г. № 47, сентября 8-го Рыльскаго пехотнаго полка 3-го батальона полковника **Зубова** от жены его **Ефросинии** родилась дочь **Ольга**, кою молился и крестил 9-го числа иерей Симион Кушакевич. Восприемница была помещица **Екатерина Потемкина**. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 57 об. 1828 г. № 56, ноября 12-го города Елисаветграда коллежскаго регистратора **Александра Шастаковскаго** от жены его **Стипаниды** родилась дочь (-), кою молился и 14-го числа крестил иерей Симион Кушакевич. Восприемница была мещанка Ульяна дочь Васильева. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 65 об. 1828 г. № 8, февраля 3-го у Елисаветградскаго Нижняго земскаго Суда секретаря титулярнаго советника **Федора Омельченка** и жены его **Евдокии** родился сын, коему имя нарек **Василием** и 4-го числа крестил протоиерей Федор Левицкий-Роголя. Восприемничал майор **Михайло Буговский**. МК г. Елисаветграда предместья Ковалевки Покровской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-339 л. 79 об. 1828 г. № 34, ноября 15-го родившуюся, крестил священник Константин Купин 20-го числа младенцу **Марию** от родителей дворянина **Григория Ясинскаго** и жены его **Екатерины**. Восприемница здешняго купца **Федора Орликова** жена **Ольга**. МК г. Елисаветграда Единоверческой Преображенской церкви на 1828 г. ДАОО 37-3-339 л. 84 об. 1828 г. № 28, декабря 15-го у дворянина **Григория Ясинскаго** дочь младенец **Мария** умре, 1 год, натурально. МК г. Елисаветграда Единоверческой Преображенской церкви на 1828 г.

ДАОО 37-3-369 л. 1 об. 1830 г. № 4, генваря 13-го Елисаветградскаго Нижнего Земскаго суда у канцеляриста **Иоанна Калетовскаго** и жены его **Марфы** родилась дочь **Татяна**, кою молился и крестил 14-го числа священник Андрей Белецкий. Восприемники: губернский регистратор **Адам Крижановский** и губернскаго регистратора **Короновскаго** жена **Домникия**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 2 об. 1830 г. № 61, апреля 8-го 1-го Бугскаго Уланскаго полка, прикомандированнаго Елисаветградской Военной Полиции в исполнении должности квартальнаго надзирателя прапорщика **Максима Абазы** и ижены его **Параскевы** родился сын **Евтихий**, коего молился и тогож дня крестил священник Андрей Белецкий. Восприемник старший адъютант корпуснаго штаба штабс-ротмист **Лука Островерхов** и провиантскаго чиновника **Сельченкова** 14-го класса жена **Александра**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 2 об. 1830 г. № 64, апреля 13-го у дворянина **Симеона Висоцкаго** и жены его **Марфы** родилась дочь **Ирина**, кою молился и крестил священник Максим Гординский. Восприемниками были губернский регистратор **Иоанн Федорченко** и губернскаго регистратора **Короновскаго** жена **Домникия**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 3 об. 1830 г. № 92, июня 12-го у дворянина **Александра Радовича** и жены его **Евдокии** родился сын **Петр**, коего молился и крестил священник Диомид Смирнский. Восприемники: Елисаветградский купец **Георгий Чернявский** и стряпчаго **Долинскаго** жена **Мария**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 4 об. 1830 г. № 125, августа 16-гоу командира поселенных эскадронов 1-го Бугскаго Уланскаго полка майора **Эдуарда Марницы** и жены его **Анны** родился сын **Владимир**, коего молился священник Диомид Смирнский, а крестил 20-го числа протоиерей и кавалер Карп

Павловский. Восприемники: помещик подполковник Христиан Агт и вдова баронесса Анна Сакена. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 5 об. 1830 г. № 168, ноября 7-го у состоящего по кавалерии майора **Афанасия Островскаго** и жены его **Елисаветы** родилась дочь **Екатерина**, кою молитвовал и тогож дня крестил священник Диомид Смирнский. Восприемники: статскаго советника **Феодора Стратомировича** дочь **Александра** и сын **Островскаго Николай**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 8 об. 1830 г. № 26, октября 3-го поучинении в церкви троекратнаго обыска, первым браком сочетались артиллерии генерал-майор и кавалер **Иоанн Бартоломей** с дочерью коммерции советника **Иоанна Фундуклеева** девицею **Ольгою**, коих обвенчал протоиерей и кавалер Карп Павловский. Поручители: титулярный советник **Иосиф Фисунов** и коллежский регистратор **Павел Каневский**. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 9 об. 1830 г. № 7, марта 12-го помещицы **Екатерины Масляниковой** дочь **Любовь** умре, 19 лет, от чехотки. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 9 об. 1830 г. № 21, июня 7-го у дворянина, служащаго при питейной конторе **Симеона Висоцкаго** дочь **Ирина** умре, 1 год, от кашлю. МК г. Елисаветграда Соборной Успенской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 41 об. 1830 г. № 28, февраля 23-го жительствующаго в Елисаветграде у оберофицерскаго сына **Филипа Молодановича** и жены его **Анны** родился сын, коего молитвовал, имя нарек **Поликарпом** и тогож дня крестил священник Макарий Михайлов. Восприемники были Елисаветградский мещанин Василий Добровольский, отставного солдата Григория Ващенко жена. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 44 об. 1830 г. № 62, апреля 13-го у проживающаго в городе Елисаветграде дворянина **Викентия Тубилевича** и жены его **Юзефины** родился сын, коего молитвил, имя нарек **Николаем** и 24-го числа крестил священник Петр Лисневский. Оному младенцу восприемник был поручик помещик **Николай Малчевский** и купчиха **Констанция Пашутинова**. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 46 об. 1830 г. № 74, июня 2-го Елисаветградскаго Нижнего Земскаго суда у коллежскаго регистратора **Александра Кольчицкаго** и жены его **Евдокии** родился сын, коего молитвил, имя нарек **Лукианом** священник Макарий Михайлов, а крестил 4-го числа священник Петр Лисневский. Оному младенцу восприемниками были Херсонской губернии коллежский асессор **Петр Васильев сын Могилянский** и помещица Херсонской губернии Елисаветградскаго уезда вдова поручица **Евдокия Иванова Полидорова**. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 50 об. 1830 г. № 120, сентября 20-го у коллежскагорегистратора в Елисаветградском Нижнем Земском суде **Ивана Ланчковскаго** и жены его **Марии** родилась дочь, кою молитвил, имя нарек **Надеждою** священник Макарий Михайлов, а крестил тогож дня священник Петр Лисневский. Восприемниками были: дворянин, жительствующий в Елисаветграде **Корней Криницкий** и отставного унтер офицера **Семена Сергеева** жена **Ксения**. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 50 об. 1830 г. № 121, сентября 20-го у жительствующаго в Елисаветграде, из евреев, **Якима Добровольскаго** и жены его **Улианы** родился сын, коего молитвил, имя нарек **Ефстафием** и крестил 21-го числасвященник Макарий Михайлов. Восприемники были Елисаветградские мещане Григорий Малюгин и Марфа Яблучкина. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 59 об. 1830 г. № 34, сентября 16-го по учинении в церкви троекратнаго обыска вторым браком сочетались отставной прапорщик **Иван Григорьев сын Григориев** со вдовою штабс-капитаншею **Мариною**, умершаго штабс-капитана **Павла Турчанинова** женою, коих обвенчал приходский священник Макарий Михайлов. Поручители были отставной штабс-ротмистр Ерофей Ильин, прапорщик Николай Зева, отставной унтер-офицер Симион Митюков, отставной солдат Роман Туров. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 60 об. 1830 г. № 38, ноября 9-го по учинении в церкви троекратного обыска первым браком сочетались служивший в Уланском полку товарищем **Мойсей Петров сын Яновский** с девицею **Анною** Елисаветградскаго мещанина Иосифа Никитина дочерью, коих обвенчал приходский священник Петр Лисневский. Поручители: отставной солдат Федор Похла, Елисаветградские мещане Трофим Никитин, Дмитрий Босенко, Иван Разанцов. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 64 об. 1830 г. № 65, августа 14-го умре жительствующий в городе Елисаветграде Хорунжий **Тимофей Кузьминский**, 82 года, натуральною. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 65 об. 1830 г. № 44, ноября 29-го у дворянки **Кузьминской** дочь **Мария** умре, 20 лет, от водяной болезни. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 76 об. 1830 г. № 30, июня 1-го у помещика 8-го класса **Петра Лабри** и жены его **Елены** родился сын, коего молитвил, имя нарек **Константином** и 3-го числа крестил священник Симеон Кушакевич. Восприемник генерал-майор Дмитрий Михайлов Станкович. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 77 об. 1830 г. № 31, июня 8-го у проживающаго в городе Елисаветграде прапорщика **Николая Вергелецкого** и жены его **Марфы** родилась дочь, кою молитвил, имя ей нарек **Марья** и 9-го числа крестил священник Симеон Кушакевич. Восприемники: мещанин Илья Корпаушенко и мещанка Настасия Гордеева. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 л. 80 об. 1830 г. № 7, августа 29-го по учинении в церкви троекратного обыска первым браком сочетались инвалидной команды солдат Стефан Бакун с девицею **Анною**, **выкреста Добровольскаго** дочерью, коих обвенчал священник Симеон Кушакевич по свидетельству начальника команды капитана Сукоевского и унтер офицера Мироненкова. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1830 г.

ДАОО 37-3-369 1830 г. МК г. Елисаветграда Ковалевской Покровской церкви на 1830 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-369 л. 102 об. 1830 г. № 5, генваря 26-го обвенчал протоиерей Кондрат Парфенов по законному обыску, губернскаго регистратора **Иосифа Иванова сына Губскаго** с девицею Елисаветградскаго умершаго мещанина Внифатия Шапошникова дочерью **Мариною**, оба первым браком. Поручители: дворянин Александр Тимофеев сын Радоичин и купец Димитрий Гваздочович. МК г. Елисаветграда Единоверческой Преображенской церкви на 1830 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-484 1836 г. МК г. Елисаветграда Корпусного Успенскаго собора на 1836 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-484 1836 г. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирской Богоматери церкви на 1836 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-484 1836 г. МК г. Елисаветграда Форштатской Знаменской церкви на 1836 г. – просмотрено.

ДАОО 37-3-484 л. 71 об. 1836 г. № 5, марта 1-го у помещика гвардии штабс-капитана **Николая Яковлева Эрдели** и законной дены его **Софии Васильевой** родилась дочь **Антонина**, которую молитвил, имя нарек и крестил тогож дня приходский священник Адриан Никитин Погорелов. Восприемники были губернский предводитель **Владимир Яковлев Эрдели** и генерал-майорша **Вера Яковлева Живкович**. МК г. Елисаветграда Ковалевской Покровской церкви на 1836 г.

ДАОО 37-3-484 1836 г. МК г. Елисаветграда Единоверческой Преображенской церкви на 1836 г. – просмотрено

ДАОО 37-3-1137 л. 24 об. 1854 г. № 44, июля 19-го рождена и 25-го крещена священником Симеоном Рыбчинским младенца **Мария**, дочь Кантонистскаго дивизиона, состоящаго при 2-ом округе Новороссийскаго военнаго поселения унтер-офицера **Михаила Яковлева Дремлюги** и жены его законной **Марфы Авдиевой**. Восприемники: корпуса инженеров подпоручик Константин Захариев Миреев и вдова умершаго титулярнаго советника Тодорскаго Наталия Федорова дочь. МК г. Елисаветграда Корпусного успенскаго собора на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 28 об. 1854 г. № 61, августа 14-го рождена и 22-го крещен священником Симеоном Рыбчинским младенец **Димитрий**, сын гусарскаго Его королевскаго Высочества принца Фридриха Вильгельма Прусскаго полка, майора **Николая Романова Кишкина** и законной жены его **Мариамны Семеновой** дочери, оба православные. Восприемники: Курской губернии фатежскаго уезда помещик корнет **Симеон Романов Кишкин** и вдова поручица **Параскева Игнатиева Навроцкая**. МК г. Елисаветграда Корпусного успенскаго собора на 1854 г.

*ДАОО 37-3-1137л. 28 об. 1854 г. № 30, сентября 3-го рождена и 5-го крещена протоиереем Андреем Белецким младенца **Мария**, дочь коллежскаго секретаря **Андрея Михайлова Достоевскаго** и законной жены его **Домникии Ивановой**. Восприемники: коллежский секретарь Иоанн Прокофьев Федорченко и жена коллежскаго секретаря Александра Матвеева дочь Погорелко. МК г. Елисаветграда Корпусного успенскаго собора на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 88 об. 1854 г. № 5, генваря 16-го рожден и 17-го крещен **Александр**, сын штаба первых восьми Округов аудитора губернскаго секретаря **Петра Васильева сына Шматько** и законной его жены **Софии Ивановой**, оба православные. Восприемники: коллежский секретарь Дмитрий Иванов Чернявский и штаба кавалерийскаго корпуса обер аудитора титулярнаго советника Косьмы Некрасова жена Варвара Николаева дочь. МК г. Елисаветграда Владимирския Богоматери церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 124 об. 1854 г. № 57, июля 1-го рожден и 3-го крещен **Константин**, сын дворянина **Семена Федорова Меженцева** и жены его **Марии Матвеевой**, оба православные. Восприемники: Елисаветградский станционный смотритель Илия Павлов Стеломахович и Елисаветградскаго мещанина Евсея Нечепуренка дочь (-). МК г. Елисаветграда Владимирския Богоматери церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 129 об. 1854 г. № 74, июля 31-го рожден и августа 6-го крещена **София**, дочь Кирасирскаго Ея Высочества Елены Павловны полка штабс-ротмистра **Симеона Петрова сына Потоцкаго** и жены его **Анны Васильевой**, оба православные. Восприемники: коллежский асесор **Григорий Василюв сын Соколов-Бородкин** и отставнаго ротмистра **Кирилла Соколова-Бородкина** жена **Варвара Петрова** дочь. МК г. Елисаветграда Владимирския Богоматери церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 208 об. 1854 г. № 3, геваря 3-го рожден и 9-го крещен **Иоанн**, сын отставнаго подпоручика **Стефана Иванова сына Русанова** и жены его законной **Марфы Федоровой**, оба православные. Восприемники: отставный полковник **Константин Эммануелев сын Саргани** и умершаго генерала от кавалерии **Георгия Эммануеля** дочь девица **Варвара**. г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 214 об. 1854 г. № 16, февраля 16-го рожден и 28-го крещен **Федор**, сын командира военно-рабочаго баталиона № 3 барона майора **Петра Карлова Медем**, лютеранскаго вероисповедания и жены его законной **Клавдии Вячеславовой**, православнаго вероисповедания. Восприемники: помещик гвардии капитан **Владимир Яковлев сын Нечай** и Новомиргородскаго уланскаго полка ротмистра **Николая Иванова сына Грузевич-Нечай** жена **Елисавета Алексеева** дочь. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 293 об. 1854 г. № 102, августа 5-го умре и 8-го погребен дворянин **Иван Кандыба**, 72 года, от старости. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 299 об. 1854 г. № 121, сентября 3-го умре и 6-го погребен отставной капитан **Дмитрий Жаховский**, 50 лет, от водяной болезни. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 328 об. 1854 г. № 20, 1853 года сентября 12-го рожден и 1854 года июня 1-го крещен **Георгий**, сын уволеннаго от службы полковника **Константина Эмануелева сына Саргани** и законной жены его **Елисаветы Георгиевой** дочери, оба православнаго вероисповедания. Восприемники: Кирасирскаго военнаго ордена полка подполковник **Георгий Георгиев Эмануель** и жена майора Александра Георгиева дочь Вах. МК г. Елисаветграда (предместья Ковалевки) Покровской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 350 об. 1854 г. № 7, мая 31-го венчаны служащий в Херсонской казенной палате коллежский секретарь **Алексей Димитриев сын Юзефович**, православный, первым браком, 28 лет и девица, дочь ротмистра (ныне полковника) **София Вассарионовна Богуславская**, православная, первым браком, 19 лет. Поручители по жениху: новомиргородскаго уланскаго полка поручик

Юлиус Андреев сын Штоль и отставной поручик **Николай Колин**. Поручители по невесте: Кирасирскаго Ея императорскаго Высочества Великой княгини Марии Федоровны полка штабс-ротмистр Павел Петров сын Кошкуль и прусско подданный **Антон фон Гарниер**. МК г. Елисаветграда (предместья Ковалевки) покровской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 356 об. 1854 г. № 2, февраля 26-го умре и 28-го погребен коллежский регистратор **Корней Игнатиев Панковский**, 91 год, от престарелости. МК г. Елисаветграда (предместья Ковалевки) покровской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 408 об. 1854 г. № 12, августа 22-го венчаны священником Георгием Берлацким отставной штаб-ротмистр **Стефан Семенов сын Никора**, православнаго исповедания, первым браком, 30 лет и коллежскаго секретаря **Димитрия Лазаревича** дочь **Любовь**, православнаго исповедания, первым браком, 22 года. Поручтели по жениху: Александрійскаго уезда помещик **Иван Иванов Чечин** и тогож уезда помещик, штабс- капитан Елисей Василиев (Евле). Поручители по невесте: Александрійскаго уезда помещик Севастьян Иванов Демченко и и тогож уезда поручик **Иван Ильин Лазаревич**. МК г. Елисаветграда кладбищенской Петропавловской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 409 об. 1854 г. № 16, сентября 12-го венчаны священником Георгием Берлацким 8-го округа 1-й волости ротмистр **Игнатий Флорентиев Рутковский**, православный, вторым браком, 49 лет и коллежскаго секретаря **Димитрия Лазаревича** дочь **Надежда**, православная, первым браком, 24 года. Поручтели по жениху: помещик штабс-капитан **Григорий Василиев Трембицкий** и ротмистр **Николай Ильин Лазаренко**. Поручители по невесте: **Павел Павлов Золотницкий** и Ея Высочества Александы Иосифовны полка майор **Карл Карлович Шлимер**. МК г. Елисаветграда кладбищенской Петропавловской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 410 об. 1854 г. № 20, ноября 10-го венчаны священником Георгием Берлацким отставной поручик **Иосиф Яковлев Костецкий**, православный, вторым браком, 48 лет и Елисаветградская мещанка **Евдокия Федорова** дочь **Зайцова**, православная, первым браком, 27 лет. Поручтели по жениху: Елисаветградские мещане Андрей Максимов Твердоступ и Тихон Герасимов Твердоступ. Поручители по невесте: Тимофей Гриогриев Ольховников и Иван Иванов Баптист. МК г. Елисаветграда кладбищенской Петропавловской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1137л. 431об. 1854 г. № 50, октября 6-го умре и 7-го погребен отставной коллежский регистратор **Никита Иванов Гайдак**, 58 лет, от простуды. МК г. Елисаветграда кладбищенской Петропавловской церкви на 1854 г.

ДАОО 37-3-1188 л.12 об.1855 г. № 27, апреля 6-го рожден и 18-го крещен священником Симеоном Рыбчинским сын **Александр**, Бобринецкого узда помещика, коллежскаго регистратора **Григория Александрова Ставровича** и законной жены его **Софии Эдуардовой**, оба православнаго вероисповедания. Восприемники: Бобринецкого уезда помещик майор **Лев Александров Миронов** и вдова генерал-майора **Параскева Иванова Шостакова**. МК г. Елисаветграда Корпуснаго успенскаго собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-11881855 г. № 42, июля 6-го рожден и 11-го крещен священником Симеоном Рыбчинским сын **Владимир**, Бобринецкого узда отставнаго майора **Григория Василиева** сына **Михальча** и законной жены его **Елены Казимировой** дочери, оба православнаго вероисповедания. Восприемники: Бобринецкого уезда помещик губернский секретарь **Дмитрий Василиев Михальча** и помещица Александрійскаго уезда майорша **Вера Николаева Доне**. МК г. Елисаветграда Корпуснаго успенскаго собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л.28 об.1855 г. № 52, октября 22-го рождена и 27-го крещена протоиерем Андреем Белецким младенца **Мария**, дочь Кирасирскаго Ея Императорскаго Высочества Великой княгини Елены Павловны полка, полковаго командира, генерал-майора **Василия Сергеева** сына **Брант** и законной жены его **Софии Александровой** дочери, оба православнаго вероисповедания. Восприемники: прапорщик артиллерии **Петр Александров** сын **Брант** и помещица Бобринецкого уезда майорша **Мария Павлова Брант**. МК г. Елисаветграда Корпуснаго успенскаго собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л.29 об.1855 г. № 64, октября 4-го рожден и ноября 12-го крещен настоятелем собора протоиереем Феодосием Бершацким младенец **Леонтий**, сын начальника штаба 1-го резервнаго кавалерійскаго корпуса, полковника **Михаила Леонтиева** сына **Дубельт** и законной жены его **Наталии Александровой** дочери. Восприемники: флигель-адъютант, полковник

Николай Леонтиев Дубельт и фрелина Двора Его Императорскаго Величества **Мария Александрова Пушкина**. МК г. Елисаветграда Корпусного успенского собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 36 об.1855 г. № 5, генваря 24-го венчаны настоятелем собора Феодосием Бершацким адъютант командира 1-го резервнаго Кавалерийскаго корпуса, поручик **Борис Марицов Берг**, лютеранскаго исповедания, первым браком, 28 лет и помещицы коллежской советницы **Ксении Михайловой** дочери **Соколовой**, дочь **Ксения Григориева**, православная, 17 лет. Поручители по жениху: корнет Кирасирскаго военнаго ордена полка **Михаил Иванов Николаев** и корнет Кирасирскаго Ея Императорскаго Высочества княгини Елены Павловны полка, **Леонид Николаев** сын **Хорват**. Поручители по невесте: помещик, отсавной поручик **Николай Николаев** сын **Хорват** и генерал-майор **Даниил Петров** сын **Бутовский**. МК г. Елисаветграда Корпусного успенского собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 45 об.1855 г. № 1, генваря 1-го умре и 3-го погребена дворянка девица **Магдалина Францова** дочь **Понятовская**, 32 года, от чахотки. МК г. Елисаветграда Корпусного успенского собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 45 об.1855 г. № 2, генваря 10-го умре и 13-го погребена статскаго советника **Иоанна Соколова**, дочь **Евгения**, 16 лет, от скарлатины. МК г. Елисаветграда Корпусного успенского собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 52 об.1855 г. № 9, апреля 27-го умре и 29-го погребена дворянка вдова **Екатерина Григориева Альбертаци**, 60 лет, натуральною смертию. МК г. Елисаветграда Корпусного успенского собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 56 об.1855 г. № 16, июня 7-го умре и 9-го погребена помещица Бобринецкаго уезда **Ольга Федорова Решетилова**, 48 лет, от холеры. МК г. Елисаветграда Корпусного успенского собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 59 об.1855 г. № 33, июня 24-го умре и 26-го погребена вдова генерал-майорша **Параскева Иванова Шостакова**, 84 года, натуральною смертию. МК г. Елисаветграда Корпусного успенского собора на 1855 г. (прим: наследников *Шостаковых д. Прасковье Поле*)

ДАОО 37-3-1188 л. 59 об.1855 г. № 34, июня 24-го умре и 26-го погребена помещица Бобринецкаго уезда **Дария Григориева Палеологова**, 60 лет, от холеры. МК г. Елисаветграда Корпусного успенского собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 67 об.1855 г. № 46, августа 15-го умре и 17-го погребен помещик Бобринецкаго уезда, отсавной майор **Павел Ерофеев** сын **Барон-Остен-Сакен**, 62 года, от апоплексическаго удара. МК г. Елисаветграда Корпусного успенского собора на 1855 г. (прим: майор *Остен-Сакен – помещик д. Отрада*)

ДАОО 37-3-1188 л. 74 об.1855 г. № 65, декабря 8-го умре и 10-го погребен столоначальник Херсонской комиссариатской комиссии, губернский секретарь **Артемий Георгиев** сын **Николаев**, 45 лет, от чахотки. МК г. Елисаветграда Корпусного успенского собора на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 125 об.1855 г. № 73, октября 2-го рождена, а 4-го крещена протоиереем Павлом Кондратьевым младенца **Мария**, дочь дворянина **Игнатия Антонова** сына **Яворскаго** и законной жены его **Татьяны Алексеевой** дочери, оба православнаго исповедания. Восприемники: военно-рабочего 82-го батальона прапорщик Владимир Иванов сын Демченко и унтер-офицера 8-ми округов Федора Мойченко жена Евдокия Власиева дочь. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирския Богоматери церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 159 об.1855 г. № 3, генваря 24-го умре и 26-го погребен умершаго губернскаго секретаря **Григория Харченка** сын **Корнилий**, 19 лет, от горячки. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирския Богоматери церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 181 об.1855 г. № 61, июня 27-го умре и 30-го погребен дворянин **Иаков Космин** сын **Лозницкий**, 26 лет, от холеры. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирския Богоматери церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 184 об.1855 г. № 67, июля 2-го умре и 5-го погребен титулярнаго советника **Поликарпа Ульницкаго** сын **Роман**, 5 лет, от холеры. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирския Богоматери церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188л. 200 об.1855 г. № 96, августа 4-го умре и 7-го погребена вдова титулярная советница **Эмилия Иванова** дочь **Шрейдер**, 56 лет, от апоплексии. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирския Богоматери церкви на 1855 г

*ДАОО 37-3-1188 л. 204об.1855 г. № 96, сентября 5-го умре и 8-го погребена вдова губернская секретарша **Ксения Григориева** дочь **Добровольская**, 72 года, от старости. МК г. Елисаветграда Греческой Владимирския Богоматери церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188л. 244об.1855 г. № 37, августа 28-го родился и 29-го крещен священником Яковом Курловым сын **Константин**, отставнаго полковника **Константина Мануилова** сына **Саргани** и жены его законной **Елисаветы Георгиевой** дочери, оба православного исповедания. Восприемники: отставной ротмистр **Павел Арсениев** сын **Эмануельи** помещица девица **София Георгиева** дочь **Эмануель**. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188л. 255 об.1855 г. № 68, ноября 23-го родися и 24-го крещена священником Яковом Курловым младенца **Анна**, дочь командира военно-рабочаго 2-го баталиона подполковника **Петра Карлова** сына **Барон-фон Медем**, лютеранскаго исповедания и законной жены его **Клавдии Вячеславовой** дочери, православной. Восприемники: отставной ротмистр **Павел Арсениев сын Эмануельи** вдова полковника **Елисавета Иванова** дочь **Рославлева**. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188л. 265 об.1855 г. № 13, августа 18-го венчаны священником Яковом Курловым отставной корнет, помещик **Петр Павлов** сын **Пиварович**, православный, вторым браком, 42 года и поручика **Ивана Потемкина** дочь девица **Мария Иванова**, православная, первым браком, 29 лет. Поручители по жениху: 3-го округа подпоручик **Каленик Марков** сын **Курлов** и инженернаго корпуса юнкер **Василий Семенов** сын **Адугин**. Поручители по невесте: отставной коллежский секретарь **Павел Григориев** сын **Стойков** и дворянин **Григорий Николаев** сын **Вергелесский**. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188л. 287 об.1855 г. № 23, апреля 11-го умре и 14-го погребена вдова поручица **Марфа Стойкова**, 94 года, от старости. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188л. 287 об.1855 г. № 44, апреля 10-го умре и 13-го погребен отставной капитан **Леонтий Мануйлов**, 55 лет, от чахотки. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 336 об.1855 г. № 89, августа 5-го умре и 8-го погребена вдова майорша **Надежда Ревина**, 49 лет, от воспаления легких. МК г. Елисаветграда Знаменской церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188л. 380 об.1855 г. № 25, сентября 13-го рожден и 21-го крещен сын **Владимир**, генеральнаго штаба подполковника **Аркадия Андреева** сына **Шафонскаго** и законной жены его **Марии Константиновой** дочери, оба православные. Восприемники: уволенный от службы капитан **Николай Яковлев** сын **Эрдели** и жена надворного советника **Александра Федотова** дочь **Вунец**. МК г. Елисаветграда (предместья Ковалевки) Покровской церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188л. 402 об.1855 г. № 5, генваря 20-го умре и 23-го погребена вдова майорша **Мария Иванова** дочь **Сулимовская**, 48 лет, от горячки. МК г. Елисаветграда (предместья Ковалевки) Покровской церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188л. 466 об.1855 г. № 24, ноября 1-го венчаны окончивший курс медицинских наук в университете св. Владимира казенокошник лекарь **Николай Иванов Соловьев**, православный, первым браком, 24 года и московскаго воспитательнаго дома воспитанница **Параскева Николаева Тимковская**, православная, первым браком, 21 год. Поручители по жениху: помещик ротмистр **Николай Лазаревич** и поручик **Иван Лазаревич**. Поручители по невесте: губернский регистратор **Андрей Чернов** и дворянин **Григорий Селиванов**. МК г. Елисаветграда кладбищной Петропавловской церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 471 об.1855 г. № 3, февраля 4-го умре и 5-го погребен коллежскаго секретаря **Якова Фадеева Сарнацкаго** сын **Антоний**, 6 лет, от простуды. МК г. Елисаветграда кладбищной Петропавловской церкви на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 567 об.1855 г. № 9, генваря 17-го умре и 19-го погребена дворянка **Мария Иванова Славинская**, римско-католическаго исповедания, 60 лет, от старости. МК 1-го Кав. Округа г. Новогеоргиевска Успенскаго молитвеннаго дома 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 612 об.1855 г. № 9, июня 15-го умре и 17-го погребена вдова умершаго коллежскаго регистратора **Алексея Петрова Егорова**, жена **Анна Михайлова**, 35 лет, от холеры. МК г. Новогеоргиевска Успенскаго молитвеннаго дома на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 612 об.1855 г. №76, июня 16-го умре и 18-го погребена Кирасирскаго военнаго ордена полка берейтора 14-го класса коллежскаго регистратора **Леонтия Васильева Лупала**, дочь **Анна**, 3 года, от холеры. МК 1-го Кав. Округа г. Новогеоргиевска Успенскаго молитвеннаго дома на 1855 г.

ДАОО 37-3-1188 л. 680 об.1855 г. № 381, декабря 18-го умре и 20-го погребен 1-го Кавалерийскаго Округа аудитор, губернский секретарь **Андрей Иванов Гриднев**, 41 год, от чахотки. МК 1-го Кав. Округа г. Новогеоргиевска Успенскаго молитвеннаго дома на 1855 г.

ДАОО 37-2-136 л. 15 об. 1874 г. № 30, февраля 7-го рожден, а марта 7-го крещен младенец **Рафаил**, сын помещика Елисаветградскаго уезда **Рафаила Александрова** сына **Карачона** и жены его **Екатерины Димитриевой**, оба православные. Восприемники: отставной капитан **Иван Григорьев** сын **Воробьев** и жена помещика Елисаветградскаго уезда **Леонида Петровна Ревуцкая**. МК Елисаветграда Успенскаго собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 24 об. 1874 г. № 42, марта 1-го рождена, а апреля 24-го крещена **София**, дочь дворянина **Павла Парменова** сына **Леонтовича** и жены его **Марии Николаевой**, оба православные. Восприемники: ротмистр **Николай Елисеев** сын **Чечель** и титулярнаго советника **Виктора Пашенко** жена **Ольга Христофорова**. МК Елисаветграда Успенскаго собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 31 об. 1874 г. № 53, мая 15-го рождена, а 28-го крещена **Елисавета**, дочь губернскаго секретаря **Николая Владимиров** сына **Трофимова** и жены его **Анны Павловой**, оба православные. Восприемники: поручик **Васили Петрович Гартопани** жена профессора Прагскаго политехническаго института **Войтеха Павловича Шафарина** **Надежда Владимировна** дочь. МК Елисаветграда Успенскаго собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 43 об. 1874 г. № 70, июня 15-го рождена, а июля 20-го крещена **Ольга**, дочь коллежскаго секретаря **Федора Васильева** сына **Гудим-Левковича** и жены его **Екатерины Александровой**, оба православные. Восприемники: землевладелец Александрыйскаго уезда поручик **Иван Ильин Лазаревич** и жена поручика **Владимира Леонтовича** **Ольга Иванова**. МК Елисаветграда Успенскаго собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 50 об. 1874 г. № 96, июля 18-го рожден, а августа 30-го крещен **Борис**, сын губернскаго секретаря **Александра Павловича Значко-Яворскаго** и жены его **Марии Григорьевой**, оба православные. Восприемники: землевладелец Александрыйскаго уезда поручик **Иван Ильин Лазаревич** и жена майора **Николая Бракера** **Мария Петрова**. МК Елисаветграда Успенскаго собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 59 об. 1874 г. № 111, сентября 27-го рожден, а октября 8-го крещен **Сергий**, сын поручика 34-й бригады **Константина Лукича Харченко** и жены его **Серафимы Васильевой**, оба православные. Восприемники: подполковник артиллерии **Михаил Василиев Очеретенко** и девица, дочь Салогуба-Сабодаша **Неонила Аристарховна Сабодаш**. МК Елисаветграда Успенскаго собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 62 об. 1874 г. № 106, октября 18-го рождена, а октября 27-го крещена **Елена**, дочь корнета, состоящаго по кавалерии **Виктора Александрова** сына **Вуича** и жены его **Параскевы Василюевой**, оба православные. Восприемники: ротмистр **Василий Василиев сын Мальчевский** и дворянина **Павла Леонтовича** жена **Мария Николаева** дочь. МК Елисаветграда Успенскаго собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 64 об. 1874 г. № 120, ноября 1-го рожден, а 3-го крещен младенец **Иосиф**, сын дворянки девицы **Ксении Иоанновны** дочери **Дойбан**, православною исповедания, незаконнорожден. Восприемники: бессрочно отпускнуой солдат **Василий Иоаннов** сын **Поляков** и отставнаго шеврониста **Алексея Войцеха** жена **София Стефанова** дочь. МК Елисаветграда Успенскаго собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 66 об. 1874 г. № 128, октября 29-го рожден, а ноября 7-го крещен младенец **Павел**, сын капитана **Михаила Осипова Туркевича**, рымско-католическаго исповедания и жены его **Елены Александровой**, православною исповедания. Восприемники: дворянин **Николай**

Александрович Лукьянович и штабс ротмистра жена **Домникия Осиповна Витвицкая**. МК Елисаветграда Успенского собора на 1874 г.

***ДАОО 37-2-136** л. 98 об. **1874** г. № 14, марта 2-го умре, а 4-го погребена вдова штабс ротмистра **Ольга Димитриева Ходина**, рожденная **Ставракова**, 56 лет, от водяной. МК Елисаветграда Успенского собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 101 об. **1874** г. № 17, марта 23-го умре, а 25-го погребена отставного поручика **Павла Александрова Абертасова** жена **Лидия Вениаминова**, 26 лет, от воспаления мозга. МК Елисаветграда Успенского собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 107 об. **1874** г. № 23, апреля 30-го умре, а мая 2-го погребена дворянка девица **Александра Авксентиева дочь Андросова**, 77 лет, от воспаления легких. МК Елисаветграда Успенского собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 125 об. **1874** г. № 112, сентября 13-го умре, а 15-го погребен **Константин**, сын губернского секретаря **Федора Гудим-Левковича**, 5 лет, от младенческой. МК Елисаветграда Успенского собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 133 об. **1874** г. № 61, ноября 14-го умре, а 16-го погребена дворянка **Дарья Литвинова**, 70 лет, натурально МК Елисаветграда Успенского собора на 1874 г.

***ДАОО 37-2-136** л. 136 об. **1874** г. № 14, декабрь (без даты) отставной штаб ротмистр **Леонтий Леонтиев Добровольский** умре, 74 года, натурально. МК Елисаветграда Успенского собора на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 155 об. **1874** г. № 22, генваря 17-го рожден, а февраля 7-го крещен сын **Алексей**, Елисаветградского городского полицейского управления помощника пристава 1-й части, коллежского регистратора **Михаила Карпова сына Тоболевича** и законной жены его **Марии Владимировой**. Восприемники: Елисаветградского уезда землевладелец, дворянин Иосиф Адамович сын Линкевич и Елисаветградская 2-й гильдии вдова купчиха Евдокия Никанорова дочь Снопкова. МК Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 169 об. **1874** г. № 42, апреля 1-го рожден, а 4-го крещен сын **Георгий**, дворянина **Иоанна Маркова сына Гнилокишкина** и жены его **Гликерии Ивановой** дочери, оба православные. Восприемники: Елисаветградские мещане Филипп Симеонов сын Шабля и Романа Лебедева жена Анна Никонова дочь. МК Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 184 об. **1874** г. № 49, июля 2-го рождена, а 4-го крещена незаконнорожденная дочь **Акилина**, проживающей в г. Елисаветграде дворянки **Марии Федоровой Касюры**, православного исповдания. Восприемники: Елисаветградский мещанин Корнилий Афанасиев сын Смирнов и Александрийского уезда с. Цыбулева поселянина Романа Наводничего жена Елена Гаврилова дочь. МК Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 250 об. **1874** г. № 2, генваря 17-го умре и 19-го погребен уволенный от службы губернский секретарь **Ияков Василюв сын Ильин**. МК Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 286 об. **1874** г. № 67, декабря 20-го умре и 23-го погребен сын **Алексей**, полицейского управления помощника пристава 1-й части губернского секретаря **Михаила Карпова сына Тоболевича**, 11 месяцев, от младенческой. МК Елисаветграда Владимирской Богоматери церкви на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 369 об. **1874** г. № 6, генваря 20-го венчаны протоиереем Павлом Ковалевским 8-го Уланского Вознесенского Его Высочества принца Александра Гессенскаго полка корнет **Владимир Димитриев Ильин**, первым браком, православный, 25 лет и отставного ротмистра **Карла Матвеева Тарковскаго** дочь **Вера**, девица, православная, 20 лет. Поручители по жениху: 8-го Уланского Вознесенского полка майор Павел Захариев Бом и Уланскаго Ольвиопольскаго полка поручик Александр Альбертович Витбергер. По невесте: коллежский регистратор Александр Александров Антонов и канцелярский 2-го разряда Владимир Игнатьев Мятovich. МК Елисаветграда церкви Знамения Пресвятой Богородицы.

ДАОО 37-2-136 л. 503 об. **1874** г. № 48, сентября 29-го умре и октября 1-го погребена вдова майора **Агафия Леонтиева** дочь **Карпова**, 65 лет, от старости. Елисаветграда Петропавловской церкви на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 551 об. **1874** г. № 82, октября 16-го рождена, а ноября 3-го крещена дочь **Неонила** канцелярского служителя **Марка Петровича Красовскаго** и жены его **Анны Петровой**,

оба православные. Восприемники: Дмитрий Авксентиевич Андреев и жена корнета Вера Михайлова Кореневская. МК Елисаветграда Покровской церкви (что на Ковалевке) на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 553 об. **1874** г № 87, ноября 8-го рождена и 28-го крещена дочь Мария отставного майора **Александра Алексева Кудрицкаго** и жены его **Софии Константиновой**, оба православные. Восприемники: оставной майор Николай Казимирович Рожнятовский и жена отставного ротмистра **Екатерина Викторова Ломаковская**. МК Елисаветграда Покровской церкви (что на Ковалевке) на 1874 г.

ДАОО 37-2-136 л. 555 об. **1874** г № 83, сентября 7-го рожден и декабря 10-го крещен сын **Евгений**, капитана генерального штаба **Александра Федоровича Неверовскаго** и законной жены его **Елены Львовны**, оба православные. Восприемники: полковник 8-го драгунскаго Астраханскаго полка Виктор Петрович Данилович и жена капитана того же полка Александра Михайлова Маренцева. МК Елисаветграда Покровской церкви (что на Ковалевке) на 1874 г.

ДАКрО 156-1-1 л. 17 об. **1849** г. № 12, мая 13-го умре и 14 погребена помещика поручика **Лазаревича** дочь **Людмила**, 1 год, от младенческаго. МК Новороссийскаго военнаго поселения Елисаветградской Петропавловской церкви на 1849 г.

ДАКрО 156-1-1 л. 20 об. **1849** г. № 26, августа 4-го умре и 6-го погребен штабс капитана **Льва Яновскаго** сын Иван, 2 года, от младенческаго. МК Новороссийскаго военнаго поселения Елисаветградской Петропавловской церкви на 1849 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 36 об. **1917** г. № 38, ноября 3-го первым браком сочетались чиновник военного времени 2-го Горско-Моздокскаго полка Терскаго казачьяго войска Афанасий Иоаннов Сабеев, 29 лет и дочь отставного солдата Мария Михайлова Колтунова, 21 год, оба православные. Поручители по женихе: офицеры 2-го Горско-Моздокскаго полка Терскаго Козачьяго влойска: прапорщик **Михаил Андреев Дзареслазов** и Хорунжий **Симеон Гаврилов Мищенко**. По невесте: хорунжий 2-го Горско-Моздокскаго полка **Иван Георгиев Церетели** и чиновник того же полка **Филипп Стефанов Симонов**. МК г. Елисаветграда Петропавловской церкви на 1917 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 73 об. **1917** г. № 116, октября 27-го умре и 29-го погребен потомственный дворянин **Николай Иоаннов Гурьянов**, 57 лет, от злокачественной опухоли горла и груди. МК г. Елисаветграда Петропавловской церкви на 1917 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 82 об. **1918** г. № 8, января 25-го рожден и 27-го крещен **Василий**, сын потомственного дворянина **Трофима Петрова Лактаева** и законной жены его **Анны Силовой**, оба православные. Восприемники Елисаветградский мещанин Феодот Силов Кравцов и дворянка **Наталья Петрова Лактаева**. МК г. Елисаветграда Петропавловской церкви на 1918 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 120 об. **1918** г. № 86, сентября 29-го рожден и октября 10-го крещен **Всеволод**, сын потомственного дворянина **Иоанна Антониева Орловскаго** и законной жены его **Надежды Афанасиевой**, оба православные. Восприемники потомственный дворянин **Аполлинарий Антониев Орловский** и г. Бобринца мещанка **Анна Леонидиева Бернова**. Свидетели записи руку приложили: **Григорий Леонидиев Бернов** и **Вера Антониева Орловская**. МК г. Елисаветграда Петропавловской церкви на 1918 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 16 об. **1919** г. № 31,32, апреля 22 рождены и 23-го крещены **Тамара** и **Маргарита**, дети учителя Эрделиевской земской школы Елисаветградскаго уезда **Григория Максимова Сиромахи** и законной жены его Елисаветы Прокопиевой. Восприемники гражд. с. Верблюжки Александр. уезда Никита ...сопиев Щеголев и Евдокия Иаковлева Щеголева. Подпоручик запаса Терентий Симеонов Обойдыхата и дочь священника Зинаида Андреева Шаповалова. МК г. Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 16 об. **1919** г. № 66, рождена 1898 г. июня 30-го и сего года августа 23-го крещена младенца **Екатерина**, дочь купца **Гейнриха Лайера** и жены его Элеоноры, урожд. **Гаусман Екатерина Гейнрихова**, состоявшей в евангелиско-лютеранском вероисповедании, 21 года. Вследствии изъявленнаго желанія, помазана св. м-ра и присоединена к православию Греко-Российской цереве с наречением имени Екатерина, празднуемой церковью 24-го ноября. При миропомазании были диакон Петропавловской церкви г. Елисаветграда **Леонид Иоаннов Фиалковский** и Елисаветградская мещанка **Параскева Саввова Чернышева**. МК г. Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 40 об. 1919 г. № 101, ноября 2го рожден и 27-го крещен младенец Всеволод, сын дворянина Иоанна Антониева Орловского и законной жены его Надежды Афанасиевой, оба православные. Восприемники дворяне: Аполлинарий Антониев Орловский и Вера Антониева Орловская. МК г. Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 40 об. 1919 г. № 86, ноября 20-го рождена и декабря 26-го крещена **Ольга**, дочь дворянского сына **Аполлинария Антониева Орловского** и законной жены его **Ксении Николаевны**, оба православные. Восприемники Елисаветградские мещане Данил Ефремов Гидулянов и Александра Василиева Побякова. Повторное свидетельство о рождении выдано 24.06.36 № 1470165. МК г. Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 46 об. 1919 г. № 22, апреля 17-го первым браком сочетались Почтово-телеграфный служащий Елисаветградской почтово-телеграфной конторы **Тихон Иоаннов Бабанский**, 27 лет и Почтово-телеграфная служащая Елисаветградской почтово-телеграфной конторы **Нина Иоакимовна Дурицкая**, ..оба православные. Поручители по женихе: Почтово-телеграфной работник **Иоанн Тарасиев Подвысоцкий** и техник телеграфа **Василий Василиев Анненко**. По невесте: служащий Почтово-телеграфной конторы **Филипп Симеонов Коханенко** и **Иустин Феодоров Токарчук**. МК г. Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 54 об. 1919 г. № 71, сентября 1-го первым браком сочетались младший механик Елисаветградской почтово-телеграфной конторы Иоанн Георгиев Мозолевиц, 21 год и Почтово-телеграфный чиновник 5го разряда Елисаветградской почтово-телеграфной конторы Наталья Васильева Яржембская, ..оба православные. Поручители по женихе: служащий Елисаветградской Почтово-телеграфной конторы Василий Николаев Поташев и Тихон Иоаннов Бабанский. По невесте: служмщие Елисаветградской Почтово-телеграфной конторы Александр Васильев Галич и Александр Сергиев Соколов. МК Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 65 об. 1919 г. № 14, февраля 10-го умре и 13-го погребен поручик Василий Иоаннов Карлин, убит. МК Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 65 об. 1919 г. № 84, мая 27-го умре и 29-го погребен дворянин Вячеслав Николаев Леонтович, 46 лет. МК Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 83 об. 1919 г. № 86, 87, мая 31-го умре и июня 2-го погребены два трупа с крепостных валов, оба неизвестны, 30 лет, 35 лет, убиты. МК Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 102 об. 1919 г. № 156, ноября 13-го умре и 15-го погребен дворянин Константин Николаев Высоцкий, 64, от порока сердца. Похоронен в ограде Петропавловской церкви. МК Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 104 об. 1919 г. № 169, декабря 2-го умре и 5-го погребен учитель Лелековской земской школы Елисаветградского уезда Петр Митрофанов Кузьменко, 28 лет, от сыпного тифа. МК Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 106 об. 1919 г. № 181, декабря 13-го умре и 15-го погребен отставной почтово-телеграфный чиновник коллежский регистратор Александр Иоаннов Чемарев, 52 года, от сыпного тифа. МК Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

ДАКрО 156-1-50 л. 107 об. 1919 г. № 184, декабря 14-го умре и 16-го погребен поручик Митрофан Феодосиев Ситник, 29 лет, от огнестрельных ран. МК Елисаветграда Петропавловской церкви на 1919 г.

Віктор Дерхо, с. Зелена Балка Дніпропетровська обл.

РОЗПИС РОДОВОДУ ДОБРОВОЛЬСЬКИХ – ДВОРЯН ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Добровольські – один із великих дворянських родів Херсонської губернії, який має давнє польське шляхетське коріння. Представники даного роду отримали дворянське звання від ще від польського короля в Нові часи, а згодом підтвердили своє право на дворянство на території Російської імперії на протязі 18-19 століть, знаходячись на військовій та державній службі.

На основі різноманітних історичних та архівних джерел, які зберігаються в РДІА, РДАВМФ (м. Санкт-Петербург), РДАДА, РДВІА (м. Москва) та Державних архівів Дніпропетровської, Кіровоградської, Одеської та Херсонської областей здійснено спробу дослідити родовий розпис дворян Добровольських, які мешкали в Олександрійському, Єлизаветрадському, Бобринецькому та Херсонському повітах Херсонської губернії протягом XVIII–початку XX ст. Добровольські в даний історичний період залишили помітний слід у історичному розвитку вказаних регіонів, кожний і своїй царині. Серед них прості провінційні чиновники, офіцери, державні службовці, поміщики-підприємці, а також знані сановники, предводителі повітового дворянства, кандидати Імператорських столичних університетів, видатні вчені, виборні громадські діячі та цікаві особистості, які підтримували дружні зв'язки з відомими людьми.

- ПОКОЛІННЯ 1 –

1. Добровольський Іван Скарбник Новрославський Польський шляхтич гербу "Грабле" (Пр.1650 -?)

Скарбник Новрославський. Родоначальник роду дворян Добровольських, польський шляхтич гербу "Грабле". Виконував обов'язки Скарбника Новрославського у Брацлавському воєводстві, мав хутори та землі у Брацлавському воєводстві. Сини: Дмитро, Семен. Олексій.

Опис Гербу «Грабле» роду Добровольських:

«В щите, разделенном на двое, в верхней половине в зеленом поле, изображена серебряная гребля, поставленная на холме, означенном в нижнем золотом поле. Щит увенчан дворянскими шлемом и короною с павлиными перьями. Намет на щите зеленый, подложенный серебром. Щит держат два льва.»

«Фамилия Добровольских происходит из Польского шляхетства. Потомки сего рода служили Российскому Престолу в разных чинах. Все сие доказывается выписями и копиями с определения Екатеринославского Дворянского Депутатского Собрании, о внесении рода Добровольских в 4-ю часть, дворянской родословной книги.»

- ПОКОЛІННЯ 2-

1. 1. Добровольський Дмитиро Іванович (Пр.1680-?)

Син Добровольського Івана Скарбника Новрославського. Мешкав у Брацлавському воєводстві. Сини: Петро, Іван.

1.2. Добровольський Семен Іванович (Пр. 1690-?)

Скарбникович Новрославський, син Добровольського Івана Скарбника. Мешкав у Брацлавському воєводстві. Сини: Іван, Олексій, Леонтій.

1.3. Добровольський Олексій Іванович (Пр.1695-?)

Син Добровольського Івана Скарбника Новрославського. Мав сина Кирила.

- ПОКОЛІННЯ 3-

1.1.1. Добровольський Петро Дмитрович (?-1722)

Батько: Добровольський Дмитро Іванович. Сини: Степан, Мартин (27.12.1767-?). Мешкав в містечку Кошеватій Таращанського повіту Київської губернії. **Дружина:** Галина Калитівна.

«Выпись выданная по Указу Его Императорского Величества из Протокола Киевского дворянского депутатского собрания от июня 1-го дня 1804 года. Киевское Дворянское собрание рассматривая о происхождении доказательства Таращанского повета не состоящих в подушном окладе дворян Мартина и Стефана родных братьев Добровольских. При прошении ими подданные:

1-е Метрику записанную в 1765 году апреля 16-го дня в книге Кошовитской Преображенской церкви и в 1798 году выданую и того ж года 28 октября Пятигорским протоиреем Гавриилом Буйницким о крещении урожденного от дворянского супружества Петра и Анны Калитовны Добровольских сына Мартына; 2-е Метрику 1767 года, декабря 27 дня в Книге той же церкви записанную 1798 года выданную, а того ж года Пятигорским протоиреем Гавриилом Буйницким апробованную о крещении тоже урожденного Стефана из дворянского супружества Петра и Анны Калитовны Добровольских; 3-е Свидетельство выданное в 1795 году апреля 18-го дня в Ивановке благочинного священника Фомы Сушницкого дворянину Мартыну Добровольскому, в том что отец его дворянин Петр Добровольский в 1792 году умер и при Кошевитской церкви погребен.»

1.1.2. Добровольський Іван Дмитрович (Пр.1705-?)

Батько: Добровольський Дмитро Іванович.

1.2.1. Добровольський Іван Семенович. Підпоручик (Пр.1710-?)

Батько: Добровольський Семен Іванович – Скарбникович. Сини: Єфим, Семен (1774-?), Олександр (1803-?).

«Грамота. Екатеринославской губернии. От Губернского предводителя дворянства и уездных дворянских депутатов, собранных для составления Дворянской родословной книги, данна Подпоручику Дворянину Ивану Семеновичу Добровольскому. Рассмотрев на основании Всемилостивейше пожалованной от Ея Императорского Величества 1785 года, апреля 21-го дня дворянству Грамоты, предъявленные от него Добровольского о дворянском его достоинстве доказательства, признали онныя согласными с предстоящими на то правилами, в следствии коих по силе 80-1 статьи представленной Грамоты, он и род внесен в дворянскую родословную Екатеринославской губернии книгу, в четвертую ее часть. Во свидетельство сего мы Губернский Предводитель дворянства и депутаты, во исполнение Всевысочайше Ея Императорского Величества соизволения дали ему сию Грамоту за подписанием нашим утвердив онную печатью Депутатского собрания Екатеринославской губернии мая 21-го дня 1791 года...»

1.2.2. Добровольський Олексій Семенович. Прапорщик (Пр.1715 -?)

Батько: Добровольський Семен Іванович – Скарбникович

1.2.3. Добровольський Леонтій Семенович (1782-19.12.1819). Майор

Батько: Добровольський Семен Іванович – Скарбникович. Діти: Лаврентій (1811-?), Лев (1814-?), Григорій (1824-?), Олена (1826-?), Леонтій (1827-?), Марія (1829-?), Феодосія (1830-?), Ларіон (1831-?), Агафія (1832-?).

1806 р. Суддя Єлисаветградського повітового суду.

Мав маєтки в Херсонській губернії: в Олександрійському повіті в с. Бондарівка, в Єлисаветградському повіті в с. Сасівка, в Херсонському повіті в с. Іванівка. Мав 271-у душу кріпаків чоловічої статі, 6228 десятин землі.

Дружина: Дар'я Єфимііна Старенкова (1793-?) донька поручика Єфима Старенкова.

1.3.1. Добровольський Кирило Олексійович (1721-?). Єлисаветградський купець.

Батько: Добровольський Олексій Іванович. Діти: Григорій (1755-?), Степан (1757-1829), Олексій (1766-?), Парасковія (1767-?), Василь (1774-?), Данило (1777-28.10.1815). **Дружина: Марія Самуїлівна (1738-?)**

Поміщик с. Миколаївка Єлисаветградського повіту Херсонської губернії

«Грамота Екатеринославской губернии. От губернского предводителя дворянства и уездных дворянских депутатов, собранных для составления Дворянской родословной книги, данна дворянину Кириллу Алексеевичу Добровольскому. Рассмотрев на основании всемилостивейше пожалованной Ея Императорского Величества в 1875 году, апреля 21-го дня. Дворянству грамота предъявленная от него Добровольского, о дворянском его достоинстве доказательства, признали онныя согласными с предписанными на то правилами, в следствии коих по силе 80-й статьи объявленной грамоты, он и род внесен в дворянскую родословную Екатеринославской губернии книгу, в четвертую ее часть. Во свидетельство чего мы губернский предводитель дворянства и депутаты во исполнение всевысочайшего Ея Императорского величества соизволения дали ему сию Грамоту за подписанием нашим, утвердив оную печатью Дворянского собрания Екатеринославской губернии иля 26-го дня 1794 года. Подписи депутатов»

Свідчення про Кирила Олексійовича Добровольського надають його сини Василь та Степановичі Добровольські у своєму проханні до імператора Олександра I від 26 травня 1805 року,

а саме вони зазначають, що «отец наш Кирило Алексеев сын Добровольский в смутные обстоятельства вышел из Польши и остался в Елисаветграде, избрал род купеческой жизни.»

«Свидетельство. 1797 г. № 1, февраля 2-го слободы Николаевки господин помещик Кирилл Добровольский по христианской должности в покаянии преставился и погребен, 70 лет. МК с. Пантазиевки Архангело-Михайловской церкви на 1797 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.3, Спр.63, арк. 106 об

- ПОКОЛІННЯ 4 –

1.1.1.1. Добровольський Мартин Петрович (16.04.1765-?)

Батько: Добровольський Петро Дмитрович. Мати: Добровольська Ганна Калитівна. Діти: Степан, Михайло, Павло (1788-?), Улита (1804-?), Марія (1812-?). **Дружина:** Феодосія Кирилівна Волошинова.

«Грамота. Киевской губернии. От Губернского Дворянского Маршала и поветовых депутатов для составления собрания Дворянской родословной книги, выдана Мартину с сыном его Павлов и Стефанова с сыном его Фомою, родным братьям сынам Петра, а внукам Дмитрия Герба Грабе Господам Добровольским. На основании всемилостивейшей блаженной памяти Великой Государыни императрицы Екатерины Второй подтвержденной в 21-й день мая 1875 года российскому дворянству всемилостивейшей привилегии и на основании Высочайшего Ея Императорского Величества Манифеста, состоявшегося во 2-й день мая месяца 1801 года, рассмотревши представленные господина Мартина Добровольского с братом о дворянском его происхождении доказательства признали согласными с законом на то представленным в дополнении чего на основании 77-го пункта выше писанной привилегии он Господин Мартин Добровольский и брат его совместно с фамилией своею вписаны Киевской губернии в Дворянскую родословную книгу в первую часть. В доказательство чего ему Губернский дворянский Маршал и поветовые депутаты во исполнение Его Императорского Величества воли сию с подписом рук наших свидетельствуем и с печатью Киевского Дворянского собрания утверждаем. Дана в Киеве июня 9-го дня 1804 года»

1.1.1.2. Добровольський Степан Петрович. (27.12.1765-?)

Батько: Добровольський Петро Дмитрович; Мати: Ганна Калитівна.

Син: Хома Степанович

Мешкав до 1804 року в м. Кошеватій Таращанського повіту Київської губернії, а згодом був поміщиком Херсонського повіту Херсонської губернії.

1.2.1.1. Добровольський Єфим Іванович (Пр.1740-?)

Батько: Добровольський Іван Семенович. Підпоручик.

1.2.1.2. Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції (1774-?)

Поміщик с. Семенівки Ново-Бузької волості Херсонського повіту Херсонської губернії.

Батько: Добровольський Іван Семенович. Підпоручик. Діти: Лев (1812-), Микола (1814-), Костянтин (1815-), Марія (06.02.1820-), Софія (1821-), Агафія (1822-), Ганна (1825-), Олексій (1826-), Аграфена (06.07.1826-), Іван (03.04.1830-), Іван (14.02.1835-). **Дружина:** Євдокія Олексіївна, **донька майора Олексія Яковлєва**

«По Указу Его Императорского Величества сия копия с Герба рода Добровольских и с описания происхождения той фамилии находящейся в Высочайше утвержденному Гербовнике Дворянских родов, в первом отделении выданном, проишедшему от сего рода Прапорщику Семену Ивановичу Добровольскому мая 31-го дня 1807 года. Поллиный подписали: Герольдмейтер и Кавалер Владимир Грушецкий, Статский советник и Кавалер Матвей Ваганов, секретарь Иван Сухарев.»

«Брак Прапорщика Семена Добровольского с женою его Евдокиєю состоит записан точно так: 1810 года сентября 10-го дня № 34 по ученению в церкви троекратного обыска первым браком сочетались помещик Прапорщик Семен Добровольский с девицею Евдокиєю поручика Яковлева дочерью коих обвенчал священник Иаков Родзиновский»

1.2.1.3. Добровольський Олександр Іванович (1803-?) Колезький реєстратор

Батько: Добровольський Іван Семенович. Підпоручик

Діти: Іван (24.06.1803-?), Ольга (1806-?), Єлизавета (1808-?), Софія (18014-?).

Дружина: 1.Серафима Іванівна Подлесницька, донька майора; 2. Катерина Карлівна, донька дворянина Карла Крауса.

«Божею милстию Мы Александр Первый Император и Самодержец Всероссийский.. и прочая, прочая прочая....»

Извесно и ведомо да будет каждому, что Мы Александра Добровольского, который нам Губернским регистратором служил, за оказанную к его нам службе ревность и прилежность в Наши Коллежские Регистратры 1812 года, декабря 31-го дня Всемиловивийше пожаловали и учредили: якоже Мы сим жалуем и учреждаем повеливая всем нашим подданным онного Александра Добровольского за нашего Коллежского Регистратора надлежащим образом признать и почитать: и Мы надеемся, что он всем ему от нас Всемиловивейше пожалованом чине так чесно и прилежно поступать будет, как то верному подданому надлежит.

Во свидетельство чего Мы Правительствующему Сенату подписать и государственную нашу печатью укрепить. Пр сем дан в Снкт-Петербурге июня 17-го дня 1814 года. На полинном подписано так:

Секретарь и кавалер Петр Матусков.

«Список семейства умершего дворянина Коллежского Регистратора Александра Иванова сына Добровольского октября 23 дня 1848 г.

Семейство умершего дворянина Коллежского Регистратора Александра Иванова сына Добровольского и умершей первой его жены Серафимы урожденной от армии премьер-майора Ивана Иванова Подлесницкого законно с дворянкою Мариєю Яковлевою Дечерью.

И второбрачно женою дворянкою Катериною, урожденную от дворянина Карла Федорова сына Крауса законно прижитою.

От первого брака дети: сын Иван 15-ти лет; дочери Ольга 11-ти лет, Елизавета 9 лет. От второго брака дочь Софья 3-х лет.

За ними после отца их состоит в Херсонском уезде в деревне Сагайдачке мужеска пола 10-ти, а женска 11-ти крестьянских душ по последней ревизии.

Дети от первого брака жительство имеют в Херсонском губернии в наследственном имении.

Екатерина Карловна с дочерью Софиею жительство имеют в Каменец-Подольской губернии в имении Карла Крауса.»

1.2.3.1. Добровольський Лаврентій Леонтійович (1811-29.09.1851). Полковник.

Батько: Добровольський Леонтій Семенович. Майор. Мати: Дар'я Єфимііна Старенкова, донька поручика.

Добровольський Л.Л. поміщик Бобринецького повіту Херсонської губернії з 1834 року.

«Указ об отставке. По указу Его Величества Государя Императора Николая Павловича Самодержца Всероссийского и прочая... Предъявитель сего полковник **Лаврентий Леонтиев сын Добровольский**, 47 лет из дворян. В службу вступил из 2-го Кадетского корпуса Подпоручиком 1801 года декабря 25-го в Инженерный Корпус, из коего переведен в Нижегородский пехотный полк 1803 г. Апреля 16-го, и в оном Поручиком того ж года июля 7-го переведен в бывший Галицкий Мушкатерский полк- после был 38-м Егерским / 1806-го марта 10го в котором штабс-капитаном 1809-го июня 10-го, Капитаном 1812-го января 14-го, назначен Адьютантом к Генерал-Лейтенанту Горчакову 2-м тогож года октября 31-го, переведен в бывший 49-й Егерский полк 1813-го марта 25-го, а из онаго в Мариупольский / ныне Фельдмаршала Графа Витинштейна/ Гусарский полк с переименованием в Ротмистры 1814 го марта 29-го, Майором того ж года декабря 12-го, в том же полку переведен в бывший Арзамасский Конно-Егерский полк 1824-го августа 7-го, в коем командиром Дивизиона 1825-го апреля 22-го, командиром Эскадрона мая 6-го. За отличие по службе Подполковником 1829-го января 25-го. Переведен в Тверской Драгунский полк 1833-го августа 19-го. В продолжении службы находился в походах 1809 го года мая с 22-го в Галиции, 1810-го августа 28-го чрез Молдавию по переправе через реку Дунай, вступил в Турецкие пределы, и там в сражениях против турок: 1811-го января 28-го при с. Павличанах, 31-го при взятии Штурмом укрепления г. Ловчи, и за оказанное в сем деле отличие награжден **Орденом Св. Владимира 4-й степени с бантом**. После сего доходил до Балканских гор. 1812-го в России против французских войск: августа 4 и 5-го при г. Смоленске, 24 и 26-го при с. **Бородино**, где ранен ружейною пулею в берцовую кость левой ноги, и за оказанное в том отличие **награжден Золотою шпагою с надписью «За храбрость»**- имеет **Серебряную медаль в память 1812** года установленную. 1813-го в Саксонии апреля 25 и 26-го в Ариаргардных делах а 27-го под г. Дрезденом и при удержания нерпиятеля через речку Эльбу, мая 8 и 9-го при г. Бауцене, 10 и 14-го

при Ариаргардных делах, и за оказанные во всех сих сражениях отличие **награжден Орденом Св. Анны 2-го класса и имеет Королевско-Прусский Орден За заслуги**. Потом пройдя Силезию и Богемию, вторично в Саксонии, 14 августа при г. Дрезден, где за оказанные отличные подвиги произведен в Майоры сентября 28-го в Ариаргардных делах октября 2.3.4.5.6 и 7-го под городом Лебцигом и за оказанное отличие награжден **Орденом Св. Анны 2-го класса бриллиантами украшенным**. Декабря 19-го по 4 января 1814 года при блокаде крепости Кельна, 6-го в переправе через реку Рейн вступил в пределы Франции и там по 24 января при блокаде крепости Шрейсбурга, 15-го февраля в сражении при г. Барстрога, а 19-го при деревни Лабрюссель, 20-го при овладении г. Труа, и за оказанное отличие получил Высочайшее благоволение и за отличие в сих делах дан ему в награду Майорский чин полученный им под Дрезденом. **Имеет Серебряную медаль установленную в память вступления армии 13 марта 1814 года**. В походе 1815 го года во французском владении и в 1830 году при Высочайшем смотре войск 5-го /ныне 3-го/ Резервного кавалерийского корпуса при г. Козельцы и за произведенные там маневры получил в числе прочих Высочайшее благоволение. Российской грамоты читать и писать умеет, так же знает арифметику, географию, фортификации и черчения планов. В отпусках был: в 1815 году на три месяца, 1820 с мая 10-го к Кавказским минеральным водам для излечения болезни на 5 месяцев, 1825 на 28 дней и по окончании онного еще на 4 месяца, 1829 мая с 2-го к Кавказским минеральным водам для излечения болезни на 4 месяца, в коем просрочил по болезни два месяца представил о том заключенное свидетельство. Из прочих же отпусков на срок являлся. В штрафах и под судом не был. **Холост**. К повышению чинов аттестования достоин. Сего 1833 года сентября в 30-й день по Высочайшему Его Императорского Величества приказу уволен от службы за ранами Полковником, с мундиром и пенсионом полного жалования. В свидетельство чего по Высочайше представленному мне уполномочию дан сей указ ему Полковнику Добровольскому за моим подписом и приложением герба моего печати в Главной квартире г. Киеве 19 декабря 1833 года. На подлинном Генерал-Фельдмаршал Князь Сакен,»

1.2.3.2. Добровольський Лев Ленгійович (1814-?) Надвірний радник

Батько: Добровольський Леонтій Семенович. Майор. Мати: Дар'я Єфимііна Старенкова, донька Поручика. Діти: Лаврентій (10.06.1822- 1862), Микола (01.08.1823-?), Єраст (24.11.1824-?), Олександра (18.05.1821-1901), Віра (1834-?).

Предводитель дворянства Єлисаветградського повіту Херсонської губернії в 1820-1830-х рр, мав маєток в с. Сасівка того ж повіту.

Дружина: Євдокія Степанівна Добровольська (1802-?), донька корнета

«Формулярний список о службе Предводителя Дворянства Єлисаветградского уезда. Учinen фефрала 1832 года.

Надворный советник Лев Леонтьев сын Добровольский, 44 года, имеет Орден Св. Анны 3-й ст.. и Дворянскую медаль в Пам'ять 1812 года. Из дворян. Имеет имения: в Херсонской губернии Єлисаветградском уезде деревня Сасовка в коей душ мужского пола 62, приобретенных 120; имение жены- в Херсонском уезде деревня Авдотьевка, мужеска пола 45. В Харьковский университет студентом 1805 января 17-го, и зонного по прошению уволен 1897 июля 23-го, определен в Херсонское Губернского правление по указу Сената в чин Коллежского регистратора 1807 октября 30-го, и зонного прошению уволен 1808 апреля 9-го, определен в Екатеринославское Губернское правление 1808 апреля 30-го, и онного по прошению уволен 1809 мая 21-го, в Госсударственную Экспедицию для ревизии счетов определен 1809 мая 29-го, Губернским секретарем 1810 декабря 31-го, Младши поморником Столоначальника 1811 июня 11-го, по ученому повелению Коллежским секретарем 1812 января 20-го, Младшим Столоначальником 1812 января 31-го, Титулярным советником 1814 декабря 31-го, по Высочайшому Указу произведен на основании указа 1809 года август 6-го в Коллежские Асессоры со старшинством с 31 декабря 1818 года, из Госсударственной Экспедиции по ревизии счетов увален по прошению уволен 1820 января 7-го, по Именному Указу за болезнь уволен со службы с пожалованием Надворным советником 1820 мая 10-го, с утверждения Генерал-Губернатора в Комиссию учрежденному по Высочайшему повелению для разграничения земель Военного поселения Депутатом от Дворянства 1823 мая 10-го, в сей должности находился до окончания Комиссии 1825 мая 11-го, поступил в должность Уездного Предволителя Дворянства по выбору дворян из кандидатов 1829 июня 15-го дня, с того времени про должность осную был избран и утвержден Генерал-Губернатором на трехлетие с 1830

по 1833 год. Из Херсонского и Екатеринославского Губернского правления был командирован и находился при делах тамошних Гражданских Губернаторов, из Государственной Экспедиции для ревизии счетов откомандирован был в Комиссию Высочайше учрежденную для обривования Санкт-Петербургского Приказа Общественного Призрения 1816 июля 12-го. Знает российскую словесность, французский язык, историю, географию, частью математические и естественные науки и юриспруденцию. Женат, имеет сыновей Лаврентия 9 лет, Николай 8 лет, Эраст 6 лет, и дочерей Александру 10 лет, Веру 3 лет.»

1.2.3.3. Добровольський Григорій Леонтійович (1800-?). Ротмістр

Батько: Добровольський Леонтій Семенович майор. Мати: Дар'я Єфимііна Старенкова донька поручика. Діти: Михайло (12.07.1836-?), Лев (25.03.1838-?), Євгеній (30.01.1844-?), Ганна (01.10.1845-?). **Дружина: Добровольська Ганна Павлівна.**

«Указ об отставке ротмистру Добровольскому за №390.

Штаб-ротмистр Григорий Леонтьев сын Добровольский, 32 года из дворян Херсонской губернии. Имений ни родового, ни благоприобретенного ни у него, ни у его жены нет. В службу вступил 2 кадетского корпуса кадетов Прапорщиком 1817 года августа 25 дня. От роду тогда имеет 15 лет. В Бутырский пехотный полк. 7 мая 1818 - подпоручик. Из одного полка по расформировании поступил в Белевский пехотный полк 1 мая 1820 года. Тем же чином прибыл к этому полку 1 августа 1820. Из одного переведен в Мариупольский, что ныне фельдмаршала графа Витгенштейна. гусарский полк с переименованием в корнеты 17 сентября 1820. Прибыл к тому полку 15 декабря 1820. Поручик - 21 июня 1821. В том полку из одного уволен по прошению по домашним обстоятельствам 14 января 1825. Из отставки определен в Украинский, что ныне Новомиргородский полк прежним поручицким чином 3 апреля 1827. Прибыл к сему полку 1 июня 1827 года. Штаб-ротмистр 6 ноября 1830 года. По выборам дворянства не служил. В походах не бывал. Чинами за отличие по службе награждением не был. Сверх настоящей обязанности особых поручений по Высочайшим повелениям и от своего начальника не имел. Всемилодивейших рескриптов и похвальных листов от своего начальства не получал. Орденами награжден не был. Российской грамоте читать и писать умеет. Был в отпусках по домашним обстоятельствам 1824 года апреля 22 дня на 3 месяца и на срок не прибыл по служению в Мариупольском, что ныне фельдмаршала графа Витгенштейна с причин же просрочки сведения не имеется. В штрафах и по суду и без суда не был. Высочайшим замечанием и выговорам никаким никогда не подвергался. Холост. Состоит в комплекте. Всегда аттестовывался, достоин. Повышения чина и знака отличия беспорочной службы (прим. ответ на вопрос достоин или нет). По выборам дворянства не служил. Отчеты какие имел по должности в течении службы всегда представлял в срок. Жалобам никаким никогда не подвергался. Слабым в отправлении обязанностей службы не замечен и вопреки должной взыскательности беспорядков среди подчиненных не допустил. В отставке будет иметь жительство в Херсонской губернии в Елизаветградском уезде. Штрафам, выговорам и ареста штаб-ротмистр Добровольский подвержен не был.»

1.2.3.4. Добровольська Олена Леонтіївна (1801-?)

Батько: Добровольський Леонтій Семенович майор. Мати: Дар'я Єфимііна Старенкова донька поручика. **Чоловік; 1. Колезький радник Любачинський. 2. Майор Саблін.**

1.2.3.5. Добровольський Леонтій Леонтійович. Штаб-ротмістр (1802-1874)

Батько: Добровольський Леонтій Семенович майор. Мати: Дар'я Єфимііна Старенкова донька поручика. **Дружина: Уляна Михайлівна Лисанвічева.** Діти: Костянтин (21.01.1832-?) Михайло (21.10.1835-?).

Поміщик с. Іванівка Єлизаветградського повіту Херсонської губернії

«Указ об отставке. По Указу Его Величества Государя Императора Николая Павловича Самодержца Всероссийского и прочая... Объявитель сего Господин Штабс-Ротмистр Леонтий Леонтьев сын Добровольский, который как значится по формулярному списку: от роду имеет двадцать восемь лет, из дворян Херсонской губернии, крестьян не имеет, в службу вступил воспитанником 2-го класса в Институт корпуса инженеров путей сообщения 1817 октября 13-го, из одного уволен 1819 марта 13-го, определен юнкером 1819 октября 19-го, Лейб Гвардии 2-ой Артиллерийской бригады во 2-ю Учебную роту корнетом 1820 года марта 17-го с переводом в 4-й Украинский Уланский полк, поручиком 1826 года апреля 22-го, в том же полку в походах не бывал. Российской грамоте писать и

читать умеет, арифметику, алгебру, геометрию, тригонометрию знает. В домовом отпуску был 1823 года на 28 дней и на срок не явился по домашним обстоятельствам. В штрафах не бывал, холост. К повышению чинов аттестовался достойным, а сего 1829 года в 3-м резервном поселенном кавалерийском корпусе последовавшим дополнением к Высочайшем Его Императорского Величества приказу Июня 7-й день сего ж года отданному согласию представления командовавшего 3-й Уланкой дивизией Генерал Майора Лошкарева 2-го по прошению по домашним обстоятельствам уволен от службы с награждением чинв Штабс-Ротмистра в приложенном же при прошении реверсе Г.Добровольский объявил, что он по отставке о казенном пропитании нигде просить не будет. Во свидетельство чего и дан сей Указ ему Штабс-Ротмистру Добровольскому за подписом и приложением печати Штаба 3-го Резервного поселенного Кавалерийского Корпуса июля 1829 года иля 7-го дня. Генерал и Кавалер Граф Витте.»

«**В Посемейном списке показано.** Леонтий Леонтьев сын Добровольский 30 лет, женат на вдове Майорше Ульяне Лисаневичевой, детей не имеет, Во владении его состоит крестьян наследственных Елисаветградского уезда в деревне Ивановке мужского 50 и женска 56 душ, за женою в Александрийском уезде в деревнях Светлополье и Добрянке мужеска 350 и женска 350 душ. Живет в Александрийском уезде, Штабс-ротмистр в отставке. 1832 год»

ДАОО 37-2-136 л. 136 об. 1874 г. № 14, декабрь (без даты) отставной штаб ротмистр **Леонтий Леонтиев Добровольский** умре, 74 года, натурально. МК Елисаветграда Успенского собора на 1874 г.

1.2.3.6. Добровольська Марія Леонтіївна (1829-?)

Батько: Добровольський Леонтій Семенович майор. Мати: Дар'я Єфиміїна Старенкова донька поручика. **Чоловік: Капітан Болотоврін.**

1.2.3.7. Добровольська Феодосія Леонтіївна (?- 1828)

Батько: Добровольський Леонтій Семенович майор. Мати: Дар'я Єфиміїна Старенкова донька поручика. **Чоловік: полковник Комаров.**

1.2.3.8. Добровольський Ларіон Леонтійович (1805-1828)

Батько: Добровольський Леонтій Семенович майор. Мати: Дар'я Єфиміїна Старенкова донька поручика.

Мічман Російського флоту, загинув в Російсько-Турецькій війні в 1828 р. Поміщик с. Іванівки Херсонського повіту Херсонської губернії до 1828 року.

«**Раздельный акт 1825 года.** Первое. Из нас меньшому брату Мичману Лариону Добровольскому деревня Ивановка, состоящая в Херсонском уезде при речке Ингульце, при коей две тысячи четыреста п'ятдесят четыре десятины земли и п'ятдесят ревизских мужеска пола крестьян с их сімействами в женском поле, и со вновь рожденными коем ревизии обоого пола их детьми, с их избами и имуществом, и все вообще без изъятия господское строение в деревне Ивановке находящиеся, так получил он нашими деньгами три тсячи пятсот восемьдесят п'ять рублей Ассигнациями.»

«Общий Московой список. Добровольский Ларион Леонтьевич, 1818 г. фераля 7-го поступил в Морской корпус кадетом, 1821 г. июля 19-го произведен в гардемарины, 1824 г. апреля 21-го произведен в мичманы с переводом ы Черноморский флот, 1825 г. на корабле «Пимен» крейсеровал в Чорном море, в 1826-1828 гг. Находился в Дунайской флотилии, при крепости Измаиле, 1829 г. августа 7-го выключен из списков метвым»

1.2.3.9. Добровольська Агафія Леонтіївна (1809 -29.09.1874)

Батько: Добровольський Леонтій Семенович майор. Мати: Дар'я Єфиміїна Старенкова донька поручика. **Чоловік: майор Карпов Дмитро Якович** (Пр.1806-02.09.1854) поміщик с. Скалевата Херсонського повіту. Діти: Олександра (20.08.1827-?), Варвара (Пр.1838-10.09.1939), Лев (?), Олександр (28.09.1832-?), Сергій (25.10.1833-?), Микола (?)

«ДАОО 37-3-299 л. 232 об. 1825 г. № 8, мая 15-го по учинении в церкви троекратнаго обыска 1-м браком сочетались Херсонскаго уезда помещик майор **Димитрий Яковлев сын Карпов** с девицею **Агафиею** Елисаветградскаго уезда умершаго майора **Леонтия Семенова сына Добровольского** дочерью, коих тогож дня обвенчал приходский священник Лев Левицкий. Поручители: надворный советник Лев Добровольский, штабс-ротмистр Александр (-) и

Херсонського уезда поміщик Александр Карпов. МК поселення 3-й Кирасирської дивізії селення Губовки Покровської церкви на 1825 г.».

«ДАОО 37-3-1138 л. 739 об. 1854 г. № 75, сентября 2-го умре и 4-го погребен Херсонської губернії и уезда поміщик майор **Димитрій Яковлев Карпов**, 48 лет, от старости. МК с. Широкоє Покровської церкви на 1854 г.»

«ДАОО 37-2-136 л. 503 об. 1874 г. № 48, сентября 29-го умре и октябрю 1-го погребена вдова майора **Агафія Леонтиєва дочь Карпова**, 65 лет, от старости. Елисаветграда Петропавловської церкви на 1874 г». (От С.Пикуля)

1.3.1.1. Добровольський Григорій Кирилович (1775-?)

Батько: Добровольський Кирило Олексійович. Єлисаветградський купець. Мати: Марія Самуїлівна. Діти: Ксенія (1782-?), Марія (1784-?), Федір (1786-?). **Дружина: Ганна Миколаївна (1766-?)**.

1.3.1.2. Добровольський Степан Кирилович (1757-19.11.1829). Корнет

Батько: Добровольський Кирило Олексійович. Єлисаветградський купець. Мати: Марія Самуїлівна. Діти: Марфа (1785-?), Марія (1788-?), Варвара (1789-?), Матрона (1790-?), Мусій (1794-?), Михайло (1800-?), Василь (1801-?), Євдокія (1802-?), Семен (1807-?), Ганна (1812-?), Василь (1814-?). **Дружина: Василиса Іванівна Богоявлевич (1764-?)**

Поміщик маєтків: в с. Гданцівка, с. Мусіївка, с. Грузьке, с. Радівоївка Єлисаветградського повіту та с. Зелене Херсонського повіту.

«Указ об отставке. По Указу Ея Величества Государыни Императрицы Екатерины Алексеевны Самодержицы Всероссийской и прочая... из Государственной Военной Коллегии, отставному от воинской службы Корнету Степану Добровольскому, который в Херсонском легкоконном полку вахмистром состоял, и по списку об нем представленному в Коллегию от команды обще с его прошением показано, от роду ему 28 лет из Польскаго Шляхетства, за ним мужеска пола душ нет, закона греческого исповедания, остается в вечном России подданстве, в службе 1775 – го, января 1-го, капралом 1777 мая 12-го, ротным квартирмейстером 1779 августа 16-го, вахмистром 1780 апреля 4-го. В походах и штрафах не бывал. К повышению чина удостоивался. А помянутым прошением просил за имеющимися у него болезнями от лекаря засвидетельствованными об отставке от службы на собственное пропитание. По которому его прошению, а по определению Государственной Военной Коллегии минувшего августа 17-го дня оной Добровольский от воинской службы отставлен по беспорочной в онной бытности по достоинству от команды и что он остался в вечном России подданстве с награждением Корнетского чина, и на учинении как на оной так и на подданство присяги и по выключке из полку с сим Ее Императорского Величества указом отпущен на собственное пропитание. Дан в Санкт - Петербурге сентября 30-го дня 1787 года. Подлинной подписал Генерал Поручик и кавалер Карл Гантвих»

«Патент. Божию милостью мы Екатерина императрица и самодержица всероссийская и прочая , прочая , прочая.

Известно и ведомо да будет каждому, что мы Степана Добровольского , который нам вахмистром служил для его оказанной(?) к службе нашей ревности и прилежности в наши корнеты 1787 года августа 17 всемилостивейше пожаловали и учредили яко же мы сим жалуем и учреждаем повелевая с...нашим помянутого Степана Добровольского за... нашего корнета надлежащим образом признавать и почитать; напротив чего и мы надеемся, что он всем ему от нас всемилостивейше пожалованном новом чине так верно и прилежно поступать будет, как то верному и доброму офицеру надлежит, во свидетельство того мы сие нашей государственной военной коллегии записать и государственную укрепить повелели дан в Санкт-Петербурге , лет 1787, августа, 27 дня. На подлинном подписано також генерал-поручик и кавалер Гантвих, генерал и контролер и кавалер Егор Наумов, обер-секретарь Матвей Донской»

«**Доношение.** В Святейший Правительствующий Синод. От Платона Архиепископа Екатеринославского, Херсонского и Таврического и Кавалера. Екатеринославская Консистория слушав дело произведенное Елисаветградским Духовным Правлением по вступившему ко мне истекшего 1807 –го года августа 8-го дня Херсонской губернии Елисаветградского уезда от Помещика Корнета Степана Добровольского по прошению о дозволеніи в сельце его Моисеевке построить вновь каменную воимянование Преображения Господнего церковь. С припискою к ней в приходе других его

же Добровольского двух деревень Данцовки и Грузской-Радивоевки. Да околичных помещичьих деревень Титулярного советника Аврамова Григорьевки, Секретарши Поповой Богоблагодатной, Ротмистра Соломина Новогригорьевки, Штабс-Ротмистра Бутовского Малой Скалеватки и Поручика Алексея Добровольского Алексеевки по способности и по объявленному от сих помещиков желанию. А из онного дела явствует: 1) Сельцо Моисеевка состоит в приходе Казенного селения Кривого Рога трехкомплектной Николаевской, а деревни: Данцовка, Грузская-Радивоевка, Григорьевка, Богоблагодатная, Новогригорьевка помещичьего селения Софиевки двухкомплектной Софиевской церкви расстоянием от них от 7-ми до 20-ти верст. Последние же две деревни Скалеватка и Алексеевка по населению их только в прошлом 1807 году никуда в приходе не приписаны состоят же от сельца Моисеевки равно как и помянутые пять деревень от 4-х до 7-ми верст, и потому жители онных по отдаленности приходских их церквей и по не имени в близости других, а особливо в весеннее и осеннее время за разлитие рек: Ингульца, Саксагани и других лишаясь слушанья Слова Божия, в получении мирских треб претерпевают нужду. 2) Жителей сех находятся мужеска пола в Моисеевке 129, Данцовке 157, Грузской-Радивоевки 22, Григорьевки 105, Богоблагодатной 63, Новогригорьевке 16, Малой Скалеватки 25 и Алексеевке 16, и того всех 532 да женска во все деревнях 449 душ, и потому дворов, в каждый по четыре души мужеска пола причетается 133. 3) За отчислением из них первых шести селений от помянутых приходских их церквей, остается при них одного мужеска пола не считая женска при Николаевской 879, а при Софиевской 669 душ, которыми находящиеся при первой священно и церковно служители могут быть довольны. И о чем письменный отзыв находящийся на лицо священник с причетником дали. А второй отозвались, что по не имению на два причта полного количества душ должно будет одному искать перемещения в иное место. 4) Проситель Корнет Добровольский ту новую церковь построит, всем нужным украсит и впредь в приличном благолепии содержать, а так же будущих при ней церковнослужителей не оскудно довольствовать и построит для них дома собственным своим коштом, равно и земли указанное количество десятин из дач своих как под ту церковь и кладбище, так и для тех священно церковно служителей как есть законным порядком справит, и в действительное владение утвердит по надлежащему прежде заложения той церкви письменно обязался. Положила мнение и я оное утвердить. В помянутом сельце Моисеевке в рассуждении вышепрописанных обстоятельств вновь каменную во именоване Преображенья Господняго церковь построить, и к ней в приход означенные деревни: Данцовку, Грузскую-Радивоевку, Григорьевку, Богоблагодатную, Новогригорьевку, Малую Скалеватку и Алексеевку приписать дозволить можно с тем однако же, что бы 1) Проситель Добровольский прежде приступления к строению сея церкви выполнил обязательство им данное об отводе на оную и для будущих при ней священно церковно служителей указанного количества земли, на основании, межевой инструкции, представил от крепостных дел запись на оную землю и план положения места. 2) До освящения церкви выстроил для всего причта приличные и удобные дома, а затем селения Софиевки Софиевскую церковь переводя от ней один причет священно и церковно служителей к той новой церкви по совершенном ее окончании считать ее одноприходною, а Криворожскую Николаевскую двуприходною. О чем Святейшему Синоду с приложением подлинного о сем дела, и краткой из него выписки почтенно представляю на рассмотрение. Вашего Святейшества всегдашний послушник. Платон Архиепископ Екатеринославский».

РГИА: Ф. 796, Оп. 89, Спр. 111, арк. 1-2.

«Свидетельство 1829 г. № 10, ноября 19-го помещик Стефан Добровольский умре, 68 лет, натурально. МК с. Моисеевки Преображенской церкви на 1829 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.3, Спр.348, арк. 302 зв.

«Стефан Кириллович Добровольский погребен в ограде Преображенской церкви с. Моисеевка Александрійского уезда. Со Стефаном же погребены: Виктор, Даниил, Моисей и Симеон Добровольские».

Чулков Н.П. Русский провинциальный некрополь. М.,1996.

1.3.1.3. Добровольський Олексій Кирилович (1766-06.01.1830)

Батько: Добровольський Кирило Олексійович. Єлизаветградський купець. Мати: Марія Самуїлівна. Діти: Олександр, Олександра, Марія (1814-?), Сергій (1816-?). **Дружина: Уляна Михайлівна Пантасій донька майора.**

Поміщик с. Миколаївка та с. Олексіївка Єлисаветградського повіту, с. Сергіївка Олександрійського повіту Херсонської губернії.

«Указ об отставке. По Указу Ея Величества Государыни Императрицы Екатерины Алексеевны, Самодержицы Всероссийской и прочая.. Из Государственной Военной Коллегии отставному от воинской службы Поручику Алексею Добровольскому, который в Херсонском легкоконном полку Корнетом находился, и по списку об нем показано: от роду ему 29 лет из дворян Екатеринославского наместничества, за ним мужеска пола душ не состоит, в службе капралом 1782-го февраля 1-го, вахмистром 1783-го ноября 4-го, кадетом 1785-го октября 15-го, корнетом 1788-го января 1-го. Был в походе в последнее оконченную с турками войну. Грамоте и писать умеет, в штрафах не бывал, к повышению достоин, а минувшего апреля 2-го дня господином Генерал –Фельдмаршалом и кавалером графом Петром Александровичем Румянцевым Задунайским он Добровольский всходность его прошения за болезнями от службы отставлен по достоинству с награждением поручичья чина в котором и Военною Коллегиею утвержден. Во свидетельство чего и дан ему сей Ея Императорского Величества Указ в Санкт-Петербурге августа 31-го 1796 года. Подлинный подписали Инженер Генерал Поручик и Кавалер Алексей Тучков, Генерал Майор и Кавалер Борис Леццано, Обер секретарь Иван Крюнович.»

«**В Посемейном списке показано:** Алексей Кириллович сын Добровольский, 50 лет, женат на дочери капитана Михаила Панзия Ульяне, детей имеет: сына Сергея трех лет, дочь Марью пяти лет, за ним по последней ревизии наследственных крестьян в сельце Николаевке и деревне Сергеевке мужеска девяносто три и женска полов девяносто пять душ. Жительствует в Александрійском уезде, поручик в отставке»

«**Свидетельство.** 1830 г. № 2, генваря 6-го помещик поручик Алексей Добровольский умре, 70 лет, натурально. МК с. Пантазиевки Михайловской церкви на 1830 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.3, Спр.370, арк. 310 об

1.3.1.4. Добровольська Парасковія Кирилівна (1769-?)

Батько: Добровольський Кирило Олексійович. Єлисаветградський купець. Мати: Марія Самуїлівна. Чоловік: Антон фон Клейст. Майор.

1.3.1.5. Добровольський Василь Кирилович (1774-29.05.1808). р. Корнет.

Батько: Добровольський Кирило Олексійович. Єлисаветградський купець. Мати: Марія Самуїлівна.

«**Указ об отставке.** По Указу Его Величества Государя Императора Александра Павловича Самодержца Всероссийского и прочая... Из Государственной военной Коллегии Корнету Василию Добровольскому, который находился в Глуховском Кирасирском полку. Из дворян Новороссийской губернии, отроду ему 27 лет. В службу вступил в бывший Херсонских легкоконный полк в 1789 году января 6-го, произведен Gefreyt-Капралом того января 30-го, Кадетом 1790 июля 28-го, и по рвсформировании онаго поступил в Глуховский Кирасирский полк Эстандарт-Юнкером 1797 марта 19-го. Был в походах: в 1792 году в Польше с мая по ноябрь месяц в конвой при Генеральной Коронной Конфедерации, 1794 года мая 20-го при местечке Дубенке, 28-го при местечке Хельме в сражениях против польских возмутителей. В штрафах не бывал. К повышению аттестования достойным. И в 1797 году ноября 17-го по высочайшему повелению за подачу об отставке прошения выключен из службы сего июня 15 дня по Именному Высочайшему Его Императорского Величества последовавшему на доклад Военной Коллегии от воинской службы отставлен с награждением Корнетского чина. Во всидетельство чего ему сей Его Императорского Величества указ и дан в Санкт-Петербурге июня 27-го дня 1801 года. По подлинной подписали: Генерал-лейтенант Путилов, Генерал-Майор Христовской, Генерал-Майор Рожнов, Обер-секретарь Милованов.»

«**Свидетельство.** 1808 г. № 11, майя 29-го помещик Василий Добровольский умре, 30 лет, чехоткою. МК помещичьего села Пантазиевского Михайловской церкви на 1808 г.».

ДАОО: Ф. 37 Оп.3, Спр.127, арк. 804 зв.

1.3.1.6. Добровольський Данило Кирилович (1777-28.10.1815). Колезький реєстратор.

Батько: Добровольський Кирило Олексійович. Єлисаветградський купець. Мати: Марія Самуїлівна.

Поміщик с. Данилівка Мусіївської волості Єлисаветградського повіту Херсонської губернії

«Указ об отставке. По Указу Его Величества Государя Императора Александра Павловича Самодержца Всероссийского и прочая... Объявитель сего Коллежский Регистратор Данило Добровольский в службу вступил из дворян в Стародубовский драгунский полк кадетом 1795 года ноября 5-го, переименован унтер-офицером 1797 января 19-го. Во время оной службы в походах был: с 1799 года с мая 6-го за границу в Римской империи, и того ж года сентября 16-го в Швейцарии против французов во время детошамент полка для узнания о неприятельском положении в сражении за рекою Рейном в местечке Дизингофене, а 26 числа того ж сентября в действительном с неприятелем сражении при том же местечке Дизингофене, и 1800 года марта 10-го числа в Риской империи находился. В штрафах по суду и без суда не бывал. А ныне по повелению Его Превосходительства Господина Генерал-Лейтенанта Киевской инспекции по кавалерии Инспектора и Кавалера Кологривова от 27 числа февраля сего года за № 94 с прописанием Всевысочайшего повеления от службы отставлен с награждением чина Коллежского Регистратора. В следствии чего для свободного пропуска до жительства имеющего Новороссийской губернии Елисаветградского повета в деревне Николаевке. О чем ему сей за подписанием с приложением полковой печати и дан в Штаб-квартире г. Глухова марта 24 дня 1802 года. Подлинной подписали: Его Императорского Величества Всемилодивейшего Государя моего от Кавалерии Генерал-Майор Стародубовского драгунского полка Ширь»

«Свидетельство о смерти. Октября месяца 28-го, года 1815-го Помещик Коллежский Регистратор Данило Добровольский умре, 31 год, от чахотки».

- ПОКОЛІННЯ 5-

1.1.1.2.1. Добровольський Степан Мартинович (?)

Батько: Добровольський Мартин Петрович

Мати: Феодосія Кирилівна (Волошинова) Добровольська

Син: Хома Степанович (?)

1.1.1.2.2. Добровольський Михайло Мартинович (12.11.1806-?). Титулярний радник

Чиновник Міністерства закордонних справ. Титулярний радник

У квітні 1842 року мешкав в м. Санкт-Петербурзі в Толмасовому провулку у цивільному будинку, який належав Анічкову палацу.

Батько: Добровольський Мартин Петрович.

Мати: Феодосія Кирилівна (Волошинова) Добровольська

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Консистерия слушав прошение действительного студента Михайла Добровольского о выдаче ему из Метрических книг о рождении и крещении его свидетельства, для поступления в статскую службу и учиненную справку, что рождение и крещение его Михаила по Метрическим Елисаветградского уезда, селения Красноселья Симеоновской церкви книгах состоит записанным точно так: тысяча восемьсот шестого года ноября двенадцатого дня № 38 крестил Иерей Иван Петров младенца Михаила сына шляхтича Мартина Добровольского и жены его Феодосии. Восприемником был Иоан Бугаевич. Определили: просителю Действительному студенту Михаилу Добровольскому на показанный предмет по сем Указе Святейшего Правительствующего Синода 1809 года июня 8-го и 1824 годов августа 26-го чисел, свидетельство по вышеописанному выдать, в следствии чего и дано сие из Екатеринославской Духовной Консистерии. За подписанием и печатью мая 22 дня 1831 года. Подлинное подписано: Кафедральный Протоиерей Максим Моторный, скрепил Секретарь В.Наводчиков.»

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Герольдия Правительствующего Сената определила: дать сие Титулярному Советнику Михаилу Мартынову сыну Добровольскому в том, что он происходит из дворян и род его Херсонским ДД Собранием внесен в первую часть Дворянской родословной книги родился же он Михайло Добровольский как удостоверяет Екатеринославская Духовная Консистерия тысяча восемьсот шестого года ноября двенадцатого числа. Апреля 29-дня 1842 года. Подлинный подписан: Герольдмейстер В. Замятин.»

«Аттестат. Выданный из Правления Харьковского Императорского Университета 1827 года сентября 13-го дня студенту сыну просителя Мартына Добровольского Михаилу Добровольскому, что он поступил в оный Университет в Студенты 1824 года 25 августа и находился в сем звании по

июль месяц 1827 года. Обучался наукам с хорошими успехами и во все время бытности его Добровольского в Университете был поведения хорошего, и как он окончил полный курс наук то и право Студентом Высочайше дарованные на него распространяются.»

1.1.1.2.3. Добровольский Павло Мартинович (1788-?). Титулярный радник

Батько: Добровольський Мартин Петрович. Мати: Феодосія Кирилівна (Волошинова) Добровольська. Діти: Варвара (1835), Наталія (1836), Сергій (1840).

Дружина: Добровольська Тетяна Петрівна донька дворянина Вомодковича.

«**Посемейный список.** Павел Мартынович Добровольский, 53-х лет, женат на дочери дворянина Петра Вомодковича Татьяне 35 лет. Дети их: сын Сергей 8-ми месяцев, и дочери Варвара 6 лет и Наталья 5 лет. Во владении его состоит благоприобретенных дворовых людей мужеска 5 и женска пола 7 душ. Жительствует в г. Херсоне. Титулярный советник. Состоит на службе в Херсонской Уголовной Палате. Дворянский заседатель.»

«**Формулярный список о службе и достоинстве** Дворянства Заседателя Херсонской Палаты Уголовного Суда Титулярного советника Пала Добровольского. Составлен 30 июня 1841 года. Титулярный советник Павел Мартынов сын Добровольский 53-х лет, дворянства Заседатель Херсонской Палаты Уголовного суда, исповедания православного, имени нет. Во время существовавшей в 1832-1833 гг. в Херсонской губернии чумной заразы был назначен Херсонского уезда Предводителем дворянства и находился в сей должности до времени уничтожения оной, потом назначен временным Заседателем 11-й. Херсонского уезда часть, после определен в Херсонское Губернского Правление на действительную службу с откомандированием Кадетом Гражданского губернатора с награждением чином Канцеляриста. За исполнение должности надлежащей на нем во время чумной заразы был представлен Херсонским Вице-Губернатором Действительным Статским Советником и Кавалером Калагеоргием к награждению чином Коллежского Регистратора 15-го июня 1814 года. Вследствие чего и объявлено ему Высочайшее благоволение. За выслугу узаконенных лет награжден Правительствующим Сенатом чинами: Коллежским Регистратором 31 декабря 1816 г., Губернским секретарем 31 декабря 1819 г., Коллежским секретарем 31 декабря 1822 г. Затем согласно предложению Г. Херсонского Гражданского Губернатора и Кавалера Комстадиуса перемещен в Херсонский Приказ общественного призрения Секретарем 13 апреля 1825 года. Награжден Титулярным Советником 31 декабря 1826 года. Уволен от обязанностей за болезнью 24 января 1828 года. По рекомендации Херсонского Губернского предводителя дворянства Херсонским Губернским Правлением определен 6 февраля 1841 года в Херсонскую Уголовную палату Заседателем. Женат. Имеет детей: сына Сергея 1 год, дочерей: Варвару 6 лет и Наталью 5 лет. В Штрафах и под судом не был. К повышению аттестования достоин.»

«**Аттестат.** По Указу Его Императорского Величества из Херсонского приказа общественного призрения служившему в оном Секретарем из дворян Титулярному Советнику Павлу Мартынову сыну Добровольскому в том, что он Добровольский будучи определен в сей Приказ по предложению Господина Херсонского Гражданского Губернатора в должности Секретаря 13 апреля 1825 года во все продолжение служения своего вел себя честно и добропорядочно, поведения всегда был свойственного благородному человеку, лежащие на обязанностях его дела исправлял с должным усилием и желанною прилежностью. А ныне вследствие его прошения и состоявшегося в сем Приказе в 24 день января сего года журнала уволился по болезни. В засвидетельствовании добрых и похвальных его качеств и усердий по службе дан сей Аттестат из означенного Приказа за подписом и приложением Казенной печати января 25 дня 1828 года. Подлинный подписал: Гражданский Губернатор Комстадиус.»

1.1.1.2.4. Добровольська Улита Мартинівна (1804-?)

Батько: Добровольський Мартин Петрович. Мати: Феодосія Кирилівна (Волошинова) Добровольська

1.1.1.2.5. Добровольська Марія Мартинівна (1812-?)

Батько: Добровольський Мартин Петрович. Мати: Феодосія Кирилівна (Волошинова) Добровольська

1.2.1.2.1. Добровольський Лев Семенович (1812-?). Підпоручик.

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлєва донька майора. Діти: Євдокія (11.08.1840-?), Василь (08.02.1843-?), Олександра (23.02.1845-?), Любов (17.09.1847-?)

Дружина: Добровольська Марія Тимофіївна, донька Поручика Соломіна.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества, Екатеринославская Духовная Консистория слушав прошения Помещика Херсонского уезда Прапорщика Семена Добровольского о выдаче сыну его Льву, родившемуся от него и жены его Евдокии Алексеевой дочери в законном их супружестве и крещенному 1812 года февраля 18-го дня из Метрических книг о рождении и крещении его свидетельства, на предмет поступления в военную службу, выдать справку, что по Метрическим в архиве сия Консистории хранящимся Елисаветградского уезда селения Аннинского Предтечевской церкви рождения и крещения сына просителя Прапорщика Семена Добровольского Льва не состоит, по исповедным же росписям селения Березовки при Михайловской церкви фамилия Прапорщика Добровольского показывается так: 1827 г. №456 Помещик Семен Добровольский, жена его Евдокия, сын их Лев пятнадцати; 1828 г. № 547 Помещик Прапорщик Семен Добровольский, жена его Евдокия, сын их Лев шестнадцати; 1829 г. За № 572 Помещик Прапорщик Семен Добровольский, жена его Евдокия, сын их Лев семнадцати; 1830 г. № 1 Помещик Прапорщик Семен Добровольский, жена его Евдокия, сын их Лев семнадцати; 1831 год № 1 Помещик Прапорщик Семен Иванов сын Добровольский, жена его Евдокия Алексеева дочь сын их Лев восемнадцати лет. А брак просителя Семена Добровольского с женою его Евдокиєю по Метрическим селения Устиновки Преображенской церкви книгам записанным состоит так: тысяча восемьсот десятого года сентября десятого дня № 34 по учинении в церкви троекратного обыска первым браком сочетались Помещик Прапорщик Семен Добровольский с девицею Евдокиєю, умершего поручика Яковлева дочерью. Коих обвенчал священник Иаков Родзиновский, поверенным был поручик Василий Ревуцкий. Представленный Елисаветградским Духовным Правлением в сходство Указа сия Консистории ввиду сообщения Херсонского Дворянского Депутатского собрания коим оное собрание требовало от сия Консистории сведения о действительном записи о рождении детей просителя к производившемуся в оном делу о внесении их по Херсонской губернии в Дворянскую Родословную книгу- отзыв, которым по предварительному проведению с присягою удостоверяет Помещик Капитан Вышняков, что он восприимчивым отцем при крещении сына Помещика Добровольского Льва был и действительно он от законного супружества рожден. Определили: основываясь на вышеописанных обстоятельствах сыну просителя помещика Прапорщика Семена Добровольского Льву, просимое свидетельство о рождении и крещении на изъясненный предмет по силе Указов Святейшего Правительствующего Синода 1809 г. Июня 8-го 1824 годов августа 26 числа Выдать. – вследствие чего и дано сие с Екатеринославской Духовной Консистории за подписанием и печатью мая 18-го дня 1832 года.»

«Указ об отставке. По Указу Его Величества Государя Императора Николая Павловича, Самодержца Всероссийского и прочая... . Объявитель сего Господин Подпоручик Лев Семенов сын Добровольский, который как значится по Формулярному списку вероисповедания Грекороссийского, отроду имеет двадцать пять лет, из дворян Херсонской губернии, имения за ним никакого не состоит, в службу вступил унтер-офицером 1831 октября 25-го в Бугский Уланский полк , из оного переведен в Резервный батальон 48 Егерского полка 1833 марта 5-го, по расформировании оного поступил в 5 Батальон Виленского Егерского полка 1834 февраля 24-го, переименован юнкером 1835 мая 1-го, произведен в прапорщики тысяча восемьсот тридцать пятого года декабря восьмого, отроду имел тогда двадцать три года, переводим он по воле начальства. В походах и сражениях не бывал, сверх настоящей обязанности особых поручений по Высочайшим повелениям и от своего начальства не имел, чинами и орденами за отличие награжден не бывал, Высочайших благоволений, Всемилостивейших рескриптов и похвальных листов от своего начальства не получал. Российской грамоте читать и писать умеет. В домовых отпусках и штрафах по суду и без суда не бывал, Высочайшим замечаниям и выговорам не подвергался. Холост. Состоит в комплекте при 5 Батальоне Виленского Егерского полка на лицо. К повышению к чинам аттестования достойным. Оглашаем или обвиняем в неприличном поведении не бывал. А сего 1837 года состоял в Резервной Дивизии 5 пехотного корпуса, По Высочайшему Его Императорского Величества приказу февраля в 22-й день состоявшемуся по прошению, по домашним обстоятельствам уволен со службы с награждением чина Подпоручика. Во

свидетельство чего и дан ему Подпоручику Добровольскому с моим подписанием и наложением казенной печати в городе Вознесенске, декабря 31-го дня 1837 года подлинный подписали Его Императорского Величества Всемиловейшего Государя Моего Генерал от Кавалерии состоящий при особе Его Императорского Величества Инспектор всей Поселенной Кавалерии, шеф Украинского Уланского полка, Кавалер орденов Граф Никитин»

1.2.1.2.2. Добровольський Микола Семенович (04.01.1816-1856). Ротмістр

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлева донька майора. Діти: Федір (1843-?), Леонід (1844-?), Микола (1845-?), Олександра (1846-?), Феодосія (1847-?).

Дружина: Ганна Федорівна Бредіхіна (1824-?), донька Колезького радника.

Поміщик с. Тернівка Бобринецького повіту Херсонської губернії. В 1853 році дворянський засідатель Бобринецького повітового суду.

«Свидетельство. 28 апреля 1842 обвенчаны Бугского уланского полка штаб-ротмистр Николай Семенович Добровольский, 26 лет, и Анна дочь помещика Федора Сергеевича Бредихина, 18 лет Поручителями были: майор Иван Федорович Кирик, поручик Григорий Иванович Сочеванов подпоручик Григорий Федорович Бредихин, капитан-лейтенант Николай Федорович Бредихин»

ДАОО 37-3-646 л. 552 об. МК с. Владимировка Николаевской церкви на 1842 год

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Духовная Консistorия слушав прошение Помещика Херсонского уезда Прапорщика Семена Добровольского о выдаче сыну его Николаю из Метрических книг о рождении его и крещении свидетельства на предмет поступления его на Военную службу, и справку, что по Метрическим сея Консistorии хранящихся Елисаветградского уезда селения Устиновки Преображенской церкви книгам, рождение и крещение сына просителя Прапорщика Смена Добровольского Николая, записанным состоит точно так: тысяча восемьсот шестнадцатого года января четвертого дня № 42 у Прапорщика Семена Добровольского и жены его Евдокии родился сын Николай, которого молился и крещен того же месяца пятого числа, священник Иоан Радзиновский. Восприемником был Капитан Вишняков. Определили: прошение Помещика Прапорщика Семена Добровольского сыну Николаю просимое на повеленный предмет о рождении и крещении его свидетельство по силе Указов Святейшего Правительствующего Синода 1809- го июня 8-го и 1824 годов августа 26-го числа выдать. Вследствие чего и дано сие из Екатеринославской Духовной Консistorии за подписом и печатью мая 18-го дня 1832 года.»

«Указ об отставке. По Указу Его Величества Государя Императора Николая Павловича, Самодержца Всероссийского и прочая... . Объявитель сего Ротмистр Николай Семенов Добровольский, как значится по Формулярному списку: вероисповедания православного, от роду имеет 29 лет, из дворян Херсонской губернии, имения зв ним и за родителями его никакого не состоит. В службу вступил Унтер-офицером 1832 года октября 20-го в Бугский Уланский полк, переименован в Юнкеры 1833-го марта 28, Поручиком 1837 мая 29-го, Штабс-Ротмистром 1841 июня 3-го в том полку. В походах против неприятеля не бывал. Сверх настоящих обязанностей и поручений по высочайшим повелениям от своего начальства не имел. За отличие по службе, чинами и орденами и прочими знаками отличия награжден не был. Удостоенным получить в числе прочих Высочайшее благоволения объявленные за смотры учения и парады и маневры произведенные при местечке Белой Церкви 12 и 14 октября 1835 года и при городе Вознесенске 18, 20, 23, 26, 28, 30 августа 1. 2 и 3 чисел сентября 1837 года. Всемиловейших рескриптов и похвальных листов от своего начальства не получал. Российской грамоте читать и писать умеет. В домовых отпусках не был, В Штрафах по суду и без суда не был. Женат на дочери Коллежского Советника Бредихина Анне, которая вероисповедания православного, детей не имеет. Состоит в комплекте при полку на лицо, к повышению чинов аттестования достоин к награждению Знаком отличия беспорочной службы по выслуге лет не аттестовался. По выборным дворянства не служил. Слабым в отправлении обязанностей службы не замечен, беспорядков и неисправностей между подчиненными не допускал . Оглашенные и обличенным в неприличном поведении не был, а 1843 года состоял в Сводном Кавалерийском Корпусе. По Высочайшему Его Императорского Величества приказу февраля в 7 день состоящему по прошению по домашним обстоятельствам

уволен со службы с награждением чина Ротмистра. Город Кременчуг августа 23 дня 1843 года на подлинном так: Генерал от Кавалерии Инспектор князь Долгорукий.»

«**Посемейный список.** Николай Семенов сын Добровольский 33 лет от роду. Женат на дочери Коллежского Советника Федора Бредихина девице Анне 23 лет. Дети их: Федор 4 лет, Леонид 3 лет, Николай 2-х месяцев, дочь Александра 1 года. Во владении его состоит Бобринецкого уезда при деревне Терноватой доставшейся ему по купле крестьян мужеска 47 , а женска пола 45 душ, земли 1250 десятин. Живу в уезде. Ротмистр в отставке. На подлиннике такоб К сему Посемейному списку руку приложил Ротмистр Добровольский. 1847 г.»

«**Посемейный список.** Николай Семенов сын Добровольский 41 год. Женат на дочери Коллежского Советника Федора Бредихина Анне. Дети их: сын Федор 13 лет и дочь Феодосия 5 лет. Во владении нашем состоит Бобринецком уезде, села Терновки в коем 51 душа мужеска пола крестьян и земли 1254 десятин. Живет в Бобринецком уезде, Ротмистр в отставке. Подписала Анна Федоровна Добровольская. 1856 г.»

1.2.1.2.3. Добровольський Костянтин Семенович (17.05.1813-?)

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлева донька майора.

«**Свидетельство.** По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Духовная Консistorия слушав прошение Помещика Херсонского уезда Прапорщика Семена Добровольского о выдаче сыну его Константину из Метрических книг о рождении его и крещении свидетельства на предмет поступления его на Военную службу, и справку, что по Метрическим сея Консistorии хранящихся Елисаветградского уезда селения Устиновки Преображенской церкви книгам, рождение и крещение сына просителя Прапорщика Смена Добровольского Николая, записанным состоит точно так: тысяча восемьсот тринадцатого года мая семнадцатого дня у Прапорщика Семена Добровольского и жены его Евдокии родился сын Николай, которого молился и крещен того же месяца восемнадцатого числа, священник Иоан Радзиновский. Восприемником был Капитан Вишняков. Определили: прошение Помещика Прапорщика Семена Добровольского сыну Константину просимое на повеленный предмет о рождении и крещении его свидетельство по силе Указов Святейшего Правительствующего Синода 1809- го июня 8-го и 1824 годов августа 26-го числа выдать. Вследствие чего и дано сие из Екатеринославской Духовной Консistorии за подписом и печатью мая 18-го дня 1832 года.»

1.2.1.2.4. Добровольська Марія Семенівна (06.02.1820-?)

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлева донька майора.

1.2.1.2.5. Добровольська Софія Семенівна (1817-?)

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлева донька майора.

«**Свидетельство.** По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Духовная Консistorия слушав дело начавшееся в ней по прошению Помещика Херсонского уезда Прапорщика Семена Добровольского о выдоче дочери его Софии родившейся от жены его Евдокии Александровой в законном супружестве 1819 года из Метрических книг о рождении и крещении ея свидетельства на предмет поступления в учебные заведения и справку учиненню по Метричским в архиве сия Консistorии хранящейся Елисаветградского уезда селения Николаевки Богородичной церкви по которым рождение и крещение дочери Прапорщика Добровольского Софии в записи не оказалось. По Исповедным же росписям фамилия Прапорщика Добровольского показывается так: 1827 года № 546 Прапорщик Семен Добровольский жена его Евдокия дочь их София 9 лет, 1828 год № 547 Прапорщик Семен Добровольский жена его Евдокия дочь их София 9 лет. 1829 года № 571 Помещик Прапорщик Семен Добровольский жена его Евдокия дочь их София 11 лет. 1830 года № 1 Помещик Прапорщик Семен Добровольский жжена его Евдокия Александрова, дочь их София 11 лет. 1831 год № 1 Помещик Прапорщик Семен Иванов сын Добровольский жена его Евдокия Александрова дочь, дочь их София 12 лет. Брак Прапорщика Семена Добровольского с женою его Евдокиею состоит записан точно так: 1810 года сентября 10 дня № 34 по учинении в церкви тоекратного обыска первым браком дочитались Помещик Прапорщик Семен Добровольский с девицею Евдокиею поручика Яковлева

дочерью коих обвенчал священник Иаков Радзиновский. По жинихе были поручик Василий Ревуцкий, помещица Коллежская Ассесорша Настасия Требинская и Корнет Александр Гензелиев. По предворительном приведении к присяге отозвались, что действительно они были восприемниками дочери Софии рожденной от законного брака Семена Добровольского и жены его Евдокии и крещенной в 1817 году по каким священника она крещена подавности времени не припомнят, что он Добровольский был в настоящем его прапорщьем чине из копии протокола выданной ему Г. Добровольскому из Херсонского Дворянского Депутатского собрания 1831 года июля 31 дня видно, что он Добровольский из семейством своим внесен в Херсонской губернии в Дворянскую родословную книгу в четвертую ея часть, т что в числе прочего семейства показана и оная дочь его София 9 лет. Определили: и его Высокопревосходительство утвердил по списку у Г. Добровольского значаться дети по росписям и Метрическим рожденными прежде и после Софии, так же брасочетание его состоит по Метрическим книгам записано, а притом и София значится по росписям с 1827 по 1831 год для того помянутой дочери просителя Прапорщика Семена Добровольского Софии на просимый предмет Свидетельство о рождении и крещении ея на основани IX тома свода Законов 945 статьи и добавления на оную 1832 и 1833 годов выдать. В следствии чего и дано ей Софии из Екатеринославской Духовной Консисории за подписом и печатью декабря 18 дня 1835 года. Подлинное подписали: Ключар протоирей Иоан Герболинский, секретарь помошник Афанасий Якимовский».

1.2.1.2.6. Добровольська Агафія Семенівна (1822-?)

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлева донька майора.

1.2.1.2.7. Добровольська Ганна Семенівна (1825-?)

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлева донька майора.

Чоловік: Руденков, Губернський секретар

1.2.1.2.8. Добровольський Олексій Семенович (1824-1876). Поручик

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлева донька майора. Діти: Володимир (?), Михайло (?), Людмила (?), Ольга (?), Дмитро(?),

Поміщик с. Семенівка Новобузької волості Херсонського повіту Херсонської губернії.

Дружина: Уляна Тимофіївна Добровольська (Мрачковська)

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Консисория слушав 1. Прошение Помещика Херсонского уезда Прапорщика Семена Добровольского, о выдаче сыну его Алексею, родившемуся от него и жены его Евдокии Алексеевой дочери, в законном их супружестве и крещенному 1824 года мая 12 дня из Метрических книг о рождении и крещении на предмет поступления в училищные заведения его свидетельства; 2. Справку, что по Метрическим в Архиве сия Консисории хранящимся селения Березовки Михайловской церкви книгам рождения и крещения сына просителя Прапорщика Семена Добровольского Алексея выдать не состоит. По Исповедным же росписям селения Березовки Михайловской церкви фамилия Прапорщика Добровольского показывается так: 1827 года № 546 Прапорщик Семен Добровольский жена его Евдокия сын их Алексей 3 лет, 1828 год № 547 Прапорщик Семен Добровольский жена его Евдокия сын их Алексей 4 лет. 1829 года № 571 Помещик Прапорщик Семен Добровольский жена его Евдокия сын их Алексей 5 лет. 1830 года № 1 Помещик Прапорщик Семен Добровольский жена его Евдокия Александрова, сын их Алексей 6 лет. 1831 год № 1 Помещик Прапорщик Семен Иванов сын Добровольский жена его Евдокия Александрова дочь, сын их Алексей 6 лет. О браке Прапорщика Семена Добровольского с женою его Евдокиею состоит записан точно так: 1810 года сентября 10 дня № 34 по учинении в церкви тоекратного обыска первым браком дочитались Помещик Прапорщик Семен Добровольский с девицею Евдокиею умершего поручика Яковлева дочерью коих обвенчал священник Иаков Радзиновский. По жинихе были поручик Василий Ревуцкий, помещица Коллежская Ассесорша Настасия Требинская и Корнет Александр Гензелиев. Представленный Елисаветградским духовным правлением в следство Указа сия Консисории последовавшего с поводу Херсонского Дворянского Депутатского собрания требовало от сей Консисории сведения о действительном времени и законности рождения детей просителя нужного производившегося в данном деле о вписании в Херсонской губернии Родословную книгу, отзвывы: коими по предваритеным приведении к присяге удостоверяет: помещик Вишняков, что он

восприемным отцем при крещении сына помещика Добровольского Алексея был, и действительно он от законного супружества рожден и Помещица Коллежская Ассессорша Требинская, бывшая при том свидетельницею, что при помянутом крещении сына его Алексея в тысяча восемьсот двадцать четвертом году, восприемником был вышеозначенный Помещик Вышняков, а она при том свидетельствующею была. Определили: основываясь на всех вышеописанных обстоятельствах сыну просителя Помещика Прапорщика Семена Добровольского Алексею, просимое о рождении и крещении его на изъяснённый предмет свидетельство по сем указе Святейшего Правительствующего Синода 1809 го июня 8-го 1824 годов августа 26-го чисел выдать. В следствии чего и дано сие от Екатеринославской Консистерии за подписом и печатью мая 18 дня 1832 года. Подлинное подписал Эконом Иеромонах Феодосий.»

1.2.1.2.9. Добровольська Аграфена Семенівна (06.07.1826-?)

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлева донька майора.

1.2.1.2.10. Добровольський Іван Семенович (03.04.1830-?)

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлева донька майора. Діти: Гаврило ()

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Консистерия слушав прошение Херсонской губернии и уезда Помещика Прапорщика Семена Иванова сына Добровольского выдаче сыну его Ивану, родившемуся в 1830 году из Метрических военного селения Березовки Михайловской церкви книге, для внесения в Дворянскую родословную книгу свидетельства и учиненно справку с Метричными пом'янутого селения церкви книгами по коим акт рождения и крещения сына просителя Добровольского оказался записаным точно так: 1830 года апреля 3-го дня № 13 у помещика Прапорщика Семена Добровольского и жены его Евдокии родился сын Иван, которого молитвовал и крес тил священник Константин Белый 4-го числа того же месяца. Восприемниками были: Помещик Ротмистр Дмитрий Требинский и Коллежская Ассессорша Настасия Требинская. Определили: с подписанием справки из Метрических книг о законном пождении и крещении сына просителя Ивана Свидетельство после добавления к 945 статьи 9 тома свода законов выдать. В следствии чего и видано ему сие с помятуй консистории за подписом и печатью мая 24 дня 1837 года. Подлинное подписали: Ключарь протоиерей Герболинский, секретар помощник Афанасий Якимовский.»

1.2.1.2.10. Добровольський Іван Семенович (04.02.1835-20.06.1853)

Батько: Добровольський Семен Іванович. Прапорщик Міліції. Мати: Євдокія Олексіївна Яковлева донька майора.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Консистерия слушав прошение Херсонской губернии и уезда Помещика Прапорщика Семена Иванова сына Добровольского выдаче сыну его Ивану, родившемуся в 1835 году из Метрических военного селения Березовки Михайловской церкви книге, для внесения в Дворянскую родословную книгу свидетельства и учиненно справку с Метричными пом'янутого селения церкви книгами по коим акт рождения и крещения сына просителя Добровольского оказался записаным точно так: 1835 года февраля 4-го дня № 8 у помещика Прапорщика Семена Иванова Добровольского и жены его Евдокии Алексеевой родился сын Иван, которого молитвовал и имя нарек и крещение совершил приходский священник Самуил Соколовский 14-го числа того же месяца. Восприемниками были: Елисаветградского уезда Помещик Майор Александр Гензенен и Помещика Семена Иванова Добровольского дочь девица Агафия. Определили: с подписанием справки из Метрических книг о законном пождении и крещении сына просителя Ивана Свидетельство после добавления к 945 статьи 9 тома свода законов выдать. В следствии чего и видано ему сие с помятуй консистории за подписом и печатью мая 27 дня 1837 года. Подлинное подписали: Ключарь протоиерей Герболинский, секретар помощник Афанасий Якимовский.»

«Свидетельство. 1853 г. № 20, июня 2-го умре и 4-го погребен умершаго прапорщика Семена Иванова Добровольскаго сын Иоанн, 17 лет, от водяной. МК 9-го кавалерийского округа Новороссийского военного поселения Березовки Михайловского молитвенного дома на 1853 г.»

ДАОО: Ф.37, Оп.-3, Спр.-1118 арк. 285 зв.

1.2.1.3.1. Добровольський Іван Олександрович (24.06.1803-?)

Батько: Добровольський Олександр Іванович Колезький Регістратор, Мати: Серафіма Іванівна Підлесецька, донька майора.

«Свидетельство. От меня в коем подписавшись дано сие Херсонского уезда помещику дворянину Александру Иванову сыну Добровольскому в том, что по случаю жительства в слободе своей Камышеватой к приделу моему принадлежащей, прошлого 1803 года июня в 24 день родился сын его Иван от первой жены Серафимы Ивановой дочери урожденной Подлесецкой как по забратой мною с Метрическою книгою того года составленной оказалось, коему ему сыну Ивану восприемник был Елисаветградского уезда Помещик дворянин Прапорщик Семен Иванович Добровольский. Августа 22-го дня 1816 года, подлинное подписали: слободы Компанеевки, церкви Свято Покровской священник Роман Зельницкий, выше писанного дворянина Ивана Добровольского восприемный отец Помещик Прапорщик Семен Иванов сын Добровольский.»

1.2.1.3.2. Добровольська Ольга Олександрівна (1806-?)

Батько: Добровольський Олександр Іванович Колезький Регістратор, Мати: Серафіма Іванівна Підлесецька, донька майора.

1.2.1.3.3. Добровольська Єлизавета Олександрівна (1808-?)

Батько: Добровольський Олександр Іванович Колезький Регістратор, Мати: Серафіма Іванівна Підлесецька, донька майора.

«Копия с Герба рода Добровольских. По Указу Его Императорского Величества, сия копия с Герба рода Добровольских и с описания происхождения той фамилии находящаяся в Высочайше утвержденном Гербовнике Дворянских родов в первом отделении, выдана произошедшему из сего рода дворянину Александру Ивановичу Добровольскому мая 31-го дня 1807 года. На подлинном подписано так: Герольдмейстер и Кавалер Владимир Грушецкий, Статский Советник и Кавалер Матвей Ваганов, Секретарь Иван Сухарев.»

1.2.1.3.4. Добровольська Софія Олександрівна (1814-?)

Батько: Добровольський Олександр Іванович Колезький Регістратор, Мати: Серафіма Іванівна Підлесецька, донька майора.

1.2.3.2.1. Добровольський Лаврентій Львович (10.06.1822-14.10.1862) Колезький радник.

Батько: Добровольський Лев Леонтійович, предводитель дворянства Єлисаветградського повіту. Мати: Добровольська Євдокія Степанівна, донька корнета Степана Кириловича Добровольського.

Дружина: Ганна Романівна, донька Штабс-Капітана Козиціна

Добровольський Лаврентій Львович Кандидат права Санкт-Петербурзького університету, Старший Секретар Канцелярії Міністра Народної освіти.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества, Екатеринославская Консistorия слушав прошение Елисаветградского уезда помещика Надворного Советника и Кавалера Льва Добровольского о выдаче сыну его Лаврентию из Метрических книг о рождении и крещении его свидетельства для поступления в училищныя заведения. Определили: просителя Надворного Советника Добровольского сыну Лаврентию на показанный предмет по силе указов Святейшего Правительствующего Синода 1809 июня 8-го и 1824 годов августа 26-го чисел Свидетельство выдать в том, что рождение и крещение его по Метрическим в Архиве Консistorии хранящимся книгах 3 Кирасирской дивизии селения Губовки Покровской церкви состоит записанным точно так: Тысяча восемьсот двадцать второго года июня девятого дня № 61 у помещика Надворного советника и Кавалера Льва Добровольского и жены его Евдокии родился сын Лаврентий, которого молитвил и крестил приходский священник Лев Левицкий того же месяца одиннадцатого числа. Восприемником был Владимирского Егерского полка Майор Лаврентий Добровольский.

В следствии чего и дано сие из Екатеринославской Консistorии за подписом и печатью февраля 5-го дня 1831 года. Подлинное подписал протоирей Симеон Дьяковский, скрепл секретарь Василий Новодчинов.»

«**Формулярный список о службе** Старшего Помощника Столоначальника Департамента Министерства Юстиции Коллежского секретаря Добровольского, составлен 4-го июля 1851 года.

Коллежский секретарь Лаврентий Львович Добровольский Старший Помощник Столоначальника Департамента Министерства Юстиции, двадцати восьми лет, православного исповедания, жалования 336 руб.44 коп., столовых: 140 руб. 10 коп. Из дворян. За матерью состоит

в Херсонской губернии Бобринецком уезде 200 душ и 5000 десятин земли. Воспитывался в Императорском Харьковском университете но степень Кандидата прав получил в Санкт-Петербургском университете. Поступил на службу в Харьковский Совестьный суд Канцелярским служителем 1844 го года июля 14-го. По определению Совестьного суда назначен исправляющим должность Столоначальника оногo суда 1844 го года сентября 23-го. Согласно прошения из Совестьного суда уволен 1845 го года ноября 14-го. Не был в походах против неприятеля, Под судом и штрафах не был. К продолжению статской службы способен и достоин. В отпусках не был. В отставке был с 14 ноября 1845 года по 7 июня 1847 года без награждения чином. Холост. В Канцелярии Санкт-Петербургского Гражданского губернатора Канцелярским служителем 1846 го года 7-го июня. С разрешения Г. Начальника Губернии слушал лекции в Императорском Санкт-Петербургском университете в коем и получил ученную степень Кандидата прав. Высочайшем приказом по Гражданскому ведомству от 24 марта 1848 года за № 58 произведен в Коллежские секретари по степени Кандидата Императорского Санкт-Петербургского университета со старшинством 1847 го года сентября 22-го. Высочайшим приказом последовавшим в 6 день июня 1848 го года переведен согласно желанию в Инженерный Департамент в число чиновником на усиление оногo положения. Высочайшим приказом 27 ноября 1848 года переведен в Департамент Министерства Юстиции Младшим помощником Столоначальника. Помещен на вакансию Старшего помощника Столоначальника 20-го сентября 1849 года. По случаю откомандирования Столоначальника Департамента Министерства Юстиции для занятий учрежденных в Санкт-Петербурге Временную комиссию для рассмотрения списков и дел о Княжеских и дворянских фамилиях Грузии, поручено ему исправлять должность Столоначальника впредь до особогo распоряжения 1850-го года августа 14-го. Каковую должность исправляет до 19 июля 1851 года. Управляющий Департаментом М. Тапальской».

«Министерство Народного Просвещения. Канцелярия Министра 23 августа 1851 года № 1469. Помощнику Столоначальника Департамента Министерства Юстиции Коллежскому секретарю Добровольскому, перемещенному Высочайшим приказом 22 июля сего года № 143 в **Канцелярию Министра Народного Просвещения исправляющим должность Секретаря**. Производить положенное по штату содержание со дня состояния означенного Высочайшего приказа. Товарищ Министра Народного Просвещения. Подпись»

« Высочайшим приказом по Гражданскому ведомству от 18 декабря 1854 года № 253 Секретарь Канцелярии Министра Народного Просвещения Титулярный советник Добровольский произведен за отличие в **Коллежские Ассесоры** со старшинством с 22 июля 1854 года»

« По дополнении к Высочайшему приказу по Гражданскому ведомству от 26 августа 1856 года № 174, Секретарь Канцелярии Министра Народного Просвещения Коллежский Ассесор Добровольский произведен за отличие по службе в **Надворные советники** со старшинством с 22 июля 1856 года.»

«Приказом Г. Министра Народного Просвещения от 30 января 1859 года за № 4 Секретарь Канцелярии Министра народного Просвещения Надворный советник Добровольский **назначен Старшим Секретарем Канцелярии**»

«**Прошение**. Его Высокородию Господину Директору Канцелярии Министра Народного Просвещения Статскому советнику Владимиру Ивановичу Кузнецову. Секретаря означенной Канцелярии Титулярного советника Лаврентия Львова сына Добровольского. На основании ст. 9 Зак. Гражд. (Св. 1842 г. Т.Х) имею честь испрашивать дозволения, удостоверенного письменным свидетельством, на вступление мое в **законный брак** с дочерью дворянина Пензенской губернии отставного **Штабс-Капитана Казицына, девицею Анною Романовною**, При сем имею честь просить приложить один лист гербовой бумаги в 90 коп. серебром. Титулярный советник Л. Добровольский. 20 августа 1853 года. Согласен. В. Кузнецов.»

«**Свидетельство**. В Канцелярию Министра Народного Просвещения. Согласно отношения оной Канцелярии от 8-го июля 1859 года за № 1464 Санкт-Петербургская Духовная Консистерия честь имеет уведомить, что **брак** Надворного советника **Лаврентия Львова Добровольского** с женою его **Анною Романовною**, указом Святейшего Правительствующего Синода от 19 мая сего 1859 года за № 4071 по причине не способности его к супружескому сожитию **расторгнут** с оставлением его на всегда в безбрачном состоянии. Член Консистерии, Протоирей Николай Садальский».

«**Формулярный список о службе** Секретаря Канцелярии Министра Народного Просвещения Надворного Советника Добровольского. Составлен сентября 1857 года. Надворный Советник Лаврентий Львович Добровольский Секретарь Канцелярии Министра Народного Просвещения, 35 лет, православного исповедания, имеет бронзовую медаль в память войны 1853-1856 года на Андреевской ленте, подучает жалованья 514 рублей 60 коп., столовых 214 руб. 43 коп. Итого: 729 руб. 3 коп. Из дворян. За матерью состоит в Херсонской губернии в Бобринецком уезде 200 душ и 5000 десятин земли. Дополнением к Высочайшему Приказу по Гражданскому ведомству от 26 августа 1856 года за № 174 произведен за отличие по службе в Надворные Советники со старшинством 22 июля 1856 года. Получил бронзовую медаль в память войны 1853-1856 года на Андреевской ленте 26 августа 1856 года. В походах против неприятеля и в сражениях не был. В штрафах и под судом не был. Способен к повышениям. В отпусках был: с 14 ноября 1845 года по 7 июня 1846 года без награждения чином. Директор Канцелярии Министра Народного Просвещения. Подпись.»

«**Патент на чин Коллежского Советника.** Божию милостию Мы Александр Второй, Император и Самодержец Всероссийский и прочая... Известно и ведомо да будет каждому, что Мы Лаврентия Добровольского, который нам Надворным Советником служил, за оказанную его в службе Нашей ревность и прилежность, в Наши Коллежские Советники тысяча восемьсот шестидесятого года июля двадцать второго дня Всемилостивейше пожаловали и учредили, яко же Мы сим жалуем и учреждаем, повелевая всем Нашим подданным онаго Лаврентия Добровольского за Нашего Коллежского Советника надлежащим образом признавать и почитать. Мы надеемся, что он всем ему от нас Всемилостивейше пожалованном чине так честно и прилежно поступать будет как то верному подданному надлежит. Во свидетельство чего Мы Правительствующему Сенату подписать и Государственною Нашею печатью укрепить повелели. Дан в Санкт-Петербурге февраля 15 дня 1862 года. Подписи.»

1.2.3.2.2. Добровольський Микола Львович (01.08.1823-26.04.1876) Капітан 1-го рангу.

Батько: Добровольський Лев Леонтійович, предводитель дворянства Єлисаветградського повіту. Мати: Добровольська Євдокія Степанівна, донька корнета Степана Кириловича Добровольського.

«**Свидетельство.** По Указу его Императорского Величества, Екатеринославская Консistorия слушав прошение Елисаветградского уезда Помещика Надворного Советника и Кавалера Льва Добровольского о выдаче сыну его Николаю из Метрических книг о рождении и крещении свидетельства для поступления в училищные заведения. Определили: просителя Надворного Советника сыну Николаю на показанный предмет по силе Указов Святейшего Правительствующего Синода 1809 июня 8-го и 1824 годов и августа 26 чисел свидетельство выдать в том, что рождение и крещение его по Метрическим в Архиве Консistorии хранящимся селения Губовки Покровской церкви книгах состоит записанным точно так: тысяча восемьсот двадцать третьего года августа первого № 91 у Помещика Надворного Советника Льва Добровольского и жены его Евдокии родился сын Николай, которого молитвил и крестил приходский священник Лев Левицкий, того ж месяца шестнадцатого числа. Восприемником был Мариупольского гусарского полка Майор Лаврентий Добровольский. В следствии чего и дано сие из Екатеринославской Консistorии за подписанием и печатью февраля 5 дня 1831 года. Подлинное подписал протоиерей Симеон Дияковский, скрепил секретарь Неводчинов.»

«**Общий морской список.** Николай Львович Добровольский. 1835 г. Марта 11. Поступил в Морской корпус **Кадетом**. 1840 г. Января 11. Произведен в **гардемарины**. 1840 и 1841 гг. На фрегатах «Ольга» и «Александр Невский» крейсировал на Балтийском море. 1841г. декабря 22 произведен в **мичманы** с назначением на Черноморский флот. 1842-1849 гг. На фрегатах «Флора», «Агатополю» и бриге «Персей» крейсировал у Восточного берега Черного моря. 1848 года апреля 11 дня. Произведен в **лейтенанты**. 1850 г. Марта 29. Назначен адъютантом 3-й бригады 4-й флотской дивизии. 1850-1852 гг. на корабле «Ростислав» и фрегате «Кульм» крейсировал в Черном море. 1853 г. апреля 15. Назначен Старшим адъютантом штаба Черноморского флота и портов. На пароходе «Владимир» и «Двенадцать Апостолов» в должности флаг-офицера крейсировал у Восточного берега Черного моря. Ноября 18 за отличие при взятии турецко-египетского парохода «Первас-Бахри» произведен в **капитан-лейтенанты** со старшинством с 5 ноября награжден **орденом Св. Анны 3 ст.** 1854 г. Командуя шхуной «Опыт», плавал по р. Бугу с кадетами Черноморской штурманской роты. 1855 г. Командуя той же шхуной, был в

компанії на Николаевском рейде. Награжден **орденом Св. Станислава 3 ст.** 1856 г. Командуя той же шхуной крейсеровал в Черном море. 1857 г. Командуя корветом «Буйвол» командирован во Францию. 1858 г. Командуя корветом «Буйвол» перешел в Николаев. 1859-1861 гг. Командуя корветом «Вепрь», плавал по Черноморским портам и у Абхазских берегов. 1859 г. Награжден **орденом Св. Станислава 2 ст. с мечами за храбрость** в делах против горцев. 1860 г. Поступил в состав 2-го сводного Черноморского экипажа. 1861 г. Января 1. Произведен в **Капитаны 2-го ранга**. Командуя корветом «Кречет», плавал в Черном море. 1863-1864 гг. Командуя тем же корветом, крейсеровал у Абхазских берегов. 1864 г. Награжден **орденом Св. Анны 2 ст.** с Императорской короной, за заслуги, оказанные при перевозке и высадке десантных войск при местечке Адлер. 1866 г. Января 1. Произведен в **Капитаны 1-го ранга**. Командуя тем же корветом, плавал у Абхазских берегов. 1867 г. Апреля 11. Уволен для службы в коммерческих судах. 1868 г. За выслугу 25 лет в офицерских чинах награжден **орденом Св. Владимира 4 ст. с бантом**. 1872 г. Января 10. Назначен капитаном над практическим портом в Одессе. 1874 г. Награжден **орденом Св. Владимира 3 ст.** 1876 г. Апреля 26 скончался».

1.2.3.2.2.3. Добровольський Ераст Львович (24.11.1824-?). Капітан-лейтенант

Батько: Добровольський Лев Леонтійович, предводитель дворянства Єлисаветградського повіту. Мати: Добровольська Євдокія Степанівна, донька корнета Степана Кириловича Добровольського. Діти: Лев (02.06.1862- 1906), Віктор (12.11.1865-1931), Костянтин (11.05.1867- 13.12.1946).

«Свидетельство. По Указу его Императорского Величества, Екатеринославская Консistorия слушав прошение Елисаветградского уезда Помещика Надворного Советника и Кавалера Льва Добровольского о выдаче сыну его Эрасту из Метрических книг о рождении и крещении свидетельства для поступления в училищные заведения. Определили: просителя Надворного Советника сыну Эрасту на показанный предмет по силе Указов Святейшего Правительствующего Синода 1809 июня 8-го и 1824 годов и августа 26 чисел свидетельство выдать в том, что рождение и крещение его по Метрическим в Архиве Консistorии хранящимся селения Губовки Покровской церкви книгах состоит записанным точно так: тысяча восемьсот двадцать четвертого года ноября двадцать второго № 106 у Помещика Надворного Советника Льва Добровольского и жены его Евдокии родился сын Эраст, которого молитвил и крестил приходский священник Лев Левицкий, того ж месяца тридцатого числа. Восприемником был Конно-Егерского полка Майор Лаврентий Добровольский. В следствии чего и дано сие из Екатеринославской Консistorии за подписанием и печатью февраля 5 дня 1831 года. Подлинное подписал протоиерей Максим Меторнвей, скрепил секретарь Неводчинов.»

«**Общий морской список. Добровольский Эраст Львович.** 1835 марта 11 поступил в Морской Корпус **кадетом**. 1840 г. мая 8. Произведен в **гардемарины**. 1840-1841 гг. На фрегатах «Ольга» и «Александр Невский» крейсеровал в Балтийском море. 1841 г. декабря 22. Произведен в **Мичмана** и оставлен в офицерском классе. В 1842 г. на фрегате «Отважность» плавал между Петербургом и Кронштадтом, после чего был переведен в Черноморский флот. 1843-1844 гг. На брантвахтенном бриге «Телемак» был в кампании на Одесском м Севастопольском рейдах; в потом на корабле «Гавриил» и фрегате «Месемврия» плавал между Севастополем и Одессою. 1846 и 1847 гг. Находилмя в кампании на Севастопольском рейде. 1848 г. апреля 11. Произведен в **Лейтенанты**. На бриге «Аргонавт» плавал по Черноморским портам. 1849 г. ноября 2. **Уволен со службы чином Капитан-лейтинанта.**

1.2.3.2.2.4. Добровольська Олександра Львівна (18.05.1821-1901). (Бржеська)

Батько: Добровольський Лев Леонтійович, предводитель дворянства Єлисаветградського повіту. Мати: Добровольська Євдокія Степанівна, донька корнета Степана Кириловича Добровольського

Чоловік: Бржеський Олексій Федорович (12.04.1818-18.05.1868), поручик, поет.

«Свидетельство. Восемнадцатое мая тысяча восемьсот двадцать первого года № 17. У помещика Льва Добровольского и жены его Евдокии родилась дочь кою молитвовал крестил и имя нарек Александрюю благочестивый Священник Федор Шелестовский. Оному младенцу восприемница была Анастасия Добровольская, а крестил Священник Федор Шелестовский.

ДАОО: Ф. 37, Оп. 3, Спр. 0242.

«Алексей Федорович Бржеский (или, как писалось это имя в XVIII веке, Бржиский) принадлежал к богатой и родовой семье польских выходцев. «Из давних времен заслуги

военные» этой семьи были награждены «от Всепресветлейшего Зигмунта, короля Польского» дипломом на дворянство. Дед Алексея Федоровича Иосиф Григорьевич, владделец 110 «малороссийских душ», определился в 1771 г. в русскую армию, дослужился до звания обер-провиантмейстера, премьер-майорского чина, был затем городничим в Александрии и умер надворным советником, оставив своему единственному сыну Федору уже не 110, а 628 крестьянских душ. Федор Иосифович, отец Алексея Федоровича, штаб-ротмистр Мариупольского гусарского полка, рано вышел в отставку и занялся делами своих громадных все приумножавшихся имений. В одном из этих имений — Березовке 12-го (по другим данным — 29-го) апреля 1818 г. и родился Алексей Федорович Бржеский. Семнадцати лет, числясь по официальной терминологии и того времени «недорослем», он поступил в кирасирский принца Альберта Прусского полк, но скоро бросил службу и зажил в своей Березовке вольным поэтом. В 1840 г., совсем еще юным он женился на красавице Александре Львовне Добровольской. Ко времени встречи с Фетом ему было 27 лет. Длинные русые волосы, вьющиеся по плечам, обрамляли холерное лицо с большими, светлыми, прозрачными глазами. Крупный, чувственно-капризный рот. Длинные щегольские усы, по-польски опущенные вниз. В чертах этого лица, как находили потом, было сходство с Владимиром Соловьевым — внуком его сестры.»

«В самое последнее время удалось отыскать фотографию Александры Львовны Бржеской, к сожалению, позднюю — 1871 года. Глядя на эту полную пятидесятилетнюю женщину, трудно угадать былую, воспетую Фетом «несравненную» красоту, о которой до сих пор еще не умерли предания. Но под темными волосами, разделенными прямым пробором, глаза остались прежние. Были они голубые, длинные, с тяжелыми, вниз оттянутыми веками. И сохранился маленький, безупречно очерченный рот с молодой, девичьей улыбкой. **Ее предки вели свое происхождение от польского шляхтича, герба Грабли, Ивана Добровольского, скарбника Новрославского.** Грамотою короля Станислава Августа Понятовского за ее дедом, секунд-майором конно-егерского полка, утверждено было дворянство, признанное затем и в России. Александра Львовна была всего на полгода моложе Фета — она родилась 18 мая 1821 г. в Елизаветградском уезде, где в родовом имении Сасовке жили ее родители Евдокия Степановна и Лев Лаврентьевич, впоследствии елизаветградский предводитель дворянства. Училась она в пансионе, по-видимому, в Петербурге, знала три языка: французский, немецкий и итальянский, умела в письме «литературно», с лирическими многоточиями поговорить о «золотистых отливах осени на красно-желтых листьях», любила блеснуть цитатой из Шекспира или Данте».

Г.П. Блок. Фет и Бржеская. http://www.nasledie-rus.ru/red_port/text/Blok09-1.htm

«Настоящий день именин явился для меня многозначительным началом знакомства с молодой парой Бржеских, ближайших соседей предводителя. Когда эта пара перед обедом входила в гостиную, по всем углам зашептали: «Бржесские, Бржесские». И действительно стоило того. Отставной поручик Ал. Фед. Бржеский с вьющимися по плечам русыми волосами и выхолеренными усами мог по справедливости быть назван красивым мужчиной; но темно-русая и голубоглазая жена его, среднего роста, кидалась в глаза своею несравненною красотой.»

«К этому надо прибавить, что Ал. Фед. получил в наследство, кроме имения, значительные деньги. О трагикомической смерти старика я не раз слышал от близких к делу людей, но, несмотря на тесную дружбу с Алексеем Федоровичем, никогда не решался его расспрашивать о подробностях. Дело сложилось из самых будничных явлений, совпавших неожиданным образом. Ехавший смотреть осенние посевы, старик поднялся на лошади верхом по откосу балки в ту минуту, когда наклевавшеся зерен стадо гусей, вытянувшись в веревочку, несло над самой землей с равнины к родимым тростникам. Ни всадник, — ни гуси не могли видеть друг друга до последней минуты, когда передовой тяжеловесный гусак, ударившись в грудь всадника, вышиб последнего из седла и сам мертвый покатился за ним под гору. К вечеру старик Бржеский отдал богу душу.»

«Об известной в свое время красавице Ал. Льв. Бржеской я могу только сказать, что она была дочерью красивой вдовы Добровольской, у которой было два сына, служивших: один в Черноморском флоте а другой в Петербурге в министерстве народного просвещения. Полагаю, что Ал. Фед., женившись на Добровольской и получивши за нею 30 тыс. приданого, скоро вышел в отставку и уехал с женою за границу. Как молодая чета смотрела в то время на жизнь, можно судить из следующего его рассказа за послеобеденной чашкой кофе. Несмотря на то, что я ни разу

не слышал со стороны Ал. Льв. ничего похожего на жалобу, я хорошо знал и даже собственными глазами видел весьма сильную страсть Бржесского к картам».

Фет А. Воспоминания. <https://www.litmir.me/br/?b=179756&p=47>

«Фет познакомился с молодым семейством, которое в течении нескольких лет будет дарить поэту столь желанную для него отраду. Вот эта чета: Алексей и Александра Бржесские. Владельцы роскошного «дворянского гнезда» в селе Березовка недалеко от Александрии, где вскоре побывает и Фет. Как он сам напишет в воспоминаниях, Березовка «с ее жителями и посетителями представляет главный центр моей тогдашней душевной жизни». Фет очень подробно расскажет о Бржесских и их Березовке. В старости, сидя над страницами собственных мемуаров, он будет писать о своих друзьях влюбленно и поэтому даже патетически: «О мой дорогой, мой лучший друг поэт! Могу ли я без умиления вспомнить годы нашей встречи и дружбы?» Да, Алексей Федорович тоже страстно любил поэзию; он понимал, что корнет Фет, его гость, — поэт необыкновенный. Понимала это и Александра Львовна, женщина во всех отношениях незаурядная. Восхищенный Фет писал о ней: «Темнорусая и голубоглазая, жена его (Бржесского. — В.П.), среднего роста, кидалась в глаза несравненной красотой...» Великолепие красоты дополнялось образованностью, тонкостью вкусов и манер, музыкальной одаренностью... Случилось так, что Александре Львовне суждено было оставить свои странички в биографиях двух великих поэтов — Пушкина и Фета. Когда она была совсем маленькой, в село Сасовка, недалеко от Елисаветграда, где находилось родовое имение Добровольских, родителей Александры, неожиданно явился ... автор «Руслана и Людмилы»! Это было в те майские дни 1824 года, когда Пушкин по велению графа М.Воронцова ехал в херсонские степи «на саранчу». Семейство Льва Леонтьевича Добровольского, предводителя елисаветградского дворянства, как раз отмечало именины Елены Леонтьевны, сестры хозяина. Мемуаристы засвидетельствовали все до подробностей: запомнили даже, как трехлетняя Шуручка по просьбе отца пролепетала несколько пушкинских строк. А поэт прочитал ей стихотворение «Адели».

Владимир Панченко «Жестокий романс Афанасия Фета»

Афанасий Фет. А.Л.БРЖЕСКОЙ
Далёкий друг, пойми мои рыдания,
Ты мне прости болезненный мой крик.
С тобой цветут в душе воспоминанья,
И дорожить тобой я не отвык.

Кто скажет нам, что жить мы не умели,
Бездушные и праздные умы,
Что в нас добро и нежность не горели
И красоте не жертвовали мы?

Где ж это всё? Ещё душа пылает,
По-прежнему готова мир объять.
Напрасный жар! Никто не отвечает,
Воскреснут звуки — и замрут опять.

Лишь ты одна! Высокое волненье
Издаleká мне голос твой принёс.
В ланитах кровь, и в сердце вдохновенье. —
Прочь этот сон, — в нём слишком много слёз!

Не жизни жаль с томительным дыханьем,
Что жизнь и смерть? А жаль того огня,
Что просиял над целым мирозданьем,
И в ночь идёт, и плачет, уходя.

28 января 1879

А. А. Фет. Лирика. — М.: Художественная литература, 1966. — С. 120—121.

1.2.3.2.2.5. Добровольська Віра Львівна (1834-?).

Батько: Добровольський Лев Леонтійович, предводитель дворянства Єлисаветградського повіту. Мати: Добровольська Євдокія Степанівна, донька корнета Степана Кириловича Добровольського.

1.2.3.3.1. Добровольський Михайло Григорович (12.07.1836-?)

Батько: Добровольський Григорій Леонтійович. Ротмістр. Мати: Добровольська Ганна Павлівна.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Духовная Консistorия сем удостоверяет, что рождение и крещение сына отставного Ротмистра Григория Добровольского Михаила, состоит по Метрическим книгам Верхнеднепровского уезда селения Ивановки Иоанно-Предтеченской церкви записано под № 15 точно таким образом: тысяча восемьсот тридцать шестого года июля двенадцатого числа у Помещика Ротмистра Григория Леонтьева сына Добровольского и законной его жены Анны Павловой дочери от первого их брака родился сын Михаил, коего молитвил и крестил той же церкви Священник Петр Алексеев сын Семенов, тридцатого числа того же месяца. Восприемниками были: Александрійского уезда Помещик Подполковник Лаврентий Леонтьев сын Добровольский, Помещица вдова Ротмистра Прасковья Дмитриева дочь. О чем Консistorия свидетельствуя и признавая означенное событие рождение и крещение законном и дать ему сие Михаилу Добровольскому, согласно прошения отца его, за надлежащим свыше подписом и печатью. Октября 11 дня 1848 года, Подлинное подписали: Протоиерей и Кавалер Кондратий, секретарь Тимофеев.»

1.2.3.3.2. Добровольський Лев Григорович (25.03.1838-?)

Батько: Добровольський Григорій Леонтійович. Ротмістр. Мати: Добровольська Ганна Павлівна.

Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Духовная Консistorия сем удостоверяет, что рождение и крещение сына отставного Ротмистра Григория Добровольского Льва, состоит по Метрическим книгам Верхнеднепровского уезда селения Богодаровки Троицкой церкви записано под № 9 точно таким образом: тысяча восемьсот тридцать восьмого года двадцатого, а крещен двадцать пятого чисел марта. Родители его: Помещик Херсонской губернии Ротмистр Григорий Леонтьев сын Добровольский и законная его жена Анна Павлова дочь от первого их брака родился сын Лев, коего молитвил и крестил Священник Авраам Алексеев сын Самборский. Восприемниками были: Помещик Херсонской губернии Полковник Лаврентий Леонтьев сын Добровольский, Помещица Статская Советница Варвара Семенова дочь Ланьчевская. О чем Консistorия свидетельствуя и признавая означенное событие рождение и крещение законном и дать ему сие Льву Добровольскому, согласно прошения отца его, за надлежащим свыше подписом и печатью. Октября 11 дня 1848 года, Подлинное подписал: Протоиерей Михаил Моторный.»

1.2.3.3.3. Добровольський Євгеній Григорович (01.01.1844-?)

Батько: Добровольський Григорій Леонтійович. Ротмістр. Мати: Добровольська Ганна Павлівна.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Духовная Консistorия сем удостоверяет, что рождение и крещение сына отставного Ротмистра Григория Добровольского Евгения, состоит по Метрическим книгам Верхнеднепровского уезда селения Ивановки Иоанно-Предтеченской церкви записано под № 4 точно таким образом: тысяча восемьсот сорок четвертого года рожден первого, а крещен тридцатого числа января Евгений. Родители его слободы Павловки Помещик Ротмистр Григорий Леонтьев сын Добровольский и законная его жена Анна Павлова дочь, оба православные, молитвил имя нарек и крещение совершил той же церкви Священник Василий Петров сын Максимов при крещении находился стихарный дьячок Иван Петров сын Силенков. Восприемниками были: Полковник Лаврентий Леонтьев сын Добровольский и Лейтенантша Лидия Николаева дочь Буцкая. О чем Консistorия свидетельствуя и признавая означенное событие рождение и крещение законном и дать ему сие Евгению Добровольскому, согласно прошения отца его, за надлежащим свыше подписом и печатью. Июня 6 дня 1849 года, Подлинное подписали: Протоиерей Иосиф Деркачев, секретарь Григоровский.»

1.2.3.3.3. Добровольський Ганна Григорівна (01.10.1845-?)

Батько: Добровольський Григорій Леонтійович. Ротмістр. Мати: Добровольська Ганна Павлівна.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Духовная Консистория сем удостоверяет, что рождение и крещение дочери Помещика Ротмистра Григория Добровольского Анны, состоит по Метрическим книгам Верхнеднепровского уезда селения Ивановки Иоанно-Предтеченской церкви записано под № 22 точно таким образом: тысяча восемьсот сорок пятого года рождена первого, а крещена второго чисел октября Анна. Родители Помещик Ротмистр Григорий Леонтьев сын Добровольский и законная его жена Анна Павлова дочь, оба православные, молитвил имя нарек и крещение совершил той же церкви Священник Василий Петров сын Максимов при крещении находился стихарный дьячок Афанасий Ильин сын Постриганов. Восприемниками были: Полковник Лаврентий Леонтьев сын Добровольский и Капитанша Марья Леонтьева дочь Болотова. О чем Консистория свидетельствуя и признавая означенное событие рождение и крещение законном и дать ей сие Анне Добровольской, согласно прошения отца её, за надлежащим свыше подписом и печатью. Июня 6 дня 1849 года, Подлинное подписали: Протоиерей Иосиф Деркачев, секретарь Григоровский.»

1.2.3.5.1. Добровольський Костянтин Леонтійович (21.05.1832-?)

Батько: Добровольський Леонтій Леонтійович. Штаб-ротмістр. Мати: Уляна Михайлівна Лисаневічева.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консистории. В следствие прошения Александрийского уезда Помещика Штабс-Ротмистра Леонтия Леонтьевича Добровольского выдано сие Метрическое свидетельство за подписом и приложением казенной печати для представления онаго куда следует, при определении сына его Константина в училища и потом на службу в том, что по Метрическим книгам хранящимся в Архиве Консистории Александрийского уезда селения Светлополя Дмитриевской церкви под № 8 состоит в записи следующий акт: Тысяча восемьсот тридцать второго года мая двадцать первого числа у Помещика Штабс-Ротмистра Леонтия Леонтьевича Добровольского и законной его жены Уляны Михайловой родился сын Константин. Молитвил, имя нарек и крещение совершил двадцать девятого числа того же месяца приходской священник Андрей Евстафиев Погорелов, при крещении были так же той же церкви Диакон Павел Васильев Оршанский. Восприемниками были: Новомиргородского Уланского полка Ротмистр Григорий Леонтьев Добровольский и Елисаветградского уезда Помещица Майорша Елена Леонтьева Саблина. Одесса июня 11 дня 1840 года. Подлинные подписали: Протоиерей Иоан Родосмат, исполняющий должность секретаря Красовский.»

1.2.3.5.1. Добровольський Михайло Леонтійович (21.10.1835-?)

Батько: Добровольський Леонтій Леонтійович. Штаб-ротмістр. Мати: Уляна Михайлівна Лисаневічева.

В 1864 році Колезький секретар Михайло Леонтійович Добровольський був кандидатом в мирові посередники по 2-му відділку Мирового з'їзду Олександрійського повіту Херсонської губернії. В 1871 році Добровольський М.Л. дійсний член Статистичного комітету в м. Херсон Херсонської губернії. В 1872 році Колезький Секретар Добровольський М.Л. дільничний Мировий суддя 4-ї частини Олександрійського повітового судового округу по с. Світлопілля.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консистории. В следствие прошения Александрийского уезда Помещика Штабс-Ротмистра Леонтия Леонтьевича Добровольского выдано сие Метрическое свидетельство за подписом и приложением казенной печати для представления онаго куда следует, при определении сына его Михаила в училища и потом на службу в том, что по Метрическим книгам хранящимся в Архиве Консистории Александрийского уезда селения Светлополя Дмитриевской церкви под № 26 состоит в записи следующий акт: Тысяча восемьсот тридцать пятого года октября двадцать первого числа у Помещика Штабс-Ротмистра Леонтия Леонтьевича Добровольского и законной его жены Уляны Михайловой от второго с ним брака родился сын Михаил. Молитвил, имя нарек и крещение совершил тридцать первого числа того же месяца приходской священник Андрей Евстафиев Погорелов, при крещении были так же той же церкви Диакон Павел Васильев Оршанский и стихарный дьячок Иоан Михайлов Твердохлебов. Восприемниками были:

Херсонской губернии Александрійского уезда Помещик Ротмистр Григорий Леонтьев Добровольский и Помещицы Коллежской советницы Марии Алексеевой Пелтовой дочь девица Елена Семенова. . Одесса июня 11 дня 1840 года. Подлинные подписали: Протоиерей Иоан Родосмат, испраляющий должность секретаря Красовский.»

1.3.1.1.1. Добровольська Ксенія Григорівна (1782-?)

Батько: Добровольський Григорій Кирилович. Мати: Добровольська Ганна Миколаївна.

1.3.1.1.2. Добровольська Марія Григорівна (1784-?)

Батько: Добровольський Григорій Кирилович. Мати: Добровольська Ганна Миколаївна.

1.3.1.1.3. Добровольський Федір Григорович (1786-?)

Батько: Добровольський Григорій Кирилович. Мати: Добровольська Ганна Миколаївна.

1.3.1.1.4. Добровольська Мавра Григорівна (1788-?)

Батько: Добровольський Григорій Кирилович. Мати: Добровольська Ганна Миколаївна.

Чоловік; Іларіон Михайлович Заборський. Титулярний радник

«Свидетельство. 1830 г. № 22, ноября 12-го по учинении в церкви троекратного обиска, первым браком считались Днепровского уезда уездный землемер титулярный советник Илларион Михайлович Заборский с девицею дворянина Григория Кирилова сына Добровольскаго дочерью Маврою, коих тогож дня обвенчал приходский иерей Николай Постриганев. Поручители были подполковник и кавалер Лаврентий Добровольский, помещик надворный советник Лев Добровольский, Бугскаго уланскаго полка подполковник Димитрий Душенкевич и помещик майор и кавалер Онуфрий Лисаневич. МК с. Пантазиевки Михайловской церкви на 1830 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.3. Спр.370 л. 309 об

1.3.1.2.1. Добровольська Марфа Степанівна (1785-?)

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василиса Іванівна Богоявлевич

1.3.1.2.2. Добровольська Марія Степанівна (1788-?)

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василиса Іванівна Богоявлевич.

1.3.1.2.3. Добровольська Варвара Степанівна (1789-?)

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василиса Іванівна Богоявлевич

1.3.1.2.4. Добровольська Матрона Степанівна (1790-?)

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василиса Іванівна Богоявлевич.

Діти: Іван (16.02.1810-?), Василь (?). **Чоловік: Прокопов Дмитро Григорович (1772-1817).**

Козельський радник.

Поміщиця с. Новоматронівка Олександрійського повіту Херсонської губернії

1.3.1.2.5. Добровольський Мусій Степанович (1794-?). Штабс-капітан.

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василиса Іванівна Богоявлевич.

Діти: Марія (?), Марфа (?), Єлизавета (?), Флорентина (1838- ?). **Дружина: Добровольська Юлія Євграфівна.**

Поміщик с. Мусіївка Мусіївської волості Олександрійського повіту Херсонської губернії.

«Адрес-календарь. Лейб-Гвардии Московский полк: Прапорщики: Моисей Степанович Добровольский – 1821 г.; Лейб-Гвардии Московский полк: Подпоручики: Моисей Степанович Добровольский – 1822 г.; Лейб-Гвардии Московский полк: Подпоручики: Моисей Степанович Добровольский – 1823 г.»

«Журнал Херсонского Губернского по крестьянским делам присутствия 23 мая 1863 года.

Слушали: Мировой Посредник Александрійского уезда 3-го участка Васьков при Отношении 31 января сего года за № 45 представил Выкупной договор Гвардии Штабс-Капитана Моисея Степанова Добровольского с временно-обязанными ему крестьянами, приложив: а) Мирский приговор крестьян; в) Копию с Уставной грамоты; г) Заключение свое о правильности договора; д) План крестьянского надела. По рассмотрении сих документов оказалось: 1. Общество крестьян, поселенных в имени Добровольского, доставшемся по наследству от отца его Корнета Степана Добровольского и состоящем в Александрійском уезде 16-й волости в сел. Моисеевке в числе 50 ревизских душ, выкупает, по взаимному с помещиком соглашению усадебную оседлость и полевых

угодий в полном по Уставной грамоте наделе, с получением ссуды от Правительства 6000 рублей. Следующий с крестьян дополнительный платеж в количестве 1500 руб. рассрочен для уплаты на 10 лет. 2. Выкупной договор подписан Помещиком Добровольским и уполномоченным от крестьян Мирским приговором отставным унтер-офицером Василием Пичкуном. Подписи обеих сторон засвидетельствованы установленным порядком. Кроме того, добровольное согласие на выкуп со стороны крестьян удостоверено Мировым посредником и узаконенным числом добросовестных. 3. Имение, из которого делается выкуп, состоит в 3-й степной полосе 4-й местности, где размер указного душевого надела 4 дес. 1200 саж. И оброка на указный надел по 9 руб. с души. 4. Количество всей выкупной земли составляет 250 дес., с прирезкой к размеру указного надела на все общество 25 дес. По случаю включения в надел неудобной земли и затем причитается на душу 5 дес. Отведенная земля в означенном количестве состоит в одном участке, в числе которой 25 дес. не удобной. Границы одной объяснены в договоре определительно и на представленном плане. 5. Оброка положено по Уставной грамоте 9 руб. за душевой надел, по капитализации оброка из 6% , за исключением 1/5 части испрашивается с выкупной ссуды 6000 руб. помещик получить ссуду должен по полож. оных 27 июня 1862 года, потому что оброчная повинность и договор о выкупе состоялись в ноябре 1862 года. По справкам оказалось, что означенное имение заложено в Херсонском Приказе Общественного Призрения Закон Месн. Полож. ст. 21., полож. о выкупе ст. 48, 77, 99, 104 и 121, Общий Цыркул. Мин. Внутр. Дел 1862 г. № 11. Определили: Договор Помещика Добровольского с временно-обязанными крестьянами сел. Его Моисеевки составлен правильно и согласно Полож. Мест. И о вык. и потому для разрешения сделки представить в Главное Выкупное Учреждение копию настоящего журнала с следующими приложениями и справками по описи. Подлинный подписали: И.д. Вице-Губернатора Соколов, Губернский Предводитель Дворянства Касинов, Председатель Казенной Палаты Канатов, Управляющий Палатой Государственных имуществ Сильванский, Губернский Прокурор Шипилло, Член дворянства Помещик Соколовский.»

1.3.1.2.6. Добровольський Михайло Степанович (1800-1838). Поручик.

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василица Іванівна Богоявлевич. Діти: Юлія (24.11.1827-?), Катерина (29.08.1830-?), Наталія (1832-?), Леонора (06.08.1834-?), Софія (1835-), Надія (14.07.1837.-?). **Дружина: Добровольська Єфросинія Яківна (1807-?).**

Поміщик с. Гданцівка Єлисаветградського повіту Херсонської губернії.

«**Указ об отставке.** По Указу Его Императорского Величества Государя Императора Александра Павловича Самодержца Всероссийского и прочая... Предъявитель сего Поручик Михайло Степанов Сын Добровольский, 24-х лет из дворян Херсонской губернии не в разделе с родственниками 450 душ. В службу вступил Подпрапорщиком 1816 года декабря 12-го Лейб Гвардии Московский полк и в онном Портупей Прапорщиком 1818 декабря 28, Прапорщиком 1819 сентября 14, Подпоручиком 1822 марта 3, Поручиком 1823 января 6. В походах и штрафах и под судом не бывал. В отпуску находился 1820 сентября с 8-го на три месяца. Холост. У повышению аттестован достойным 1823 ноября в 29-й день. По Высочайшему Его Императорского Величества приказу уволен от службы по домашним обстоятельствам. Во свидетельство чего, по Высочайшему предоставленному мне уполномочию, дан сей указ ему Поручику Добровольскому за моим подписом с приложением герба моего печати в Главной Квартире Г. Могилеве на Днепре 20-го ноября 1825 года. На подлинном подписали Генерал от Инфантерии Главнокомандующий 1-ю Армиею Государственного Сена член и Кавалер граф Сакен, Дежурный Генерал Ольдекоп

«**Посемейный список.** Список о семействе умершего Гвардии Поручика Михайла Степанова сына Добровольского. Вдова Гвардии Поручица Ефросинья Яковлева дочь Добровольская, 31 год. Вдова. Дочери ея: Юлия 10 лет, Катерина 8 лет, София 5 лет, Леонора 4 года, Надежда 1 год и 3 месяца. Во владении ея оставшихся по смерти мужа ея ревизских наследственных крестьян мужеска пола в сельце Гданцовке 73 и женска пола 68 душ земли 3 917 десятин. Да в той же деревне Гданцовке полученных ею в приданное крестьян 49 мужеска и 49 женска пола, итого 98 обоого пола душ, земли 2000 десятин. А всего у обоих вообще обоого пола крестьян 239 душ, земли 5913 десятин. Живет в уезде. Гвардии Поручица. Подписала Гвардии Поручица Ефросинья Яковлева дочь Добровольская. 1838 год.»

1.3.1.2.7. Добровольський Василь Степанович (1801-1805).

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василиса Іванівна Богоявлєвич.

1.3.1.2.8. Добровольська Євдокія Степанівна (1802-?).

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василиса Іванівна Богоявлєвич.
Діти: Лаврентій (10.06.1822- 1862), Микола (01.08.1823-?), Ераст (24.11.1824-?), Олександра (18.05.1821-1901), Віра (1834-?). **Чоловік: Добровольський Лев Леотійович (1814-?). Надвірний радник.**

Поміщиця маєтків в с. Сасівка Єлисаветградського повіту та в с. Авдотівка Херсонського повіту Херсонської губернії.

«Визит Пушкіна в імені Л. Л. Добровольського Сасовку.

Імені не стояло на поштово́м тракті і поет туди попав очевидно із-за спешки (в это время Пушкин находился в поездке "на саранчу") - лошадей на почтовой станции Компанеевка (или Вишовой, по имени речки) не было и возможно не предвиделось. Вероятно Пушкину предложили захватить за ними в соседнюю Сасовку.

На Троицу, 1824 г., 21 мая, в именьє Льва Леонтьевича Добровольського - Сасовке, в 20 верстах от Єлисаветграда, праздновались іменины сестры его, Елены Леонтьевны, и по этому случаю, как водится, у него собралось большое общество. Во время обеда лакей приносит открытый лист, выданный чиновнику на проезд. Хозяин велел проводить приезжего во флигель и просить подождать, пока пригонят табун из степи. Пройдя во флигель, тот вышел потом на крыльцо и приготовился умываться. Приезд неизвестного чиновника в то время в деревенской глуши составлял целое событие, и поэтому присутствующие на обеде барышни вышли из-за стола и направились в детскую, окна которой выходили на крыльцо флигеля; ожидая увидеть изящного кавалера, они заглянули в окно и неприятно разочаровались, когда увидели черную от дорожной пыли физиономию, наминавшую им арапа, но потом, когда чиновник бесцеременно снял сюртук и, с улыбкой посматривая на них, принялся умываться, дружно рассмеялись. Услышав в детской смех, брат хозяина, Григорий Леонтьевич, отправился и сам туда же, потому что любил поухаживать за барышнями; подходит к окну, - и каково же было его удивление, когда в приезде чиновника он узнал Пушкина! Сейчас же сообщил он о своем открытии всем гостям и побежал тащить неожиданного гостя обедать. Пушкина посадили рядом с хозяином, который в доказательство того, как ценятся его стихи даже в деревенской глуши, вынес из кабинета истертую, истрепанную тетрадку поэмы "Кавказский пленник". В ответ на это поэт благосклонно улыбнулся. Всех интересовало, что теперь пишет Пушкин. "Евгения Онегина", - ответил он. Тогда все пристали к нему с просьбой продекламировать что-нибудь из нового произведения. Александр Сергеевич начал: "Мой дядя самых честных правил..." и закончил словами: "Когда же черт возьмет тебя!" - произнес последнюю фразу с выразительным жестом, причем одна из присутствовавших дам пришла в ужас: "Как это можно говорить такие вещи, да еще при дамах!" В это время к хозяйке дома подошла дочь, малютка лет трех; лаская девочку, мать поставила ребенка на стол, и девочка, лавируя между приборами, прошла к отцу, на другой конец стола. Отец сказал Александру Сергеевичу, что и эта малютка знает его стихи, велел ей прочесть то место из "Кавказского пленника", где описывается красавица; действительно, дитя едва внятно пролепетало несколько строк. Пушкин сказал ей: "Да ты и сама обещаешь быть такой красавицей" - и сам прочел ей стихотворение "Адели". Когда выпили за здоровье именинницы, предложено было несколько тостов за Александра Сергеевича. После обеда Лев Леонтьевич пожелал представить ему сыновей и просил пожелать им стать такими же великими поэтами, как он. Старшего мальчика, Лаврентия, Пушкин погладил по голове, а младшего, шестимесячного Эраста, взял у кормилицы, снял с него чепчик, поднес к иконам и, прочитав молитву, пожелал быть честным, счастливым, хорошим человеком. После дороги и обеда Александр Сергеевич чувствовал себя уставшим и пожелал отдохнуть. Хозяин, а с ним и все гости - мужчины взялись проводить его во флигель и отправились с бокалами вина. Но отдохнуть поэту не пришлось: до самого вечера носили во флигель бутылки, а веселая компания продолжала там кутить. По просьбе хозяев, Пушкин провел в Сасовке еще день, чем сильно была недовольна матушка хозяйки, женщина неграмотная, которая не могла взять в толк, как можно так ухаживать за человеком, занимающимся только писанием стихов, а главное - для такого человека истощать запасы в погребе. Когда Пушкин уезжал, дамы проводили его с букетами и засыпали цветами, а мужчины поехали проважать.»

Отрывок принадлежит воспоминаниям Е. Л. Любочинской и М. А. Душенкевич, записанным Е. Ф. Кодьевой и изданным впервые В. Н. Ястребовым
<https://pavel-aphonin.livejournal.com/3932.html>

1.3.1.2.9. Добровольський Семен Степанович (1807-28.01.1874). Кандидат словесності Московського університету.

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василиса Іванівна Богоявлевич. Діти: Віктор (30.10.1838-18.06.1901), Клавдія (1841-?), Амалія (01.07.1843-?), Владислав (19.11.1846-1923), Євгеній (29.11.1849-?), Емілій (22.11.1852-?). **Дружина: Марія Олексіївна Лавріна, донька майора.**

Поміщик с. Грузьке Єлизаветградського повіту Херсонської губернії.

«Удостоверение. Вследствие прошения Дворянина Виктора Семеновича Добровольского о выдаче удостоверения о законном рождении и крещении отца его Семена Добровольского и на основании определения от 22 апреля 1894 года Херсонская Духовная Консистория сем за надлежащей подписью и приложением казенной печати удостоверяет, что Семен Добровольский есть законный сын отставного Корнета Стефана Кириллова Добровольского и законной жены его Василисы Иоановой, родившийся и крещенный в 1807 году, г. Одесса, апреля 4 дня, 1894 года. Член Консистории Протоиерей Евлампий Арновидов.»

РДА: Ф. 1343, Оп. 35, Спр. 7521, арк. 23

«Аттестат. По Указу Его Императорского Величества из Правления Императорского Московского университета Кандидату Семену Добровольскому, из дворян, сыну отставного Корнета Степана Добровольского, в том, что он прошлого 1826 года сентября 23 день принят в сей Университет по экзамену студентом, где окончив курс по отделению словесных наук на основании Высочайше утвержденного 1819 января 20 дня положения о производстве в ученые степени был испытываем в науках онного отделения и оказал хорошие успехи. Почему определением Университетского Совета 1829 года июня 22 дня утвержден Действительным студентом отделения словесных наук. А 1832 года июня 6 дня за отличные успехи и таковое же поведение утвержден Кандидатом того же отделения. Ныне же по определению Правления от Университета с сим уволен при вступлении же в службу имеет он право пользоваться Высочайше дарованными преимуществами означенными в 43 параграфе положения о производстве в ученые степени и в указе 1822 г. Июня 9 числа. Выдан в Москве сентября 19 дня 1832 года. Ректор Иван Двигубский, Непременный заседатель Иван Давыдов, секретарь Чирков. Титулярный Советник Шрамов у сего Аттестата Его Императорского Величества Московского университета печать.»

«Свидетельство. 1874 г. № 8, генваря 28-го умре и 2-го погребен деревни Грузкой помещик кандидат Университета Семен Степанов Добровольский, 66 лет, от паралича. Погребал священник Филарет Демидович. МК Моисеевки Преображенской церкви на 1874 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.2, Спр.124

1.3.1.2.10. Добровольська Ганна Степанівна (-?).

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василиса Іванівна Богоявлевич. Діти: Микола (03.02.1835-?). **Чоловік: Малинський Степан Тимофійович. Штабс-ротмістр.**

1.3.1.2.11. Добровольський Василь Степанович (21.03.1814-?). Поручик.

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Василиса Іванівна Богоявлевич. Діти: Софія (01.10.1845-?), Василь (23.11.1846-?), Віктор (29.11.1847-?), Марія (14.05.1849-?), Євдокія (04.08.1852-?), Надія (22.05.1855-?), Андрій (1858-?), Павло (1859-?). **Дружина: Добровольська Юлія Федорівна.**

Поміщик маєтків в селах Зелене, Латівка, Полтавка, Андріївка та хуторів в Широківській волості Херсонського повіту Херсонської губернії. В 1848-1851 рр. депутат від дворянства Херсонського повіту в Херсонському Дворянському Депутатському зібранні. В 1846 році збудував будинок в с. Зеленому для своєї родини, який зберігається до теперішнього часу.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Екатеринославская Духовная Консистория Слушав: 1. Прошение Помещика Корнета Стефана Добровольского сына Василия о выдаче ему из Метрических о рождении и крещении его свидетельства нужного для поступления на службу. Родился же он 1814 года марта 21 дня Елизаветградского уезда в селении Моисеевке. 2.

Справку, что по Метрическим Елисаветградского уезда селения Моисеевки Преображенской церкви книгам рождени и крещени Василия в 1814 году в записке не оказалось. А по исповедным той церкви записям фамилия Добровольских показывается так: 1815 № 3 Помещик Стефан Добровольский жена его Василиса сын их Василий одного года, 1816 № 7 Помещик Стефан Кирилов Добровольский жена его Василиса сын их Василий двух, Таким образом семья Добровольских показывается по Исповедным до 1832 года. 3. Отзыв священника Гавриила Заячковского, в коем изъясняет, что Корнета Стефана Добровольского и жены его Василисы сын Василий крещен им действительно тысяча восемьсот четырнадцатого года марта двадцать первого дня, котрому восприемники были: Коллежский Регистратор Данило Добровольский и девица Фекла Мулина . 4. Присяжные показания: Титулярного Советника Евдокима Ходина, Надворного Советника Григория Осинского, Подполковничей дочери Анастасии Клейст, Ротмистра Тимофея Соломина и Коллежского Регистратора Федора Попова, кои удостоверяют, что у помещика Елисаветградского уезда Корнета Степана Кирилова сына Добровольского и жены его Василисы Ивановой дочери родился от законного супружества сын Василий тысяча восемьсот четырнадцатого года марта двадцать первого дня, который крещен Священником Герасимом Заячковским при восприемниках Коллежским Регистратором Добровольском и девице Мулиной. В последствии прибывая при этом Осинский показал, что при рождении сказаного Василия отец его Степан Добровольский был в чине Корнета, и Попов, что в 1814-м или 1815 –м году родился упомянутый Василий по давности времени не припомнит. 5. Патент в копии выданный Корнету Степану Добровольскому, из коего видно, что он в сем чине с 17 августа 1787 года. Определили: Как Священник Заячковский и пять человек свидетелей удостоверяют, первый: что он вышеписанных Добровольских сына Василия крестил 1814-го года марта 21 дня, а последние, что помянутый Василий рожден от сказаного Добровольского в законном супружестве вышепомянутого года, месяца и числа, смерть же Корнета Добровольского по Метрическим селения Моисеевки Преображенской церкви книгам состоит записаною 1829 года ноября 19 дня под. № 10 так: Помещик Стефан Добровольский волею Божиею умре. Лет ему 66. Погребен Священником Гавриилом Пугачевским. То основываясь на вышеписанных обстоятельствах пом'янутому Василию Добровольскому на просимый предмет свидетельство по силе Указов Святейшего Правительствующего Синода 1809 июня 8-го и 1824 годов августа 26-го чисел – выдать. Следствие чего и дано сие из Екатеринославской Духовной Консistorии за подписом и печатью июня 19-го дня 1832 года. Кафедральный Протоиерей Михаил Моторный.»

«Указ об отставке. По Указу Его Величества Государя Императора Николая Павловича Самодержца Всероссийского и прочая... Объявитель сего Г. Поручик Василий Степанов сын Добровольский, который как значится по формулярному списку вероисповеднния греко – российского, от роду мете 24 года, из дворян Херсонской губернии и уезда, в онной же губернии и уезда д. Зеленой за отцом его состоит родовых 67 мужеска пола крестьян и 3485 десятин земли. В службу вступил унтер-офицером 1832 года августа 28 дня с определением в Бугский уланський полк, юнкером 1834 года августа 20. Произведен в корнеты тысяча восемьсот тридцать пятого года апреля двадцать второго от роду омел он тога 22 года. В походах и стражениях не бывал, сверх настоящей обязанности, особых поручений по Высочайшим и от своего начальства не имел. Удостоился получить Высочайшия благоволения 1835 года октября 12-го за смотр и 14 за линейные учения сводного артелерийского корпуса 11.12 и 13 Пехотных дивизий с их артилериею собранных при мес течке Белой Церкви и за найденные в онных хороший порядок и устройство объявленные в числе прочих в приказах 13 и 14 октября. Чинами и орденами за отличие награжден не был, Всемилостейших рескриптов и похвальных листов от своего начальства не получал. Российской грамоте писать и читать умент и арифметику знает. В домових от пусках и штрафах по суду и без суда не бывал. Высочайшим замечаниям и выговорам не поддавался. Холост. Состоит в комплекте при полку на лицо. К повышению чиной и к награждению знаком отличия беспорочной службы аттестовался достойным. По выборам дворянства не служил, отчетов по должность не имел, жалобам не подвергался, слабым в отправлении обязанности службы не замечен, беспорядков и несправностей между подчиненными не допустил. Оглашенным или изобличенным в неприличном поведении не был. А сего 1837 года состоя в Сводном Кавалерийском корпусе по Высочейшему Его Императорского Величества приказу мая в 11 день состоявшемуся по прошению за болезнею уволен со службы с награждением чином Поручика. Во свидетельство чего и дан сей

Указ ему Поручику Добровольскому за моим подписом и приложением казенной печати. В сем указе подчисток, поправок и между строк подписок не имеется. Г. Вознесенск, декабря 31 дня 1837 года. Подлинный подписал Генерал от Кавалерии Инспектор всей поселенной кавалерии граф Витт.

«**Посемейный список.** Василий Степанов сын Добровольский 46 лет. Женат на Юлии Федоровой. Имею детей, сыновей: Василия – 13 лет, Виктора – 12 лет; дочерей: Софию – 14 лет, Марию – 10 лет, Евдокию – 8 лет, Надежду – 5 лет. Имею в Херсонском уезде имения, состоящие при деревнях: Зеленой, Латовском и Полтавке. Всего 257 душ и земли 5500 десятин. Живу в уезде, поручик в отставке. Посемейный список подписал Василий Степанов сын Добровольский. 1860 год.»

«**Выпись из Крепосной Херсонского Нотариального архива книги по Херсонскому уезду на 1875 год № 3, часть 1.** ... Все имение, из которого выделяется часть земли при деревне Латовке досталось мне Добровольскому частью по раздельному акту явленному в Херсонской Палате Гражданского Суда первого августа тысяча восемьсот тридцать шестого года от моего отца Корнета Степана Кирилловича Добровольского, а частью по купчей крепости совершенной в той же Палате Гражданского Суда одиннадцатого октября тысяча восемьсот сорокового года под № двести восемьдесят девятым от брата моего Гвардии Штабс-Капитана Моисея Степановича Добровольского. Каковыми изменениями введен я во владение Дворянства Заседателем Херсонского Земского Суда по вводному листу от 17 июня 1837 года за № 507 и временным отделением того же суда от 28 января 1848 года за № 16.»

1.3.1.2.12. Добровольський Феодосія Степанівна (1805-18.01.1807)

Батько: Добровольський Степан Кирилович. Корнет. Мати: Васильса Іванівна Богоявлєвич.

«**Свидетельство.** 1807 г. № 7, генваря 18-го Елисаветградскаго уезда помещика господина карнета Стефана Кирилова сына Добровольскаго дочь Феодосия умре, 2 года, оспою, которую погребал священник Захарий Емчицкий. МК с. Кривого Рога Николаевской церкви на 1807 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.3, Спр.97.

1.3.1.3.1. Добровольський Олександр Олексійович (?)

Батько: Добровольський Олексій Кирилович. Мати: Уляна Михайлівна Пантасій, донька майора.

1.3.1.3.2. Добровольська Олександра Олексіївна (?)

Батько: Добровольський Олексій Кирилович. Мати: Уляна Михайлівна Пантасій, донька майора.

1.3.1.3.4. Добровольська (Душенкевич) Марія Олексіївна (20.06.1814-?)

Батько: Добровольський Олексій Кирилович. Мати: Уляна Михайлівна Пантасій, донька майора. Діти: Юлія, Олімпіада. **Чоловік (с 12.11.1830): Душенкевич Дмитро Васильович (1795-?) – Полковник.**

«**Свидетельство.** 1814 г. № 14, июля 20-го у помещика поручика Алексея Добровольского и жены его Ульяны родилась дочь, кою молитвовал, имя нарек Марию и крестил 21-го дня приходский священник Алексей Поваженков. Оной младенце восприемницей была помещица надворная советница Екатерина Потемкина. МК сел. Пантазиевки Михайловской церкви на 1814 г.»

ДАОО 37-3-167 л. 738 об.

«**Свидетельство.** 1830 г. № 21, ноября 12-го по учинении в церкви троекратного обыска первым браком считались Бугскаго уланскаго полка подполковник и кавалер Димитрий Душенкевич с девицею помещицы поручицы Иульяны Добровольской дочерью Марию, коих тогож дня обвенчал приходский иерей Николай Постриганев. Поручители были помещик майор и кавалер Онуфрий Лисаневич, надворный советник Лев Добровольский, подполковник и кавалер Лаврентий Добровольский, помещик 8-го класса Семен (Дерадевоич). МК с. Пантазиевки Михайловской церкви на 1830 г.»

ДАОО: Ф. 37 Оп.3, Спр.370 арк. 309 зв.

«**Указ об отставке.** По Указу Его Величества Государя Императора Николая Павловича, Самодержца Всероссийского и прочая... Предъявитель сего **Полковник Дмитрий Васильев Душенкевич**, который как видно из формулярного списка православного вероисповедания, от роду

имеет 46 лет, из дворян Херсонской губернии, родового и благоприобретенного недвижимого имени за родителями за ним самим за женою его не состоит. В службу вступил по выпуску из кадетов 2-го Кадетского Корпуса Подпоручиком в Сибирский пехотный полк 1811 года ноября 27-го, Поручиком 1812 мая 13-го, Штабс-Капитаном 1813 января 26-го, назначен старшим Адъютантом в 27 пехотную дивизию 1813 ноября 25-го, за отличие в сражении Капитаном 1814 января 17-го, переведен в Чугуевский уланский полк 1814 ноября 14-го, назначен Адъютантом к начальнику 2-й Уланской дивизии к Генерал-Лейтенанту Лисаневичу 1816 мая 6-го, переведен в Борисоглебский уланский полк 1817 октября 20-го, Майором 1818 января 7-го, переведен в Таганрогский уланский полк 1821 июня 11-го, в Бугский уланский полк 1822 января 29-го, уволен от службы подполковником по домашним обстоятельствам с мундиром 1826 февраля 23-го, определен на службу в Бугский уланский полк прежним майорским чином 1828 июня 18-го, за отличие в сражении Подполковником 1829 сентября 22-го, уволен со службы за ранами Полковником с мундиром и пенсионом полного жалования 1831 июня 1-го. Определен на службу прежним подполковничьим чином по кавалерии с назначением к Главнокомандовавшему 1-й Армией для особых поручений 1834 декабря 6-го, по случаю сбора войск для Высочайшего смотра в местечке Белой Церкви с 1 сентября по 11 ноября 1835 года исправлял должность Коменданта, а 15 ноября отправлен из Киева в Санкт-Петербург, где 1 декабря явился в Штаб Корпуса Жандармов. Переведен в сей Корпус с назначением Губернским Штаб офицером в г. Тулу 1836 года февраля 1-го, перемещен областным Штаб офицером в Бессарабскую область 1837 февраля 13-го, по вредному влиянию климата на его здоровье в Бессарабии служить по кавалерии с производством жалования по чину столовых денег по две тысячи рублей ассигнации с оставлением квартиры по положению 1839 года июля 17-го. Был в походах и сражениях. Во вторую войну с французами 1812 года августа 2-го под г. Красным 4-го и 5-го при г. Смоленске 24-го при с. Бородине в сем деле ранен штыком в правую ногу сего же года октября 6-го в ночной экспедиции при с. Таратутине 12-го под г. Малым Ярославцем 1813 августа 7-го при с. Кейзерсвальде 9-го Бунслау 14-го, при д. Эйхдольце сентября 16-го при г. Мейсене октября 4, 5, 6, и 7-го под г. Лейпцигом декабря 20-го при г. Мангейм переправился через реку Рейн 1814 января 8-го при г. Вакулер 17-го при Бриен-Ле-Шато 20-го при Ла-Ротьер сего же года был в г. Париж после чего возвратился в пределы России. 1815 г: с марта месяца в походах через Варшавское Герцогство, Силезию, Саксонию, Баварию, Винтенбергию и владение Гессен-Дармштадское, вторично во Францию, августа 29го, находился на бывшем смотре в Шампани при г. Вертю сентября 1-го возвратился в Россию 1828 августа 28-го при отражении неприятеля от м. Праводы после сего находился по 9-е ноября в Булгарии, а потом с 14-го в Молдавию, 1829 апреля 16-го переправляясь через реку Прут 23-го, через Дунай в сражениях мая 17-го при м. Козлуджи, 25-го на Невчинской долине, 30-го при м. Кулевичи 31-го с вылазкой неприятеля из крепости Шумлы июня 2-го переправился через реку Камчик 3,4,5,6 и 7 –го на позицию при с. Эскистамбуле 29-го вторично с вылазкой неприятеля из крепости июля 5-го, при м. Янибазаре 14-го и 15-го в перестрелке около крепости Шумлы 25, 27 и 28-го в сражении при с. Мараш августа 3-го и 4-го при с. Мадрузе 25-го с Экспедициею в С.Баварию декабря 4-го возвратился в пределы Росси. В плену не был. По служению Старшим Адъютантом в 27-1 пехотной дивизии 1814 января 22-го награжден орденом Св. Анны 4 ст. за примерное мужество оказанное в сражениях 1813 августа 7,11,14, 15 и 17 чисел в Силезии при д. Кейзерсвальде г. Бунслау на Р. Кацбах и Д. Эйхгольц бывших, за что был награжден 3 ст. (что ныне 4-я) того же года июня 25 награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с бантом. За отличную храбрость оказанную в сражениях 1813 года сентября 16-го при г. Мейсене и октября 4,5,6 и 7-го при г. Лейпциге 1814 января 17-го за примерную храбрость оказанную в сражениях при г. Бриен 17-го при с. Ларотвер 20го января награжден чином капитана. По служению Бугском уланском полку 1829 сентября 22-го командуя полком за примерное мужество оказанное в деле 29-го июня при вылазке неприятеля из крепости Шумлы произведен в Подполковники, 1830 года января 1-го награжден орденом Св. Анны 2 ст. за отличную храбрость 1829 года 25,27 и 28-го чисел при крепости Шумле и с. Мориш. Во время состояния по кавалерии 1835 года ноября 1-го за отличную, усердную и ревностную службу награжден орденом Св. Анны 2 ст. Императорскою коронною украшенным, того же года ноября 24 дня Высочайшим приказом Государь Император за устройство в м. Белой Церкви военного временного госпиталя за отличный в нем порядок и исправность изволил объявить Монаршее благоволение. Имеет знак отличия

беспорочной службы за выслугу в офицерском чине XX лет. Имеет медали: в память войны 1812 года серебряную и бронзовую за взятие Парижа 1814 г. За Турецкую войну 1828 и 1829 гг. установленные. Российской грамоте читать, писать, по французски и по немецки умеет, алгебру, тригонометрию, конические сечения, географию, артиллерию, фортификацию, черчение, архитектуру, физику, химию, механику, гидравлику и рисовать знает. Был уволен в отпуск к Кавказским минеральным водам для излечения болезни с производством жалования 1830 г. Мая 1-го числа на 4 месяца и на срок явился. В штрафах и под судом не бывал. Высочайшим замечаниям, выговорам и жалобам не подвергался, отчеты по должности какие имел представлял в срок, слабым в управлении обязанностей службы не замечен, неисправностей между подчиненными и беспорядков не допускал, оглашаем в неприличном поведении не был, по выборам дворянства не служил. **Женат на Марии Алексеевой Добровольской**, у них дети: дочери Юлия и Олимпиада все православного вероисповедания. К повышению чином аттестовался достойным. А прошлого 1840 года октября в 17 день Высочайшим Его Императорского Величества приказом в числе прочих штаб офицеров, состоявших по кавалерии без должностей уволен со службы Полковником с мундиром и прежним пенсионом полного жалования по триста сорок два рубля восьмидесяти пяти копеек серебром в год. Во свидетельство чего сей указ и дан ему из Инспекторского Департамента Военного Министерства. Санкт-Петербург июня 15-го дня 1841 года. Подлинный подписали: Его Императорского Величества Государя моего Генерал от Инфантерии, Генерал-Адъютант, Дежурный Генерал Главного Штаба Его Императорского Величества Директор Департамента военных поселений и член Комитета для составления военного устава, разных орденов и медалей кавалер Граф Клейнмихель, Начальник отделения Полковник Чертков.»

«**Посемейный список о семействе Полковника Дмитрия Душенкевича**. Дмитрий Васильев сын Душенкевич, 51 год. Женат на дочери Поручика Алексея Добровольского Марии 32 лет. Дочери Юлия 14 лет и Олимпиада 12 лет. Имеет имение в Бобринецком уезде при д. Беловка при онной 1250 дес. земли и крестьян 50 душ мужеска пола, принадлежавшие покойному моему родителю и доставшиеся мне после смерти его по наследству. Живу в Бобринецком уезде. Полковник. В отставке. Подлинный подписал: Помещик Полковник Дмитрий Васильев сын Душенкевич. 1846 г.»

1.3.1.3.1. Добровольський Сергій Олексійович (1816-?). Майор.

Батько: Добровольський Олексій Кирилович. Мати: Уляна Михайлівна Пантасій, донька майора. Діти: Олексій (24.09.1841-?), Олександра (09.04.1845-?), Сергій (22.08.1856-?). **Дружина: Марфа Василівна Куракіна-Текелій, донька Підполковника.**

«**Формулярний список**. О службе и достоинстве Елисаветградского уланского полка штабс-ротмистра Добровольского. Февраля 14 дня 1844 г.

Штабс-ротмистр Сергей Алексеев сын Добровольский. Вероисповедания православного от роду 26 лет. Из дворян Херсонской губернии Александрійского уезда. Имений ни родового, ни благоприобретенного ни за собой, ни за женой не имеет. В службу вступил рядовым 22 июля 1834 в Елисаветградский полк Произведен в унтер-офицеры 26 ноября 1834. Переименован в юнкера 1 января 1835. За отличие по службе произведен в корнеты 1835 октября 24 со старшинством с 17 октября того же года. От роду тогда имел 18 лет. Произведен в поручики 7 июля 1838. Произведен в штабс-ротмистры 5 июля 1841. Утвержден полковым адъютантом 17 января 1838 года. В сем полку сдал должность полкового адъютанта на законном основании 2 декабря 1841. По распоряжению начальства прикомандирован к 3 кавалерийскому округу Новороссийского военного поселения впредь до перевода в оный 3 августа 1843. По выборам дворянства не служил. В походах и делах против неприятеля не бывал. Особых поручений по высочайшим повелениям и от своего начальства не имеет. За отличие по службе награжден чином корнета 1835 года октября 24 со старшинством с 17 октября того же года. Орденами награжден не был. Удостоился получить высочайшее благоволение в числе прочих гг штаб и обер офицеров за произведенные государем Императором войскам, собранных при г. Вознесенске 18 августа 1837 года смотре 20-го линейное учение без предварительной диспозиции, 23-го линейное учение произведенное по тревоге, 26 вторичный смотр помянутых войск 28 линейное учение, 30 церковный парад и развод, 1 сентября линейное учение, 2 и 3 сентября большие маневры, объявленные в высочайших приказах, отданных 18, 20, 23, 26, 28, 30 августа, 1 и 3 дни сентября 1837 года. За произведенные государем императором 19 и 20 числа сентября 1842 года линейное учение, маневры, собранным при г.

Елизаветграде войскам 2 резервного кавалерийского корпуса с его артиллериею, 1-ю легкою кавалерийскою дивизиею, 1-ю легкою артиллерийскою бригадою и Донскими батареями №8 и 9, объявленные в дополнениях к высочайшим приказам отданным в 19 и 20 дни сентября того же года по служении в сем полку Всемилоостивейших рескриптов и похвальных листов от своего начальства не получал. Российской грамоте читать и писать умеет. Арифметику алгебру, геометрию, тригонометрию, историю, географию, закон божий, языки: латинский, немецкий, французский, итальянский знает. В штрафах и под судом и без суда не бывал. Высочайших замечаний и выговоров никаким и никогда не подвергался. Женат на дочери помещицы полковницы Куракиной Текелии девице Марфе. Имеет сына Алексея, 1 года, вероисповедания православного. Состоит в комплекте и находится по предписанию командовавшего 2 уланскою дивизиею от 18 июля 1843 года за №1763 при командированном к 3 кавалерийскому округу Новороссийского военного поселения впредь до перевода в оный с 3 августа того же года. К повышению чином достоин. По выборам дворянства не служил. Отчеты по должности какие имеет в ходе службы всегда предоставлял в срок. Жалобам никаким никогда не подвергался. Слабым в отправлении обязанностей службы не замечен и вопреки должной взыскательности по службе беспорядков и неисправностей между подчиненными не допускал. 9 марта 1844 г. Инспектор Резервной кавалерии от 25 февраля ходатайствует о переводе штабс-ротмистра Елизаветградского уланского полка Добровольского в 1 кавалерийский округ Новороссийского военного поселения на имеющиеся в оном вакансию с отчислением по кавалерии присовокупляя, что офицер этот по усердию к службе и наклонности к хозяйству подает надежду быть хорошим волостным начальником. Служба штабс-ротмистр Добровольский состоит в службе 9 год, в офицерском звании 7 лет, в настоящем чине 3-й год. В штрафах и под судом не был. Аттестации одобрительно. Перевод офицеров в округи военного поселения с состоянием по кавалерии из разных полков и команде делается по высочайшим приказам. Департамент военных поселений, докладывая вашему сиятельству о таком ходатайстве генерала Никитина имеет честь испрашивать разрешения приказанном будет, о переводе штабс-ротмистра Добровольского на вакансию в 1 округ Новороссийского военного поселения с состоянием по кавалерии сообщить Инспекторскому Департаменту для внесения в высочайший приказ.»

РГВИА: Ф. 405, Оп.4, Спр.4337, арк.25 зв.-30

«**Посемейный список.** Сергей Алексеев сын Добровольский, 33 лет от роду. Женат на дочери Подполковника Куракина Текелии девице Марфе Васильевой. Имеет детей: сына Алексея 8 лет и дочь Александру 5 лет. Во владении моем состоит в Александрийском уезде при двух деревнях Николаевке и Даниловке наследственных от отца крестьян по последней ревизии 86 душ мужеска пола и 3119 десятин земли. Ротмистр и Кавалер. Нахожусь на службе. Подписал: Сергей Алексеев сын Добровольский»

1.3.1.4.1. фон Клейст Анастасія Антонівна (1776-?). Донька Майора.

Батько фон Клейст Антон (?), Мати: Добровольська Парасковія Кирилівна.

- ПОКОЛІННЯ 6 –

1.1.1.2.1.1. Добровольський Хома Степанович (?)

Батько: Добровольський Степан Мартинович.

1.1.1.2.3.1. Добровольська Варвара Павлівна (10.07.1835-?)

Батько: Добровольський Павло Мартинович, Титулярний радник, Мати: Добровольська Тетяна Петрівна, донька дворянина Вомодковича.

«**Свидетельство.** По Указу Его Императорского Величества Херсонская Духовная Консистерия в следствии отношения Херсонского Дворянского Депутатского собрания на выдачу сего свидетельства для предоставления онаго куда следует при внесении дочери Титулярного Советника Пала Мартынова сына Добровольского в Дворянскую родовую книгу подписом и приложением казенной печати удостоверяют в том, что по Метрическим книгам Днепровского уезда селения Каховки Покровской церкви в Архиве Консистерии хранящимся состоит в записке под № 19 следующий акт: тысяча восемьсот тридцать пятого года июля десятого числа у Каховского жителя Титулярного Советника Павла Мартынова Добровольского и законной жены его Татьяны Петровой родилась дочь Варвара молитвовал имя нарек и крещение совершил четырнадцатого

числа того же месяца Священник Пантелеймон Григорьев. Восприемниками были: Служащий в Крымском Соляном правлении при казенной Береславской переправе Смотритель Титулярный Советник Василий Антонов Лепнин и вдова Надворного Советника Мария Петрова Константинова. Одесса сентября 22-го дня 1840 года. Подлинное подписал: Ключар Священник Иакинор Лезин.

1.1.1.2.3.2. Добровольська Наталія Павлівна (26.08.1836-?)

Батько: Добровольський Павло Мартинович, Титулярний радник, Мати: Добровольська Тетяна Петрівна, донька дворянина Вомодковича.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества Херсонская Духовная Консисто́рия в следствии отношения Херсонского Дворянского Депутатского собрания на выдачу сего свидетельства для предоставления онаго куда следует при внесении дочери Титулярного Советника Пала Мартынова сына Добровольского в Дворянскую родовую книгу подписом и приложением казенной печати удостоверяют в том, что по Метрическим книгам Днепро́вского уезда селения Каховки Покровской церкви в Архиве Консисто́рии хранящимся состоит в записке под № 40 следующий акт: тысяча восемьсот тридцать шестого года августа двадцать шестого числа у Каховского жителя Титулярного Советника Павла Мартынова Добровольского и законной жены его Татьяны Петровой родилась дочь Наталия моли́твовал имя наре́к и крещение совершил тридцатого числа того же месяца Священник селения Каховки Покровской церкви Пантелеймон Дмитриев Григорьев. При крещении были: Антоний Васильев Матвеев, Служащий в Крымском Соляном правлении при казенной Береславской переправе Смотритель Титулярный Советник Василий Антонов Лепнин и Надворного Советника Дмитрия Константинова дочь Мария. Подлинное подписал: Священник Пантелеймон Григорьев».

1.1.1.2.3.3. Добровольський Сергій Павлович (08.10.1840-?)

Батько: Добровольський Павло Мартинович, Титулярний радник, Мати: Добровольська Тетяна Петрівна, донька дворянина Вомодковича.

«Свидетельство. Ты́сяча восемьсот сорок первого года июня четвертого дня по Указу Его Императорского Величества губернського города Херсона Привозной Свято-Духовской церкви священно и церковно служители сим удостоверяем, что в Метрической книге за тысяча восемьсот сороко́вый год при сей церкви хранящимся состоит в записке под № сто сорок девятым следующий акт: Ты́сяча восемьсот сорокового года октября восьмого дня у Титулярного Советника Павла Мартынова Добровольского и законной жены его Татьяны Петровой дочери православного исповедания, родился сын Сергій, котрого моли́твовал имя наре́к и крещение совершил Протоиерей Александр Михайлов, При стихарном дьяке Матвее Березовском, двадцатого числа того же месяца. Восприемниками были: Коллежский Ассесор Леонтий Семенов Ястремский и Надворного Советника Бориса Алексева Азарова Ефросинья Семенова дочь. С подписом и приложением церковной печати подлинное подписали: Херсонской Святодуховной церкви Протоиерей Александр Иванов Михайлов той же церкви Диякон Андрей Кохановский.»

1.2.1.2.1.1. Добровольська Євдокія Львівна (11.08.1840-?)

Батько: Добровольський Лев Семенович, Підпоручик, Мати: Добровольська Марія Тимофіївна, донька Поручика Соломіна.

«Свидетельство. В Херсонское Дворянское Депутатское собрание. Вследвии отношения Херсонского Дворянского Депутатского собрания от 27 февраля сего 1853 года за № 164 Херсонская Духовная Консисто́рия часть имеет уведомить оное собрание, что по Метрическим книгам в Архиве Консисто́рии хранящимся состоит в записи следующий акт: Александрийского уезда селения Моисеевки Преображенской церкви под № 75 Ты́сяча восемьсот сорокового года августа одинадцатого родилась и двадцать второго числа крещена Евдокия дочь Помещика Подпоручика Льва Семенова Добровольского и законной жены его Марии Тимофеевой оба православного вероисповедания. Восприемниками были: помещик Гвардии Штабс-Капитан Моисей Стефанов Добровольский и Помещика Прапорщика Семена Иванова Добровольского дочь София. Таинство крещения совершал Священник Георгий Левицкий с дьячком Иваном Тимковским. Одесса. 30 апреля 1853 года. Подлинное подписал член Консисто́рии Протоиерей Иаков Гавела.»

1.2.1.2.1.2. Добровольський Василь Львович (08.02.1843-?)

Батько: Добровольський Лев Семенович, Підпоручик, Мати: Добровольська Марія Тимофіївна, донька Поручика Соломіна.

«Свидетельство. В Херсонское Дворянское Депутатское собрание. Вследствии отношения Херсонского Дворянского Депутатского собрания от 27 февраля сего 1853 года за № 164 Херсонская Духовная Консистория часть имеет уведомить оное собрание, что по Метрическим книгам в Архиве Консistorии хранящимся состоит в записи следующий акт: Александрійского уезда селения Моисеевки Преображенской церкви под № 3 Тысяча восемьсот сорок третьего года февраля восьмого родился, а девятого числа крещен Василий сын Помещика Подпоручика Льва Семенова Добровольского и законной жены его Марии Тимофеевой оба православного вероисповедания. Восприемниками были: помещик Гвардии Штабс-Капитан Моисей Стефанов Добровольский и Помещика Прапорщика Семена Иванова Добровольского дочь София. Таинство крещения совершал Священник Георгий Левицкий с дьячком Иваном Тимковским. Одесса. 30 апреля 1853 года. Подлинное подписал член Консistorии Протоиерей Иаков Гавела.»

1.2.1.2.1.3. Добровольська Олександра Львівна (23.02.1845-?)

Батько: Добровольський Лев Семенович, Підпоручик, Мати: Добровольська Марія Тимофіївна, донька Поручика Соломіна.

«Свидетельство. В Херсонское Дворянское Депутатское собрание. Вследствии отношения Херсонского Дворянского Депутатского собрания от 27 февраля сего 1853 года за № 164 Херсонская Духовная Консистория часть имеет уведомить оное собрание, что по Метрическим книгам в Архиве Консistorии хранящимся состоит в записи следующий акт: 9-го округа селения Березовки Михайловской церкви под № 22 Тысяча восемьсот сорок пятого года февраля двадцать третьего родилась и двадцать четвертого числа крещена Александра дочь уволенного из Пехотного полка Помещика Подпоручика Льва Семенова Добровольского и законной жены его Марии Тимофеевой оба православного вероисповедания. Восприемниками были: помещик Гвардии Штабс-Капитан Александр Тимофеев Соломин и Помещика Прапорщика Семена Иванова Добровольского племянница Александра. Таинство крещения совершал Священник Афанасий Алексеев Рыболовенко. Одесса. 30 апреля 1853 года. Подлинное подписал член Консistorии Протоиерей Иаков Гавела.»

1.2.1.2.1.3. Добровольська (Васильєва)Любов Львівна (17.09.1847-08.02.1909)

Батько: Добровольський Лев Семенович, Підпоручик, Мати: Добровольська Марія Тимофіївна, донька Поручика Соломіна. Діти: Михайло (24.11.1874), Катерина (1880-5.10.1884), Степан (1883-10.04.1884)

Чоловік: Андрій Петрович Васильєв. Колезький регістратор

«Свидетельство. 1909 г. № 9, февраля 8-го умре и 9-го погребена вдова коллежскаго регистратора Любовь Львова Васильева (урожденная Добровольская), 62 года, от старости. Погребена священником Николаем Слободяниковым на общественном кладбище. МК м. Широкого Покровской церкви на 1909 г.»

ГАДО: Ф. 193, Оп.5, Спр.120, арк. 130 зв.

«Отношение. Херсонское дворянское Депутатское собрание слушало дело 19 ноября 1852 года о дворянском сыне умершего подпоручика Льва Семёнова сына Добровольского, Марии Тимофеевой дочери Добровольской и их детях. Дети: Василий, Евдокия, Александра, Любовь просили о занесении этих детей в дворянские книги Херсонской губернии. Об этом просит вдова Мария. Она подала метрики этих детей, подлинность которых не была удостоверена Духовной Консistorией. Метрики – в книгах Александрійского уезда села Моисеевки Преображенской церкви и 9-го Кавалерійского округа Новороссийского военного поселения села Берёзовки Архангело-Михайловского молельного дома. Из Консistorии пришло уведомление, что эти дети действительно от отца их Льва Семёнова Добровольского.»

ДАХО: Ф.206, Оп. 1, Спр. 1, арк. 31

«Раздельный акт. Тысяча восемьсот пятьдесят седьмого года, января 17 дня мы нижеподписавшиеся: вдова помещика Херсонского уезда прапорщика Семёна Иванова сына Добровольского, Авдотья Алексеева дочь, сын её уволенный от службы поручик Алексей Семёнов сын Добровольский, артиллерии поручик Владимир Васильев по праву опекуна над несовершеннолетними детьми умершего подпоручика Льва Семёнова сына Добровольского сыном Василием (12 лет) и дочерьми: Авдотьей (14), Александрюю(10) и Любовью(8 лет от роду) и лейтенант Пётр Фёдоров сын Бредихин по доверенности дочерей означенного Семёна

Добровольського: Анны по мужу губернской секретарше Руденковой и Софии по мужу поручицы Унтиловой по взаимному нашему согласию учинили проект миролюбивого нашего раздела, именно умершего помещика Херсонского узда прапорщика Семёна Добровольского, каковое имение при деревне Семёновке по последней ревизии 1850 года числится 94 души мужского и 100 женского полу крестьян и тысяча двести пятьдесят десятин земли. С постройками оцененными в одну тысячу сто пятьдесят рублей серебром и ещё шинок, находящийся в деревне Семёновке, который стоит две тысячи рублей серебром. Авдотья Добровольская получает 13 мужского и 15 женского пола душ крестьян, получает и 178 десятин земли и 1371 сажень земли, но вместо этого я – Авдотья Добровольская соглашаюсь получить 8 душ мужского и 10 душ женского пола и 100 десятин земли, а остальное уступить в пользу детей моих, сыновей: Алексея, Ивана и умершего Льва, из числа которых причитающуюся часть крестьян и земли на волю сына моего Льва, назначаю дочерям его: Авдотье, Александре и Любви, кроме того, из полученной мною земли – 100 десятин земли 31 десятину земли для крестьян дочери моей Анны Руденковой, т.о., в моём владении остаётся 79 десятин земли, значащейся за наследниками подпоручика Льва Добровольского. От востока и юга земли поручика Алексея Добровольского, от запада земли наследников умершего майора Василия Бредихина, а за постройки я должна получить 287 рублей от Алексея Добровольского и ещё 25 копеек серебром. Он же сын мой и его наследники обязываются не препятствовать крестьянам моим пользоваться из его ставок водоём для скотоводства, но чтобы мои крестьяне помогали делать плотины на ставках. Если мои крестьяне переходят не сыну моему Алексею, а в чужие руки, то безвозмездное пользование водоемом в ставках прекращается. Поскольку мои дочери получили, выходя замуж, хорошее приданное, деньгами, то они получают по минимуму: Софья Унтилова 2 души мужского и 2 женского пола (остаётся до отдачи душ дочерям 86 мужского и 90 женского пола крестьян). Этих крестьян она должна поселить в отдельном своём имении, находящемся в Ананьевском уезде. Анна Руденкова получает 2 души мужского пола и 5-ю новорождёнными, родившимися после ревизии и 6 ревизских женского пола душ с одной новорождённой. Земли она не получает. Авдотья уступает 31 десятину земли. Взамен они отрекаются от всяких притязаний на отцовское имение.»

ДАХО: Ф.206, Оп. 1, Спр. 1, акр. 31-31 зв.

1.2.1.2.2.1. Добровольський Федір Миколайович (1843-?).

Батько: Добровольський Микола Семенович. Ротмістр. Мати: Добровольська Ганна Федорівна, донька Колезького радника Ф.Бредіхіна.

«Свидетельство. 1847 года сентября 27-го, по Указу Его Императорского Величества Херсонской губернии Бобринецкого уезда помещичьего села Коротяка Покровской церкви церковно и священно служители сим удостоверяем, что в Метрической книге хранящейся при означенной церкви, состоит в записи под № 9 акт следующего содержания: Тысяча восемьсот сорок третьего года февраля семнадцатого дня родился сын Федор, родители его: Бобринецкого уезда помещик Ротмистр Николай Семенов сын Добровольский и законная жена его Анна Федорова, оба православного исповедания. Восприемниками были: Бобринецкого уезда Помещик Подпоручик Константин Иванов Славинский и того же уезда Помещица Коллежская Советница Александра Григорьевна Бредихина. Таинство крещения совершил 14 марта Священник Василий Карпов Хуровский. В чем подписом и приложением церковной печати свидетельствуем. Подписали: Бобринецкого уезда помещичьего села Коротяка Покровской церкви Священник Евмений Синькевич, Указный дьячек Григорий Небожевский, Указный пономарь Федор Макарович».

1.2.1.2.2.2. Добровольський Леонід Миколайович (1843- до 1856).

Батько: Добровольський Микола Семенович. Ротмістр. Мати: Добровольська Ганна Федорівна, донька Колезького радника Ф.Бредіхіна.

1.2.1.2.2.3. Добровольський Микола Миколайович (1845- до 1856).

Батько: Добровольський Микола Семенович. Ротмістр. Мати: Добровольська Ганна Федорівна, донька Колезького радника Ф.Бредіхіна.

1.2.1.2.2.4. Добровольська Олександра Миколаївна (1846- до 1856).

Батько: Добровольський Микола Семенович. Ротмістр. Мати: Добровольська Ганна Федорівна, донька Колезького радника Ф.Бредіхіна.

1.2.1.2.2.5. Добровольська Олександра Миколаївна (1847- ?).

Батько: Добровольський Микола Семенович. Ротмістр. Мати: Добровольська Ганна Федорівна, донька Колезького радника Ф.Бредіхіна.

«Свидетельство. 1852 года июня 22-го дня, по Указу Его Императорского Величества Херсонской губернии уезда города Бобринца Соборной Николаевской церкви церковно и священно служители сим удостоверяем, что в Метрической книге за 1851 год хранящейся при означенной церкви, состоит в записи под № 50 акт следующего содержания: Тысяча восемьсот пятьдесят первого года мая двадцать девятого дня родилась и июня седьмого крещена дочь Феодосия, родители её: Бобринецкого уезда помещик Ротмистр Николай Семенов сын Добровольский и законная жена его Анна Федорова, оба православного исповедания. Восприемниками были: Исправник Коллежский Секретарь Григорий Степанов Аранчеев и Помещица Коллежская Советница Александра Григорьевна Бредихина. Таинство крещения совершил Священник Протоиерей Павел Ковалевский с Дьячком Константином Придаевичем. В чем подписом и приложением церковной печати свидетельствуем. Подписали: Протоиерей Павел Ковалевский, Дьячек Константин Придаевич, Указный пономарь Федор Макаревич.»

1.2.1.2.8.1. Добровольський Дмитро Олексійович (?)

Батько: Добровольський Олексій Семенович. Поручик. Мати: Уляна Тимофіївна.

Поміщик с. Семенівка Ново-Бузької волості Херсонського повіту Херсонської губернії в 1890-х рр..

«Выпись из Крепостной Херсонского Нотариального архива книги по Херсонскому уезду на 1876 год под № 3, часть первая, страница сорок пятая, № сорок девятый. Тысяча восемьсот семьдесят шестого года сентября двадцатого дня явились к Николаю Петровичу Каверену Николаевскому нотариусу, в конторе его находящейся, в Одесской части на улице Католической и Молдаванской в доме под № 15 известные ему лично и к совершению актов законную правоспособность имеющие Дворяне: Владимир, Михаил, Людмила Алексеевы Добровольские попечитель последних двух Коллежский Регистратор Андрей Максимович Кабузан и жена Поручика Уляна Тимофеевна Мрачковская по первому мужу Добровольская, опекунша над малолетними Ольгою и Дмитрием Алексеевичами Добровольскими. Живущие Добровольские в деревне Семеновке Херсонского уезда, Кабузан в г. Херсоне. В сопровождении лично ему известных свидетелей Прапорщика Александра Дмитриевича Критишина и Ольвиопольского мещанина Николая Трофимова Панченко, живущих в городе Николаеве. С объявлением, что они Владимир, Михаил и Людмила Добровольские, последние двое с согласия попечителя Коллежского Регистратора Андрея Кабузана, утвержденного в этом звании Указом Херсонской Дворянской опеки от 21 февраля 1876 года за № 75, и опекунша над малолетними Ольгою и Дмитрием Добровольскими, жена Поручика Уляна Мрачковская, по первому мужу Добровольская, назначенная опекуншею Указом той же Опеки от сентября тысяча восемьсот шестьдесят шестого года за № четыреста тридцать девять. Желают совершить отдельный акт и представили ему проект оного, утвержденный Херсонским Окружным Судом седьмого сентября сего года следующего содержания: Лета тысяча восемьсот семьдесят шестого августа в двадцать первый день мы нижеподписавшиеся Дворяне Владимир, Михаил, Людмила Добровольские последние двое с согласия попечителя своего Коллежского Регистратора Андрея Максимовича Кабузана и опекунши над малолетними Ольгою и Дмитрием Добровольскими, родная мать их жена поручика Уляна Тимофеева Мрачковская по первому мужу Добровольская заключили между собою настоящий отдельный акт. В следующем ПЕРВОЕ: после смерти отца Добровольских Владимира, Михаила, Людмилы, Ольги, Дмитрия Поручика Алексея Семеновича Добровольского осталось: а) Родовое недвижимое имение – деревня Семеновка состоящие в Херсонской губернии и уезде в четвертом стане, доставшиеся умершему Добровольскому по отдельному акту, совершенному семнадцатого января тысяча восемьсот пятьдесят седьмого года и утвержденного Херсонскою Палатою Гражданского Суда восьмого мая тысяча восемьсот шестьдесят четвертого года, заключающееся семьсот шестьдесят десятин земли; б) Разная движимость на сумму две тысячи семьсот пять рублей и десять копеек. Имуществом этим по взаимному добровольному, непринужденному соглашению постановили мы разделиться как значиться ниже. ВТОРОЕ: Дворянин Дмитрий Добровольский получает в деревне Семеновке господским дом со всеми без изъятия экономическими строениями, усадьбою и находящимся при нем садом, прудом и прилегающею к усадьбе землею двести двенадцать десятин восемьсот сажень, граничащею с севера землею Хавы Подминской, с востока Общества крестьян с местечка Казанки, с юга землею

Дворянки Ольги Добровольской и с запада земля... ОДИНАДЦАТОЕ: Раздельный акт этот хранить нам свято и непорушно. При совершении сего акта предоставлены следующие документы: Копия Определения Херсонского Окружного суда от седьмого сентября тысяча восемьсот семьдесят шестого года об утверждении проекта раздельного акта, Копия Определения того же суда составленная тридцатого марта тысяча восемьсот семьдесят шестого года за № 9283, Три Указа Херсонской Дворянской Опекы от 9 сентября 1876 года за № 239, 441 и 21 февраля за № 76. Дворянин Владимир Алексеев Добровольский, Дворянин Михаил Алексеев Добровольский на совершение сего акта Дворянами Михаилом и Людмилою Алексеевыми Добровольскими согласие изъявляет попечитель Коллежский Регистратор Андрей Максимов Кабузан, опекунша над малолетними дворянами Ольгою и Дмитрием Алексеевыми Добровольскими родная мать их жена поручика Ульяны Тимофеевны Мрачковской по первому мужу Добровольская. При совершении сего акта свидетелями были: Прапорщик Александр Дмитриев Критишин, Ольвиопольский мещанин Николай Трофимович Панченко. Акт сей совершенный Николаевским нотариусом Кавериным на основании Определения Херсонского Окружного суда, состоявшегося 8 октября 1876 года утвержден и.д. Старшего нотариуса 14 октября 1876 года. При чем взыскано актовых пошлин 3 руб. и для опубликования три рубля и определено выдать главную выписку на листе гербовой бумаги 20 рублевой цены опекунши малолетних детей ея Дворян Ольги и Дмитрия Добровольских жены Поручика Ульяны Тимофеевны Мрачковской, а копия с оного остальным участвующим лицам: Владимиру, Михаилу, Людмиле Добровольским, каждому порознь, поделимого участка земли особого плана генерального или специального межевания не имеется, а находится таковой в генерально обмежёванной даче Херсонского уезда сельца Казановки заключающейся в 11.844 десятин 875 сажень земли, записанной по алфавиту губернского межевого архива на той даче под лист Р-4. Выписка эта слово в слово сходная с актом, внесенным в актовую книгу, записана в реестр 1876 года под № 1264 и выдана опекунше малолетних детей ея Дворян Ольги и Дмитрия Добровольских, жены Поручика Ульяны Мрачковской октября 14 дня 1876 года. И.д. Старшего нотариуса (подпись), 1877 года января 8 дня Дворяне Владимир, Михаил, Людмила, Ольга и Дмитрий Алексеевы Добровольские на основании постановления Херсонского Окружного суда от 4 декабря 1876 года за №№ 13520, 13517, 13518, 13519 введены во владение значащихся в сем раздельном акте участками земли, в удостоверение чего выданы поверенной Владимира, Людмилы и Ольги Добровольских и как опекунше над малолетними Ольгою и Дмитрием Добровольскими жене поручика Ульяны Мрачковской».

ДАОО: Ф. 305, Оп 1, Спр.1429, арк. 38-41 зв.

1.2.1.2.8.2. Добровольський Володимир Олексійович (01.02.1852-?)

Батько: Добровольський Олексій Семенович. Поручик. Мати: Ульяна Тимофіївна.

«Свидетельство.1852 г. № 8, февраля 1-го рожден и 3-го крещен младенец Владимир, сын отставного поручика Алексея Семенова Добровольского и законной жены его Иулинии Тимофеевой, оба православные. Восприемники были дворянин Александр Васильев Бредихин и титулярного советника Тимофея Яковлева Твердомедова дочь Мария. МК 9-го кавалерийского округа Новороссийского военного поселения Березовки Михайловского молитвенного дома на 1852 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-1054, арк. 163 зв.

1.2.1.2.8.3. Добровольський Михайло Олексійович (?)

Батько: Добровольський Олексій Семенович. Поручик. Мати: Ульяна Тимофіївна.

1.2.1.2.8.4. Добровольська Людмила Олексіївна (22.08.1854-?)

Батько: Добровольський Олексій Семенович. Поручик. Мати: Ульяна Тимофіївна.

«Свидетельство.1854 г. № 56, августа 22-го рождена и 26-го крещена младенца Людмила, дочь помещика поручика Алексея Семенова Добровольского и жены его Иульнии Тимофеевой, оба православные. Восприемники были помещик коллежский регистратор Константин Тимофеев Твердомедов и умершаго майора Романа Цибульского дочь девица Александра. МК 9-го кавалерийского округа Новороссийского военного поселения Березовки Михайловского молитвенного дома на 1854 г

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-1138 арк. 240 зв.

1.2.1.2.8.5. Добровольська Ольга Олексіївна (?)

Батько: Добровольський Олексій Семенович. Поручик. Мати: Ульяна Тимофіївна.

1.2.3.2.3.1. Добровольський Лев Ерастович (02.06.1862-1906), Капітан 2-го рангу.

Батько: Добровольський Ераст Львович, Капітан-Лейтенант. Дружина: **Ольга Іванівна Добровольська, донька поміщика Івана Костянтиновича Абаза.**

«Послужной список. Полный послужной список Капитана 2-го ранга Льва Добровольского составлен сентября дня 1906 года. Капитан 2-ра ранга Лев Эрастович Добровольский. Кавалер орденов: Св. Станислава 3 ст., французского ордена Почетного Легиона и Черной Звезды, Французского Креста и Св. Анны 3 ст. Родился 2 июня 1862 года. Потомственный дворянин, уроженец Херсонской губернии. Православного вероисповедния. Воспитывался в Морском училище. Жалованья получает в год: жалованья 1480 рублей, столовых 2700 рублей. Поступил в Морское училище воспитанником 16 сентября 1875 года. Действительная служба считается с 12 июня 1878 года. Приказом Управляющего Морским Министерством за № 50 по экзамену произведен в гардемарины 15 мая 1881 года. Циркуляром Инспекторского департамента за № 54 зачислен в 1-1 арм. ЕИВГВН 11 экипаж 17 мая 1881 года. Таковым же циркуляром за № 118 прикомандирован на зимне время из 8го фл. Экипажу 18 октября 1881 года. Высочайшим приказом произведен в Мичманы 31 мая 1882 года. Циркуляром Главного Морского Штаба за № 99 зачислен в переменяющийся состав Морской учебно строительной каманды 26 октября 1884 года. Таковым же Циркуляром за № 90 как успешно окончивший курс отчислен от Морской стрелковой команды в наличие 1-го экипажа 28 сентября 1885 года. Приказом Главного Командира Кронштадтского порта за № 371 назначен Заведующим оружием в 1 экипаже 12 ноября 1885 года. Приказом Главного Командира флота и портов Черного моря назначен командующим Миноносцем «Ренни» сентября 1886 года. Приказом Главного Командира Кронштадтского порта за № 139 назначен и.д. Командира фрегата «Адмирал Спиридонов» 24 мая 1888 года. Приказом его же за № 99 утвержден и.д. Командира 5 роты команды корабля «Император Николай I» 3 мая 1889 года. Телеграммой Штаба Кронштадтского порта за № 1001 прикомандирован к 8 флотскому экипажу 30 апреля 1889 года. Откомандирован от 8 экипажа 12 июля 1889 года. Высочайшим приказом произведен в Лейтенанты 1 января 1890 года. Приказом Главного Командира Кронштадтского порта за № 306 назначен Командиром 3-й роты 5-го флот. Экипажа 1 октября 1891 года. Циркуляром Главного Морского Штаба за № 115 переведен в 5-1 флот. Е.И.В.Г.А.А.А. экип. 2 октября 1891 года. Пожалован Французским орденом Почетного Легиона Кавалерского Креста на принятие и ношение коего последовало Высочайшее разрешение 22 ноября 1893 года. Всемиловитейше пожалован орденом Св. Станислава 3 ст. 3 января 1895 года. Всемиловитейше пожалован Серебряной медалью в память царствования Императора Александра III Всемиловитейше пожалован Серебряною медалью в пам'ять Св. Коронованья Императора Николая II 3 января 1896 года. Явился из заграничного плаванья с эскадренного броненосца «Император Николай I» 3 сентября 1896 года. Приказом Ст. флагмана 1-й флотской дивизии за № 271 утвержден Командиром 5 роты команды крейсера 2-го ранга «Джигит» 7 сентября 1896 года. Циркуляром Штаба Кронштадтского порта за № 350 назначен командиром миноносца № 118 3 апреля 1898 года. Приказом по Морскому Ведомству за № 124 назначен Командиром Миноносца «Сом» 13 июля 1899 года. Таковым же приказом за № 155 Командиром лодки береговой обороны «Снег» 15 сентября 1900 года. Таковым же приказом за № 326 назначен старшим офицером на морскую канонерскую лодку «Гиляк» 20 сентября 1900 года. Согласно Табели укомплектации на 1901 год переведен вместе с лодкой в Сибирский экип. 1 января 1901 года. Приказом по Морскому Ведомству за № 206 назначен старшим офицером броненосца «Севастополь» 6 декабря 1901 года. Таковым же приказом за № 105 назначен командиром лодки береговой охраны «Град» 27 мая 1902 года. Награжден иностранным орденом Французской Черной Звезды, Офицерского креста 10 ноября 1903 года. Циркуляром Главного Морского штаба за № 176 зачислен слушателем на курс Военно-Морских наук в Николаевской Морской Академии 17 сентября 1903 года. Награжден орденом Св. Анны 3 ст. 10 декабря 1903 года. Приказом по Морскому Ведомству за №211 назначен командиром портового судна 6 декабря 1903 года. Циркуляром Главного Морского Штаба за № 117 объявлено, что успешно окончил курс Военно-Морских наук при Николаевской Морской Академии 26 апреля 1904 года. Таковым же циркуляром за № 63 назначен в плаванье командиром на портовое судно 15 марта 1904 года. Приказом Главного командира Кронштадтского порта за № 625 назначен «Работник» членом Военно-Морского суда Кронштадтского порта 26 октября 1904 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству за № 123 произведен в Капитаны 2-го ранга 6

апреля 1905 года. Таковым же приказом за № 321 прикомандирован к 18 флот. экипажу 25 января 1905 года. Таковым же приказом за № 86 откомандирован в наличие экипажа 4 апреля 1905 года. Приказом по Морскому Ведомству за № 367 назначен командиром броненосца береговой охраны «Адмирал Грейг» 1 августа 1905 года. Высочайшим приказом за № 697 как убитый во время мятежа в Кронштадте исключен из списков 29 июля 1906 года. Женат первым законным браком на дочери землевладельца Потомственного дворянина Абаза, девице Ольге Ивановне Абазе православного вероисповедания. В походах не был. Наказаниям не подвергался. В 1878 году с 29 мая по 29 августа был в плавании по Балтийскому морю на корвете «Боярин» под командою Капитана 2-го ранга Гренквиста 2 месяца 25 дней. В 1879 году с 28 мая по 20 августа в том же плавании на том же корвете под той же командою. 2 месяца 25 дней. В 1880 года с 30 мая по 29 августа в том же плавании на корвете «Варяг» под командою Капитана 1-го ранга Ермолаева 2 месяца 25 дней. В 1881 году на батарее «Кремль» под командою Капитана 1-го ранга Шафрова с 7 мая по 5 сентября в плавании по Балтийскому морю и Финскому заливу 9 месяцев. В 1882 году на батарее «Первенец» под командою временно командующим учебно-артелерийским отрядом Инспектор-Адмирала Куприянова с 15 мая по 9 сентября в плавании по Балтийскому морю и Финскому заливу 11 месяцев 21 дней. В 1883 году на миноносце «Латник» под командою Капитана 1-го ранга Римского-Корсакова в плавании по Балтийскому морю и Финскому заливу с 5 июня по 21 августа 7 месяцев 21 день. В 1886 году с 11 мая по 5 сентября на миноносце «Ренни» в заграничном плаваннии по Черному морю с практическом минном отряде Контр-Адмирала Новикова 5 месяцев 24 дня. В 1887 году с 21 мая по 1 сентября на фрегате «Адмирал Спиридонов» по командою Капитана 1-го ранга Болтникова в практической эскадре в плавании по Балтийскому морю 9 месяцев. В 1890 году с 9 июня по 9 сентября на фрегате «Адмирал Спиридонов» под командою Капитана 1-го ранга Елчанинова в практической эскадре в плавании по Балтийскому морю и Финскому заливу 4 месяца 2 дня. В том же году с 15 сентября по 14 октября на корабле «Император Николай» под командою Капитана 1-го ранга Гильтенбрандт в плавании по Финскому заливу 1 месяц. В 1891 году с 7 июля по 28 сентября на корабле «Император Николай» под командою Капитана 1-го ранга Гильтенбрандт в плавании по Финскому заливу 2 месяца 28 дней. В 1892 году с 10 июня по 9 сентября на том же броненосце по командою Капитана 1-го ранга Дикера в плавании по Балтийскому морю и Финскому заливу в составе практической эскадры 4 месяца 2 дня. 1893 года с 12 мая по 1 января 1894 года на том же броненосце под тою же командою в том же плавании 24 месяца. В 1894 году с 1 января по 1 января 1895 года на том же броненосце под той же командою в том же плавании 12 месяцев 5 дней. В 1895 году с 1 января по 1 января 1896 года на том же броненосце под командою Командира 1-го ранга фон-Фелькерзама вахтинным начальником в заграничном плаваннии. В 1896 году с 1 января по 3 июня на том же броненосце под тою же командою в том же плавании 5 месяцев 5 дней. В 1897 году с 13 февраля по 6 мая на эскадренном броненосце «Двенадцать Апостолов» под командою Командира 1-го ранга Лощинского вахтинным начальником в составе судов эскадры Чорного моря 83 дня. В том же году с 14 мая по 9 июня на эскадренном броненосце «Петр Великий» под командою Капитана 1-го ранга Де-Ливрона 2-го вахтинным начальником в практической эскадре Балтийского моря 36 дней. В том же году с 14 июля по 9 сентября на броненосце береговой обороны «Первенец» под командою Капитана 1-го ранга Рождественского преподаватель на учебном Артиллерийском отряде. 117 дней. В 1898 году с 12 мая по 25 августа Командующим миноносцем № 118 в составе учебно-артелерийского отряда 21 день. В 1899 году с 3 мая по 29 июня на миноносце № 116 сам Командиром в составе учебно-артелерийского отряда 58 дней. В том же году с 29 июня по 4 июля на миноносце № 106 сам Командиром по Балтийскому морю и Финскому заливу 8 дней. В 1900 году с 3 августа по 27 сентября на миноносце «Сом» сам Командиром в заграничном плаваннии 56 дней. В 1901 году с 22 января по 9 января 1902 года старшим офицером мореходной кононерской лодки «Гиляк» под командою Капитана 2-го ранга Добротворского в заграничном плаваннии 352 дня. В 1903 году с 10 мая по 9 сентября на миноносце № 107 сам Командиром в плавании учебно-артелерийским отряде 164 дня. Выписки из вахтенного журнала о плаваннии на эскадренном броненосце «Севастополь» не получено. В 1904 году с 8 мая по 7 сентября на портовом судне «Работник» сам Командиром в плавании по Финскому заливу 158 дней. В 1905 году с 3 августа по 4 сентября на броненосце береговой обороны «Адмирал Грейг» сам Командиром в учебно-артелерийском отряде 33 дня. В 1905 году с 24 мая по 3 августа на портовом судне «Работник» сам Командиром в внутреннем

плаванні 76 днів. В службі сего штаб-офіцера не было обстоятельств лишающих права на получение знака отличия беспорочной службы или отдаляющих срок выслуги к сему знаку. Командир 10-го Флотского Экипажа Капитан 2-го ранга – Подпись.»

1.2.3.2.3.2. Добровольський Віктор Ерастович (12.11.1865-1931) Дійсний Статський радник. Композитор.

Батько: Добровольський Ераст Львович, Капітан-Лейтенант

Дружина: Віра Георгіївна Морозова (15.05.1871-?)

Діти: Володимир (23.08.1895-?), Віра (08.06.1897-?), Георгій (22.03.1904-?).

Добровольський В.Е. служив в Головному військово-морському судовому управлінні: чиновник, слідчий, суддя. Був відомим композитором, автор музики цілого ряду балад і романсів. Найвідоміший твір – балада «Єрмак», яку опубліковано в 1897 році. Вперше баладу «Єрмак» було записано на грампластинку артистом Імператорської Московської опери Степаном Власовим під акомпанемент фортепіано в 1902 році. Віктора Ерастовича пов'язувала особиста дружба з видатним російським тенором Леонідом Собіновим, який став хрещеним батьком молодшого сина родини Добровольських Георгія в 1904 році.. Після революції 1917 року пішов у відставку. Після відставки викладав російську словесність та право при церкві Св. Катерини і жіночій гімназії Шаффе в Санкт-Петербурзі. Залишився в СРСР. Помер в 1931 році.

«Послужной список военно-морского чиновника Действительного Статского Советника Виктора Эрастовича Добровольского. Составлен 31 марта 1916 года.

Действительный Статский Советник Виктор Эрастович Добровольский, Старший Делопроизводитель V класса Главного Военно-Морского Судного Управления; имеет ордена: Св. Владимира 4 степени с мечами, Св. Анны 2 степени и Св. Станислава 3 степени, и медали в память: русско-японской войны 1904-1905 гг., плавания в 1904-1905 гг. 2-й Тихоокеанской эскадры по командую Генерал-Адъютанта Рождественского вокруг Африки на Дальний Восток, столетия Отечественной войны 1812 года, 300-летия Царствования Дома Романовых и 200-летия Гаунгутской победы. Родился 12 ноября 1865 года. Вероисповедания православного. Содержания получает в год: жалования – 1500 руб., столовых – 1500 руб., квартирных – 750 руб., итого: 3750 руб. Окончил курс наук при Императорском Московском университете по Юридическому факультету и удостоен дипломом второй степени 30 мая 1893 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству о чинах гражданских за № 189 определен на службу с назначением штатным кандидатом на судебные должности при Кронштадтском Военно-Морском Суде с утверждением в чине Губернского Секретаря 27 июня 1898 года. Согласно приказов Председателя суда от 31 июля 1898 года за № 37 и 16 ноября того же года за № 54 исправлял должность Военно-Морского следователя при том же суде с 31 июля по 4 сентября и с 19 ноября по 21 декабря 1898 года. Приказом по Морскому Ведомству за № 236 назначен и.д. младшего Делопроизводителя VIII класса Главного Военно-Морского Судного Управления 21 декабря 1898 года. По предписанию Главного Военно-Морского Прокурора от 2 сентября 1899 года временно исполнял должность Военно-Морского Следователя при Санкт-Петербуржском порте с 2 по 16 сентября того же года. Приказом по Морскому Ведомству за № 124 назначен и.д. младшего делопроизводителя VII класса Главного Военно-Морского Судного Управления 2 июля 1901 года. Высочайшим приказом за № 348 произведен за выслугу лет, в Коллежские Секретари со старшинством с 29 июня. 23 июля 1901 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству за № 428 назначен следователем Кронштадтского Военно-Морского Суда 13 января 1903 года. Всемилоостивейше пожалован орденом Св. Станислава 3 степени 28 марта 1904 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству, за № 521, отчислен от должности следователя Кронштадтского Военно-Морского Суда и приказом по Морскому Ведомству за № 203 назначен флагманским обер-аудитором походного штаба Командующего 2-ю эскадрою флота Тихого океана вместо Лейтенанта фон Шульца 3-го. 4 октября 1904 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству за № 524, назначен следователем Кронштадтского Военно-Морского Суда с 4 октября 1904 года с оставлением флагманским обер-аудитором походного штаба Командующего 2-ю эскадрою флота Тихого океана 25 октября 1904 года. Возвратился из командировки в походный штаб Командующего 2-ю эскадрою флота Тихого океана 19 декабря 1905 года. Приказом по Военному Ведомству за № 41, представлено право ношения на груди светлобронзовой медали на ленте, составленной из Александровской и Георгиевской в память участия в войне 1904-1905 гг. с Японией 21 января 1906

года. Всемилодивейше пожалован орден Св. Владимира 4 степені с мечами за участие в бою с японским флотом 14-15 мая 1905 года. 15 января 1907 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству за № 647, назначен Судьею Кронштадтского Военно-Морского Суда 4 июня 1907 года. Предоставлено право ношения на груди медали в память плавания в 1904-1905 гг. 2-й Тихоокеанской эскадры по командую Генерал-Адъютанта Рождественского вокруг Африки на Дальний Восток 30 августа 1907 года. Всемилодивейше пожалован орденом Св. Анны 2 степені 6 декабря 1907 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству за № 776 назначен Старшим Делопроизводителем V класса Главного Военно-Морского Судного Управления 8 февраля 1910 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству за № 792 произведен, за выслугу лет, в Надворные Советники со старшинством с 22 апреля 1910 года. 10 мая 1910 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству за № 836 произведен, за выслугу лет, в Коллежские Советники со старшинством с 23 марта 1909 года. 21 марта 1911 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству за № 945 произведен за выслугу лет в Статские Советники со старшинством с 23 марта 1913 года. 29 апреля 1913 года. Пожалован Высочайше утвержденную в память столетия отечественной войны 1812 года светлобронзовой медалью, на ношению на груди, на владимирской ленте, в чем Главным Морским штабом выдано свидетельство за № 1108 от 27 марта 1913 года. На основании высочайшего повеления, последовавшего 21 февраля 1913 года, представлено право ношения на груди светлобронзовой медали в память 300-летия Царствования Дома Романовых на ленте белого, желтого и черного цветов, в чем Главным Морским Штабом выдано свидетельство за № 21143 от 8 июля 1913 года. В приказ по флоту и Морскому Ведомству от 31 декабря 1914 года за № 451 объявлено: «Государю Императору в 29-й день сего декабря благоугодно было Всемилодивейше соизволить на признание мобилизованными с 18-го июля сего года Центральных Управлений Морского Министерства подведомственных им управлений и заведений Морского Ведомства, а равно всех военно-морских учебных заведений» 31 декабря 1914 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству за № 98 представлено право ношения на груди светлобронзовой медали в память 200-летия Гангутской победы на Андреевской ленте 28 февраля 1915 года. Высочайшим приказом по Морскому Ведомству за № 451 произведен за отлично-ревностную службу и особые труды, вызванные обстоятельствами войны в Действительные Статские Советники 30 июля 1915 года. В службе сего чиновника не было обстоятельств лишаящих его права получения знака отличия беспорочной службы или отдаляющих срок выслуги к сему знаку. Был в походах против неприятеля: в 1904 и 1905 годах при походном штабе Командующего 2-й эскадрой флота Тихого океана и в бою с японским флотом в Цусимском проливе 14-15 мая 1905 года. Наказаниям и взысканиям не подвергался. Был в отпусках: согласно приказа Главного Командира Кронштадтского порта 12 мая 1903 года за №196 находился два месяца в Ессентуках для лечения отечественными минеральными водами и кумысом. Согласно приказа и.д. Главного Командира флота и портов и Начальника обороны Балтийского моря 13 мая 1906 года за №230 находился два месяца в Ессентуках для лечения отечественными минеральными водами и кумысом. Согласно приказа Главного Командира флота и портов Начальника Морской Обороны Балтийского моря 13 мая 1907 года за №257 находился два месяца на Кавказе для лечения отечественными минеральными водами и кумысом. В отставке не был. Женат первым браком 7 января 1894 года на дочери потомственного дворянина, девице Вере Георгиевне Морозовой, родившейся 15 мая 1871 года. Имеет детей: сына Владимира, родившегося 23 августа 1895 года, дочь Веру, родившуюся 8 июня 1897 года, и сына Георгия, родившегося 22 марта 1904 года. Находятся при нем. Жена и дети православного вероисповедания. Начальник Главного Военно-Морского Судного Управления, Действительный Тайный Советник. Подпись»

1.2.3.2.3.3. Добровольський Костянтин Ерастович (11.05.1867-13.12.1946) Вчений-медик, професор, доктор медицини, завідуючий кафедрою гігієни.

Батько: Добровольський Ераст Львович, Капітан-Лейтенант

Дружина: Анна Францівна Добровольська

«ВЧЕНИЙ-ГІГІЄНІСТ КОСТЯНТИН ЕРАСТОВИЧ ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ

У 1991 р. в Києві у видавництві "Здоров'я" вийшов біографічний словник завідуючих кафедрами та професорів Київського медичного інституту (1841-1991). Це перший енциклопедичний довідник за останні 78 років, в якому пишеться про професора

К.Е.Добровольського. Занадто довге мовчання про людину і вченого, про якого згадується і в найвідомішому в дореволюційній Росії енциклопедичному словнику Брокгауза та Ефрона(1914), і в "Критико-биографическом словаре русских писателей и ученых" (1915) за редакцією проф. С.А.Венгерова. Кожен із сучасних вчених, хто займається питаннями озонування води чи дослідженнями кам'яновугільних фарб, не може обминути праці К.Е.Добровольського. Але чи багато є сучасних вчених-гігієністів, які в силах відповісти: хто він - професор Добровольський Костянтин Ерастович Добровольський народився 11 травня 1867 р. у м. Єлисаветграді в дворянській родині. В 12 років Костянтина віддають до Сімферопольської класичної чоловічої гімназії, яку він закінчив у 1886 р. з золотою медаллю (до речі, під час Великої Вітчизняної війни він пожертвував її до фонду оборони). У тому ж році Добровольський вступає до Петербурзького гірничого корпусу. Маючи великі здібності, він цілком присвячує себе науці. Вивчаючи становище гірничої справи в Росії, студент Добровольський захопився математикою та фізикою, а, зустрівшись віч-на-віч з тяжкими умовами праці гірничих робітників, задався метою їх поліпшення. Тому, провчившись три роки в Гірничому корпусі, він переводиться на фізико-математичний, а ще через два роки - на медичний факультет Московського університету, де проходить повний п'ятирічний курс навчання. В цей час на медичному факультеті викладає відомий вчений-гігієніст, професор Федір Федорович Ерисман, який став справжнім вчителем для Добровольського, високо оцінивши його великі здібності, наполегливість та енергію. А енергії у студента Добровольського і справді було багато: він встигав і блискуче вчитись, і брати участь у громадсько-політичному і студентському русі. Під час свого навчання в університеті Добровольський був головою Кримського земляцтва студентів, членом підпільного "Союзного совета высших учебных заведений", розповсюджував нелегальну літературу і віддавав навіть свою квартиру під різні таємні зібрання та студентські гуртки. Але жага до науки взяла верх над політикою, й докінця свого життя він не перебував ні в одній партії і повністю присвятив себе науці. Гігієна стала його покликанням. У 1896 р. 29-тирічний Добровольський, маючи дві незакінчені та одну повну вищу освіту, почав своє "служіння народу". Спочатку два роки в інституті підготовки лікарів та в клінічних установах Санкт-Петербургу (1896-1898), а потім ще два роки земським лікарем Тихвинського та Слов'яносербського земства Катеринославської губернії (1898-1900), постійно вдосконалюючи свою практичну лікарську кваліфікацію. Бажаючи підвищити рівень своїх наукових знань, він направляє в 1901 р. до Юр'євського університету для занять з гігієни у професора Хлопіна. Дізнавшись про те, що їх улюблений лікар хоче від'їздити, селяни Тихвинського повіту запропонували Добровольському велику надбавку за їхній рахунок до платні, що він одержував. Але жага до науки перемогла, і 20 вересня 1901 р. Добровольський стає асистентом відомого професора гігієни Г.В. Хлопіна. Працюючи на кафедрі гігієни, К.Е.Добровольський паралельно захоплюється і мікробіологією. Наполегливий і в праці, і в навчанні він досягає таких успіхів, що вже в 1903 р. Його відряджають до Берліну для подальшого вдосконалення. Близько року він працює в гігієнічній лабораторії Берлінського університету у професора Флюра та приват-доцента Фрідемана, а повернувшись додому, 1904 р. в Одесі захищає дисертацію на ступінь доктора медицини ("Исследования чувствительности наиболее употребляемых в санитарной практике способов определения каменноугольных красок"). Після цього він повертається до Петербургу, де з 1904 р. працює асистентом на кафедрі гігієни Петербурзького жіночого інституту, а в 1906 р. починає викладати там як приват-доцент. В цей час вчений займається проблемою озонування питної води для попередження епідемії черевного тифу під безпосереднім керівництвом професора Г.В.Хлопіна, а в 1907 р. вони друкують в "Вестнике общественной гигиены, судебной и практической медицины" спільну працю "Обезвреживание питьевой воды посредством озона в применении к водоснабжению г.Петербурга" (до речі, цій темі присвячені чотири публікації Добровольського). Але він займається не тільки теорією, але й практикою, і бере безпосередню участь в установленні озонаторів й контролі над їх роботою для захисту населення Петербургу від епідемій. У 1909 р. Добровольський був відряджений за кордон для вивчення проблеми застосування

бактеріології у гігієні. Деякий час він працює у вже відомій йому гігієнічній лабораторії Берлінського університету, а потім, близько року, в Інституті Пастера в Парижі у професора І.І.Мечникова. Тут він вдосконалюється як вчений і навіть друкує свою працю: "Des microbus producteus de phenol" (Ann. de l'inst. Pasteur, 1910). Про його успіхи стає відомо і в Росії, тому відразу ж після повернення його запрошують на посаду екстраординарного професора і завідуючого кафедрою гігієни Казанського університету. Цю посаду він займає протягом п'яти років (1910- 1914), не залишаючи своїх наукових досліджень у галузі бактеріології.

Дізнавшись про наявність вільної вакансії на кафедрі гігієни Київського університету, Костянтин Ерастович надсилає туди свої документи, і 28 серпня 1913 р. його кандидатура була одногосно затверджена на спільному зібранні професорів медичного факультету (17голосів з 17). Через деякий час його кандидатуру затвердила і Рада університету, а в 1914 р. Добровольський стає третім завідувачем кафедри гігієни за весь період її існування в університеті св. Володимира. Протягом першого року він працював навіть без асистентів, і лише у 1915 р. на кафедру було обрано двох спеціалістів, які тільки-но закінчили тоді Київські жіночі медичні курси. Паралельно Добровольський, як і раніше, проводить дослідження артезіанської та річкової води, вивчаючи р. Дніпро біля Києва (на той час він керував відділом санітарних досліджень при Міській думі).

Крім цього, з 1915 р. Костянтин Ерастович починає викладати і у Київському Жіночому медичному інституті. Того ж 1915 р. йому було присуджено звання ординарного професора. З 1914 р. Росія жила в умовах війни, і Добровольський віддавав багато сил і енергії не лише викладанню на кафедрі, готуючи прискорені випуски лікарів для фронту, але і організації різних курсів (дезінфекторів, сестер милосердя та ін.), роботі у Земському союзі Південно-Західного фронту та в Союзі міст (де крім нього працював весь персонал його кафедри). Кафедра гігієни була дуже невелика, й фактично вся робота лягла на плечі Костянтина Ерастовича. Лише після 1917 р. на кафедрі з'явилося два нових асистенти Б.Гецов (згодом професор соціальної гігієни в Москві) й О.Мар'яшева (пізніше професор мікробіології Київського медичного інституту). Революцію 1917 р. Добровольський зустрів з недовірою, але коли нова Українська Держава в 1918 р. почала створювати Академію наук, він активно підключився до цієї справи. Він був першим, хто запропонував створити при Українській Академії Наук кафедру медичної біології. У 1920 р. Добровольський через хворобу дружини був змушений покинути роботу у Києві й переїхати до Севастополя, де він працював майже рік як викладач і завідуючий кафедрою гігієни Кримського університету. В 1921 р., після повернення до Києва, він продовжує працювати у Київському медичному інституті, як і раніше - завідувачем кафедри гігієни. В 1922 р. Добровольського запрошують до Ленінграда завідувачем кафедри гігієни Інституту вдосконалення лікарів, де він працює без малого десять років. Протягом цього часу він займається проблемою покращання санітарних умов великих міст. Для вдосконалення роботи над цією проблемою в 1925 р. він був відряджений до Німеччини і Голландії, звідки повертається у 1932 р. до Києва і відразу очолює санітарне відділення Київського санітарно-бактеріологічного інституту, а з 1933 р. і кафедру гігієни Київського медичного інституту, що не заважає йому викладати шкільну гігієну і в Київському педагогічному інституті.

Незважаючи на таку активну педагогічну діяльність, К.Е.Добровольський не забуває і про діяльність наукову. Разом зі своїми співробітниками санітарно-бактеріологічного інституту та кафедри гігієни (зокрема з доцентом Д.Д.Шмалем) він проводив велику роботу дослідження Дніпра та його берегів біля Києва. Наслідком цієї роботи стали проектування й побудова дніпровського водогону у Києві, а також розроблення санітарних охоронних зон джерел водопостачання київських військових містечок. Добровольський був не тільки визначним науковцем, а і визначним педагогом. Його праці з методики викладання гігієни служили посібниками для багатьох медичних вузів у країні. На час завідування Добровольським кафедрою гігієни (1933-1941) виріс обсяг викладання гігієнічної науки; на санітарно-гігієнічному факультеті з'явилося чотири нових кафедри - професійної, комунальної, шкільної гігієни та гігієни харчування. Під час війни К.Е.Добровольський, як і ряд інших викладачів медінституту, не залишає Києва, продовжує, читати лекції для студентів, які не встигли евакуюватися, чи з інших причин залишилися у місті. Оскільки умови життя стали набагато гіршими, наукова робота практично не проводилася, професори медінституту працювали як звичайні лікарі (причому приходилося переносити хворих буквально на руках, бо німці, вступивши до Києва, відразу ж

реквізували весь парк машин швидкої допомоги). І в цей час Костянтин Ерастович знаходить сили для поширення своєї педагогічної діяльності: крім медінституту, він починає викладати в Київській фельдшерсько-акушерській школі (1941-1942). Після звільнення Києва від німецько-фашистських загарбників медінститут повертається з евакуації, але Добровольський вже не може зайняти свою стару посаду. Він залишається при кафедрі як викладач. Однак його блискучі знання й наполегливість у роботі призводять до того, що вже у 1946 р. він стає завідувачем кафедрою шкільної гігієни. Добровольський багато років життя віддав викладанню гігієни в Київському медичному інституті, і одна з його останніх праць була присвячена рідній кафедрі - її історії. Разом з ним на кафедрі гігієни працювали відомі вчені - його колеги і учні - О.О.Брильянт, Г.Ф.Поллак, Д.Д.Шмаль, В.О.Лебедев, М.В.Соловйов, Д.І.Головін, І.І.Швайко та інші, які зробили вагомий внесок в розвиток гігієнічної науки в Україні. К.Е.Добровольський - автор 41 наукової праці, з них надруковано лише 25. Більшість з них присвячені проблемам гігієни води та водопостачання. Він першим запропонував виявляти кількість кишкових паличок для оцінки рівня забруднення води. Другий цикл його наукової роботи мав відношення до методики санітарно-гігієнічних досліджень. Він один з перших застосував у гігієні метод спектрометрії, рефрактометрії тощо при дослідженні кам'яновугільних фарб, молока та інших об'єктів. Інші праці Добровольського присвячені питанню гігієни харчування, очищення населених пунктів, залізничній гігієні, а також методології викладання гігієни у вузах. "Наследие Константина Эрастовича, - писали колеги Добровольського в статті, присвяченій його пам'яті, - количественно невелико, но, несомненно, занимает почетное место в гигиенической науке". К.Е. Добровольський як значний вчений-гігієніст залишив по собі добру пам'ять. Пішов з життя вчений 13 грудня 1946 р. Поховано його на Байковому кладовищі разом з дружиною Анною Францівною».

Сергій Шурляков (Київ, Україна) <https://www.academia.edu/>

1.3.1.2.4.1. Прокопов Іван Дмитрович (16.02.1810-?)

Батько: Прокопов Дмитро Григорович. Колезький радник. Мати: Добровольська Матрона Степанівна, донька Корнета Степана Добровольського

«Свидетельство. 1810 г. № 12, февраля 16-го в Херсонской губернии у надворного советника Димитрия Прокопова от жены его Матроны родился сын Иоан, коего тогож месяца 18-го дня молитвовал и крестил Захарий Емчицкий. Восприемник был помещик ротмистр Тимофей Соломин. МК с. Кривого Рога Николаевской церкви на 1810 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-143

1.3.1.2.4.2. Прокопов Василь Дмитрович (01.01.1814-?)

Батько: Прокопов Дмитро Григорович. Колезький радник. Мати: Добровольська Матрона Степанівна, донька Корнета Степана Добровольського

Свидетельство. 1814 г. № 1, генваря 1-го надворного советника Димитрия Прокопова и жены его Матроны родился сын, коего молитвовал, имя нарек Василием священник Никифор Немировский, а 5-го числа крестил священник Немеровский Алексей. Оному младенцу восприемником был помещик майор Димитрий Канивальский. МК с. Войновки Архидеяконостефановской церкви на 1814 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-167 л. 425 зв.

1.3.1.2.5.1. Добровольська (Бутковська) Марія Мусіївна (?)

Батько: Добровольський Мусій Степанович. Штабс-Капітан. Мати: Добровольська Юлія Євграфівна. Чоловік: Бутковський

1.3.1.2.5.2. Добровольська (Занфірова) Марфа Мусіївна (?)

Батько: Добровольський Мусій Степанович. Штабс-Капітан. Мати: Добровольська Юлія Євграфівна. Чоловік: Занфіров.

1.3.1.2.5.3. Добровольська (Гололобова) Єлизавета Мусіївна (?)

Батько: Добровольський Мусій Степанович. Штабс-Капітан. Мати: Добровольська Юлія Євграфівна. Чоловік: Гололобов.

1.3.1.2.5.4. Добровольська (Бочковська) Флорентина Мусіївна (1820-?)

Батько: Добровольський Мусій Степанович. Штабс-Капітан. Мати: Добровольська Юлія Євграфівна. Діти: Людмила (07.12.1856-?) **Чоловік: Бочковський Костянтин Антонович (1827-?). Колезький Ассесор .**

«Свидетельство. 1856 г. № 1, генваря 22-го венчан прикомандированный к резервной батарее 3-й Конноартиллерийской бригады лекарь Коллежский Ассесор Константин Антонов Бочковский, 29 лет, католического исповедания, первым браком и помещика гвардии штабс-капитана Мойсея Стефанова Добровольского дочь Флорентина Мойсеева, 18 лет, православного исповедания, первым браком. Поручители: командующий резервной бригадой подполковник Александр Петров сын Тарп, штабс ротмистр Волковников, помещик Херсонского уезда Василий Стефанов Добровольский, помещик штабс ротмистр Леонтий Леонтиев Добровольский. МК с. Мойсеевки Преображенской церкви на 1856 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-1196

Бочковский Константин Антонович — врач; высшее образование получил в киевском университете, по окончании которого, в 1848 г., определился на службу в Украинский военный госпиталь; в 1849 г. он был переведен в запасную конно-артиллерийскую бригаду, в 1851 г. перешел в 1-ю сводно-резервную конно-артиллерийскую батарею, в 1855 г. получил должность старшего врача сводного уланского полка, в 1856 г. перешел в Вознесенский военный госпиталь, а в 1858 г. — в Глуховский кирасирский полк; уволен в 1858 г. Напечатал: "Эпидемия скорбута в Новоархангельском госпитале и в VI-м кавалерийском округе военных поселений за первую половину 1849 г.", в "Военно-Медицинском Журнале", 1850 г., ч. 55, № 1.

Л. Ф. Змеев, Русские врачи-писатели, СПб., 1886 г.

1.3.1.2.6.1. Добровольська (Дремлюга) Юлія Михайлівна (21.11.1827-?)

Батько: Добровольський Михайло Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Єфросинія Яківна. Діти: Микола (26.09.1870-?), Михайло (), Орест (), Володимир(), Олександра (). **Чоловік: Василь Демидович Дремлюга. Поручик.**

«Свидетельство. 1827 г. № 162, ноября 22-го у помещика лейб гвардии поручика Михаила Добровольского от жены его Ефросинии родилась дочь Юлия, которую того же дня молитвовал и крестил священник Корнилий Фомицкий. Восприемница была коллежская советница Матрона Степанова дочь Прокопова. МК с. Широкого церкви Покровской на 1827 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-325

«Указ об отставке. По Указу Его Величества Государя Императора Николая Павловича, Самодержца Всероссийского и прочая.. **Объявитель сего Поручик Василий Деомидов сын Дремлюга**, который как значится по формулярному списку вероисповедания православного, от роду имеет 22 года. Из дворян Херсонской губернии, имения за ним никакого не состоит. В службу вступил унтер-офицером 1841 года марта 24-го в Бугский Уланский полк, переименован в Юнкера того года августа 11-го, за выслугу узаконенных лет произведен в Корнеты тысяча восемьсот сорок третьего года августа семнадцатого дня в том полку имея от роду двадцать лет. В походах и делах против неприятя не был. Сверх настоящей обязанности особых поручений по Высочайшим повелениям и от своего начальства не имел. За отличие по службе и по другим действиям чинами, орденами и другими знаками отличия награждаем не был. Высочайших благоволений, Всемилостивейших рескриптов и похвальных листов от своего начальства не получал. Российской грамоте читать и писать умеет и арифметику знает. В домовых отпусках или штрафах по суду и без суда не бывал. Высочайшим замечаниям и выговорам не подвергался. Холост. Состоит в комплекте при полку на лицо. К повышению чином аттестовался достойным. А к награждению знаком отличия беспорочной службы по не выслуге лет не аттестовался. По выборам дворянства не служил. Отчетов по должности не имел. Жалобам не подвергался. Слабым в отправлении обязанностей службы не замечен. Беспорядков и неисправностей между подчиненными не допускал. Оглашаем и изобличаем в неприличном поведении не был. А сего 1846 года, состоя в свободном кавалерийском корпусе по Высочайшему Его Императорского Величества приказу января в 26 день состоявшемся по прошению, по домашним обстоятельствам уволен от службы с награждением чином Поручика. Во свидетельство чего и дан сей указ ему, Поручику Дремлюге за моим подписанием и приложением казенной печати Г. Кременчуг, апреля 28 дня 1846 года. Подлинный подписали: Его Императорского Величества Всемилостивейшего Государя моего Генерал от Кавалерии, состоящий при особе Его Императорского Величества, Инспектор

Резервной Кавалерии, Шеф Чугуевского Уланского полка, Кавалер многих орденов Никитин, Начальник Штаба, Генерал-Адъютант, Князь Долгорукий.»

«Посемейный список. Василий Деомидов сын Дремлюга, от роду 33 года. Женат на дочери помещика Александрийского уезда Гвардии Поручика Михаила Добровольского Юлии, 29 лет. Дети: Михаил 11 лет, Орест 8 лет, Владимир 7 лет, дочь Александра 10 лет. В Херсонском уезде наследственных при деревни Ивановке 4 души крестьян и земли 1170 десятин. За женою наследственных при деревне Марьяновке 11 душ и земли 250 десятин. Живет в уезде. Поручик. В отставке. Подписал Помещик Херсонского уезда, Поручик Василий Деомидов сын Дремлюга. 1857 год.»

1.3.1.2.6.2. Добровольська (Гельмерсен) Катерина Михайлівна (21.11.1827-?)

Батько: Добровольський Михайло Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Єфросинія Яківна. **Чоловік: Гельмерсен Венедикт Антонович. Поручик.**

«Свидетельство. 1851 г. № 5, мая 20-го, первым браком сочетались Екатеринославской губернии Верхнеднепровскаго уезда помещик, отставной поручик Венедикт Антонов Гельмерсен и сельца Гданцовки помещицы Ефросинии Яковлевой Добровольской дочь Катерина Михайлова, оба православнаго вероисповедания. Венчаны священником Филаретом Демидовичем. Поручители были гвардии штабс-капитан Мойсей Стефанов Добровольский и подполковник Григорий Жуковский. МК с. Мойсеевки Преображенской церкви на 1851 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-1023 арк. 1141 зв.

«Свидетельство. Екатеринославской Духовной Консисории даное 1832 года мая 18 дня за № 3723 в том, что по Метрическим Верхнеднепровскаго уезда помещичьего селения Марьяновки Рождество-Богородичной церкви за 1827 год книгам рождению и крещения просителя Подполковника Фон-Гельмерсен сына Венедикта в записке не состоит. А по исповедным росписям того же прихода он Венедикт при родителях своих Подполковнике и Кавалере Антоне фон-Гельмерсен и жены его Марии показан: в 1829- 2-х лет, 1830- 3-х лет, 1831- 4 года. Опрошенные за присягою восприймавшие при крещении оннаго сына Подполковника Фон-Гельмерсена и другие лица показали: Помещик Поручик Николай Гегела и Майорша Дарья фон-Гельмерсен, что действительно сын Верхнеднепровскаго уезда Помещика Подполковника и Кавалера Антона фон-Гельмерсен Венедикт родился в 1827 г. от законной его жены Марии Петровой дочери, урожденной Ланг, в подполковничем чине отца его, коими они были восприемниками. Подполковник и Кавалер Карл фон-Гельмерсен, Майор и Кавалер Павел фон-Гельмерсен, Майор и Кавалер Федор Бельченко, Коллежский Ассесор Иван Бельченко, Подпоручик Андрей Байдак и Губернский секретарь Александр Быков, все единогласно, что сын Подполковника и Кавалера Фон-Гельмерсен Венедикт родился в 1827 году от законной жены его Марии Петровой, урожденной Ланг в подполковничьем чине отца при крещении коего они были свидетелями.»

«**Посемейный список.** В Посемейном списке за подписом правящего должность Предводителя Дворянства Верхнеднепровскаго уезда, Судьи Коновалова, ученном 1836 года декабря 10 дня написано: Подполковник и Кавалер Антон Антонов сын Фон-Гельмерсен, 56 лет, вдов, дети его: Авраам 15 лет, **Венедикт 5 лет**, Антон 4 года, дочери: Капитолина 18 лет, и Юлия 13 лет. За господином Фон-Гельмерсен состоит крестьян при селе Марьевке 7 душ, за детьми его при сельцах Марьевке, Карловке и Егоровке в уезде Верхнеднепровском крестьян мужеска пола 311 душ и земли 3500 десятин.»

«**Указ об отставке.** По Указу Его Величества Государя Императора Александра Павловича, Самодержца Всероссийского и прочая.. **Объявитель сего Подполковник Антон Антонов сын Гельмерсен**, 40 лет, из дворян, в службу вступил Эстандарт-Юнкером 1789 г. Января 18-го в бывший Кирасирский Левиза полк, в коем Корнетом 1799 ноября 14-го, с переводением в Малороссийский Кирасирский полк, а из онаго поступил в Лифляндский Драгунский, что ныне Конно-Егерский полк, с переименованием в Прапорщики 1805 г. Марта 19-го, и там происходил: Подпоручиком 1806 марта 23-го, Поручиком 1807 ноября 9-го, Штабс-Капитаном 1810 ноября 26-го, Капитаном 1811 июля 15-го, Майором 1813 марта 10-го. Переведен в Нежинский Конно-Егерский полк 1813 мая 24 –го. Находился в походах: 1805 г. Октября с 27-го в Пруссии и Австрии и в сражении 1806 декабря 18-го под м. Муренгейном, 1807 января 23 и 24-го у прикрытии ретирады из под м. Янкова, 25-го под г. Ланбергом, 26 и 27 Прейсиш-Эйлау, где ранен в правый бок пулею на вылет, и за отличие награжден с установлением в память сего дела Золотым крестом. Мая 24-го при разбитии и прогнании неприятеля за реку, 26-го под д. Вольфедерфом, 29-го по г. Гельбергом за отличие при коем награжден орденом Св Анны 4 ст., 2-го июня по Фридландом, в

1808 и 1809 гг. в Молдавии м Валахии, июля с 20-го 1809 г. По 10 сентября в авангарде при м. Слободзее, с 10 по 14 на передовых постах при кр. Селистрин с того числа по 20 октября при кр. Бранкове, с ноября с 2-го по 30 при блокаде и покорении той крепости, а с того числа по 26 марта 1810 г. В Молдавии и Булгарии, 22 мая при штурме м покорении города Базардоника, за отличие при сем оказанное награжден орденом Св. Владимира 4 ст. с бантом. Июня 3-го при прогнании неприятеля из м. Яникбазара и при занятии оногo, 11, 12, 22 и 26-го при г. Шумле, 23 июля при вылазке неприятеля из сего города, августа 26-го при прибытии Турецких укреплений при д. Батине, за отличие при сем произведен в Штабс-Капитаны, 29 и 30-го при покорении города Систова, октября 17 и 18-го при занятии Никополя, 1811 июня 20-го и 22-го при разбитии и поражении Турецких войск близ кр. Рушукe, за отличие при том оказанное произведен в Капитаны. Сентября 10-го и октября 4-го близ д. Малой Слободки, а с того же числа по 24 ноября в Валахии. В 1812 г. в Российских приделах: сентября 29-го и октября 2-го в сражении при Брест-Литовским, ноября 4-го под. Раховым, 5-го и 22-го Радошковичами, декабря 2-го в Польше под м. Пронями, того ж месяца с 19-го в Пруссии и в сражении 1813 апреля 17-го под м. Вейсенфельд, 19-го при д. Гросегерн, 20-го при г. Люцине, за отличие при оном награжден орденом Св. Георгия 4 ст. Мая 8-го и 9-го при г. Бауцене, 10-го Герлице, 18-го Бунцлау, 14 и 15-го при с. Михельсдорфе, за отличие при сем оказанное награжден орденом Св. Анны 2 ст. Августа 7-го под с. Зибен, 9-го Вехау, 11-го Лезенбергом, 14-го под г. Хуром, за отличие в сем деле награжден Золотою саблею с надписью «За храбрость». Октября 4-го и 7-го под Лейпцигом, декабря с 21-го на передовых постах при кр. Майнце по 23 января 1814 года. Февраля 19-го при ретираде от реки Урхи, 21-го под г. Сунсеоном, марта 13-го при Фершампеаузе, 18-го при взятии г. Парижа, от туда в Россию. 1815-го июня с 27-го сентября по 13-е в Силезию. В штрафах под судом и домашних отпусков не бывал. Женат на дочери Штабс-ротмистра Ланга Марии. К повышению чинов аттестовался достойным. А 1817 года сентября в 23-й день по Высочайшему приказу уволен от службы за болезнью с награждением чином Подполковника с мундиром. Подлинное подписал: Генерал от Инфантерии, Главнокомандующий 1-й Армией и Кавалер Барон Сакен. 1820 год, июля 22 дня.»

1.3.1.2.6.3. Добровольська (Крутикова) Наталія Михайлівна (21.02.1829-?)

Батько: Добровольський Михайло Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Єфросинія Яківна. **Чоловік: Матвій Акиндинов Крутиков (1828-?). Поручик.**

«Свидетельство. 1829 г. №17, февраля 21-го у лейб гвардии поручика Михаила Добровольскаго от жены его Ефросинии родилась дочь Наталия, которую февраля 23-го моливал и крестил священник Даниил Чахранов. Восприемники были помещик корнет Стефан Добровольский и помещица коллежская советница Матрона Прокопова. МК Александрo-Дар Николаевской церкви на 1829 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-361

«Свидетельство. 1856 г. № 11, июня 5-го венчаны Конотопской батареи 2-го Кавалерийского округа поручик Матфей Акиндинов Крутиков, 28 лет, православнаго исповедания, первым браком и помещицы гвардии поручицы Ефросинии Яковлевой Добровольской дочь Наталия Михайлова, 29 лет (правильно 26 лет), православнаго исповедания, первым браком. Венчал священник Филарет Демидович. Поручители: подполковник Григорий Яковлев Жуковский, поручик Василий Стефанов Добровольский, подпоручик Иван Александров Лихачев, поручик Венедикт Антонов фон Гельмерсон. МК с. Мойсеевки Преображенской церкви на 1856 г.

ДАОО: Ф.37, Оп.-3, Спр.-1196

1.3.1.2.6.4. Добровольська Леонора Михайлівна (06.08.1834-?)

Батько: Добровольський Михайло Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Єфросинія Яківна.

1.3.1.2.6.5. Добровольська Софія Михайлівна (1835-01.06.1854)

Батько: Добровольський Михайло Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Єфросинія Яківна.

«Свидетельство. 1854 г., № 6, июня 1-го умре и 3-го погребена Херсонскаго уезда помещицы дочь, сирота София Михайлова Добровольская, 19 лет, от чахотки. МК С. Заградовки Адриано-Наталиевской церкви на 1854 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-1163, арк. 1522 зв.

1.3.1.2.6.6. Добровольська Надія Михайлівна (14.07.1837-?)

Батько: Добровольський Михайло Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Єфросинія Яківна. **Чоловік: В'ячеслав Євграфович Жиленков (25.09.1838-21.10.1897), Штабс-Капітан.**

«Свидетельство. 1837 г. № 13, июля четырнадцатого числа у помещика гвардии поручика Михаила Степанова сына Добровольского и законной жены его Ефросинии Яковлевой дочери родилась дочь Надежда, которого того же дня молитвовал, имя нарек и крестил приходский священник Георгий Левицкий. Восприемники: помещик гвардии штабс-капитан Мойсей Степанов сын Добровольский и помещика полковника Ивана Федорова сына Яковлева жена Анастасия Яковлева дочь. МК с. Мойсеевки Преображенской церкви на 1837 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-503

«Жиленков Вячеслав Евграфович— дворянин Верхнеднепровского уезда Екатеринославской губернии. Штабс-капитан. Помещик д. Широкой, с крестьянами, которой в 1862 г. подписал уставные и выкупные соглашения. Земский гласный (1869). Почетный мировой судья (1869–1872). Член земских учреждений и попечительств. Помещик. За ним имение у д. Широкой Верхнеднепровского уезда. В 1894 г. владел (с 1862) в Марьяновской волости 256 дес. и (с 1881) в Весело-Терновской волости 735 дес. В 1895 г. за ним в уезде у с. Широкого 463 дес., пустошь Зеленая (548 дес.), пустошь Жиленкова (84 дес.) и пустопорожный участок в 135 дес. В 1904 г. за его наследниками в Марьяновской вол. 431 дес. и в Весело-Терновской волости 710 дес. Жена: Надежда Михайловна, дворянка Верхнеднепровского уезда, помещица. За ней в Марьяновской волости в 1894 году 175 дес. Дети: Сергей - дворянин Верхнеднепровского уезда. Не служил. Помещик. В 1894 г. за ним в Весело-Терновской волости. 50 дес., а в 1904–1906 гг. 75 дес. земли. Унаследовал имение отца в уезде.

В.Н. Заруба «Дворяне Екатеринославской губернии»: Днипро, Лира, 2016. Стр. 168

1.3.1.2.9.1. Добровольський Віктор Семенович (30.10.1838-11.06.1901)

Батько: Добровольський Семен Степанович, кандидат словесності Московського університету, Мати: Марія Олексіївна Лавріна, донька Майора

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консistorии в следствии прошения Помещика Александрийского уезда Кандидата Университета Семена Добровольского на основании определения состоявшего в этой Консistorии от 9 июля 1854 года выдано ему сие Свидетельство о рождении и крещении сына его Виктора за подписом и печатью в том, что по Метрическим книгам Александрийского уезда села Моисеевки Преображенской церкви в Архиве Консistorии хранящейся состоит в записке по № 94 акт следующего содержания: Тысяча восемьсот тридцать восьмого года, октября тридцатого числа у Помещика Кандидата Университета Семена Стефанова сына Добровольского и законной жены его Марии Алексеевой родился сын Виктор. Таинство крещения совершал того же октября тридцатого числа приходской священник Георгий Левицкий. Восприемником был Помещик Поручик Василий Степанов сын Добровольский. Одесса, сентября 15 дня 1854 года. Подписали: Член Консistorии Протоиерей Николай Соколов, Секретарь А. Летницкий.»

«Свидетельство. 1901 г. № 18, июня 11-го умре и 13-го погребен дворянин Виктор Симеонов Добровольский, 63 года, от астмы. По разрешению его Высокопреосвященства архиепископа Иустина погребен в церковной ограде. МК с. Моисеевки Преображенской церкви на 1901 г.

ДАДНО: Ф. 193, Оп.-2, Спр.-4, арк. 294 зв.

1.3.1.2.9.2. Добровольська Клавдія Семенівна (03.02.1841-?)

Батько: Добровольський Семен Степанович, кандидат словесності Московського університету, Мати: Марія Олексіївна Лавріна, донька Майора

«Свидетельство. 1841 г. № 7, февраля 3-го рождена и 8-го крещена дочь Клавдия помещика кандидата Университета Семена Степановича сына Добровольского и законной жены его Марии Алексеевой дочери, оба православного вероисповедания. Крестил священник Георгий Левицкий. Восприемники Херсонского уезда помещик поручик Василий Степанов сын Добровольский и дочь помещика Семена Добровольского Татьяна. МК с. Моисеевки Преображенской церкви на 1841 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-613

1.3.1.2.9.3. Добровольська Амалія Семенівна (01.07.1843-?)

Батько: Добровольський Семен Степанович, кандидат словесності Московського університету,
Мати: Марія Олексіївна Лавріна, донька Майора

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консистории в следствии прошения Помещика Александрийского уезда Кандидата Университета Семена Добровольского на основании определения состоявшего в этой Консистории от 9 июля 1854 года выдано ему сие Свидетельство о рождении и крещении дочери его Амалии за подписом и печатью в том, что по Метрическим книгам Александрийского уезда селения Софиевки Софиевской церкви в Архиве Консистории хранящейся состоит в записке по № 14 акт следующего содержания: Тысяча восемьсот сорок третьего года, июля первого числа родилась, а четвертого июля крещена Амалия дочь Помещика Кандидата Университета Семена Стефанова сына Добровольского и законной жены его Марии Алексеевой, оба православного вероисповедания Восприемниками были: Помещик Титулярный Советник и Кавалер Александр Иванов сын Минонский и Помещика Майора Алексея Лаврина дочь Александра. Таинство крещения совершал приходской священник Григорий Островский с Дьяком Михайлом Славенским.. Одесса, сентября 15 дня 1855 года. Подписали: Член Консистории Протоиерей Николай Соколов, Секретарь А. Летницкий».

1.3.1.2.9.4. Добровольський Владислав Семенович (19.11.1846-1923)

Батько: Добровольський Семен Степанович, кандидат словесності Московського університету,
Мати: Марія Олексіївна Лавріна, донька Майора. Діти: Микола (1880-1937), Іван (?), Семен (?), Дмитро (?)

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консистории в следствии прошения Помещика Александрийского уезда Кандидата Университета Семена Добровольского на основании определения состоявшего в этой Консистории от 9 июля 1854 года выдано ему сие Свидетельство о рождении и крещении сына его Владислава за подписом и печатью в том, что по Метрическим книгам г. Одессы Кафедрального Преображенского собора в Архиве Консистории хранящейся состоит в записке по № 348 акт следующего содержания: Тысяча восемьсот сорок шестого года, ноября двадцать девятого родился, а декабря шестого крещен Владислав сын Херсонской губернии Александрийского уезда Помещика Кандидата Университета Семена Стефанова сына Добровольского и законной жены его Марии Алексеевой, оба православного вероисповедания Восприемниками были: Черноморского флота 35-го Экипажа Лейтенант Лев Александрович Исаков и Александрийского уезда Помещика Гвардии Штабс-Капитана Моисея Степановича Добровольского жена Юлия Евграфова . Таинство крещения совершал священник Иоан Анфиников с Дяконом Терентием Шеневским. Одесса, сентября 15 дня 1855 года. Подписали: Член Консистории Протоиерей Николай Соколов, Секретарь А. Летницкий».

«Дід Владислав Семенович Добровольський навчався в гімназії (ймовірно в Олександрії), далі переїхав до Петербурга. 1879 року одружився на місцевій козачці Ганні Карабило. За таке самоправство батьки позбавили Владислава спадщини (жили вони тоді в Зеленому Гаї). Ображений Владислав Добровольський поселився в Братолюбівці, був керуючим у місцевого поміщика. Тут у них народилися діти. Пізніше працював у маєтках на Херсонщині. Лише після смерті Семена Добровольського мати віддала синові маєток у Грузькому. Землю Владислав Добровольський продав селянам, а на вторговані гроші побудував будинок, кузню та слюсарню в тому ж таки містечкові Братолюбівці. В 1917 році помер останній діді брат, якому належав рудник. Дітей у нього не було, тому господарство перейшло нашому дідові – Владиславу Семеновичу Добровольському. Після оформлення прав на володіння нерухомістю дід знову повернувся до Братолюбівки, а рудником управляв найнятий німець. 1923 року наш дід Владислав Семенович Добровольський помер».

Григорій Гусейнов «Господні зерна». Кн.. 5. Видавництво Дім, 2002. Ст. 378-382.

1.3.1.2.9.5. Добровольський Євгеній Семенович (29.11.1849-)

Батько: Добровольський Семен Степанович, кандидат словесності Московського університету,
Мати: Марія Олексіївна Лавріна, донька Майора.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консистории в следствии прошения Помещика Александрийского уезда Кандидата Университета Семена Добровольского на основании определения состоявшего в этой Консистории от 9 июля 1854 года выдано ему сие Свидетельство о рождении и крещении сына его Евгения за подписом и печатью в том, что по Метрическим книгам г. Одессы Кафедрального Преображенского собора в

Архиве Консистерии хранящейся состоит в записке по № 134 акт следующего содержания: Тысяча восемьсот сорок девятого года, ноября двадцать девятого родился, а декабря первого крещен Евгений сын Херсонской губернии Александрийского уезда Помещика Кандидата Университета Семена Стефанова сына Добровольского и законной жены его Марии Алексеевой, оба православного вероисповедания Восприемниками были: сын того же Помещика Добровольского Виктор и дочь умершего Майора Лаврина Александра. Таинство крещения совершал священник Иоан Знаменский с Дяконом Петром Перочиным. Одесса, сентября 15 дня 1855 года. Подписали: Член Консистерии Протоиерей Николай Соколов, Секретарь А. Летницкий.»

1.3.1.2.9.6. Добровольський Емілій Семенович (22.11.1852-?)

Батько: Добровольський Семен Степанович, кандидат словесності Московського університету, Мати: Марія Олексіївна Лавріна, донька Майора. **Дружина: Тетяна Тихонівна Корольова, донька селянина.**

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консистерии в следствии прошения Помещика Александрийского уезда Кандидата Университета Семена Добровольского на основании определения состоявшего в этой Консистерии от 9 июля 1854 года выдано ему сие Свидетельство о рождении и крещении сына его Эмилия за подписом и печатью в том, что по Метрическим книгам Александрийского уезда села Моисеевки Преображенской церкви в Архиве Консистерии хранящейся состоит в записке по № 28 акт следующего содержания: Тысяча восемьсот пятьдесят второго года, ноября 22-го родился, а двадцать третьего числа крещен Эмилий сын сельца Грузской Помещика Кандидата Университета Семена Стефанова сына Добровольского и законной жены его Марии Алексеевой, оба православного вероисповедания. Таинство крещения совершал священник Филарет Демидович с Дьячком Фоною Тимковским. Восприемниками были: Херсонского уезда Помещик Поручик Василий Степанов сын Добровольский и деревни Грузской Помещика Семена Степанова сына Добровольского дочь Татьяна Семенова. Одесса, сентября 15 дня 1854 года. Подписали: Член Консистерии Протоиерей Николай Соколов, Секретарь А. Летницкий.»

«**Послужной список** уволенного от службы **унтер-офицера** из вольноопределяющихся 7-го Гусарского Белорусского Его Императорского Высочества Великого Князя Михаила Николаевича полка **Эмилия Добровольского**. Составлен 31 июля 1872 года. Унтер-офицер из вольноопределяющихся Эмилий Семенов Добровольский. Орденов и Знаков отличия не имеет. Родился 22 ноября 1852 года. Из Дворян Херсонской губернии. Вероисповедания православного. Выдержал экзамен в науках по программе приложенной к 30 ст. Положения Высочайше утвержденного в 8-й день марта 1869 года за № 103. В службу вступил Унтер-офицером с выслугою 3-х месяцев за рядового в 7-й Гусарский Белорусский Его Императорского Высочества Великого Князя Михаила Николаевича полк 29 мая 1871 года. Прибыл к полку и зачислен 4 июня 1871 года. По собственному желанию уволен от службы без именованя воинским званием 30 июля 1872 года. В походах и сражениях не был. В штрафах и под судом не был. Означенный в сем Послужном списке Эмилий Семенов Добровольский вступил в первый законный брак с крестьянкою Смоленской губернии с. Спаса-Талепнева девицею Татьяною Тихоновой Королевой и 18 июля 1882 года повенчан в Криворогской Николаевской церкви, что подписью и приложением церковной печати удостоверяем: 20 июля 1882 года Священник Иоан Пухальский, Дякон (Подпись). Командир полка- Полковник (Подпись), за полкового адъютанта Штабс-ротмистр Гривов М.П.

1.3.1.2.9.7. Добровольська Тетяна Семенівна (?)

Батько: Добровольський Семен Степанович, кандидат словесності Московського університету, Мати: Марія Олексіївна Лавріна, донька Майора.

1.3.1.2.10.1. Малинський Михайло Степанович (03.02.1835-?)

Батько: Малинський Степан Тимофійович, Штабс-ротмістр, Мати: Добровольська Ганна Степанівна, донька Корнета.

«Свидетельство. 1837 г. № 52, июля 18-го у помещика, отставного штабс-ротмистра Стефана Тимофеева Малинского и жены его Анны Стефановой родился сын Михаил, котораго тогож дня крестил священник Корнилий Фомицкий. Восприемники: Александрийского уезда помещик гвардии штабс-капитан Моисей Стефанов Добровольский и Бобринецкаго уезда надворнаго

советника Льва Леонтиева Добровольскаго жена Евдокия Стефанова. МК 9-го Кавалерийскаго Округа с. Широкого Святопокровской церкви на 1837 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-492 арк. 278 зв.

1.3.1.2.11.1. Добровольська Софія Василівна (01.10.1845-?)

Батько: Добровольський Василь Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Юлія Федорівна.

«Свидетельство. По указу Его Императорского Величества Херсонская Духовная Консистерия в следствии прошения поверненого Помещика Поручика Василия Добровольского Николаевского 3-й гильдии купеческого сіна Николая Ушакова и на основании определения состоявшегося в сей Консистерии от 19 сего июня выдано ему сие свидетельство о рождении и крещении дочери его просителя Добровольского Софии ха подписью и печатью в том, что по Метрическим книгам 9-го округа селения Широкого в Покровской церкви в Архиве Консистерии хранящимся состоит в записи под № 91 следующий акт: Тысяча восемьсот сорок пятого года октября первого родилась и второго чисел крещена София, дочь Херсонского уезда деревни Зеленой Помещика Поручика Василия Степанова Добровольского и законной жены его Юлии Федоровой, оба православного вероисповедания. Восприемниками были: Александрийского уезда отставной Штабс- Капитан Моисей Степанов Добровольский и вдова Надворная Советница Матрона Степанова дочь Прокопова. Таинство крещения совершал священник Иоан Луговенко с дьячком Николаем Слотвицким. Одесса июня 19-го дня 1856 года. Подписали: Протоиерей Яков Гавеля, Секретарь Алексей Летницкий».

1.3.1.2.11.1. Добровольський Василь Васильович (23.11.1846-?)

Батько: Добровольський Василь Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Юлія Федорівна.

Діти: Георгій (1873-?), Ольга (23.07.1874-?), Олександра (1878-?). **Дружина: Варвара Олександрівна Калимахі, Княжна (1846-1879)**

«Свидетельство. По указу Его Императорского Величества Херсонская Духовная Консистерия в следствии прошения поверненого Помещика Поручика Василия Добровольского Николаевского 3-й гильдии купеческого сіна Николая Ушакова и на основании определения состоявшегося в сей Консистерии от 19 сего июня выдано ему сие свидетельство о рождении и крещении сына его просителя Добровольского Василия за подписью и печатью в том, что по Метрическим книгам 9-го округа селения Широкого в Покровской церкви в Архиве Консистерии хранящимся состоит в записи под № 97 следующий акт: Тысяча восемьсот сорок шестого года ноября двадцать третьего родился, а двадцать четвертого чисел крещен Василий, сын Херсонского уезда деревни Зеленой Помещика Поручика Василия Степанова Добровольского и законной жены его Юлии Федоровой, оба православного вероисповедания. Восприемниками были: Александрийского уезда Генерал-Майор Федор Григорьев Левченко и Помещица Александрийского уезда Поручица Ефросиния Яковлева Добровольская. Таинство крещения совершал священник Корнелий Фомицкий с Дяконом Иаковом Панковым. Одесса июня 19-го дня 1856 года. Подписали: Протоиерей Яков Гавеля, Секретарь Алексей Летницкий».

«**Полный послужной список.** Поручика Добровольского. Составлен 19 ноября 1869 года. Поручик Василий Васильевич Добровольский. Субалтерн Офицер. Орденов и знаков отличия не имеет. Родился 23 ноября 1846 года. Из Дворян Херсонской губернии. Православного вероисповедания. Воспитывался в Николаевской училище Гвардейских Юнкеров. Получает по службе содержание: жалования 312 рублей, квартирных 57 руб. 15 коп. В службу вступил Юнкером во 2-е Военное Константиновское училище 6 июня 1864 года. Переведен в Николаевское училище Гвардейских Юнкеров 24 ноября 1865 года. По окончании полного курса наук произведен в Старшие Корнеты в 7-й Гусарский Белорусский Его Императорского Высочества Великого Князя Михаила Николаевича полк 17 июля 1867 года. Отправился к полку 21 июля 1867 года. Прибыл 24 сентября 1867 года. Поручиком 8 февраля 1868 года. Назначен делопроизводителем полкового суда 3 сентября 1869 года. В Гражданской службе и по выборам не служил. Наград: орденами, знаками отличий, Всемилостивейших рескриптов и Высочайших благоволений не получал. В отпусках был: в 15-ти дневном отпуску с 10 октября 1868 года по 25 октября 1868 года; в 8-ми дневном с 7 июля 1869 года по 16 июля 1869 года. В бессрочном отпуску для пользования ран по роду оружия без использования службы, в плену у не приятеля и в отставке не был. Холост. Имения нет. Под судом не был. В походах не был. Особых поручений сверх прямых обязанностей по Высочайшим

повелением и от своего начальства не имел. В службе поручика Добровольского не было обстоятельств лишающих права на знак отличия беспорочной службы или отдаляющих прав выслуги к сему знаку. Командир 7-го Гусарского Белорусского Его Императорского Высочества Великого Князя Михаила Николаевича полка Полковник (Подпись).

РГВИА: Ф. 400, Оп. 9, Спр. 5734, арк. 4-6.

«Выделенный акт. Выпись из Крепостной Херсонского Нотариального архива Херсонскому уезду на 1875 год № 3 часть 1 Страница сорок первая номер сорок третий. Тысяча восемьсот семьдесят пятого года октября шестого дня, явились к Иллариону Ивановичу Корбуль, Херсонскому нотариусу, в контору его, находящуюся 1 части на Суворовской улице в доме под № 138, известные ему лично и к совершению актов законную правоспособность имеющие: Землевладелец Поручик Василий Степанович Добровольский и родной сын его Штабс-Ротмистр Василий Васильевич Добровольский, жительствующие Херсонского уезда в собственном имении сельце Зеленом в сопровождении лично ему известных свидетелей: Николаевского Мещанина Николая Андреевича Ушакова, жительствующего Херсонского уезда в деревне Марьяновке и Дворянина Алексея Степановича Малинского, жительствующего в г. Херсоне. С объявлением, что они, Добровольские, желают совершить выдельную запись на недвижимое имущество в следующем: Лета тысяча восемьсот семьдесят пятого октября в шестой день землевладелец Поручик Василий Степанович Добровольский, признал я за благо отделить в родовом имении моем сына моего Штабс-Ротмистра Василия Васильевича Добровольского и настоящей записью выделяю ему из принадлежащего мне родового имения состоящего Херсонской губернии и уезда, при сельце Зеленом и деревнях: Латовке, Полтавке и Андреевке, заключающегося в земле, всего за выделом крестьянам, остальной пяти тысяч двухсот тридцати девяти десятины, одну тысячу сто семьдесят четыре десятины триста семьдесят девять сажень со всеми на онной строениями, водами и прочими угодьями состоящего при деревни Латовке (она же Хутор Георгиевск), в границах: с севера землею дачи Александров Дар, бывшей помещицы Рахмановой, ныне Барона Герварта, с востока рекою Ингульцем и землями бывшей Макухиной, ныне Яновского и бывшею Свистуновой, ныне Яницкого, с юга землею моею из дачи сельца Зеленого, и с запада землею моего имения из дачи деревни Полтавки, выделяемой мною ныне же сыну моему Виктору. Все имения из которого выделяется часть земли из деревни Латовки, досталась мне, Добровольскому, по раздельному акту, явленному Херсонской Палате Гражданского Суда первого августа тысяча восемьсот тридцать шестого года от отца моего Корнета Степана Кирилловича Добровольского, а частью по купчей крепости, совершенной в той же Палате Гражданского Суда одиннадцатого октября тысяча восемьсот сорокового года под № двести восемьдесят девятым от брата моего гвардии Штабс-Капитана Моисея Степановича Добровольского. Каковыми имениями введен я во владение Дворянства Заседателем Херсонского Земского Суда по вводному листу от 17 июня 1837 года за № 507, находится в залоге в Земском Банке Херсонской губернии по Залоговому свидетельству Старшего Нотариуса Херсонского Окружного Суда от девятнадцатого июня тысяча восемьсот семьдесят второго года за № 42, за данную суду восемнадцать тысяч восемьсот рублей. Какового долга за сделанными погашениями причитается по первое марта тысяча восемьсот семьдесят шестого года восемнадцать тысяч восемьдесят рублей. Правление балка изъявило согласие в отношении своем Нотариусу Корбуль от 4-го сего октября за № 878. За этим выделением означенный сын мой Василий, получил из родового моего имения сполна ту часть, какова ему по закону следует, лишается права в наследстве после меня, в том родовом имении моем, каковое после смерти моей может остаться для меньших моих сыновей Павла и Андрея и жены моей Юлии. Выделяемое мною по сей записи имение, заключается в залоге 1174 десятины 379 сажень никому не продано, но заложено как выше значится в Земском Банке Херсонской губернии и если в онное кто либо будет вступаться или предьявлять к оному какие либо претензии, то сын мой Василий сам сею откидать от вступников и убытков от сего произойти могут, без всякого моего в подобной случаи вмешательства. Цену выделяемому мною по сей записи имению определяю по совести в двадцать одну тысячу рублей серебром. Для совершения сего акта ему, нотариусу были предоставлены документы: 1) копия раздельного акта за № 1536, 2) Купчая крепость за № 289-95, 3) две копии Вводных листов за №№ 507 и 1, К сему акту Землевладелец Поручик Василий Степанович Добровольский руку приложил. У сего акта свидетелями были и руку приложили: Николаевский мещанин Николай Андреев Ушаков, Дворянин Алексей Степанович Малинский. Акт сей совершенный Херсонским Нотариусом Корбуль утвержден И.д. Старшего Нотариуса девятого октября тысяча восемьсот семьдесят пятого года, а при сем взыскано актовых

пошлин три рубля для опубликования акта и перевода запрещения шесть рублей, крепостных же пошлин на основании 369 ст. о пол. Не взыскано и определено выдать главную выпись на лист гербовой бумаги сорока пяти рублей денег Штабс-Ротмистру Василию Васильевичу Добровольскому. Выпись эта слово в слово сходная с актом внесенным в крепостную книгу записана в реестр 1875 года под № 181 и выдана Штабс-Ротмистру Василию Васильевичу Добровольскому октября девятого дня тысяча восемьсот семьдесят пятого года. И.д. Старшего Нотариуса Борисовский. На основании Исполнительного листа Херсонского Окружного Суда от пятого декабря 1877 года за № 1281 и согласно настоящего выделенного акта Штабс-Ротмистр Василий Васильевич Добровольский введен во владение землей в количестве одна тысяча сто семьдесят четыре десятины и триста семьдесят девять сажень, состоящей Херсонской губернии 4-го стана Широковской волости при деревне Латовке. Января двадцать первого дня тысяча восемьсот семьдесят восьмого года».

ДАДНО: Ф. 523, Оп. 1, Спр. 119, арк. 2-3 зв.

«**Вводный лист.** Тысяча восемьсот семьдесят восьмого года января двадцать первого дня, Я, Мировой Судья Херсонского округа и уезда 12 участка Лев Дмитриев Карпов, на основании Исполнительного листа Херсонского Окружного Суда от пятого декабря 1877 года за № 2813 о вводе Штабс-Ротмистра Василия Васильевича Добровольского во владение землей в количестве одной тысячи ста семидесяти четырех десятин и триста семьдесят девять сажень состоящую Херсонской губернии и уезда 4-го стана Широковской волости при деревне Латовке (она же хутор Георгиевск). В границах с юга и запада землями Поручика Василия Степановича Добровольского из дач: сельца Зеленого и деревни Полтавки; севера землею из дачи Александров Дар, бывшей помещицы Рахмановой, ныне барона Герварта; и востока рекою Ингулец и землями бывшей Макухиной, ныне Яновского и бывшей Свистуновой, ныне Яницкого. Доставшеюся ему Василию Васильевичу Добровольскому от отца его отставного Поручика Василия Степановича Добровольского по выделенному акту, совершенному у Херсонского Нотариуса Корбуля 1875 года октября 6-го дня и утвержденным Херсонским Нотариальным архивом 9 октября 1875 года за № 43 ввел сего числа Штабс-Ротмистра Василия Васильевича Добровольского во владением означенным количеством земли. О перемене владельца этой землею объявлено соседним жителям, приглашенным в свидетели, при чем ни кем ни каких споров не заявлено, в удостоверение чего и составлен настоящий вводный лист за надлежащим подписом и приложением печати. № 120. Мировой Судья Лев Карпов (М.П.) При вводе во владение свидетелями были: Кандидат Сельского Старосты деревни Зеленой Кирило Дахно и крестьянин деревни Латовки Феодосий Тохченко и за них не грамотных и за себя подписал Дворянин Григорий Попов; при вводе во владение присутствовал Землевладелец Штабс-Ротмистр Василий Васильевич Добровольский. Копия эта с вводного листа списана верно и выдана Штабс-Ротмистру Василию Васильевичу Добровольскому в чем подписью и приложением печати свидетельствую 1878 года января 21 дня Мировой Судья Лев Карпов (М.П.)»

ДАДНО: Ф. 523, Оп. 1, Спр. 119, арк. 4-4 зв.

1.3.1.2.11.1. Добровольский Виктор Васильевич (29.11.1847-?)

Батько: Добровольський Василь Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Юлія Федорівна. Діти: Олександр (1879-?), Глафіра (29.06. 1882-?), Євгенія (01.01.1885-?), Аркадій (18.02.1887-), Віктор (04.11.1887-), Олена (03-05.1891-?). **Дружина: 1. Добровольська Віра Миколаївна, 2. Добровольська Ганна Павлівна.**

«**Свидетельство.** По указу Его Императорского Величества Херсонская Духовная Консistorия в следствии прошения поверненого Помещика Поручика Василия Добровольского Николаевского 3-й гильдии купеческого сіна Николая Ушакова и на основании определения состоявшегося в сей Консistorии от 19 сего июня выдано ему сие свидетельство о рождении и крещении сына его просителя Добровольского Виктора за подписью и печатью в том, что по Метрическим книгам 9-го округа селения Широкого в Покровской церкви в Архиве Консistorии хранящимся состоит в записи под № 107 следующий акт: Тысяча восемьсот сорок седьмого года ноября двадцать девятого родился, а тридцатого чисел крещен Виктор, сын Херсонского уезда деревни Зеленой Помещика Поручика Василия Степанова Добровольского и законной жены его Юлии Федоровой, оба православного вероисповедания. Восприемниками были: Херсонского уезда Помещик отставной Капитан Александр Яковлев Карпов и Бобринецкого уезда Помещица Поручица Анна Павлова дочь Долинская. Тайнство крещения совершал священник Корнелий

Фомицкий с Дьячком Николаем Слатвинским. Одесса июня 19-го дня 1856 года. Подписали: Протоиерей Яков Гавеля, Секретарь Алексей Летницкий».

«Завещание. Выпись из Актовой книги Криворожского нотариуса Владимира Марковича Добровольского для актов на недвижимое имущество за тысяча восемьсот девяносто третий год, страница четвертая № седьмой. Тысяча восемьсот девяносто третьего года июня двадцать четвертого дня я Владимир Маркович Добровольский, Криворожский нотариус, имеющий постоянную контору в м. Кривой Рог был сего числа приглашен в деревню Полтавку Херсонского уезда в дом в дом Добровольского, к постели больного, известного мне лично и к совершению актов законную правоспособность имеющего дворянина Виктора Васильевича Добровольского, живущего в собственном имении при деревни Полтавке, который в присутствии лично мне известных свидетелей: Протоиерея Иоана Назарьева Смирнова, Новогеоргиевского купеческого сына Евгения Петровича Селиванова, живущих: Смирнов Херсонского уезда в приходе Александров Дар, Селиванов того же уезда при сельце Малиновке, объявил, что он Виктор Добровольский желает совершить нотариальное Духовное завещание следующего содержания: Во имя Отца и Сына и Святого духа, Я. Нижеподписавшийся Дворянин Виктор Васильевич Добровольский находясь в здравом уме и твердой памяти счел за благо сделать на случай моей смерти об имеющем остаться поле меня движимом и недвижимом имуществе следующее распоряжение: ПЕРВОЕ: Все мое недвижимое имущество, где бы оно не находилось и в чем бы таковое оно не заключалось. Какое только окажется в день моей смерти должно быть разделенным между женою моею Анною Платоновною Добровольскою и детьми моими: сыном моим от первого брака моего Александром Викторовичем Добровольским детьми моими от второго брака моего Глафирию, Евгениею, Аркадием, Виктором и Еленою Добровольскими в законной части каждому из них. ВТОРОЕ; Из денежных капиталов собственно мне Добровольскому принадлежащих, завещаю десять тысяч рублей находящихся в обращении процентами у Губернского Секретаря Льва Карловича Яновского, один билет первого Внутреннего с вычетами займа под № девятым серия № 7743. Один билет Старого Внутреннего с вытратами займа под № сорок четвертым, серия № 04085 и один билет Государственного Дворянского с выигрышами займа № двадцатый, серия № 09719 выдать в собственность сыну моему от первого брака моего Александру Викторовичу Добровольскому. Весь же остальной мой капитал какой только окажется в день моей смерти где бы таковой не находился, будит ли находится в кредитных установлениях, сберегательных кассах, у частных лиц, все обязательства, писанные на мое имя должны быть разделены между женою моею Анною Платоновною Добровольскою и детьми моими от первого брака Глафирию, Евгениею, Аркадием, Виктором, Еленою Добровольскими и сыном от первого брака моего Александром Добровольским в законной части каждому из них. ТРЕТЬЕ: Из собственно мне Добровольскому принадлежащего имущества, а именно: 1) один Образ Богородицы серебряной работы и киот; 2) один образ большой Богоматери в серебряной раме и киоте; 3) одну шкатулку, в которой сохраняются следующие вещи: 1) золотые бриллиантовые серьги и такая же брошь; 2) бонбоньерки; 3) золотой кованный браслет; 4) два золотых крестика на серебряной цепи; 5) Коралловая брошь; 6) золотые дамские часы с золотою цепью; 7) один золотой браслет с двумя изумрудами; 8) две золотые запонки; 9) одна пара золотых серег; 10) одна пара золотых серег с синею эмалью; 11) один серебрянный крест с синею эмалью, с серебрянною цепью; 12) одни серебрянные часики с золотою цепью и брелками; 13) одна серебрянная ложка разливная 84 пробы; 14) одна серебряная ложка соусная 84 пробы; 15) одно серебряное сито для чая 84 пробы; 16) две серебряные золоченные солонки 84 пробы; 17) один серебрянный подстаканник 84 пробы; 18) две серебряные позолоченные с чернью десертные ложки 84 пробы; 19) две десертницы формы сердца, позолоченных с чернью ложечки 84 пробы; 20) одни щипцы для сахара серебряные 84 пробы; 21) одна вазочка для лимона серебряная 84 пробы; 22) тринадцать ложек столовых серебряных 84 пробы; 23) две ложки серебряных столовых 84 пробы; 24) двенадцать чайных ложечек серебряных 84 пробы; 25) одна круглая столовая детская ложка 84 пробы; 26) две фотографические карточки первой жены моей; 27) коробки с волосами сына моего Александра по первому его году; 28) один веер; 29) один туалет овальный красного дерева; 30) один гардеробный шкаф; 31) один комод; 32) один письменный стол; 33) две железные кровати и четыре тюфяка; 34) один столик с мраморною доской с красного дерева; 35) один умывальник ореховый с мраморною доской; 36) одна цепная серебряная лампада; 37) один туалет под черное дерево; 38) четыре пуховые подушки; 39) два байковые одеяла; 40) два одеяла марсельевых; 41) один сундук ясеневый; 42) одна лисья шуба с бровым воротником; 43) один ковер со всадниками; 44) одно ружье и к нему принадлежности; 45)

Сак-де Фаянс завещаю в личную и неотъемлемую собственность сыну моему от первого брака моего Александру Добровольскому. ЧЕТВЕРТОЕ: все остальное, принадлежавшие мне движимое имущество, какое окажется в день моей смерти, где бы таковое не находилось и в чем бы таковое не заключалось должно быть разделено между женою моею Анною Платоновною Добровольскою и детьми моими от первого брака Александром и от второго брака моего: Глафирию, Евгениею, Аркадием, Виктором и Еленою Добровольскими в законной части каждому из них. ПЯТОЕ: цену завещанному мною движимому имуществу, перечисленному в третьем пункте определяю по совести в две тысячи рублей. ШЕСТОЕ: Завещаю и покорнейше прошу Губернского Секретаря Льва Карловича Яновского и жену мою Анну Платоновну Добровольскую, взять на себя труд принять после моей смерти опеку как над малолетними детьми моими так и над имуществом их. СЕДЬМОЕ: сем актом учиненным во всех его частях. Акт совершаем Криворожским нотариусом Добровольским тысяча восемьсот девяностого года мая двадцатого дня по актовой книге его для актов не относящихся до недвижимого имущества № семьдесят по реестру его № двести пятьдесят первый. ВОСЬМОЕ: Завещание это как составляющее добрую и непринужденную волю должно быть исполнено после моей смерти, во всей его точности. Аминь. Проект сего акта читал завещателю Дворянину Виктору Васильевичу Добровольскому в присутствии вышеописанных свидетелей и оп одобрению их и удостоверению, что они по доброй воли желают этот акт совершить...».

РГИА: Ф. 593, Оп. 25, Спр. 1504, арк. 17-20

1.3.1.2.11.4. Добровольська Марія Василівна (14.05.1849-?)

Батько: Добровольський Василь Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Юлія Федорівна.

«Свидетельство. По указу Его Императорского Величества Херсонская Духовная Консистерия в следствии прошения поверненого Помещика Поручика Василия Добровольского Николаевского 3-й гильдии купеческого сіна Николая Ушакова и на основании определения состоявшегося в сей Консистерии от 19 сего июня выдано ему сие свидетельство о рождении и крещении дочери его просителя Добровольского Марии ха подписью и печатью в том, что по Метрическим книгам 9-го округа селения Широкого в Покровской церкви в Архиве Консистерии хранящимся состоит в записи под № 25 следующий акт: Тысяча восемьсот сорок девятого года мая четырнадцатого родилась, а пятнадцатого чисел крещена Мария, дочь Херсонского уезда деревни Зеленой Помещика Поручика Василия Степанова Добровольского и законной жены его Юлии Федоровой, оба православного вероисповедания. Восприемниками были: Херсонского уезда Помещик отставной Штабс- Ротмистр Андрей Васильев Сосновский и вдова Надворная Советница Матрона Степанова дочь Прокопова. Таинство крещения совершал священник Павел Терлецкий с дьячком Николаем Слатвинским. Одесса июня 19-го дня 1856 года. Подписали: Протоиерей Яков Гавеля, Секретарь Алексей Летницкий».

1.3.1.2.11.5. Добровольська Євдокія Василівна (04.08.1852-1918)

Батько: Добровольський Василь Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Юлія Федорівна. Діти: Юлія (19.03.1874-?), Ахіллес (1879-1919), Владислав (06.11.1883-1918), Михайло (29.09.1884-1918), Микола (1896-?). **Чоловік: Яницький Ахіллес Леонардович (1841-1915), Титулярний радник.**

«Свидетельство. По указу Его Императорского Величества Херсонская Духовная Консистерия в следствии прошения поверненого Помещика Поручика Василия Добровольского Николаевского 3-й гильдии купеческого сіна Николая Ушакова и на основании определения состоявшегося в сей Консистерии от 19 сего июня выдано ему сие свидетельство о рождении и крещении дочери его просителя Добровольского Евдокии за подписью и печатью в том, что по Метрическим книгам 9-го округа селения Широкого в Покровской церкви в Архиве Консистерии хранящимся состоит в записи под № 42 следующий акт: Тысяча восемьсот пятьдесят второго года августа четвертого родилась, а пятого чисел крещена Евдокия, дочь Херсонского уезда деревни Зеленой Помещика Поручика Василия Степанова Добровольского и законной жены его Юлии Федоровой, оба православного вероисповедания. Восприемниками были: Херсонской губернии и уезда Помещик Михаил Александров Потоцкий и Помещика Поручика Якова Стефанова Долинского жена Анна Павлова дочь. Таинство крещения совершал священник Фортунат Пухальский с пономарем Алексеем Фомицким. Одесса июня 19-го дня 1856 года. Подписали: Протоиерей Яков Гавеля, Секретарь Алексей Летницкий».

«Свидетельство 1871 г. № 23, августа 18-го венчан старший помощник надзирателя 3-го округа Акцизнаго управления Херсонской губернии титулярный советник Ахиллес Леонардович Яницкий, 30 лет, римско-католического исповедания, первым браком и Херсонской губернии отставного поручика Василия Степанова Добровольского дочь девица Евдокия, 19 лет, православная. Поручители по жениху: Болеслав Осипов Яницкий и дворянин Станислав Тимофеевич Малинский. Поручители по невесте: дворянин Виктор Васильев Добровольский и дворянин Антоний Александров Николаев. МК с. Широкого Покровской церкви на 1871 г.

ДАОО: Ф. 37, Он-2, Спр.-33

Ніна Сергіївна Аленікова – рідна онука Ахіллеса Леонардовича Яницького та Євдокії Василівни Добровольської у своїх мемуарах, які були написані після революції 1917 року в еміграції, в Парижі, залишила цікаві свідчення про своїх рідних.

«Мой дедушка-поляк был католиком. Сначала я ее дичилась и была ближе к няне, но вскоре полюбила ее. Семья деда была большая, но из его одиннадцати детей большая часть погибла от несчастных случаев. Еще до смерти матери утонул Александр тринадцати лет. Во время моего пребывания погибла девочка четырнадцати лет. Она отправилась в сильную жару в степь без шляпы. Когда она вернулась, бледная и утомленная, то повалилась на диван, жалуясь на сильную головную боль. Пока послали за доктором, который находился в 13 верстах, Леонора скончалась. ...Имение Любомировка принадлежало богатому помещику Шебеко. Дедушка, получивший агрономическое образование и обладавший немалым опытом, управлял этим имением. Сам Шебеко никогда в поместье не показывался. Большой старинный двухэтажный дом был предоставлен дедушке и его семье, которая там себя чувствовала как дома... Дедушка и бабушка оба меня баловали и любили. Они долго горевали о потере любимой старшей дочери и перенесли на меня свою нежность.... Неожиданно получили мы известие, что бабушка и дедушка переехали со всей семьей в район Кривого Рога. Там находилось имение бабушки, на самом берегу Ингульца. Ее братья, их было трое, тоже жили на другой стороне реки. Бабушке хотелось жить у себя, заниматься собственным хозяйством, но им очень не повезло. На земле у двоих братьев была обнаружена руда. Они сразу же из скромных помещиков превратились в миллионеров, так как правительство скупило у них эту землю и построило на ней шахты... Дедушка и бабушка продолжали жить очень скромно. У них было всего лишь 200 десятин, а семья была многочисленная. Надо признаться, что это была очень оригинальная семья. Дедушка был поляк и очень верный католик. "Заядлый", как у нас было принято называть. Конечно, он хотел, чтобы дети принадлежали к его вероисповеданию. Тут он уперся в сильное сопротивление бабушки. После долгих споров было решено, что дети будут разной религии. Первая родилась моя мать и была крещена православной, второй, Ахиллес, был католик. Это был мой любимый дядя, и впоследствии он стал моим опекуном, по желанию моей матери. Он женился на полячке и был с ней очень счастлив. Дети чередовались в религии. Самый младший, Николай, моего возраста, был православный; это был тщедушный, немного отсталый мальчик. Во время моего пребывания у них мы часто с ним ссорились и даже дрались. Он хотел, чтобы я называла его "дядя", на что я отвечала туманом. Он с ревом отправлялся жаловаться бабушке, которая нас отсылала подальше на лоно природы.... Дедушка каждое воскресенье отправлялся со своими детьми-католиками в соседнее большое село, где был костел. Несмотря на свой убежденный католицизм, дедушка искренне чтит наши православные праздники и традиции. У них широко и торжественно праздновали нашу Пасху. Величие этого праздника чувствовалось в их быту; дети всегда принимали участие в крашении яиц, в приготовлении пасхального стола, не говоря о заутрене, на которой обычно присутствовала вся семья. ... Приблизительно в ста метрах от нас был на возвышении виден старенький дом с большой террасой. У меня сильно билось сердце, когда я подходила к этому дому. Дедушка и бабушка оба меня обняли и сразу же заявили, что до осени меня не отпустят. Я вспомнила их сразу; старик не изменился, такой же сухощавый, седой и полный той жизненной силы, которая чувствуется у некоторых с первого же контакта. Бабушка очень располнела и совершенно оглохла, хотя была намного моложе его. У нее был аппарат, с помощью которого она могла разговаривать. Несмотря на свою глухоту, она была все такая же веселая, любила молодежь и каждый день приходила к нам после обеда. Приносила с собой коробку гильз, табак и машинку, с помощью которой она набивала гильзы, и курила без конца. Вспомнила я, что перед моим отъездом к ним отец мне сказал: "Смотри, не научись там курить, твоя бабка, да и все там курят".... Дедушка

вообще был очень строг. Он не очень охотно отпускал меня к Добровольским (фамилия братьев бабушки и ее урожденная). Он часто применял французскую поговорку: "Le cousinage est un dangereux voisinage. Но дядя Ахиллес и его жена мне всячески покровительствовали... Иногда дед являлся на наши собрания. Тогда Коля нас предупреждал и мы срочно тушили наши папиросы, но, несмотря на открытые окна, дым в комнате стоял столбом. Дед, ничего не подозревая, всегда ужасался, что бабушка так надымила. Он очень любил, чтобы молодежь что-нибудь спела. Если был Витя, старший сын Виктора Васильевича, он исполнял несколько цыганских романсов под гитару. У него был приятный низкий голос, что-то задушевное было в его скромном исполнении, все слушали с удовольствием... Давно не получая известий из Новоселки, я послала письмо дяде Ахиллесу. Подробно описала ему наше житье-бытье в столице. Наши письма разминулись. Пришло ужасное известие. Дедушка скончался. Он сгорел буквально в несколько дней. Отправился с сыновьями на охоту лисиц. Было уже холодно. Ночевали где-то в шалаше. Ночь была осенняя, сырая. Дедушка, спортсмен, не взял теплой одежды и сильно простудился. Вернувшись домой, слег и велел вызвать ксендза из Кривого Рога. Доктора не желал, всем объявил, что его час пришел и никакой доктор не поможет. Дал распоряжение везти его тело запряженными волами через всю его землю, хоронить на кладбище у церкви. Дядя Ахиллес все-таки вызвал доктора, который подтвердил, что спасти его невозможно, так как у него воспаление легких в очень тяжелой форме. Ксендз явился со Святыми Дарами. Дедушка приобщился и на следующую ночь тихо скончался. Перед этим он всех благословил, оставил подробные и точные распоряжения. Умер в полном сознании, без страданий. Горю бабушки не было предела. Они прожили много-много лет в полном согласии. Мысль о том, что я больше никогда не увижу этого красивого строгого старика, наполнила мою душу тоской. Много ночей снился он мне с неизменной трубкой в зубах, почти белые, но густые волосы, пронизательный глубокий взгляд его светло-голубых глаз. Долго сидела я над письмом бабушке.

1.3.1.2.11.6. Добровольська Надія Василівна (04.08.1852-1918)

Батько: Добровольський Василь Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Юлія Федорівна.

«Свидетельство. По указу Его Императорского Величества Херсонская Духовная Консistorия в следствии прошения поверненого Помещика Поручика Василия Добровольского Николаевского 3-й гильдии купеческого сина Николая Ушакова и на основании определения состоявшегося в сей Консistorии от 19 сего июня выдано ему сие свидетельство о рождении и крещении дочери его просителя Добровольского Надежды за подписью и печатью в том, что по Метрическим книгам 9-го округа селения Широкого в Покровской церкви в Архиве Консistorии хранящимся состоит в записи под № 39 следующий акт: Тысяча восемьсот пятьдесят пятого года мая двадцать второго родилась, а июня двенадцатого чисел крещена Надежда, дочь Херсонского уезда деревни Зеленой Помещика Поручика Василия Степанова Добровольского и законной жены его Юлии Федоровой, оба православного вероисповедания. Восприемниками были: Гренадерского Его Императорского Высочества полка Подпоручик Леонид Федоров Боровик и вдовствующая Помещица Титулярная советница Екатерина Иванова Раковичева. Таинство крещения совершал священник Фортунат Пухальский с Дьячком Симеоном Луговским. Одесса июня 19-го дня 1856 года. Подписали: Протоиерей Яков Гавеля, Секретарь Алексей Летницкий».

«Свидетельство. 1874 г. № 22, ноября 10-го венчан лейтенант Федор Константинович Бредихин, православного вероисповедования, первым браком, 28 лет и дочь поручика Надежда Васильева Добровольская, православного вероисповедания, первым браком, 19 лет. Поручители по жениху: штаб-ротмистр Василий Васильевич Добровольский и штаб-ротмистр Леонид Георгиев Рафтопуло. По невесте: дворянин Виктор Васильевич Добровольский и греческо-подданный Иван Георгиевич Маврогордато

ДАОО: Ф. 37, Оп.-2, Спр-142

1.3.1.2.11.7. Добровольський Андрій Васильович (01.11.1858-?)

Поміщик маєтку в с. Зелене Широківської волості Херсонського повіту Херсонської губернії.

Батько: Добровольський Василь Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Юлія Федорівна.
Діти: Марина (18.02.1886-?), Олександр (02.01.1888-?), Ольга (14.11.1889-?), Надія (01.10.1891-?).
Дружина: Іуліанія Гаврилівна Шевченкова (1866-?), донька армії рядового.

«**Свидетельство.** Копия с Метрического свидетельства Херсонской Духовной Консистории от 10 ноября 1864 года за № 5516, коим удостоверяет о законном рождении у Поручика Василия Степанова Добровольского и Жены его Юлии Федоровой сына Андрея 1 ноября 1858 года»

РГИА: Ф.1343, Оп.35, Спр. 7521, арк. 2

«**Свидетельство.** По Указу Его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консистории, вследствие прошения присяжного поверенного Дмитрия Каллистова по доверенности жены дворянина Иулиании Гавриловны Добровольской и на основании определения состоявшего в сей Консистории 20 января 1892 года выдано сие свидетельство за подлежащею подписью с приложением казенной печати в том, что в шнуровой Метрической книге Введенской церкви местечка Широкого Херсонского уезда и епархии за тысяча восемьсот восемьдесят девятый год во 2-й части О бракосочетавшихся в ст. под № 22 записан следующий акт: 1889 года августа шестнадцатого обвенчаны: жених уволенный в запас армии рядовой из охотников дворян на правах вольноопределяющихся 2-го разряда 7-го гусарского Белорусского Его Императорского Высочества Великого Князя Михаила Николаевича полка Андрей Васильев Добровольский, православный, первым браком 31-го года и невеста солдатская дочь девица Иулиания Гаврилова Шевченкова, православная, первым браком, двадцати трех (23) лет. Поручителями были: по женихе: ветеринарный врач Павел Григорьев Бржносниовский и учитель народного училища Николай Иоанов Герц, По невесте: лекарский помощник Коллежский регистратор Андрей Петров Васильев. Таинство брака совершал священник Петр Иоанов Лосиевский, Причитающийся гербовый сбор уплачен. Одесса, 1892 года, января 22-го дня. Член Консистории Протоиерей Евлампий Ароольдов, Секретарь Проволовский».

РГИА: Ф.1343, Оп.35, Спр. 7521, арк. 11

«**Доверенность.** Копия. Милостивый Государь Андрей Федорович. В производстве Херсонского Окружного суда имеется дело по ходатайству моему и жены моей Иулиании Гавриловой об узаконении детей наших Марины и Александра, прижитых нами до вступления в законный брак. Имея ввиду, что по определению Херсонского Окружного Суда от 30-го июня сего 1892 года ходатайство об узаконении наших детей удовлетворено. Я сим прошу и уполномочиваю Вас получить из Херсонского Окружного суда установленные ст. 1460/7 уст. Гражд. Суда Метрические свидетельства о рождении вышеописанных детей наших, а так же другие представленные мною в Суд подлинные документы, по Вашему усмотрению, по получении же Метрических свидетельств и других документов ходатайствую в Херсонском Дворянском Депутатском собрании **о причислении всех детей моих: Марии, Александра, Ольги и Надежды, а равно и жены моей Иулиании Гавриловны к дворянству Херсонской губернии.** Для сего предоставляю Вам право подавать в разные учреждения, куда надобность укажет, в том числе и в Правительствующий Сенат, прошения, частных и других жалоб и бумаг. Представлять словесные объяснения, получать: копии, справки, выписки, определения и всякие документы. Словом, - совершать все действия, какие окажутся необходимыми для получения документов из Суда и причисления детей моих и жены ко дворянству Херсонской губернии, и что Вы по настоящей доверенности законно учините, то я верю, спорить и прекословить не буду. 1892 года, августа, 14 дня доверенность эта принадлежит присяжному поверенному Андрею Федоровичу Пукалову. Потомственный дворянин Андрей Васильевич Добровольский 1892 года, августа 14 дня, Доверенность эта явлена у меня Владимира Марковича Добровольского Криворожского нотариуса, в конторе моей в м. Кривой Рог. Потомственный дворянин Андрей Васильевич Добровольский, живущий в Херсонском уезде собственном имении, лично мне известный и имеющий законную правоспособность к совершению актов. При сем, я, нотариус удостоверяю, что доверенность собственноручно подписал А. В. Добровольский» .

РГИА: Ф.1343, Оп.35, Спр. 7521, арк. 13-13 зв.

«**Архівна довідка.** Державний архів Миколаївської області повідомляє, що в документах держархіву області є відомості про володіння Андрієм Васильовичем Добровольським нерухомим майном за адресою: м. Миколаїв, вул. Нікольська, 25 в 1908-1922 роках.

У документах фонду «Контора миколаївського нотаріуса Ісаченка Лаврентія Лаврентійовича» за 1908 рік є номер реєстрового запису акту на нерухоме майно № 5719 від 02 вересня, в якому є відомості про купівлю Андрієм Васильовичем Добровольським у Володимира Костянтиновича Аркаса будинку з усіма будівлями за адресою: м. Миколаїв, Одеська частина, 17 квартал, вул. Нікольська, 25 за 40 тисяч руб.

Підстава: ДАМО: Ф. 143, Оп. 1, Спр. 82, арк. 127-128.

У документах фонду «Миколаївська міська управа» є відомості, що оцінка нерухомого майна (для сплати податків) за адресою: м. Миколаїв, Одеська частина, 17 квартал, вул. Нікольська, 25, яке належало дворянину Андрію Васильовичу Добровольському, складала: в 1908 та 1909 роках – 5000 руб., 1910 році – 5200 руб., 1911 році – 6000 руб. (за інші роки відомості відсутні).

Підстава: ДАМО: Ф. 216, Оп. 1, Спр. 3274, арк. 5 зв., Спр. 3459, арк. 5 зв., Спр. 3694, арк. 4 зв.

У документах фонду «Миколаївська міська дума» є виборчий список по виборам до міської думи по Одеській частині м. Миколаїв (перша ділянка) за 1919 рік, в якому значаться домовласники: Добровольський Андрій Васильович, 60 років та Добровольська Наталія Павлівна, 33 років (родинні зв'язки між ними не вказані). Мешкали по вул. Нікольська, 25.

Підстава: ДАМО: Ф. 222, Оп. 1, Спр. 1831, арк. 389.

У документах фонду «Миколаївський губернський відділ комунального господарства» за 1922 рік є відомості, що будинок за адресою: м. Миколаїв, вул. Нікольська, 25, який належав Добровольському Андрію Васильовичу, був націоналізований. У цьому будинку розмістився особливий відділ Миколаївської губернської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією, саботажем і спекуляцією.

Підстава: ДАМО: Ф. Р-101, Оп. 1, Спр. 354, арк. 31 зв., 49.**1.3.1.2.11.8. Добровольський Павло Васильович (1859-?)**

Поміщик маєтку в с. Андріївка Широківської волості Херсонського повіту Херсонської губернії. Батько: Добровольський Василь Степанович. Поручик. Мати: Добровольська Юлія Федорівна.

1.3.1.3.3.1. Душенкевич Юлія Дмитрівна (03.08.1831-?)

Батько: Душенкевич Дмитро Васильович, Полковник, Мати: Душенкевич (Добровольська) Марія Олексіївна.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консistorии, в следствии прошения находящего в Бессарабской области Штаб-офицера Корпуса жандармов, Подполковника Дмитрия Душенкевича, выдано сие Метрическое свидетельство за подписом и приложением казенной печати для предъявления оногo куда следует, при определении дочери его Иулиании в казенные учебные заведения, в том, что по Метрическим хранящимся в Архиве сия Консistorии книгам Елисаветградского уезда помещичьего села Григороденисовки Успенкой церкви по № 26 состоит в записке следующий акт: « Тысяча восемьсот тридцать первого года августа третьего числа у Помещика отставного Полковника Дмитрия Душенкевича и законной жены его Марии Алексеевой от первого его с ней брака родилась дочь Иулиания, молитвовал, имя нарек и крещение совершал Успенской церкви священник Иоан Федоров Шаповаленков, при крещении был той же церкви стихарный дьячек Менатий Стефанов Брилев того же числа. Восприемниками были: отставной Генерал-Лейтенант и Кавалер Григорий Иванов Лисаневич и вдовы Помещицы, Поручицы Ульяны Михайловой Добровольской дочь Мария Алексеевна. Марта 10-го дня 1839 года. Подлинное подписали: Семинарии инспектор Соборный иеромонах Пантелеймон, Испраляющий должность Секретаря Красовский.»

РГИА: Ф. 1343, Оп. 20, Спр. 3921, арк. 11-11 зв.**1.3.1.3.3.2. Душенкевич Олімпіада Дмитрівна (03.08.1831-?)**

Батько: Душенкевич Дмитро Васильович, Полковник, Мати: Душенкевич (Добровольська) Марія Олексіївна.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консistorии, в следствии прошения находящего в Бессарабской области Штаб-офицера Корпуса жандармов, Подполковника Дмитрия Душенкевича, выдано сие Метрическое свидетельство за подписом и приложением казенной печати для предъявления оногo куда следует, при определении дочери его Олимпиады в казенные учебные заведения, в том, что по Метрическим хранящимся в Архиве сия Консistorии книгам 6-й Легкой Кавалерийской дивизии селения Казанки Николаевской церкви по № 53 состоит в записке следующий акт: « Тысяча восемьсот тридцать третьего года сентября третьего числа у Помещика отставного Полковника Дмитрия Васильева Душенкевича и законной жены его Марии Алексеевой от первого его с ней брака родилась дочь Олимпиада, молитвовал, имя нарек и крещение совершал селения Казанки Николаевской церкви священник Матвей Васильев Демяновский, при крещении был той же церкви стихарный дьячек

Николай Онуфриев Сорокин того же числа. Восприемниками были: Помещица Подполковница Агрипина Иоанова Волянская и Гвардии Капитан Моисей Степанович Добровольский и 2-я Анастасия Степанова. Одесса, Марта 10-го дня 1839 года. Подлинное подписали: Кафедральный Протоиерей Петр Казанский, Исполняющий должность секретаря Красовский.»

РГИА: Ф. 1343, Оп. 20, Спр. 3921, арк. 12-12 зв.

1.3.1.3.4.1. Добровольський Олексій Сергійович (24.09.1841-?), Ротмістр

Батько: Добровольський Сергій Олексійович, Майор і Кавалер, Мати: Добровольська (Яхонтова) Марфа Василівна. Діти: Леонід (15.02.1882-?), Микола (30.01.1887-?), Ольга (27.07.1889-?), Олександра (23.11.1891-?), Марія (02.01.1894-?), Олексій (19.09.1898-?). **Дружина: Неоніла Андріївна Косовська.**

«Свидетельство. 1841 года месяца июля 23 числа по Указу Его Императорского Величества, Помещичьего владения, села Александровки Георгиевской церкви священно и церковно служители сим удостоверяем, что в Метрической книге за 1841 год при сей церкви хранящийся состоит в записи под № 17 акт следующего содержания: «Тысяча восемьсот сорок первого года месяца сентября двадцать четвертого числа рождения, а первого октября крещения Елизаветградского Уланского полка Штабс-Ротмистр Сергей Алексеев сын Добровольский и законная жена его Марфа Васильева, оба православного вероисповедания от законного их супружества родился сын Алексей, коего молился, имя нарек и крещение совершал Александровской Георгиевской церкви Священник Михаил Христалев. Оному младенцу восприемниками были: Херсонской губернии Александрийского уезда Помещик, Полковник Михаил Дмитриев сын Канивальский и той же губернии и уезда Помещица Подполковница Александра Лазарева Куракина-Текелиева. В чем с приложением церковной печати подписываемся: селения Александровки Георгиевской церкви священник Михаил Христалев, исправляющий дьяковскую должность (Подпись)»

«**Полный послужной список** 9-го гусарского его Императорского Высочества князя Николая Максимилиановича полка **Алексея Сергеевича Добровольского** Составлен 30 декабря 1875 года

Должность по службе - не занимает. Ордена и знаки - кавалер ордена св. Станислава 3 степени. Когда родился - 24 сентября 1841 года. Из какого звания - из дворян Херсонской губернии. Вероисповедания православного Где воспитывался - в Одесской Ришельевском лицее. Получаемое на службе содержание - жалованья 366 руб, квартирных - 70, добавочных в виде порционных - 96 руб. фуражирных на 1 лошадь. В службу вступил унтер-офицером в бывший лейб- кирасирский Псковский ее величества Марии Александровны Кадровый полк 21 сентября 1859 года юнкером. За отличие по службе портупей юнкер 22 марта 1859. По случаю расформированию кирасирских кадровых полков переведен по распоряжению начальства в 6 Уланский Его Императорского Величества Великого князя Константина Николаевича полк 12 августа. Произведен в корнеты 21 ноября 1861. По собственному желанию переведен в 10 гусарский Ингермландский Великого Герцога Саксен Веймарского полк 22 декабря 1862. Отправлен по переводу 10 января 1863. Прибыл 19 января 1863 года. Уволен за болезнью от службы чином поручика высочайшим приказом 3 июля 1863. Определен вновь на службу в 6 Уланский Волынский Его Императорского Высочества Великого Князя Константина Николаевича корнетом 4 мая 1864. Со старшинством в этом чине за исключением времени в бытности в отставке велено считать с 22 мая 1862. За отличие по службе поручиком 11 августа 1866. Назначен заведующим в полку оружейною частью 10 ноября 1866. Уволен в отпуск на 14 дней 18 марта 1863. Возвратился 15 апреля 1863. Просрочил от отпуска по болезни 14 дней о чем представит законное доказательство по которой просрочке признана начальством уважительной. По увольнению в отставке исключен из списков полка 23 июля 1863. Прибыл в полк по определению из отставки 10 сентября 1864. В 2-х месячном отпуске 5 ноября 1870. Отпуск отсрочен по болезни на 2 месяца 5 января 1871. Отпуск отсрочен по болезни еще на 2 месяца 5 марта 1871. Возвратился 20 апреля 1871. В месячном отпуске с 1 апреля 1874 по 1 февраля 1875. Не возвращаясь из одного по болезни подал в отставку. И.д. полкового адъютанта 17 февраля 1871. Утвержден в этой должности 8 мая 1871. За отличие по службе штаб-ротмистром 28 декабря 1868. Отчислен от должности полкового адъютанта 17 февраля 1871. За отличную ревностную службу награжден орденом св. Станислава 3 степени 22 февраля 1871. Прикомандирован к комиссии военного суда учрежденной при Варшавском Комендантском управлении для И.Д. Ассессора 20 июня 1871. Прикомандирован к Елизаветградскому

Кавалерійському юнкерному училищу для назначення на должность младшего офицера 18 января 1872. Прибыл в училище 29 января 1872. Отчислен от училища обратно в свой полк 8 декабря 1873. По болезни до полку впредь до разрешения ему 11 месячного отпуска, т.е до 1 апреля 1874 года к полку не явился на что представил медицинское свидетельство за №13. Прикомандирован 4 9-му Гусарскому Киевскому его Императорского величества Князя Николая Максимилиановича полку 10 мая 1875. Переведен в оный 5 июля 1875. Холост. Имений ни за ним, ни за родителями, ни за женой нет. В штрафах и под судом не был. В походах и делах против неприятеля не был. Особых поручений по высочайшим повелениям не имел. По распоряжении начальства командирован в 1868 году 11 января в Ивангородскую крепость для сдачи в арсенал штандарта упраздненного по высочайшему повелению объявленному в приказе военного министерства 1867 года за №368 - таковую поручность исполнил в должной исправности. Подсудности не подлежащей внесению в 13 графу не подвергался. В службе обер офицера сего не было обстоятельств лишаящих его права на знак отличия беспорочной службы или отдаляющих срок выслуги к этому знаку.»

РГВИА: Ф. 400, Оп. 9, Спр. 13626, арк. 13-17.

1.3.1.3.4.2. Добровольська Олександра Сергіївна (09.04.1845-?)

Батько: Добровольський Сергій Олексійович, Майор і Кавалер, Мати: Добровольська (Яхонтова) Марфа Василівна.

«Свидетельство. 1846 года месяца июля 27 числа по Указу Его Императорского величества Новороссийского военного поселения, посада Новой Праги Иоано Предтеченской церкви священно и церковно служители сим уведомляем, что в Метрической книге за 1845 год при сей церкви хранящийся состоит в записи под № 32 акт следующего содержания «Тысяча восемьсот сорок пятого года месяца апреля девятого числа рождения, а девятнадцатого августа крещения Командующий 1 войскового округа Новороссийского военного поселения Штабс-Ротмистр Сергей Алексеев Добровольский и законная жена го Марфа Васильева, оба православного вероисповедания от законного их супружества родилась дочь Александра, кою молился, имя нарек, крещение совершил Новопржской Иоано Предтеченской церкви священник Иоан Пономаренков. Того младенца восприемниками были: Херсонской губернии Александрійского уезда Помещик Полковник Михаил Дмитриев Канивальский и той же губернии и уезда Помещица Генерал-Лейтенантша Александра Лазарева Яхонтова. В чем с приложением церковной печати и подписуемся. Подписали: 3-го Кавалерійского округа Новороссийского военного поселения Священник Иоан Пономаренков».

1.3.1.3.4.3. Добровольський Сергій Сергійович (24.09.1841-?), Штабс-Ротмістр і Кавалер.

Батько: Добровольський Сергій Олексійович, Майор і Кавалер, Мати: Добровольська (Яхонтова) Марфа Василівна.

«Свидетельство. 1858 года января 15 дня по Указу Его Императорского Величества мы нижеподписавшиеся Херсонской Епархии, Александрійского уезда Помещичьего села Пантазиевки Архангело Михайловской церкви Священно и церковно служители сим удостоверяем, что в Метрических книгах при означенной церкви хранящихся состоит в записи за 1856 год под № 9 акт следующего содержания; «Тысяча восемьсот пятьдесят шестого года августа 22 дня деревни Николаевки у Помещика Майора Сергея Алексеева Добровольского и законной жены его Марфы Васильевой родился сын Сергей. Восприемниками были: Кирасирского Военного ордена полка поручик Михаил Васильев Куракин-Текелий и деревни Александровки Помещица Генерал-Лейтенанта Сенатора Яхонтова Александра Лазарева дочь. По омовании и наречении имени таинство крещения совершал Священник Алексей Порудеев с причтом. Марта 24 дня тысяча восемьсот пятьдесят седьмого года в чем подписом нашим и приложением церковной печати удостоверяем 1858 года января 15 дня подлинное подписали: Священник Алексей Порудеев и дьячек Иван Коломойцев.»

«Полный послужной список 22 драгунского Астраханского полка Фельдмаршала Великого князя Николая Николаевича полка Добровольского составлен 31 декабря 1894 г.

Штаб-ротмистр Сергей Сергеевич Добровольский

Начальник 2 отделения. Имеет ордена Св. Анны 1 степени, с надписью “за храбрость”, Св. Станислава и Св. Анны 3 ст. с мечами и бантом, светло-бронзовую медаль в память войны с Турцией 1871 и 1878 и Румынский железный крест. Родился 24 августа 1856 г. Из дворян

Херсонской губернии. Отставного Майора Сергея Алексеевича Добровольского сын. Вероисповедания православного. Воспитывался во 2 Одесской классической гимназии и окончил курс наук в Елизаветградском Юнкерском училище по 2 разряду. Жалованье 339 руб., Столовых 366 руб., Добавочных 300 руб., Квартирных 100 руб. Фургасных - по утвержденным ценам. В службу вступил унтер-офицером на правах вольноопределяющихся за выслугой 3 месяцев за рядового в 8 драгунский астраханский полк 21 февраля 1874 г. Отправлен в Елизаветградское училище для прохождения курса наук 9 ноября 1874 г. Зачислен юнкером 11 ноября 1874 г. Портупей юнкер 23 июля 1877 г. Прапорщик 21 июля 1874 г. За сражение 28 августа у д. Дольний Дубнях награжден орденом св. Анны 4 ст. с надписью «за храбрость». 10 октября 1878 г. За сражение в делах при переходе через Балканы в декабре 1877 награжден орденом св. Станислава 4 ст. с мечами и бантом 6 октября 1877 г. За сражения 3, 4, 5 января 1878 под г. Филипполям награжден орденами св. Анны 3 ст. с мечами и и бантом. 1 ноября 1879 г. Высочайшим приказом в 3 день марта 1877 произведен в поручики. Согласно уведомлению главного штаба в присланном по 8 кавалерийской дивизии от 16 февраля 1881 года за № 14 за бытность в составе отряда обложения Плевны под начальством князя Румынского в минувшую восточную компанию 1877-78 годов имеет право носить Румынский железный крест. Назначен и.д. полкового адъютанта 4 июля 1832 г. полк переименован в 22 драгунский Астраханский Командирован в г. Бендеры для приема и привода в сей полк лошадей , переведенных в из 23 и 24 драгунских полков 4 января 1885 г. Назначен начальником Охотней команды, сформированной при полку 23 января 1887 г. Утвержден 4 февраля 1887 г. Командирован в северную част Бессарабии 11 июня 1887 г. Сдал должность начальника охотничей команды 7 марта 1887 г. Временно и.д. начальником охотничей команды с 14 августа 1888 по 4 сентября 1888 г. Назначен заведующим в полку оружием 5 января 1889 г. Назначен заведующим ...вальней 10 января 1889 г. Временно командующий 1 эскадроном с 24 января по 2 февраля 1889 г. Высочайшим приказом произведен в штаб-ротмистры 5 февраля 1889 г. Утвержден в должности заведующего в полку оружием 7 марта 1889 г. Принял должность казначея и квартирмейстера 1 декабря 1889 г. Утвержден в должности 10 апреля 1890 г. В Командирован в г. Измаил в качестве начальника команды людей и лошадей , оставшихся там на время подвижных сборов с 1 июля по 30 августа. Церковный староста 11 октября 1890 г. сдал должность полкового казначея 1 октября 1891 г. Временно и.д. полкового казначея 22 января 1892 г. Заведовал сводным эскадроном , составленным из молодых лошадей и главным образом нижних чинов , оставшимся во время лагерного сбора в г. Тирасполе, с 9 июля 1892 по 31 августа 1892 г. Сдал должность церковного старосты 1 ноября 1892 г. Временно и.д. заведующего оружием с 19 ноября 1892 по 28 ноября 1892 г. Командирован в Елизаветград для исправления полкового обоза переданного в 5 кадровый обозный батальон где и находился с 12 февраля 1893 по 22 февраля 1893 г. Временно и.д. полкового казначея с 22 апреля 1893 по 28 апреля 1893, с 22 июля 1893 по 31 июля 1893 г. Сдал должность заведующего нестроевой командой и ...1 ноября 1893 г. Сдал должность полкового квартирмейстера 1 июня 1894 г. Временно-командующий 1 эскадрона с 8 августа по 8 сентября. Временно заведующий учебной командой с 6 по 13 сентября. Командирован во вновь формируемый кадр №15 ныне №16 кавалерийского запаса для исполнения обязанностей кадрового офицера 14 сентября 1893 г. Назначен и.д. начальника 2 отделения и принял таковую на законном основании 17 сентября 1893 г. Высочайшим приказом зачислен в кадр №15 , ныне 16 с оставлением в этой должности 22 октября 1893 г. Приказом по 8 кавалерийской дивизии утвержден в должности начальника 2 отделения 8 декабря 1893 г. Холост. Имений ни за ним, ни за родителями, ни за женой нет. В походах и сражениях против неприятеля был. По откомандировании от Елисаветградского кавалерийского юнкерского училища отправился в свой полк находившийся в действующей армии за Дунаем 26 июня 1877 г. Перешел границу и вступил в Румынии 28 июня Переправился через реку Дунай 7 июля 1877 г. Во время компании находился в составе отрядов генерал-адъютанта Гурко, с 11 июля по 2 августа генерал-майора Ратеева с 2 по 25 августа В составе кавалерийского отряда генерал-майора Лошкарева с 25 августа 1877 по 2 сентября 1877 г. В составе сводного кавалерийского корпуса генерал-лейтенанта Крылова с 2 сентября по 2 октября В составе генерал-майора Лошкарева с 2 октября по 13 октября В составе Плевненского отряда обложения князя Карла Румынского с 13 по 27 октября. В запасном отряде генерал-адъютанта Гурко по день заключения Сан-Стефанского мира с 27 октября по 19 февраля 1878 г. Участвовал в делах с неприятелем во время периода компании. В набегах и разрушении Ямальско -

Адрианопольской железной дороги у станицы Карабунар с 11 июня 1877 по 13 июня 1877 г. В сражении у д. Айданны, г. Эски-Загры и д. Джуралии, 17, 18, 19 июня В прикрытии отступления через малые Балканы передового отряда генерал-адъютанта Гурко, 20 июня 1877 г. В переходе через Малые Балканы 21 июня В охранении дорог ведущих через Малые Балканы в долину реки Тунджи. В обратном переходе через Балканы по тому же Ханкойскому переходу с 25 по 28 июня. В движении на г. Плевны и вокруг с 20 по 28 августа 1877 г. В сражении у д. Дальний Дубняк с 29 августа по 10 сентября 1877 г. На позиции у этой деревни по 10 сентября 1877 г. В аванпостной стычке у этой деревни В усиленной рекогносцировке У Семерст Тростянике Княже и г. Рахово, с 10 по 14 сентября У д. Луковицы 21 У д. Радомирцы по 24 Занятие Чурьяка на южном склоне Балкан и ежедневной перестрелке с 28 сентября по 15 декабря В переходе через Балканы на д. Чурьяка в ночь с 15 по 16 декабря В набеге на д. Ени-Хань и по ... Телеграфной линии 17 декабря. Во время 3 периода компании. В ежедневной перестрелке с черкесами у д. Ени-Хань и в рекогносцировке у д. Вакарель с 19 декабря 1877 по 25 декабря 1877 г. В сражении у г. Ихтимана и взятии его с боем 26 декабря 1877 г. В аванпостной перестрелке у д. Капидмина 27 декабря 1877 г. В деле у дд. Самчено, Башуля и в аванпостной перестрелке на Саманковском шоссе 31 декабря 1877 г. В сражении у г. Филипполя и взятии его с боя 2-3 января 1878 г. В сражении у г. Карагач 4-5 января 1878 г. В движении к г. Адрианополью 5 января 1878 г. С этого времени и по день заключения мира 19 февраля 1878 находился в Адрианополе по 7 февраля 1878 г. Во время 4 периода компании со дня заключения Сан-Стефанского мира с 19 февраля 1878 находился на Балканах на полуострове В д. Инджикай по 22 марта 1878 г. В походном движении к г. Константинополю г. Виза 23 марта 1878 г. Странджа 24 и 25 марта 1878 г. Констанкиой 26 марта 1878 г. Бакладлеи с 26 марта по 16 апреля На биваке у Бехок-Калкалы с 29 апреля по 16 мая 1878 г. В д. Бакладзеи На биваке у Читлик Каратли с 6 по 10 мая 1878 г. У Чафлик Чамыр-Хан с 10 мая по 26 июня 1878 года. У Чифлик Белок Дервен Хан с 26 июня по 9 августа В д. Богаскиой с 9 по 28 августа 1878 г. На биваке у д. Китенли с 28 августа по 10 сентября В обратном походном движении к стороне г. Адрианополя и в занятии наблюдательной линии д. Хамбарлы 10 сентября 1878 по 17 сентября 1878 г. Епиватусе 17 сентября, Баснакиой 18 сентября, Кинекли 19 сентября, Чарлу 20 сентября, Чифликиой по 12 октября, Люле-Бурга по 7 фев. 1879 г. В обратном походном движении к р. Дунаю через Балканские горы к Осман Базарскому проходу по 13 марта 1879 г. Посадка на баржи у г. Рулука для отправления в Россию по р. Дунаю 15 марта 1879 г. Высадка в пределах в г. Измаиле с 2 эшелонами 21 марта 1879 г. Ранен и контужен не был. Особых поручений сверх прямых обязанностей по высочайшему повелению и от своего начальства не имел.»

РГВИА: Ф. 409, Оп. 1, Спр. 32534, арк. 25-31.

- ПОКОЛІННЯ 7 –

1.2.1.5.1.4.1. Васильев Михайло Андрійович (24.11.1874-?)

Батько: Васильєв Андрій Петрович, Колезький Регістратор. Мати: Добровольська Любов Львівна.

«Свидетельство. 1874 г. № 153, октября 24-го рожден и ноября 14-го крещен сын Михаил лекарского помощника коллежского регистратора Андрея Петрова Васильева и законной жены его Любови Львовой, оба православные. Крестил священник Василий Полянский. Восприемники: местечка Широкого волостной фельдшер Никифор Афанасиев Патапенко и вдова подпоручика Мария Тимофеева Добровольская. МК с. Широкого Покровской церкви на 1874 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.-2, Спр.-143

1.2.3.3.3.2.1. Добровольський Володимир Вікторович (23.08.1895-?)

Батько: Добровольський Віктор Ерастович, Дійсний статський радник, композитор. Мати: Морозова Віра Георгіївна.

1.2.3.3.3.2.2. Добровольський Віра Вікторівна (08.06.1897-?)

Батько: Добровольський Віктор Ерастович, Дійсний статський радник, композитор. Мати: Морозова Віра Георгіївна.

1.2.3.3.3.2.3. Добровольський Георгій Вікторович (22.03.1904-?)

Батько: Добровольський Віктор Ерастович, Дійсний статський радник, композитор. Мати: Морозова Віра Георгіївна. Діти: Ігор (1930-2005).

1.3.1.2.5.4.1. Бочковська Людмила Константинівна (07.12.1856-?)

Батько: Бочковський Костянтин Антонович, Колезький Ассесор. Мати: Добровольська Флорентина Мусіївна, донька Штабс-Капітана.

«Свидетельство. 1856 г. № 36, декабря 7-го рождена и генваря 17-го крещена дочь Людмила старшего ординатора Вознесенского военного госпиталя коллежского асессора Константина Антонова Бочковского, католического исповедания и законной его жены Флорентина Мойсеева, православного исповедания. Крестил священник Филарет Демидович. Восприемники Александрійского уезда помещик гвардии штабс-капитан Мойсей Стефанов Добровольский и девица Екатерина Григорьева Осинская. МК с. Мойсеевки Преображенской церкви на 1856 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.-3, Спр.-1196

1.3.1.2.6.1.1. Дремлюга Сергій Васильович

Батько: Дремлюга Василь Демидович, Поручик. Мати: Добровольська Юлія Михайлівна. Діти: Володимир (07.06.1890-?).

1.3.1.2.6.1.2. Дремлюга Михайло Васильович (16.08.1846-?)

Батько: Дремлюга Василь Демидович, Поручик. Мати: Добровольська Юлія Михайлівна

«Свидетельство. По Указу его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консистории в следствии прошения Помещика отставного Поручика Василия Деомидова сына Дремлюги и на основании Журнала состоявшего в сей Консистории 26 мая сего года. Выдано сие свидетельство за подписом и печатью сыну его Михаилу в том, что по Метрическим книгам города Херсона Привозной Свято-Духовской церкви, состоит в записке под № 119 следующий акт: « Тысяча восемьсот сорок шестого года августа шестнадцатого родился, а тридцатого чисел крещен Михаил сын отставного Поручика Василия Деомидова Дремлюги и законной жены его Юлии Михайловой, кои оба суть православные. Восприемниками были: Херсонского уезда Помещик Коллежский Регистратор Диомид Григорьев Дремлюга и Александрійского уезда Помещица Гвардии Поручица Ефросинья Яковлева Добровольская. Совершил таинство крещения протоиерей Федор Кошевский с дьячком Моисеем Красутским. Одесса, июля 12 дня 1847 года. Подписали: Священник Матвей Веселовский, Секретарь и Кавалер А. Летницкий.»

РГИА: Ф.1343, Оп. 20, Спр. 3237, арк. 189-189 зв.

1.3.1.2.6.1.3. Дремлюга Олександра Василівна (16.07.1847-?)

Батько: Дремлюга Василь Демидович, Поручик. Мати: Добровольська Юлія Михайлівна

«Свидетельство. По Указу его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консистории в следствии прошения Помещика отставного Поручика Василия Деомидова сына Дремлюги и на основании Журнала состоявшего в сей Консистории 16 августа сего года. Выдано сие свидетельство за подписом и печатью дочери его Александре в том, что по Метрическим книгам города Военного селения Кривого Рога в Николаевской церкви, состоит в записке под № 129 следующий акт: « Тысяча восемьсот сорок седьмого года июля шестнадцатого родилась, а сентября двадцать пятого чисел крещена Александра дочь отставного Поручика Василия Деомидова Дремлюги и законной жены его Юлии Михайловой, кои оба суть православные. Восприемниками были: Бугского уланского полка Майор Григорий Яковлев Жуковский и Полковника Иоана Федорова Яновича жена Анастасия Яковлева. Совершил таинство крещения Священник Феодосий Пухальский с дьячком Григорием Фомицким. Одесса, августа 17 дня 1857 года. Подписали: Протоиерей Гавеля, Секретарь и Кавалер А. Летницкий.»

РГИА: Ф.1343, Оп. 20, Спр. 3237, арк. 190-190 зв.

1.3.1.2.6.1.4. Дремлюга Орест Васильович (15.08.1849-?), Поручик

Батько: Дремлюга Василь Демидович, Поручик. Мати: Добровольська Юлія Михайлівна. Діти: Юлія (14.02.1878-?), Олександр (16.01.1881-?). **Дружина: Дремлюга Єлизавета Олександрівна, донька Підполковника Дмитрієва.**

«Свидетельство. По Указу его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консистории в следствии прошения Помещика отставного Поручика Василия Деомидова сына Дремлюги и на основании Журнала состоявшего в сей Консистории от 16 августа сего года. Выдано сие свидетельство за подписом и печатью сыну его Оресту в том, что по Метрическим книгам Херсонского уезда местечка Тигинки Николаевской церкви, состоит в записке под № 32 следующий акт: « Тысяча восемьсот сорок девятого года августа пятнадцатого родился, а октября пятнадцатого чисел крещен Орест сын отставного

Поручика Василя Деомидова Дремлюги и законной жены его Юлии Михайловой, кои оба православные. Восприемниками были: Бобринецкого уезда Помещик Подполковник Григорий Яковлев Жуковский и Александрийского уезда Помещица вдова Гвардии Поручица Ефросинья Яковлева Добровольская. Совершил таинство крещения Священник Иосиф Логовенко с дьяком Матвеем Матковским. Одесса, августа 17 дня 1851 года. Подлинное подписали: Член Консистории Протоиерей Яков Гавеля, Секретарь Летницкий».

РГИА: Ф.1343, Оп. 20, Спр. 3237, арк. 191-191 зв.

«Полный послужной список Поручика Дремлюги составлен 1881 года. Поручик Орест Васильев Дремлюга. Адьютантом Херсонского Губернского Жандармского Управления. Кавалер ордена Св. Станислава 3 ст. Родился 15 августа 1849 года. Из дворян Херсонской губернии. Православного вероисповедания. Воспитывался и окончил курс в Чугуевском пехотном Юнкерском училище по 1-му разряду. В службу вступил в 33-й Елецкий пехотный полк Унтер-офицером с выслугою 3-х месяцев за рядового 22 марта 1868 г. Юнкером 11 мая 1868 г. Отправлен в Чугуевского пехотное Юнкерское училище 19 сентября 1868 г. Прибыл на летние сборы отправлен в 35 пехотный Брянский полк 1 июля 1869 г. Прибыл 2 июля 1869 г. Отправлен обратно в Чугуевского пехотное училище 22 сентября 1869 г. Прибыл 23 сентября 1869 г. Приказом по Чугуевскому пехотному Юнкерскому училищу произведен в старшие Унтер-Офицеры роты Юнкеров и назначен капральным второго полувзвода той роты 9 декабря 1869 г. По окончании курса наук по 1-му разряду отправлен в 33-й Елецкий пехотный полк 1 июля 1870 г. Приказом по Харьковскому военному округу произведен в Портупей Юнкера 4 июля 1870 г. За отличное поведение служебную исполнительность и отличные успехи в науках и строевом образовании награжден призом серебряные часы 15 июля 1870 г. Приказом по 9-й пехотной дивизии за № 134 переведен в 55-й Пехотный Подольский полк 6 июля 1870 г. Зачислен в списки состояния полка 17 июля 1870 г. Прибыл к полку 13 августа 1870 г. Высочайшим приказом состоявшимся в 10-й день октября тысяча восемьсот семидесятого года произведен в Прапорщики 10 октября 1870 г. Командующим ротой 4 июля 1873 г. Сдал роту 1 сентября 1873 г. Приказом по полку за № 26 назначен и.д. Полкового квартирмейстера 26 января 1874 г. Приказом по 14 Пехотной дивизии за № 53 утвержден полковым квартирмейстером 7 мая 1874 г. Высочайшим приказом состоявшимся в 5-й день июля произведен в Подпоручики 5 июля 1874 г. Сдал должность Полкового квартирмейстера 26 января 1876 г. Прикомандирован к Штабу Отдельного Корпуса Жандармов для испытания по службе и перевода в последствии в корпус 9 июля 1876 г. Переведен в Отдельный Корпус Жандармов Прапорщиком 3 сентября 1876 г. Прикомандирован к Штабу Корпуса 10 сентября 1876 г. Назначен Адьютантом Минского Губернского Жандармского управления 13 сентября 1876 г. Произведен на вакансию в Поручики 16 сентября 1877 г. Приказом по Управлению за № 96 назначен Начальником Речицкого и Бобруйского уездного жандармского управления 29 октября 1877 г. Сдал оную должность 8 декабря 1877 г. Приказом по Управлению за № 58 назначен и.д. Начальника Мозирского и Пинского уездного жандармского управления 29 августа 1878 г. Сдал оную должность 16 сентября 1878 г. Приказом по Управлению за № 71 назначен и.д. Начальника Минского, Борисовского и Игуменского уездного жандармского управления 21 сентября 1878 г. Сдал оную должность 7 января 1879 г. За отлично усердную и ревностную службу награжден орденом Св. Станислава 3 ст. 1 преля 1879 г. Приказом по Управлению за № 29 назначен и.д. Начальника Слуцкого и Новогрудского уездного жандармского управления 13 апреля 1879 г. Сдал оную должность 1 июля 1879 г. Приказом по Корпусу Жандармов от 8 июня за № 62 назначен Адьютантом Херсонского Губернского Жандармского Управления 8 июня 1879 г. Направился к месту назначения 1 июля 1879 г. Прибыл 6 июля 1879 г. В службе гражданской и по выборам дворянства не служил. Всемиловнейших рескриптов и Высочайших благоволений не получал. Под судом и в штрафах не был. В походах и делах против неприятеля не находился. Особых поручений по Высочайших повелениях и своего Начальства не имел. В том, что копия эта с подлинным верна и выдается на руки Адьютанту сего Управления Поручику Дремлюге согласно рапорта от 23 сего июня за № 52 для представления таковой в Херсонское Дворянское Депутатское Собрание на предмет зачисления в число дворян Херсонской губернии детей его: дочери Юлии и сына Александра подписью и приложением казенной печати свидетельствую, июня 25 дня 1881 года, г. Херсон. Подлинный подписал Начальник Управления Полковник де Лазари.»

РГИА: Ф.1343, Оп. 20, Спр. 3237, арк. 206- 211 зв.

1.3.1.2.6.1.5. Дремлюга Володимир Васильович (13.10.1850-?).

Батько: Дремлюга Василь Демидович, Поручик. Мати: Добровольська Юлія Михайлівна.

«Свидетельство. По Указу его Императорского Величества из Херсонской Духовной Консistorии в следствии прошения Помещика отставного Поручика Василия Деомидова сына Дремлюги и на основании Журнала состоявшего в сей Консistorии от 21 октября сего года. Выдано сие свидетельство за подписом и печатью сыну его Владимиру в том, что по Метрическим книгам 8-го Кавалерийского округа Новороссийского военного поселения селения Дмитровки Николаевской церкви, состоит в записке под № 28 следующий акт: «Тысяча восемьсот пятидесятого года октября тринадцатого рожден, а двадцать шестого чисел крещен Владимир сын Помещика Херсонской губернии и уезда Поручика Василия Деомидова Дремлюги и законной жены его Юлии Михайловой, кои оба православные. Восприемниками были: Херсонской губернии и уезда Помещик Подполковник Григорий Яковлев Жуковский и Помещика Полковника Иоана Федорова Яновича жена Анастасия Яковлева. Совершил таинство крещения Священник Семион Бибилов с дьячком Василием Голкиным. Одесса, октября 21 дня 1853 года. Подлинное подписали: Член Консistorии Протоиерей Яков Гавеля, Секретарь Алексей Летницкий.»

РГИА: Ф.1343, Оп. 20, Спр. 3237, арк. 192-192 зв.

1.3.1.2.6.1.6. Дремлюга Микола Васильович (26.09.1870-?).

Батько: Дремлюга Василь Демидович, Поручик. Мати: Добровольська Юлія Михайлівна.

«Свидетельство. 1870 г. № 134, сентября 26-го рожден и 31-го крещен сын Николай отставного поручика Василия Диомидова Дремлюги и законной жены его Юлии Михайловой, оба православные. Крестил священник Василий Полянский. Восприемники: прапорщик Подольского пехотного полка Орест Василиев Дремлюга и отставного штабс- капитана Вячеслава Евграфова Жиленкова дочь девица Вера. МК с. Широкого Покровской церкви на 1870 г.

ДАОО: Ф. 37, Оп.-2, Спр -7

1.3.1.2.9.4.1. Добровольський Іван Владиславович

Батько: Добровольський Владислав Семенович

1.3.1.2.9.4.2. Добровольський Семен Владиславович

Батько: Добровольський Владислав Семенович

1.3.1.2.9.4.1. Добровольський Дмитро Владиславович

Батько: Добровольський Владислав Семенович

1.3.1.2.9.4.1. Добровольський Микола Владиславович (17.12.1880-12.11.1937), Громадський діяч.

Батько: Добровольський Владислав Семенович. Діти: Олександр (?-1919), Катерина (1913-1977), Галина (1915-?), Аркадій (1919-1994).

Народився с Стародобровольське Олександрійського повіту Херсонської губернії, нині Криворізький район Дніпропетровська область 17 грудня 1880 року в родині дворянина Добровольського Владислава Семеновича. Закінчив Одеську гімназію. Навчався на юридичному факультеті Петербурзького університету. За участь у революційному русі студентів був виключений з навчального закладу. Від 1903 року конторник горілчаних підприємств в с. Братолюбівка у містах Вознесенськ та Одеса. Від 1916 р в армії: «ратник 48 стрелкового полка». З кінця січня 1918 року мешкав в с. Братолюбівці та м перебував на різних посадах: голова волосного ревкому, учасник збройної боротьби з німцями на станції Куцівка, дістав поранення, переховувався в маєтку у батька в с. Стародобровольське. Повернувшись до села Братолюбівка, в березні 1919 року на з'їзді уповноважених був обраний головою волосного виконавчого комітету, а з утворенням в Україні районів в 1923 році обраний головою районного Долинського виконавчого комітету. Від 1824 року перебував на посадах: суддя в с. Казанка, працівник прокуратури в місті Кривий Ріг, бухгалтер Долинського райспоживтовариства, заготконтори, райвиконкому. Підтримував зв'язки із засновником дендропарку «Веселі Боковеньки» Миколою Давидовим. Ставши керівником Братолюбівської волості під час громадянської війни та післявоєнної розрухи, Микола Добровольський забезпечив недоторканність Давидівського парку. Микола Владиславович Добровольський помер 12 листопада 1937 року в м. Долинська Кіровоградської області.

Г. Гусейнов «Господні зерна» кн.. 3,5,7,8 м. Кривий Ріг-Дніпропетровськ, 2000-2005.

1.3.1.2.11.2.1. Добровольський Георгій Васильович (23.04.1871-?)

Батько: Добровольський Василь Васильович, Штабс-Ротмістр, Мати: Калимахі Варвара Олександрівна, княжна. Діти: Василь (1900-), Ксенія (07.06.1901-?), Костянтин (?-1938) . **Дружина: Русаннова Іда Костянтинівна (1873-?), донька Надвірного Радника.**

«Свидетельство. 1871 г. № 82, апреля 23-го рожден и июня 19-го крещен сын Георгий сельца Зеленого отставного штабс ротмистра Василия Василева Добровольскаго и законной жены его Варвары Александровой, оба православные. Крестил священник Иоанн Гончаров. Восприемники: капитан лейтенант Александр Егорович Кноринг и отставного поручика Василия Степанова Добровольскаго жена Юлия Феодорова. МК с. Широкого Покровской церкви на 1871 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.-2, Спр.-33

«Свидетельство. 1899 г. № 29, ноября 7-го первым браком сочетались деревни Латовки дворянин Георгий Василиев Добровольский, православный, 25 лет и города Елисаветграда дочь надворного советника Ида Константинова Русаннова, православная, 25 лет. Поручители по женихе: дворянин Андрей Васильев Добровольский и дворянин Анатолий Андреев Малинский. Поручители по невесте: Петр Петров Серединский и корпуса лесничества коллежский ассесор Иполит Иполитов Прага. МК с. Александродара Николаевской церкви на 1899 г.»

ДАМО: Ф. 484, Оп.-1, Спр-509, арк. 78 зв.

«Що ж до Георгія Васильовича, то він не полишав батьківської стежки. Так само частину землі в нього орендували промисловці, іншу частину займав під сільськогосподарські культури. Одружився Георгій Добровольський з гречанкою Ідою Костянтинівною Русанною. В цьому шлюбі з'явилося четверо дітей. У «Памятной книжке, Херсонской губернии за 1917 год» є свідоцтво про те, що Георгій Васильович Добровольський був на той час одним із почесних мирових суддів Херсонського повіту, до якого з 1860 року - часу утворення» належало містечко Кривий Ріг. Це остання згадка про діяльність Г.В. Добровольського на нашій землі. Революційні події змусили Георгія Добровольського покинути рідні місця і сім літ залишатись на Єлисаветградщині(нині Кіровоградщина), в селі Архангельському. Жив він у родині місцевого священика. Революція і громадянська війна позначились і на долі його дітей. Репресованого сина Костянтина 1938 року розстріляли. Дочку Ксенію прийняла у Ленінграді родина Римських - Корсакових» .

Бай Л.А. Широківщина. Нарис з історії рідного краю. Кривий Ріг: Діоніс – 2013. - стор. 76-77.

«В то лето произошло очень печальное событие. Сын Василия Васильевича Георгий, ярый охотник, когда-то убил волчиху. Найдя около нее маленького волчонка, он пожалел его и взял домой. Его долго кормили из рожка молоком, холили, спал он на подушках. Вырос он ручной, как собака, только не лаял, а подвывал. Прошло три года с тех пор, как его принес Георгий. Волк был очень ласковый и со всеми приветливый. Но из усадьбы его не выпускали. Случилось так, что его нечаянно выпустили. Он побежал на берег реки. Там было много ребят; они купались и забавлялись на берегу. Волк, его так звали, побежал и стал с ними забавляться. Младший брат Муныка и Ванды, Стасик, двенадцати лет, схватил палку и начал дразнить Волка. Он толкал его и старался всунуть палку в его пасть. Тот неодобрительно рычал на эту не совсем ему понятную шутку. Произошла совершенно неожиданная сцена. Когда Стасику удалось попасть в пасть волка, тот сорвался как бешеный и с яростным рычанием бросился на мальчика, вцепившись зубами в его горло. Конец мальчика казался неминуемым. К счастью, поблизости находился местный плотник; у него в руках оказался топор. Он сразу же ударил Волка по голове, а вторым ударом прикончил его. Стася истекал кровью. По зову ребятшек прибежала местная сестра. Она когда-то работала в больнице. Она моментально перевязала ему горло. Конечно, его немедленно отвезли в больницу. Предупрежденный Василий Васильевич вызвал из Одессы известного хирурга. Все меры были приняты, но Стасик навсегда остался безголосым, говорил шепотом и с трудом. Дедушка, узнав об этом злополучном происшествии, нашел недопустимым держать у себя хищного зверя».

Аленникова Н.С. Русская трагедия. Дороги дальние, невозвратные. – М: ЗАО Центрполиграф, 2010. – стр. 155-156.

1.3.1.2.11.2.2. Добровольська Ольга Василівна (23.07.1874-?)

Батько: Добровольський Василь Васильович, Штабс-Ротмістр, Мати: Калимахі Варвара Олександрівна, княжна.

«Свидетельство. 1874 г. № 33, июля 23-го рождена, и 24-го крещена Ольга, дочь штаб- ротмистра Василия Васильева Добровольскаго и законной жены его Варвары Александровой. Оба православного вероисповедания. Восприемники: лейтенант Федор Константинов Бредихин и вдова жена отставного майора Варвара Алексеева (-). МК Александро-Дар Николаевской церкви на 1874 г.»

ДАОО: Ф. 37, Оп.-2, Спр.-142

1.3.1.2.11.2.3. Добровольська Олександра Василівна (1878-?)

Батько: Добровольський Василь Васильович, Штабс-Ротмістр, Мати: Калимахі Варвара Олександрівна, княжна. **Чоловік: 1. Петровський Леонід Михайлович (1848-?), 2. Каншин Анатолій Анатолійович (22.05.1871-?), інженер шляхів сполучення, Титулярний Радник.**

1. Петровський Леонід Михайлович, дворянин Херсонського повіту.

«Свидетельство. 1896 г. № 8, апреля 3-го первым браком сочетались дворянин помещик Херсонской губернии и уезда Леонид Михайлов Петровский, православный, 48 лет и дворянка штабс-ротмистрша Александра Василюева Добровольская, православная, 18 лет. Поручители по женихе: дворянин Альфонс Адамович Валицкий и греческо-подданный Иоанн Георгиев Маврогордата. По невесте: Херсонский мещанин, купец Андрей Андреев Фальц и корпуса лесничества Херсонской губернии коллежский асессор Иполит Иполитов Прага. МК с. Александродара Николаевской церкви на 1896 г.

ДАМО: Ф. 193, Оп.-5, Спр.-45, арк. 66 зв.

2. Каншин Анатолій Анатолійович (22.05.1871-?) - інженер шляхів сполучення Управління залізниць. Земський начальник Жиздринського повіту Калужької губернії, Титулярний Радник.

«Уведомление. Министерство путей сообщения Управление по сооружению железных дорог. Канцелярия, 11 октября 1904 года № 15019. Санкт-Петербург. В Земский Отдел. Вследствие отношения от 2-го октября сего года за №21265 . Управление по сооружению железных дорог имеет честь уведомить Земский Отдел, что к переводу причисленного к Министерству Путей Сообщения, прикомандированного к Управлению по сооружению железных дорог, коллежского секретаря, инженера путей сообщения Каншина, на службу по ведомству Министерства Внутренних Дел, со стороны вышеназванного Управления препятствий не встречается, причем о времени перевода названного инженера, Управление просит не оставить уведомления. К сему Управление по сооружению железных дорог имеет часть присовокупить, что копия формулярного списка означенного инженера препровождена Г. Калужскому Губернатору, вследствие отношения его от 19-го июня сего года за № 4201. Начальник Управления. Подпись.»

РГИА: Ф.1291, Оп.30, Спр. 175, арк. 10.

« **Формулярный список о службе** Земского Начальника 1-го участка Жиздринского уезда Анатолия Анатольевича Каншина. Составлен в 1904 году.

Коллежский секретарь Анатолий Анатольевич Каншин, Земский Начальник 1-го участка Жиздринского уезда, родился 22 мая 1871 года. Вероисповедания православного. Знаков отличия не имеет. Содержания получает: жалования 1000 рублей, столовых 300 рублей. Окончил в 1899 году полный курс наук в Институте Инженеров путей Сообщения Императора Александра I с званием инженера путей сообщения с правом составления проектов и производства всякого рода строительных работ, и с правом на чин коллежского секретаря при вступлении на государственную службу. Отбывал воинскую повинность на правах вольноопределяющихся 1-го разряда и по свидетельствованию, произведенному 11 января 1900 года Комиссией учрежденною 23-й Артиллерийской бригады, признан по болезни совершенно не способным к прохождению как строевой так и не строевой службы. А потому уволен на всегда от военной службы с освобождением от зачисления в состав Государственного ополчения в чем выдано ему свидетельство за № 77. Приказами по Министерству Путей Сообщения 1) от 12 сентября 1900 года за № 46 определен на службу штатным по сему Министерству инженером IX класса и младшим инженером в экспедицию по производству изыскания направления железно-дорожных мест в Западном Крае с 15 июня 1900 г. 2) от 11 октября 1900 года за № 130 назначен штатным по Министерству инженером VIII класса и старшим инженером в экспедицию по производству изысканий направления железнодорожных линий в Западном Крае 1 сентября 1900 г. 3) от 28 февраля 1901 года за № 27 согласно прошению причислен к сему Министерству с прикомандированием к Управлению по сооружению железных дорог без содержания 1 января 1901 года. 4) от 13 мая 1901 года за № 63 назначен штатным по сему Министерству инженером IX

класа и начальником дистанции 2-го разряда по постройке Второй Екатерининской железной дороги с 1 марта 1901 года. Высочайшем приказом по Гражданскому ведомству от 9 июня 1901 года за № 48 утвержден по званию инженера путей сообщения в чине Коллежского секретаря со старшинством с 15 июня 1900 года. Приказом по Министерству Путей Сообщения от 18 июля 1904 года за № 85 за сокращением штата освобожден от занимаемой должности с причислением Министерства Путей Сообщения с прикомандированием к Управлению по сооружению железных дорог без содержания 16 мая 1904 года. Высочайшим приказом по Гражданскому ведомству от 25 октября 1904 года за № 79 переведен на службу по ведомству Министерства Внутренних Дел с утверждением в должности Земского Начальника 1-го участка Жиздринского уезда 25 октября 1904 года. Представлен к производству в чин Титулярного советника со старшинством с 15 июля 1903 года. Отношение Начальника Управления по сооружению железных дорог в Канцелярию Министра Путей Сообщения от 24/25 сентября 1903 года за № 12634. Владеет в пределах Жиздринского уезда Калужской губернии совместно с братом своим 2645 дес. 2124 саж. земли. В походах и сражениях не был. Штрафам и судам не подвергался. В отпуске был с 2-го января 1902 года на двадцать восемь дней и в срок явился. Холост.»

РГИА: Ф.1291, Оп.30, Спр. 175, арк. 12-14 зв.

« Книги вычетов в эмеритальную кассу инженеров путей сообщения за 1900г. Каншин Анатолий Анатольевич.

1901г. июня 15 - Высочайшим приказом по гражданскому ведомству от 9 июня за №48 в чине инженер-коллежского секретаря - с 15 июня 1900 года 1904г. Октября 15 – Высочайшим приказом по гражданскому ведомству от 4 октября за №74 в титулярные советники – с 15 июня 1903г. 1900г. сентября 12 – по министерству штатным инженером IX класса и младшим инженером в экспедицию по производству изысканий направления железнодорожных линий в Западном крае, с 15 июня. 1900г. октября 11 – по министерству штатным инженером VIII класса и старшим инженером в экспедиции по производству окончательных изысканий направления железнодорожных линий в Западном крае, с 1 сентября. 1901г. февраля 28 – к министерству с прикомандированием к Управлению по сооружения железных дорог, с 1 января. 1901г. мая 13 – штатным по министерству инженером IX класса и начальником дистанции 2 разряда по постройке второй Екатерининской железной дороги, с 1 марта. 1904г. июля 18 – к министерству, с прикомандированием к Управлению по сооружению железных дорог, с 16 мая.

Таблица жалования и вычетов с 1900 по 1904 год.

1900 г. Жалованья 705р 60 коп, столовых 705р 60 коп, внесено в кассу 64р50коп 1901 г....

1902 г. Жалованья 940р80коп, столовых 940р80коп, в кассу 131р76коп

1903 г. Жалованья 940р80коп, столовых 940р80коп, в кассу 131р76коп

1904 г. Жалованья 940р80коп, столовых столько же, в кассу 49р36коп.

РГИА: Ф.229, Оп.10, Спр.3530, арк. 32-33

У своїх мемуарах Ніна Сергіївна Алєннікова так пригадувала свою родичку Олександрю Василівну Каншину (Добровольську) :

«У Василя Васильевича были сын и дочь. Сын, женившись рано, также рано овдовел; дочь была замужем за очень состоятельным помещиком в Харькове. Она иногда приезжала гостить к родителям без мужа, который слыл за чудака и был нелюдим... Александра Васильевна, тетя Саша, мне очень понравилась. Она сразу же меня пригласила к себе в Харьков, по пути в Питер. Она была красивая, стройная брюнетка, смуглая, и во всем ее облике было что-то цыганское, бесшабашное. ... Было еще очень рано. Помывшись и приведя себя в порядок, я решила отправиться в город, чтобы разыскать мою тетку. Пришлось порядочно покрутиться в незнакомом городе, пока я нашла дом Александры Васильевны Каншиной. Я очень много слышала о ней от дяди Ахиллеса, который всегда восхищался ее красотой и умом. Наконец, набрела я на прелестный двухэтажный особняк, прекрасно меблированный, со сворой прислуги и приживалок. Экономку, Елену Артамоновну, я знала по Латовке, где она гостила. Это была очень экспансивная старая дева, веселого нрава, любящая мужчин, разгул и всякого рода веселье. Когда я очутилась в доме на Сумской, она меня встретила с радостным удивлением и восклицаниями. Александра Васильевна показалась мне еще более красивой, чем при нашей встрече в Латовке. Вошла она в пеньюаре, кое-как накинутом на плечи. В комнате было жарко, всюду топились печи, чувствовался приятный зимний уют, сознание тепла и благополучия, в то время как на дворе могла начаться снежная буря и затрещать мороз. Александра

Васильевна была очень смуглая брюнетка с тонкими чертами лица. Ее раскосые, темно-зеленые глаза с бутылочным оттенком, казалось, пожирали все, на чем их взгляд останавливался. Мне казалось, что я проваливаюсь в преисподнюю при ее взгляде. Причесана она была по старой моде, с шиньоном на макушке, но эта прическа, уродовавшая многих женщин, шла ей отлично, придавая особый стиль старой эпохи. Казалось, что она только что спустилась с какой-то известной художественной картины. Вместе с тем на ней также лежала печать цыганщины. Большие тяжелые кольца в ушах дополняли ее экзотическую красоту. После первых приветствий я добавила, что дядя Ахиллес ее большой поклонник. Моя вступительная фраза ей понравилась, она сказала, что счастлива была со мной познакомиться и просит меня погостить у нее подольше. Когда она узнала, что я остановилась в гостинице и что пробуду в Харькове всего лишь два дня, она пришла в ужас. После довольно шумного спора мне пришлось согласиться, чтобы ее лакей поехал в "Асторию" за моими вещами и что я пробуду эти два дня у нее... Она повела меня в мою комнату, тонувшую в коврах, пуфах и восточных подушках. В углу, как и полагалось, был старинный киот с белыми, ярко вышитыми рушниками, с оправленной серебром горевшей лампадой... Она усиленно меня расспрашивала про Латовку, особенно про земского начальника, в которого была безнадежно влюблена. ... Тетушка сказала, что начинает скучать и очень сожалеет, что оперетка только на два дня. Тут я уже не удержалась и выложила ей все мои приключения. Мое знакомство с ними, приезд в Харьков из-за их гастролей. Она вдруг страшно оживилась, нашла, что все это очень интересно, что она будет рада с ними познакомиться и что она пригласит всю труппу после спектакля к ней ужинать... Она сразу же позвонила в колокольчик и начала заказывать оторопелой кухарке обильный ужин. Лакею приказала принести из погреба побольше вин и шампанского. Особенно настаивала на коньяке и всевозможных ликерах... После обильного завтрака мы перебрались на большой мягкий диван, покрытый, как и всюду, восточным ковром и подушками. Мы потонули в нем с папиросами в зубах. ... Она высказалась, что находит меня совершенно незаурядным существом и радуется знакомству со мной. Когда лакей пришел доложить, что фаэтон готов, она сказала: "Возвращайся скорее, мы поедем осматривать мой Харьков, ты увидишь, какие у нас тут кондитерские и пирожные". Когда я вернулась, то застала Александру Васильевну в собольей шубе с красивой меховой шапочкой и в обитых мехом ботинках. От нее пахло крепкими, но приятными духами. Поехали мы в город без ее молчаливого приятеля, болтали всю дорогу. .. Мне казалось, что я ее знаю очень давно. Я высказала желание, чтобы она переехала жить в Петербург, на что она ответила, что не способна покинуть Харьков, к которому привязана и телом и душой. "Для меня нет лучше города, – говорила она. – Здесь я пережила лучшую эпоху моей жизни, бурную, но полную счастья. Каждый угол мне дорог".... Александра Васильевна вышла к столу в пеньюаре, слегка подкрашенная. Она казалась еще красивее и моложе при вечернем освещении. Вся она была полна жизни и задора. Закусив наскоро, мы быстро собрались и вышли на улицу, где нас ждал просторный экипаж. После спектакля все собрались в уютном доме Александры Васильевны. Огромные раздвинутые столы в столовой были накрыты. Горели старинные люстры, сновали лакеи, и чувствовалась атмосфера большого пира. Все были взвинчены после интересной оперетки... Она была в ударе и вся искрилась. Ею все восхищались. После ужина она пересела на диван с большой старой гитарой, заиграла на ней, и все пели хором. У меня никогда не было голоса. Я молча слушала мои любимые украинские песни.... Проснулись мы в двенадцать часов. Выяснилось, что вся труппа оставалась ночевать. Александра Васильевна сказала, что еще столько же можно было уложить. Сонные фигуры начали выползать из всех комнат. В столовой кипел самовар, на столе лежали яйца, покрытые салфеткой, ветчина разных сортов и всевозможные булки и бублики. Александра Васильевна ходила в своем пеньюаре с широкими рукавами, распоряжалась, покуривая папиросу.... К утру Александра Васильевна послала лакея за цыганами, велела, чтобы пришли петь к нам в кабинет. Они вошли так просто, как к себе домой.... Они сразу запели хором. Пожилые цыгане заиграли на гитарах, хор снова подхватил. Александра Васильевна подошла ближе к ним и велела петь "Очи черные", а затем "Я цыганка, мало дела мне до горя и забот". Старый цыган сказал ей, что она сама похожа на цыганку, что ей надо все бросить и идти петь в их хоре.... Это так понравилось моей эксцентричной тетушке, что она сразу же решила их вознаградить и тут же подарила им 100 рублей. Восторг был неопишуваний. Цыгане пели без конца, молодые пустились в пляс, даже старая цыганка затанцевала. Им подносили шампанское».

Аленникова Н.С. Русская трагедия. Дороги дальние, невозвратные. – М: ЗАО Центрполиграф, 2010. – стр. 94-97.

1.3.1.2.11.3.1. Добровольський Олександр Вікторович (1879-?).

Батько: Добровольський Віктор Васильович . Мати: Добровольська Віра Миколаївна.

Поміщик с. Полтавки Херсонського повіту Херсонської губернії

В РДА (м. Санкт-Петербург) зберігається справа про заставу маєтку при с. Полтавка Добровольським Олександром Вікторовичем за 1905 р. В ній присутні наступні відомості: «Дело отделения № 857 1905 г. БАНКА № 700 1905 г. А.В. Добровольский. Херсонская губ и уезд, имение при д. Полтавке. По свидетельству старшего нотариуса Херсонского окружного суда от 21 сентября 1905 г. № 1603 земли 233 десятины и 1714 сажени. Из неё усадебной 3, пахотной 200 дес. и 1714 саж. Лесной 3 десятины: Итого удобной 206 д. 1714 саж. Район нормальных оценок 25 руб. Имение оценено банком 32716 р. по 158.7 р. за удобную десятину. Ссуда банка разрешена в 19600 р. Срок: 66 лет и 6 мес.

Залоговое свидетельство

1905 г. сентября 21 дня видно это свидетельство старшим нотариусом Херсонского окружного суда дворянину Александру Викторовичу Добровольскому для представления его залогом в Государственный Дворянский Земельный банк в том: 1) что ему принадлежит участок земли в 233 дес. с 1714 кв. саж., состоящий Херсонской губернии и уезда, Широковской волости при д. Полтавке, в границах: с севера участок Аркадия Добровольского, с юга – участком Евгении, Елизаветы и Виктора Добровольских и с запада участок Глафиры Шиманской, доставшийся ему Добровольскому по раздельному акту, учиненному им с Виктором, Евгением и др. Добровольскими утвержденному 3 февраля 1905 г. за № 36; 2) что на имуществе этом исков, прав опеки нет, что видно из отношения Херсонского окружного суда от 20 сентября сего года № 1550 и Херсонского сиротского суда от 10 сентября сего года за № 1066, но числится земских сборов 65 руб. 84 коп, как сообщила Херсонская уездная управа 12 сентября сего .года за № 1215/11017 и 3) что на имении этом числится запрещение: за выдачу ссуды в сумме 3 000 руб.. из Государственного Дворянского Земельного банка по свидетельству 21 февраля 1890г. за № 23. Перевод зотр. 1905 года суда. 36 ; 253. Гербовый и канцелярский сбор взыскан. По реестру выписям № 1603запрещение положено по сборнику 1905 г. Стр. 318 № 1997. И.д. старшего нотариуса подпись ...

Постановление Одесского отделения Государственного Дворянского Земельного Банка от 10 октября 1905 г..

Предъявляемое к перезалогу имение г. Добровольского Александра Викторовича расположено в Херсонском уезде в районе Криворожских железных рудников и находится на расстоянии 145 в. От Херсона, 206 от м. Кривой Рог, 5 верстах от станции железной дороги «Латовка». Преобладающая почва имения глинистый чернозем глубиною до аршина, подпочва – красная глина. Обводнение заключается в двух прудах, из коих меньший в сухие годы высыхает, 5 колодцах и роднике. Живого инвентаря в имении на 4060 р., а мертвого на 1767 р., имение хорошо обстроено, но постройки в оценку не включаются. Имение это с 1899 по 1902 г. состояло в аренде, западная часть его до пруда – по 9 руб. за десятину, а восточная по 7 руб. 50 коп., с 1902 г. в течение двух лет западная часть в кол-ве 105 десятин. была в аренде за плату по 8 руб. 60 коп., а восточная в количестве 81 десятина. по 7 руб. 50 коп. Причем арендаторы кроме арендной платы должны были предоставить экономии: 3 саж. Половы, 5 с. Соломы, выпас для 14 лошадей и 6 коров, что в среднем оценивается не менее чем по 1 руб. за десятину, следовательно доходность 105 л. Будет равна 9 руб. 60 коп. от десятины, а 81 д. – 8 р. 50 к. от десятины. Валовых доход членом –оценщиком Яницким исчислен в 2147 руб.70 коп., чистый 1962 руб. 99 коп. или по 9 руб. 52 коп. на удобную десятину. На имение задолженность всего 2668 р. 92 к. При межевании границ участков в августа 1905 г. выявилась лишняя земля сверх указанного на плане количества. Итого А.В. Добровольскому принадлежало 238 дес. 901 саж., в том числе неудобной 10 дес. 1795 саж.»

РГИА: Ф. 593, Оп. 25, Спр. 501. Арк. 4-8.

«Копия акта, внесенного в крепостную книгу Херсонского Нотариального Архива по Херсонскому уезду на 1905 г. Книга 1-я, часть 1-я, стр. 36 обор. № 36. 1904 года декабря 31 дня явился ко Владимиру Александровичу Мезенцеву, И.д. Херсонского Нотариуса Евгения Николаевича Давыдова, в контору его находящуюся по Суворовской улице в доме Хиланая, известный ему лично и к совершению актов законную правоспособность имеющий помощник присяжного поверенного Соломон Львович Невельштайн, живущий во второй части г. Херсона, в доме Скарлата, действующий по представленной ему в подлиннике доверенности, выданной ему законно-правоспособными к совершению актов: женою дворянина Анною Платоновною

Полятылло, по первому мужу Добровольскою, женою дворянина Глафирию Викторовною Шиманскою, урожденною Добровольскою, несовершеннолетней дворянкою Евгениею Викторовною Добровольскою, несовершеннолетним дворянином Аркадием Викторovichем Добровольским и дворянином Александром Викторovichем Добровольским последним лично за себя и как опекуном над личностью и имуществом малолетних детей умершего дворянина Виктора Васильевича Добровольского – Виктора, Елены, Елизаветы Викторovichей Добровольских. Явленной в конторе Криворожского нотариуса Зубенко 2 июня 1904 года № 2069. В сопровождении лично ему известных свидетелей: Херсонского мещанина Федора Алексеевича Полуянова, и отставного фельдшера Андрея Лукьяновича Щуцкого, живущий в 4-й части г. Херсона: 1-й в доме Долиновского; 2-й в доме Романова. И представил ему, Нотариусу, для совершения раздельного акта утвержденного Херсонским Окружным Судом 19 ноября 1904 года просит онаго следующего содержания: Наследники умершего дворянина Виктора Васильева Добровольского Анна Платоновна Добровольская по второму мужу Полятылло, сыновья покойного – Александр, Аркадий с согласия своего попечителя Георгия Васильевича Добровольского и Виктор в лице опекуна своего дворянина Александра Викторovichа Добровольского, дочери покойного: Глафира, по мужу Шиманская, Евгения, с согласия попечителя Георгия Васильевича Добровольского, малолетние Елена и Елизавета в лице опекуна своего дворянина Александра Викторovichа Добровольского пришли к соглашению о разделе между ними доставшегося от вышеупомянутого покойного Виктора Васильевича Добровольского наследства полюбовно в законных долях, согласно 1128, 1130, 1131 и 1136 ст.т.х.ч. 1 зал. А именно: 1) полюбовному разделу подлежит одна тысяча двести двадцать семь десятин 1005 кв. саж. земли состоящей Херсонской губернии и уезда 4-го стана Широковской волости, при д. Полтавке, доставшейся наследодателю от отца его отставного Поручика Василия Степановича Добровольского по выделенному акту утвержденному 9 октября 1875 года под № 42; 2) означенное имущество перешло у всем наследникам кроме Елизаветы Добровольской по нотариальному духовному завещанию, утвержденному к исполнению Херсонским Окружным Судом 14 июня 1894 года, а к Елизавете Добровольской по Определению состоявшемуся от 4 ноября 1894 года об утверждении ее в праве наследства, каждому в законной доле; 3) на означенное выше имение изъявил согласие Государственный Дворянский Земельный Банк, где это имение заложено. В свидетельстве выданному Одесским отделением сего банка 20 сентября 1904 года за № 10683 с переводом на делимые части им ссуды по предварительном внесении в досрочное погашение остатка капитального долга соответствующего части первоначальной ссуды, в сумме двухсот рублей; 4) на основании изложенного каждому из наследников причитается следующие количество земли в указанных ниже границах: А) дочь завещателя Глафиры Викторовны Добровольской по мужу Шиманская получает из всего имения участок в количестве восьмидесяти семи десятин 1543 кв. саж. В границах: с Севера земля графини Апраксиной, с востока – участки земли Аркадия и Александра Добровольских, с юга- участок земли Анны Полетылло, а с запада земля Фейша. На этот участок оцененный банком в две тысячи десятин девять рублей переводится остаток капитального долга составляющий часть первоначальной ссуды в сумме одной тысячи трехсот рублей. А именно: тысяча сто шестьдесят девять рублей шесть копеек и часть Майского 1904 года платежа четырнадцать руб. две коп. Б) вдова завещателя Анна Платоновна Добровольская, по второму мужу Полетылло получает участок в количестве ста семидесяти пяти десятин шести сот восьмидесяти шести кв. саж. В границах: с севера- участки Глафиры Шиманской и Александра Добровольского, с востока – участок Евгении Добровольской, с юга земля Миллера и запада земли Фондис и Фейш. На этот участок заложенный банком на четыре тысячи сто шестнадцать рублей переводится остаток капитального долга в две тысячи сто пятьдесят восемь рублей двадцать семь копеек, соответствующий первоначальной ссуде в две тысячи четыреста рублей и часть Майского 1904 года платежа двадцать пять рублей пятьдесят девять копеек. В) дочь завещателя Евгения Викторовны Добровольской получает участок в количестве восьмидесяти семи десятин 1543 кв. саж. В границах: с севера – участок Александра Добровольского, с востока – участки Елены и Елизаветы Добровольских, с юга – земля Марии Сорочинкой, с запада – участок Анны Полетылло. На этот участок оцененный банком в две тысячи двести девять руб. переводится остаток долга в тысяча сто шестьдесят девять руб. соответствующей части первоначальной ссуды в тысячу триста руб. а часть Майского 1904 года платежа четырнадцать рублей две коп. Г) дочь завещателя Елена Викторовна Добровольская

получает участок в количестве восьмидесяти семи десятин 1543 кв. саж. В границах: с севера - участок Елизаветы Добровольской, с востока – участок Виктора Добровольского, с юга земля Сорочинской, с запада – участок Евгении Добровольской. На этот участок оцененный банком в две тысячи двести десять руб. переводится остаток капитального долга в сумме одной тысячи ста шестидесяти девяти руб. составляющий части первоначальной ссуды в тысячу триста руб. и часть Майского 1904 года четырнадцать руб. две коп. ; Д) дочь наследодателя Елизавета Викторовна Добровольская получает участок в количестве восьмидесяти семи десятин 1543 кв. саж. Земли в границах: с севера – участок Александра Добровольского, с востока – участок Виктора Добровольского, с юга – участок Елены Добровольской, с запада – участок Евгении Добровольской. На этот участок оцененный банком в две тысячи двести девять руб. переводится остаток капитального долга в одну тысячу сто шестьдесят девять руб. две коп. соответствующие части первоначальной ссуды в одну тысячу триста руб. и часть Майского 1904 года платежа четырнадцать руб. две коп. Е) сын завещателя Виктор Викторович Добровольский получает участок в количестве двухсот тридцати трех десятин и одной тысячи семисот четырнадцати кв. саж. земли. В границах: с севера – участок Александра Добровольского, с востока – земли Василия и Андрея Добровольских, с юга – земля Марии Сорочинской, с запада – участок Елены и Елизаветы Добровольских. На этот участок оцененный банком в пять тысяч триста пятьдесят семь руб. переводится остаток с капитального долга в сумме двух тысяч восемьсот семидесяти руб. соответствующий части первоначальной ссуды в три тысячи двадцать руб. и часть Майского 1904 года платежа тридцать руб. Ж) сын завещателя Александр Викторович Добровольский получает участок в количестве двухсот тридцати трех десятин одной тысячи семисот четырнадцати кв. саж. В границах: с севера – участок Аркадия Добровольского, с востока – земля Василия Добровольского, с юга – участки Евгении, Елизаветы и Виктора Добровольских, с запада – участок Глафиры Шиманской. На этот участок земли оцененный в пять тысяч сорок четыре руб. переводится остаток капитального долга в две тысячи шестьсот девяносто семь руб. соответствующий части первоначальной ссуды в три тысячи руб. и часть Майского 1904 года платежа тридцать два руб. тридцать шесть копеек. З) сын завещателя Аркадий Викторович Добровольский получает участок в количестве двухсот тридцати трех десятин одной тысячи семисот четырнадцати кв. саж. земли. В границах: с севера – земли графини Апраксиной и барона Герварта, с востока – земля Василия Добровольского, с юга – участок Александра Добровольского, с запада – участок Глафиры Шиманской. На этот участок оцененный банком в пять тысяч сто семьдесят рублей, переводится остаток капитального долга в сумме двух тысяч семисот восьмидесяти семи руб. соответствующий части первоначальной ссуды в три тысячи сто руб. и часть Майского 1904 г. платежа тридцать три рубля сорок три коп. Означенный раздел учинен с тем, что сын наследодателя Александр Викторович Добровольский обязан уплатить сонаследникам своим условленные суммы за отходящие в его пользу усадебные постройки, а именно: по заявлению поверенного сонаследников Аркадию и Виктору Добровольским по тысяче рублей каждому. Цена всему делимому имению по совести определена в тридцать тысяч семисот рублей, включая в эту сумму долг Дворянскому Земельному Банку 15476 руб. 43 коп. К совершению сего акта были ему, и.д. Нотариуса представленные упомянутые в нем документы в подлинниках. Акт сей совершен Херсонским Нотариусом Давыдовым, утвержден Старшим нотариусом 3 февраля 1905 года и определено выдать главную выписку лист гербовой бумаги в 64 руб. цены Александру Викторовичу Добровольскому»

ДАДНО: Ф. 523, Оп. 1, Спр. 120, арк. 3-6 зв.

1.3.1.2.11.3.1. Добровольська (Шиманська) Глафіра Вікторівна (29.06.1882-?).

Батько: Добровольський Віктор Васильович . Мати: Добровольська Ганна Платонівна.

Чоловік: Шиманський, Капітан.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества, Херсонский Окружной Суд, в силу состоявшегося 30 июня 1892 года определения своего и на основании представленных в Окружной Суд документов, выдал сие свидетельство дочери Потомственного Дворянина Глафире Викторовне Добровольской, записанной в Метрической книге Херсонского уезда Архангело Михайловской церкви с. Николаевки 1-й за тысяча восемьсот восемьдесят второй год части первой о родившихся под № 25. В том, что она родилась двадцать девятого июня тысяча восемьсот восемьдесят второго года. Родители ее: Виктор Васильевич Добровольский потомственный

дворянин вероисповедания православного и законная его жена Анна Платоновна вероисповедания православного второбрачный. Крещена 13 июля тысяча восемьсот восемьдесят второго года, вероисповедания православного. Восприемниками при крещении были: сын Коллежского Советника Владимир Маркович Добровольский и Николаевского 2-й гильдии купца дочь девица Глафира Николаевна Ушакова. Гербовый сбор взыскан. Августа тридцать первого дня тысяча восемьсот девяносто второго года.»

Родичка Добровольських Ніна Сергіївна Алєннікова у своїх мемуарах так пригадувала про свої зустрічі с Глафірою Вікторівною Шиманською (Добровольською):

«Началась для меня очень приятная, веселая жизнь в Одессе. Недалеко от нас жил Витя с женой Софьей Николаевной. Я постоянно к ним бегала и встречала там его сестру Глафиру Викторовну с мужем. Он был моряк добровольного флота, поляк по происхождению. Его фамилия была Шиманский. Будучи капитаном дальнего плавания, он часто совершал большие путешествия на Дальний Восток. Привозил массу интересных вещей. Их квартира была очень оригинально обставлена и походила на игрушку. Больше всего было китайских и японских вещей, да и мебель, почти вся, была оттуда. ... У Шиманских была девочка Маруся, лет семи, и они всегда приводили ее с собой. Летом Шиманские снимали дачу за городом, на берегу моря, купались и наслаждались природой. С тетей Глашей мы очень сошлись. Мне все говорили, что она очень была похожа на мою покойную мать. Это было неудивительно: они были двоюродные сестры. ... Вскоре в Одессе я отыскала мою прелестную тетю Глашу. Мы стали часто встречаться и помогали друг другу как могли. Она была старая одесситка, имела много знакомых и родственников Добровольских, поэтому ей было легче разворачиваться, чем нам... 1920 год. Случилось мне встретить в Париже знакомых, которые меня уговорили поступить с ними в учреждение "Зеленый попугай". Это было двухэтажное помещение, внизу разрисовывались куклы, птицы и статуэтки. Там же работала со мной тетя Глаша со своей дочкой Марусей; они совсем недавно приехали из Одессы, выписанные сестрой Глафиры, тетей Женей, проживающей очень давно в Париже, замужем за французом. Муж тети Глаши очень вскоре по приезде в Париж скоропостижно скончался, не успев нигде устроиться. Они обе начали свою борьбу за существование. "Зеленый попугай" нас объединил. **Шиманские.** Судьба Глафиры Викторовны. Шиманской в эмиграции оказалась особенно печальной. Глафира Викторовна окончила институт в Одессе с шифром и была очень интеллигентной женщиной ("Вот почему я так хорошо мою полы", – говорила она с грустной усмешкой...). После смерти мужа и "Попугая" ей не удалось как следует устроить свою жизнь, и она в конце концов стала служить привратницей, выполняя немало тяжелой работы в заведении для священников, принадлежащем иезуитам. Располагалось оно в центре Парижа. На этом своем посту она и скончалась в 1952 г. Ее дочь Маруся вышла замуж за француза, много лет жившего в России (его фамилия Полед), но они не на много пережили Глашу и все покоятся на деревенском кладбище рядом со склепом семьи Дон.»

Алєннікова Н.С. Русская трагедия. Дороги дальние, невозвратные. – М: ЗАО Центрполиграф, 2010.

1.3.1.2.11.3.1. Добровольська (Цикаліоті) Євгенія Вікторівна (29.06.1882-?).

Батько: Добровольський Віктор Васильович . Мати: Добровольська Ганна Платонівна.
Чоловік: Цикаліоті.

«**Свидетельство.** По Указу Его Императорского Величества, Херсонский Окружной Суд, в силу состоявшегося 30 июня 1892 года определения своего и на основании представленных в Окружной Суд документов, выдал сие свидетельство дочери Потомственного Дворянина Евгении Викторовне Добровольской, записанной в Метрической книге Херсонского уезда Николаевской церкви села Александродара за тысяча восемьсот восемьдесят пятый год части первой о родившихся под № 5. В том, что она родилась первого января тысяча восемьсот восемьдесят пятого года. Родители ее: Виктор Васильевич Добровольский потомственный дворянин вероисповедания православного и законная его жена Анна Платоновна вероисповедания православного второбрачный. Крещена 30 января тысяча восемьсот восемьдесят пятого года, вероисповедания православного. Восприемниками при крещении были: Потомственный Дворянин Андрей Васильевич Добровольский и Николаевского 2-й гильдии купца дочь Евдокия Николаевна Ушакова. Гербовый сбор взыскан. Августа тридцать первого дня тысяча восемьсот девяносто второго года».

«Свидетельство. Государственный Дворянский Земельный Банк. Одесское отделение. Апреля 28 дня 1906 года № 4413. Г. Одесса. Дано сие от Одесского отделения Государственного Дворянского Земельного Банка Дворянке Евгении Викторовне Цикалиоти, урожденной Добровольской в том, что Банк не встречает препятствий к залогу под частную закладную имения ее состоящего Херсонской губернии, Херсонского уезда при д. Полтавке, заключающего в себе всего по вновь представленному плану 91 десятину 257 саж. и принятого в залог Государственным Дворянским Земельным Банком за выданную ссуду в размере 1300 рублей (ссуда № 111280), сроком на 51 год и 9 месяцев, считая с 1 мая 1890 года Капитального долга на этом имении по расчету на 31 октября 1906 года 3% 1143 руб. 43 коп. Ноябрьский 1905 г. платеж 27 руб. 63 коп. пени 83 коп. За не взыск недоимок. Зав. Управляющего (Подпись).

ДАДнО: Ф.523, Оп.1, Спр. 121, арк. 3

1.3.1.2.11.3.1. Добровольський Аркадій Вікторович (18.02.1887-27.06.1956). Вчений - археолог.

Батько: Добровольський Віктор Васильович. Мати: Добровольська Віра Миколаївна. Діти: Микола.

А.В. Добровольський - український археолог, кандидат історичних наук. [старший науковий співробітник Інституту археології АН УРСР](#), завідувач відділу. Автор наукових праць: «Бериславський скарб бронзової доби» - 1948 р.; «Землеробське поселення перших століть нашої ери на р. Інгульці» - 1950 р.; «Печера коло с. Іллінки, Одеської області.» - 1850 р.; «Талькові ливарні матриці бронзової доби з Херсонщини» - 1950 р. та ін.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества, Херсонский Окружной Суд, в силу состоящегося 30 июня 1892 года определения своего и на основании представленных в Окружной Суд документов, выдал сие свидетельство дочери Потомственного Дворянина Аркадию Викторовичу Добровольскому, записанному в Метрической книге Херсонского уезда Николаевской церкви села Александродара за тысяча восемьсот восемьдесят седьмой год части первой о родившихся под № 11. В том, что он родился восемнадцатого февраля тысяча восемьсот восемьдесят седьмого года. Родители ее: Виктор Васильевич Добровольский потомственный дворянин вероисповедания православного и законная его жена Анна Платоновна вероисповедания православного второбрачный. Крещен 3 марта тысяча восемьсот восемьдесят седьмого года, вероисповедания православного. Восприемниками при крещении были: Дворянин Николай Петрович Гусаковский и Николаевского 2-й гильдии купца дочь Евдокия Николаевна Ушакова. Гербовый сбор взыскан. Августа тридцать первого дня тысяча восемьсот девяносто второго года.»

«Аркадій Вікторович Добровольський (18.02.1887-27.06.1956 рр.)

Археолог, кандидат історичних наук, визнаний фахівець з досліджень археології та історії первісного суспільства на території України.

А.В. Добровольський народився 18 лютого 1887 року в с. Полтавці, яке за сучасним адміністративним поділом знаходиться в Широківському районі Дніпропетровської області в дворянській родині.. Дитячі та юнацькі роки провів в Одесі, де отримав середню освіту. Там же, в Одесі, вступив до Новоросійського університету на філософський факультет. Ще 1905 року, відвідавши Одеський археологічний музей, Аркадій Добровольський зацікавився давніми написами грецькою та латинською мовами на каменях. Дійсно, надмогильних присвят, декретів та інших написів, які зараз надають заслужену загальноєвропейську славу цьому музею, вже тоді було зібрано досить багато. Юнак звернувся до працівника музею, відомого дослідника Є.Р. Фон Штерна, з проханням про отримання дозволу для вивчення музейного зібрання та для роботи в музейній бібліотеці. Метою занять були розшифровка та прочитання написів. Ентузіазм та здібності Аркадія фон Штерну сподобались, і він такий дозвіл надав. Але, при цьому, зауважив, що усі написи вже не тільки прочитано, а й опубліковано. Усе ж порадив зайнятися вивченням античного розділу музею. У що юнак і поринув. Однак, античні древності цікавили Аркадія недовго. Він зацікавився простими, на перший погляд, непоказними й примітивними, речами: знаряддями праці з каменю та бронзи, грубозліпленими посудинами, найдавнішою зброєю – тобто первісними старожитностями. Первісна археологія здалася йому, хоч і не такою показною, як антична, але набагато загадковішою та романтичною. Сам А.В. Добровольський писав пізніше: "На тих старожитностях я зупинився, пристрастився, а, пізніше, і спеціалізувався". Таким чином, студент-філософ Аркадій Добровольський з 1905 по 1910 роки активно вивчав археологію, допомагав працівникам Одеського археологічного музею. А відтак, ще до закінчення університету,

став фахівцем з давньої історії Північного Причорномор'я. Однак, ще в студентські роки Аркадій Добровольський розпочав активне листування з херсонським археологом, засновником Херсонського музею старожитностей, Віктором Івановичем Гошкевичем. Листування носило науковий характер, були дискусії та інформування про археологічні новинки. Особливо жвава дискусія виникла між ними щодо кімерійської проблематики. Можливо, дивними виглядають такі стосунки між досвідченим та визнаним дослідником і початківцем-студентом. Але це не дивувало тих, хто добре знав Гошкевича. Він був демократичною й прихильною до всіх творчих особистостей людиною. Однак особистого знайомства на той час між ними не було. Улітку 1910 року А.В. Добровольський уперше вирушив до Херсона. Основною метою він мав ознайомлення з музеєм. Музей дійсно справив на нього величезне враження, але ще більше враження він отримав від спілкування з Гошкевичем. Його вразила простота у взаємостосунках, поважливе до нього, молодого студента, ставлення. Віктор Іванович у той час проводив розкопки курганів біля Херсона. Він запропонував Аркадію розкопати один з них під його "Відкритий лист". Добровольський, звичайно, погодився. Уклав у ці роботи всі свої знання та навички, за що отримав похвалу від Віктора Івановича. Цей досвід дуже допоміг А.В. Добровольському вже через 2 роки. Але першу польову археологічну "розвідку боєм" він отримав усе ж під Херсоном, і тому може вважатись учнем та носієм як одеських, так і херсонських археологічних традицій. 1912 року Добровольський закінчив університет. Відразу він розпочав свою власну археологічну практику. Це були розкопки кургану у передмісті Одеси – Слободка-Романівка. Проводилися вони протягом 1912-1913 років. Аркадій Вікторович так писав у своїй науковій автобіографії: "Це був, так би мовити, вже цілком офіційний мій вступ до археології". Але тут він вперше зіткнувся з проблемою "білянаукових" інтересів. На авторство цих розкопок стали претендувати деякі члени Одеського Товариства історії та давнини, тільки на тій підставі, що вони були присутніми на розкопках, а самі розкопки проводились під егідою Товариства. Довести своє авторство розкопок Добровольському вдалося. Адже Щоденник розкопок та інша польова документація велися Аркадієм і тому були тільки у нього. Уся проблема була чисто формальною – майже до початку робіт Добровольський був студентом, а студенти не мали права бути членами Одеського Товариства історії та давнини. Однак наслідки розкопок було все ж опубліковано в "Записках..." цього Товариства 1915 року, і це була перша наукова публікація А.В. Добровольського. Цьому передували такі події. Після закінчення університету Добровольського було подано для балотування в дійсні члени Товариства, разом з більш досвідченим дослідником А.А. Браунером. Однак обох, на диво, було обрано тільки в члени-кореспонденти. Браунер свій диплом повернув та відмовився від "високої честі". Добровольський А.В., як більш молодий дослідник, цим задовольнився, і таким чином отримав право друкуватися у "Записках Одесского общества истории и древностей".

Ураховуючи несприятливу в цілому творчу ситуацію в одеській археології того часу, А.В. Добровольський усе більше й більше схилився до співпраці з Херсонським музеєм старожитностей та з Віктором Івановичем Гошкевичем.

З 1914 по 1932 роки він вже увесь час був пов'язаний з херсонською археологією та з музеєм. З 1925 року він починає працювати науковим співробітником Херсонського музею, одночасно викладаючи в Інституті народної освіти. За період з 1914 по 1928 роки Добровольський провів розкопки кількох курганів, досконало обстежив береги Інгульця, від впадіння у Дніпро до с. Мала Сейдеменуха, провів розкопки землеробських поселень по Інгульцю, дослідив поселення доби бронзи біля м. Берислава та біля с. Нова Олександрівка. Написав кілька важливих та цікавих наукових праць.

З 1928 року А.В. Добровольського було залучено до робіт Дніпростроївської археологічної експедиції, що працювала в зоні майбутнього затоплення водосховища Дніпрогесу (як до підняття рівня води, так і після). Саме там Добровольський А.В. здійснив величезний обсяг польових досліджень. Неоціненний внесок зробив він у вивчення археологічних пам'яток порожистої частини Дніпра. За виразом самого Аркадія Вікторовича, "тут відкрилась небачена до того ніким картина розвитку неоліту, енеоліту та бронзової доби, у хронологічному та культурному аспектах". Постійна нестача часу, бажання врятувати від повного знищення якомога більшу кількість пам'яток археології, робили роботи Дніпробудівської експедиції дійсно героїчними. Добровольський зазначав: "Багато мені довелося попрацювати для підняття авторитетності експедиції Дніпробуду у цілому, а стосовно своїх розкопок й особливо. Незважаючи на поспішність роботи цієї експедиції,

усе ж вдалося, по-перше, виконати основні роботи в призначений термін, а по-друге, зафіксувати розкопки звітами-щоденниками, а матеріали усі зашифрувати, кожний окремо. В цьому, перш за все, цінність робіт цієї експедиції, а це результат моєї невтомної роботи в експедиції".

Постійні дослідження в Надпоріжжі з 1928 року призвели до того, що А.В. Добровольський переходить 1932 року до Дніпропетровського історико-археологічного музею, де пропрацював 6 років. 1938 року Аркадій Вікторович повернувся до Одеси. Але в Одеському археологічному музеї він попрацював тільки до наступного, 1939 року.

1939 року А.В. Добровольського було зараховано на посаду старшого наукового співробітника Інституту археології АН УРСР. З Києвом та Інститутом археології відтоді була пов'язана його наукова діяльність до кінця життя. В 1948-1949 роках А.В. Добровольський читав курс археології на історичному факультеті Київського державного університету ім. Шевченка.

Після завершення Другої світової війни Аркадій Вікторович продовжував археологічні дослідження в Надпоріжжі та на півдні України. В останній період свого життя, з 1951 р., вчений знову повернувся до досліджень на території Херсонщини. Пов'язано це було з тим, що він очолив одну з великих охоронних експедицій з вивчення пам'яток у зоні будівництва Каховської ГЕС. З цим періодом діяльності були пов'язані розкопки таких видатних пам'яток, як Золотобалківське пізньоскіфське поселення I ст. до н.е. – II ст. н.е. та поселення доби середньої бронзи – Бабине III.

1954 року А.В. Добровольського призначено завідувачем відділу первісної археології Інституту археології, тобто він став фактичним керівником усіх археологічних досліджень первісної доби в Україні. Але передчасна смерть у 1956 році не дала йому можливості повною мірою розкрити свої організаторські здібності на цій посаді.

Аркадій Вікторович Добровольський – вчений, який увійшов до археологічної еліти перш за все своїми польовими дослідженнями – відкриттям та розкопками низки видатних археологічних пам'яток. Серед них: пізньопалеолітична стоянка Кайстрова балка IV (1932-1933 рр.); неолітні і енеолітичні поселення та могильники – Середній Стог (1927 р.), Собачки-Вовчок (1928-1929 рр.), Виноградний острів (1929-1930 рр.), Ігрені (1945-1946 рр.), Чаплі (1950 р.); пам'ятки доби бронзи – Дурна Скеля (1928 р.), Стрільча скеля (1946 р.), Сабатинівка (1947 р.), Бабине III (1954 р.); трипільське поселення біля с. Сабатинівка (1938-1939, 1947 рр.), Золотобалківське пізньоскіфське поселення (1951-1953 рр.).

Розкопчними роботами в Надпоріжжі А.В. Добровольський фактично розпочав дослідження з пізнього неоліту та енеоліту степової зони України. Ці роки з точки зору подальших досліджень раннього періоду арійської проблематики мали велике міжнародне значення. Помер Аркадій Вікторович Добровольський 27 червня 1956 року в Києві, на 72 році життя».

Електронний ресурс: <https://krai.lib.kherson.ua/d3-peopl-1.htm>

1.3.1.2.11.3.1. Добровольський Віктор Вікторович (04.11.1888-?), Прапорщик запасу.

Батько: Добровольський Віктор Васильович . Мати: Добровольська Віра Миколаївна.
Дружина: Добровольська Софія Петрівна.

«Свидетельство. По Указу Его Императорского Величества, Херсонский Окружной Суд, в силу состоящегося 30 июня 1892 года определения своего и на основании представленных в Окружной Суд документов, выдал сие свидетельство дочери Потомственного Дворянина Виктору Викторовичу Добровольскому, записанному в Метрической книге Херсонского уезда Николаевской церкви села Александродара за тысяча восемьсот восемьдесят восьмой год части первой о родившихся под № 108. В том, что он родился двадцать четвертого ноября тысяча восемьсот восемьдесят восьмого года. Родители ее: Виктор Васильевич Добровольский потомственный дворянин вероисповедания православного и законная его жена Анна Платоновна вероисповедания православного второбрачный. Крещен 12 декабря тысяча восемьсот восемьдесят восьмого года, вероисповедания православного. Восприемниками при крещении были: Дворянин Николай Адамович Гусаковский и дочь Коллежского Советника Мария Марковна Добровольская. Гербовый сбор взыскан. Августа тридцать первого дня тысяча восемьсот девяносто второго года.»

«О производстве нижних чинов в прапорщики Запаса Артиллерии по Одесскому военному округу 30 сентября 1913 года №4063. г. Одесса.

Представляя при сем документы на младшего офицера из вольноопределяющихся 4-й батальон вверенной мне бригады Виктора Добровольского прошу ходатайства о производстве его в прапорщики запаса по Одесскому уезду. Доношу, что вольноопределяющийся Добровольский - русский.

Приложение - послужной список , аттестат за №25, подписка о непринадлежности к тайным обществам. Генерал - майор. Бригадный адъютант поручик де Жерж. Главный штаб 11 сентября №87944 Начальник 15-й пехотной дивизии генерал-лейтенант Бурадоцкий Начальник штаба полковник Хануков 5 октября 1913 года. №2919, г. Одесса 4 батарея 5 артиллерийской бригады на младшего фейерверкера из вольноопределяющихся **Виктора Викторовича Добровольского**. Звание или сословие и общество к которому принадлежит : Потомственный дворянин. Год, месяц и число рождения - 1888 года, ноября 24. Вероисповедания – православного, - женат, жена София Петровна, православного. К какому разряду принадлежит с обозначением числа курса - к первому разряду . Диплом от 9 октября за №42123. Выдан педагогическим советом императорского Новороссийского Университета. Не имеет (к вопросу имеет ли к принятию документа об образовании, то знает ли грамоту ремесло и промысл). Зачислен в 4 батальон 15 артиллерийской бригады вольноопределяющимся 15 сентября 1912 года. Начало службы считает 1 октября 1912 года. Командирован в Бригадную учебную команду 2 октября 1912 года. Бомбардиром 8 февраля 1913 года. Окончил курс бригадной учебной команды - 25 апреля 1913 года. Награжден светло-бронзовой медалью в память 300 летия дома Романовых, 30 мая 1913 года. Младшим фейерверкером 25 июля 1913 года. Выдержал экзамен на чин прапорщика запаса августа 1913 года. Уволен в запаса армии - августа 1913 года. Походы и дела против неприятеля , полученные раны, контузии, плен - не был. Знаки отличия , медали, иностранные ордена и нашивки - имеет светло бронзовую медаль в память 300 летия дома Романовых. Подвергался ли наказаниям - не подвергался. Обучался ли саперному делу и обязанностям носильщика . Состоял ли в команде разведчиков. Знает ли холодную ковку лошадей. и т.д - знает. Удостаивается назначения на офицерскую должность как выдержавший экзамен на чин прапорщика запаса Командир батареи полковник Шатраев....

Аттестат №25

Младший фейерверкер 15 артиллерийской бригады Виктор Добровольский, родившийся 1888 года ноября 24 дня, поступивший на службу в 15 артиллерийскую бригаду 1912 года. сентября 15 дня, получивший образование в Императорском Новороссийском университете где и окончил курс по 1 разряду.

В 1912 году допущен к экзамену на чин прапорщика запаса в экзаменационной комиссии учрежденной при штабе инспектора артиллерии 8-го армейского корпуса в 1913 году и получил следующие баллы:

- из отдела по строевому образованию - 9
- уставов и законоположений - 10
- полевой службы - 8
- сведений по артиллерии - 6
- сведений по укреплению местности - 7

Сумма баллов 40. Средний балл - 8

Согласно ст.207 кн. VII С.В.П. 1869 г. Изд. 1907г. младший фейерверкер Виктор Добровольский признается достойным для производства в прапорщики запаса легкой артиллерии в удостоверение чего и дан сей аттестат за надлежащим подписанием и приложением казенной печати 31 августа 1913 года. Лагерь при городе Тирасполь».

РГВИА: Ф.400, Оп. 9, Спр. 34707, арк. 123-126

РОЗДІЛ V. ДЖЕРЕЛА

Упорядник Олександр Пасічняк, м.Кропивницький

ЦЕНТРАЛЬНА ТА ПІВДЕННА УКРАЇНА НА СВІТЛИНАХ ФОТОАЛЬБОМУ “ОРГАНІЗАЦІЯ АГРОНОМІЧНОЇ ДОПОМОГИ В РАЙОНАХ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ”

Московитські архіви зберігають чимало скарбів історичної минувшини українських земель. Одним із таких є фотоальбом “Организация агрономической помощи в районах землеустройства Херсонской губернии”, що зберігається в Центральному держархіві кінофотодокументів Санкт-Петербургу (далі – ЦГАКФФД СПб) під шифром П 226. Аналогічні фотоальбоми повинні були бути укладені й по іншим губерніям України.

З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну сайт ЦГАКФФД СПб закритий для інших країн. Проте й раніше більшість електронних послуг цього сайту була доступною лише для громадян РФ. Світлини на зазначеному сайті знаходилися в демо доступі, непридатному для будь-якої роботи з ними. Минулого року вдалося роздобути різними шляхами електронні образи низки світлин з цього альбому та вичистити їх від “водяних знаків” ЦГАКФФД СПб, якими суцільно були вкриті ці світлини. Таким чином, наразі цінність цього альбому ще більше виросла.

Говорячи про обставини виникнення цих світлин потрібно зазначити ряд моментів. Всі фото з альбому робились протягом 1914 року. Це були часи, коли активно розпочали свою діяльність нещодавно засновані сільськогосподарські, споживчі, кредитні товариства, спілки, кооперативи тощо. Це час, коли економічні показники імперії сягнули свого найвищого піка розвитку.

Назва фотоальбому більше відповідає меті укладення альбому, аніж його змісту. Подані світлини певною мірою є своєрідним “фотозвітом” економічних здобутків тієї епохи, оскільки вони мали показати наслідки цілої низки урядових, земських заходів з підвищення продуктивності сільського господарства, більш відомих в історіографії під назвою “Столипінська аграрна реформа”.

Дуже тісно фотоальбом пов'язаний з преміюванням індивідуальних господарств, приуроченим до трьохсотліття царювання Романових, коли восени 1913 року вперше в імперії відбулося нагородження преміями зразкових дрібних селянських господарств¹. Тоді було нагороджено понад 300 господарств в різних категоріях: 1) за зразкову постановку господарства або за корінні покращення, інновації в господарюванні, 2) за зразкове ведення окремих галузей господарювання та 3) за ведення сільськогосподарських записів або рахівництва. В Херсонській губернії щонайменше відомо про 8 господарів, які отримали т. зв. Романівську премію: Федір Никифорович Великожон (Олександрійський пов., Краснокам'янська вол., с.Красномиколаївка), Дмитро Маркович Захарченко² (той же повіт і волость, с.Красно-Венедиктівка), Андрій Іванович Логачов² (Одеський пов., Анчекрак-Іллінська вол., с.Іванівка), Іван Іванович Пуриш (Єлисаветградський пов., Павлівська вол. посад Новоукраїнка), Прокофій Данилович Єрмоленко (той же повіт, с.Глодоси), Митрофан Іванович Лімборський (той же повіт, Володимирівська вол., с.Новомиколаївка), Іван Андрійович Тараненко (Ананьївський пов., Врадіївська вол., с.Новомихайлівка), Михайло Фокійович Чорний² (Херсонський повіт, Тягинська вол., с.Токарівка). Вагомий відсоток світлин фотоальбому пов'язаний саме з премійованими господарствами.

Загалом, подані світлини фіксують українські села Центральної та Південної України часів Столипінської реформи, їхній господарський розвиток, типові сцени господарської діяльності. Фіксують господарства тих селян, яких дещо пізніше советський режим знищить разом з усіма їхніми здобутками, насильно відбере їхнє майно та зробить їх “ворогами народу”, позбавить усіх свобод через позбавлення власності.

До Вашої уваги редакція збірника “Інгульський Степ” відібрала з цього фотоальбому кращі світлини серед 129, проте зрозуміло, що потенціал альбому на відібраних світлинах не вичерпується.

¹ Див. детальніше в книзі Департаменту землеробства Міністерства землеробства і державного майна “Крестьянское хозяйство в России. Извлечение из описаний хозяйств, удостоенных премий в память трехсотлетия царствования дома Романовых. Новороссийские губернии / Сост. Старший специалист по сельско-хозяйственной части П. В. Халютин” (Петроград: тип-я Акц. Общ. Тип. Дела, 1915).

² Цифрою позначено тих селян, детальні описи господарств яких вміщено у вищезазначеній книзі Департаменту землеробства.

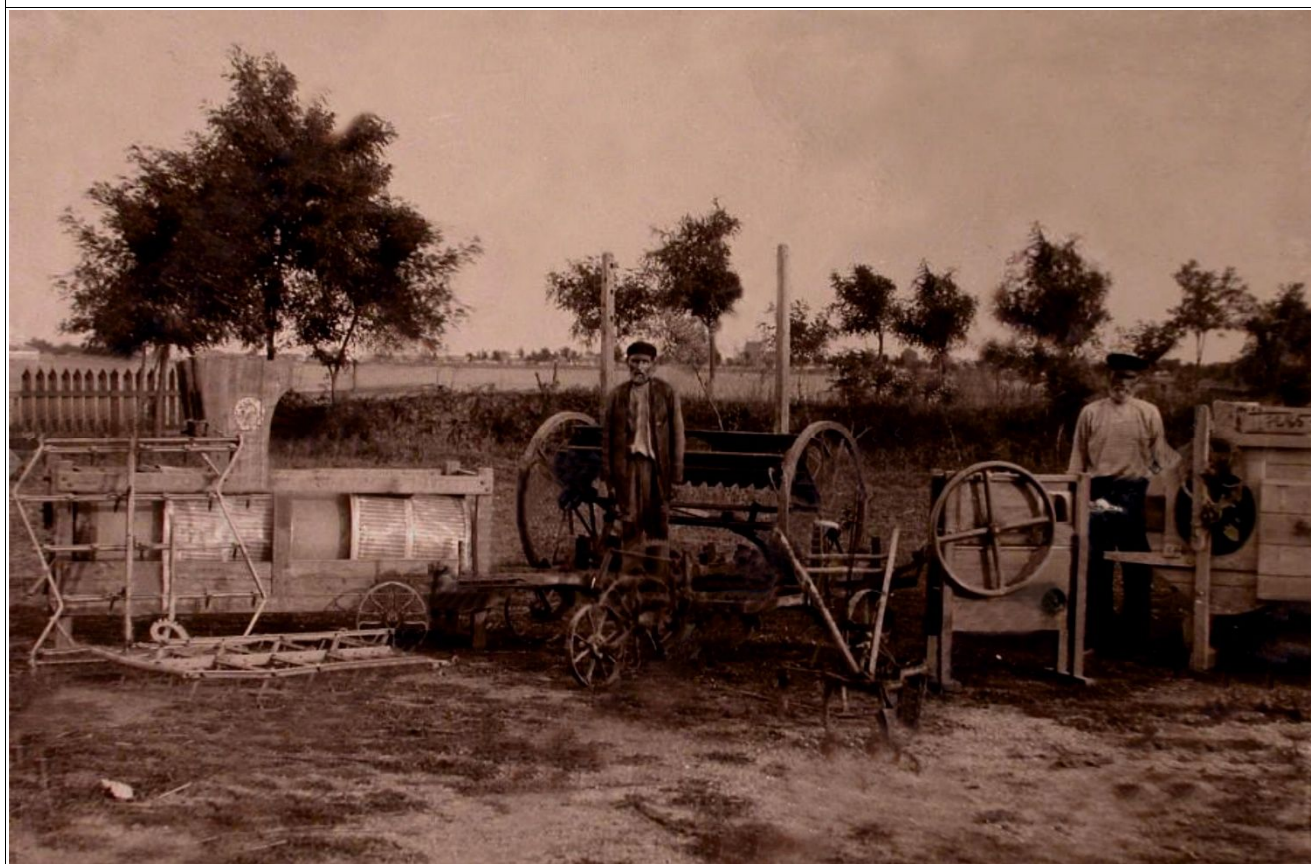
Вигляд території показового саду та городу Григорія Гайдая.
Херсонський повіт, с.Широка Балка. ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 3

Територія садиби Луки Ган[еш]ки; на задньому плані – господарський двір.
Херсонський повіт, Ренненкамфський хутір. ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 5

Працівники прокатної станції за підготовкою сільськогосподарської техніки. Херсонський повіт, с. Єрмолівка. ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 10

Вигляд сільськогосподарської техніки на прокатній станції. Херсонський повіт, містечко Станіслав. ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 14

Бичок та корови вільстермаршської породи в дворі садиби Григорія Харченка.
Тираспольський повіт, с. Костянтинівка. ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 21

Вигляд на дім та двір в садибі Ісидора Голомоза. Тираспольський повіт, с. Володимирівка.
ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 22

Селяни на прокатній станції в садибі Григорія Харченка. Тираспольський повіт, с. Костянтинівка. ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 30

Вигляд дому садиби селянина Митрофана Івановича Лімборського. Єлисаветградський повіт, Володимирівська волость, с. Новомиколаївка. ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 70

Селяни біля будівлі прокатної станції с.Грузьке. Єлисаветградський повіт, с.Грузьке.
ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 71

Вигляд будівель в садибі Феодосія Авраменка. Єлисаветградський повіт. ЦГАКФФД СПб. П 226.
Позитив 72

Вигляд бджолиних вуликів на показовій пасіці. Єлисаветградський повіт, с.Грузьке.
ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 94 (на задньому плані – вигляд на село та на Покровський храм)

[Службовці] в кабінеті дільничного агронома. Ананьївський повіт, с. Врадіївка.
ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 100

Вигляд домівки в садибі селянина Федора Великожена, який отримав першу Романовську премію. Олександрійський повіт, Краснокам'янська волость, ймовірно с. Красномиколаївка. ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 115

Сім'я селянина Федора Великожена, який отримав першу Романовську премію. Олександрійський повіт. Краснокам'янська волость, ймовірно с. Красномиколаївка. ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 117

Вигляд розплідника Краснокам'янського сільськогосподарського товариства³. Олександрійський повіт, містечко Красна Кам'янка (Червона Кам'янка). ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 118

Вигляд будівлі Краснокам'янського сільськогосподарського товариства. Олександрійський повіт, містечко Красна Кам'янка (Червона Кам'янка). ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 119

³ Краснокам'янське сільськогосподарське товариство було офіційно засноване в 1909 році. На 1915 рік головою товариства був Федір Іванович Пиндик, а секретарем Наум Загребельний. Кількість членів товариства складала 110 осіб, а на 1916 – 134 особи. (див. Справочные сведения о сельскохозйственных обществах. Петроград: типо-я В.Ф. Киршбаума, 1917).

Селяни на подвір'ї прокатної станції Краснокам'янського сільськогосподарського товариства. Олександрійський повіт, м. Красна Кам'янка (Червона Кам'янка). ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 120

Сільськогосподарська техніка на прокатній станції для орендарів перевлаштованих казенних статей. Олександрійський повіт, с.Костянтинівка. ЦГАКФФД СПб. П 226. Позитив 122

Вигляд двору садиби на хуторі селянина Віктора Горовецького.
Олександрійський повіт, с.Павло-Іванівка, Звенигородська волость. ЦГАКФФД СПб. П 226.
Позитив 125

Кабан йоркширської породи на парувальному пункті. Олександрійський повіт. ЦГАКФФД СПб.
П 226. Позитив 126

Олександр Харлан, м. Дніпро

**МЕТРИКА САКСАГАНСЬКОГО ПОКРОВСЬКОГО ХРАМУ
СВЯЩЕНИКА ГРИГОРІЯ КУРКОВСЬКОГО ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XIX СТ.**

Під час дослідження особливостей знищених культових споруд колишньої Катеринославської губернії¹ доводилося вивчати матеріали багатьох архівних збірок України і Росії. В 2007 році під час роботи в архівосховищах Санкт-Петербургу автором даної публікації було виявлено цікавий комплекс документів XIX-поч. XX ст., що зберігається в архіві Інституту історії матеріальної культури Російської академії наук (ІМК РАН). Він висвітлює комплекс унікальної інформації щодо особливостей і характеристик найстаріших сакральних об'єктів різних населених пунктів тодішньої губернії – дерев'яних православних церков збудованих народними майстрами за традиціями українського зодчества в XVIII-поч. XIX ст.

Окремі документи та їх фрагменти, присвячені різним храмам, вже було представлено на різних конференціях з 2011 р. та опубліковано автором в працях 2011-2021 років². У даній роботі вперше представлено архівний документ ост. чв. XIX ст., автором якого є настоятель храму саксаганський священик Григорій Курковський. Даний унікальний документ висвітлює маловідомі сторінки історії Свято-Покровського храму в селі Саксагань Верхньодніпровського повіту, а також, розповідає про його зовнішній вигляд і архітектурно-конструктивні особливості.

Історія виникнення даного документу, розпочалася з часу, коли ідея вивчення для збереження матеріалів про стародавні храми Російської імперії виникла у фахівців Імператорської Академії художеств і Імператорського Археологічного товариства. В 1886 році було розроблено спеціальну опитувальну форму – Метрику, що складалася з 72 основних питань та 4 додаткових для заповнення на 14 аркушах і була надрукована значним тиражем³. Питання даного документу були поділені на шість окремих розділів: I. «Історія церков і монастирів і їх місце розташування»; II. «Зовнішні частини церкви»; III. «Внутрішні частини храму»; IV. «Іконописання»; V. «Різні речі». В кінці, у розділі VI. «Імператорській Академії Художеств бажано знати» на окремому аркуші розміщувалася група з чотирьох додаткових питань.

Дані метрики було розіслано для заповнення в губернські центри по окремим губерніям, а вже звідти їх направляли в церковні громади стародавніх храмів. Після заповнення їх було повернуто до Академії художеств. Зараз метрики зберігаються в архіві Імператорської Археологічної комісії, що в теперішній час знаходиться у фонді Інституту матеріальної культури РАН в Санкт-Петербурзі.

Автором в 2007 році було опрацьовано більше 60-ти метрик церков Катеринославської губернії.

¹ Робота проводилася в контексті дисертаційного дослідження. Див. Харлан О.В. Особливості типологічної еволюції дерев'яної храмової архітектури на території Півдня України середини XVIII – початок XX ст. (на прикладі Катеринославської губернії): Дис. канд. архітектури. – К.: КНУБА, 2010. – рукопис. – 241 с., іл.;

² Церква в ім'я Покрова Пресвятої Богородиці в містечку Нікополь: Архітектурно-історичний нарис. Бібліографія / Під ред. О. Титової / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Сакральні пам'ятки України. – К., 2011. – Вип. I. – 40 с.; Олександрівська ротонда. До питання локалізації місцезнаходження та архітектурно-містобудівні особливості / О.В. Харлан // Софійські читання. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Християнські святині – скрижалі Вічності, Мудрості й Краси: нові грані пізнання» (м. Київ, 26-27 травня 2011 р.). – К., 2013. – С. 444-450; Метрика Новомосковського Свято-Троїцького собору священика Іоанікія Вахніна / О.В. Харлан // Літопис собору / О.В. Харлан, К.В. Мешко. – Дніпропетровськ, 2016. – С. 70-82; Метрика Олександрівської соборної Покровської церкви священника Іоанна Чорного 1887 р. // «Історія Степової України: стратегії дослідження та репрезентація». Збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченій 100-річчю перейменування міста Олександрівськ на Запоріжжя та 50-й річниці Історичного факультету ЗНУ. – Запоріжжя, 2021. – С. 305-332; Справа Археологічної Комісії 1917 року про Свято-Миколаївську церкву села Воронівки-Куцеволівки Верхньодніпровського повіту 1917 р. // Інгульський Степ. Історія-Краєзнавство-Родовід-Джерела: Альманах. Вип. VI. – 2021. – С. 233-241;

³ Матеріали про підготовку «Метрики» на пам'ятки зодчества викладено у Докладній записці до Імператорської Академії Художеств Трувонта Кібальчіча від 17 лютого 1886 р. про складення «Метрики для получения верных сведений о древне-православных храмах Божьих, зданиях и художественных предметах» (РА НА ИИМК РАН, ф. 1, справи 1890 року);

Як правило, переважна кількість відповідей виконана сухо без ентузіазму, необізнаними з тонкощами мистецтвознавства та архітектури священиками катеринославських релігійних громад. Як наслідок, фахівцям, що вивчали заповнені метрики окремих храмів, було дуже важко роздивитись в них цінну інформацію і довести унікальність храмових будівель. Дуже мало священиків додавали фотографій та малюнків до метрики, не дивлячись на прохання і вказівки на це у формі для заповнення. Та все одно, важко переоцінити важливість і цінність виявлених матеріалів. Фактично, більшість стародавніх храмів колишньої Катеринославської губернії не дивлячись навіть на проведені заходи та доведену цінність були знищені і замінені новими спорудами в єпархіальних традиціях. Дивом вціліли від єпархіального наступу до революції стародавні храми були знищені вже при новій антирелігійній владі. Важливим нагадуванням про втрачену спадщину для народної пам'яті залишаються виявлені метрики та незначні фотографічні зображення, за якими можна мати уявлення про архітектурно-мистецькі особливості давніх святинь.

Серед вивчених метрик стародавніх катеринославських храмів повнотою та найкращим розумінням поставлених мистецтвознавчих питань, а звідси і правильністю відповіді, вирізняються лише виконані священиками нікопольського Свято-Покровського храму Іоанном Кареліним (відомим дослідником козацької старовини)⁴ та новомосковського Свято-Троїцького храму Іоаннікієм Вахніним⁵. Не дивно, що дві найбільші і найяскравіші релігійні споруди періоду Козацької доби на Катеринославщині являли собою справжні скарбниці сакральних пам'яток народного мистецтва. Мабуть, закономірним є те, що до цих величних соборних храмів мали відношення високо освічені і талановиті особистості, віддані своїй справі і небайдужі до рідної історії. Нажаль, це не зберегло обидві споруди від єпархіального керівництва. Доля обох релігійних пам'яток козацької архітектури дуже схожа і показова. Наприкінці XIX ст. було розібрано Свято-Троїцький собор⁶, що викликало хвилю обурення і лише завдяки майстру Пахучому вдалося за фотографією відбудувати соборну церкву наново, хоча з деякими відмінностями. Трохи пізніше було розібрано нікопольську Свято-Покровську церкву, після того як поряд з нею збудували нову в єпархіальних традиціях. І це не зважаючи на низку постанов, що забороняли навіть ремонт в історичних церковних пам'ятках! Не допомогло і Визначення Святішого Синоду № 2236 від 9 січня 1879 р. де вказувалось про недопустимість самовільних переробок в давніх храмах без Височайшого дозволу і доповіді Синоду. Єпископату було наказано звертатися у випадку ремонту та реставрації за науковим забезпеченням до існуючих археологічних товариств, однак до реставрації справа не доходила.

Повертаючись до «Метрики»⁷ церкви на честь Покрова Пресвятої Богородиці села Саксагань Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії слід вказати, що в даному виданні метрику вперше представлено цілком зі збереженням первинного тексту надрукованих запитань і відповідей записаних тодішнім настоятелем Григорієм Курковським.

Для дослідників історії храму метрика буде цікавим джерелом, оскільки тут наведено маловідомі, або, взагалі, раніше не друковані дані з історії святині та окремих особливостей самої споруди та церковного начиння давнього храму в Саксагані. Креслення засвідчені священиком в складі даної метрики вперше дозволяють відновити зовнішній вигляд втраченої святині.

Аркуші Метрики близькі до формату А4, прошито та проклеєно. Обкладинка з іншого цупкого паперу, вірогідно, більш пізнього походження. Аркуші пронумеровано олівцем від руки на правій

⁴ Матеріали даної метрики друкувалися автором в 2011 році. Див. (Харлан, О. 2011);

⁵ На схід від вівтарної частини Свято-Троїцького собору зберіглося поховання І. Вахніна. Метрика Іоаннікія Вахніна опублікована нами в 2016 р. Див. (Харлан, О.В. 2016);

⁶ Єпархіальні архієреї могли виконувати ремонти і будівництво без проєктів і робочої документації з дозволу Синоду. З 1865 року Синод домігся послаблення державного контролю за церковним будівництвом. 17 грудня 1865 р. Синод дозволив причту, старостам і монастирям виконувати «дрібні лагодження» навіть не питаючи дозволу єпархіального керівництва. В новому Статуті Духовних консисторій 1883 р. ремонт, перебудова і розширення церковних будівель, збудованих до 1700 чи пізніше, але чудових в історичному чи художньому відношенні, могли здійснюватися лише з санкціями імператора або Синоду (параграф 47). В 1879 р. знову відбулося Визначення Святішого Синоду № 2236 від 9 січня про недопустимість самовільних переробок в давніх храмах без Височайшого дозволу і доповіді Синоду;

⁷ РА НА ИИМК РАН, ф. Р-III, спр. 1300 (ост. чв. XIX ст.);

сторінці (у правому верхньому кутку) кожного розвороту. Текст російською мовою розміщено на обох сторінках аркушів. Питання розміщено у таблиці з двома стовпчиками. В лівій частині аркушів розміщено надруковані питання, в правій – рукописний текст. В центрі верхньої частини 1 сторінки 1 аркуша вказано слово «Метрика» над яким чорним олівцем написано «27» (номер метрики). На цій же сторінці в лівому верхньому кутку кольоровим олівцем написано від руки «Катеринославський» (синій колір) «Арх. № 1300» (червоний колір), в правому верхньому кутку синім олівцем написано «1782» (рік закладення храму). Позначки синім олівцем зроблено в кількох місцях по тексту, більш за все їх виконано кимось з членів Імператорської Археологічної комісії під час вивчення заповнених матеріалів. На першій сторінці у відповіді на перше питання синім олівцем підкреслено «...села Саксагані, Верхньодніпровського...», поверх якого синім кольором поставлено позначку «V» і винесено у правий верхній кут «1782» рік зазначений у відповіді на третє питання (див. Додаток нижче).

В розділі I. «Історія церков і монастирів і їх місце розташування» (питання 1-8), який розташований на сторінках 1-2, 4 коротко викладено основні історичні данні про храм, заповнено всі пункти окрім 2-го. У 8-му коротко вказано «Ні». На третьому вклеєному аркуші зображено кресленики (південний фасад та план) храму, завірені священником. Розділ II. «Зовнішні частини церкви» (питання 9-25) викладено на сторінках 4-9. Цікаві описи окремих особливостей будівництва і деталей. Незаповненими залишилися питання 9, 14, 15 і 17. На 24-е питання коротка відповідь «Ні». Розділ III. «Внутрішні частини храму» (питання 26-51) розміщено на сторінках 9-18. В цьому розділі багато незаповнених пунктів, оскільки в переважній більшості до питань цього та попереднього розділів закладено специфіку та особливості давньоруського церковного зодчества, з рисами які певним чином відрізнялися від особливостей української дерев'яної архітектури XVIII ст. Прочерки поставлено навпроти питань 28, 29, 35, 44, 46, 47, 49, 50, 51. У відповіді на питання 37 «перевіряючого члена комісії» зацікавила фраза: «Іконостас старого виконання з тяблами...» (підкреслено синім олівцем). З даного розділу впливає інформація про стару дзвіницю, що стояла окремо від храму та нову дзвіницю, яка вже збудована разом з новим храмом. Розділ IV. «Іконописання» (питання 52-63) викладено на сторінках 18-23. Унікальністю описи даного розділу не відрізняються. Загальна фраза про наявні ікони. Знову зазначено єдину фразу про наявність старого іконостасу без деталей і подробиць. Настоятель не акцентує увагу на подробицях. Йому, як виявилось наприкінці метрики, взагалі нема коли займатися її заповненням. На відміну від інших священників, які у метриках чітко зазначали дату і рік заповнення метрик, саксаганському настоятелю довелося цим займатися більше двох місяців! Він так і не вказав рік заповнення, не говорячи вже про дати. В розділі без відповіді залишилися місця навпроти більшості пунктів 52, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 (заповнено пункти 53 та 56). Не заповненими у більшості також залишилися питання Розділу V. «Різні речі» (питання 64-72), що розміщені на сторінках аркушів 24-26. Лише пункти 65 та 71 отримали коротенькі речення. На останній 27-й сторінці розміщено групу з чотирьох додаткових питань Розділу VI. «Імператорській Академії Художеств бажано знати». Заповнено всі пункти останнього розділу. Всі відповіді зроблено одним розгонистим почерком чорними чорнилами. Внизу після табличного поля на вільному місці відсутній особистий підпис настоятеля. Однак, він залишив його на кресленику, завіривши правильність роботи не відомого виконавця.

Документ з колекції виявлених метрик являє собою рідкісний зразок зібрання матеріалів Катеринославщини щодо історичного і мистецтвознавчого характеру давніх храмових споруд на ранньому етапі формування пам'яткоохоронної та реставраційної галузі в Російській імперії. В подальшому, подібну документацію було використано як базу для вивчення значної кількості пам'яток мистецтва. В силу певних обставин комплекс документів що стосувався теренів Катеринославщини залишався без належної уваги довгий час і не використовувався в повній мірі дослідниками. Всі пам'ятки зафіксовані в даній збірці метрик було знищено. Єдиною реплікою давнього дерев'яного собору, що існує зараз на колишніх теренах Катеринославщини залишається Свято-Троїцький собор в Новомосковську.

Щодо історії саксаганських релігійних споруд, відомо, що першою православною будівлею на теренах майбутнього поселення була каплиця з Іконою Покрова Божої Матері у зимівнику

Поюрівка, або Посюрівка⁸ Семена Панчохи збудована в 1740 р., її відвідував і служив у ній священник Дідушинський (що повернувся із запорожцями з Олешківської Січі на Чортомлицьку)⁹. Дерев'яна церква на честь Покрова Пресвятої Богородиці з приділом на хорах на честь великомученика і побідоносця Георгія в повітовому місті Саксагань була завершена будівництвом у 1793 р. Саме про неї йдеться в вищезгаданій метриці. Її поява напряму пов'язана з перебуванням колишніх вже запорожців на теренах Поюрівки, яка з 1776 р. була об'явлена державною військовою слободою Саксаганню. В 1777 р. за розпорядженням губернатора Новоросійської губернії, що постала на теренах колишнього Запорожжя, М.В. Муромцева¹⁰ слободу Саксагань об'явлено військовим поселенням і повітовим містом. Спостереження за новостворюваних кварталів поселення, ведення нового ладу, подальшого благоустрою було доручено осадчому Шапошніку.

Завдяки фрагменту мапи Генерального межування (Генеральний план Верхньодніпровського повіту), виконаному наприкінці XVIII ст., ми можемо бачити, що в той час слобода планувалася доволі значною за розміром. Проте, важко зрозуміти первинний задум планувальну схему військової слободи, за яким могло б відбуватись розмежування квартальної сітки поселення в натурі в перші роки його існування. Як правило для новостворюваних державних поселень розроблялися регулярні плани, що передбачали виділення різних функціональних зон (житлових, громадських). Проте, регулярними зображені квартали важко назвати. На правому березі р. Саксагані ми бачимо 17 перших кварталів різної конфігурації плану і різних за розмірами. Три найбільших – це найдавніші квартали, два розташовані за запорозьким звичаєм в низинних територіях в гирлах стародавніх балок, один – в місті перехрестя балок Осикуватої і Дурної, другий – в місті впадіння в долину Саксагані балки Осикуватої. Третій значний квартал розміщувався між двома вищезгаданими вздовж тальвегу Осикуватої. Відведені для військового державного поселення квартали слід шукати на підвищених 2-х ділянках. Одна, невеличка, в 2 квартали позначена навпроти гирла б. Дурної з кварталами видовженими по шляху з с. Червона Іванівка, що на захід від Саксагані. Друга, значна, від русла б. Осикуватої тягнеться вздовж правого берега Саксагані в північно-східному напрямку. Відомо, що для нового повітового міста було розроблено план з розбивкою кварталів на 300 дворів, при яких перебувало 18000 десятин землі¹¹. За свідченнями священника Михайла Волчанецького (від 1787 р.) розбивка на квартали відбулася і для церкви місце обране було саме за вказаним планом. Поки що його не вдалося віднайти. Виявлена картографія XIX-XX ст. ст. вказує на відсутність запланованих в XVIII ст. кварталів на північний схід від центру села. Нові регулярні квартали з'явилися лише в західній частині села, вздовж шляху з села Червона Іванівка. Більшість кварталів мала складну форму, вулиці існували підпорядковуючись рельєфу місцевості і гідромережі. Забудова була одноповерхова розріджена. Монотонність панорам села порушували об'єми церкви і дзвіниці. Порівнюючи сучасне планування населеного пункту з історичними картографічними матеріалами було з'ясовано, що в наслідок низки факторів, на сьогодні планувальна схема села зазнала суттєвих змін.

Реконструкція первинного планувального рішення центральної частини с. Саксагань станом на поч. 1940-х рр. здійснена автором з використанням історичної картографії та сучасної аерофотозйомки (див. схему). Для порівняння змін вуличної схеми історичної та сучасної, а також локалізації сакральних об'єктів було виконано масштабування і прив'язку карт XVIII-XX ст. до сучасної топографії. Перший дерев'яний храм розташовувався на північний схід від рози вул. Централь, Садова та Соловійова (на схемі під цифрою 5). Будувався храм клопотанням саксаганського священника Михайла Волчанецького і церковних старост Тараса Снежко та Артема Капенка, на кошти сільської громади. Відоме також прізвище другого священника періоду будівництва – Роман Шокотко.

⁸ Запорозьке займище, відоме з 1738 р. як зимівник Поюрівка запорозького старшини Семена Панчохи з багаточисельними житлами;

⁹ Матеріали для історико-статистического описання Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Вып. 1. – Екатеринослав: Тип-я Я.М. Чаусского, 1880. – С. 268;

¹⁰ Муромцев Матвій Васильович – в 1775-1778 рр. новоросійський губернатор;

¹¹ Матеріали для історико-статистического описання Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Вып. 1. – Екатеринослав: Тип-я Я.М. Чаусского, 1880. – С. 269;

Завдяки матеріалам дослідженої метрики нами виконано кресленики фасаду і плану храму з реконструкцією зовнішнього виду культової споруди. Маємо нагоду вперше ввести до наукового обігу реконструкцію зовнішнього вигляду цього храму і архітектурно-містобудівні особливості. Храм на честь Покрова Пресвятої Богородиці, з двома вівтарями (другий на честь Великого Георгія), завершений будівництвом 1787 р. і освячений в 1793 р., за вивченими архівними матеріалами ост. чв. XIX ст., наприкінці свого існування мав вигляд одноверхого п'ятизрубного хрещатого у плані, з гранчастим центральним зрубом, однаковою висотою зі зрубами бічних рамен. Зруби північного, західного і південного рамен були у плані прямокутними, а східне рамено (вівтар) гранчасте (зі зрізаними зовнішніми кутами). Центральний зруб мав шатрове високе завершення, увінчане маківкою на довгій шийі з хрестом. Західне видовжене збудоване в кілька етапів прямокутне рамено мало головний вхід влаштований з двоколонним ганком перекритий двосхилим дахом. Північне та південне рамена мали входи з чотириколонними ганками перекриті двосхилими дахами. Відомо, що окремо від храму існувала дзвіниця, проте точне її місце розташування і архітектурні характеристики на сьогодні не відомі.

В сер. 1880-х церкву розібрали, після освячення нового храму і початку в ньому богослужінь. Під час демонтажу верху центрального зрубу було знайдено дошку, на якій вказувалося ім'я головного майстра – Бородай.

За матеріалами церковного архіву, було відомо, що в 1820 р. було зроблено прибудови до центрального зрубу з півночі та півдня. Однак, з інформації, яку надає священник, не зовсім зрозумілий первинний тип храму – трьохзрубний чи двохзрубний.

Маківку з довгою шиєю на кресленіку зображували вже по пам'яті, оскільки на момент заповнення метрики, її було демонтовано. До підхресного яблука висота дорівнювала – 19,05 м. Рівень висоти не розібраного тоді ще шатрового завершення сягав – 22 арш. (15,65 м – О.Х.), ширина храму – 30 арш. (21,34 м – О.Х.), довжина – 36,5 арш. (25,96 м – О.Х.).

Стіни ззовні було обшито дерев'яною шалівкою, карнизи влаштовано у вигляді поясків, покрівлю маківки пофарбовано, хрест залізний чотирихкінцевий.

Іконостас старої роботи з трьома прольотами, чотириохярусний. Царські врата двохстворчасті, різьблені, верхівка Царських дверей прикрашена царською короною.

Первинна планувальна структура центральної частини поселення зазнала суттєвих змін після будівництва другої церкви в теж найменування.

Друга дерев'яна трьохпрестольна церква на честь Покрова Пресвятої Богородиці (2-й престол на честь Успіння Божої Матері, 3-й на честь Великомученика і Побідоносця Георгія) освячена в 1884 р. З метрики зрозуміло, що її збудовано вже за єпархіальною традицією – з прибудованою дзвіницею. Туди було перенесено п'ять дзвонів зі старої дзвіниці. Вдалося локалізувати місце розташування 2-ї церкви (на захід від рози вул. Центральна, Садова і Соловйова). На сьогодні не виявлено зображень даної церкви.

З 1891 р. священником другої Свято-Покровської церкви був Іван Максимович Голубницький, з 1892 р. другим священником був Олексій Арсентійович Шпаковський, третім священником з 1905 був Володимир Олександрович Матвієвський, в 1913 р. священниками були Віктор Феодосійович Бордюг і Євген Григорович Курковський, псаломщиками з 1899 по 1913 були Іван Максимович Федотов, Василь Микитович Кузьменко, Гнат Васильович Ферліковський і Георгій Крановський, церковним старостою селянин Михайло Колбаса¹².

Схему локалізації храмових ділянок Свято-Покровських церков наведено для уможливлення проведення археологічних пошуків і увіковічення пам'ятних місць на теренах поселення. Продовження виявлення та вивчення архівних матеріалів залишаються вельми актуальними для розуміння і реконструкції особливостей історичного спадку доволі цікавого і загадкового населеного пункту зі складною долею і загадковою назвою – Саксагань.

¹² Справочная Книга Екатеринославской епархии за 1908 год. – Екатеринослав, 1908. – С. 410-413; Справочная книга Екатеринославской епархии. – Екатеринослав: Тип-я С.И.Барановского, 1914. – С.146-147; Харлан О. Православні храми Верхньодніпровського повіту: до історіографії питання // Верхньодніпровські обрії. Краєзнавчий альманах. – Житомир: «Полісся», 2020. - С. 11-112

ДОДАТОК

МЕТРИКА

для получения верных сведений о древне-православных храмах Божиих, зданиях и художественных предметах

Вопросы:

Ответы:

I. История церквей, монастырей и их местоположение.	
1) Во имя какого святого монастырь или церковь описываемая?	<i>Во Имя Покрова Пресв. Богородицы, села Саксагани, Верхнеднепровского уезда, Екатериин. Губ.</i>
2) Если описывается монастырь, то сколько в нем церквей и других зданий? (Каменные постройки по 1700-ый, а деревянные до 1764-ый год, считать отдельно).	_____
3) Когда церковь основана? (Если нет известий документальных, то записать народное предание. Если есть надпись о времени основания церкви на дверях или другом каком месте, то передать ее на сколько возможно точно с теми полеографическими особенностями, которые имеются в надписи).	<i>Церковь, как значитя по документам, дозволено строить 1782 г. Октября 20 дня; того же года, ноября 10 дня заложена. Окончена в 1787 г. и освящен придел нахорах во Имя Георгия Великомученника. 1793, ноября 25 дня освящен Покровский Алтарь.</i>
4) Какая церковь, каменная или деревянная?	<i>Деревянная</i>
5) Известен-ли храмосоздатель, или главный мастер, строивший церковь или монастырь?	<i>Построена на средства местных крестьян; главный мастер был, как значитя на доске, снятой с купола, - Бородай.</i>
6) Описываемая церковь находится в городе, селе, или на отдельном погосте? Основана она на горе, или ровном месте, или при какой реке, или при каком особом урочище?	<i>Церковь в селении, построена на пригорке..</i>
7) Если церковь старинная, то нет-ли в ней пристроек более поздних; если есть, то какия и когда сделаны?	<i>Пристройки сделаны – притворы – в северной и южной частях, - в 1820^м – году, как значитя по документам; до тех же пор она была почти круглая, кроме восточной стороны – Алтарной, которая выдавалась несколько вперед.</i>
8) Не совершилось-ли в описываемой церкви какого события, памятного в Русской истории.	<i>Нет</i>
II. Наружные части церкви.	
9) Церковь построена разносторонним-ли крестом, или квадратная, или круглая, или столпообразная как башня, в 6 или 8 гранных сторон? Церковь одноэтажная, или двух-этажная? Оба этажа заняты церквами, или нижний включает в себе погреба, выходы, усыпальницы со склепами? Как записаны в летописях деревянные церкви? Клетски или верх-шатровья?	_____

10) Алтарь церкви с 3 полукружиями (выступами), или с 1 полукружием, не состояли из граней и скольких?	<i>Алтарь Церкви с одним полукружием.</i>
11) Какой размер церкви в высоту, длину и ширину?	<i>Вышину церкви, по прежнему ее виду, нельзя определить, так как верх снят; в настоящее время – высота ся 22 арш. Ширина 30 арш. и длина 36½ арш.</i>
12) Нет-ли уклонений алтаря к Ю. или С. Как это напр. Замечается в некоторых церквах?	<i>Нет.</i>
13) Церковь построена вся из кирпича, или из камня, или только облицована камнем наружная часть, а прочее все из кирпича? Если деревянная, то не имеет-ли обшивки тесом и не украшена-ли резьбой?	<i>Деревянная и обшита дюймовкой.</i>
14) Стены выложены все сплошной кладкой, или середина насыпана бутом и залита известковым раствором? Цемент положен тонким слоем, или толще кирпича? Кирпич тонкий, широкий, квадратный или толстый, тяжеловесный более 18 фунтов, сырой или обожженный? Какая клеймы на кирпичах? Стены сохранились в своем первобытном виде или изменены новыми поправками, пристройками и прибавкою упоров (устоев, контрфорсов)? Нет-ли в стенах проходов или пустых мест? Какая связи в стенах – железные или деревянные? В деревянной церкви не имеется-ли обхода вокруг (галереи)? Галереи на столбах, кронштейнах или на особом срубе? Самая галерея из бревен или из стоек забранных досками, с прорезными окнами и внутренними ставнями?	_____.
15) Наружные стены гладкие или испещрены украшениями в виде Шахматов из кирпича или камня? Нет-ли на стенах квадратов, вытесанных из камня с гранями, или рустиками? По середине церкви не обведен-ли пояс (платбант), выделанный из кирпича, в ребро, на угол, или из камня? Пояс одинокий, двойной, тройной, или широкий с высечкою разных узоров, круглый или с отливом от верха в низ? Есть-ли на стенах выдающиеся лопатки, сведенные кверху в три арки, и образующия собою три углубления? Или на углах полуколонки витые, или гладкие, спущенные на подполки? Или вместо лопаток приставные Византийския полуколонки с арками, под коими на полуколонках устроены подставы (капители, подпорки)? Между полукружиями алтаря не вставлены-ли полуколонки? Между лопатками в углублении не устроены-ли балясы (пиместры) вверху и середине, или вверху под арками написаны образа? На восточных полукружиях не помещены-ли вверху каймы (фестоны) со	_____.

<p>спущенными шнурами? Нет-ли на стенах резных камней с изображениями: людей, зверей, птиц, травчатых узоров? Такие резные камни не выкрашены-ли красками? Не вставлены-ли в стенах кафельная (изразцовая) муравленная плиты? Кафли (кахели) одноцветная (белая, синяя, желтая) или разноцветная? С изображением людей, птиц (двуглавого орла), или зверей? Изображения наведены красками или выделаны оброчно (рельефно)? Не закрашены-ли изразцовая украшения?</p>	
<p>16) Есть-ли карнизы, из какого материала они сделаны и в виде поясков, зубчиков, кружков, четверугольников и пр.?</p>	<p><i>Карнизы из дерева, в виде поясков.</i></p>
<p>17) Над карнизом есть-ли теремки (бочки подкаморы), какого вида и в сколько рядов устроены?</p>	<p>_____</p>
<p>18) Кровля на сводах церкви: дуговая, или шатровая, на все скаты, или на два, или на четыре? Из какого материала? Выкрашена красками или позолоченная? Когда позолочена или покрашена? У спусков кровли есть-ли подзоры, деревянные или из железа? Кровля старая или новая? Не состоит-ли крышка церкви из нескольких рядов кокошников, может быть скрытых под крышею, во времена позднейших переделок?</p>	<p><i>Кровля старая, шатровая, на два ската.</i></p>
<p>19) Фонарь на сводах глухой или с пролетами? Сквозной или цельный? С лепными, резными, или растительными украшениями? Фонарь прямо устроен над сводами или выходит из кружал, обставленных круглыми теремками? На фонаре есть-ли шея (предглавие, перехват) или один поясок вверху? Шея гладкая без украшений, или с резьбой?</p>	<p><i>Фонарь глухой, шея гладкая.</i></p>
<p>20) На церкви главы (маковицы) или пирамидальные шатры? Сколько всех глав? Как размещены главы? Чем главы покрыты, окрашены, или позолочены?</p>	<p><i>Глава одна – маковкою, окрашена.</i></p>
<p>21) Кресты на главах железные, или медные, какого вида 4-х, 7-ми, 8-ми конечн., с завитками, или без оных? Есть-ли на кресте цепи спускающиеся к главам? На вершине креста нет-ли короны, двухглавого орла, голубя, на подножии полулуния?</p>	<p><i>Крест железный, четырехконечный.</i></p>
<p>22) Окна узкая, продолговатая, сведенная вверху мысом и расположенная под самыми тятами сводов, или широкая, помещенная над цоколем, или крестообразная вверху с Ю. и С. сторон? Сколько их в алтаре, северном и южном предалтарий? В один, два или три света? Нет-ли под самой крышей малых окон для освещения палаток, помещенных на хорах? Окна с</p>	<p><i>Окна узкие, продолговатые. В Алтаре 3^e; в северном и южном предалтариях по одному; окна с перемычками, прямыми; наличники простые; отливы снаружи; решетки простые, прутья прямые..</i></p>

<p>перемычками прямыми, или дугообразными, или угловатыми? Нет-ли над окнами висячих арок с гирьками (в замок)? Есть-ли над окнами кокошники (или сандрики), наличники у окон гладкия из кирпича, или камня, или полуколонками, или валиками с гранями и резьбою? Или состоят из столбиков с переимами, или в виде кувшинов? Окна прямыя имеют-ли отливы и они снаружи, или внутрь? Какой формы железныя, или медныя решетки? Нет-ли старых ставень, то какия, узорчатыя, или простыя? Нет-ли в окнах старых оконниц с медяными листами, или цветными стеклами? Есть-ли внизу подоконников обкладка из цветных кафель?</p>	
<p>23) Сколько всех дверей и где оне расположены? Из какого материала двери наружныя, не обшиты-ли оне металлическими листами с штампованными узорами и не раскрашены-ли оне в разныя цвета, вид их какой? Есть-ли старинныя живописныя украшения и какия? Какие наличники дверей; если резные, то какая резьба и нет-ли каких изображений в виде людей, животных и т.п. Если есть какия надписи, то какия? Петли на дверях простыя, или фигурныя?</p>	<p><i>Всех дверей семь; расположены они так: двое дверей в западной части храма, по одному в приделах – в северном и южном, вход в ризницу – или дияконницу, вход пономарню и выход из нее на двор. Все деревянные, не оббитые ничем.</i></p>
<p>24) Есть-ли особыя входы в церковь в виде теремка, или другие какия?</p>	<p><i>Нет.</i></p>
<p>25) Паперть устроена с трех сторон или с одной? Нет-ли в ней вставленных камней с резьбою, или надписями.</p>	<p><i>Паперть устроена с трех сторон.</i></p>
<p>III. Внутренняя часть храма</p>	
<p>26) Церковь внутри устроена крестообразно, или в виде квадратной палаты? Алтарь от храма отделяется каменною стеною с тремя пролетами (двери царския и двое боковых)? Сколько приделов в церкви? Как устроен западный притвор-трапеза в виде-ли палаты или иначе? Нет-ли особых приделов в трапезе, на хорах, в пристроенных застенках, или в главах? Притворы отделяются-ли от храма глухою стеною с пролетом, или только столбами?</p>	<p><i>Церковь устроена крестообразно. Алтарь от середины – отделяется досчатою стеною – Иконостасом, с теми пролетами. Западный притвор – трапеза, - в виде палаты; отделяется глухою стеною; придел на хорах – Во имя Велик. Георгия, в застенках..</i></p>
<p>27) Как устроены своды: крестовые (на подобие креста), опирающиеся на столбах, или стрельчатые? Или в виде круговой дуги, без опоры на столбах? Или коробовые, полукруглые, образующие собою подобие креста и покоющиеся на четырех столбах? Или с двумя длинными пазухами? Или котловые для сквознаго фонаря? Разделяются-ли эти своды арками на ровныя части, или в стенах есть особыя углубления, предназначавшияся для погребения? Или к востоку устроено</p>	<p><i>Сводьы устроены в виде полукруга.</i></p>

<p>средостение с одним полукруглым пролетом? В досчатых потолках забранных в елку деревянных храмов, между балками, нет-ли горшков зделанных для резонанса?</p>	
<p>28) Сколько среди церкви поставлено столбов? Круглые они или четырехгранные? Все гладкие, или с карнизами? Нет-ли в них впадин для образов, или дверей для входов на хоры? Нет-ли кругом их решеток, или лавок для сиденья?</p>	<p>_____.</p>
<p>29) Есть-ли на стенах лепные украшения, или над арками пролетов наличники и дуги с резьбою из камня и позолотою? Есть-ли на стенах входы на хоры в верхнюю церковь, или на колокольню, или спуски под своды, или особые двери в застенки и тайники? Нет-ли в стенах впадин для постановки икон, или для помещения ризницы, или не устроено-ли особых мест для сиденья? Кругом стен южных, северных и западных есть-ли каменные лавки? Есть-ли в стенах голосники?</p>	<p>_____</p>
<p>30) Пол (помост) мраморный плитяной, кирпичный, лещадный, чугунный, деревянный? Одинаковый-ли пол в алтаре, храме и притворах?</p>	<p><i>Пол деревянный и одинаковый везде.</i></p>
<p>31) Алтарь троестный, разделенный двумя поперечными стенами с пролетами, или с арками, или без разделения? Что находится в правом (южн.) предалтарии (диаконник): ризница, или устроен придел? Что находится в левом (сев.) предалтарии: жертвенник, или устроен придел? В алтаре своды лежат на столбах, или другого устройства? Есть-ли голосники в сводах или в стене? Сколько окон в алтаре и предалтариях? Помост в алтаре ровен с помостом храма, или возвышен на одну или более ступень? Не был-ли алтарь изменен поправками и в чем состояли переделки: в расширении окон, в пробитии стен для дверей, поднятии пола, или другом каком изменении?</p>	<p><i>Алтарь полукруглый; в северной части его – жертвенник и по одной линии – ниже немного диаконниц, или ризница как принято называть; в южной – пономарня; окон в Алтаре – трое вверху. Помост в Алтаре равен с помостом храма..</i></p>
<p>32) Престол каменный или деревянный? Если каменный то не покрыт-ли особенной каменной доской, или деревянной? Возвышен-ли он от помоста ступенями? Какая его ширина, длина и вышина? Не обложен-ли он листами из серебра или меди и по листам нет-ли каких изображений и надписей?</p>	<p><i>Престол деревянный.</i></p>
<p>33) Есть-ли над престолом сень? Какого она устройства: резная из дерева, или металлическая? Верх шатровый или пирамидальный, с главами и крестом? Нет-ли надписей на ней?</p>	<p><i>Над престолом - сень, из дерева, на четырех колонах; верх шатровый с крестом.</i></p>
<p>34) Горнее место (ступеника) устроено на</p>	

открытом месте, или в углублении стены, под полукруглым сводом (раковиною)? Не устроена-ли над ним сень? Нет-ли в углублении оконных изображений святых?	<i>Горнее место устроено в небольшом углублении, а изображение Царя Славы.</i>
35) Есть-ли в алтаре каменные лавки для священнослужителей?	_____
36) Жертвенник устроен в особом северном предалтарии, или в одном среднем с престолом? На открытом месте поставлен, или часть его помещается в стене? Каменный он или деревянный? Какая его высота и ширина?	<i>Жертвенник устроен в Алтаре, на открытом месте, деревянный. Высота и ширина жертвенника устроена согласно установленному размеру.</i>
37) Иконостас старого устройства с тяблами покрытыми оловянными орнаментами с фольгой, или нового с колоннами? Из какого материала сделан иконостас, резной из дерева, или из алебаstra, или камня? Резьба помещена на золотом поле, или на алом? Что изображает резьба? Сколько ярусов имеет иконостас? Какого устройства царские двери, состоящие из двух створов: гладкая, резная, с накладкою разноцветной фольги, или слюда, с наложенными на них оловянными или медными узорами, цветами? Есть-ли столбцы по обеим сторонам, вверху городки и подзоры? На дверях нет-ли приставных клейм в виде одноглавой, трехглавой, или пятиглавой церкви для помещения образов? Какая форма верхушек царских дверей?	<i>Иконостас старого устройства с тяблами, деревянный; в четыре яруса; Царские двери из двух растворов, резные; верхушка Царских врат Корона..</i>
38) Пред алтарем от одного клироса до другого, как устроена солея: каменная или деревянная? На сколько выше она от помоста храма и отделена-ли от последнего решеткою?	<i>Отделена от середины храма решеткою.</i>
39) Есть-ли амвон? Из чего он устроен? не имеются-ли над ним сени?	<i>Амвон деревянный.</i>
40) Как устроены клиросы? Нет-ли в них каких особых украшений?	<i>Открытых клиросов нет, ангельцы поют возле Алтаря.</i>
41) Есть-ли в церкви Царское место? Где оно устроено? Нет-ли на нем каких надписей? Какого оно вида?	_____
42) Есть-ли в церкви святительское место? где оно устроено? Нет-ли на нем каких надписей? Какого оно вида?	_____
43) Есть-ли в церкви Настоятельское место? Где оно устроено? Нет-ли на нем надписей? Какого оно вида?	_____
44) Есть-ли в церкви кафедра старого устройства и где она помещена? Какого она вида? Нет-ли на ней надписей?	_____
45) Есть-ли в церкви хоры (палаты)? Где они устроены? Как высоко от пола? Какая на них украшения? Нет-ли на них особых помещений:	<i>Хоры есть, устроены над трапезою; на хорах устроен придел. И нишка от пола до хор более четырех аршин.</i>

приделов, кладовых для ризницы и комнаты для библиотеки?	
46) Не имеется-ли в церкви каких надгробных памятников? Кому, какие? Не известны-ли имена мастеров?	_____
47) Раки для святых нетленно почивающих мощей какого устройства? Из какого материала? Не имеются-ли имена мастеров их воспроизводящих?	_____
48) Есть-ли при входах в церковь звонницы, устроенные в арках крыльца, или в самой церкви у западной стены? Сколько в них колоколов? Нет-ли на них каких надписей? Не сохранились-ли била чугунные, употреблявшиеся вместо колоколов?	<i>Звонница устроена отдельно от церкви; колоколов было пять, за ветхостию церкви и колокольни перенесены на новую колокольню, выстроенную вместе с новой церковью.</i>
49) Нет-ли в церкви изразцов старинных печей? Нет-ли на них имен мастеров их воспроизведших и определение места их производства?	_____
50) Колокольня когда построена, какой формы, кем и из какого материала? Нет-ли каких изображений, старых надписей?	_____.
51) Сколько всех колоколов на колокольне? Какого они времени? Надписи желаются в точном списке.	_____
IV. Иконописание	
52) Стены церковныя росписаны иконописным письмом, или живописным? Нет-ли на стенах записей о времени росписания церкви? Не было-ли возобновляемо старое стенное письмо? Церковь росписана вся, или только частями? Нет-ли на стенах изображений Русских Великих Князей, Царей, Польских Королей, Гетманов и т.п. лиц? Описать их в каких они костюмах, с открытою-ли головою или в коронах? В древних храмах под слоями штукатурки не были-ли когда либо открываемы мозаики или фрески (фрески – письмо на сырой штукатурке, с вдавленными контурами)? Если были, то когда и что они изображают? Возобновляли-ли фрески по старому письму, или писали по ним произвольно, а некоторые места и закрашивали масляными красками? Нет-ли иконных изображений снаружи стен и по каким частям?	_____
53) Есть-ли иконы старого письма в иконостасе. Алтаре, по стенам и в ризнице: Византийския или Русския? Нет-ли на таких иконах записей: кем они подарены в церковь, когда? Нет-ли на них имени мастера и год написания? В каких оне рамках и обезпечено-ли их дальнейшее сохранение?	<i>Иконы русские; мастер не известен, сделаны на средства прихожан.</i>
54) Есть-ли в церкви (монастыре, или	

<p>часовне) ікони чудотворні, явленні, или почему нібудь местночтимыя? Если есть, то не существует-ли где их печатное описание?</p>	<p>_____</p>
<p>55) Какия из древних икон находятся в иконостасе? В своем-ли первобытном виде оне сохраняются или в обновленном виде? Если обновлены, то когда и кем?</p>	<p>_____</p>
<p>56) Нет-ли в церкви ветхих икон, подлежащих обновлению?</p>	<p><i>Весь иконостас ветхий.</i></p>
<p>57) Нет-ли на древних иконах внизу видов городов, монастырей, церквей, сражений, надписей? Если есть, то нет-ли какой возможности иметь с них фотографические снимки?</p>	<p>_____</p>
<p>58) Нет-ли в архиве (монастыря, церкви) известий о старинных зодчих и мастерах иконописного дела?</p>	<p>_____</p>
<p>59) Нет-ли в ризницах старинных крестов, панагий, облачений, рукописей и др. предметов художественной отделки с именами мастеров, или годами пожертвования и именами жертвователей? Если есть, то списки воспроизвести на сколько возможно точно.</p>	<p>_____</p>
<p>60) Нет-ли в церкви старинных окладов, образных венцов, привесок к иконам в виде крестов, панагий, монет, колец, перстней, блях и т.п. предметов? Гривны и цаты имеют-ли надписи? Нет-ли образов вычеканенных или вырезанных на золотых и серебряных досках; нет-ли на них финифти, черни или драгоценных камней? Есть-ли в церкви литые из олова, меди, серебра и золота образа и кресты, какаья их форма? Есть-ли старинные сосуды служебные: потиры, дискосы, звезды, копия, ложки и блюда? Из чего они сделаны, как украшены, имеют ли надписи, годы, имена жертвователей и имена мастеров их сделавших? Есть-ли сосуды служебные деревянные и каменные? Нет-ли в церкви старинных ковчегов, кадил, кацей, ладониц, подсвечников, лампад, паникадил, ковшей для теплоты, блюда, чаши, венцы брачные, рипиды, печати, купели, посохи, рукомойники, фонари, кувшины и кунганы, ведра и ушаты, столы и кружки, ковши, чарки и кубки, митры и шапки, панагии и т.п. предметов? Если есть, то нет-ли на них каких записей?</p>	<p>_____</p>
<p>61) Нет-ли в ризницах церковных старинных омофоров, саккосов, фелоней, подризников, епатрахилей, палиц, поясов, поручей, стихарей, орарей. Мантий, клобуков, ряс и власяниц? Нет-ли старинных шитых золотом, серебром и цветными камнями воздушков, образов, убрисов, пелен, хоругвей, надгробных покровов, лентий и плашаниц?</p>	<p>_____</p>

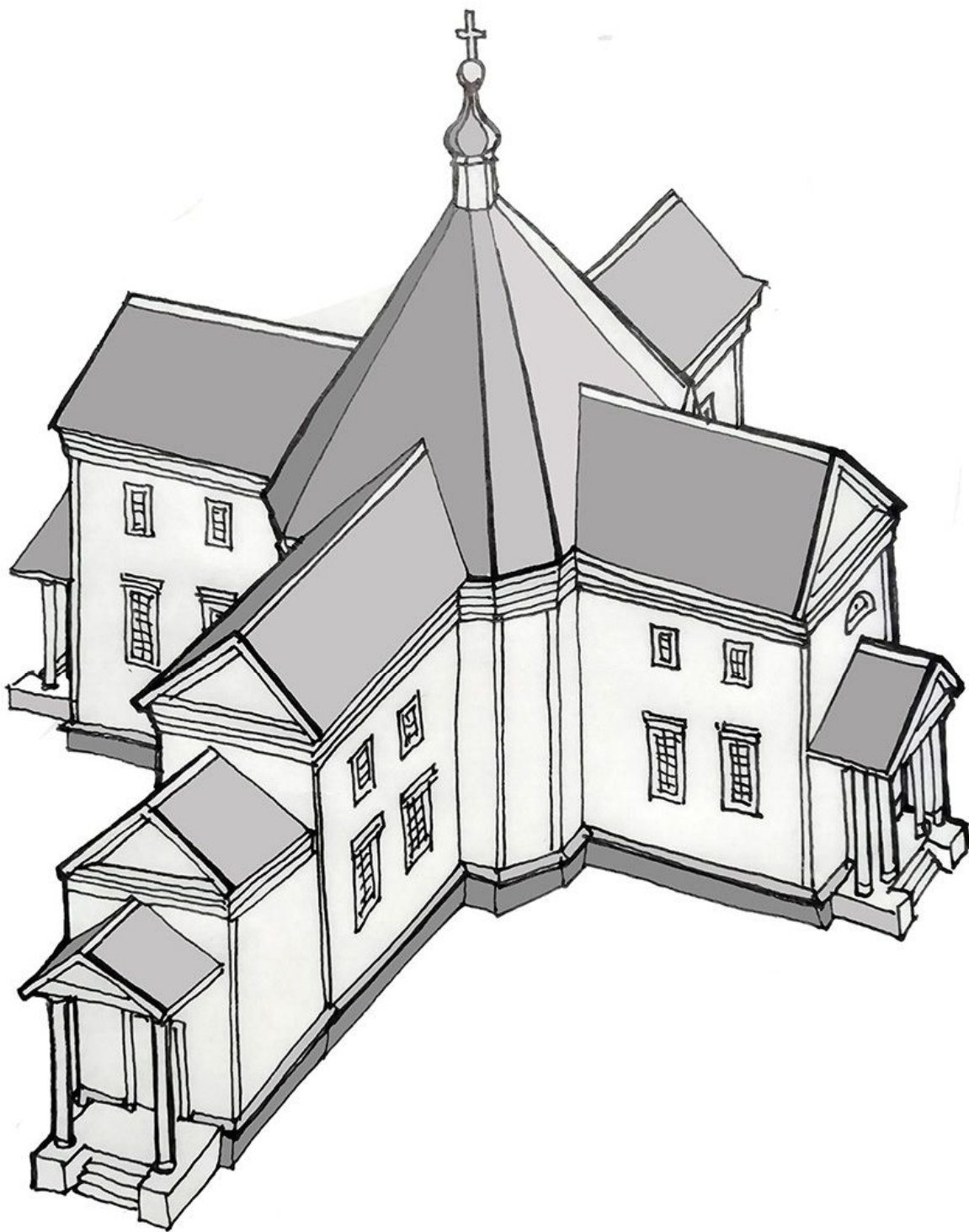
62) Нет-ли в приходских церквах и монастырях старых походных иконостасов? Из какой материи они устроены: из камки, атласа, тафты или холста? Состоят из одного иконописного письма или есть на них и образа, вышитые шелками. Золотом и серебром? Если есть надписи, то списать их.	_____
63) Нет-ли в церквах старых полковых знамен и цеховых значков? Из какой материи они устроены? Какая имеют изображения? Чем они украшены? Если есть надписи, то списать их.	_____
V. Разные предметы	
64) Нет-ли в церквах предметов с разными драгоценными камнями, или резьбою на кости?	_____
65) Есть-ли в церкви синодник, с какого года он начинается?	<i>Синодник есть, начат с 1875 г.</i>
66) Нет-ли в церквах резных статуй? Если есть, то что оне изображают и какой величины?	_____
67) Если есть в церкви предметы не вошедшие в предыдущие рубрики, то дать им описание против настоящей.	_____
68) Не были-ли церковь, ворота, башня, терем, утварь и т.п., фоторгафированы или зачерчены и помещены в каком-либо журнале?	_____
69) Если есть возможность снять фотографии с каких-либо интересных памятников русского зодчества, то Академия могла-бы предложить свои расходы по изготовлению фотографий.	_____
70) Если есть печатанное описание церквей, то желательно бы иметь его в Академии.	_____
71) Желательно было-бы иметь общий набросок тех церквей, которые представляют собою художественный интерес (каменные до 1700 года, а деревянные до 1786 года).	<i>При этом представляется набросок нашей старой церкви.</i>
72) Если церковь или другое здание имеет сходство с каким-либо более или менее известными древними постройками, в столицах или в губернских городах, то указать с какими именно.	_____
VI. ИМПЕРАТОРСКОЙ Академии Художеств желательно знать:	
1) Кто давал ответы на предложенные вопросы?	<i>Священник местной церкви Григорий Курковский.</i>
2) Где воспитывался отвечающий?	<i>Получил полное богословское образование в Екатеринославской дух. Семинарии.</i>
3) Каких лет и если священник, то сколько лет священствует?	<i>Священствует четырнадцать лет; от роду сорок лет.</i>
4) Время составления настоящей метрики.	<i>Более двух месяцев, в следствие многочисленных занятий – по приходу, школе и другим должностям.</i>

Новопроектовані квартали Саксагані-Посюровка та існуючі квартали на фрагменті мапи ПГМ Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії

Поселення Саксагань на мапі др. пол. XIX ст. На співставленні з сучасною топоосною добре видно території, що потрапили в зону затоплення.

Стара українська церква в селі Саксагань Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії станом після реконструкції та добудови 1820-го р. згідно кресленика ост. чв. XIX ст. Малюнок-реконструкція автора 2020 р.

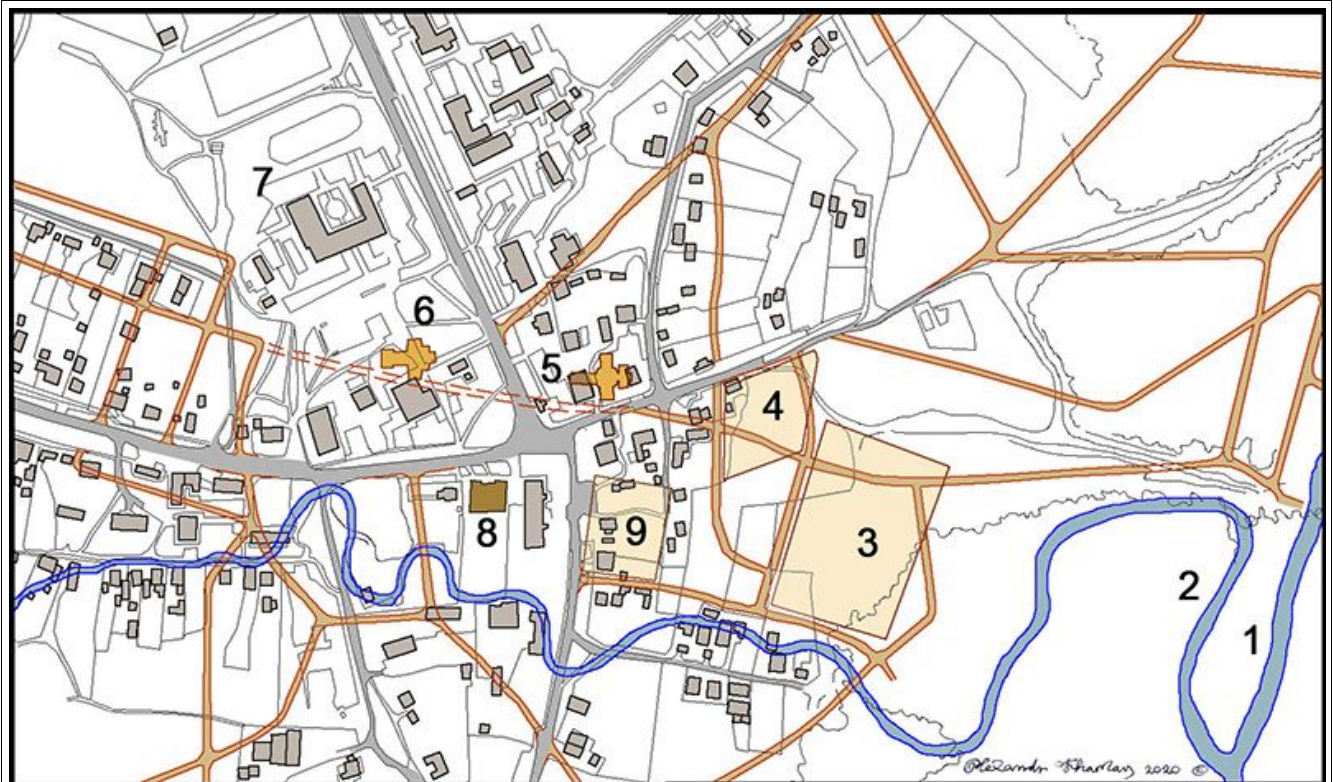

Схема структури центральної частини сучасного села Саксагань. Сірим кольором позначено сучасну забудову і вуличну мережу. Помаранчевим виділено споруди 1-го і 2-го Свято-Покровських храмів. Світло-коричневим позначено історичну дореволюційну будівлю. Вохристим кольором з помаранчевою обводкою нанесено втрачену вуличну структуру XIX-поч. XX ст. Пунктиром позначено вулицю, що існувала в XIX ст. до будівництва 2-го храму. Експлікація до схеми: 1- русло р. Саксагань, що існувало до підтоплення території; 2 – струмок, що протікав по тальвегу балки Осикуватої в сер. XIX ст., вздовж якого існували перші запорозькі зимівники (найбільший Семена Панчохи в місці впадіння струмка в Саксагань); 3, 4, 9 – найдавніші квартали центральної частини села, на теренах яких з кін. XVIII – сер. XIX ст. розміщувалися важливі громадські будівлі, садиба священика та інш. об'єкти; 5 – Свято-Покровський храм № 1 (1793 р.); 6 – Свято-Покровська церква № 2 (1884 р.); 7 – сучасна будівля сільської школи; 8 – вціліла дореволюційна будівля. Кресленик автора 2020 року

*Впорядкування, передмова та коментарі Дениса Шаталова (м. Кривий Ріг)***“ПРОСВІТА” ТА УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ КРИВОГО РОГУ У 1917-1918 РОКАХ**

На жаль, історія Кривого Рогу досі містить безліч «білих плям», сюжетів, які ще не знайшли свого дослідника. Період Української Революції 1917-1921 рр. ж являє собою навіть не окремі плями – а радше біле поле, лише помережене окремими стежками. Тему важко назвати детально вивченою навіть у радянські часи, коли йшлося лише про діяльність більшовиків на території Криворіжжя, а предмет дослідження наперед визначав його «парадно-апологетичний» стиль. Найгрунтовнішою спеціальною працею досі є книга краєзнавця і «старого більшовика» Андрія Пахомова¹, розкритикована за необ'єктивність та фактографічні перекручення ще у період публікації². У сучасній історіографії сюжети цієї доби лишилися фактично занедбаними, напрацювання криворізьких істориків зводяться в першу чергу до прилаштування відомостей із загальних праць до опису місцевих сюжетів³. Дещо краще справа виглядає хіба з епізодами з історії повстанського руху⁴.

Однією з досі практично невідомих сторінок життя Кривого Рогу доби Української революції є активність місцевого товариства «Просвіта». Воно, подібно до сотень однойменних організацій по всій Наддніпрянщині, постало навесні 1917 р., маючи на меті сприяння розвитку української культури та освіти, і фактично виступаючи центром тяжіння для українських активістів краю. Але наразі в історіографії відомості про місцеву організацію обмежуються коротенькими статтями в «Історичній енциклопедії Криворіжжя» та «Енциклопедії Криворіжжя»⁵. Однак збережені у фонді Міністерства освіти Української Держави у Центральному державному Архіві вищих органів влади та управління України звіти організації дають змогу трохи привідкрити завісу над цим епізодом українського життя містечка.

Мова йде про «Звіт діяльності товариства “Просвіта” в Кривім Розі» та пов'язані з ним звіти діяльності аматорського і співочого гуртка, товариства «Січ», дитячої площадки, курсів українознавства та гімназії для дорослих. Ці документи було складено десь наприкінці жовтня – на початку листопада 1918 р. Наскільки впливає зі змісту та контексту, ініціатором складання звітів було керівництво криворізької «Просвіти». Воно сподівалося отримати від Міністерства освіти фінансування своїх проєктів (безпосередньо цьому присвячено другу частину звіту «Просвіти») – а тому презентувало власну активність і заслуги у справі розбудови українського життя краю. Тож, при ознайомленні варто враховувати жанрові обмеження подібного роду текстів – традиційно, у звітах у найбільш позитивному світлі описуються власні досягнення, оминаються недоліки – якщо тільки мова не стосується таких, вирішення яких очікують від вищої інстанції, для якої і призначено звіт (наприклад, брак фінансування, як у даному разі). Привертає увагу відсутність у звіті «Просвіти» конкретних даних, наприклад щодо кількості членів товариства чи учасників його заходів (хоча такі відомості наведені щодо «дочірніх» організацій). Опосередковано це вказує на те, що «Просвіта» не була серед найвпливовіших організацій зрусифікованого містечка. Але прямо про це йдеться тільки у звіті аматорського і співочого гуртка, в якому вказується «зденационалізованість людності» та важкість

¹ Пахомов А. Г. Борьба трудящихся Криворожья за власть советов. Днепропетровск: Днепропетровское областное издательство, 1958. 204 с.

² Див. Чурко Г. Ф. Андрій Пахомов та Авраам Попов – дослідники історії революційного руху на Криворіжжі 1917-1920-х років // Матеріали Третіх Історико-краєзнавчих читань «Криворіжжя: погляд у минуле...». Кривий Ріг, 2017. С. 42-50.

³ Див., наприклад Задорожна Л. В. Діяльність Центральної Ради у регіональному вимірі: березень 1917 – квітень 1918 рр. (на прикладі новітньої історії Криворіжжя) // Матеріали Третіх Історико-краєзнавчих читань «Криворіжжя: погляд у минуле. Кривий Ріг, 2017. С. 20-27.

⁴ Мельник О. О. Антибільшовицький рух опору на Криворіжжі 1919-1923 років. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2018. 294 с.

⁵ «Просвіта», культурно-просвітницька громадська організація // Енциклопедія Криворіжжя / упор. В. П. Бухтіяров. Кривий Ріг: Явва, 2005. Т. II.: Л-Я. С. 347-348; «Просвіта» // Мельник О. О., Балабанов С. В. Історична енциклопедія Криворіжжя. Т. I. Кривий Ріг: СТПРЕС, 2009. С. 542. При цьому дані зі статей протирічать відомостям зі Звіту.

конкуренції з російськими трупами. Нічого не повідомляється у звітах і про причини, через які організація у 1917 р. 4 рази змінювала своє керівництво. Тож, при ознайомленні з документами варто пам'ятати, що вони презентують тільки один ракурс діяльності «Просвіти». Втім, проблеми, які натяками позначені у документах та обійдені теми, ніяк не применшують заслуг криворізьких просвітян у розбудові українського життя.

Звіти охоплюють події від березня 1917 р. до кінця жовтня 1918 р. – часи влади Тимчасового Уряду, УНР та Української Держави. Цей період, навіть враховуючи більшовицьке панування у листопаді 1917 – березні 1918 р., можна вважати найсприятливішим для розвитку українського життя у містечку. Із початком у листопаді 1918 р. революції у Німеччині та розпадом Австро-Угорщини, гетьманський режим втратив свою опору. 15 листопада на Криворіжжі відбулася спроба більшовицького повстання, придушена українськими військами. А наступного дня в Україні розпочалося протигетьманське повстання Директорії УНР, під владу якої Криворіжжя перейшло у першій половині грудня 1918 р. Однак вже 1919 р. владу в містечку знову захопили більшовики⁶. Втім, це була не остання зміна режиму у Кривому Розі, який опинився у вирі війни...

«Звіт діяльності товариства “Просвіта” в Кривім Розі» та звіти діяльності аматорського і співочого гуртка, товариства «Січ», курсів українознавства та гімназії нового типу для дорослих містяться у справі 378 опису 2 фонду 2201 ЦДАВО. Пов'язаний з ними звіт про роботу дитячої площадки долучено до справи 525 того ж опису. У якості доповнення до них у публікації подається Запит від криворізького товариства «Просвіта» до Центральної Ради від 7 листопада 1917 р. із проханням надіслати до Кривого Рогу викладача української мови (Фонд 2201. Опис 1. Справа 967. Арк. 5.) та два документи, що стосуються планованої поїздки для закупівлі українських книжок на території Австро-Угорщини (Фонд 2201. Опис 1. Справа 492).

Звіт «Просвіти» подано у відповідності до пагінації документу (пронумеровано перші 4 аркуші), яка відрізняється від порядку аркушів у справі. Брак друкарських машинок з українським шрифтом зумовив використання просвітянами російської абетки при наборі текстів. Частково відсутні друковані українські літери у документі вписані чорним чорнилом, однак це зроблено не завжди послідовно. Крім того, просвітянські документи відбивають несталість українського правопису тих років – рівно як і рівень володіння письмовою українською провінційних діячів українського руху. При публікації збережено всі лексичні, граматичні та пунктуаційні особливості документів. Враховано рукописні виправлення, внесені до машинопису, окремо вони не оговорюються. Також окремо не оговорюється виправлення очевидних хибодруків та розставлення крапок у кінці речень, там, де вони були відсутні. Розкриті скорочення, частина виправлень та вірогідне прочитання втрачених літер подано у квадратних дужках.

1. Звіт діяльності товариства криворізького товариства «Просвіта», кінець жовтня-початок листопада 1918 р.

ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ Т[ОВАРИСТ]ВА ПРОСВІТА В КРИВІМ РОЗІ

В минулім році, коли могутні хвилі революції докотились до Кривого Рогу, то першою метою свідомих українців була організація укр[аїнської] людності на національній ґрунті. 27 березня були скликані перші збори, на котрих постановлено було заснувати в Кривім Розі «Український гурток», метою котрого було ознайомлення людності як з національними, так і з політичними справами. Головою гуртка був обраний д[обро]їй О. Масло, писарем д[обро]їй І. Мурало. В члени гуртка міг записуватись всякий, хто співчував укр[аїнському] рухові. Членська вкладка була 1 карб. в місяць.

Зараз після заснування було випущено 2 відозви до селян і робітників про значіння укр[аїнського] руху в кількості 6000 примірн. Котрі широко були розповсюджені як в самому Кривім Розі, так і по за його околицями. 2.засновано співочий гурток під керуванням д[обро]їя

⁶ Варгатюк П. Л., Горяний В. Д., Кан Д. І., Малахов Г. М., Осадчук Г. С. Кривий Ріг // Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. Київ: Українська радянська енциклопедія, 1969. С. 296.

А. Кісова⁷. 3. Принято участь в організації 3 квітня дня свята волі, де гурток виступав, як окрема організація, з національними укр[аїнськими] прапорами на чолі з укр[аїнським] співочим гуртком.

Заснування Просвіти. 4-го квітня були скликані загальні збори членів Гуртка, на котрі постановлено замість Укр[аїнського] Гуртка засновати Т[овариство] Просвіта. Головою Просвіти тимчасово був обраний д[обро]їй Масло, заступником д[обро]їй А. Комар і скарбником д[обро]їй Кучма. Тоді ж був вироблений і прийнятий статут Т[овариства] Просвіта⁸. Нанято було також помешкання для Просвіти.

Діяльність Т[овариства] Просвіта. Нова організація розпочала свою роботу відозвою до селянства в кількості 3000 прим. Були виписані 100 прим. Робітничої Газети, 36 прим. Нової Ради, 10 прим. Вістника Катеринославської Просвіти, 20 прим. Народня воля і 5 прим. Українське Слово. Газети, дякуючи молоді, котра брала жваву участь в росповсюдженню, розходились поміж людністю всі. З часом засновано при Просвіті Укр[аїнську] бібліотеку для членів, книжки для котрої були виписані з Києва, Катеринослава, а частина була знесена членами, хто мав укр[аїнські] книжки. Впоряджено також продаж книжок при Просвіті. Була також спроба робить вечорами читанки, на котрі сходилось багато людності. 1-го травня було впорядковане свято, яке вийшло особливо бучним. Тут під прапором Просвіти взяло участь майже все селянство, котре вийшло з запряженими возами, на якіх були різні хліборобські знаряддя – і тут виявилось, яка велика сила була захована в укр[аїнському] народі. Через декілька день після цього Просвітою було впоряджено свято волі в Мосієвській волості, воно вийшло не менш бучним. Беручи участь в організаціях свят, Т[овариство] широко тоді росповсюджувало укр[аїнську] літературу, як то книжки, газети, відозви і те ін. В святах виступав і [с]півочий гурток, котрий своїми чудовими укр[аїнськими] піснями робив на присутніх // арк. 65 зв. // гарне вражіння. Бучно також було отсвятковано відкриття Долгінцевської⁹ і посвящення нашої Просвіт. Посвящення нашої Просвіти пройшло при надзвичайних обставинах. Панотці з 4-х церков¹⁰, зібравшись на майдані святочно одправили Божу службу. Після служби була одправлена панахида по батькові Шевченку, після котрої п[ан]о[тець] Рибальченко¹¹ сказав гарну чулу промову на укр[аїнській] мові. Далі виступили приставники різних Просвіт, між іншими від Катеринославської Просвіти д[обро]їй Труба¹². Ввечері була упоряджена вистава, на якій виступав Долгінцевський аматорський гурток і співочий гурток нашої Просвіти. На зелені Свята була упоряджена збірка грошей на національний фонд. Зібрані 540 карб. були надіслані до Києва.

⁷ Андронік Мінович Кісов, станом на 1915 р. викладач ручної праці та співів у Криворізькому комерційному училищі, у списку вчителів закладу від 30 жовтня 1918 р. вже не значиться. Випускник Херсонської учительської семінарії. Спис членів кураторської ради та педагогічної ради з зазначеннями віри, національності, освіти и з якого часу на посаді // ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 1. Справа 492. арк. 42-49 зв.; Книга О. О. Криворізьке восьмикласне комерційне училище та його директор В. Г. Морачевський. Кривий Ріг: КП «Покровська друкарня», 2020. С. 110, 112, 288-289. Вірогідно, що згодом доля занесла його (а не повного тезку-колегу) на Донеччину: «Кісов Андронік Мінович, 1881 року народження, с. Любомирівка Одеської області, українець, освіта середня, безпартійний. Проживав: м. Горлівка Донецької обл. ...Викладач учбового комбінату шахти №8. Заарештований 17 жовтня 1937 року. Засуджений... на 10 років ВТТ з позбавленням прав на 5 років. Реабілітований у 1991 році». Реабілітовані історією. Донецька область. Кн. 4. Київ-Донецьк, 2007. С. 290-291.

⁸ Судячи з опису активності та структури керівництва, статут криворізької «Просвіти» цілком відповідав Зразковому статуту для «Просвіт». Див. ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 2. Справа 369. Арк. 27-28 зв. <https://e-resource.tsdavо.gov.ua/file-viewer/6745>

⁹ Відкриття довгінцевської організації «Просвіти» відбулося 7 травня 1917 р.

¹⁰ Тобто всіх криворізьких православних храмів. На той час у Кривому Розі існувало всього 4 церкви: Вознесенська, Покровська, Свято-Миколаївська та Різдва Пресвятої Богородиці (остання – у статусі молитовного будинку).

¹¹ Очевидно, о. Пантелеймон Рибальченко, священник Вознесенської церкви м. Кривого Рогу у 1912-1918 рр. Пивовар А. В. Священики, церковні старости і приходські опікунства на сторінках Херсонських єпархіальних відомостей. Інгульський степ. Вип. IV. Київ: Ярославів Вал, 2019. С. 141, 146.

¹² Іван Михайлович Труба (1878-1950) – інженер, письменник, перекладач, педагог. Один з лідерів українського руху на Катеринославщині під час революції. Навесні 1917 р. – один з організаторів Катеринославського вчительського товариства, був членом Ради Катеринославської «Просвіти». З серпня 1917 по січень 1919 р. – комісар з освіти на Катеринославщині. Див. про нього Чабан М. Діячі Січеславської «Просвіти» (1905-1921). Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2002. С. 445-453.

30 травня, завдяки тому, що президіум Ради був тимчасовий, були скликані загальні збори, на котрих головою був обраний д[обро]їй Кошара, заступником д[оброді]йка Бор[о]дуліна¹³, скарбником д[обро]їй Комар. Були також обрані комісії: літературно-освітня, фінансова, театральна, артистична і бібліотечна.

З перевибором Ради діяльність провадилась в тому ж напрямкові. В червні, коли в Кривім Розі відбувався Районий Продовольчий Зїзд, де зібралося уже багато людності зі всього рай[о]ну і де підносились, дякуючи цьому, різні питання, то завдяки представникові від Просвіти, д[обро]їю М. Бородуліну, /котрий спеціально за для цього був викликаний з війська/ була винесена резолюція про автономію України і висловлено довірря Центральній Раді, яка була визнана єдиним правомочним органом на Україні.

Коли почались жнива, діяльність Просвіти трохи занепадає, бо більша частина працівників селян порозїздилась на поле. Все ж таки тоді було упоряджено де кільки лекцій як в Кривім Розі, так і в другіх місцях. Лекції читали д[обро]їй Бородулін і д[обро]їй Романченко. Були також командировані по селах і копальнях інструктори за для засновання Просвіт. Енергійну участь бере Просвіта при виборах в місцеві самоврядування, як волосне, так і в повітове. Були розіслані делегати по копальням і селам, котрі знайомили людність з цими справами. В серпні був упоряджений концерт Українського хору, який мав великий успіх.

7-го листопаду відбулися загальні збори, де була перевибрана Рада. Головою була обрана д[оброді]йка О. Бородуліна, заступником д[обро]їй Масло, писарем д[обро]їй Захаренко і скарбником д[обро]їй Комар. При новій Раді розповсюдження газет, котре трохи було підупало, знову підвисшується. Організується духовий оркестр, і за час до 1-го січня упоряджено одну виставу і один концерт, який дав понад 2000 карб. прибутку.

// арк. 66 // 1-го січня 1918-го відбулися загальні збори Т[оварист]ва, на якіх був доповнений склад Ради. Головою був обраний укр[аїнський] діяч д[обро]їй М. Бородулін¹⁴, писарем д[обро]їй Черлінка¹⁵, решта Ради залишилась та сама. З новою Радою діяльність Просвіти значно поширюється. Було знято для Просвіти гарне помешкання за 2400 карб. на рік, куплено гарну обстановку, піаніно, упорядковано сцену. Кожної суботи почали упоряджуватись вечірки, де провадились вистави /здебільшого одноактівки/, читанки, декламації, ігри, танці. Дякуючи умілому складанню програму, на вечірці збиралося багато людності, переважно молоді. Вечірки провадяться і до сього часу. /див звіт діяль[ості] аматор[ського] гуртка/. Не могла також Просвіта не звернути уваги на дітей шкільного віку, і починаючи з нового року, по неділям були впоряджуєми дітячи ранки, де діти провадили співи, декламації, читанки і іграшки. По четвергам улаштувались читанки для дорослих, але рух большевизма їх скоро припинив. В лютому був скликаний учительський районий зїзд, де, дякуючи заходам Просвіти, була закладена Укр[аїнська] Района Учитель[ська] Спілка. В лютому ж був скликаний районий зїзд Просвіт, на якому була обговорена района спілка просвіт, на другому такому ж зїзді спілка була утворена, але під часи панування большевиків спілка розїйшлася. В лютому Просвітою було упорядковано ряд лекцій в філіальній Просвіті Брянських копалень. Відбулися лекції по історії Укр[аїни], мались провадитись ще й по іншим галузям, але і цю справу припинив большевизм. В кінці лютого святочно відбулись роковини Шевченка.

Діяльність Просвіти в часи найлютішого панування большевиків, від кінця лютого до вихода їх, затихає, бо багатьом загрожувала небезпека, і їм пришлось виїхати з містечка, або переховуватись¹⁶. Після виходу большевиків діяльність Просвіти знову розпочинається. З початку

¹³ Олена Дмитрівна Бородуліна, зубна лікарка, дружина Миколи Яковича Бородуліна.

¹⁴ Активіст українського життя Криворіжжя, керівник криворізької «Просвіти» та поборник українізації місцевої освіти Микола Якович Бородуліна (1878-1931) на сьогодні є практично забутим у місті діячем. Щодо його біографії див. матеріали, вміщені до цього числа «Інгульського степу» (С. 494-509).

¹⁵ Однак під звітими, що публікуються, стоїть підпис писаря Захаренка.

¹⁶ Большевизація рад на Криворіжжі розпочалася з другої половини листопада 1917 р. Повністю більшовики захопили владу на Криворіжжі 9/22 січня 1918 р. 29 березня 1918 р. більшовицькі сили, під тиском наступаючих німецьких частин, полишили містечко. Варгатюк П. Л., Горяний В. Д., Кан Д. І., Малахов Г. М., Осадчук Г. С. Кривий Ріг // Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. Київ: Українська радянська енциклопедія, 1969. С. 294-295.

квітня відкриваються підготовчі курси українозн[авства] для учителів безплатно, а для вільних слухачів з платою /див. звіт курсів/.

Треба завважити, що з виходом большевиків робота Просвіти йшла вкупі з роботою Волосного земства. Просвіта широко інформувала земство за національні справи. Часто також доводилось їй разом з земством полагоджувати непорозуміння. Так, наприклад, в Александр[ійському] повіті, дякуючи представникові від Просвіти усунена, була небезпека селянських розрухів. Багато приїздило з різних сел до Просвіти за ріжними порадами і справами і їй часто доводилось командірувати своїх делегатів. Також широко йшла Просвіта на зустріч ріжним установам і інституціям, що до перекладів на укр[аїнську] мову, за для чого при Просвіті існує комісія.

// арк. 66 зв. // Визнаючи велике значіння освіти взагалі, Просвіта взяла на себе ініціативу утворити центральний орган всіх просвітніх інституцій Кривого Рогу. Цей орган намітив ряд загальноприсутніх лекцій, які і відбувалися в Просвіті. Заходами того ж органа був улаштований збор грошей на громадську бібліотеку. 26 лютого в день святкування Шевченка¹⁷ Просвіта з свого боку улаштувала збор на укр[аїнській] виділ ці[є]ї бібл[іотеки] який дав більш 500 карб. Після збору відчинилась нарешті І-ша громадська бібліотека, в склад Ради котрої війшли члени цент[ального] органу.

10 бер[езія] Просвіта організувала гімнастичне т[овариств]о Січ, в котре вступило 59 душ обого полу /див. звіт Січі/.

[З] 18 червня по 18 серпня була впорядкована дітяча площадка для селянських дітей /див. звіт дітячої площ[адки]/.

1-го липня Просвітою були упорядковані підвисчені курси українозн[авства] для підготовки кадра учителів українозн[авства] середніх шкіл. Дякуючи цім курсам, майже у всіх сер[едніх] школах Кривого Рогу викладається українознавство /див. звіт про курси/.

Нарешті, яко вінець своєї праці, в вересні Просвіта одчинила укр[аїнську] гімназію нового типу для дорослих, чим закладений міцний ґрунт за для українізації.

// арк. 68 // З самого початку існування Просвіти біля неї згуртовалась громадка щиріх діячів, свідомих і переконаних українців, які і винесли на своїх плечах тягар нового діла. З часом особливо після курсів українознавства цей гурток побільшився інтелігентними силами, що дало можливість Просвіті виконать свої плани і наміри в літку ц[ього] р[оку]. Практична праця Т[овариств]ва загартувала ці сили, зміцнила їх, і тепер Т[овариств]во може спокійно дивитись на будучину щодо працюючих. Далеко гірше стоїть справа з грішми. Перші часи не так сильно відчувався недостаток коштів, але чим більшала і поширювалася економічна криза, тим гіршало матеріальне становище Просвіти особливо через те, що криза тяжче всього відбилася на незаможних верствах, які творять ґрунт Т[овариств]ва. Дякуючи цьому із всіх намірів на зиму можна було здійснити тільки українську гімназію і то лише тому, що більшість учителів згодилась працювати безплатно. Інші плани цілком обговорені і приготовані залишаються мріями, коли Міністерство не прийде на поміч. На нашу думку запомога Міністерства цілком натуральна, по за як Просвіта в даному разі не тільки полехчує роботу Міністерства, беручи на себе частину державної праці, а головне, получаючи запомогу, дає не шкоду, а користь державним коштам, по за як більша частина Просвітянської роботи проволиться ідейно або зовсім безплатно, або з мінімальною платою, виконання тієї роботи державним шляхом викли[к]ає далеко більші трати. Маючи це все на увазі, Просвіта має шану звернутись до Міністерства з проханням прийти на поміч їй коштами і цілком чи почасти помогти виконать ті наміри, які зразу намітило собі То[вариств]во, а саме:

1. Головною метою Т[овариств]ва є утворення повної гімназії для дітей обох полів, брак якої відчувався і в цім році. Саме селянство зрозуміло потребу гімназії і ще за старіх часів призначило ґрунт і асигнувало гроші¹⁸. До цього часу грошей не пощастило одержати, але дозвіл на удержання

¹⁷ На 26 лютого (за ст. стилем) припадають роковини смерті Тараса Шевченка.

¹⁸ 27 січня 1913 р. приговором криворізького Сільського сходу з нагоди трьохсотріччя дому Романових, яке святкувалося 21 лютого 1913 р., було постановлено на відзначення цієї події асигнувати з громадських сум 100000 рублів на організацію в Кривому Розі чоловічої гімназії. Їй планувалося дати найменування «въ память Трѣхсотлетія Царствованія Дома Романовыхъ». Відкриття гімназії передбачалося на 1914/1915 навчальний рік, за умови, що всі витрати на утримання закладу буде нести місцева громада. Але через брак можливості фінансування

уже даний, і є надія, що, коли будуть отримані громадські гроші, в кількості 2-х мільйонів, селяне відділять значну частину коштів на гімназію. Просвіта з свого боку провадить роботу, інформуючи селян, знайомлюючи їх, і коли будуть кошти, певне селяне зажадають української гімн[азії]. Було б дуже бажано, коли буде фундуватись нова школа, то щоб вона утворювалась на нових підвалинах. На погляд Просвіти для селян бажаним типом була б землеробна гімназія, де учень, скінчивши школу, не цурався б землі, а навпаки вертався до неї, озброєний здобутками науки й культури, і утворив би собою новий тип землероба культурного. За для цього Просвіта уживає всіх засобів для поширювання цієї ідеї, а практично підійде до цього, коли по // арк. 68 зв. // дбає про приготування кадрів для цієї гімназії. Коли буде хоч якась можливість, з весни учні нашої гімназії будуть працювати на землі під приводом агронома, для чого уже намічений ґрунт. Наші гімназисти дадуть кадр 3-ої кл. Для 2-ої ж потрібно після Різдва одчинить знову прийом в 1-й клас. Але для 2-х класів Просвіта не має у себе мешкання і прохає допомоги в 2000 карб.

2. Вибух темних народніх мас досить яскраво показав потребу в освіті. Між тим у нас великий відсоток цілковитих анальфabetів або людей, котрі збулися і тієї невеличкої грамоти, яку вони мали. З цього вияснюється потреба в курсах для неграмотних. Рос[ійська] спілка «Внѣшкольное Образование» утворювала торік курси, але слухачами там були переважно мілкі комерційні верстви, селянство ж туди зовсім не пішло. За для провадження цієї справи потрібно 5000 карб.

3. Підготовчі курси українознавства, улаштовані Просвітою, мали на меті утворити кадр учителів народніх шкіл, і більш-менш виконали своє завдання. Але по за тим існує багато верств людності, яким потрібно і бажано б прослухати україн[ознавчі] курси. Прохання від їх весь час надходять в Просвіту, але за браком коштів приходиться відмовляти прохачам, хоча Рада визнає такі курси не тільки бажаними, а й просто необхідними. Раз це сприяло б розвою національної ідеї, а вдруге, /як то свідчить попередній досвід/ збільшила б кадри працівників. Коли утворити ще один комлет таких курсів потрібно 3000 карб.

4. Самим певним шляхом відродження рідного краю Рада завше визнавала виховання молоді в національному напрямкові і по скільки мога виконувала це, улаштовуючи по неділям і святкам дітячи свята, а літом утворивши дітячу площадку. Це притягло дітей до Просвіти, навіть, переконало де якіх батьків. І тепер по саміх глухих кутках містечка лунає дітячий спів, а віршами діти, навіть, докучають учителям, бо кожному хочеться піти в Просвіту і прочитати перед усіма дітьми. В тих школах, де учителі мляво або негативно ставляться до укр[аїнської] школи, діти, котрі бувають в Просвіті, підносять голос в оборону своєї мови. Тим більше хотілося б Просвіті поширити справу гуртування дітей коло себе тепер, коли так зле стоїть справа з освітленням. Коли б утворити для молодших на зиму осередок, а для школярів просто отворити двері, аби вони мали змогу готувати тут уроки, то це більш переконало б батьків, а ніж речі і заклики. За для здійснення цієї мети потрібно, щонайменше 7000 карб.

// арк. 69 // 5. Досвід першої дітячої площадки показав ясно потребу їх в містечку, а по за як приходилось відмовлять багатьом дітям, то значить треба одчинить не менше, як дві площадки. Рахуючи по дві тисячі на кожную площадку, всього потрібно 4000 карб.

6. По де якіх школах маються сякі такі чарівні ліхтарі, але діапозитивів до їх занадто мало, а при тім більшість пристосована до трактовання рос[ійських] творів. Коли б придбати хоч трохи укр[аїнських] діапозитивів, тоді можна було б значно оживити читанки і лекції, які в зимку будуть по святкам провадиться по школам. Для цього потрібно 1000 карб.

7 і 8. Нарешті, як *pia desideria*¹⁹ Ради – це утворення бібліотеки і книгарні. Зародок того і другого у нас є, але це капля в морі. У нас, не рахуючи 12 народніх шкіл /з них 2 двохкл./ б середніх шкіл, молодь котріх рветься до книжки, а та несчасна бібліотека, яка мається, ледві задовольнить і то хіба на рік свою гімназію. Школа старого режіму досить яскраво показала, чого варт грамота без книжки, а ми маємо провадити не лише грамоту, а й українізацію. Лише маючи порядну бібліотеку і хоч невеличку книгарню, ми можемо сказати, що справа українізації стоїть на певному ґрунті. Це тим більш потрібно, що Кривий Ріг є центр району, і до його тягне багато місць,

з боку місцевого сільського товариства, справу організації закладу було призупинено. Петров А. Первоисточники – чистые родники. Кн. 2. Днепропетровск, 2011. С. 128-132.

¹⁹ Благі наміри (лат.).

а в усім районі нема ні бібліотеки, ні книгарні. Люди за 50-60 вер[ст] приїздять до нас за порадою і книжками, а ми замість хліба даємо камінь. Як би були кошти, Криворізьська Просвіта давно б утворила районну спілку просвіт, але першою умовою, щоб така спілка була міцна – є порядні бібліотека і книгарня. На це потрібно 20000 карб.

Прохаючи такі значні суми Рада Просвіти розуміє, що відусіль сипляться прохання, і задовольнити всі важко. Коли не можливо задовольнити всі наші потреби, прохаємо задовольнити хоча б ті, які Міністерство визнає конче потрібними. Прохаємо ми, маючі певні підрахунки, бо ті справи, які ми зразу порушуємо, уже почасті або і в цілому провадились у нас і, по скільки мога, будуть провадитись і далі, але в такому масштабі, який зовсім не відповідає не тільки сучасному становищу, коли день більш вартий за роки, а навіть, становищу спокійного життя. Економічне значіння Кривого Рога, віддаленість його від культурних центрів, змішанність населення – все це вимагає роботи, і негайної, а головним чином роботи широкої і певної.

Голова Просвіти Бородулін
Писар Захаренко

ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 2. Справа 378. Арк. 65-66 зв., 68-69. Машинопис

2. Звіт діяльності аматорського і співочого гуртка криворізького товариства «Просвіта», кінець жовтня-початок листопада 1918 р.

Звіт діяльності аматорського і співочого гуртка Т[овариств]а Просвіта

Аматорський і співочий гурток заснувався в травні 1917 р. В склад його увійшло переважно, а також і де кілька сільських учительок. На перший раз було улаштовано Концерт, на котрому виконано Бандура / муз. Давидовського²⁰/, де кілька пісень і пьеса на одну дію. Концерт мав великий успіх і зробив гарне вражіння на слухачів – чим надав великої охоти діячам до дальнішої роботи. Була виготована до вистави Сельска честь²¹ і водевіль. Виконання задовольнило слухачів і діячів. На Різдвяні свята було знову улаштовано концерт, на котрому виконано Бандура, Кобза²² і маленький водевіль. Театр був переповнений слухачами, де які номери співали на біс по 2-3 рази, і коли скінчили, то людність довго не хотіла розходитись по домівкам. З нового року почали улаштовувати що суботи вечірки з виставами, співами, декламацією і танцями. На виставах і вечірках грав власний оркестр, котрий склався також з селянства, струменти ж дала селянська рада для користування безплатно.

З нового року було улаштовано 6 великих вистав²³ і майже на кожній вечірці давалась одноактівка. Валового збору Гурток дав Просвіті 7749 кр. 37. Гурток має театральну бібліотеку, нотну бібліотеку, невеличкий запас костюмів і невеличкий запас декорацій. При Просвіті є зала зі сценою, на котрій і відбуваються більша частина вистав. Серед вистав треба особливо згадати про святкування 26 лютого. Не дивлючись, що в містечку панували більшовики, і людність, спровокована чутками, немов будуть стрілять, боялась іти на панахиду, про те панахида відбулася дуже святочно. Всі крамниці були замкнуті, головними вулицями з одного боку виступила наша Просвіта з оркестром і прапорами, а з другого боку також з прапорами і хором прийшла філіальна просвіта Брянських копалень. На майдані місцеве духовенство при могутньому хорі одправило панахиду, після чого були промови, пояснюючі значіння свята. Ввечері при такому натовпі, що боялись за цілість підлоги, одбулося в будинкові Просвіти святкування пам'яті поета.

Треба зазначити, що діяльність гуртка не могла набрати великого значіння. Перешкодою діяльності являється те, що приходиться працювати серед зденаціоналізованої людності, в містечку,

²⁰ Давидовській Г. М. Бандура: фантазія на українські теми для хора а capella. Ростов-на-Дону, [р. н.].

²¹ Ймовірно мається на увазі постановка на основі п'єси «Cavalleria rusticana» (1884) італійського письменника та драматурга Джованні Вергі.

²² Вірогідно мається на увазі твір Григорія Давидовського. Давидовській Г. М. Кобза: Продовження «Бандури»: Фантазія на українські теми для хора а capella. Ростов-на-Дону, [р. н.].

²³ Про одну з вистав у газеті «Нова Рада» повідомлялося: «Гурток аматорів українського т-ва «Просвіта» в м. Кривий Ріг на Херсонщині влаштував виставу, на якій ставили дві. Обидві п'єси пройшли дуже добре. Чистий прибуток від вистави пішов на користь т-ва «Просвіта» в Кривім Розі». Вісті з краю // Нова Рада. 1917. №. 206. 12 грудня. С. 2.

більшість в котрому складають євреї і ті людці, котрі виховались «на руской культурѣ»²⁴. Приходиться конкурувати з російськими трупами, котрі складаються з більш освічених // арк. 67 зв. // діячів, більш заможних труп, котрі мають далеко більш засобів приваблювати людність. Перемогти можна було б лише при умові, коли б ми мали трупу справжніх артистів, на що у нас нема змоги. До того, дякуючи гіркому матеріальному станові, діячі не мають змоги давати багато часу, коли праця їх буде безплатна, платити ж знову Просвіта не має можливості. Таким робом артистична діяльність гуртка дуже здрібнилась і давати що небудь більше за одноактівки гурток майже не має змоги. Підупадає і справа з оркестром. Музиканти також останніми часами примушені до праці на кусень хліба, не можуть безплатно працювати. Що до хору, то на перешкоді стоїть відсутність регента. Але Рада Просвіти не тратить надії, що артистична діяльність потроху буде поширюватись зімою, коли селяни будуть вільніші, тоді, напевне, пощастить знову згуртувати хор і поставити хоч де кілька великих пьєс.

ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 2. Справа 378. Арк. 67-67 зв. Машинопис

3. Звіт діяльності спортивного товариства «Січ» при криворізькому товаристві «Просвіта», кінець жовтня-початок листопада 1918 р.

Звіт діяльності гімнастичного Т[оварист]ва Січ при Криворізьській Просвіті.

Визнаючи велику вагу фізичного виховання і дисципліни, Рада Т[оварист]ва зробила спробу згуртування молоді в січове товариство, котре сприяло також і національному вихованню. Дякуючи праці інструктора галицьких січовиків д[оброд]ія Зено²⁵, 10-го березія був закладений І-й курінь Січі, отаманом став Зено. В Січ записалося 59 душ – 18 жінок і 41 хлопців, більшість з учнів і учительок. В невдовзі Січ зробила прогульку за містечко, при чім парада з оркестром і прапорами, як слід ушикована, пройшла по містечку, викликавши справжню сенсацію. Вправи робилися що найменше раз на тиждень під співи січових пісень і давали велике задоволення як самим січовикам, так і стороннім. Раз Січ виступила на Просвіт[янській] вечірці і своїми вправами зробила дуже гарне вражіння. Всю зиму проводилася жвава робота, наслідком чого січовики стали в великій послугі Просвіті, яко дисципліновані і гарні працівники. В літку праця Січі була перепинена, бо більшість січовиків роз'їхалась на вакації, але наслідки праці залишились. На дитячій площадці була заведена січ. гімнастика зі співами, а відти перекинулась в школи, особливо там, де учителюють січовички. І тепер майже в кожній школі можна почути січові пісні і побачить, як діти роблять січ. вправи. В зімку Січ, напевне, знову розквітне, Рада ж з свого боку, уживе заходів, аби притягнути до Січі більше і старших віком і утворити щось подібне безбройним стрільцям.

Голова Просвіти Бородулін
Писар Захаренко

ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 2. Справа 378. Арк. 67 зв. Машинопис

4. Звіт діяльності нижчих та підвищених курсів українознавства криворізького товариства «Просвіта», кінець жовтня-початок листопада 1918 р.

Звіт за низчі і підвищені курси українознавства улаштовані Просвітою

В ці величезної ваги часи, коли йде відродження України, коли так потрібні культурні сили, Просвіти, як осередки поширення укр[аїнської] національної ідеї, повинні подбати про утворення таких кадрів. Маючи перед собою таке завдання Кривор[ізька] Просвіта за матеріальною

²⁴ За даними на 1 січня 1926 р. українці склали 68,03%, євреї 20,73% та росіяни 9,47% від населення Кривого Рогу. Матеріали до опису округ УСРР. Криворізька округа. Харків, 1926. С. 3.

²⁵ Добродій Зено – очевидно, хтось з військовослужбовців Легіону Українських Січових Стрільців, які у складі австро-угорського контингенту з весни 1918 р. були дислоковані на Херсонщині. Криворізька «Січ», вірогідно, була створена за зразком однойменних галицьких товариств.

допомогою Волостного земства улаштувала 9 травня ц. р. в своїм помешканні низчі курси українознавства для учителів початкових шкіл. Курсами керував Микола Якович Бородулін, учитель місцевої комерційної школи. Слухачів записалося спочатку до 90 душ – учителів і урядовців / останні – яко вільні слухачі/ але з часом більшість вільних слухачів покинула курси в надії, що україн[ізація] урядовців буде припинена, учителі ж майже всі залишилися до кінця курсів, хоч значна частина, примушена матеріальними і родинними обставинами, не могла регулярно відвідувати курси. Через це після замкнення курсів прийшлося улаштувати комісію з курсових старост і лекторів, яка розглянувши записи старост про одвідування лекцій і обмірковуючі становище кожного курсиста, найшла можливим зарахувати курси лише 30-ти душам, а решта повинна була тримати іспити.

Курси розпочалися 9 квітня²⁶. Великодні свята були використані тим, що кожен повинен був перечитати книжку Світла²⁷, дати на неї рецензію і додати словничок незрозумілих слів. Після свят почалися знову лекції. Щоденно відбувалося 5 лекцій, розклад котрих зпочатку був такий: 1 година переклади, 1 год[ина] теорія граматики, 1 год[ина] письм[ових] вправ, 1 год[ина] історії Укр[аїни] і 1 год[ина] географії Укр[аїни]. При кінці замість перекладів була 1 год[ина] математ[ики]. По за як метою курсів було не стільки поширення освіти, скільки підготувати учительський кадр, то і спосіб викладання і підручники було пристосовано до програму початкових шкіл. Особлива увага зверталась на засвоєння мови, через що і уділялось стільки часу на мову. Кожен повинен був крім перекладів на курсах дати що найменше 20 сторінок друкованого тексту перекладів з російського. Лекційному методі отдавалось мало місця і більшість часу працювали самі курсисти під приводом лекторів. Це дало гарні наслідки. Звичайно за такий короткий час засвоїти мову тим, хто до того не знав зовсім, було неможливо, але кожен докладно простудіював підручники, набрав запас слів, познайомився з літературою, особливо з дитячою. Для курсистів була одчинена Просвітянська бібліотека і кращі словники української мови, взагалі покладений міцний ґрунт для студіювання мови, і коли кожен докладе хоч трохи рук, можна бути спокійним // арк. 63 зв. // за долю українських шкіл. При викладанні зверталась увага на спірні питання в історії і поглядах на мову, аби вчитель мав спроможність дати відповідь на наскоки українофобів, котрі чигають на кожному кроці і користуються кожною нагодою. Завдання своє Рада рахує здійсненим, бо майже по всіх школах наука провадиться на рідній мові і єдиною перешкодою з'являється лише брак підручників, але це лежить уже по за діяльністю Просвіти, хоча в свій час вона й зверталась з проханням до Міністерства.

Приймаючи на увагу, що в Кривім Розі 7 середніх шкіл, а кадри освічених українських учителів, котрі могли б провадити українознавство по сер[еднім] школам, занадто малі, Просвіта за допомогою того ж земства 1-го липня ц. р. відкрила підвищені курси українознавства. Погляди на ці курси були такіж як і на підготовчі, т.є. вони повинні бути по можливості практичні. Звичайно, лекційному методі по обставинам діла прийшлося уділити більше місця, але не забувалося і про практичне приміювання. Слухачі мусіли виконувати письменні і устні праці під час лекцій, а крім того давалася праця і на дім. Були роздані словники Тимченка²⁸, Гринченка²⁹, Житецького³⁰, Основи і інші за для того, щоб поповнити занадто малий Рос[ійсько-]Укр[аїнський] словник Тимченка. По історії письменства були освітлені домашніми вправами всі важніші факти, наприклад, було перекладене Слово о полку Ігоревом, Наука Володимира Мономаха і т.д. Робилися огляди і по історії України. На курсах читалися лекції: Історії мови, наукової граматики, Історії України і Історії письменства. Завданням граматики і історії було дати докладне знайомство з законами мови і з місцем, яке вона займає серед інших світових мов, а по обставинам часу і апологетичні підвалини, котрі озброювали б учителя від нападів швидких критиків. Історія письменства знайомила слухачів з тим скарбом, котрий можна сказати зовсім був незнайомим

²⁶ В машинописі стоїть «9 травня», так само, як і в попередньому абзаці. Однак тут «травня» закреслено, згори олівцем написано «квітня». Враховуючи, що у 1918 р. Великдень припадав на 5 травня (н.с) / 22 квітня (ст. с.), вірною датою початку курсів слід вважати 9 квітня.

²⁷ Вірогідно мається на увазі «Світло. Український педагогічний журнал для сем'ї і школи», що видався у 1910-1914 р. у Києві.

²⁸ Тимченко Е. Русско-малороссийкій словарь. (Т. 1, 2. Киев, 1897, 1899).

²⁹ Словарь української мови /Зібрала редакція журналу «Кієвская старина». Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко (Т. 1-4, Київ, 1907-1909).

³⁰ Вірогідно мається на увазі Житецькій П. Словарь книжной малорусской рѣчи. Рукописи XVII вѣка (Киев, 1888).

більшості. У багатьох широко одчинялись з подивлення очі, коли, коли вони пересвідчувалися, що література не обмежується Шевченком, Котляревським та кількома тоненькими книжками.

Слухачів на цих курсах було спочатку коло 30 душ, скінчило ж 21 чол. Керував курсами так само д[оброд]ій Бородулін. Курси велися на протязі часу від 1-го липня по 28 серпня, 5 лекцій що денно. Курси дали гарні наслідки. На власні очі переконавшись, що укр[аїнська] мова не витворилась штучно гуртком романтиків, що це не витвір галичан на німецькі гроші, з другого боку це не є попсована російська або польська мова, а є природня мова могутнього народу, має свою окрему історію, певні закони, багату літературу, слухачі перетворились в свідомих і щирих працівників на українському ґрунті, і Просвіті уже не бракує культурних робітників.

Голова Бородулін
Писар Захаренко

ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 2. Справа 378. Арк. 63-63 зв. Машинопис

5. Звіт діяльності гімназії нового типу для дорослих криворізького товариства «Просвіта», кінець жовтня-початок листопада 1918 р.

Звіт гімназії нового типу для дорослих Т[овариств]а Просвіта

В цім році в Кривім Розі середня освіта значно посунулася вперед. Крім існуючих раніш: Комерційної школи, хлоп'ячої євр[ейської] гімназії, жіночих – Должанської і Головченко і вечірніх курсів при комерційній школі, ві[д]чинились дві громадських школи /хлоп. і жін./ і курси при гімназії Должанської. Лише українці лишилися не при чім. Хлопоти в Херсоні про утворення в Кр[ивому] Розі державної гімназії не мали успіху. Селянство, бажавше утворити свою гімназію і прохавше Міністерство про дозвіл, не одібрало громадських грошей, і справа з гімназією їх відтяглась надалі. Таким робом на 2 рос[ійські] і 2 євр[ейські] середніх школи не було жодної української.

Рада Просвіти намірилась зробити принаймні те, що було в її силах, т.е. утворити гімназію нового типу для дорослих в складі I-ої групи. При заснуванні цієї гімназії вона керувалась такими думками:

1. В містечку існує 2 двохк[ласних] школі, в котрих діти кінчають віком від 14 до 17 років. Поступити в молодші класи середніх шкіл вони, як перерослі, не мають права. Невеличка частина з їх наймають учителів і тримають іспити в 3 і 4-ій класи, але більшість не має змоги брать репетиторів, і залишається за бортом школи. Наша гімназія прийде їм на поміч: вони або після року науки у нас поступлять в 3-ій клас, або після двох років в 5-ий. Таким робом піде ширшим шляхом освіта і більш незаможна верства.

2. Просвіта не тратить надії, що в тім році повинна відчинитись українська гімназія. В такому разі наша гімназія зразу дасть кадри для 2 і 3-ої класи.

Гімназія має мешкання при Просвіті, досить велике і вигідне. Керує гімназією учитель комерційної школи д[оброд]ій Бородулін. Склад учителів: 3 учит[еля] з комерц[і]йної школи, 2 з громадських гімназій, 231 – скінчили підвисщені курси українознавства. Керуючий гімназією і більшість учителів викладають безплатно, і лише при такій умові можна було одчинити гімназію, бо поки вона не мала прав і була новим ділом, учні поступали туго, тай платня у 300 карб. річно була би тільки тоді задовольняючою, коли б приймалися учні лише полноплатні, а Просвіта як раз хоче дати можливість учитись і бідним: тепер на 24 учня – 5 звільнено зовсім від платні, а 3-м платня зменшена.

Програм навчання згідно звичайним, тільки з огляду на те, що за рік треба пройти 2 роки науки, лекцій укр[аїнської] м[ови] і німецької – 6 на тиждень кожної. Крім співів і гімнастики учні вчатьсь опрацюванню книжок і танцям /останні за окрему платню/. Наука провадиться від 3 до 8-ої год[ини] веч[ора] /крім гім[настики], руч[ної] праці і танців, для котрих призначені окремі години/. Учні, як хлопці, так // арк 64 зв. // і дівчата /котрих 5/ приблизно одного віку /14-16 рок[ів]/. Наука поки що дається їм легко, бо майже всі вони скінчили двохк[ласні] школи і більшість предметів їм знайома.

³¹ У документі в обох випадках щодо кількості вчителів одночасно пропечатані цифри «1» та «2». У публікації подається варіант «2», оскільки він краще відповідає граматичній структурі речення.

Крім німецької мови всі виклади провадяться на рідній мові, що не тільки не тяжить учнів, але полехчує науку. Необхідні терміни учні швидко засвоїли, а рідна мова страшенно полехчує заучуванню. За для учнів відчинена просвітянська дитяча бібліотека, якою вони охоче користуються. Недостаючі наукові приладдя ласкаво згодилась позичать Комерц[ійна] школа, так що в цім ніщо не бракує гімназії. Коли справа буде іти так же добре, як заразу, гімназія стане на певний ґрунт і повинна принести користь рідному краю, тим більш коли її матеріальне становище поліпшиться.

Голова Бородулін
Писар Захаренко

ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 2. Справа 378. Арк. 64-64 зв. Машинопис

б. Звіт про діяльність дитячої площадки криворізького товариства «Просвіта», кінець жовтня-початок листопада 1918 р.

Звіdomлення про діяльність дитячої площадки при Т[оварист]ві Просвіта в м. Кривім Розі³².

В Кривім Розі заходами, коштом і з ініціативи Ради Просвіти була заснована дитяча площадка для дітей Українцев селян і робітників, яка була відчинена з 18 червня ц. р., проістнувала два місяці, т.е. по 18 серпня. Керовничими площадки були спочатку троє осіб, а при кінці лише двоє. На площадку в першу чергу приймалися діти членів Просвіти, а потім діти і нечленів, ті і другі без жадної платні. Площадка була відчинена що дня від пів дев'ятої до пів дванадцятої години дня за виїмком свят і неділь. В теплі со[н]яшні дні ігри і забави провадилися в садку Т[оварист]ва, а в дощ – в помешканні Просвіти. В перший день відчинення площадки дітей прийшло лише 12 душ, на другий день було вже 24, а протягом місяця нараховувалося вже 131 душа, при чім на другий місяць майже що дня приходили діти, яким приходилось відмовляти за браком місця і нестачею керовничих. На всю кількість дітей припадало: дівчаток коло двох третин, а хлопців третина. На площадку приймалися діти віком від 6-ти до 12 років. Дітей що дня було пересічно до 70 душ, при чім вони були поділені на дві групи: меншу і старшу. На цій площадці діти спільно гралися в різні гри, вчилися співати, робити де які роботи з паперу, шити, малювати і читати, при чім діти молодшої групи вчили азбуку, а діти старшої групи вправлялися в читанні і письмі. Все це було приблизно поділено так: з ранку півгодини ігри по власній ініціативі, далі – півгодини грамота, далі сніданок і ігри; від 10-ї до пів II-ої – ручна праця: шиття, малювання, роботи з паперу і інше, наприкінці січові вправи зі співами, різні ігри або співи.

За допомогою дітей були улаштовані два дитячі ранки /з їх одна пьеса Лукашевич Серед квіток³³/ на які були запрошені батьки і сторонні діти. В розпорядженні площадки були де які забавки, як то: кубики, скакалки, малюнки і інші, а також невеличка дитяча бібліотека. В цій бібліотеці читачів було 55 душ, книжок випозичено понад 250 і то протягом лише одного місяця. Були спроби з боку керовників поставити площадку на рівні з існуючою тут площадкою для дітей заможних євреїв – на взірць Фребелівських, але це для дітей селян і робітників не підійшло і після цього були заведені такі ручні праці, як шиття і інші.

Взагалі діти були задоволені площадкою, хоть весь час відбувався брак коштів і відсутність фахових сил. Наскільки площадка захопила дітей, то вид[но] [...] ³⁴ // арк. 14 зв. // [хо]дять, навіть з віддалених місць: за 2-3 верств і 2. коли дитина по своїй поведінці не підходила до дітей, і її приходилось викреслювать зі списків, вона з плачем вислухувала це, а на другий день все таки приходила, перепрошувала і просила залишити її на площадці.

Оглядаючись назад, Рада Т[оварист]ва зазначає, що, дякуючи на диво щирій праці Керовничих площадки – д[оброд]ія Кленецького і д[оброд]ійки Лошкарьової³⁵, площадка при браку коштів і малій

³² Вгорі сторінки чорнилом вказано дату отримання документу – 7 листопада 1918 р.

³³ Мається на увазі фантастична комедія для дітей «Среди цветов» (1896) російської письменниці Клавдії Лукашевич (1859 – бл. 1937).

³⁴ Низ аркуша обрізано, останній рядок на сторінці втрачено.

³⁵ Ймовірно Лариса Петрівна Лошкарьова, дружина директора Криворізького комерційного училища В'ячеслава Григоровича Морачевського.

фаховій підготовленості дала гарні наслідки і придбала добру опінію серед батьків і людності. Дуже жаль, що брак грошей не дає змоги Т[оварист]ву провадити площадку зімою, коли так потрібна українізація, коли у людності бракує освітлення, і школярі повинні дуже бідувати без світла при приготуванні уроків.

Голова Бородулін
Писар Захаренко

ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 2. Справа 525. Арк. 14-14 зв. Машинопис

7. Запит від криворізького товариства «Просвіта» до Центральної Ради із проханням надіслати до Кривого Рогу викладача української мови. 7 листопада 1917 р.³⁶

Криворожське
Українське товариство
«Просвіта»
7 листопада 1917 року
№ 281
м. Кривий-Ріг

В Київську Центральну Раду

В містечку Кривім-Розі є багато Українців які бажають учитись Української мові, але немає учителя. Прохаємо Вас, допоможіть нам в цьому і пришліть нам енергійну освічену людину, який би міг і учити людей і працювати яко організатор. Це нам дуже потрібно бо є багацко учителів початкових земських шкіл, які теж бажають учитись української мові.

Прохаємо негайно дати відповідь. –

З великим поваженням

Заступник голови Є. Д. Бородуліна
Писар Захаренко

ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 1. Справа 967. Арк. 5.

8. Прохання криворізького товариства «Просвіта» про безмитний або пільговий ввіз книжок з Австрії, 23 вересня 1918 р.³⁷

Українське товариство
«Просвіта»
в Кривім-Розі.
Вересня 28 дня 1918 року
№23

Прохання

Щиро прохаємо, аби книжки для нашого Т[оварист]ва «Просвіта», які мають бути привезені з Австрії д[оброд]ієм Шуфером, були або звільнені цілком від мита або з пониженням митом позаяк вони призначаються не для комерційної мети, а для поширення освіти людності.

Голова: Бородулін
Писар: Черлінка

ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 1. Справа 492. Арк. 29. Рукопис

³⁶ На документі стоїть штамп Української Центральної Ради із датою отримання 10 листопада 1917 р. та штамп Секретарства народної освіти із датою отримання документу 11 листопада 1917 р.

³⁷ Дане прохання долучено до документів, що зберігаються у справі про роботу Криворізького комерційного училища. Вірогідно, планована поїздка була спільною ініціативою декількох криворізьких організацій. Однак чи вдалося реалізувати намір, особливо з огляду на початок 1 листопада польсько-української війни в Галичині, невідомо.

9. Звернення Директора Департаменту середньої школи Міністерства освіти Української
Держави з приводу видачі закордонного паспорту пану Шуферові, 2 жовтня 1918 р.

Українська Держава
Міністерство Народної Освіти
Департамент Середньої Освіти.
Відділ Середньої Школи
2 жовтня 1918 р.
№5159
м. Київ

До МІНІСТЕРСТВА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ

Просимо дозволити п. ШУФЕРОВІ дати закордонний паспорт у Австрію, для поїздки з метою закупки українських книжок у Львові, Відні й Кол[о]мії: 1. Для книгарні Т[оварист]ва «ПРОСВІТА» в Кривім-Розі, на Херсонщині, 2. Шкільного приладдя для Комерційної Школи, 3. для гімназії «Єврейської Ліги виховання».

Діректор Департаменту Середньої школи
Завідуючий Відділом
Діловод³⁸

ЦДАВО. Фонд 2201. Опис 1. Справа 492. Арк. 30. Машинопис.

³⁸ Підписи посадовців відсутні.

Впорядкування, передмова та коментарі Дениса Шаталова, (м. Кривий Ріг)**«ЯРЫЙ УКРАИНЕЦ». ПЕДАГОГ ТА АКТИВІСТ УКРАЇНСЬКОГО РУХУ КРИВОРІЖЖЯ
МИКОЛА ЯКОВИЧ БОРОДУЛІН (1878-1931): МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ**

Сьогодні Микола Якович Бородулін є практично невідомою постаттю у Кривому Розі. Але у 1917 – 1931 рр. саме він був одним з лідерів українського руху на Криворіжжі та одним з найавторитетніших місцевих педагогічних діячів, самовіддано працюючи на освітянській ниві. Після загибелі 27 травня 1931 р. у застінках криворізького ГПУ, пам'ять про Миколу Яковича фактично була стерта з публічного простору. Але вона залишалася живою у серцях його учнів та колег. Ця людина, вихованцями якої була хіба не більшість вчителів Криворіжжя, дійсно лишила по собі світлі спомини у місті. Свідчить про це хоча б той факт, що у січні 1942 р., в умовах війни та окупації, через 10 років після смерті М. Я. Бородуліна, одна з 4-х сторінок випуску місцевої газети «Дзвін» була присвячена матеріалам про нього.

Дана джерельна публікація є спробою віддати шану пам'яті Миколі Яковича та зробити біографію цього діяча відомою його сучасним землякам. Основу публікації складають матеріали архівно-кримінальної справи № 67093-ФП, том 804, фонду 6 Галузевого державного архіву Служби безпеки України та вищезгадані газетні дописи. Їх також доповнюють відомості зі звітів криворізької «Просвіти» та її дочірніх ініціатив, опубліковані у цьому ж числі «Інгульського степу»¹. З цих матеріалів ми дізнаємося про основні віхи життєпису Миколи Яковича, його педагогічну та просвітянську активність та те, яким його бачили сучасники.

Трагедія Миколи Яковича Бородуліна – не просто трагедія жертви репресій. Це ще й трагедія не до кінця розкритого потенціалу. Навчання в університеті, що переривалося відрахуванням, службою у війську та мобілізацією, початок педагогічної праці у провінційному Кривому Розі – а незабаром 3 роки в окопах Першої світової, і по поверненні – подальша робота в умовах війни та більшовицького режиму. Зробивши багато і у таких умовах, безсумнівно, у більш сприятливих обставинах він зміг би набагато більше...

Микола Якович став жертвою ще першої хвилі репресій, яка передувала Великому Терору 1937-1938 рр. У квітні 1930 р. завершився сумнозвісний Процес Спілки визволення України, від якого постраждав цвіт української інтелігенції. У грудні того ж року ГПУ розпочало операцію «Весна», спрямовану проти колишніх офіцерів царської армії. Саме ця назва виведена і на обкладинці справи Миколи Яковича. Але фантазія криворізьких чекістів примудрилася переплести два процеси. Вони у свій спосіб визнали авторитет Бородуліна. За версією слідчих криворізького відділку ГПУ, саме він буцімто ще з 1926 року був організатором осередків СВУ на Криворіжжі. Після ж розгрому Спілки, її місцеві учасники начебто об'єдналися з осередком такого ж міфічного «Союзу освободження Росії», щоб разом боротися за «єдину і неподільну» з Україною на правах автономії. Бородулін зі «спільниками» мав втягувати до діяльності організації вчителів, інженерів та колишніх офіцерів (фактично це перелік основних категорій жертв репресій у 1930-1931 рр. у місті), для формування повстанських кадрів. Гадаю, саме через високу популярність у місті, чекісти «призначили» Миколу Яковича на роль командувача збройними силами «офіцерсько-повстанської організації Криворізької округи»². Остання начебто мала навесні 1931 р. за вказівкою з-за кордону підняти повстання у Кривому Розі та навколишніх селах, сподіваючись на прихід інтервентів. Слідство було проведено блискавично – десь у середині лютого 1931 р. Миколу Яковича заарештували, а вже 29 квітня його було засуджено до розстрілу; 27 травня вирок було приведено у виконання. Абсурдність всієї справи, явні нестыковки у зізнаннях заарештованих та те, що «зізнання» обвинувачених були отримані внаслідок фізичного та морального тиску, звісно, у розгляд не приймалися.

Після цього М. Я. Бородулін опинився фактично викресленим з пам'яті містян – принаймні на публічному рівні. Окрім вищезгаданих газетних публікацій 1942 р., лише у 2018 р. з'явилася стаття

¹ Див. с. 481-493.

² Всі учасники цієї «офіцерської організації», згадані у матеріалах справи Бородуліна, не були професійними військовими.

Вікторії Фінічевої, присвячена цій персоні³. У ній біографічна інформація про Миколу Яковича викладена відповідно до споминів авторів дописів 1942 р.⁴

На жаль, наявні зараз в нашому розпорядженні джерела лише частково дозволяють уявити риси особистості Миколи Яковича, його ідей та світогляду. З матеріалів кримінальної справи ми можемо відтворити основну подієву канву біографії Бородуліна – завдяки автобіографії, свідченням, даним під час допитів та долучених до справи документів. Однак, очевидно, Микола Якович волів не розголошувати чекістам всі подробиці свого життя. Наприклад, під час допиту та в автобіографії він твердив, що повернувся з війська на початку 1918 р. Це явно суперечить запису в обліково-військовому квитку, інформації зі звіту «Просвіти» та наявності його світлини у формі підпоручика на віньєтці випускників Криворізького комерційного училища 1917 р. Очевидно, насправді він полишив армію та прибув до Кривого Рогу ще в червні 1917 р. Його активність 1917-1918 рр. ми, принаймні частково, можемо відтворити завдяки звітам криворізької «Просвіти» та її дочірніх ініціатив⁵.

Другу групу джерел складають характеристики Миколи Яковича, дані його знайомими під час допитів, подані в 1942 р. у статтях у «Дзвоні» та у показах свідків при перевірці справи у 1959 р. Вони дають можливість уявити, хоч і штрихами, образ Особистості, непересічної для суспільного життя Криворіжжя 1920-х років персони.

Окреме місце серед джерел, що тут публікуються, займає твір самого Миколи Яковича – «Причини почему я стал на путь контрреволюционной деятельности». Написаний у застінках ГПУ на «замовлення» слідчого, цей текст, принаймні у моєму прочитанні, ніяк не виглядає самовикривальними зізнаннями. У ньому простежується радше затаєний сарказм стосовно радянської влади, яку вчителі мали привід ненавидіти через різке погіршення умов їхнього життя, описане автором, як і через те, що «стара» інтелігенція стала просто непотрібною суспільству, яке намагалися викувати більшовики. Тож не дивно, що автор міг мріяти про інший стрій, «где я не буду чуждым элементом и найду применение своим силам». В описі власної «участі» у «контрреволюційній змові» помітна навіть іронія: «авантюра, тем более атаманина меня не привлекали, это и не к летам мне и не по моим вкусам». Одночасно у даних «зізнаннях» простежується глибока пошана Миколи Яковича до діячів українського руху. Крім іншого, цей текст також свідчить про літературні здібності Бородуліна – хоча можемо лише уявити, у яких умовах його довелося писати.

Третя група джерел, що публікуються – це матеріали, що стосуються перевірки справи у 1959 р. та реабілітації Миколи Яковича, яка стала можливою після XX з'їзду КПРС. Вона відбувалася за стандартною процедурою. Після отримання прокуратурою звернення дружини, Олени Дмитрівни Бородуліної, справа була направлена на перегляд до слідчого обласного управління КДБ. Він ознайомився із справами «співучасників» Бородуліна, вже реабілітованих на той момент, самими матеріалами слідства, а також опитав 3-х свідків, які знали Миколу Яковича і також фігурували серед «членів» контрреволюційної організації. Висновок був однозначним: «Бородулин был осужден на основании разноречивых и непроверенных показаний». За результатами перевірки обласна прокуратура направила протест до суду. 16 грудня 1959 р. Колегія Дніпропетровського обласного суду задовільнила протест – постанова Судової трійки ГПУ від 29 квітня 1931 р. була відмінена, а сама справа припинена за недоведеністю звинувачень. Микола Якович був реабілітований посмертно.

Але ця судова реабілітація у певному сенсі була радше формальністю. Вона зняла клеймо родичів «ворога народу» з його родини – але ніяк не посприяла поверненню постаті Миколи Яковича Бородуліна з суспільного забуття і хоча б посмертному вшануванню його заслуг.

При публікації максимально збережено всі граматичні та пунктуаційні особливості документів. Розкриті скорочення, частина виправлень та вірогідне прочитання втрачених літер подано у квадратних дужках.

³ Фінічева В. А. Поборник української школи. (до 140-річчя від дня народження М. Я. Бородуліна) // Матеріали Четвертих Історико-краєзнавчих читань «Криворіжжя: погляд у минуле...». Кривий Ріг, 2018. С. 38-41.

⁴ При цьому відверто дивує, що у статті із підзаголовком «до 140-річчя від дня народження М. Я. Бородуліна» не вказано навіть дати цієї події: «народився він в кінці 1870-х років на Полтавщині» (с. 39).

⁵ Див. с. 481-493 даного випуску «Інгульського степу».

1. Автобіографія М. Я. Бородуліна від 13 лютого 1931 р.

Автобіографія

Микола Якович Бородулін.
Фрагмент з віньєтки 3-го
випуску Криворізького
комерційного училища, 1917 р.
Джерело: *Wikimedia Commons*

Родился я 20/VII 1878 г. в г. Полтавской губ. В семье, хотя и потомственных дворян, но настолько обнищавшей, что отец дослужился только до чина коллежского регистратора⁶. Когда мне было 3-4 года отец умер оставив мать с 4 детьми буквально без всяких средств. Для того, чтобы дать детям воспитание мать не останавливалась ни перед каким трудом, начиная с экономки и кончая прачкой. Все же обе сестры окончили гимназию, а брат среднюю техническую школу. Всем нам приходилось с ранних лет добывать хлеб собственным трудом, так я уже с 4 класса гимназии начал заниматься репетиторством. Это дало мне возможность поступить на сколоченные гроши в Петербургский университет. Оттуда меня к весне 1901 года исключили за участие в студенческих беспорядках, потому я, хотя готовился в учителя, принужден был поступить для отбывания воинской повинности. Через 11 м[есяцев] я как и все студенты-военнослужащие должен был держать экзамен на прапорщика запаса. В 1903 г. поступил в Киевский унив[ерситет], но через год по случаю японской войны был мобилизован и назначен в зап[асной] Купянский полк⁷. Воспользовавшись тем, что полк стоял в Харькове я поступил вольнослушателем в Харьк[овский] унив[ерсите]т. После окончания войны поступил снова в Киевский унив[ерсите]т на филологическое отделение. В 1907 г. закончил курс наук по истории и поступил преподавателем в частную гимназию, посещая в то // арк. 94 зв. // же время отделение истории искусств, каковое и закончил в 1908 г. В 1909 г. поступил преподавателем русского языка и истории в Криворогском коммерческом 8 кл[ассном] училище, где и служил до мобилизации в 1914 г. В бытность в уч[или]ще был в последние 3 года председателем общ[еств]а вспомоществования недостаточным учащимся⁸. Был в числе с д[окто]рами Каном и Мороховским и служащ[им] конторы Рабиновича⁹ И. С. Рабиновичем в числе фундаторов Криворожской обществ[енной] библиотеки. На империалистической войне был преимущественно в тыловых частях (по состоянию здоровья), последние 1½ в должности сначала младш[его] офицера, а потом командира комендантской роты в чине подпор[учика] запаса при 64 п[ехотной] дивизии. После февральской революции был членом полкового комитета, и когда началась предвыборная компания в учредительное собрание, был избран председателем дивизионной комиссии. После проведения выборов по дивизии с выборными документами прибыл в Армизбирком, где и был оставлен для работы. В январе 1918 г. получил очередной отпуск, из которого уже в часть не возвратился – поступив снова на службу в Комм[ерческое] уч[или]ще. В 19^{18/19} гг. был в то же время зав[едующим] Украинской общественной мужск[ой] гимназией, которая была в следующем году закрыта деникинцами. Я пошел на должность зав[едующего] обществ[енной] женской гимназии и в качестве такового получил у белых отсрочку по отбыванию воинской службы, и только последние 2-3 месяца должен был нести караульную службу, так как агонизировавшие деникинцы проводили насильственную мобилизацию. // арк. 95 //

Круг знакомых из учительства

Пока я служил в Кривом Роге знакомство было почти исключительно у сослуживцев по Коммерч[ескому] училищу. Наиболее близкими были Хомиченко¹⁰, Гонтаевы¹¹, Голузина¹², Люхина¹³,

⁶ Відповідно до «Табелі про ранги» найнижчий, 14-й цивільний чин.

⁷ 270-й Куп'янський піхотний полк 68-ї піхотної дивізії, сформованої після початку Російсько-японської війни. У військово-обліковому квитку Бородуліна запис про цей період військової служби відсутній (див. нижче).

⁸ Див. О деятельности Общества вспомоществования недостаточным учащимся // Криворогское восьмиклассное коммерческое училище О-ва «Просвещение». Из годового отчета о состоянии училища за 19^{13/14} учебный год // Книга О. О. Криворізьке восьмикласне комерційне училище та його директор В. Г. Морачевський. Кривий Ріг: КП «Покровська друкарня», 2020. С. 155-161.

⁹ Технічна контора Володимира Савеловича Рабиновича.

¹⁰ Євген Матвійович Хоміченко, викладач природознавства та географії.

Григорьев¹⁴, Ветров¹⁵. Во время революции начали бывать Кленецкие, Захаренко, Лихой, Статева, Кецинасмос (?). Благодаря практике жены, участию в конференциях и службе в НарОб/ще вообще все старое учительство было знакомо. Иногда как домашние знакомые, хотя редко, заходили Смушковы, Гусь, Корнеев, Вердын, Журман, Степанова. Из неместного учительства бывали иногда Компаниец, Боришкевич. С переездом в Новомосковск и Веч[ерний] Кут связи в отношении домашнего знакомства ослабевают, заменяясь у жены, как я указал медперсоналом, что касается меня, то как раз в это время устанавливаются более прочные связи уже не на основе знакомства, а общего участия в контрреволюции, которой заражено все почти без исключения старое учительство, как в городе, так и в провинции. Исключение составляет только молодежь, в первую очередь, конечно, партийная. Бородулін.
13/II 31 р.

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 64-65.

2. Відомості з обліково-військового квитка М. Я. Бородуліна¹⁶

Какое военное, юнкерское училище, школу прапорщиков, инструкторские и повторительные курсы и высшую школу, где и когда окончил.

Выдержал экзамен на чин прапорщика при штабе 9 пех. дивизии в 1902 году

Семейное положение: одинок или семейный, имя, отчество и фамилия жены, имена и возраст детей и лиц, находящихся на иждивении.

Семейный. Жена Елена Дмитр[иевна] ур[ожденная] Апанасенко. Дочь Нина род. 21/X 1908 года

ПРОХОЖДЕНИЕ СЛУЖБЫ

До октябрьской революции:

Когда поступил на службу и был произведен в первый офицерский чин; бывшее производство в следующие чины и дальнейшая служба: военная, гражданская и по выборам; переводы и перемещения с одного места службы или должности в другую со ссылкой на документы; когда отправился и прибыл к новому месту службы.

	год.	мес.	число.
Вольноопределяющийся I разряда	1901	Авг	20
Выдержал экзамен на чин прапорщика запаса	1902		
произведен в прапорщ. запаса	1902	Дек	19
Учитель Криворожского комм. училища	1909	Авг	15
призван по мобилизации из запаса в 253 пех. полк на должность младшего офицера	1914	Июля	25
В том же полку назначен командиром обоза I разряда	1914	Окт	3
произведен в чин подпоручика	1915	Авг	10
В том же полку к-р 15 роты	1915	Сент	11
Мл. офицер комендант. роты при штабе 64 пех. дивизии	1915	Ноябр	4
к-р комендантской роты	1916	Февр	10
по выборам председат. Армейской избират. комиссии	1917	Сент	8
демобилизован	1917	Июня	21

Бытность в походах и делах против неприятеля, с указанием где именно, с какого и по какое время; полученные в сражениях раны и контузии.

Против Австро-Германии с 1914 по 1917 год.

Отравлен ипритом 1916 Июня 12

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 107а-ж

¹¹ Михайло Олексійович Гонтаєв, викладач історії та російської мови, та Марія Йосипівна Гонтаєва, викладачка французької мови.

¹² Лідія Іванівна Голузїна, викладачка молодших підготовчих класів.

¹³ Надія Василівна Люхіна, викладачка російської мови, арифметики та чистописання.

¹⁴ Микола Павлович Григорьев, викладач математики.

¹⁵ Олександр Семенович Вітров, викладач природничої історії.

¹⁶ Курсивом подаються друковані рядки книжки.

3. Відомості з виписки з трудового списку М. Я. Бородуліна¹⁷

ДАННЫЕ О ПРОХОЖДЕНИИ СЛУЖБЫ

(Заносится только основная работа, продолжавшаяся не менее 6 мес.)

№№ записей	ДАТА			ФАКТ
	Год.	Мес.	Чис.	
1	1909	серп	15	викладач історії і рос. мови в Криворізькій комерц. школі
2	1918	"	20	директор укр. хлоп. гімназії
3	1919	"	15	зав. жіноч. гром. гімназією
4	1920	вер	1	зав. Кривор. пед. курсами
5	1925	"	12	зав. Новомоск. педтехнік.
6	1927	бер	9	завУч Жовтн. Гірпромучу
7	1927	серп	20	Зав. школою Жовтн. Гірпр.
8	1928	"	15	завУч Жовтн. Гірпром.
9	1931	бер	17	ЗавУч Жовтневої Райпром (?) ім. Фрунзе ¹⁸

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 109 зв.

4. Біографічні данні з протоколу допиту М. Я. Бородуліна уповноваженим криворізького райвідділу ДПУ Лупоносовим, 23 лютого 1931 р.¹⁹

Відділ Криворожский Райотдел Г.П.У.

ПРОТОКОЛ ДОПИТУ

1931 року Феврала міс. 23го дня. Я, Уполномо[ченный] оо відділу ДПУ Лупоносов перевів допит як обвинуваченого (у) гром. Бородуліна Николая Яковлевича

на питання, які було йому (їй) первісно задано він (вона) показав (ла):²⁰

1. Прізвище Бородулін

2. Ім'я та по батькові Николай Яковлевич

3. Рік народження 1878

4. Походження (де народився, хто батьки, національність, громадянство або підданство) в г. Лубнах в семье мелкого чиновника из потомственных дворян.

украинец

5. Місце проживання (постійне й тепер) Кривой Рог школа-шахта ім. Фрунзе

6. Рід праці (останнє місце роботи та посада) учитель Зав. учебной частью школи-шахты ім. Фрунзе

7. Родинне становище (близькі родичі, їх імена та прізвища, адреси, рід праці до революції та за останній час) Жена Елена Дмитр[иевна] – зубной врач. Ул. К. Маркса дом б. Ярмака, дочь Нина учится в Днепропетровском мед[ицинском] инс[титуте]

8. Майнове становище (до і після революції особи, що її допитується й членів її родини) не было и нет, кроме обычной комнатной обстановки

9. Освіта (первісна освіта, середня школа, вища, спеціальна, де, коли і т.ін.) Окончил Киевский университет в 1908 г. по отделениям истории и истории искусств.

10. Партійність та політичні переконання В партиях никаких не состоял

// арк. 67 зв //11. Де мешкав (ла), працював та чим займався:

а) До війни 1914 р. учителем в Криворожском 8ми клас[сном] Коммерческом училище

б) З 1914 р. до Лютневої революції 1917 р. Был призван на фронт, как прапорщик запаса

в) Де був, що робив у Лютневу революцію 1917 р., брав чи ні в ній активну участь і в чому вона виявлялась Был командиром комендантской роты при штабе 64 п[ехотной] дивизии, участвовал в полковых комитетах

г) З Лютневої революції 1917 р. до Жовтневої революції 1917 р. там же

¹⁷ Курсивом подаються друковані рядки бланку.

¹⁸ Останній запис виконано іншим почерком та іншим чорнилом. Вказана дата викликає сумніви, з огляду на те, що М. Я. Бородуліна було заарештовано ще у лютому 1931 р.

¹⁹ Рукописний протокол складено на друкованому бланку. Курсивом подаються друковані рядки бланка.

²⁰ Далі всі записи виконано почерком М. Я. Бородуліна.

д) Де був, що робив в Жовтневу революцію 1917 р. Был членом Армизбирком 7²¹, в качестве какового участвовал в проведении предвыборной компании в Учредит[ельное] Собрание

е) З Жовтневої революції 1917 р. до цього дня После демобилизации в феврале 1918 г. Приехал в Кривой Рог и снова начал учительствовать в Коммерческом Уч[или]ще, потом заведующим Укр[аинской] мужской гимназией, после ее закрытия деникинцами был зав[едующим] общественной женск[ой] гимн[азией]. В качестве такового получил у белых отсрочку от воинской повинности и поэтому в войсках белых не служил, только под конец деникинщины меня привлекли к несению караульной службы, но вскоре белые бежали, и я остался в той же должности зав[едующего] гимназией. С конца 18 года я в течении 11/2 года был головою Просвіти, вышел вследствие того, что не был согласен, чтобы Просвита как тако[вая] приняла участие в политической жизни. // арк. 68 // В 1924-25 году был зав[едующим] Новомосковским педтехникумом, с марта 1926 года и до сего времени зав[едующий] учебной частью Октябрьского горпромуча, ныне школы-шахты им. Фрунзе.

12. Відомості про судимість (До Жовтневої революції та після неї) Под судом и следствием не находился

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 67-68. Рукопис

5. Довідка про вирок М. Я. Бородуліну, 25 серпня 1935 р.

СПРАВКА

Постановлением судебной Тройки ГПУ УССР от 29/IV-31 г. БОРОДУЛИН Николай Яковлевич приговорен к расстрелу.

ИНСПЕКТОР 6 ОТДЕЛЕНИЯ УСО ГУГБ НКВД: [підпис] (Дубровин)

«25» августа 1935 г.

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 100. Машинопис

6. М. Я. Бородулін

«Причины чому я став на шлях контрреволюційної діяльності», 26 лютого 1931 р.

«Причины почему я стал на путь контрреволюционной деятельности»²²

С приходом советской власти в 1920 г. для меня открылось широкое поле деятельности: я был членом коллегии Унаробща и мне поручено было организовать Укр[аинскую] Педагогическую Семинарию. Дело, особенно последнее целиком захватило меня. В то время как в Русской Семинарии были лучшие педагогические силы; она была прекрасно оборудована, к ее услугам были всевозможные учебники и книги – у нас были буквально голые руки, и в этих условия шаг за шагом отбивала себе право на существование и все же вопреки насмешкам выросла в солидную школу – педкурсы. Успех ее, конечно, не стоит приписывать исключительно нашим заслугам, тип этой школы более соответствовал общему направлению национальной политики партии. Эта романтическая деятельность не омрачалась до той поры, пока Соввласть не справилась с внешними врагами и наиболее острыми внутренними болячками, когда она после этого получила возможность обратить внимание на 3ий фронт²³. Педкурсы, как и остальные школы начали понемногу прибирать к рукам. Была ли у меня в то время контрреволюционность? Плановой, сознательной во всяком случае не было, возможно была, так сказать, стихийная, вытекающая из самой подошпки интеллигента, о чем будет много сказано далее. Политика // арк. 86 зв. // партии была вполне правильна: не будучи в состоянии бросить сколько нибудь значительных сил на 3ий фронт, она дала на это время до известной степени свободу действий – и это

²¹ Мається на увазі Арміський виборчий комітет 7-ї армії, до складу якої входила 64-та піхотна дивізія.

²² Цей текст, написаний рукою М. Я. Бородуліна, долучено до «Дополнительных показаний организатора ячеек С.В.У. на Криворожье и командующего вооруженными силами офицерско-повстанческой организации Бородулина Николая Яковлевича» від 26 лютого 1931 р. В горі аркуша зроблено напис червоним олівцем: «К делу Бородулина. Не перепечатывать».

²³ «3-м фронтом» у радянській риторичі 1920-х рр. було визначено освітній фронт.

спасло школу. Голодні, оборвані вчителі не бросили її, навпаки у них проявився, якщо не революційний, то професійний ентузіазм, який і в лишення черпав свою силу. Достатньо вказати, що один вчитель, не маючи рішуче жодних належностей для письма навіть білої глини, а з підручників маючи оборваний екземпляр Евтушевського²⁴ да випадково уцелів книгу, перешел на лепку букв з глини і умудрився таки навчити і читанню і арифметиці. За десятки верст, со всіх кінців плелись рабпросовці²⁵ на свої доволно часті с'їзди і переповняли зали засідань. Які жаркі дебати шли тоді по питанням о новій школі, і тільки один раз, я пам'ю, був піднятий питання о матеріальному забезпеченні, да і то в скользь. Учителство, дійсно, почувало себе інтелігенцією, мозгом країни. Лозунги нової школи не були йому чужі. В своїй методическій основі вони були брошені ще в старе час, за них і тоді шла боротьба, соціальна ж сторона нової школи поки ще мало відчулася, о ній, конечно, говорили, но на практиці справа обмежувалась зовнішньою формою. Правда советизація не могла не оказувати свого впливу // арк. 87 // на учителство, змінюючі форми життя вимагали пристосованості, що безусловно оставляло сліди і в психіці, і в світогляді вчителя, но сліди ці поверхні і не так глибокі. Пристосовуючись, звикаючи жити і працювати в умовах советської дійсності, беручи навіть в проведенні советських заходів, в більшості при цьому щиро і без задньої думки, вчитель в кінці кінців робив не своє, а чуже справа. «Ми і вони». Хто з інтелігенції вже відірвався від цього. Ми еміграція в соціалістическому оточенні. Кожен день переконує, що життя немовляе виталкує тебе з твоїх рядів. Тебе приваляють до роботи, навіть порой дають відповідальні завдання, но ти тільки технічне зброя, а не учасник в будівництві життя. І в самій школі вчитель відчуває себе в такому ж положенні. Він не шкодник і не відчуває за собою вини, но і тут він бачить свою відчуженість, справа довіряють йому тільки як потрібному спеці, поки не прийде зміна. І він, дійсно, не винуват, винувата вся його природа старого інтелігента, його світогляд, впитавшеся в нього за минулі роки. Світогляд це характерно мелкобуржуазное зусиленне специфічними особливостями старого учительського життя: повна ізоляція від пульса життя, бившегося в містах, замкнутість життя майже виключительно // арк. 87 зв. // в колі своєї родини, найбільша небезпечність вчителя, змушляюча його в старе час «обросати» господарством – все це наситило його в кінці індивідуалізмом і відчуженістю – вот передумки для восприяття контрреволюційних ідей. Настоящее життя не удовлетворяє, надії на покращення в його положенні немає – єдиний вихід спробувати повернути старе життя, де не було талонів, і хоча мало було грошей, но можна було вибирати по своєму смаку. А якщо ще пограти на романтичному шовінізмі, впитавшимся в плоть і кров українського інтелігента, то рідко хто відкажеться стати борцем за «неньку Україну». Щестливий працівник стає контрреволюціонером, но це ще не значить що він стає шкодником в своєму виробництві. Сама обстановка школи, де вчитель завжди на людях, де всяка шкодницька думка, в яку б искусно хитрує форму вона не заключена, буде в кінці кінців буде декодувана колективом і подальшими спробами буде положен кінець. Це могло б бути допустимо в перші роки революції, коли ще в школі був куркульський елемент, родинний учителю по духу, но по мірі покращення соціального підбору беручихся така можливість абсолютно відпадає. Вчитель відчуває, що і для беручихся він чужий, його слухають, його беручуться, поки він не виходить за рамки навчання, но соціально аудиторія чужда, // арк. 88 // і в його розпорядженні немає шляхів, по котрим він міг би увлечь її за собою, і якщо б навіть у вчителя сорвалось хоча б: «і талонів немає і на талони нічого не достанеш, як же далі жити», аудиторія спокійно думляє: «тебе цього не зрозуміти». Вот те етапи, через котрі проходила українська інтелігенція, а с нею і я. В бытность в Новомосковскі я поїхав на III Всеукраїнську педконференцію і тут вперше нас зустріла не старая нечисленна група Наркомпроса²⁶, а ми увидели среди нас нових людей с дипломами уже советских вишій²⁷. І абсолютно іншим результатом прийняли постановлення цієї конференції. Непокорювані раніше твердині науки, за котрими ми почували себе в повній безпеці, несподівано рухнули, і оказалось що потрібно навчати взагалі не тому, а значить і не так, як робили до сього ми. І це були не агітаційні речі, котрі можна було не перевіряючи прослухати, а сер'єзні положення, висунуті людьми рівної нам, но іншої науки. Ми не потрібні, і не тому, що погані самі по собі, но ненужна вся та наука, котрою ми служили. Соціалістическое

²⁴ Василь Андріанович Євтушевський у 1870-ті рр. підготував ряд популярних підручників та посібників з арифметики для початкової школи, які неодноразово перевидувалися.

²⁵ Тобто просвітляни; слово походить від скороченої назви Союзу робітників просвіти СРСР.

²⁶ Народногo комісаріату просвіти.

²⁷ Вищих навчальних закладів.

строительство романтики не знает. «Снята за ненадобностью», вот перспективы недалекого будущего. Вполне понятно, что я легко пошел на встречу Ефремову²⁸, который предложил мне взять на себя организацию ячеек СВУ на Криворожье. Это было в начале 1926 года и с этого // арк. 88 зв. // времени начинается моя контрреволюционная деятельность. СВУ давал мне выход из создававшегося положения и как таковой соответствовал моим взглядам. Деятели его были или моими университетскими товарищами или несколько старшие, их всех я знал по их трудам и предшествующей деятельности и привык уважать. Эта была та генерация укр[аинских] деятелей которая украинофильскую романтику превратила в укр[аинское] национальное движение, своими научными работами они заставили и других принять за ним право не только на существование, но и право встать в ряды, как равноправный член, иных культурных народов. Ефремов не называл мне имен и не вдавался в подробности организации, да в этом и не было нужды, достаточно было указания на то, что возглавляет движение его брат²⁹. Конечно, я и предположить не мог, что это гиблое дело, кабинетная романтика. Я был уверен, что это сер'езное дело, и не очередная авантюра мелких честолюбцев. Авантюра, тем более атаманщина меня не привлекали, это и не к летам мне и не по моим вкусам, пускай с малой вероятностью успеха, но сер'езное дело, могущее привести к установлению желательной политической системы Укр[аинской] Нар[одной] Республики, где я не буду чуждым элементом и найду применение своим силам. Бородулін. ²⁶/П 31 г.

Допр[осил] Уполн[омоченный] О.О. Лупоносов

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 86-88 зв. Рукопис

7. Характеристика М. Я. Бородуліна Дмитром Бивалим, 15 лютого 1931 р.³⁰

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ДОПРОСА БЫВАЛОГО Д. К. от 18/II-31 года.

[...] Бородулин Николай Яковлевич, живет в г. Кривом-Роге давно. Был преподавателем русского ЯЗЫКА. Образование университетское. Заведывал педкурсами сначала в Кривом-Роге, а с 1925 г. в г. Ново-Московске, откуда перешел в горный техникум на Вечерний-Кут. Прапорщик мирного времени, т.е. еще до войны, ярый украинец. [...]

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 4. Машинопис

8. Характеристика М. Я. Бородуліна Дмитром Бивалим, 18 лютого 1931 р.

ВЫПИСКА

дополнительного показания члена офицерско-повстанческой организации, офицера-подпрапорщика старой и белой армий – БЫВАЛОГО Дмитрий Кузьмича от 18 февраля 1931 года.

Начнем с начальника военных действий – БОРОДУЛИНА Н. Старый житель гор. Кривого Рога и Криворожья, заведовал несколько лет после революции педкурсами, которые потом перешли в педтехникум. Выпустил большинство учителей, которые учительствуют /большинство/ в Криворожском округе. Руководитель несколько лет краткосрочными курсами украинознавства, как для учителей города, так и для учителей села. Старый преподаватель бывш[его] коммерческого училища в г. Кривом Роге. Личность популярная и большинству жителей округа известная. Жена, старый зубной врач, пользующаяся успехом у больных зубами. Сам он человек с высшим образованием, легко разбирается в вопросах политики. Обладает даром слова. Офицер довоенного времени. Вот почему остановились на нем, на выборе его в начальники.

Верно: Маневич

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 14. Машинопис

²⁸ Петро Олександрович Єфремов (1883 – після 1937). У 1920-х – професор Інституту народної освіти у Катеринославі-Дніпропетровську (нині – м. Дніпро). Згідно «зізнань» Бородуліна, Єфремов завербував його під час візиту до Дніпропетровська на початку 1926 р.

²⁹ Проф. Сергій Олександрович Єфремов (1876-1839), український політик, журналіст, педагог, вчений-літературознавець. Генеральний секретар Міжнародних справ (1917), віце-президент Всеукраїнської академії наук. Засуджений по справі СВУ як керівник цієї організації.

³⁰ Дмитро Кузьмович Бивалий (1881-1938), директор Гданцівської 7-річної школи у Кривому Розі.

9. Стаття Максима Жовтухи про М. Я. Бородуліна, 3 січня 1942 р.³¹

МИКОЛА БОРОДУЛІН (1878–1931)

*«Дяка і шана робітникам щирим,
Сором недбалим усім»***Б. Грінченко.**

Українці Криворіжжя, які знали Миколу Бородуліна з часів 1918 р., завжди звертались до нього лише «Микола Якович». Про нього говорили і тепер згадують: «Микола Якович». Прізвища ніхто не навивав, бо це було б неповагою: адже ж ніхто з дітей не називає батькове ім'я. «Микола Якович» – синонім батька. Бо й справді вів був батьком – фундатором українського національного руху на Криворіжжі.

Микола Бородулін народився в м. Лубни, на Полтавщині, в сім'ї урядовця. Закінчивши луб'янську гімназію, Микола Якович їде до Петербургського університету, але тут його за участь в студентських хвилюваннях віддали до військової служби.

Після військової служби Микола Якович вступає до історично-філологічного факультету Київського університету. Мобілізований до війська під час русько-японської війни, Микола Якович лише в 1907 р. закінчує Київський університет. З 1908 р. вів учительоє в Кривому Розі, в комерційній школі³². Контингент учнів в тій школі був переважно [єврейський]. Микола Якович бачив це і, знаючи, як важко вступити дітям українців до школи через великий розмір платні за навчання, організовує «спілку допомоги; бідним учням» і з 1911 по 1914 р.р. працює головою цієї спілки. Це, так би мовити, його дебют громадської діяльності...³³

В 1912 р. Микола Якович їде в екскурсію до Галичини з метою ознайомитись зі станом шкільництва. В Галичині Микола Якович вступає в дійсні члени «Педагогічного т-ва ім. Т. Г. Шевченка», де й був членом до війни 1914 р.

Микола Якович виписує з-за кордону твори класиків українського письменства, педагогічну літературу, журнал «Український Науково-літературний Вісник».

За час з 1912 по 1917 р.р. Микола Якович придбав велику українську книгозбірню (першу на Криворіжжі), книжки якої потім він передав до книгозбірні Просвіти та української Семінарії.

Мобілізований з «запаса», Микола Якович служить в командантських ротах, де його обирають головою дивізійної комісії до виборів Української Центральної Ради. В 1918 р. Микола Якович повертається до Кривого Рогу і починає викладати українську мову та історію України в Комерційній школі. В тому ж році з відкриттям. Просвіти стає головою її і провадить там велику роботу в справі українізації членів товариства та бажаючих вивчити українську мов. Першим організатором в справі українізації учителів Криворіжжя у 1918–19 р.р. був Микола Якович.

Микола Якович, безнастанно працюючи в справі українізації населення, мріє організувати українську вчительську семінарію і в 1920 р. її організовує. Семінарію в 1922–23 учбовому році перетворюють на вищі педагогічні курси, якими ввій керує до 1926 р. Багато сотень учителів вийшли із тих курсів. І ці вчителі несли український здоровий дух на села. Багатьох вчителів-учнів Миколи Яковича – арештовувало НКВД, багато з них і досі не повернулося із заслання. (Перепада, Гук, Жовтуха³⁴ й інші).

В 1926 р. Миколу Бородуліна надсилають до Ново-Московського педтехнікума, де він на посаді завідувача працює до 1927 р. В цьому році він повертається па Криворіжжя і починає працювати завідувачем педагогічної частини Гірпромуча Дубової Балки, де залишається до ув'язнення 1930 р.

В 1931 р. його катують ...большевицькі кати НКВД і травня 27 розстрілюють цього вірного сина України, незабутнього Миколу Яковича.

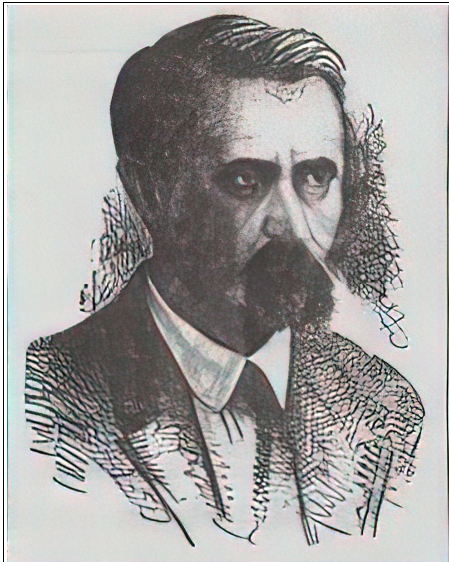
Микола Бородулін видатний український діяч, незабутній трудівник – освітянин на українській ниві. Все своє життя він поклав за справу відродження української школи, держави. Він боровся за рідну школу найголовнішу підвалину рідної культури.

³¹ Автор у період німецької окупації був інспектором відділу народної освіти при Криворізькій міській управі.

³² У «Списі членів кураторської ради та педагогічної ради з зазначеннями віри, національності, освіти и з якого часу на посаді» училища (30.10.1918) зазначено, що Бородулін викладав російську мову та історію з серпня 1909 р. («з платні по найму», тобто не був штатним викладачем). ЦАВО. Фонд 2201. Опис 1. Справа 492. арк. 45 зв. Див. також Книга О. О. Криворізьке восьмикласне комерційне училище та його директор В. Г. Морачевський. Кривий Ріг: КП «Покровська друкарня», 2020. С. 48, 184–185, 194.

³³ При публікації даної статті опущено антисемітські зврати.

³⁴ Прізвище вчителя 8-ї трудової школи Жовтухи (Желухи) фігурувало у матеріалах справи Бородуліна серед «членів» СВУ.

Микола Якович Бородулін
 Портрет невідомого автора
 Джерело: *Дзвін (Кривий Ріг)*. 1942.
 Ч. 38. 3 січня. С. 2.

Микола Якович знав, що мова – душа нації, вираз її вдачі. Він глибоко знав рідну мову, бо рідна мова – наша суть. Окрім досконального знання української мови, він знав добре мови грецьку, латинську, польську, російську, церковно-слов'янську і вільно читав твори німецькою та французькою мовами. Він, прекрасно знав історію українського письменства. Рідне письменство – це скарбниця знань про рідний наріз, про його мрії та ідеали, змагання, його світогляд, про його найщиріші думки, найліпші почуття, бажання... Він знав історію України неперевершено, ґрунтовно: про кожну подію історичну він мав історичні дані за всіма існуючими джерелами в українських, російських і інших народів.

Микола Якович викладав, окрім української мови, історії українського письменства і історії України, ще й історію української мови, історію педагогічних течій, методики викладання. Всі, хто слухав його лекції, знають, що Микола Якович був чудовим викладачем. Виклад його предметів дивував слухачів своєю красою, послідовністю, ясністю. Він цілком володів вищою здатністю лектора умінням в стислих і простих словах розкрити і пояснити найскладніші поняття і питання, не любив хизування (рисовки) і різної афектації в лекціях і в житті взагалі. В його лекціях не було ораторських прийомів та жвавої

міміки, жестикуляції або модуляції голосу. Спокійно і розмірено, майже не підвищуючи голосу, карбував Микола Якович елементи своєї мови, як умілий і досвідчений художник чітко і упевнено накладає пензлем мазки на полотно, складаючи їх в продуману наперед картину. Ось саме через це його лекції, промови робили на слухачів винятково враження.

Не зважаючи на величезний досвід і особливі природні здібності, прекрасну пам'ять, широку ерудицію, здібність зв'язувати і узагальнювати в струнку систему окремі факти і явища – Микола Якович завжди ретельно готувався до кожної лекції і заняття, кажучи, що вважає несумлінним того вчителя, який читав лекції експромтом. Бувши суворим до себе, був також вимогливим і до своїх слухачів, але його вимогливість ніколи не переходила в дрібязковість. Він вимагав від студентів та учнів ясного і правильного уявлення про предмет і знання основних фактів, не зважаючи на подробиці і дрібні деталі.

Бувши людиною високої свідомості свого обов'язку і відповідальності перед рідним краєм, Микола Якович не терпів неохайного, а то більше недобррозичливого ставлення до справи: «зроблю» – ледачих мова, «Зробив – оце потужних слово» нагадував Микола Якович недбалим учням слова великого письменника Івана Франка.

Віддаючи всі свої сили праці, Микола Якович дуже бережно і із увагою ставився до праці і часу других. Був ворогом фрази, але ще в більшій мірі, був ворогом пози. Лому властиві – не вимогливість, простота у всьому, що торкалось його зовнішності. Традиційний і не першої свіжості домашній піджачок, або захисного кольору сорочка-френч із року в рік знайомі його багаточисленним слухачам і студентам-учням, учителям, службовцям. Взимку здебільшого він в чоботях, в руках палиця з Гуцульщини, закурює з українського гаманця-кисета.

Вплив Миколи Яковича на студентів і учнів був надзвичайно великий. «Читає Микола Якович. – А що скаже Микола Якович. – А як оцінить Микола Якович» – питали один одного молоді студенти після обговорення рефератів на різні теми з українського письменства чи історії.

Микола Якович брав слово в дискусіях після висловлення всіх присутніх, і його аналіз і синтез, як резюме, був остаточний, він був лаконічний і точний, мов алгебраїчна формула: додавати було нічого. Одна в основних властивостей духовно-моральної особи Миколи Яковича – це строге, вдумливе відношення до життя.

В чому ж був пафос життя Миколи Яковича, цього героя українського народу? Відповіддю буде – все життя Миколи Яковича – це невсипуща праця на користь рідного краю – України. Він свято виконував заповіт Пророка й Пробудителя українського народу Тараса Шевченка: «Борітеся, – поборете!» і заклик великого українського письменника Грінченка: «Праця єдина з недоли нас вирве», Вів боровся, працював – в цьому пафос життя Миколи Яковича.

У в'язниці НКВД Микола Якович працює на користь українського народу, працює над «Словарем української мови» Грінченка. Видатний український діяч, історик українського письменства С. Єфремов, високо оцінюючи великого українського письменника Б. Грінченка, сказав: «Такі люди, як

Грінченко, несли з собою перемогу живого духа над зверхніми обставинами, навпроти зверхньої сили репресій поставивши внутрішню силу активної любові до рідного краю».

Це ж можна сказати і про М. Я. Бородуліна. «Пафос життя його був у активній любові – праці для рідного краю». Він був лицарем і героєм боротьби за визволення свого народу.

Дяка і шана Миколі Бородуліну від України!

Максим Жовтуха

Жовтуха М. Микола Бородулін (1978-1931) // Дзвін (Кривий Ріг). 1942. Ч. 38. 3 січня. С. 2.

10. Стаття Кузіна про М. Я. Бородуліна, 3 січня 1942 р.

МОЇ СПОГАДИ ПРО М. БОРОДУЛІНА

Вперше з Миколою Яковичем я зустрівся в загальній камері, в будинку по вул. Парадній³⁵. В той час цей будинок було пристосовано під в'язницю. До мене в тій камері було 7–8 чоловік. Значний час забирали розмови та, потай від варти, різні своєрідні тюремні «ігри». Микола Якович був душею товариства, що перебувало в камері. Він, як батько, піклувався про те, щоб підтримати бадьорий дух у присутніх в камері, а, як треба було, декого (маловірів-нитиків) не соромився присоромити та залякати до порядку.

Вдень Микола Якович приділяв значну частину часу грі в шахи, за те довгими ночами тихенько точились дружні та патріотичні розмови Миколи Яковича про його цікаві подорожі по нашій країні, історію рідної землі та народу.

З часу Миколу Яковича та мене було переведено в сусідню маленьку камеру, де ми зустрілися з двома учителями. Микола Якович мав койку, а ми втрьох містилися на підлозі. Ця нова «обстановка» викликала більшу одвертість присутніх і привела до більшої спайки товариства, з дозволу ДПУ Микола Якович значну частину дня приділяв щирій науковій праці над словником Б. Грінченка. Передчуття не зраджувало Миколу Яковича, і під час душевних розмов, небіжчик твердив рам про жорстоку хижку руку ДПУ, що зависла над нами і що вона, безсумніву, позбавить його життя.

Одної ночі, пізно несподівано було викликано Миколу Яковича до ДПУ. Небіжчик гадав, що прийшли останні хвилини його життя, а тому він попрощався з нами, як з своїми любимими дітьми, що залишились на муки й тортури. Хвилини зборів Миколи Яковича, його вихід і всі найменші звуки кроків та дверей були чутні до останнього шороху. Наша «тройка» не зімкнула очей до ранку, коли на наше щастя відчинились вдруге двері і ми побачили нашого батька Миколу Яковича, що по вернувся, ж то виявилось, з позачергового долиту його «самим» вищим начальством ДПУ, яке приїздило з Харкова.

Після цієї рокової ночі Микола Якович зовсім відмовився вислухувати мої доводи про чекаюче нас заслання в далекі табори, а не наглу смерть в КР ДПУ. Але на великий таль і торе всьому товариству, Микола Якович своїм ясным розумом і глибоким передчуттям, в наслідок детальної аналізи обставин, був правий. Жорстока, люта рука ДПУ не помилювала, і Миколу Яковича було розстріляно 27 травня, 1931 р., а нас в той же день відправлено етапом в далекі табори.

КУЗІН

Кузін. Мої спогади про М. Бородуліна // Дзвін (Кривий Ріг). 1942. Ч. 38. 3 січня. С. 2.

11. З протоколу допиту Івана Курочки, 15 жовтня 1959 р.

Протокол допроса

15 октября 1959 года

гор. Кривой Рог

Ст. Следователь УКГБ при Совете Министров УССР по Днепропетровской области капитан Мороз, сего числа допросил в качестве свидетеля – Курочка Ивана Давидовича³⁶, 1897 года рождения [...]

Вопрос: Знаете ли Вы гражданина Бородулина Николая Яковлевича и каковы были ваши с ним отношения?

³⁵ У період німецької окупації 1941-1944 р. таку назву у Кривому Розі носила вул. Леніна (дореволюційна назва – Миколаївська, сучасна – Святомиколаївська). У будинку №55 по цій вулиці у 1930-х рр. розташовувалося міське управління ГПУ-НКВД.

³⁶ У додаткових показах М. Я. Бородуліна від 25 лютого 1931 р. згаданий у якості знайомого допитуваному члена СБУ: «учительствовал в Днепропетровске, петлюровец». ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 77.

Ответ: Гражданина Бородулина Николая Яковлевича я знаю с 1920 года по совместной работе в Криворожском уездном отделе народного образования, где Бородулин занимал должность заведующего каким то отделом, точно непомню какого именно, а я работал делопроизводителем. Кроме того Бородулин в гор. Кривом-Роге заведовал педагогическими курсами, на которых я учился до 1923 года. [...]

Вопрос: Как Вы можете охарактеризовать Бородулина в деловом и в политическом отношении?

Ответ: Бородулина Н. Я. Я могу охарактеризовать как опытного и делового человека. Как преподаватель он пользовался большим уважением и авторитетом среди преподавательского состава и коллектива учащихся. Возглавляя педагогические курсы Бородулин проявлял большую заботу об учащихся и всячески старался чтобы учеба на курсах проходила нормально. Лекции Бородулина учащиеся слушали с большим вниманием. [...]

Протокол лично прочитан, с моих слов ответы записаны верно: Курочка

Допросил: Ст. Следователь СО УКГБ ДО капитан Мороз

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 121-121 зв. Рукопис

12. Протокол допиту Михайла Семенцова, 15 жовтня 1959 р.

Протокол допроса

15 октября 1959 года

гор. Кривой Рог

Ст. Следователь УКГБ при Совете Министров УССР по Днепропетровской области капитан Мороз, сего числа допросил в качестве свидетеля – Семенцова Михайла Михайловича³⁷, 1888 года рождения [...]

Вопрос: Знаете ли Вы гражданина Бородулина Николая Яковлевича и каковы были ваши с ним отношения?

Ответ: Гражданина Бородулина Николая Яковлевича я знаю с 1922 года по совместной работе в Криворожском уездном отделе народного образования. В указанном отделе я работал заведующим отдела социального воспитания, а Бородулин работал заведующим отдела профессионального воспитания. Кроме того Бородулин работал по совместительству и в других учебных учреждениях. В 1931 году по неизвестным мне причинам Бородулин был арестован // арк. 122 зв. // органами ГПУ и какова его дальнейшая судьба я не знаю. Последнее место его работы до ареста мне неизвестно. Мои взаимоотношения с Бородулиным были чисто служебные. Личных счетов и вражды между нами не имелось.

Вопрос: Что вам известно о принадлежности Бородулина Н. Я. К каким либо контрреволюционным организациям или группам?

Ответ: О существовании на Криворожье каких-либо контрреволюционных организаций или групп я ничего не знаю и примыкал ли к таковым Бородулин мне неизвестно. По моему мнению Бородулин являлся сторонником украинского национализма. Он являлся противником если кто либо из учителей разговаривал на русском языке. Мне помнится и другой факт, когда примерно в 1920 году в гор. Кривом-Роге проходила учительская уездная профессиональная конференция на которой председательствовал Бородулин. По окончании конференции присутствующие делегаты спели «Интернационал» и тут же по окончании пения «Интернационала» отдельная группа делегатов начала петь украинский гимн «Ще не вмерла Украина». Вместо того, чтобы принять меры к срыву пения этого гимна Бородулин этого не сделал. Этот случай также характеризует Бородулина как приверженца украинского национализма.

Разговоров антисоветского характера со стороны Бородулина лично мне слышать не приходилось.

Вопрос: Как Вы можете охарактеризовать Бородулина в деловом отношении?

Ответ: В деловом отношении ничего // арк. 123 // отрицательного о Бородулине я сказать не могу. Имея высшее образование Бородулин как учитель был не на плохом счету. Работая в Криворожском уездном отделе народного образования заведующим отдела профессионального воспитания, Бородулин не уделял должного внимания этой работе и можно сказать, что к своим обязанностям относился формально. Но в целом, как специалист, он пользовался большим авторитетом среди учительского мира и среди своих воспитанников.

Протокол лично прочитан, с моих слов ответы записаны верно в чем и расписываюсь: Семенцов

Допросил: Ст. Следователь СО УКГБ ДО капитан Мороз

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 122-123 зв. Рукопис

³⁷ У додаткових показах М. Я. Бородуліна вчитель М. М. Семенцов називався у якості організатора осередку СБУ при одній з криворізьких шкіл (номер не вказувався). ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 82.

13. З протоколу допиту Степана Бивалого, 19 жовтня 1959 р.

Протокол допроса

15 октября 1959 года

гор. Кривой Рог

Ст. Следователь Следотдела УКГБ при Совете Министров УССР по Днепропетровской области капитан Мороз, сего числа допросил в качестве свидетеля – Бывалого Степана Кузьмича³⁸, 1888 года рождения [...]

Вопрос: Знаете ли Вы гражданина Бородулина Николая Яковлевича и каковы были ваши с ним отношения?

Ответ: Гражданина Бородулина Николая Яковлевича я знаю примерно с 1919 или 1920 года, по жительству в городе Кривом-Роге как учителя украинского языка и литературы. Насколько я помню Бородулин в гор. Кривом-Роге заведовал какой то педагогической школой или курсами. Совместно в одной школе работать с Бородулиным мне [не] приходилось, но друг друга мы знали, так как я также по профессии учитель. В 1930^x годах Бородулин был арестован и по слухам расстрелян за украинский национализм [...]

Вопрос: Что вам известно о принадлежности Бородулина Н. Я. К каким либо контрреволюционным организациям?

Ответ: Состоял ли Бородулин в каких либо контрреволюционных организациях я не знаю и об этом от других лиц не слышал. Бородулина я знал как хорошего специалиста-учителя, пользовавшегося большим авторитетом среди коллектива учителей города Кривого-Рога. Насколько я помню он являлся одно время председателем комитета профсоюза учителей гор. Кривого-Рога. [...]

Протокол лично прочитан, с моих слов ответы записаны верно: Бывалый

Допросил: Ст. Следователь СО УКГБ ДО капитан Мороз

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 124-124 зв. Рукопис

14. Запит О. Д. Бородуліної до Головного прокурора СРСР щодо реабілітації її чоловіка, 21 серпня 1959 р.³⁹

Главному Прокурору С.С.С.Р.

Елены Дмитриевны Бородулиной
инвалида II группы, 75 лет.
зуб. врач.

Прошение

Прошу реабилитировать моего мужа Николая Яковлевича Бородулина, арестованного в марте 1931 год[а] и расстрелянного 26-27 мая 1931 год[а]. 20 мая дело рассматривалось в Харькове. Харьковский прокурор в присутствии Криворожского и других прокурор[ов] прочитал мне показание мужа. Не помню, говорил ли муж в чем его обвиняют. Я запомнила только, что биография его лжива. Мать его зарабатывала стиркой, а на етот зараб[оток] // арк. 105 зв. // воспитывала 4^x детей. Мужу было 4 года, когда его отец умер. Показания мои разнят[ся] от показаний мужа. Почему? спросил прокурор. Я ответила, что муж давал свои показания под давлением физическим и моральным. По телефону в его присутствие меня сняли с работы и звонили, чтоб дочь уволили с Мед[ицинского] института, а физические, о них прокурор Бабенко может рассказать. Муж не отказался от своих показаний⁴⁰, т[а]к к[а]к прокурор уедет, а следователь останется и репрес[сии] останутся. Свои показания я могу подтвердить документами мужа⁴¹, тогда их не брали. Вернувшись в Кривой-Рог, я надеялась получить свидание с мужем, но мне сообщили, что его увезли⁴². // арк. 106 // Только в Харькове мне сказали, что

³⁸ Брат репресованого разом з М. Я. Бородуліним вчителя Дмитра Бивалого.

³⁹ У справі також міститься написане в той же день звернення до Головного військового прокурора СРСР (арк. 103-104 зв.). Документи однакового змісту містять деякі різночитання, важливіші з них подано у примітках.

⁴⁰ У запиті до Головного прокурора СРСР замість цього звороту написано: «Муж боялся сказать правду прокурору».

⁴¹ У запиті до Головного прокурора СРСР після цих слів написано «воинский билет и два листа с трудов. книги».

⁴² У запиті до Головного прокурора СРСР після цих слів написано «искала в Днепропетровске, не нашла, и только в Харькове...».

он расстрелян в Крив[ом]-Роге. Было тяжело, очень тяжело. Через месяц я снова поехала в Харьков обратилась к прокурору с просьбой реабилитировать мужа. Он мне сказал: «мужу Вы не поможете, а Вас и Вашей дочери это не касается. В случае репрессий мест[ной] власти жалуйтесь в Харьков[»]. Но прокурор не прав: это пятно давило всю жизнь, давит и теперь. Каждый может нам бросит упрек и бросают. Возьмите,⁴³ нас переселили с центра на окраину, а когда кончили стройку на месте разруш[енного] то почти всех квартиранто[в] вернули, а нас нет, а нам более всех нужно было в центр, т[а]к к[а]к дочь заболела инфекцион[ным] полиа[р]тритом, ей тяжело // арк. 106 зв. // сделать лишний шаг. Из-за дальности кварт[тиры] от места работы ей пришлось оставить детскую консуль[тацию]. Простите я не должна писать об этом. Тольк[о] прошу, поскорее реабилитируйте мужа.

21го/VIII 59 года. Елена Дмитриевна Бородулина

Состав семьи: Я, 75 лет, больше лежу, чем хожу, дочка, 51 год, инвалид отечеств[енно]й войны, капитан м[едицинской] с[лужбы] и внук 14 лет. Приемный сын погиб в период войны, муж дочери умер в 49 году от разрыва сердца, всю войну служи[ли] в госпитале и дочь, и ее муж за свою службу имеют благодарнос[ти] и медали. По состоянию своего здоровья я не могла работать в госпитале, т[а]к что ездила иждевенка.

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 105-106 зв. Рукопис

15. Висновок по архівно-слідчій справі №51834, том 804 від 30 листопада 1959 р.

УТВЕРЖДАЮ:
НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ КГБ
при Совете Министров УССР
по Днепропетровской области
ПОЛКОВНИК Ткачев
«30» ноября 1959 года

ЗАКЛЮЧЕНИЕ
/по архивно-следственному делу №51834, том 804/

«30» ноября 1959 г.

гор. Днепропетровск

Ст. Следователь Следотдела Управления КГБ при СМ УССР по Днепропетровской области капитан МОРОЗ, рассмотрев материалы архивно-следственного дела № 51834, том 804, по обвинению –

БОРОДУЛИНА Николая Яковлевича, 1878 года рождения, уроженца гор. Лубны, Полтавской области, украинца, гр-на СССР, беспартийного, с высшим образованием, по происхождению из семьи мелкого чиновника, служащего, по профессии учителя, бывшего прапорщика старой армии, не судимого. До ареста работавшего зав. учебной частью школы при Шахте им. Фрунзе. Проживавшего в г. Кривом Роге, на шахте им. Фрунзе, –

Нашёл:

БОРОДУЛИН Н. Я. Был арестован в феврале месяце 1931 г. бывшим Криворожским сектором ГПУ УССР по Днепропетровской области и 29 апреля того же года Постановлением Судебной Тройки ГПУ УССР, как участник контрреволюционной офицерско-повстанческой организации осужден к расстрелу.

Основанием к осуждению БОРОДУЛИНА послужили его личные показания, а также показания обвиняемых БЫВАЛОГО Д. К., ПАВЛЬША Ф. М.⁴⁴, БОЛЮБАХА Д. П.⁴⁵ и других (выписки из протоколов допроса приобщены к делу БОРОДУЛИНА) осужденных как участники контрреволюционной офицерско-повстанческой организации по другим делам.

⁴³ У запиті до Головного прокурора СРСР після цих слів написано «разрушили дом на Карла Маркса, где мы жили, нас переселили на руд. Ильича».

⁴⁴ Федір Михайлович Павлиш (1898-?), викладач математики у радпартшколі у Кривому Розі.

⁴⁵ Дем'ян Порфирівич Болубах (1889-1938), викладач математики у гірничому технікумі Кривому Розі.

В процессе дополнительной проверки произведенной по указанию Прокурора Днепропетровской области, в связи с поступившей жалобой от жены осужденного БОРОДУЛИНА Н. Я. БОРОДУЛИНОЙ Е. Д. установлено, что БОРОДУЛИН Н. Я. был осужден на основании непроверенных и сомнительных в их правдоподобности показаний.

На предварительном следствии БОРОДУЛИН Н. Я. показал, что контрреволюционную организацию «СВУ» в гор. Кривом Роге, он создал в 1926 году по предложению учителя ЕФРЕМОВА.

В том же 1926 году он – БОРОДУЛИН, установив связь с бывшими офицерами царской армии БОЛЮБАХОМ, БЫВАЛОВЫМ и ПАВЛЫШЕМ жителями гор. Кривого Рога, образовал с ними штаб повстанческого движения. Он – БОРОДУЛИН являлся начальником повстанческих сил на Криворожье, БОЛЮБАХ являлся начальником штаба, а ПАВЛЫШУ и БЫВАЛОМУ было поручено вербовать в их организацию новых лиц.

Их контрреволюционная организация должна была по получении указаний из-за границы поднять восстание в г. Кривом Роге и его окрестностях, с целью свержения Советской власти. Для осуществления этой задачи в гор. Кривом Роге приступили к созданию повстанческого отряда, командиром которого был назначен ХРАПАЧЁВ⁴⁶.

БОРОДУЛИН также показал, что в 1926 году после его встречи с ЕФРЕМОВЫМ, он в ряде сёл Криворожского округа создал ячейки «СВУ» численностью: в селе Анновке – 40-50 человек, Весёлые Терны – 30 человек, Пятихатках – 15 человек, Саксагань – 20 человек, Софиевке – 20 человек, Широком – 30 человек, Шестерня – 10 человек, Казанка – 15 человек, Божедаровка – 10 человек и Покровском – 25 человек.

По показаниям БОРОДУЛИНА как участники их контрреволюционной организации проходят: БАБЕНКО⁴⁷, КАЛЕНИЧЕНКО Михаил⁴⁸, КОНОГРАЙ⁴⁹, СЕМЕНЦЕВ Михаил Михайлович и другие.

Находясь под следствием БОЛЮБАХ Д.П. и БЫВАЛЬИЙ Д. К. на допросах дали показания о том, что они состояли в контрреволюционной организации и назвали БОРОДУЛИНА как участника их организации. Однако БОЛЮБАХ показал, что в контрреволюционную организацию его вовлёл в 1928 году МАЛАШИН, а БЫВАЛЬИЙ дал показания, что в данную организацию он был завербован в апреле месяце 1930 года ВЫСОКОВЫМ.

БОЛЮБАХ и БЫВАЛЬИЙ также показали о своей практической деятельности как участники этой организации.

Из имеющихся в архивно-следственном деле БОЛЮБАХА выписок из его писем переданных своей жене во время пребывания под стражей видно, что на следствии он давал неправдивые показания в связи с применением к нему мер физического воздействия. Так, в одном из писем БОЛЮБАХ указывал:

«...Мне предъявлено обвинение по ст. 54-II параграф с санкцией 2⁵⁰. Обвиняюсь в участии в контрреволюционной организации, ставившей задачей свержение Советской власти путем вооружённого восстания при поддержке интервенции. Мне роль предназначена начальника штаба, а БОРОДУЛИН главнокомандующий. Когда подтвердилось, что я не офицер, а указывало человек 5, то моя роль была смягчена:...»

...«Я был во время следствия у 4-х следователей: с 29 января по 4 февраля до 10 часов вечера у ПАВЛОВА, всё время без сна, сидя на стуле. Допросы были днём и вечером. Причём всё время приходилось писать и писать. Всё уничтожалось и опять писалось. Дело дошло до того, что у меня начались галлюцинации. В течение этого времени много стоял. Один раз стоял 12 часов подряд, не сходя с места...»

«...а потом опять надо было писать о СВУ, куда я, якобы был завербован БОРОДУЛИНЫМ, но я этого не принял...»

БЫВАЛЬИЙ Д. К., находясь в местах заключения подал две жалобы о пересмотре его дела. В этих жалобах БЫВАЛЬИЙ указывал, что его показания, данные на следствии являются вымышленными, и таковые он дал в результате угнетенного состояния и морального воздействия со стороны следователя.

⁴⁶ Олександр Антонович Храпачов (1889-1931), рентгенотехнік поліклініки у Кривому Розі.

⁴⁷ Вірогідно Бабенко Спиридон Макарович (1887-1938), вчитель у Кривому Розі.

⁴⁸ Михайло Митрофанович Калениченко, вчитель з Широківського району, згодом викладач Жовтневого гірпромучу.

⁴⁹ Яків Карпович Конограй (?-1938), вчитель української мови у Кривому Розі.

⁵⁰ Стаття 54 Кримінального кодексу УРСР стосувалася «контрреволюційних злочинів», у ч. 2 йшлося про санкції за «за збройне повстання або вторгнення з контрреволюційною метою на радянську територію озброєних банд, захоплення влади в центрі або на місцях з тією самою метою і, зокрема, щоб силоміць відірвати від Союзу РСР і окремої союзної республіки будь-яку частину її території або розірвати укладені Союзом РСР з іноземними державами договори». Санкціями по цій статті був розстріл або «оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства Союзу РСР та вигнання за межі Союзу РСР назавжди з допущенням при пом'якшуючих обставинах зниження до позбавлення волі на строк не менш як три роки, з конфіскацією всього або частини майна».

Осужденный ПАВЛЫШ Ф. М. на следствии показал, что в контрреволюционную организацию его завербовал бывший офицер БРИНЗА, а затем к подобной организации его привлёк БЫВАЛЬИЙ. Кроме того, ПАВЛЫШ показал, что в 1926 году он был завербован в «СВУ» БОРОДУЛИНЫМ, который являлся основоположником этой организации на Криворожье. Как активные участники контрреволюционной организации, ПАВЛЫШЕМ были названы БОЛЮБАХ, БЫВАЛЬИЙ, ХРАПАЧЁВ и другие.

Проходящие по показаниям БОРОДУЛИНА как участники контрреволюционной повстанческой организации БОЛЮБАХ, БЫВАЛЬИЙ, КОНОГРАЙ, кроме 1930 года арестовывались также в разное время 1938 года и были осуждены к ВМН⁵¹. Однако, 24 октября 1956 г. Постановлением Президиума Днепропетровского Областного Суда их дело было прекращено за отсутствием состава преступления.

Названные БОРОДУЛИНЫМ ЕФРЕМОВ и БАБЕНКО также в 1938 году были арестованы и осуждены как участники контрреволюционной организации, однако 1-го августа 1956 года дело в отношении их было прекращено.

Будучи установлены и допрошены СЕМЕНЦОВ М. М. и КУРОЧКА И.Д. проходящие по показаниям БОРОДУЛИНА, как участники контрреволюционной организации, в октябре 1959 года на допросе показали, что ни в каких контрреволюционных организациях они не состояли и примыкал ли к таковым БОРОДУЛИН, им не известно.

Допрошенный в октябре 1959 года по делу БОРОДУЛИНА свидетель БЫВАЛЬИЙ С. К., показаний об антисоветской деятельности БОРОДУЛИНА также не дал.

Свидетель СЕМЕНЦОВ, КУРОЧКА и БЫВАЛЬИЙ охарактеризовали БОРОДУЛИНА как квалифицированного педагога пользовавшегося авторитетом среди учителей Криворожья.

Учитывая, что БОРОДУЛИН был осужден на основании разноречивых и непроверенных показаний, –

Полагал бы:

Постановление Судебной Тройки ГПУ УССР от 29 апреля 1931 года в отношении осужденного БОРОДУЛИНА Николая Яковлевича ОТМЕНИТЬ и дело на него ПРЕКРАТИТЬ по ст.197 ч. II УПК УССР.

Архивно-следственное дело № 51834, том 804 по обвинению БОРОДУЛИНА Н. Я. вместе с материалами дополнительной проверки направить прокурору Днепропетровской области для принятия окончательного решения.

СТ. СЛЕДОВАТЕЛЬ СЛЕДОТДЕЛА УКГБ ПРИ СМ УССР Д/О – КАПИТАН МОРОЗ

СОГЛАСЕН: НАЧАЛЬНИК СЛЕДОТДЕЛА УКГБ ПРИ СМ УССР по Днепропетровской области
ПОДПОЛКОВНИК МАРКИН

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 148-152. Машинопис

16. Довідка про реабілітацію М. Я. Бородуліна, 26 листопада 1959 р.

26/XII 59 г.

г. Кривой Рог... Бородулиной Е. Д.

СПРАВКА

Дело по обвинению Бородулина Николая Яковлевича 1878 г. рождения, до ареста работал Зав. учебной частью школы при шахте им. Фрунзе в г. Кривой Рог, пересмотрено президиумом Днепропетровского областного суда 16 декабря 1959 года.

Постановление тройки НПУ УССР от 29 апреля 1931 г. в отношении Бородулина Н. Я. отменено и дело производством превращено за недоказанностью обвинения.

Бородулин Н. Я. реабилитирован посмертно.

Зам. Председателя Днепропетровского Облсуда

Бухтияров

ГДА СБУ. Ф. 6, спр. 67093-ФП, том 804, арк. 160. Машинопис

⁵¹ ВМН – розстріл, «высшая мера наказания».

Олександр Пасічняк, м. Кропивницький

**ФОНД ХЕРСОНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КОНСИСТОРИЇ:
ВІДОМОСТІ ПРО МЕТРИЧНІ ЗАПИСИ ПРИХОДІВ У ПОВІТАХ ТА ВІЙСЬКОВИХ
ПОСЕЛЕННЯХ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ МІЖ ДНІСТРОМ ТА ДНІПРОМ
ЗА 1843-1860 РОКИ**

I. Відомості про метричні книги 1843-1848 років

Назва та статус поселення	Назва церкви (приходу)	<=	Рік та номери справи					=>
			1843	1844	1845	1846	1847	

міста Єлисаветграда та Бобринецького повіту (Єлисаветградське духовне правління)									
приходи Бобринецького повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1843	1844	1845	1846	1847	1848	=>
город Єлисаветград	Корпусный Успенский Собор	Ел			797				Ел
город Єлисаветград	Греческая Владимирская Божьей матери	Ел	705	751	808	820		887 926	Ел
город Єлисаветград	Форштатская Знаменская	Ел	705	751	808	820		887 926	Ел
город Єлисаветград	Ковалевская Покровская	Ел	705	751	808	820		887 926	Ел
уездный город Бобринец	Николаевская	Бб	705		808	820		926	Бб
помещичье село Андреевка	Покровская	Бб						902	Бб
помещичье село Аннинское	Предтечевская	Бб	705		808	820		902	Бб
Анновка	Успенская	Бб				820		902	Бб
помещичье село Александровка	Сергеевская	Бб	705		808	820		902	Бб
помещичье село Александровка	Георгиевская	Бб	705		808	820		902	Бб
помещичье село Алексеевка	Иоанно-Богословская	Бб	705		808	820		926	Бб
помещичье селение Алексеевка	Алексеевская	Бб	705		808	820		926	Бб
помещичье селение Аникеевка	Предтечевская	Бб	705		808	820		902	Бб
помещичье село Бежбарак (Бежбайрак)	Покровская	Бб	705		808	820		902	Бб
помещичье село Братское	Николаевская	Бб	705		808	820		902	Бб
помещичье село Буличева (Петровка)	Покровская	Бб	705		808	820	864	902	Бб
помещичье местечко Величковка (Добровеличковка)	Николаевская	Бб	705	723	808	820	864	902	Бб
помещичье село Витязевка	Николаевская	Бб		723	808	833	864	902	Бб
помещичье село Владимировки	Николаевская	Бб		723	808	833	864	897	Бб
помещичье село Дорофеевка	Михайловская	Бб		723	808	833	864	897	Бб
помещичье село Девиловка	Троицкая	Бб		723	808	833	864	897	Бб
помещичье село Эрделиевка	Георгиевская	Бб		723	808	833	864	897	Бб
помещичье село Живановка	Михайловская	Бб		723	808	833	864	897	Бб
помещичье село Исаевка	Димитриевская	Бб		723	808	833		897	Бб

помещичье село Ивановка	Цареконстантиновская	Бб		723	808	833		897	Бб
помещичье село Ивановка	Предтечевская	Бб		723	808	833		897	Бб
помещичье село Китросановка (Кетрисановка)	Троицкая	Бб		723		833	864	897	Бб
помещичье село Кагарлик	Святодуховская	Бб		723		833	864	897	Бб
помещичье село Каменоватка	Покровская	Бб		723		833	864	897	Бб
помещичье село Компанеевка	Покровская	Бб				833	862	922	Бб
помещичье село Коротяк (Коротюк)	Покровская	Бб				833	862	922	Бб
помещичье село Копанки	Цареконстантиновская	Бб					862		Бб
помещичье село Любомирка	Покровская	Бб					862	922	Бб
помещичье село Леслиевой Петропавловка (Леслиевой)	Петропавловская	Бб					862	922	Бб
помещичье село Максимовка	Арсениевская	Бб					862	922	Бб
помещичье село Малая Выска	Покровская	Бб					862	922	Бб
помещичье села Михалчевка	Николаевская	Бб					862	922	Бб
помещичье село Мигеи	Петропавловская	Бб					862	922	Бб
казенное селение Николаевка	Михайловская	Бб					862	922	Бб
помещичье село Николаевка	Благовещенская	Бб					862	922	Бб
помещичье село Николаевка	Иоаннобогословская	Бб					862	922	Бб
помещичье село Нечаевка	Покровская	Бб					862	922	Бб
помещичье село Овсяниковка	Николаевская	Бб					929	922	Бб
помещичье село Петриновка	Космодемиановская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Покровка	Покровская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Семенастое (местечка Семинастого)	Николаевская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье селение (местечко) Седневка	Ильинская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Семикосовка	Троицкая	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Серезлиевка	Покровская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Степановка	Святодуховская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Трикрат	Михайловская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Тимофеевка	Покровская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Трояновка	Рождествобогородичная	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Хмилево	Николаевская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Шмидова Петровка (Шмитовой Петровки)	Петропавловская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Шпаково	Одигитриевская	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Якимовка	Якимовская (Иоакимовская)	Бб				842	929	922	Бб
помещичье село Янополь	Успенская	Бб				842	929	922	Бб
Херсонського повіту (Херсонське духовне правління)									
приходи Херсонського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1843	1844	1845	1846	1847	1848	=>
г. Херсон	Соборная Успенская	Хр	709	724	792	825	934	896	Хр
г. Херсон	привозная	Хр	709	724	792	825	934	896	Хр

	Святодуховская								
г. Херсон	греческая Софиевская	Хр	709	724	792	825	934	896	Хр
г. Херсон	Забалковская Николаевская	Хр	709	724	792	825	934	896	Хр
г. Херсон	Екатерининская	Хр				825	934	896	Хр
г. Херсон	Кладбищная Всех Святых	Хр				825		896	Хр
г. Николаев	купеческая Рождество- Богородичная	Хр	709	724	792	825	934	915	Хр
г. Николаев	греческая Николаевская	Хр	709	724	792	825	934	915	Хр
г. Николаев	Всех Скорбящих Радости	Хр	709	724		825	934		Хр
г. Николаев	Кладбищенская Всех Святых	Хр				825			Хр
защатный город Берислав	Воскресенская	Хр	709	724	776	825	932	896	Хр
защатный город Берислав	Успенская	Хр	709	724	776	825	932	896	Хр
Большая Александровка	Николаевская	Хр	710	724	776		932	896	Хр
Малая Александровна	Архангело-Михайловская	Хр	710		776		932	911	Хр
Архангельское	Архангело-Михайловская	Хр	710		776		932	911	Хр
помещичье село Андреевка	Успенская	Хр	710		776		932	911	Хр
помещичье село Александродар	Николаевская	Хр	710		776		932	911	Хр
помещичье село Белозерка	Рождество-Предтечевская	Хр	710	776			932	911	Хр
адмиралтейское селение Богоявленское	Богоявленская	Хр	710	776			932	915	Хр
адмиралтейское селение Батуринец	Покровская	Хр	710	776			932	911	Хр
адмиралтейское селение Бересниговатое	Николаевская	Хр	710	776			932	911	Хр
помещичье местечко Балацкова	Петропавловская	Хр	710	776			930	915	Хр
адмиралтейское селение Воскресенка	Покровская	Хр	710	776			930	915	Хр
Вшивое	Покровская	Хр	710	776			930	911	Хр
Вавиловка	Преображенская	Хр	681 а	776			930	911	Хр
Грушевка	Николаевская	Хр	681 а	776			930	911	Хр
Заградовка	Адриано-Натальинская	Хр	681 а		799		930	911	Хр
Золотая Балка	Вознесенский Молитвенный Дом	Хр	681 а		799		930	906	Хр
Заселье	Свято-Николаевская	Хр	681 а		799		930	906	Хр
Иванопетровское	Покровская	Хр	681 а	721	799		930	906	Хр
Ивановка	Иоанно Усековенская	Хр	681 а	721	799		930	906	Хр
Калужское	Покровская	Хр	681 а		799		930	906	Хр
Кисляковка	Преображенская	Хр	681 а	721	799		930	915	Хр
Калиновка	Рождество-Богородичная	Хр	681 а	721	799		930	915	Хр
Камянка	Успенская	Хр	681 а	721	799		930	906	Хр
Костромское	Покровская	Хр	681 а	721	799		930	906	Хр
Качкаровка	Покровская	Хр	681 а	721	799		930	906	Хр
Любомирка	Троицкая	Хр	681 а	721	799		930	906	Хр

Марьинское	Преображенская	Хр	681 а	721	799		930	906	Хр
Николаевка	Николаевская	Хр	681 а	721	799	816	930	915	Хр
Николаевка	Архангело-Михайловская	Хр	681 а	721	799	816	876	924	Хр
Никольское	Троицкая	Хр	681 а	721	799	816	876	924	Хр
Новоивановка	Николаевская	Хр	681 а	721	765	816	876	924	Хр
Нововоронцовка	Николаевская	Хр		726	765	816	876	924	Хр
Новодмитровка	Святодуховская	Хр		726	765	816	876	924	Хр
Новониколаевка	Николаевская	Хр		726	765 809	816	876 927 931	924	Хр
Отбедовка	Христорожественская	Хр		726	765	816	876	924	Хр
Остаповка	Николаевская	Хр		726	765	816	876	915	Хр
Меловое	Петропавловская	Хр		726	765	816	876	924	Хр
Песок	Покровская	Хр		726	765	816	876	915	Хр
Станислав	Николаевская	Хр		726	765	816	876	915	Хр
Троицкое	Троицкая	Хр		726	765	816	876	924	Хр
Снигировка	Николаевская	Хр		726	765	816	876	924	Хр
Тенгинка	Николаевская	Хр		726	765	816	876	924	Хр
Терновка	Успенская	Хр		726	765	816	876	915	Хр
Ульяновка	Успенская	Хр		726	765	816	876	915	Хр
Явкино	Успенская	Хр		726	765	816	876	924	Хр
Ананайвського повіту (Ананайвське духовне правління)									
приходи Ананайвського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1843	1844	1845	1846	1847	1848	=>
Ананьев	Николаевская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Бирзулово	Богословская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Понор	Покровская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Кондратовка	Богословская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Перешоры	Николаевская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Валегуцолово	Николаевская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Окны	Николаевская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Косы	Димиртиевская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Липецкое	Михайловская	Ан	707	730	804	829			Ан
Ясиново	Покровская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Гольма	Богородичная	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Перелеты	Михайловская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Байталы	Богородичная	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Пасицелы	Николаевская	Ан	707	730		824		923	Ан
Гидерим	Николаевская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Точилово	Покровская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Гандрабуры	Михайловская	Ан	707	730	804	824		923	Ан
Жеребково	Богословская	Ан	707	730					Ан
Меланка (она же Боково)	Покровская	Ан	707	730	804	827			Ан
Бобрик	Рождество-Богородичная	Ан	686	730	804	827 829			Ан
Гвоздавка	Свято-Михайловская	Ан	686	730	804	829			Ан

Кохановка	Иаковлевская	Ан	686	741	804	829 835 _p	835 _p	835 _p	Ан
Александровка	Покровская	Ан	686	741	804	813 _{p, б} 829	813 _{p, б}	813 _{p, б}	Ан
Степановка (Ширяєво)	Михайловская	Ан	686	734	734, 804	734, 829	866	866	Ан
Николаевка	Николаевская	Ан	686	741	804	824, 829		891	Ан
Куликово Поле	Димитриевская	Ан	686	741	804	829			Ан
Ананьевка	Покровская	Ан	686	741	769	827			Ан
Исаевка	Казанской Божией Матери	Ан	686	741	769	827			Ан
Троицкое	Свято-Троицкая	Ан	686	741	769	827		914 915	Ан
Новопавловка	Иоанно-Богословская	Ан	686	741	769	827			Ан
Красное Поле	Димитриевская	Ан	686	741	769	827			Ан
Мостовое	Николаевская	Ан	686	741	769	811		891	Ан
Кантакузовка	Иоанно-Предтечевская	Ан	686	741	769	824		891	Ан
Покровка	Покровская	Ан	686	741	769	824		891	Ан
Ахмечетка	Иоанно-Богословская	Ан	686	741	769	824		891	Ан
Карловка	Рождество- Богородичная	Ан	686	741	769	824		891	Ан
Щасливка	Успенская	Ан	686	741	769	824		891	Ан
Каменный Мост	Николаевская	Ан	686	741	769	824		891	Ан
Романова Балка	Покровская	Ан	686	741	769	824		891	Ан
Катериновка	Екатерининская	Ан	686	741	769	824		891	Ан
Ивановка	Иоанно-Богословская	Ан	686	741	769	824		891	Ан
Одеського повіту (Одеське духовне правління)									
приходи Одеського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1843	1844	1845	1846	1847	1848	=>
Одесса	Преображенская	Од			774				Од
Куяльник (Нерубайские Хутора)	Вознесенская	Од			774				Од
Овидиополь	Николаевская Соборная	Од	681	746	800	821 822	852	888 914	Од
Беляевка	Успенская	Од	681	733	800	821		914	Од
Севериновка	Иоанно-Богословская	Од	681	869	800	821	870	903 914	Од
Троицкое	Троицкая	Од	681	744	800	821	870	914	Од
Егоровка	Георгиевская	Од	681	786	800	821	870	914	Од
Маяки	Преображенская	Од	681	728	800 805	821 831	831 870	831 914	Од
Яски	Георгиевская	Од	681	745	800	821	870	866 914	Од
Ковалевка	Михайловская	Од	674	755	779	814		910	Од
Три Хаты	Екатеринская	Од	674	755	779	814		910	Од
Петровское	Петропавловская	Од	674	755	779	814		910	Од
Варваровка	Михайловская	Од	674	755	779	814		910	Од
Корениха	Николаевская	Од	674	755	779	814		910	Од

Ильинское	Александровская	Од	674	755	779	814		910	Од
Аджиголь	Успенская	Од	674	755	779	814		910	Од
Александродар	Николаевская	Од	674	755	779	814		910	Од
Тузлы	Иосифовская	Од	674	755	779	814		910	Од
Коблево	Троицкая	Од	674	755	779	814		910	Од
Измайловка	Софиевская	Од	674	755	779	814		910	Од
Ташино	Андриана и Натальи	Од	674	755	779	814		910	Од
Раснополь	Петропавловская	Од	674	755	779	814		910	Од
Нечаянное	Преображенская	Од	674	755	779	814		910	Од
с. Калаглей (Николаевка)	Николаевская	Од	689		800		870	914	Од
с. Малый Буялык	Иоанно-Предтечевская	Од	688	688 758	688 806	688 837	855		Од
с. Еремеевка	Казанская	Од	692	781	800	821	870	914	Од
с. Гниляково	Покровская	Од	694		774				Од
I частина благочиння									
Курисово Покровское	Покровская	Од	685	758	806	837	855	901	Од
Покровское	Покровская	Од	685	758	806	837	855	901	Од
Антоно-Кодинцево	Варваринская	Од	685	758	806	837	855	901	Од
Кубанка	Троицкая	Од	685	758	806	837	855	901	Од
Большой Буялык	Успенская	Од	685 832	758	796	832, 837	854 855	854 901	Од
Славяно Сербка	Св. А. Луки	Од	685	758	806	837	855	901	Од
Бузиново	Михайловская	Од	685	758	806	837		904	Од
Барановка	Рождественская	Од	685	758	806	837	855	901	Од
Петроверовка	Петропавловская	Од	685	758	806	837	855	904	Од
Демидовка	Нерукотворного Образа	Од	685	758	806	837		904	Од
Новоалександровка	Николаевская	Од	685	758	806	837	855		Од
Петровка	Петропавловская	Од	685	758	806	837	855	901	Од
Новопокровское	Сахаровой	Од	685	758	806	837	855	901	Од
Новопокровское	Покровская	Од	685	758	806	837	855	901	Од
Александровка	Успенская	Од		735 754	735, 800	735 821	735 870	735	Од
Граданицы	Рождество Богородичная	Од		739	800	821	870	914	Од
Николаевка	Николаевская	Од		736 780	736	736	736	736	Од
Степановка		Од	734	734	734				Од
Дальника (Одесского предместья)	Георгиевская	Од		747	774				Од
предместья Татарка	Успенской	Од		753	774				Од
Усатовых хуторов	Рождество-Богородичная	Од	766	774	774 766	834			Од
Олександрійського повіту (Олександрійське духовне правління)									
приходи Олександрійського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1843	1844	1845	1846	1847	1848	=>
Александрія	Соборная Николаевская	Ал	672		778			884	Ал
Александровка	Богородичная	Ал	672		778			884	Ал

Александровка	Георгиевская	Ал	672		778			884	Ал
Байдаковка	Николаевская	Ал	672		778			884	Ал
Богоявленск	Богоявленская	Ал	672		778			884	Ал
Бандуровка	Покровская	Ал	672		778			884	Ал
Березовка	Иосифовская	Ал	672		778			884	Ал
Браиловка	Свято-Духовская	Ал	672		778			884	Ал
Братолюбовка	Свято-Духовская	Ал	672		778			884	Ал
Билецковка	Николаевская	Ал	672		778			884	Ал
Васильевка	Васильевская	Ал	672		778			884	Ал
Войновка	Стефановская	Ал	672		778			884	Ал
Высокие Буераки	Екатерининская	Ал	672		778			884	Ал
Григороденисовка	Успенская	Ал	672		778			884	Ал
Донина Каменка	Михайловская	Ал	672		778			884	Ал
Звенигородка	Вознесенская	Ал	672		778			884	Ал
Краснополье	Дмитриевская	Ал	672		778			884	Ал
Лисаневодушенькевичевка	Варваринская	Ал	672		778			884	Ал
Макариха	Предтеченская	Ал	672		778			884	Ал
Мироновка	Симеоновская	Ал	672		778			884	Ал
Михайловка	Николаевская	Ал	672		778			884	Ал
Моисеевка	Преображенская	Ал	672		778			884	Ал
Николаевка	Николаевская	Ал	672		778			884	Ал
Овнянка	Покровская	Ал	672		778			884	Ал
Оситняжка	Николаевская	Ал	672		778			884	Ал
Онофриевка	Предтеченская	Ал	672		778			884	Ал
Орлова Балка	Андреевская	Ал	672		778			884	Ал
Пантазиевка	Архангело-Михайловская	Ал	672		778			884	Ал
Поповка	Петропавловская	Ал	672		778			884	Ал
Поповичевка	Николаевская	Ал	672		778			884	Ал
Ревовки	Димитриевская	Ал	672		778			884	Ал
Северинка	Николаевская	Ал	672		778			884	Ал
Софиевка	Софиевская	Ал	672		778			884	Ал
Светлополье	Димитриевская	Ал	672		778			884	Ал
Таловая Балка	Преображенская	Ал	672		778				Ал
Ульяновка	Богородичная	Ал	672		778				Ал
Федорки	Георгиевская	Ал	672		778				Ал
Федоровка (Чорбовка)	Петропавловская	Ал	672		778				Ал
Цыбулевка	Михайловская	Ал	672		778 789				Ал
Черникова	Николаевская	Ал	672		778 789				Ал
Шамовка	Богородичная	Ал	672	741	778 789				Ал
Ясиноватка	Успенская	Ал	672 _p		778				Ал

Тираспільського повіту (Тираспільське духовне правління)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1843	1844	1845	1846	1847	1848	=>
Гориево	Успенская	Гр	671		777	810		908	Гр
Катаржино	Рождество-Богородичная	Гр	671		788	810	895 _р	895 _р	Гр
Понятовка	Свято-Иосифовская	Гр	671		788	810		904	Гр
Гиржево	Георгиевская	Гр	671	749	788	810		904	Гр
Анастасиевка	Анастасиевская	Гр	671	749	788	810		904	Гр
Дубоссары	Успенская	Гр	671		788	838		908	Гр
Дубоссары	Греческая Всех Святых	Гр	671		788	838		908	Гр
Григориополь	Вознесенская	Гр	671		788	838		908	Гр
Магалы	Архангело-Михайловская	Гр	671		788			904	Гр
Коржова	Успенская	Гр	671	749	788	810		904	Гр
Кучиеры	Свято Михайловская	Гр	671	749	788	810			Гр
Муловатое	Успенская	Гр	671	749	788	810			Гр
Гояны	Николаевская	Гр	671	749	788	810		904	Гр
Дойбаны	Михайловская	Гр	671	749	788	810		904	Гр
Дубовое	Михайловская	Гр	671	749	788	810		904	Гр
Малаешты	Николаевская	Гр	671	749	788	810		904	Гр
Реймаровка	Иоанно-Предтечевская	Гр	671	749	788	810		904	Гр
Осиповка	Иосифовская	Гр	671	749	788	810		904	Гр
Павловка	Петропавловская	Гр	671	737 ₆ 749	737 ₆	737 ₆ 810	737 ₆	900 737 ₆	Гр
Шибка	Николаевская	Гр	687	749		810		900	Гр
Перерытое	Михайловская	Гр	687	749		836		900	Гр
Кошница	Михайловская	Гр	687	749		810		900	Гр
Погребы	Михайловская	Гр	687	749		810		900	Гр
Дороцкое	Михайловская	Гр	687			836		900	Гр
Делакеу	Михайловская	Гр	687	749		836		900	Гр
Ташлик	Георгиевская	Гр	687	749		836		900	Гр
Бутор	Михайловская	Гр	687	749		836		900	Гр
Спея	Михайловская	Гр	687	749		836		900	Гр
Тея	Михайловская	Гр	687	749		836		900	Гр
Парканы	Михайловская	Гр	687	749		836		900	Гр
Терновка	Парасковиевская	Гр	687	749		836		900	Гр
Малаешты	Михайловская	Гр	687	749		836		900	Гр
Васильевка	Васильевская	Гр	687	749		836		900	Гр
Васильевка	Преображенская	Гр	687	749		836		900	Гр
Захарьевка	Успенская	Гр	687	749		836		900	Гр
Кошарка	Марковская	Гр	687	749		836	867 _р	900, 867 _р	Гр
Бирносово	Рождество-Богородичная	Гр	687	749		836		900	Гр
Любашевка	Михайловская	Гр	695	730	769	827		891	Гр
Тирасполь	Соборная Николаевская	Гр	695		777	838		908	Гр
Розальевка	Цареконстантиновская	Гр	695		777	838		908	Гр

Незавертайловка	Успенская	Тр	695		777	838		908	Тр
Короткое	Покровская	Тр	695		777	838		908	Тр
Глинное	Николаевская	Тр	695		777			908	Тр
Чобруч	Покровская	Тр	695		777	838		908	Тр
Слободзея	Михайловская	Тр	695		777	838		908	Тр
Гарагаш	Николаевская	Тр	695		777			908	Тр
Богославка	Иоанно-Богословская	Тр	695		777	810		908	Тр
Новопетровское	Вознесенская	Тр	695		777	810		908	Тр
Брашевановка	Покровская	Тр	695		777	810		908	Тр
Григорьевка	Николаевская	Тр	695			810		904	Тр
урочище Барабой	Успенская Пресвятыя Богородицы	Тр		735	800	735	870	914	Тр
Перші чотири кавалерійські округи Новоросійського військового поселення (благочиння церков перших чотирьох кавалерійських округів військового поселення)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1843	1844	1845	1846	1847	1848	=>
1-го кавалерійського округу									
военного города Новогеоргиевска	Успенская	ВП		751	797	818		882	ВП
селения Табурища	Михайловская	ВП		751	797				ВП
селения Каменнопотоцкого	Преображенская	ВП		751	797				ВП
селения Павлыша	Сретенская	ВП		751	797			894	ВП
селения Глинска	Михайловская	ВП		751	797		863		ВП
селения Янова	Предтечевская	ВП		751	803		863		ВП
селения Иванковец (Иванковцы)	Покровская	ВП		752	803	840	863		ВП
селения Стецовки	Николаевская	ВП		751	797	840		894	ВП
селения Стецовки	Иоанно Богословская	ВП		752	803	840		894	ВП
селения Вершаца	Рождествобогородичная	ВП		752	803	840		887	ВП
селения Калантаева	Покровская	ВП		752	803	840			ВП
полковой церкви Орденского кирасирского полка селения Андрусовка	Свято Георгиевская	ВП		752	775 803	840	879 _p		ВП
селения Успенское		ВП							ВП
2-го кавалерійського округу									
селения Новостародуба	Трех Святительская	ВП		752	803	840	863	882	ВП
селения Чечелиевки	Покровская	ВП		752	803	840	863		ВП
селения Петровой	Свято Вознесенская	ВП		752	803	840	863	894	ВП
селения Петровой	Покровская	ВП		752	803	840	863		ВП
селения Красной Камянки	Рождествобогородичная	ВП		752	803	840	863		ВП
Стародубовского кирасирского полка	Успенская полковая	ВП							ВП
Кирасирский Принца Петра Ольденбургского полк	полковая Успенская	ВП			775				ВП
3-го кавалерійського округу									
Новая Прага	Николаевская	ВП	670	748	791		851	882	ВП

Новая Прага	Иоанно-Предтеченская	ВП	670	748	791		851	882	ВП
Митрофановка	Митрофановская	ВП	669	748			851	882	ВП
Мошорин	Крестовоздвиженская	ВП	670	748	791		851	882	ВП
Головковка	Троицкая	ВП	670	748	791		851	887	ВП
Куколовка	Архангеломихайловская	ВП	670	748	791		851		ВП
Косовка	Святоникалаевская	ВП	670	748	791		851		ВП
Протопоповка	Свято Троицкая	ВП	670	748	791		851	894	ВП
Диковка	Богоявленская	ВП	669	748	791		851		ВП
Аджамка	Преображенская	ВП	669	748	791		851	887	ВП
Аджамка	Свято Покровская	ВП	669	748	791		851	887	ВП
Покровское	Покровская	ВП	669	748	791		851	894	ВП
полковой церкви Кирасирского принца Альберта Прусского полка	Свято Георгиевской	ВП			775				ВП
4-го кавалерийского округа									
Новгородка	Троицкая	ВП	669	748	775		860	882	ВП
Калиновка	Николаевская	ВП	669		775		860		ВП
Губовка	Покровская	ВП	669		775		860		ВП
Ингульская Камянка	Николаевская	ВП	669		775		860		ВП
Гуровка	Покровская	ВП			775		860		ВП
Спасово	Архангело-Михайловская	ВП			775		860		ВП
Вершино Камянка	Николаевская	ВП			775		860	887	ВП
Варваровка	Рождествобогородичная	ВП			775		860	887	ВП
Боковое	Покровской	ВП			775		860	887	ВП
Верблюжка	Николаевская	ВП			777		860	887	ВП
Верблюжка	Успенская	ВП			777		860	887	ВП
полковой церкви Кирасирского Ея императорского высочества Великой княгини Елены Павловны полка	Вознесенская	ВП			775				ВП
Другі чотири кавалерійські округи Новоросійського військового поселення (благочиння церков других чотирьох кавалерійських округів військового поселення)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1843	1844	1845	1846	1847	1848	=>
5-го кавалерийского округа									
посада Новоукраинки	Георгиевская	ВП					933	919	ВП
селения Черноташлыцкого	Варваринская	ВП					933	919	ВП
селения Ровного	Николаевская	ВП	708	738		817	933	919	ВП
селения Ровного	Покровская	ВП	708	738		817	933	919	ВП
военного селения Плетеного Ташлыка	Николаевская	ВП				817	933	919	ВП
селение Новоукраинск	Рождествобогородичная	ВП				817	933	919	ВП
полковой церкви Украинского уланского полка		ВП				817	933		ВП
6-го округа Новоархангельского уланского полка									
военного посада	Михайловская	ВП				817	933	892	ВП

Новоархангельська									
селення Петроострова	Преображенская	ВП				848		892	ВП
селення Надлака	Николаевская	ВП				848		892	ВП
селення Калниболот	Вознесенская	ВП				848		892	ВП
селення Семлика (Скалевой)	Гавриловской	ВП				848		892	ВП
воєнного селення Терновки	Николаевская	ВП		725		848		892	ВП
Тишковка	Покровская	ВП		725		848		892	ВП
Липняжка	Успенская	ВП		725		848		892	ВП
Сухой Ташлык	Покровская	ВП	18 ⁵	725 18 ⁵	19 ⁵	848 19 ⁵	19 ⁵	20 ⁵	ВП
7-го округу Новоміргородського уланського полка									
города Новоміргорода	Соборная Николаевская	ВП				817 843	933	919	ВП
города Новоміргорода	Ильинская	ВП				817 843	933	919	ВП
Новоміргородського уланського полка	Александроневская	ВП							ВП
Мартонош	Георгиевская	ВП		725		848			ВП
Виска (Большая Виска)	Преображенская	ВП		725		843			ВП
Панчев	Николаевская	ВП		725		848			ВП
Сентов	Свято Духовская	ВП		725		848			ВП
Каниж	Трехсвятительская	ВП		725		848			ВП
Лелековка	Троицкая	ВП		725		848			ВП
Грузкое	Покровская	ВП		725		848			ВП
Печкова (Коробчина)	Успенская	ВП				843			ВП
8-го кавалерійського округу									
селення Елисаветградки	Михайловская	ВП				843		925	ВП
селення Елисаветградки	Успенская	ВП				843		925	ВП
селення Елисаветградки	Николаевская	ВП				843			ВП
воєнного селення Федваря	Петропавловская	ВП				843		925	ВП
селення Красноселья	Симеоновская	ВП				843		925	ВП
воєнного селення Цыбулева	Покровская	ВП				843		925	ВП
селення Дмитровки	Успенская	ВП				843			ВП
селення Дмитровки	Николаевская	ВП			765	843			ВП
селення Знаменки	Богородичная (Знаменская)	ВП				843			ВП
селення Суботица	Сретенская	ВП				843			ВП
Треті чотири кавалерійські округи Новоросійського військового поселення (благочиння церков третіх чотирьох кавалерійських округів військового поселення)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1843	1844	1845	1846	1847	1848	=>
9-го кавалерійського округу									
Малеевка	Троицкая	ВП	698	718	770		853	893	ВП
Новый Буг	Рождество-Богородичная	ВП	716	722	809		873	905	ВП
Березовка	Михайловская	ВП	716	722	809		873	905	ВП
Устиновка	Преображенская	ВП	716	722	809		873	905	ВП

Казанка	Николаевская	ВП	716	722	809		873	905	ВП
Владимировка	Свято-Николаевская	ВП	716	722	809		873	905	ВП
Шестерня	Рождество-Богородичная	ВП	716	727	809		873	905	ВП
Широкое	Свято-Покровская	ВП	716	727	809		873 931		ВП
Кривой Рог	Николаевская	ВП	716	727	809		927 931		ВП
10-го кавалерийского округа									
Новая Одесса	Григорьевская	ВП	698	727	770		927 930		ВП
Троицкое	Свято-Духовская	ВП	698	727	770		927 930		ВП
Щербани	Гаврииловская	ВП	698	727	770		927 930		ВП
Белоусовка	Покровская	ВП	698	718	770		927 930		ВП
Касперовка	Димитриевская	ВП	698	718	770		927 930		ВП
Новопетровка (Новопетровское)	Николаевская	ВП	698	718	770		927	893	ВП
Себино	Михайловская	ВП	698	718	770		853	893	ВП
Гурьевка	Покровская	ВП	698	718	770		853	893	ВП
Матвеевка	Петропавловская	ВП	698	718	770		853	893	ВП
село Привольное	Святодуховская	ВП	698	718	770		853	893	ВП
Полтавка	Николаевская	ВП	698	718	770		853	893	ВП
Пересадовка	Михайловская	ВП	698	718	770		853	893	ВП
11-го кавалерийского округа									
Еланец (Яланец)	Рождество-Богородичная	ВП	677	756	790		872		ВП
Вознесенск	Петропавловская	ВП	680	756	790		872		ВП
Новогригорьевск	Григорьевская	ВП	680	756	790		872		ВП
Александровка	Покровская	ВП	680	756	790		872		ВП
Солоное	Николаевская	ВП	680	756	790		872		ВП
Константиновка	Николаевская	ВП	680	756	790		872		ВП
Арбузинка	Рождество-Богородичная	ВП	680	756	790		872		ВП
Сергеевка	Покровская	ВП	680	756	790		872		ВП
12-го кавалерийского округа									
Семеновка	Николаевская	ВП	677	756	790		872		ВП
Ольвиополь	Варваринская	ВП	677	742	809a	845	849		ВП
Голта	Николаевская	ВП	677	742	809a	845	849		ВП
Возсятское	Покровская	ВП	677	756	790		872		ВП
Новокрасное	Успенская	ВП	677	756	790		872		ВП
Благодатное	Михайловская	ВП	677	742	809a	845	849		ВП
Лысая Гора	Покровская	ВП	677	742	809a	845	849		ВП
Пешаный Брод (Песчаный Брод)	Иоанно-Предтеченская	ВП	677	742	809a	845	849		ВП
Ольшанка	Иоанна Милостивого	ВП	712 a	742	809a	845	849		ВП
Добрянка	Рождество-Богородичная	ВП	712 a 4 ⁵	742 6 ⁵	809a 6 ⁵	845 7 ⁵	849 8 ⁵	8 ⁵	ВП

Синюхин Брод	Архангеломихайловская	ВП	712 а	742	809а	845	849		ВП
Врадиевка	Параскевы	ВП	712 а	742	809а	845	849		ВП
Кумари	Димитриевская	ВП	712 а	742	809а	845	849		ВП
Сырово	Михайловская	ВП	712 а	742	809а	845	849		ВП
Кривое Озеро	Парасковеевская	ВП		742	809а	845	849		ВП
полковой церкви Ахтырского гусарского полка (с 1837-го при г. Вознесенске)	Ахтырской Божия Матери	ВП		742	809а		849		ВП
полковая церковь Александрійського гусарського полка	Александра Невського	ВП	712 а	742	809а		849		ВП
Гусарський генерал-ад'ютанта князя Васильчикова полк		ВП	712 а		809а	845			ВП
полковая церковь Бугского уланского полка		ВП	698	727	809		927		ВП
полковая церковь Одесского уланского полка (с 1843 – Уланский Герцога Нассауского полк)	Николаевская	ВП	698	718	770		853		ВП
благочиння єдиновірських церков									
приходи єдиновірських церков	Назва церкви (приходу)	<=	1843	1844	1845	1846	1847	1848	=>
г. Новогеоргиевск	єдиновірческа Воскресенська	Ал	708	738		818	878		Ал
г. Новогеоргиевск	єдиновірческа Покровська	Ал	708	738		818	878		Ал
г. Елисаветград	єдиновірческа Преображенська	Ел	708	738	808	818	878 890 _с	887 890 _{р.с}	Ел
г. Елисаветград	єдиновірческа Покровська	Ел					1126 _б	1126 _б	Ел
м. Ровное	єдиновірческа Роздествобогородична	Бб	708	738		818	878		Бб
м. Новоукраїнск (Злынка)	єдиновірческа Покровська	Бб	708	738		818	878	892	Бб
село Клинцы	Благовещенська	Бб				818	877		Бб
г. Херсон	єдиновірческа Роздество-Богородична	Хр		729	801		928	896 919	Хр
г. Херсон	єдиновірческа Старобрядническа Покровська	Хр			801		928	896 919	Хр
г. Николаев	єдиновірческа Роздество-Богородична	Хр	676	729	801	825	928	915, 917	
г. Тирасполь	Єдиновірческа Покровська	Тр		729	801	838	928	908 917	Тр
село Привольное	єдиновірческа Покровська	ВП		729		928	853	893, 917	ВП
Дніпровського уезду Тавричеської губ. казенного селення Большой Знаменки Знаменія Богородицкой	єдиновірческа Богородична	Тг		729	801		928	917	Тг

II. Відомості про метричні книги 1849-1854 років

Назва та статус поселення	Назва церкви (приходу)	<=	Рік та номери справи						=>
			1849	1850	1851	1852	1853	1854	
міста Єлисаветграда та Бобринецького повіту (Єлисаветградське духовне правління)									
приходи Бобринецького повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1849	1850	1851	1852	1853	1854	=>
город Єлисаветград	Корпусный Успенский Собор	Ел	953 936		1025	1056	1114	1137	Ел
город Єлисаветград	Греческая Владимирская Божьей матери	Ел	964	999	1025	1056	1114	1137	Ел
город Єлисаветград	Форштатская Знаменская	Ел	964	999	1025	1056	1114	1137	Ел
город Єлисаветград	Ковалевская Покровская	Ел	964	999	1025	1056		1137	Ел
город Єлисаветград	Кладбищенская Петропавловская	Ел			1025	1056	1114	1137	Ел
уездный город Бобринец	Николаевская	Бб	964	999	1038	1066	1098 _с 1124 _р	1132	Бб
помещичье село Андреевка	Покровская	Бб	964	999	1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Аннинское	Предтечевская	Бб	964	999	1022	1066	1098	1132	Бб
с. Анновка	Успенская	Бб	964	999	1034			1130	Бб
помещичье село Александровка	Сергеевская	Бб			1022			1130	Бб
помещичье село Александровка	Георгиевская	Бб							Бб
помещичье село Алексеевка	Иоанно-Богословская	Бб	964	999			1116	1162	Бб
помещичье селение Алексеевка	Алексеевская	Бб	964	999	1022	1053		1130	Бб
помещичье селение Аникеевка	Предтечевская	Бб	964	999	1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Бежбарак (Бежбайрак)	Покровская	Бб	964	999	1034			1130	Бб
помещичье село Братское	Николаевская	Бб	964	1000	1034			1130	Бб
помещичье село Буличева (Петровка)	Покровская	Бб	938	1000	1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье местечко Величковка (Добровеличковка)	Николаевская	Бб	938	1000	1040		1100	1141	Бб
помещичье село Витязевка	Николаевская	Бб	938	1000	1034	1053, 1066	1098	1132	Бб
помещичье село Владимировка	Николаевская	Бб	938	1000	1048		1116	1162	Бб
помещичье село Дорофеевка	Михайловская	Бб	938	1000	1034	1066	1098	1132	Бб
помещичье село Девиловка (Ольгополь)	Троицкая	Бб	938	1000	1038			1130	Бб
помещичье село Эрделиевка	Георгиевская	Бб	938	1000	1029	1051	1100	1153	Бб
помещичье село Живановка	Михайловская	Бб	938	1000	1040		1100	1139	Бб
помещичье село Исаевка	Димитриевская	Бб	938	1000	1029		1100	1141	Бб

помещичье село Ивановка	Цареконстантиновская	Бб	938	1000	1029	1053	1100	1153	Бб
помещичье село Ивановка	Предтечевская	Бб	938	1000	1048	1051	1116	1162	Бб
помещичье село Китросановка (Кетрисановка)	Троицкая	Бб	938	1000	1038			1130	Бб
помещичье село Кагарлик	Святодуховская	Бб	938	1000	1029		1095	1153	Бб
помещичье село Каменоватка	Покровская	Бб	938	1000	1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Компанеевка	Покровская	Бб		1006	1022	1066	1098	1132	Бб
помещичье село Коротяк (Коротюк)	Покровская	Бб		1006	1022			1130	Бб
помещичье село Копанки	Цареконстантиновская	Бб		1006	1029		1100	1139	Бб
помещичье село Любомирка	Покровская	Бб		1006	1040		1100	1141	Бб
помещичье село Леслиевой Петропавловка (Леслиевой)	Петропавловская	Бб			1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Максимовка	Арсениевская	Бб			1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Малая Выска	Покровская	Бб			1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье села Михалчевка	Николаевская	Бб		1006		1053	1116	1162	Бб
помещичье село Мигея	Петропавловская	Бб		1006	1040	1051	1095	1139	Бб
казенное селение Николаевка	Михайловская	Бб		1006	1038	1066	1098	1132	Бб
помещичье село Николаевка	Благовещенская	Бб		1006	1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Николаевка	Иоаннобогословская	Бб			1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Нечаевка	Покровская	Бб		1006	1034			1130	Бб
помещичье село Овсяниковка	Николаевская	Бб		1006	1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Петриновка	Космодемиановская	Бб			1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Покровка	Покровская	Бб			1038		1116	1132	Бб
помещичье село Семенастое (местечка Семинастого)	Николаевская	Бб			1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье селение (местечко) Седневка	Ильинская	Бб			1022			1130	Бб
помещичье село Семикосовка	Троицкая	Бб			1022			1130	Бб
помещичье село Серезлиевка	Покровская	Бб			1029	1051	1095	1139	Бб
помещичье село Степановка	Святодуховская	Бб			1022			1130	Бб
помещичье село Трикрат	Михайловская	Бб			1038	1066	1098	1132	Бб
помещичье село Тимофеевка	Покровская	Бб			1029		1095	1153	Бб
помещичье село Трояновка	Рождествобогородичная	Бб			1048		1116	1162	Бб
помещичье село Хмилево	Николаевская	Бб			1040	1051	1095	1153	Бб
помещичье село Шмидова Петровка (Шмитовой Петровки)	Петропавловская	Бб			1048	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Шпаково	Одигитриевская	Бб			1029а	1053	1116	1162	Бб
помещичье село Якимовка	Якимовская (Иоакимовская)	Бб			1040		1095	1153	Бб
помещичье село Янополь	Успенская	Бб			1029	1051		1141	Бб
Херсонського повіту (Херсонське духовне правління)									
приходи Херсонського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1849	1850	1851	1852	1853	1854	=>
г. Херсон	Соборная Успенская	Хр	966				1113	1163	Хр
г. Херсон	привозная	Хр	966				1113	1163	Хр

	Святодуховская								
г. Херсон	греческая Софиевская	Хр	966				1113, 1127 _р	1127 _р 1163	Хр
г. Херсон	Забалковская Николаевская	Хр	966				1113	1163	Хр
г. Херсон	Екатерининская	Хр	966				1113	1163	Хр
г. Херсон	Кладбищная Всех Святых	Хр							Хр
г. Херсон	Николаевская Тюремного замка	Хр					1113		Хр
г. Николаев	купеческая Рождество- Богородичная	Хр	935	986	1032	1060			Хр
г. Николаев	греческая Николаевская	Хр	935	986	1032	1085			Хр
г. Николаев	Всех Скорбящих Радости	Хр	935	986		1085			Хр
г. Николаев	Кладбищенская Всех Святых	Хр			1032				Хр
заштатный город Берислав	Воскресенская	Хр	966				1113	1163	Хр
заштатный город Берислав	Успенская	Хр	966			1072	1112	1163	Хр
Большая Александровка	Николаевская	Хр	966			1072	1112	1163	Хр
Малая Александровна	Архангело-Михайловская	Хр	966			1072	1112	1163	Хр
Архангельское	Архангело-Михайловская	Хр	940			1072	1112	1163	Хр
помещичье село Андреевка	Успенская	Хр	940			1072	1112	1163	Хр
помещичье село Александродар	Николаевской (молитвенный дом)	Хр	940			1072	1112	1163	Хр
помещичье село Белозерка	Рождество-Предтечевская	Хр	940			1072	1112	1163	Хр
адмиралтейское селение Богоявленское	Богоявленская	Хр	935	986	1032	1085			Хр
адмиралтейское селение Батуринец	Покровская	Хр	940			1072	1112	1163	Хр
адмиралтейское селение Бересниговатое	Николаевская	Хр	940			1072	1112	1163	Хр
помещичье местечко Балацкова (Балашова)	Петропавловская	Хр	935	986	1032	1085			Хр
адмиралтейское селение Воскресенка (Воскресенск)	Покровская	Хр	935	986		1085			Хр
Вшивое	Покровская	Хр	940			1072			Хр
Вавиловка	Преображенская	Хр	940			1072	1090	1163	Хр
Грушевка	Николаевская	Хр	940				1090	1163	Хр
Заградовка	Адриано-Натальинская	Хр	940			1070	1090	1163	Хр
Золотая Балка	Вознесенский Молитвенный Дом	Хр	940			1070	1090	1163	Хр
Заселье	Свято-Николаевская	Хр	940			1070	1090	1163	Хр
Иванопетровское	Покровская	Хр	940			1070	1090		Хр
Ивановка	Иоанно Усековенская	Хр	940			1070	1090		Хр
Ивановка	Рождество Иоанно Предтеченская	Хр	940			1070	1090		Хр
Калужское	Покровская	Хр	940			1070	1090		Хр

Кисляковка	Преображенская	Хр	935	986	1032	1085			Хр
Калиновка	Рождество-Богородичная	Хр	935	986	1032	1085			Хр
Камянка	Успенская	Хр			1039	1070	1090		Хр
Костромское	Покровская	Хр	943		1039	1070	1118	1138	Хр
Качкаровка	Покровская	Хр	943		1039	1070	1090		Хр
Любомирка	Троицкая	Хр	943		1039	1070	1090		Хр
Марьинское	Преображенская	Хр	943		1039	1049	1090		Хр
Николаевка	Николаевская	Хр	943	986	1013 1032	1013	1013	1013	Хр
Николаевка	Архангело-Михайловская	Хр	943		1039	1049	1085		Хр
Никольское	Троицкая	Хр	943		1039	1049			Хр
Новоивановка	Николаевская	Хр	943		1039	1049			Хр
Нововоронцовка	Николаевская	Хр	943		1039	1049			Хр
Новодмитровка	Святодуховская	Хр	943		1039	1049			Хр
Новониколаевка	Николаевская	Хр	935	984	1039	1049	1118	1138	Хр
Отбедовка	Христорождественская	Хр	943		1039	1049			Хр
Остаповка	Николаевская	Хр	935	986	1032	1085			Хр
Меловое	Петропавловская	Хр	943		1039	1049			Хр
Песок	Покровская	Хр	935	986	1032	1085			Хр
Станислав	Николаевская	Хр	935	986	1032	1085			Хр
Троицкое	Троицкая	Хр	943		1032 1033 _р 1039	1033 _р 1049	1033 _р 1033 _р	1033 _р	Хр
Снигировка	Николаевская	Хр	943		1039	1049			Хр
Тенгинка	Николаевская	Хр	943		1039	1049			Хр
Терновка	Успенская	Хр	935	986	1032	1085			Хр
Ульяновка	Успенская	Хр	935	986	1032	1085			Хр
Явкино	Успенская	Хр	943		1039	1049			Хр
Волево	Покровская						1118		
Ананіівського повіту (Ананіівське духовне правління)									
приходи Ананіівського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1849	1850	1851	1852	1853	1854	=>
Ананьев	Николаевская	Ан		987			1099		Ан
Бирзулово	Богословская	Ан	959		1044		1099		Ан
Понор	Покровская	Ан	959	987	1044		1099		Ан
Кондратовка	Богословская	Ан	959		1044		1099		Ан
Перешоры	Николаевская	Ан			1041		1099		Ан
Валегуцолово	Николаевская	Ан		987	1041		1099		Ан
Окны	Николаевская	Ан	959		1044		1099		Ан
Косы	Димиртиевская	Ан	959		1041		1099		Ан
Липецкое	Михайловская	Ан	959		1044		1099		Ан
Ясиново	Покровская	Ан	959		1027			1142	Ан
Гольма	Богородичная	Ан	959		1027			1142	Ан

Перелеты	Михайловская	Ан	959		1027			1142	Ан
Байталы	Богородичная	Ан	959		1041		1099		Ан
Пасицелы	Николаевская	Ан	959		1044		1099		Ан
Гидерим	Николаевская	Ан	959		1041		1099		Ан
Точилово	Покровская	Ан	959		1044		1099		Ан
Гандрабуры	Михайловская	Ан	959		1044		1099		Ан
Жеребково	Богословская	Ан	959		1027		1099		Ан
Меланка (она же Боково)	Покровская	Ан	987		1027		1099	1142	Ан
Бобрик	Рождество-Богородичная	Ан	959		1027			1142	Ан
Гвоздавка	Свято-Михайловская	Ан	959		1027			1142	Ан
Кохановка	Иаковлевская	Ан	835 _р	835 _р	835 _р 1044	835 _р	1099	835 _р	Ан
Александровка	Покровская	Ан	813 _{рб}	813 _б 997 _р	813 _б 997 _р 1044	813 _б 997 _р	997 _р 1099	997 _р	Ан
Степановка (Ширияво)	Михайловская	Ан	866	987 1008 _р	1008 _р	1008 _р			Ан
Николаевка	Николаевская	Ан	978, 980	978, 989	978	978	978, 1099	978,	Ан
Куликово Поле	Димитриевская	Ан		989					Ан
Ананьевка	Покровская	Ан	980	989	1041				Ан
с. Бого-Рождественское	Казанская Божий Матери	Ан	980						Ан
Исаевка	Казанской Божией Матери	Ан	980	989					Ан
Троицкое	Свято-Троицкая	Ан		987	1027		1058 _б	1058 _б 1142	Ан
Новопавловка	Иоанно-Богословская	Ан	980	989	1027			1142	Ан
Красное Поле	Димитриевская	Ан	980	989	1027			1142	Ан
Мостовое	Николаевская	Ан	980	989					Ан
Кантакузовка	Иоанно-Предтечевская	Ан	980	989					Ан
Покровка	Покровская	Ан	980	989					Ан
Ахмечетка	Иоанно-Богословская	Ан	980	989					Ан
Карловка	Рождество-Богородичная	Ан	980	989					Ан
Щасливка	Успенская	Ан	980	989	1027			1142	Ан
Каменный Мост	Николаевская	Ан	980	989	1027			1142	Ан
Романова Балка	Покровская	Ан	980	989					Ан
Катериновка	Екатерининская	Ан	980	989	1027			1142	Ан
Ивановка	Иоанно-Богословская	Ан	980	989	1027			1142	Ан
Одеського повіту (Одеське духовне правління)									
приходи Одеського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1849	1850	1851	1852	1853	1854	=>
Одесса	Единоверческа Успенская	Од	954						Од
Одесса	Петропавловская на Молдаванке	Од	954				1125		Од

Одесса	Тюремная Александро-Невская	Од	954						Од
Одесса	Больничная Рождество-Богородичная	Од	954						Од
Одесса	Благовещенская при Сиротском доме	Од	954						Од
Одесса	Пересыпская Казанская Божией Матери	Од						1159	Од
Усатовы Хутора	Рождество Богородичная	Од	954						Од
Куяльник (Нерубайские Хутора)	Вознесенская	Од	954						Од
Овидиополь	Николаевская Соборная	Од	967	1010	1019 1020 _б 1021 _с 1024 _р	1024 _р	1024 _р		Од
Беляевка	Успенская	Од			1019			1135 _с	Од
Севериновка	Иоанно-Богословская	Од	903 967	903	903, 1019	1063 _с	1063 _с	1063 _с	Од
Троицкое	Троицкая	Од	916 967	916	916	916	916	916	Од
Егоровка	Георгиевская	Од	967		1019				Од
Маяки	Преображенская	Од	831 967	831	831 1019				Од
Яски	Георгиевская	Од	886 967	886	1017 _с 1019	1017 _с	1017 _с	1017 _с	Од
Ковалевка	Михайловская	Од	974					1159	Од
Три Хаты	Екатеринская	Од	974					1159	Од
Петровское	Петропавловская	Од	974					1159	Од
Варваровка	Михайловская	Од	974					1159	Од
Корениха	Николаевская	Од	974					1159	Од
Ильинское	Александровская	Од	974					1159	Од
Аджиголь	Успенская	Од	974					1159	Од
Александродар	Николаевская	Од	974					1159	Од
Тузлы	Иосифовская	Од	974						Од
Коблево	Троицкая	Од	974						Од
Измайловка	Софиевская	Од	974						Од
Ташино	Андриана и Натальи	Од	974						Од
Раснополь	Петропавловская	Од	974						Од
Нечаянное	Преображенская	Од	974					1159	Од
с. Калаглея (Николаевка)	Николаевская	Од	967		1019				Од
с. Малый Буялык	Иоанно-Предтечевская	Од	968						Од
с. Еремеевка	Казанская	Од	967		1019				Од
с. Гниляково	Покровская	Од	954						Од
<i>І частина благочиння</i>		Од							Од
Покровское	Курисово Покровское	Од							Од
Покровское	Покровская	Од	968						Од
Антоно-Кодинцево	Варваринская	Од	968						Од
Кубанка	Троицкая	Од	968						Од

Большой Буялык	Успенская	Од	854 968						Од
Славяно Сербка	Св. А. Луки	Од	968						Од
Бузиново	Михайловская	Од			1026 1037с	1037с 1067	1037с 1091	1037с 1128	Од
Барановка	Рождественская	Од	968						Од
Петроверовка	Петропавловская	Од	968		1026	1067		1128	Од
Демидовка	Нерукотворного Образа	Од			1026	1067	1096	1128	Од
Новоалександровка	Николаевская	Од	968						Од
Петровка	Петропавловская	Од							Од
Новопокровское	Покровская	Од	968						Од
Александровка	Успенская	Од	967		1019	1076			Од
Граданицы	Рождество Богородичная	Од	967		1019				Од
Николаевка	Николаевская	Од	736	736		1074	1097	1097	Од
Дальника (предмесья)	Георгиевская	Од	954						Од
Татарка (предмесья)	Успенской	Од	954						Од
Усатовых хуторов	Рождество-Богородичная	Од							Од
город Очаков	Свято-Николаевская	Од			1045	1077		1159	Од
Олександрійського повіту (Олександрійське духовне правління)									
приходи Олександрійського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1849	1850	1851	1852	1853	1854	=>
Александрия	Соборная Успенская	Ал			1023	1079	1104		Ал
Александрия	Николаевская	Ал	973				1104		Ал
Александровка	Богородичная	Ал	955		1023	1079	1104		Ал
Александровка	Георгиевская	Ал	973		1023	1079	1104		Ал
Байдаковка	Николаевская	Ал	973		1023	1079	1104		Ал
Богоявленск	Богоявленская	Ал	973		1023	1079	1104		Ал
Бандуровка	Покровская	Ал	955		1023	1079	1104		Ал
Березовка	Иосифовская	Ал	973		1023	1079	1104		Ал
Браиловка	Свято-Духовская	Ал	955		1023	1079	1104		Ал
Братолюбовка	Свято-Духовская	Ал	955		1023	1079	1104		Ал
Билецковка	Николаевская	Ал			1023	1079	1104		Ал
Васильевка	Васильевская	Ал	967 973		1023	1067 1079	1104		Ал
Войновка	Стефановская	Ал	955		1023	1079	1104		Ал
Высокие Буераки	Екатерининская	Ал	973		1023	1079	1104		Ал
Григороденисовка	Успенская	Ал	955		1023	1079	1104		Ал
Донина Каменка	Михайловская	Ал	973		1023	1079	1104		Ал
Звенигородка	Вознесенская	Ал	973		1023	1079	1104		Ал
Краснополье	Дмитриевская	Ал	973		1023	1079	1104		Ал
Лисаневодушенькевичевка	Варваринская	Ал	973		1023		1104		Ал
Макариха	Предтеченская	Ал	955		1023				Ал
Мироновка	Симеоновская	Ал	955		1023		1103		Ал
Михайловка	Николаевская	Ал	955		1023		1103		Ал
Моисеевка	Преображенская	Ал	955		1023		1103		Ал
Николаевка	Николаевская	Ал	955				1103		Ал

Овнянка	Покровская	Ал	955				1103		Ал
Оситняжка	Николаевская	Ал	955				1103		Ал
Онуфриевка	Предтеченская	Ал	955				1103		Ал
Орлова Балка	Андреевская	Ал	973				1103		Ал
Пантазиевка	Архангело-Михайловская	Ал	973				1103		Ал
Поповка	Петропавловская	Ал	955				1103		Ал
Поповичевка	Николаевская	Ал	955				1103		Ал
Ревовка	Димитриевская	Ал	973				1103		Ал
Северинка	Николаевская	Ал	955				1103		Ал
Софиевка	Софиевская	Ал	955				1103		Ал
Светлополье	Димитриевская	Ал	973				1103		Ал
Таловая Балка	Преображенская	Ал	955				1103		Ал
Ульяновка	Богородичная	Ал	955				1103		Ал
Федорки	Георгиевская	Ал	973				1103		Ал
Федоровка	Петропавловская	Ал	955				1103		Ал
Цыбулевка	Михайловская	Ал	973				1103		Ал
Черникова	Николаевская	Ал	955				1103		Ал
Шамовка	Рождествобогородичная	Ал	955				1103		Ал
Ясиноватка	Успенская	Ал	955				1103		Ал
Тираспільського повіту (Тираспільське духовне правління)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1849	1850	1851	1852	1853	1854	=>
Гориево	Успенская	Тр			1026	1067	1091	1128	Тр
Катаржино	Рождество-Богородичная	Тр	895 _р	895 _р	895 _р 1026	895 _р 1067	895 _р 1096	1128 895 _р	Тр
Понятовка	Свято-Иосифовская	Тр			1026	1052	1091	1128	Тр
Гиржево	Георгиевская	Тр			1014	1067	1091	1128	Тр
Анастасиевка	Анастасиевская	Тр			1014	1052	1096	1128	Тр
Дубоссары	Успенская	Тр	976	1009 _р	1042	1057		1129	Тр
Дубоссары	Греческая Всех Святых	Тр	976	1005	1042	1057		1129	Тр
Григориополь	Вознесенская	Тр	976	1005	1042	1057	1092	1129	Тр
Илия	Ильинская	Тр				1057	1092	1129	Тр
Магалы	Архангело-Михайловская	Тр		1005	1042	1057	1092	1129	Тр
Коржова	Успенская	Тр		1005	1042	1057		1129	Тр
Кучиеры	Свято Михайловская	Тр	976	1005	1042	1057	1092	1129	Тр
Муловатое	Успенская	Тр	976	1005	1042	1057	1092	1129	Тр
Гояны	Николаевская	Тр	976	1005	1042	1057	1092	1129	Тр
Дойбаны	Михайловская	Тр	976	1005	1042	1057	1092	1129	Тр
Дубовое	Михайловская	Тр		1005	1042				Тр
Малаешты	Николаевская	Тр	976	1005	1042	1057 1062	1092	1129	Тр
Малаешты	Михайловская	Тр	976	1005	1042	1057 1062	1092	1154	Тр
Реймаровка	Иоанно-Предтечевская	Тр	976	1005	1042	1057	1092	1129	Тр

Осиповка	Иосифовская	Тр	976	1005	1042	1062	1122	1154	Тр
Павловка	Петропавловская	Тр	737 ₆ 976	737 ₆ 1005	737 ₆ 1042	737 ₆ 1062	737 ₆ 1122	737 ₆ 1154	Тр
Шибка	Николаевская	Тр	976	1005	1042	1062	1122	1154	Тр
Перерытое	Михайловская	Тр	976	1005	1042	1057	1092	1129	Тр
Кошница	Михайловская	Тр	976	1005	1042	1057	1092	1129	Тр
Погребы	Михайловская	Тр	976	1005	1042	1057	1092	1129	Тр
Дороцкое	Михайловская	Тр	976	1005	1042	1057	1092	1129	Тр
Делакеу (Дилакево)	Михайловская	Тр	976	1005	1042	1057	1092		Тр
Ташлик	Георгиевская	Тр	976	1005	1042	1062	1122	1154	Тр
Бутор	Михайловская	Тр	976	1005	1042	1062	1122	1154	Тр
Спея	Михайловская	Тр	976	1005	1042	1062	1122	1154	Тр
Тея	Михайловская	Тр	976	1005	1042	1062	1122	1154	Тр
Парканы (болгарская колония)	Михайловская	Тр		1005	1042	1062	1122	1154	Тр
Терновка	Парасковиевская	Тр	976	1005	1042	1062		1154	Тр
Васильевка (Шостиково)	Васильевская	Тр	976	1005	1042	1062	1122	1128	Тр
Васильевка	Преображенская	Тр			1026	1062	1091	1128	Тр
Васильевка (Шостиково)	Петропавловская	Тр			1019				Тр
Захарьевка	Успенская	Тр			1042	1062	1091	1128	Тр
Кошарка	Марковская	Тр	867 _р 976	867 _р 1005	867 _р 1042	867 _р 1062	867 _р 1122	1150	Тр
Бирносово	Рождество-Богородичная	Тр	976	1005	1026	1067	1091	1128	Тр
Любашевка	Михайловская	Тр	959		1027			1142	Тр
Тирасполь	Соборная Николаевская	Тр	976	1009	1042	1059		1150	Тр
Розалиевка (Розалевка)	Цареконстантиновская	Тр			1014	1052	1091	1128	Тр
Незавертайловка	Успенская	Тр			1014	1062	1122	1150	Тр
Короткое	Покровская	Тр			1014	1062	1122	1150	Тр
Глинное	Николаевская	Тр			1014	1062	1122	1150	Тр
Чобруч	Покровская	Тр			1014	1062	1122	1150	Тр
Слободзея	Михайловская	Тр				1062	1122	1150	Тр
Гарагаш	Николаевская	Тр			1014	1062	1122	1150	Тр
Богославка	Иоанно-Богословская	Тр			1014	1052	1096	1128	Тр
Новопетровское	Вознесенская	Тр			1014	1052	1096	1128	Тр
Брашевановка	Покровская	Тр			1026	1052	1096	1128	Тр
Григорьевка	Николаевская	Тр			1026	1052	1096	1128	Тр
Перші чотири кавалерійські округи Новоросійського військового поселення (благочиння церков перших чотирьох кавалерійських округів військового поселення)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1849	1850	1851	1852	1853	1854	=>
1-го кавалерійського округу									
воєнний город Новогеоргиевск	Успенская	ВП	936	995	1025	1056	1114	1137	ВП
селеніє Табурище	Михайловская	ВП	936		1025	1056	1114	1143	ВП
селеніє Каменнопотоцьке	Преображенская	ВП	965		1016	1056	1110	1143	ВП
селеніє Павлыша	Сретенская	ВП	936	995	1016	1056	1110	1143	ВП
селеніє Глинск	Михайловская	ВП	953		1016	1083	1110	1143	ВП

селение Янов	Предтечевская	ВП	936	1004	1016	1083	1110	1143	ВП
селение Иванковцы	Покровская	ВП	965		1016	1083	1110		ВП
селения Стецовки	Свято Николаевская	ВП	936	1004	1016	1083	1110	1143	ВП
селения Стецовки	Иоанно Богословская	ВП	936	1004	1016	1083	1110	1143	ВП
селения Вершаца	Рождествобогородичная	ВП	953		1016	1083	1110	1143	ВП
селения Калантаева	Покровская	ВП	965		1016	1083	1110	1143	ВП
полковой церкви Орденского кирасирского полка	Георгиевская	ВП	936	1004	1016	1083	1110		ВП
селения Андрусовка	Георгиевская	ВП	953	1004	1016	1083	1110	1143	ВП
2-го кавалерийского округа									
селения Новостародуб	Трех Святительская	ВП	936	995	1046	1073	1115		ВП
селения Чечелиевка	Покровская	ВП	936	1004	1046	1073	1115		ВП
селения Петровой	Свято Вознесенская	ВП	936	1004	1046	1073	1115		ВП
селения Петровой	Покровская	ВП	936	1004	1046	1073	1115		ВП
селения Красной Камянки	Рождествобогородичная	ВП	965		1046	1073	1115		ВП
селения Попельнастого		ВП	936						ВП
селения Комиссаровка	Николаевская	ВП		995					ВП
селения Комиссаровка	Успенская	ВП		995					ВП
Кирасирский ЕИВ Принца Петра Ольденбургского полк	Успенская полковая	ВП		1004	1046	1073			ВП
3-го кавалерийского округа									
Новая Прага	Николаевская	ВП	936	995			1123		ВП
Новая Прага	Иоанно-Предтеченская	ВП	936	995			1123		ВП
Мошорин	Крестовоздвиженская	ВП	936	995			1123		ВП
Митрофановка	Митрофановская	ВП	936	995			1123		ВП
Головковка	Троицкая	ВП	953				1123		ВП
Куколовка	Архангеломихайловская	ВП	965	995			1123		ВП
Косовка	Свято Николаевская	ВП	965				1123		ВП
Протопоповка	Свято Троицкая	ВП	936	995			1123		ВП
Диковка	Богоявленская	ВП	953				1123		ВП
Аджамка	Преображенская	ВП	953				1123		ВП
Аджамка	Свято Покровская	ВП	953				1123		ВП
Покровское	Покровская	ВП		995			1123		ВП
Кирасирского принца Альберта Прусского полка	полковой Свято Георгиевской	ВП		1004			1123		ВП
4-го кавалерийского округа									
Новгородка	Троицкая	ВП	936	995			1093		ВП
Калиновка	Николаевская	ВП	965				1093		ВП
Губовка	Покровская	ВП	953				1093		ВП
Ингульская Камянка	Николаевская	ВП	965				1093		ВП
Гуровка	Покровская	ВП	953				1093		ВП
Спасово	Архангело-Михайловская	ВП	936	1004			1093		ВП
Вершино Камянка	Николаевская	ВП	953				1093		ВП
Варваровка	Рождествобогородичная	ВП	953				1093		ВП
Боковое	Покровская	ВП	953				1093		ВП
Верблюжка	Николаевская	ВП	953				1093		ВП

Верблюжка	Успенская	ВП	953				1093		ВП
Кирасирского ЕИВ Великой княгини Елены Павловны полка	Вознесенская полковая	ВП		1004			1093		ВП
Другі чотири кавалерійські округи Новоросійського військового поселення (благочиння церков других чотирьох кавалерійських округів військового поселення)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1849	1850	1851	1852	1853	1854	=>
5-го кавалерійського округу									
Посад Новоукраинка	Георгиевская	ВП		985	1030	1082	1101	1160	ВП
селения Черный Ташлык	Варваринская	ВП		985	1030	1082	1101	1160	ВП
селения Ровного	Николаевская	ВП		985	1030	1082	1101	1160	ВП
селения Ровного	Покровская	ВП		1002	1030	1082	1101	1160	ВП
военное селение Плетеный Ташлык	Николаевкая	ВП		1002	1030	1082	1101	1160	ВП
селение Новоукраинск	Рождествобогородичная	ВП		1002	1030	1082	1101		ВП
Уланского Эрц Герцога Австрийского Леопольда полка	Полковая Александра Невского	ВП		1002	1030	1082	1101		ВП
6-го кавалерійського округу Новоархангельського уланського полка									
военный посад Новоархангельск	Михайловская	ВП		1002	1011	1065	1102	1145	ВП
селение Петроостров	Преображенская	ВП		1002	1011	1065	1102	1145	ВП
селение Надлак	Николаевская	ВП		998	1011	1065	1102	1145	ВП
селение Калниболот	Вознесенская	ВП		1002	1011	1065	1102	1145	ВП
селение Семлик (Скалевое)	Гавриловской	ВП		998	1011	1065	1102	1145	ВП
военное селение Терновка	Николаевская	ВП		998	1011	1065	1102	1145	ВП
Тишковка	Покровская	ВП		998	1011	1065	1102	1145	ВП
Липняжка	Успенская	ВП		998	1011	1065	1102	1145	ВП
Сухой Ташлык (Глodosы)	Покровская	ВП	20 ⁵	998 21 ⁵	1011 22 ⁵	1065 23 ⁵	1102	1145	ВП
Новоархангельского Уланского полка	Николаевская	ВП		998	1011	1065	1102		ВП
7-го кавалерійського округу Новомиргородського уланського полка									
город Новомиргород	Соборная Николаевская	ВП		985	1043	1061	1088	1147	ВП
город Новомиргород	Ильинская	ВП	961	985	1043	1061	1088	1147	ВП
Новомиргородского уланского полка	Александроневская	ВП	961		1043	1061	1088		ВП
Мартонош	Георгиевская	ВП	961		1043	1061	1088	1147	ВП
Виска (Большая Выска)	Преображенская	ВП	961		1043	1061	1088	1147	ВП
Панчев	Николаевская	ВП	961		1043	1061	1088	1147	ВП
Сентов	Свято Духовская	ВП	961		1043	1061	1088	1147	ВП
Каниж	Трехсвятительская	ВП	961		1043	1061	1088	1147	ВП
Лелековка	Троицкая	ВП	961		1043	1061	1088	1147	ВП
Грузкое	Покровская	ВП	961		1043	1061	1088	1147	ВП
Коробчино	Успенская	ВП	961		1043	1061	1088	1147	ВП
8-го кавалерійського округу									
селения Елисаветградки	Михайловская	ВП	961			1068		1136	ВП
селения Елисаветградка	Успенская	ВП	961			1068		1136	ВП

военного селения Федваря	Петропавловская	ВП	961			1068		1136	ВП
селения Красноселья	Симеоновская	ВП	961			1068		1136	ВП
военного селения Цыбулева	Покровская	ВП	961			1068		1136	ВП
селения Дмитровки	Успенская	ВП	961			1068		1136	ВП
селения Дмитровки	Николаевская	ВП	961			1068		1136	ВП
селения Знаменки	Богородичная (Знаменская)	ВП	961			1068		1136	ВП
селения Суботица	Сретенская	ВП	961			1068		1136	ВП
ЕИВ Екатерины Михайловны полк	Николаевская полковая	ВП				1068			
Треті чотири кавалерійські округи Новоросійського військового поселення (благочиння церков третіх чотирьох кавалерійських округів військового поселення)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1849	1850	1851	1852	1853	1854	=>
9-го кавалерійського округу									
Малеевка	Троицкая	ВП	939	1001		1081	1089		ВП
Новый Буг	Рождество-Богородичная	ВП	944	984		1054	1118	1138	ВП
Березовка	Михайловская	ВП	944	984		1054	1118	1138	ВП
Устиновка	Преображенская	ВП	944	984		1054	1118	1138	ВП
Казанка	Николаевская	ВП	944	984		1054	1118	1138	ВП
Владимировка	Свято-Николаевская	ВП	944	984		1054	1118	1138	ВП
Шестерня	Рождество-Богородичная	ВП	944	984		1054	1118	1138	ВП
Широкое	Свято-Покровская	ВП	941	984		1074	1118	1138	ВП
Кривой Рог	Николаевская	ВП	941	984		1074	1118	1138	ВП
10-го кавалерійського округу									
Новая Одесса	Григорьевская	ВП	941	1001		1074	1089	1157	ВП
Троицкое	Свято-Духовская	ВП	941	1001		1074	1089	1157	ВП
Щербани	Гавриловская	ВП	941	1001		1074	1089	1157	ВП
Белоусовка	Покровская	ВП	941	1001		1074	1089	1157	ВП
Касперовка	Димитриевская	ВП	939	1001		1074	1089	1157	ВП
Новопетровка	Николаевская	ВП	939	1001		1081	1089	1157	ВП
Себино	Михайловская	ВП	939	1001			1089		ВП
Гурьевка	Покровская	ВП	939	1001		1081	1089	1157	ВП
Матвеевка	Петропавловская	ВП	939	1001		1081	1089	1157	ВП
селище Привольное	Святодуховская	ВП	939	1001		1081	1089	1157	ВП
Полтавка	Николаевская	ВП	939	1001		1081	1089	1157	ВП
Пересадовка	Михайловская	ВП	939	1001		1081	1089	1157	ВП
11-го кавалерійського округу									
Еланец (Яланец)	Рождество-Богородичная	ВП	971				1108		ВП
Вознесенск	Петропавловская	ВП	960						ВП
Вознесенск	Вознесенский Собор	ВП				1071	1108		ВП
Новогригорьевск	Григорьевская	ВП	960			1071	1108		ВП
Александровка	Покровская	ВП	960			1071	1108		ВП
Солоное	Николаевская	ВП	960			1071	1108		ВП
Константиновка	Николаевская	ВП	941 971				1108		ВП
Арбузинка	Рождество-Богородичная	ВП	960			1071	1108		ВП

Сергеевка	Покровская	ВП	971				1071	1108		ВП
12-го кавалерийского округа										
Семеновка	Николаевская	ВП	971					1108		ВП
Ольвиополь	Варваринская	ВП	937					1105		ВП
Голта	Николаевская	ВП	937	991			1064	1105		ВП
Возсятское	Покровская	ВП	971					1108		ВП
Новокрасное	Успенская	ВП	971					1108		ВП
Блогодатное	Михайловская	ВП	937	991			1064	1105		ВП
Лысая Гора	Покровская	ВП	937	991			1064	1105		ВП
Лысая Гора	Петропавловская	ВП					1064	1105		ВП
Пещаный Брод (Песчаный Брод)	Иоанно-Предтеченская	ВП	937	991			1064	1105		ВП
Ольшанка	Иоанна Милостивого	ВП	972	991			1064	1105		ВП
Добрянка	Рождество-Богородичная	ВП	972	991	9 ⁵		1064 10 ⁵	1105 10 ⁵		ВП
Синюхин Брод	Архангеломихайловская	ВП	972	991				1105		ВП
Врадиевка	Параскевы	ВП	972	991				1105		ВП
Кумари	Димитриевская	ВП	972	991				1105		ВП
Сырово	Михайловская	ВП	972	991				1105		ВП
Кривое Озеро	Парасковеевская	ВП	972	991				1105		ВП
Уланский Герцога Нассауского полк (до 1849 – Одесский уланский полк)	Николаевская полковая церковь	ВП					1081			ВП
благодичиння єдиновірських церков										
приходи єдиновірських церков	Назва церкви (приходу)	<=	1849	1850	1851	1852	1853	1854	=>	
город Новогеоргиевск	єдиновірчеська Воскресєнська	Ал	970	992						Ал
город Новогеоргиевск	Єдиновірчеська Покровська	Ал	970	992						Ал
город Елисаветград	Єдиновірчеська Покровська	Ел	948 1126 _б	996 1126 _б	1015		1126 _р 1114	1126 _р		Ел
город Елисаветград	Єдиновірчеська Преображенська	Ел	890 _{р с} 970	890 992	890	890	890 _{б с}	890 _{б с}		Ел
м. Новоукраїнськ (Злынка)	Єдиновірчеська Покровська		970	992						
г. Херсон	єдиновірчеська Рождество-Богородична		942	1003	1035	1060		1140		
г. Херсон	Єдиновірчеська старо- обрядницька Покровська		942	1003	1035	1060	1111	1140		
г. Николаев	єдиновірчеська Рождество-Богородична		942	1003	1035		1111	1140		
г. Тирасполь	Єдиновірчеська Покровська		942	1003				1150		
сєлєнє Привольное	Єдиновірчеська Покровська		942	1003	1035	1060	1111	1140		
с. Золотарєвка	Ільїнська		970							
с. Клинцы	Благовещєнська		970	992						
с. Красный Яр (Красноярськ)	Благовещєнська			992						
Днепровського уєзда Тавричєської губ. казенного сєлєнєя Большой Знаменки	Єдиновірчеська Богородична	Тг	942	1003	1035	1060	1111	1140		Тг

III. Відомості про метричні книги 1855-1860 років

Назва та статус поселення	Назва церкви (приходу)	<=	Рік та номери справи						=>
			1855	1856	1857	1858	1859	1860	
міста Єлисаветграда та Бобринецького повіту									
приходи Бобринецького повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1855	1856	1857	1858	1859	1860	=>
город Єлисаветград	Корпусный Успенский Собор	Ел	1188		1257				Ел
город Єлисаветград	Греческая Владимирская Божьей матери	Ел	1188		1257				Ел
город Єлисаветград	Форштатская Знаменская	Ел	1188		1257				Ел
город Єлисаветград	Ковалевская Покровская	Ел	1188		1257				Ел
город Єлисаветград	Кладбищенская Петропавловская	Ел	1188		1257				Ел
уездный город Бобринец	Николаевская	Бб	1165	1223		1291		1349	Бб
помещичье село Андреевка	Покровская	Бб		1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Аннинское	Предтечевская	Бб	1165	1223		1291		1349	Бб
с.Анновка	Успенская	Бб	1189	1208	1258	1291		1349	Бб
с.Акимовка	Иоакима и Анны	Бб						1330	Бб
помещичье село Александровка	Сергеевская	Бб	1189	1206	1258	1291		1349	Бб
помещичье село Александровка (Гапсино)	Георгиевская	Бб		1206	1258	1277a		1342	Бб
помещичье село Алексеевка	Иоанно-Богословская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье селение Алексеевка	Алексеевская	Бб	1189	1208	1258	1277a 1291		1349	Бб
помещичье селение Аникеевка	Предтечевская	Бб	1172	1206				1342	Бб
помещичье село Бежбарак (Бежбайрак, Бешбайраки)	Покровская	Бб	1189	1208		1291		1349	Бб
помещичье село Братское	Николаевская	Бб	1189	1208	1258	1291		1349	Бб
помещичье село Буличева (Петровка)	Покровская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье местечко Величковка (Добровеличковка)	Николаевская	Бб	1165	1204	1251			1329	Бб
помещичье село Витязевка	Николаевская	Бб	1165	1223		1291		1349	Бб
помещичье село Владимировка	Николаевская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Дорофеевка	Михайловская	Бб	1165	1223		1291		1349	Бб
помещичье село Девиловка (Ольгополь)	Троицкая	Бб	1189	1208	1258	1291		1349	Бб
помещичье село Эрделиевка	Георгиевская	Бб		1204	1234				Бб
помещичье село Живановка	Михайловская	Бб		1204	1234			1329	Бб
помещичье село Исаевка	Димитриевская	Бб		1204	1251			1329	Бб
помещичье село Ивановка	Цареконстантиновская	Бб		1203	1234				Бб
помещичье село Ивановка	Предтечевская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Китросановка (Кетрисановка)	Троицкая	Бб	1189	1208	1258	1291		1349	Бб

помещичье село Кагарлик	Святодуховская	Бб		1204	1234				Бб
помещичье село Каменоватка	Покровская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Компаневка	Покровская	Бб	1165	1223		1291		1349	Бб
помещичье село Коротяк (Коротюк)	Покровская	Бб	1189	1206	1258	1291		1349	Бб
помещичье село Копанки	Цареконстантиновская	Бб		1204	1234			1329	Бб
помещичье село Любомирка	Покровская	Бб		1203	1251				Бб
помещичье село Леслиевой Петропавловка (Леслиевой)	Петропавловская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Максимовка	Арсениевская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Малая Выска	Покровская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье села Михалчевка	Николаевская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Мигея	Петропавловская	Бб		1203	1251			1329	Бб
казенное селение Николаевка	Михайловская	Бб	1165	1223		1291		1349	Бб
помещичье село Николаевка	Благовещенская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Николаевка	Иоаннобогословская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Нечаевка	Покровская	Бб	1189	1208	1258	1291		1349	Бб
помещичье село Овсяниковка	Николаевская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Петриновка	Космодемиановская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Покровка	Покровская	Бб	1189	1223		1291		1349	Бб
помещичье село Семенастое (местечко Семинастое)	Николаевская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье селение (местечко) Седневка	Ильинская	Бб	1189	1208	1258	1291			Бб
помещичье село Семикосовка	Троицкая	Бб	1189	1208	1258	1291		1349	Бб
помещичье село Серезлиевка	Покровская	Бб		1204	1234				Бб
помещичье село Степановка	Святодуховская	Бб	1189		1258	1291		1349	Бб
помещичье село Трикрат	Михайловская	Бб	1165	1223		1291		1349	Бб
помещичье село Тимофеевка	Покровская	Бб		1203	1234				Бб
помещичье село Трояновка	Богородичная (Рождествобогородичная)	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Хмилево	Николаевская	Бб		1204	1251				Бб
помещичье село Шмидова Петровка (Шмитова Петровка)	Петропавловская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Шпаково	Одигитриевская	Бб	1172	1206		1277a		1342	Бб
помещичье село Якимовка	Якимовская (Иоакимовская)	Бб		1203	1234				Бб
помещичье село Янополь	Успенская	Бб		1204	1234			1329	Бб
Херсонського повіту (Херсонське духовне правління)									
приходи Херсонського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1855	1856	1857	1858	1859	1860	=>
г. Херсон	Соборная Успенская	Хр	1292с		1246	1292с	1316	1332	Хр
г. Херсон	привозная Святодуховская	Хр	1192	1200	1232	1274	1316	1332	Хр
г. Херсон	греческая Софиевская	Хр	1127 _р 1192 1292	1127 _р 1200	1232	1274 1292	1316	1332	Хр

г. Херсон	Забалковская Николаевская	Хр	1192	1200	1232	1274	1316	1332	Хр
г. Херсон	Екатерининская	Хр	1192 1292	1200	1232	1274 1275 _{рб} 1292	1316	1332	Хр
г. Херсон	Казанская	Хр						1332	Хр
г. Херсон	Благовещенская	Хр						1332	Хр
г. Херсон	Кладбищная Всех Святых	Хр							Хр
г. Херсон	Николаевская Тюремного замка	Хр	1192	1200	1232	1274	1316	1332	Хр
г. Николаев	купеческая Рождество- Богородичная	Хр		1220					Хр
г. Николаев	греческая Николаевская	Хр		1220					Хр
г. Николаев	Всех Скорбящих Радости	Хр		1220					Хр
г. Николаев	Кладбищенская Всех Святых	Хр		1220					Хр
г. Николаев	Штурманская Покровская	Хр		1220					Хр
заштатный город Берислав	Воскресенская	Хр	1192	1201	1232		1316	1332	Хр
заштатный город Берислав	Успенская	Хр	1192	1198 1201	1232	1274	1316		Хр
Бериславський воєнновремений полугоспиталь				1198 _с					
Большая Александровка	Николаевская	Хр	1192	1198	1232	1274	1316		
Малая Александровна	Архангело-Михайловская	Хр	1192	1198	1232	1274	1316		
Архангельское	Архангело-Михайловская	Хр	1192	1198	1232 1259 _р	1274	1316		
помещичье село Андреевка	Успенская	Хр	1192	1198	1232	1274	1316		
помещичье село Александродар	Николаевской (молитвенный дом)	Хр	1192	1198	1232	1274	1316		
помещичье село Белозерка	Рождество-Предтечевская	Хр	1192	1198	1232	1274	1316		
адмиралтейское селение Богоявленское	Богоявленская	Хр		1220					
адмиралтейское селение Батуринец	Покровская	Хр	1192	1198	1232	1274	1316		
адмиралтейское селение Берсниговатое	Николаевская	Хр	1192	1198	1232	1274	1316		
помещичье местечко Балацкова (Балашова)	Петропавловская	Хр		1220					
адмиралтейское селение Воскресенка (Воскресенск)	Покровская	Хр		1220					
Вшивое	Покровская	Хр							
Вавиловка	Преображенская	Хр	1174	1198	1232	1274	1316		
Грушевка	Николаевская	Хр	1174	1198	1232	1274	1316		
Заградовка	Адриано-Натальинская	Хр	1174	1198	1232		1316		
Херсонский военно-временный военный госпиталь № 4				1198 _с					
Херсонский военно-временный				1198 _с					

военный госпиталь № 18									
Золотая Балка	Вознесенский Молитвенный Дом	Хр	1174		1232		1316		Хр
Заселье	Свято-Николаевская	Хр	1174		1232		1316		Хр
Иванопетровское	Покровская	Хр	1174		1248		1317		Хр
Ивановка	Иоанно Усековенская	Хр	1174		1248		1317		Хр
Ивановка	Рождество Иоанно Предтеченская	Хр	1174		1248		1317		Хр
Калужское	Покровская	Хр	1174		1248				Хр
Кисляковка	Преображенская	Хр		1220					Хр
Калиновка	Рождество-Богородичная	Хр					1317		Хр
Камянка	Успенская	Хр	1174		1248		1317		Хр
Костромское (Костромки)	Покровская	Хр	1178		1244	1277	1317	1348	Хр
Качкаровка	Покровская	Хр	1174		1248		1317		Хр
Любомирка	Троицкая	Хр	1174		1248		1317		Хр
Марьинское	Преображенская	Хр	1174				1317		Хр
Музыкины Хутора (предместье Херсона)	Покровская	Хр	1174	1205	1248		1317		Хр
Николаевка	Николаевская	Хр	1178	1205 1220			1317	1348	Хр
Николаевка	Архангело-Михайловская	Хр	1174	1205	1248		1317	1331	Хр
Никольское	Троицкая	Хр			1248			1331 1348	Хр
Новоивановка	Николаевская	Хр	1174	1205	1248		1317	1331	Хр
Нововоронцовка	Николаевская	Хр	1174	1205	1248		1317	1331	Хр
Новодмитровка	Святодуховская	Хр	1174	1205	1248		1317	1331	Хр
Новониколаевка	Николаевская	Хр	1174	1205	1248		1317	1331	Хр
Новокамянка	Вознесенская	Хр		1205	1248		1317	1331	Хр
Отбедовка	Христорождественская	Хр	1174	1205	1248		1317	1331	Хр
Остаповка	Николаевская	Хр		1220					Хр
Меловое	Петропавловская	Хр	1174	1205	1248		1317		Хр
Песок	Покровская	Хр							Хр
Станислав	Николаевская	Хр	1174	1205	1248		1317	1331	Хр
местечко Троицкое	Троицкая	Хр	1174	1205	1248		1317	1331	Хр
Снигировка	Николаевская	Хр		1205	1248		1317	1331	Хр
Тенгинка	Николаевская	Хр	1174	1205	1248		1317	1331	Хр
Терновка	Успенская	Хр		1220					Хр
Ульяновка	Успенская	Хр							Хр
Явкино	Успенская	Хр	1174	1205	1248		1317	1331	Хр
с. Садовое (Фалеевка)	Преображенская	Хр					1317	1331	Хр
с. Федоровка	Богородичная «Скорбящих Всех Святых»	Хр					1317	1331	Хр
с. Широкая Балка	Богородицкая	Хр						1331	Хр
с. Лозоватка	Покровская	Хр						1348	Хр

Ананайвського повіту (Ананайвське духовне правління)									
приходи Ананайвського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1855	1856	1857	1858	1859	1860	=>
Ананьев	Николаевская	Ан	1191	1197	1233	1288	1313	1347 1355 _p	Ан
Бирзулово	Иоанно-Богословская	Ан	1191	1197	1233	1288	1313	1347	Ан
Понор	Покровская	Ан		1197	1233	1288	1313		Ан
Кондратовка	Иоанно-Богословская	Ан	1191	1197	1233	1270	1313		Ан
Перешоры	Николаевская	Ан	1191	1197		1288	1298		Ан
Валегуцолово	Николаевская	Ан	1191	1197		1288	1298		Ан
Окны	Николаевская	Ан	1191	1197	1233	1288	1313	1347	Ан
Косы	Димиртиевская	Ан	1191	1197	1233	1270	1313		Ан
Липецкое	Михайловская	Ан	1191	1197	1233	1270	1298	1347	Ан
Ясиново	Покровская	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Гольма	Богородичная	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Перелеты	Михайловская	Ан	1183	1212	1256	1270	1298	1347	Ан
Байталы	Богородичная	Ан	1191	1197	1233	1270	1298	1347	Ан
Пасицелы	Николаевская	Ан	1191		1233	1288	1298		Ан
Гидерим	Николаевская	Ан	1191	1197	1233	1270			Ан
Точилово	Покровская	Ан	1191	1197	1233	1288	1298		Ан
Гандрабуры	Михайловская	Ан	1191	1197	1233	1270	1313		Ан
Жеребково	Богословская	Ан	1191	1197	1233	1288	1313		Ан
Меланка (она же Боково)	Покровская	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Бобрик	Рождество- Богородичная	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Гвоздавка	Свято-Михайловская	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Кохановка	Иаковлевская	Ан	835 _p 1191	835 _p 1197	1233	1288	1313		Ан
Александровка	Покровская	Ан	1164 _б 1184 _с 1191	1164 _б 1184 _с 1197	1164 _б 1184 _с 1233	1164 _б 1184 _с 1270	1164 _б 1184 _с 1298	1164 _б 1184 _с	Ан
Степановка (Ширяево)	Михайловская	Ан	1168	1209	1231	1270 1284	1284 1298	1284 1347	Ан
Николаевка 1-ая (Ганское), 2-ая (Жидовское, Петро- Павловка)	Николаевская	Ан	978 1168 1191	978 1197 1209	978 1231 1233	1261 1270 1283	1283 1309 1313	1283 1334 1347	Ан
Куликово Поле	Димитриевская	Ан	1168		1231	1261	1309	1334	Ан
Ананьевка	Покровская	Ан	1168	1209	1231	1261	1309	1334	Ан
с. Бого-Рождественское	Казанская Божий Матери	Ан	1168	1209	1231	1261	1309	1334	Ан
Исаевка	Казанской Божией Матери	Ан	1168	1209	1231	1261	1309	1334	Ан
Троицкое	Свято-Троицкая	Ан	916, 1058 _б 1183	916 1058 _б 1212	916 1058 _б 1253 _p 1256	916 1058 _б 1253 _p	1058 _б 1253 _p 1294	1058 _б 1253 _p 1340	Ан
Новопавловка	Иоанно-Богословская	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Красное Поле (Краснополь)	Димитриевская	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Мостовое	Николаевская	Ан	1168	1209	1231	1261	1309	1334	Ан

Кантакузовка	Иоанно-Предтечевская	Ан	1168	1209	1231	1261	1309	1334	Ан
Покровка	Покровская	Ан	1168		1231	1261	1309	1334	Ан
Ахмечетка	Иоанно-Богословская	Ан	1168	1209	1231	1261	1309	1334	Ан
Карловка	Рождество- Богородичная	Ан	1168	1209	1231	1261	1294 1309	1340	Ан
Щасливка	Успенская	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Каменный Мост	Николаевская	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Романова Балка	Покровская	Ан	1168	1209	1231	1261		1334	Ан
Катериновка	Екатерининская	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Ивановка	Иоанно-Богословская	Ан	1183	1212	1256		1294	1340	Ан
Лидиевка	Скорбященская	Ан	1168	1209	1231	1261	1309	1334	Ан
Ставрово	Николаевская	Ан					1298	1347	Ан
Дмитриевка	Михайловская	Ан				1261	1309	1334	Ан
Одеського повіту (Одеське духовне правління)									
приходи Одеського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1855	1856	1857	1858	1859	1860	=>
Усатовы Хутора	Рождество Богородичная	Од							Од
Куяльник (Нерубайские Хутора)	Вознесенская	Од							Од
Овидиополь	Николаевская Соборная	Од							Од
Беляевка	Успенская	Од							Од
Севериновка	Иоанно-Богословская	Од	1063 _с	1063 _с	1063 _с	1063 _с	1063 _с	1063 _с	Од
Троицкое	Троицкая	Од	1033 _р	1033 _р	1033 _р	1282			Од
Егоровка	Георгиевская	Од							Од
Маяки	Преображенская	Од							Од
Яски	Георгиевская	Од	1017 _с						Од
Ковалевка	Михайловская	Од						1321	Од
Три Хаты	Екатеринская	Од						1321	Од
Петровское	Петропавловская	Од						1321	Од
Варваровка	Михайловская	Од						1321	Од
Корениха	Николаевская	Од						1321	Од
Ильинское	Александровская	Од						1321	Од
Аджиголь	Успенская	Од						1321	Од
Александродар	Николаевская	Од						1321	Од
Тузлы	Иосифовская	Од						1321	Од
Коблево	Троицкая	Од						1321	Од
Измайловка	Софиевская	Од						1321	Од
Ташино	Андриана и Натальи	Од					1315		Од
Раснополь (Ряснополь)	Петропавловская	Од					1315		Од
Нечаянное	Преображенская	Од						1321	Од
с. Калаглея (Николаевка)	Николаевская	Од		1320	1320	1320	1320	1320	Од
с. Малый Буялык	Иоанно-Предтечевская	Од					1315		Од
с. Еремеевка	Казанская	Од							Од
с. Гниляково	Покровская	Од							Од
Покровское	Покровская	Од	1178	1209	1244	1277	1315	1348	Од
Антоно-Кодинцево	Варваринская	Од					1315		Од

Кубанка	Троицкая	Од						1315		Од
Большой Буялык	Успенская	Од						1315		Од
Славяно Сербка	Св. А. Луки	Од						1315		Од
Бузиново	Михайловская	Од	1037 _с	1037 _с	1037 _с 1228	1037 _с 1279	1037 _с 1305	1037 _с		Од
Барановка	Рождественская	Од						1315		Од
Петроверовка	Петропавловская	Од			1228	1279	1305			Од
Демидовка	Нерукотворного Образа	Од			1228	1279	1305			Од
Новоалександровка	Николаевская	Од						1315		Од
Петровка	Петропавловская	Од						1315		Од
Новопокровское	Покровская	Од						1315		Од
Александровка	Успенская	Од			1254					Од
Граданицы	Рождество Богородичная	Од								Од
Николаевка	Николаевская	Од		1211 _р	1211 _р	1211 _р 1277	1211 _р			Од
Дальника (Одесского предместья)	Георгиевская	Од								Од
Татарка (Одесского предместья)	Успенской	Од								Од
город Очаков	Николаевская	Од								Од
Марковка	Покровская							1315		Од
Олександрійського повіту (Олександрійське духовне правління)										
приходи Олександрійського повіту	Назва церкви (приходу)	<=	1855	1856	1857	1858	1859	1860	=>	
Александрия	Соборная Успенская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Александрия	Николаевская	Ал								Ал
Александровка	Богородичная	Ал	1187	1243	1243					Ал
Александровка	Георгиевская	Ал	1187	1243	1243					Ал
Байдаковка	Николаевская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Богоявленск	Богоявленская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Бандуровка	Покровская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Березовка	Иосифовская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Браиловка	Свято-Духовская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Братолюбовка	Свято-Духовская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Билецковка	Николаевская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Васильевка	Васильевская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Войновка	Стефановская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Высокие Буераки	Екатерининская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Григороденисовка	Успенская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Донина Каменка	Михайловская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Звенигородка	Вознесенская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Краснополье	Дмитриевская	Ал	1187	1196	1243	1271				Ал
Лисаневодушенькевичевка	Варваринская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Макариха	Предтеченская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Мироновка	Симеоновская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Михайловка	Николаевская	Ал	1187	1196	1243					Ал
Моисеевка	Преображенская	Ал	1187	1196	1243					Ал

Николаевка	Николаевская	Ал	1181	1213	1255			1323	Ал
Овнянка	Покровская	Ал	1181	1213	1255	1268		1323	Ал
Оситняжка	Николаевская	Ал	1181	1213	1255			1323	Ал
Онуфриевка	Предтеченская	Ал	1181	1213	1255			1323	Ал
Орлова Балка	Андреевская	Ал	1181	1213	1255			1323	Ал
Пантазиевка	Архангело-Михайловская	Ал	1181	1213	1255			1323	Ал
Поповка	Петропавловская	Ал	1181	1213	1255	1275		1323	Ал
Поповичевка	Николаевская	Ал	1181	1213	1255	1275		1323	Ал
Ревовка	Димитриевская	Ал	1181	1213	1255	1275		1323	Ал
Северинка	Николаевская	Ал	1181	1213	1255	1275			Ал
Софиевка	Софиевская	Ал	1181	1213	1255	1275		1323	Ал
Светлополье	Димитриевская	Ал	1181	1213	1255	1275		1323	Ал
Таловая Балка	Преображенская	Ал	1181	1213	1255	1275		1323	Ал
Ульяновка	Богородичная	Ал	1181	1213	1255				Ал
Федорки	Георгиевская	Ал	1181	1213	1255			1323	Ал
Федоровка	Петропавловская	Ал	1181	1213	1255			1323	Ал
Цыбулевка	Михайловская	Ал	1181	1213	1255	1273		1323	Ал
Черникова	Николаевская	Ал	1181	1213	1255	1273		1323	Ал
Шамовка	Рождествобогородичная	Ал	1181	1213	1255			1323	Ал
Ясиноватка	Успенская	Ал	1181	1213	1255			1323	Ал
Тираспільського повіту (Тираспільське духовне правління)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1855	1856	1857	1858	1859	1860	=>
Гориево	Успенская	Тр			1228	1279			Тр
Катаржино	Рождество-Богородичная	Тр			1228	1279	1305	1345	Тр
Понятовка	Свято-Іосифовская	Тр			1228	1279	1308	1345	Тр
Гиржево	Георгиевская	Тр			1228		1308	1345	Тр
Анастасиевка	Анастасиевская	Тр			1228	1290	1308	1345	Тр
Дубоссары	Успенская	Тр		1221	1235		1311	1339	Тр
Дубоссары	Греческая Всех Святых	Тр		1221	1235		1311	1339	Тр
Григориополь	Вознесенская	Тр		1221	1228	1290	1308	1345	Тр
Илья (Илия)	Ильинская	Тр		1221	1235		1311	1322	Тр
Магалы	Архангело-Михайловская	Тр		1221	1235		1311	1339	Тр
Коржова	Успенская	Тр		1221	1235		1311	1339	Тр
Кучиеры	Свято Михайловская	Тр		1221	1235		1311	1322	Тр
Муловатое	Успенская	Тр		1221	1235		1311	1322	Тр
Гояны	Николаевская	Тр		1221	1235		1311	1322	Тр
Дойбаны	Михайловская	Тр		1221	1235		1311	1322	Тр
Дубовое	Михайловская	Тр					1311		Тр
Малаешты	Николаевская	Тр	1176	1221	1235		1311	1322	Тр
Малаешты	Михайловская	Тр	1176		1227	1260	1296	1324	Тр
Реймаровка	Іоанно-Предтечевская	Тр		1221	1235		1311	1322	Тр
Осиповка	Іосифовская	Тр			1228	1290	1308		Тр
Павловка	Петропавловская	Тр	737 ₆ 1176	737 ₆	737 ₆ 1228	737 ₆ 1290	737 ₆ 1308	737 ₆ 1345	Тр

Шибка	Николаевская	Тр	1176		1228	1290	1308	1345	Тр
Перерытое	Михайловская	Тр		1221	1235		1298 1311	1322	Тр
Кошница	Михайловская	Тр		1221	1235		1311	1322	Тр
Погребы	Михайловская	Тр		1221	1235		1311	1322	Тр
Дороцкое	Михайловская	Тр		1221	1235		1311	1322	Тр
Делакеу (Дилакево)	Михайловская	Тр		1221	1228	1290	1308	1345	Тр
Ташлык	Георгиевская	Тр	1176		1227	1260	1296	1324	Тр
Бутор	Михайловская	Тр	1176		1227	1260	1296	1324	Тр
Спея	Михайловская	Тр	1176		1227	1260	1296	1324	Тр
Тея	Михайловская	Тр	1176		1227	1260	1296	1324	Тр
Парканы (болгарская колония)	Михайловская	Тр			1227	1260	1296	1324	Тр
Терновка	Парасковиевская	Тр	1176		1227	1260	1296	1324	Тр
Васильевка	Васильевская	Тр			1228	1290	1308	1345	Тр
Васильевка	Преображенская	Тр			1228	1279	1305		Тр
Захарьевка	Успенская	Тр			1228	1290	1308	1345	Тр
Кошарка	Марковская	Тр			1228	1279	1305		Тр
Бирносово	Рождество-Богородичная	Тр	1175	1175 1202	1175 1228	1175	1305		Тр
Любашевка	Михайловская	Тр	1183	1212	1256		1294	1340	Тр
Тирасполь	Соборная Николаевская	Тр	1176		1227	1260	1296	1324	Тр
Розалиевка (Розалевка)	Цареконстантиновская	Тр			1228	1279	1308	1345	Тр
Незавертайловка	Успенская	Тр	1176		1252	1263	1299	1336	Тр
Короткое	Покровская	Тр	1176		1252	1263	1299	1336	Тр
Глинное	Николаевская	Тр	1176		1252	1263	1299	1336	Тр
Чобруч	Покровская	Тр	1176		1252	1263	1299	1336	Тр
Слободзея	Михайловская	Тр	1176		1252	1263	1299	1336	Тр
Гарагаш	Николаевская	Тр	1176		1252	1263	1299	1336	Тр
Богославка	Иоанно-Богословская	Тр			1228	1290	1308	1345	Тр
Новопетровское	Вознесенская	Тр			1228	1290	1308	1345	Тр
Брашевановка	Покровская	Тр			1228	1279	1305	1345	Тр
Григорьевка	Николаевская	Тр			1026	1052, 1279	1096 1305	1128 1345	Тр
Евгениевка	Николаевская	Тр			1228	1279	1305		Тр
урочище Барабой	Успенская Пресвятыя Богородицы	Тр							Тр
Грибенниковы Хутора	Рождество Богородичная					1263		1336	Тр
Анатолиевка	Казанская						1315		Тр
Перші чотири кавалерійські округи Новоросійського військового поселення (благодійння церков перших чотирьох кавалерійських округів військового поселення)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1855	1856	1857	1858	1859	1860	=>
1-го кавалерійського округу									
военный город Новогеоргиевск	Успенская	ВП	1188		1257	1278	1304	1330	Ал
селение Табурище	Михайловская	ВП	1186		1257		1300		Ал
селение Каменнопотоцкое	Преображенская	ВП	1186		1257	1285	1304	1330	Ал

селение Павлыш	Сретенская	ВП	1186		1257		1300		Ал
селение Глинск	Михайловская	ВП	1186		1257	1285			Ал
селение Янов	Предтечевская	ВП	1186		1257		1300		Ал
селение Иванковцы	Покровская	ВП	1186		1257	1285			Ал
селение Стецовка	Свято Николаевская	ВП	1186		1257		1300		Ал
селение Стецовка	Иоанно Богословская	ВП	1186		1257		1300		Ал
селение Вершац	Рождествобогородичная	ВП	1186		1257				Ал
селение Калантаев	Покровская	ВП			1257	1278		1330	Ал
селения Андрусовка	Георгиевская	ВП	1188		1257				Ал
селения Успенка	Успенская	ВП			1257				Ек
2-го кавалерийского округа									
селения Новостародуб	Трех Святительская	ВП	1177	1199	1230	1278	1300		Ал
селения Чечелиевка	Покровская	ВП	1177	1199	1230		1300		Ал
селения Петровой	Свято Вознесенская	ВП	1177	1199	1230		1300		Ал
селения Петровой	Покровская	ВП	1177	1199	1230		1300		Ал
селения Красная Камянка	Рождествобогородичная	ВП	1184	1199	1230	1278	1304	1330	Ал
селения Зеленое	Петропавловская	ВП		1199					Ек
селения Желтое	Ананиевская	ВП		1199					Ек
селения Попельнастое	Иоанно Богословская	ВП		1199					Ек
селения Комиссаровка	Николаевская	ВП		1199					Ек
селения Комиссаровка	Успенская	ВП		1199					Ек
3-го кавалерийского округа									
Новая Прага	Николаевская	ВП	1169	1214	1239	1278	1304	1330	Ал
Новая Прага	Иоанно-Предтеченская	ВП	1169	1214	1239	1278	1304	1330	Ал
Мошорин	Крестовоздвиженская	ВП	1169	1214	1239	1278	1304	1330	Ал
Головковка	Троицкая	ВП	1169	1214	1239				Ал
Куколовка	Архангеломихайловская	ВП	1169	1214	1239	1278	1304	1330	Ал
Косовка	Свято Николаевская	ВП	1169	1214	1239	1285			Ал
Протопоповка	Свято Троицкая	ВП	1169	1214	1239		1300		Ал
Диковка	Богоявленская	ВП	1169	1214	1239	1285			Ал
Аджамка	Преображенская	ВП	1169	1214	1239				Ал
Аджамка	Свято Покровская	ВП	1169	1214	1239				Ал
Покровское	Покровская	ВП	1169	1214	1239		1300		Ал
Митрофановка	Митрофановская	ВП	1170	1214	1239	1278	1304	1330	Ал
4-го кавалерийского округа									
Новгородка	Троицкая	ВП		1219	1236	1278	1300		Ал
Калиновка	Николаевская	ВП		1219	1236	1285			Ал
Губовка	Покровская	ВП		1219	1236	1285			Ал
Ингульская Камянка	Николаевская	ВП		1219	1236	1285			Ал
Гуровка	Покровская	ВП		1219	1236	1285			Ал
Спасово	Архангело-Михайловская	ВП		1219	1236		1300		Ал
Вершино Камянка	Николаевская	ВП		1219	1236				Ал
Варваровка	Рождествобогородичная	ВП		1219	1236				Ал
Боковое	Покровской	ВП		1219	1236				Ал
Верблюжка	Николаевская	ВП		1219	1236				Ал

Верблюжка	Успенская	ВП		1219	1236					Ал
Другі чотири кавалерійські округи Новоросійського військового поселення (благочиння церков других чотирьох кавалерійських округів військового поселення)										
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1855	1856	1857	1858	1859	1860	=>	
5-го кавалерійського округу										
Посад Новоукраїнка	Георгиевская	ВП	1179	1216	1238	1265	1312			Бб
селення Черный Ташлык	Варваринская	ВП	1179	1216	1238	1265	1312			Бб
селення Ровно	Николаевская	ВП	1179	1216	1238	1265	1312			Бб
селення Ровно	Покровская	ВП	1179	1216	1238	1265	1312			Бб
воєнне селення Плетеный Ташлык	Николаевская	ВП	1179	1216	1238	1265	1312			Бб
селення Новоукраїнск	Рождествобогородичная	ВП	1179	1216	1238	1265	1312			Бб
Полкової церкви Уланського Эрц Герцога Австрійського Леопольда полка	Александра Невського	ВП		1216						Бб
6-го кавалерійського округу Новоархангельського уланського полка										
воєнний посад Новоархангельск	Михайловская	ВП		1218	1242	1287	1319	1335		Бб
воєнний посад Новоархангельск	Варваринская	ВП					1319	1335		Бб
селення Петроостров	Преображенская	ВП	1167	1218	1242	1287	1319	1335		Бб
селення Надлак	Николаевская	ВП	1167	1218	1242	1287	1319	1335		Бб
селення Калниболот	Вознесенская	ВП	1167	1218	1242	1287	1319	1335		Бб
селення Семлик (Скалевое)	Гавриловской	ВП	1167	1218	1242	1287	1319	1335		Бб
воєнне селення Терновка	Николаевская	ВП		1218	1242	1287	1319	1335		Бб
Тишковка	Покровская	ВП	1167	1218	1242	1287	1319	1335		Бб
Липняжка	Успенская	ВП	1167	1218	1242	1287	1319	1335		Бб
Сухой Ташлык (Глодосы)	Покровская	ВП	1167 11 ⁵	1218 12 ⁵	1242	1287 13 ⁵	1319 14 ⁵	1335 14 ⁵		Бб
Новоархангельського Уланського полка	Николаевская	ВП		1218						Бб
7-го кавалерійського округу Новомиргородського уланського полка										
город Новомиргород	Соборная Николаевская	ВП	1190	1194	1241	1272	1312			Бб
город Новомиргород	Ильинская	ВП	1190	1194	1241	1272	1312			Бб
Новомиргородського уланського полка	Александроневская	ВП								
Мартонош	Георгиевская	ВП	1190	1194	1241	1272	1306	1333		Бб
Виска (Большая Виска)	Преображенская	ВП	1190		1241	1272	1306	1333		Бб
Панчев	Николаевская	ВП	1190	1194	1241	1272	1306	1333		Бб
Сентов	Свято Духовская	ВП	1190	1194	1241	1272	1306	1333		Бб
Каниж	Трехсвятительская	ВП	1190	1194	1241	1272	1306	1333		Бб
Лелековка	Троицкая	ВП	1190	1194	1241	1272	1306	1333		Бб
Грузкое	Покровская	ВП	1190		1241	1272	1306	1333		Бб
Палеевка	Стефановская	ВП	1190		1241	1272	1306	1333		Бб
воєнне селення Коробчино	Успенская	ВП	1190		1241	1272	1306	1333		Бб
8-го кавалерійського округу										
селення Елисаветградка	Михайловская	ВП	1171	1224	1247	1289	1318			Ал

селение Елисаветградка	Успенская	ВП	1171	1224	1247	1289	1318		Ал
военное селение Федварь	Петропавловская	ВП	1171	1224	1247	1289	1318		Ал
селение Красноселье	Симеоновская	ВП	1171	1224	1247	1289	1318		Ал
военное селение Цыбулев	Покровская	ВП	1171	1224	1247	1289	1318		Ал
селение Дмитровка	Успенская	ВП	1171	1224	1247	1289	1318		Ал
селение Дмитровка	Николаевская	ВП	1171		1247	1289	1318		Ал
селение Знаменка	Богородичная (Знаменская)	ВП	1171	1224	1247	1289	1318		Ал
селение Суботиц	Сретенская	ВП	1171	1224	1247	1289	1318		Ал
Треті чотири кавалерійські округи Новоросійського військового поселення (благочиння церков третіх чотирьох кавалерійських округів військового поселення)									
приходи військових поселень	Назва церкви (приходу)	<=	1855	1856	1857	1858	1859	1860	=>
9-го кавалерійського округу									
Малеевка	Троицкая	ВП	1173			1264	1314	1348	Хр
Новый Буг	Рождество-Богородичная	ВП	1166			1277		1348	Хр
Березовка	Михайловская	ВП	1166			1277		1348	Бб
Устиновка	Преображенская	ВП	1166			1277		1348	Бб
Казанка	Николаевская	ВП	1166			1277		1348	Бб
Владимировка	Свято-Николаевская	ВП	1166			1277		1348	Хр
Шестерня	Рождество-Богородичная	ВП	1178			1277		1348	Хр
Широкое	Свято-Покровская	ВП	1178			1277		1348	Хр
Кривой Рог	Николаевская	ВП	1178			1277		1348	Хр
10-го кавалерійського округу									
Новая Одесса	Григорьевская	ВП	1173		1244	1264	1314	1341	Хр
Троицкое	Свято-Духовская	ВП	1173		1244	1264	1314	1341	Бб
Щербани	Гаврииловская	ВП	1173		1244	1264	1314	1341	Бб
Белоусовка	Покровская	ВП	1173		1244 1259	1264	1314	1341	Хр
Касперовка	Димитриевская	ВП	1173		1244	1264	1314	1341	Хр
Новопетровка	Николаевская	ВП	1173		1244	1264	1314	1341	Хр
Себино (Себеное)	Михайловская	ВП	1173		1244	1264	1314	1341	Хр
Гурьевка	Покровская	ВП	1173		1244	1264	1290	1341	Хр
Матвеевка	Петропавловская	ВП	1173		1244	1264	1314	1341	Хр
селение Привольное	Святодуховская	ВП	1173		1244	1264	1314	1341	Хр
Полтавка	Николаевская	ВП	1173		1244	1264	1314	1341	Хр
Пересадовка	Михайловская	ВП	1173		1244	1264	1314	1341	Хр
Ингулка	Ильинская	ВП						1341	Хр
11-го кавалерійського округу									
Еланец (Яланец)	Рождество-Богородичная	ВП	1182	1222	1240		1302		Бб
Вознесенск	Петропавловская	ВП							Бб
Вознесенск	Вознесенский Собор	ВП	1182		1240		1302		Бб
Новогригорьевск	Григорьевская	ВП	1182	1222	1240		1302		Бб
Александровка	Покровская	ВП	997 _р 1182	997 _р 1222	997 _р 1240	997 _р	997 _р 1302		Бб
Солоное	Николаевская	ВП	1182	1222	1240		1302		Бб
Константиновка	Николаевский	ВП	1182	1222	1240		1302		Бб

	Молитвенный Дом								
Арбузинка	Рождество-Богородичная	ВП	1182	1222	1240		1302		Бб
Сергеевка	Покровский Молитвенный Дом	ВП	1182	1222	1240		1302		Бб
12-го кавалерийского округа									
Семеновка	Николаевская	ВП	1182	1222	1240		1302		Бб
Ольвиополь	Варваринская	ВП	1182	1195		1276	1310	1344	Бб
Голта	Николаевская	ВП		1195		1276	1310	1344	Ан
Возсятское	Покровская	ВП	1182	1222	1240		1302		Бб
Новокрасное	Успенская	ВП	1182	1222			1302		Бб
Благодатное	Михайловская	ВП		1195		1276	1310	1344	Бб
Лысая Гора	Покровская	ВП		1195		1276	1310	1344	Бб
Лысая Гора	Петропавловская	ВП		1195		1276	1310	1344	Бб
Пещаный Брод (Песчаный Брод)	Иоанно-Предтеченская	ВП		1195		1276	1310	1344	Бб
Ольшанка	Иоанна Милостивого	ВП		1195		1276	1310	1344	Бб
Добрянка	Рождество-Богородичная	ВП		1195		1276	1310	1344	Бб
Синюхин Брод	Архангеломихайловская	ВП		1195		1276	1310	1344	Бб
Врадиевка	Параскевы	ВП		1195		1276	1310	1344	Ан
Кумари (Кумарово)	Димитриевская	ВП		1195		1276	1310	1344	Ан
Сырово (Сыровка)	Михайловская	ВП		1195		1276	1310	1344	Ан
Кривое Озеро	Парасковеевская	ВП		1195		1276	1310	1344	Ан
благочиния єдиновірських церков									
приходи єдиновірських церков	Назва церкви (приходу)	<=	1855	1856	1857	1858	1859	1860	=>
г. Новогеоргиевск	єдиноверческа Воскресенская	Ал				1271		1325	Ал
г. Новогеоргиевск	єдиноверческа Покровская	Ал				1271		1325	Ал
г. Елисаветград	Єдиноверческа Покровская	Ел	1126 _р	1126 _р	1126 _р	1126 _р 1271	1126 _р	1126 _р	Ел
г. Елисаветград	Єдиноверческа Преображенская	Ел	890 _{бс}	890 _{бс}	890 _{бс}	890 _{бс} 1271	890 _{бс}	890 _{бс}	Ел
г. Херсон	єдиноверческа Рождество-Богородичная	Хр		1217	1237		1293	1332	Хр
г. Херсон	Єдиноверческа Старообрядническая Покровская	Хр		1217	1237		1293	1332	Хр
г. Николаев	єдиноверческа Рождество-Богородичная	Хр				1282			Хр
село Привольное	єдиноверческа Покровская	ВП		1217	1237		1293		Хр
г. Тирасполь	Єдиноверческа Покровская	Тр	1176			1282	1296	1324	Тр
Ровное	Єдиноверческа Рождествобогородичная	Бб				1271			Бб
Новоукраїнск (Злынка)	Єдиноверческа Покровская	Бб				1271			Бб
Золотаревка	Ильянская	Ал				1271			Ал

Зыбкое	Покровская	Ал				1271			Ал
Клинцы	Благовещенская	Бб				1271			Бб
Красный Яр (Красноярск)	Благовещенская	Ал				1271			Ал
Днепровского уезда Таврической губ. казенного селения Большой Знаменки	Единоверческая Богородичная	Тг		1217	1237			1293	Тг

Відомість укладена на підставі опису № 3 ф.37 ДАОО.

ПРИМІТКА: під знаками <= => у покажчику до метричних книг зазначені скорочені назви повітів Херсонської губернії: **Бб** – Бобринецький, **Ал** – Олександрійський, **Ан** – Ананьївський, **Тр** – Тираспольський, **Од** – Одеський, **Хр** – Херсонський та **Ел** – військове місто Єлисаветград, до яких належали відповідні приходи.

Для інших адміністративних утворень застосовані наступні скорочення: **Тг** – для Таврійської губернії, **Пт** – для Полтавської губернії, **Ек** – Катеринославської губернії, **ВП** – для благочинь військових поселень.

Довідково: до приходських метричних книг фонду Херсонської духовної консисторії періоду 1843-1848 років належить справа № 815 (1846 рік, оп.3) з формулярними списками священнослужителів Бобринецького повіту. До приходських метричних книг фонду Херсонської духовної консисторії періоду 1855-1860 років також віднесені метричні записи про смерть трьох тимчасових військових госпіталів (спр. 1198, оп.3) та відомості про храми, формулярні списки священнослужителів Бобринецького повіту (спр.171, оп.4).

Формалізовані умовні позначення

№ справи

для документів з приходськими метричними записами про народження	ХХ _p
для документів з приходськими метричними записами про шлюб	ХХ _б
для документів з приходськими метричними записами про померлих	ХХ _с
для документів з приходськими метричними записами, які знаходяться в кількох архівних справах	ХХ ХХ
для документів із справ опису № 5 фонду 37 ДАОО	Х ⁵

*Анатолій Пивовар, м. Київ
Андрій Бутко, м. Світловодськ*

ДЕЯКІ ВІДОМОСТІ ПРО ЛІСИ СЕРЕДНЬОГО ТА ПІВДЕННОГО ПРАВОБЕРЕЖЖЯ ОСТАННЬОЇ ЧВЕРТІ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.

Ліси завжди займали особливе місце в історії освоєння та розвитку переважно степової зони, до якої належить більша частина території краю у межах колишньої Херсонщини і правобережної Катеринославщини. Крім чисто господарського значення, саме ліси та прибережні байраки додають неповторного колориту безкрайнім степовим ландшафтам, лише зрідка розчленованих долинами балок та річок. Лісові масиви при наявності води, сінокосних угідь здавна ставали чи не найбільш привабливим об'єктом заволодіння. Відомі як чисельні факти беззастережного нищення лісів, досить жорсткі заходи з їх охорони та спонукання до лісорозведення. Відомості про ліси присутні в працях найбільш відомих дослідників історії краю: А.Скальковського, О.Шмідта, Д.Яворницького та ін. Починаючи з подорожніх записок Й.Гільденштедта Єлисаветградською провінцією, природознавчих описів Очаківської землі А.Мейера, ліси поступово стають предметом спеціалізованих геоботанічних досліджень території краю, найбільш цілісно представлених в працях І.Пачоського.

Крім територіального розташування, досить цікавими є назви лісів, які завдяки їх поважному віку у багатьох випадках зберегли історично більш давню і багатшу топонімію, чим це полишила по собі пізніша, переважно поміщицька колонізація краю. Останнє добре простежується за чисельними назвами лісів і байраків у перших описах Задніпровських місць середини XVIII ст., які зрідка ще можна зустріти у найбільш крупномасштабних межових картах Нової Сербії та Єлисаветградської провінції, у тогочасних зверненнях про виділення землі. Але з завершенням роздачі земель, на перший план виходить поняття їх територіального розмежування, а щодо лісових угідь у межах відповідних дач – лише загальна оцінка їх господарського призначення (будівельний ліс, дров'яний чи чагарникового типу). Щодо назв, вони поступово переходять до чисто спеціалізованих описів і навіть найбільш детальні карти генерального межування відображають чисто безіменні лісові масиви, про найменування яких досить орієнтовно можна здогадатися хіба-що з назв відповідних урочищ, при яких вони розташовані.

Нижче наведені лише окремі відомості про ліси останньої чверті XVIII-поч. XX ст., яких далеко недостатньо для розкриття їх генези впродовж відповідного періоду. В цілому це потребує більш ґрунтовного джерелознавчого дослідження, незатребуваних матеріалів для якого, хоча і розпорошених по чисельних фондах, більш ніж достатньо у вітчизняних архівах. В той же час сподіваємося, що навіть порівняно невелика кількість наведених документів дозволить отримати більш повне уявлення про цей цікавий, але недостатньо висвітлений аспект історії краю¹.

Звернення архімандрита Києвопечерської Лаври 1782 року до Новоросійського губернатора М.Язикова з проханням підтвердження прав на володіння пасікою, переведеною в інше місце у зв'язку із давнім спустошенням Росоховатого байраку

Милостивый государь, Николай Данилович!

Весьма доволен, что достиг время пристойности засвидетелствовать вашему превосходительству истинное мое почтение, а затем, хотя не имею к вашему превосходительству совершенного знакомства, однако благосклонность ваша есть мне небезизвестна, в надежду которой изъясню вашему превосходительству о состоящей Новороссийской губернии в Цыбулевском шанце, в урочище Плоского буерака Лаврской пасеки, к которой от давних времен при надачи еще Лавре того места, ради находящихся пасечников к хлебопашеству, так и к накошению для имеющагося тамо лаврского скота сена, часть земли определена была, но населившись в том Цыбулевском шанце жители, разновременно в оную землю втискаясь, совсем почти к владению своему присвоили, а потому теперь ни хлебопашества ради пасечников необходимо нужного, ни заготовления к корму скота сена имеют негде, сверх же того и лес, в коем состоит та Лаврская пасека, оными ж жителми без пощадения опустошается, а как вышепомянутые Цыбулевского шанца жители, равно земли имы владеемые, состоят в ведении вашего превосходительства,

Для того вашего превосходительства прошу, ежели из оной Лаврской пасеки, прежним примером на хлебопашество к продовольству пасечников и на искошение ради скота сена, навсегда земли определить невозможно, в таком случае не оставьте ваше превосходительство кому надлежит приказать, чтобы для того пристойная часть земли хотя отводима была, да и леса около пасеки состоящего, и для пчели // нужно потребного, вырубкою не было бы опустошаемо. Сие вашего превосходительства милость будет для меня многим одолжением, и я в том пребывая благонадежным есь с особливым почитанием,

вашего превосходительства милостиваго государя всего добра желатель,
молитвеник и покорнейший слуга, Киевопечерския Лавры Архимандрит Зосима.

Ч. 8 марта 1782²⁰ года. Киево П. Лавра

Додаток

¹ Додатково дивіться ще статтю: Бутко А.О. Деякі документи з історії Чорного лісу 50–60-х років XVIII століття. Інгульський степ. Збірник. III випуск. Упорядник В.А. Сердюк. Львів: Бадікова Н.О., 2018. С. 24–32.

Копія наказу генерал-лейтенанта І.Хорвата 1756 року про виділення землі під Лаврську пасіку у зв'язку із спустошенням Росоховатого байраку.

По указу Ея Величества государини императрицы Елисаветы Петровны, самодержицы Всероссийской, и протчая, и прочая, и прочая

Я ниже именованный генерал лейтенант, при гусарских полках Новосербского корпуса учреждающий главный командир и первого гусарского Хорватова полку неперменный полковник чрез сие объявляю:

По прошению Киевопечерския Лаври пречестного отца Архимандрита Луки чрез иеромонаха Иосифа в перевозке из за черти новосербской из лесу, называемого Росоховатого боирака, за вирубкою тамо древа и за опустошением тамо пасеки, в дачи новосербской в лес, называемый Чуту, где пред сим пасека же была во урочище Литвиновке к содержанию и на построение избы, погребя и огорож лесу сколько потребно будет из валежнику употребить и пахотною малого дела при той пасеке землю на посев хлеба и для покосу довольствоваться до своего время дозволяется, стоячого ж древа // ниначто не рубить, и во всем том выше прописанном как и для того в отводе на ту пасеку места, ротному командиру, в которой даче он, иеромонах, или другой во урочищу пасекою сядет, будет о сем ведать, обид и огорчения живущим в тоя пасеке не чинить и командированным либо в каковыя посылки военнотружачим и прочим не только чтоб к обиде приводить, но и въезжать в ту пасеку без надобности и дела сим запрещається подписанием, за пренебрежение по сему поступления в силе Ея Императорского Величества указов и прав, о чем как военнотружачим Новосербского корпуса, господам офицерам и нижним чинам, редовым и другим командам и всякого звания людям объявляется, чего ради во утверждение сию салвогвардию рукою моею подписую и печатю утверждаю. Дана в Новосербии в шанце Новомиргородском июня 6 дня 1756 году.

*В подлинном подпись таков: Иван Хорват;
Генеральной писарь Василей Соколов.*

место печати

С подлинного сводил иеромонах Иосиф, всех пасек начальник.

ДАХО. ф. 14, оп. 1, спр. 107, арк. 2-3 зв.

Примітка: останній документ фіксує найбільш ранні факти спустошення лісів на території краю. Щодо звернення архімандрита Зосими, Новоросійська губернська канцелярія відповідно до плану роздачі земель 1764 року не могла найти належних підстав для виділення землі під пасіку (планом такий вид роздачі не передбачався). За ордером Язикова, як виняток, земському комисару доручалося оформити виділення землі під один двір (там же, арк. 4). Подальші обставини цієї справи не відомі, лише у щоденниковий запис одного з місцевих священиків повідомляє, що у зв'язку з указом про відбір у казну монастирських земель, в останніх числах жовтня 1786 року з Печерської Лаври до Плоского байраку було надіслано монаха Артемона, яким і розпродано всю монастирську пасіку (Летописные заметки о событиях в Новороссии // Киевская Старина, 1890, № 3, с. 62).

Відомості 1783 року про дачі з лісками, роздані у Новоросійській губернії колишнім губернатором М.Язиковим

Ведомость Новороссийской губернии с показанием дач, розданных бывшим губернатором г ^{ном} генерал майором и кавалером Николаем Даниловичем Язиковым, на коих небольшие лески имеются, сочинена июня 1 дня 1783 ^{го} года			
в каких уездах и округах	сколько десятин земли	при каких урочищах	когда отведено
Крюковского уезда в округах:			
<i>Вершацком</i>			
госпожи надворной советницы Араповой слободской	156	при речке Чутке	1782, февраля 20
ее ж под пашну и лес	125	на овраге Каевом	1779, сентября 14
г ^{на} генерал майора и ковалера Язикова слободской	832	при речке Чуте	1782, декабря 23
<i>Цыбулевском</i>			
г ^{на} генерал майора и ковалера Язикова слободской	1300	при вершине речки Сухого Ингульца	1782, декабря 23
Елисаветградского уезда в округах:			
<i>Грузком</i>			
майора Бутовича слободской	750	при речки Сугаклеи Лозоватой	1781, января 1 ^{го}
<i>Аджамском</i>			
г ^{на} бригадира князь Стратимировича слободской	1740	при вершине оврага Ключникова	1783, января 13
<i>Мошоринском</i>			
недоросля Дмитрия Золотницкого слободской	676	при речке Бешке	1783, марта 30

капитана Прокоповича слободской	732	при овраге Писаревом	1783, генваря 24
Вуковарском			
лейб гвардии сержантов Николая и Алексея Ушаковых слободской	624	при речке Болтышке	1783, мая 1 ^{го}
Канижском			
г ^{на} коллежского советника Нелюбова слободской	1560	при овраге Дедовом	1783, апреля 9 //
майора Аврамова под лес	130	на вершине оврага Гайдамацкого	1782, июня 1
Ольвинопольского уезда в округах:			
Добрянском			
подпоручицы Воробьевой слободской	1500	при вершине оврага Стенковатого	1778, мая 23
майора Величковского слободской	3000	при вершине речки Доброй	1777, декабря 14
его ж слободской	1500	при той же речке	1778, апреля 16
Тишковском			
прапорщика Гулевича слободской	360	при вершине оврага Липняжки	1783, марта 31
Плетенотаилицком			
полнера Ивана Аникеева слободской	720	при вершине речки Виси	1782, марта 17
Новомиргородском			
майора Станковича слободской	720	при вершине оврага Еремина	1783, марта 23
Надлацком			
капитана Жаховского слободской	624	при речке Виски по течению с правой стороны	1781, июня 25
Калниболотском			
порутчика Ивана Плавшича слободской	312	при овраге Шияновом	1781, ноября 12
Виском			
прапорщика Диордияшенка слободской	720	при речке Виси по течению с левой стороны	1783, мая 1 ^{го}
Под казенными лесами:			
Чутой	6000		
Черным	9000		

Подлинную подписал секунд майор и губернской землемер Гаврила Радулович.

ДАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 202, арк. 4 і зв. Копія.

Примітка: приведена відомість не містить назв лісів та їх обсягу в десятинах, які губернською канцелярією не фіксувалися. В той же час, за назвами урочищ та пізнішими відомостями про ліси можна отримати певне уявлення про їх розташування. Ми не маємо конкретної інформації також про подальші заходи з повернення незаконно розданих лісових ділянок у казенне відомство. Деякі із згаданих дач, як свідчать пізніші реєстри з хронологією роздачі земель, так і залишилися у володінні окремих із перерахованих власників. Характерно також, що за кілька місяців перед укладанням відомості до Новоросійської губернської канцелярії надійшла персональна вказівка князя Г.Потьомкіна про відведення не просто ліска, а цілої половини одного з найбільших – Чутянського лісового масиву – у безпосереднє володіння тогочасного канцлера О.Безбородька². Щодо іншої половини, до кінця цього ж року не забарилося і наступне розпорядження, про що свідчить назва відповідної справи 1783-1784 років (на жаль втраченої): "Об отдачи его светлости князю Потемкину лесов Чуты, Черного и лежащей около тех лесов в пуге земли, тож и об отдаче его ж светлости леса Нерубая с землею" (ДАДнО, ф. 1684, оп. 2, спр. 567, п. 1545). Правда у володінні останнього зазначені ліси перебували недовго і вже через кілька років були передані у казенне відомство.

Відомості про казенні ліси правобережних повітів Катеринославського намісництва, укладені в 1793-1795 роках відповідно до вимог опису лісів у Південній смузі Росії
Ведомость Елисаветградского уезда казенных лесов Черного и Чути, учинена июля "29" дня 1793 года

² Дослівно зміст вказівки Потьомкіна, наданої 4 лютого 1783 року, зводився до наступного: "По вступившему ко мне от господина генерал-майора и кавалера Безбородки прошению, поверенному от него Херсонского пикинерного полку господину полковнику Синельникову предлагаю сей канцелярии отвести из лежащего в Елисаветградской провинции в куте лесу, называемого Чуты при вершинах балок Чутки и Чернечьего яру, Тонконоговки и Говнянки три тысячи десятин земли и отмежевав формально для вечного и потомственного его господина генерал-майора Безбородки владения дать план и межевые книги". (ІР НБУВ, ф. 42, спр. 276, арк. 66).

№	звание казенных лесов и в каких местах и урочищах состоят	сколько под каждым мерою земли				по численности земли		какие в тех лесах произрастают деревья и на что способные	окопаны ли рвами, под каким наблюдением находятся, обмежованны ли и отделены ли на годовые лесосеки		
		в длину		в ширину		десятины	сажени				
		версты	сажени	версты	сажени			какой вышины	какой в отрубе	толщины	
1	лес называемой Черной состоит в округи казенного селения Цибулевского в урочищах при вершине реки Ингула по правую сторону, в коем простирается речка Чернолеска и упадет во оную же реку Ингулец во оном лесе под Чернолескою поляною	13	=	11	300	7248	=	дубина грабына кленина берестина липина осычина	3 ½	4	в нем произрастают деревья на корабельное и домовое строение способные
		=	=	=	=	340	=	в садах имеющихся в сем лесе состоят родючии деревья яблони, груши, кислицы, слива и красной дерен да малорослой лес на оплоты и другие мелкие работы способной: орешина, ивина, ясенина, чернокленина, свидина, бруслина, глодина, тернина, шепшина и бузына	ж.	т.	
2	лес называемый Чута состоит в округи казенного селения Вершацкого в урочищах при речках Ирклейце, Тонконоговки и оврагах Бештинового и Корнилокуцкого	7	300	6	=	2726	=	дубина грабына кленина берестина липина осычина	3 ½	4 ½	в нем произрастают деревья на корабельное и домовое строение способные
								в садах состоящих в сем лесе имеются родючии деревья яблони, груша, кислицы, сливы да малорослой на оплоты и другие мелкие работы способные: орешина, ивина, ясенина, чернокленина, свидина, бруслина, глодина, тернина, шепшина и бузына	3	1 ½	

Елисаветградский уездный землемер подпоручик Иван Горбаненко;
Елисаветградского нижнего земского суда сельской заседатель,
отставной казацкий полковой атаман Иван Паламарев.

ДАХО, ф. 51, оп. 1, спр. 244, арк. 38-39

Ліси Чорний і Чуґа та їх околиці на частині Генерального плану Єлисаветградського повіту з 2-х верстового межового атласу 1833 року (РГАДА, ф. 1356, оп. 1, д.6503)

**Ведомость Елисаветградского уезда с показанием в округах казенных
сколько в каком состоит буераков, значит под сим декабря "1" дня 1793 года**

№	звание боераков и в каких округах и урочищах состоят	сколько под каждым мер земли				по численности земле-		какие в тех буераках произрастают деревья и на что способные	какой вышины	какой в отрубе	толщины	окопаны ли рвами, подчим наблюдением находятся, обмежованны ли и отделены ли на годовые лесосеки		
		в длину	в ширину	десятины	сажени	десятины	сажени							
		версты	сажени	версты	сажени	десятины	сажени							
1	в округе Вершацком: 1 ^й . Большой Должок при урочище оврага Большаго Должка	-	480	-	360	70	1058	во оных боераках лес произрастает мелкой дровяной яко то:				оные боераки обмежованы, под наблюдением состоят того селения зборной избы, от коей определен лесничей, рвом не окопаны		
	2 ^й . Мамотовской при урочище аврага Мамотовского	1	8	-	240	54	1900	дубина	-	-				
	3 ^й . Вьенниковой при урочище аврага Вьенникового	1	98	-	352	94	1188	кленина	-	-				
	4 ^й . Косминовой, он же и Григорьев при урочище аврага Косминового	1	270	-	370	81	670	берестина	-	-				
	5 ^й . Малой Должок при урочище аврага Малого Должка	-	350	-	150	21	2100	орешник	-	-				
	6 ^й . Цылюриковой при урочище аврага Цылюрикова	-	350	-	300	39	1400	липина	-	-				
2	округе Иванковском: 1 ^й . Стукаловой при урочище аврага Стукалового	2	-	-	319	97	918	на оплоты и другие малые работы способный, а есть часть – изрубленные, есть и подгорелые, в них толщины	1 ½	1 ½		оные боераки обмежованы, под наблюдением состоят того селения зборной избы, от коей определен лесничей, рвом не окопаны		
	2 ^й . Назарчиной при урочище аврага Казарчинова	1	312	-	290	115	300	терновник	-	-				
3	округи Мошоринской: 1 ^й . Требинской при урочище аврага Требинского	2	160	-	230	9	1544	во оных боераках лес мелкой дровяной:					из оных боираков окопаны рвом Верблюжской и Зарудной, под наблюдением каждой округи зборных изб, от которых определены и лесничии и оные обмежованы	
	2 ^й . Писаревой при урочище аврага Писаревого	1	48	-	250	37	2160	дубина	-	-				
4	округи Староаджамской: 1 ^й . Зарудной при урочище аврага Зарудного, он же Писарев	1	240	-	420	145	452	берестина						из оных боираков окопаны рвом Верблюжской и Зарудной, под наблюдением каждой округи зборных изб, от которых определены и лесничии и оные обмежованы
	2 ^й . Лиховой, он же и Головков при урочище аврага Головкового	1	-	-	300	57	344	кленина						
5	в округе Вершинокаменской: 1 ^й . Верблюжской при урочище речки Вершины Верблюжки	-	400	-	300	29	581	липина				из оных боираков окопаны рвом Верблюжской и Зарудной, под наблюдением каждой округи зборных изб, от которых определены и лесничии и оные обмежованы		
								терновник						
								глодина						
								шипшина						

6	Бугского казачьего полку округа села Дицовки 1 ^й . Гутницкой при урочище речки Вершины Ирклейца 2 ^й . Чернечей при урочище аврага Тонконоговского	1	260	-	350	48	673	во оных боераках лес произрастает, деревья дубина, грабина, кленина, берестина, липина, мелкой орешник, терновник, шепшина, глодина, во оных же дубина вышины и толщины:	2	2 ½	обмежованы под наблюдением Бугского казачьего полку сотника Колесникова, рвом неокопаны, на карабельное строение неспособные
7	Бугского казачьего полку округа села Михайловки 1 ^й . Плоской при урочище речки Вершины Ингульца	2	370	1	200	384	420	В оных боераках произрастает лес: дубина кленина берестина	3 2 ½ 1 ½	4 2 1 ½	енные боераки частью годны и на карабельное строение из оного состоит Плоской в ведомстве сотника Колесникова, а последние адмиралтейской слободы начальника
8	округа адмиралтейской слободы Богданки 1 ^й . Кругликов при урочище аврага Богданского 2 ^й . Должок при урочище аврага Должка, кой упадет в речку Богданку	2 1	- 130	1 -	- 400	204 94	376 1170	глодина, кленина, терновник и протчее дерево годящее на оплоты и другие мелкий работы, из оных же в боераке Кругликовском сад, яблони и кислицы			

Землемер подпоручик Иван Горбаненко.

ДАХО, ф. 51, оп. 1, спр. 244, арк. 51-55.

Ведомость о лесах Новомиргородского уезда, состоящих в округах казенных селений с показанием окружной и плоскостной их меры, числа учрежденных лесосек, также какого рода, вышины и толщины дерева

(додано до рапорту в межову експедицію Катеринославського намісництва від 4 березня 1795 року)

№ по плану	звание округов казенных селений и боераков	окружная мера		плоскостная мера		число лесосек	какого рода, вышины и толщины дерева
		верст	сажен	десятин	сажен		
селения Надлацкого							
1	боерак Бондарев	-	389	2	2280	1	лес дуб, берест, осина, липа вышиною самого большого дерева 2 сажени, толщиной 1 дюйм, промежду сим есть кустарники терн, шестая часть остается для назначения рощи и окопана должна быть
2	боерак Свиной	1	270	10	1520	2	
3	боерак Дорофеевской	2	35	6	2260	1	
4	боерак Коновалев Яр	-	280	1	1450	1	
5	боерак Разбойной	-	434	2	300	1	
6	боерак Разбойной	1	229	5	320	1	
7	боерак Висковской	-	430	2	1678	1	
8	Итого:	9	462	46	1411	10	
селения Петроостровского							
1	боерак Петроостровской	1	305	8	600	1	лес дуб, черноклен, берест, осина, граб, липа, вышины две сажени, толщины полтора дюйма, промежду сего есть кустарник терн
2	боерак Долгенькой	1	264	6	730	1	
3	боерак Петроостровской	2	268	20	1350	2	
	Итого:	4	337	35	280	4	
селения Скелевого							
1	боерак Лупиев	3	233	71	900	11	дуб, граб, берест, черноклен, осика, липа вышины 4 сажени, толщины 4 вершка, промежду сего есть арешник, глос, терн, гордина, свидина, третья часть остается для заказной рощи и окопана должна быть рвом
2	боерак Попов	3	300	83	3	11	
3	боерак Радутной	1	351	11	266	2	
	Итого:	8	384	165	1169	24	

	селения Канижа						
1	вершины реки Ингульской	3	216	74	68	11	лес дубовой, лесковой, кленовой, осиновой, липовой, грабовой, терн вышиной самой большой от одного до двух аршин, толщиной от одного до полтора дюйма, шестая часть рослого леса отделена для заведения рощи и окопана рвом должна быть
2	боерак Савчин	1	360	15	200	2	
	Итого:	4	76	89	271	13	
	селения Плетеного Ташлыка						
1	боерак Безименной	4	150	46	978	8	лес дубовой, берестовой, ясеновой, грабовой, кленовой, осиновой, липовой вышиной самой большой два сажени, толщиной в полтора дюйма, промежду ним есть кустарники: терн, лещина, полевые вишны, третья часть остается для защитной рощи и окопана должна быть рвом
2	боерак Чумацкой	1	250	16	1740	3	
3	боерак Маноилов	1	479	23	1352	4	
4	боерак Круглой	1	180	16	1202	3	
5	боерак Безименной	-	316	1	1812	1	
6	боерак Маноилов	2	269	33	2000	4	
7	- // -	2	126	28	1185	4	
	Итого:	12	291	167	669	27	
	селения Коробчина						
1	боерак Лебединский	2	344	24	1658	5	лес берестовой, лесной, чернокленовой, арешник, терновник, вышины самой большой два аршина, толщины от одного до полтора дюйма
	Итого:	2	344	24	1658	5	
	селения Мартонош						
1	боераки Еремины	5	220	82	2056	11	лес дуб, клен, берест, осина вышины само большой 4 сажени, толщины 3 дюйма, промежду сего есть кустарники: дерн, орешник; четвертая часть остается для заказной рощи и окопана должна быть
2		-	450	2	2380	1	
3		5	430	39	1636	8	
4		1	98	5	348	1	
5		4	121	35	462	7	
	Итого:	19	262	166	616	28	
	селения Грузкой						
1	боерак Грузкой	2	142	22	2310	2	лес дубовой, чернокленовой, берестовой, глодовой, ареховой вышины самое большой от двух до трех сажень, толщиной три дюйма
	Итого:	2	142	22	2310	2	
	селения Злынки						
1	боерак Росоховой	5	205	100	2002	16	лес дубовой, берест, клен, липа, терновник, брусничник, полевые вишны вышиною самой большой до двух сажней, толщиной один вершок, шестая часть остается для заказной рощи и окопана должна быть рвом
	Итого:	5	205	100	2002	16	
	селения Виси						
1	боерак Должок	5	86	69	364	12	в сих боераках дуб, берест, черноклен, клен, осина, липа толщиной от двух до трех вершков, вышиною от двух до трех сажней, промежду сего есть много липа, лещина, дерн, глод, бузина, жостер, мало дикие груши, яблони
2	боерак Кудрин	6	393	68	1710	11	
3	боерак Глухой	1	278	13	1090	3	
4	боерак Вершина речки Виси	1	261	11	1295	2	
5		1	63	8	1730	2	
6		-	260	1	360	1	
7	боерак Глухой	-	394	1	1780	1	
8		-	440	2	1344	1	
9	боерак Остроухов	1	25	9	920	2	
10	боерак Редул	1	80	6	1376	1	
11	боерак Почтарской	-	252	1	1247	1	
12		-	299	2	370	1	
13	боерак Чумный	4	409	54	1343	8	
14	боерак Редул	-	390	3	790	1	
	Итого:	27	355	155	2161	47	
	А всего в уезде:	103	85	1010	1311	183	

Подленную подписал землемер секунд майор Иван Пиварович.

ДАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 243, арк. 12-13; спр. 244, арк. 59, 61, 64, 67, 70, 73, 74, 79, 85, 88. Вытяг.

**Описание лесов в полосе Полуденной, которая имеет свое положение
Екатеринославская губерния в Херсонском уезде.**

1^е.

При городе Береславе состоящая леса при берегу реки Днепра по течению справа стороны в низменном месте понимающего весною водою, которой рослой мягкой лес вербовой и осокоровой состоял неопустошен, а состоят мелкия лозовыя кустарны/ку/ в разных местах, которого числом триста сорок семь десятин, а по окружности впредь может быть вербового и осокорового на девятнадцать верст, в которой лес для допущения оного полного ево возраста для въезду жителям запрещен.

2^е.

В казенной деревни Шведской колонии состоящая леса в Полуденной полосе при реке Днепре по течению справа стороны в низменном месте понимающего весною водою, где состояло вербового лесу и отчасти осокорового, которой опустошен, а имеется мелкой лес, лозовые кустарны/ку/ и отчасти вербового и осокорового толщиной до трех и четырех вершков, коего состоит двести сорок четыре десятины, а по окружности впредь может быть на восемь верст состоящего леса по разным местам, в которой лес для допущения ево полного возраста въезд запрещен.

3^е.

Остров Каирской лежащей в Полуденной полосе при реке Днепре слева, а рек Конской справа в низменном месте понимающего водою // весняным временем состоящей во общем владении жителей города Береслава и казенных поселян Шведской колонии, в коем отведено лесосеки посредственного лесу вербового и лозового кустарнику по тридцати частей, которой лес второй стати в разных местах вербовой и осокоровой состоит толщиной до трех и четырех и пяти вершков, которого лесу состоит с лозовыми кустарниками семсот двадцать пять десятин в разных местах и немного лесу вербового и осокорового опустошенного по окружности впредь может быть до двадцати семи верст и для лутшаго оного лесу для допущения настоящего его полного возраста учинено для рубки запрещение.

4^е.

В казенном селе Марьянском в Полуденной полосе состоит по реке Мокрой Терновки в разных местах лесу грушевого и в том четыреста пятьдесят дерев толщиной от двух и трех и четырех и пяти вершков, вышиною от двух и трех и четырех сажень.

6^е.

В том же Марьянском в Полуденной полосе состоит мелкого лесу тернового кустарнику три десятины четыреста тридцать девять квадратных сажень, которой для рубки запрещен и окопан рвамы. //

7^е.

Пустошь казенного ведомства лежащая при реке Днепре слева и реки Конской справа в Полуденной полосе второй стати лесу посредственного вербового и отчасти осокорового и лозового кустарнику состоит двести восемьдесят десятин толщиной имеется до трех и четырех вершков и по окружности состоит оного лесу в разных местах до шести верст.

8^е.

Пустошь казенного ведомства в Полуденной полосе при реке Днепре слева и реки Конской справа и реки Быстрина слева, лесу никакого неимеется и вовсе опустошен, а впредь может быть вербового и осокорового до возраста его, до двухсот сорока десятин. Ныне имеется мелкого лесу лозового и кустарнику до тридцати десятин.

Землемер порутчик Иван /Підпис/.

ДАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 244, арк 27 і зв, 100.

Примітка: останній документ не містить ознак часу його створення, але судячи з загального датування справи, з якої його залучено (1792-1793 роки) та відмінностей у характері опису, він може стосуватися навіть більш ранніх років, ніж попередні.

Опис лісів Південної смуги Росії, до якої відносилося Катеринославське намісництво, мав бути проведений відповідно до указу 1786 року про запровадження проекту Уставу про ліси. Але у зв'язку з початком російсько-турецької війни, на теренах краю його було здійснено лише після завершення війни. Серед матеріалів переглянутих справ Херсонського губернської креслярні нами не виявлено тогочасних описів лісів у Катеринославському та Олександрійському повітах, які після реформи губернського устрою 1802 року очевидно залишилися в Катеринославі, у віданні якого в частині управління лісами вони на той час перебували. Щодо опису лісів новоприєднаних територій у межиріччя Бугу і Дністра, у 90-х роках вони не проводилися і до цього питання тут повернулися лише з 1806 року після виявлення цілої низки зловживань з використанням та привласненням державних лісів (ДАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 591, 642, 1802).

Стосовно тогочасної характеристики лісів Очаківської землі, певної уваги заслуговує їх опис з праці А.Мейєра 1794 року: "Мелкорастущий дуб, липа, граб и ясень составляют главную породу дерев, произрастающих в Очаковской земле. Вершины прилегающих к Днестру и прочих лошин совсем усеяны сим лесом, которой при всем том неспособен на употребление больших строений. Однакож как вершины Сухаго Куянлыка, Маловатой и Токмажика, так и пространство между Дубосар или Думбазара и деревнею Гаянь, места от Ставровой до почты, и при Днестре около Спеи наполняются дубняком годным на заборы и разные домашние изделия. Византийская тополь или рай находится только по Днестру и составляет для тамошних жителей природную межу, отделяющую их сады. Сие дерево по причине красоты своей как молдаванами, так и армянами и турками толико почитается, что не только в домах, но даже ниодного нет почти над гробнаго камня, на котором

бы не иссечено его изображение. Оно весьма легко может быть размножено отделением и врыванием в землю его сучья. Страна лежащая несколько по ниже на стороне Бендер // изобилует на семдесят верст промеж своих камышей лозою, дубом, осокорью, ясеню, калиною, и годно на строение ольхою.

Кодымская часть произрастает во изобилии степные и дикие персики, и солодовый корень, лощина Бырнус степныя вишни, Днестровския лощины земляные орехи и ежевику, берега реки Буга степныя же вишни и высокорастущую морскую капусту, а острова Днестровские дикия яблоки, груши, послен, и вороньи ягоды, благовонная жимолость, перевезенная сюда из Вессарабии, находится во всех деревнях по Днестру между плетнями сельских огородов.

Исключая сии деревья вся степь изобилует терновником, служащим в Екатеринославском наместничестве на делание плетней и кнутовищ, и на занозы для ярмов; глудником, трех родов шипчиною, дереном, и зиноватью, или по настоящему синовником (Повественное, землемерное и естvosловное описание Очаковския земли, содержащееся в двух донесеньях и сочиненное Андреем Мейером, Херсонскаго гранодерскаго полку подполковником, и трех ученых в России обществ членом. – В Санкт Петербурге печатанно с дозволения Управы благочиния у И.К.Шнора 1794 года. – с. 115-117).

Витяз з відомостей про ліси за економічними примітками до опису правобережних повітів Новоросійської губернії 1798 року

№ дачі	Назва поселень та пустошей, в окрузі яких згадується земля під лісовими угіддями ³	лісу десятин	Характеристика лісів за економічними примітками до опису 1798 року
Новоросійський уезд			
1	градская выгонная земля г. Екатеринослава	50	лес мелкой дубовой и разного рода
2	остров Становой князя Прозоровского	60	кустарник лозовой
3	казенные село Сухачевка и деревня Диевка	300	земля при берегу Днепра с дубовым мелким лесом и лозовым кустарником
4	село Краснополь деревня Малая Васильевка	генерал лейтенанта Иосифа Хорвата 100 20	лес дровяной и мелкой дубовой и фруктовые деревья
5	пустошь Сухая коллежского ассесора штаб лекаря Карла Роде	80	лес дровяной и мелкой дубовой, и разного рода фруктовые деревья
7	казенные села лощманские Каменка и Старые Койдаки	30	малыми частями лес мелкой дубовой и разного рода
8	колония Ямбургская	40	лес мелкой дубовой и разного рода
9	казенное село Волоское	100	лес мелкой дубовой и лозовой кустарник
11	деревня Алексеевка генерала лейтенанта Хорвата	92	лес мелкой дубовой и лозовой кустарник
12	село Звонецкое его ж, Хорвата	64	лес дровяной дубовой и мелкой разного рода
13	село Солоненькое его ж, Хорвата	4	лес дровяной дубовой и мелкой разного рода
14	село Николаевка генерал майорши Авдотьи Синельниковой	45 1400 _{сж}	лес дровяной дубовой и мелкой разного рода
15	деревня Войсковая ее ж Синельниковой	230	лес и трава родятся средственно
16	деревня Вовнигская генерал фельдмаршала Петра Румянцова Задунайского наследников	300	лес дровяной дубовой и мелкой разного рода
20	деревня Привольная статск. советницы Шляхтиновой	7	лес мелкой разного рода
21	село Петровское коллегского ассесора Папчинского	-	имеется кустарник терновой
24	село Ивановское губ. секретарши Семперовичевой	10	имеется кустарник терновой
25	казенные села Каменское, Третузово, Карноуховка и Тарамское	200	лес мелкой, разного рода терновой кустарник
26	казенное село Романково и деревня Аулы	100	лес мелкой дубовой и разного рода
27	село Сошиновское и пустошь Савранская генерал майора Якова Шошина	85	лес на берегу Днепра и в оврагах дубовой дровяной и мелкой разного рода
28	сельцо Новопокровское надворнаго советника Семена Турковского наследников	100	лес на берегу Днепра и в оврагах дубовой дровяной и мелкой разного рода и деревья фруктовые

³ За особливостями тогочасного обліку до лісових угідь відносились і ділянки з садом (садовиною). Тому останні включені до витязу з безпосередніми згадками про ліси. При відсутності характеристики лісових угідь, повторено відповідний опис останньої з попередніх "лісових" дач, виділений у тексті курсивом. Приведено також земельні дачі, де за економічними примітками згадується про ліс без виділення його площі (переважно це стосується Тираспільського повіту). Номери дач за описом 1798 року, за виключенням чотирьох дач у Херсонському повіті (№№ 21-24), повністю співпадають з їх нумерацією за Генеральним планом Херсонської губернії 1806 року.

29	сельцо Никитовская Щуровка полкового есаула Никиты Высоцкого	100	лес дровяной, фруктовые деревья
30	сельцо Герасимовна Щуровка капитана Григория Губенка	200	лес при берегу Днепра вербовой и частью лозовой, потом ретко и в оврагах дровяной дубовой и мелкой разного рода и фруктовые деревья
31	казенное село Новогригорьевское, солдатское	241	лес дровяной и мелкой разного рода и фруктовые деревья
36	деревня Прасковиевка дворян Леонтовичевых	2	в Прасковеевке терновой кустарник
38	сельцо Грушевка прапорщика Никифора Рудицина	2	<i>терновой кустарник</i>
49	сельцо Каменноизобилровка поручицы Ломиковской	140	лес дровяной дубовой и мелкой разного рода
50	село Федоровка графини Устиньи Сиверсовой	126	лес дровяной дубовой и разного рода мелкой
54	сельцо Игнатовка полковника Игнатия Гижицкого	40	<i>лес дровяной дубовой и разного рода мелкой</i>
55	сельцо Виноградово майора Ивана Коховского	164	лес дровяной дубовой и мелкой разного рода
56	колонии Хортицкая, Кронсвейде, Остров Хортицкой, Энгаге, Неенбург, Неендорф, Шингорст, Розентале	240	лес дровяной дубовой и мелкой разного рода, фруктовые деревья и виноград
57	село Любимое графини Катерины Скавронской	69	лес дровяной и мелкой разного рода и фруктовые деревья
58	деревни Разумова и Кирилова графа Разумовского	15	фруктовой регулярной вновь заводимой сад
	деревня Михайловка генерал майора Гудовича		лес дровяной дубовой и мелкой разного рода
59	сельцо Белинькое генерал фельдмаршала Михайла Каменского	508	лес дровяной дубовой и мелкой разного рода, фруктовые деревья
60	село Верхнетарасовское полковника Дмитрия Леслия /по купле от графини Браницкой/	50	лес дровяной вербовой, осокоровой и мелкой лозовой и фруктовые деревья
61	сельцо Тарасовка прапорщика Ивана Христофорова	100	лес дровяной вербовой, осокоровой и местами лозовой
62	деревня Верхняя Архангельская майора Клейна	100	лес вербовой, осокоровой, мелкой лозовой и фруктовые деревья
63	деревня Нижняя Архангельская поручика Панкратьева	100	
64	пустошь Перебоинская генеральши Синельниковой	556	лес дровяной вербовой, осокоровой и мелкой лозовой
65	пустошь Варавинская казенного села Томаковки	400	
66	село Грушевка коллежского ассесора Леонтия Фалеева	500	лес дровяной вербовой, осокоровой и мелкой лозовой
67	деревня Любикут коллежского секретаря Савицкого	2	терновой кустарник
69	сельцо Семеновское капитана Семена Белицкого	2	терновой кустарник
71	пустошь Келебердянская Любови Мордвинкиной	-	на ней опустелой сад
76	деревни Городище и Красная Григорьевка графа Чернышева	2700	множество фруктовых деревьев, лес дровяной вербовой, осокоровой и мелкой лозовой
77	сельцо Аннинское Нечаянное майорши Анны Нечаевой	150	лес дровяной вербовой, осокоровой и мелкой лозовой и фруктовые деревья
78	казенная деревня Новопавловская, солдатская	550	часть Луга, именуемого Святою Плавнею: в нем лес дровяной вербовой, осокоровой и мелкой лозовой и фруктовые деревья
79	казенное местечко Никополь	1800	лес дровяной осокоровой, мелкой лозовой и фруктовые деревья
80	пустошь Мамайсурская казенных сел Знаменки, Водяной и деревни Каменной в уезде Перекопском	400	лес вербовой, осокоровой и мелкой лозовой
81	деревня Сулицколиманская генерал майора Ивана Неплюева	2000	лес дровяной вербовой, осокоровой и мелкой лозовой и фруктовые деревья
82	село Покровское и деревни Капиловка и Александровка княгини Вяземской	9800	лес дровяной вербовой, осокоровой и мелкой лозовой и фруктовые деревья
83	казенное село Шолохово	5	небольшая часть фруктового дерева и тернового кустарника
84	сельцо Алексеевское секретаря Алексея Путилина	2	терновой кустарник
129	село Ивановское и деревня Новиньяка Ивана Руденка	24	регулярных плодовых два сада
131	сельцо Марьинское надв. советника Хальчевского	2	лес мелкой дубовой и разного рода
132	деревня Боровсковка майора Ивана Боровского	2	лес мелкой дубовой и разного рода
133	сельцо Ивановка капитанши Марьи Стояновой	2	лес мелкой дубовой и разного рода
134	сельцо Булацелевское и майора Булацеля	2	<i>лес мелкой дубовой и разного рода</i>

135	казенные села Домоткань и Пушкаревка	50	лес мелкой дубовой
136	пустоши Буркатская и Огребина Ивана Руденка	27	лес дровяной дубовой и фруктовой сад
137	пустошь Привольная майора Афанасия Булацеля	20	лес дровяной дубовой
138	пустошь Косминина прапорщицы Яковлевой	25	лес дровяной дубовой
139	пустошь Марьина капитанши Марьи Стояновой	30	лес дровяной дубовой
147	сельцо Аннинская забора надв. советника Бродского	5	лес дровяной дубовой и мелкой лозовой
148	сельцо Гегеловка порутчика Николая Гегели	5	лес дровяной дубовой и мелкой лозовой
149	казенные села Днепровокаменка и Капужина	100	лес мелкой разного рода и кустарник лозовой
150	сельцо Рядовое капитана Ивана Гегели	5	лес мелкой
151	деревня Зосимовка порутчика Федора Зосимовича	5	лес дровяной и мелкой
152	сельцо Корнилонаталино Корнилия Прокоповича	5	лес мелкой
153	сельцо Акимовка и деревня Ульяновка Борсуковых	40	лес дровяной дубовой и мелкой разного рода
154	сельцо Бельченково коллегского ассесора Ивана Бельченкова	5	господской дом с тремя регулярными и иррегулярными садами
155	деревня Андреевка надв. советника Бродского	2	лес мелкой
157	деревня Вершиносамотканская карнета Потоцкого	4	лес дровяной дубовой и мелкой разного рода
158	деревня Александровская Самоткань ротм. Потоцкого	4	
159	деревня Ивановская Самоткань майоров Потоцких	4	
164	сельцо Ивановск надв. советника Бродского	2	терновой кустарник
188	деревня Сергеевка генерал лейтенанта Голицына	4	лес мелкой терновой
189	село Веселотерновское статск. советника Шляхтина	110	лес мелкой терновой кустарник
190	сельцо Павловка капитанши Солодовниковой	25	мелкой лес, терновой кустарник
191	деревня Семеновка войск. товарища Климовского	3	лес мелкой терновой кустарник
230	деревня Карловка майора Ивана Ланга	30	лес дровяной и разного рода мелкой
231	сельцо Ивановка дворянина Смородского	6	лес разного рода
232	деревня Васильевка прапорщика Глухачова	2	лес мелкой дубовой
233	сельцо Николаевское порутчика Николая Гегелы	38	лес мелкой дубовой
234	сельцо Волчьи Боераки Матроны Полозовой и деревня Галагановка прапорщика Галаганова	45	лес дровяной и мелкой разной и фруктовые деревья
235	сельцо Варваровка порутчицы Соколовой	45	лес дровяной и мелкой
236	казенное село Лиховка	60	лес мелкой
237	пустошь Майгурова прапорщика Андрея Себова	4	лес дровяной и плодovitый фруктовый сад
241	сельцо Соколовское генерал-майора Балабина	50	лес дровяной мелкой дубовой и разного рода
242	село Байдаковское майора Ивана Байдака	10	лес дровяной и мелкой
245	деревня Михайловка дворян Золотничких	5	лес мелкой
247	сельцо Степановское титул. сов. Ивана Пугачевского	5	дровяной мелкой дубовой лес
248	деревня Новостепановская майора Пугачевского	12	лес дровяной мелкой дубовой и разного рода
253	пустошь Липова местечка Мишуриногора	2	лес дровяной мелкой дубовой и разного рода
254	сельцо Дерезоватое порутчика Якова Волка	50	лес дровяной мелкой дубовой и разного рода
255	деревня Катериновка порутчицы Устимовичевой	35	лес дровяной мелкой дубовой и разного рода
256	сельцо Верхнее Каменистое довы Устимовичевой	10	лес дровяной мелкой дубовой и разного рода
257	деревня Прохоровка дворянина Федора Савенка	15	лес дровяной дубовой и разного рода
259	сельцо Бобырево майорши Настасьи Бобыревой	5	лес дровяной дубовой и разного рода
260	село Одобашевское бригадира Одобаша детей	15	лес дровяной дубовой и разного рода
263	казенное местечко Мишурин Рог	20	лес мелкой разного рода
264	пустошь Должок и Паничева вдовы Устимовичевой	40	лес дровяной и мелкой
265	пустошь Росоховата порутчика Пугачевского	5	лес мелкой
266	деревня Александропавловка Павла Леонтовича	6	лес мелкой
267	деревня Орлова Балка дворянина Левченка	16	лес мелкой
268	деревня Анновка порутчика Плахотного	4	лес мелкой
272	сельцо Плоское порутчика Акима Аврамова	30	лес дровяной и мелкой
273	деревня Крутенка порутчика Линенка	7	лес дровяной и мелкой
274	сельцо Ясиноватое капитана Петра Пугачевского	20	лес мелкой

275	деревня Шутовка дворянина Ивана Шутя	1	лес мелкой
277	сельцо Лиман порутчика Герасима Лауданского	8	лес дровяной и мелкой лозовой
278	казенные села Дириевка и Куцоловка	200	сенные места с лозоватым кустарником
279	деревня Парная значкового товарища Величка	20	лес дровяной разного рода
282	сельцо Троицкое колл. ассесора Макаретова	63	лес дровяной разного рода и мелкой лозовой
283	казенное село Плахтеевка	10	лес дровяной разного рода и мелкой лозовой
285	сельцо Млины генерал майора Семена Пищевича	63	лес дровяной и мелкой
286	сельцо Купьеваха ротмистерши Паринной	10	
287	деревня Богатая Троицкая Ивана Троицкого	10	лес мелкой
288	деревня Троицкая генерал майора Балабина	40	лес дровяной и мелкой
289	деревня Владимировка ст. советника Золотницкого	40	лес дровяной мелкой
290	село Николаевка Анны Остроградской-Гавриловой	50	лес дровяной и мелкой
291	сельцо Купьеваха вдовы Ульяны Араповой	50	
292	сельцо Емельяново секунд майора Набадьева	10	лес дровяной и мелкой
293	село Хорошево дворян Леонтовичевых	323	лес дровяной разного рода и имеются дикие плодовые деревья
294	сельцо Александровка Анисии Тейльсовой	8	лес дровяной и мелкой
295	казенное село Попельнастое	40	лес мелкой
298	сельцо Федоровка капитана Федора Майбороды	5	
299	сельцо Княжие Боераки ст. советника Шароя	10	лес дровяной и мелкой
303	село Никифоровка кадета Никифора Татаринова	2	господской дом с фруктовым садом
	Итого	25158	
<i>Елисаветградский уезд</i>			
6	под садом майора Бороткина	5	сад фруктовой
9	деревня Масляниковка Ивана Масляникова	8	фруктовый изобильный сад
43	сельцо Балашовка капитана Мясникова	-	местами мелкой терновой кустарник
61	деревня Петрикеевка капитана Радойчина	5	лес мелкой форостяной
65	казенное село Сентов	-	лес мелкой форостяной
68	казенное село Вуковарь	30	лес мелкий форостяной
69	казенное село Федварь	-	лес дровяной дубовой и липовой
76	пустошь порутчицы Дониной	4	лес мелкий форостяной
79	деревня Вершиносеверинка капитана Антонова	-	лес мелкой форостяной
80	пустошь ранговая капитана Михайлы Дони	4	лес мелкий форостяной
83	село Высокие Боераки майора Михайловича	-	лес мелкий форостяной
84	деревня Ульяновка майорши Марковичевой	10	лес мелкий форостяной
85	деревня Высокие Боераки порутчицы Дониной	-	лес мелкий форостяной
99	казенное село Знаменка ведомства адмиралтейского	-	лес мелкий форостяной
100	казенные деревни Руда и Богдановка адмиралтейского ведомства и при оных Черный лес	7884 498 _{сж}	лес растет по сим дачам разного рода дровяной и к корабельному строению годной: дубовой, кленовой, осиновой, ясенной, липовой, ольховой и частью сосновой, в сих лесах довольно есть крестьянских пасик; звери водятся: волки, медведи, кабаны дикие, козы, зайцы, лисицы, белки; птицы: тетервы, рябчики, куропатки и прочие мелкого рода; сей лес разделен пополосно, жители сим лесом не пользуются, кроме для домашнего обиходу валежником сухим
101	пустошь казенная под лесом казенным купленная от премьер-майора Лбова	208	лес строевой и дровяной, дубовой, кленовой и мелкой форостяной
102	казенное село Михайловка и пустошь под литерой D		лес мелкий форостяной
103	казенные деревни Новогригорьевка и Сердечна	150	лес строевой и дровяной, дубовой, кленовой, берестовой, липовой и мелкой разного рода форостяной
104	пустошь казенного села Нерубайки под литерой F	-	лес мелкий форостяной

106	казенное село Цыбулев	-	лес дровяной
107	казенное село Красное поле	5	лес дровяной
111	деревня Николаевка генерал лейтенанта Энгельгарда	-	лес мелкой
112	пустошь казенной лес Чута	2492	лес растет разных родов дровяной, на корабельное строение годной, дубовой, кленовой, ильмовой, вязовой, ясеневой, липовой и сосновой, в некоторых местах между лесом удобная земля к пашне и санным покосам
113	деревня Литвиновка капитана Якима Литвинова	-	лес мелкой форостяной
117	казенное село Вершач	-	лес дровяной и мелкой форостяной
118	деревня Сабросовка секунд майора Мережанова	38	лес дубовой, грабовой, строевой, дровяной и форостяной
119	деревня Чернечьа надворн. советницы Араповой	10	<i>лес строевой, дровяной и форостяной</i>
127	пустошь под лесом надв. советницы Араповой	-	лес дровяной и мелкой форостяной
130	казенное село Плоское	-	лес дровяной
131	пустошь под лесом Чутый графа Александра Безбородька	<u>2922</u> 1346 _{сж}	лес разного рода дровяной и к корабельному делу годной, как то: дубовой, ильмовой, кленовой, ясеневой, липовой, ольховой и сосновой; в лесах звери: медведи, волки, кабаны, зайцы и лисицы, птицы: тетерви, куропатки и прочие разного рода
134	казенное село Веселой Кут	-	лес дровяной и мелкой
140	казенное местечко Дмитровка	-	лес мелкой форостяной
142	деревня Васовка порутчика Иванова	-	лес мелкой
143	деревня Христофоровка прапорщика Добровольского	4	лес мелкой форостяной
145	деревня Константиновка капитана Харитонова	-	лес мелкой
146	село Хвощоватое генерал майора Медера	18	<i>лес мелкой</i>
147	деревня Петровка подполковника Угрича Требинского	8	<i>лес мелкой</i>
148	деревня Владимировка недоросля Золотницкого	6	<i>лес мелкой</i>
149	деревня Станишиновка майора Станишина	36	лес мелкой форостяной
150	казенное село Мошорин	-	лес мелкой форостяной
159	деревня Тимофеевка кол. ассесора Прокоповича	4	лес мелкой форостяной
163	деревня Ивановка прапорщика Недельки Иванова	-	лес мелкой дровяной
165	казенное село Пикинерная Аджамка	-	лес мелкой форостяной
191	деревня Белополье полкового есаула Черного	26	лес мелкой дровяной
194	деревня Малая Чечелевка секунд майора Чечеля	30	фруктовой сад разного рода
199	деревня Текелиевка полковника Лазаря Текелия	900 _{сж}	имеется малая часть тернового кустарника
210	сельцо Кондратовка майора Бродского	6	мелкой терновой кустарник
212	деревня Мироновка капитана Мирона Миронова	-	мелкие терновые кустарники
214	сельцо Реевка капитана Егора Реева	-	мелкой терновой кустарник
220	деревня Богоблагодатная порутчика Аврамова	-	мелкие терновые кустарники
222	село Софийское генерал порутчицы Гейкиной	-	местами мелкой терновой кустарник
274	деревня Инженеровка порутчика Горбаненка	10	плодовитой сад, мелкой терновой кустарник
281	сельцо Компанеевка секунд майора Егора Титова	1	фруктовый сад, местами растет терновой лес
295	земля для живущих в городе Новомиргороде казенных поселян	350	лес растет мелкой дубовой, кленовой, ивовой, ареховой, берестовой и грабовой; в лесу и на степи набегом звери: волки, зайцы, лисицы; птицы налетом: тетерви, дрофы, куропатки, стрепетни, орлы, журавли; при водах дикие гуси, утки, кулики и чибесы
299	пустошь генерал аншефа Петра Текелия	44	лес мелкой дубовой, ореховой, липовой, осокоровой, берестовой, кленовой и терновой, в нем и на степи бывают звери волки, лисицы, горносталя и зайцы, и птицы разного рода

300	пустошь священника Георгия Княжевича	$\frac{35}{1200_{\text{сж}}}$	лес мелкой дубовой, ореховой и лозовой, в нем и на степи набего бывают звери волки, зайцы, лисицы, горностаи, птицы дрофи, куропатки, тетервы, пургайцы и протчих мелких родов
301	пустошь подпоручика Ивана Войнова	$\frac{4}{1400_{\text{сж}}}$	лес растет мелкой ореховой, дубовой и лозовой, в нем налетом бывают птицы тетервы, куропатки
308	пустошь Нечаевка надв. советника Якова Нечая	-	лес мелкой форостяной
313	под виноградным садом фабриканта Поповича	2	виноградный и фруктовый сады
316	сельцо Аннино полковницы Серезлиевой	$\frac{1}{350_{\text{сж}}}$	лес растет мелкой терновой и родящиеся на оном плоды употребляются в господском доме
322	деревня Фишеровка генерал майора Подгоричания	-	лес мелкой форостяной
323	деревня Младиновичевка секунд майора Младиновича	$\frac{48}{1200_{\text{сж}}}$	лес дровяной дубовой, кленовой, ивовой и ясеновой, в нем и на степи бывают звери волки, зайцы, лисицы, горностаи, птицы: дрофи, тетервы, куропатки, пургайцы и протчие мелких родов
324	деревня Марьинская майорши Марьи Лутковской	98	лес мелкой дубовой, кленовой, ивовой и ясеновой, в нем и на степи набегом звери: волки, зайцы, лисицы, горностаи, птицы: дрофи, куропатки, тетервы, пургайцы и протчих мелких родов
326	деревня Петровка капитана Василия Булича с братом	-	лес мелкой форостяной
327	деревня Лукьяновка капитана Дуковича	-	лес мелкой форостяной
328	пустошь капитана Криты	-	лес мелкой форостяной
330	казенное село Мартонош	-	лес мелкой форостяной
332	деревня Оситня майора Петра Лария	20	лес мелкой форостяной
334	село Алексеевка секунд майора Лутковского; пустошь Марьинское Поле майорши Лутковской	15 20	лес мелкой дубовой, ясеновой, в нем и на степи звери волки, зайцы, лисицы, горностаи, птицы тетервы, куропатки, дрофи, перепелка и прочих хищных мелких родов; лес мелкой дубовой, ивовой, кленовой, в нем и в степи зверей, кроме зайцев и горностаев, а изредка лисиц, птиц дроф, тетервей, куропатов и перепелов нет
338	село Малая Высь надв. советницы Кудашевой	-	лес мелкой форостяной
342	село Петропавловка майора Ивана Михайловича	-	лес форостяной
353	казенного ведомства село Коробчино	-	лес форостяной
357	село Александровка майора Александра	70	лес мелкой форостяной
358	казенного ведомства село Плетеной Ташлык	-	лес мелкой форостяной
362	слобода Семенаства майора Анастасьева	$\frac{1}{1200_{\text{сж}}}$	в овраге каменистом фруктовой сад
371	пустошь Семенаства майорши Анастасьевой	1150 _{сж}	-
373	слобода Семенаства Борщева дворянина Борща	1800 _{сж}	насаженный вербовой лес
375	село Ивановка полковницы Марьи Булацелевой деревня Мироновка прапорщика Косогорова	- -	сад плодовых деревьев и вербового лесу на правой стороне речки Чорного Ташлыка, другой близ устья оврага безименного вновь заводится из фруктовых деревьев; лес мелкой форостяной
381	деревня Ивановка надворного советника Василия Иванова	$\frac{5}{560_{\text{сж}}}$	лес мелкой дубовой и терновой, в нем и на степи звери: волки, лисицы, зайцы, борсуки; птицы: дрофи, тетерви, куропатки, перепелки, орлы
382	пустошь майорши Ивановой	5	лес мелкой форостяной
384	деревня Овсяникова подполковника Стратимировича	-	лес мелкой форостяной
388	казенного ведомства село Виска	-	лес мелкой форостяной
389	деревня Маноиловка титулярного советника Аникеева	$\frac{55}{1695_{\text{сж}}}$	при доме фруктовой сад, лес мелкой форостяной

390	пустошь Васильевка прапорщика Деордияшенка	-	лес мелкой форостяной
391	деревня Флоровка прапорщика Степана Флоры	$\frac{11}{200_{сж}}$	лес, звери, птицы как вышеписанно
392	деревня Марьяновка подполковницы Марьи Булацелевой	$\frac{266}{260_{сж}}$	лес, звери, птицы таковые, как написано выше сего
410	казенного ведомства село Каниж	-	лес мелкой форостяной
411	деревня Шпаковка капитана Крижановского	27	лес мелкой форостяной
412	деревня Федоровка прапорщика Младеновича	20	лес мелкой форостяной
413	деревня Аврамовка полковника Аврамова	-	лес мелкий форостяной
414	под лесом Плоским княгини Баратовой, который отдан по указу полковнику Аврамову	30	лес дровяной и форостяной дубовой, берестовой, ясеновой и грабовой
417	село Владимировка княгини Баратовой	-	лес мелкой форостяной
422	деревня Водяная майорши Дебрециниевой	-	лес мелкой форостяной
423	деревня Осиковата майора Ставровича	-	лес мелкой форостяной
424	город Александрия /прежде Крылов/	100	лес мелкой форостяной
430	сельцо Скалеватое генерал майора Пищевича	10	лес мелкой дровяной
431	сельцо Ревовка премьер майора Федора Хорвата	150	лес мелкой дровяной
433	казенное село Табурище	-	лес дровяной
438	деревня Захаржевка карнетши Захаржевской	84	фруктовой сад, лес мелкой дровяной
439	сельцо Браиловское подполковника Петковича	-	фруктовой сад, лес строевой и дровяной
440	деревня Павловка генерал майора Пищевича	60	земля и удобность против вышеписанного
441	деревня Николаевка князя Данилы Кудашева	10	лес мелкой дровяной
442	пустошь Араповка надв. советницы Араповой	-	лес мелкой дровяной
443	пустошь Нижняя Павловка генерал майора Пищевича	200	лес мелкой дровяной
444	пустошь статского советника Камбурля	30	лес мелкий дровяной
445	пустошь Пецовская подполковника Петковича	-	лес мелкой дровяной
446	деревня Пецовка его ж, Петковича	-	лес мелкой дровяной
447	пустошь Золотая статск. советника Золотницкого	10	лес мелкой дровяной
448	село Белецковка княгини Катерины Кудашевой	500	лес мелкой дровяной
449	местечко Крюков и деревни Демурина и Садова	300	казенной фруктовой сад, лес мелкой дровяной
450	село Онофриево и деревни статского советника Михаила Камбурля с братом	$\frac{35}{190_{сж}}$	регулярный фруктовый сад, лес мелкой дровяной
455	село Василевское надвн. советницы Касиновой	77	регулярный фруктовой сад, лес дровяной
456	пустошь Данилова сержанта Ивана Данилова	-	лес мелкой дровяной
458	село Байдаково секунд майора Андрея Байдака	-	лес дровяной
459	село Ивановское статского советника Камбурля	$\frac{40}{300_{сж}}$	лес дровяной
460	село Верхняя Лозоватка порутчика Турунжи	-	лес мелкой дровяной
461	сельцо Нижняя Лозоватка надв. советника Байцурова	-	лес мелкой дровяной
462	сельцо Павловолуйское секретаря Леонтовича	2	лес мелкой дровяной
468	сельцо Мавродивка прапорщицы Челебеевой	-	лес мелкой дровяной
469	сельцо Поповка прапорщика Леонтовичева	-	лески мелкие дровяные
470	сельцо Омельничек порутчика Турунжи с братом	-	лески мелкие дровяные
471	казенное село Каменнопотокское	-	лес мелкий дровяной
472	станция Зыбка	-	леса мелкие форостовые
473	казенное село Красная Каменка	150	леса мелкие форостовые
480	сельцо Золотуха подпоручика Зерваницкого	30	при господском доме фруктовой сад
482	сельцо Девичье Поле надворной советницы Авдотьи Сухиминой	$\frac{8}{800_{сж}}$	при господском доме фруктовой сад
484	село Богоявленское генерал порутчика Репнинского	200	лес мелкой дровяной
489	деревня Гуляйполе титулярн. советника Гулевича	2	фруктовый сад
490	сельцо Измайловское надв. советницы Лазаревой	-	местами терновники
492	сельцо Михайловское премьер майора Орды	$\frac{2}{480_{сж}}$	сад при господском доме

498	деревня Береснеговата майора Пиваровича	2	-
505	село Александрово секунд майора Аврамова	16	плодовитой фруктовой сад
506	деревня Федоровка колл. ассесорши Федоровой	15	-
512	деревня Малиновка надворн. советника Малинского	4	-
516	вахмистра Кая садовой	10	при овраге Мурзинском фруктовой сад
518	сельцо Вершино Мурзинка майора Мамошина	20	при господском доме сад плодовитой
526	сельцо Ивановка порутчика Жайворонкова	1	при господском доме фруктовой сад
532	деревня Гавриловка полковника Радуловича	-	терновые кустарники
539	деревня Озерная полковника Радуловича	10	дом господской с фруктовым садом
541	деревня Смирная ротмистра Павла Пиваровича	-	лес мелкой дровяной
542	сельцо Березовое коллежского ассесора Бржиского	50	лес мелкий дровяной
567	сельцо Николаевка карнета Добровольского	48	дом господской с садом, /лес дровяной/
575	пустошь Лесная майора Ивана Вуича	-	лес дровяной мелкой
577	село Таловое генерал майора Федора Боровского	110	лес строевой и дровяной
580	станица Никольская	-	лес мелкой дровяной
581	деревня Степановка майора Степана Бутовского	-	лес мелкой дровяной
587	сельцо Захаровка ротмистра Захария Фурмана	5	при господском доме сад фруктовый
590	деревня Западенька порутчика Ивана Яншича	-	лес дровяной
591	деревня Нимая капитана Марьяновича детей	-	лес дровяной
592	Великой лес статс дамы графини Катерины Браницкой, ныне полковницы Красноглазовой	1000	лес строевой дубовой, берестовой, липовой, грабовой, кленовой и мелкой форостяной
593	пустошь Бондарева порутчика Василия Неделькова	-	лес дровяной
601	деревня Сагалатова капитана Ивана Михайлова	5	лес дровяной
603	казенное село Стецовка	-	лес строевой и дровяной: берестовой, липовой и кленовой
604	деревня Снежкова поручицы Вуичевой	4	лес строевой и дровяной
605	остров Бирок генерал майора Давида Неранжича	100	лес строевой сосновой, дубовой, орешник и разного рода фруктовые деревья
606	казенное село Калантаево	30	лес мелкой дровяной
608	деревня Любичевка майора Ивана Вуича	-	лес дровяной
609	деревня Ключниковка Балка майора Егора Вуича	-	лес дровяной
611	деревня Перехристова поручицы Каховой	-	лески дровяные
612	село Егоровка надворной советницы Ластухиной	50	фруктовые плодовые сады, лески дровяные
613	сельцо Еремовка премьер майора Дмитрия Кахова	40	регулярный фруктовый сад, лески дровяные
615	сельцо Кобзаревка и деревня Черниковка кадета Ивана Ангелова	30	фруктовой сад, лес мелкой дровяной
616	деревня Пугачевка порутчика Сакина	-	лес мелкой дровяной
617	казенное село Чонград, то же Андрусовка	-	лес дровяной
618	сельцо Тясминское надв. советницы Касьяновой	10	лес мелкой дровяной
619	сельцо Бондаревка титулярного советника Саренка	15	лес дровяной
620	сельцо Масляниковка капитана Масляникова	85	лес дровяной
621	остров священника Дмитрия Петрова	-	лес мелкой дровяной и фруктовой сад
622	деревня Бабичевка капитанши Поповичевой	1	лес мелкой дровяной
	Итого	18707	
Ольвиопольский уезд			
103	село Трикраты и деревня Спасиба генерал майора Петра Скаржинского	$\frac{34}{195_{сж}}$	лес: мелкая дубовая порось
104	деревня Пондык майора Тодора Роты	$\frac{4}{1200_{сж}}$	лес: мелкая порось
160	деревня Сафроньево прапорщика Сафроньева	2	лес: мелкая порось
163	деревня Павловка прапорщика Павла Пулевича	3	лес: мелкая порось
209	деревня Бешь Боерак надворн. советника Иванова	-	дровяной мелкой лес
240	деревня Аникеевка титулярн. советника Аникеева	$\frac{55}{1695_{сж}}$	дровяной мелкой лес
242	казенное село Злынка	-	лес мелкой дровяной

252	деревня Добрая Величковка кол. ассесора Остафьева	-	лес мелкой дровяной
259	деревня Николаевка ротмистрши Демяновой	-	лес мелкой дровяной
260	деревня Липняга Водяная майорши Дическуловой	-	лес мелкой дровяной
263	казенного ведомства село Тишковка	-	лес мелкой дровяной
266	деревня Стенковатая ротмистрши Воробьевой	-	лес мелкой дровяной
272	деревня Ставровка майора Ивана Исаева	$\frac{13}{80_{сж}}$	лес мелкой дровяной
285	деревня Федоровка майорши Марковой	-	лес мелкой дровяной
293	казенного ведомства село Терновка	-	лес мелкой дровяной
294	деревня Маслов Брод подполковника Дитриха Рика	-	лес мелкой дровяной
299	деревня Ивановка майорши Пелагеи Дековичевой	-	лес мелкой дровяной
301	деревня Семеновка прапорщика Акима Семенова	-	лес мелкой дровяной
302	деревня Серезлиевка штик юнкера Якима Серезлия	-	лес мелкой дровяной
304	местечко Архангельское	-	лес мелкой дровяной
306	деревня Белеведерье прапорщика Карамалея	-	лес мелкой дровяной
307	деревня Ивановка майорши Гиржевой	-	лес мелкой дровяной
315	казенное село Скалевое, оно ж и Семлецкое	-	лес мелкой дровяной
320	казенного ведомства село Калниболот	-	лес мелкой дровяной
326	деревни Никифоровка и Михайловка прапорщика Пипискова и ротмистра Ракина	-	лес мелкой дровяной
328	пустошь Шляховая порутчицы Плавшичевой	-	лес мелкой дровяной
338	село Якимовка майора Миклоева	-	лес мелкой дровяной
345	казенного ведомства село Петроостров	-	лес мелкой дровяной
347	село Хмелевое генерал аншефа Текелия	-	лес мелкой дровяной
348	село Заверюховка подпорутчицы Заверюхиной	-	лес мелкой дровяной
349	деревня Ерделиевка подпорутчтика Ерделия	-	лес мелкой дровяной
360	деревня Сухолетовка майора Марка Байковича	-	лес мелкой дровяной
361	пустошь премьер майора Марка Байковича	-	лес мелкой дровяной
	Итого	$\frac{110}{770_{сж}}$	
Тираспольский уезд			
2	казенные села Карагаш и Слободзея		при реке Днестре лес кустарник
13	казенные села Яска и Троецкое		к построению имеется лес черной и камышу изобильно
21	город Овидиополь		по берегу лимана имеется лес кустарник
149	пустошь порутчика Федора Христофорова		по оврагах частью имеется кустарник
150	пустошь майора Юрия Карачона		имеется по оврагаж дубовой лес мелкой
151	деревня Флоринская прапорщика Степана Флоринскаго		лесу 14 десятин 1600 кв. сажень; мелкой дубовой лес
153	пустошь Белуховка с хутором генерал майора Белухи		изредка имеется мелкой чагарник
157	пустошь капитана Криста Маноилова		по оврагам частью имеется кустарник мелкого лесу
159	пустошь капитана Ивана Ильескула		имеется небольшой мелкий лес
160	деревня Бадюлы капитана Савы Бадюла		изредка имеется небольшой кустарник
162	пустошь майора Ивана Конона		при овраге лесной кустарник
163	сельцо Егоровка брегадира Ивана Селунского		при оврагах мелкой имеется кустарник
165	села Василиевка, Осиковата, Захаровка и деревня Даниловка князей Аргутинских Долгоруковых		при оврагах частью растет мелкого леса кустарник
167	деревня Беевка капитана Василия Беева		при оврагах имеется мелкой кустарник
168	деревня Гротиле капитана Ивана Смольянинова		в разных местах растет кустарник
169	пустошь порутчиков Петра Голева и подпорутчика Тараса Айвазова		по оврагу Шептиредура изредка растет лесной кустарник
170	деревня Шептиредюр подполковника Давыдовича		имеется редкой лесной кустарник
172	сельцо Щедрое майора Николая Чирикова		в малом количестве мелкой кустарник
175	пустошь порутчика Михайла Андреева		изредка мелкой кустарник

184	пустошь статскаго советника Сергея Лошкарева		при овраге мелкой кустарник
185	деревня Эксапоритова, она ж и Перушор		при оврагах изредка мелкой кустарник
186	пустошь Фраса порутчика Василия Медовникова		частью растет мелкой лесной кустарник
187	деревня Соша майора Леонтия Добровольского		имеется мелкой лесной кустарник
188	деревня Павловка капитана Павла Туманова		в оврагах растет мелкого лесу кустарник
189	деревня Явецковка майора Якова Явецкого		местами мелкой лесной кустарник
192	г. Григориополь и селения Делакеу, Черное и Глинное		местами около берега /Днепра/ лес растет мелкой
193	г. Дубосары и селения Лунка, Магала и Крицешты		по речкам небольшой лес имеется
194	село Ремаровка майора Ивана Ремара		изредка имеется мелкой лесной кустарник
196	село Ильино и дер. Милаешты бригадира Катаржи		имеется мелкого леса кустарник
198	деревня Матронинской Карабан коллежскаго ассесора Якова Пономарева		при оврагах растет довольно мелкой дубового леса кустарник, там же и другое малорослое дерево
200	село Кошарка, она ж и Марковка полковника Марка Гайоса		в оврагах изредка имеется мелкого леса кустарник
202	село Флоры коллежскаго ассесора Ивана Макарескула		в некоторых местах изредка растет мелкого леса кустарник
203	село Косы коллежскаго ассесора Дмитрия Куки		изредка растет мелкой кустарник
204	село Бырза и деревня Инстерникова княгини Контакузиновой		в некоторых местах имеется изредка мелкой лесной кустарник
205	деревня Пашковка сотника Якова Пашкевича		имеется мелкого леса кустарник
206	деревня Петровка карнета Осипа Петрова		в некоторых местах мелкой кустарник
207	казенные села Точильна и Липецкое		при оврагах имеется кустарник
208	казенные села Анани и Гандрабура		изредка имеется мелкой кустарник
209	казенное село Гольм		изредка имеется дубовой кустарник
210	казенные села Познянка и Ясинова		растет изредка мелкого леса кустарник
212	село Мелана генерал майора Гаврила Бокова		лесу 105 десятин 1200 кв. сажень; лес мелкой дубовой
<i>Херсонский уезд</i>			
1 А	городская выгонная земля г. Херсона	37	на низких местах растет вербовый лес, берега реки Днепра покрыты диким камышем, а по местам отлогим от наводнений урастают камышом и кустарниками
2	карабельного мастера Александра Катасонова	$\frac{4}{800_{сж}}$	изредка имеет вербовый лес
3	казенные плавли		изредка мелкие кустарники
4	пустошь Маслова покойного генерала федмаршала князя Потемкина Таврическаго	25	изобилует тростником, местами имеет вербовой лозовой лес и мелкие дубовые кустарники
5	село Ивановское князя Александра Безбородка	-	в плавнях тростник и лозовой мелкой лес
6	деревня Новая Ивановка графа Остермана	6	как выше описано
23	города Николаева выгонная градская земля	172	под садом
24	ведомства адмиралтейскаго казенное село Турецкая Терновка	45	по берегам /Мокрой Терновки/ растет терновый кустарник
39	сельцо Садовое и деревня Дариева надворного советника Федора Комстандиуса	1	три фруктовых и один виноградный сад
54	сельцо Бургунка войскового товарища Максима Собецкого	8	имеет достаточное количество камыша и местами между заплавов вербовые кустарники
55	пустошь Казимировка войск. товарища Собецкого	90	имеет те же самые свойства
56	деревня Отрада полковника Куликовского	342	между заливов растет вербовой, лозовой и терновой кустарник
57	деревня Козацкая графа Ивана Остермана	130	имеет такие же свойства как и выше описано
62	часть острова Каирского, принадлежащаго городу Бериславу и казенной деревни Шведской колонии	-	местами имеет мелкой лес, разного рода кустарник, которые разделены по уставу на лесосеки
63	монастиря Сафроньевой пустыни	-	промежду заливов растет разного рода кустарник и камыш

64	пустошъ Ивановка полковника Ивана Ефимовича	-	между заливами и по берегу Днепра растет лозовой и разного рода кустарник
65	деревня Каменка подпорутчицы Мартиновой	$\frac{83}{100_{сж}}$	имеет мелкие кустарники лозовые и камыши
67	село Омелевое князя Федора Бяратинского	950	между речек и протоков растет камыш и лозовые кустарники
66	часть острова Каирского капитанши Байдаковой	-	местами имеет вербовой и лозовой кустарник
70	пустошъ Каирская тайного советника Заводовского	-	промежду озер и прогонин растет мелкой лозовой и вербовой кустарник
73	деревня Саблуковка статского советника Саблукова	95	растет камыш и изредка лозовый кустарник
74	пустошъ Каирская генерал лейтенанта Александра Самойлова	-	растет камыш и лозовые мелкие кустарники
75	село Перетовка полковника Ивана Перета	1200	растет комыш и лозовые кустарники
77	деревня Крамарева балка статского советника Александра Титова		растет камыш и мелкие лозовые кустарники
79	деревня Гавриловка тайного советника Гаврилы Державина	1155	растет камыш, лозовые и другого рода кустарники
82	деревня Золотая генерал лейтенанта Василия Энгельгарда	-	имеет изредка грушевые кустарники а к берегу камыш
83	его ж пустошъ Царевская и Конеловская	-	растет местами мелкой лозовой и подобного рода кустарник
84	деревня Лутова балка генерал майора фон Сталя	-	имеет грушевые и терновые кустарники
85	пустошъ Никольская и Босанская его ж, фон Сталя	-	имеет камыш и лозовые кустарники
86	деревня Осокоровка генерал майора фон Сталя	-	по берегу имеет терновник
88	пустошъ Велика полковника Чулкова	-	небольшой терновник и грушевые кустарники
92	село Николаевка генерал майора фон Сталя	230	лес по оврагам и берегу лимана терновой
93	казенное село Марьинское	-	лес по оврагам и по берегу лимана имеется терновой
94	село Еленовское тайного советника князя Вяземского жены	$\frac{550}{2250_{сж}}$	лес по оврагам и по реке терновой
96	деревня Базавлуцкая Каменка порутчицы Чариковой	5	лес терновый и грушевик
126	деревня Донская премьер майора Курляндского	5	мелкие терновие и грушевой кустарники
150	деревня Артаковка майора Тита Артакова	-	изредка растет к берегу <i>Ингульца</i> терновник
161	деревня Зеленая провинциального секретаря Попова	-	лес мелкой терновой
170	деревня Лозоватка порутчика Лозовича и деревня Демьяновка порутчика Демяна Бойка	$\frac{15}{200_{сж}}$	к берегу речки <i>Висуни</i> имеются небольшие терновие кустарники
211	деревня Костич капитана Данила Костича	4	лес мелкой терновник
222	казачья Привольная станица	5	лес мелкий терновник
225	деревня Остаповка майора Стафия Иваненка	$\frac{2}{300_{сж}}$	лес мелкий терновый
283	деревни Краснополье и Гуляевка генерал майора Игнатия Гижицкого	$\frac{10}{1700_{сж}}$	сад
	Итого	$\frac{5181}{650_{сж}}$	

Складено за: ЦГИА, ф. 1350, оп. 312, д. 22, лл. 1-25, 48-146. Копія: ЦДІАК України, КМФ-11, оп. 2, од. зб. 2 і 3.

Примітка: в частині Херсонської губернії відповідний витяг за аналогічним описом 1799 приведено також О.Шмідтом у Матеріалах для географії і статистики Росії, зібраних офіцерами Генерального штабу (Херсонська губернія, ч. II. – Спб., 1863, табл. XI до с. 182) з тією різницею, що до них були включені згадки про ліси виключно за наявними статистичними відомостями про обсяг землі під такими угіддями (виділялися також землі під садиби, орні, сінокосні та непридатні). Всього у роботі О.Шмідта згадується 126 дач з лісами. З урахуванням додаткових згадок у економічних примітках, кількість таких дач досягає 285. Очевидно, що у багатьох випадках лісові угіддя виявилися просто не виокремленими і показані переважно серед непридатних угідь. Порівняння попередніх відомостей про казенні ліси Південної смуги показує, що крім чисто статистичної невідповідності обсягу лісів, про деякі з них взагалі не згадується навіть в економічних примітках (зокрема, щодо дач казенних сіл Надлака, Грузького, Вершинокам'янки, Іванковець, Дицівки). В описах Глинська згадується Рядовий байрак, але при цьому в економічних примітках явно бракує інформації про наявність тут лісових угідь. Багато питань, пов'язаних з обліком лісів, виникало також і в наступні роки, насамперед при їх передачі у відомство військових поселень.

Межевая книга Елисаветградского уезда казенного Черного леса

1803 года сентября 9 дня по указу Его величества государя императора Александра Павловича, самодержца всероссийского и прочая и прочая и прочая, учинени межи, по решению Екатеринославской межевой конторы по учиненной в 1784-м году губернским землемером Радуловичем, межи, в Елисаветградском уезде казенному Черному лесу, с ево пашенною землею, санными покосы, лесными и протчими угоды, которой в ведомстве и распоряжении состоит Екатеринославской казенной палаты от всех смежных посторонных земель.

Как следует, начало межи смежною землею тогож Елисаветградского уезда села Водяна, владения казенных поселян, от поставленного сего 1803 года землемером коллежским секретарем ассессором Ниловым, при утверждении дачи тогож уезда села Знаменки, межевого столба с признаками и вырытой пред оным в сажени специальной меры межевой ямы, в ней положено уголье и три камня, с того места взять починной пункт, как на специальном плане видно, и потому место помеженно, отступя от предписанного столба в перед, по меже казенного Черного леса, одну сажень, вырыта вновь другая починная специальной меры межевая яма, шириною во все четыре стороны по полуторы сажени, а в глубину одна сажень, в ней положено так как в починную уголье и пять камней, а между теми ямами у вышеписанного столба // ставлена астролябия и продолжена линия до повороту, которая склонение свое имеет на ромб от норда к весту двенадцать градусов. Идучи тою линиею, перешед проселочную дорогу, лежащую из села Знаменка в сельцо Чернолеску, в трех местах направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенной Черной лес, а налево пашенная земля села Водяна, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии пятьсот пятьдесят сажень, а по великости оной линии, чрез двести пятьдесят сажень, вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье яко невпочинную, а в последующее уголье и три только камня.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту семдесят один градус, а угол сто дватцать один градус, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня; идучи тою линиею, перешед вышеписанную дорогу из села Знаменка в сельцо Чернолеску, и отвершик безимянной, направо сеной покос, а за оным строевой и дровеной казенной Черной лес, а налево пашенная земля села Водяна, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии пятсот девяносто сажень, а по великости оной линии, чрез двести пятьдесят сажень, вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к весту тридцать восемь градусов сорок пять минут, а угол сто десять градусов // сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставили межевой столб с признаками и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня; идучи тою линиею, перешед отвершик безимянной, направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенной Черной лес, а налево пашенная земля и сенокос села Водяна, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести восемьдесят три сажени.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к весту семдесят пять градусов сорок пять минут, а угол сто четырнадцать градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед проселочную дорогу, лежащую из села Водяна в село Максимовку, Лагери тож, в дву местах направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенной Черной лес, а налево пашенная земля села Водяна, владения казенных поселян.

И прошед ту линию, и дошед до земли тогож уезда села Максимовка, Лагери тож, владения казенных поселян, до повороту длина линии шестьсот тридцать шесть сажень, и по великости оной линии, чрез каждые двести пятьдесят сажень, вырыты специальной меры межевые ямы, в них положено уголье и по три камня.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту семдесят пять градусов, а угол сто семдесят девять градусов пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, // поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо пашенная земля, а за нею строевой и дровеной казенной Черной лес, а налево пашенная земля села Максимовка, Лагери тож, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто семдесят сем сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к весту пятьдесят два градуса, а угол сто пятьдесят сем градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи оной линиею направо пашня, а за оной казенной строевой и дровеной Черной лес, а налево пашенная земля села Максимовка, Лагери тож, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести семнадцать сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту сорок три градуса, а угол сто семдесят один градус, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи оной линиею направо пашня, а за оной строевой и дровеной казенной Черной лес, а налево пашни села Максимовка, Лагери тож, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести двенадцать сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к осту // шездесят пять градусов, а угол семдесят два градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен на правой стороне речки Чернолески, расстоянием от оной

в тридцяти пяти саженях межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею вниз означеной речки Чернолески, которая с сего места между вышеписанных дач казенного Чорного леса и села Максимовка, Лагери тож, серединою своєю составляет живую и неперемнную межу, и с которой влево чрез сто сажень взят был перпендикуляр, мерою осмнадцать сажень, направе от речки сенокос, а за оным строевой и дровеной казенной Черный лес, а налеве, за речкой и прудом, выгон села Максимовка, Лагери тож, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто восемьдесят три сажени.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту пятьдесят три градуса сорок пять минут, а угол шездесят один градус пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, на правой стороне речки Чернолеска, в тридцати саженях поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед речку Чернолеску, которая по переходу осталась совсем назади, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенной Черный лес, а налеве выпуск села Максимовка, Лагери тож, владения казенных поселян.

И прошед // ту линию до повороту, длина линии четьреста шездесят сем сажень, а по великости оной линии, чрез двести пятьдесят сажень вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту семдесят один градус дритцать минут, а угол сто пятьдесят два градуса пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выпуск вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто тридцать три сажени с половиною.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к весту восемьдесят пять градусов тридцать минут, а угол сто шездесят сем градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе строевой и дровяной лес, а налеве выпуск и селение села Максимовка, Лагери тож, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести тридцать сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к весту восемьдесят два градуса, а угол сто шездесят сем градусов сорок пять минут, и в том месте // где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Направе по линии казенной строевой и дровеной лес, а налеве селение вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто восемьдесят одна сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к весту сорок шесть градусов сорок пять минут, а угол сто сорок четьре градуса тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Направе пашенная земля, а за оной строевой и дровеной казенный Черный лес, а налеве выпуск и пашенная земля села Максимовка, Лагери тож, владения казенных поселян.

И прошед ту линию и дошед до земли тогож уезда пустоши Лобовой [Лбовой], принадлежащей к селу Богдановка, владения адмиралтейских крестьян, до повороту длина линии сто семнатцать сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к осту сем градусов пятнатцать минут, а угол сто дватцать шесть градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой // столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед проселочную дорогу, лежащую из села Максимовка в село Богдановку, направе пашенная земля, а за оной строевой и дровеной Черной казенный лес, а налеве пашенная земля пустоши Лобовой [Лбовой], принадлежащей к селу Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии девяносто девять сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к осту тридцать сем градусов тридцать минут, а угол сто сорок девять градусов сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею и прошед вышеписанную проселочную дорогу, лежащую из села Максимовка в село Богдановку, направе пашни, а за оной строевой и дровеной лес, а налеве пашенная земля вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто шездесят четьре сажени.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту шездесят градусов пятнатцать минут, // а угол восемьдесят два градуса пятнатцать минут; идучи тою линиею, перешед вышеписанную дорогу направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля вышеписанных дач и владельцев, и прошед ту линию до повороту, длина линии четьреста сорок три сажени с половиною, с того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к весту три градуса, а угол сто дватцать два градуса сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед проселочную дорогу, лежащую из села Максимовка в село Богдановку, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной лес Черной казенный, а налеве пашенная земля пустоши Лобовой [Лбовой], принадлежащей к селу Богдановка, владения адмиралтейских крестьян. И прошед ту линию, и дошед с левой стороны до земли тогож уезда села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян, до повороту, длина линии дватцать четьре сажени.

С того места // линия поворотилась вправо на ромб от норда к весту дватцать градусов, а угол сто шездесят три градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии семдесят сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к весту двенадцать градусов тритцать минут, а угол сто семдесят два градуса сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенной покос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто пятнатцать сажень.

С того места линия поворотилась в лево на ромб от норда к весту // дватцать шесть градусов и тритцать минут, а угол сто шездесят шесть градусов пятнатцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенной покос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто восем сажень с половиною.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту дватцать восем градусов пятнатцать минут, а угол сто восемдсят восем градусов пятнатцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе и налеве вышписанное качество дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту длина линии девяносто одна сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб прямо на ост, а угол шездесят один градус сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед отвершик Кобилин, направе и налеве вышписанное качество дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто пятдесят сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб // от зюйда к осту семдесят шесть градусов, а угол сто шездесят шесть градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, направе сенной покос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля и сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии шездесят четыре сажени.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту восемдсят четыре градуса, а угол сто шездесят градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто сорок сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту тритцать шесть градусов, а угол сто тритцать два градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии восемдсят сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту тритцать градусов, а угол семдесят четыре градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, // и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной лес, а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести сажень с половиною.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту десять градусов, а угол сто пятдесят девять градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе и налеве вышписанное качество дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии пятдесят четыре сажени один аршин.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту шездесят девять градусов сорок пять минут, а угол шездесят градусов сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, серединою оврага Богдановского, направе сенокос, строевой и дровеной лес Черной казенный, а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто семдесят сажень и две трети сажени.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту пятдесят четыре градуса, а угол сто дватцать три градуса сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред

ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье // и три камня. Идучи тою линиею, перешед проселочную дорогу, лежащую из села Максимовка в село Богдановку, направо сенокос, за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян. И прошед ту линию до повороту, длина линии сто двадцать сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту двадцать два градуса, а угол сто сорок восемь градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо и налево вышеписанное качество дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто пятьдесят три сажени.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к осту сорок шесть градусов, а угол сто пятьдесят шесть градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо вышеписанное качество дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии семдесят сажень с половиною.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту шездесят три градуса, а угол сто шездесят три градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, // а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто сем сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту сорок два градуса, а угол сто пятьдесят девять градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо и налево вышеписанное качество дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии семдесят шесть сажень с половиною.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту восемь градусов, а угол сто тридцать градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии семдесят шесть сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту // тридцать два градуса тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, за оным строевой и дровеной лес казенный Черной, а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести девяносто сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к осту двадцать пять градусов тридцать минут, а угол сто двадцать два градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо и налево вышеписанное качество дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто тридцать две сажени с половиною.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту шездесят три градуса тридцать минут, а угол восемьдесят девять градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто пятьдесят девять сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб прямо на ост, а угол сто пятьдесят три градуса тридцать минут, и в том месте где // стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто пятьдесят одна сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту сорок три градуса тридцать минут, а угол сто тридцать три градуса тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию, и дошед до земли тогож уезда села Цибулева, владения казенных поселян, до повороту длина линии шездесят сем сажень с половиною.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к осту двадцать сем градусов тридцать минут, а угол сто шездесят четыре градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налево пашенная земля села Цибулева, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина оной сто сорок шесть сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту тринадцать градусов пятнадцать минут, а угол сто тридцать девять градусов пятнадцать минут, и в том месте где // стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо и налево вышеписанное качество дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто тринадцать сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту восемьдесят пять градусов, а угол семдесят один градус сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею перешед овраг беззвания, направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налево пашенная земля и в овраге сенокос села Цибулева, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести тридцать девять сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к осту дватцать восемь градусов сорок пять минут, а угол сто тринадцать градусов сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налево сенокос села Цибулева, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии триста сем сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к осту восемьдесят пять градусов тридцать минут, а угол сто дватцать три градуса пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени // вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг и отвершик безымянный, направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, и в нем по полянам сенокос, а налево пашенная земля и в овраге и отвершке сенокос вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии триста осмнадцать сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к весту один градус тридцать минут, а угол девяносто три градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг Цибулев направо сенокос, а за оным строевой и дровеной лес, а налево пашенная земля, а по оврагу сенокос вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии триста сорок сем сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту тридцать пять градусов тридцать минут, а угол тридцать четыре градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос и пашенная земля, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налево пашенная земля села Цибулева, владения казенных поселян.

И прошед ту линию, и дошед с левой стороны до земли тогож уезда села Цибулева вырезанной онога села по приходу к церкви во имя Покрова Богородицы для довольствия священно // и церковно служителей церковной земли, длина оной линии сто семнадцать сажень.

С того места продолжается линия на тот же ромб и число градусов, и в том месте где стояла астролябия, для смежства церковной земли, поставлен столб с вырезанными на нем литерами ЦЗ. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налево пашенная земля села Цибулева, вырезанной онога села к церкви во имя Покрова Богородицы для довольствия священно и церковно служителей церковной земли.

И прошед ту линию до повороту, длина линии пятсот три сажени, а всей прямой линии шестсот дватцать сажень, а по великости оной линии, чрез каждые двести пятьдесят сажень вырыты специальной меры межевые ямы, в них положено уголье и по три камня.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту восемьдесят восемь градусов тридцать минут, а угол сто дватцать сем градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной лес, а налево пашенная земля села Цибулева, вырезанной онога села к церкви во имя Покрова Богородицы для довольствия священно и церковно служителей церковной земли. И прошед ту линию, и дошед до земли тогож уезда сельца Чернолеска з деревнями Чутовкой, Калиновкой и с пустошью Тонконоговкой, владения Его сиятельства действительного тайного советника, сенатора и разных орденов // кавалера, графа Ильи Андреевича Безбородька, длина оной линии сто семдесят три сажени.

С того места линия идет на тот же ромб и число градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед речку Чернолеску и дорогу, лежащую из сельца Чернолеска в село Знаменку, направо сенной покос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налево пашенная земля, а по речке сенокос сельца Чернолеска з деревнями Чутовкой, Калиновкой и с пустошью Тонконоговкой, владения Его сиятельства действительного тайного советника, сенатора и разных орденов кавалера, графа Ильи Андреевича Безбородька.

И прошед ту линию до повороту, длина линии четыреста шездесят четыре сажени, а по великости оной линии, чрез каждые двести пятьдесят сажень, вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня, а всей прямой вышеписанной линии шестсот тридцать сем сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту тридцать четыре градуса сорок пять минут, а угол сто двадцать три градуса пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед лощину безымянную, а в конце линии другую лощину безымянную ж, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля, а по оврагу и отвершку сенокос села Чернолеска з деревнями Чутовкой, Калиновкой и с пустошью Тонконоговкой, владения Его сиятельства // действительного тайного советника, сенатора и разных орденов кавалера, графа Ильи Андреевича Безбородька.

И прошед ту линию, и дошед до земли тогож уезда села Веселого Кута, владения казенного ведомства поселян, и прошед ту линею до повороту, длина линии четыреста девеносто сажень, а по великости оной линии, чрез каждые двести пятьдесят сажень, вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту пятьдесят один градус, а угол восемьдесят пять градусов сорок пять минут, и в самом том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед лощину и отверщик безымянныя, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля, а в овраге сенокос села Веселого Кута, владения казенного ведомства поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии триста сажень, а по великости оной линии, чрез каждые двести пятьдесят сажень, вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту семдесят три градуса сорок пять минут, а угол сто двадцать четыре градуса сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед отверщик безымянной, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля, // а на отвершку сенокос вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто шездесят сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту сорок девять градусов пятнадцать минут, а угол сто двадцать три градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Перешед лощину безымянную, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес и в нем по полянам сенокос, а налеве пашенная земля, а по оврагу сенокос вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту длина линии триста восемьдесят сажень, а по великости оной линии, чрез каждые двести пятьдесят сажень, вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту семдесят градусов, а угол сто девятнадцать градусов пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Веселого Кута, владения казенных поселян.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто тридцать две сажени с половиною.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту пятьдесят четыре // градуса пятнадцать минут, а угол сто двадцать четыре градуса пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг безымянной, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля, а по оврагу сенокос вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии триста десять сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту тридцать три градуса тридцать минут, а угол сто пятьдесят девять градусов пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед два отвершка безымянных, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля и сенокос вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести семдесят сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту тридцать девять градусов, а угол сто сем градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед безымянной отвершок, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, // а налеве пашенная земля, а по отвершку сенокос вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто тридцать сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту шездесят сем градусов, а угол семдесят четыре градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля и сенокос вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто девяносто четыре сажени с половиною.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту сорок градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед отверщик и овраг безымянныя,

направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля, а в отвершке и в овраге сенокос села Веселого Кута, владения казенного ведомства поселян.

И прошед ту линию до повороту, и дошед до земли тогож уезжа села Ульяновка, владения казенного ведомства поселян, длина оной линии чтыреста пять сажень, а по великости оной линии, чрез двести пятьдесят сажень, вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту шесть градусов тритцать минут, а угол сто тритцать три градуса, // и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Ульяновка, владения казенных поселян. И прошед ту линиею до повороту длина линии шездесят сем сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту семдесят два градуса, а угол сто один градус тритцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг безымянный в дву местах, и дорогу лежащую из села Водяна в село Ульяновку, направе пашенная земля и сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля, а по оврагу сенокос вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии семсот восемьдесят три сажени, а по великости оной линии, чрез каждые двести пятьдесят сажень, вырыты специальной меры межевые ямы, в них положено уголье и по три камня.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту сорок градусов тритцать минут, а угол сто сорок осем градусов тритцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед отверщик безымянной, направе пашня, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села // Ульяновка, владения казенного ведомства поселян.

И прошед ту линию, и дошед с левой стороны до земли тогож уезда села Шамова з деревнями Александровкой и Антоновкой, владения подполковника Самоилы Маркова, сына Хорвата, до повороту длина линии сто восемьдесят сем сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту сорок шесть градусов пятнадцать минут, а угол девяносто три градуса пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг безымянной, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля, а по отвершку сенокос села Шамова з деревнями Александровкой и Антоновкой, владения подполковника Самоилы Маркова, сына Хорвата.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту шездесят пять градусов пятнадцать минут, а угол шездесят осем градусов тритцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг Черничей, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос, а за оным пашенная земля вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести восемьдесят три сажени.

С того места линия поворотилась вправо на ромб прямо на зюйд, // а угол сто чтырнадцать градусов сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг безымянной, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос, а за оным пашенная земля вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести двенадцать сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту сорок сем градусов, а угол сто тритцать три градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос, а за оным пашенная земля вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести девяносто сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту осемдесят пять градусов, а угол сорок осем градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг Сенной и проселочную дорогу, лежащую из сельца Константиновка в село Ульяновку, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Шамова з деревнями, владения подполковника Самоилы Маркова, сына Хорвата.

И прошед ту линию до повороту, длина линии чтыреста пятьдесят сажень, а по великости оной линии, чрез двести пятьдесят сажень вырыта специальной // меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту дватцать девять градусов пятнадцать минут, а угол шездесят пять градусов сорок пять минут. Идучи тою линиею, перешед вышеписанную проселочную дорогу, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Шамова з деревнями, владения подполковника Самоилы Маркова, сына Хорвата.

И прошед ту линию до повороту, длина линии триста сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту тридцать два градуса, а угол сто семдесят сем градусов пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Шамова з деревнями, владения подполковника Самоилы Маркова, сына Хорвата.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести дватцать одна сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту сорок сем градусов, а угол сто шездесят пять градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля вышписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, // длина линии сто тридцать три сажени.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту сорок шесть градусов тридцать минут, а угол сто семдесят девять градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля вышписанных дач и владельцев. И прошед ту линию, и дошед с левой стороны до земли оногж села Шамова, по приходу села к церкви Рождества Пресвятыя Богородицы, для довольствия священно и церковно служителей церковной земли, до повороту длина линии сто шездесят одна сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту пятьдесят два градуса тридцать минут, а угол сто семдесят четыре градуса, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Шамова з деревнями, владения подполковника Самоилы Маркова, сына Хорвата.

И прошед ту линию до повороту, длина линии шездесят девять сажень два аршина.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к весту шеснадцать градусов тридцать минут, а угол четыре градуса, // и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенной покос села Шамова з деревнями, вышписанного владельца.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто пятьдесят одна сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту шездесят девять градусов, а угол сто дватцать сем градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг безымянной, направо строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенной покос вышписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто семдесят сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к весту восемьдесят градусов сорок пять минут, а угол сто сорок девять градусов сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен // межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос вышписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто семдесят сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к весту семдесят девять градусов тридцать минут, а угол сто пятьдесят девять градусов пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед проселочную дорогу, лежащую из села Шамова в село Водяное, направо строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос вышписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии пьтсот тридцать шесть сажень, а по великости оной линии, чрез двести пятьдесят сажень вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту пятьдесят один градус, а угол пятьдесят градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос вышписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии триста семдесят одна сажень.

С того места линия поворотилась вправо // на ромб от зюйда к осту сорок три градуса тридцать минут, а угол сто семдесят два градуса тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг Рудин, Антонов тож, и речку Руду, направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Шамова з деревнями Александровкой и Антоновкой, владения подполковника Самоилы Маркова, сына Хорвата.

И прошед ту линию, и дошед до земли тогож уезда сельца Васина, владения порутчика Василия Иванова, сына Симича, до повороту, длина линии двести пятьдесят сажень.

С того места линия продолжается на тот же ромб и число градусов, и в том месте где стояла астролябия, для смежства на прямой линии, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля сельца Васина, владения порутчика Василия Иванова, сына Симича.

И прошед ту линию до повороту, длина линии тридцать шесть сажень, а всей прямой линии двести восемьдесят шесть сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту один градус тридцать минут, а угол сто тридцать пять градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой // столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии триста восемьдесят две сажени с половиною.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту шездесят девять градусов, а угол сто девять градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед проселочную дорогу, лежащую из сельца Васина в село Знаменку, в трех местах и в овраге безимянном, направо строевой и дровеной казенный Черной лес, а внутри одного поляны, а налеве пашенная земля вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести восемьдесят одна сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту пятьдесят пять градусов тридцать минут, а угол сто двадцать четыре градуса тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед вышеписанную проселочную дорогу, направо строевой и дровеной казенный Черной лес, и внутри одного сенокосные поляны, а налеве пашенная земля и дровеной лес сельца Васина, владения порутчика Василия Иванова, сына Симича.

И прошед ту линию до повороту, длина линии девяносто сажень.

С того места линия поворотилась // вправо на ромб от зюйда к осту восемьдесят восемь градусов сорок пять минут, а угол сто сорок четыре градуса пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед вышеписанную проселочную дорогу, направо и налево строевой и дровеной лес вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии шездесят восемь сажень два аршина.

С того места линия поворотилась влево на ромб от норда к осту пятьдесят девять градусов, а угол сто сорок сем градусов сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед вышеписанную дорогу, направо строевой и дровеной казенный Черной лес и внутри одного поляны, а налево строевой и дровеной лес сельца Васина, владения порутчика Симича.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто дватцать сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту семдесят один градус тридцать минут, а угол сто тридцать градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. [Идучи тою линиею] направо строевой и дровеной казенный Черной лес, а налево пашенная земля вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии дватцать сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту шездесят градусов // пятнадцать минут, а угол сто шездесят восемь градусов сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо строевой и дровеной казенный Черной лес, а налево пашенная земля сельца Васина, владения порутчика Василия Иванова, сына Симича.

И прошед ту линию до повороту, длина линии двести девяносто сажень с половиною.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту восемьдесят четыре градуса, а угол сто шездесят шесть градусов пятнадцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг Черничей, направо строевой и дровеной казенный Черной лес, а налево сенокос и пашенная земля вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто пятьдесят сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту семнадцать градусов, а угол семдесят девять градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направо сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налево пашенная земля вышеписанных дач и владельцев. И прошед ту линию до повороту, длина линии сто семдесят сажень.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту девятнадцать градусов пятнадцать минут, а угол сто сорок // три градуса сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня.

Идучи тою лінією направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля вышписанных дач и владельцев. И прошед ту лінію до повороту, длина лінії девяносто сем сажень.

С того места лінія поворотилась влево на ромб от норда к осту семдесят три градуса тритцать минут, а угол девяносто два градуса сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою лінією направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля вышписанных дач и владельцев. И прошед ту лінію до повороту, длина лінії двести дватцать шесть сажень.

С того места лінія поворотилась вправо на ромб от зюйда к осту дватцать три градуса пятнадцать минут, а угол девяносто шесть градусов сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою лінією направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля вышписанных дач и владельцев.

И прошед ту лінію до повороту, длина лінії чотыреста тритцать сем сажень, а по великости оной лінії, чрез двести пятьдесят сажень, вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня.

С того места лінія // поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту дватцать градусов тритцать минут, а угол сто тритцать шесть градусов сорок пять минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою лінією направе сенокос, а далее строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля сельца Васина, владения порутчика Василя Иванова, сына Симича.

И прошед ту лінію, и дошед до земли тогож уезда отмежеванной дачи из деревни Руды, принадлежащей к селу Богдановка, владения адмиралтейских крестьян, длина оной лінії сто сорок сажень.

С того места продолжается лінія на тот же ромб и число градусов, и в том месте где стояла астролябия, для смежства на прямой лінії, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою лінією направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос отмежеванной земли от деревни Руды, принадлежащей к селу Богдановка, владения адмиралтейского ведомства крестьян.

И прошед ту лінію до повороту, длина лінії дватцать девять сажень с половиною, а всей прямой лінії сто шездесят девять сажень с половиною.

С того места лінія поворотилась влево на ромб от зюйда к осту девятнадцать градусов, а угол сто сорок градусов тритцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою лінією направе и налеве вышписанныя угодыя дач и владельцев.

И прошед ту лінію до повороту, длина лінії двести шездесят сем сажень с половиною.

С того места лінія поворотилась // вправо на ромб от зюйда к весту дватцать чотыре градуса тритцать минут, а угол сто тритцать пять градусов тритцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою лінією, перешед проселочную дорогу, лежащую из села Суботец в село Дмитриевку, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос отмежеванной земли от деревни Руды, принадлежащей к селу Богдановка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту лінію, и дошед до земли тогож уезда села Хвощеватого, владения титулярного советника Андреева, сына Модера, до повороту длина лінії сто сорок сем сажень с половиною.

С того места лінія поворотилась вправо на ромб от норда к весту восьмдесят два градуса, а угол сто шесть градусов тритцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою лінією, перешед проселочную дорогу, лежащую из села Суботец в село Дмитриевку, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос и пашенная земля села Хвощеватого, владения титулярного советника Александра Андреева, сына Модера.

И прошед ту лінію до повороту, длина лінії восьмсот семдесят восьм сажень, а по великости оной лінії, чрез каждые двести пятьдесят сажень, вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и по три камня.

С того места лінія поворотилась влево на ромб от зюйда к весту двадцать пять градусов, а угол сто сем градусов, и в том месте где стояла // астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою лінією направе сенокос, строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Хвощеватого, владения вышписанного владельца.

И прошед ту лінію до повороту, длина лінії триста девяносто девять сажень.

С того места лінія поворотилась влево на ромб от зюйда к осту сорок два градуса тритцать минут, а угол сто девятнадцать градусов тритцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою лінією направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Хвощеватого, вышписанного владельца.

И прошед ту лінію до повороту, длина лінії чотыреста восьмдесят шесть сажень с половиною.

С того места лінія поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту дватцать девять градусов тритцать минут, а угол сто восьм градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним

в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед вершину речки Орловой, направе пашенная земля, а за оной строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Хвоцеватого, вышеписанного владельца.

И прошед ту линию до повороту, длина линии сто десять сажень с половиною.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту восемьдесят два градуса тридцать минут, а угол сто // дватцать сем градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Хвоцеватого, вышеписанного владельца.

И прошед ту линию до повороту, длина линии четыреста дватцать одна сажень.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от норда к весту семдесят четыре градуса тридцать минут, а угол сто пятьдесят сем градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а далее строевой и дровеной лес, а налеве сенокос села Хвоцеватого, владения титулярного советника Александра Андреева, сына Модера.

И прошед ту линию до повороту, длина линии шестьсот пятьдесят восемь сажень, а по великости оной линии, чрез каждые двести пятьдесят сажень, вырыты специальной меры межевые ямы, в ний положено уголье и по три камня.

С того места линия поворотилась влево на ромб от зюйда к весту семдесят один градус, а угол сто сорок пять градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею направе сенокос, а далее строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Хвоцеватого, вышеписанного владельца.

И прошед ту линию до повороту, длина линии пятьдесят шесть сажень с половиною.

С того места // линия поворотилась влево на ромб от зюйда к осту дватцать четыре градуса, а угол восемьдесят пять градусов, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг Лещенков и проселочную дорогу, лежащую из села Суботец в село Дмитриевку, направе сенокос, а далее строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сеной покос и пашенная земля села Хвоцеватого, вышеписанного владельца.

И прошед ту линию до повороту, длина линии пятсот пятьдесят две сажени с половиною, а по великости оной линии, чрез каждые двести пятьдесят сажень, вырыты специальной меры межевые ямы, в них положено уголье и по три камня.

С того места линия поворотилась вправо на ромб от зюйда к весту пятьдесят сем градусов тридцать минут, а угол девяносто восемь градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед овраг Лещенков и проселочную дорогу, лежащую из села Орловка в село Знаменку, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос и пашенная земля села Хвоцеватого, владения титулярного советника Александра Андреева, сына Модера.

И прошед ту линию, и дошед с левой стороны до земли тогож уезда села Знаменка, владения адмиралтейского ведомства крестьян, до повороту длина линии сто шездесят восемь сажень.

С того места линия, // напротив учиненной землемером и коллежским асессором Ниловым села Знаменка межи, поворотилась вправо на ромб от норда к весту тридцать один градус, а угол восемьдесят восемь градусов тридцать минут, и в том месте где стояла астролябия, поставлен межевой столб с признаками, и пред ним в сажени вырыта специальной меры межевая яма, в ней положено уголье и три камня. Идучи тою линиею, перешед две проселочные дороги, лежащие из села Суботец, первая, в село Дмитровку, вторая в село Знаменку, направе строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос и пашенная земля села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто восемьдесят восемь сажень с половиною.

От того столба линия напротив тойже межи села Знаменка, поворотилась влево на ромб от норда к весту сорок градусов, а угол сто семдесят один градус. Идучи тою линиею направе сенокос, строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сорок три сажени.

От того столба линия напротив тойже межи // поворотилась вправо на ромб от норда к весту тридцать один градус тридцать минут, а угол сто семдесят один градус тридцать минут. Идучи тою линиею направе строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос и пашенная земля вышеписанных дач и владельцев.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту, и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто пять сажень и два аршина.

От того столба линия напротив тойже межи, поворотилась влево на ромб от норда к весту пятьдесят три градуса, а угол сто пятьдесят восемь градусов тридцать минут. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос и пашня показанных дач и владельцев.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сорок сажень.

От того столба линия поворотилась напротив тогоже вправо на ромб от норда к весту тритцать сем градусов тритцать минут, а угол сто шездесят четыре градуса пятнадцать минут. Идучи тою линиею направе строевой и дровеной лес, а налеве сенокос и пашня показанных дач и владельцов.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии восемьдесят пять сажень. //

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась влево на ромб от норда к весту тритцать четыре градуса, а угол сто семдесят шесть градусов сорок пять минут. Идучи тою линиею направе строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто сажень.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась влево на ромб от норда к весту сорок сем градусов тритцать минут, а угол сто шездесят шесть градусов тритцать минут. Идучи тою линиею направе строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве пашенная земля и выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто дватцать сажень.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к весту тритцать сем градусов, а угол сто шездесят девять градусов тритцать минут. Идучи тою линиею направе строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого // столба с признаками, длина линии девяносто четыре сажени.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к весту десять градусов, а угол сто пятдесят три градуса. Идучи тою линиею направе строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии девяносто сажень.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась влево на ромб от норда к весту тритцать градусов, а угол сто шездесят градусов. Идучи тою линиею направе строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии шездесят сажень один аршин.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к осту два градуса тритцать минут, а угол сто сорок сем градусов тритцать минут. Идучи тою линиею направе строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии // восемьдесят три сажени.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к осту сорок четыре градуса, а угол сто тритцать восем градусов тритцать минут. Идучи тою линиею направе строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии шестсот осмнадцать сажень.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась влево на ромб от норда к весту четырнадцать градусов пятнадцать минут, а угол сто дватцать один градус сорок пять минут. Идучи тою линиею, перешед проселочную дорогу, лежащую из села Знаменка в село Васовку, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии триста одиннадцать сажень.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась влево на ромб от норда к весту шездесят пять градусов, а угол сто дватцать девять градусов пятнадцать минут. Идучи тою линиею направе сенокос, строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян. // И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии восемьдесят три сажени.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась влево на ромб от норда к весту восемьдесят четыре градуса, а угол сто шездесят один градус. Идучи тою линиею, перешед отвершины от речки Руды, направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленного, на левом берегу отвершка Руденского, расстоянием от онога в шести сажнях, пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто пятдесят шесть сажень с половиною.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к весту десять градусов, а угол сто шесть градусов. Идучи тою линиею вниз означенного отвершка, которой с сего места между дач казенного Черного леса и села Знаменка серединою своєю составляет живую и неперемнную межу, направе от середины отвершка строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве от середины дровеной лес и выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и // до поставленого пред оной в сажени, на левой стороне отвершка Рудянского, расстоянием от вершины в шестнадцати сажнях, межевого столба с признаками, длина линии девяносто шесть сажень.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к осту тритцать градусов тритцать минут, а угол сто тритцать девять градусов тритцать минут. Идучи тою линиею, оставляя показанный отвершик назади, направе строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос и дровеной лес села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленого пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии двести шездесят четыре сажени.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась влево на ромб от норда к весту сорок сем градусов тритцать минут, а угол сто двенадцать градусов. Идучи тою линиею направе сенокос, строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленого пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто восемьдесят сажень.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась влево на ромб от зюйда к весту шездесят восемь градусов тритцать минут, а угол сто шестнадцать градусов. Идучи тою линиею направе сенокос, строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию // чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленого пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии двести восемьдесят одна сажень с половиною.

От того столба линия напротив тойже [межи] поворотилась влево на ромб прямо на зюйд, а угол сто одинадцать градусов тритцать минут. Идучи тою линиею, перешед отвершик безмянной, направе сенокос и строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленого пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто сорок три сажени с половиною.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к весту семдесят пять градусов пятнадцать минут, а угол семдесят пять градусов пятнадцать минут. Идучи тою линиею направе сенокос, строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве выгон села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленого пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сорок три сажени один аршин.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к весту сорок градусов пятнадцать минут, а угол сто сорок пять градусов. Идучи тою линиею направе и налеве вышеписанное качество дач и владельцев.

И прошед // ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленого пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто сорок сажень.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к весту дватцать шесть градусов сорок пять минут, а угол сто шездесят шесть градусов тритцать минут. Идучи тою линиею направе сенокос, строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленого пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто девяносто сажень.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась влево на ромб от норда к весту пятдесят один градус, а угол сто пятдесят пять градусов сорок пять минут. Идучи тою линиею направе сенокос, строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленого пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто четырнадцать градусов один аршин.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к весту тритцать четыре градуса, а угол сто шездесят три градуса. Идучи тою линиею направе сенокос, строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве // сенокос села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленого пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии двести сорок сажень.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась вправо на ромб от норда к весту тринадцать градусов сорок пять минут, а угол сто пятдесят девять градусов сорок пять минут. Идучи тою линиею направе сенокос, а за оным строевой и дровеной казенный Черной лес, а налеве сенокос села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед ту линию чрез вырытую специальной меры межевую яму, в ней положено уголье и три камня, до повороту и до поставленого пред оной в сажени межевого столба с признаками, длина линии сто сорок девять сажень два аршина.

От того столба линия напротив тойже межи поворотилась и прямо пошла на поставленной при почине межи между вышеписанных владений беспорной межевой столб, влево на ромб от норда к весту шездесят восьем градусов, а угол восьмедсят один градус сорок пять минут. Идучи тою линиею, перешед проселочную дорогу, лежащую из села Знаменка в сельцо Чернолеска, направе сенокос, строевой и дровеной казенной Черной лес, а налеве сенокос и пашенная земля села Знаменка, владения адмиралтейских крестьян.

И прошед // ту линию, и дошед до починного пункта, где первой межевой столб уже поставлен, длина линии сорок пять сажень один аршин.

В сем углу по снятию трегонометрическим правилом без повреждения оногo столба нашлось восьмедсят градусов и таким образом окружная яма казенному Черному лесу кончилась, и внутри оногo владения, обмеженогo одною окружною межею от всех смежных дач владельцев по нынешней мере и по исчислению земли состоит пашенной дватцать шесть десятин, сенного покосу шестсот пятдесят три десятины, тысяча четыреста пятдесят девять квадратных сажень, лесу строевого и дровеногo шесть тысяч пятсот сорок две десятины, тысяча семсот пятнадцать квадратных сажень, под проселочными дорогами восьем десятин, две тысячи семдесят сажень, под речками Чернолеской, Рудой, Орловой, прудами и источниками, оврагами, отвершками и под крутостью оных шестнадцать десятин, две тысячи двести двадцать одна сажень, а всего во всей окружной меже сем тысяч двести сорок восьем десятин двести шездесят пять сажень, а за исключением неудобных мест, осталось одной удобной земли сем тысяч двести дватцать две десятины семсот семдесят четыре сажени, на сем числе, во время межения земли внутри окружной межи, коя описана выше сего, состоял казенной Черной лес, на котором во время межевания селения никакого небыло; //

При сем снятии были определены с казенной стороны уездный землемер Иван *Сегедий*⁴, от казенного Черного леса определенной форшмейстер капитан *Бонба*, села Водяного от поселян поверенной Семен Литвин, села Максимовка, Лагери тож, от поселян поверенной Семен Ляшок, села Богдановка, от пустоши Лобовой [в слові буква б поверх переправлена на букву п, ймовірно для прочитання топоніму як Лаповой, вірогідно помилкове прочитання назви з оригіналу; насправді Лбовой, і топонім походить від прізвища власника прем'єр-майора Лбова – Уп.] и от адмиралтейских крестьян Степан Афанасьев, села Цибулева от поселян поверенной Матвей Черняхов, сельца Чернолеска з деревнями и пустошью Его сиятельства графа Ильи Андреевича Безбородька поверенной полковой асаул Гаврило Марченко, села Веселого Кута от поселян поверенной Артемей Рябко, села Ульяновка от поселян поверенной Иван Николаенко, села Шамова з деревнями сам владелец подполковник Самоила Марков, сын Хорват, сельца Васовка сам владелец поручик Василей Иванов, сын Симич, отмежеванной земли из дачи деревни Руды к селу Богдановка от адмиралтейских крестьян поверенный Степан Афанасьев, села Хвощеватого сам владелец титулярный советник Александр Андреев, сын Медер, села Знамянка от адмиралтейских крестьян поверенный Макар Завирзаев, да понытые сторонные люди разных селений поселяне, а имянно Елисаветградского уезда села Мошорина, Божки тож, Прокоп Бабич, Григорей Шмаков, Антон Марченко, // Степан Калениченко, Тарас Федоров, сельца Владимировка майора Леонтия Семенова, сына Добровольского, крестьяны Тихон Андреев, Алексей *Качан*, Федор *Сокол*, сельца Константиновки майорши Софьи Степановны, дочери Станишиной, крестьяне Емельян *Малик*, Дементей Малинов, зять Анисим Бураченко.

В подлинной межевой книге в рукоприкладстве пишут тако: к сей межевой книги села Знаменка писарь Изот Мартинов вместо оногoж села поверенного Макара Завирзаева за неумением грамоты по ево прошению руку приложил; к сей межевой книги корнет Иван Михайлов, сын *Заскулович*, вместо тестя моего поруччика Василья Иванова, сына Симича, без доверенности, за болезнию ево по прошению руку приложил; к сей межевой книги села Водяного выборный Иван Руденко вместо оногo села поверенного Семена Литвина за неумением грамоты по ево прошению руку приложил; к сей межевой книги адмиралтейского села Богдановка писарь Кирила Афанасьев вместо оногo села поверенного Степана Афанасьева за неумением грамоты по ево прошению руку приложил; к сей межевой книги подполковник Самоил Хорват руку приложил; к сей межевой книги села Цибулева от поселян поверенной Матвей Черняхов руку приложил; а от Черного леса форшмейстер *Апошнянский*, а ровно и с межевых дач владельцы поверенныя по посылаемым // повесткам для рукоприкладства к сей межевой книги и плану в том свидетельствуют вышеписанныя поверенныя и нижеподписавшиися понятия сторонные люди; к сей межевой книги села Знаменка церкви Знамения Пресвятыя Богородицы священник Димитрий *Лисневский* вместо вышеписанных понятий сторонных людей за неумением грамоты по их прошению руку приложил.

Подлинная межевая книга по листам и в окончании подписана тако: межевал уездный землемер Радулович, а между утверждал землемер, коллежский ассессор Михайла Ниллов.

В сей копия первово листа в лице сверху в пятой на десять строке отскобено, спорем, тогож листа на обороте сверху над второй на десять строке приписано: угол, второго листа на обороте снизу в третьей строке отскобено, до повороту, третиго листа в лице сверху во второй и третьей строке отскобено, межевой столб, над четвертой строкой приписано, межевой столб, четвертого листа в лице с низу во второй строке отскобено, шесть, в седьмой строке переправлено, р.л, тогож листа на обороте сверху над шестой строкой приписано, и дровеной, над третьей на десять строкой приписано, семь, тридцать минут, сноской в строке оскобено, от норда к осту, пятого листа в

⁴ Тут і далі деякі букви в прізвищах та повністю прізвища викликаючи в нас сумніви в правильному їх прочитанні через специфічний почерк в документах та якість збереження чорнил їх текстів, виділені нами курсивом і потребують уточнення в джерелах

лице с низу в четвертой строке переправлено ад, в восьмой строке отскобено, Черной, тогож листа вверху по чищеному написано, но, и переправлено, р, с низу в первой строке по чищеному написано, ле, шестого листа на обороте сверху в десятой строке по чищеному написано, с того места, седьмого листа на обороте сверху над седьмой на десять строкой приписано, сорок, девятого листа в лице сверху в четвертой на десять строке переправлено, о, тогож листа на обороте снизу над пятой строкой приписано, к осту, над пятой на десять строкой приписано, над, // первого на десять листа в лице сверху в девятой на десять строке переправлено, вел, тогож листа на обороте сверху над первой строкой приписано, сенатора, второго на десять листа в лице с низу в шестой строке переправлено, ева, тогож листа на обороте сверху в первой строке, тоесть над оной, приписано, градуса, третьего на десять листа на обороте снизу с седьмой строки на поле винесено, а угол сто сорок восем градусов тридцать минут, четырнадцатого листа в лице сверху во второй строке отскобено, длина линии сто, восьмого на десять листа на обороте сверху в шестой строке на обороте отскобено, а налево, во второй на десять строке переправлено, пять, девятого на десять листа в лице сверху в пятой строке переправлено, д, тогож листа на обороте сверху в шестой и седьмой на десять строке отскобено, поставлен межевой столб, с низу с десятой строки на поля винесено, а всей прямой линии сто шестдесят двять сажень с половиною, и в самой виноске переправлено, с, двадцать первого листа в лице с низу над второй на десять строкой приписано, по, двадцять второго листа в лице сверху в пятой на десять строке отскобено, до повороту, с низу в первой строке переправлено, стола, тогож листа на обороте с низу в девятой строке переправлено п:н, во второй и третей на десять строках отскобено, и пред ним в сажени, двадцать шостого листа на обороте сверху во второй на десять строке переправлено, м, с низу в девятой строке переправлено, п, двадцять седьмого листа в лице с низу в первой строке переправлено, н, во второй строке переправлено, л, тогож листа на обороте сверху в седьмой строке переправлено, п, во второй на десять строке переправлено, з, с низу в седмой строке переправлено, ч, а над оной приписано, и, двадцать восьмого листа в лице сверху в первой на десять строке переправлено, м, к, ра, с низу в пятой строке переправлено, т.

Примітка: в другому списку копії цього ж документа маємо вже інший перелік зафіксованих виправлень у тексті та інших невідповідностей з оригіналом межевої книги. – Уп.

Регистратор Григорий Никитинский. Сия книга в Екатеринославской межевой конторе подписана марта 17 дня 1816 года.

Первый член, надворный советник Левицкий Лознецкий

Второй член, надворный советник Зубов

Третий член, титулярный советник Попов

Чертежный директор, титулярный советник Моисей Фефилов

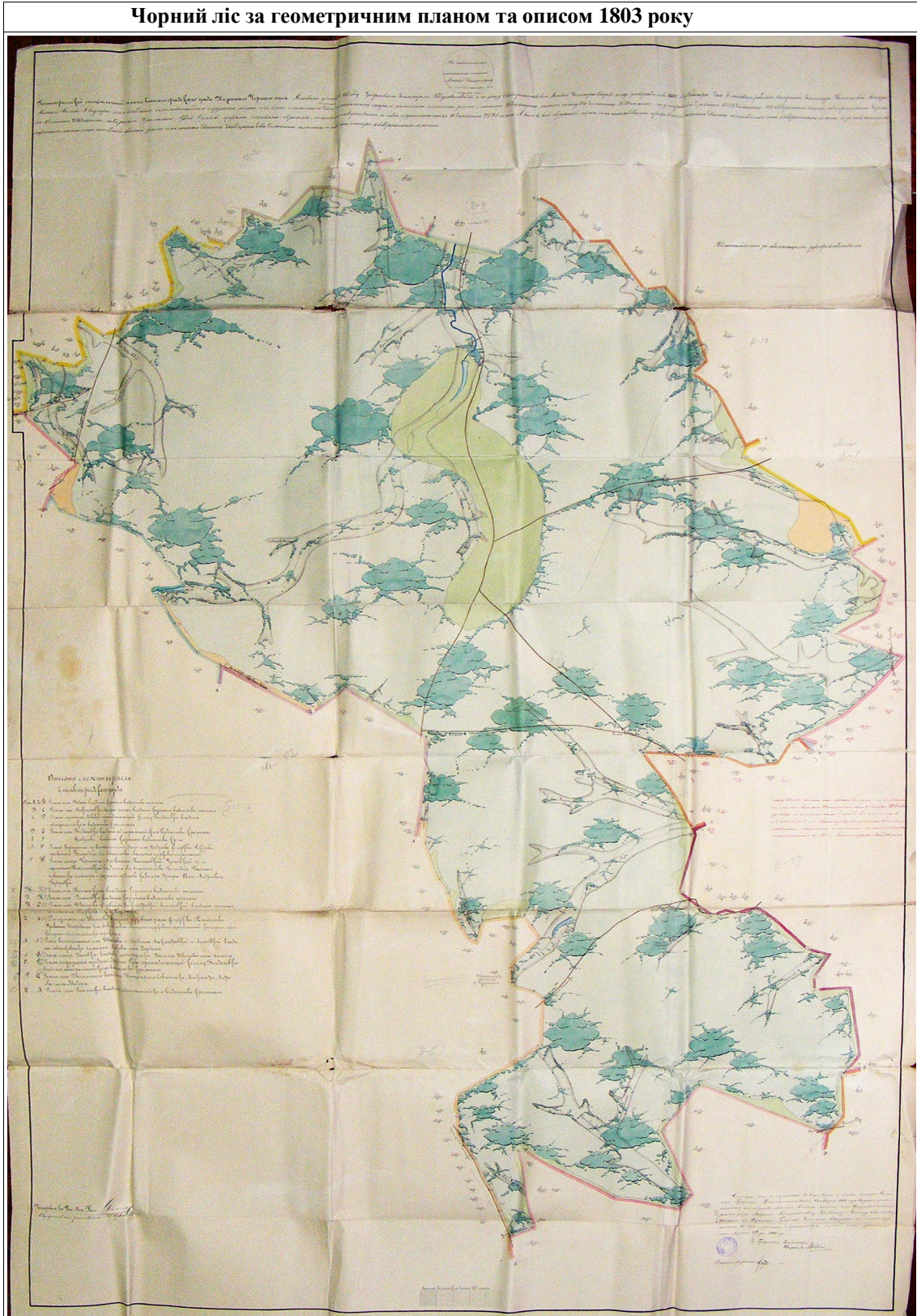
Останній аркуш документа з посвідчувальними підписами посадових осіб та печаткою

По сторінкам: Свидетельствовал младший землемер коллежский регистратор Григорий Никитинский

По сторінкам: С подлинною межевою книгою читал и описывал коллежский регистратор Еким Пекшеев (Пекнеев)

ДАКО, ф. 488, оп. 1, спр. 179, арк. 1-29 (35-63). Копія.

Чорний ліс за геометричним планом та описом 1803 року

ДАКО, фонд 488, опис 1, спр. 179. Копія.

Геометрический специальный план Елисаветградского уезда казеннаго Чернаго леса. Межевание учинено в 1784 году губернским землемером Радуловичевым, а по указу Екатеринославской межевой конторы. Споров между утверждал в 1803 году, октября дня, елисаветградский старший землемер коллежский ассессор Михаил Нилов. А внутри того владения, обмежеваного одною окружною межею от всех смежных дач и владельцев, и нынешней меры и исчислению состоит земли: пашни 26 десятин, сенного покоса 653 дес. 1459 сажень, лесу строевого и дровянаго 6542 дес. 1715 квадратных сажень, под проселочными дорогами 8 десятин 2070 сажень, под речкой Чернолескою, Рудой, Орловою, прудами, истоками, оврагами, отвершками и под крутостию оных 16 десятин 2221

сажень. А всево всей окружной меже 7248 десятины 265 квадратных сажень, а за исключением неудобных мест осталось одной удобной земли 7222 десятины 774 квадратных сажени.

Описание смежных земель Елисаветградского уезда

от А до В	земля села Водяна владения казенного ведомства поселян;
_ В _ С	земля села Максимовки, Лагири тож, владения казенного ведомства поселян;
_ С _ D	земля пустоши Львовой [Лбовой] принадлежащей к селу Богдановки владения адмиралтейского ведомства крестьян;
_ D _ E	земля села Богдановки владения Адмиралтейского ведомства крестьян;
_ E _ F	земля села Цыбулева владения казенного ведомства крестьян;
_ F _ G	земля, вырезанная из вышеписанной дачи села Цыбулева к церкви Покрова Пресвятой Богородицы для довольствия священно-церковнослужителей;
_ G _ H	земля селца Чернолесья с деревнями Калиновкой, Чутовкой и с пустошею Тонконоговкой владения Его сеятельства, господина тайного советника, сенатора и разных орденов кавалера графа Ильи Андреевича Безбородки;
_ H _ I	земля села Веселаго Кута, владения казенного ведомства поселян;
_ I _ K	земля села Ульяновки владения казенного ведомства поселян;
_ K _ L	земля села Шамова с деревнями Александровкой, Антоновкой владения поселян и Самойла Маркова сына Хорвата;
_ L _ M	да из онаго села Шамова вырезанная церковная земля к церкви Рождества Пресвятой Богородицы для довольствия священно-церковнослужителей, которая прикоснулась одним только пунктом;
_ M _ N	земля вышеписаного села Шамова с деревнями Александровкой и Антоновкой, владения подполковника Самойла Маркова сына Хорвата;
_ N _ O	земля селца Васовки владения подпоручика Василия Иванова сына Симича;
_ O _ P	земли отрезанной из дачи деревни Руды принадлежащая к селу Богдановки владения адмиралтейского ведомства крестьян;
_ P _ Q	земля села Хвощеватаго владения титулярного советника Александра Андреева сына Модера;
_ Q _ A	земля села Знаменки владения адмиралтейского ведомства крестьян.

Відомості 1821 року про деякі казенні ліси при їх передачі у відомство військових поселень на території Херсонської губернії

Пометки из планов Екатеринославской межевой канторы о лесах казенных селений в ведомство военного поселения поступивших, в каком количестве, когда и кем отмежованы							
звания селений	количество лесу		род оного	когда план подписан	кем и когда отмежованы		
	десят.	сажень			звание землемера	месяца	года
Панчев	нет	-	---	ноября 1803	кол. ас. Нилов	августа 11	1799
Каниж	27	200	дровяной и мелкий кустарник	ноября 1803	--- Нилов	ноября 3	1799
Мартонош	198	-	дровяной	1802	Ниловым отмежовано, а утверждено ... Февиновым	октября 10	1799
Сентов	244	1884	мелкой и дровяной	ноября 1803	Елисаветградским старшим землемером Михаилом Ниловым	июня 4	1801
Цыбулев	151	1800	дровяной с сенокосом	сентябрь 1813	Ниловым	июля 11	1803
Федварь	30	1200	дровяной с сенокосом	сентябрь 1813	Ниловым	июля 23	1803
Новомиргород	17	1500	дровяной				
Куцовка	3	-	дровяной				
Устиновка	6	-	кустарник				
Красный Яр	76	163	дровяной				
Богдановка	57	1600	дровянный		Ниловым	августа 13	1801
Лиховая	141	400	строевой				
Руда	7	1500	дровянный				

Черной лес	6542	1715	строевий			
Знаменка	28	225	дровянный			
Чута лес	2620	-	строевой			
Бирзуловки и Банетаровки	147	200	дровянной			
Вуковарь	467	760	дровянный			

ДАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 937, арк. 28.

Примітка: це одна з небагатьох зведених відомостей про передачу казенних лісів у відомство військових поселень, що відклалися у справах фонду Херсонської губернської креслярні, яка показує в цілому досить плачевний стан тогочасного обліку лісів на території краю⁵, що потребувало додаткових зусиль з укладання їх планів, а в деяких випадках і нових межових книг, оформлених в рамках заходів з генерального межевання. У цій же справі знаходяться укладені плани казенних лісів при селах Богданівці (у вершині Круглик і балки Доброї), Сентові (при балці Берестоватій, яру Бобошник та урочищі Болтишці на кордоні володінь князя Любомирського), Каніжі (в Мироновому яру і балці Берестоватій), Мартоноші (при Яреминій балці та на межі Гамбургського саду майора Ларія при р. Висі), Федварі (при селах Новогригорівці і Сердечній та в безіменній вершині яру Кривоходного, він же Чернечий), а також геометричний план найбільшого на той час Чорного лісу, з огляду на історичну значимість якого приводимо його повне зображення разом з текстовим витягом доданих у експлікаціях опису суміжних земель та пояснень до плану.

Геометрический уменьшительный план Херсонской губернии Елисаветградского уезда казенного Черного леса, состоящего в ведении Департамента государственных имуществ, в коем по генеральному межеванию состоит земли пашенной 26 десятин, сенного покоса 653 дес.1459 сажень, леса строевага и дровянаго 6542 дес. 1715 саж., под проселочными дорогами 8 дес. 2070 саж., под речками Чернолескою, Рудой, Орловою, прудами, истоками, оврагами, отвершками и под крутостию оных 16 дес. 2221 саж. А всего 7248 дес. 265 саж.

⁵ Не краще уявлення про ліси залишало також попереднє ознайомлення з їх станом. Зокрема, в рапорті командуючого 3-ю Уланською дивізією генерал-майора Трошинського від 24 липня 1819 року на ім'я Херсонського генерал-губернатора Ланжерона з приводу лісних угідь, які підлягали передачі у військове відомство, зазначалося, що деякі з них "едва только можно признавать, что на оных ког да-то был лес" (там же, спр. 915, арк. 17).

Описание смежных земель Елисаветградского уезда

от А до В	земля села Водяного владения бугских козаков;
_ В _ С	земля села Максимовки, Лагири тож, владения тих же козаков;
_ С _ D	земля пустоши Лбовой принадлежащей к селу Богдановки владения Адмиралтейского ведомства крестьян;
_ D _ E	земля села Богдановки владения Адмиралтейского ведомства крестьян;
_ E _ F	земля села Цыбулева владения казенного ведомства поселян;
_ F _ G	церковная земля, вырезанная из вышписанной дачи села Цыбулева к церкви Покрова Пресвятыя Богородицы для довольствия священно и церковнослужителей;
_ G _ H	земля сельца Чернолески с деревнями Калиновкой, Чутовкой и с пустошею Тонконоговкой владения его сеятельства, господина тайного советника, сенатора и разных ординов кавалера графа Ильи Андреевича Безбородки;
_ H _ I	земля села Веселаго Кута, владения казенного ведомства поселян;
_ I _ K	земля села Ульяновки владения бугских козаков;
_ K _ L	земля села Шамова с деревнями Александровкой и Антоновкой владения подполковника Самойлы Маркова сына Хорвата;
_ L _ M	вырезанная из онаго села Шамова церковная земля ц церкви Рождества Пресвятой Богородицы для довольствия церковнослужителей, прикосновенна одним пунктом;
_ M _ N	онаго ж села Шамова с деревнями владения подполковника Самойлы Маркова сына Хорвата;
_ N _ O	сельца Васовки владения подпоручика Василия Иванова сына Симича;
_ O _ P	земля отрезанная из дачи деревни Руды принадлежащая к селу Богдановки владения Адмиралтейского ведомства крестьян;
_ P _ Q	земля села Хвошеватаго владения титулярного советника Александра Андреева сына Медера;
_ Q _ A	земля села Знаменки владения Адмиралтейского ведомства крестьян.

Изъяснение большой внутренней и всех наружных при границах полян Черного леса, из коих большая часть сенокосны, а на некоторых производится и хлебопашество с показанием числа их десятин

	десятин	сажень
1. Большая внутренняя сенокосная поляна, на коей малою частию и хлебопашество производится заключает в себе	266	133
2. В Лагирской притини, начиная от реки Чернолески в большой поляни при курине и небольших при границах	68	118
3. Цыбулевской притини, где отчасти производится хлебопашество	68	1149
4. Краснокутской притини	52	592
5. Уховской притини в большой поляне при курене и при границах, где также отчасти и хлебопашество производится и где имеется совсем отделенная от всего леса небольшая круглая часть леса	69	508
6. Рудянской притини под сенокосными полянами	29	458
7. Орлянской притини между редколесием под полянами	35	2131
8. Голянской притини тоже	39	180
9. Знаменской притини только всего	6	1504
10. Водянской притини в узких полянах при границах	39	1978
Всего под полянами в Черном лесе	674	1551

Оное число под полянами 674 десятины и 1551 сажень из общего числа по плану 7248 дес. 265 саж. вычтено и остальное, заключающееся под лесом 6573 дес. 1114 саж. разделено на 90 частей из коих каждая составляет 73 дес. 92 саж. как разбито на плане, представленном к утверждению Департамента государственных имуществ.

ДАХО, ф. 14, оп. 1, спр. 937, арк. 24

Примітка: за Словарем Даля слово **притин** (від тин, грань), – "место, к чему что приурочено, привязано; предел движенья или точка стоянья чего-то. Притин солнца, полуденное стоянье его, высшая точка, с которой оно опять нисходит. Солнце на притине. Зимний, летний притин. Посему и солнцопек, место, опекаемое полуденным солнцем, называют притином. (Воен. место, где ставится часовой. На притин полагается по три человека). Слово притин вполне отвечает тому, что в науках максимум и минимум; первое верхний, большой притин, второе нижний или малый. Притинный, к притину относящийся. Притинное местечко, привадное, приютное, укромное".

Відомості про основні казенні ліси краю за Каталогом лісних дач 2-го Лісного округу Південних поселень

Копия

Рассмотрен в заседании Временного распорядительного комитета по устройству южных поселений и утвержден 20 декабря 1860 года.

Подписал: Управляющий делами комитета А.Евреинов.

КАТАЛОГ

лесным дачам 2-го Лесного округа Южных поселений

№ дач	Название лесных дач	общее пространство лесных дач	
		дес.	саж.
№	Название лесных дач	дес.	саж.
	1^о Новомиргородское лесничество		
1	Чернолесская	7027	1512
	в т.ч. заказные роши	7	1512
2	Нерубайская	2451	1798
3	Круглицкая	151	278
4	Голубовская	3	620
5	Довжицкая	40	2000
6	Кушнеревская	17	1760
7	Знаменко-Круглицкая	38	1014
8	Беззванская	2	2325
9	Хвоцевато-Довжицкая	79	128
10	Половинкинская	10	880
11	Коротянская	17	1659
12	Лимаревская	3	990
13	Юрковская	7	1859
14	Чутковская	8	1070
15	Ожининская	1	2310
16	Рябошапкинская	21	603
17	Чумянская	1	1749
18	Безпрозвищная	1	2279
19	Безимянно-Дмитриевская	3	1204
20	Бешевская	78	142
21	Ясневская	4	1920
22	Плоско-Елисаветградковская	426	-
23	Звиринцевская	6	568
24	Безназванская	7	200
25	Кучерская	26	1475
26	Селищенская	12	1200
27	Отрубская	2	975
28	Федварско-Ясневатская	25	1778
29	Буерако-Ясневатская	11	1775
30	Редкодубская	6	1800
31	Хворостяно-Ясневатская	2	700
32	Михайловско-Ясневатская	3	1000
33	Поручичья	12	200
34	Руденская	1	600
35	Бобошковская	152	998
36	Інгульська	11	50
37	Срибновская	52	30
38	Срубанская	24	750
39	Гончаровская	11	200
40	Федосиевская	2	450
41	Довжковская	24	150
42	Довжанская	8	300
43	Больше-Квашинская	7	200

№	Название лесных дач	дес.	саж.
44	Средне-Квашинская	4	2300
45	Мало-Квашинская	2	700
46	Трех Квашинская	3	1969
47	Зайцевская	142	1598
48	Стойковская	10	1125
49	Шелистинская	11	1180
50	Куницинская	4	-
51	Кругловская	2	1932
52	Сентово-Пугачевская	1	2100
53	Берестовская	18	240
54	Абрамовская	46	1694
55	Генеральская	116	2323
56	Панчевская	38	-
57	Еремовская	50	430
58	Бондаревская	49	1400
59	Ломанская	54	1293
60	Голубоватская	26	1440
61	Степановско-Робуловская	2	1600
62	Мало-Робуловская	1	300
63	Больше-Робуловская	5	2000
64	Мищанская	14	1275
65	Ново-Круглицкая	35	1100
66	Печковская	27	600
67	Сербуловская	32	2130
68	Злодейская Большая	6	-
69	Злодейская Малая	3	2105
70	Дидковская Большая	4	1000
71	Дидковская Малая	2	-
72	Макалюжинская	22	342
73	Могильнянская	3	1500
74	Погорельская	6	1000
75	Остроуховская	7	1200
76	Ротаревская	20	2225
77	Больше-Коренная	43	1616
78	Мало-Коренная	3	376
79	Кругло-Кустарная	18	1896
80	Чумацкая	75	1462
81	Кудринская	51	2100
82	Гажинская	60	2000
83	Чеботковская	24	225
84	Мануйловская	71	1248
85	Двуострогая	91	1826
86	Дубоватская	4	-
87	Ново-Бешевская	119	1116
88	Козацкая	11	2065
89	Левчишинская	7	200
90	Петро-Островская	5	1120
91	Дорофеевская	8	310
92	Разбойная Большая	13	175

№	Название лесных дач	дес.	саж.
93	Разбойная Малая	3	1550
94	Свинарская	9	400
95	Надлацко-Бондаревская	17	50
96	Шляховская	13	250
97	Лупиевская	71	350
98	Скалево-Поповская	85	325
99	Средневская	43	2225
100	Больше-Грузская	68	1460
101	Мало-Грузская	31	880
102	Архангельско-Безименская	17	1490
103	Якименковская	73	2361
104	Шереметьевская	3	675
105	Кругловидная	25	140
106	Бездольная	1	1860
107	Чабановская	3	2100
108	Плоско-Самаринская	118	862
109	Шаровская	33	2256
110	Крудовская	3	1630
111	Мало-Кагарлицкая	10	1500
112	Больше-Кагарлицкая	14	365
113	Петровская	23	536
114	Терно-Поповская	8	1620
115	Остаповская	12	480
116	Разливановская	2	1620
117	Волковская	2	-
118	Тишково-Плосковская	290	1420
119	Тишково-Кругляцкая	179	1805
120	Скарбновская	38	2125
121	Балановская	12	975
122	Владимирская	2	45
123	Средне-Тишковская	17	1815
124	Угло-Безименская	3	1075
125	Великая	19	1590
	Итого	13355	1300
	в т.ч. заказные рощи	7	1512
	2^е Крыловское лесничество		
126	Чутянская	2714	1200
127	Татариновская	12	2000
128	Хрящеватская	39	1597
129	Григорашевская	86	2292
130	Криничеватская	89	1174
131	Лысая	6	1523
132	Могильная	6	2290
133	Мало-Колодезная	1	200
134	Больше-Колодезная	5	1690
135	Чернечевская	23	1400
136	Краснокутская	114	1690
137	Стеновская	16	450
138	Староцкая	7	2100

№	Название лесных дач	дес.	саж.
139	Западная	15	-
140	Волчья	10	1680
141	Плосковская	301	389
142	Буерако-Круглицкая	14	150
143	Бузовская	16	60
144	Сикиндринская	73	598
145	Стародубская	28	1710
146	Безимьянная	15	1627
147	Цирюльниковская	82	1696
148	Ковалевская	2	2040
149	Скубиевская	17	869
150	Камено-Червоненкая	22	310
151	Перелисская	16	1158
152	Пильне Тарановская	178	2002
153	Чумяновская	173	2365
154	Волчье-Ворощина	72	611
155	Берестяно-Кандабуровская	42	1392
156	Церковная	54	750
157	Космининская	10	2128
158	Головинская	28	289
159	Царенкова	124	1179
160	Казарчинская	66	991
161	Стукаловская	74	1623
162	Поповская	63	945
163	Шарковская	46	2122
164	Исковская	16	1185
165	Метчиковская	15	1326
166	Гаврюково-Моренцовская	610	2038
167	Больше-Должицкая	139	993
168	Пироговская	76	2217
169	Мало-Должицкая	12	1200
170	Шевченковская	34	824
171	Гнуче-Сагалатовская	287	1164
172	Луговская	100	-
173	Сотницкая	13	1167
174	Пильно-Жихуровская	57	1255
175	Должко-Виципановска	96	446
176	Розсоховатская	73	765
177	Бутковская	54	2115
178	Сиволаповская	50	1000
179	Немковская	60	1565
180	Злодейская	31	2000
181	Бабичевская	104	324
182	Редьковская	107	1786
183	Пугачевская	21	1347
184	Булаево-Сытаевская	176	1272
185	Эссаульская	146	571
186	Бондарская	24	-
187	Бабиновская	12	680

№	Название лесных дач	дес.	саж.
188	Булычевская	37	1299
189	Бакаевская	121	1031
190	Нихановская	42	2264
191	Цегельно-Супрунковская	67	1396
192	Кримская	40	235
193	Табуровская	42	1387
194	Садовая	30	70
195	Дубиновская	448	283
196	Церковно-Соловьевская	53	121
197	Кисляковская	181	1147
198	Долговская	17	1946
199	Суховская	6	1200
200	Золотарево-Чабановская	10	1468
201	Челноватская	43	2346
202	Садово-Парневая	222	2289
203	Коробчинская	48	1001
204	Дерноватская	43	691
205	Плоская	15	1129
206	Долго-Собачья	38	641
207	Грабовская	51	90
208	Куриловская	111	770
209	Потоцко-Свинарня	84	1440
210	Варвинская	84	915
211	Смолянская	18	160
212	Калибердянская	70	699
213	Огородная	60	1650
214	Сучьковская	9	2150
215	Банная	6	1374
216	Макаровская	4	174
217	Голубова	5	658
218	Ныкинская	15	1800
219	Мало-Разсоховатская	70	925
220	Ясеноватская	28	1475
221	Лозоватская	14	525
222	Водянская	20	865
223	Огеровская	4	580
224	Алейниковская	5	580
225	Дальне-Ковалевская	3	230
226	Долгенькая	7	1405
227	Липовская	3	1735
228	Половинская	-	1600
229	Боерако-Чернолесская	1	2304
230	Кругликовская	4	1680
231	Новомогильная	100	-
	в т.ч. под лесом	35	-
232	Волчье-Косовская	35	2280
233	Бузово-Косовская	28	650
234	Медвежья	31	1000
235	Мукофриновская	6	220

№	Название лесных дач	дес.	саж.
236	Велико-Церковная	80	991
237	Курчинская	44	462
238	Кисляцкая	17	1871
239	Ясеновато-Цыгульская	44	1280
240	Перерубленская	5	1800
241	Николаевская	4	442
242	Рудневская	65	1504
243	Стенко-Рудневская	9	2120
244	Головковская	12	-
245	Берестоватская	36	1575
246	Волково-Прагская	9	1150
247	Сухо-Прагская	5	400
248	Вершино-Каменская	16	1594
249	Линейцевская	20	1710
250	Объездная	29	319
251	Никишкинская	2	252
252	Дорошевская	1	1549
253	Безбородовская	2	1323
254	Мало-Зарудневская	28	1946
255	Больше-Зарудневская	97	705
256	Дубово-Аджамская	5	664
257	Требинская	34	444
258	Писаревская	21	2200
259	Долго-Кустарная	2	1094
	Итого	10007	113
	3^е Черкасское лесничество		
260	Черкасская	10694	1204
	Итого	10694	1204
	Всего	34053	217
	в т.ч. заказные рощи	7	1512

Скредил: Корпуса лесничих штабс капитан Неманни.

Верно: секретарь, майор Вимокринцев. Сверял: Корпуса топографов подпоручик Павлов.

ДАОО, ф. 7, оп. 1, спр. 175, арк. 257-264.

Примітка: винісши в заголовок до наведеного Каталогу поняття основних лісів краю, ми виходили насамперед з домінуючого положення лісів та лісорозведення в дачах 2-го Лісного округу Південного військового поселення, як це відмічалось в оцінках сучасників, зокрема О.Шмідтом у Матеріалах для географії і статистики Росії, зібраних офіцерами Генерального штабу (Херсонська губернія, ч. II. – Спб., 1863, с. 172-176).

Щодо Черкаської лісної дачі, яка не належала до території краю, йдеться лише про її частину, яка відповідно до указу 1821 року в обсязі 10478 десятин переважно соснового лісу була лише приписана до військового відомства для задоволення потреб військових поселенців 3-ї Бугської уланської дивізії. Решта цієї дачі (11830 дес.) перейшла у відання Управління лісами, ще 3,9997 дес., або так звана Корабельна роща, призначалися для потреб Чорноморського адміралтейства (Из лесов Юго-Западного края. – Варшава, 1898, с. 175). Черкаські ліси, що знаходилися у Черкаському повіті Київської губернії і згодом входили його Білозірської волості, займали досить значний простір між Дніпром та Ірдинню до самого впадіння цієї річки у Тясмин. Територіально частина Черкаського лісу, закріплена за Херсонським військовим поселенням, обіймала простір на схід від Ірдині і доходила до сіл Російської Поляни і Дубіївки на околицях цього лісового масиву.

Частина Черкаського лісового масиву, закріплена за Херсонським військовим поселенням, на фрагменті 46-го аркуша 10-верстової Спеціальної карти Ф. Шуберта 1820-х років

В той же час варто зазначити, що Каталог, при всій його повноті, дає досить орієнтовне уявлення про територіальне розміщення наявних лісних дач, лише частина з яких згадана у попередніх описах або може бути ідентифікована за назвами деяких прилеглих поселень. Певним виходом із цієї ситуації могла б бути розбивка лісних дач за округами Південного поселення, щодо лісистості яких маємо мало не щорічні статистичні дані. З послідовності розміщення лісних дач у Каталогі простежується також їх належність до конкретних волостей, але для подібної деталізації виходячи лише з відомостей про загальний обсяг лісів, необхідної інформації явно бракує. З пізніше опублікованих описів лісів такі відомості маємо лише на початок ХХ-го століття. Враховуючи, що на цей час відбулися помітні зміни як у їх складі, так і в структурі управління казенними лісами краю, ми зупинилися на доцільності практично повного відображення зазначених відомостей, витяг з яких додається.

Відомості про казенні лісові дачі Херсонської губернії на початок ХХ століття (1901 рік)

№	Уезд, волость и поселение, при котором находится лесная дача (ее название)	Площадь, десятин	Возраст леса, лет	Основная порода
№	Назва лісної дачі	десятин	вік	порода
Дачи I-го разряда, в которых установлен план ежегодной рубки				
Александрийское лесничество (Александрийский уезд)				
1	Шарково-Поповская дача Иванковецкой волости (при д. Ефимовке)	121,5	45	дуб
2	Стукаловская дача Иванковецкой волости (при с. Иванковцы)	85	90	дуб
3	Волчье-Ворошица дача Стецовской волости (при с. Стецовка)	161	50	дуб
4	Чумяновская дача Стецовской волости (при с. Стецовка)	153,7	85	дуб
5	Пильно-Терновская дача Стецовской волости (при с. Стецовка)	167,3	80	дуб
6	Гаврюково-Моренцовская дача Стецовской волости (при с. Стецовка и дер. Семигорье Глинской волости)	969	90	дуб
7	Гнуче-Сагалатовская дача Стецовской волости (при с. Стецовка и д. Семигорье Глинской волости)	287,3	60	дуб
8	Булаево-Сытаевская дача Новогеоргиевской волости (при д. Булаевка и г. Новогеоргиевске)	180,1	90	липа

№	Назва лісної дачі	десятин	вік	порода
9	Луговская дача Стецовской волости (при с. Андрусовка)	114,3	60	дуб
10	Должко-Выщепановская дача Стецовской волости (при с. Андрусовка)	178,5	90	дуб
11	Редьково-Пугачовская дача Стецовской волости (при с. Андрусовка и дер. Бабичевка Новогеоргиевской волости)	139,9	90	дуб
12	Бабичевская дача Стецовской волости (при д. Бабичевка Новогеоргиевской волости и с. Андрусовка)	114,5	90	дуб
13	Немковская дача Новогеоргиевской волости (при с. Андрусовка Стецовской волости)	60	90	дуб
14	Дубиновская дача Новогеоргиевской волости (при с. Тубурище)	768,2	60	дуб
15	Каменно-Потоцкая дача Онуфриевской волости (с. Каменно-Потоцкое)	509,5	90	дуб
16	Волчье-Косовская дача Косовской волости (при д. Занфировка)	38,7	90	дуб
17	Рудневская дача Бандуровской волости (при дд. Морозовка, Луполовка и ст. Пантаевка ХНЖД)	83,8	90	дуб
18	Ясеневато-Разсоховатская дача Красно-Каменской волости (с. Зыбкое)	111	90	дуб
19	Лозоватская дача Красно-Каменской волости (при м. Красная-Каменка и с. Зыбкое)	513,5	-	берест
20	Огородная дача Красно-Каменской волости (при с. Зыбкое)	62,3	90	дуб
21	Макаровская дача Красно-Каменской волости (при дер. Девичье-Поле Богоявленской волости)	407,7	15	дуб
22	Голубовская дача Красно-Каменской волости (при д. Девичье-Поле Богоявленской волости)	6	15	дуб
23	Водянская дача Красно-Каменской волости (при м. Красная-Каменка)	336	-	берест
24	Огаревская дача Красно-Каменской волости (при м. Красная-Каменка)	10,7	8	дуб
25	Олейниковская дача Красно-Каменской волости (при м. Красная-Каменка)	6,6	50	берест
26	Дальне-Ковалевская дача Красно-Каменской волости (при м. Красная-Каменка)	5	50	дуб
27	Новомогильная дача Новостародубской волости (при с. Михайловка)	190,3	50	дуб
28	Волчье-Прагская дача Новостародубской волости (при с. Краснополье)	747,3	65	дуб
29	Косовская дача Косовской волости (при с. Косовка)	45	-	без леса
30	Протопоповская дача Бандуровской волости (при с. Протопоповка)	83,8	-	без леса
31	Плосковская дача Дмитровской волости (при с. Плоское Красносельской волости)	822,2	60	дуб
32	Пироговская дача Стецовской волости (при д. Константиновка Глинской волости)	95	80	дуб
33	Царенкова дача Иванковецкой волости (д. Снежкова и с. Иванковцы)	216,8	70	дуб
34	Бутковская дача Стецовской волости (при м. Ревовке и д. Бабиновка)	169,6	90	дуб
35	Бакаевская дача Стецовской волости (при м. Ревовке и д. Бабиновка)	183,8	90	дуб
35	Табуровская дача Новогеоргиевской волости (при с. Табурище)	185,5	70	дуб
36	Садово-Парневская дача Новогеоргиевской и Глинской волостей (при с. Никольское и пос. Бугроватый)	774	50	дуб
37	Коробчинская дача Глинской волости (при с. Яново)	142	90	дуб
38	Бузово-Косовская дача Косовской волости (при с. Косовка)	71,8	90	дуб
39	Велико-Церковная дача Бандуровской волости (при дд. Луполовка и Морозовка)	216	70	дуб
40	Часть Новогеоргиевской оброчной статьи, выделенной в лесное ведомство (при м. Ревовка)	35,4	-	шелюга
	Всего	9569,3		
Чернолесское лесничество (Александрийский уезд)				
1	Чернолесская дача Субботской, Красносельской и Машоринской волостей (ближайшее селение к усадьбе лесничего – Знаменка)	7724,1	100-120	дуб
2	Круглицкая I и II-я, Довжицкая и Кучинаревская	214,7	40-50	дуб
3	Хвощевато-Должицкая, Половинская и Коротянская дачи	102,0	20-40	дуб
4	Чернечевская, Краснокутская и Стенковская дачи	142,3	60-70	дуб
5	Криничеватская и Старый Курень	96,9	60-80	дуб

№	Назва лісної дачі	десятин	вік	порода
6	Зарудніе Буераки	218,9	20-40	дуб
	Всего	8498,9		
Нерубай-Чутянское лесничество				
Елисаветградский уезд:				
1	Аврамо-Стойковская дача Владимирской волости (ур. Аврамовское)	51,5	80-100	дуб
	урочище Стойково	23,8	80-120	дуб
Александрыйский уезд:				
2	Зайцевская-Сборная, Бобошковая, Гончаровская, Срубанская, Берестовато-Кругловская, Сентово-Пугачевская, Куницынская, Шелестинская и Федварьская дачи Оситняжской волости	526	80-110	дуб
3	Нерубайско-Бешевская дача Елисаветградковской и Федварьской волостей	2965,3	80-140	дуб
4	Должко-Срибковская дача Федварьской волости (состоит из 3-х дач: Срибковской, Круглика и Должик)	122,5	80-100	дуб
5	Плоско-Елисаветградковская дача Елисаветградковской волости	444,7	80-130	дуб
6	Отрубская дача Елисаветградковской волости	2,3	60-80	дуб
7	Чутянская дача Красносельской волости	3075,3	80-140	дуб
8	Григорашевская, Хращеватская и Цырульническая дачи Стецовой волости	230,7	70-100	дуб
9	Клинцовская дача Покровской волости (при реке Ингуле)	8	50	сосна
	Всего	7449,1		
Елисаветградское лесничество (Елисаветградский уезд)				
1	Архангельско-Скалевая дача Новоархангельской волости (посад Новоархангельск и с. Скалево)	505,3	1-80,100	дуб
2	Безимянно-Велицкая дача Тишковской волости (д. Водяная)	517,8	5-90,100	ильм
3	Больше-Выськовская дача Больше-Выськовской волости (сс. Большая Выська и Аникеевка)	2178,5	1-90,100	дуб, вяз
4	Больше-Мазницкая дача Любомирской волости (д. Нововикторовка)	4,3	30-60	дуб
5	Генеральская дача Мартоношской волости (д. Марьевка)	844,8	1-70,90	дуб
6	Гусарская дача Татаровской волости (д. Мишерошевка)	250	1-20	дуб
7	Двуотрого-Дубоватская дача Злынской волости (д. Розсоховатка)	151,0	70-80	дуб
8	Макалюжинская дача Грузчанской волости (ст. Шестаковка ЮЗЖД)	148,1	50-90	дуб
9	Дедовская дача Владимировской волости (д. Александровка)	681,0	1-70	ильм
10	Кругло-Скарбневская дача Тишковской волости (с. Тишковка)	156,7	5-100,200	дуб
11	Ломанско-Голубоватская дача Новомиргородской волости (д. Ивановка)	123,7	60-80	дуб
12	Новобешевская дача Ровненской волости (с. Ровное)	118,7	1-80	дуб
13	Петро-Терновская дача Тишковской волости (с. Терновка)	66,8	5-100,120	дуб
14	Плоско-Самаринская дача Новоархангельской волости (с. Ивановка)	158,9	1-100,200	дуб
15	Станковатая дача Добровеличковской волости (д. Станковатая)	3	15-80	дуб
16	Тишково-Плосковская дача Тишковской волости (д. Мартыновка)	710,7	1-100,200	дуб
17	Шаровско-Крудовская дача Новоархангельской волости (д. Ляховая)	271,8	5-100,120	дуб
18	Шляховая дача Наллакской волости (д. Шляховая Викторштадской волости)	446,0	60-100	ильм
	Всего	7337,0		
Рацынское лесничество (Елисаветградский уезд)				
1	Корабельно-Арбузинская дача Благодатовской волости (при д. Никольской)	150	1-15	берест
2	Александрвская дача Вознесенской волости (при с. Александровке)	321,5	2-17	смесь
3	Дача Марьина Роща Вознесенской волости (при г. Вознесенске)	60,4	2-80	смесь
4	Дачи Рацыно-Солоная, Южно-Рацынская и Вознесенский Приют Еланецкой волости (при с. Солоном)	1589,6	1-23	берест
5	Гнило-Еланецкая дача Щербановской волости (при с. Щербанях)	300	1-17	берест
	Всего	2421,5		
Ананьевское лесничество (Ананьевский уезд)				
1	Байтальская дача Пасицельской и Гандрабурской волостей (с.с. Байталы, Пасицелы, Точилово, Гидерим)	3032,3	60-80	дуб

№	Назва лісної дачі	десятин	вік	порода
2	Валегоцуловская дача Валегоцуловской волости (с. Валегоцулово)	951,1	40-60	дуб
3	Гандрабура-Липецкая дача Гандрабурской волости (с.с. Гандрабуры, Липецкое)	706,1	21-40	дуб
4	Жеребково-Гольмино-Познанская дача Новогеоргиевской и Гвоздавской волостей (сс. Гольмино, Познанка, Жеребково, Ясеново)	1397,3	41-60, 80	дуб
5	Пасицельско-Андрияшевская дача Пасицельской волости (с.с. Пасицелы, Андрияшевка и Перелеты)	830,8	1-60, 80	дуб
6	Ясеновская дача Гвоздавской и Новогеоргиевской волостей (с.с. Ясено-Гвоздавка, Новогеоргиевка)	487,2	40-60, 100	дуб
	Всего	8098,8		
Григориопольское лесничество (Тираспольский уезд)				
1	Дубовская дача Дубовской волости (с. Дубовое)	68,9	60	дуб
2	дача Марьина Роца Лунговской волости (с. Роги)	260,7	60	дуб
3	Григориопольская дача Гликтальской волости (при кол. Гликталь)	193,3	70	дуб
4	Лунговская дача Лунговской волости (вблизи с. Лунги)	401,9	50	дуб
5	Тамашлыкская дача (вблизи с. Дороцкого)	386,3	50	дуб
6	Кошницкая дача (при селах Кошнице и Перерытой)	482,4	100	верба
7	Перерытская дача (при с. Перерытом)	584,2	100	дуб
8	Буторская дача Ташлыкской волости (при с. Буторах)	565,2	-	верба
9	Малаештская дача Малаештской волости (при д. Красногорке)	173,5	-	дуб, верба
	Всего	3116,4		
Бендерское лесничество (в части Тираспольского уезда)				
1	Терновская дача Парканской волости (при с. Терновке)	292,3	21-80	дуб
	Всего	292,3		
Одесское лесничество				
Одесский уезд:				
1	Троицко-Ясковско-Беляевская дача Беляевской и Граденицкой волостей (сс. Троицкое, Яски, Беляевка)	7981,8	1-30	ива
Тираспольский уезд:				
2	Незавертайловская дача Коротнянской волости (с. Незавертайловка)	423	1-30	ива
	Всего	8404,8		
Херсонское лесничество (Херсонский уезд)				
1	Архангельская дача Александровской волости (с. Архангельское)	25,2	20-30	ильм
2	Ново-Дмитриевская дача Александровской волости (с. Ново-Дмитриевка)	22,8	20-30	ильм
3	дача Летучие пески (м. Большая-Александровка)	101,9	30-40	осокор
4	Александровская плантация Александровской волости (с. Малая-Александровка)	73,4	20-30	ильм
5	Александровская защитная дача Александровской волости (с. Малая-Александровка)	128,6	5-10	акация
6	Бериславская дача Старошвецкой и Казацкой волостей (г.Берислав)	2092,8	1-4	лоза
7	Бериславская защитная дача (при г.Бериславе)	264,3	1-4, 20	лоза
	Всего	1709		
Дачи II-го разряда, где план ежегодной рубки не установлен				
Владимировское лесничество				
Херсонский уезд:				
1	Владимировская дача	1998	1-25	ильм
2	Чабанская лесная дача	425	1-13	ильм
Александрійський уезд:				
3	Гуровская лесная дача	556,5	1-70	ильм
	Всего	2979,5		
Одесское лесничество (Одесский уезд)				
1	Граденицкая лесная дача Граденицкой волости (с. Граденицы)	1,5	-	-

№	Назва лісної дачі	десятин	вік	порода
2	Куртовский сад Куртовской волости (с. Куртовка)	15		
	Всего	16,5	-	-
Григориопольское лесничество (Тираспольский уезд)				
1	Бузиновская дача Розентальской волости (ст. Кучурган)	126,7	18	береза
2	Токмазейская дача Малоештской волости (с. Спея)	170,5	25	осокор
	Всего	297,2		

Материалы для оценки земель Херсонской губернии по закону 8 июня 1893 года. Вып. 5. Особые угодья. Плавни. Луга. Лес. Огороды. Сады. Виноградники. Издание Херсонской губернской земской управы. – Х., 1902, прилож., с. 70-107 (витяг).

Примітка: при визначенні віку лісів у примітках до матеріалів згадуються насамперед зрілі насадження. Загального підсумку площі казенних лісів у використаній відомості не зазначено. За інформацією про ліси, що міститься у матеріалах оцінки земель, станом на 1901 рік із їх загальної площі у межах Херсонської губернії, що досягала 93341 десятин, приватним володільцям належало 45295,6 десятин, селянським товариствам колишніх південних військових поселення та німецьких колоністів - 5060, казні та удільному відомству – 41985, 4 десятини. Щодо удільних лісів безпосередньо у матеріалах додатково згадуються два таких лісництва з лісами I-го розряду: Бірзулівське (1878,7 дес. при 14 окремих урочищах навколо сіл Бірзули і Коси, переважно дуб у віці 41-90 років) і Кохановське (1187, 9 дес. в 23 урочищах, переважно дрібні зарослі та дуб у віці 41-50 років) (*там же*, с. 25).

Олександр Пасічняк, м. Кропивницький

НАМОГИЛЬНІ ПАМ'ЯТКИ ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ ЯК ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Однією із найменш вивчених груп пам'яток культурної спадщини України є об'єкти, які належать до категорії некрополістики. Вони є не лише своєрідним рівнем відображення матеріальної культури наших пращурів, а й певним відбитком історичного минулого регіону.

Якщо кам'яним хрестам Півдня України присвячено ряд дослідницьких робіт (зокрема І. В. Сапожнікова), то з Центральною Україною у цьому відношенні справи кепські.

Майже абсолютна недослідженість намогильних пам'яток регіону між Бугом та Дніпром, датованих XVIII – початком XX ст., відсутність щодо них будь-якої пам'яткоохоронної діяльності, як і відсутність вказаних об'єктів культурної спадщини у Державному реєстрі нерухомих пам'яток України, підштовхнула до написання даної оглядової публікації.

Дослідження намогильних пам'яток Центральноукраїнського регіону ускладнюється тим, що вони навіть ще не пройшли стадію елементарного виявлення або фіксації дослідниками історичної минувшини.

Серед подібного роду пам'яток на державний облік взято навіть менше відсотка. Так, у Кіровоградській області лише 1 пам'ятка – це широковідома могила Сави Самодриги, у Дніпропетровській області – декілька козацьких цвинтарів (с. Шестірна Криворізького району та с. Володимирівка Миколаївської сільської ради Софіївського району).

Взяття на облік об'єктів історії входило до історичної політики советської влади, але здійснювалося відповідно з жорстким ідеологічним підходом, одним із завдань якого була легітимізація більшовицького режиму. Однак, в умовах, коли не ведеться жодної пам'яткоохоронної діяльності відносно об'єктів некрополістики, неможливо пояснити жахливий стан збереженості даних об'єктів тільки посиланнями на наслідки попередньої епохи “войовничого атеїзму”.

Говорячи про стан збереженості некрополів у містах варто зазначити, що, наприклад, у Кропивницькому жодного кладовища періоду XVIII-XIX ст. не збереглося до наших днів (окрім жалюгідних залишків зруйнованих кількох цвинтарів історичних передмість) [9]; в Олександрії аналогічна ситуація, в колишніх містах та містечках Херсонської губернії були **вцент знищені цілеспрямовано цілі кладовища**, що від них не залишилося жодного сліду, за винятком випадкових поодиноких знахідок решток кісток небіжчиків та уламків нагробних пам'ятників.

Відмічається тенденція кращої збереженості намогильних пам'яток на тих кладовищах, на яких продовжуються поховання, тобто на діючих. Адже закриття кладовища давало привід советам зрівняти територію кладовища у найшвидші терміни та використовувати її не для поховальних цілей, а, наприклад, для зведення багатоповерхівок, стадіонів тощо. При зруйнуванні церков, звісно, що руйнувалися і кладовища при них. Цілеспрямоване знищення старих намогильних пам'яток тривало всю історію існування першої “Страни Советов” (найбільше пам'яток було зруйновано в період 1930 – 1960-х років), тому дослідникам некрополістики доводиться працювати, по-суті, із наслідками цих злочинів.

Одним з найстаріших кам'яних хрестів, виявлених автором публікації, на теренах Кіровоградщини є лапчатий хрест в с. Долина (до 1949 р. – Костянтинівка) Дмитрівської сільської ради Знаменського району Кіровоградської області¹, що знаходиться у південно-західній частині сільського кладовища (географічні координати – 48°44'16.75 32°45'4.10". **Рис. №№ 1-2**).

Висота пошкодженого хреста складає 1,35 м, ширина – 54 см, товщина в основі – 27 см. На головній стороні хреста міститься дев'ятирядковий напис: “ЗДЪ[СЬ] // ПОГРЕ[БЕНЬ] // Р[А]БЪ БЖ[ИИ] (під титлом) // ВЛАС[ИИ] // РА[Т]УШНЕН[КО] // 1780 // ГОДУ // НОЯБРЯ 12 ДНЯ”. На зворотній стороні хреста збереглися наступні написи: на верхньому кінці “[І]/Н Ц[И]” (Ісус Назарянин, Цар Іудейський), нижче рамен “НИ КА” (Переможець), внизу пам'ятки “А Г” (Адамова Голова). Відновлення прізвища на хресті стало можливим лише завдяки писемній згадці єпископа

¹ Оскільки дана публікація готувалася ще до 2020 року, тут і далі в тексті статті адміністративно-територіальна приналежність населених пунктів подана згідно з електронним довідником “Україна. Адміністративно-територіальний устрій” (станом на 01.08.2020 року).

Арсенія (Іващенко), який особисто бачив намогильну пам'ятку цілою ще в середині XIX ст.² [4, с.58]. Первісний вигляд пам'ятки наведено нижче на авторській реконструкції нижче (**Рис. № 3**).

Рис. №№ 1-2. Загальний вигляд об'єкта культурної спадщини – могила Власія Ратушненка (1780 р.) в с. Долина Дмитрівської сільради Знаменського району Кіровоградської області (фото 2014 р.)

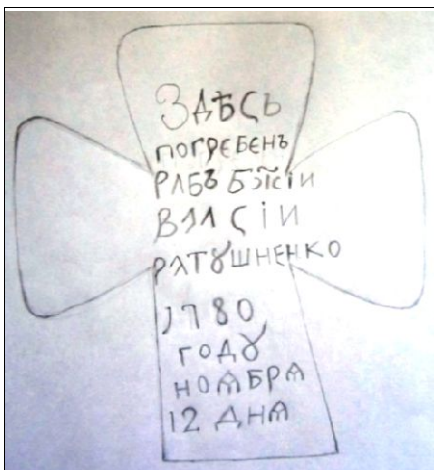

Рис. № 3. Реконструкція первісного вигляду намогильної пам'ятки 1780 р., що в с. Долина Кіровоградської обл.

Даний об'єкт культурної спадщини в советські часи, очевидно, як символ християнства, зазнав цілеспрямованих спроб руйнування та сплюндрування: у хреста відбиті рамена, пошкоджений верхній кінець. З південної сторони на поверхні хреста є 11 вм'ятин різного діаметру, схожих на сліди стрільби з вогнепальної зброї в пам'ятку. Подібний випадок пошкодження поверхні хреста стрільбою зафіксував І. В. Сапожников у с. Грибівка Одеської області [7, с.40]. Хрест відхилений на південь від свого первісного положення. Зі східного боку, починаючи від зламаних рамен і закінчуючи верхнім кінцем, хрест вкрився густим наростом жовто-помаранчевого і, меншою мірою, сірого лишайника. Зі слів одного з шести (!) жителів села автор дізнався, що могила В. Ратушненка приблизно 15 років тому стала об'єктом грабіжницьких розкопок “чорних археологів”.

Достеменно відомо, що в с. Костянтинівка, від часів заснування села (1760-ті рр.) і до кінця XX ст. проживав рід Ратушних. Цілком ймовірно, що прізвище Ратушненко має відношення до цього роду, оскільки в ті часи була традиція (або

² На цьому ж кладовищі в с. Долина знаходився хрест старіший на 10 років за хрест В. Ратушненка, і він був установлений на могилі корнета Леонтія Харитоновна – рідного брата засновника села. Існування цієї намогильної пам'ятки підтверджується спогадами Арсенія (Іващенко) [3, с.58]. За словами старожилів села, звалений хрест з цієї могили лежав на краю кладовища ще 30–40 років тому, потім десь зник. Неодноразові пошуки цієї намогильної пам'ятки, здійснені автором статті, не дали жодних результатів.

звичка) суфіксом *-енко* позначати синів за батьком, тобто Ратушненко – це син Ратушного.

Поки що єдиною намогильною спорудою на теренах Кіровоградської області, що має статус пам'ятки історії та монументального мистецтва місцевого значення, є могила Сави Самодриги на території колишнього с. Савівка (Шамівка)³ Іскрівської сільради Петрівського району. Географічні координати пам'ятки – 48°09.854' 33°21.574'. Могила знаходиться на відстані 40 м від р. Інгулець. Дана пам'ятка представляє собою могилу полковника Війська Запорозького, на прямокутній підвалині якої встановлений досить масивний, дванадцяти кінцевий комбінований перехресний трилистно-прямий хрест, виготовлений з вапняку, з вирізьбленою дев'ятирядковою епітафією: “ЗДЕСЬ // ПОЧИ/ВАЕТЬ // РАБЬ БОЖИ САВА САМО-ДРИГА // КАПИТАНЬ ВОЙСКЪ ЗАПОРОЖЖИ КУРЕНЯ ПАШКОВ/СКОГО ПРЕСТАВ/ИЛСЯ // 1783 // ГОДА”. Висота кам'яного хреста складає 1,88 м, ширина – 1,48 м, товщина – 0,28 м. Довжина верхньої поперечної – 0,82 м, середньої – 1,48 м, нижньої – 0,92 м. Могила відносно упорядкована: обгороджена металевим парканом, на самому похованні, навпроти хреста, встановлена надгробна бетонна плита з розмірами 3,88 м×1,83 м×0,8 м. З переду плити стоїть напис “1960”. Поверх цієї плити вмонтована ще одна, менша, бетонна плита (1,83 м×0,7 м×0,07 м) та табличка з червоного граніту від “козаків Криворіжжя” з сучасним відтворенням епітафії, що викарбовано на хресті.

Місцевим дослідникам вдалося встановити, що тут похований Сава Циподрига, перша писемна згадка про якого зустрічається 1756 року у списку козаків Пашківського куреня. Документально зафіксовано, що Савка Циподрига, у званні полковника Орільської паланки брав участь в російсько-турецькій війні 1768-1774 рр. [6, с.12]. Після ліквідації Січі, цей військовий старшина, очевидно, отримав чин капітана російської армії. В описі Єлисаветградського повіту за 1780 р. можна знайти такий запис: “Деревня Савино принадлежит капитану Цыподриге. Числом мужского пола 29, женского Число десятин земли удобной 2000 ...” [6, с.13].

Краєзнавець О. Босий писав: “Жителі села Іскрівка згадують, що на нинішньому місці пам'ятки раніше було велике козацьке кладовище з багатьма хрестами, але за часів СРСР його знищили тракторами. Дивом уцілів лише цей великий ...” [1, с.143].

На відстані 600 м у північно-східному напрямку від могили Сави Самодриги знаходиться старе кладовище (48° 10.007' 33° 22.087'), на якому збереглося чимало кам'яних хрестів та інших надгробків, на жаль, поки ще не досліджених. Багато з них зазнали руйнації й потребують негайного вивчення. Дослідником Олександром Домбровським в 2017 році на сайті shukach.com було викладено фотозвіт з цього кладовища⁴.

На рік пізніше за поховання Сави Самодриги зберігся намогильний пам'ятник на Білоглинському кладовищі у м. Новомиргороді: “На 37 году // 1784 года // сентября // 31 дня // родилась // в богоспа//саемом // граде Киеве // в супру//жесве жила 20 // год”⁵.

У с. Аврамівка Могутненської сільської ради Кропивницького району на пагорбі при дорозі знаходиться трилистний чотириконечний хрест (географічні координати – 48°41.916' 32°04.026'). За розповідями очевидців, цей хрест раніше лежав звалений у канаві при дорозі. Поверхня намогильної пам'ятки покрита шаром вапна, що ускладнює розбір напису поховального напису: “1784 Г // ОД // МАИЯ 1[...] ДНЯ // ЗДЕСЬ [...] /.../ //РАБ//А БОЖИЯ // ЕВДОКИ // [...]”⁶ (Рис. № 4). Територія біля об'єкта історії наразі є відносно упорядкованою: поставлені лавки, перед хрестом встановлена гранітна дошка з написом фрагменту козацької пісні “Не плач, мати Авраміхо ...”.

³ Також достеменно відомо, що доля села пов'язана з іменем іншого полковника Війська Запорозького, а потім і Чорноморського, – секунд-майором Іваном Шапом, який після смерті Сави Самодриги став володіти, разом зі своєю сім'єю, селом. Цілком ймовірно, що на могилі такої, поважної свого часу, людини мав стояти не менш скромний намогильний пам'ятник.

⁴ shukach.com/uk/node/55774

⁵ facebook.com/nmhistorical/posts/2928657337240161

⁶ Розбір здійснювався по фотографіях, наданих С. Брайченком. О. Босий подає наступний напис: “1794 год майя 13 дня застоки... душу раба божия...”, що, на мою думку, є неточним, як і припущення стосовно козацького походження пам'ятки [1, с.142-143].

Рис. № 4. Намогильний хрест в с. Аврамівка Кропивницького р-ну (фото Сергія Брайченка, 2020 р.)

Розташований не на своєму первісному місці надламаний в основі масивний лапчастий хрест на березі ставка (GPS-координати: 48°40'54.20" 31°1'9.60" у с. Покровка Новоархангельського р-ну (Рис. № № 6-7). При цьому хрест вже втретє змінив своє місцезнаходження – місцеві трактористи підняли його зваленого при одній з польових доріг та встановили на березі ставка. За їхніми словами, до тих пір поки хрест лежав зваленим, трактори доїжджаючи або проїжджаючи біля нього, завжди виходили з ладу, траплялися різні аномалії. Після того як трактористи підняли хреста вказані проблеми минули.

Цілком ймовірно, що хрест – зі старого кладовища, що знаходилося відносно неподалік другого місця розташування пам'ятки. Його товщина складає 40 см, висота, з огляду на збережену частину, можна припустити, що не менше 1,5 м.

На старому кладовищі с. Троянове Рубаномостівської сільради Новомиргородського р-ну виявлено дві намогильні стели з піщаника, приблизно однакових розмірів, але різного ступеня збереження (48°46'59.8" 31°32'32.2"). Орієнтовно датуються вони кінцем XVIII ст. – першою половиною XIX ст. Той надгробок, що краще зберігся, має на одній зі сторін вирізьблене зображення розширеного грецького хреста, над горизонтальними раменами якого по обидва боки висічено христорогату "ИИ-ЦИ", а нижче рамен напис – "НИ-КА" [1, с.144]. Заокруглений верх стели трохи надбитий. Друга надмогильна плита дуже обвітрена, що навіть не вдалося розібрати, чи взагалі був на ній напис.

Аналогічним періодом. датовані два лапчасті козацькі хрести, що знаходяться, близько один від одного, на одному із сільських кладовищ с. Липняжка Добровеличківського р-ну. Намогильні пам'ятники виготовлені з ракушняка.

Один із хрестів заглиблений (провалився) на половину свого розміру під землю, інший був відбитий від основи, але стараннями місцевого краєзнавця Анатолія Григоровича Донія поставлений на місце та

У с. Плетений Ташлик Маловисківського р-ну зберігся прямий трилистний хрест з роздвоєним верхнім кінцем, який, вочевидь, був встановлений над поміщицькою могилою. Намогильна пам'ятка покрита густим шаром лишайника, який не дав змоги повністю розібрати, щонайменше, дванадцятирядковий напис (перші рядки опускаємо): "АПРЛА // 1793 ... ПОМ'ЯНУЛЬ // СЕЙ КРТЬ // СООРУЖИ // КОШТОМЬ // МУЖО... ЕЕ // ДВОРЯНИНЬ // ПАФЕНЬКІЙ // У[Х?]АР..." (Рис. № 5). З боку пам'ятника, в самому рамені, край якого є надбитим, присутній круглий отвір. Намогильна пам'ятка розташована неподалік центру села, невідомо, чи це первісне її розташування.

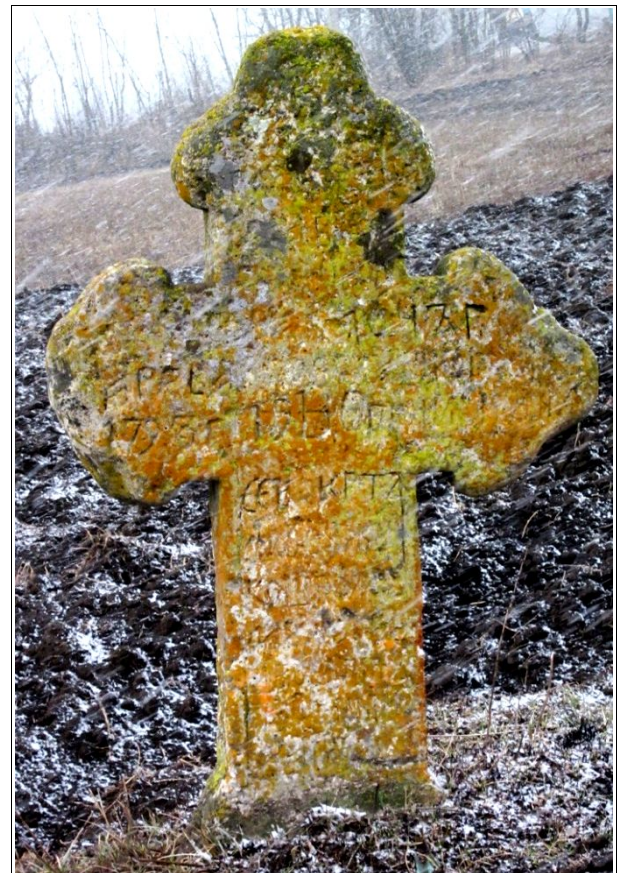

Рис. № 5. Намогильна пам'ятка 1793 року в с. Плетений Ташлик Маловисківського р-ну (фото М. П. Тупчієнка, 2012 р.)

обгороджений. У цього ж хреста, окрім слідів зламу в основі, надбите одне рамено. Слідів написів на пам'ятниках не виявлено. А. Г. Доній припускає, що ці два лапчаті хрести встановлені на місці поховань пікінерів (козаків колишнього Новослобідського козацького полку). На цьому ж кладовищі зберіглася невисока намогильна стела з піщаника, на якій вирізьблено зображення прямого чотириконечного грецького хреста типу миличного ("потента"), що з'єднується з колом лініями, що йдуть від усіх кінців хреста.

Рис. №№ 6-7. Лапчастий хрест 1823 р. у с. Покровка
Новоархангельського району (фото 2017 р.)

Розташування останнього у колі носить назву сонячного хреста, який символізує безкінечність [5].

Комбінований лапчато-прямий хрест з частково розбірливим дев'ятирядковим написом: "АПРИ//ЛЯ // 1804 // МЦ21 ПОМЯ//НИ // ГС//ДИ РАБА // БОЖ ЕС ПО... // КРАЗО//ЛА" зафіксовано біля колишнього райцентру м. Бобринця. Судячи по прізвищу, припускаємо валахське/молдавське коріння небіжчика.

Виключний інтерес з точки зору унікальності представляють **чумацькі поховання**, яких зафіксовано два на території Кіровоградщини. Перший, виготовлений з вапняку, комбінований трилистний лапчато-прямий хрест (1,59 м×0,94 м×0,2 м) на прямокутній підвалині (0,8 м×0,76 м×0,16 м), знаходиться в с. Бугове Казавчинської сільської ради Гайворонського р-ну на самій крайній південній частині кладовища (географічні координати намогильного хреста – 48°17'29.10" 29°55'53.20", *рис. № 8*)⁷. На хресті висічено сімнадцятирядковий напис: "ІН ЦИ // ЕМПО//ЛСКОГО // ПОВИТА // СЕЛЕН//ЛЯ БАНДИШЕ//ВКА УМЕР//ШІЙ РАБЪ БО//ЖІЙ ГА//ВРИЛЬ // МИХАИ//ЛОВЪ СЫ//НЬ ЗДЕСЬ //

ОПОЧИВАЕ//ТЬ 1827 // ГОДА ВЪ М...СЯ//ЦЯ ІЮНЯ ДНЯ 2...". О. Босий почув від старожилів переказ про те, що їхнім селом колись їздили чумаки, і якийсь один з них помер. "Товариші його поховали, а згодом, коли поверталися назад, привезли та поставили на могилі хрест. Нині це місце тамтешні жителі називають "біля Чумака" [1, с.142]. Таким чином, тут похований чумак з с. Бандишівка Ямпільського повіту⁸ Подільської губернії (тепер – Могилів-Подільського району Вінницької обл.). На північній стороні хреста, де міститься епітафія, на кінцях рамен викарбовано традиційну христорограму

⁷ На вказаному кладовищі зберігся ряд намогильних пам'яток другої половини XIX – початку XX ст. зі слідами пошкоджень. Аналогічна ситуація в сусідньому с. Казавчин на центральному кладовищі (48°16'17.55" 29°56'39.63").

⁸ До речі, Бандишівка та низка сіл Ямпільського повіту були свого часу значними центрами з виготовлення кам'яних виробів, зокрема й намогильних пам'яток, які масово продавалися в Херсонській губернії. Детальніше в праці В. Гомилевського [2].

“ІС ХС”. Поверхня пам’ятника з північного боку приблизно на половину свого розміру, з південного боку, – більше ніж на половину, – покрита суцільним шаром лишайника.

Рис. № 8. Чумацька могила (1827 р.) у с. Бугове Казавчинської сільради (фото 2016 р., В. Собчук)

Подібна вищенаведеному переказу в с. Буговому історія про поховання чумака, тільки вже з Чигирина, і встановлення на його могилі кам’яного хреста збереглася в с. Липняжка. Цей величезний лапчатий хрест з вапняку був встановлений за селом біля старого шляху, на три роки пізніше, ніж хрест в с. Буговому. На пам’ятнику зберігся напис: “Здесь покоилися раб Божий Коршак Василий” [3, с.3]. А. Г. Доній розповідав автору статті, а також писав у місцевій пресі, що ще в 60-ті рр. ХХ ст. “директор МТС послав два трактори, щоб вирвати хрест, який, на його думку, заважав обробляти поле (після того, як проклали нову дорогу до села Водяне, чумацька могила знаходилась серед поля), але робітники не стали брати гріх на душу, плондруючи чужу могилу. Вони відбулися відмовою, що два трактори не впорались із подоланням камінного хреста” [3; 5]. Проте вже у 80-х роках працівниками РЕМу, при демонтаванні старої електролінії, хрест був вирваний з могили трактором Т-150 таким чином, що виявився відірваним від основи; потім місцевими трактористами перетягнений на перехрестя доріг, у напрямку до сіл Карбівка та Водяне. Наразі намогильна пам’ятка знаходиться під опорою високовольтної ЛЕП в заростях кленів. А. Г. Доній давно намагається знайти меценатів для здійснення реставрації чи хоча б реконструкції цього хреста, але поки що, окрім обіцянок з боку місцевої влади, жодної підтримки не отримав.

Унікальну цінність для дослідження історичної минувшини мають частково уцілілі некрополі

Центральної України, датовані кінцем ХVІІІ – початком ХХ ст. – а саме в селах Седнівка (рис. №№ 9-11, 47°58'1.66" 32°27'40.56") Устинівського району, Іскрівка, Ганнівка Петрівського району, Губівка (рис. №№ 12-15, координати: 48°20'5.91" 32°23'56.85") Компаніївського району Кіровоградської області. У Седнівці та Губівці – більшість датовано другою половиною ХІХ ст., у Іскрівці – початком ХХ ст. В Ганнівці Петрівського р-у (інформація від респондентів) кладовище ніким не досліджувалось.

Окремо слід виділити декілька великих населених пунктів регіону, на кладовищах яких до наших днів збереглася порівняно значна кількість історичних намогильних пам’яток, не зважаючи на спроби їх руйнації в советські часи, і які вдалося обстежити автору цих рядків, або іншим дослідникам. Так, некрополям Новомиргорода (Златополя) нещодавно були присвячені публікації на фейсбук-сторінці спільноти “Новомиргород історичний”⁹.

Усі старі некрополі м. Новоукраїнка досліджувалися автором публікації в кінці 2017 р. Наразі потенціал некрополів м. Новоукраїнки як джерел генеалогії є суттєво втраченим, як і більшість умовно відносно вцілілих некрополів краю. Це пояснюється не лише руйнуваннями надмогильних пам’яток, що мали місце в епоху “войовничого атеїзму” минулого століття. Ті пам’ятки, що збереглися до наших днів, як правило, виготовлені з місцевих порід граніту, який, в силу своїх фізичних властивостей, суттєво ускладнив збереження та читабельність епітафій, особливо у поєднанні з процесами вивітрювання (рис. №№ 16-20).

⁹ Єврейське кладовище в Златополі cutt.ly/zRYOzbO; Виноградівське кладовище: cutt.ly/sRYOvmJ; Білолинське кладовище: cutt.ly/kRYOmhy; Православний цвинтар на східній околиці Златополя: cutt.ly/iRYOEnJ

Рис. № 9-11. Намогильні пам'ятки на старому кладовищі в с. Седнівка Устинівського р-ну (2017 р.)

Рис. №№ 12-13. Намогильна пам'ятка 1816 р. на старому кладовищі в с. Губівка Компаніївського р-ну

Рис. №№ 14-15. Намогильні пам'ятки на старому кладовищі в с. Губівка Компаніївського р-ну (березень 2020 р.)

На обстежених некрополях фіксується наявність поховальних традицій православного українського, молдавського, російського та єврейського іудейського, за віросповіданням, населення м. Новоукраїнки, що знайшло відображення у пам'ятках монументального та меморіального мистецтва.

Рис. №№ 16-18. Провалені під землі трилисникові хрести другої половини XIX ст. та звалена гранітна стела на Нивовському кладовищі у м. Новоукраїнка (грудень, 2017 р.)

Рис. №№ 19-20. Звалений обеліск з постаменту, що був встановлений на могилі Станіслава Потоцького 1888 року (Нивовське кладовище у м. Новоукраїнка, грудень, 2017 р.)

В цілому, більшість збережених пам'яток краю датуються другою половиною XIX – початком XX ст., що пов'язано зі збільшенням чисельності населення регіону та покращенням їхнього матеріального стану.

Вкрай маловивченим залишається питання виготовлення намогильних пам'ятників.

Регіон між Бугом і Дніпром надзвичайно багатий на різні породи каменю, що давало можливості розвивати місцеве каменярство. Склався стереотип, згідно з яким кам'яні надгробки могли дозволити собі лише багаті та дуже заможні верстви населення. Це далеко не так, особливо якщо врахувати період другої половини XIX – початку XX ст. Дивлячись на суми основної маси вкладників у книги обліку особових рахунків ошадних кас містечок Херсонської губернії, можна

зробити висновок, що замовлення кам'яного надгробка було доступним не лише тільки дворянам, купцям, заможним міщанам, а й селянам з середнім, для того часу, рівнем достатку.

Згідно V-го випуску довідника Міністерства землеробства та державного майна Російської імперії “Справочный указатель кустарных производств и кустарных мастеров”¹⁰ у Новомиргородській волості Єлисаветградського повіту Херсонської губернії майстер Прокопій Неділько виготовляв кам'яні хрести вартістю від 2 рублів [8, с.535]. У Херсонському повіті в Олександрівській волості Кирило Ситий та Павло Дубчик продавали свої хрести за 4 руб., у Золотобалківській волості того ж повіту Пантелеймон Мірошніченко продавав кам'яні хрести за фіксовану ціну – 1 руб. 25 коп., пам'ятники – від 7 до 25 руб. Інший майстер з тієї волості, Яків Шляпін, продавав ще дешевше: хрести за 1 руб., пам'ятники за 5 руб. [8, с.535]. Звісно, що багато майстрів з обробки каменю не увійшли у дане видання, але дає чітке уявлення стосовно цінової політики на намогильні пам'ятники періоду другої половини XIX – початку XX ст.. Проте варто нагадати, що доставка таких масивних об'єктів обходилася не дешевше ніж вартість самих власних намогильних пам'яток.

Завершуючи питання виготовлення намогильних пам'яток, слід зазначити, що у с. Глодоси Новоукраїнського р-ну жителі взагалі встановлювали кам'яні хрести, стели, обеліски протягом усієї другої чверті XX століття, традиційні для попередньої епохи (рис. №№ 20-22), які, ймовірно, могли бути виготовлені значно раніше за вказаний період, або ж місцеві каменярі могли слідувати традиціям минулого століття. Таке наслідування традицій у зведенні намогильних пам'яток, особливо в періоди загострення тоталітаризму, виглядало дуже сміливим й потребує детального вивчення.

Рис. №№ 20-22. Намогильні пам'ятки середини XX ст. на кладовищах с. Глодоси Новоукраїнського р-ну (липень 2021 р.)

Підсумовуючи, варто зазначити, що більшість кладовищ сіл регіону залишаються ще й досі не обстеженими.

У регіоні простежується помітний вплив козацької поховальної традиції встановлення різнотипних лапчастих хрестів на могилах небіжчиків, але це не дає підстав стверджувати, що поховання “козацькі” за своїм походженням.

Усі зазначені намогильні пам'ятники, мають у більшості випадків, якщо не історичну, то художню цінність, можуть бути віднесені до пам'яток монументального мистецтва. Підставою для взяття на облік таких об'єктів культурної спадщини є їхній вік, збереження пам'яткою своєї автентичності, адже не завжди дослідники мають можливість підготувати історичну довідку, чи, наприклад, встановити особу похованої людини, прив'язати пам'ятку до конкретної історичної

¹⁰ Цікавий факт: Херсонська губернія єдина з усіх губерній імперії, майстрів по обробці каменю яких включили у зазначений міністерський довідник.

події, або ж довести вклад тієї чи іншої постаті у розвиток краю. Після совєтської доби багато кладовищ, а відтак і намогильних пам'яток, було цілеспрямовано знищено, тому є необхідність хоча б уберегти ці об'єкти культурної спадщини, які дивом уціліли й зберегли свою автентичність.

Часи “войовничого атеїзму”, псевдокультурних революцій, здавалося б, минули, а загроза культурній спадщині не зменшилася. Віддаленість цих пам'яток від місць проживання населення практично унеможливило догляд за ними з боку громадськості та автоматично відкриває поле для діяльності вандалів, “чорних археологів” та сильнішому впливу природних руйнівних факторів. Особливо це актуально для сільських кладовищ і власне самих населених пунктів, від яких, чим далі, тим частіше, залишаються сліди існування у вигляді географічних назв на застарілих картах та зарослі чагарників на старих кладовищах.

Взяття на облік об'єкта культурної спадщини – це жорстка формально-бюрократична процедура, яка, після позитивного вирішення, матиме для органів місцевого самоврядування неприємні наслідки у вигляді юридичної відповідальності та нових обов'язків. Найкращим виходом із ситуації, на думку автора публікації, є донесення місцевому населенню, громадам інформації про ці об'єкти, про їхню історичну, культурно-мистецьку, генеалогічну цінність та необхідність їхнього збереження ними самими.

Список використаних джерел та літератури

1. Босий, Олександр. Козацькі меморіальні пам'ятки Степової України. Матеріали до української етнології: щорічник. Зб. наук. праць. Вип. № 8 (11). / [голов. ред. Г.Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. К., 2009. С.142–145.
2. Гомилевский В. Кустарная промышленность в Херсонской губернии // Труды Комиссии по исследованию кустарной промышленности в России. СПб.: Типография В. Киришбаума, 1882. Вып. VIII. С. 1756.
3. Доній, Анатолій. Сплондрована могила / Сільське життя (Добровеличківка). 2014. 22 лютого (№ 15-16). С.3.
4. Иващенко Арсений Иеромонах. Черный лес и его окрестности / Вестник Императорского Русского Географического Общества. Ч. XXVI. Отд. V. Смесь. СПб.: в типографии В. Безобразова и Комп., 1859. С.43–65.
5. Матеріали етнографічної експедиції студентів II курсу факультету історії та права Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка у Добровеличківському районі Кіровоградської області (липень 2012 р.) / Особистий архів автора.
6. Платошин, М. Б. Могила Сави Самодриги / М.Б. Платошин, Т.В. Платошина // Народне слово. 2013. 31 грудня. С.12–13.
7. Сапожников І. В. Кам'яні хрести Степової України (XVIII – перша половина XIX ст.) Ін-т археології НАН України; Буго-Дністровська експедиція. Одеса: ТПКП “Юг”, 1997. 162 с., іл.: I–XXVI с.
8. Справочный указатель кустарных производств и кустарных мастеров / МЗ и ГИ. Отд. сел. экономики и с.-х. статистики. Вып. [изд.] 5. Санкт-Петербург: тип. В.Ф. Киришбаума, 1902. [5], 762, 57 с.
9. Шляховий, К. В. Некрополі м. Кіровограда / Особистий архів автора. С.58-62.

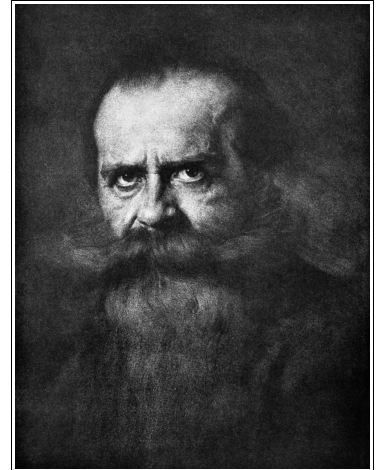
РОЗДІЛ VI. СПАДЩИНА

Едуард фон Гартман¹ (Прусія)

КОРОЛІВСТВО КИЇВ²

а. Географічні та етнографічні основи Російської імперії

Щоб зрозуміти реальні політичні потреби нації на відміну від її уявних, треба насамперед розглянути її відносини з річками і морями. Саме ядро і переважну більшість російського народу складають великороси, які осіли у верхньому і середньому басейнах Волги; до них як найближчих племінних родичів приєдналися малороси та білороси в басейнах річок Дніпро та Буг. Польща - це земля Вісли, Литва - область Немана і Дуни, а самі литовці сидять на Німані, латвійці - на Дуні. Дніпро вже наполовину входить до складу Румунії. Стара «Новгородська область» в районі річок, що впадають у Північне Льодовите море, знаходиться під значним монгольським впливом, навіть завойована великоросами, вона не має великого значення як європейська частина Сибіру. Отже, якщо розуміти під "росіянами" не тільки великоросів, а й малоросів і білоросів, то Руська земля має простягатися в басейнах Волги, Дону і Дніпра; якщо, з іншого боку, під «росіянами» розуміти лише великоросів, а малоросів і білоросів розглядати як окремі нації, то земля росіян - це лише область Волги і Дону. В обох випадках Росія своїми річками спрямована на південь, а не на захід і не на північ. Щоправда, білоруси поширилися з верхів'їв Дніпра і Бересини, частково до витоків Дуни і Неману (Вітебська і Гродненська губернії), але оскільки нижня течія цих річок уже зайнята німцями, це не має значення.

Едуард фон Гартман.
Літографія Рудольфа Шульте

Важливіше просування великоросів від верхів'їв Волги через Псковську і Новгородську губернії до верхів'я Фінської затоки, де Петро заснував свою столицю. У той час Петро був цілком правий; тому що, по-перше, шведи і Ганза вже підняли Балтійське море на пік його культурного значення, в той час коли Чорне море знаходилося ще у п'ятмі турецького варварства, а по-друге, завдання закріпитися на Чорному морі при могутності Туреччини на той час, було ще нерозв'язним для Росії, тож коротший шлях пролягав через Фінську затоку, щоб взагалі отримати доступ до якогось моря. Без сумніву, життєво важливим питанням для Росії на всі часи залишиться відстоювання порту в Петербурзі; але також немає сумнівів у тому, що політичний розквіт столиці і резиденції міста Петербург вже в минулому і ніколи не повернеться. Середня і нижня течії Волги і Дону, які за часів Петра Великого були ще землями азіатських кочівників, зазнали відтоді небаченого підйому, тоді як північ здебільшого зупинилася у розвитку. Особливо впродовж останніх поколінь відбувається повільна, але постійна міграція народів з півночі і заходу на південь і схід; там там люди покидають села, а тут постійно створюються нові поселення.

Так проявляється сила річкових русел, і певно, що Поволжя політично важливіше для Росії, ніж поселення навколо Дону, оскільки Волга більша і розгалуженіша за Дон. Єдина причина, чому міста на Дніпрі Київ та Одеса є вигіднішими для торгівлі, ніж міста на Волзі (Астрахань, Саратов, Симбірськ, Рязань, Нижній Новгород, Москва), полягає в тому, що Чорне море впадає в Середземне, а Каспійське море має ще недостатнє продовження транспортних маршрутів на південь і схід; як тільки вони будуть встановлені, переваги розташування стануть зворотніми. Лише в південній половині європейської Росії доводиться очікувати великого зростання населення і процвітання, бо лише тут передумови для такого

¹ *Едуард Гартман* (1842 -1896) - німецький філософ, засновник філософії по-засвідомого.

² Eduard von Hartmann. *Russland in Europa // Zwei Jahrzehnte Deutsche Politik und Die gegenwärtige Weltlage*. Leipzig - 1889. С. 280-327. Переклад з німецької Ольги Гладій, УВУ (Мюнхен). Редакція - проф. Роланд Піч (Мюнхен). В перекладі публікується вперше.

зростання дають кліматичні та ґрунтові умови. Яким би великим значенням не надавалося підтримці сполучення з Балтією, значення цього є відносно другорядним щодо життєво важливого значення Чорного та Каспійського морів для майбутнього Росії.

Наприклад, якби сьогодні Європейська Росія втратила Фінляндію і всю територію на південний захід від прямої лінії, проведеної від Нарви до Азовського моря з приблизно 36 мільйонами жителів і була б обмежена площею суші Великої Росії та нею завойованими північними, південними і східними територіями, вона все одно б залишилась великою державою першого рангу з понад 52 мільйонами жителів і могла б виконувати всі свої високі культурні завдання в Азії та з посередництва між Азією та Європою. Якщо ж Росія знову буде відрізана від Фінської затоки або одного з її південних морів, або заблокована від вільного руху до останнього, від руху до Середземного моря, або від просування на південь і південний схід від Каспійського моря сполучення для сполучення з Персидською затокою, життєво важливі артерії її позиції як великої держави були б відрізані, і їй довелося б знову і знову боротися за існування до крайнього напруження її сил проти спроби такого обмеження.

Дніпро для Західної Росії, Малоросії та західної частини Південної Росії має таке ж значення, як Волга для Великої Росії; але Дніпро не має значення для Великої Росії, від якої її басейн відділений вододілом Двинсько-Донського нагір'я. Бо зв'язок Великої Росії з Чорним морем у будь-якому випадку забезпечується Доном, нижня течія якого постає майже як друге продовження або роздвоєння середньої течії Волги, тоді як Дніпро ніколи не торкається території Великої Росії. Тому не випадково обидва річкові райони заселені народами різних національностей, хоча білоруси Наддніпрянщини тепер підпорядковані великоросам, як раніше полякам, і хоча великороси намагаються заперечувати різницю та приховувати її уніфікацією насильницьких заходів. Чи білоруси та малороси не віддадуть перевагу утворенню власної держави замість того, щоб залежати від великоросів, це стане очевидним лише тоді, коли через фактичне відокремлення Наддніпрянщини від Великої Росії політична громадська думка матиме час розвиватись протягом цілого покоління. У будь-якому випадку, з географічної та економічної точки зору кожна з двох частин цілком могла б обходитися без іншої, не втрачаючи жодних істотних умов свого життя та процвітання, і така Дніпровська держава, чи «Королівство Київ» з її 18 мільйонами жителів має всі підстави для політичної незалежності та самоствердження.

Малороси й білороси мають принаймні спільну релігійну конфесію з великоросами і дуже схожу мову та загальний рівень культури. З іншого боку, протестантські прибалтійські провінції та католицька Польща та Литва в усіх відношеннях відрізняються від росіян і, до того ж, мають значно вищий рівень культури, ніж панівний народ. Лише румуни в Бессарабії сповідують ту ж релігію, що й росіяни, але в іншому рівні зі своїми одноплемінниками в Королівстві Румунія. З усіх цих земель лише Лівонія та Естонія перебувають у російських володіннях з 1721 року; Вітебськ і Могильов підпали під владу Росії лише в 1777 році, Єдісан у 1791 році, Курляндія, Литва, Підлісся, Волинь і Поділля в 1793 і 1795 роках, Фінляндія в 1809 році, Бессарабія в 1812 році і Польща в 1815 році. Обмежена західним кордоном, як це було до 1809 року, сьогодні Росія мала б приблизно на 11 1/2 мільйонів менше населення; обмежена західним кордоном, як це було до 1795 і 1793 років, вона мала б приблизно на 18 1/2 і 24 мільйони менше жителів відповідно в порівнянні з теперішньою чисельністю.

У Фінляндії, Естонії, Лівонії, Курляндії та литовських губернаторствах Ковно та Вільно кількість росіян мізерна й майже повністю складається з присланих туди солдатів, чиновників та вчителів мови. У південних прикордонних районах Польщі також є деякі російські народні елементи, так що відсоток росіян зростає до 11; у Бессарабії подібна ситуація. Інакшою є ситуація на російсько-польському кордоні, тобто у Гродненських губерніях, Поділлі та у західній частині Волині кількість росіян зростає до 60-80 відсотків, хоча слід зазначити, що, з одного боку, щільність росіян зменшується зі сходу на захід, а з іншого боку політично впливові шари населення, шляхта і середній клас, це поляки та євреї, так що вся культурна атмосфера польська. На неросійських частинах території зараз проживає понад 16 1/3 мільйонів жителів, у змішано-польському прикордонній зоні більш детально зазначено близько 5 мільйонів, загалом понад 21 мільйон. Навіть якщо припустити, що великоросам вдасться повністю поєднати малоросів і білоросів з їхньою національністю, надії на русифікацію в неросійських частинах території абсолютно безнадійні і вкрай слабкі в змішаному прикордонному регіоні. Звідси випливає, що

російська національна держава своїми етнографічними умовами, а також географічними основами вказує на південний схід, але не на захід, північний захід чи південний захід.

Але як так сталося, що Росія, всупереч природним засадам свого державного життя, постійно просувається на захід і навіть сьогодні надає своїм західним володінням таку цінність, яка здається незрозумілою з географічних та етнологічних умов? Раніше, коли національна свідомість народу була ще мало розвинена, мало приділялося уваги національності придбань, навіть при розширенні територій, і кожне розширення території відразу вважалося збільшенням могутності держави. У наш час, коли принцип національності став керівною ідеєю всіх народних рухів у мірі, яка значно перевищує його виправдання, цього більше не можна підтримувати. Тепер завойовнику доводиться боятися, шанування національних особливостей все більше і більше віддалять від нього підкорених, але спроба трансформувати цю національну культуру чи денаціоналізувати її буде розумною лише в тому випадку, якщо він володіє значно вищою культурною силою в інтелектуальному та матеріальному плані. Але це не так у випадку з російським пануванням, оскільки культура всіх без винятку неросійських західних регіонів набагато перевершує середню російську культуру в інтелектуальному та економічному плані. Отже, денаціоналізація тут — це культурна шкода, незалежно від засобів, якими вона здійснюється. Росіяни знають лише, як знищити економічне процвітання підкорених губерній, щоб підірвати незручну могутність шарів населення, що їх утримують, але вони нічого не можуть запропонувати замість запустіння. Вони можуть зруйнувати духовний розквіт створених коледжів і вищих шкіл, але примусове викладання російською мовою не може замінити його. Не маючи змоги відкопати знайдені скарби та використати їх для власних потреб, вони вважають за краще знищити їх, щоб принаймні безпосередні власники більше не могли отримати від них вигоду.

Цим антиподом дбайливого уряду вони до крайньої міри озлоблюють підданих і доводять їх до відчайдушної жадоби бунту, на придушення якого треба розтратити велику кількість національних сил, що вилучаються з розвитку власної культури. Далеко не джерелом мирного приросту сили для Росії ці неросійські території стали постійно зростаючою причиною занепаду сил, деякі вже тривалий час нагноюють виразки на національному російському тілі, деякі близькі до того, щоб стати такими. У разі оборонної війни проти західних сусідів ці провінції, безумовно, не можуть розглядатися як посилення військового становища, оскільки в кожному ворозі, що вторгається, вони повинні вітати рятівника і визволителя з нестерпного рабства і завжди будуть готові виступати проти Росії. Досвід вчить, що за відсутності кращого замітника національна культура завжди знаходить нові канали для поширення, коли старі заблоковані, наприклад, замість паралізованої польської шляхти в останньому поколінні виростає польська буржуазія ще більшої сили і патріотичної готовності до жертв, яка, на відміну від ненависної шляхти, здатна змітати разом із собою селянство в майбутній боротьбі за визволення.

Мислячі російські державні діячі жодним чином не приховують від себе недоліків і небезпек, пов'язаних з не російськими володіннями, а стосовно Королівства Польського зокрема неодноразово розглядали питання, чи не було політичною помилкою у 1815 році прийняти цей дар. Незважаючи на все це, Росія, зовсім без надії на майбутню повну русифікацію цих територій, не думала б віддавати ці володіння добровільно, хоча б лише з тієї причини, що вона не хоче втратити силу, якою вона володіє. Те саме в разі наступальної війни проти Заходу, тому що він не може обійтися без армійського корпусу, який він може вивести з цих провінцій, ніж потужне просування своєї стратегічної бази операцій на захід. У цьому відношенні, безсумнівно, було б правильним, якби вирішення певних завдань, яких можна досягти лише шляхом європейських наступальних війн, було однією з невід'ємних умов життя. У цьому випадку, звісно, їй довелося б в будь-якому випадку нести всі тягарі й жертви, яких завдають їй такі цілі, просто щоб не послабити свою наступальну могутність у Європі. Насправді громадська думка в Росії вважає, що вирішення таких завдань є частиною життєвих умов держави, і тому не лише схвалює поведінку російської влади, а й проти її волі крок за кроком штовхає її на цей шлях. Уряд і народ, схоже, не мають розбіжностей у думках щодо необхідності великої європейської війни, а лише про слухний час, коли сліпа пристрасть знаходиться, як завжди, на стороні народу, а стримане вичікування - з боку уряду. Якщо хочеться зрозуміти мотиви російської політики в Європі, треба спробувати зрозуміти, чому вона рано чи пізно вважає наступальну війну в Європі національною необхідністю. Якщо цілі, що пробуджують волю Росії, виявляються примарними і віра в необхідність їх реалізації -

безпідставною, фатальною помилкою, то має змінитися мірило, за яким мають вимірюватися відносини Росії з Європою та цінність її стратегічної наступальної позиції щодо Заходу.

в. Політичні ідеали росіян

Зловісний фантом, що проймає Росію до кісток, називається Константинополь. Це місто оточене невимовним захопленням для росіян; це як міраж, який заманує в пустелю все нові каравани, де вони гинуть. Для росіян думка про завоювання Константинополя асоціюється з мрією про марне відновлення Візантійської імперії, заснування Східної Римської імперії російської нації, в якій імператор водночас є папою. З одного боку, це королівство має поглинути всіх православних, оскільки царі мають церковну юрисдикцію над ними законними засобами; але вона має взяти до себе й усіх братів-слов'ян і повернути їх не тільки до істинної віри, але й до національного русизму. Це православне, цезаропапистське, національно-руське панславистське королівство було б Середнім царством, головою і володарем усієї Азії та тіла Європи, до якої неслов'янські частини Європи могли б утворювати лише географічний придаток. Росіяни вважали Царство призначеним для всесвітньої монархії, яка терпить лише намісників і васальних королів. Але необхідним першим кроком для реалізації цього ідеалу є і залишається завоювання Константинополя та інкорпорація православних балканських слов'ян, і, тому що цьому перешкоджає Австрія, поразка та знищення Австрії.

Не можна переоцінювати мрії пан-православних і панславизму; але не можна не визнати, що, незважаючи на дуже неясну версію, вони намагаються всіма можливими засобами досягти переваги, коли справа доходить до зважування тяги серця до Константинополя та контраргументів холодного розуму один проти одного. Той факт, що цар також вважається духовним главою його православних підданих, сам по собі суперечить ідеї греко-католицької церкви, розкол якої від західної церкви виник із протиставлення єпископської системи папській. Претензія царя або синоду, що представляє його, на церковну юрисдикцію над греко-католицькими християнами, які не є російськими підданими, була б не краще виправданою, ніж аналогічна претензія короля Пруссії та німецького імператора або Оберкірхенрату, що представляє його на церковну юрисдикцію над усіма євангельськими християнами. Проте не можна заперечити, що в різних неросійських, але православних слов'янських племенах існує сильна тенденція до підпорядкування царизму, а в деяких слов'янських католицьких племенах є прагнення до переходу до православного обряду, так само як і панслов'янські тенденції з'явилися давно: неупереджений спостерігач не сумнівається, що ці останні імпульси є лише старанною грою з вогнем, лише засобом тиску, щоб отримати збільшені особливі права, і що вони зникнуть самі собою, як тільки слов'янські племена зникнуть, досягнувши нестримного панування у своїх житлових районах. Але для російських спостерігачів, які зовсім не упереджені, ці ілюзії можна дуже легко посилити.

При об'єктивній оцінці, безсумнівно, панслов'янську імперію можна розглядати лише як вільну конфедерацію держав або щонайбільше як федеративну державу, але Царство за своєю природою не здатне укладати пакти з союзниками, а знає лише накази й послух. Отже, панслов'янська федеративна держава, безперечно, може вирости з федеративної Австрії, за винятком Росії, яка вже має близько двадцяти мільйонів слов'ян у собі, але ніколи не виходить з російської державної системи. Росіяни також не приховують, що Російську панславистську імперію вони можуть уявити лише як національну Російську імперію, в якій усі інші слов'яни поглинені російською культурою. Немає сумніву, однак, що всі інші слов'янські племена так само наполегливо, як поляки та болгари, відмовилися б від обміну своєї вищої культури на культуру росіян і, заради росіян, від передачі автономії свого державного самоврядування на покровительське свавілля і жорстокість російської бюрократії. Сил Росії й близько не вистачило б для звоювання пяти-шести поляків замість одного, не зважаючи додатково на те, що вона ще б мала перетравлювати неслов'янські анклавні прусів, німецько-австрійців, мадярів та румунів. У якій би формі не думали про можливу залежність слов'янських сусідніх країн від Росії, у Європі завжди залишається залишок дивовижних майбутніх перспектив, коли вона дивиться на російського Колосса, площа якого в Європі вже майже така велика, як населення інших європейських держав разом узятих, чиє населення вже зараз перевищує чисельність Німеччини та Австрії разом узятих.

Навіть якщо на даний момент відсоткове збільшення населення у трьох королівствах зберігається майже в тому ж темпі, очевидно, що через кілька поколінь це співвідношення має змінитися на користь Росії, адже у неї все ще є набагато більше можливостей для зростання. Коли Росія спочатку матиме майже таку ж щільність населення, як і решта Європи, то як унітарна держава вона, безсумнівно, буде значно вищою за розділену й внутрішньо роз'єднану Європу. Географічно-історичну аналогію між Росією та Європою, з одного боку, та Македонією та Елладаю, з іншого, висловили не росіяни, але добре підходить для втілення їхніх мрій про світове панування. Безсумнівно, у більш віддаленому майбутньому амбітний і важливий цар матиме більше шансів надовго поставити Європу під своє панування, ніж Наполеон I, тому що російське правління розпочне скручувати Європу як сувій пергаменту з превеликими труднощами, тоді як великі труднощі й важкі наслідки настигнули французьку владу наприкінці її посягань. Якби пани Парнелл, Рошфор, Ріхтер, Бебель, Лібкнехт і товариші довели європейські держави до стадії демократичного розпаду та демагогічної анархії, подібної до тієї, в якій опинилася еллінська політика за часів Філіпа та Олександра, то, безумовно, царю довелося б грати роль рятівника. З іншого боку, поки в Центральній Європі можливо придушити буржуазію та соціал-демократію, нам не потрібно боятися застосування історичної паралелі з Македонією.

Не дивлячись на все це, у свідомості росіян лишається залишок ідей пан-православності, панславізму та російської вселенської монархії, достатньо, щоб надати туманного, але грандіозного і п'яного фону ностальгії за Константинополем. Пан-православ'я не сприймається дуже серйозно, оскільки не вважає магометанів, католиків, євангелістів і сектантів несумісними з російською національною державою, а претензія на владу над грецькими християнами, які не на шляху до Константинополя, тимчасово відкидається. Панславізм також не сприймається всерйоз, оскільки фіксуються всі можливі неслов'янські завоювання, а слов'янські племена, розташовані осторонь, спочатку ігноруються. Але коли йдеться про визволення балканських слов'ян з-під панування іновірців і підпорядкування їх гегемонії Росії, тут же висувуються ідеї всеправослав'я та панславізму, щоб впливати на громадську думку та розбурювати пристрасті народу. Так, під час завоювання Константинополя однією з головних цілей була пересадка грецького хреста на церкві Святої Софії замість півмісяця; ця мета була б зовсім незрозумілою за своєю мотиваційною силою, якби не вбачати в ній символ відновлення Візантійської імперії. За цим, однак, стоїть давня римська мрія про світове панування, той вогник, який колись заманив стільки німецької крові до Італії, щоб згаснути там безцільно.

Російська влада завжди широко використовувала ці ілюзії, коли йшлося про підняття настроїв для агресивної політики. Цього факту достатньо, щоб виправдати серйозне обговорення подібних фантазмагорій, навіть якщо нинішня влада має побачити неспроможність цих ідеалів. Остання турецька війна показала, що уряд, нарешті, не в змозі вигнати викликаних ним духів, занурився в авантюру, від якої Росія досі страждає. Проте політично освічені провідні державні діячі Росії можуть не сприймають серйозно ідеали народної віри; досить того, що вони стали реальною силою, з якою повинен рахуватися кожен державний діяч, і за допомогою якої їх можна легко звести на нерозумні кроки.

с. Мета політики російського уряду

Для російського уряду, безсумнівно, безпосередній і вирішальний мотив прагнення до володіння Константинополем полягає в іншому, а саме в прагненні до панування в Чорному морі і до ключа його воріт, у прагненні відрізати будь-яку можливість повторення досвіду Кримської війни шляхом захисту південного узбережжя Росії на Босфорі. Але саме цей мотив складається з правильних і неправильних припущень таким чином, що в даній формі він видається навіть більш хибним і оманливим, ніж ідеали громадської думки.

Якби припущення було правильним, що Росія була неспроможна захистити північне узбережжя Чорного моря від нападу з моря без володіння Константинополем, то вона була б принаймні так само не здатна захистити узбережжя Балтії без володіння Копенгагеном; тоді вона була б абсолютно неспроможна до оборони і в жодному разі не могла б продовжувати існувати як незалежна держава сама по собі, а лише внаслідок випадкових кон'юктур. Наразі захист власних узбереж'їв від нападів з моря не являється мистецтвом для військових сил; такі атаки, безумовно,

можуть завдати матеріальної шкоди, але навряд чи суттєвих стратегічних успіхів. Так само мало, як англо- французький флот міг серйозно атакувати російське узбережжя Балтійського моря під час Кримської війни або французький флот у 1870 році німецьке узбережжя Північного і Балтійського морів, у майбутній війні флот не зможе серйозно атакувати Російське узбережжя Чорного моря. У Кримській війні все було інакше з двох причин. По-перше, російські комунікації були ще досить нерозвиненими, а повільність російських рухів була настільки великою, що морський рух союзників мав значну перевагу. По-друге, тоді не було буксируваних гармат і наступальних торпед, тому, незважаючи на відсутність броні, флот був у кращому положенні, ніж сьогодні. Тому досвід Кримської війни не може бути повторений сьогодні, якщо Росія на місці захищає свій південний кордон; він цілком міг би повторитися, якби Росія забажала захистити їх у Константинополі. Тоді боротьба за Константинополь могла б відповідати боротьбі за Севастополь, оскільки зв'язки з Москви до Константинополя без володіння Малою Азією могли виявитися такими ж неадекватними, як і до Севастополя того часу.

У майбутньому стратегічні рішення між Росією та її супротивниками будуть прийматися лише на материку. Їй варто боятися війни з чисто морською державою, як Англія, з економічних, а не з військових причин, але вона б нашкодила англійській торгівлі на всіх морях набагато сильніше, якби численні капери були вчасно оснащені, ніж могла б зашкодити своїй власній торгівлі блокуванням портів. Немає необхідності в мобілізації жодного батальйона, щоб відбити будь-які висадки англійців. Англійський флот міг би дуже легко потрапити в мишоловку навіть у Чорному морі, якби Росія, сміливо просунувшись з північного узбережжя Малої Азії, захопила Скутарій і припинила постачання вугілля. Якщо Росія б відступила від загроз війни Англії на Берлінському конгресі і відмовилася б від багатьох успіхів, яких вона вже досягла, то не тому, що вона серйозно боялася військово-тактичної загрози з боку Англії, а тому, що була виснажена попередньою війною і відчувала нездатність підтримувати економічну боротьбу з Англією нескінченно, в той час як примара австрійської війни маячила в невизначеному майбутньому. У майбутній війні між Росією та Австрією можливий англійський союз для Австрії мав би значення лише відповідно до бойових дій англійських сухопутних військ, тоді як участь англійського флоту мала б лише демонстративне значення, від чого Росія не повинна дозволяти собі бути враженою і заляканою скасуванням свого війська.

Тому від нападів з моря Росії абсолютно не потрібно захищати свій південний кордон, крім як на місці. Його захист у Константинополі був би вкрай нестійким і недоцільним заходом навіть проти Англії та Франції. Але якщо навіть задуматися про війну проти Австрії, російські війська, дислоковані в Румелії та Болгарії, будуть поставлені на заздалегідь наражений на поразку пост, відрізані від лінії відступу й піддані розгрому австрійською перевагою. Лише якби Мала Азія була у російських володіннях і вони могли б відступити через Босфор перед австрійською атакою з флангу і тилу, їхня позиція в Константинополі була б стратегічно прийнятною; але в такому випадку це знову було б зайвим для закриття Чорного моря від ворожих військових кораблів, оскільки для цього вистачило б позиції в Скутарі. Англійці також завжди задовольняються фіксованими точками на одній стороні протоки, якими потрібно управляти, і без вагань залишають іншу сторону іншим державам (наприклад, Гібралтар і Сеута, Аден і Массана).

З азійської сторони Босфору шлях до російського кордону проходить трохи далі (такий самий, як і від Кенігсберга до Саарбрюккена), але, по-перше, він не піддається жодній загрозі з боку та з тилу від великої держави, як на європейській стороні, по-друге, поле операцій має невиправдано велику ширину, тоді як в Європі прохід через вузьке місце між Угорщиною та Чорним морем обмежений. Тільки завоювання азійської Туреччини водночас відкриє океан для російського судноплавства через спільний контроль над Суецьким каналом, тоді як завоювання всього Балканського півострова відкриє лише Середземне море, а не океан.

Три турецькі війни, які Росія вела після падіння Наполеона I, не принесли їй значного успіху в Європі, але вони поглинули колосальні суми грошей і маси людей. За цей період Росія досягла реального прогресу лише в Азії і витратила набагато менші ресурси. Незалежність Румунії, Сербії та Болгарії має, по суті, лише непрямую перевагу для Росії, оскільки Туреччина буде переважно залежати від своїх азійських ресурсів у майбутній війні в Азії і більше не зможе надавати Азії значної підтримки зі своїх європейських володінь, частково тому, що вони скоротилося до 4 1/2 мільйонів жителів, частково тому, що в такій ситуації їм загрожували б повстання та напади болгар

і греків. Найменше, однак, сприяння, що міститься в цьому для завоювання азійської Туреччини, буде настільки високо оцінено самою Росією, що воно вартує жертв навіть однієї з трьох воєн. Зокрема, це розхитує національну самовпевненість Росії в тому, що в останній війні вона пожертвувала кількома мільярдами рублів і кількома сотнями тисяч солдатів і купила нейтралітет Австрії, віддавши цінну турецьку провінцію, не отримавши при цьому жодного прибутку. Але замість того, щоб шукати помилку в собі і в неправильному виборі фронту атаки, вона перекидає це на Європу. Але що може зробити Європа з тим фактом, що Росія в той час грубо помилилася щодо військової стійкості Туреччини і замість легкого завоювання була змушена проробити серйозну й виснажливу військову роботу? У чому провина Європи, якщо Росія помилилася, вважаючи, це буде щастям для звільнених болгар, якщо ними керуватимуть російські чиновники та генерали? Чим можуть допомогти Німеччина та, зокрема, Австрія, якщо Росія, відчуваючи свою економічну слабкість, відступила від хвалькуватих погроз Дізраелі, якого незабаром скинули?

Росія вже принесла в жертву ілюзії завоювання Константинополя набагато більше, ніж вартує досягнення цієї мети. Якщо замість того, щоб усвідомити цю помилку і перенести атаку в майбутньому виключно на Азію, вона вперто наполягає на хибному шляху і нападає на Австрію разом з Німеччиною, її союзником, лише для того, щоб очистити європейський шлях до Константинополя, перемігши обох, її збитки помножаться в десятки разів, і навіть якщо вона перемаже, в кінцевому підсумку опиниться в неможливому та нежиттєздатному становищі в довгостроковій перспективі. З іншого боку, якщо вона буде задоволена досягнутим в Європі і відстоїть свої здобуті права, залишить Балканський півострів собі та сусідам і буде шукати своїх майбутніх завоювань лише в Азії, тоді їй більше не заважатиме жодна європейська сила. Їй ніколи більше не потрібно буде вести оборонні війни в Європі і вона втратить усі можливі причини для наступу в Європі. Поділ Балканського півострова на дві половини, одна з яких, східна, повинна потрапити під вплив Австрії, інша, західна, під впливом Росії, є абсолютно нездоровою і неможливою ідеєю, тому що Румунію тоді також довелося б поставити під російську гегемонію, тобто Австрія від дунайського лиману була б відрізана. Але Австрія стане географічним нонсенсом і політичною калікою, якщо вона більше не буде дунайською державою, і доки Австрія повинна вважати вплив на гирло Дунаю своєю необхідною умовою життя, Росія завжди залишатиметься стратегічно відрізаною від Балканського півострова через Австрію й сферу її володінь.

Однак остаточний поділ Туреччини настільки ж неминучий у майбутньому, як і третій поділ Польщі; але єдиний природний поділ Туреччини полягає в тому, що Австрія забирає європейську Туреччину, а Росія — азійську Туреччину. Росія не лише отримує ліву частку за площею та населенням, яка до того ж збільшується за рахунок Персії, але й отримує свою частку як пряму суверенну власність, тоді як Австрія отримує важке завдання - очолити гегемонію серед низки незалежних, політично мало підготовлених малих держав, які досі не мали жодного бажання підпорядковуватись більшому цілому та об'єднуватись у федерацію. Ні в якому разі Росія не втримається від припинення багатовікової боротьби проти Туреччини; але те, що вона повинна втягнути себе в битву з Австрією, є порожнім упередженням. Як Росія позиціонує себе з Європою в більш віддаленому майбутньому, повністю залежить від визнання минулих помилок і уникнення їх у майбутньому; але вона визнає ці помилки лише в тому випадку, якщо визнає справжній сенс своєї культурної місії й з того моменту буде прагнути її виконання в Азії. Таким чином, подальша позиція Росії в Європі цілком залежить від того, чи вона усвідомить своє становище в Азії та замінить неправильні цілі та ідеали правильними.

Як тільки це усвідомлення проникне в урядові кола, в Росії було б легше, ніж у будь-якій іншій державі, зробити старі ідеали практично нешкідливими. З одного боку, не треба їх штучно підготовувати, щоб налаштувати на війну з багатьма жертвами, а з іншого — потрібно лише обмежити військово озброєння тією мірою, яка необхідна для можливої оборони та для наступу в Азії. Для завоювання Персії та азійської Туреччини достатньо кількох мобільних армійських корпусів; але російська армія занадто велика для європейської оборонної війни, оскільки її статус у мирний час приблизно дорівнює статусу німецької та австрійської разом узятих. Це звучить парадоксально, але це правда, що чим менші армії може утримувати Росія, тим довше вона може витримати оборонну війну; адже тим довше вистачить її матеріальних засобів до того, як настане економічне виснаження, що змусить її укласти мирну угоду.

У Кримській війні Росія була стратегічно такою ж непошкодженою, коли через економічне виснаження погодилася на несприятливий мир; на Берлінському конгресі виступала як стратегічний блискучий переможець, і все ж від економічного виснаження мусила поступитися загрозам безсилої у військовому відношенні Англії. Вона розпочала б нову війну з набагато нижчим рівнем обмінного курсу рубля, ніж завершила попередню, бо тим часом вона була виснажена надмірними наступальними озброєннями в мирний час, але така війна була б незрівнянно дорожчою за Турецьку, в якій лише близько половини російської польової армії доводилося годувати у активних бойових діях. З іншого боку, в оборонній війні проти Наполеона I російські війська трималися стільки, скільки було необхідно, тому що вона не думала конкурувати з агресором чисельністю своїх армій, а спиралася на географічну оборонну міць своєї величезної та безлюдної території. Якщо Росія відмовиться від своїх збочених наступальних планів, вона може негайно роззброїтися в найбільших масштабах і тим самим дати поштовх до загального роззброєння в Європі.

d. Відносини Росії із сусідами

Російський уряд добре знає, що йому нічого ні з якого боку не загрожує, що Англію слід цінувати лише як велику державу в Азії, а в Європі лише як імпотентну маленьку державу, що Франція подумає повторити атаки двох Наполеонів тільки після остаточного придушення Німеччини, що Німеччина тримається під контролем Франції з п'ятьма шостими її армії, і що федеративна Австрія за своєю природою найменше здатна думати про наступальні війни. Румунія та Швеція є єдиними з прикордонних сусідів Росії, які можуть бути зацікавлені в тому, щоб претендувати на російську територію, щоб доповнити себе як національні держави; але ці дві маленькі держави занадто безсилі для цього. З іншого боку, великі держави, що межують з Росією, не мають жодної зацікавленості в придбанні російської території і повністю зайняті своїми внутрішніми завданнями. Естрейх має більше підстав вважати три мільйони русинів у Східній Галичині небезпекою від російських нападів, ніж те, що він хотів би збільшити свої володіння грецькими підданими або грецькими підданими російського походження. У Пруссії є багато поляків і євреїв, а в Німеччині — цей відсоток католиків у великій кількості, тому вона може лише побажати, щоб вона назавжди була позбавлена придбання більше таких елементів.

Якщо є окремі німецькі ідеалісти, які хотіли б бачити російські провінції Балтійського моря об'єднані з Німецьким Рейхом просто тому, що там живуть німецькі дворяни і так запекло воюють з ними вдома, то політично розумна частина німецького народу не поділяє таких поглядів, але говорить так, що ці ділянки узбережжя без внутрішніх земель були б невдячним володінням як у військовому, так і в комерційному плані, чий німецький характер можна було б зберегти лише за допомогою рішуче антидемократичної конституції та патріархально-аристократичного управління та було б знищено за короткий проміжок часу згідно німецького виборчого законодавства. Якщо з німецькими та польськими підданими російський уряд поводить протизаконно чи не людяно, то можна шкодувати про це, але ніхто не зарахує німецькому чи австрійському уряду донкіхотство втручатися у внутрішні справи іноземної держави та ставить під загрозу саме їхнє існування та людяність (гуманність). Тому абсолютно неможливо передбачити, які мотиви та ціна перемоги могли б спонукати Німеччину та Австрію до наступальної війни проти Росії, а з російської сторони те саме очевидно. Якщо російська преса, як і французька, створює враження, що їй загрожують напади Німеччини, достовірність таких голосів завжди потрібно перевіряти, враховуючи, яка частина сита, а яка голодна, а яка частина задоволена тим, що вони мають, і який, незадоволений і жадібний, прагне до його зміни і розширення.

У Німеччині та Австрії всі партії, за винятком поляків, погоджуються з урядами, що війна з Росією, навіть якщо вона буде переможна, буде невимовним нещастям; Росія, зовсім збідніла після такої війни, не змогла б сплатити контрибуцію; але території, які вона могла б поступити, були б радше тягарем, ніж активом для великих держав-переможниць. Якщо на кожного росіянина буде вбитий або поранений один німець, то втрата Росії буде набагато меншою, тому що росіянин представляє набагато нижчий економічний і культурний середній рівень, ніж німець. Навіть переможна війна легко могла б нести в собі зародок нових війн у майбутньому і постійного неспокою від страху перед такими, від яких завжди сильніше страждають економічно більш розвинені люди. Нарешті, цілком імовірно, що за крахом російських збройних сил, як у Франції у

вересні 1870 р., послідує тимчасовий крах царизму, і що наша армія-переможець в Росії, як і перед Парижем навесні 1871 р., стане спостерігачем грубої і запеклої громадянської війни, що виключить Росію надовго з числа політичних і економічних членів європейської державної системи. Сусідні країни тим сильніше постраждали б від російської анархії, чим більшою була б їхня частка в російській зовнішній торгівлі. Звісно, це занепокоєння зменшиться пропорційно тому, як обсяг російської зовнішньої торгівлі буде обмежений постійно зростаючими тарифними бар'єрами.

Правляча бюрократія краще за всіх знає, що в сьогоднішній Росії є багато елементів, які працюють над поваленням нинішнього режиму. Це не тільки поляки, німці, шведи, євреї та румуни, які покладали останню надію на своє визволення великою війною та крахом російського військового панування, але також анархісти та нігілісти та ліберальні конституціоналісти, а якщо ортодоксальний тероризм триватиме, скоро до нього приєднаються і сектанти. У Росії майже стільки ж незадоволених, скільки особистостей, які відчують і думають політично, а найзловісніші симптоми можна побачити в тому, що навіть армія і державна служба вже пронизані підіривними тенденціями, і що всі коледжі і вищі школи є осередками майбутніх революціонерів. Якщо для царизму колись настане день Кенігреца чи Седана, то, звичайно, не поміркованіші елементи в хорі незадоволених захоплять політичне керівництво, але тут, як і скрізь, на перший план вийдуть екстремісти. Якби нищівний російський мілітаризм стратегічно збанкрутував, звідки взяли б сили, щоб захистити царів від вбивств нігілістів і ненависну бюрократію від обурення народу?

Не буде браку голосів, які хотіли б приписати переможним німецьким і австрійським військам невдячну справу відбудови зруйнованого царизму для контролю над анархією в сусідній державі. Але доки живуть залишки традицій державного управління Бісмарка, такі голоси не переважатимуть. Наскільки мало Німеччина зробила взимку 1870/71 р. для відновлення наполеонівського правління у Франції, наскільки мало вона завадила комунарам і урядовим військам розірвати себе під німецькими гарматами паризьких фортив, настільки ж мало можна буде зупинити анархію і громадянську війну в Росії після того, як вона оголосила себе нашим ворогом. Якщо родичі в 1866 році не захистили Ганноверську династію від детронації Прусією, то ці родичі ще менше забезпечать російській династії претензії на підтримку німецького уряду проти російського народу. І якби в Петербурзі знайшовся німецький посол, який насмілився б заохочувати легітимні спроби реставрації, його не оминула б доля графа Арніма. Було б таким же великим донкіхотством хотіти захистити і підтримати ворожу нам російську династію проти насильницьких заходів свого народу, як російських підданих проти насильницьких заходів свого уряду. Легітимістська доктрина солідарності престолів проти революції та ліберальна доктрина солідарності народів проти їхніх князів однаково стоять на гнилому ґрунті абстрактно-ідеалістичного доктринерства, чиє нездорове марнотратство висміюється тверезою, конкретно-ідеалістичною реальною політикою нової Німеччини. Ми також знатимемо, як захиститися від поширення анархічної пожежі через наші кордони, якщо дамо їй спокійно вирувати в Росії.

Отже, якби російський уряд ставився до німецьких гармат як до остаточного співвідношення царизму після невдалої війни, то він зробив би фатальну помилку. Його завданням є вчасно використати свою силу, щоб запобігти початку війни, і усвідомити, що якщо він все-таки допустить це, то він грає у ва-банк. Якби лише патріотичні фанатики закликали до війни в надії на перемогу Росії, то певна поблажливість до розпалювачів війни була б зрозумілою, хоча й не розумною; але того факту, що здебільшого незадоволені, які сподіваються на поразку Росії, працюють на війну і розповсюджують інтриги, частково під маскою патріотичного фанатизму, частково без нього, має бути достатньо, щоб викликати в уряді підозру.

Немає сумніву, що царизм має ще таке міцне коріння в російському народі, що рано чи пізно він знову піднявся б із усїєї анархії, навіть якщо, може, зі зміною династії. Але було б дуже недалекоглядно робити висновок, що революція може зашкодити лише династії, а не Російській імперії. Бо окрім того, що боротьба й кризи міжцарів'я мусили б надовго похитнути міцність Рейху, вони також давали б переможним супротивникам повне дозвілля й свободу для внесення змін на російській державній території, яку б остаточно послабили, а наступальна і оборонна міць її противників були б посилені. Поки Німеччина та Австрія бачать у Росії миролюбного сусіда, який пов'язаний з ними спільними інтересами утримання Польщі, вони можуть дозволити мати їй будь-який розмір її національної території. Але як тільки Росія виявиться небезпечним і безглузким

порушником миру через загарбницьку війну заради химерних цілей, обов'язок самозбереження змусить Німеччину та Австрію спробувати використати можливі перемоги та тимчасову дезорганізацію агресора до постійного скорочення його наступальної потужності шляхом використання значних територіальних відокремлень.

Повторюю, щоб уникнути будь-якого неправильного тлумачення, - Німеччина та Австрія не зацікавлені ні в розширенні своєї території за рахунок Росії, ні в даруванні російської території третім особам, ні в російських підданих у їхньому бажанні звільнитися від російського панування і досягнення прав держави на підтримку незалежності. Проте, після переможно відбитого нападу, вони повинні були б піти цим шляхом, щоб забезпечити собі більшу безпеку на майбутнє і раз і назавжди довести до абсурду російське прагнення до завоювання та мрії про світове панування в Європі. Корисно повідомити Росії, чого очікувати, якщо вона діятиме як порушниця миру й у цій самій ролі отримає поразку, щоб вона не стала жертвою спокусливої самовпевненості, що Російську імперію як таку неможливо зламати навіть після успішної війни. Тому тут може бути натяк на те, як слід думати про тривале послаблення російської наступальної сили без того, щоб держава була морально змушена через погіршення найнеобхідніших умов життя знову і знову використовувати всю свою відновлену силу, щоб порушувати мир.

Фінляндія відійшла б до Швеції, а Бессарабія до Румунії. Естонія, Лівонія, Курляндія та губернії Ковно і Вільна мали бути об'єднані в незалежне Балтійське королівство, а басейн Дніпра і Пруту — у Київське королівство. Швеція та Балтійське королівство отримали б від Німеччини, Румунія та Київське королівство від Австрії гарантії своїх володінь проти Росії та уклали б із зацікавленими державами захисний союз, через який їхні військові сили підпорядковувалися б їхньому керівництву у війни. У Польщі знову набули б чинності майнові відносини поділу 1795 р., які рекомендовані відповідними стратегічними кордонами. У Австрії розв'язалися б руки на Балканському півострові.

Якби через таку зміну карти вважалося, що Німеччина та Австрія розширюють свою територію, то жодна з них не сприйняла б це як державний прибуток, а як важкий тягар, але як тягар, який треба було б нести, щоб уникнути ще більшого зла від відновлення Польщі, і все-таки підпорядкувати військові сили Королівства Польського обороні проти Росії в будь-яких майбутніх війнах. Зважаючи на абсолютну неспроможність польського народу стримувати свої пристрасті та політично стримувати свої бажання, незалежне Польське королівство не перестане інтригувати та підбурювати, доки знову не підкорить польському скипетру всі країни, які колись були під владою Польщі. У своїй манії величі вона була б постійним джерелом занепокоєння для світового миру в набагато більшому ступені, ніж Росія.

Росія прекрасно це знає і тому з упевненістю розраховує, що ні за яких умов Німеччина та Австрія не зможуть домовитися або визнати відновлення Польщі без шкоди для своїх власних найважливіших умов. Росія також добре знає силу огиди, яка існує в Німеччині та Австрії до збільшення кількості польських підданих, і гостроту бажання обох, щоб вони назавжди були позбавлені необхідності зайняти місце Росії в Королівстві Польському. Але Росія помиляється, якщо вважає це небажання непереборним, навіть якби Росія використала військові сили Польщі в загарбницькій війні проти своїх сусідів. Так само, безумовно, як Пруссія 1795 року була не здатна перетравити Нову Східну Пруссію та Південну Пруссію, і, по суті, привела до Єни завдяки цим придбанням, так само, безперечно, сьогоднішня Німеччина в змозі домінувати над п'ятьма мільйонами поляків, а також двома, і поступово через свої вищу культуру для асиміляції мирним шляхом. Тому що з 4 3/4 мільйонів мешканців лише більше половини є поляками, які припали б до нас після відновлення кордону 1795 року, а решта складається з німців, євреїв і литовців.

Окреслене зменшення розмірів Росії на 16 1/3 млн. неросійських мешканців і на 18 млн. білорусів і малоросів, об'єднаних у Київське королівство, тобто втрата понад 34 млн. голів, що припадуть на оборонну силу Центральноєвропейського союзу, також має бути достатньо, щоб дати зрозуміти найвірнішим російським мрійникам світового панування, що Європа все ще має засоби, щоб зупинити тенденцію розширення Росії. Проте після пояснень, наведених на початку, слід визнати, що таке відокремлення західної частини не зашкодило б міцним позиціям російської держави та її культурній місії на сході та півдні. В Європі все ще залишається приблизно 54 мільйони мешканців більш однорідної національності, і територія, яка може підтримувати в чотири

рази більше, цього більш ніж достатньо, щоб створити велику державу; ні Росія не буде відрізана від Балтійського моря, ні її позиції на Чорному і Каспійському морях не похитнуться. Навпаки, ентузіасти чистої і здорової російської національної культури повинні були б нарешті із задоволенням привітати таку насильницьку ампутацію всіх європейських хворих членів імперії, бо це фактично дало б можливість для російської національної держави відмовитися від усіх культурних стосунків із Заходом і стверджувати себе як суто азійську державу, щоб відгородитися від нього Великою Китайською стіною.

е. Перспективи війни і миру

Поки що ми не маємо підстав втрачати надію, що правлячі кола російського уряду, розуміючи диспропорцію між певною небезпекою поразки і сумнівними перевагами перемоги, використовують свій вплив для збереження миру. Принаймні цієї обережності має бути достатньо, щоб ухилитися від відповідальності за російську ініціативу за інших мирних умов у Європі. Чи буде її також достатньо, щоб протистояти спокусі напасти на Австрію в разі франко-пруської війни, залежатиме від результату перших битв на французькому кордоні. Якщо французи переможуть, російсько-австрійську війну навряд чи можна буде відвернути. З іншого боку, якщо воєнна фортуна залишиться вірною німцям, росіяни, мабуть, триматимуть свої мечі в піхвах так само, як австрійці, данці та італійці у 1870 році. Якщо нам вдасться втримати французів від війни помсти завдяки військовій перевазі, яку видно здалеку, буря на сході також може стихнути. Якщо буде війна помсти, все залежить від того, чи ми досягнемо вирішальних успіхів, перш ніж Росія зможе розпочати серйозні військові дії. Тому для забезпечення миру на Сході ми не можемо зробити нічого кращого, як озброїтися до зубів проти Заходу.

Найефективнішим союзником Центральноєвропейського мирного альянсу в межах російських кордонів є і залишається економічна слабкість Росії, яка зараз майже така велика, якби Росія щойно програла війну. Але фундаментальною причиною постійного зростання цієї слабкості у 1880-х роках є зниження ціни на зерно в Росії вдвічі, яка в 1870-х роках зросла втричі завдяки полегшеному транспортуванню. Таке падіння ціни на російське зерно зумовлено, з одного боку, падінням цін на зерно на світовому ринку внаслідок зростаючої конкуренції США та Індії, а з іншого боку – тарифами на зерно всіх європейських країн, за винятком Англії, яка в свою чергу потребує мало жита. Що б не думали про нещодавнє підвищення тарифів на зерно з міркувань внутрішньої політики, не можна заперечувати одне, що вони сприяють збільшенню надій на мир у відносинах з Росією через зниження її цін на зерно та продуктивності російського сільського господарства, головним джерелом національного процвітання, що ще більше пригнічує і зі скороченням експортних можливостей також погіршується обмінний курс іноземної валюти до Росії, а отже, і сама валюта.

Розглянувши внутрішні причини, якими Росія, з одного боку, спонукається до війни, а з іншого боку, утримується від неї, залишається розглянути випадкову причину, з якої може спалахнути війна. Для війни між Росією та Німеччиною немає абсолютно ніяких підстав, оскільки Німеччина неодноразово заявляла, що її не цікавить те, що відбувається на Балканському півострові. Росію та Німеччину пов'язує Польща, а не міцний зв'язок спільних інтересів, і тільки через конфлікт між Росією та Австрією Німеччина могла бути втягнута в конфлікт з Росією. Для Росії та Австрії єдиною зоною можливого зіткнення тимчасово є Балканський півострів, а саме Болгарія. Небезпека російських зазіхань полягає в тому, що Росія, не задовольняючись правами, здобутими історично і встановленими договором, претендує на своєрідну опіку над Болгарією на основі релігійної общини і родової общини, ніби не султан, а цар був законним володарем цього князівства.

Ніхто не заперечує, що Росія, по-перше, повинна використовувати свої договірні права в Болгарії, як інші великі держави, що, по-друге, через своє географічне положення вона має більший інтерес до Болгарії, ніж Італія, Німеччина та західні держави, і що, по-третє, через колосальні жертви, які принесли визволення болгар, вона має історично обґрунтований психологічний інтерес до розвитку цієї країни. Ніхто не очікував, що Росія, враховуючи теперішнє положення її центру тяжіння, відмовиться від свого впливу на Балканському півострові на користь Австрії. Це могло статися лише внаслідок добровільного переміщення центру тяжіння на схід, якщо Росія вважатиме за свою користь здійснити остаточний поділ Турецької імперії між собою та Австрією відповідно

до двох континентів, і, віддавши Балканський півострів Австрії таким же чином розв'язала руки для кампанії в Азії, як вона була розв'язана для кампанії в Болгарії та Румелії, покинувши Боснію. Нарешті, ніхто не думає образити історичний чи психологічний інтерес Росії до визволеного нею народу. Свідченням цього є те, що всі держави охоче дозволили Росії висунути кандидата на болгарський престол.

Все, що вимагається від Росії, це те, щоб вона переслідувала свої інтереси в Болгарії в рамках договорів, не суперечивши їм, до чого держави заохочують. Все, що потрібно, це те, щоб Росія не нехтувала договірним правом, навіть якщо вона вважає його незручним обмеженням, і щоб вона не покладалася на принципи без міжнародно-правової чинності (такі як панортодоксія та панславизм) як передбачувану юридичну назву для таких дій. Жодна велика держава не має такої гострої потреби, як Росія, спиратися виключно на історично здобуті права, тому що принцип віросповідання та національності одразу повернувся би проти подальшого існування Російської імперії в її теперішньому вигляді.

Дотепер Росія зневажала курс переговорів із державами, щоб утвердити свій вплив у межах договорів, очевидно очікуючи, що хід подій у Болгарії дасть їй можливість відновити там своє правління прямим, поза договірним шляхом. Збереження миру залежатиме від того, чи Росія вирішить відмовитися від цих спекуляцій як помилкових або принаймні як таких, що пов'язані з необґрунтованим ризиком, і повернутися до угоди на основі договірного права. Як тільки вона ступить цим шляхом з доброю волею, успіх повинен бути забезпечений готовністю всіх великих держав; адже як тільки між великими державами буде досягнуто згоди щодо позитивних цілей, не може бути браку практичних способів повернути болгар, які першими залишили правову основу, до неї ж. Якщо, з іншого боку, Росія вважає за краще зробити функціонування договірного права в Болгарії ще більше неможливим своєю образою та нерішучою стриманістю, то цей застій болгарського питання не є приводом для війни для будь-якої іншої держави, і тоді російському урядові залишається тільки пильнувати, щоб він залишався господарем прикрасі власного народу і не дозволяв собі захоплюватись порушенням законного договору.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ
для продовжуваних видань, архівних та інших установ

Умовні скорочення	Повна назва видань, архівних та інших установ
АВПРИ	Архів зовнішньої політики Російської імперії, м. Москва
ДАДнО	Державний архів Дніпропетровської області
ДАКО	Державний архів Київської області
ДАКрО	Державний архів Кіровоградської області
ДАМО	Державний архів Миколаївської області
ДАОО	Державний архів Одеської області
ДАХО	Державний архів Херсонської області
ДПУ	Державне політичне управління
ДХМ	Дніпропетровський художній музей
КОКМ	Кіровоградський обласний краєзнавчий музей
ЛЕУАК	Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Екатеринослав, 1904-1915
МС	Державний меморіальний музей О.В. Суворова, м. Санкт-Петербург
НА II НАНУ	Науковий архів Інституту історії Національної академії наук України
НаУКМА	Національний університет "Києво-Могилянська Академія"
НА ИИМК РАН	Науковий архів Інституту матеріальної культури Російської академії наук, м. Санкт-Петербург
ПСЗРИ-I	Полное собрание законов Российской империи. Собрание I (1649-1825)
ПСЗРИ-II	Полное собрание законов Российской империи. Собрание II (1825-1881)
РГАДА	Російський державний архів давніх актів, м. Москва
РГВИА	Російський державний військово-історичний архів, м. Москва
РГИА	Російський державний історичний архів, м. Санкт-Петербург
РИО	Російське історичне товариство
ХЕВ	Херсонские епархиальные ведомости. Одесса, 1860-1919
ЦВ	Церковные ведомости, издаваемые при Святейшем Правительствующем Синоде. СПб., 1888-1918
ЦДАГО	Центральний державний архів громадських об'єднань України
ЦДАВО	Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАК України	Центральний державний історичний архів України у м. Києві
ЦГАКФФД СПб	Центральний державний архів кінофотодокументів Санкт-Петербурга
ЧОИДР	Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских

Наукове видання

Упорядник
Владислав Сердюк

ІНГУЛЬСЬКИЙ СТЕП

Збірник

В авторській редакції

Комп'ютерна верстка – Олександр Пасічник

Дизайн обкладинки – Євген Кожухов

Підписано до друку 17.02.2023

Формат 60x84 1/8. Ум. друк. арк. __

Папір офсетний. Замовлення №

ТОВ «Видавниче підприємство «Ярославів Вал»

Адреса: 01034, Україна, м. Київ, вул.Ярославів Вал, 2І-Є, оф.57

Тел. (044) 234-15-24

E-mail: yar_val@ukr.net

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єкта видавничої справи

ДК № 2971 від 12.09.2009 р.

Віддруковано: ТОВ «Друкарня Рута»

м. Кам'янець-Подільський, вул. Руслана Коношенка, 1.

Свідоцтво ДК № 4060 від 29.04.2011 р.

(03849) 4-22-50;

drukruta@ukr.net

-сторінка «Інгільський степ» facebook.com/almanahIS

